



T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE AÇISINDAN
TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN
DÜZENİ VE ADALETİ KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ
İRAK ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

AYŞE NUR ÇETİNOĞLU

İstanbul, 2014



T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE AÇISINDAN
TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN
DÜZENİ VE ADALETİ KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ
İRAK ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

AYŞE NUR ÇETİNOĞLU

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. MAHMUT BALÇAYKAN

İstanbul, 2014



PDF
Complete

Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER Anabilim Dalı
ULUSLARARASI İLİŞKİLER Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi AYŞE NUR
ÇETİNOĞLU'nun SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE AÇISINDAN
TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN "DÜZEN" VE " ADALET" KAVRAMLARI
ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ: IRAK ÖRNEĞİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim
Kurulunun 11.07.2014 tarih ve 2014-25/22 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği /
oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 19 / 09 / 2014

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. MAHMUT BALI AYKAN	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. ALİ FAİK DEMİR	
3.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. İBRAHİM MAZLUM	
4.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. AYŞEGÜL SEVER	
5.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. GÜLDEN AYMAN	

KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVEDE DÜZEN VE ADALET KAVRAMLARI

1.1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE DÜZEN-ADALET KAVRAMLARINI AÇIKLAYAN TEORİK YAKLAŞIMLARDAN KURAN OKULU ÖRNEK	
1.1.1. Kuran Okulu'nun temel fikirleri	..23
1.1.2. Hedley Bull ve düzen-adalet ilişkisi	..31
1.1.2.1. Düzen nedir?	..32
1.1.2.2. Dünya politikalarında düzen var mı?	..39
1.1.2.3. Dünya politikalarında düzen nasıl sağlanıyor?	..47
1.1.2.4. Adalet nedir? Düzen-adalet ilişkisi nasıl?	..53
Bu ilişkide öncelik hangisindedir?	..53
1.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE YENİDEN TARTILAN DÜZEN-ADALET KAVRAMLARI	
1.2.1. Soğuk Savaş sonrası dönemde değişen dinamikler	..66
1.2.2. Çoğunluğu Dayanmacı tartışmalar	..79
1.2.2.1. Bull'ün karışık görüşleri	..87
1.2.2.2. Bull'ün destekçi görüşleri	..95
1.2.3. Kuran Okulu'nu geliştirme çabaları	..104

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA DÜZEN VE ADALET KAVRAMLARI VE TÜRK- AMERİKAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ TARİHSEL BİR ARKA PLAN

2.1. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA DÜZEN VE ADALET KAVRAMLARININ SOSYAL KÖKLERİ VE TÜRKİYE'NİN ABD'YE BAKIŞI	
2.1.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kimliği	..117
2.1.1.1. Ulus - millet - barış üçgeninde Türkiye kimliği	..117
2.1.1.2. Toplulukçu (komüniteryen) etkiler ve 6 Ocak	..125
2.1.2. Türkiye gözünden ABD kimliği	..135
2.1.2.1. Bireysellik ve Evrensellik hatlarında ABD kimliği	..135
2.1.2.2. Türk Komüniteryanizminden Amerikan Kozmopolitanizmine bakış	..146
2.1.3. Değerlendirme: Türk komüniteryanizmi ve Amerikan Kozmopolitanizminin Partikülarist/Evrenselci ayrışması	..159

KAVRAMLARININ TÜRK DİŞİ POLİTİKASINDAKİ UYGULAMASI VE ABD İLE AYRILIKLAR

2.2.1. Türkiye ve ABD kimliklerinin düzen-adalet ilişkisi çerçevesindeki konumu	162
2.2.1.1. Düzen:	162
2.2.1.2. Adalet	168
2.2.2. Soğuk Savak dönemine yansımaları	176
2.2.2.1. Uluslararası sistem ve ABD	177
2.2.2.2. Türkiye'nin uluslararası yönelimi	185
2.2.2.3. Ortadoğu, Türkiye'nin bölgesel rolü ve Türk-Amerikan ilişkileri	190
2.2.2.3.1. 1950'lerde Türkiye'nin Ortadoğu'da siliklenen partikülarizmi ve sorgulanan bölgesel rolü	190
2.2.2.3.2. 1960'lar ve sonrasında Türkiye'nin Ortadoğu'da netlenen partikülarizmi ve ABD ile ayrımları	202
2.2.3. Soğuk Savak dönemi değerlendirilmesi	230

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI IRAK DİNAMİKLERİ KARŞISINDA DÜZEN VE ADALET KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE AÇISINDAN TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

3.1. DÜZEN VE ADALET KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE KÖRFEZ KRİZİ	
3.1.1. Koalisyon kuvvetlerinin müdahalesinden önceki süreç (16 Ocak 1991 öncesi)	248
3.1.1.1. Tarihsel arka plan	248
3.1.1.2. Irak'ın Kuveyt işgalini karıştıran uluslararası toplumun ve ABD'nin tutumu	252
3.1.1.3. Türkiye'nin yeniden kekillenen partikülarizmi ve Türk-Amerikan ilişkilerine etkisi	272
3.1.2. Koalisyon kuvvetlerinin müdahale süreci (16 Ocak 1991- 28 Şubat 1991)	289
3.1.2.1. Uluslararası düzenin yeniden tesisi konusunda uluslararası toplum ve ABD'nin tutumu	289
3.1.2.2. Müdahale sürecinde Türkiye'nin somutları ve dengeli taraflar ve ABD ile ilişkileri	297
3.1.3. Koalisyon kuvvetlerinin müdahalesinden sonraki süreç (28 Şubat 1991 sonrası)	307
3.1.3.1. Uzlaşmadan ayrılmaya: Uluslararası toplumdaki dayanışmacılık ve sonuçları	307
3.1.3.2. Türkiye'nin dış politikasındaki çökmezler ve denge arayışları	328
3.1.4. Körfez krizinin Türkiye açısından değerlendirilmesi	358



AVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE IRAK KRİZİ

3.2.1. Koalisyon kuvvetlerinin müdahalesinden önceki süreç (20 Mart 2003 öncesi)	378
3.2.1.1. ABD'nin müdahale gerekçelerinin sonuçları ve uluslararası toplumun ABD'ye uyumu	378
3.2.1.2. Savunma kaçınılmazlığı karşısında Türkiye'nin denge arayışları	402
3.2.2. Koalisyon kuvvetlerinin müdahale süreci (20 Mart 2003- 1 Mayıs 2003)	431
3.2.2.1. Müdahale süreciyle ortaya çıkan yeni gerçeklik ve uluslararası toplumun ABD'ye uyumu	431
3.2.2.2. Müdahale sürecinde Türkiye'nin 20 Mart 2003 tezkeresi ile somutlaşan dengeli yaklaşımı	439
3.2.3. Koalisyon kuvvetlerinin müdahalesinden sonraki süreç (1 Mayıs 2003 sonrası)	457
3.2.3.1. Ayrışmadan uzlaşma: ABD'nin politikaları ve uluslararası toplumun tutumu	457
3.2.3.2. Türkiye'nin dış politikasındaki değişimler ve partikülerizmin gerekliliği	487
3.2.4. Irak krizinin Türkiye açısından değerlendirilmesi	532
SONUÇ	538
KAYNAKÇA	553

Kısm ve Soyadı	Ayşe Nur Çetinoğlu
Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Programı	Uluslararası İlişkiler
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mahmut Bali Aykan
Tez Türü ve Tarihi:	Doktora, Eylül 2014
Anahtar Kelimeler:	Düzen, Adalet, Türk dış politikası, Amerikan dış politikası, Türk-Amerikan ilişkileri, Irak.

ÖZET

TÜRKİYE AÇISINDAN TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE DÜZENİ VE ADALETİ KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ İRAK ÖRNEĞİ

Dünya politikalarında düzen ve adalet kavramları uzun süre bir ikilem olarak algılanmıştır. Soğuk Savaşın sonlanması kadar olan süreçte, uluslararası toplumda, düzenin adaletle ilgili fikirler karşısında öncelikli olması gerektiği yönündeki inanç hakim olmuştur. Düzen-adalet ilişkisini inceleyen İngiliz Okulu'nun kilit mensuplarından Hedley Bull'un iddia ettiği gibi, bu dönemde, uluslararası düzenin adaletle ilgili fikirler karşısındaki önceliği, uluslararası toplum açısından bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma, devletlerin dış politika kararlarında kimliklerinin ve dünya politikalarındaki değişimin rol oynadığı ve dünya politikalarındaki değişimin ise uluslararası toplum nezdinde uluslararası toplumun ortak menfaatleri hakkındaki algıları değişimi olarak ele alınması gerektiği noktalarından yola çıkmıştır. Ayrıca Bull tarafından Soğuk Savaş ortamında öne sürülen düzenin adalet karşısındaki önceliğini savunduğu argümanına, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki geçerliliğini sorgulanması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu çalışma, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte güvenlik ve savaş kavramlarının geçirdiği dönüşümler ışığında, Bull'un argümanının geçerliliğini koruduğu ve eksik kaldığı yerleri keşfetmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin genel olarak dış politikasını, özel olarak ise Soğuk Savaşı bağlamından itibaren temel müttefiki olan ABD ile ilişkilerini anlamaya çalışmak ve Türkiye açısından Türk-Amerikan ilişkilerindeki devamlılık ve değişim unsurlarını ortaya koyarak, ikili ilişkilere teorik bir temel kazandıran gayreti göstermiştir.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname: Ayke Nur Çetinoğlu
Field: Political Science and International Relations
Programme: International Relations
Supervisor: Prof. Dr. Mahmut Bali Aykan
Degree Awarded and Date: PhD, September 2014
Keywords: Order, Justice, Turkish foreign Policy, American Foreign Policy, Turkish-American Relations, Iraq.

ABSTRACT

THE ANALYSIS OF TURKISH-AMERICAN RELATIONS IN THE POST-COLD WAR ERA FROM TURKEY'S PERSPECTIVE IN THE FRAMEWORK OF "ORDER" AND "JUSTICE" CONCEPTS: CASE OF IRAQ

The concepts of "order" and "justice" in world politics had been for a long time perceived as a dilemma. It was the belief that the order had to be prior over justice which was dominant in the international society until the end of the Cold War. As argued by Hedley Bull, one of the key members of the English School of International Relations, the priority of international order versus justice had emerged as a necessity from the part of the international society.

This study departs from the subsequent claims that identity and change in world politics play an important role in the determination of foreign policies adopted by states and that the change in world politics should be accepted as a different perception of common interest. It has also introduced the necessity to question the validity of Bull's argument in the new circumstances of the Post-Cold War period. This thesis, under the light of the transformations that concepts such as security and war have undergone since the collapse of the Soviet Union, revealed the relevance and insufficiencies of Bull's argument to explain the post- Cold War period. This work has also made efforts to understand Turkish foreign policy in general and Turkey's relations with her main ally since the beginning of the Cold War, the USA in particular, and aimed to make gain a theoretical basis to Turkish-American relations by putting forward elements of continuity and change in the bilateral relations.

TEŞEKKÜR

Türkçe zamanlarında Türkçe coğrafyalarda yazılan, her anımasında büyük emek harcanan bu tezin, fikren ortaya çıkmasında ve olgunlaşmasında birincil rolü oynayan, kaybolduğum anlarda değerli fikirleriyle kendimi bulmama yardımcı olan, tezimi satır satır okuyarak bu çalışmanın nihai sonuca varmasını sağlayan danışmanım Prof. Dr. Mahmut Bali Aykan'ın gönülden teşekkür ederim. Bu zorlu süreçte tez izleme komitemde yer almayı kabul ederek bana vakit ayıran, kıymetli öneri ve eleştirileriyle yolumda ilerlememe katkı sağlayan hocalarım Yrd. Doç. Dr. İbrahim Mazlum ve Doç. Dr. Ali Faik Demir, ve tezimin son anımasında görüşlerini benimle paylaşıp bakarak açılan zenginleşmesine katkıda bulunan hocalarım Prof. Dr. Ayşegül Sever ve Prof. Dr. Gülden Ayman'ın teşekkür etmek isterim.

Tezim süresince, bu çalışmada layıkıyla vakit ayıramam için bana elverişli çalışma koşulları sağlayan baktı Yrd.Doç.Dr. Emre Erken olmak üzere, Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü (Kıg.) yönetiminin tüm üyelerine;

İstanbul'daki yokluğumda Bölümdeki tüm akademik/idari görevlerimi üstlenerek önemli bir dayanışma örneği sergileyen baktı Tuncer Beyribey ve Ersin Köz olmak üzere tüm araştırmacılarıma görevlisi arkadaşlarıma;

Tez araştırmamın yurtdışı bölümüne maddi destek sağlayan TÜBİTAK'a;

Misafir araştırmacı olarak bulunduğum London School of Economics IDEAS'da bana mükemmel bir çalışma ortamı hazırlayan baktı Dr. Svetozar Rajak, Dr. Emilia Knight ve Tiha Franulovic olmak üzere, tüm LSE IDEAS ailesine; derslerini takip etmeme izin vererek tezimin kuramsal bölümünü netleştirmemi sağlayan LSE'den Prof. Chris Brown ve Prof. Alan Sked, Washington D.C.'de resmi belgelere ulaşmamda her sorun yakadığı anda bana içtenlikle yardımcı olan George Washington Üniversitesi Ulusal Güvenlik Arşivleri'nden Dr. Mary Curry'ye;

Benimle görüşme yapmayı kabul ederek değerli fikir ve yönlendirmeleriyle yolumda ilerlememe katkıda bulunan Em.BE. Sönmez Köksal, Em.BE Özdem Sanberk ve George Washington Üniversitesi'nden Prof. Michael Barnett'e teşekkürü borç bilirim.

Bu süreçte bana her an destek olan ve kelimenin tam anlamıyla bana katlanan sevgili annem, babam ve biricik kardesim İbrahim minnettarım. Onlar olmasaydı bu tez tamamlanamazdı. Bu uzun süreçte bana dostluklarıyla mutluluk veren ve ders çalışmamla ilgili her gerekçeme hoşgörü gösteren tüm yakın dostlarıma ve sürece sonundan yetkise de belki de en stresli dönemine kahit olan, varlığıyla bana huzur katan Cem'e teşekkür ederim.

Bu doktora tezinin, konuyla ilgili araştırmacıya yapan tüm öğrenci ve meslektaşlarıma yararlı olmasını diliyorum. Tezimi, içinde bulunduğumuz bu güzel ama karmaşık coğrafyada, başımsız bir araştırmacı olarak bahsi geçen tüm akademik olanaklara sahip olmamı nerdeyse yüz yıl öncesinde atlatmış adamlarla mümkün kılan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e adanıyorum.

Anadoluhisar, Eylül 2014.

A. Nur ÇETKİNOĞLU

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CPA	Coalition Provisional Authority
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DTP	Demokrat Türkiye Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
IGC	Iraq Governing Council
IIG	Interim Iraq Government
KBY	Kürt Bölgesel Yönetimi
KDP	Kürdistan Demokratik Partisi
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
KİŞ	Kitle Kınha Silahları
MC	Milletler Cemiyeti
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
NATO	North Atlantic Treaty Organization
PKK	Partiya Karkeren Kurdistan
RP	Refah Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SP	Saadet Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
UNMOVIC	United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission
UNSCOM	United Nations Special Commission



PDF
Complete

*Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.*

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

ñAsā neden hangisidir, kesinlikle bilemeyiz; birkaçāē bir araya getirir bakarāē, doġru olan bunlardan biri midir diye: ōBir tek neden göstermek yetmez, birkaçāē vermeli, bir teki doġru olsa da.ō(Lucretius)ō¹

Tanān ve varsayānlar

Uluslararası ilişkiler disiplininin kuramsal ve uygulama çāāmalarānda, genel olarak ñkaos, istikrarsēzlik ve öngörülmezlik unsurlarāēn karāā ve/veya ñbir arada yakamanān asgari kartlarāē olarak algāanan ñdüzenō² kavramē fazlaca telaffuz edilen bir kavramdā. Dünya politikalarānda düzenin var olup olmadıē ē düzenin nasā saġ lanacaē ē var olan düzenin ñuluslararası mē yoksa bir ñdünyaō düzeni mi olduē u, dolayāēyla bu düzenin öznelerinin kimler olduē u ya da düzenin amacāēn ne olmasē gerektiē i gibi sorular, uzun dönemler boyunca tartāāmā ve tartāāmaya da devam edilmektedir. Buna karāā, ahlak/etikle ilgili bir kavram olan ñadaletō de günümüzde bu alanda en az ñdüzenō kadar konukulan ve tartāāan bir kavram haline gelmiştir. Ancak uluslararası ilişkiler disiplinde, adaletin, düzenin sahip olduē u gibi merkezi bir konuma gelmesi zamanla gerçeklekmıştır.

Gerçekten de dünya politikalarānda 1648 Vestfalya Barāāından sonra devletin merkezi konumda olduē u, devletlerin karāāklē egemenlik haklarāēn tanānmasē ile içklerine müdahale etmeme prensiplerinin normlastıē ē ve uluslararası hukukun da temel takē haline geldiē i bir sistemin meydana geldiē i görülmüktür. Bu sebeple de özellikle 18. ve 19. yüzyālarda ahlak/etik gibi kavramlarān, bakka bir ifadeyle adaletle ilgili fikirlerin arka planda kaldıē ē gözlemlenmiştir. Pozitif hukukun temel alāndıē ē bu dönemde, devlet unsurunun, varlıē ānēsürdüren dünya sisteminin aē ālık merkezinde olmasē sebebiyle, devletin altāndaki ve üstündeki aktörlerin, devlete oranla çok daha geri planda kaldıē ē fark edilmiştir.

Buna karāā 20. yüzyā ise adaletle ilgili fikirlerin yavak yavak gündeme geldiē i bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Kısan haklarē gibi ahlaki/etik konularān dünya politikalarāndan

¹ Montaigne, **Denemeler**, Sabahattin Eyüboē lu (çev.), İstanbul: Cem Yayānevi, 1972, ss.163.

² Andrew Hurrell, ñOrder and Justice in International Relations: What is at Stake?ō, Rosemary Foot, John Gaddis, Andrew Hurrell (Ed.) , **Order and Justice in International Relations** içinde (24-48) , Oxford: Oxford University Press, 2003, s.25.

olmaktır. Roberts'ın da ifade ettiğ i gibi, BM açışından barış, hem düzenle hem de adaletle alakalı bir durumdur³. Roberts'a göre, bu durum kendini BM'nin kurucu kartlarında bizim, halklar'ın bakışında dahi göstermiş ve böylece BM, sadece devletler sisteminin bir aracı değil, halkların da sesi olacağı nı vurgulamıştır.⁴ Daha ileri senelerde de sömürgelerin bağımsızlık kazanması konusunda BM nezdinde atılan adımlar, insan haklarıyla ilgili imzalanan sözleşmeler ve kurulan mekanizmalar ile BM, sadece devletler ve onların kurduğunu düzenle ilgilenmekle kalmadığı nı bunun dışında hem insani düzeyde hak ve yükümlülüklerle ilgilendiğini göstermiş, hem de dünya üzerindeki güçlü/güçsüz, zengin/fakir toplumlar arasındaki dengeyi koruyarak evrensel/kozmopolitan seviyedeki adaletin koruyucusu olacağı nı söylemiştir. Ancak prensipte böyle olmakla birlikte, özellikle Soğ uk Savak döneminin kartlarında BM'nin bu vaatlerini yerine getirmekte zorlandığı nı çünkü devletlerin özellikle de insan hakları rejimi konusunda isteksiz davranışları ve bu sebeple de BM'nin sınırlı bir faaliyet alanına hapsedildiğini gözlemlenmiştir⁵. Gerçekten de, Uluslararası toplum yaklaşık olarak 1945'ten itibaren uluslararası hukukun öncülerinden Hedley Bull'a göre, dünya politikalarında düzen-adalet ilişkisine odaklanarak çalışırken vurguladığı nı gibi, Soğ uk Savak döneminin var olan kartları dahilinde, uluslararası düzen, adaletle ilgili konular konusunda çok daha öncelikli olmuştur. Bull'a göre bu öncelik, uluslararası toplumun istikrar açısından aynı zamanda bir gerekliliktir.

Bu al mada, Hedley Bull n, So uk Savak dönemi kartlar nda düzenin adalet kark s ndaki  nceli  ini savundu  u g r k n n, So uk Savak sonrasında geçerli olup olmad     sorgulanacaktır. al mada Bull n g r k n n      noktası olarak alınması ise, Bull n öncülerinden oldu  u İngiliz Okulu nun dünya politikalar n  ele alma şeklinden kaynaklanmaktadır. köyle ki:

Dünya politikalarēē ele alēken, Makindaōn ifade ettiēi gibi, Realizmin ve Realizmin ötesini keketme gayesinde olan Kogiliz Okulu, bu haliyle *heklektik* bir yapē geliştirmiş, başka bir ifadeyle farklı paradigmalardan yararlanan sentez bir yaklakē ortaya

³ Adam Roberts, "Order/ Justice Issues in the United-Nations", Rosemary Foot, John Gaddis, Andrew Hurrell (Ed.), **Order and Justice in International Relations** içinde (49-79), Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 49.

⁴ Ibid., s.53.

⁵ Ibid.ss.63-64.

güç mücadelesi ve çakar çatamasē olarak okumayē devletler arasēnda kusursuz bir ikbirliē i oldu u ya da

olmasē gerektiē i gibi fikirlerden de uzak durmuktur. Bu æekilde İngiliz Okulu, tarih, kùltür, ahlak/etik ve uluslararası hukuku, dünya politikalarē analizinde dikkate alarak, farklı paradigmlar arasēnda bir orta yol oluœturmaya çalmaktā. ⁷ Bu çok yönlü bakā açsē İngiliz Okuluônun dünya politikalarēndaki deē ikimleri ele alēken de daha kapsamlē bir yaklakēma sahip olmasēnēn yolunu açmaktā. Gerçekten de Bullā göre dünya politikalarēndaki deē ikim, ne Gilpinôn iddia ettiē i gibi sadece hegemonik güçlerin yükselik ve düşükleriyle; ne de Waltzôn öne sürdüē ü gibi salt güç daē dēnēndaki deē ikimle açıklamak mümkündür. Hoffmannôn ifade ettiē i gibi, Bullôn farklıēē onun dünya politikalarēndaki deē ikimi, *ñortak menfaatler hakkēndaki algēnēn farklılaşmasē* olarak nitelendirmesindedir. ⁸ Diē er bir deyimle Bull, dünya politikalarēndaki deē ikimin sebebi olarak, uluslararası toplum nezdinde uluslararası toplumun ortak menfaatleri hakkēndaki ortak algēnēn deē ikmesini görmektedir. Bullā göre, uluslararası toplum, kendi ortak menfaatinin nasē saē lanacaē ē hakkēnda yeni bir algēya sahip olduē unda, yani uluslararası toplum nezdinde hakim olan norm ve inanç deē iktē inde, dünya politikalarēnda deē ikime kahit olunmaktadır.

Soē uk Savakôn sona ermesi ve iki kutuplu sistemin geçerliliē ini yitirmesi beraberinde birçok deē ikimi de getirmiştir. O zamana kadar ideolojik ve stratejik kutuplaşmanēn sonucu olarak ortaya çakan blok politikalarē yerini yerel kimliklerin daha fazla vurgulandē ē ancak bununla beraber bütünleşme hareketlerinin de hēz kazandē ē devlet dēnēndaki aktörlerin dünya politikalarēnda yer edindiē i, insan haklarēnēn eskisine oranla çok daha fazla gündeme geldiē i bir ortama bēakmaktā. Reus-Smitôn belirttiē i gibi, devletin mutlak egemenliē inin sorgulandē ē ve insan haklarēnēn bu egemenlik üzerinde önemli bir kēē layacē rolü olup olmadē ēnēn tartāddē ē bu ortamē, sadece SSCBônin daē dēmasē yani hegemonik güçlerden birinin düşmesi ve ABDônin tek süper güç olarak kalmasıyla, başka bir ifadeyle hegemonik güçlerin düşmesi ve /veya güçler daē dēnēndaki bir deē ikilikle açıklamak yeterli görünmemektedir.

⁶ Samuel Makinda, *ñ International Society and Eclecticism in International Relations Theory*, **Cooperation and Conflict**, Vol.35, No.205, 2000, s. 205.

⁷ Ibid.

⁸ Stanley Hoffmann, *ñHedley Bull and his contribution to international relations*, **International Affairs**, Vol.62, No.2, 1986, s.185.

⁹ Christian Reus-Smit, *ñHuman Rights and the social construction of sovereignty*, **Review of International Studies**, Vol.21, 2001, ss.519-538.

devletlerin dâk politika kararlarındaki belirleyicinin, dünya politikalarındaki durumun/ değ ikinin de rol oynadığı varsayınadır. Ancak bu değ ikinin, bu çağmada, sadece büyük güçlerin yükseliş/düşüşü ve/veya güçler dağılımındaki bir değ ikinin olarak değ il; Bullün yaklaşımında olduğu gibi, uluslararası toplum nezdinde uluslararası toplumun ortak menfaatleri hakkındaki algı değ ikinin, yani uluslararası toplum nezdinde ortak menfaat hususunda hakim olan norm ve inancın değ ikinin olarak ele alınacaktır. Soğuk Savak boyunca uluslararası düzenin muhafazası uluslararası toplumun ortak menfaati olarak görülürken, Soğuk Savak sonrası dönemde de aynı ifadeyi kullanmak mümkün müdür? Uluslararası düzen, ahlaki/etik veya bu çağmada adalet olarak ele alınacak olan fikirler karşısında önceliğini korumakta mıdır? Düzen-adalet ilişkisi Soğuk Savak sonrasında dönemde nasıl bir ilişkidir ve bu ilişki bu çağmada temel aktör olarak ele alınacak olan Türkiye'nin dâk politikasına, Türkiye'nin Soğuk Savak boyunca temel müttefiki olan ABD'nin dâk politikasına ve Türk-Amerikan ilişkilerine nasıl etki etmektedir? Bu bağlamda burada, Bullün düzenin adalet karşısındaki önceliğini savunduğu görüşünün Soğuk Savak sonrası dönemde geçerliliğini koruyup korumadığını sorgulanacaktır. Bu çağma, Bullün yaklaşımının daha iyi ve/veya hala daha geçerli olduğunu kanıtlama çabası içinde olmamakla birlikte, Bullün yaklaşımına Soğuk Savak sonrası dönemdeki dünya politikalarındaki anlama amacıyla bir yöntem olarak kullanacaktır. Buna ek olarak, çağmanın çek noktası devletlerin dâk politika kararlarında dünya politikalarındaki durumun/değ ikinin de rol oynadığını görüşü olmakla birlikte, bu çağmanın birinci ana bölümünü oluşturan kuramsal bölümünde, söz konusu görüşün çek noktası olacak yeni fikirlere de ulaşılması ve çağmanın geri kalan bölümünde de bu fikirlerin test edilmesi hedeflenmektedir.

Çalışmanın çerçevesi

Bu çağma, Bullün düzenin adalet karşısındaki önceliğini savunduğu argümanının Soğuk Savak sonrası dönemdeki geçerliliğini, öncelikli olarak Türkiye'nin dâk politikası ardından ise ABD'nin dâk politikası ve Türkiye-ABD ilişkileri bağlamında sorgulayacak, özellikle de Irak örneğini üzerinden inceleyecektir. Bu bakımdan çalışmanın çerçevesi, aktör bağlamında uluslararası toplum, Türkiye ve ABD ile sınırlı; zaman bağlamında ise özellikle de Soğuk Savak sonrası döneme odaklanmaktadır. Ancak düzen ve adalet kavramları arasındaki ilişkinin gidikate göre bilmek, bu ilişkideki değ ikinin ve devamlı olarak unsurlarını fark edebilmek amacıyla, Soğuk Savak dönemi de tarihsel bir arka plan olarak ele alınacaktır.

Farklı bölümler aracılığıyla üç farklı seviyede analiz en genel seviyede yani kavramsal/ kuramsal düzeyde bir analiz yapacak, ve düzen ve adalet kavramları ve ikisi arasındaki ilişkinin Soğuk Savak döneminde ve sonrasında nasıl olduğu, bu ilişkinin Soğuk Savak sonrasındaki uluslararası toplum nezdinde küreselleşme sürecinden de etkilenerek eğer mevcutsa nasıl bir değişiklikler üradığı görülmeye çalışılacaktır. İkinci seviye, Türkiye'nin dış politikası ve Türk-Amerikan ilişkileri olacaktır. Burada amaç bahsi geçen düzen ve adalet kavramlarının öncelikle Türkiye'nin dış politikasındaki, sonrasında ise ABD'nin dış politikasındaki yerini anlayıp Türk-Amerikan ilişkilerindeki yansımalarını görebilmektir. Çalışmadaki analizin üçüncü seviyesi ise Soğuk Savak sonrası Irak olacaktır. Esasında Soğuk Savak sonrasındaki dönemde Türkiye açısından Türk-Amerikan ilişkilerinin düzen ve adalet kavramları çerçevesinde inceleneceği bu çalışmada, durum analizi olarak Irak'ın ele alınması bir tercihten çok zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Irak, Soğuk Savak sonrası ortamın hem uluslararası toplumun ta kendisi, hem ABD, hem de Türkiye açısından doğurduğu en önemli sonuçların görüldüğü bir uygulama alanı olarak ortaya çıkmıştır: Soğuk Savak sonrasındaki dönemin, ABD açısından en önemli sonucu tehdit unsurunun değişmesi olmuştur. Sovyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ile SSCB, yerini başka tehditlere bırakmıştır. Yeni tehdit unsurlarına karşılık ise ABD'nin yöntemi demokrasiyi yaymak olmuştur. Diğer taraftan Türkiye açısından Soğuk Savak döneminin sona ermesinin en önemli sonuçlarından biri, o zamana kadar büyük oranda uygulamaya çalışıldığı bölge sorunları bölge devletlerine aittir ve müdahale edilmemelidir prensibine dayalı olan bölgesel rolünün meydan okumayla karşılanmasıdır. Bölge sorunları gerçekten sadece bölge devletlerini mi ilgilendirir, merkezi ve hayati olan sadece kendi sınırları ve topraklarıyla ilgili olan gelişmeler midir? SSCB'nin parçalanmasıyla başlayan bu süreçte, Türkiye birçok konuda bölgesel sorunlar karşısında sessiz kalamayacağı ve yeri geldiğinde ikin içine girmesi gerektiğini görecektir. Bu iki değişim de Irak'ta kendini göstermiş, Irak, hem ABD'nin yeni tehditlerle mücadele ettiği ve bu sebeple de ABD'nin demokrasi götürmeye çalıştığı bir bölge olmuş, hem de Türkiye'ye güvenliğinin sadece lokal olamayacağı hatırlatan bir vaka olarak ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan Irak, dünya politikasındaki değişimin, Türkiye ve ABD açısından etkilerinin görüldüğü bir gözlem sahası olarak ortaya çıkmıştır.

Bir diğer taraftan da, Soğuk Savak'ın sona ermekte olduğu dönemde yaşanan Körfez krizi, Hurell'in belirttiği gibi, uluslararası toplumda müdahale etmeme prensibinin hangi istinaî durumlarda ihlal edilebileceği sorularını gündeme getirmesi, uluslararası toplumun

olduğunu sorgulamaya bakılamasē ve ĩortak gēvenlikē sahip olup olmamasē gerektiği i yēnēndeki tartēmalarē kērēklemesi sebebiyle ēnemlidir.¹⁰ Ayrēca Wheelerēn ifade ettiği gibi, Kērfez krizinden sonra Irakētaki Kērtleri korumak amacēyla olukturulan gēvenlikli bēlgenin kurulmasēnēn, uluslararası toplum nezdinde geleneksel anlamdaki ĩegemenlikē kavramēnēn normatif bir dēnēkēmēne ikaret ettiği i yēnēndeki tartēmalarēn gerēeklekēmik olmasē dikkat ēekicidir.¹¹ Buna ek olarak 2003 senesinde yakanan Irak krizi ise, Morrisēn ifade ettiği i gibi, ABDēnin uluslararası toplumda o zamana kadar varlığı ēē sērdēren normatif ēerēevenin dēēēna ēēēē bu ēerēevenin dēnemin ihtiyaēlarēna gēre yeniden kēkillendirilmesi gerektiği ini iddia etmesi ve ABDēnin bu haliyle bir ĩnormatif yenilikēiē gibi davranmasē sebebiyle dikkat ēekmektedir.¹² Kaldē ki Reus-Smitēn de belirttiği i gibi Irak krizi sonrasında ABDēnin inandēēēēēē ēēē sarsēlmasē sebebiyle Ortadoğ uēdaki gēcēnēn darbe almasē gēcē kavramēnēn artēk sadece materyel kaynaklara bağ lē olmadığı ēēē ve bir devletin gēcēnēn, o devletin uluslararası toplumda hakim olan norm ve inancē dikkate almasēna da bağ lē olduğunu gēsteren bir ērnek olmuştur.¹³ Őzēnde ĩdēzenē ve ĩadaletē kavramlarēyla bağ lantēē olan tēm bu gērēk ve yorumlardan da ēēarsanabileceđi i gibi, ĩdēzenē ve ĩadaletē ēerēevesindeki bir analizi hedefleyen bu ēalēma aēēēēndan Irak, sahip olduğu kēresel ēlēekteki ēnem sebebiyle, kaēēēēmaz bir ērnek olarak ortaya ēēkmaktadē.

ēalēmanēn amaēlarē

Bu ēalēmanēn temel amaēlarēndan ilki dēnya politikalarēndaki dēđ ikim ēēē ēēnda ēncelikle Tērkiyeēnin dēk politikasēnē anlamak, bunun yanēnda Tērkiyeēnin kurulduğu andan itibaren iliki kurduğu ve Soğ uk Savak dēneminde de temel mēttefiki haline gelen ABDēnin dēk politikasēnē Tērkiye aēēēēndan dēđ erlendirmektir. Tērkiyeēnin gēzēnden ABD nasē bir mēttefiktir? Burada esas olan Tērkiyeēnin dēk politikasē Tērkiyeēnin dēk politika yēnelimidir. Ancak elbette, ABDēnin yerini anlamak iēin, ABDēnin dēk politikasēndaki temel unsurlarēda

¹⁰ Andrew Hurrell, ĩCollective Security and International Order Revisitedē, **International Relations**, Vol.11, No.37, 1992, ss.54-55.

¹¹ Nicholas Wheeler, **Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society**, New York: Oxford University Press, 2002, s. 169.

¹² Justin Morris, ĩNormative Innovation and the Great Powersē, Alex Bellamy (Ed.), **International Society and Its Critics** iēinde (265-282), Oxford: Oxford University Press, 2004. ABDēnin, uluslararası toplumda hakim olan normlara yēnelik meydan okuduğunu Barry Buzan da dile getirmēk ve ēzellikle de 11 Eylēl 2001 tarihinin bu anlamda bir dēnēm noktasē kabul edilmesi gerektiği ini vurgulamēēēē. Buzan bu meydan okumanēn, kēgiliz Okulu tarafēndan uluslararası toplumun kurumlarē olarak nitelendirilen unsurlara yēnelik olduğunun altēēē çizmiştir. Bkz. Barry Buzan, ĩAn English School perspective on ēWhat kind of World Order?ēē, **Cooperation and Conflict**, Vol.41, No.364, ss.366-367.

¹³ Christian Reus-Smit, ĩThe Constructivist Challenge after September 11ē, Alex J. Bellamy (Ed.), **International Society and its Critics** iēinde (81-95), Oxford: Oxford University Press, 2011, ss., 89-90.

Türkiye-ABD ilişkileri üzerinden incelenen bir Türk
irmek gerekmektedir.¹⁴

Bu amaca paralel olarak, çalışmada Türkiye'nin perspektifi, Türkiye'nin gözlemi, algısı ve değerlendirilmesi ana konumda olacaktır. Şu ana kadar gerçekleştirilmiş akademik olan/olmayan birçok çalışmada olduğu gibi, Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi konumdan ötürü doğu ve batıya birleştiren bir köprü ve/veya merkez ülke konumunda olduğu, bunun sonucunda da büyük güçlerin özellikle de ABD'nin her zaman dikkat ettiği, ıvazgeçilmez stratejik öneme sahip bir ülke olduğu tarzı görüşlere yer verilmemeye çalışılacak, çalışmanın odak noktası daha farklı olacaktır. Söz konusu görüşler, rahatlıkla fark edilebileceği gibi, Türkiye'nin dışarıdan nasıl algılandığı sorusuna cevap verir niteliktedir. Oysaki bu çalışmada amaçlanan, yukarıda bahsi geçen bakış açısından farklı bir yaklaşımı yansıtabilmektir: Türkiye'nin gözünden dünya politikalarındaki değişim nasıl okunmaktadır? Böyle bir değişim söz konusuysa bu durumun Türkiye'nin dış politikasına etkisi nedir? Türkiye'nin beklentisi içinde olduğu ABD nasıl bir ABD'dir? Çalışmanın bu amacı çalışmaya özgün katkı edilebilecek önemli bir unsurdur.

Çalışmanın bir diğer amacı genelde tarihi anlatı olarak var olan Türkiye-ABD ilişkilerini sistematik bir şekilde ele alarak, kavramsal/kuramsal bir temele oturtmaktır. Türkiye'nin ABD ile ilişkileri incelenirken, tarafların birleşen ve ayrılan yönlerini daha somut ve sistematik bir şekilde analiz edebilmek amacıyla, düzen ve adalet kavramlarına atfettikleri anlamları ele almak faydalı olacaktır. Bu noktada, İngiliz Okulu'ndan Hedley Bull'ın *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics* eserinde ele aldığı şekilde düzen ve adalet kavramlarından, bu kavramların tanımları ve sınıflandırmalarından faydalanılacaktır. Türkiye ve ABD'nin uluslararası düzene yaklaşımları nasıl? Buna

¹⁴ Proquest Theses & Dissertations isimli uluslararası tez veritabanında "Turkish foreign policy" yani Türk dış politikası anahtar kelimesiyle; YÖK'ün ulusal veri tabanında da aynı anahtar kelimeyle yapılan tarama sonucunda, 1990'dan itibaren özellikle de 2000'lerden bu ana kadar doktora çalışması olarak yapılan araştırmaların önemli bir bölümünde siyasi İslam, Kürt milliyetçiliği konularının hakim olduğu görülmüştür. Bunun dışında kalan araştırmalarda ise Türkiye'nin dış politikasının, özellikle bir dönem içerisindeki analizi yapıldığı ya da Türk dış politikasının uzun soluklu bir kimlik-dış politika bağlantısı üzerinden incelendiği fark edilmiş, ancak hiçbirinde düzen-adalet ikileminin çekirdek noktası olarak alınmadığı görülmüştür. Örnekler için bkz. Yasemin Çelik, "Turkish Foreign Policy after the Cold War", (Doktora Tezi, City University of New York, 1998); Yücel Bozdağ'ın "Identity and International Relations: Turkish Foreign Policy in the Post World War II Era", (Doktora Tezi, University of Kentucky, 2001); Hasan Ulusoy, "A Constructivist Analysis of Turkish Foreign and Security Policy in the post-Cold War era", (Doktora Tezi, ODTÜ, 2005); Umut Uzer, "Turkish Foreign Policy between Kemalist State Identity and State Interests: The Cyprus and Karabagh Cases", (Doktora Tezi, University of Virginia, 2006); Behlül Özkan, "The Social Construction of Turkish Vatan: Geography and Foreign Policy", (Doktora Tezi, The Fletcher School of Law and Diplomacy, 2009); Emre Kayhan, "Between Apology and Utopia: a Study of the Sources of Turkish Conduct", (Doktora Tezi, The Fletcher School of Law and Diplomacy, 2009).

İ fikirilere nasē yaklakmaktadē? Soē uk Savakōn sona
tkti etmiktir? Soē uk Savak dōneminden tek sūper gūç
olarak çākan ve kūresel gūç olma yolunda ilerleyen ABDōnin yaklakēmēna, bōlgesel bir gūç
olan Tūrkiyeōnin bakāk açēsē nasēddē? Bu konuda Tūrkiye, nasē bir ABD beklentisinde
olabilir(di)?¹⁵

Çalāmanēn bir bakka amacē ise Tūrkk-Amerikan ilikkilerinin esas itibariyle Soē uk
Savak sonrasē dōnemdeki durumunu analiz edebilmektir. Ancak bunu yapabilmek ve ikili
ilikkilerdeki devamlāēk ve deē ikim unsurlarēnēgōrebilmek için de Soē uk Savak dōneminin de
incelenmesi gerektiē i, çūnkū ancak bu kekilde Soē uk Savak sonrasē dōnemin anlakēabileceē i
dūkūnlmektir. Dūnya politikalarēndaki deē ikimi gōrmek, bu deē ikimin Tūrkk-Amerikan
ilikkilerine etkisini gōzlemlemek, 20. yūzyēda varlā ē hēzla hissedilmeye baklanan
kūresellekme sūrecinin kaçānāmaz olarak dikkate alēmāsēna neden olacaktē. Burada
varēmak istenen nokta, uzun soluklu bir analiz ile kūresellekme sūrecin ve bu sūrecin dūnya
politikalarēna olan etkisinin Tūrkiye-ABD ilikkilerini Soē uk Savak dōneminde kēyasla nasē
etkilediē ini gōrmektir.

Çalāmanēn yōntemi

Kūresellekme, aslēnda yeni bir sūreç deē ildir, zira kūresellekmenin dūnya
politikalarēna etkisini tartēkan akademik çalāmalar 1970ōlerden beri yoē un bir kekilde
yapēmaktadē. Ancak 11 Eylūl saldēdarē kūresellekme sūrecinin dūnya politikalarēnē ne
derece etkileyebileceē ini gōstermiktir. Ardēndan yakanan savaklar da, kūresellekmenin dūnya
siyasetine tam bir yansēmasēdē. Dolayēsēyla, Soē uk Savak ve sonrasē analizi, kūresellekme
sūrecinin gūçler ve dūnya politikalarēna olan etkisini gōsterecek, dūzen ve adalet
kavramlarēnēn taraflar için (Tūrkiye ve ABD) ne anlama geldiē ini gōzler önüne serecektir.

¹⁵ Proquest Theses & Dissertations isimli uluslararası tez veritabanında nTurkish-American Relationsō yani nTürk-Amerikan ilikkileriō anahtar kelimesiyle, YÖK ulusal veritabanında da aynē anahtar kelimeyle yapıāan tarama sonucunda kū ana kadar bu konuda yapıāan doktora araktēmalarēnēn bir kēmēnēn tarihsel bir anlatē keklinde tasarlanmāk olduē u , bir diē er kēmēnēn ise teorik bir çerçevede ele alēmāk olmasēna raē men, bu teorik çerçevenin mütteffiklik üzerine dūkūnen kuramlardan yola çēkarak oluturulduē u fark edilmik, ve kū ana kadar ikili ilikkileri inceleyen çalāmalarda nēdūzenō ve nēadaletō kavramlarē perspektifinin kullanēmadē ē gōrūlmūktir. Örnekler için bkz. kuhnaz Yēmaz, nFrom Strangers to Allies: Turkish-American Relations (1800-1952)ō, (Doktora Tezi, University of Princeton, 2000); Stephen Beck, nA Small Powerōs place in a big powerōs world: Turkey , the United-States and the early Cold Warō, (Doktora Tezi, Bowling Green State University, 2003); Buket Ōnal, nABD Dēk Politikasē olukūm sūrecinde Bakanēn rolū ve Tūrkiye-ABD ilikkilerine etkisiō, (Doktora Tezi, İstanbūl Üniversitesi, 2006); Mehmet Ali Tuē tan, nTurkish-US security relations 1945-2003: A game theoretical analysis of the institutional effectō, (Doktora Tezi, Boē aziçi Üniversitesi, 2007); Nuri Karakaē, nTürk-Amerikan siyasi ilikkileri 1939-1952ō, (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2008); çaban Kardaē, nRegions, Powers and secondary state bandwagoning under unipolarity: The Case of Turkish-American relationsō, (Doktora Tezi, University of Utah, 2010).

e Amerikan d k politikalarına yans malar  nas dd  ve
alg ğanmaktadır?¹⁶ Bu soruların cevaplar n  aramak,

küresellekme sürecinin, küresel gücün ve bölgesel gücün de d k politikalarında tercih edilen
araçlar/yöntem üzerindeki etkisinin tar ğılması sa  layacaktır. Bu bakımdan, Bull n ele
ald  şekliyle dünya politikalarındaki de  ikim      nda, T rkiye nin d k politikası ile Türkiye
a    ndan Türk-Amerikan ilikkilerini analiz etmeyi hedefleyen bu  al man n literatüre en
 nemli katk   n , metodolojik  zg nl     olaca    dükünölmektedir. Uluslararası toplum
yaklak n  olarak bilinen K giliz Okulu nun yaklak n  bu sat rlar n yaz dd    döneme kadarki
süreçte hep uluslararası toplum analizi için kullan lm ken, bu  al mada ilk kez bir devletin
d k politikasının anla ğmas nda ve o devletin m ttetiki ile olan ilikkilerindeki birlekme ve
ayr kma noktalarının a  ğklanmas nda kullan ğacaktır. Türkiye ve ABD aras ndaki m ttetiflik
ilikkilerinin analizi için, K giliz Okulu ndan Bull n uluslararası toplum analizi amacıyla
kulland   kavramsal ve kuramsal çerçevenin kullan ğmas  bu bakımdan bir ilk olacaktır.

Bu ba  lamda bu  al mada yöntem olarak, Bull n eserindeki kavramsal tan n ve
s n fland rmalardan yola    ğacak, Bull sonrasında K giliz Okulu nezdinde yap ğan
tart malarla K giliz Okulu nun geleneksel yap  na yap ğan elektirilerden yararlan ğacaktır.
Bu haliyle bu  al man n niceliksel     ler yerine, niteliksel     ler bar nd rd  n  belirtmek
gerekli görünmektedir. So  uk Savak sonrası dönemde Türkiye a    ndan Türk-Amerikan
ilikkilerinin analizinde,     zen  ve   adalet  kavramlar  araç olarak kullan ğacak, ve
T rkiye nin d k politikası ABD nin d k politikası ve Türkiye a    ndan Türk-Amerikan
ilikkilerindeki devaml  k ve de  ikim unsurlar  tarihsel kark akt mal  bir analizle gözler
 n ne serilmeye  al ğacaktır. Bu amaçla bu  al man n     k noktası devletlerin d k politika
kararlarında dünya politikalarındaki de  ikimin de rol oynad    varsay n  olmakla birlikte,
 al man n test edilecek olan varsay nlar  verilerin toplanması ile ek zamanlı olarak ortaya
    acaktır.

¹⁶ Proquest Theses & Dissertations veritabanında   world order, international order, just order  yani   d nya
düzeni, uluslararası düzen, adil d zen  anahtar kelimeleri ve   globalization  yani   k resellekme  anahtar
kelimesiyle yap ğan taramalarda, bu alandaki doktora  al malar n n büyük bölümünün dünya sistemi analizi
için yap dd    nadiren ise devlet ve ikili ilikkiler seviyesinde ger ekle tirildi  i fark edilmektedir. Örnekler için bkz.
David Andrew Welch,   Justice and Conflict in World Politics , (**Doktora Tezi**, Harvard University, 1990);
Carlos Enrique Sucre Nones,   The Globalization of Venezuelan Foreign Policy , (**Doktora Tezi**, City
University of New York, 1995); John Davis,   Unfulfilled Promises: American Foreign Policy an the New World
Order , (**Doktora Tezi**, Howard University, 2000); Yoav Gortzak,   How Great Powers Rule: Order
Enforcement in International Politics , (**Doktora Tezi**, Ohio State University, 2006); David Jerome Klassen,
  Canada, Globalization, Imperialism: Rethinking Canada s Role in a Neo-Liberal World , (**Doktora Tezi**, York
University, 2007); Emrullah Uslu,   The Tranformation of Kurdish Political Identity in Turkey: Impact of
Modernization, Democratization and Globalization , (**Doktora Tezi**, University of Utah, 2009).

Türkiye'nin dâk politikasê ABD'nin dâk politikasê
et kavramlarê küresellekme ve Irak ile ilgili Soğuk

Savak dönemi ve özellikle de Soğuk Savak sonrasê dönemi ele alan İngilizce, Türkçe ve Fransızca birincil ve ikincil kaynaklara dayanmaktadır. Birincil kaynak olarak, Türkiye'nin ve ABD'nin dâk politikasındaki düzen ve adalet kavramlarının yerlerinin araştırılması amacıyla her iki ülkenin de kurucu metinlerine bakılmış, kurucuların söylem ve yazılarından yararlanılmış; Soğuk Savak sonrasê gelişmelerin Türkiye ve ABD nezdinde nasıl ele alındığına değeriendirilmesi amacıyla da büyük ölçüde TBMM ile ABD Senato tutanaklarından, hükümet sözcülerinin açıklamalarından, dönemin karar alıcıları arasında arkivler aracılığıyla ulaşılan yazılardan ve bu karar alıcıları tarafından yazılan kitap ve andı ile kendileriyle yapılan söyleşilerden faydalanılmıştır. İkincil kaynak olarak ise, bahsi geçen konular hakkında yazılan kitap ve makale, tez, rapor, ve gazete haberleri ile köşe yazıları kullanılmıştır.

Çalışmanın Bölümleri

Yukarda bahsi geçen kaynaklar yardımıyla yapılan bu araştırma, birbiriyle bağlantılı üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk ana bölümü "Kuramsal Çerçeve ve Düzen ve Adalet kavramları" başlığı altında olmakla birlikte, başlıktan da anlaşılacağı gibi "Düzen ve Adalet" kavramlarının kuramsal çerçevede ele alınacaktır. Uluslararası ilişkiler disiplinindeki farklı yaklaşımların söz konusu iki kavrama yönelik değeriendirmeleriyle başlayacak olan bu bölüm, çalışmanın kuramsal çerçevesi için neden İngiliz Okulu'nun ve özellikle de Bull'ın yaklaşımının önemli olduğunu açıklamaya çalışacaktır. Bu bölümde Bull'ın *The Anarchical Society : A Study of Order in World Politics* isimli eseri detaylı şekilde ele alınacak, ve burada özellikle de düzen-adalet ilişkisi hakkındaki yorumları üzerinde durulacaktır.

İlk ana bölüm sadece İngiliz Okulu'nun ve Bull'ın temel fikir ve iddialarına yer vermekle kalmayacak, bu bölümün devamında Soğuk Savak sonrasê dönemde değeriiken dinamikler ele alınarak, uygulama düzeyi ile kuramsal düzey arasında bir bağlantı kurulmaya çalışılacaktır. İngiliz Okulu ve özellikle de Bull tarafından öne sürülen fikirlerin, Soğuk Savak sonrasê dönemde güvenlik ve savak kavramlarının değeriiken yapısı ve bu durumun uluslararası toplum nezdinde yarattığı yeni etki ilimlerden nasıl etkilendiğini değeriendirilecek, ve özellikle de değeriiken güvenlik kavramının uluslararası düzen ve adaletle ilgili fikirleri nasıl etkilediğini görülmeye çalışılacaktır. Soğuk Savak döneminin sonlanmasıyla meydana çıkan yeni aktörler, bu yeni aktörlerin yeni talepleri, değeriiken savak ve güvenlik kavramları kısacası iki kutuplu

le baĵ lantē olarak akan tüm bu gelikmeler, düzen-adalet ilikkisinde düzenin nceliĵ i mevcutken, yeni dönemde bu öncelik tartāmaya baklanmakta ve düzenin adalet olmadan sürekli olamayacaĵ ē üzerine dknceler daha sāka telaffuz edilmektedir. Ancak esas sorun, hem düzen hem de adaletin nasē bir arada olacaĵ ē ve her ikisiyle ilgili taleplerin birbiriyle nasē baĵ daktēdacaĵ ē konusunda ortaya kmaktadır. Bu tartāmalar, özellikle de Kgiliz Okulu’nun ikinci jenerasyonu olarak bilinen ve Bulln baklattĵ ē düzen-adalet tartāmasē devam ettiren akademisyenler tarafēndan gereklektirilmiktir/gereklektirilmektedir.

Bu sebeple ilk ana bölümde, Soĵuk Savak sonrasē dönemde kuramsal düzeyde alevlenen düzen-adalet ilikkisi tartāmalarē da ele alēnacaktır. Bu amaçla da, alāmalarē Bulln baklattĵ ē çizgide devam ettiren bir bölümü Kgiliz Okulu’nun ikinci jenerasyonu olarak kabul edilen, bir bölümü ise alāmalarē ABD’de gereklektirdikleri için Kgiliz Okulu’nun dēanda sayēan kkilerin grklerine deĵ inilecektir. Bu kkilerin hangi noktalarda Bullu destekledikleri, hangi noktalarda ise Bullu elektirdikleri incelenecek, ve düzen-adalet ilikkisinde düzeni öncelikli görenlerle, adaleti öncelikli görenler arasēdaki fark oĵulcu/dayanāmacē argmanlarēyla gözler önüne serilecektir. Buna ek olarak bu bölüm, Bulln baklattĵ ē ve takipçileri tarafēndan da devam ettirilen düzen-adalet tartāmalarēna katēan yeni boyutu da nēKgiliz Okulu’nu geliiktirme abalarēo baklĵ ē altēda ele alacaktır: Bu yeni boyut kimliktir. Bu bakēandan Kgiliz Okulu ve konstrüktivizm baĵ lantēē kuran kkilerin alāmalarēna ve temel argmanlarēna deĵ inilecektir. Bu bölümde kimlik kavramē bir bütün olarak ele almak ve farklı kuramlarēn buna yaklakēmē incelemek hedeflenmemektedir. Amaç, kimlikle düzen-adalet ilikkisi arasēdaki baĵ lantēyē görebilmektir. Bu baĵ lamda Türk-Amerikan ilikkilerindeki düzen-adalet ilikkisi konusundaki ayrēklar, taraflarēn kimlikleriyle (i ve dē faktörlerden kaynaklanan) baĵ lantēandēdacaktır. İlk ana bölümün bu kēsmē bu baĵ lantēēn kuramsal zeminini hazēlayacaktır.

Bu alāmanēn ikinci ana bölümü, nēTrk dē politikasēda dzenō ve adaletō kavramlarē ve Türk-Amerikan ilikkilerine etkisi: Tarihsel bir arka planō baklĵ ēnētakēmakta ve kuramsal bölümün sonunda kurulan düzen-adalet kavramlarē ile kimlik baĵ lantēēnē uygulama düzeyinde ele almaktadır. Bakka bir ifadeyle bu bölümün amacē kuramsal bölümün son kēsmēda ifade edilen ve kuramsal zemini oluikturulmuk olan baĵ lantēyē Türkiye ve ABD rnekleri üzerinden kurmaktadır. Bu sebeple, Türkiye ve ABD’nin kimliklerinin, bu iki ülkenin nēdzenō ve nēadaletō kavramlarēna yönelik yaklakēmlarēna nasē yansēdĵ ē görülecektir. Çünkü

deki birçok ayrıman, tarafların süper güç/ bölgesel Türkiye ve ABD'nin kimliklerinden, bu kimliklerin kaynaklandığı politik kültürden de kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bu amaçla ikinci ana bölümün ilk kısmında, öncelikle Türkiye'nin, ardından ise ABD'nin kurucu prensiplerine değinilecektir. Her iki ülkenin de kurulma dönemine geri dönülecek ve kurucuların söylem ve icralarına atıfta bulunulacaktır. Kimliksel bir kargaşanın da yapılabileceği bu kısımda, özellikle de Türkiye'nin ilk kurulduğu dönemde, ABD'yi nasıl değerlendirdiği, bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerindeki temel konuların neler olduğu gözlemlenmeye çalışılacaktır. İkinci ana bölüm, daha sonra Türkiye ve ABD'nin kurucu prensiplerinin, Bull tarafından düzen ve adalet kavramları hakkında yapılan tanımlamaların hangileriyle, nasıl bağdaştırılabileceğinin görülmesiyle devam edecektir. Burada, Türkiye'nin ve ABD'nin tarih ve politik kültürlerinden kaynaklanan kimliksel değerlerinin, Bull'un düzen ve adalet tanımlama ve sınıflandırmalarıyla ne şekilde örtüştüğünü gözlemlenecektir. İkinci ana bölümde, Türkiye ve ABD'nin kimliksel değerlerinin düzen ve adalet kavramlarıyla nasıl bağdaştırılabileceğine değinildikten sonra, bu kimliksel değerlerin, içinde bulunulan koşullar çerçevesinde farklı şekillerde araçsallarılabileceğini fikrinden yola çıkarak, Soğuk Savak döneminden örnekler verilecektir. Soğuk Savak koşullarının Türkiye ve ABD'ye yüklediği farklı rollerin de dikkate alınmasıyla (dış faktörler) tarih, kurucu prensipler, politik kültür gibi iç faktörlerden kaynaklanan kimliksel değerlerin belirli kalıplarda araçsallaştığı gözlemlenmeye çalışılacaktır. Soğuk Savak döneminden verilen örneklerin, Türkiye'nin ve ABD'nin dış politikalarında, düzen ve adalet kavramları açısından ne anlama geldiği görülecektir. Soğuk Savak döneminin ele alınması bir sonraki ana bölümde odaklanılacak olan Soğuk Savak sonrası döneminde Türk-Amerikan ilişkilerindeki devamlılık ve değerli unsurların görülmesine olanak sağlayacaktır.

Bu çalışmanın üçüncü ve son ana bölümü, çalışmanın temel olarak ele almayı hedeflediği Soğuk Savak sonrası dönemi, Körfez krizi ve Irak krizi aracılığıyla ele alacaktır. Bu bölümde amaç, Soğuk Savakın sona ermesiyle dünya politikalarında meydana gelen değerli değişimin, düzen ve adalet kavramları arasındaki ilişki açısından ne anlama geldiğini, ve bu değerli değişimin Türkiye'nin dış politikası ABD'nin dış politikası ve Türkiye açısından Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında nasıl değerlendirilebileceğini görmektir. Türkiye'nin ve ABD'nin tarih, kurucu prensipler, politik kültür gibi iç faktörlerden kaynaklanan kimliksel değerlerinin, Soğuk Savak sonrası koşullar çerçevesinde nasıl araçsallaştığı ve bu araçsallaşma şeklinin düzen-adalet ilişkisi açısından ne anlama geldiği sorgulanacaktır.

da ele alınacak, ve her bir krizin öncesi, kriz süreci, ve
ve 2000'ler hakkında uzun soluklu bir analiz yapmaye
hedefleyen bu bölüm, Soğuk Savak sonrası dönemde düzen ve adalet kavramları arasındaki
ilişkinin hem uluslararası toplum bağlamında, hem Türkiye ve ABD'nin dış politikaları
bağlamında hem de Türkiye açısından Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında nasıl algılandığını
göstermesi bakımından aydınlatıcı olacaktır. Üçüncü ana bölümün sonunda, hem Soğuk Savak
dönemiyle Soğuk Savak sonrası dönem, hem de Soğuk Savak sonrası dönem kendi içinde
kavranacak ve bu kavramlarla özellikle de Türkiye'nin dış politikasındaki ve Türkiye
açısından Türk-Amerikan ilişkilerindeki devamlılık ve değişim unsurları düzenli ve adaletli
kavramları çerçevesinde gözlemlenmeye çalışılacaktır. Bu şekilde, çalışmanın kuramsal
bölümünün sonunda öne sürülen fikirlerin test edilebilir olması da amaçlanmaktadır.

Bu haliyle bu çalışmanın, uluslararası literatürde eksikliği hissedilen bir bakış
açısıyla, Türkiye'nin dış politikası ve Türk-Amerikan ilişkileri hakkında yapılan çalışmalara
katkı sağlanmasında hedeflenmektedir. Soğuk Savak sonrası dönemde Türkiye'nin dış politikası ve
Türk-Amerikan ilişkilerindeki devamlılık ve değişim unsurlarını tanımlayarak, bu unsurları
ana kadar yapılmış olan çalışmalardaki nedenlere bağlamaktansa, bunları farklı nedenlerde
arayan bu çalışmanın, çağın çok boyutlu ve multidisipliner akademik vizyonuna, farklı
bir nedensellik öne sürmesi sebebiyle, mütevazî ancak önemli bir katkı sağlayacaktır.

DÜZENÖ VE İADALETÖ KAVRAMLARI

Uluslararası İlişkiler disiplininin felsefi kökenleri incelendiğinde, devleti, insanın insanı kurdu olduğu ortamda düzeni kuran yegane unsur olarak gören ve bu sebeple de devlet merkezli bir yaklaşıma sahip olan Thomas Hobbes'dan farklı olarak, uluslararası ilişkileri salt güç politikaları ve savak sahnesi olarak okumak ve büyük güçler arasındaki ilişkileri de düzene hakim olma arayışları olarak yorumlamaktan çok¹⁷, bu alanda adalet gibi ahlaki/etik bir kavramı en az düzen kadar düşünün ve üzerinde yorum yapan düşünürlerin olduğu görülmektedir. Bu düşünürlerin öncüsü olarak ise Hollandalı hukukçu Hugo Grotius kabul edilmektedir.¹⁸ Otuz Yıl Savakları döneminde yaşayan Grotius'a göre, adalet, uluslararası ilişkileri yönlendirmesi gereken en temel ilkedir. Devletler birbirlerinin egemenliklerine saygı duyarak ve her zaman ilişkilerinde belli kurallara uyarak, adalete ulaşabilirler. Grotius'un adalet gibi ahlaki bir kavrama verdiği önem, esasen onun Doğa al hukuka verdiği merkezi rolden kaynaklanmaktadır. Ona göre,

*İDoğa al hukuk, bir eylemin, aklî ve toplumsal doğaya uygunluğunu ya da aykırılığın bakışından, ahlaki yönden gerekli olup olmadığının gösteren doğru aklî birtakım ilkeleridir. Aklî bize kimi ilkeleri gösterdiğini bu davranışlar, nitelikleri bakışından ya uyulması zorunlu, ya da yasaklanmaları eylemlerdir. Bu yüzden de bunların Tanrı'nın buyruğunu ya da yasağı olarak görülmesi gerekmektedir.*¹⁹

Grotius'un bu yaklaşımına onun insan eylemlerine ahlakî kavramları da kattığını göstermekte, ve Doğa al hukukun adaletin kendisi olduğunu vurgulamaktadır. Hugo Grotius, *De Iure Belli Ac Pacis* yani *Savak ve Barış Hukuku* isimli eserinde özellikle uluslararası ilişkilerde herkesin uyması gereken kuralları vurgulaması (devletlerin birbirlerinin egemenlik haklarına saygı duymaları ve savakta ve barışta uymaları gereken kuralları belirlemeleri gibi)

¹⁷ Thomas Hobbes bu sebeple uluslararası ilişkiler disiplinin geleneksel çizgisini temsil eden Realizmin fikir babalarından kabul edilmektedir. Hobbes'a göre insanlar, doğaları gereği çatışma halindedirler. Bkz. Anne-Laure Angoulvent, *Hobbes et la Morale Politique*, Paris: Presses Universitaires de France, 1994. Hobbes'a göre bu çatışma hali, insan doğası rekabet açtığından, insanların birbirine olan güvensizliğinden ve insan doğası zafere sahip olma duygusundan ötürü sürekli. Bu doğa durumu, Hobbes'a göre, ancak insanların kendi iradelerini bir üst egemen varlığa devretmeleri ile mümkündür, ki bu da mutlak güç ve egemenliğe sahip olan devlettir, yani Leviathan. Bkz. Thomas Hobbes, *Léviathan*, François Tricaud (çev.), Paris: Editions Sirey, 1983; Thomas Hobbes, *Le Citoyen*, Samuel Sorbiere (çev.), Paris: GF Flammarion, 1982, ss.89-100.

¹⁸ Hugo Grotius, temel eseri olan *De Iure Belli Ac Pacis*'in önsözünde insanın sosyal bir toplumda yaşamaya istediğinden ve insanın akıl ve dil gibi iki önemli unsurla donatılmak olmasının ötürü, insanın *üstün bir hayvan* olarak nitelendirilebileceğini belirtmekte, ve insanın barışçıl bir ortamda yaşamaya istediğinin de onu doğa al hukuka ve adalete yönlendirdiğini söylemektedir. Bu bağlamda Thomas Hobbes'un yaklaşımından ayrıştığı akıkkardır. Hugo Grotius, *Savak ve Barış Hukuku*, Seha L.Meray (çev.), Prolegomena, Ankara: Ankara Üniversitesi Basınevi, 1967.

¹⁹ Ibid., s.18.

u düzen çerçevesinde incelemek olmasē bakēmāndan büyük oranda, tarihe ulus-devlet kavramē yerlektiren ve ek egemenliē e sahip devletler sisteminin baklangē noktasē olarak kabul gören 17. Yūzyā yani Vestfalya dönemini yansāan bir anlayāk olmakla beraber, Grotiusūn, eserinde ulus devlet dāındaki aktörlerin, özellikle de vatandaşlarēn da haklarēndan bahsetmesi sebebiyle, adalet anlayākēn salt devlet merkezli olmadē ēda ifade edilmelidir. Bu baē lamda Grotiusūn eserinin bir bölümünün, *ñUyruklarēn Ūstālerine karē savamasē* baklē ēnē takēnasē ve Grotiusūn bu bölümde halkē hangi durumlarda kendi kralēna karē savakma, direnme hakkēn olduēunu aēēklamasē dikkat çekicidir.²¹ Gerçekten de daha sonra görüleceēi gibi, özellikle de Soēuk Savak dönemi ve sonrasēnda yapēan düzen-adalet odaklē kuramsal tartāmalarda, Grotiusūn bu anlayākēn, adaletin insani boyutunu dükünenlerin, yani adaleti, insanlarēn hak ve yükümlölükleri olarak yorumlayanlarēn esin kaynaē ēolduēu fark edilecektir.

Grotiusūn yaklakēndan farklı olarak, adaleti daha geniş bir perspektiften algēdayan ve o ēekilde yorumlayan bir başka dükünür ise Immanuel Kantōdē. Kant, Grotiusūn adalet anlayākēndan farklı olarak, adaleti daha geniş bir perspektiften gözlemlemē, ñkozmopolitanō bir seviyede ele almāē. Başka bir ifadeyle Kantōn adalet anlayākē ne sadece teker teker insanlarēn hak ve yükümlölüklerine ne de uluslarēn hak ve yükümlölüklerine odaklanmaktadır. Bunun en büyük nedeni, Kantōn uluslararası ilikilere, devletler ve/veya uluslar arasındaki ilikilerden öte bir anlam yüklemesinde, çünkü devleti *ñhiçbir gerçekliēi olmayan kurgusal bir varlō*²² olarak görmesindedir. Kantōa göre, *ñesas olan ve ahlaki deēer tarēyanō* devlet gibi kurgusal bölünmeler ve/veya kümelenmeler deēil, insanlē ēn ta kendisidir.²³ Dolayēēyla Kantōn anlayākēnda insanlar/bireyler de teker teker ele alāmaz ancak insanlarēn tamamēn evrensel düzlemde bir topluluk oluēturduēu inancē takē. Kantōa göre, evrensel barāk için tek bir dünya anayasasēna sahip olan tek bir dünya cumhuriyeti olmalādē. Çünkü Kantōa göre ancak böyle bir dünya cumhuriyeti olursa, ebedi barākēn kartlarē yerine getirilmē olur.

²⁰ Bu noktayē burada kēsa bir ēekilde bir örnekle açmakta fayda görünmektedir: Grotius, kendisine karē yapēmak istenen haksēzlēklara direnmenin Doēal hukuktan kaynaklanan bir hak olduēunu dükünmektedir. Ancak dirlik ve düzen de toplumsal yaşamēn en hayati parçasēdē. Bu sebeple düzeni saēlayan kurum, direnme hakkēn sēnērsēzca kullanēmasēnē sēnēlayabilir. Ona göre, *ñē herkesin direnme hakkē sēnērsēz bērakāmāx olsaydē, artē toplumsal baēē olmayan bir kalabalēk sürüsü ortaya çēmāx olurduō*. Görüldüēü gibi, Grotius, haklar (adalet) ve düzen arasēnda belirli bir denge kurma arayākēnda olmuētur. Ibid., ss. 40-41

²¹ Bkz. Ibid., ss. 40-46.

²² A. Nuri Yurdusev, *ñUluslararası İlikilerō Öncesiō*, Atila Eralp (Ed.), **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlikilerde Temel Yaklaşımlar** içinde, İstanbul: Ketikim Yayınlarē 1996, s. 51.

²³ Ibid., s. 51.

ē başka bir ifadeyle tek bir anayasanē oldu u tek bir
likle her devletin cumhuriyetçi bir anayasaya sahip
olmasē devletler hukukunun nōzgür devletler federasyonuò üzerine dayandēđmasē ve en son
olarak da dünya vatandaşlarēnē haklarēnē sēnē evrensel misafirperverlik ilkeleri
çerçevesinde çizilmesi durumunda gerçeklekebilir. Ona göre ancak bu şekilde dünyada bir
nbarēk federasyonuò oluakacak (*feodus pacificum*) ve kozmopolitan seviyedeki adalete de bu
şekilde ulaēacaktır.²⁴ Kaldēki Kantōa göre, devletlerin varlē āna raē men ebedi barāa varmayē
ise doē anē ta kendisi garanti altēna almaktadır.²⁵ Kısanoē lunun ahlaki amacē olan ebedi barāa
varmak, doē anē planēdē ve doē a bunu insanoē luna gizlice empoze etmektedir.²⁶ Bu
baē lamda bir ndünya federasyonuò fikri geliktiren Kantōn, devleti deē il de, ndünya
vatandaşlarēnē temel alan evrensel anlamda bir adalet anlayāē vurguladē ē ve bunun da
uluslararasıörgütlerin kuruluşuna ilham verdē i kabul edilmektedir.

ndüzenò ve ndaletò kavramlarēnē ve iki kavram arasēdaki ilişkinin dünya
politikalarēnda ele alēnē şekli, felsefi köklerini Grotius ve Kantōn görüklerinden almakla
beraber, Uluslararası Hükükiler disiplinin ilk ve temel paradigmasē olan Realizmōn ise her iki
dükünürün yaklakēmlarēnbüyük oranda dēladē ē gözlemlenmektedir.

Uluslararası Hükükiler disiplininin geleneksel çizgisini oluşturan Realizm, uluslararası
alanē devlet merkezli bir alan olarak nitelendirip, devletlerin ulusal çēkarlarēna göre hareket
ettikleri, dēk politikalarēnē çēkar kavramēna baē lē olarak oluşturduklarē dolayēēyla da güç
politikalarēna dayalēanarkik bir saha olarak nitelendirir. Realizme göre, uluslararası ilişkilerde
konjonktürel rasyonalite esastē ve ahlakla ilgili kavramlara yer yoktur.²⁷ Dolayēēyla adalet

²⁴ Immanuel Kant, *ñPerpetual Peaceò*, Gabriele Rabel (Ed.), **Kant** içinde, Oxford: Clarendon Press, 1963, ss. 266-274.

²⁵ Ibid., ss.275-277.

²⁶ Immanuel Kant, *ñIdeas for a Universal History of Mankindò*, Gabriele Rabel (Ed.), **Kant** içinde, Oxford: Clarendon Press, 1963, ss.134-139.

²⁷ Burda Klasik Realizmin teörinin temel kitabē olarak kabul edilen Hans J. Morgenthauñun çalēmasēnda sēraladē ē siyasal Realizmin altē temel prensibine vurgu yapmak gerekli görünüyor. Morgenthauōya göre, bu altē prensip kú şekilde sēalanabilir: Politika, kökleri insan doē asēnda bulunan objektif yasalarca yönetilir; siyasal realizmin çēkar noktasēnē güç olarak tanēnlanan çēkar kavramē oluşturun ve devlet adamlarē bu kavrama göre hareket ederler; çēkar, politikanē özüdü; siyasal Realizm, siyasi bir eylemin ahlaki bir anlam içermesi durumunun farkēdadē ancak evrensel ahlaki prensipler, devletlerin dēk politikalarēna uygulanamaz, devletler ahlak prensipleriyle karar almazlar; siyasal realizm, belli bir ulusa ait ahlak kurallarēnē evreni yöneten ahlak kurallarē olarak tanēnlanmasēna karēē çēkar; siyasal realizm diē er alanlardaki realizmden ayrāē, bir başka deyiēle siyasal realizmin özerkliē i söz konusudur. Hans J. Morgenthau, **Poltics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, New York: Alfred A. Knopft, 1962, ss.4-15. Buna ek olarak, Realizmin ahlakla olan ilişkisi için bkz. Jack Donnelly, **Realism and International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, ss.161-192.

nasnē hedef alan bir kavramēn da, gūç politikalarēna
ikūnce akēmēiçerisinde yer bulamadı ē ifade edilebilir.

Klasik Realizmde ahlakla ilgili kavramlarēn dolayēēyla da adalet kavramēnēn yerinin
olmadı ē ifade edilse de, aslēnda klasik realistlerin, daha sonra Realizmde birtakēm reformlar
yaparak yeni bir anlayā getiren Neo-realistelere göre, daha net bir ahlaki duruka sahip
olduklarēda söylenebilir. Brownūn ifade ettiē i gibi, klasik realistler, açaē bir kēilde devletin
ahlakēyla yani devletin karar alēken kendisi için neyi doē ru neyin yanlā olduē uyla ilgilenirler
ve onlara göre diplomatēn takēdı ē sorumluluk da devletine ait ahlaki sorumluluktur, zira
devlet adamē devleti için neyin doē ru olduē una karar vermelidir. Baēka bir ifadeyle, devletin
haklarēnē ve çēkarlarēnēn ahlaki önceliē i söz konusudur. Ki bu da klasik Realizmde, ahlaki
yaklakēmēn aslēnda tamamen dēklanmadı ēnē gösterir.²⁸ Buna karkēēē, 1970ōlerde devlet dēē
aktōrlerin sayēēnēn artmasē ve ekonomik gūcūn de önemli bir dēē politika determinanē
olduē unun anlakēmasēyla, klasik Realizmin reforme edilmesinin sonucu ortaya çēkan Neo-

²⁸ Chris Brownūa göre, Daniel Warnerūn az ilgi gören kitabē **An Ethic of Responsibility** (Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 1991) aslēnda klasik realistlerin ahlaki duruklarēnē ele alan son derece önemli bir kaynaktē. Warner kitabēnda, Reinhold Niebuhr, Arnold Wolfers gibi klasik realistlerin ahlaki ciddiyetini ifade etmiştir çünkü bu realistlere göre, devletler karar alēken neyin kendileri için bir hak ve/veya yükümlölük olduē unu dūkūnürler. Walner, realistlerin aslēnda açaē bir ahlaki duruklarē olduē unu ifade etmek ancak bundan yola çēkararak uluslararası adaletle ilgili realist bir teori de üretememiştir. Bu durum, āahlaki durukō fikrinin, klasik realizmde var olan ādevletlerin bākalarēnē çēkarlarēnē ancak kendi çēkarlarēnē lehine olmasē durumunda dūkūnebilirlerō fikriyle yani ādevletlerin mutlak çēkarlarēnē dūkūnmeleriō fikriyle çatēma halinde olmasēndan kaynaklanmaktadır. Bkz. Chris Brown, āTheories of International Justiceō, **British Journal of Political Science**, Vol.27, No.2, Nisan 1997, s.276.

Buna ek olarak, Ian Harris de realist çizginin tamamen ahlaki kavramlardan mahrum olduē u fikrine karkē çēkar. Ona göre, Thomas Hobbesūn da belli bir ahlaki durukı mevcuttur. Dolayēēyla Hobbes da aynē Grotius ve Kant gibi uluslararası politika ile etik arasēndaki ilākileri tanēmlamaya çālēmēēē. Ancak elbette her birinin yaklakēmē da farklıēē. Kēte bu durum, Harrisē göre etik ve politika hakkēnda dūkūnen ve yazanlarca yadsēnan, gözden kaçēēdan önemli bir noktadē. Ian Harris, āOrder and Justice in āThe Anarchical Societyō, **International Affairs**, Vol.69, No.4, 1993, ss.737-739.

Bununla beraber, realist olarak bilinen yazarlarēn da ahlak ve dēē politika hakkēnda birtakēm çālēmalar yaptēklarēnēn altēnē çizmekte fayda görünmektedir. Buna en güzel örnek olarak ise, kendini āklasik realistō çizgide görmesine raēmen, ABDūn Vietnam Savakēna adēm adēm girdiē i 1960ōlarda ABDūn dēē politikasēndaki sorumluluklarēndan yola çēēē dēē politika ve etik/ahlak üzerine dūkūnen ve bu dūkūnceleriyle de normatif teoriye katkıda bulunan Kenneth Thompson (1921,) gösterilebilir. Thompson, Morgenthauūn oē rencisi olarak, onun klasik realizmin yapē taklarēnē oluşturan görūderinden etkilenmiē ancak moral konular hakkēnda da dūkūnerek Morgenthauōdan ayrılmēēē. Normatif teorisyenlerden farklı olarak ise, uluslararası ilākilerde bir tarafē salt ādoē ruō, diē er tarafē da salt ānyanlāō olarak yargēlama fikrine karkē çēēē ve her iki tarafēn da bir miktar āadaletō fikri içerebileceē ini savunmuştur. Bu durukıyla Thompsonēn, bu çālēmanēn ilerki sayfalarēnda ele alēanacak olan Hedley Bullūn farklı adalet anlayēlarē ile anlatmaya çālēēē ē ve özetle āahlaki konularda tek bir doē runun olmamasēō fikrini anlatan yaklakēmēyla önemli bir paralellik gösterdiē ini söylenebilir. Bkz. Kenneth W. Thompson, **The Moral Issue in Statecraft**, Louisiana State University Press, 1966; Kenneth W. Thompson, **Morality and Foreign Policy**, Louisiana State University Press, 1980. Buna ek olarak Kenneth Thompson, ABDōde teorik çālēmalarēn uluslararası ilākiler disiplininde yeni bir boyut kazanmasēnda en önemli rollerden birini oynamasē bākēmēndan da önemlidir. Dr. Thompson, Rockefeller Foundationēn çatēē altēnda, teorik konularla ilgilenen akademisyen ve gazetecilerin Columbia Üniversitesiōnde toplanarak düzenli tartēmalar gerçekleştirdiē i bir komite kurulmasēna öncölük etmiştir. Bu komite de ilerki senelerde āgiltireēde buna benzer bir baēka komite kurulmasēna (ki bu komite āgiliz Okuluūnun filizlendiē i yer olarak bilinecektir) ilham kaynaē ē olmasēēēēēndan önemlidir.

hiçbir şekilde yer tutmadığı söylenebilir zira Neo-leti için doğ ru tercihi yapmakla sorumlu değil ildir, artık sadece uluslararası sistemin gerekliliklerini okumakla ve buna göre cevap vermekle sorumludur.³⁰ Ve bu durum da ahlaki konuları Neo-realizmin doğ rudan dânda tutar. Neo-realizmin, uluslararası sistem teorisi olarak adlandırılmasının sebebi de sahip olduğu bu yaklaşımdır.

Görüldüğü gibi Uluslararası İlişkiler disiplinde hakim olan klasik yaklaşım, güç, rekabet, devlet, çıkar gibi somut kavramları içeren bir düzen anlayışı benimsemiştir. Ahlakla ilgili konuları varlığı her ne kadar klasik realist düşünce tarafından kabul edilse de³¹, bunun çalışmaya alanının sınırları dânda kalmaktadır. Disiplindeki klasik yaklaşımın güncel politikayla anlamaya yönelik bu bakış açısının tersine, uluslararası ilişkilerin ahlaki boyutunun ön planda tutan, adalet, eşitlik, insan hakları gibi konularla ilgilenen, dolayısıyla da güncel politikanın esası olduğu değil de esas olması gerektiği düşünen bir yaklaşım olan normatif teoriden bahsetmek burada gerekli görünmektedir.³²

Yaklaşımın moral/ahlaki/etik alandan bağımsız olarak var olamayacağı görüşünden yola çıkan normatif yaklaşım, bu konuları dünya politikalarının aslında her zaman bir parçası olduğu iddia ederek, ve savaş, terörizme, kendi kaderine tayin hakkına, mültecilere, ekonomik eşitsizliklere ilişkin sorular sorarak, neyin ahlaki anlamda doğ rulanabilir olduğu unun arayışındadır.³³ Normatif yaklaşıma göre, bireylerin sosyal hayatlarında olduğu gibi, devletlerin de dış politikalarında doğ rular ve yükümlülükler mevcuttur. Bu doğ ru ve yükümlülükler,

²⁹ Kenneth Waltz, **Theory of International Politics**, New York: McGraw-Hill, 1979.

³⁰ Chris Brown, *Theories of International Justice*, s.277.

³¹ Klasik realist yaklaşımın ahlaki konuları varlığı kabul etmesine rağmen, bunu çalışmaya alanına içine almaması Chris Brown tarafından başka makalelerinde de dile getirilmiştir. Bkz. Chris Brown, *On morality, self-interest and foreign policy*, **Political Judgement in International Political Theory: Selected Essays** içinde (208-220), Oxon: Routledge, 2010, ss.211-212.

³² Bu çalışmada ahlaki boyutu büyük oranda dâlayan yaklaşımlar ve ahlaki boyutu da düşünen yaklaşımlar olarak yapılan sınıflandırma bu yazarın yazarı tarafından adalet kavramının, düzen kavramının hakim olduğu Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki yerini kısa bir şekilde özetlemek amacıyla yapılmıştır ve elbette literatürde başka türlü sınıflandırmalar/ isimlendirmeler de mevcuttur. Örneğin David Mapel ve Terry Nardin'e göre, siyasal teori yaklaşımlarının tamamında ahlaka/etiğe karşı belli bir duruş mevcut olduğu undan (bu duruş, ahlaki olanı dâlama şeklinde de somutlaştırılabilir), bu yaklaşımlar sonuç temelli yaklaşımlar (*consequence-based*) ve kural temelli yaklaşımlar (*rule-based*) olarak ikiye bölmek mümkündür. Sonuç temelli yaklaşımlar, var olan sonuca vurgu yapanlardır. Realizm, Marksizm, Utilitarianizm bu sınıftadır. Kural temelli yaklaşımlar ise, sonuçtan çok, eylemin gerçekleşmesi esnasında uyduğu kurallara dikkate alır. Uluslararası hukuk ve doğ al hukuku temel alan yaklaşımlar, Kantçıdır, ve sosyal sözleşmeyi temel alan yaklaşımlar bu sınıftadır. Bkz. David R. Mapel, Terry Nardin, *Convergence and Divergence in International Ethics*, Terry Nardin, David R. Mapel (ed), **Traditions of International Ethics** içinde (297-322), Cambridge: Cambridge University Press 1992, ss. 297-298.

³³ Mervyn Frost, **Towards a Normative Theory of International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

ahlaki/etik söylemin bir takām geleneklerinden önce de ifade edildiği gibi çalāmalarēnē sadece güç politikalarēna odaklamayēp ahlaki kavramlarē da ele alan Grotius ve onu benzer ya da farklı şekillerde izleyen felsefecilere dayanmaktadır. Normatif teoriyi, Uluslararası Hukuklar disiplinindeki tek bir gruba ya da okula indirgemek hata olacaktır zira disiplinde çeşitli zamanlarda çēēta olan birtakām yaklakēnlarda normatif etkiyi görmek mümkündür. Ancak en azēndan normatif teorinin, Kēalizm ve bu geleneksel yolda devam eden Liberalizm ve ardēlarē tarafēndan benimsenen ortak bir anlayēk olduğunu söylemek mümkündür. Fakat elbette hepsinin normatif sorulara olan yaklakēnēbirebir aynēda değildir.³⁵

Gerçekten de 20. yüzyēdēn bakēnda Birinci Dünya Savakēnē yarattēē tahrifattan ötürü filizlenen ve barēē tesis etme amacēgüden Kēalizm, normatif kaygēlar takēmēktē. Daha ilkerki senelerde ise siyasal Liberalizm ve Neo-liberalizm yine normatif kaygēlar takēmēklardē.³⁶ Bununla paralel olarak, Birlekmik Milletler ve uzman kuruluşlarēnē çalāmalarē Saul Mendlovitz, Rajni Kothari, Ali Mazrui ve Richard Falkūn öncülūđünde gerçekleēen Dünya Düzeni Modelleri Projesi (WOMP)³⁷ gibi bir reform hareketiyle barēk ve

³⁴ Etik/ahlak ve uluslararası ilişkiler arasēndaki ilişki hakkēnda dūkünenlerden Terry Nardin, uluslararası ilişkilerde ōortak ahlakō (*common morality*) anlayēkēnē olduğunu ifade eder. Ve bu ōortak ahlakō aslēnda uluslararası hukuk kurallarēyla kendini gösterir. Bu şekilde ōortak ahlakō gibi ahlaki/moral bir anlayēkēnē yasal kurallarla somutlaştēēnē ifade edilmesi elbette tartışmaya açēktē. Terry Nardin, ōEthical Traditions in International Affairsō, Terry Nardin, David R. Mapel (eds), **Traditions of International Ethics** içinde (1-22), Cambridge University Press 1992, s.12.

³⁵ Özellikle de Liberalizm içindeki farklı kanatlarēn ahlakla ilgili görüklerinin çeşitliliđi için Bkz. Chris Brown, ōLiberalism and the globalization of ethicsō, **Political Judgement in International Political Theory: Selected Essays** içinde (163-181), Oxon: Routledge, 2010. Ancak bu makalede de belirtildiđi gibi, farklı anlayēklar olsa da hepsini birarada tutan en temel nokta, siyasi özgürlūđe verdikleri önceliktir. Bkz. Sonuç bölümü, ss. 180-181.

³⁶ Burda Chris Brownūn kı yorumunu eklemek gerekli görünüyor: Brownūn ifadelerine göre, neo-realistlerle neo-liberaller arasēndaki tartışmanēn net bir normatif boyutu mevcuttur. Neo-liberallere göre uluslararası iēbirliđinin gerçekleēmesinde en önemli engel olarak ōaldatmaōyē (*cheating*) görmekte, ve aldatmayē azaltmak için de karēēklēēk normunun iyice yerleēmesini önermektedirler. Neo-realistler ise aldatma hususuyla daha az ilgilenirler bu sebeple de normlara çok az bir önem bađlarlar. Bkz. Chris Brown, ōTheories of International Justiceō, s.279.

³⁷ Dünya Düzeni Modelleri Projesi (WOMP), sosyal bir kurum haline gelen ōsavakēnē ortadan kaldēēdmasē ihtiyacēndan dođmuştur. Bu proje, 1970lerde devlet dēēndaki aktörlerin politikada etkin bir role sahip olduklarēnē iyiden iyiye fark edildiđi bir dūnyada, ulus-devlete dayalē dünya düzeninin reforme edilmesi girişimleri olarak tanēmlanabilir. WOMP, ideal bir dünya düzeni hakkēnda dūkünen belirli bilim adamlarē liderliđinde toplanan bir uzmanlar grubunun güncel dünya düzeni hakkēndaki teēhisleri ve bu teēhisleri āēēēnda yapēacak iyilektirmeleri içeren bir proje olarak çēkmēktē. Projenin ilk toplantēē 1968de Yeni Delhiēde gerçekleēmiē, ve bu toplantēyla, Batē Almanya, Latin Amerika, Japonya, Hindistan ve Kuzey Amerikaōyē temsil eden bek arakētēma grubu oluēturulmuştur. Daha ilkerki senelerde ise bu projeye, Afrika, Sovyetler Birliđi, Kēskandinavya, Çin ve Orta Dođu Bölgelerinden de bilim adamlarē katēlarak, çalēmanēn boyutu iyice genişletilmiētir. Carnegie Endowment for International Peace ve the Rockefeller Foundation, projeye finansal kaynak sađ layarak, bu idealist grikimi desteklemiētir. Projenin içeriđi hakkēnda ise en dikkat çekici olarak kınlar söylenebilir: söz konusu projenin yeni dünya düzeninde egemen kēmaya çalēstēēē dört ana hedef olmuştur: kollektif kēddetin en az dūzeye indirilmesi, ekonomik refahēn en üst seviyeye getirilmesi, sosyal ve siyasal adaletin en üst seviyeye getirilmesi ve ekolojik dengenin sađlanması Projenin, dünya düzenini ōadilōē kēma

ıkın geliştirme çabalarē ve elbette Avrupa nezdinde olmalēò sorusuna cevap arayarak, normatif teoriyi besleyen somut gelişmeler olmuştur.

Bunun yanıēda, normatif teori çatēē altēda, adalet kavramēna özel bir anlam vererek bu konuda çalıēan adalet teorisyenlerine de burada deē inmekte yarar görünmektedir. Adalet kavramēnēn ēnsosyalò ve ēndaē ēēmcēò (*distributive*) boyutlarēnē ön plana koyarak kavrama daha geniş bir boyut kazandēan teorisyenler mevcuttur. Söz konusu teorisyenler, genel olarak ēndomestik teorisyenlerò olarak tanēnlanan, öncelikle iç politikadaki adalet üzerine dükünen ancak zamanla adaletin uluslararası boyutuna da deē inen, temel endikeleri adaletin ta kendisi olan, kēsa bir ifadeyle adalet teorileri üreten dükünürlerdir.³⁸ Bakēda John Rawlsōn bulunduē u bu dükünür/yazarlarēn temel endike noktalarē ise kaynaklarēn eksiksiz daē ēēnē olmuştur.³⁹ Bu grup yazar, adaletin sosyal boyutunu incelemelerinden, ve esas endikeleri de ēndünya politikalarēndaki düzen-adalet ilişkisiò deē il de, aē ēlēklē olarak adaletin ta kendisi, daha doē rusu adaletin ēndaē ēēcēò özelliē i olduē undan, Türk-Amerikan ilişkilerini Soē uk Savak sonrası dönemde düzen ve adalet kavramlarē açēēndan anlamaya çalıēan dolayēēyla da adaletin uluslararası ilişkilerin temel çekincesi olan düzen ve bu düzeni saē layan ve koruyan ilke ve uygulamalarla olan ilişkisini görmeye çalıēan bu çalıēmanēn odak noktasē dēēda kalmaktadır.⁴⁰ Bu sebeple, ēnadalet teorileriò olarak bilinen yaklakēnlarē

çabasē en önemli özelliē i olarak kakēnēza çekmektedir. WOMP için bkz. Richard Falk, **A Study of Future World Orders**, New York: The Free Press, 1975.

³⁸ Chris Brown, ēTheories of International Justiceò, ss. 280, 287. Adalet teorilerinin esas cevaplamaya çalıēatēklarē sorular, adaletsizliē in nasē azaltēabileceē i, ve adaletin nasē daha yayēn hale gelebileceē i dir. Ve bu da elbette, kurumlar, eylemler ve adaletin diē er belirleyici faktörleri hakkēda çekitli kararlar almayē gerektirmektedir. Adalet teorisi, bu anlamda, siyaset felsefesi ve ahlak ilmiyle doē rudan ilintilidir. Ve adalet teorisine olan ihtiyaç, üzerinde konukulmasē zor olan, açēklamasē net olmayan konular sebebiyle doē maktadır. Bkz. Amartya Sen, **The Idea of Justice**, Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press, 2009, ss. ix, xi, 4.

³⁹ John Rawls, *A Theory of Justice* isimli çalıēmasēnda ele aldē ē asē konunun ēnsosyal adaletò olduē unun altēnē çizer. Çünkü ona göre, adalet, bir toplumun temel yapēē olduē undan toplumsal yani sosyal bir kavramdē. Dolayēēyla Rawls için adalet sadece diē er devletlerin egemenlik haklarēna sayēē ile açēklanamaz. Bu adaleti saē layacak olanlar ise siyasi, sosyal ve ekonomik yapılanmalardē. Bkn John Rawls, **A Theory of Justice**, Oxford: Oxford University Press, 1999, s. 7.

Bu baē lamda Rawls, devlet egemenliē ine sayēē odaklē adaleti, hakkaniyet ve exitlik gibi sosyal terimlerle ilikkilendirerek, kendinden sonra gelen ve adalet üzerine dükünen yazarlarēda önemli ölçüde etkilemiştir. Bkn: Robert Nozick, **Anarchy, State and Utopia**, New York: Basic Books, 1974; Charles R. Beitz, **Political Theory and International Relations**, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1979 ; Michael Walzer, **Spheres of Justice**, New York: Basic Books, 1983; Michael Sandel, **Liberalism and the Limits of Justice**, Cambridge: Cambridge University Press, 1982; Brian Barry, **Theories of Justice**, Berkeley: University of California Press, 1989; Brian Barry, **Justice as Impartiality**, New York: Oxford University Press, 1995.

⁴⁰ Bu çalıēmanēn odak noktasēnē dēēda kalan adalet teorileri, temelini ēnsosyal adaletò fikrinin filizlenmeye bakladē ē 18. ve 19. yüzyēllarēda Avrupaēda hakim olan aydānlanma döneminin deē iken siyasi, sosyal ve ekonomik dinamiklerinden almaktadır. Amartya Senē göre, adalet hakkēda çalıēan bu dönemdeki siyaset dükünürleri iki farklı gruba bölünmektedir. İlk grup, Thomas Hobbes ile baklayēp, Jean-Jacques Rousseau, John Locke ve Immanuel Kant ile devam eden, ve ētranscendental institutionnalismò yani ēsoyut kurumsalcēēò olarak tanēnlanabilecek ve çalıēmalarēnē genel olarak bir toplum için, doē ru ve adil kurumsal düzenlemelerin

bu almada değ inilmeyeceğinin belirtilmesi

Dij er bir yandan, normatif teori, yukarda zet şekilde anlatıddığ  üzere ahlaki konulardnya politikalarının bir alan haline getirmesi ve de incelediğ i konular baknndan, bu almada ele alınacak olan adalet kavramıyla da paralellik göstermektedir. Zira daha önce de birçok kez ifade edildiğ i gibi, adalet konusu, normatif teorinin üzerinde altığ  en önemli konulardan biridir. Bunun yannda bu almann sonraki bölümlerinde özellikle de Irakda ilgili vaka analizlerinde birçok kez i iklrine karmama prensibi, terörizm, kendi kaderini tayin hakk gibi kavramlarla karıaklacakt. Normatif teori bu kavramlar hakkında birçok soruyu gündeme getirmektedir: Devletin moral zerkliliğ i olabilir mi? Egemenlik hakk devlete halkna istediğ i şekilde davranma hakk verir mi? Kendi kaderini tayin hakk hangi durumlarda mekr olabilir? Terörizm ne zaman kurtuluk mücadelesi olarak adlandırılır?... şeklinde ve sayısı daha da arttışabilecek sorular normatif teori tarafndan ele alnan konulardır. Ancak bu almada normatif yaklakn doğ rudan temel k noktası olarak alınmayacaktır. Bunda sebep kudur: Normatif teoride daha önce alt çizildiğ i gibi nas olmalıdır sorusuyla paralel olarak, genel anlamda kusursuz, adil dzen arays bulunmakta ve bu araysa paralel olarak da var olan siyasi, sosyal ve ekonomik kurumlarn reformunu n grlmektedir. Başka bir ifadeyle, normatif teori Uluslararası İlişkiler disiplinine dnya düzenini iyilektirme çabası katmaktadır. Ancak bu almadaki amaç, normatif yaklaknlarda bulunan bu adil dzende nas ulaklacığ n bulmak değ ildir. Bu almadaki amaç, Soğ uk Savak sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerini anlamak, ancak bunu dzen ve adalet kavramlar çerçevesinde gereklektirmektir. Başka bir deyişle, bu almada düzen ve adalet kavramlar ve bu iki kavram arasndaki ilişki, Türk-Amerikan ilişkilerini anlamak amayla birer araç olarak kullanılacaktır. Herhangi bir iyilektirme çabası yoktur, amaç durum tespiti yapmaktır. Bu bağ lamda, ahlaki kavramlar doğ rudan dklama eğ iliminde klasik realist

yapmasna adayan gruptur. Bu grubun her yesi, kendi almasnda kusursuz adaleti belirlemek ve bu kusursuz adalete ulakmak için de doğ ru kurumlarn kurulmasn ngrmk, ve toplumların güncel durumuna eğ ilmemişlerdir. Bu grubun tamamı szlekmeci bir tutum sergilemekte, ve kusursuz adalete ulakn bahsettikleri bu szlekmeye bağ lamaktadırlar. (ss.5-6) Soyut kurumsalcığ n tersine, bir diğ er grup Aydınlanma teorisini ise, toplumların güncel kurumlarına eğ ilerek, sosyal gelişmelerle ilgilenmiş ve karıaktmal bir yaklakn benimsemişlerdir. Adam Smith, Marquis de Condorcet, Jeremy Bentham, Mary Wollstonecraft, Karl Marx, John Stuart Mill, gördükleri adil olmayan durumlar ortadan kaldırmaya yönelik almalar yaparak, realization focused comparison yani gerçeklektirmeye odaklı karıaktma grubunu oluşturmuklardr. (ss.7-8) Bu iki yaklakn arasndaki fark oldukça önemlidir. Ve Amartya Sene göre, günümüzün adalet teorisi ile ilgilenen siyaset felsefesi büyük oranla birinci yaklakndan etkilenmiştir. Bunun en önemli örneğ i, **A Theory of Justice** eserinde kusursuz adil kurumlara değ inen John Rawls'dur. Ronald Dworkin, David Gauthier ve Robert Nozick de ayn geleniğ i sürdürmektedir. (s.8) Adalet teorilerinin snıflandırmas için bkz. Amartya Sen, **The Idea of Justice**, ss.5-8.

ektedir zira özellikle Soğuk Savak sonrasında düzenò ölümde ifade edileceğ i gibi, özellikle 1990 sonrasında düzenin tek bakışna yeterli olmayacağı nın fark edilmesiyle, ahlaki yaklaşımların Uluslararası Hukukler disiplininin apayrı tutulamayacağı e görüki ortaya çıkmıştır.⁴¹ Diğer taraftan nın bir dünya olmalıor sorusuna odaklanan salt normatif yaklaşım da bu çalışma için uygun pencereyi sunamadığı nın yukarda belirtmek olmasına rağmen bunu da söylemekte fayda görünmektedir ki çalışmanın amacına paralel olarak belirli noktalarda normatif sorulara değ inmek durumunda kalınacaktır.

Bu bağlamda, Realist temelden gelip, diğer bir deyişle var dünya politikalarının anarşik doğasını kabul eden, bu noktadan yola çıkan, ancak buna rağmen ahlaki kuralları veya bu çalışmadaki ifadesiyle adaletle ilgili fikirlerin dikkate değ er bir yere sahip olduğunu düşünün ve tüm bunlar çerçevesinde de birarada yakamanın kurallarını belirleyen ve bir uluslararası toplum teorisi üreten İngiliz Okulu⁴², bu okul içinde de özellikle çalışmalarını düzen-adalet ilişkisine adanmış olan Hedley Bull'un bu konudaki çalışması ve ardından baklatığı tartışmalar bu çalışma için en uygun yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır. Bull'un önemi, Bull'un, uluslararası toplum hakkında düşününleri adalet kavramını da kaale almaya baklamalarına neden olmasındadır. Zira Bull ile başlayıp ondan sonra gelenlerce devam

⁴¹ Ahlak ve uluslararası ilişkilerin birbirinden ayrılmazlığı konusunda Chris Brown'un açıklamasına dikkat çekmekte fayda görünmektedir: Brown'un ifadelerine göre dış politikada ahlaki hareket etmek ve kendi çıkarlarını düşünerek hareket etmek iki zıt hareket olarak algılanmaktadır. Ancak ona göre bu hareketler o kadar da zıt değildir. Böyle bir anlayışın yerleşmiş olmasındaki temel sebep ise ahlaki olarak hareketin ne anlama geldiğini konusun bir yanlış anlamasının söz konusu olmasındır. Chris Brown'a göre, ahlaki olarak hareket etmek, bakışlarının çıkarlarına da kulak vermektir, diğerleri için kendini feda etmek ise ahlak açısından bir zorunluluk değildir. Dolayısıyla çıkar ve ahlak çatışması çok da anlamlı değildir ancak dış politikada sanki böyleymiş gibi bir algı da mevcuttur. Bu algının altında ise devletlerin karma bir motivasyona (*mixed motivation*) sahip olamayacağı kanşı bulunmaktadır. Oysa ki günlük hayatta insanlar bu durumdadır. Örneğin Uluslararası Hukukler örneğinin genellikle dünya barışı ve evrensel adaleti korumakla motive olduğu düşünülebilir ancak aynı örneğin mezun olduklarında sahip olacakları ile de ve kazanacakları parayla da motive olabilirler. Dolayısıyla hem ahlaki hem de maddi çıkara yönelik motivasyonlara aynı anda sahip olmak mümkündür. Bu duruma uluslararası alanda meydana gelen bir savakla da örnek vermek mümkündür : Körfez Savakında ABD'nin bu savaka girişi hem ahlaki sebeplerle hem de çıkara yönelik sebeplerle açıklanabilir. Örneğin, Kuveyt sadece muz ithal eden bir ülke olsaydı Çöl Fırtınası operasyonu olmayacaktı Ancak bu da bir gerçek ki, ABD'nin tek derdi sadece buradaki petrol kaynaklarını kontrol etmek olsaydı ve insani çekinceleri hiçbir şekilde olmasaydı müttefikler, Irak rejimiyle pazarlık yapmakta zorlanmayacak çünkü Irak rejiminin misillemelerinden çekinmeyeceklerdi. Diğer taraftan bu savaka girilmesinin sebebi sadece Irak'ın uluslararası hukuku ihlal etmiş olmasındaydı BM'nin bundan önceki uluslararası hukuk ihlallerine neden bu kadar sert bir cevap vermediğini sorusu gündeme gelecekti. Görüldüğü gibi, bu savakın sebepleri hem ekonomik/stratejik çıkarların hem de uluslararası hukuku koruma gibi ahlaki bir çabanın birleşimidir. Bu sebeple uluslararası ilişkilerde meydana gelen gelişmeleri, Brown'un da ifadesiyle, salt siyah/beyaz görmemek gerekir. Bkz. Chris Brown, *On morality, self-interest and foreign policy*, ss.213-214.

⁴² Gerçekten de E.H. Carr ve Hans J. Morgenthau gibi realistlerin klasik eserlerinin, İngiliz Okulu'nun kurucuları olarak kabul edilen Martin Wight, Herbert Butterfield ve Hedley Bull gibi isimleri etkilediği bilinmektedir. Tim Dunne, **Inventing International Society: A History of the English School**, London: Macmillan, St. Anthony's Series, 1998, s.182.

bu tart mada farklı görükleri savunmuk olsalar dahi, bu ahlaki/etik kurallara da katarak anlamaya  al m  olmaları bu şekilde realist çerçeveye normatif bir boyut kazand m  olmalar d r.⁴³ özellikle de Bull dan sonra baklayan düzen-adalet ilikkisi odaklı kuramsal tart mlarda normatif kaygılar mevcuttur. Zira normatif teorinin tek bir okula indirgenmemesi gerektiğini söylenirken, esasen bu durum ifade edilmeye  al nm t r.  erleyen sayfalarda, bu  al mada neden bu okulun ve de özellikle Hedley Bull ve sonras ndaki tart mlar  referans kayna    olarak al nd   noktas daha da a  acakt r.

1.1. So uk Savak döneminde düzen-adalet ilikkisini a  layan kuramsal yaklaşımlardan  ngiliz Okulu  rne i

1.1.1.  ngiliz Okulu nun Temel Fikirleri

Amerikal akademisyen Dr. Kenneth Thompson  nc l    nde, kuramsal konulara ilgi duyan akademisyenlerin 1950 lerde Columbia  niversitesi nde baklatt klar d zenli toplant lardan esinlenerek kurulan, ve 1958 den itibaren de Cambridge de y da    defa toplanarak Uluslararası  ikkiler disiplinin teorik boyutunu ele alan Uluslararası Politika Teorisi Britanya Komitesi (*British Committee on the Theory of International Politics*), daha ilerki y larda bir uluslararası ilikkiler kuramı olarak bilinecek olan ve  Uluslararası Toplum  teorisini  ne süren okul olarak tanınan  ngiliz Okulu nun do  du  u ve filizlenmeye baklad    ortam d r.⁴⁴

⁴³ Bu bağlamda  ngiliz Okulu nun özellikle de Hedley Bull taraf ndan geliştirilen düzen-adalet ilikkisi yaklaşımlar n n bu  al ma açısından a  lay c  bir kolayla t c    bulunmaktadır. Esasen tam da bu noktada, bu  al ma Hidemi Suganami nin  ngiliz Okulu nun a  lay c  bir teori geli tirmed i arg man na kar     kmaktad r. Gerçekten de Suganami bir kitap bölümünde  ngiliz Okulu nun uluslararası toplumun kurumlar  ve uluslararası düzen aras nda nedensel bir ba  ke fetmesine ra  men,  al malar  detaylı şekilde analiz edildi  inde, bu okulun daha fazla nedensel açıklamalar geli tirmed i sebebiyle a  lay c  teori (*explanatory theory*) kategorisinde olamayaca   n  uzun bir şekilde anlatılmaktadır. Ona göre,  ngiliz Okulu, uluslararası toplum kavram n  geli tirm k ancak bir sistemin neden topluma d n kt     sorusuna da cevap verememi tir. Ayrıca yine ona göre,  ngiliz Okulu nun d k k , Amerikan davran sal     n  gelişmesine denk gelmektedir. Nedensel bağlantıları a   şekilde formüllerle teorize eden davran sal   yaklaşımlar,  ngiliz Okulu nun eksik ini ortaya   karm t r. Buna ra  men, Suganami,  ngiliz Okulu nun uluslararası ilikkileri d  n mek ve bu alanda tart mak için dikkate değer bir  er eve sunduğunu da kabul etmektedir. Bu  al man n, Suganami nin bu son fikrine kat makla birlikte,  ngiliz Okulu nun  a  lay c  bir teori olmad     fikrine kat mad   n  belirtmekte fayda görünmektedir. Zira bu  al mada, özellikle de Hedley Bull taraf ndan geliştirilen düzen-adalet yaklaşımlar n  So uk Savak sonrası ilikkileri anlamada a  lay c  bir boyuta sahip oldu  u vurgulanmaktadır. Bull dan sonra devam eden ayn  konulu tart malar, bu  al man n ana temas  olan Türk-Amerikan ilikkilerini anlamas nda önemli bir role sahiptir.  al man n sonraki b l meri bu a  layac     ele alacaktır. Suganami nin yorumlar  için bkz. Hidemi Suganami,  The English School and International Theory , Alex Bellamy (ed), **International Society and Its Critics** içinde (29-44), Oxford: Oxford University Press, 2004.

⁴⁴ Herbert Butterfield, Martin Wight (Ed.), **Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Relations**, London: George Allen & Unwin Ltd, 1966, Butterfield ve Wight taraf ndan yazılan  ns z. Ayrıca

Martin Wight, Adam Watson ve Hedley Bull'un

Politika Teorisi Britanya Komitesi, çalışmalarında devletler sisteminin doğuşu diplomasi, dış politika prensipleri, uluslararası ilişkilerde ahlak/etik ve savak konularına odaklanarak ve bu alanda geliştirdiği iktisatçı odaklı kavramsal çerçeveye de uluslararası ilişkiler disiplininde yeni bir açığa neden olmuştur. Realizmden başka bir kuram haline gelmesine en önemli katkıysen, bu çalışmada ayrı bir bölümde ele alınacak olan Hedley Bull'un yaptığı hususunda bir ortak düşünce mevcuttur.⁴⁵

Diplomatic Investigations isimli eserde temel argümanlarına öne süren okulun kurucularından Martin Wight, bu kitaptaki giriş makalesinde, uluslararası ilişkiler teorisinin siyasal teoriden başka bir alan olarak uzun süre gelişmemesinin sebebi olarak bu alandaki ahlaki ve entellektüel fakirliği göstermektedir. Bu fakirlik ise 16. yüzyıldan itibaren hakim olmaya başlayan bir önyargıdan kaynaklanır. Wight'a göre, uluslararası toplumun egemen prensiplerden oluşan bir alan olduğu bir zihinlere yerleşen bu inanç, bu alana adanabilecek tüm entellektüel enerjiyi yok etmek ve uluslararası ilişkiler teorisinin de ,

İngiliz Okulu'nun ortaya çıkışı ve çalışmalarının dönemlendirilmesi konusunda bkz. Barry Buzan, "The English School: an underexploited resource in IR", **Review of International Studies**, 2001, Vol.27, ss.471-488.

Bu arada her ne kadar Uluslararası Politika Teorisi Britanya Komitesi kurucuları İngiliz Okulu yaklaşımlarını liderleri kabul edilse de, bu komiteye başkanlık etmemiş olan ancak London School of Economics'teki politika bölümünü kuran Charles Manning'in okulun yaklaşımının belirlenmesindeki ilk önemli figürlerden biri olduğu kabul edilmektedir. İngiliz Okulu argümanlarının Charles Manning'in hangi fikirlerinden etkilendiği konusunda bkz. Andrew Linklater, Hidemi Suganami, **English School of International Relations: A Contemporary Reassessment**, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, ss. 44-56.

Buna karşın, bazı yazarlar ise Manning'in İngiliz Okulu geleneğinin dışında tutmakta ve İngiliz Okulu geleneğinin sadece Uluslararası Politika Teorisi Britanya Komitesi üyeleri tarafından oluşturulduğunu ve bu komiteye üye olmayanların da (Manning gibi) bu geleneğin dışında kaldığını buna karşın E.H. Carr'ın ise İngiliz Okulu'nun bünyesindeki bir isim olarak kabul edilebileceğini ifade eder. Bkz. Timothy Dunne, **Inventing International Society: A History of the English School**, London: Macmillan, 1998. E.H. Carr'ın İngiliz Okulu'nun figürlerinden biri olarak gören bir başka isim daha bulunmaktadır: Barry Buzan. Bkz. Barry Buzan, "From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory Meet the English School", **International Organizations**, Vol.47, No.3, 1993, s. 328. İngiliz Okulu'nun kökenleri hakkında Dunne'un Manning'in İngiliz Okulu içerisinde kabul etmemesi sebebiyle yapılan eleştiriler önemlidir. Örneğin Tonny Brems Knudsen'e göre, Manning'in London School of Economics'te 1949'dan itibaren verdiği dersin adı "The Structure of International Society" yani "Uluslararası Toplumun Yapısı" idi ve bu bağlamda Manning'in uluslararası toplum teorisine yaptığı katkı akıldır. Bkz. Tonny Brems Knudsen, "Theory of Society or Society of Theorists? With Tim Dunne in the English School", **Cooperation and Conflict**, Vol.35, No.2, 2000, ss.194-196. Ayrıca yine Dunne'un yaklaşımına diğer eleştiriler için bkz. Hidemi Suganami, "A New Narrative, a New Subject? Tim Dunne on the English School", **Cooperation and Conflict**, Vol.35, No.2, 2000, ss.217-226; Makinda, "International Society and Eclecticism in International Relations Theory", ss.205-216. Timothy Dunne'un yaptığı bu eleştirilere cevap için ise bkz. Tim Dunne, "All Along the Watchtower: A Reply to the Critics of Inventing Society", **Cooperation and Conflict**, Vol.35, No.2, 2000, ss. 227-238. Bu bağlamda, İngiliz Okulu'nun kökenleri hakkındaki tartışmaların bitmediğini söylemek yerinde olacaktır.

⁴⁵ Balkan Devlen, Özgür Özdamar, "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı Kökenleri, kavramları ve Tartışmaları", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 7, Sayı 25, Bahar 2010, s.45. İngiliz Okulu'nun temel öğretisinin Bull'un bu çalışmada ele alınacak olan **The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics** çalışmasıyla isminde özetlendiğini inanılmaktadır. Bu konuda bkz. Hidemi Suganami, "British Institutionals, or the English School, 20 Years On", **International Relations**, Vol.17, No.3, 2003, s.257.

im olarak kalmasına neden olmuştur.⁴⁶ Ayrıca yine ilişkilerciler üzerinde ciddi bir etkiye sahip olan Profesör Hans J. Morgenthau'nun uluslararası ilişkiler teorisinin ulusal çıkar kavramı üzerine dayandırılması gerektiği fikrini benimseyen yaklaşım dikkatleri devletin ta kendisine odaklandırmak ve bu şekilde de pek az kişi dikkatini devletten ayırarak devletler sistemine verebilmektedir.⁴⁷ Görüldüğü gibi, daha ilk ifadelerde dahi, Uluslararası ilişkiler disiplinine hakim olan klasik realist yaklaşımdaki ahlaki öğelerin eksikliği yönündeki eleştiriyi görmek mümkündür.

Gerçekten de İngiliz Okulu olarak bilinen bu yaklaşımın⁴⁸ kurucuları dünya politikalarını salt bir güç mücadelesi olarak okumayı reddetmişler ancak bunun yanında realizm olarak bilinen ve realistler tarafından ütopik olarak bulunan yaklaşımdan da farklılaşmışlardır. Bu bağlamda, İngiliz Okulu teorisyenlerinin, Realizmle ortak birtakım argümanlar ileri sürseler dahi⁴⁹, "Realizm ve realizmin ötesindeki uluslararası ilişkileri keşfetme arayışında" oldukları söylenebilir.⁵⁰ Bu arayışlar ise, İngiliz Okulu hakkında yapılan tüm çalışmalarda kabul edildiği gibi, bu kuramın "eklektik" bir yapıya sahip olmasına, bir başka ifadeyle, "farklı paradigmalardan yararlanan bir sentez yaklaşım" olmasına neden olmuştur. Bu özelliği de İngiliz Okulu'nun bir *via media* yaklaşım olarak bilinmesini sağlamaktadır.

İngiliz Okulu'nun eklektik yapısı esasen Martin Wight tarafından dillendirilen ve daha sonra Okul bünyesinde yazarların tüm yazılarına etkileyen üç düşünce geleneğini de bünyesinde barındırmasından ileri gelmektedir. Wight'a göre, uluslararası ilişkileri

⁴⁶ Martin Wight, "Why is there no international theory?", Herbert Butterfield, Martin Wight (Ed.), **Diplomatic Investigations: Essays in the theory of International Relations** içinde (17-34), ss.20-21.

⁴⁷ Ibid., s.22.

⁴⁸ Burada kavı eklemek yararlı görünüyor: Uluslararası Politika Teorisi Britanya Komitesi üyeleri bir araya gelirken kendilerine "İngiliz Okulu" adını vermemişlerdi. Bu komitenin üyelerince oluşturulan ve uluslararası toplumda geleneğini temel olarak çalışmalarını sürdüren ekibe "İngiliz Okulu" adını veren, Roy Jones olmuştur. Jones, bu ismi 1981'de yayınlanan bir makalesinde Okulun kapanması gerektiğini vurgularken dile getirmiştir. Roy E. Jones, "The English School of International Relations: A Case for Closure", **Review of International Studies**, Vol.7, No.1, 1981, ss.1-13. Bu ekibe "Britanyalı kurumsalcılar" (Hidemi Suganami, "The Structure of Institutionnalism: An Anatomy of British Mainstream International Relations", **International Relations**, Vol.7, 1983, ss.363-381; Hidemi Suganami, "British Institutionnalists, or the English School, 20 Years On", **International Relations**, Vol.17, No.3, 2003, ss. 253-271) ya da "Uluslararası toplum teorisyenleri" (Samuel M. Makinda, "Hedley Bull and International Security", Australian National University Department of International Relations, **Working Papers**, No.1997/3) tanımlamaları da yapılmıştır. Ancak en çok kabul gören tanımlama "İngiliz Okulu" olmuştur.

⁴⁹ İngiliz Okulu'nun ikinci nesil yazarlarından kabul edilen ve görüşlerine bu çalışmanın bir başka bölümünde ele alınacak olan Timothy Dunne'nin birebir ifadelerine göre "İngiliz Okulu, Realizm ile belirli argümanları paylaşmaktadır ancak bu yaklaşım sadece Realizme indirgenemez". Dunne, **Inventing International Society: A History of the English School**, s.5.

⁵⁰ Makinda, "International Society and Eclecticism in International Relations Theory", s. 205.

Bunlar, Hobbesçu gerçekçilik (Realizm), Grotiusçu devrimcilik (Revolüsyonizm) olarak sēalanabilir.⁵¹

Bilindiēi gibi, gerçekçilik temelini çatāma ve güç politikalarāna dayandāē temel aktōr olarak devlet görürken; devrimcilik ulusakāē insan gruplarānā evrensel deēerler için biraraya gelip hareket edebileceklerini iddia eder. İngiliz Okuluōnun kendini çok daha yakān gördūēü akācdāē ise bu iki yaklakānā arasānda bir yere sahiptir.⁵² Hedley Bullūn ifade ettiēi gibi, Grotiusçular, ne realistlerin çatāmacē yaklakānlarānē tam olarak kabul ederler, ne de devrimcilerin ütopyacē yaklakānlarānē benimserler. Grotiusçulara göre, uluslararası alan, çatāma ve ikbirliēinin bir arada gözlemlenebildiēi bir uluslararası toplumdan oluşur.⁵³ Dolayāēyla, İngiliz Okulu uluslararası alanda her üç geleneēin de aynē anda varlāēnē sürdürdūēü gerçeēine inanā. İngiliz Okuluōnun bu durumu, söz konusu üç gelenekten ileri gelen sorumluluklar hususunda da *via media* yani orta bir çizgide olmasāna neden olmaktadır.

İngiliz Okuluōnun üç geleneēin de varlāēnē kabul etmesinin yanānda kendisini en çok Grotiusçu çizgiye daha yakān bulduēu da ayrē bir gerçektir. Bunun sebebi, İngiliz Okulu kuramānā nuluslararası toplumō kavramāna verdiēi özel anlamdadā. İngiliz Okuluōnun uluslararası alanē anlamada kullandāē temel kavram olan nuluslararası toplumō, esasen hem bu kuramān Realist yaklakānla ortak şekilde öne sürdūēü argümanlarē göstermekte, hem de Realizmden farkānē gözler önüne sermektedir. Kuramān düşünürleri, bu kavramē devletler sisteminin tarihsel gelişimini incelerken sēklēla kullanmā ve bunu yaparken büyük oranla da Grotiusūn yaklakānāndan etkilenmişlerdir.⁵⁴

Gerçekten de İngiliz Okuluōnun kurucularē da, aynē realist çizgi gibi, uluslararası ilişkilerde devletlerin üstünlūēünü kabul etmekte, onlarē temel aktōrler olarak görmekte ve devletlerin de tepesinde onlardan daha üstün bir otorite olmayānāndan ötürü de devletlerin anarkik bir ortamda varlāklarānē sürdürdüklerini düşünmektedirler. nBöylesine merkezi bir otoritenin olmadāē bir ortamda nasā olur da egemen devletler arasāndaki ilişkilerde belirli

⁵¹ Martin Wight, **International Theory: The Three Traditions**, London: Leicester University Press, 1991.

⁵² Wight, nWhy is there no international theory?, ss.93-95.

⁵³ Hedley Bull, **The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics**, Basingstoke: Macmillan Press, 1995, s. 27.

⁵⁴ Hedley Bullūn ifadelerine göre aslānda nuluslararası toplumō kavramē ilk kez Grotius tarafından kullanmā deēildir. Grotius da Vitoria, Suarez, Akinalē Thomas ve Stoiklerin fikirlerini takip etmiştir ancak kavramā yaygınlaşmasē yine Grotiusūn eserleri sayesinde gerçekleşmiştir. Bkz. Hedley Bull, nThe importance of Grotius in the study of International Relations, Hedley Bull, Benedict Kingsbury, Adam Roberts (Ed.), **Hugo Grotius and International Relations** içinde (65-94), Oxford: Clarendon Press, 1990, s.73.

temel çekek noktalarēne oluşturmaktadır.⁵⁵ Bu soruyla bir yapēya sahip olduğudur. Bu soruyu gündeme

getirmeleri, İngiliz Okulu'nun klasik realist yaklakēmēn ñdevletōe ve ñdevletin çekarōna odaklanan yaklakēmēndan farklılađtđ ēne ve neo-realist yaklakēmēn ilgilendiği uluslararası yapēnē ta kendisini incelemeye aldığ ēne göstermektedir.

Neo-realist yaklakēmle aynē üniteyi analiz etme amacēna rağ men (uluslararası yapē), İngiliz Okulu'nun yukarda belirtilen soruya verdiği cevap bağ lamēnda neo-Realizmden bir hayli farklılađtđ ēda akıkkardē. Gerçekten de İngiliz Okulu, yukarda belirtilen çekek sorusuna cevap olarak, neo-Realist yaklakēmēn güçler dağ ēēmēne temel alan yapēsal analizinden farklı olarak, devletlerin kendilerini bir takēm kural ve kurumlarla bağ lē gördükleri bir uluslararası toplum içinde yakadē ēne savunurlar.⁵⁶ Bu çalēma için önemli olmasē açēsēndan, İngiliz Okulu'nun göze çarpan taraflarēndan biri de, bu okulun temsilcilerinin realist argümanlardan yola çekmalarēna rağ men, söz konusu uluslararası toplum kavramēnē içine ahlak/etik gibi bir kavramēda almāk olmalarēdē. Zira, uluslararası yapēnē bir uluslararası toplum olduğ unu ifade ettikten sonra, İngiliz Okulu çalēmalarēne bu yapēnē nasē iklediği i sorusuna odaklanmakta, dolayēsēyla da sadece uluslararası ilişkilerin tarihiyle ilgilenmekle kalmamakta, aynē zamanda bu soruya cevap ararken uluslararası alandaki gelişmelerin ahlaki/etik anlamēyla da ilgilenmekte, dolayēsēyla da normatif sorunlara eğ ilmektedir.⁵⁷

⁵⁵ Hidemi Suganami, ñThe English School in a Nutshellō, **Ritsumeikan Annual Review of International Studies**, Vol.9, 2010, s.23.

⁵⁶ Uluslararası ñyapē dendiğ inde ilk anda akla, neo-Realizmin kilit ismi Kenneth Waltzōn yaptığ ē güçler dağ ēēmēna dayanan materyalist tanēmēnē geldiği genel olarak kabul edilir. Ancak İngiliz Okulu için bu yapē güçler dağ ēēmēne değ il, uluslararası toplumun kurumsal çerçevesini ifade etmektedir. İngiliz Okulu'nun bu anlamda Neo-realizmden farklılağ ē bir bakka örnekle daha gösterilebilir: İngiliz Okulu için büyük güçler (*great powers*) ekonomik ve askeri anlamda üstün olan güçler anlamēnda değ ildir. Bundan daha farklı bir anlam takē. İngiliz Okulu'na göre, büyük güçler, güçlü olma statüleri sosyal olarak tanēmāk bir grup devlettir, ve bu statüleri onlara birtakēm özel hak ve yükümlölükler verir. Bu güçler, birtakēm kurumlar mekanizmasēyla yükümlölüklerini gerçekleştirirler. Görüldüğ ü gibi ñkurumsalō ve ñsosyalō boyutu, İngiliz Okulu'nun neo-Realist yaklakēndan farklılađmasēne sağ layan en önemli tarafēdē. Bkz. Linklater, Suganami, **English School of International Relations: A Contemporary Reassessment**, s.44.

⁵⁷ Bu noktada, Andrew Linklater ve Hidemi Suganami'nin İngiliz Okulu bünyesinde tanēmladēklarē üç boyuta değ inmek faydalē görünmektedir. Kendi ifadelerine göre, İngiliz Okulu bünyesindeki çalēmalarē üç boyutla sēēlandēmak mümkündür: yapēsal boyut, fonksiyonel boyut ve tarihsel boyut. Yapēsal boyut, uluslararası ilişkilerin yapēsēyla ilgilenir. Yani uluslararası toplum kavramēna odaklanan çalēmalar bu boyuta sahiptir. Fonksiyonel boyut, bu yapēnē nasē iklediği yle ilgilenir. Uluslararası toplumun kurumlarēne düzeni ve adaleti ve özellikle de bu ikleyik esnasēnda düzen-adalet ilişkisini içeren çalēmalar bu boyuta sahiptir. Bu bağ lamda, bu çalēmānē bir diğer bölümünde derinlemesine ele alēnacak olan çoğ ulcu/dayanēmacē tartēmasē doğ rudan bu boyutla ilgilidir zira bu tartēma düzen-adalet ilişkisini merkeze koyar. Üçüncü boyut ise uluslararası toplumun tarihsel evrimini inceler. Linklater, Suganami, **English School of International Relations: A Contemporary Reassessment**, ss.43-80. Bu çalēmada ise bahsedilen bu üç boyuttan yapēsal ve fonksiyonel olanlarē ele alēnacak, ancak fonksiyonel olan çok daha ön planda tutulacaktır zira çalēmānē çekek noktasēne düzen-adalet ilişkisi oluşturmaktadır.

nun yaklakēmē düzen-adalet ilikkisinde ahlakē/etij i egemenlik prensibinden ötürü ahlakē/ etij i yok sayan eij ilimden de ayrēmaktadē. Çünkü Kigiliz Okulu, uluslararası toplumun belli kurumlarē aracēē ē ile, derin ıbirliē i örneklerinin gerçeē e dönükemediē i bir dünyada, birarada yakama ahlakēmē temin ettiē ini düşünmektedir.⁵⁸ Bu fikirle son derece paralel olarak, Kigiliz Okulu düşünürleri, ñuluslararası toplumō kavramēēē sadece uluslararası ilikkiler teorisyenlerinin ürettiē i bir kavram olmadē ēē bu kavramē esasen somut bir fikir olarak devlet adēna düşünē ve hareket edenlerin zihninde olduē unu iddia ederler zira onlara göre devletler hareket ederken sadece ulusal çēkarlarē doē rultusunda deē il aynē zamanda ahlaki ve yasal bir otoriteye sahip olan uluslararası toplum kurallarēē da dikkate alarak hareket ederler.⁵⁹ Okulun düşünsel yaklakēmēēē baklangē noktasē da bu fikirden ötürü, ñeylemi tetikleyen anlamōdē.⁶⁰ Daha basit bir ifadeyle, uluslararası alanda hareket kabiliyetine sahip olanlar, bir uluslararası toplumda yakadēklarē fikrine ve inancēna sahip olduklarēēdan ötürü, eylemlerine birtakēm anlamlar yüklerler.⁶¹

Göröldüē ü gibi, Kigiliz Okuluōnun diē er yaklakēmnlardan ayrēmasēna neden olan ve bu okulun yazarlarēē birarada tutan en temel ortak nokta ñuluslararası toplumō kavramēēē. Ancak söz konusu toplumun özellikleri konusunda ise yazarlar arasēnda ayrēmē bulunmaktadē. Bu ayrēmnlardan en önemlisi ise ayrē bir bölümde ele alacāē ēē üzere, ñuluslararası toplumō kavramēēē en iyi uluslararası örgütlenme olduē unu düşünēnlerle, bu

⁵⁸ Hurrell, ñOrder and Justice in International Relations: What is at Stake?ō, s.30.

⁵⁹ Nicholas Wheeler, ñPluralist or Solidarist Conceptions of International Society: Bull and Vincent on Humanitarian Interventionō, **Millenium-Journal of International Studies**, Vol.21, No.463, 1992, ss. 466-467. Aynē zamanda bkz. Emerson Maione de Souza, ñRe-evaluating the Contribution and Legacy of Hedley Bullō, **Brazilian Political Science Review**, Vol.3, 2008, s.100.

⁶⁰ Bu noktada Iver Neumann, eylemlerin deē iken anlamlarē üzerinde düşünē Kigiliz Okulu ile, anlamē sabit bir veri olarak gören Neo-realist yaklakēm arasēdaki farka deē inmektedir. Bkz. Iver B. Neumann, ñThe English School and the practice of world societyō, **European Journal of International Relations**, Vol.3, No.2, 1997, s.503.

⁶¹ Bu konuda Richard Littleō Kigiliz Okuluōndaki hem ontolojik hem de metodolojik plüralizmden bahsettiē i çalēmāsē önemlidir. Littleēā göre, Kigiliz Okulu, üç farklı geleneē i bünyesinde bulundurarak, birden fazla ontolojik üniteye sahiptir. Bu üniteler, uluslararası sistem (Hobbesçu gerçekçilik veya realizm), uluslararası toplum (Grotiusçu akēēēēk veya rasyonalizm) ve dünya toplumu (Kantē devrimcilik veya kozmopolitanizm) olarak sēalanabilir. Bu ontolojik ünitelerin her biri ise, Littleēā göre, ancak farklı metodolojilerle incelenebilir. Realizmin ontolojik ünitesi olan uluslararası sistem, pozitivizm ile baē daktēēdabilir. Zira burda gözlem yeterlidir. Diē er taraftan, rasyonalizmin ontolojik ünitesi olan uluslararası toplum, interpretivizm (yorumsalcēēk) ile baē daktēēdabilir. Çünkü burada eylemleri gözlemlemek yeterli deē ildir. Uluslararası toplumu anlamak için, uluslararası alanda hareket kabiliyetine sahip olanlarē düşünē dünyasēna girilmeli ve onların eylemlerine yükledikleri anlamlarē görmek gerekmektedir. Kozmopolitanizmin ontolojik ünitesi olan dünya toplumu ise, ancak elektirel teori ile baē daktēēdabilir. Göröldüē ü gibi, Little, Wight tarafēdan belirlenen üç farklı geleneē için farklı metodolojiler belirleyerek, yaklakēmnlarē birbirinden farklıē daha net olarak gözler önüne sermiştir. Kigiliz Okuluōnun, kendini rasyonalizme en yakē görmesi ise, bu okulun, çalēmalarēnda, eylemlere atfedilen anlamlara verdiē i önemi göstermektedir. Bkz. Richard Little, ñThe English Schoolōs Contribution to the Study of International Relationsō, **European Journal of International Relations**, Vol.6, 2000, ss.395-422.

mevcut kartlar dahilinde en uygun örgütlenme şekli i bu ayrışın da esasen, düzen ve adalet kavramları arasındaki ilişkide hangisinin önde olması gerektiği i hususuna farklı cevaplar veren plüralist/ solidarist veya çoğulcu/dayanışmacı ayrışın ta kendisidir. Bu ayrışın, Hedley Bull'un çalışmasından sonra iyiden iyice ortaya çıkmış, Soğuk Savak sonrası gelişmelerin etkisiyle iki taraf arasındaki tartışma alevlenmiştir.

Yukarıda açıklananlar ışığında, bu çalışma açısından neden İngiliz Okulu'nun önemli bir yere sahip olduğu sorusuna şu şekilde cevap vermek mümkün görünmektedir: Daha sonraları İngiliz Okulu olarak tanımlanmaya başlayan Uluslararası Politika Teorisi Britanya Komitesi'nin kurucuları tarafından ele alınan uluslararası toplum yaklaşımı Soğuk Savak dönemi kartlarında doğmuş olmasına rağmen, bu çalışmada öncelikli olarak incelenmesi planlanan Soğuk Savak sonrası dönemi dünya düzenini anlamaya uygun bir araç olarak yaklaşımlar olarak ortaya çıkmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi, bu yaklaşımın, uluslararası ilişkileri anlarken üç farklı geleneğin de mevcut olduğu gerçeğinden yola çıkması ve bu sebeple de uluslararası alanda sadece siyah veya beyaz olarak nitelendirmekten kaçınıp, aradaki farklılıkları da görmesi bakımından önem kazanmaktadır. Gerçekten de, uluslararası politikanın ideolojik bir bölünme ve stratejik bir rekabetle tanımlanabileceği bir dönemde, uluslararası toplum teorisyenleri olarak da bilinen İngiliz Okulu teorisyenlerinin, devletlerin ilişkilerini anlarken düzen ve özellikle de toplum kavramlarına kullanarak, böyle bir döneme göre yenilikçi ve ileri görüşlü bir yaklaşım getirdikleri söylenebilir.

Diğer taraftan, Soğuk Savak sonrasıdaki düzenin, Soğuk Savak döneminin iki kutuplu düzeninden son derece farklı olmakla birlikte, özellikle de küreselleşme konusunda çalışanlar ve yeni dönemin liberal kapitalizmin zaferi olarak yorumlayanlar tarafından, inançlar ve normlar birliği ile tanımlanması ve dünya politikalarındaki değişimi ise söz konusu inanç ve normlardaki değişim olarak okuması dikkat çekicidir. Dolayısıyla iki kutupluluk gibi bir süreçlendirmenin olmadığı yeni dünya kartları altında, uluslararası

⁶² Birçok kaynakta çoğulcu/dayanışmacı şeklinde yapılan ayrışın, Chris Brown tarafından uluslararası toplumun en iyi model olduğunu düşünenler ve böyle düşünmeyenler şeklinde ifade edilmiştir. Chris Brown, "International Theory and International Society", **Political Judgement in International Political Theory: Selected Essays** içinde (40-52), ss.43-44.

Gerçekten de Soğuk Savak sonrası dönemde, uluslararası toplum üyelerinin belirli normlarla kendilerini sınırladıkları, ve hareketlerini de bu normlar çerçevesinde mekru kâma arayışında oldukları çok daha net bir şekilde göze çarptığı söylemek mümkün görünmektedir. Elbette uluslararası toplum yaklaşık bu dönemdeki bir takım yetersizlikleri de ortaya çıkmaktadır zira devletlerin de sınırları akan ekonomik ve ekolojik problemler, insancıl müdahale kavramının gelişmesi, kendi kaderini tayin hakkının ayrıştığı hareketleri beslemesi ve bunun da devletlerin egemenlik hakkına tehdit etmesi gibi durumların da mevcut olduğu gerçektir. Ancak yaşanan bölgesel ve küresel gelişmelerin çoğunda görüldüğü gibi, özellikle düzen ve adalet ilişkisinin sıkça tartışıldığı bir konu haline gelmesi bu çalışmaya açısından Uluslararası toplum teorisyenlerini merkezi bir konuma getirmektedir. İngiliz Okulu, bu haliyle, küreselleşme süreciyle uluslararası ilişkilerin bir parçası haline gelen insan hakları ve insani müdahale gibi kavramların ve bu kavramların uluslararası düzen açısından oluşturduğu gerilimin incelenmesi için ideal bir çerçeve sunmaktadır.⁶⁴ Zira uluslararası düzen ve adalet kavramı arasındaki ilişki, devlet egemenliği, küresel insan hakları kültürü ve insani müdahale normu arasındaki diğer ilişkiyi inceleyen analizlerin tamamında akıllardır.⁶⁵ Bu bağlamda bu çalışmada Soğuk Savak sonrasında diğer dinamiklerin, uluslararası toplumda hakim olan norm ve inançlar açısından ne anlama geldiği sorgulanacak, yeni dönemde düzen-adalet ilişkisinin nasıl bir yapıya kavuştuğunun anlaşılmasına çalışılacaktır. Bu çalışmada Türk-Amerikan ilişkileri incelenirken, bu ilişkilere etkide bulunan ve uluslararası toplum nezdinde meydana gelen gelişmeler/ diğer iktisatler ele alınacaktır. Uluslararası toplum nezdindeki diğer iktisatlerin ele alınması Türk-Amerikan ilişkilerin daha net anlaşılmasına çalışılacaktır.

Diğer taraftan bu çalışmaya açısından Hedley Bull ayrıca önemli bir yere sahiptir. Hedley Bull'un bu çalışmada derinlemesine ele alınacak olan ve İngiliz Okulu'nun en temel argümanlarından bir yansıması görüldüğü *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* isimli eseri üzerinden 30 seneden fazla geçmiş, ve bu süre zarfında dünya politikalarında çok temel diğer iktisatler yaşanmıştır. Ancak yine de Bull'un bu kitaptaki özellikle

⁶³ Rick Fawn, Jeremy Larkins, *International Society After the Cold War: Theoretical Interpretations and Practical Implications*, Rick Fawn, Jeremy Larkins (Ed.), **International Society after the Cold War: Anarchy and Order Reconsidered** içinde (1-28), Basingstoke: MacMillan Press, 1996, s.1.

⁶⁴ Barry Buzan, **From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation**, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 3.

⁶⁵ Linklater, Suganami, **English School of International Relations: A Contemporary Reassessment**, s.3.

ik olan yaklakēmē ve sonrasēnda baklamasēna neden
ekli kuramsal çerçeveyi saĭ layacaĭ ē dükünölmektedir.

Çalākmanēn kuramsal bölümü, hem Hedley Bullōdan yararlanarak onun saĭ ladēĭ ē hareket alanēnē yaklakēmēnēn geçerliliĭ ini ve kullanāldēĭ ēnē gösterecek hem de Bullōdan sonra baklayan tartēmalar ve Kĭgiliz Okuluōnu geliştirme çabalarēna da deĭ inerek, bu yaklakēmēn sēnēlarēnē gözler önüne serecektir.

1.1.2. Hedley Bull ve ñdüzen-adaletō ilikkisi

Bu çalākmada, Kĭgiliz Okuluōnun dört büyük kurucusundan biri olan ve Uluslararası Politika Teorisi Britanya Komitesiōne Herbert Butterfield, Martin Wight ve Adam Watsonōn ardēndan başkanlık eden Hedley Bullōn *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* isimli eseri incelenecek, özellikle de burdaki düzene ve adaletē dair dükünceleri ele alēnacaktē. Ancak Bullōn yaklakēmēnēn daha iyi anlakēmasē açēsēndan, yeri geldiĭ inde kendisinin diĭ er çalākmalarēndan da faydalanēdacaĭ ēnē belirtilmesinde fayda görünmektedir.

Hedley Bull, kitabēnēn bakēnda, bu çalākmasēnēn dünya politikalarēndaki düzenin doĭ asē hakkēnda bir araktēma olduĭ unu ve eser boyunca cevaplandērmaya umduĭ u üç temel soru bulunduĭ unu ifade etmektedir: (1) Dünya politikalarēnda düzen nedir? (2) Günümüzün egemen devletler sisteminde, düzen nasē saĭ lanmaktadē? (3) Egemen devletler sistemi dünya düzeni için geçerli bir yol saĭ lamakta mēdē?

Bu sorularēn cevaplarēnē ararken, Bull, eserinin giriş bölümünde, ñdüzenō kavramēnē ne kēilde ele alacaĭ ēnē nasē bir yaklakēm benimseyeceĭ ini açēk bir kēilde ifade etmekte, okuyucularēn kafasēnē karēmamasēamacēyla birtakēm ön uyardarda bulunmaktadē:⁶⁶

Bull, ñdüzenō kavramēnē bazēlarēnē tanēnladēĭ ē gibi devletler arasēndaki ilikkilerin tamamē veya uluslararası sistemin tamamē olarak algēdamadēĭ ēnē ifade etmektedir. Ona göre düzen, uluslararası politikada belli bir zamanda az ya da çok derecede var olan ya da var olmasēmümkün olan bir nitelik, bir durumdur. Bu bakēndan düzen, düzensizliĭ in zē anlamēnē içermektedir. Ayrēca Bullōa göre, düzeni, uluslararası platformdaki davranēlara kēil veren ñaĭ ērlēklē deĭ erō olarak nitelendirmemek gerekir. Düzeni uluslararası platformdaki aĭ ē basan deĭ er olarak görmek, düzenle uluslararası toplumun amaçlarēarasēndaki ilikkinin nasē olduĭ u sorusunun görmezden gelinmesine neden olur. Bullōn ifadesiyle, ñDünya politikalarēnda adaletō konulu bir çalākma Bullōn kaleme aldēĭ ē çalākmaya eklik edebilir. Ancak onun

⁶⁶ Bull, ñIntroductionō, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, ss.XV-XVIII.

nò çalâmasâdêr. Her ne kadar böyle olsa da, Bull, kiyi de değ ineceğ ini, düzenin var olmasê için, ne tarz bir adaletin sağ lanmasê gerektiğ i gibi konularê tartâcağ ânebilmektedir.

Bull, çalâmasâin en bakânda, düzen kavramâna olan yaklakânâ açâklamaya kâ kâkilde devam etmektedir: Kitapta kullanâacak olan yaklakân, düzeni sadece uluslararası hukuka bağ lê görmez. Kitaptaki düzen yaklakânê düzeni bazê kurallara bağ lê görmektedir ancak günümüz modern uluslararası sisteminde de bu kurallar büyük ölçüde uluslararası hukuk kurallarâdêr. Aynê kâkilde kitaptaki düzen yaklakânê uluslararası örgütlere vurgu yapan bir yaklakân değ ildir. Elbette Milletler Cemiyeti, Birlekmik Milletler, ve BMânin özelleştirilmik ajanslarê gibi birtakân örgütlerin, düzenin korunmasânda önemli bir rolleri vardêr ancak düzenin sağ lanmasê ve korunmasânda sadece bu örgütler rol oynamaz, onlarân kuruluşlarândan da önce var olan kurumlar da rol oynar.

Hedley Bullân kitabân girik bölümünde kaleme aldê ė bu uyarâdârân ardândan yukarda cevaplarânê aradê ėne ifade ettiğ i üç soruya nasê cevap verdê ėni görmek amacêyla kitabânê bazê bölümlerini ele almamêz yerinde olacaktır. Burada ifade etmek gerekir ki, bu çalâkmanân odak noktasê düzen ve adalet kavramlarê arasândaki ilikkidir. Ancak bu ilikkiyi anlamak, Bullân öncelikli olarak bu iki kavrama yüklediğ i anlamlarê görmemizi gerekli kâlmaktadır.

1.1.2.1. Düzen nedir?

Hedley Bull, düzen kavramânê daha önce de ifade edildiğ i gibi, düzensizliğ in tersi olarak ele almaktadır. Ancak, ona göre, düzen belirli bir amaca göre var olabilir. Bu bağ lamda düzenin, amaçsal ve/veya fonksiyonel bir anlamê vardêr.⁶⁷

ñDüzenò kavramânê bu amaçsal anlamê esasen Augustine tarafândan yapâdan düzen tanâmânda mevcuttur. Gerçekten de Augustine, düzeni, ñfarklê parçalarân her birinin en uygun yerlerinde olduklarê iyi bir durum/halò olarak tanâmlanmâttêr. Bu tanâmânda da anlaâdâcağ ė gibi, söz konusu nesne/öznenin kime ya da neye göre ñiyiò ve ñuygunò olduğ u önemli bir soru olarak karkânêza çâkmaktadır. Sosyal bilimci olarak sosyal hayatta düzenin tanâmânê yapmaya

⁶⁷ Bull, **The Anarchical...**, s.4. Düzenin belirli bir amaca göre var olabileceğ ini Bull bir örnekle açâklar: Kütüphanedeki kitaplarê kitaplarân yazarlarânê alfabetik olarak sêralayarak düzenlemek, eğer amacânêz bir yazarân kitaplarânê bulmaksa, anlamlê ve fonksiyonel olabilir. Ancak amacânêz belirli bir konuya ait kitaplarê bulmaksa, alfabetik sêraya göre dizilmik olan kitaplar artâk bizim için ñdüzenliò değ ildir. Bu amaca yönelik yeni bir düzene göre kitaplarê sêralamak gerekecektir. Buradan da anlaâdâcağ ė gibi, neyin düzenli neyin düzensiz olduğ u, amaca göre değ ikebilmektedir.

oktaya ıkarret etmektedir: ona göre, düzen dediğ imiz belirli amaçlara göre var olabilir ancak sosyal hayatta

bazē amaçlar vardē ki bu amaçlar temel, birincil ve evrenseldir, öyle ki bu amaçlara ulakēm esasen diğ er amaçlara ulakēm için de bir ön karttē. Hedeflenen diğ er amaçlar ne olursa olsun, tüm toplumlar bu amaçlarē tanē ve bu amaçlara ulakēmasē sağ layacak düzenlemeler/ayarlamalar yaparlar. Söz konusu amaçlar k u k eilde sēralanabilir: İlk olarak, tüm toplumlar ñyakamōēn korunmasē dolayēēyla da k iddetin sēñēlandēēmasē amacēñē takē. Yakam güvenliğ i, bir toplumun olmazsa olmazēdē. İkinci olarak, tüm toplumlar, verilen tüm sözlerin tutulmasēñē yapēdan tüm sözleşmelerin uygulanmasēñē garanti altēna alma arayēkēndadēlar. Sosyal hayattaki aktörler, ancak verilen sözlerin tutulduğ unu görürler ve tutulacāğ ē hususunda bir inanca sahip olurlarsa istikrarlē ilikkiler kurabilir. Üçüncü olarak ise tüm toplumlar, sahip olduklarēmülklerin birtakēm ani değ iklik ve tehditlere karkē korunmasē amacēñē takē. Mülkiyetin garanti altēna alēnmasē aynen önceki iki amaçta olduğ u gibi, istikrarlē ilikkiler kurulmasē açēēndan ciddi bir önem takēmaktadē. Hedley Bull da, sosyal hayattaki ñdüzenōi, ıkte bu ñtemel, birincil ve evrenselō olarak nitelendirdiğ i üç amaca ulakēmasēñē sağ layan bir davranēk örneğ i olarak tanēnlamaktadē.⁶⁸ Yakam ile mülkiyetin garanti altēna alēnmasē ve verilen sözlerin tutulmasē bir toplumun olmazsa olmazē olarak nitelendirilebilecek üç amaçtē, zira bu üç olmazsa olmaz unsur var olmazsa, sosyal hayatta istikrarlē sosyal ilikkiler kurulmasē zorlakacaktır. Bu bağ lamda bu amaçlar temel ve birincildir. Buna ek olarak, dünya üzerindeki tüm toplumlarēn bu üç amacē dikkate aldēklarē göz önünde bulundurulursa, bu üç amacēn aynēzamanda evrensel olduklarēda görülebilir.

Bull, sosyal hayattaki düzenin tanēñēñē bu k eilde yaptıktan sonra, bu çalēkmanēn da odak noktasē olan ñuluslararası düzenōe eğ ilmektedir. Bullūn sözleriyle, uluslararası düzen, devletler toplumunun veya uluslararası toplumun temel, birincil ve evrensel amaçlarēna ulakēmasēñē sağ layan bir davranēk örneğ i dir.⁶⁹ Bull, düzenin ne olduğ uyla ilgili detaylara girmeden önce, devlet, devletler sistemi ve devletler toplumu / uluslararası toplum kavramlarēyla neyi ifade ettiğ ini açēklama ihtiyacē duymaktadē.

Uluslararası ilikkilerin baklangēç noktasē bir yandan kendi sēñēlarē içindeki toprak ve halkē üzerinde iç egemenliğ e sahip olan, diğ er yandan da diğ er otoritelerden bağ ānsēzca hareket edebilmelerini sağ layan bir dēk egemenliğ e sahip olan devletlerin veya bağ ānsēz siyasi topluluklarēn varlē ēdē. Bu bağ ānsēz siyasi topluluklar, eski Yunan ve Kalyaōda olduğ u gibi

⁶⁸ Ibid., s.4.

⁶⁹ Ibid., s.8.

ü modern anlamdaki ulus devletleri de kapsar. Aynē üreçteki gibi hükümetin hanedanlık şeklinde babadan oğula geçtiğini devletler, ya da o zamandan beri Avrupa'da hakim olan halka ve/veya ulusa dayalı mekruiyet prensiplerinin hakim olduğu devletler; 19. Yüzyılda Avrupa'daki imparatorluklarda olduğu gibi birden fazla ulusu içeren devletler, veya tek bir ulus üzerine inka edilmik devletler; Batı Avrupa'da okyanus kıyısında emperyalist devletlerinde olduğu gibi toprakları birden fazla kıyaya bölünmüş devletler, veya toprakları bir bütün halinde tek bir coğrafi alana yayılmış devletlerin tamamı bu bağımsız siyasi topluluklar listesindedir.⁷⁰ Buna karşılık, tarihte var olmuş, ancak yukarıda bahsi geçen anlamda devlet olmayan başka bağımsız siyasi topluluklar da mevcuttur. Bulla göre Orta Çağ dönemindeki krallık ve prenslikler buna örnek gösterilebilir, zira bu birimlerin iç egemenlikleri ve Papalık'tan bağımsız olamayan dış egemenlikleri sorgulanabilir.⁷¹ Anlatıcağı üzere, devlet kavramının en temel karakteristik özelliği devlet olup olmadığı sorgulanan birimin, içindeki ve dışındaki egemenliği idir.

Bulla göre devletler sistemi veya uluslararası sistem de, yukarıda tanımladığı şekilde iki veya daha fazla devletin birbirleriyle yeterli teması, ve birbirlerinin kararları üzerinde yeterli etkiye sahip olmaları durumunda meydana gelir. Zira iki veya daha fazla devlet, bir uluslararası sistem oluşturmada da var olabilirler. Örneğin, Cristophe Colombe Amerika'ya keşfetmeden önce, Amerika ve Avrupa, birbirlerinin varlıklarından haberdar bile değ ilken, ikisi arasında böyle bir sistemin varlığından bahsedilemez. Veya Çin'de M.Ö. 481-221 yılları arasında Muharip Devletler Dönemi olarak bilinen dönemde var olan bağımsız siyasi topluluklarla, aynı dönemde Akdeniz çevresi ve bugünkü Yunanistan bölgelerinde yerleşmiş olan toplulukların sistem oluşturdıkları söylenemez. Ancak ne zaman ki, iki veya daha fazla devlet birbirleriyle minimum düzeyde dahi olsa düzenli bir ilişki içerisinde olurlar, ki bu durum birinin davranışları diğerinin kendi davranışlarını hesap ederken kaale alınan bir unsur haline gelir, o zaman bir sistemden bahsedebilir. Devletler arasındaki ilişki doğrudan olabileceği gibi (komşu veya düşman devletlerde olduğu gibi), dolaylı da olabilir (hiçbir iki taraflı ilişki olmasa da rağmen aynı zincirin halkaları olmak sebebiyle, Nepal ve Bolivya'da sadece BM üyesi olmaları sebebiyle ilişkilerinin olması gibi). Dolayısıyla burada

⁷⁰ Ibid., ss.8-9.

⁷¹ Ibid., s.9.

unsurlar, Bullûn altēnē çizdîj i gibi, ıkbirliġ i keklinde
ta tarafsēzlēk veya kayāşēzlēk keklinde de olabilir.⁷²

Bullôa göre, devletler toplumu veya uluslararası toplum ise, birtakēm ortak çēkar ve deġerlerin bilincinde olan bir grup devletin, birbirleriyle olan ilikkilerinde kendilerini bir takēm ortak kurallara baġ lē görmesi ve ortak örgütlerin/kurumlarēn yönetimini paylakmalarē sonucunda oluşturdularē toplumdur. Devletler, esasen kendilerini baġ lē gördükleri bu kurallara her zaman riayet etmezler ancak bu kurallarēn varlġ ē devletlerin hareket ederken bir ūsorumluluk hissiyatîō ile hareket etmelerine ve bir tavrē sergilerken ve/veya sergilemezken bunun nedenini açēklama ve/veya doġrulama ihtiyacē hissetmelerine neden olur.⁷³ Bullûn ifadesiyle, bugün eġer devletler bir uluslararası toplum oluturuyorsa, bu, uluslararası sistem oluşturan devletlerin birtakēm ortak çēkar ve deġerleri tanēmalarēndan ve birbirleriyle olan ilikkilerinde kendilerini, birbirlerinin baġ ānsēzlēklarēna saygē duyma, birbirleriyle yaptēklarē sözleşmelere baġ lē kalma, ve birbirleriyle olan ilikkilerinde kuvvet kullanēmēnda birtakēm sēnēlamalara gitme gibi bazē ortak kurallara baġ lē görmelerinden kaynaklanmaktadır.⁷⁴ Buradan da anlaēılacaġ ē gibi, uluslararası toplum, öncelikli olarak bir uluslararası sistemin varlġ ānē gerekli kēmakta ve toplum, sistemin geçirdiġ i bir dönüküm sonucunda meydana gelmektedir.⁷⁵

⁷² Ibid., ss.9-10. Esasen ūdevletler sistemiō kavramēnē Ķğılizcesi ilk kez 1809 yēānda ilk basēmē yapēan, A.H.L. Heeren'ın **Handbuch der Geschiste des Europäischen Staatensystems und seiner Kolonien** isimli eserinin 1834 yēāndaki Ķğılizce tercümesinde kullanēmōktē. Heeren için devletler sistemi, Bull tarafēndan tanēmlandıġ ē gibi, sadece aralarēnda bir derece temas ve etkilekim bulunan bir devletler grubu deġildi. Heeren için devletler sistemi, tarz, din ve sosyal ilerleme baġ lamēnda biraraya gelen ve karkēēklē çēkarlarē bulunan sēnēdak devletler grubuydu. Bakfa bir ifadeyle, Heeren, devletler sistemini ortak çēkar ve deġerleri olan ve ortak bir kēltür ve /veya medeniyete dayanan bir yapē olarak görüyordu. Ķte bu tanēm, Bullûn eserindeki ūuluslararası sistemō kavramēyla deġil de, eserde merkezi olarak ele alēnan bir bakfa kavramla paralellik göstermektedir: uluslararası toplum kavramē Bkz. Bull, **The Anarchical...**, ss.12-13.

⁷³ Hedley Bull, ūAfro-Asian States and the Western International Order: A Statement of the Problemō, paper presented in the Research School of Pacific Studies at the Autralian National University, 5 Aġustos 1968 in J.D.B. Miller, ūThe Third Worldō, J.D.B. Miller, R.J. Vincent (Ed.), **Order and Violence: Hedley Bull and International Relations** içinde (65-94), Oxford: Clarendon Press, 1990, s.67.

⁷⁴ Bull, **The Anarchical...**, s.13.

⁷⁵ Bull, uluslararası toplum anlayēānē, uluslararası sistem anlayēāndan bir adēm daha ileri bir seviyede olduġ unu göstermek amacēyla, tarihten örnekler vermektedir. Tarihte de uluslararası toplum üyeliġ inden önce uluslararası sisteme üyeliġ in söz konusu olduġ u görülmektedir. Örneġ in Türkiye, Avrupa uluslararası toplumunun üyesi olmadan önce Avrupa tarafēndan domine edilen bir uluslararası sistemin parçasēydē Bakfa bir ifadeyle Türkiye ve Avrupa ūlkeleri, bu dönemde, birbirlerinin ortak çēkar ve deġerlerini tanēmadan, ortak kurumlarda çālēmadan, ortak kurallara baġ lē olduklarēnē kabul etmeden, savakta ve ticarete sadece belirli bir seviyede temasa sahiptiler. Zira Türkiye Avrupa uluslararası toplumuna ancak Kēām Savakēnē sonlandıran ve 1856 yēānda imzalanan Paris Antlakmasēāndan sonra kabul edilmikti zira bu antlakmanēn maddelerinden biri açēkça Osmanlē Devleti'ānēn ūAvrupa toplumunun bir parçasēō olduġ unu vurguluyordu. Burada Bull tarafēndan verilen bir bakfa örnek de, Pers Ķmparatorluġ u ve Kartaca'ānēn klasik Yunan kēhir devletleri ile oluşturdularē uluslararası sistemdir. Bu iki devlet, Yunan uluslararası toplumunun bir parçasē deġildi, sadece birbirlerinin

uluslararası toplumun temel, birincil ve evrensel amaçlarıdır. Bu amaçlar, uluslararası toplumun bu temel, birincil ve evrensel amaçları ne olduğu ve görmek gerekmektedir.

Bull'un ifadelerine göre, uluslararası toplumun ilk amacı devletler sistemi veya uluslararası sistem ile devletler toplumu veya uluslararası toplumun devamlı ve bekasıdır. Aralarındaki bölünme ne olursa olsun, modern devletler, dünya politikalarındaki temel aktörler oldukları ve hak ve yükümlülük sahibi oldukları inanılır. Devletlerden oluşan uluslararası toplum da, kendisinin bu hakim pozisyonunu yani yürürlükte olan/hüküm süren evrensel siyasi örgütlenme olukunu sağı lama alma arayışındadır. Tarihin çekitli dönemlerinde uluslararası toplumun varlığına karşı tehditler farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Bu tehditler bazen, Habsburg İmparatorluğu, XIV.Louis dönemi Fransa'sı, Napoleon Fransa'sı, Hitler Almanyası ya da belki de 1945 sonrası ABD örneklerinde olduğu gibi, uluslararası sistemi ve toplumu karşı onu evrensel bir imparatorluğa dönüştürmeyle tehdit eden, dominant durumdaki bir devletten gelmiştir. Tehditler bazen de devletin dışındaki aktörlerden gelmekte ve devletin dünya politikalarındaki temel aktör olma pozisyonunu tehlikeye sokmaktadır. 16. ve 17. Yüzyıldaki Papalık ve Kutsal Roma İmparatorluğu, 20. yüzyılda ise Birleşik Milletler gibi devlet üstünde yer alan otoriteler buna örnek gösterilebilir. Aynı şekilde, belirli bir devletin içindeki devlet altı aktörler, veya Fransız ve Rus İhtilalleri gibi devletlerin sınırlarını aşarak insanoğlunun dayanışması temel alan uluslararası aktörler, devletlerin dünya politikasındaki ayrıcalıklı konumunu, dolayısıyla da bu prensip üzerine kurulu uluslararası toplumun ta kendisini tehdit edebilir.⁷⁶ Bu ilk amacı uzantısı olarak, uluslararası toplumun ikinci amacı devletlerin bağımsızlıklarını veya dış egemenliklerinin korunmasıdır. Gerçekten de herhangi bir devletin uluslararası topluma katkı olarak umduğu en temel şey, dış otoritelerden bağımsız olarak kendi bağımsızlığını tanıması ve kendi toprağı ve halkı üzerindeki ulusal yetkisinin tanımasıdır. Uluslararası toplumun üçüncü amacı ise barıştır. Fakat burada ifade edilen, barış teorisyenlerinin bahsettiği ancak tarihsel deneyimle sağ dükün, evrensel ve daimi bir barış değildir. Burada Bull tarafından özellikle ifade edilen, uluslararası

stratejik kararları etkileyen minimum bir temasa sahiptiler. Zaten Yunan şehir devletlerine göre Persliler ve Kartacalılar barbardışı ortak değ erlere sahip olmaları zaten imkansızdı Ibid., s.14

Dolayısıyla devletler arasında yukarıda bahsi geçtiği gibi bir iletişimin olması elçi/temsilci delegasyonlarının olması sadece ticaret değ il ama savaş ve ittifaklarla da ilgili bir münasebetlerinin bulunması ortada uluslararası toplumun değ il, sadece bir sistemin olduğu göstermektedir. Ancak birtakım ortak değ er ve çıkarlar ortaya çıktığı anda uluslararası toplumdan bahsetmek mümkün olmaktadır. Tarihteki bazı uluslararası sistemler bu anlamda uluslararası toplumlar oluşturmaktadır: Yunan şehir devletlerinin oluşturduğu sistem, Muharip Devletler dönemindeki Çin'deki sistem, eski Hindistan'daki devletler sistemi, ya da Avrupa'da doğ up hala varlığını sürdüren modern devletler sistemi aynı zamanda uluslararası toplumlar oluşturmaktadır. Ibid., s.15.

⁷⁶ Ibid., s.16.

masē ve bu kuralēn ancak bazē özel kartlarda ve genel
bağ lēkalēnarak bozulmasēdē. ⁷⁷

Son olarak ifade edilmesi gerekir ki, Bull tarafēndan uluslararası toplumun temel, birincil ve evrensel amaçlarēolarak ifade edilen ve yukarda sēalanan amaçlar esasen yine Bull tarafēndan ilk bakta sosyal hayatēn üç temel amacē ve/veya olmazsa olmazē olarak nitelendirilen amaçlarēn ta kendisidir. Bu amaçlar daha önce de ifade edildiğ i gibi kiddetin sēālandēđmasē verilen sözlerin tutulmasē ve mülkiyetin korunmasē olarak sēalanabilir.

Bullōun açēkladē ē üzere, sosyal hayatēn temel, birincil ve evrensel amaçlarēndan ilki olan kiddetin sēālandēđmasē anlayēē uluslararası toplumda birçok ēekilde mevcuttur: Devletler, kiddeti kullanma monopolünü ellerinde tutmak ve bunu diğ er gruplara vermemek amacēyla ikbirliğ i yapar. Aynē ēekilde, devletler, kendilerinin kiddet kullanma hakkēna birtakēn sēālamalar uygular, en azēndan bakka bir devletin elçisinin öldürölmemesi gerektiğ ini kabul eder zira bunun iletikimi keseceğ ini bilirler. Bunlardan daha da öte olarak, devletler savakēn ancak haklē bir sebeple baklatēđmasē gerektiğ ini ve savak baklayacaksa da bunun belirli kurallara göre yürütölmesi gerektiğ ini kabul etmektedirler. ⁷⁸

Sosyal hayatēn temel, birincil ve evrensel amaçlarēndan ikincisi olan verilen sözlerin tutulmasē anlayēē ise, uluslararası toplumda, ahde vefa veya *pacta sunt servanda* prensibiyle temsil edilmektedir. Bireyler arasēnda olduğ u gibi devletler arasēnda ikbirliğ i ancak anlakma/sözlekmeler temelinde gerçekleēebilir ve bu sözlekmeler fonksiyonlarēnē ancak ve ancak maddelerine uyulursa gerçekleēirebilir. ⁷⁹

Sosyal hayatēn üçüncü temel amacē olarak belirtilen mülkiyetin korunmasē anlayēē da uluslararası toplumda, devletlerin birbirlerinin egemenliklerini tanēmalarē ve birbirlerinin egemenlik haklarēna saygē göstermeleri ēeklinde somutlakmaktadır. Devletler bu ēekilde, birbirlerinin, kendi alanlarēndaki ulusal yetkilerini tanēmēē olmaktadır. ⁸⁰

Bullōun ifade ettiğ i gibi, nasē ki sosyal hayatta kiddetin sēālandēđmasē verilen sözlerin tutulmasē ve mülkiyetin korunmasē istikrarlē ilikkilerin filizlenmesi için olmazsa olmazdē, uluslararası toplumda da bahsi geēen aynē unsurlar toplumun bir toplum olarak varlēğ nē korumasē için merkezi bir konuma sahiptir. Bu sebeple bu unsurlar, uluslararası

⁷⁷ Ibid., s.17.

⁷⁸ Ibid., s.18.

⁷⁹ Ibid., s.18.

⁸⁰ Ibid., s.19.

maçlarē olarak kabul edilmekte, uluslararası düzenle de
iğk örneğ i kastedilmektedir.

Burada eklenmesi gerekir ki, Bull, ñdüzen nedir?ò sorusuna cevap verirken ñuluslararası toplumuò temel almasē sebebiyle ñuluslararası düzenòe odaklanmaktadır. Ancak yine de Bull eserinde, uluslararası düzen dēānda bir başka düzenden daha bahseder: dünya düzeni. Bu kavramla anlatmaya çalātğ ē bir bütün olarak ñinsanoğ lununò sosyal hayatēdaki temel ve birincil amaçlara ulakēmasē sağ layan davranēk örneğ i dir. Uluslararası düzen, devletler arasēdaki düzeni ifade ederken, dünya düzeni bundan çok daha kapsamlē bir düzeni ifade etmekte, sadece devletle kendini sēālamamakta, devletin üstünde ve altēdaki seviyelerdeki tüm aktörleri içermekte, kēacasē insanlğ ē bir bütün olarak ele almaktadır. Bu bakēndan, dünya düzen uluslararası düzenden daha temel, ahlaki olarak da daha önceliklidir. Aslānda bu konu dünya düzeninin insani değ erler hiyerarkisi içindeki yeri nedir sorusunu gündeme getirmektedir ki bu da Bullūn düzen-adalet ilişkisi tartēkmasē çerçevesinde ele alēnacaktır. Ancak burada önemli kıldur ki Bullōa göre, eğ er uluslararası düzenin bir değ eri, anlamē varsa, bu, bu düzenin tüm insanlēk toplumunun düzeni için yararlē ve etkili olmasēndan kaynaklanmaktadır.⁸¹ Bu sebeple Bullūn uluslararası düzen ve bu düzende temel aktör olarak gördüğ ü devlete verdiğ i önem bağ lamēnda, Bullūn realist eğ iliminin altēnē çizmek gerekmektedir.

Bullūn uluslararası toplum ve uluslararası düzenle ilgili olan fikirleri āēğ ānda, uluslararası toplum fikrinin taraflarēn eylem ve tutumlarēnda nasē bir etkisi olduğ u önemli bir soru olarak ortaya çēkmaktadır. Bullūn bahsettij i kēilde uluslararası toplum, eğ er, devletlerin hareket ederken ñbir sorumluluk hissiyatē ile hareket etmelerine ve/veya bir tavē sergilerken veya sergilemezken bunun nedenini açēklama ve/veya doğ rulama ihtiyacē hissetmelerine neden oluyorsa, bu durum, Türkiyeēnin ve ABDōnin dēk politikalarēnda ne kēilde gözlemlenmektedir? Diğ er bir deyimle, uluslararası toplum, taraflarēn, dēk politika olukum süreçlerinde ve dēk politika kararlarēnda ne derece etkin bir rol oynamaktadır? Buna ek olarak Bullōa göre, uluslararası düzen net/objektif bir kēilde tanēnlandğ āna göre, Türkiye ve ABDōnin uluslararası düzen algēānē da aynē olup olmadğ ē da bir başka önemli soru olarak ortaya çēkmaktadır. Başka bir ifadeyle Türkiye ve ABD, uluslararası düzeni, gerçekten de uluslararası toplumun temel, birincil ve evrensel amaçlarēna ulakēnē sağ layan bir davranēk

⁸¹ Ibid., s.21.

gelenek, uluslararası ilikilerde ulusakâr hareketlerin çatâkmalarê sadece devletlerin yöneticileri arasênda meydana gelir ancak bu da var olan esas sistemin çok yüzeysel bir bölümüdür zira esas olan tüm insanoğ lunun çıkarlarêdêr, ve bunlar da tüm insanlêk için değ ikmez ve sabittir. Kantçê düşünce, Hobbesçu düşünce'nin tersine ahlaki görüklere yer vardê ancak buradaki ahlaki gereklilikler devletlerin hareketlerini sêrêlar ve bunlar arasênda bir ikbirliğ i oluêturulmasêne amaçlamaz, tam tersine devletler sisteminin yêkêmasêne ve yerine kozmopolitan bir toplum kurulmasêne gerekli kêdar. Grotiusçu gelenek ise, uluslararası politikayê uluslararası toplum çerçevesinde inceler. Hobbesçu geleneğ in tersine, devletleri sadece rekabet halindeki aktörler olarak görmez. Onlarê birtakê kural ve kurumlara sêrêlandêddêklarêne ifade eder. Kantçê görüke ters ancak Hobbesçu görükle de paralel olarak ise, devletlerin uluslararası politikadaki temel aktörler olduğ unu kabul eder. Grotiusçu anlamda uluslararası politika ne tam bir çatêma ortamê ne de tam bir dayanêma ortamêdêr. Grotiusçu geleneğ e göre, devletler, birbirleriyle olan ilikilerinde kendilerini birtakê kurallara ve kurumlara bağ lê hissederler. Hukuk ve ahlaki gereklilikler, devletlerin hareketlerini êkillendiren önemli unsurlardêr. Ancak Kantçê geleneğ in tersine, Grotiusçu gelenekteki ahlaki gereklilikler, devletler sisteminin ve uluslararası toplumun yêkêmasêne hedeflemez, tam tersi devletler toplumundaki ikbirliğ inin gereklerini gündeme getirir, bu êkilde de devletler sistemini ve uluslararası toplumu güçlendirir.⁸⁴

Bull, bu üç düşünce'nin farklı dönemlerde ağ êlêkta olduğ unu ifade etmektedir. Ancak kendi eserindeki amacê kendi sözleriyle daha önce de ifade edildiğ i gibi, Grotiusçu düşünce'nin ürünü olan uluslararası toplum fikrinin aslênda her zaman var olduğ unu göstermek ve son 300-400 yê içinde geçirdiğ i metamorfozu gözler önüne sermektir.⁸⁵ Bu amaçla Bull, 15. yüzyêdan itibaren uluslararası sistemde hakim olan uluslararası toplumun doğ asêne tarihsel gelikimini göz önünde tutarak incelemektedir.

Bullên ifadesine göre, 15., 16. ve 17. yüzyêlarda, uluslararası sisteme êristiyan uluslararası toplumuê hakimdi. Bullêa göre bu toplumun özellikleri ku êkilde sêrêlanabilir: Bu dönemin Doğ al hukuk düşünürlerine göre (Vitoria, Suarez, Gentili, Grotius, Putendorf) bu toplumun en önemli karakteristik özelliğ i êristiyan olmasêydê⁸⁶ İkinci olarak bu dönemin teorisyenleri, bu toplumun üyelerinin kimler olduğ una dair net bir aêêklama yapmamêlardê

⁸⁴ Bull, **The Anarchical...**, ss.23-26.

⁸⁵ Ibid., s.26.

⁸⁶ Ibid., s.27.

ñdevletò kavramē o dönemde henüz yerleşmemiş politik varlıktan oluşan bir toplum fikri de bu dönemde şekil alamazdı Vitoria, Suarez ve Grotius'ın yazılarında da görüldüğü gibi, devletle beraber bireyler de hak ve yükümlülük sahibi olarak belirtilmekteydi. Üçüncü olarak bu dönemde hüküm süren uluslararası toplumda, öncelik, pozitif hukuka değil, Doğu al hukuka verilmikti ve hristiyan prenslerin ve toplulukların bu hukuka bağlı olduğu inancı gelişmekteydi.⁸⁷ Dördüncü olarak, uluslararası toplum fikrinin içindeki ikbirliği fikri bu dönemde yeni yeni gelişmeye başlamış ve daha çok evrensel topluma yönelik varsayımlara dayanmaktaydı.⁸⁸ Son olarak ise dönemin teorisyenleri, devletlerin ikbirliği fikrinden gelen bir kurumlasmaya yer vermemişlerdi. Bir taraftan, Papalık gibi uluslararası veya ulusüstü kurumlar, devletlerin ikbirliğine veya rızasına bağlı değildi. Diğer taraftan da devletler arasında yavaşça filizlenmeye başlayan ikbirliği bu tarz kurumların yerini alacakmış gibi algılanmamaktaydı.⁸⁹

Uluslararası toplumun erken teorisyenleri, uluslararası toplum fikrinin en merkezi kurumlarından biri olan ve daha sonraları uluslararası hukuk olarak adlandırılan hukuka katkı sağlamışlardı ancak Doğu al hukuka olan bağlılıkları o dönemde bu hukukun ayrı bir disiplin olarak gelişmesini engellemikti. Diploması kurumu elçiler aracılığıyla bu dönemde gelişmeye başlamıştı ancak diplomatik temsilcilik veya devlet başkanlarının bir araya geldikleri zirve konferansları gibi sürekli bir mekanizma henüz yerleşmemişti. Aynı şekilde, dönemin düşünürleri, uluslararası toplumun kurumlarından kabul edilebilecek olan güçler dengesi (ki bu kavram ancak XIV. Louis'e karşı Avrupa'da sürdürülen mücadele esnasında gündeme gelecekti) ve büyük güçlerin uluslararası toplum içindeki rollerine dair hiçbir tartışma ve düşünce platformu geliştirmemişlerdi.⁹⁰

Bull'ın göre 18. ve 19. yüzyıllarda modern anlamdaki ñdevletò kavramının önce hanedana dayalı sonra ise ulusa/halka dayalı şekliyle gelişmesi ve devletler arası ilişkilerin gelişmesiyle, uluslararası toplum fikri farklı bir şekil almış ve bu defa uluslararası toplum ñAvrupa Uluslararası Toplumuò olarak ortaya çıkmıştı Gerçekten de bu dönemin teorisyenleri tarafından tanımlanan uluslararası toplum, öncelikli olarak sahip olduğu değerler veya kültür bakımından, ñhristiyanò değil de ñAvrupalıò idi. Bu bakımdan daha önceki dönemde hristiyanlığa yapılan atıf yerini Avrupa'ya bırakmıştı Bu dönemde politika ve hukukla ilgili olarak kaleme alınan kitap isimlerinin bile bu durumu yansıtmış olduğu fark

⁸⁷ Ibid.,s.28.

⁸⁸ Ibid.,ss.28-29.

⁸⁹ Ibid.,s.30.

⁹⁰ Ibid.,ss.30-31.

ñAvrupalēlakmasē Avrupalēlarēn kendi aralarēndaki belirli bir yöntem izlerken, aynē uygulamanēn bu toplumun dēānda kalan diēer aktörlerle olan ilikkilerinde geçerli olmamasē sonucunu doēurmuktu. Kendileri dēāndakilerle olan ilikkilerde kendi aralarēndaki ilikkilerinde olduklarēndan daha farklē davranma (farklēlakma) durumu esasen hristiyan uluslararası toplumunda da mevcuttu (Yunan kēhir devletlerinin kendi aralarēndaki ilikkilerin, Pers Kmparatorluēu veya Kartaca ile olan ilikkilerinden daha farklē tutmalarē gibi). Ancak o dönemlerdeki bu farklēlakma eē ilimi, dünya üzerindeki her insanēnēn hak ve yükümlölüklerini vurgulayan ve o dönemde egemen olan Doēal hukukun etkisiyle ēēnlēlakmēātē Oysaki Avrupa uluslararası toplumunda Doēal hukukun yerini pozitif hukuka bēakmasē bu ēēnlēlakma eē ilimini yok etti. Gerçekten de 19. yüzyēdaki uluslararası toplum anlayēāna göre, bu toplum kesinlikle ñAvrupalē idi ve diēerlerinin bu topluma kabulü ancak diēerlerinin Avrupa medeniyeti seviyesine gelmeleri kartēyla kabul edilebilirdi.⁹²

Bu dönemin, bir önceki dönemden bir başka farkē Avrupa toplumuna olan üyelēi in netlik kazanmēk olmasēydē Dönemin dükünürlerine göre, Avrupa uluslararası toplumunun üyeleri net bir kēilde ñdevletlerō idi. Bu dönemin bir başka önemli özellikē i, dönemin dükünürlerinin, devletlerin baēlē olduēu kurallarēn kaynaē ānē belirlerken, yukarda da ifade edildiē i gibi doēal hukukun etkisinden sēyrēēp, pozitif hukuka yönelmik olmalarē ve devletlerin ñne yapmasē gerektiē iō sorusuyla ilgilenmeyi bēakēp, ne yaptēklarēyla ilgilenmeye baklamēk olmalarēdē.⁹³

Dönemin dükünürlerinin bu dönemde hakim olan uluslararası toplum fikrine yaptēklarē bir başka önemli katkı da, dükünürlerin devletlerin ikbirliē iyle ilgili fikirlerini formölize ederken, medieval düzenden miras kalan evrensel ve dayanāmacē (*solidarist*) düküncelerin etkisinden sēyrēēp, var olan toplumun ñanarkikō doēasēna odaklanmēk olmalarēdē.⁹⁴ Devletin toplumdaki temel aktör olarak kabul edilmesi sonucunda da, uluslararası toplumda düzeni saēlayan kurallar bu etkiyle belirlenmiştir. Bull tarafēndan uluslararası toplumun amaçlarē olarak belirtilen ve bu amaçlara yönelik anlayēklar esnasēnda dile getirilen noktalar, Avrupa uluslararası toplumunun oluētuēu 18. ve 19. yüzyēda kē kēkli aldē kıddetin sēārlandēēlmasē kuralēyla ilgili olarak, hristiyan uluslararası toplum

⁹¹ Burada Bull, 1740āarda basēan Abbe de Mablyōnin *ōDroit public de lēEuropeō* (Avrupaānēn kamu hukuku) isimli kitabēnēörnek olarak göstermektedir. Bkz. Bull, **The Anarchical...**,s.32.

⁹² Daha önce de ifade edildiē i gibi, burada örnek olarak OsmanlēDevletiōnin ancak 1856āda Paris Antlakmasēnēn 7. maddesine göre Avrupa toplumunun bir parçasēkabul edilmesi örnek gösterilebilir. Ibid.,s.32.

⁹³ Ibid., ss.33-34.

⁹⁴ Ibid., s.34.

bu kiddet kullanma monopolüne sahip tek aktör oldu u ve bir önceki dönemden farklı olarak, savakın nihaklê bir sebeple baklatêp baklatêmadê ē sorusu eski önemini ve anlamêne yitirdi zira bu dönemde savak sadece siyasi bir çatêkmaydêve sebebinin haklêolup olmamasêgibi bir konu uluslararası hukukun dâkında kalmalêydê İkinci olarak, verilen sözlerin tutulmasêyani yapêdan antlakmalara saygê kuralêyla ilgili olarak, hükümetlerin imzaladê ē antlakmalarê zorlama ve baskê altênda gerçeklese dahi geçerli olacaê ē fikri benimsendi. 19. yüzyêda ise, antlakmalar ancak ve ancak, antlakmanê imzalandê ē kokullar aynen devam ediyorsa geçerli olabileceê i doktrini gelikti. Üçüncü ve son olarak, egemenlê e saygê kuralê da, bu dönemde sadece ve sadece devletlerin böyle bir egemenlê e sahip oldu u ve birbirlerinin egemenliklerine saygê duymalarêgerektiê i yönünde gelikti. Buna ek olarak bu dönemdeki düşünürler, bakkalarêin iç iklere müdahale etmeme ve devletlerin temel haklarêndaki ekilik hususlarê üzerinde de çalêarak, bu fikirlerin toplumun bir parçasê olmasêna katkı saê lamêlardê.⁹⁵ Ayrıca, Bull tarafêndan aynen ifade edildê i kekliyle, bu dönemin bir bakka önemli sonucu da, 18. ve 19. yüzyêda uluslararası toplumun, üye ülkelerinin ikbirliê ini yansêan birtakêm kurumlarda açêk bir görünürlük kazanmêk olmasêdê. Uluslararası hukuk, diplomasi, kuvvetler dengesi, savak ve büyük güçler gibi kurumlar, uluslararası toplumda yer kazanmêk ve devletler arasêndaki ilikilerin düzene sokulmasênda rol oynamaya baklamêtê.⁹⁶

Bullêa göre, 20. yüzyêdaki uluslararası toplum fikri ise, 18. ve 19. yüzyêlarda hüküm süren ñAvrupalê olan uluslararası toplum fikrinden çok, devlet sisteminin erken dönemlerindeki uluslararası toplum fikrine daha yakê bir çizgi sergilemektedir.⁹⁷

Bullêun anlattê ē gibi, 20. yüzyê uluslararası toplumunun en önemli özelliklerinden biri, bu toplumun sadece ñAvrupalê olmaktan çêkmasê ve küresel bir mahiyet kazanmasêdê. Günümüzde sosyal bilimcilerin toplumlarê modern, geleneksel ve ilkel olmak üzere üçlü bir sênêflandêmaya tabi tutmalarê güncel ñtoplumê anlayêkênê küresel bir mahiyet kazandê êne

⁹⁵ Ibid., ss.34-35.

⁹⁶ Burada Bull, kendi ifadesiyle ñkurumê olarak nitelendirdê i ve devletler arasêndaki ilikileri düzenlemeye yardêmcê olan mekanizmalarê doê uğunu kú kêilde açêklamaktadê: Ona göre bu dönem bek farklı gelişmeye tanêklêk etmiktir: Uluslararası hukukun teoloji ve felsefeden baê âmsêz bir alanêtekkil eden ve modern devletlerin ikbirliê inden doê an bir kurallar bütünlüê ü oldu uunun kabul edilmesi; diplomasinin rolünün Callieres ve diê er teorisyenlerce incelenmesi ve Viyana Kongresiêin nihai senedinde diplomasinin düzenlenmesi ve öneminin bu kêilde tescillenmesi; güçler dengesinin, uluslararası toplumun hedefi olarak kabul edilmesi ve Utrech Antlakmasêyla (1713) bu statüsünün tescillenmesi; savakın yada müdahalenin, güçler dengesini korumak amacıyla yapêldê ē takdirde yasal olabileceê i fikrinin gelişmesi (ki bu fikir örneê in Phillimoreêun ‘Commentaries upon International Law’ eserinde de dile getirilmiktir); ve eski anlayêtan farklı olarak yeni bir hiyerarkê doktrini gelişmesi ve büyük güçlerin özel hak ve yükümlüklerinin oldu u fikrinin yayêlmasê (Ranke büyük güçler konusunda özellikle çalêmêtê) bu gelişmelere örnek gösterilebilir. Ibid., ss.34-36.

⁹⁷ Ibid., s.36.

uluslararası toplumun bir diğer önemli özelliği ise üyelerinin örgütlerin (Birleşik Milletler gibi) ve bireylerin de (Tokyo ve Nuremberg Ceza mahkemeleri esnasında bireylerin de uluslararası hukukun bir öznesi haline gelmesi örneklerinde olduğu) de bu toplumun bir parçası haline gelmiş olmalarıdır.⁹⁹ Bull tarafından belirlenen bu dönemin bir başka önemli özelliği de 20. yüzyılda evrensel ve solidarist düşüncelere geri dönüşün yaşanmış olmasıdır. Özellikle bu değişim, savaşın sebeplerinin haklıya da haksız olmasının yeniden gündeme gelmesiyle, dolayısıyla da savaşta kullanılacak araçların sınırlanması fikrinin yerleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Ayrıca tarafsızların savaşan devletlere karşı taraf tutmadan davranmaları fikri de de ortak güvenlik prensibinin Milletler Cemiyeti ve Birleşik Milletler kartlarına yerleşmesiyle, belli bir değişim geçirmiştir.¹⁰⁰

Yukarıda üç farklı isim altında (Hristiyan, Avrupa ve Dünya uluslararası toplumları olarak) açıldığını gibi, Bull uluslararası toplumun farklı dönemlerde farklı şekillerde var olduğunu göstererek, bu fikrin esasen varlığını hep sürdürdüğünü göstermiş; dünya politikalarındaki değişimin, uluslararası toplumun dayandığı temel fikir, anlayış ve/veya kültürdeki değişimde, başka bir ifadeyle uluslararası toplumda hakim olan norm ve inancın değişiminde yattığını ifade etmiştir.¹⁰¹ Bu sıralamadan ardından ise kendisi, uluslararası toplum fikrinin gerçeğe uygun olup olmadığıne sorgulamaya bakar. Gerçekten de filozof, hukukçu ve tarihçilerin Grotiusçu gelenekteki teorileri devlet adamlarının düşüncelerini yansıtmakta mıdır? Uluslararası toplum fikri, uluslararası ahengin, uyumun egemen olduğu dönemlerde var olduğu gibi, dünya tarihinde meydana gelen savaşlar esnasında da varlığını korumak mıdır? Hitler Almanya'sı ve Stalin Rusya'sı İkinci dünya Savaşı esnasında ölümüne bir mücadele sürdürürken, kendilerini bazı ortak kurallara bağlı hissetmişler

⁹⁸ Bull, bu sınıflandırmadan esasen James Lorimer'in 1880'lerde yaptığı sınıflandırmadan ileri geldiğini düşünmektedir. Kısa doğa hukuksuz James Lorimer, insanoğlunu medeni olanlar, barbar olanlar ve vahşi olanlar şeklinde üçe bölmüştü. Medeni toplumlar, Avrupa ve Amerika'daki uluslardı ve bu uluslar uluslararası toplumun üyeleri idi. Barbar olan, Asya'daki bağımsız devletlerdi, Türkiye, Persia, Siam, Çin ve Japonya gibi. Bu toplumlar, uluslararası toplumun kısmi üyeleri idi. Geriye kalanlar ve medeniyetle hiçbir ilgisi olmayanlar ise elbette uluslararası toplumun üyesi olarak görülmemektedir. Ibid., ss.36-37.

⁹⁹ Ibid.,s.37.

¹⁰⁰ Ibid.,s.38.

¹⁰¹ Hedley Bull'un uluslararası ilişkilerdeki değişim unsurunu uluslararası toplumda hakim olan fikir, anlayış ve kültürdeki değişim olarak görmesi, değişimi güçler dengesindeki değişimde veya bunu büyük güçlerin doğuk ve düşüncesinde gören yaklaşımlardan farklılaşması yani realist yaklaşımdan farklılaşması bakımından dikkat çekmektedir. Yaşanan kültürel değişim, ortak menfaatin farklı şekilde algılanması sonucunu doğurur. Bkz. Hoffmann, 'International Society', ss. 22-23. Bull'un değişimi fikir, anlayış ve kültürde görmesi, aynı zamanda onun 'Weberien' yaklaşımına da ortaya koymaktadır zira Bull'a göre aktörlerin eylemlerine yükledikleri anlamlar, uluslararası ilişkilerin önemli bir konusudur. Ibid., s. 18.

uluslararası toplumu eserinin adında da belirttiği gibi
nin sebeplerini açıklarken bulmaktadır. Gerçekten de

Bull'a göre, uluslararası toplum fikri, bünyesinde iki farklı unsuru barındırmaktadır: toplum
ve anarşi.

Toplum unsuru, Bull'un esasen eserinin tamamı boyunca üzerinde durduğu konudur. Daha önce de birçok kez ifade edildiği gibi, Bull'un bu eserdeki amacı toplum unsurunun politikada her zaman var olduğunu ve her ne kadar varlığı bazen belirsiz ve kusurlu olsa da varlığı modern uluslararası sistemde de sürdürdüğünü göstermektir. Modern uluslararası sistem ise yine daha önce ifade edilmik olan üç farklı geleneğin (Hobbesçu, Kantçı ve Grotiusçu) unsurlarını da içermektedir. Devletler sisteminin farklı zamanlarında, farklı koşullarda, bu üç gelenekten biri daha baskın hale gelebilir. Tarih sahnesinde olduğu gibi, bazen savak durumu, bazen de uluslararası hareketlenmeler daha ağır basabilir. Bull'a göre, uluslararası toplum fikri modern uluslararası sistemde her zaman var olmuştur çünkü hiçbir dönemde ortak çıkar, kural ve kurumların tamamen etkisiz kaldığı söylenemez. Bu fikir zaman zaman, büyük bir savak veya ideolojik çatışma esnasında olduğu gibi, belirsiz hale gelmiş ancak hiçbir zaman yok olmamıştır. Örneğin, İkinci Dünya Savakında Müttefik devletlerle Mihver devletlerin, her ne kadar birbirlerini ortak bir uluslararası toplumun üyeleri olarak görmemiş olsalar ve ortak kurumlarda çalışmasalar da, kendi grupları içindeki ve tarafsızlarla olan ilişkilerinde uluslararası toplumun olağan kurallarına uymuk olmaları savak esnasında her iki tarafın da diğer tarafın, kendisine ait savak mahkumlarıyla ilgili olarak Cenevre sözleşmeleri gözetilerek davranması gerektiğini düşünmesi; aynı şekilde Soğuk Savak döneminde de her ne kadar ABD ve SSCB arasında ciddi bir ideolojik ve stratejik rekabet olsa dahi, bu iki devletin birbirlerinin egemenliklerini tanımaya devam etmesi, diplomatik ilişkilerini tamamen kesmemiş olmaları ve Birleşik Milletlerin yerine rakip olarak bir başka örgütün kurulmasını önermemiş olmaları uluslararası politikanın Hobbesçu ve/veya Kantçı ifadelerle tanımlandığı dönemlerde dahi, uluslararası toplum fikrinin varlığına sürdürmük olduğunu gözler önüne sermektedir.¹⁰³

Bull'a göre uluslararası toplumun diğer yüzünü gösteren anarşi ise, dünya politikalarında ortak bir yönetimin, hükümetin olmaması anlamına gelmektedir. Her ne kadar modern tartışmalarda, uluslararası toplumun varlığı uluslararası sistemde anarşinin var olması yani ortak bir hükümetin olmaması sebebiyle genellikle yadsınmakta ve buna gerekçe olarak

¹⁰² Bull, *The Anarchical...*, ss.38-39.

¹⁰³ Ibid., s.41.

mekteyse de¹⁰⁴, Bull, anarkiyi uluslararası toplumun
etmekte, bu sebeple de uluslararası toplumu "Anarkik
Toplum" (*anarchical society*) olarak nitelendirmektedir.¹⁰⁵ Dolayısıyla, devletlerin ortak bir
hükümete tabi olmadan toplum oluşturmaları aynı zamanda benzersiz bir duruma işaret
etmektedir.¹⁰⁶

Sonuç olarak, modern uluslararası sistem, aynı zamanda bir uluslararası toplumdur.
Ancak burada ifade etmek gerekir ki, uluslararası toplum fikri, sürekli olarak "savaş durumu"
ve "ulus akı" dayanak ve çatı fikirleriyle de rekabet halindedir. Bu sebeple,
uluslararası olaylar sanki uluslararası toplum buradaki tek hakim unsur mu gibi yorumlamak
da yanlış olacaktı. Bull'a göre, uluslararası toplum fikri bir gerçektir ancak Hobbesçu ve
Kantç geleneklerden gelen diğer iki düşünce de en az onun kadar gerçektir. Bu sebeple, BM
gibi uluslararası örgütleri uluslararası politikanın en temel aktörleri olarak algılamak; veya

¹⁰⁴ Zira Hobbes'un ve onun takipçilerinin dile getirdiği gibi, ortak bir hükümete tabi olmayan devletler, aynen
ortak bir hükümete tabi olmayan bireyler gibi savaş durumundadır.

¹⁰⁵ Bull'un ifadelerine göre uluslararası sistemi, Hobbes'un dile getirdiği gibi, insanların ortak bir hükümete,
otoriteye tabi olmadıkları duruma benzetip, böyle bir otorite yokluğunda yani anarkik ortamda bir uluslararası
toplum olamayacağı iddia etmek bir takım yanlışları içermektedir. Yapılan ilk yanlış, modern uluslararası
sistemi, Hobbes'un dile getirdiği gibi bir doğa durumuna (ki ona göre doğa durumu savaş durumudur)
benzediği iddia etmektir. Hobbes'a göre doğa durumunun üç temel özelliği bulunmaktadır ancak bu özellikler
Bull'a göre sadece domestik seviyede geçerli olup, uluslararası seviyeye pek uygulanamaktadır: Hobbes'a göre,
ortak bir hükümet altında yaşamayan insanların olduğu bir ortamda, tarım, ticaret gibi faaliyetler olamaz çünkü
herkes tüm gücünü güvenliğini sağlamak için kullanır. İkinci olarak böyle bir ortamda yasal ve ahlaki kurallar yoktur.
Son olarak da doğa durumu, savaş durumudur. Bull'a göre, Hobbes tarafından dile getirilen bu özelliklerin
tamamen uluslararası sisteme uygulamak ve ona göre bir çerçevede bulunmak yanlıştır zira bu özellikler
uluslararası seviyeye uygulanamaz. Örneğin ortak bir hükümetin olmaması bireyler arasında ticaret yapmalarına
engel olabilir ancak uluslararası seviyede, devletlerin ortak bir hükümetinin altında olamamaları devletler
arasında ticaret gibi birtakım faaliyetlerin gerçekleşmesine engel değildir. Diğer yandan, uluslararası
davranışların doğru ve yanlış olduğu fikri uluslararası politikada her zaman merkezi bir yere sahip
olmuştur. Dolayısıyla Hobbes'un ortak bir hükümetin olmadığı bir ortamla ilgili tespit ettiği karakteristik
özelliklerden sadece sonuncusu, yani bu ortamın savaş/çatıma ortamı olması uluslararası sistemde görülebilir, o
da bir dereceye kadar. Bu sebeple, Hobbes'a dayanan, devletlerin bir araya gelip bir uluslararası toplum
olusturamayacağı iddiasını savunmak yanlış olmaktadır.

Bull'a göre yapılan ikinci yanlış, uluslararası anarkinin varlığından dolayı uluslararası bir toplumun var
olamayacağı iddiasının düzenin kartları yanlış bir şekilde varsaymalarıdır. Bull'a göre, Hobbes'un değil
de Locke'un doğa durumu tasviri uluslararası topluma daha uygun görünmektedir. Zira John Locke'un
ifadelerine göre, toplumda hukuku güçlendirecek merkezi bir otorite yoktur, bu sebeple de bireyler bir araya gelip
bunu güçlendirmeye yönelmektedirler. Modern uluslararası toplum da, Locke tarafından dile getirilen bu doğa
durumuna esasen ciddi oranda benzerdir.

Yapılan üçüncü yanlış ise, devletlerin bir uluslararası toplum olusturamayacağı iddia edenlerin, referans
kaynakları olarak aynı durumda olan bireyleri göstermeleri, başka bir ifadeyle devletleri bireylerle bir tutmalarıdır.
Oysaki devlet ve birey arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Bkz. Bull, **The Anarchical...**, ss.44-47.

Bull, ayrıca, anarkinin uluslararası sistemin merkezi bir unsuru olduğunu ve bu sebeple de anarkinin bu sistemi
teorize ederken baklangıç noktası olarak kabul edilmesi gerektiğini, *The Anarchical Society: A Study of Order in
World Politics* isimli eserinden yaklaşık 11 sene önce kaleme aldığı bir başka kitap bölümünde de belirtmiş,
yapılan tartışmaların aksine, "anarkî" ve "toplum" kavramlarının birbirleriyle bağdaşabilir olduğunu burada
anlatmaktadır. Hedley Bull, "Society and Anarchy in International Relations", Herbert Butterfield, Martin Wight
(Ed.), **Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics** içinde (35-50).

¹⁰⁶ Bull, **The Anarchical...**, ss.48-49.

devletlerin çıkarlarıyla bağlanılabileceği de sadece sistemi yorumlamak; veya büyük güçleri sadece büyük sorumluluk olarak görmek elbette bir yanılsama olacaktır.¹⁰⁷ Zira Bull'un birebir ifade ettiği gibi, modern uluslararası toplumdaki düzen kusurlu ve belirsizdir. Modern uluslararası toplumun belirli bir derecede düzen sağlanamıyacağı göstermek, dünya politikalarında düzenin daha farklı kurumlarla, daha etkin bir şekilde sağlanamayacağı iddia etmek anlamına gelmemektedir.¹⁰⁸

Bu bakımdan Bull'un uluslararası sistemin dışındaki bir uluslararası toplumun anlayışına sahip olması ve devletlerin anarşinin içinde dahi olsa bir toplumun oluşturabileceklerini iddia etmesi, Bull'un realist eğiliminin rasyonalist bir eğilimle dengelendiğini göstermektedir. Zira bazı yorumlara göre, Hedley Bull, çalışmalarıyla siyasi realizmin normatif versiyonunun simgesi haline gelmiştir.¹⁰⁹

Bu bağlamda Bull'un uluslararası toplum fikrinin her zaman var olduğu ve uluslararası ilişkilerdeki değişimin, uluslararası toplumun dayandığı temel fikir, anlayış veya kültürdeki değişimde, başka bir ifadeyle uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanca değişiminde yattığını belirttiğini görürüz, Soğuk Savak sonrası döneme odaklanacak olan bu çalışmamada test edilmeyi gerekli kalmaktadır. Gerçekten de Soğuk Savak sonrası dönemde, uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanca, Soğuk Savak dönemiyle devamlı olarak devam ettiği, yoksa Soğuk Savak dönemine kıyasla farklı olarak gösterdiği önemli bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Bull'un deyişiyle, uluslararası toplumun dayandığı temel fikir, anlayış veya kültürde herhangi bir değişim söz konusuysa da bunun Türkiye'nin dış politikasına, ABD'nin dış politikasına ve genel olarak Türk-Amerikan ilişkilerine nasıl yansıtıldığı görülmeye çalışılacaktır.

1.1.2.3. Dünya politikalarında düzen nasıl sağlanabilir?

Bull, dünya politikalarında düzenin ne olduğunu ve var olup olmadığına yukarıda detaylıca anlatıldığı gibi açıklarken, düzenin nasıl sağlanacağı sorusuna da cevap vermektedir. Bunu yaparken de öncelikle sosyal hayatta düzenin nasıl kurulduğu dikkat çekmektedir.

¹⁰⁷ Ibid., s.49.

¹⁰⁸ Ibid., s.50.

¹⁰⁹ Robert Gilpin, "The Global Political System", J.D.B. Miller & R.J. Vincent (Ed.), **Order and Violence: Hedley Bull and International Relations** içinde (112-139), Oxford: Oxford University Press, 1990.

şiddet gibi, düzen, sosyal hayatın temel, birincil ve en önemli davranış örneği idir. Bulloun yaklaşımlarına göre, sosyal hayatın bu en öncelikli amaçlarına ulaşmak, esasen herkesin menfaatinedir. İşte bu ortak menfaat hissi de düzen kavramına olan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla düzenin sağlanması ve muhafaza edilmesi için ortak menfaate hissini var olması gerekmektedir. Gerçekten de Bulloun ifade ettiği gibi, insanonun kiddete meşhul, kiddetin sınırlanması hususunu toplumun ortak menfaati haline getirmekte; insanonun matriel ihtiyaçlara bağımlılığı verilen sözlerin tutulmasını toplumun bir başka menfaati haline getirmekte; aynı şekilde kaynakların sınırlı olup, insan altruizminin de sınırlı olması da karışık olarak mülkiyet haklarının tanınması hususunu toplumun menfaati haline getirmektedir. Elbette bu ortak menfaate hissi esasen korkunun bir sonucudur. Sosyal hayattaki aktörler, hayatlarına kast edilmesinden, ve/veya mülklerine el konulmasından ve/veya beklemedikleri bir anda yaptıkları bir anlaşılanın bozulup haklarının ellerinden alınmasından korktukları için, bu unsurlar ortak menfaatleri olarak nitelendirmektedirler.¹¹⁰

Ancak ortak menfaate hissi kelime olarak son derece geniş görünebilir ve içeriği anlaşılmayabilir. Zira bu kavram, Bulloua göre, hangi davranışın sosyal hayatın temel amaçlarıyla uyumlu, hangi davranışın da bu amaçlarla uyumsuz olacağına dair hiçbir yönlendirme/açıklama yapamamaktadır. Bu noktada Bulloua göre, kuralların rolü ortaya çıkmaktadır. Kurallar belli aktörlerin belli şekillerde davranmalarına ilişkin genel buyurucu prensiplerdir. Bu bakımdan kurallar hangi davranışın sosyal hayatın amaçlarına uygun olacağı hakkında yönlendirme yapabilir. Örneğin, sosyal hayatın temel amaçlarından olan kiddete karşı güvenliğin sağlanması amacıyla, kiddetin sınırlanması kuralı hizmet eder. Verilen sözler sadakat /yapılan anlaşmalara bağlılıkla özel ya da kamu mülkiyetinin korunması kuralları da sosyal hayatın diğer iki temel amaçlarına hizmet ederler. Bulloua göre bu kurallar daha da genişletilebilir ve bunlar, hukuk, ahlak, veya teamül kuralları olabilir, ya da daha da basit olarak oyunun kuralları olarak nitelendirilebilir.¹¹¹

Burada ayrıca belirtmek gerekir ki Bulloua göre, bu kuralları düzenin kendisiyle bir tutmak hata olur. Örneğin Marksist görüşe göre, kurallar, herkesin değil, sadece belirli bir zümrenin menfaatlerini korur. Bu zümre de genelde kuralları koyanları içerir. Kuralları koyanlar ise toplumda dominant pozisyonda olan aktörlerdir. Dolayısıyla sosyal hayatı düzenlemekle görevli olan kurallar esasen kural koyucuların kendi menfaatlerini koruyan bir

¹¹⁰ Bull, **The Anarchical...**, s.51.

¹¹¹ Ibid., s.52.

sosyal iklevi hakkēnda önemli bir yaklakēndē. Ancak kurallar belli bir zümrenin menfaatlerini koruyabilir ancak kiddetin kullanēmasēnda belirli bir sēālandērmanēn olmasē yapēdan anlakma hükümlerine baē lēēk ve mülkiyet haklarēnēn korunmasē ile ilgili kurallar, doē alarē gereē i, sadece belirli bir grubun/zümrenin menfaatlerini deē il, tüm toplumun menfaatlerini korur. Zira daha evvel de ifade edildij i gibi bu kurallarēn hizmet ettiē i amaēlar, sosyal hayatēn temel, birincil ve evrensel amaēlarēdē.¹¹²

Bullōa göre, kurallar, her ne kadar ñortak menfaat hissiōnin somutlakmēk hali olsa da onlar da tek baklarēna entellektüel yapēdardē ve sosyal hayyatta, ancak uygulanabilirlerse rol oynayabilirler. Kurallarēn uygulanmasē ise ñkurumlarōa baē lēēk. Dolayēēyla kurumlarēn kurallarla ilgili belirli iklevleri bulunmaktadē. Bunlar k u kēilde sēalanabilir: Birinci olarak kurumlar, kurallarē yaparlar. İkinci olarak kurallarē konukur, anlatē ve iēerij inin tam olarak ne olduē unun anlakēmasēnē saē larlar. Üçüncü olarak, kurallarē uygular, belirli mekanizmalar aracēē ēyla icra ederler (bir toplumda güvenliē in saē lanmasē için polis kuvvetlerinin kurulmasē gibi). Dördüncü olarak kurallarē yorumlarlar. Bekinci olarak bu kurallarēn güçlendirilmesi için adēn atarlar (cezai bir sistem kurmak gibi). Altēncē olarak kurallarē mekru kēdarlar. Yedinci olarak kurumlar, kurallarē deē ikiliklere adapte eder, sekinci olarak ise kurallarē toplumda bu kurallarēn etkin kēilde uygulanabilirliē ini engelleyen geliēmelere karkē korurlar.¹¹³

Bull sosyal hayattaki temel amaēlar- ortak menfaat hissi- kurallar- kurumlar dōngüsünü bu kēilde anlattēktan sonra uluslararası toplumda düzenin nasē kurulduē unu aēēklamaktadē. Genel olarak sosyal hayat için kurduē u dōngünün aynēēnē bu sefer de uluslararası toplum için kurmaktadır:

Bullōa göre, daha önce de ifade edildij i gibi uluslararası toplumda düzen, uluslararası toplumun temel, birincil ve evrensel amaēlarēna yönelik olarak var olan ortak menfaat hissinden¹¹⁴ kaynaklanē. Bu his, amaēlara uygun davranēklarē belirleyen kurallar ve bu kurallarē uygulayan kurumlarla da somutlakē. Bullōa göre, uluslararası toplumdaki bu

¹¹² Ibid.,s.53.

¹¹³ Ibid.,s.54.

¹¹⁴ Bullōa göre ñmenfaatō kavramē belirli bir amaca yönelik olarak ortaya ēēkar. Örneē in ñx, birinin menfaatinedirō diyebilmek için, xōn o kikinin amaēlarēna ulakmada bir araç olmasē gerekmektedir. Dolayēēyla menfaati tanēmlamak için öncelikle amacēn ne olduē unu bilmek gerekir. Uluslararası toplumda sēēça kullanēan ñulusal menfaat/ēēkarō kavramē da doē al olarak ulusun amaēlarēyla doē rudan ilgili bir kavramdē. Uluslararası toplumda düzenin saē lanmasēda (toplumun üç temel amacēna yönelik olarak) tüm uluslarēn menfaatinedir. Ibid., ss.63-64.

in üç temel amacın yani düzeninin sağlanmasıyla kurallar, uluslararası hukuk kuralları olabileceği gibi, ahlaki kurallar veya teamül de olabilir. Bull, uluslararası toplumda düzeni sağlamaya yönelik olan üç kural kompleksinden bahsetmektedir:

Bunlardan ilki, günümüz dünya politikalarının temel/kurucu normatif prensibidir. Bu prensip, uluslararası toplum fikrinin ta kendisidir. Ancak bu fikir, insan düşünce ve davranışları tek bir fikre bağlayıp, bunu monopolize etmeye çalışmaz. Bakka bir ifadeyle, bu fikir, Hobbesçu ve Kantçi düşüncelerin dünyaya olan yaklaşımlarına yok saymaz, hepsini kabullenir. Bu fikrin söylediği esasen uluslararası toplum anlayışının, sürekli olarak diğer iki anlayışla rekabet halinde olduğuudur. Dünya politikalarında düzen, bu rekabet ortamında, uluslararası toplum fikrinin veya onun rakibi olan diğer iki anlayıştan birinin ağır basması üstünlük halinde olmasıdır. Düzenle uyumsuz olan ise, evrensel anlamda farklı politik örgütlenmeleri öne süren bu üç farklı rekabet halindeki düşüncenin anlaşmazlık, uyumsuzluk halinde olmasıdır.¹¹⁵

Uluslararası toplum fikri, daha önce de ifade edildiği gibi devletleri esas aktörler olarak belirler. Diğer taraftan, devletlerin birtakım ortak kurallar ve kurumlara bağlı olduğuunu ve bu şekilde de bir toplum oluşturdıkları öne sürer. Dünya politikalarının bu temel prensibi, kendini hem devletlerin olağan hareketlerinde (devletlerin kendilerini dünya politikalarında hak ve yükümlülük sahibi olan temel aktörler gibi görmeleri; devletlerin devletin üstündeki ve altındaki aktörlerin taleplerine karşı direnmesi gibi) hem de uluslararası hukuk kurallarında göstermektedir. Ancak, uluslararası toplumun ilk oluşmaya başladığı dönemlerde olduğu gibi, günümüzde de bu temel prensibi tehdit eden olukımlar da mevcuttur.¹¹⁶

Düzeni sağlamaya yönelik ikinci kural kompleksi, Bull tarafından birbirarada var olma kuralları olarak nitelendirilmektedir. Bu kurallar, uluslararası toplum fikrini öne süren kurucu normatif prensibi destekleyen ve bu toplumun üyelerinin birarada yaşamalarını düzenleyen kurallardır. Bu kuralların ilki, en genel itibarıyla, dünya politikalarında kiddetin sınırlandırılmasıyla ilgili olanlardır. Kiddet kullanma tekelinin devlete ait olması ve diğer aktörlerin insana baklatma gibi bir haklarının olmaması prensibi; savak sebebinin haklı bir sebep olması gerekliliği ve eldeki diğer tüm yollar tüketildikten sonra böyle bir çözüm yoluna

¹¹⁵ Ibid.,s.65.

¹¹⁶ Ibid., ss.65-66.

akın amacıyla orantıde olmasē prensibi; savakın coğ rafi
afszlarēn haklarēna ilikkin prensipler bu ikinci tarz
kurallara örnektir. Bull a göre, devletlerin birarada yakamas n  sağ layan ve bu s n fta kabul
edilebilecek diğ er kurallar, yapđan anlakmalara bağ l   /sadakati simgeleyen ahde vefa veya
pacta sund servanda olarak bilinen prensip ve devletlerin birbirlerinin toprak ve halkları
 zerinde egemen haklara sahip olduğ unun kabul etmesi prensibidir.¹¹⁷

Buradan da anlak acağ   gibi Bull taraf ndan dile getirilen birinci ve ikinci kural
kompleksleri, esasen, uluslararası toplumun temel, birincil ve evrensel ama lar n  (   temel
amaç) gözeten kurallardır. Ancak    nc  kural kompleksi olarak tanımlanan kurallar bu
grubun d  n nda kalmaktadır. Zira Bull taraf ndan üçüncü kural kompleksi olarak tanımlanan
kurallar, devletler aras nda ikbirliğ i kurallardır. Bu kurallar, uluslararası toplumun ikincil
ama lar na yöneliktir. Bu kurallar, ancak, uluslararası toplumda daha genik hedefler için bir
fikir birliğ i olduğ unda söz konusu olabilir.¹¹⁸

Bull için söz konusu kurallardan özellikle de birinci ve ikinci kategoride olanlar,
uluslararası toplumun genik ve belirsiz bir  ortak menfaat  hissine netlik kazand rmas  bakka
bir deyimle bu toplumun temel ama lar na hangi davran klar n uygun olup hangilerinin uygun
olmadığ  n yans rmas  bak n ndan önem tak nmaktad r.

Buna ek olarak, bahsi geçen kurallar  uygulayan kurumlar hususunda, Bull temel
olarak, uluslararası toplumun  yeleri olan devletleri ele almaktadır. Ona göre, söz konusu
kurallar  etkin k makla görevli olan devletlerdir ve devletler bu görevi, ortak bir hükümet
alt na var olmaks  n ger eklektirirler. Bu anlamda, uluslararası toplumun kurumlarının
devletler olduğ u söylenebilir. Bull a göre, uluslararası toplumun temel ama lar na uygun
davran klar  belirleyen kurallar  yapan (teamül ve/veya çok tafal  s zlekmelerle), anlatan
(resmi söylem ve tav rlar yla), uygulayan (doğ rudan veya uluslararası örgütler arac ğ   yla
dolayl  olarak), yorumlayan (hukuki dan ş manlar yla), güçlendiren (eylemleriyle), meşru k dan
(günümüzde daha çok uluslararası meclisler, örgütler nezdinde), değ ikikliklere adapte eden ve
koruyanlar devletlerdir.¹¹⁹

¹¹⁷ Ibid., ss.66-67.

¹¹⁸ Ibid., ss.67-68.

¹¹⁹ Ibid., ss.68-70.

Ayrıca Bull a göre burada dikkat çekilmesi gereken bir nokta bulunmaktadır: Devletler, kurallar  yeni şartlara
adapte ederken, bunu, eski bir kuralın uygulan  ndan r zalar n  geri çektiklerini ifade ederek yapabilirler. R zay 
geri çekme niyeti, çok taraflı bir s zleme veya antlakma arac ğ   yla olabileceğ i gibi, bu kural  ihlal ederek de

arda bahsedildiği gibi birçok görevi yerine getirirken yapar ve/veya uyumlu çalışma gayreti gösterirler. Bu ikbirliği örnekleri uluslararası toplumun kurumları ve bu şekilde sıralanabilir: güçler dengesi, uluslararası hukuk, diplomasi mekanizması büyük güçlerin idari sistemleri ve savak. Burada dikkat çekilmesi gereken husus, Bull'un yaklaşımında kurumdan kastın sadece uluslararası örgüt olmadığıdır. Görüldüğü gibi, Bull'un eserinde kurumdan kasıt, ortak amaçların gerçekleştirilmesine yönelik olan, savakın dahi dahil olduğu bir dizi pratiktir. Bu kurumlar, devleti uluslararası toplumdaki merkezi statüsünden alıkoymayıp ve uluslararası sistemde devletlerin üstünde bir otorite oluşturmayıp, devletlerin ortak amaçları doğrultusundaki uluslararası düzenin korunması yönündeki ikbirliklerinin bir ifadesini oluştururlar.¹²⁰ Ancak bu kurumların birbirinden farklı yapıları sahip olması ise dikkat çekici bir noktadır. Düzenin korunması amacıyla uluslararası hukukun uygulanması karşısında, aynı amaçla savakın da kullanılabileceği noktası esasında Bull tarafından öne sürülen kurumların birbirlerinden farklılığına da gözler önüne sermektedir. Bu bakımdan düzenin korunması amacıyla Bull tarafından sıralanan bu kurumların, Türkiye ve ABD açısından bir benzeşmeye mi, yoksa ayrılmaya mı işaret ettiği önemli bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de Türkiye ve ABD'in, uluslararası düzenin korunması için bakıverdıkları araçları Bull tarafından belirtilen düzenin bek kurumundan hangileriyle bağlantı olduğu, kayet bir farklılık söz konusuysa da bu farklılığın ikili ilikilere nasıl yansıtıldığı ve aynı zamanda da bu farklılığın nedenlerinin sorgulanması gerekli görünmektedir.

Tüm bu fikirleri ışığında Bull'un siyasi Realizmden farklı gözler önüne serilmektedir. Zira uluslararası toplum temelinde ortak bir menfaat hissiyonun olması ve toplum üyelerinin hareket ederken kendi değer ve inançlarına da kaale alarak hareket edip, kendilerini birtakım kurallarla bağlantı görmeleri, Bull'un, uluslararası ilişkileri sadece güç ve çıkar üzerinden okumadığı ahlaki /etik unsurları da dikkate aldığı göstermektedir. Zira Bull'a göre Realizmin en büyük eksikliklerinden biri, uluslararası ilişkilerde değerlerin rolünü göz ardı etmesidir. Uluslararası ilişkilerde değer, norm ve inançların rolü ise, bu çalışmanın odak noktası olan düzen-adalet ilişkisini gündeme getirmektedir.

ifade edilebilir. Örneğin, ulusal iradesine dayalı devlet anlayışının, hanedanlığı dayalı devlet anlayışının yerini alması ihtilal ve savaklarla gerçekleştirilmiştir. Bakka bir deyişle, kuralları değiken karta adaptasyonu her ne kadar uluslararası düzenin sağlanmasına yönelik olsa da, bu adaptasyon beraberinde çoğu zaman düzensizliği de getirmektedir. Ibid.,s.70.

¹²⁰ Ibid., s.71.

Daha önce ifade edildiği gibi Bullûn bakâk açışına göre düzen, uluslararası davranışlara kekil veren tek deş er deş ildir. Eserin yazıldığ ı dönemde örneş in, Profesör Ali Mazrui'nin dile getirdiğ i gibi, batıde güçlerin daha çok düzenin kendisiyle ilgilendikleri düşünülürken, Üçüncü Dünya ülkelerinin ise düzeni bozmak pahasına adalet konularıyla ilgilendikleri düşünölmektedir. Bu tartâmalara âk tutmak amacıyla, Bull, kendi ifadesiyle, dünya politikalarında nâdalet'in ne anlama geldiğ ini, dünya politikalarındaki düzenin adaletle ilişkisinin nasıl olduğ unu, ve düzenle adaletin birbirleriyle ne derecede bir çatâma halinde olduğ u sorularına cevap aramaktadır.

Bullâ göre, adalet kavramı düzen kavramının aksine net/objektif deş il ancak sübjektif bir tanâna sahip olabilir çünkü adaletle ilgili düşünönceler, ahlaki/ etik düşünöncelerdir. Başka bir ifadeyle bu kavram, insan eylemlerini bir amaç uş runa araç olarak görmez ve bu eylemlerin kendi özünde nidoş ruö olup olmadığ ıyla ilgilenir. Dünya politikalarında adalet talepleri, ayrâlık ya da ayrönceliğ in ortadan kaldırâmasınan yanında; genel olarak güçlüyle zayıf, zenginle fakir, beyazla siyah, nükleer güç olanla olmayan, galiple mağ lup olanların haklarının daş ek ve uygulanânda ekilik talepleridir.¹²¹

Bullâ göre her ne kadar adalet kavramı düzen kavramından tanânnan sübjektifliğ i bakânnandan ayrâsa da, bu iki kavram belli bir uyum içindedir. Zira uluslararası toplumda devletler eylemlerini sadece çâkarlarına göre belirlemezler. Ahlaki/etik ve hukuki gereklilikler de eylemlerin belirlenmesinde rol oynar. Zaten daha önce ifade edildiğ i gibi, uluslararası toplumun temelinde ortak çâkar ve deş erler bulunmaktadır. Bu baş lamda, Bullûn uluslararası toplum yaklakânnan ahlaki/ etik bir anlam içerdığ i söylenebilir.¹²²

Bull, adalet kavramının sübjektif tanânnan bu kavramın sahip olduğ u üçlü sâfîlandâmaya ve/veya seviyeye baş lı görmektedir: Ona göre, adalet kavramı üç farklı şekilde var olabilir: uluslararası veya devletlerarası adalet, insani veya bireysel adalet; kozmopolitan adalet veya dünya adaleti.

¹²¹ Ibid.,s.76.

¹²² Zaten Kş giliz Okulu'nun temel önermelerinin açâklandığ ı ilk bölümde de Kş giliz Okulu'nun yaklakânnan Realizmden en önemli farkınan, olaylar sadece bir çâkar mekanizması ve güç politikalar şeklinde görmediğ i olarak belirtmişti. Bullûn yaklakânnan için Stanley Hoffmann'ın nBullûn uluslararası topluma olan ilgisi ile ahlaki kavramlara olan ilgisi, içinden çâdamayacak şekilde birbirine baş lıdırö ifadesi önemlidir. Bkz. Stanley Hoffmann, nInternational Societyö, s.19.

uluslararası veya devletlerarasē adalet, devletlerin iyle ilgilenir. Tüm devletler, coğ rafî büyüklük, nüfus, ēksal yapē ideolojik eē ilim fark etmeksizin, egemenlik hakkēna sahiptir. Haklē gerekçeler olmadēkça kuvvete bakvurmamalarē ya da bakka bir ifadeyle kuvvet kullanēnē sēnēlandēmalarē ve birbirlerinin içiklerine karkēmamalarē en önemli yükümlülükleridir. Devletler, dünya politikalarēnē temel aktörleri olduēundan, devletlerarasē adaletle ilgili konular, dünya politikalarēnda en çok konukulan adalet tarzēdē.¹²³ Bullōa göre, insani veya bireysel adalet ise, bireyi veya insanē temel seviye olarak görür, insanların dil, din, ēk farkē gözetmeksizin hukuk önündeki ekitlī ini, hak ve yükümlülük paylakēmēnē kēacasē insan haklarēnē öne sürer. Kısan haklarē mevzularē dünya politikalarēndaki yerini ancak 20. yüzyēda Atlantik kırtē BM kırtē ve Kısan Haklarē Evrensel Beyannamesi ile almēktē. İkinci Dünya Savakē ardēndan toplanan Nuremberg ve Tokyo Ceza Mahkemeleri de insani adaletle ilgili gelişmelerdir.¹²⁴ Kozmopolitan adalet veya dünya adaleti de, ne devleti ne de bireyi temel seviye olarak görür. Bu kavram, dünyayē bir bütün olarak ele alē, dünyanın ortak iyilī ini düşünür ve adalet kavramēnē da dünyanın bütününü ele alarak var olmasē gerektiē i fikrini savunur. Devletler toplumunun ortak amaç ve deē erleriyle deē il, tüm insanlē ēn evrensel bütünlū ünün ortak amaç ve deē erleriyle ilgilenir, hak ve yükümlülüklerini düşünür. Bu tip adaletin, bireysel adaletten farkē bu adaletin bireyleri ayrē ayrē ele almamasē ve bireylerin bir toplum veya topluluk oluşturdū u/ oluşturmāsē gerektiē i fikrinin bulunmasēdē. Esasen bu kavram, güncel birçok tartēmada üstü kapalı olarak bulunmaktadır: örneē in silahlanma kontrolü konusu, kozmopolitan adalet ile ilgili bir konudur zira silahlanma sadece bir-iki devlete karkē deē il insanoē lunun tamamēna karkē bir tehdit tekil etmektedir. Diē er taraftan yine çokça tartēdan zengin ūlkelerden fakir ūlkelere kaynak transferi konusunda amaç, refahēn, insanlē ēn tamamēna ek ve adil daē dmasēdē. Aynē ēekilde, ekolojik konularda aranan dayanēma sadece devletler arasēndaki dayanēma deē il, tüm insanlē ēn dayanēmasēdē zira çevresel tehlikeler insanlē ēn tamamēna karkē bir tehdit oluşturmaktadır.¹²⁵ Bullūn bu sēnēlandēmasēndan da açēkça anladēē ē gibi, Bullōa göre ēadaletō farklıēk gösteren zengin bir içeriē e sahiptir çünkü farklı seviyelerdeki aktörlerin hak ve yükümlülüklerini temsil etmektedir.

Bullūn yaklakēmēna göre, her ne kadar adaletin birbirinden farklı anlamlar taşıyan versiyonlarē olsa da, bu versiyonlar arasēnda, dünya politikalarēnē güncel durumunda,

¹²³ Ibid., s.78

¹²⁴ Ibid., s.80

¹²⁵ Ibid., s.81.

ından, devletlerin hak ve yükümlülüklerini öngören
kim konumdadır. Buna karşılık, dünya politikalarında
insani adalet çok küçük bir yer tutarken, kozmopolitan adaletle ilgili fikirler ise neredeyse hiç
yer tutmamaktadır.¹²⁶ Gerçekten de yukarıda da bahsedildiği gibi, kozmopolitan adaletle ilgili
konular (silahlanmanın kontrolü, kaynakların fakir ülkelere transferi ve ekolojik sorunlarla
mücadele gibi) devletlerin kararlarına, rızalarına bağlıdır. Eğer dünya politikalarında
kozmpolitan adaletle ağırlık veriliyor olsaydı Bull'a göre, göç politikaları dünyanın
bütünlüğü düşünülerek planlanır, ticaret ve vergi politikaları da yine insanoğlunun en genel
çkarları düşünülerek düzenlenirdi. Aynı şekilde eğer insani adaletle öncelik verilseydi,
Birleşik Milletler Kartısında BM'nin ilk amacı olarak barış ve güvenliğin sağlanması değil,
insan haklarının korunması belirtilirdi.¹²⁷

Burada Bull tam bir kozmopolitan adaletin zaten ancak bir dünya toplumu olukursa
mümkün olabileceğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, gerçek bir kozmopolitan adaletle
yönelik olarak yapılan talepler, aslında uluslararası toplumun dünya toplumu
dönüşmesini talep eden, bu sebeple de devrimci olarak nitelendirilebilecek taleplerdir.
Uluslararası toplum yapısı içinde kozmopolitan adalet talep etmek ise uluslararası düzeni
sağlayan araçlarla çatışmaya girmek demektir.¹²⁸ Oysaki uluslararası adaletle ilgili fikirler de,
yukarıdaki tam tersi olarak, devletlerin birarada yaşamını kuvvetlendirerek, uluslararası

¹²⁶ Ibid., s.83.

¹²⁷ Bull, *The Anarchical...*, s.83-85.

Bu noktada düzen-adalet ilişkisini Birleşik Milletler bünyesinde incelemek olan Adam Roberts'ın çalışması Bull'un ifadelerini destekler niteliktedir. Roberts'ın çalışmasında ifade edildiği gibi, Birleşik Milletler'in prensipte kabul ettiği hususlarla uygulama arasında önemli farklar olmaktadır. Örneğin, 1964 yılında Birleşik Milletler'in Cenevre'de az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarıyla ilgili olarak topladığı konferansa bu dönemde çok umutlar bağlanırken, ancak sonuç beklentilerle orantılı olmamıştır. Aynı şekilde BM Genel Kurulu'nun 1974'te kabul ettiği kararla deklar edilen ve benimsenen "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen", soyut bir eylem planı olarak kalmıştır. Bunlara ek olarak, BM Kartındaki maddeler de düzeni üstün bir duruma getirmektedir. Ayrıca her ne kadar Genel Kurul tarafından Soğuk Savaş esnasında insan hakları hukukuyla ilgili birtakım ilerlemeler kaydedilse de (1948 Soykırım Konvansiyonu, 1948 Evrensel İnsan Hakları Beyanname, 1966 İnsan Hakları Sözleşmeleri gibi) ve BM, Avrupa Güvenlik ve Birliği Konferansı'nın Helsinki sürecini dolaylı olarak desteklemişse de, BM'nin uluslararası düzenin prensipleriyle ilgili alınan kararların tamamında değişikliklere müdahale etmemiş ve hegemonik ilkeleri ağırlıkta tutmuştur. Roberts'a göre 1960 ve 70'lerde BM'nin bu prensiplere olan bağlılığına iki istisna bulunmaktadır: Rodezya ve Güney Afrika konuları. Her iki durumda da BM Güvenlik Konseyi, bu ülkelerdeki beyaz azınlığın ırksal bir ayrımcılık yaptığı ve bu durumun da uluslararası barış ve güvenliğe tehdit tekkilettiği sonucuna varmıştır. İki durumun da hiçbirinde BM askeri bir müdahaleye izin vermemiş olsa da, Güvenlik Konseyi'nin yaklaşık bu iki istisnai durumda adaletin üstünlüğüünü tanıması bakımından önemlidir. Ancak burada Roberts tarafından dikkat çekilen nokta, Soğuk Savaş boyunca, BM'nin adaleti sağlamaya yönelik müdahale konularında işsizlik içinde olduğuudur. Uluslararası devletlerarası adaletle insanî adalet arasında ne zaman bir çatışma çıkarsa, BM, uluslararası devletlerarası olanı tercih etmiştir. Watson'ın bu tespitleri, Bull'un ifadeleriyle birebir örtükür niteliktedir. Adam Roberts, "Order/ Justice Issues in the United-Nations", ss.49-79.

¹²⁸ Bull, *The Anarchical...*, ss.84-85.

ir.¹²⁹ Dolayısıyla ñadaletò dediğ imiz kavram, Bullûn re sahiptir. Uluslararası adalet, uluslararası toplumu

güçlendirmesi bakânândan yapâcê bir etkiye sahipken, insani adalet ve kozmopolitan adalet olarak adlandêrdğ ê adaletin diğ er iki versiyonu ise, uluslararası toplumu zayêflattğ ândan yêkêcê etkiye sahiptir. Kaldê ki Bullâ göre, günümüzdeki uluslararası düzen, uluslararası adaleti bile kêmê olarak gerçekleştirebilmektedir. Zira uluslararası düzeni koruyan kurumlar dahi, zaman zaman uluslararası adaletle ilgili unsurlarê ihlal edebilmektedirler.¹³⁰ Dolayısıyla Bullâ göre, var olan uluslararası düzenle (ki bu düzen uluslararası toplumun temel, birincil ve evrensel amaçlarêna ulakênê sağ lamaktadır) farklı adalet anlayêklarêyla ilgili talepler arasênda ciddi bir uyumsuzluk söz konusudur.

Söz konusu uyumsuzluğ un sonucunda, dünya politikalarênda düzen- adalet ilişkisi her ne kadar bir ikilem olarak ortaya çâksa da, Bullâ göre esasen söz konusu iki kavram teorik anlamda aslênda birbirleriyle uyumlu ve bağ daktêrêdabilirdir zira ona göre uluslararası toplumda devletler hareketlerini sadece çâkarlarêna göre belirlemezler, ahlaki/etik gereklilikler de eylemlerini belirleyen bir başka unsurdur. Düzen- adalet uyumuna ilişkin, örneğ in bazen, uluslararası toplumda adil bir değ ikim talebi hakkênda fikir birliğ i varsa, bu durumda uluslararası düzen zarar görmeyebilir. Söz konusu adil değ ikim esnasênda her ne kadar düzensizlik söz konusu olsa da, daha sonra, eskisine oranla çok daha güçlü bir uluslararası toplum oraya çâkabilir. Bu noktada Bull, Asya ve Afrika toplumlarênê Batê emperyalist ÷lkelerine karkê sürdürdükleri bağ ânsêzlêk mücadelesini örnek göstermektedir. Ona göre, bu mücadele sürdürölürken, düzensizlik tetiklenmikti ancak daha sonra bu ÷lkelerin bağ ânsêzlêk ve egemenlik haklarê tanêndê ve uluslararası toplum daha da güçlendi. Dolayısıyla burada dikkat çekilmelidir ki, adaletin her seviyesi/ çekidiyle ilgili uzlakêya sahip olan bir uluslararası toplum, uzlakêe olmayan bir topluma göre, düzeni sağ lamada daha kuvvetlidir.¹³¹ Ancak burada Bullûn da altênê çizdiğ i gibi, esas sorun, adalet kavramênê içerîğ i hakkênda bir

¹²⁹ Ibid., s.87.

¹³⁰ Burada Bull, uluslararası düzenin kurumlarê olarak nitelendirdiğ i güçler dengesi, savağ, uluslararası hukuk ve büyük güçlerin nasê da zaman zaman uluslararası adaleti ihlal edici bir pozisyona girdiklerini anlatmaktadır. Ufak bir örnek vermek gerekirse, gücünü arttêrarak etrafêndakileri korkutan bir devlete karkê güçler dengesi oluşturmak, bir açêdan bu gücü artan devletin herhangi bir anda savağ baklatma niyetine karkê caydêrêcê bir rol oynayêp, düzenin korunmasêna katkı sağ lar. Ancak diğ er taraftan da etrafêna henüz maddi bir zarar vermemek ve sadece gücünü arttêrmaktan dolayı etrafêna korku salmêk olan bu devlete ve kurulan güçler dengesinin dâênda kalan küçük ve güçsüz devletlere karkê adil olmayan bir durum yaratmaktadır. Bir başka örnek büyük güçlerden verilebilir. Büyük güçlerin, ñbüyük sorumlularê olarak, belirli bölgelerde kendilerine bir hegemonya alanê kurmalarê her ne kadar düzenin korunmasêna yardımcı olsa da, bu durum, hegemonya altênda yakan küçük devletlerin haklarênê ihlal edilmesine neden olmaktadır. Soğ uk Savağ dönemi boyunca Sovyetler Birliğ i'nin Doğ u Avrupa'daki ve ABD'nin de Karayiplerdeki hakim durumlarê ve yarattêklarê adaletsizlikler buna örnektir. Bull, **The Anarchical...**, ss.87-89

¹³¹ Ibid., s.91.

olamamasıdır.¹³² Bu sebeple, Bull, her ne kadar rolünden bahsetse de, ahlaki genellemelere de bu

bakımdan elektirel yaklaşmaktadır.

Düzen-adalet ilişkisinde Bull'un düzene verdiği önem, Bull'un adaletin, hangi anlamda/ seviyede olursa olsun, ancak bir düzen çerçevesinde gerçekleştirebileceği olan inancından kaynaklanmaktadır. Zira ona göre, ancak ve ancak sosyal hayatın temel, birincil ve evrensel amaçlarına ulaşmaya çalışan bir davranış örneği olursa, sosyal hayatın ikincil amaçlarına ulaşılabilir.¹³³ Dolayısıyla düzen, sosyal hayatın diğer değerlerinin gerçekleşmesinin ön şartı olarak bakılmadan değer taşımaktadır.

Düzen-adalet ilişkisi açıklanırken görüldüğü gibi Bull, var olan devletler sisteminin güncel durumu ve geleceği hakkında da düşünmektedir. Ona göre, güncel uluslararası düzenin farklı adalet anlayışlarıyla ilgili talepleri gerçekleştirememesi, bu düzenin hüküm sürdüğü devletler sisteminin, ki günümüzdeki devletler sistemi bir uluslararası toplumdur, düşünce olarak ve/veya belli bir dönüşüm sürecinde olup olmadığı sorusunu akıllara getirmektedir. Bull bu sorunun cevabını aramakta, ve soruyu dünya düzeninin alternatif yollarını ararken cevaplandırmaktadır.

Bull'a göre günümüzdeki devletler sisteminin üç ana unsuru bulunmaktadır. Egemen devletlerin varlığı (1), egemen devletler arasında belli bir etkileşimin olması (2) ve yine bu egemen devletlerin birtakım ortak kural ve kurumları kabul etmeleri, dolayısıyla da uluslararası bir toplum oluşturmaları (3). Günümüzdeki devletler sistemine alternatif sistemlerin düşünülmesi demek, Bull'a göre, söz konusu üç ana unsurun bir, birkaç veya tamamının eksik olması düşünmek ve yeni durumların da düzeni sağlamak için

¹³² Bull, adaletin özellikle uluslararası boyutu hakkındaki boyutları için bu sorundan bahsetmektedir. Kısacası, Bull'a göre, insan haklarının tam olarak ne olduğu hakkında bir uzlaşma olmaması insani boyutta adaletin sağlanması gerektiğini sorusuna net bir cevap verilmesini engellemektedir. Bu bağlamda Bull, özellikle insan hakları ve bununla bağlantılı olarak insani müdahale hakkındaki görüşleriyle daha sonraki bölümde ele alınacak olan çoğulcu/dayanışmacı (plüralist/ soldarist) tartışmaların filizlenmesine neden olmuştur. Bull'un özellikle insani müdahale hakkındaki görüşleri için bkz. Sonuç bölümü, Hedley Bull (Ed.), **Intervention in World Politics**, Oxford: Clarendon Press, 1984. Bull'un adaletin içeriğinin net olarak anlaşılmasından, adaletin farklı yorumlarının olmasından duyduğu rahatsızlığı Stanley Hoffmann da Bull sadece ahlaki gerekliliklerle siyasi gerçekler arasındaki uçurumun değil, aynı zamanda ahlaki bakış açılarının çokluğu da ayrıca farkındaydı diyerek belirtmiştir. Stanley Hoffmann, *International Society*, s.21. Bull'un ortak bir ahlaki anlayışa ilişkin küpheci yaklaşımı Bull'un E.B.F. Midgley'in *The Natural Law Tradition and the Theory of International Law* eseri ve yine Bull'un Michael Walzer'in *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations* eseri incelemelerinde de görülmektedir. Bkz. Hedley Bull, *Natural Law and International Relations* **British Journal of International Studies**, Vol.5, 1979, ss. 171-81. Hedley Bull, *Recapturing the Just War for Political Theory* **World Politics**, Vol. 31, No. 4, 1979, ss. 588-99.

¹³³ Bull, **The Anarchical Society**, s.83, 93.

Akaî âla sâralanan devlet sistemi alternatiflerinin her
nin düzeni saî lamada ne derece bakardē olabileceî ini
görmeye çalmakta, ardından da böyle bir sistemin ortaya çkmasēn da ne kadar olasē
olduî unu araktēmaktadır.

Sadece birinci ve ikinci unsurlarē olduî u bir sistemin varlî ē Bull zaten reddetmik
ve eserinin en bakāndan beri günümüzdeki ñuluslararası sistemōin neden ñuluslararası toplumō
olarak kabul edilmesi gerektiî ini açēklamaya çalmā, uluslararası toplum fikrinin modern
devlet sisteminin ortaya çkēāndan bu yana dünya politikalarēda her ne kadar
belirsiz/istikrarsē (*precarious*) bir çizgi izlese de, hiçbir zaman eksik olmadî ēēvurgulamaya
çalmēktē. Elbette söz konusu uluslararası toplumun varlî ēē tehdit eden, sēālarē akan
birtakē çatēma ve anlakmazlēklar mevcuttur (ideolojik çatēmalar, fakir tarēn ñlkeleriyle
kalkēmēk sanayi ñlkeleri arasēndaki çatēmalar gibi) ancak bunlarēn varlî ē uluslararası
toplumun varlî ēē yok saymamē için yeterli deî ildir. Dolayēēyla Bullōa göre, uluslararası
toplum fikrinin olmadî ē bir dünya ancak gelecekte, o da ñbelkiō söz konusu olabilir.¹³⁴

Bullōa göre, günümüzde sadece birinci unsurun olduî u, yani egemen devletlerin
olduî u ancak aralarēda en ufak bir temasē ve etkilekimin olmadî ē bir sistem de söz konusu
deî ildir. Bu sistem, esasen devletlerin birbirleriyle temas halinde olmamalarēdan ötürü,
birbirleri arasēda anlakmazlēklarē ve çatēmalarē çkmasēē engelleyebilir ve bu da düzenin
saî lanmasēna katkı saî layabilir. Ancak Bullōa göre, devletler arasēda temasē olmamasē
durumunun, birtakē getirileri olduî u gibi (temas olmayēnca düzensizlik için de olanak
olmaz) belirli bir maliyeti de bulunmaktadır (güçlü ve zengin olanē fakir ve zayıf olana
yardēn etmesi gibi) ve bu maliyet düzensizliî i tetikleyebilir. Kaldēki, böyle bir sistemin orta
çkmasē günümüzdeki bilimsel, endüstriyel, ve teknolojik medeniyetlerin çökmesi ve devletler
arasēdaki ilişkilerin de tamamen ortadan kalkmasē durumunda söz konusu olabilir, ki bu da
çok uzak bir ihtimaldir.¹³⁵

Devletler sisteminin ana unsurlarēnē hiçbirinin olmadî ē yani egemen devletlerin de
olmadî ē bir sistemde ise iki durum söz konusu olabilir:

İlk durum, bir ñdünya hükümetiōnin doî duî u durumdur. Böyle bir hükümet, ya
belirli bir güç tarafēndan yapēan küresel bir fetihle ya da devletlerin tüm yetkilerini
devredeceklerini taahüt ettikleri bir sosyal sözleşme ile ortaya çkabilir. Dünya hükümeti

¹³⁴ Ibid., ss. 248-250.

¹³⁵ Ibid., ss. 241-243, 251-252.

iyasetle yapıdan analogidir. Bakka bir ifadeyle, nasē ki devlet gibi üst bir otoritenin kurulmasıyla düzenli hale gelir, devletler de yetkilerini üst bir otoriteye devrederek böyle bir düzene ulaşabilirler. Bullūn ifade ettiđi gibi bu fikre karkē çıkan argüman ise böyle bir sistemin tiranik nitelikler takānasē durumundaki neden olabileceđi düzensizlik, karmakadē.¹³⁶ Kaldē ki űdūnya hükümetiō fikri kendi içinde de bir tutarsēzlēk sergilemektedir. Zira bu düşünceyi savunan Kantōn ve takipçilerinin yaklakēmē devletleri dođ a halinin savak hali olduđunu yani Hobbesūn dile getirdiđi dođ a hali keklinde olduđunu ifade eder ve bu durumdan da ancak kendilerini ortak bir hükümete bađ layarak çākabileceklerini savunur. Ancak sorun kudur: eđ er devletler Hobbesūn dile getirdiđi gibi bir dođ a halindeler ise, nasē olur da kendilerini bir üst otoriteye bađ lama konusunda ortak bir rēza gösterebilirler? Bullōa göre, günümüzde dūnya hükümeti gibi bir alternatifi en ufak izine rastlanmamaktadır zira devletler, güvenliklerini ve en hayati çākarlarānē bir dūnya otoritesine devretme konusunda ciddi bir isteksizlik içindedirler. Böyle bir hükümet, ancak ve ancak küresel bir nükleer savak veya ekolojik felaket ardēndan söz konusu olabilir.¹³⁷

Devletler sisteminin ana unsurlarāndan hiçbirinin olmadē ē yani egemen devletlerin dahi olmadē ē bir sistemin söz konusu olabileceđi ikinci durum, Bull tarafından űYeni Medievalizmō olarak tanēnlanmaktadır. Yeni medievalizm, Bull tarafından Orta Çāđ Avrupasēnēn seküler bir versiyonu olarak açāklanmaktadır. Zira Orta Çāđ āda hiçbir hükümdar belirli bir toprak ve nüfus üzerinde mutlak ve sēnērsēz bir egemenliē e sahip deđ ildi. Toprak ađ alarē Kutsal Roma İmparatoru ve Papa, birbirleriyle üst üste gelen, örtüken otoritelere sahiptiler ve dolayēēyla yönetilenler de sadece tek bir güce deđ il, birden fazla güce sadakat göstermekteydi.¹³⁸ Bullōa göre böyle bir yapē dūnya üzerindeki tüm halklarē evrensel bir toplum içinde toplamasē ve gücün belirli bölgelerde konsantre olmasēnē engellemesi bakēmēndan, düzene katkı sađ layabilir. Ancak buna benzer bir yapēnēn, klasik devletler sistemine göre, düzeni űdaha iyiō sađ layacađ ēnē herhangi bir garantisi de bulunmamaktadır. Buna ek olarak, Bullūn ifade ettiđi gibi, böyle bir sistem, aynen Orta Çāđ āda olduđu gibi, modern devletler sistemine göre kiddetin ve güvensizliē in daha yaygēn ve devamlē olmasēna (*ubiquitous existence of war*) neden olabilir.¹³⁹ Böyle bir sistemin günümüzde olasē olup olmadē ēna dair Bullūn verdiđi cevap ise kú kekildedir: Bugün dūnya politikalarānda egemen

¹³⁶ Ibid., ss.244-245.

¹³⁷ Ibid.,s.253.

¹³⁸ Ibid.,s.245.

¹³⁹ Ibid., s.246.

er ne kadar günümüzde devlet dâında aktörler olsa da çerçevede kurulan kurumlar; devletlerin bölünmesi ; ulusakr̄ örgütler; dünyanın teknolojik bir birliktelik halinde olmasr̄ örneklerinde oldu u gibi ¹⁴⁰) ve devletin tekelinde olan kiddet farklı ellere geçse de (BM gibi uluslararası örgütler ve devletin altında yer alan gruplar gibi), tüm bunlar, yeni medievalizm gibi birbiriyle örtükten otoritelerin yönetece i bir sisteme do ru bir trendin oldu u nu kanalamamakta, devletin hak ve yükümlülüklerin a i r̄ bast i r̄ bir toplum var i r̄ nē sürdürmektedir.¹⁴¹ Dolayısıyla günümüzde dünya politikalarında devlet dâında da birçok aktörün oldu u, sār̄larē akan örgüt ve faaliyetler oldu u kabul edilse dahi, devletler sisteminin dükkte ve/veya eskimik oldu u iddiasr̄ Bullûn çalāmasr̄da reddedilmektedir. Hatta Bull da eserinin sonunda bu çalāmasr̄n nüstü kapāl bir devletler sistemi savunmasr̄ oldu u nu ifade etmektedir.¹⁴²

Bullûn eserinde yer vermi k oldu u gibi, modern devletler sistemiyle ilgili olarak bir çok elektiri gündeme gelmektedir: Devletler sisteminin barā ve güvenli i sa i layamad i r̄ dolayısıyla da minimum seviyede bile bir dünya düzeni sa i layamad i r̄ devletler sisteminin dünya toplumlarē arasr̄daki ekonomik ve sosyal adaleti sa i layamad i r̄ ve yine devletler sisteminin insano i lunun ekolojik amaçlarēna ulakmada bir engel tekkil etti i yönünde üç temel elektiri noktasr̄ mevcuttur.¹⁴³ Bull bu elektirilere cevaben, bir başka alternatif sistemin, devletler sisteminin söz konusu yetersizliklerini telafi edip etmeyece i nin garantisinin olmad i r̄ nē ve bu alternatif sistemlerin daha da fazla düzensizli i tetikleme ihtimalinin oldu u nu vurgulamaktadır. Örne i n devletler sistemi, devletler arasr̄daki savakē engelleyememektedir. Buna karkā d k, bir dünya hükümetinin kurulmasr̄ ile ise, artā devlet var olmayaca i r̄ndan devletler arasr̄da savak da olamayacaktır. Ancak böyle bir hükümet var i r̄ nda, iç savakē olmayaca i r̄n da hiçbir garantisi bulunmamaktadır. Veya Orta Ça i döneminde nas i ki örtükten otoritelerin çatāan menfaatleri kiddette olanak tanē yorduysa, yeni medievalizmde de aynē durumun yakanmasr̄ muhtemeldir.¹⁴⁴ Di i er taraftan, ekonomik ve sosyal adalet konusunda devletler sistemine yapāan elektiri karkā s r̄nda ise Bull, Üçüncü Dünya ülkeleri örne i ini vermektedir. Ekonomik ve sosyal adalet fikirlerini BM nezdine getiren bu ülkelerin bir dünya hükümeti kurulmasr̄na de i il de devlet egemenli i prensibine sār̄ sār̄ya ba i lē olmalarr̄ bir tesadüf de i ildir. Zira onlara göre, egemen devlet, dāardan

¹⁴⁰ Ibid., ss.255-266.

¹⁴¹ Ibid., s.254.

¹⁴² Ibid., ss.315-317. Bullûn deyikiyle bu eserdeki nüstü kapāl savunmaō, kendisinin, n The state's Positive Role in World Affairsō isimli (Daedalus, 108, No.4, 1979) makalesinde çok daha a i k bir mahiyettedir.

¹⁴³ Ibid., ss.272-273.

¹⁴⁴ Ibid., s.275.

da sosyal ve ekonomik adaletsizliğ e karkē bir cephe olarak ise, Bull, buradaki sorunun devletler arasēndaki anlakmazlıklar değ il, insanlar arasēndaki anlakmazlıklar olduğ unu ileri sürmekte, ekolojik sorunlarēn akāđmasēnda devletler sisteminin herhangi bir engel tekkil etmediğ ini, sorunun siyasi örgütlenme tarzēndan çok daha derin olduğ unu savunmaktadır. Ona göre, devletler sistemi, anlakmazlığ ēn ódođ uktanô olduğ u insanlık topluluğ unda minimum düzeyde bir düzen sağ lamaktadır.¹⁴⁶ Zira bugün, bu tarz küresel sorunlar karkēsēnda etkin kēilde hareket etmek için, sadece ulusal hükümetler söz konusu konularla ilgili bilgi, deneyim ve kaynağ a sahiptir.¹⁴⁷

Sonuç olarak Bullōa göre, devletler sistemi ancak içindeki ñuluslararasıtoplumò unsuru korunursa uygun ve geçerli olabilir. Devletler sisteminin uluslararasıtoplum olmasē için de, daha önce birçok defa ifade edildiğ i gibi ortak menfaat ve değ erler hakkēnda bir fikir birliğ inin /uzlakēnēn olmasē toplum üyeleri arasēnda bu yönde bir inancēn mevcut olmasē gerekmektedir. Ancak, Asya, Afrika ve Latin Amerikaōdaki fakir ve zayıf ölkeleri içermeyen ve sadece büyük güçlere dayalıbir fikir birliğ inin uzun sürmesi beklenemez.¹⁴⁸ Uluslararası toplumun geleceğ i, ortak fikir ve değ erleri kucaklayan bir kozmopolit kültürün olukmasē ve yayāđmasēna bağ lāđ ē. Ancak bugünkü kozmopolit kültür, Batēōdaki dominant kültürlerin lehine ağ ē basmaktadır. Bullōa göre, kozmopolit kültür, gerçek anlamda bir evrensel uluslararasıtoplum yaratmak için, batēēolmayan unsurlarēda içermelidir.¹⁴⁹

Hedley Bullōun bu bölümde detaylı bir kēilde ele alēndēē üzere, düzen, dünya politikalarēndaki düzenin yeri, dünya politikalarēnda düzenin sağ lanmasē düzen- adalet ilikkisi ve alternatif bir sistem konularēndaki görükleri esas itibariyle, ñdüzenòin içinde yakadēē ēnēz uluslararası toplumun temel, birincil ve evrensel amaçlarēna hizmet etmesi bakēnēndan öncelikli olduğ u/ olmasēgerektiđ i, aksi taktirde yakāđacak olanlarēn devrimci bir etki yaratēp içinde yakadēē ēnēz uluslararasıtoplumun tümüyle yok olmasēna neden olabileceğ i, dolayōēyla da içinde yakadēē ēnēz anarkik toplumun ñtoplumò kēsmēnēn tamamen kalkmasēyla, geriye sadece ñanarkionin kalacağ ē ve bunun da insanlık adēna tehlikeli sonuçlar doğ urabileceğ i kēklinde çok kēsa kēilde özetlenebilir. Çalāđmanēn bu bölümünde temel olarak ele alēnan *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* adlı eserinde, Bullōun devleti ve

¹⁴⁵ Ibid., ss.281-282.

¹⁴⁶ Ibid., s.283.

¹⁴⁷ Ibid.,s.284.

¹⁴⁸ Ibid., s.303.

¹⁴⁹ Ibid., s.305.

nu kendi yaklakēmēnēn merkezine koyduŷ u akikardē. en bahsederken ifade edildī i gibi, Bullōun ñadaletō kavramēna önem vermedī i de kesinlikle söylenemez¹⁵⁰ zira Bullōun, düzenin adalet için bir ön kart olduŷ unu düşünmesinden ötürü düzeni öncelikli gördüŷ ünü daha önce de ifade edilmikti. Kaldē ki daha ilerki yēlarda Bullōun düzen-adalet ilikkisi hakkēnda dile getirdī i görükleri genel olarak adaleti daha fazla vurgulamasē sebebiyle, Bullōun 1970ēlerdeki görüklerinden, yani bu bölümde ele aldē ēmēz görüklerinden farklı olarak nitelendirilmiŷ tir.¹⁵¹ Ancak burada dikkat edilmesi gerekir ki bu kēilde iddialarda dahi, bu farklılēŷ ēn kökten olmadē ē vurgulanmakta ve Bullōun 1980ēlerdeki görüklerinin, 1970ēlerdeki görükleriyle önemli devamlēēk unsurlarēda takēdē ē kabul edilmektedir.

Gerçekten de bu çalēmanēn bu bölümünde ele alēnan fikirlerinden sonra Bull, 1983ēde Avustralyaēdaki *Hagey Lectures* esnasēnda düzen-adalet ilikkisini, Üçüncü Dünyaēnē sorunlarē çerçevesinde yeniden ele almē, Üçüncü Dünyanēn bakkaldēēēyla beraber adaletin dünya politikalarēnē ajandasēnē bakēna yerlektī i ini ve adaletin aslēnda düzenin ayrılmaz bir parçasē olduŷ unu öne sürmüktür.

Bull 1983ēdeki bu çalēmasēnda öncelikli olarak Üçüncü Dünyaēnēn adaletle ilgili mücadelesinin bek farklı akama / konu içerdī i ini savunmuŷ tur. Bu konular, tüm devletlerin ayrıncēēk olmaksēēn ekēt egemenlik haklarēna sahip olmasē uluslarēn kendi kaderlerinin tayin hakkēna sahip olmasē ēklar arasēndaki ayrıncēēŷ ēn kaldēēdēmasē ekonomik adaletin saŷ lanmasē ve uluslarēn kültürel bir özgürlēkme haklarēnēn olmasē olarak sēalanabilir. Söz konusu konular, ñBatēē olmayanlarōca tarihin farklı dönemlerinde gündeme getirilmē, ancak 1950ēlerden itibaren ise Bandung Konferansē Baŷ lantēēzlar hareketi ve 77ēler grubu ile somutlakmēēē. Bullōa göre, aslēnda bu konular, Üçüncü Dünya olarak bilinen ŷ lkelerce dile getirilmeden önce, Batēda gündeme gelmiŷ ve Batēēlar bu haklarē kendileri için

¹⁵⁰ Zira Bullōun bu konuda realist Edward Carrōdan ayrē dükündüŷ ü ve düzenin saŷ lanmasē için adaletten vazgeçebileceŷ i fikrine karkē çēktē ē bilinmektedir. Devlen, Özdamar, ñUluslararası İşkikilerde İlgiliz Okulu Kuramē Kökenleri, Kavramlarē ve Tartēmalarē, s.53.

¹⁵¹ Bir sonraki bölümde detaylē kēilde ele alēnacak olan çoŷ ulcu/ dayanēmacē (plüralist/solidarist) tartēmasē hakkēnda ufak bir bilgiyi burda kēsaca paylamakta yarar vardē: Bullōun 1970ēlerdeki görükleri plüralist olarak nitelendirilirken (düzenin adaletē göre öncelikli olduŷ unu kabul eden görük), 1980ēlerde dile getirdī i görükleri ise solidarist ē ilimli olarak (adaletin düzene göre öncelikli olduŷ unu kabul eden görük) tanēmlanmakta, bu sebeple de Bullōun son dönemki yazēlarēnē ilk dönemki yazēlarēndan düzen-adalet ilikkisi çerçevesinde bir nebze farklılēēē iddia edilmektedir. Bkz. NWheeler, ñPluralist or Solidarist Conceptions of International Society: Bull and Vincent on Humanitarian Interventionē, ss.474-475.

Üçüncü Dünya hareketinin özgünlüğü, bu konuların gündeme
örneğe öne sürülmesidir. Ancak bunu da eklemek gerekir
ki, söz konusu Batıya karşı, Batıya reddetme değil ildir. Batı olmayanlar, Batıdan
örneğ renerek yani Batıdan kendileri için benimsedikleri hakları özümseyerek ve kendileri için
örneğ alarak Batıya, daha doğrusu Batının hegemonyasına karşı gelmişlerdir.¹⁵³ Bu bağlamda,
Bull'a göre, Üçüncü Dünya'nın isyanı uluslararası toplumun kendisine değil de,
uluslararası toplumdaki Batının hegemonyasına karşı olduğu unu görmek önemlidir. Zira Batı
olmayan ülkeler, uluslararası toplumun kendisini, kural ve kurumlarına reddetmemekte, tam
tersi, bu toplumda daha fazla yer almak, kuralları belirleyenler arasında olmak, kurumlarında
daha fazla yer edinmek, kısacası bu toplumun exit bir üyesi olmak için mücadele
sürdürmüşlerdir.¹⁵⁴

Bull'un ifadelerine göre, birtakım sorunların mevcudiyetine rağmen, Üçüncü Dünya
olarak nitelendirilen ve dünyadaki devletlerin ve halkların çoğunluğuna sahip olan bu
devletlerce dile getirilen bek farklı konudaki talepler, tarihin çekişli evrelerinde yerine
getirilmiştir. Devletlerin exit egemenlik hakkına sahip olma talebi, Batı'da birtakım
kolaylıklar tanıyan ve adil olmayan kapitülasyon anlaşmalarının feshedilmesiyle;
ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı 1950'lerden itibaren bağışsızlıklarına kazanan devlet
sayısının artmasıyla; ekonomik adaletle ilgili talepler, özellikle 1970'lerde petrole ilgili
yapılan gelişmeler ve Güney Doğu Asya'da ekonomik bir ivmenin yaşanmasıyla en azından
kısmi olarak yerine getirilmiştir. Dolayısıyla, Üçüncü Dünya, eskiye oranla daha güçlüdür. Bu
durum da, Üçüncü Dünya hareketinin hatırı sayılır ölçüde başarıya ulaştığını
göstermektedir.¹⁵⁵ Bu başarı ise nâdaletin uluslararası ilişkilerde daha fazla vurgu yapıldan bir
kavram olduğu unu göstermektedir. Dolayısıyla Üçüncü Dünya hareketi, uluslararası ilişkilerde
daha geniş bir adalet anlayışına doğru atılan önemli bir adımdır.¹⁵⁶

¹⁵² Hedley Bull, *Justice in International Relations: the 1983 Hagey Lectures*, Kai Anderson & Andrew Hurrell
(Ed.), **Hedley Bull on International on International Society** içinde (206-245), Basingstoke: Palgrave
MacMillan, 2000, ss.209-212.

¹⁵³ Ibid., s.231.

¹⁵⁴ Ibid., s.243. Ayrıca burada eklemek gerekir ki, Bull burada, *Anarchical Society* eserinde devletlerarası
adalet olarak tanımladığı adaletten bahsetmektedir. Zira Üçüncü Dünya ülkeleri, uluslararası toplumda
devletlerinin eskiye oranla daha güçlü bir durumda olma talebi yapmakta yani devletlerinin haklarını
aramaktadırlar. Zaten Bull, bu ülkelerin, devletin de ötesindeki bir adalet anlayışına sahip olmadıkları başka bir
çalışmasında açık şekilde dile getirmiştir: Hedley Bull, *The State's Positive Role in World Affairs*, **Daedalus**,
Vol.108, No:4, 1979, s.121.

¹⁵⁵ Bull, *Justice in International Relations: the 1983 Hagey Lectures*, ss.234-237.

¹⁵⁶ Ibid., s. 244.

Bull, uluslararası ilişkilerde nasıl bir adalet anlayışına cevap vermek ve bu adaletin, sadece devletlerin hak ve yükümlülüklerini gözetmek değil, aynı zamanda tüm insanlığın hak ve yükümlülüklerini gözetmek, dünyanın bir bütün olarak iyiliğini arayan bir adalet olması gerektiğini savunmaktadır. Bull böylelikle, 20. yüzyılın ikinci yarısında insanlığı eşitliklerle parçalara bölen devletlerin hak ve yükümlülüklerini değil de, tüm insanlığın hak ve yükümlülükleri temel alınması gerektiğini söyleyerek¹⁵⁷, uluslararası ilişkilerde hakim olması gereken adaletin nasıl olması gerektiğini sorusuna açık bir şekilde cevap vermiştir.

Bull tarafından 1980’lerde adaletin devletin de ötesindeki anlamına yapılan vurgu, daha önce de ifade edildiği gibi, Bull’un yaklaşımında bir değişime işaret etmektedir. Dolayısıyla, Bull’daki değişim, düzen-adalet ilişkisinde adaletin eskiye göre daha fazla vurgulanmasında, ve uluslararası ilişkilerde adaletin uluslararası boyutundan çıkıp, insani ve hatta kozmopolitan boyutlarda olması gerektiğine yaptığı vurgudur. Bull’un adalet kavramına çok daha geniş bir çerçevede ele alınması esasen ondaki devrimci eğilimi göstermektedir. Zira bu çalışmada daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Bull, *The Anarchical Society* isimli çalışmasında, adaletin insani ve kozmopolitan boyutlarına devrimci olarak nitelendirmiş ve bunun da devletlerin hakim konumda olduğu uluslararası toplum için bir tehlike olabileceğinden bahsetmiştir.¹⁵⁸ Bu bağlamda Bull’un, önceki tutumundan farklılaştığı söylenebilir.

Bull’daki devamlı unsur ise kendini şu noktada göstermektedir: *The Anarchical Society*’de ifade ettiğimiz gibi, Bull, uluslararası düzeni, dünya düzenine yani insanlığın temel, birincil ve evrensel amaçlarına hizmet ettiğini için değerli görmekteydi. Yani aslında Bull, bu eserin özünde insan ve onun menfaatlerini en tepede görmekte fakat insanlığın menfaatlerine ancak devletlerin/ulusların üzerinde hem fikir oldukları bir toplum çerçevesinde ulaşabileceğini iddia etmekteydi. Ayrıca daha önce de ifade edildiği gibi, 1977’de Bull, uluslararası toplumun geleceğini, ortak fikir ve değerleri kucaklayan bir kozmopolit kültürün oluşumuna bağlıyor, ve bu kültürün sadece büyük güçleri değil onları da kapsaması gerektiğini vurguluyor, hatta açık bir şekilde, Asya, Afrika ve Latin Amerika’daki ülkeleri içermeyen bir düzenin uzun süremeyeceğini belirtiyordu.¹⁵⁹ Bull’un bu yaklaşımına 1980’lerde dile getirdiği görüşleriyle doğrudan uyumludur zira Bull, *The Hagey Lectures*

¹⁵⁷ Ibid., ss.220-222.

¹⁵⁸ Bull, *The Anarchical...*, ss.84-85.

¹⁵⁹ Ibid., ss.303, 305.

lkelerinin taleplerine kulak vermesi gerektiği ini çünkü nu savunmaktır. Gerçekten de Bull'a göre, Batı'da olmayanların talepleri, Batı'da için sadece ahlaki bir sorumluluk değil ildir. Bu, aynı zamanda, Batı'da tarafından kurulmuş uluslararası düzenin devamlılığı için bir gerekliliktir. Aksi takdirde, dünya devletlerinin ve nüfusunun çoğuna sahip olan Üçüncü Dünya ülkelerinde bu düzende hiçbir pay sahibi olmaduklarına dair bir inanç mevcut olmazsa, bu düzen devam edemez.¹⁶⁰ Dolayısıyla, Üçüncü Dünya'daki toplumlar tarafından dile getirilen adalet talepleri de esasen uzun vadede daha sağlam bir düzen kurma talepleridir, bu bakımdan düzeni ve adaleti sağlamaları gereklilikleri aynıdır.¹⁶¹

Dijer yandan, her ne kadar Bull, *The Hagey Lectures* esnasında insani adaletle dair vurgu yapmış olsa da, Bull'un insan haklarının içeriğine dair belirsizlikleri ve küpheleri de gitmemiştir ve bu durum Bull'un içindeki realist eğilimin, liberal eğilimi dengelediğini göstermektedir.¹⁶² Bull'un 1980'lerde savunduğu ana fikir, uluslararası düzenle insani adalet arasındaki çatışmayı kaldırmak için her türlü çabanın sarfedilmesi gerektiğidir. Ancak bunun nasıl yapılması gerektiği konusunda bir açıklaması da olmamıştır. Kesin olarak bilinen ise, Bull'un, kendini insani adaletle ve kozmopolitan adaletin gardiyanı sayan birtakım devletlerin bu adaleti sağlamak amacıyla bazı eylemlere girişmesi sonucunda bunun uluslararası düzeni bozma tehlikesinin olduğunu düşünmesidir.¹⁶³ Dolayısıyla Hedley Bull'un *The Hagey Lectures*'teki ifadeleri, aslında, bu çalışmanın bir sonraki bölümünde ele alınacak olan ve Soğuk Savaş sonrasında yeniden alevlenen, uluslararası toplumun çoğulcu/dayanışmacı yaklaşımlarının arasındaki gerginliğin ta kendisini ortaya koymaktadır.

¹⁶⁰ Bull, *Justice in International Relations: the 1983 Hagey Lectures*, s. 243.

¹⁶¹ Bull'un bu düşünceleri, daha sonraları Andrew Linklater tarafından şu şekilde yorumlanmıştır: Bull, daha önceleri gerçekçi ve devrimcilik eğilimleri arasında ciddi bir fark olduğunu iddia ederken, 1980'lerde bu iki eğilim arasındaki mesafeyi zihninde kaldırmıştır. Bull'un adaleti vurgulayan bu düşünceleri, artık çok da muhafazakar değildir ve yeni bir düzeni kurma olasılığına da dikkate almaktadır. Dolayısıyla Linklater'a göre Bull'un bu düşünceleriyle İngiliz Okulu'nun geleneksel çizgisi elektirel teoriye doğru kaymıştır. Gerçekten de Linklater, İngiliz Okulu ve Elektirel Teori arasındaki bağlanmaya göre önemli çalışmalara imza atmıştır. Bkz. Andrew Linklater, **The Transformation of political community: Ethical foundations of the post-Westphalia era**, Columbia: University of South Carolina Press, 1998.

¹⁶² İngiliz Okulu'nun ikinci nesil yazarlarından kabul edilen Nicholas Wheeler'a göre, gerçekçi Bull, liberal Bull'u kontrol ediyordu ve Bull her ne kadar 1980'lerde solidarist/dayanışmacı bir eğilime kaysa da içindeki realist onu yine de dengeliyordu. Nicholas Wheeler, *Pluralist or Solidarist Conceptions..*, ss. 476-477. Aynı şekilde Carsten Holbraad da Bull'daki adaletle ilgili olan bu eğilimin, onun devlet merkezli yaklaşımına yok etmediğini ifade eder ve Bull'un devlete verdiği önemin, kendisinin evrensel ve kozmopolit eğilimini kontrol ettiğini savunur. Carsten Holbraad, *Conclusion: Hedley Bull and International Relations*, J.D.B. Miller, R.J. Vincent (eds), **Order and Violence: Hedley Bull and International Relations** içinde (186-204), Oxford: Oxford University Press, 1990, s.191. Zaten Bull'un bu dönemde de insan haklarının içeriğinin ne olduğu una dair küpheleri ve devletler arasında bu konuda bir uzlaşımın olmayacağı önemli bir sorundu. Bunu kendisi de *Hagey Lectures* esnasında dile getirmiştir. Bull, *Justice in International Relations: the 1983 Hagey Lectures*, s.221.

¹⁶³ Ibid.

temel amaç, düzen-adalet ilişkilerinin Soğuk Savak
kavramı ile devam edip etmediğinin sorgulanması ve bu iki

kavram arasındaki ilişkinin Türkiye-ABD ilişkileri açısından ne anlama geldiğinin görülmesidir. Bull'ın ifadesiyle net/objektif bir tanım yapamayan adalet kavramı hangi boyutuyla Türkiye'nin ve ABD'nin dış politikalarında yer almaktadır? Düzen-adalet kavramları arasındaki ilişki, Bull'ın *Hagey Lectures* esnasındaki öngörüsü yönünde bir değişim eğilimi gösterdiyse de, bu durumun Türkiye-ABD ilişkilerine etkisi nedir? Adaletin net/objektif bir tanımlanması yapamaması Bull'ın dediği gibi, bu kavramın, bazı güçlerin korumasında kalmasına neden olup, uluslararası düzene tehdit tekil etmekte midir? Çalışmanın sonraki sayfalarında bu soruların cevaplandırılması umulmaktadır.

1.2. Soğuk Savak sonrası dönemde yeniden tartışılan düzen-adalet ilişkisi

1.2.1. Soğuk Savak sonrası dönemde değişen dinamikler

Bir önceki bölümde gördüğümüz üzere, Hedley Bull, düzen kavramının tanımını çok sistematik ve açık bir şekilde yapması, adalet kavramının farklı boyutlarına değinmesi ve bunun uluslararası düzenle olan ilişkisini incelemesi bakımından bu çalışma açısından merkezi bir yere sahiptir. Bull'ın bu çalışmaya açısından bir diğer önemi de, Bull tarafından Soğuk Savak ortamına dair sorulan soruların (düzen nedir, var mıdır, nasıl sağlanır ve düzen-adalet ilişkisi nasıldır) Soğuk Savak sonrasında da sorulmaya devam edilmesi ve hatta söz konusu soruların daha da sık gündeme gelmesidir. Gerçekten de Soğuk Savak sonrası dönemde Bull tarafından dile getirilen yaklaşımların sorgulanması ile İngiliz Okulu'nun kurucularından sonraki düşünürleri olan ve söz konusu okulun ikinci jenerasyonu tarafından çoğunlukla dayanak maci tartışmalar olarak bilinen kuramsal tartışmalar tartışılmaktadır. Ancak bu tartışmalara geçmeden önce, bu tartışmaların bakılmasına elverişli bir ortamın olduğu Soğuk Savak sonrası dönemin değişikliklerine değinmek faydalı olacaktır. Çünkü yaşanan değişiklikler, söz konusu tartışmaları tetikleyen temel unsur olmuştur.

Soğuk Savak dönemindeki uluslararası sistem, iki kutuplu bir kuvvetler dengesi üzerine kuruluydu. Bull tarafından dile getirilmik olan büyük güçler (iki süper gücün varlığı) ve kuvvetler dengesi (iki süper güç arasında var olan denge), bu dönemde düzenin devamlılığı için sağlayan en temel mekanizmalar (kurumlar) olarak hizmet etmekteydi. Bu dönemde, her şey söz konusu iki gücün siyasal ve ideolojik ve ekonomik rekabeti çerçevesinde şekillenmekteydi. ABD ve SSCB, bölgesel hakimiyet alanları kurmak ve

endilerini olabildiğince alē koymuklardē Sovyetler
nin ise Orta Amerika ve Karayiplerōdeki konumu,
bölgesel hakimiyetlerini göstermekteydi. Görünökte, bu bölgelerdeki devletlerin
egemenliklerini tanēyorlardē ancak yeri geldiğinde kendi hakimiyet alanlarēndaki bu
devletlerin egemenliklerini ihlal etmekten de geri durmuyorlardē¹⁶⁴ Soğuk Savak dönemi
boyunca, iki büyük gücün varlğı ē aralarēndaki çok boyutlu rekabet ve bu rekabetten doğ an
nükleer silahlarēn yok edici etkisine dayalē bir dehkēt dengesi, diğ er devletlerin dēk
politikadaki hareket özgürlüğ ünün kēēlanmasēna neden oldu ve blok çēkarē ulusal çēkarla bir
tutuldu. Hem Batē hem de Doğ u bloğ u için diğ er bloğ unun yayđamacē amaçlarēna karkē
çēkēmasē hem blok çēkarē hem de teker teker her devletin bekasē için elzemdi. Elbette bu
durum da, Soğ uk Savak dönemi boyunca devletlerin dēk politikalarēnēn sēnēlarē belirli bir
çerçeve içerisinde kēēlanmasēsonucunu doğ urdu.

Diğ er taraftan, Soğ uk Savak dönemindeki uluslararası sistem, devletin alt ve üst
seviyelerinde yer alan aktörleri ve onlarē taleplerini bastēarak, ñdevletōin odak noktasē
olduğ u düzeni kuvvetlendirdi. Soğ uk Savak konjunktürü, bu sebeple de Bullōun
ñdevletlerarasē adaletō veya ñuluslararası adaletō olarak kelimeye dōktüğ ü, ve sadece
devletlerin arasēndaki ilikkilerdeki adaleti ifade ettiğ i bu anlayēkē kēsmen de olsa dikkate
aldē¹⁶⁵ Ancak diğ er seviyelerdeki adaletle ilgili fikirler ikiye bölünmük böyle bir uluslararası
toplumda yer bulamadē Soğ uk Savakōn sona ermesi ise beraberinde devletin dēēndaki
aktörlerin de adaletle ilgili fikirlerinin gündeme gelmesi için elverişli ortamē sağ ladē Bu
bakēndan Soğ uk Savak sonrasē değ ikimleri (dēk politika üzerindeki sēnēlandēmalarēn
kalkmasē ve devlet dēēaktörlerin görünür hale gelmesi) anlamak, esas itibariyle Soğ uk Savak
sonrasē dönemde büyük hēz kazanan küreselleşme sürecini ve bu sürecin uluslararası sisteme
olan etkilerini anlamaktan geçmektedir. Zira bu kavramē ve getirilerini anlamadan Soğ uk
Savak sonrasē dönemin incelemesinde kullanđacak düzen-adalet ilikkisi çerçevesini anlamak
mümkün görünmemektedir.

¹⁶⁴ Hedley Bull, Soğ uk Savak döneminde ABD ve SSCBōnin yukarda bahsi geçen bölgelerdeki nüfuz kēklini
ñhegemonyaō olarak tanēnlamaktadır. Bull, **The Anarchical...**, ss. 209-210.

¹⁶⁵ Ancak böyle bir sistemin de devletlerarasēñuluslararası adaleti sağ lamada ne derece bakađē olduğ u ayrē bir
konudur. Zira Hedley Bullōun da bu konudaki olumsuz dükūnceleri (Soğ uk Savak konjunktürünün değ il insani
adalet ve kozmopolitan adalet, uluslararası adaleti dahi sağ lamadaki yetersizliğ ini) bu çalēmanēn bir önceki
bölümünde paylakēmēktē.

Soğuk Savak sona erer ermez meydana çıkan bir kavram celere dayandırılabilir.¹⁶⁶ Soğuk Savak döneminde de bu kavramla ifade edilen anlamın üzerine önemli çalışmalar yapılmıştır.¹⁶⁷ Bu çalışmalar, özellikle de *détente* dönemiyle beraber baklayan bloklar arasına iletişimin sağlanması ve 1970'lerde yaşanan petrol krizleri esnasında ekonomik unsurların da siyasetin bir parçası olduğuunun anlaşılması gibi faktörlerin yakındır bir döneme rastlaması bu bakımdan anlamlıdır. Kavram literatüre yerleştikten sonra ise, hakkında birçok tanım yapılmıştır.¹⁶⁸ Ancak tüm tanımlarda ifade edilmeye çalışılan en temel nokta, bu kavramın zaman ve yer sınırlandırılmasının olmadığı bir ortamda sosyal hayatların artan kargaşayla başlıkları ve bu durumun artan farkındalığı anlamına geldiği idir. Birbirinden çok uzaklardaki aktörlerin dahi birbirlerinden etkilendikleri bir dünyada (bir bölgedeki ekonomik krizin, bir terör eyleminin veya bir ülkenin tarım politikasının tüm dünyaya etkilemesi gibi), küreselleşmeyi siyasi, ekonomik, sosyal, askeri, yasal, kültürel, teknolojik, ekolojik sahalarda açkça görmek mümkündür. Küreselleşme, üzerinde uzun uzadıya düşünülüp yazılabilecek çok boyutlu kavram olmakla birlikte, bu çalışmadaki yeri, Soğuk Savak sonrası dönemde uluslararası sistemde meydana getirdiği değişikliklerin uluslararası toplumun düzen ve adaletle ilgili norm ve uygulamalarına etkisi ile sınırlanacaktır.

Soğuk Savakın sona ermesi, daha önceden var olan ve dünya üzerindeki etkileşimlerin devlet merkezli olmasına karşın çarçevenin ortadan kalkması ve bu sebeple de küreselleşmenin etkilerinin çok daha hızlı görülmesi bakımından önemlidir. Devlet dışındaki aktörlerin artık birbirlerinden çok daha hızlı ve kolay şekilde etkileşim halinde olmaları yeni dönemde farklı alanlardaki birçok değişimin aynı anda vuku bulmasına neden olmuştur. 1990'lar ve sonrasında, SSCB'den bakan alanın demokratikleşme ve liberalleşme hareketleri ile doldurulması ekonomik entegrasyon süreçlerinin yaşanması göç hareketlerinin

¹⁶⁶ Küreselleşme kavramının 20. yüzyılın tamamı boyunca varlığına etkileri için bkz. Ian Clark, **Globalization and Fragmentation: International Relations in the Twentieth Century**, Oxford: Oxford University Press, 1997.

¹⁶⁷ Soğuk Savak döneminde, küreselleşme kavramı ifade edilmese de, dünya üzerindeki ilişkilerin ve etkileşimin artması ve uluslararası toplumun dönüşümü hakkında yazanlara bu noktada bazı örnekler verilebilir: Marshall McLuhan, **Understanding Media: The Extensions of Man**, New York: McGraw Hill, 1964; Richard Cooper, **The Economics of Interdependence**, New York: McGraw Hill, 1968; George Modelski, **Principles of World Politics**, New York: Free Press, 1972; John Burton, **World Society**, Cambridge: Cambridge University Press, 1972; Robert Keohane, Joseph Nye, **Transnational Relations and World Politics**, Cambridge: Harvard University Press, 1972; Edward Morse, **Modernization and Transformation of International Relations**, New York: Free Press, 1976; Robert Keohane, Joseph Nye, **Power and Interdependence: World Politics in Transition**, Boston, 1977.

¹⁶⁸ Bu tanıma Soğuk Savak sonrası döneme geçişte en önce yapanlar arasında David Harvey ve Anthony Giddens bulunmaktadır. Bkz. David Harvey, **The conditions of Post-Modernity: An Enquiry into the Conditions of Cultural Change**, Oxford: Blackwell, 1989; Anthony Giddens, **The Consequences of Modernity: Self and Society in the Late Modern Age**, Cambridge: Polity Press, 1990.

İki hızlı sosyal değ ikimler, kimliksel ve kültürel bir damgas n  vurmudur. B t nlekme (Avrupa Birliğ i örneğ i bakta olmak üzere diğ er bütün bölgesel örgütlenme hareketleri) ve bölünme (Yugoslavya n n parçalanması örneğ i) ; veya homojenlekme (kültürel anlamda  Amerikanlakma  örneğ i) ve farklılakma ( Amerikanlakma ya duyulan tepki sonucunda gösterilen direnç örneğ i) ; k sacas  küresellekme (yani küresel mahiyetteki b t nl ğ   benimseme) ve yerellekme (yani farklı klar n  vurgulay p özüne dönme) gibi çelikkili süreçleri bünyesinde barındıran küresellekme kavram  Soğ uk Savak sonrası konjonktürle birlekince, insanlık adına en ac  verici etkilerini, meydana gelen  at mlalarda göstermektedir. Meydana gelen  at mlar, iki kutuplu dönem boyunca bast dan ve bu dönem sona erince de hızla ortaya  kan bölgesel hakimiyet emellerinin, kimliksel ak nlar n ve terörizmin bak rol  oynad ğ   at mlard r.

1-Bölgesel hakimiyet  at mlar  Soğ uk Savak n bitimiyle  zdekleyen ve Ağ ustos 1990 da Irak lideri Saddam H seyin n emriyle Irak Cumhuriyet Muhaf zlar nca gerçekleştirilen ve daha sonra bir Körfez savak na dönüken Irak n Kuveyt   ğali, iki kutuplu dünyanın sona ermesiyle, o zamana kadar bast dan bölgesel hakimiyet emellerinin birebir uygulamaya konması olarak yorumlanabilir. O zamana kadar böyle bir net girikimi olmayan Irak n, kendi petrollerini  almakla su lad ğ   Kuveyt   ğal edecek kadar iddialı bir tutum alması ve sonrasında da Saddam H seyin n Kuveyt  19. vilayeti olarak tan nmlamas  ve tüm bunların tam da iki kutuplu dünya sona ererken gerçekleştirmesi bu bak ndan anlaml d r.

 ğal sonrasında Birlekmik Milletler Güvenlik Konseyi taraf ndan, Irak taki sivil halka uygulanan kiddetin uluslararası güvenlik ve bar   tehdit ettiğ i ve BM nin de bunun takipçisi olacağ   yönündeki 688 no du karar¹⁶⁹ bakta olmak üzere al nan tüm kararlar, koalisyon güçlerince yap dan   l F t nas  operasyonu ve bölgedeki Kürtleri korumak adına kurulan Güvenlikli Bölge daha ilerde ele alacağ  m z gibi, konuyu  ninsani g venlik  ve  ninsani m dahale  gibi farklıalanlara da götürecektir. Ancak savak n sadece baklama şekli bile Soğ uk Savak sonrası dönemin devletlerin kendi aralarındaki ilikkilerde kendilerine koydukları s n rl nd malar n kalkt ğ  n g zler önüne serer niteliktedir.

2- Kimlik  at mlar  1990 de yıllarda önce Irak taki Kürt-Arap  at mlar  ile baklayan daha sonra Somali ve Ruanda daki gibi  bakar  z devlet  olarak görülen devletlerin

¹⁶⁹ The UN Security Council, **Resolution 688**, 5 Nisan 1991
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement> (5 Temmuz 2012).

Bosna ve Kosova baktâ olmak üzere birçok coğ rafyada meydana gelen çatış malarla devam ederek dünya politikalarındaki merkezine oturan kimlik çatış malarê Soğ uk Savak sonrasê dönemin tipik çatış ma tarzlarından en önemlilerinden birine ikâret etmektedir. SSCBnin dağ dımasê ve Doğ u bloğ unun yêkđmasêyla ortaya çđkan ideolojik bokluk yeni dönemde etnik, dini ôğ eler, daha genel bir ifadeyle kimlik ôğ eleriyle doldurulmuş ve bu tarz çatış malar önlenemez şekilde dünya politikalarında yerini almış tır. Tüm bu çatış malarin en temel ortak özelliğ i birarada yakamayê reddeden ve/veya birbiri üzerinde otoriteye sahip olduğ unu iddia eden farklı etnik/dini gruplar arasındaki silahlê mücadeleye dayanan çatış malar olmalarıdır.

BM her bir çatış mada farklı derecelerde konuya müdahil olmuştur. Tüm bu çatış malarda BM tarafından alınan kararlar etkin olsun olmasın veya üye ülkelerce birebir uygulansın uygulanmasın, bu kararların en önemli özelliğ i Soğ uk Savak sonrasê değ iken dinamikleri göstermeleridir. Örneğ in Somali iç savakında, BMnin, almış olduğ u 794 noğ u karar ile¹⁷⁰, ilk kez bir ülkenin içindeki iç savaktan ötürü bu ülkeye bir askeri müdahale yapıldımsınê gerekli görmesi bakış mından önemlidir. Bu noktada, bu kararın yukarıda bahsi geçen Körfez Savakê esnasında alınan 688 noğ u karardan da ayrıntığ ı da gözlemlenmektedir. Zira Körfez Savakında BMnin 688 noğ u kararêyla Irakdaki insan hakları ihlalinin uluslararası güvenlik ve barış e tehdit ettiğ ine dikkat çektiğ i ifade edilmikti. Ancak bu dikkat çeken kararın, Irakta yapılan Huzur hareketi ve oluşturan Güvenlikli Bölge için meş ru zemini oluşturup oluşturmadığ ı ise hala tartış ma konusudur. Baş ka bir ifadeyle bu kararın, kuvvet kullanış ına izin verip vermediğ i çok da net değ ildir. Oysaki Somaliödeki durumda, Iraktakinden farklı olarak, BM, 794 noğ u kararêyla ilk kez, insani bir krizden ötürü (ki bu kriz Irakta olduğ u gibi bir savakın uzantısı da değ ildir, ülkenin iç dinamiklerinden kaynaklanmaktadır) doğ rudan askeri müdahaleye izin vermiştir. Bu bağ lamda Somali bağ lamında alınan BM Güvenlik Konseyi kararının açđk bir şekilde insani müdahaleö için meş ru zemini oluşturduğ u ifade edilebilir.¹⁷¹ Ancak elbette bu müdahalenin ne derece etkin olduğ u da ayrı bir tartış ma konusudur. Somaliöden sonraki örnekler olan Ruanda, Bosna ve Kosova durumlarında ise her ne kadar BM Güvenlik Konseyi tarafından yapılan insani vehamete dikkat çekilse de¹⁷², bu krizlere BM tarafından, Somali müdahalesinin yarattığ ı

¹⁷⁰ The UN Security Council, **Resolution 794**, 3 Aralık 1992, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/772/11/PDF/N9277211.pdf?OpenElement> (5 Temmuz 2012).

¹⁷¹ Bkz. Füsun Türkmen, **Kısan Haklarındaki Yeni Boyutu: Kısanca Müdahale**, İstanbul: Okumak Adam Yayınları 2006, s. 149.

¹⁷² Bkz. The UN Security Council, **Resolution 770**, 13 Ağ ustos 1992,

ndan veya BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri
zinde etkin bir cevap verilemediği ifade edilebilir.

3- Terörizm: 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Örgütü ve ABD Savunma Bakanlığı'nın Pentagon'da yapılan saldırılarla yarattığı tehlike en tepe noktasına varan ve bu tarihten sonra bu saldırıların gerçekleştiren El Kaide ile sembolikleşen küresel terörizm, Soğuk Savak sonrasındaki dönemin getirdiği ve küreselleşme süreciyle de beslenen bir diğer çok önemli unsurdur. Küreselleşmenin tetiklediği sebeplerden kaynaklanan (ekonomik ekitsizlik ve kültürel homojenleşme gibi) ve yine küreselleşmenin sunduğu fırsatlardan yararlanan (geliken teknoloji aynı anda birçok yerde faaliyet gösterebilmesi, bilgisayar sistemlerinin terör eylemleri için devreye sokulması gibi) terörizm, böylece yerel yani belli bir yere/yöreye ait olmaktan çıkmak (ETA ve IRA örnekleri bu bakımdan verilen tipik örneklerdir), küresel boyutta koordine ve organize olmaya başlamak ve bu şekilde de küresel bir mahiyet kazanmaktadır. El-Kaide'nin Kenya, Tanzanya, Yemen, Suudi Arabistan, ABD, Tunus, Endonezya, Türkiye ve İspanya topraklarında gerçekleştirdiği eylemler, dünyanın kark karkaya olduğu tehlikenin vehametini gözler önüne sermekte ve yukarıda bahsi geçen küresel mahiyetli birebir kanımlamaktadır. Daha önceleri yerel düzeyde kalan bu kimlikli bakıldık artık küresel seviyeye ulaşmak ve bu sebeple de doğası belirsizliktir.¹⁷³

11 Eylül saldırılarından sonra, BM Güvenlik Konseyi de BM Kartının 51. maddesinde belirtilen mekru müdafaa hakkına dayanarak, ABD'nin El-Kaide'nin ve lideri Usame Bin Laden'in konuklanmak olduğu Afganistan'da kark baklattığı savakı izin vermek ve NATO bünyesindeki, Uluslararası Destek Gücüne ülkeyi koruma görevinde güç kullanma

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/379/66/IMG/N9237966.pdf?OpenElement> (5 Temmuz 2012).

The UN Security Council, **Resolution 929**, 22 Haziran 1994,

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/260/27/PDF/N9426027.pdf?OpenElement> (5 Temmuz 2012).

The UN Security Council, **Resolution 1160**, 29 Nisan 1998,

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/090/23/PDF/N9809023.pdf?OpenElement> (5 Temmuz 2012).

¹⁷³ Bu belirsizliğin ne denli büyük olduğu, Soğuk Savak sonrasındaki dönemin ilk BM Genel Sekreteri olan Boutros Boutros Ghali'nin Barak'ın Gündemli Raporunda da hissetmek mümkündür. Ghali'nin ifadelerine göre savak ve çatışmanın sebepleri artık ipervasive, yani her yere yayılan ve her yerde /her zaman hissedilen bir haldedir. Bkz. Boutros Boutros Ghali, **An Agenda for Peace: Preventive diplomacy, Peacemaking and Peace keeping**, A/47/277 - S/24111, 17 Haziran 1992, <http://www.un.org/Docs/SG/agpeace.html> (10 Temmuz 2012). Ayrıca aynı belirsizlik unsurunu, ABD'nin Terörle Mücadele Ulusal Askeri Stratejik Planlarında görmek mümkündür. Savak doğası ve düşmanın doğası bölümlerinde belirsizlik niteliğine yapılan vurgu dikkat çekici olmakla birlikte, yeni dönemdeki terörizmin değişen yapısını göstermek bağlamında aydınlatıcıdır. Bkz. **National Military Strategic Plan for the War on Terrorism, Chairman of the Joint Chiefs of Staff**, Washington D.C., 1 şubat 2006, http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/dod/gwot_stratplan.pdf (10 Temmuz 2012).

edildiği gibi, terörizm, küresel ve belirsiz bir mahiyet
ne karkē sürdürülen mücadelenin de küresel mahiyette
olduğu u açkça görölmektedir.

Soğ uk Savak sonrasē döneme damgasē vuren bu üç çatāma örneğ i de, bu çalāma
açsından önemli olan ve birbiriyle ilintili iki temel kavramē dönükümünü gözler önüne
sermektedir: savak ve güvenlik kavramlarē Artk savak da güvenlik de içerik bakānāndan
değ ikmiktir.

1- Değ iken savak kavramē Klasik anlamda devletler arasındaki silahlē ve organize
çatāmalara verilen isim olan savak, yeni dönemde, devlet dāē aktörler arasānda gerçekleşen
kiddeti de içermeye baklamāttē. Artk farklı etnik/dini gruplarē temsil eden iki topluluk
arasındaki kiddet de savak sēñlandēmasānda yerini almaktadır. Dolayısıyla yeni dönemdeki
savaklarē önemli bir özelliğ i, artk iki devlet arasānda değ il de daha çok çekitli sebeplerden
ötürü otoritesini kaybetmiş bir hükümetin olduğı u bir ülkede meydana gelen iç savaklar
halinde vuku bulmasāttē.

Dij er taraftan, devlet dāē aktörlerin devreye girmesiyle, silahlanma ve kiddet
kullanma artk sadece devletin monopolünde olmayan bir durumdur. Silahlanmanē dünya
üzerinde hēzla artmasē bilinmeyen kimliklerin eline geçmesi önemli bir değ ikim olarak ortaya
çkmaktadır. Silahlarē hem asker/sivil ayrēnē yapmadan kitlelerin eline geçmesi hem de
teknolojik gelişmeler, savak esnasānda meydana gelen tahribatē da eskiye oranla çok daha
ölümcül düzeye gelmesine neden olmuştur. Teknolojik gelişmelerle savakē sahasēgeniklemiş,
savaktan etkilenen kitleler kat kat artmāttē. Savaklar esnasānda yakanan insani krizlerin
korkunç seviyelere varmasē savaklar esnasānda ve sonrasındaki kitlesel göç hareketlerinin
devletlerin kaale almak zorunda olduklarē konular haline gelmesi, savak kavramēnē ne denli
büyük bir dönüküm içerisinde olduğ unu gözler önüne sermektedir.¹⁷⁵

2- Değ iken güvenlik kavramē Bu kavramdaki dönüküm, savak kavramēnē da yeni
dönemde geçirdiğ i dönükümle son derece paralel bir kēilde gerçekleşmiştir. Güvenlik

¹⁷⁴ Bkz. The UN Security Council, **Resolution 1368**, 12 Eylül 2001,
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement> (6 Temmuz
2012).

The UN Security Council, **Resolution 1373**, 28 Eylül 2001,
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/557/43/PDF/N0155743.pdf?OpenElement> (6 Temmuz
2012).

¹⁷⁵ Bu bakāndan, yeni dönemdeki savaklarē nıyeni savaklarē olarak nitelendiren Mary Kaldor'un çalāmasē
önemlidir. Mary Kaldor, **New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era**, Cambridge: Polity Press,
1999.

yanānda, en bilinenleri Walter Lippman ve Arnold
enlikò tanānlarādē. Walter Lippmannōa göre güvenlik,
temel deĝerlerin (*core values*) feda edilmesi gereken bir durumun söz konusu olmamasē
anlamāna gelirken; Arnold Wolfersōn tanānāna göre ise güvenlik, objektif anlamda eldeki
deĝerlere (*acquired values*) yönelik bir tehdidin olmamasē sūbjektif anlamda ise bu deĝerlere
bir saldēe olmasē korkusunu takāmamaktē¹⁷⁶. Anlakāacaĝ ēgibi, her iki tanānda da ifade edilen
ñdeĝerlerò, güvenliĝi tartādan aktörün korumayē en çok isteyeceĝi varlĝē olarak ortaya
çākmaktadır.

Güvenlik kavramēnēn klasik anlayānda, devlet, uluslararası sistemin temel aktörü
kabul edildiĝinden ,ñulusal güvenliĝe en öncelikli yere sahiptir. Söz konusu geleneksel
güvenlik anlayāyla ifade edilmek istenen, bir devletin kendi toprak bütünlüĝü ve
egemenliĝini korumasādē. Böyle bir anlayātaki güvenlik, herkeyden etkilenebilir (ulusal
güvenliĝe herkey tehlike oluşturabilir) ancak bu güvenlik herkeyle ilgili deĝildir¹⁷⁷ zira bu tarz
bir güvenlik, devletin kendisi için tehlike oluşturan güvensizlik kaynaĝēnē ortadan
kaldēmasēna odaklanır. Oysaki zamanla deĝiken ve Soĝuk Savak sonrasē dönemde iyice
deĝiktēi tescillenen dünya dinamikleri karkāsēnda, güvenlik kavramēnēn odak noktasēnēn
eskiden olduĝu gibi sadece devlet/ulus olarak kalamayacaĝē ve artā devreye devlet dāē
aktörlerin de güvenliklerinin girdiĝi anlakēmāktē. Güvenlik artā sadece ulusal deĝil, hem
bireysel ve küresel seviyelerde de konukılan bir kavram haline gelmiştir hem de kapsadēē
alanlar genişlemek ve sadece askeri ve siyasi olmaktan çāķp ekonomi, çevre ve sosyal alanlarē
da kapsar olmuştur.¹⁷⁸ 1990đar boyunca Balkanlarōdan Rusyaōya, Somaliōden, Ruanda ve
Yemenē kadar birçok bölgede gerçekte etnik ve dini çatāmalar hem güvenlik hem de
savak kavramlarēnēn geçirdiĝi dönüküme en somut örnekleri teķil etmektedir.

Sonuç olarak savak da güvenlik de yeni dönemde daha az öngörülebilir özelliklere
sahiptir. Bir başka ifadeyle, artā bu kavramlar ñbelirsizlikò kelimesiyle özdekler haldedir.
Soĝuk Savak döneminin sona ermesiyle hēzlanan küreselleşme sürecinin bu etkileri

¹⁷⁶ Joseph J. Romm, **Defining National Security: The Non-Military Aspects**, New York: Council on Foreign Relations Press, 1993, s.5.

¹⁷⁷ Patrick M. Morgan, ñSafeguarding Security Studiesò, **Arms Control**, Vol.13, No.3, 1992, s.466.

¹⁷⁸ Soĝuk Savak sonrasē dönemin başında, güvenliĝin bek farklı sektörünü (askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel olmak üzere) dile getiren Barry Buzanōn çalışmasēbu başlamda önemlidir. Bkz. Barry Buzan, **People, State and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era**, New York: Harvester Wheatsheaf, 1991. Ayrıca güvenlik kavramēnēn geleneksel ve modern anlayālardaki yeri için bkz. Terry Teriff, Stuart Croft, Lucy James, Patrick M. Morgan, **Security Studies Today**, Cambridge: Polity Press, 1999.

dan beklenen, eskiye oranla, çok daha fazlasıdır. Enmesiyle artmā, tatmin edilmesi umit edilen birçok ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Uluslararası toplumun yeni ihtiyaçları ve yeni dönemin yeni tehditleriyle başa çıkabilmek için geliştirdiği formüller de bu sebeple değerlidir. Küreselleşme, bir yandan barış ve güvenliğe bu şekilde olumsuz etki ederken, bir diğer taraftan da bahsi geçen tehditlere karşı daha rahat bir şekilde mücadele edebilmek için gerekli işbirliğine elverişli ortamı hazırlamaktadır. Değerli kartlar ve artan talepler karşısında çok farklı bir dönemde kurulan ve bugün dünya üzerindeki 192 devleti ve birçok hükümetler de örgütü bünyesinde barındıran Birleşik Milletler nezdinde, 1990'dan itibaren kaleme alınan raporlar, düzenlenen konferanslar ve krizlere verilen cevaplarla somutlanan adımlar, bu kurumun yeni dinamiklere kendine adapte etme ihtiyacına gözler önüne sermektedir.

Esasen bu tarz gelişmelerin BM için yeni olduğunu söylemek ve bu gelişmeler Soğuk Savak sona ermesiyle birden bire ortaya çıktığı ifade etmek yanlış olacaktır. Zira Soğuk Savak dönemi boyunca da özellikle dekolonizasyon süreci ardından BM nezdinde atılan adımlar yine insanı ekonomiyi, kalkınmayı, istikrarı hedef alan projeler olmuştur: İlk kez 1964'te toplanan ve daha sonra bir hükümetlerarası yapı olarak varlığını sürekli kılan BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) ve 1974'te bu konuda yapılan çalışmalar ardından yeni bir uluslararası ekonomik düzen ilan eden BM Genel Kurulunun bu bağlamda kendilerinden bekleneni veremediğini söylemek mümkün görünmektedir. Ancak kalkınmakta olan ülkelere yeni fırsatlar sunmak ve dünya üzerindeki ekonomik eşitsizlikle mücadele etmek amacıyla bakıldığında bu girişimin çalışmaları Soğuk Savak dinamiklerinde sınırlı kalmak zorunda kalmıştır.¹⁷⁹ Aynı şekilde Soğuk Savak dönemi boyunca her ne kadar ulusal güvenlik merkezi konumda olsa da, insanların güvenliğini dikkate alan yani insan haklarının korunması ve geliştirilmesini hedefleyen adımlar da atılmaktadır 1948 Soykırım Önleme Sözleşmesi, 1948 Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, 1966 Medeni ve Siyasal Haklar, ve Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmeleri ve bu sözleşmeler aracılığıyla kurulan insan hakları kontrol mekanizmaları baktıkça olmak üzere BM Genel Kurulunca kabul edilen diğer birçok antlaşma bu noktada örnek gösterilebilir.¹⁸⁰ Söz konusu belgelerin önemi, bir hükümetin

¹⁷⁹ Bkz. BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı resmi web sitesi:

<http://www.unctad.org/en/Pages/About%20UNCTAD/A-Brief-History-of-UNCTAD.aspx> (3 Temmuz 2013)

Adam Roberts bu konuda yaptığı çalışmada, her ne kadar BM nezdinde barışın sadece düzenle değil ancak adaletle de bağlantılandırıldığı için altını çizse de, BM'nin Soğuk Savak dönemindeki girişimlerinin kendilerinden bekleneni veremediğini ifade etmektedir. Bkz. Adam Roberts, "Order/ Justice Issues at the United-Nations", s.51.

¹⁸⁰ BM nezdinde insan hakları temel olarak kabul edilen tüm sözleşmeler ve kurulan tüm mekanizmalar için bkz. <http://www.un.org/Depts/dhl/resguide/spechr.htm>

ınêklârêñ, uluslararası toplumun ilgi alanlarından biri
el eksiklikleri ise, iki kutuplu bir dünya varlığına,
uygulamada son derece sınırlı kalmak olmaktadır.

Gerçekten de 1990'lar boyunca BM'de, o zamana kadar varolan iki kutuplu sistem
dolayısıyla devletlere sınırlanmamak zorunda bırakılan barış kavramı, kalkınma ve istikrarla
yeniden bağlanmamış ve bunu gösteren birçok gelişme yakındır. Soğuk Savaş döneminin
sona ermesiyle ortaya çıkan yeni taleplerin BM'nin tarafından dikkate alınmaya bakıldığına,
BM'nin kendini yeni şartlara adapte etmeye çalıştığına gösteren bu gelişmelerle takip etmek
mümkün görünmektedir:

a- BM Genel Sekreteri Boutros Boutros Ghali'nin 1992 yılındaki "Barış için
Gündem Planı" çalışmasında, o zamana kadar genel itibarıyla görevi atakması sağlamak ve
korumak olan barış gücü kavramının daha geniş bir tanımlanması yapıldı ve bu kavram barışın
kurma, barışın koruma ve barışın inşası alt katmanlarına bölünerek kavrama, içine insani
yardımda alan bir anlam kazandı¹⁸¹

b- BM Kalkınma ve Çevre Konferansı'nın 1992'de Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen
zirvesinde devletler, insanlığın ortak amacı olan sürdürülebilir kalkınma için işbirliği
çalıştı¹⁸²

c- BM Kalkınma Programı'nın 1994 senesindeki kalkınma raporunda insani
güvenlik kavramının tanımlanması yapıldı ve bu kavram ekonomi, sağlık, beslenme, çevre gibi
unsurlarla bağlanmamış¹⁸³ İnsanî güvenlik bu raporda belirtildiği gibi iki farklı özgürlük
anlamıyla tanımlandı. Birisi, insanların çatışma ve savaşlar karşısında korunmasını hedefleyen,
korkudan özgürlük (*freedom from fear*) olarak özetlenebilecek özgürlük olarak
belirtilmiştir. Bu özgürlük kavramının tarihçesi çok daha öncelere dayandırılabilir zira 1949
Cenevre Sözleşmelerindeki zihniyet birebir bu amacı yansıtır. Diğerisi ise insanların açlık,
yokluk, fakirlik gibi unsurlardan korunmasını içeren, ihtiyaçtan özgürlük (*freedom from
want*) olarak özetlenebilecek özgürlüktür. BM'nin söz konusu raporu, yokluktan özgürlük

¹⁸¹ BM Genel Sekreteri Boutros Boutros Ghali tarafından hazırlanan rapor için bkz. **An Agenda for Peace: Preventive diplomacy, Peacemaking and Peace keeping**, A/47/277 - S/24111, 17 Haziran 1992, <http://www.un.org/Docs/SG/agpeace.html> (5 Temmuz 2012).

¹⁸² BM'nin Rio de Janeiro'da 3-14 Haziran 1992 tarihinde yapılan Çevre ve Kalkınma (1992) Konferansı raporu için bkz. **Report of the United Nations Conference on Environment and Development**, A/CONF.151/26, <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm> (2 Ağustos 2012).

¹⁸³ BM'nin 1994 senesindeki kalkınma raporunda ikinci bölüm tamamen insani güvenlik kavramına ayrılmıştır. Rapor için bkz. **UN Human Development Report 1994**, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/chapters>. (2 Ağustos 2012).

şep konukulmasēne saş lamase bakēnēndan bir mihen

d- BM Milenyum Zirvesiōnde (2000) yeni binyēān kalkēnma amaşlarē belirlendi ve oluşturulan Milenyum Deklarasyonunda ņinsaniō boyuta merkeziyet verildi.¹⁸⁴

e- Soykēān, savak suçlarē ve insanlē a karkē suçlarla ilgilenen Uluslararası Ceza Mahkemesi 2002ōden bu yana aktif olarak alēkmaya bakladē Bu mahkeme, her ne kadar ulusal mahkemeleri ņtamamlayēō yapēāndan ۆtürü birincil yargē merci olmasa da, bireyi uluslararası politikanē merkezine koymasēndan ۆtürü bir dōnüm noktasēdē. BMōnin bir parçasē olmamasē ve baş ēnsē bir uluslararası ۆrgüt olmasēna raş men, BM nezdinde yapēan alēkmalar bu mahkemenin kurulmasēna ۆnemli bir rol oynadē¹⁸⁵

f- 1992 senesinde Boutros Boutros Ghali tarafēndan yukarda belirtildē i gibi dile getirilen barē inkasē operasyonlarēyla ilgili olarak, 2005 senesinde yine BM nezdinde Barēān Kıkasē Komisyonu kuruldu.¹⁸⁶ Sōz konusu komisyon, silahlē atēkma sonrasē barēān saş lamlaktēdmasē için sōz konusu ũlkede yapēsal deş iliklerin yapēmasēne içeren barē inkasē operasyonlarē hakkēnda teklifler yapmak ve stratejiler oluşturmak olarak belirlendi. Bu şekilde bu operasyonlarēn daha etkin bir şekilde yűrűtűlmesi hedeflendi.

g- Kanadalē bir hűkűmetlerdēō ۆrgűt olan ICISS (*International Commission on Intervention and State Sovereignty*) ۆncűlű űnde ņkoruma sorumluluş uō (*responsibility to protect*) kavramē geliştirildi.¹⁸⁷ Kıkasan haklarēnē korunmasēne bir devletin en temel gōrevi olarak gōren bu rapor, bu gōrevin yerine getirilmemesi durumunda, sōz konusu ihlalin uluslararası barē ve gűvenliş e tehdit tekil etmesi sebebiyle buna műdahale edilmesi gerektiş ini savundu ve bu bakēndan da devletlerin sēālarēnē dokunulmazlē ē ve i ilerine karēmama prensiplerine karkē bir istisnayē oluşturan ņinsani műdahaleō kavramē oluđu. ņKoruma sorumluluş uō kavramē BMōnin 2005 Dűnya Zirvesiōnde űye űlkelerce kabul edildi. Dűnya Zirvesi Sonuç Bildirgesinde her devletin kendi halkēne savak suçlarēndan, etnik temizlikten, soykēāndan, ۆzetle insanlē a karkē suçlardan koruma sorumluluş u olduş unu, ve

¹⁸⁴ BM Milenyum Deklarasyonu 2000 için bkz. **UN Millenium Declaration 2000**, <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf> (2 Aş ustos 2012).

¹⁸⁵ Bkz. Uluslararası Ceza Mahkemesi resmi web adresi: <http://www.icc-cpi.int/Menus/ICC/About+the+Court/> (17 Temmuz 2013).

¹⁸⁶ Barēān Kıkasē Komisyonunun kurulmasēne saş layan BM Genel Kurul Kararē için bkz. **UN Resolution adopted by the General Assembly**, A/RES/60/180, 30 Aralēk 2005.

http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/180&Lang=E (16 Temmuz 2012).

¹⁸⁷ Komisyonun raporu için bkz. **International Commission on Intervention and State Sovereignty: Responsibility to Protect Report**, 2001, <http://www.iciss.ca/pdf/Commission-Report.pdf> (16 Temmuz 2012).

değ ėyla bu koruma sorumluluğunu paylaştđ ėnėn altė su koruma sorumluluğun gereklektirilmesinin mekrı olup olmadđ ėise, bu satėrlarėn yazđdđ ėdėnemde dahi net bir cevap bulamamėtė.

Tėm bu ifade edilenler ėđ ėnda, Soğ uk Savak sonrasė dėnemdeki değ ikimler, dėzen-adalet ilikkisi bakėmėndan ne anlama gelmektedir? Devletin odak merkezi olduğu, ulusal egemenlik haklarėna saygė ile mėdahale etmeme prensiplerine dayalė bir uluslararası dėzenin Soğ uk Savakėn sona ermesi, ve bu dėzenin değ ėken savak ile gėvenlik kavramlarėyla sorgulanė hale gelmesi, dėzen-adalet ilikkisinde hangisinin ėnde olmasė gerektiğ i sorusuna verilen cevabėn da değ ėmekte olduğu un dėkėndŗrmektedir. Burada değ ėken savak, dolayėėyla da değ ėken gėvenlik kavramė ve dėzen-adalet ilikkisinin bağ lantėėnė gėrmek ėnemlidir. Bu alėmada da, dėzen-adalet kavramlarė ile gėvenlik kavramė arasėnda sėkė bir bağ lantė gėrŗlmekte ve uluslararası sistemde, dėzen-adalet ilikkisinin değ ėkmesinin, gėvenlik anlayėėnėn değ ėkmesiyle i içe geçtiğ ini ifade edilmektedir. Bu i ieliğ i kė ėekilde ifade etmek mŗmkŗn gėrŗnmektedir:

Soğ uk Savak dėneminde ėdevletėn hak ve yŗkŗmlŗlŗklerinin temel alėndđ ė yani devletler arasė/uluslararası adaletin benimsendiğ i bir dėzen mevcut olmuştur. Bunun en temel sebebi ise daha ėnce ifade edildiğ i gibi, iki kutuplu bir dengenin varlđ ė olmuştur. Zira bu iki kutuplu denge, devletin alt ve ŗst seviyelerindeki aktėrlerin adalet taleplerini bastėmė, ve adalet kavramėnė sadece ėuluslararası seviyede kalmasėna neden olmuştur. Dolayėėyla bu dėnemdeki ėdėzenė anlayėė aynen Bullėn ifade ettiğ i gibi, devleti/ulusu korumaya odaklanan bir anlayėk olarak ortaya ėkmėtė. Kėte bu noktada eklememiz gerekir ki, bu dėzen anlayėėnėn altėnda, o dėnemdeki benimsenen en temel değ erin ėulus ve devletė olmasėndan kaynaklanmasėydė Gėvenlik tanėmėnė yapanlarca ifade edildiğ i gibi, ėcore valuesė yani en temel değ erler ulusla bŗtŗnleken bir devlet anlayėėydė Dolayėėyla, bu dėnemde hakim olan gėvenlik anlayėė da ėulusalėdė Menfaat ve tehdit algđdarė ulusal gėvenlik anlayėėna gėre ėkilleniyor, devletin egemenliğ ine ve toprak bŗtŗnlŗđ ŗne karkė yapđan her saldėrė tehdit unsuru olarak kabul ediliyordu. Gėvenliđ in ėulusalė olmasė sėnėrlarėn net bir ėekilde belirlenmesini sağ lėyor ve neyin tehdit olduğu unu da ağk bir ėekilde ortaya koyuyordu.

Soğ uk Savak sonrasė dėnemde ise o zamana kadar sėnėđė bir dėk politika yŗrŗten devletlerin daha bağ ėnsėz ėekilde dėk politika yŗrŗtmeleri ve o zamana kadar bastėđan dėj er

¹⁸⁸ ėKoruma sorumluluğ uğ kavramė Dŗnya Zirvesi Sonuç Bildirgesinin 138. ve 139. paragraflarėnda ele alėmėtė. Bkz. **UN World Summit Outcome** , 15 Eylŗl 2005, [http://responsibilitytoprotect.org/world%20summit%20outcome%20doc%202005\(1\).pdf](http://responsibilitytoprotect.org/world%20summit%20outcome%20doc%202005(1).pdf) (18 Temmuz 2012).

şeyla, güvenlik anlayışe değ ikmiktir. Soğ uk Savak e bir devletin başka bir devleti tehdit etmesi iken artık birey ya da küresel seviyedeki çekinceler de (insan haklarē ihlalleri, etnik temizlik/katliam,küresel terörizm, ekolojik sorunlar) güvenlik kavramēn içinde yer almaya baklamēttē. Yeni dönemde BM 7. Bölümünde ifade edildiğ i gibi, bir durumun uluslararası barāk ve güvenliğ e tehdit oluřturmasē ifadesinin içeriğ i geniklemiktir. Gerçekten de bu dönemde Güvenlik Konseyiōnin, uluslararası barāk ve güvenliğ e tehdit olarak gördüğ ü durumlar artık sadece bir devletin bir başka devleti ışgal ettiğ i vakalardan oluşmuyordu. Bakarış devletlerdeki iç savak, veya diğ er etnik/dini çatāmalar, veya terör eylemleri de uluslararası barāk ve güvenliğ e tehdit oluşturun unsurlar arasēnda kabul edildi. Dolayışeyla güvenlik kavramēn kapsamē genikledikçe, korunmasē elzem olan temel değ erler de sadece ulus ve devlet olmaktan çēktē Diğ er aktörler de korunmasē gereken değ erler arasēnda yerini alēnca, bu sefer o aktörlerin de hak ve yükümlölükleri konuılmaya baklandē Başka bir ifadeyle, bu dönemde devlet dākē aktörlerin de adalet talepleri duyulur hale gelmik ve bu şekilde de, sadece devletlerin hak ve yükümlölüklerini içeren bir uluslararasıdüzenin artık tek bakāna yeterli olmadığ ē bu düzenin insani ve kozmopolitan seviyelerdeki adalet taleplerinin tamamēnē karēdamasē gerektiğ i gerçeğ i ile karēdamēttē. Gerçekten de 1990lar boyunca dünya politikalarēna damgasēnē vuran çatāmalarēn doğ asē devlet dākē aktörlerden gelen talepleri açēk şekilde ortaya koymaktaydē Tüm bunlar da, o zamana kadar düzenin öncelikli olduğ una inanēdan düzen-adalet ilikkisinde, bu önceliğ in sorgulanmasēna neden olmuştur.

Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, düzen-adalet ilikkisinin sorgulanmasē dünya politikalarēna hakim olan řadaletō anlayışēn içeriğ inin çekitlenmesinden kaynaklanmēttē. Soğ uk Savak sonrasē dünya politikalarēnda sadece devletler değ il ancak devlet dākēndaki aktörler de adalet taleplerinde bulunmaya baklamēttē. Bu durum da var olan düzenin , tüm bu adalet talebinde bulunan aktörleri de kaale almasē gerektiğ i sonucunu doğ urmuş, bu şekilde dünya politikalarēnda kullanēdan řadaletō kavramēn kapsamē geniklemiş, bu sebeple varolan düzenin artık daha genik bir içeriğ e sahip olan adalet karēsēndaki durumu sorgulanmēttē. Devletin odak merkezi olduğ u ve egemenlik haklarēna saygē ile müdahale etmeme prensiplerine dayalē bir uluslararası düzenin, bu şekilde artık genik bir içeriğ e sahip olan adaletle ilgili talepleri karēdayēp karēdamadığ ēüzerinde çalāmēttē. Devlet merkezli düzenin simgesi olan egemenlik haklarēna saygē ve müdahale etmeme prensiplerine bağ lēk, özellikle de insan haklarē ihlalleri olmasē durumunda askeri güç kullanēmēnē ifade eden şinsani müdahaleō kavramēn gündeme gelmesiyle sorgulanmēttē. Zira söz konusu bu prensiplere

İnsanlar arasında raî men, insani ve kozmopolitan seviyedeki adalet kavramları, uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamıştır. Sâf bir devletin, kendi topraklarē üzerindeki egemenlik hakkēna ve onun topraklarēna müdahale etmeme kuralēna ihlal etmemek için, bu devletin topraklarē üzerinde meydana gelen insan haklarē ihlaline ses çēkarmamak mümkün müydü? Uluslararasıadalete uymak için insani adaleti veya kozmopolitan adaleti rafa kaldērmak mümkün müydü? Mümkünse bile böyle bir düzen, en temel misyonu olan şsosyal hayatē temel, birincil, evrensel amaçlarēna ulaşmasēnē saî layan davranē örnek iò olmaya devam edebilir miydi? Elbette dünya politikalarēnda meydana gelen değ ikimlerle ortaya çēkan bu sorular, kuramsal tartēmalara da yansēnēktē. Bu bakēndan Soî uk Savak sonrasē dönemde Hedley Bullōun düzen-adalet ilişkisini incelediî i çālēmasēnēn devamēniteliî indeki kuramsal tartēmalarē incelemek yerinde olacaktē.

1.2.2. Çoî ulcu ī Dayanēmacē tartēmalarē

Soî uk Savak sonrasē döneme dünya politikalarēnda meydana gelen gelişmeler, yukarda görüldüî ü gibi düzen ve adalet kavramlarē arasēndaki ilişkiyi yeni bir bakāla ele alma gerekliliî ini ortaya koymuştur. Düzenin mi adaletin mi önde olmasē gerektiî iyle ilgili tartēmalar bu sebeple artmē ve uluslararası ilişkiler disiplininde çoî ulcu-dayanēmacē tartēmalarē olarak bilinen kuramsal bir tartēmanēn doî masēna elverişli bir ortam saî lamēktē. İngiliz Okulu nezdinde bu tartēmalarēn hēz kazanmasēnē ise Okuluōn *via media* statüsünden yani realist ve kozmopolitan uçlar arasēndaki orta çizgide olma halinden kaynaklandē ē söylenebilir. İngiliz Okuluōnun İkinci Jenerasyonu olarak bilinenlerce Soî uk Savak sonrasē dönemde hararetlendirilen çoî ulcu-dayanēmacē veya plüralist-solidarist olarak bilinen bu ikilemi anlamak için, öncelikle Hedley Bullōun bu iki kavramē telaffuz ettiî i ve ikisi arasēndaki farka değ indiî i çālēmasēnē incelemek gerekli görünmektedir. Zira Soî uk Savak sonrasē dönemde kuramsal platformda yaşanan bu tartēma, menēini doî rudan Bullōun çālēmasēndan almaktadır.

İngiliz Okuluōnun kurucularēndan Herbert Butterfield ve Martin Wightōn derlemesini yaptıî ē ve uluslararası politika teorileri hakkēnda farklı makaleleri içeren *Diplomatic Investigations* isimli eserdeki "The Grotian Conception of International Society"ò baklāklē makalesinde Bull, uluslararası toplumla ilgili iki farklı yaklakēnēn varlē ēndan

İki yaklakēm̄nlar.¹⁸⁹ Bullōun ifadelerine göre, Grotiusōun ederken, uluslararası toplum hakkēnda daha sonraki senelerde (1900ōlerin bakēndaki *International Law* isimli kitabēyla) dūkūnmūk olan Lassa Oppenheim ise çoĵ ulcu çizgiyi temsil etmektedir. İki yaklakēm̄n en temel ortak özellikleri, her ikisinin de uluslararası politikayē var olduĵuna inandēklarē bir uluslararası toplum çerçevesinde okumalarē ve bu toplumun üyeleri üzerinde baĵ layēcē yasalarē olduĵuna inanmalarēdē. Her ikisi de bu ortak duruklarē sebebiyle, hem uluslararası ortamē devletlerin sürekli çatēma halinde olduĵu bir doĵ a durumunda olduĵuna inanan Realpolitikten, hem de var olan sistemin kaldēdēp yerine kozmopolitan bir dünya toplumu kurulmasēnē savunan devrimci eĵ ilimden farklılmaktadır.¹⁹⁰ Bu duruk esasen bu çalēmada ele alēnan İngiliz Okulu tarafēndan benimsenmēk olan yaklakēm̄n aynēdē, zira İngiliz Okuluōndan ve Hedley Bullōdan bahsilirken, en temel özelliklerinin ñuluslararası toplumō kavramēndan çēkmē olmalarēolduĵu çok kez ifade edilmēti. Bu bakēndan, Grotius-Oppenheim arasēndaki ayrēkēn da, esasen İngiliz Okuluōnun kurucularēndan sonra kendilerini aynē okulun ikinci jenerasyonu olarak gören yazarlar arasēndaki ayrēkēnē ta kendisi olacaktē.

Çoĵ ulcu-dayanēkmacē yaklakēm̄nlarēn ortak noktalarē bu kēilde sēalanabilirken, Bullōa göre bu iki yaklakēm̄n birbirinden ayrēmalarēna neden olan ise üç konu mevcuttur. Bunlar uluslararası toplumda savakēn yeri; hukukun kaynaklarē ve devletler toplumunda bireylerin yeridir. Bu çalēmada ñdüzenō ve ñadaletō kavramlarē arasēndaki iliki çēkēk noktasē olduĵundan, bu ayrēkēk noktalarē içinde özellikle birinci ve üçüncü noktalar önem kazanmaktadır, kōyle ki:

Oppenheimōa göre, savak konusunda aslolan, savak esnasēndaki hareketlerin doĵ ruluĵudur (*just conduct of war, jus in bello*) oysaki Grotiusōun yaklakēm̄nda aslolan savakēn sebebinin haklēē dē (*just cause of war, jus ad bellum*). Oppenheimōa göre, savakēn haklē bir sebebinin olup olmasē uluslararası hukukun veya politikanēn dē il, ahlakēn/etē in ilgilenmesi gereken bir konudur. Savak, baklēbakēna bir devletin en önemli haklarēndan biridir ve uluslararası hukuk da bu hakkēn nasē gerçeklektē ini denetlemekle görevlidir, bu hakkē sorgulamakla dē il. Grotius ise Oppenheimōn tersine, hukukun savakēn sebeplerini de sorgulamasē gerektiē i hususunu vurgulamētē. Burada Bull, 1919ōdan önce Oppenheim tarafēndan dile getirilen bir sistem mevcutken, Birinci Dünya Savakēndan sonra Grotiusōun

¹⁸⁹ Hedley Bull, ñThe Grotian Conception of International Societyō, Herbert Butterfiel, Martin Wight (Ed.), **Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics** içinde (51-73), London: George Allen & Unwin Ltd, 1966.

¹⁹⁰ Ibid., s. 53.

bakladı̇ ĩnē not etmiē, bōylece savak sebeplerinin de
likkat ēekmiētir.¹⁹¹

Savakla ilgili olarak bir bakka anlakmazlık konusu ise kudur: Grotiusġa gōre haklē bir sebeple savak baklatı̇dē ĩnda, ũēũncũ taraflar bu savaka haklē olanē yanēda katēdabilirler ancak bir bir zorunluluk deē ildir, zira one gōre bu devletler savaka katēmayabilirler. Ancak savaka katēmasalar dahi, ũēũncũ taraflar, haklē olan tarafa yōnelik bir ayrēncēlik yapmalıdardē. Bu ũekilde Grotius, savakta tarafsēzlik kavramēnē ortaya ēēkmasēna da katkıda bulunmuktur ancak bu tarafsēzlik a ĩnhaklē olan lehineō bir statũ kazandērmētiē. Oppenheim ise, ũēũncũ taraflarēn savaka katēp katēmamalarēyla ilgili bir gōrũk beyan etmemiētir ancak onun anlayēna gōre savakta tarafsēzlik tam olarak her iki tarafa da (haklē veya haksē olsun) ekıt uzaklıkta olmak anlamēdadē, dolayēēyla herhangi bir ayrēncēlik sōz konusu deē ildir.¹⁹²

Aynē ũekilde, savaktaki ittifaklar ele alēndē ĩnda da Grotius ve Oppenheim asēndaki farklılık netlemektedir. Grotiusġa gōre bir savak sebebinin haklē olup olmadı̇ ē ittifak yũkũmlũlũklerinden daha aē ē basmalıdē, ve ēē er bir devlet mũttefikinin haksē bir sebeple savak baklattı̇ ĩnē fark ediyorsa, ona yardēn etme zorunluluē u da yoktur. Dolayēēyla, ittifak ilikkisinde birbirlerine verilmik sōzlerle baē lē olan devletler, haksē bir savak esnasēda bu ittifak yũkũmlũlũklerini ihlal edebilirler. Oppenheimġa gōre ise, ittifak ilikkisinde ĩnhaklē/haksēō gibi kavramlara, dolayēēyla da ahlaki bir anlayēa yer yoktur.¹⁹³

Bu noktaya kadar anlatēanlarda gōrũldũē ũi gibi, ēoē ulcu/dayanēmacē yaklakēnlar savak konusunda ũzellikle de savakēn haklēdē ē noktasēda ayrēnmaktadır. Dayanēmacēlik, savakēn sebebinin haklēdē ĩnēn, savakta haklē gerekēeye sahip olan tarafa destek olunmasē iēin yeterli bir sebep olduē unu iddia etmekte, ve ēoē ulculuk da bu argũmana karkēēēkmaktadır. Bu baē lamda Soē uk Savak sonrasēdōnemde tek kũresel gũē olarak beliren ABDġnēn ũzellikle de Irakda ilgili geliēmeler karkēēēnda, iēinde bulunduē u savaklarēn haklēdē ēna olan inancēnēn, bu ēalēmada, ABDġnēn dēk politikasēnda dayanēmacēlik ōē eleri barēndēp barēndēmadē ĩnēn sorgulanmasēna neden olmaktadır.

ēoē ulcu ve dayanēmacēdarēn bu konudaki bir bakka anlakmazlık noktasē devletlerin egemenlikleri ve birbirlerinin iē iēlerine karēmama prensibiyle ilgili olarak karkēēēa ēēkmaktadır. Oppenheimġa gōre, devletlerin toprak bũtũnlũē ũi ve sēnēlarēnēn dokunulmazlık ē

¹⁹¹ Ibid., ss.54-55.

¹⁹² Ibid., s. 61.

¹⁹³ Ibid., ss.62-63.

el yapāakē olmasēndan ötürü, bu prensipler ancak ve rānda ciddi bir tehlike mevcutsa ihlal edilebilir. Oysaki Grotiusâ göre, devlet hükümdarlarē sēñlarē içindeki halkēñ güvenliği ve refahēndan sorumludur ve dünya üzerinde her yerdeki insan haklarēñē korumakla yükümlüdürler. Uluslararasıtoplumdaki bu yükümlülük, müdahale etmeme prensibinden ağ ē basmaktadır.¹⁹⁴ Dolayēsēyla bireylerin hak ve yükümlülüklerinin korunmasēñē, uluslararasıdüzenin muhafaza edilmesi gerekliliği karkēsēnda daha ağ ē basmasē gerektiği fikrini öne süren dayanāmacēđēñ, ABDñnin dēk politikasēnda Soğ uk Savak sonrasē dönemde Irakda ilgili geliñmeler karkēsēnda ne derece ağ ē bastē ē önemli bir soru olarak ortaya çēkmaktadır. Diğ er taraftan Türkiye açēsēndan da Irakda ilgili geliñmelerde, bireylerin hak ve yükümlülükleri ile uluslararası düzenin muhafaza edilmesi gerekliliğinin nasē bağ daktēđmaya çālāddē ē bu çālāmada ele alēnan bir konu olacaktır.

Grotius ve Oppenheim arasēndaki savak konusundaki son anlakmazlık noktasē ise bireylerin silahlanmasēyla ilgili olarak karkēñēza çēkmaktadır. Oppenheim, uluslararası toplumun üyesi ve uluslararası hukukun da tek öznesi olarak devletleri gördüğünden, ona göre, uluslararası hukuk, bireylerin silahlanmasēyla ilgilenmemelidir. Grotius açēsēndan ise, bir birey, eğ er kendisine savakmasē için emredilen savakta, haksēz tarafē temsil ettiğine inanērsa, yani uğruna savaktē ē devletin haksēz olduğuna inanērsa, silah tutmayē reddetme hakkēna sahiptir.¹⁹⁵ Esasen bu ayrēma noktasē Bull tarafēndan Grotius ve Oppenheim arasēnda belirlediği üçüncü ayrēđēk noktasē olan ñdevletler toplumunda bireylerin yeriò hususuyla doğrudan ilintilidir. Gerçekten de, Oppenheim, uluslararası toplumun sadece devletlerden oluktuğuna inanmasēna karkēđēk, Grotius, bu toplumda bireylerin de olduğunu ve onlarēn da hak ve yükümlülükleri olduğu fikrini savunmaktadır.¹⁹⁶ Bu ayrēma, elbette savakēken devlet kadar bireyin de bir iradesinin olup/olmadē ē konusunda kendini göstermekte ve taraflarē birbirinden farklılakmasēna neden olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye ve ABDñnin dēk politika kararlarēnda da dayanāmacēđēñ mē çoğ ulculuğun mu ağ ē bastē ē taraflarē dēk politika kararlarēnda, bireyin hak ve yükümlülüklerinin yani Bullñn tanēñēyla insani adaletin ne derece ön planda olduğunun incelenmesiyle anlakēlacaktē.

Bull tarafēndan Grotius ve Oppenheim arasēnda belirlenen üç ayrēma noktasēndan ilki ve üçüncüsüne bu şekilde değindikten sonra, ikincisinden de kēsaca bahsetmekte yarar

¹⁹⁴ Ibid., s. 63.

¹⁹⁵ Ibid., s. 64.

¹⁹⁶ Ibid., s. 68.

ma, esasen taraflarēn bu yukarda sayđan farklē ta kendisidir. şöyle ki: Grotius, uluslararası hukukta ñDođ al hukukōa merkezi bir yer ayērmaktaydē Doğ al hukuk, ona göre, uluslararası hukukun tek kaynağ ē değ ildir belki, ama çok önemli bir yere sahip olduğu da akıardē. Oysaki Oppenheimōa göre, uluslararası hukukun Doğ al hukukla hiçbir bağ lantēē yoktur zira uluslararası hukuk dediğ imiz kavram teamüllerden ve devletlerin kendi rēzalarēyla oluturup üzerinde uzakē sağ ladēklarē antlakmalardan kaynaklanmaktaydē.¹⁹⁷ Görüldüğü gibi, uluslararası hukukun en temel kaynağ ēñēn Doğ al hukuk olarak algēdmasē Grotiusōn, uluslararası ilikilerde ahlak/etik gibi bir kavramē da kaale almasē ve neyin doğ ru olup neyin olmadığ ēñē sormasē başka bir ifadeyle adaletle ilgili fikirleri dikkate almasē sonucunu doğ urmaktır. Buna karkēđē, Oppenheim ise haklē/haksēz savak, ahlaki yükümlölük gibi kavramlarēdēlayēp, daha reel bir çizgiyi temsil etmiktir.

Daha önce de ifade edildii gibi, bu çalāmasēyla Bull, çoğ ulcu/dayanāmacē tartāmalarē olarak bilinen ve uluslararası toplumun doğ asē üzerine yapđan kuramsal tartāmalarēn baklangēç noktasēñē oluturmaktır. Grotius doktrinini dayanāmacē; Oppenheim doktrinini de çoğ ulcu yaklakēm olarak nitelendirip, ikisi arasēndaki farklarē ortaya koymuştur. Gerçekten de iki yaklakēmēn yukarda sayđan ayrēma noktalarēñēn uzantēdarē 20. yüzyēda dünya politikalarēnda düzen-adalet ilikkisi konusunda yeniden canlanmēttē. Bullōa göre Grotius doktrininin etkisi 20.yüzyēda özellikle de 1935ōe Kalyaōñēn revizyonist politikalarē karkēsēnda uluslararası toplumun uyguladığ ēekonomik yaptēñlar, Kkinci Dünya Savakēñdan sonra da savak suçlularē için kurulan Nuremberg Mahkemeleri ve Birlekmiç Milletlerōñ Kore Savakēsnasēnda Kuzey Koreōye yaptığ ēmüdahale örneklerinde iyice su yüzüne çēkmēttē.¹⁹⁸

1990ōlarda ise çoğ ulcu-dayanāmacē tartāmalarē daha ilerde görüleceğ i gibi özellikle de ñinsani müdahaleō kavramē çerçevesinde ortaya çēkmē, ve uluslararası toplumda devlet egemenliğ i, toprak bütönlüğ ü, sēñlarēn dokunulmazlığ ē müdahale etmeme prensiplerinin haklēđē ē başka bir ifadeyle uluslararası toplumun birarada yakama kurallarē tartēđē hale gelmiktir. Kısani müdahale konusu, düzen ve adalet kavramlarē arasēndaki çatāmayē gündeme getirmesi bakēmēñdan önemlidir zira insani müdahale, insani adaleti sağ lamak amacēyla uluslararası toplumun birarada yakama kurallarēñē ihlal etmek yani uluslararası düzenin bozulmasē anlamēna gelmektedir. Devletlere müdahale etmeme prensibi üzerine kurulmuş bir uluslararası toplumda, ağ ē ikkence ve kötü muameleye tabi olan toplumlarē kurtarmak için

¹⁹⁷ Ibid., ss.66-67.

¹⁹⁸ Ibid., s. 71.

kesini ihlal ederek müdahalede bulunmak, uluslararası
ktadē. Bu sebeple, insani adalet veya kozmopolitan
adalet adēna devletlere müdahale etmenin devletlerin ahlaki sorumluluğu olup olmadıēı
sorusuna farklı cevaplar verilmektedir. Bu soru en çok da kendilerini Kşgiliz Okuluōnun İkinci
Jenerasyonu olarak tanımlayan düşünürler tarafından ele alınmaktadır. Böylelikle bakānē R.J.
Vincent, Nicholas Wheeler, Timothy Dunne, Robert Jackson ve James Mayall gibi
yazarların¹⁹⁹ çektiği bu grup, Bullōun baklattıēı düzen-adalet ikilemi çalışmalarānē devam
ettirmiş ve 20.yüzydēn sonlarında bu iki kavram arasındaki ilişkinin değ ikip değ iktediğini
sorgulamaktadır. Söz konusu akademisyenlerin ve onları takip eden diğer uzmanların
sorgulamalarına ve Bullōa yönelik olan eleştirilerine eğ ilmeden önce, çoğ ulcu ve dayanāmacē
yaklaşımlarē bu yazarların ifadeleriyle daha net şekilde tanımlamak yararlı olacaktır.

Çoğ ulcu yaklaşım, birbirinden farklı siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel yapıda olan
devletlerin birarada yaşadığı uluslararası toplumun en temel özelliği olarak devletlerin
birbirinden farklı olduğunu yani var olan çoğ ul durumu görmektedir. Bu yaklaşıma göre,
uluslararası toplum, bu çoğ ulluğu korumalıdır. Bunu korumanın en rasyonel yolu ise,
devletlerin oluşturdıkları uluslararası toplumun, bu devletler arasındaki askari düzeydeki bir
uzlaşmaya dayanmasıdır.²⁰⁰ Çoğ ulculara göre bu uzlaşma askari düzeyde olmalıdır aksi takdirde
uzlaşmanın kapsadığı alanlar genişletilmek istenirse, devletler arasında, devletlerin
birbirlerinden oldukça farklı olmalarından ötürü, çatışma çıkma olasılığı çok yüksektir. Askari
düzeydeki uzlaşma da devletlerin hak ve yükümlülüklerini temel alan kurallar çerçevesinde
sağ lanabilir: egemenlik hakkının korunması toprak bütünlüğü, sınırların dokunulmazlığı ve iç
işlerine karışmama gibi devletlerin hak ve yükümlülüklerini belirten kurallar, uluslararası
ilişkilerde üzerinde herkesin anlaştığı kurallardır. Bu bakımdan uluslararası toplumun
dayanması gerektiğini askari düzeydeki uzlaşma da bu kurallar üzerine kurulmalıdır. Zira
devletler farklıdır ve amaçlara sahip olsalar dahi, hepsinin uluslararası düzenin sağ lanması
ve korunması konusunda ortak bir ihtiyaçları bulunmaktadır.

¹⁹⁹ Elbette çoğ ulcu- dayanāmacē tartışmaları sadece ismi sadece belirtilen uzmanlara indirgenemez. Belirttiğimiz gibi bu isimler nıbakē çekmektedir. Gerçekten de bu isimler, Kşgiliz Okulu ile en çok özdeşleşen yazarlar olarak bakānēndan öne geçmektedirler. Ancak düzen-adalet ilişkisi ve hangisini önde olması gerektiğini ilgilene, bu konuda düşünün ve yazan Kşgiliz Okulu geleneğinin içinde ve dışında birçok akademisyen bulunmaktadır. Çalışmanın hem Kşgiliz Okulu Bölümüünde değ inilen, hem de ileri sayfalarında çeşitli vesilelerle kendilerine değ inilecek olan bu isimler nı şekilde sıralanabilir: Hidemi Suganami, Andrew Linklater, Andrew Hurrell, Stanley Hoffmann, Terry Nardin, Adam Roberts, Richard Little, Barry Buzan, Alex Bellamy, Chris Brown, Samuel M. Makinda, Emerson Maione de Souza. Elbette liste daha da uzatılabilir.

²⁰⁰ Nicholas Wheeler, Timothy Dunne, nHedley Bullōs pluralism of the intellect and solidarism of the willō, **International Affairs**, Vol.72, No.1, 1996, s.95.

çoğulcu yaklakēmē tersine, uluslararası ilişkilerdeki lüğ üne dayanabileceğ ini savunmaktadır. Bu yaklakēm, yukarda sayđan kurallar dēkēnda, ahlaki konularda da evrensel bir standart olabileceğ ini iddia etmektedir. Bu sebeple, dayanēkmacđarēn daha ñhümanistò bir çizgide olduğ u söylenebilir zira ahlak konusu devletin dokunulmazlğ ēnēn sorgulanmasēna neden olmakta ve devletin de temelinde ñbireyò olmasēndan ötürü, bireylerin hak ve özgürlüklerinin merkeze konmasē gerektiğ i sonucu ortaya çēkmaktadır.

Dayanēkmacē yaklakēm, kuvvet kullanēmēnē uluslararası toplumun ortak isteğ ine bağ lamasē bakēmēndan önemlidir. Bu ortak istek ise iki farklı şekilde vuku bulabilir. Dayanēkmacđē ēn ilk tür örneğ i, ópolis hareketiò olarak tanēmlanabilir ve uluslararası hukuku ve uluslararası toplumun en merkezi kurallarēnē ihlal eden (sēnēlarēn dokunulmazlğ ē prensibi gibi) devletlere karkē uluslararası toplumda olukan dayanēkmayē ifade eder. Bir bakka ülkeyi ilhak eden bir devlete karkē uluslararası toplum üyelerinin Birleşmiş Milletler kartēnda belirtilen ñortak güvenlikò prensibine göre hareket etmeleri buna örnektir. Dayanēkmacđē ēn ikinci tür örneğ i ise daha derin bir dayanēkma örneğ idir ve bu defa yapđan dayanēkmacēylem müdahale etmeme prensibine meydan okuyabilir. Bu yaklakēma göre devlet liderleri insan haklarēnēn tüm dünya üzerindeki koruyucularē olduğ una göre insan haklarē ihlalinin olduğ u herhangi bir yere ortak bir müdahalede bulunulmasēbuna örnektir.²⁰¹

Gerçekten de dayanēkmacē yaklakēm, ahlaki konularda evrensel bir standart olabileceğ ini iddia etmesinden ötürü, insani müdahale gibi, insan haklarēnē korumak adēna bir devletin egemenlik hakkēnē ihlal edip müdahalede bulunma eyleminin var olmasē gereken bir durum olduğ unu savunur. Oysaki çoğulcu yaklakēma göre ise devletler arasēnda ahlaki konularda bir uzlakē yoktur. Çoğulculuğ a göre, ahlaki anlamda neyin doğ ru neyin yanlāk olduğ u ve/veya ñadaletòin ne olduğ una dair bir uzlakē olmamasēndan dolayı da insani müdahale kavramē tartēmalēdē. Çünkü böyle bir hak, uluslararası toplumda var olan askari uzlakēmēn dayalē olduğ u kurallarē²⁰² yok sayar ve uluslararası toplumun ta kendisini tehlikeye atar. Bu noktada çoğulcu yaklakēmēn, insani müdahale kavramēnēn reddini realist görükün reddiyle karētēmamak gerekir zira realist görükē göre insani müdahale, devletlerin kendi çēkarlarē için kullandēklarē bir araçtē. Oysaki Nicholas Wheelerōn da belirttiğ i gibi çoğulcu

²⁰¹ Wheeler, Dunne, ñ Hedley Bullòs pluralism of the intellect and solidarism of the willò, s.95.

²⁰² Ki bu kurallar, egemenlik hakkēnē korunmasē toprak bütünlüğ ü, sēnēlarēn dokunulmazlğ ē ve iç iilerine karēkama gibi devletlerin hak ve yükümlölüklerini belirten kurallar olarak belirtilebilir.

em olmasından ötürü reddetmektedir.²⁰³ Bu çalışmada
çen daha derin versiyonu dikkate alınacaktır.

İngiliz Okulu'nun ele alındığı bölümde belirtildiği üzere, çoğulcular ve dayanışmacılar arasındaki bölünmenin, bazı uzmanlarca uluslararası toplumun en iyi örgütlenme şekli olup olmadığı sorusuna verilen farklı cevaplardan kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Gerçekten de Brown'ın ifadelerine göre, çoğulcular uluslararası toplumun en iyi örgütlenme şekli olduğunu düşünürken; dayanışmacılar, bu toplumun sadece iyileştirilebileceğini savunmaktadırlar.²⁰⁴ Bakka bir analize göre de çoğulcu-dayanışmacı ayrışma her iki yaklaşımın da dünya ile ilgili farklı ampirik yargılarından kaynaklanmaktadır. Örneğin Andrew Linklater ve Hidemi Suganami, çoğulculuğun dünyaya küphecio yaklaştığını ifade ederken, dayanışmacı'da böyle bir küpheciliğin olmadığı vurgularlar.²⁰⁵ Linklater ve Suganami, çoğulculuk ve dayanışmacı arasındaki farkın, ahlaki önceliği farklı aktörlere vermelerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığını da sorgulamaktadırlar. Çünkü çoğulculuğun devletlere ve devletler toplumunun korunması ve kollanmasına öncelik tanırken; dayanışmacı'n bireylere ve onların korunması ve kollanmasına öncelik verdiğini belirttik. Ancak ayrışma sebebinin, ahlaki öncelik verilen aktörlere bağlamak, Linklater ve Suganami açısından tuhaf bir konuyu da gündeme getirmektedir: Hedley Bull. Bull, daha önce çok kez ifade edildiği gibi bir çoğulcu olarak bilinmektedir. Ancak temel eseri olarak ele aldığı çalışmada esas olanın insanoğlunun bütünlüğünün oluşturdığı toplum olarak ifade etmesi, onun ahlaki önceliği aslında bireylere verdiğini gösterir. O halde, çoğulcu-dayanışmacı ayrışmada ahlaki öncelik kavramına öne koymamak yerinde olacaktır.²⁰⁶ Linklater ve Suganami sonuçta ikisi arasındaki farkı bu iki yaklaşımın devletler arasında var olduğu inandıkları potansiyel dayanışma derecesinin farkına bağlarlar, ki bu da biraz önce ifade edilen küphecio olup olmama durumuyla aynı anlamı gelmektedir.

Dayanışmacılar tarafından yukarıda belirtildiği gibi öne sürülen bu fikirler, Hedley Bull'ın *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* isimli çalışmada düzen-adalet ilişkisi bağlamında dile getirdiği fikirlerin eleştirilmesine neden olmuştur. Daha önceki bölümde derinlemesine ele aldığı bu çalışmada, uluslararası düzenin, uluslararası toplumun diğer tüm değerlerinin gerçekleştirilmesi için bir ön şart olduğu dile getirilmiş, ancak bunun da temelinde, insanoğlunun temel değer ve amaçlarının gözetilmesi

²⁰³ Wheeler, "Pluralist or Solidarist Conceptions", ss.468-471.

²⁰⁴ Chris Brown, "International Theory and International Society", ss.43-44.

²⁰⁵ Linklater, Suganami, *English School of International Relations: A Contemporary Reassessment*, s.60.

²⁰⁶ Ibid., s.65.

ta bu sebepten ötürü de daha önce belirttiğimiz gibi, sonraları dayanılmaz oldu u şekilde yorumlar olmaktadır çünkü zamanla kendisinde çoğulcu çizgiyle ilgili olarak birtakım olumsuz düşüncelerin geliştirmesi de fark edilmiştir.²⁰⁷ Ancak yine de bu durum, Bullûn içindeki dayanılmaz eylemin, kendisinin çoğulcu eylemi tarafından gölgelendiği ve bu sebeple de düzeni adalet karkasında daha üstün bir konumda tuttuğu yönündeki eleştirileri engelleyememiştir. Bazı noktalarda Bull haklı bulunurken, bazı noktalarda ise eleştirilmik ve belirtilen fikirler Bull tarafından ifade edilen düzen-adalet ilişkisi çerçevesinin çok daha ötesine geçmiştir. Bu fikirleri Bull'a yönelik olarak karkâ görüşler ve destekçi görüşler olarak iki farklı bakış altında incelemek yerinde olacaktır.

1.2.2.1. Bull'a karkâ görüşler

Hedley Bull'un öğrencisi olan ve ilk çalışmaları da çoğulcu bir çizgi izleyen R.J. Vincent²⁰⁸, daha sonraki çalışmaları İngiliz Okulu'nun geleneksel çizgisindeki ilk temel

²⁰⁷ Örneğin bu noktada Bull'un uluslararası düzende düzenin korunmasını sağlayan en önemli kurumlardan biri olarak tanımladığı büyük güçler hakkındaki teahislerine değinilebilir. Bull'a göre, büyük güçlerin düzenin korunmasıyla ilgili iki temel misyonu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kendi aralarındaki ilişkileri düzenli bir şekilde sürdürmeleridir. İkincisi ise diğer devletlerle olan ilişkilerinde, sahip oldukları hakim pozisyonu kullanarak ilişkilerin belirli bir düzen çerçevesinde ilerlemesini sağlamaktır. Dolayısıyla Bull'a göre, büyük güçler uluslararası toplumu düzenlemekle görevlidirler ve bu da uluslararası toplumu güçlendiren bir faktördür. Ancak Bull, Soğuk Savaş döneminde büyük güçlerin uluslararası toplumun gardiyanı gibi davranmadıkları da fark etmiş ve bundan dolayı da hayalkârlıkla uı ramıştır. Oysaki Bull'a göre, büyük güçler düzensiz şekilde hareket etmekten kendilerin alıkoymaları adil değilim taleplerine cevap vermeli ve kendi aralarında ırbirliğı yapmalıdır. Ancak ifade edildiğı gibi güncel gelişmeler, büyük güçlerin uluslararası topluma böyle bir katkıları olmadıkları da göstermektedir. Bull, *The Anarchical...*, ss. 97, 200, 221-222.

²⁰⁸ Vincent'daki çoğulcu eylemi, akademik hayatının erken dönemlerinde gerçekleştirdiği *Nonintervention and International Order* çalışması içerisinde müdahale etmeme prensibine yaptığı vurguda görmek mümkündür. Vincent bu çalışmada müdahale etmeme prensibinin, bazılarıca, uluslararası düzeni, ahlaki konulardan ve/veya adaletle ilgili fikirlerden üstün tutmak olarak algılanabileceğini, çünkü müdahale etmememe prensibinin, bir ülkenin iç idlerinde olan bitene karkâ tolerans göstermek olarak yorumlanabileceğini ifade etmektedir. Bu durumda Vincent'a göre, müdahale etmeme prensibine bağlı olan bir devlet, yanındaki devletin bakında olanları ne gibi insan hakları ihlalleri içerisine girdiğiyle ilgilenmez çünkü müdahale etmeme prensibine göre aslanan devletin dokunulmaz egemenliğıdır. Bu prensibin bazılarıca ıahlak değeri değeriendirilmesine rağmen, Vincent, aslında müdahale etmeme prensibinin ahlaki gerekçelerle herhangi bir müdahalede bulunma fikrinden üstün tutulması gerektiğini düşünmektedir. Vincent'a göre müdahale etmeme prensibinin bu üstünlüğüün üç temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, müdahale bulunacak olan devletin tarafsız davranacağından hiçbir garantisinin olmayacağıdır. Müdahalede bulunan devlet çok büyük bir ihtimalle kendi çıkarları için bu müdahaleyi gerçekleştirmektedir. İkinci olarak Vincent'a göre, yapılan müdahale, müdahalede bulunan devletin tarafsızlığı garantisine dahi, bu müdahale yerel halk tarafından hok karkâanmayacak, devardaki gücün kendi değerlerini empoze etmesi olarak algılanacak ve bu da müdahalenin dirençle karkâakması ve kiddetin artmasına neden olacaktır. Üçüncü olarak ise, evrensel anlamda herkesi için geçerli ve kabul edilmik bir ahlaki prensipler bütünlüğü olmadıklarından, ahlaki gerekçelerle müdahalede bulunma fikri kaçınılmaz gerçeklerine uymamaktadır. Bu durumda müdahale etmeme prensibinin neden uluslararası ilişkilere hakim olması gereken bir prensip olduğu da daha iyi anlaşılabılır. Bkz. Vincent, *Nonintervention and International Order*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1974, ss.345-346. Bu görüşlerinden de anlaşılabacağı gibi Vincent, esasen Bull'un çoğulcu çizgisini devam ettirmiştir. Ancak Bull'un görüşleriyle de sınırlı karmamıştır. Vincent'daki değeriim, birazdan görüleceği gibi, onun müdahale etmeme prensibine bağlı olmadığından bir kopuk değildir. Vincent'daki değeriim, ıhangisi kartlarda müdahale edilebilir? sorusuna net bir cevap bulabilmesindedir.

en de bu dönükümü, Vincent²⁰⁹ın çalışmasında, insani hakların toplumun mekruiyeti için en temel standart olduğu fikri aracılığıyla açık şekilde görmek mümkündür.²⁰⁹ Şöyle ki:

Vincent²¹⁰ göre, dünyanın tüm kültürlerini ortak bir zeminde buluşturabilen iki temel hak bulunur. Bunlardan ilki güvenlik hakkıdır ki bu hak, Bull ve takipçilerinin temel olarak en çok ilgilendikleri konudur; ikincisi ise birincisinden de daha önemli olan ve diğer tüm insan hakları kapsamında önceliğe sahip olması gereken eşitlik hakkıdır ki bu da açlık ve yokluk kapsamında toplumların korunması esasını içerir ve bu bağlamda da politik ekonominin bir konusudur. Vincent²¹¹ göre, çoğulcu-dayanışmacı tartışmalarında, bu konu her ne kadar dayanışmacı olarak bilenen Wheeler ve Dunne tarafından bahsedilmiş olsa da, bu temel hak hiçkimse tarafından derinlemesine incelenmemiş, üzerinde ampirik olarak çalışılmamıştır. Vincent, varoluş hakkını her devletin tanıması ve kabul etmesi durumunda, dünyanın tüm toplumlarının üzerinde anlaşabilecek küresel bir kozmopolitan kültür yaratılabileceğini savunmuş, bu şekilde daha dayanışmacı bir uluslararası toplumun oluşturulabileceğini ileri sürmüştü ve böylece de çoğulcu-dayanışmacı tartışmaların odak noktası olan müdahale etmeme prensibinin ne zamanlar ihlal edilebileceğini sorusuna ortak bir cevap bulunabileceğini iddia etmiştir. Bu fikirleri, Vincent²¹² klasik dayanışmacı yaklaşımdan da farklıdır. Bunun en temel sebebi Vincent²¹³ın, dayanışmacı yaklaşımın en önemli tartışma konularından biri olan insani müdahale kavramıyla ilgili olarak kritik aciliyet durumlarına şerh etmemesi ve uluslararası toplumun rutin pratikleriyle ilgilenmesidir.²¹¹

Başka bir ifadeyle Vincent, insan haklarının oluşturulmasında insani müdahale doktriniyle bağlantılı olarak insan hakları kavramının uluslararası toplumda uygulanmasından çok, bu kavramın batıda olmayan üzerindeki hakimiyet çabaları olarak algılanmasından ötürü çıkmaza neden olduğunu savunmaktadır. Ayrıca en temel hakkın eşitlik hakkı olduğunu ileri sürerek, aslında iki şey göstermiştir. İkinci olarak Vincent, dayanışmacıların temel hakları olarak gördükleri hakların dünyanın üzerindeki tüm toplumlar için ortak olmadığına vurgulamıştır. Diğer taraftan, eşitlik hakkının tüm toplumlar için ortak bir zemin ve küresel bir kozmopolitan kültür yaratılabileceğini iddia

²⁰⁹ R.J. Vincent, **Human Rights and International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

²¹⁰ Ana Gonzalez-Pelaez, Barry Buzan, *A Viable Project of Solidarism? The Neglected Contributions of John Vincent's Basic rights Initiative*, **International Relations**, Vol.17, No.321, 2007, ss. 321-322.

²¹¹ Gonzalez-Pelaez, Buzan, *A Viable Project of Solidarism?...ö*, ss. 324-326.

birbirinden farklı ve çeşitli olması iddiasına karşın
kütüpteki düşünce çizgisini reddetmiştir.²¹²

Bu bağlamda Vincent'in çalışmaları düzen-adalet ilişkisine yapısal reformların yapılması gerekliliğini ekleyerek, ona ekonomik bir boyut kazandırdığı ve bu şekilde de İngiliz Okulu'nun politik ekonomi ile olan bağlantıyı en giderdiği şekilde analizler mevcuttur. Örneğin İngiliz Okulu'nun klasik yaklaşımların politik ekonomiyle bağlantıyı daha ileri senelerde Barry Buzan tarafından da dile getirilmiştir. Buzan'a göre, bu bağlantıyı İngiliz Okulu'ndaki dayanışmacı çizginin fakir kalmasına neden olmak ve bu da çoğulcu yaklaşımın dayanışmacı yaklaşım karşısında her zaman daha güçlü olması sonucunu doğurmaktadır.²¹³ Dolayısıyla, Vincent bu bağlantıyı ilk sağlayan kişi olarak, uluslararası toplumun mekruyetinin nasıl sağlanacağı sorusuna da cevap vermiştir.

Vincent'in 1980'lerin ikinci yarısında yaptığı bu eleştiri, yani toplumların açlık, yokluk, doğal felaket ve salgınlardan korunması konusu, daha ileri senelerde Tim Dunne ve Nicholas Wheeler tarafından realist ile çoğulcu yaklaşımların güvenlik anlayışlarını eleştirdikleri bir çalışmada da ele alınmıştır.

Dunne ve Wheeler, bu çalışmada, realist ve çoğulcu yaklaşımların güvenliğini olan yaklaşımların sınırlı olduğunu göstermişlerdir. Köyle ki: onlara göre, Realizm zaten nüfus güvenliğini yaptığı ve vurguyla diğer güvenlik sorunları hakkında ahlaki anlamda bir kayıtsızlık demektir. Çoğulculuk ise uluslararası güvenliğini vurgu yapar ancak uluslararası toplumun kural ve normlarından insani durumları dikkatlenmelidir. Çoğullara göre, uluslararası düzeni sağlamak esastır ve bu da uluslararası güvenliğini sağlamakla ek anlamlandırılır. Yani uluslararası toplumun referans noktası uluslararası güveniktir. Uluslararası toplumun referans noktası insan hakları olursa (bakka bir deyişle güvenlik uluslararası değildir, insani olursa) bu durum uluslararası düzeni tehlikeye atacaktır. Ancak çoğullara göre, uluslararası düzene verdikleri öncelik ahlaki anlamda bir çöküş de değildir zira uluslararası düzen, aslında insan güvenliğini için vardır. Aynen Bullau ifade ettiği gibi, nüfuslararası düzen, dünya düzenine yani insanoğlunun temel, birincil ve evrensel amaçlarına hizmet ettiği için değerlidir. Dunne ve Wheeler, çoğulcu çerçevedeki bu güvenlik anlayışına karşın çökmek ve yerine insan haklarını ve dolayısıyla da insan güvenliğini temel alan elektirel bir yaklaşım önermişlerdir. Onlara göre, çoğulcu yaklaşım, uluslararası düzeni ve uluslararası güvenliğini merkezine alarak, insan

²¹² Andrew Linklater, "The English School Conception of International Society: Reflections on Western and non-Western Conceptions", *Ritsumeikan Annual Review of International Studies*, Vol.9, 2010, s.8.

²¹³ Buzan, *From International to World Society?*, ss.139-160.

dır: açlık, kuraklık, salgın hastalık, kayıplar, hamilelik
yaklaşımın hiçbir şekilde kaale almadığı güvenlik
sorunlarıdır. Dunne ve Wheeler'a göre çoğulcular, küresel kapitalizmin yarattığı eşitlik
eksizliklere dikkat çekmemektedir. Diğer taraftan çoğulculuk, egemenlik ve müdahale
etmeme prensipleriyle, devletlerin kendi duvarları için insan hakları ihlalleri
gerçekleştirmeleri için açık çek oluşturmakta, ve de çoğulcuların temel çıkarı noktası olarak
belirledikleri uluslararası toplum da çoğu zaman hareket etmede yetersiz kalmaktadır.
Rwanda örneği, Dunne ve Wheeler'ın ifadeleriyle, uluslararası toplumun etik sınırlarını
göstermektedir. Dolayısıyla Dunne ve Wheeler'a göre, insan güvenliğinden sorumlu olan
uluslararası sivil topluma vurgu yapmak ve onun gelişmesi için çaba sarfetmek yerinde
olacaktır.²¹⁴ Görüldüğü üzere, Dunne ve Wheeler'ın bu çalışmalarında Vincent'ın
görüşlerinden etkilendikleri ve fikirlerini Vincent'ın yaptığı eleştirilere eklemlendirdikleri
akıllardır.

Wheeler'ın düzen-adalet ilişkisinde hakim olan geleneksel görüşle farklı olan
yaklaşımın tüm detayları esas itibarıyla 2000'lerin tam başında gerçekleştirdiği
çalışmasında netleşmiştir²¹⁵. Çalışmasında devletin dünya üzerindeki insani dayanışmanın
temsilcisi olduğu fikrine yani devletçi paradigmaya karşı çıkan Wheeler²¹⁶, uluslararası
düzeni güçlendirmeye yönelik olan çalışmaların tersine adalet ve adaletsizlik
kavramlarına yoğunlaşmak ve uluslararası topluma zarar vermeden, nasıl olur da var olan
adaletsizlikler düzeltilebilir, sorusuna cevap aramıştır. Wheeler, bu çalışmasıyla çoğulcu
küpheciğe karşı çıkarak vererek dayanışmacı bir çizgi oluşturmuş ve insan hakları üzerinden
insan, müdahale kavramını temel çıkarı noktası olarak almıştır. Ona göre, BM Güvenlik
Konseyi'nin sadece devletlerarası barış ve güvenliğini bozan bir devlete harekete geçmesi ve
sadece bu durumda askeri bir yaptırım uygulaması yeterli değildir. Çoğulculuk, sadece bu tarz
bir ortak güvenlik anlayışını benimsemektir. Oysaki Wheeler'a göre, bunun da ötesinde insan

²¹⁴ Bkz. Tim Dunne, Nicholas J. Wheeler, "We the Peoples: Contending Discourses of Security in Human rights Theory and Practice", **International Relations**, Vol.18, No.9, 2004, ss.9-23. Ayrıca söz konusu yazarların temel insan haklarını evrenselliğini tartıştıkları çalışmalar için bkz. Tim Dunne, Nicholas J. Wheeler (Ed.), **Human Rights in Global Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

²¹⁵ Nicholas Wheeler, **Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society**, New York: Oxford University Press, 2002.

²¹⁶ Esasen, Wheeler'ın devletçi paradigma'ya karşı çıkışını dile getirdiği en önemli çalışmalarından biri de şudur: Nicholas J. Wheeler, "Agency, Humanitarianism and Intervention", **International Political Science Review**, Vol.18, No.1, 1997, ss.9-25. Bu çalışmada Wheeler, devletçi paradigmaya karşı çıkan iki düşünür olan Bhikhu Parekh ve Michael Walzer'ın fikirlerini ele almaktadır. Ayrıca bu çalışmada Wheeler, devletin, insanca davranışın temsilcisi olduğu fikrinin ne kadar da problematik olduğu göstermeye çalışmak ve bu konuda Amnesty International ve Medecins Sans Frontieres gibi uluslararası örgütlerin çok daha iyi bir performans sergilediklerini ancak kaynak eksiklikleri sebebiyle de çok etkili olamadıklarını ifade etmiştir.

İtendaki hareketlenmeyi tetikliyebilmelidir.²¹⁷ Ya da zni olmadan yapıdan bir insani müdahale, ñhakkı savak doktriniönin kriterlerine uymasē halinde, uluslararası toplum tarafından kabul edilebilmeli ve bu müdahalenin mekruluğ u ve yasallıē ē tartāđmamalēđē. Bu kriterlerden kú kēkilde sēalanabilir: savakē yani müdahaleyi yapmak için haklē bir sebep olmalē kuvvet kullanēnēna son kertede bakvurulmuk olmalē kuvvet kullanēnēnda orantēolmalē ve bu müdahalenin insani sonuçlarēnē olma ihtimali yüksek olmalēđē.²¹⁸ Söz konusu kriterleri yerine getirmik bir müdahale ise, Wheelerē göre ñadaletō amacēyla yapıđmēk olacaktē ve adalet adēna girikilen bir eylemin de uluslararası düzeni bozmasē beklenemez. Wheelerē göre, kritik bir insani aciliyet anēda yapıdan bu tarz tek taraflē müdahalelerin mekruluğ u, ñküresel kamu alanēna tabi olmalēđē ve burada Wheeler, Henri Shueōye atēta bulunarak aynen onun kelimeleriyle kōyle demektedir: güçlü devletler bilmelidirler ki böyle bir harekete giriktiklerinde uluslararası toplumdan önce ñdünya kamuoyu mahkemesiōnde cevap vereceklerdir.²¹⁹ Sonuç olarak Wheeler, bu çālēmasēnda, uluslararası toplumun çoğ ulcu ve dayanēkmacē ēđ ilimleri arasēndaki derin gerginlikten ötürü dayanēkmacēđē ēn önlenemez kēkilde sēēlandē ē fikrine karkē çēkar, ve onun yerine dayanēkmacē ēđ ilimin henüz prematüre olduğ unu çünkü devlet liderlerinin uluslararası hukuktaki dönükümü sağ layabilecek ahlaki riski henüz almadēklarēē ifade etmektedir. Hükümetlerin bu tavēlarēndan ötürü de, esas ahlaki bilincin olukmasē ve bir müdahalenin gerekli olduğ u inancēnē doğ masē için, Wheeler, sēēlarēn da ötesinde dünyadaki tüm medya, üniversite ve hükümetlerdēēörgütlere özel bir önem atfetmektedir.²²⁰

Wheelerēn yukarda açēklandē ē gibi çoğ ulcu yaklakēnē reddetmesinin altēnda, bu yaklakēnē sadece devletlerin bir arada yakamasēyla ilgilenmesi bulunmaktadır. Oysaki dayanēkmacēđē, farklı ülkelerde yakayan bireylerin toplu refahē gibi daha yüksek bir amaçla ilgilenmektedir. Bu durum, İngiliz Okulu nezdinde R.J. Vincentētan sonraki en önemli dönüm noktasē olarak nitelendirilebilir zira çālēmanēn içeriğ indeki Kēalizm, İngiliz Okuluōnun bilinen ñmuhafazakarō çizgisinin dēēna takmaktadır. Bu bağ lamda Wheelerēn çālēmasē

²¹⁷ Böyle bir hareketlenmenin olukmasēnda BM Güvenlik Konseyiōndeki veto sistemi önemli bir engeli olukurmaktadır. Wheeler, bir başka çālēmasēnda, özellikle BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin veto haklarēnda birtakēn sēēlamalara gidilmesi gerektiğ i hususunun altēnē da çizmiştir. Nicholas J. Wheeler, ñReview article: Humanitarian intervention after Kosovo: emergent norm, moral duty or the coming anarchy?ö, **International Affairs**, Vol.77, No.1, 2001, s. 127.

²¹⁸ Wheeler, **Saving Strangersē** , ss.33-34.

²¹⁹ Ibid., s.296.

²²⁰ Ibid., s.310.

Elektirilere bir diğ er katkı ise her ne kadar İngiliz Okulu akademisyenlerinden olmasalar da çalışmaların uluslararası politikada ahlak/etik konusuna yoğunlaşmış olan Terry Nardin ve Stanley Hoffmann'dan gelmiştir.²²² Daha önce de ifade edildiği üzere, Bull, Hoffmann ve Nardin, devletlerarası ilişkilerin adalet ilişkileriyle de açıklanabileceği fikrini savunan ve aynı savdan yola çalışmalarından ötürü de aynı çizgide kabul edilebilecek yazarlardır.²²³ Ancak aşağıda belirtileceği gibi, ayrıma noktalarında yadsınamaz düzeydedir.

Nardin her ne kadar çoğ ulcu çizgide kabul edilse de²²⁴, çalışmalarında klasik çoğ ulcu çizgiden bazı kopuklar mevcuttur. Böyle ki: Nardin'e göre, Bull, düzen ve adaleti farklı z kutuplar olarak nitelendirmiş ve düzene de öncelik vererek, uluslararası toplumda yaklaşımların bu şekilde yapılmasını neden olmuştur. Ancak Nardin'e göre, çoğ ulcu yaklaşımdan farklı olarak, adalet kavramı ortak bir şekilde tanımlanabilir. Nardin'e göre adalet, tarafsız kuralları yine tarafsızca uygulanması ve uluslararası toplum açısından çok önemlidir.²²⁵ Bu kavram aynı zamanda, zorla uygulanabilir ahlak (coercively enforceable morality) olarak da ifade edilebilir ve bu tanımdan ötürü de bu özelliklere sahiptir: adalet evrenseldir, herkesi kapsar; adalet sosyaldır, başkalarına yönelik olan yükümlülüklerimizi ifade eder, kendimize ait olanları değil; adalet, başkalarının bizden beklemeye hakkı olduğu u eylemlerdir, dolayısıyla da yükümlülüklerimizdir. Bu yükümlülükler dışında kalan cesaret, saygı gibi değerler gibi ahlaki erdemler, adalet kavramının içinde değildir çünkü bunlar

²²¹ Linklater, Suganami, **English School of International Relations**, s.71.

²²² Burada, İngiliz Okulu akademisyenlerinden olmasalar da ifadesindeki kası, çalışmalarını İngilizlere sürdürülen akademisyenlerden olmadıkları ifade etmektir. Yoksa, özellikle de Nardin'in İngiliz Okulu geleneği çerçevesinde düşünün bir akademisyen olduğu da kabul edilmektedir. Bu sebeple de Suganami'ye göre, İngiliz Okulu'nun bir düşünce akımı olarak kabul edip, içinde-değil ayrıştırmak gerekir zira bu ayrıştırmak, Nardin örneğinde olduğu gibi, yanlış olacaktır. Bkz. Suganami, *British Institutionnalists, or the English School*, 20 Years On, s.256.

²²³ Chris Brown, *Theories of International Justice*, ss.282-284.

²²⁴ Nardin'in çoğ ulcu çizgide kabul edilmesinin en temel nedeni, Nardin'in **Law, Morality and the Relations of States** (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1983) çalışmasında belirtmiş olduğu gibi, devletlerin örgütlenme şeklini amaçsal (purposive) ve pratik (practical) olarak sınıflandırmış ve uluslararası toplumu da pratik olarak nitelendirmesinden kaynaklanır. Böyle ki: Nardin'e göre, devletler bazen ortak amaçlar için bir araya gelebilirler: ittifak antlaşmaları serbest ticaret birlikleri gibi. Bu, birinci tarz örgütlenme şeklidir. Diğer bir örgütlenme şekli ise belirli bir amaca yönelik değildir. Bu ikinci tarz örgütlenme, devletlerin eylemlerinin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini açıklayan standartları içerir. Ve Nardin'e göre, uluslararası toplumda ancak pratik bir örgütlenme (practical association) olabilir çünkü ancak böyle bir örgütlenme şekli çoğ ulcu bir yapıya birarada tutulabilir. Nardin'in görüşlerinin kısa ve toparlayıcı bir analizi için bkz. Chris Brown, *Ethics of Co-existence: The International Theory of Terry Nardin*, **Political Judgement in International Political Theory: Selected Essays** içinde (29-39), Routledge, 2010, ss.29-39.

²²⁵ Terry Nardin, **Law, Morality and the Relations of States**, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1983, s. 258.

arafēmēzdan yapılmaması arzu edilen eylemleri kapsar. kavramı, anlaşıldığı gibi ahlaki anlamda gerekliliği ifade eder. Bu da adalet kavramının zorlayıcı bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir.²²⁶

Nardin'e göre adalet bu şekilde tanımlanırken, daha özel anlamdaki uluslararası adalet ise genelde sadece devletlerin hak ve yükümlülüklerini içerircesine tanımlanmaktadır ancak burada dikkat çekmek gerekmektedir: devletler, bireylerin ortak kurallar çerçevesinde haklarını koruyarak beraber yaşamalarını sağlayan ve yasalarla yönetilen zorlayıcı kurumlardır (*coercive associations*). Bu, devletlerin, ahlaki anlamda varlık sebebidir. Dolayısıyla bir devlet, ancak bu amaca hizmet ediyorsa ahlaki anlamda mekru değildir. Başka bir ifadeyle, uluslararası adalet, dolaylı olarak bireylerle de ilgilenir zira devletin mekruiyeti kendi vatandaşlarına yönelik yükümlülüklerini yerine getirip getirememesiyle doğrudan ilintilidir. Bu sebeple Nardin'e göre, uluslararası adalet şu aktörler arasındaki ilişkileri kapsamalıdır: devletler arasındaki ilişkiler; devletler ve uluslararası örgütler arasındaki ilişkiler; bir devletin hükümeti ve vatandaşları arasındaki ilişkiler; bir devletin hükümeti ve başka bir devletin vatandaşları arasındaki ilişkiler; sınırsız özel kişiler ve kurumlar arasındaki ilişkiler.²²⁷ Görüldüğü gibi, uluslararası adalet bu tanımda, şu ana kadar gördüğümüzden çok daha geniş ve kapsayıcı bir içeriğe sahiptir.

Elbette böyle bir tanımla yapılmaması Nardin'in insani müdahale kavramına olan yaklaşımında da kendini göstermektedir. Nardin, birçok çalışmada insani müdahale etmeme prensibinin uluslararası toplum için ne denli merkezi olduğunu vurgulamak olmasına rağmen²²⁸, insan hakları ihlali olması durumunda söz konusu olan insani müdahale kavramı ise savunmalıdır. Ancak bu tarz bir müdahalenin mekru olabilmesi için ise dört karta yerine getirmesi gerekir: askeri müdahale, ancak ve ancak diğer tüm çözüm yolları tüketildikten sonra gerçekleştirilmelidir; müdahale, hedeflenen insan hakları ihlali tam bir çare olmalıdır; insan hakları ihlali, müdahalenin neden olacağı insani kayba diğer olacak kadar ciddi olmalıdır; son olarak ise askeri müdahalenin neden olacağı tahmin edilen maliyet,

²²⁶ Terry Nardin, *Justice and Coercion*, Alex Bellamy (Ed.), **International Society and Its Critics** içinde (247-264), s. 251,254.

²²⁷ Nardin, *Justice and Coercion*, ss.257-258.

²²⁸ Nardin'in insani müdahale etmeme prensibi ve insani müdahale kavramıyla ilgili görüşlerinin açıklayıcı bir analizi için bkz. Simon Caney, *Human Rights and the Rights of States: Terry Nardin on Nonintervention*, **International Political Science Review**, Vol.18, No.1, 1997, ss.27-37.

rtlar söz konusuysa, Nardin'e göre, yapılacak insani
nlik hakkın sınırlanması olduğu undan, bir tercih
değ il, yükümlülük tür.²³⁰ Bu kavramın mekullatması ve kanunlatması için kritik
bir insani aciliyet gibi istisnai kavramlara gerek yoktur zira bu kavramın hakları e do ru dan
ortak ahlak do rular.²³¹ Nardin'in bu konuda daha önce eleştirisine yer verdiğimiz imiz
Wheeler'dan farklıdır e da ayrıca göze çarpmaktadır. Diğer taraftan, Nardin'in klasik
ço u lcu çizgiden farklı ise anladığı üzere, insan hakları mevzusunu uluslararası toplumun
üzerinde anladığı e minimum düzeydeki uzaklık içinde görmesindedir. Ona göre insan
haklarının korunması, devletlerin farklı amaç ve çıkarlarının da ötesinde, uluslararası
toplumun ortak bir pratiğ idir, bazı devletlerin bazı amaçlarına hizmet eden bir eylem değ il.²³²
Bu bakımdan görüldüğü gibi, tamamiyle veya kısmen dayanımacı argümanlar sunanlar
arasında da bir uzaklık olmadığı da aşktır.²³³

Diğer taraftan, kendisini bir liberal olarak tanımlayan Stanley Hoffmann, bu
kavramın dış politikada ahlakın yeri bağ lamında kıl anlama geldiğini vurgulamaktadır: Ona
göre liberal olmak, insanın ve toplumun sınırlı ve tersine çevrilebilir mükemmelliğine ve
uzaklaş ya dayalı kurumların kurularak daha insani ve daha adil bir toplum yaratma ihtimaline
inanmak demektir.²³⁴ Bu bağ lamda, liberallik, devletin toplumun hizmetkarı olduğu una ve bu
hizmetkarlığı n da nihayeti olduğu una inanmak, ayrıca da ahlakın, dış politikadaki ahlak
anlayış da dahil olmak üzere insanların hak ve yükümlülüklerine dayalı olduğu unu savunmak
demektir. Bu bakımdan, Hoffmann, insanların oluşturduğu grupların (örneğin ulusların)
önemini yadsınmadığı n ancak bu grupların da önünde sonunda insanlardan oluştuğunu
unutmamak gerektiğini vurgulamakta ve kendini reformist olarak nitelendirmekte, yani
daha iyinin olabileceğini inanan ve bunun için çabalayan biri olduğu unu öne sürmektedir.²³⁵
Onun amacı gerçekte ahlaki yükümlülükler arasındaki dengeyi bulmaktır. Esas sorunun
adaletin doğ ası hakkında olduğu unu düşünen Hoffmann, uluslararası adalet ve kozmopolitan

²²⁹ Terry Nardin, Jerome Slater, "Nonintervention and Human Rights", *Journal of Politics*, Vol.48, 1986, ss.93-94.

²³⁰ Terry Nardin, "The moral basis of humanitarian intervention", *Ethics & International Affairs*, Vol.16, No.2, 2002, ss.64-70.

²³¹ Nardin, "Justice and Coercion", s.264.

²³² Chris Brown, "International Theory and International Society", s.48.

²³³ Dayanımacı argümanlar arasında belirli bir uzaklık olmaması esasen normatif teoriye en sık yapılan eleştiriyi akla getirmektedir: farklı doğ ru ların olması sebebiyle yapılan *relativism* yani görecelik eleştirisi. Chris Brown, "Not my department? Normative Theory and International Relations", *Political Judgement in International Political Theory: Selected Essays* içinde (125-132), Oxon: Routledge, 2010, s.126.

²³⁴ Stanley Hoffmann, *Duties Beyond Borders: On the Limits and Possibilities of Ethical International Politics*, Syracuse: Syracuse University Press 1981, s.8.

²³⁵ Ibid., s.9.

ğünü anlamaya çalışır.²³⁶ Bu bağlamda, Hoffmann'ın t sənəfləndəməsinə bənzədiyi i akıardır.

Buna ek olarak, ekonomik kərkəklə bağlı əməllər və nükleer təmanmə gibi gelişmeler sonucunda əhlak kavramının də politikadan bağlı əməsüz düşünüləməyeceğini ifade eden Hoffmann²³⁷, bu bəkindən Makyavelci yaklaşımın yani sadəcə kendi ulusunun çıkarlarını düşünən bir zihniyyətin qəbul edilemez olduğunu önə sürmektedir.²³⁸ Hoffmann'ın sunduğu reformist çizgi, Bull'ın "dünya düzeni"ni tanıma qəbul etməkte²³⁹ ancak Bull'ın kə anki kərtlər altında ən uyğun bulduğu uluslararası düzenin də "ötesinə" geçmeyi planlamakta, çünkü Bull'ın yaklaşımının artıq yetməyeceğini düşünmektedir. Ancak diğər tərəftən, Hoffmann'ın bu realist əğilime kərkəçəkən onun "nütopik gələncə" olaraq tanımladığı "Richard Falk'ın liderliyi"ndeki WOMP ilə bənzər əməçlər güttüyü anlamına da gəlməməktədir. Zira Hoffmann'a göre, uluslararası düzenin ötesinə gəçmək, "yapılamaz/gəçəklətiləməz" əməçlərə pəkindən kəkmək də değildir. Hoffmann, WOMP hakkındaki eleştirilerini ve bu projenin gəçəkten uzak olduğunu çalışmasında dikkət çekici kəkilde ele almıştır.²⁴⁰ Hoffmann'a göre, liberal ya da reformist bir yaklaşım, değərlərin çəğüllüğünün farkında olarak devletlərin ötesinə gəçməyə çalışır.²⁴¹

Elbette bu eleştirilərin sayışınə arttırmək mümkündür ancak bu çalışmanın sənəllərə içərisində ən uyğun, yukarda yapılmış olduğu gibi, yapıdan diğər eleştirilərə ilham kaynaklığı etmİK olan ən temel eleştirilərə yer vermektir.

1.2.2.2. Bull'a destekçi görüşlər

Bull'a yönelik yapıdan eleştirilənin tersinə, Bull'ın gətirdiğini "düzen-adalet" yaklaşımına devəam ettiren isimlərin bəkində Robert Jackson ve James Mayall bulunmaktadı.

Jackson, içinde bulunduğumuz dünyayə "Küresel Misak" olarak (*Global Covenant*) nitelendirilerek, bu dünyanın ne tam olarak güç politikalarına dayalı bir Makyavelci dünya olduğu ne de Kantçəperspektiftən bir insanlık topluluğu olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Ona göre, içinde yakadığı əməz dünya iki uç arasında bir ara dünyadır: birbirini tanıyan ama

²³⁶ Ibid., s.3.

²³⁷ Joel H. Rosenthal (Ed.), **Ethics & International Affairs: A Reader**, Washington D.C.: Georgetown University Press, 1995, s.27.

²³⁸ Hoffmann, **Duties Beyond Borders**, s.191.

²³⁹ Ibid., s.181.

²⁴⁰ Ibid., s.192.

²⁴¹ Ibid., s.197.

yasē Küresel misak da, bu siyasi yapıların üzerinde isakēn en temel normları Avrupa Güvenlik ve İşbirliği i Tekilatēn kuruluşunun yapıları olan Helsinki Nihai Senediōnde (1975) belirtilen prensiplerdir. Bu prensipler, AGKT tarafından şu şekilde sıralanmaktadır: egemen ekitlik ve egemenliğe saygı kuvvet kullanmaktan veya kuvvet kullanma tehdidinden kaçınma, sınırların ihlal edilmezliği, devletlerin toprak bütünlüğünün korunması, anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözümü, içişlerine karışmama, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı halkların ekit haklardan ve kendi kaderlerini tayin hakkından yararlanmaları devletlerarasında işbirliği, uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi.

Jackson'a göre, söz konusu prensiplerin ifade edilirkenki sırası ise, uluslararası toplumun normları arasındaki hiyerarkiyi göstermektedir. Bu hiyerarki ise uluslararası toplumun çoğulcu yapısının kanıtıdır.²⁴² Bu bağlamda küresel misak, birbirinden kültür ve medeniyet anlamında farklı olan 190 civarındaki devlet arasındaki bir köprüdür.²⁴³ Böyle bir çoğulcu ortamda da insani amaçlarla yapıldığı ifade edilen askeri müdahale son derece tartışılabilir bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Jackson'a göre, müdahale eden güçler, müdahalede bulundukları devlette uzun soluklu yatırımlar yapmaya hazır olmayabilirler veya iç çatışmalara karışabilirler veya dünya kamuoyu tarafından da emperyalist emeller güdmekle suçlanabilirler. Kısaca bir ifadeyle, yapıdan müdahale, söz konusu topraklarda kısa süre içinde yakımların kurtulmasını sağlama olasılığı olsa dahi aynı zamanda ağır bir maliyetinin olacağı da akıdardır. Zira Jackson'a göre insan hakları ihlalleri en fazla toplumlar savatayken gerçekleşir.²⁴⁴ Tüm bu söylenenlerden de anlaşılacağı üzere Jackson, kendi ifadeleriyle de belirttiği gibi, Wight ve Bull'un çizgisini devam ettirmektedir.²⁴⁵

Gerçekten de Jackson, Bull'un düzen-adalet ilişkisine olan yaklaşımının 1990'larda Birleşmiş Milletlerin Irak ve Kuveyt, Somali ve Bosna Hersek operasyonlarına anlamak için geçerli bir yöntem olduğunu vurgulamıştır. Çünkü ki: Jackson'a göre, Wight tarafından öne sürülen ve Bull tarafından da benimsenerek devam ettirilen üç farklı düşünce geleneği aynı zamanda devlet adamları için üç farklı sorumluluk anlayışı anlamına gelmektedir: ulusal sorumluluk (devletin, ulusunun çıkarlarının gözetilmesi gibi sorumluluklar), uluslararası sorumluluk (uluslararası toplumun üyesi olmaktan dolayı ortaya çıkan sorumluluklar) ve

²⁴² Robert Jackson, **The Global Covenant: Human Conduct in a World of States**, Oxford: Oxford University Press, 2003, ss.16-19.

²⁴³ Ibid., s.25.

²⁴⁴ Robert Jackson, "Armed Intervention for Humanity", **The Global Covenant: Human Conduct in a World of States** içinde, ss. 250-293.

²⁴⁵ Ibid., ss.26.

n̄n̄ en baktā n̄insanò olmalar̄ndan kaynaklanan n̄n̄ varl̄ğ̄ ē devlet adamlar̄n̄n̄ kaç̄n̄d̄maz k̄kilde kark̄dacaklar̄ ve akademisyenlerin de yads̄yamayacağ̄ ē bir gerçeğ̄ e ik̄aret etmektedir. Bu gerç̄ek, normatif ç̄oğ̄ ulculuk gerçeğ̄ idir.²⁴⁶

Bu fikri temel ç̄k̄k̄ noktas̄olarak alan Jackson, 20.yūzyd̄n̄ sonunda meydana gelen krizlere h̄z̄l̄ca göz at̄p ne tarz bir sorumluluğ̄ un öne geç̄tiğ̄ ini görmeye ç̄al̄m̄t̄r. Ona göre, Irak-Kuveyt krizinde BM Güvenlik Konseyīnin Irak̄e Kuveyt̄den ç̄k̄armak amac̄yla alm̄k olduğ̄ u karar tamamen bir n̄uluslararası sorumlulukò örneğ̄ idir. Bu savak̄n̄ devam̄nda, n̄Güvenlikli Bölgēnin kurulmas̄ise her ne kadar bir n̄insani sorumlulukò olarak alḡdanabilse de burda Jackson̄a göre k̄ı noktaya dikkat çekilmelidir: Güvenlik Bölgēnin kurulmas̄ bir savak̄ sonunda yenilen devletin (Irak̄n̄) kendi topraklar̄n̄e kontrol etme hakk̄ndan feragat etmesi sonucunda galip devletlerin (BM karar̄yla kurulan koalisyonun) buraȳe kontrol etmesi olarak değ̄ erlendirilmelidir. Böyle bir değ̄ erlendirme, Jackson̄un birebir ifadelerine göre Kuzey Irak̄ta kurulan bu bölgeyi ve yap̄dan müdahaleyi daha az n̄istisnaiò k̄dmakta ve ayn̄e zamanda bu hareketi, İk̄inci Dünya Savak̄e sonunda m̄üttefik kuvvetlerin Almanya topraklar̄na girmesinden ve burda birtak̄m insani eylemlerde bulunmalar̄ndan çok da farklı k̄dmamaktadır. Somalīde ise, BM̄nin hareketinin ç̄k̄k̄ noktas̄e Kuveyt krizinden son derece farklı olarak tamamen n̄insani sorumlulukò olmuştur. Diğ̄ er taraftan Bosna örneğ̄ i de, devlet adamlar̄n̄n̄ asl̄nda insan haklar̄yla ilgilendiklerini ancak bu alanda bir ad̄m atma konusunda da çekinceleri olduğ̄ unu göstermikti. Zira devlet adamlar̄nda böyle bir konunun içine girerlerse, durumun daha da köt̄ülekeceğ̄ ine dair bir korku mevcuttu. Dolaȳs̄yla Jackson̄a göre, burada tedbirli olma ihtiyac̄e n̄insani sorumlulukò kark̄s̄ında ağ̄ ē basm̄t̄r.²⁴⁷

Bu örnekler sonucunda, Jackson̄n̄ vard̄ğ̄ ē sonuç k̄ı olmuştur: eğ̄ er aç̄k̄ bir k̄kilde ulusal veya uluslararası sorumluluk söz konusuysa, devletlerin harekete geçmesi çok daha kolay olmakta ve yap̄dan askeri müdahale de n̄doğ̄ rulanmaktaòd̄r. Ancak sorumluluk sadece n̄insaniò boyuttaysa, bu durumda iki faktör, harekete geçip geçmemeyi yani askeri müdahalede bulunup bulunmamaȳe belirlemektedir: askeri risk oran̄e (bir başka deyişle gönderilen ulusal kuvvetlerin zarar görme olas̄l̄ğ̄ ̄) ve bakar̄d̄e olma k̄ans̄e Jackson̄a göre Somali ve Bosna örnekleri, günümüzün uluslararası toplumunda insani müdahalenin, ancak bu iki faktörün müdahale lehine olmas̄e durumunda gerçeklekebilir olduğ̄ unu göstermektedir.

²⁴⁶ Robert Jackson, n̄ The Political Theory of International Societyò, Ken Booth, Steve Smith (Ed.), **International Relations Theory Today** içinde (110-128) Cambridge: Polity Press, 1995, s.118.

²⁴⁷ Ibid., ss.119-122.

...k anlayışın olduğu bir dünyada, devlet adamların uluslararası sorumlulukları olmaktadır. Diğer taraftan devlet adamları insani sorumluluklarını da bilincindedir ancak bu sorumluluğun yerine getirilmesini bir yükümlülük olarak görmemekte, ve sadece uygun koşullar gerçekleşirse yapacakları bir eylem olarak nitelendirmektedirler.²⁴⁸

Jackson'un söylediklerine paralel olarak, James Mayall da Bull'un çoğulcu çizgisini devam ettiren bir diğer isim olmuştur. Jackson'un söyledikleriyle aynı olacak şekilde kurulumları yapmak yerinde olacaktır: Mayall'da aynen Bull ve Jackson gibi, uluslararası toplumun devletlerin birarada yaşamaları için kolaylaştıracak asgari düzeydeki bir çerçeve olarak tanımlamakta ve dayanışmacı ad altında yapılan eylemlerin uluslararası düzenin temellerini tehdit edeceğini ifade etmektedir.²⁴⁹ Dolayısıyla, Mayall'ın da çoğulcu bir uluslararası toplum anlayışına sahip olduğunu ve bu anlamda da aynen Bull ve Jackson gibi, muhafazakar ve klasik²⁵⁰ kanattan olduğunu akıllardır. Jackson'dan farklı olarak ise Mayall'ın demokrasi ve uluslararası toplum ilişkisi üzerinde durmasından bahsedilebilir. Demokratik olmayan hükümetlere karşı çekişmeli ekonomik yaptırımların uygulanması uluslararası toplumda nihai çözüm gibi algılanırken, Mayall aslında bunun o kadar da iyi yürümediğinin de atıfta bulunmaktadır. Ona göre, demokrasiyi çekişmeli yaptırımlarla empoze etmek, en çok bu demokratik olmayan-otoriter ülkelerin halklarına zarar vermektedir.²⁵¹ Bu görüşüyle de Mayall'ın bir kere daha uluslararası toplumun tek bir model üzerine dayanamayacağını ve çoğulcu yapıya vurguladığını görmek mümkündür.

Çalışmalarında düzen-adalet ilişkisi üzerine yoğunlaşan ve dayanışmacı çizgide olan ve kurama kadar ki çalışmada da Bull'un yaklaşımından farklarına değindiğimiz Nicholas Wheeler ve Timothy Dunne'e göre, her ne kadar Bull, insanlığın bir bütün olarak iyiliğini düşünmesi bakımından dayanışmacı bir niyet taşısa da, bu iyilik için uluslararası düzene verdiği öncelik, onun çoğulcu-dayanışmacı ikileminde çoğulcu tarafta olmasına neden olmaktadır. Bu da Bull'un kendileri tarafından, ampirik düşüncede çoğulcu; normatif yönelimde ise dayanışmacı olarak nitelendirilmesine neden olmuştur.²⁵² Her ne kadar Wheeler

²⁴⁸ Ibid., ss.122-123.

²⁴⁹ James Mayall, "Tragedy, Progress and the International Order: A Response to Frost, **International Relations**, Vol.17, No.4, 2003, ss.497-503. Ayrıca bkz. James Mayall, **World Politics: Progress and its Limits**, Cambridge: Polity Press, 2000.

²⁵⁰ Barry Buzan'ın Jackson ve Mayall'ın tanımlarından alınmıştır. Bkz. Barry Buzan, "Special book Reviews", **Millenium**, Vol.31, No.2, 2002, s.363.

²⁵¹ James Mayall, "Democracy and International Society", **International Affairs**, Vol.76, No.1, 2000, s. 73.

²⁵² Wheeler, Dunne, "Hedley Bull's pluralism of the intellect and solidarism of the will", ss. 91-107.

salar da, onlara göre, Bullûn söz konusu çoğ ulculuğ u ayâkân olamadğ ĩ iddiasânē da bazē noktalarda haklē çēkaran örnekler de bulunmaktadır. kōyle ki:

Wheeler ve Dunne, özellikle Kōrfez Savakē ve Bosna Savaklarēnda, uluslararası toplumun insani çekincelerden çok, buradaki düzenin zarar görme tehlikesinden dolayı hareket ettiğ ini vurgularlar. Yazarlara göre, Irak Kuveytâten çēkartēddēktan sonra uluslararası toplumun, Irak sēnēlarē içinde insani dram yakayan Kūrtler ve kıiler karkēsēndaki tutumu (Kūrtler için Kuzey Irakâta Güvenlikli Bölge oluşturulurken, kıiler için Güney Irakâta nUçuka yasak bölgeò ile yetinilmesi, batdē güçlerin aynē sēkēntēya tabi olan Kūrtler ve kıiler arasēnda yaptğ ĩ ayrēncēđ ĩ gösterir²⁵³) uluslararası toplumun dayanēmacē kimliğ inin sēnēlarēnē göstermektedir. Uluslararası toplum, büyük oranla Irakōn Kuveyt ıgaliyle ilgilenmiş ve bu savakēn ardēndan yakanan insani sorunlara çok da ilgi göstermemiştir. Aynē kēkilde Bosna durumunda, Batdē liderler uzun süre yapacaklarē muhtemel bir müdahalenin sonucunun, kendi askerlerinin hayatlarēna mal olmasēna değ er olup olmadğ ĩ nē tartēkmēktē. Bu durum da Batdē liderlerin dünya üzerindeki tüm toplumlarēn insan haklarēnēn koruyucusu olup olmadğ ĩ e sorusuna olumsuz bir cevap verilmesine neden olmaktadır. Dolayēşyla bu insani krizler, Bullûn uluslararası toplumun insani müdahaleyi mekrulaktēracak kadar dayanēmacē olmadğ ĩ e firkinin öne sürdūğ ü yaklakēmēnē doğ rulamaktadır.²⁵⁴ Dğ er taraftan Somali ve Ruanda örnekleri de, Wheelerâ göre, Bullûn tek taraflē insani müdahalenin mekr u olamayacağ ĩ yönündeki fikrinin Soğ uk Savak sonrasēnda da geçerli olduğ u izlenimini vermektedir. Ancak yine de uluslararası toplumun gelecekte dahi dayanēmacē bir ruha bürünemeyeceğ i gibi olumsuz bir yargēya varmak için de de henüz çok erkendir.²⁵⁵

²⁵³ Bu ayrēncēđ ĩ n iki sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Batdē ÷lkelerin, Irakâta kıilerin iyice güçlenip burada kânōn nüfuzunun artmasēndan çekinmeleri bulunmaktadır. İkinci ise, kıilerin yardēn talebi Batdē medyanēn daha az dikkatini çekmişt i ve bu sebebeple Batdē hükümetler kıilere yönelik olarak hareket etme konusunda baskē altēnda da değ illerdi. Bu konuda Wheelerōn Justin Morris ile beraber bir başka çalēmasē daha bulunmaktadır. Bkz. Nicholas J. Wheeler, Justin Morris, nHumanitarian Intervention and State Practice at the End of the Cold Warò, Rick Fawn, Jeremy Larkins (Ed.), **International Society after the Cold War: Anarchy and Order Reconsidered** içinde (135-171), s.148.

²⁵⁴ Wheeler, nPluralist or Solidarist Conceptionsé ò ss.91-107.

²⁵⁵ Wheeler, Morris, nHumanitarian Intervention and State Practice at the End of the Cold Warò, s.165. 1990dē yēlarda dünya politikalarēnda gerçekleēen gelişmeler karkēsēnda uluslararası toplumun ndayanēmacēò bir çizgiye gelememesi fikrini kuvvetlendiren bu argümanlarla, esasen yazarlar bir yandan Bullôa hak verirlerken diğ er yandan da Bullûn yaklakēmēnēn yani nuluslararası toplumò yaklakēmēnēn sēnēlarēnē göstermeye çalēmēlardē. Bir başka deyimle, Bullû desteklerken, diğ er yandan Bullôa karkēlektirilerini güçlendirmişlerdir. Martin Shawâ göre, 1990dē yēlar boyunca Batdē devletler nuluslararası toplum ideolojisiò ile hareket ettikleri için, yani insani krizler karkēsēnda, egemenlik ve müdahale etmememe prensiplerini, başka bir ifadeyle uluslararası düzenin olmazsa olmazlarēnē koruma ēj ilimleri devam ettiğ i için, söz konusu krizler engellenememiştir. Oysaki Shawâ göre, nküresel toplumò ve nküresel sorumlulukò anlayēdarē yerlekirse, bu krizler karkēsēnda Batdē devletler daha rahat harekete geçebilecektir. Görüldūğ ü gibi, bir yandan 1990dē yēlarda meydana gelen gelişmelerin, Bullû

ve adalet ilişkisi hakkındaki yaklaşımların elektirel yaklaşımı ifade eden ve bu sebeple de Soğuk Savak sonrası konjonktürdeki siyasi gelişmeleri yorumlamada dahi geçerli olduğunu savunan çalışmalar da mevcuttur. Çalışmaların İngiliz Okulu'nun yaklaşımı üzerine kuran Makinda'ya göre, her ne kadar Hedley Bull, kendi çalışmasında böyle bir amaç gütmemiş olsa da, Bull'un yaklaşımı güvenlik kavramının bireyler, insan hakları kültür, ekonomi ve çevre alanlarında da kullanılması için elverişli ortamı sağlamış ve bu şekilde de geleneksel güvenlik anlayışının ötesine geçmiş, dolaylı olarak da elektirel güvenlik teorisinin kurulmasına yardımcı olmuştur.²⁵⁶ Böyle ki: elektirel teoride güvenliğin sağlanması bir toplumun değerlerinin, normlarının ve kurumlarının muhafaza edilmesinden geçmektedir. Buradaki güvenlik anlayışı sadece devletleri ve onların kurduğunu sistemi değil, halkların da askeri olan ve olmayan tehditlerden korunması ve en temel ihtiyaçlarının karşılanması da içermektedir. Diğer taraftan, Bull, düzen-adalet ilişkisini incelerken, realizm, çoğulculuk ve dayanışmacılık gibi farklı yaklaşımlardan yararlanmıştır.²⁵⁷ Bull'daki dayanışmacılık ise iki farklı türde mevcuttur ki bunlara bu çalışmanın daha önceki sayfalarında yer verilmişti: İlk türü, ortak güvenlik sistemini temel alan ve tek taraflı kuvvet kullanımıyla dayanan bir dayanışmacılıktır. İkinci türü ise müdahale etmeme prensibinin ihlal edilmesine neden olabilecek ve yeri geldiğinde tek taraflı kuvvet kullanımıyla dahi göze alabilecek daha derin bir dayanışmacılıktır. Makinda bu iki türü sırasıyla klasik dayanışmacılık ve kozmopolitan dayanışmacılık olarak nitelendirmekte, ve Bull'daki kozmopolitan dayanışmacı eğiliminin de kendisine elektirel bir güvenlik anlayışı getirdiğini savunmaktadır. Makinda'ya göre, Bull içindeki realist ve çoğulcu eğilimle, geleneksel güvenlik konularına değinmiş; klasik dayanışmacı eğilimiyle ortak güvenlik prensibiyle ilgilenmiş ve kozmopolitan dayanışmacı eğilimiyle ise güvenliğin geleneksel olanın ötesindeki boyutlarına dikkate almıştır.²⁵⁸ Bu özelliği Bull'un yaklaşımları paradigmlar arasında bir konuma sokmakta ve güncel olayları anlama ve yorumlamada etkin kılmaktadır.

hakkında tartışılabilirken, bir diğer yandan da bu söylenenlerle uluslararası toplumun yaklaşımının sınırları bir yaklaşım olduğunu ifade edilmeye çalışılmaktadır. Bkz. Martin Shaw, "Global Society and Global Responsibility: the Theoretical, Historical and Political Limits of International Society", Rick Fawn, Jeremy Larkins (Ed.), **International Society after the Cold War: Anarchy and Order Reconsidered** içinde (47-62), ss.57-60.

²⁵⁶ Samuel M. Makinda, "Hedley Bull and International Security".

²⁵⁷ Ki Bull'un fikirlerinin realizm, çoğulculuk ve dayanışmacılık olmak üzere üç farklı kategoriye bölünebileceği fikri Wheeler ve Dunne tarafından ifade edilmiştir. Bkz. Wheeler, Dunne, "Hedley Bull's pluralism of the intellect and solidarity of the will", s.92.

²⁵⁸ Makinda, Bull'daki kozmopolitan dayanışmacı eğilimin özellikle Hagey Lectures esnasında ortaya çıktığını savunmaktadır. Bull'un buradaki ifadelerinden sonra Bull'a yönelik çoğulculuktan dayanışmacılığa doğru kaydığını da dair yorumlar olduğunu daha önceki bölümde ifade edilmiştir. Ancak Makinda da, diğer birçok yazar gibi, Bull'un içindeki çoğulcunun dayanışmacıya dengelediğini düşünmektedir. Samuel M. Makinda, "Hedley Bull and International Security", ss.15-18.

ifade edildiği gibi, Bullûn çoğulcu çizgisini devam yapan veya Bullûdan farklı düşünen R.J. Vincent ve Terry Nardin gibi isimler de bulunmaktadır. Ancak onların bakış açışlarına zaten yer vermiş olduğı umuzdan dolayı burada bir kere daha kendilerinden bahsetmeyeceğ iz.

Görüldüğü gibi Bullûn yaklaşımları hem destekçileri hem de bu yaklaşıma karşı görüşler sunanlar mevcuttur. İngiliz Okulu bünyesinde ve dışında yapılan eleştirilerin, Bullûn kuramsal yaklaşımı çok daha ötesine gidilmesine neden olduğı u akıkkardır. Bu bağlamda, İngiliz Okulu'nun artık bir öokulö olmadığı zira çağdak düşünürlerinin bu okulun temel çışık noktası olan devletlerin merkeziliyeti ve egemenlikö gibi prensiplere karşı çışık ve bu sebeple de Okul yazarlarının ortak bir paydaya sahip olmadıkları yönünde düşünceler de mevcuttur.²⁵⁹

Yapılan eleştirilerle İngiliz Okulu'nun bütünlüğünü koruyan bir düşünce okulu olmaktan çışık çışıkmadığı bir başka tartışma mevzusu olmakla birlikte, bu çalışmada açışından önemli olan Bullûa yapılan çoğulcu-dayanışmacı tartışması bünyesindeki eleştirileri iki ana kategoride toparlayan mümkün olmasıdır:

1- Birinci kategoridekiler, şıvar oluk hakkö gibi çok temel bir hakdan bahsedip, bireylerin, doğ al felaket ya da açlık ya da salgın hastalık gibi insani kriz anlarında korunması esasını gözetip ve bu bağlamda da uluslararası toplumun dayanışmacı bir kimliğ e sahip olabileceğini savunan fikirlerdir. Bu kategorideki eleştiriler, bireylerin yakamlarını devam ettirme haklarını, uluslararası toplumun üzerinde anlayabileceğini minimum uzaklık içerisinde olması gerektiğini savunmaktadır. R.J. Vincent tarafından yapılan bu eleştiri, daha önce de ifade edildiği gibi İngiliz Okulu bünyesindeki önemli bir dönüköme işaret etmektedir. Bu çalışmada gördüğ ümüz gibi, Nicholas J. Wheeler ve Tim Dunne de bu kategoride eleştirilere katkıyapan diğer isimler olmuştur.

2- İkinci kategoridekiler ise, eleştirilerini vatandaşlarını koruyamayan ya da korumak istemeyen bir devletin, en temel vazifesi olan vatandaşlarına hizmet edememesinden

²⁵⁹ Ian Hall, "Still the English Patient? Closures and Inventions in the English School", **International Affairs**, Vol.77, No.4, 2001, ss. 931-942. Hallın bu argümanına karşı, Barry Buzan ve Richard Little ise 2000'deki çalışmalarıyla İngiliz Okulu'nun henüz tam olarak keşfedilmemiş bir araştırma sahası olduğı unu ve geliştirilmesi durumunda ise dünya politikalarının güncel haliyle ilgili olarak birçok soruya tatminkar cevap verebileceğini iddia etmişlerdir. Bkz. Barry Buzan, Richard Little, **International Systems in World History: Remaking the study of International Relations**, Oxford: Oxford University Press, 2000.

bu sebeple de bu devlete karkē müdahale etmeme
dükünen, sonuç olarak da insani müdahale anlayāññ,

uluslararası toplumda yasal ve mekru zemininin olukmasē gerektij ini savunan fikirlerdir. Müdahale etmenin düzeni bozacañ āna yönelik inanca karkē yapđan bu elektiri, haklē bir sebep olmasē durumunda (Bkn. Wheeler, Nardin) insani müdahalenin yapđabileceñ ini, dolayāñyla da uluslararası toplumda ortak bir adalet anlayāñññ olabileceñ ini dile getirmektedir. Özellikle de Nicholas J. Wheeler, Terry Nardin, ve Stanley Hoffmannñ bu kategoride yapđan elektirilere katkıda bulunan isimler olarak ifade edebiliriz.

Söz konusu iki farklı kategoride sññflandāabileceñ imiz elektirilerden ilki, görüldüñ ü üzere, daha fazla doñ al felaket, salgñ hastalēk gibi durumlara odaklanan ve bu konularda uluslararası toplumda dayanāñmacē ruhun olukabileceñ ini ifade eden düküncelerdir. Bu elektiriler, devletlerin bu tarz anlardaki yetersizliñinin karkēsñnda, ulusakāē örgütlerin etkin olabileceñ i ifade etmektedir. Bu kategorideki elektirilere katāmakla birlikte, bu elektirilerin bu çalāma açēsñndan pek de merkezi olmadıñ āñē vurgulamakta yarar görünmektedir. Zira Soñ uk Savak sonrasında düzen ve adalet kavramlarē çerçevesinde Türk-Amerikan ilişkilerini inceleneceñ i bu çalāmada, amaç, özellikle de ayrāma noktalarññ ve bu ayrāma noktalarñndaki temel nedenleri görebilmektir. İkili ilişkilerdeki çākmazlarē görmek için açlēk, sel, deprem, salgñ hastalēk gibi felaketler esnasñnda meydana gelen insani krizlere verilen, cevaplar üzerinden gitmek uygun bir yöntem olmayacaktır. Çünkü bu tarz durumlarda, uluslararası toplumda meydana gelen hareketlenmenin dayanāñmacē bir ruha sahip olduñ u dikkat çekmektedir. Özellikle de ikili ilişkiler incelenirken, insani acizlik karkēsñnda verilen cevaplar genel itibariyle aynē olacañ āndan, bu çalāmada ñdayanāñmacēñ kavramññ bu anlamēyla ele almak faydalē bir yöntem olmayacaktır. Bu çalāmadaki dayanāñmacēñ, esas itibariyle ikinci kategoride dile getirilen dayanāñmacēñ olacaktē. Başka bir ifadeyle, bu çalāmada dayanāñmacēñ, güçlü, otoriter bir yönetimin olduñ u ve henüz ñbakarāññ devletō olmamēk bir ülkenin karkēsñnda meydana gelen dayanāñmacēñ olarak ele alınacaktır. Çünkü ancak böyle bir durumda, ulusal egemenliñ in korunmasē ve müdahale etmeme prensiplerinin ihlali söz konusu olduñ undan, devletler arasñnda adaletin ne olduñ u ve düzen karkēsñndaki añ āñlāñ āññ ne olduñ u konularñnda bir uzlakē olup olmadıñ āññlanakāabilecektir.

Bu çalāmada kullanācak yöntem için ise kavramlar bütünlüñ üne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bañ lamda, bir önceki bölümde detaylē bir kēilde ele alānan Bullōun, yaptıñ ē net tanāñlar ve sññflandāmalar ile bu çalāma için en uygun kavramsal çerçeveyi

kâdâk, diğ er yazarlarēn hiçbirinde kavramsal bir netlik
ktē.

Örneğ in, Terry Nardinōn çalāmasēndaki pratik ve amaçsal örgütlenme ayrēmēda son derece önemli bir kavramsal ayrēma ikaret etmektedir.²⁶⁰ Nardin, devletlerin örgütlenme şekillerinin nıamaçsalō (*purposive*) ve pratik (*practical*) olarak gerçeklekebileceğ ini ifade etmiştir. Ona göre, devletler çekitli amaçlar için biraraya gelirlerse amaçsal bir örgütlenme içerisine girmik olurlar. Dünya üzerindeki tüm devletleri bünyesinde toplayan uluslararası toplum ise ancak ve ancak pratik bir örgütlenme olabilir çünkü devletlerin belirli amaçlar için biraraya gelmesi zordur ve onlar ancak kendi eylemlerinin nasē değ erlendirilmesi gerektiğ ini açēklayan minimum standartlar çerçevesinde biraraya gelebilirler ve uluslararası toplumun çoğ ulcu yapēsē da ancak böyle korunabilir. Bu ifadeler, esasen Bullōun yaklakēmēyla son derece paraleldir zira Bull da uluslararası toplumun devletler arasēnda minimum uzakēzeminini olduğ unu ve farklı konular (adaletle ilgili konular gibi) devreye girdiğ inde ise bunun ayrēklara neden olabileceğ ini ifade etmiştir. Bu noktada, Bullōun Nardinōden tek farkē uluslararası toplumun da belirli amaçlarēnē olduğ unu vurgulamasēndadē. Zira Bullōa göre düzen, nıuluslararası toplumun temel, evrensel, birincil amaçlarēna ulakēmasēnē sağ layan bir davranēk örneğ iōdir. Nardin ve Bullōun yaklakēmilarēnē içeriğ indeki paralelliliğ e rağ men, Nardinōn bu terminolojisi esasen bu çalāma açēsēndan faydalē bir çerçeve sunmamaktadır. Çünkü Nardinōe göre birkaç devlet amaçsal olarak da biraya gelebilirler. Bu çalāmada, uluslararası toplum değ il de Türk-Amerikan ilişkileri inceleneceğ inden, Nardin tarafēndan yapıdan kavramsal yaklakēmēn fayda sağ layamayacağ ē söylenebilir zira Türk-Amerikan ilişkilerinde Nardinōn terminolojisiyle hem amaçsal hem de pratik bir örgütlenme görülebilir. Bu bağ lamda, Bullōun kavramsal çerçevesinin bu çalāma içerisinde daha çok hareket alanē tanēdēğ ēna inanēlmaktadır. Bu şekilde ikili ilişkilerdeki birleşme ve ayrēma noktalarēnē daha net şekilde görülmesi sağ lanacaktır. Çalāmada Bullōun kavramsal çerçevesi kullanērken, Bullōun yaklakēmēnē Soğ uk Savak sonrası döneminin gelişmelerini açēklamadaki yeterliliğ i ve yetersizliğ i de gözler önüne serilecek, ve ardından yapıdan elektirilerin ne derece haklē ya da haksē olduğ u gözlemlenecektir.

Sonuç olarak, bu bölümde ele alēnan tartāma, daha önce de ifade edildiğ i gibi, düzenin mi adaletin mi önde olmasē gerektiğ i sorusuna verilen farklı cevaplarēn tartāmasē olmuştur. 1990ōlē yēlarda dünya politikalarēnda gerçekleken gelişmelerle alevlenen çoğ ulcu-

²⁶⁰ Bkz. s.79, 208. dipnot.

olabildiği ince kesa ancak gerektiği kadar değ inilmeye
çalışmalar bu şekilde devam ederken, bir de düzen-adalet
ikilemi çerçevesinden dışarı çıkıp tartışmaya bambaşka bir boyuta sürükleyen eleştiriler de
mevcuttur. Barry Buzan, Richard Little, Christian Reus-Smit gibi isimlerin yaptığı eleştirileri,
düzen-adalet ikilemi çerçevesinin dışına çıkma sebepleriyle kimdi bir başka bölüm altında ele
almak daha uygun olacaktır.

1.2.3. İngiliz Okulu'nu geliştirme çabaları

Çalışmaların düzen-adalet ilişkisi çerçevesinde geliştiren ve bu çalışmada da
çoğu ulcu-dayanışmacı tartışmaları bakışta ele alınan İngiliz Okulu'nun geleneksel
kanadından, daha ileri senelerde yapısal kanat olarak bilinen kanat ortaya
çıkacaktır. Barry Buzan ve Richard Little'in bakışta çektiği bu kanadın²⁶¹ amacı İngiliz
Okulu'nun geleneksel çizgisinde odaklanıp ve onlara göre gerçeği pek de yansıtmayan bir
döngü olan düzen-adalet ikileminden çıkmak ve bu okula daha geniş bir çalışma alanı
kazandırmak olmuştur. Buzan ve Little böylelikle İngiliz Okulu'nun temel ilgi alanından
çıkarmadılar. Zira İngiliz Okulu'nun temel sorusu hem Bull hem de ondan sonra yapılan
çoğu ulcu-dayanışmacı tartışmalarında görüldüğü üzere, dünyayı yöneten merkezi bir yönetim
yokken, devletler arasındaki ilişkilerdeki dikkate değer düzenin nasıl sağlandığı noktasına
yoğunlaşmak ve buna verdikleri cevaplar ise, her ne kadar farklılık arz etse de genel itibarıyla
uluslararası toplum kavramına odaklanmak, geleneksel kanat bu toplumun özelliklerini ve
önceliklerini tartışmaktı. Oysa ki Buzan ve Little'in temel sorusu ise *“Günümüzde dünyada
bazı şeyler değişiyor ve bu değişimler hayatımıza etkilerken, bizler bu değişimlere nasıl cevap
veriyoruz?”* şeklinde ifade edilebilir.²⁶² Bu bakımdan Buzan ve Little'in ilgi alanları
farklılaşmak ve çalışmalarını İngiliz Okulu'na farklı bir soru kazandırmaktı.

Yapısal kanadın oluşumu Buzan ve Little'a dayandırsa da, bu kanadın nihai
metni olarak Buzan'ın *From International to World Society?(FIWS?)* isimli çalışması kabul
edilmektedir.²⁶³ İngiliz Okulu'nu yeniden toparlama ve bu okulu büyük bir kuram haline
getirme gayesinden yola çıkan Buzan'ın 2004 senesinde yayınlanan bu çalışmasında neden
böyle bir yenilikçi çalışmaya ihtiyaç duyduğunu açıkça görmek mümkündür. Şöyle ki:

²⁶¹ Bkz. Buzan, Little, **International Systems in World History: Remaking the study of International Relations**, Oxford: Oxford University Press, 2000.

²⁶² Suganami, *The English School in a Nutshell*, ss.23-24.

²⁶³ Devlen, Özdamar, *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı Kökenleri, kavramları ve Tartışmaları*, s.60.

iliz Okulu'nu, küresellekme sorunasalēyla ilgili tatmin
tirmeyi dilediğ ini dile getirmektedir. Ona göre, Kğiliz
Okulu bünyesinde yapıdan çoğ ulcu-dayanēmacē tartēmalarē kēē bir döngüdür ve bu okula
yeni bir boyut eklemek elzem görünmektedir. Buzan bunu, Kğiliz Okulu'nun küresellekme
gibi önemli sorunsallarē açēklama potansiyelinin olduğ una inandē ē için yapmaktadır.²⁶⁴
Buzan'a göre, kendisinin temsil ettiğ i kanat ñyapēalcē kanattē ve bu kanat Kğiliz Okulu'nun
ñnormatifò kanadēnē tamamlayacaktır.²⁶⁵ Buzan'a göre, Kğiliz Okulu'nda bu bağ lamdaki en
iyi eser (normatif ve yapēalcē öđ eleri içinde barēndēmasē bakēmēndan) Bullūn eseridir.²⁶⁶
Ancak Bullūdan sonra baklayan çođ ulcu-dayanēmacē tartēmalarē ile özetlenebilen normatif
kanat tek bakēna yeterli değ ildir ve bu kanadēn tekliğ i Buzan'a göre birçok elektirilebilir
noktaya sahiptir. Bu elektiriler en temel itibariyle kú kēilde sēalanabilir:

1- Kk elektiri normatif kanadēn yaptıē ē uluslararası sistem- uluslararası toplum-
dünya toplumu üçlemesi pek de doğ ru olmadē ē hakkānda yapıdan elektiridir. Zira Buzan,
ñuluslararası sistemò gibi sosyal bir unsurun (hiçbir etkilekimin olmadē ē) artēk var
olamayacağ ēnē savunur. ñAsosyallikò, Buzan'a göre artēk sadece bilimkurgularla var
olabilecek bir niteliktir, gerçeklikten uzaktē zira ona göre tek taraflē olarak alēmēk bir karar
sonucunda yapıdan bir eylemde dahi belirli bir iletişim ve normlara uymamaktan ötürü
kaynaklanan bir endike mevcuttur.²⁶⁷ Dē er taraftan, Buzan'a göre uluslararası toplum ve
dünya toplumu arasēndaki sēnē (hangisinin kimlerden oluğu u konusunda) pek belli değ ildir
ve bunu netlektirmek gerekmektedir. Bu sebeple Buzan'ın yeni üçlemesi kú kēildedir:
devletlerarasētoplumlar- insanlararasētoplumlar-ulusakēētoplumlar.

2- Buzan tarafēndan dile getirilen ikinci temel elektiri, Kğiliz Okulu'nun
çalēmalarēnda ekonominin yerinin hiçbir kēilde olmamasēdē. Oysa ki ekonomi devreye
girdiğ inde, dünyadaki dayanēmacēdē ēn varlē ēndan daha çok emin olunabilir. Buzan'a göre

²⁶⁴ Buzan, Kğiliz Okulu'nun kuramsal çatēsēnda toplanan üç farklı gelenekten ötürü (gerçekçilik, akēcēk ve devrimcilik) böyle bir potansiyelin varlē ēna inanmaktadır. Ona göre, Kğiliz Okulu, bu üç gelenekteki görükleri bünyesinde toplayarak ve onlarēn bir sentezi olduğ unu iddia ederek kendini günümüzü açēklayacak araçlara sahip kēmektedir. Buzan'a göre, Kğiliz Okulu kuramē üç gelenekteki durumlarē kabullenmekte ancak bunlarē sorgulamamaktadır. Buzan eserinde bu bokuğ u dolduracağ ēnē iddia etmiştir. Bkz. Buzan, **From International to World Society?...**, s.3.

²⁶⁵ Buzan'ın ifade ettiğ i gibi Buzan'ın amacē yapēalcē kanadēn düzen-adalet ikilemine odaklanan normatif kanadēgeçmesi değ ildir zira böyle bir ifade, normatif kanadēn hiçbir ixe yaramadē ēnē iddia etmek olurdu. Oysaki Buzan'a göre okulun her iki kanada da ihtiyaç vardır. Onun amacē yeni kanadēn, eskisini tamamlamasēdē. Ibid., ss.228-229.

²⁶⁶ Barry Buzan, ñNot Hanging Separately: Responses to Dunne and Adlerò, **Millenium-Journal of International Studies**, Vol.34, No.183, 2005, s. 184.

²⁶⁷ Buzan bu konuyu, bu çalēmasēna yönelik yapıdan elektirilere cevap verirken tekrar dile getirmekte ve daha da açmaktadır. Ibid., s. 187.

ayall gibi kıkiler ekonomiye değ inmik olsalar dahi bu klerdir. Kğiliz Okulu, ekonomiye kaale almayarak, kendini uluslararasıtoplum hakkēnda pesimist ve çoğ ulcu duruka sabitlemektedir.²⁶⁸

3- Buzan tarafından dile getirilen üçüncü elektiri, Kğiliz Okuluōnun çālēmalarēnda bölgeselliğ e hiçbir kēilde yer verilmemesidir. Oysaki günümüzde çekitli bölgelerde meydana gelen olukımlar buralarda bir dayanēmacē bir toplum oluktuğ unu göstermektedir. Ancak Kğiliz Okuluōnun bölgeselliğ i görmezden gelmesi ve sadece sistem düzeyinde sabit kalmasē günümüzle ilgili açēklamalar yapmasēna engel olmaktadır.²⁶⁹

4- Dördüncü elektiri, doğ rudan çoğ ulcu dayanēmacē eğ ilimlerle ilgilidir. Buzan, çoğ ulculuğ u ve dayanēmacēđ ē paylakēdan değerlerin sēasēyla azlē ē ve çokluğ u olarak tanēnlanmēk ve bu iki yaklakēnēn öncekilerin ifade ettiğ i gibi zē kutuplarētemsil etmediğ ini, ama farklı dereceleri temsil ettiklerini, bu sebeple de herhangi bir zālēk içinde bulunmadēklarēne savunmaktır. Çoğ ulcu toplum, az sayēda değerlerin paylakēmasē demekken; dayanēmacētoplum, çok sayēda değerlerin paylakēddē ēbir uluslararasıtoplum demektir.²⁷⁰

Buzanōn yaptē ē en temel elektiriler bu kēilde sēalanabilir ve bu çālēmada bu haliyle sēālandēđacaktır. Ancak bu çālēmada, bu yeni dönem çālēmalarēnē özellikle de bir boyutuna değ inilecektir ki bu boyutun bu çālēmanēn kuramsal temeli açēēndan oldukça önemli bir yere sahip olduğ u dükünölmektedir: Kğiliz Okulu-Konstrüktivizm ilikkisi. Bu ilikki, Alex Bellamyōnin ifade ettiğ i gibi, Soğ uk Savak döneminde ihlal edilen konular olan, ancak Soğ uk Savak sonrası dönemde meydana gelen sosyolojik, tarihsel ve normatif

²⁶⁸ Buzan, **From International to World Society?**..., ss.19-20.

Ayrēca bu konuda Alex Bellamy de Buzanē referans göstererek, dünyadaki farklı dayanēmacēđ türleri hakkēnda görüklerini bildirmiştir. Bellamyōye göre, Kğiliz Okuluōnun bünyesinde gerçekleēen tartēmalarda, dayanēmacēđ büyük oranla, insan haklarē konusunda paylakēdan uzakē olarak tanēnlanmēktē Oysaki Bellamy, dayanēmacēđ ēn sadece tek bir alanla ilgili olmadē ē ve birçok alanē kapsadē ēnē öne sürmektedir. En önemli ve günümüzdeki baskēn dayanēmacēđ ekonomik alandadır. Burada Bellamy, Buzanē referans göstermekte ve artan ekonomik bağ ēnlēđ ēn nasē bir dayanēmacē ortam yarattē ēna ıkaret etmektedir. İkinci olarak insan haklarē konusunda bir dayanēmacēđ vardē ki bu konuda da Wheeler ve Dunneōn çālēmalarēnē çekēk noktasē olarak belirlemiştir. Bellamyōye göre üçüncü olarak ise devlet savunmasē konusunda bir dayanēmacēđ mevcuttur. Uluslararası toplum kendini, terörizm ve fragmentasyon hareketlerine karşı muhafaza etmeye çālēmaktadır. Dükkün devletlere yapēan BM barēē koruma operasyonlarē ve insani müdahaleler aslēnda bir taraftan da uluslararası toplumun yapēakē olan ēdevletōi korumaya yöneliktir. Bellamy, son olarak ise dini köktencilik alanēnda da bir dayanēmacēđtan bahsetmekte ve bu dini gruplarēn, kendi algēlarēna göre dünyaya yeni bir kēkil verme niyetinde olduklarēna ve bunu yaparken de aralarında bir dayanēmacēđ ēn mevcut olduğ una dikkat çekmektedir. Bu gruplarēn amacē devletlerden olukan çoğ ulcu bir toplum yerine dini kurallarla yönetilen küresel bir devletin kurulmasēdır. Bellamy, böylelikle en az dört farklı dayanēmacēđ ēn olduğ unu söyleyerek, uluslararası toplum yaklakēnēnēn bu küresel hareketleri anlayēp açēklayabilmesi gerektiğ ini öne sürmektedir. Alex Bellamy, **Conclusion: Whither International Society?**, Alex Bellamy (Ed.), **International Society and Its Critics** içinde (283-296), ss.11-13.

²⁶⁹ Buzan, **From International to World Society?**..., ss.18, 205-227.

²⁷⁰ Ibid., ss.45-62.

un Britanya ve Avustralya'nın dâima çıkması ve bu ilişkiler disiplini tartışmalarına eklenmesini sağlamanın önemlidir.²⁷¹

İngiliz Okulu ile dilimize sosyal inşâ olarak geçen Konstrüktivizm ilişkisi, Buzan'ın çalışmasında açık şekilde dile getirilmiştir zira Buzan'ın yapısalcı kanadın nihai metni olduğu iddia edilen çalışmasında ifade ettiği gibi, burdaki en temel amaç İngiliz Okulu ile Alexander Wendt'in sosyal inşâ kuramı olarak bilinen Wendtçi konstrüktivizmin bir sentezini yaratmak olmuştur.²⁷² Ancak her iki yaklaşım arasındaki bağ lanteye sadece Buzan'ın kurduğunu söylemek hatalı olacaktır, zira bu konuda Buzan'dan da önce yazarlardan biri İngiliz Okulu'nun çoğu ulcu-dayanışmacı tartışmalarında ismi sıkça telaffuz edilen Timothy Dunne ve James Mayall olmuş, ve onları konstrüktivist Christian Reus-Smit izlemiştir. Bu ilişkiler tarafından kurulan bağ lanteye geçmeden önce çok kısaca konstrüktivist yaklaşımın en temel argümanları ile getirmekte fayda görülmektedir.

Konstrüktivist yaklaşım her ne kadar 1960'dardan itibaren sosyoloji, felsefe, tarih, antropoloji ve psikoloji alanlarında tartışılmaya olsa da²⁷³ uluslararası ilişkiler disiplinine girişi öncelikle Nicholas Onuf (1989: *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*) ve ardından da Alexander Wendt'in çalışmaları (1992: *Anarchy is what States make of it: Social Construction of Power Politics*) rastlamaktadır. Konstrüktivizmin uluslararası ilişkiler disiplininde farklı yansımaları olsa da, bu disiplin en çok Alexander Wendt'in konstrüktivist yaklaşımından etkilenmiştir.

Sosyal inşâ olarak da dilimize çevrilen Konstrüktivizme göre, en temel amaç, eylemlerin altında yatan anlamları anlamaktır. Zira sosyal aktörlerin olaylara ve çevrelerine yükledikleri anlamlar ve bazı konular hakkında paylaşılan anlayışlar gerçeklerini şekillendirmektedir. Dolayısıyla içinde yaşadığımız dünya sosyal olarak, bizler tarafından inşa edilmik bir dünyadır. Bu dünyanın temel yapıları maddi olmaktan çok sosyaldır.²⁷⁴ Zira dünyayı oluşturan insanlar, birbirleriyle etkileşim halinde olan sosyal varlıklardır. Bu da bu

²⁷¹ Alex Bellamy, "Introduction", Alex Bellamy (Ed.), **International Society and Its Critics** içinde (1-28), ss.6-9.

²⁷² Buzan, **From International to World Society?**..., ss.2-3.

²⁷³ Alex Macleod, Evelyne Dufault, F. Guillaume Dufour, **Relations Internationales: Théories et Concepts**, Centre d'études de la Politique Étrangère et de Sécurité (CEPES), Canada: Université de Québec, Athéna Editions, 2004, s. 189.

²⁷⁴ Emmanuel Adler, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in world Politics", **European Journal of International Relations**, Vol.3, No.3, 1997, s.322.

e anlamāē anlamak gerektiġ ini gösterir ki bu da bu
İlçē ēbenimsediġ ini göstermektedir (*interpretivism*).

Konstrüktivizmin önemli bir özelliġ i, tahmin edileceġ i gibi, Wendt'ın ortak bilgi (common knowledge) olarak ifade ettiġ i unsura verdiġ i önemlidir. Ona göre, normlar, kurallar, kurumlar, sözkemeler, ideolojiler bu ortak bilginin ürünleridir.²⁷⁵ Ortak bilgi ise, sosyal amiller (agents) tarafından paylaşılan anlamlar, anlayışlardır. Dolayısıyla var olan sosyal dünya dışardan verili deġ ildir, intersubjective veya süjeler-arasē şekilde oluşturulmuş, yukarıda sayılan unsurlarla inşa edilmiş bir dünyadır. Aynen Wendt kendi makalesinde bizzat belirttiġ i gibi, anarşi de kendi bakışına varolan bir olgu deġ ildir, amillerin algılarē anlayışlarē ve eylemleriyle inşa edilmiş bir unsurdur.²⁷⁶ Dolayısıyla fikirsal yapıların ne denli önemli bir rol oynadığı burada gözlemlenebilir.²⁷⁷ Diğer taraftan, amillerin sosyal yapıları bu örnekte olduġ u gibi belirlemesi, amil-yapē ilişkisinin tek yönlü bir etkileşim olduġ u fikrini de akıllara getirmemelidir. Zira sosyal inşacığa göre, amiller ve yapılar birbirlerini karşılıklı olarak belirlerler. Bakka bir ifadeyle, bir taraftan amiller birbirleriyle olan etkileşimleri sonucunda yapıları belirlerken, diğer taraftan da bu yapılar amillerin kimlik ve çıkarlarıē belirlemektedir.²⁷⁸ Bu durumu, sosyal inşacığın, bir yandan dünyayē anlamaya çalışırken amilerden yola çıkan ve amilin yapēye belirlediġ ini ifade eden Realist ve Liberal yaklaşımlardan; bir diğer yandan da merkezine yapēye koyan ve yapıların amili belirlediġ ini iddia eden Marksizm ve türevlerinden ayrılmışına neden olmaktadır.²⁷⁹

Konstrüktivizmin en önemli özelliklerinden biri ve bu çalışmaya açışından belki de en önemli olan nokta ise kimlik kavramına yaptıkları vurgudur. Sosyal inşacık, kimliği, ulusal çıkarı belirleyen en temel faktör olarak görmekte, devletin tercih ve eylemlerinin altında o devletin kimliğinin olduġ unu vurgulamaktadır.²⁸⁰ Dolayısıyla bir devlet, ulusal çıkarlarını temellerini kendi kimliğinde aramaktadır. Bu kimlik o devletin kendisiyle ve uluslararası

²⁷⁵ Alexander Wendt, **Social Theory of International Politics**, UK: Cambridge University Press, 2007, s.160.

²⁷⁶ Alexander Wendt, "Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics", **International Organizations**, Vol.46, No.2, 1992, ss.391-425.

²⁷⁷ Konstrüktivizmde maddi yapıdan çok fikirsal yapıların etkin olduġ u, bu yaklaşımın güvenlik, egemenlik gibi kavramlara verdiġ i tanımlarda da gözlemlenebilir. Gerçekten de, her iki kavram da, süjeler arasē bir tanıma sahiptir yani Konstrüktivizme göre egemenlik ve güvenlik, ihtiyaçları göre şekillenir ya da diğerleri olmadan bu iki kavram bir key ifade etmez. Zira Konstrüktivizmin en temel özelliklerinden biri, yukarıda ifade ettiġ imiz üzere anlamodur.

²⁷⁸ Wendt, **Social Theory of International Politics**, s.366.

Nicholas Onuf, "Constructivism: A User's Manual", Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert (Ed.), **International Relations in A Constructed World** içinde, New York: M.E. Sharpe, 1998, s. 59.

²⁷⁹ Alex Macleod, "L'approche Constructiviste de la Politique Etrangere", Frédéric Charillon (Ed.), **Politique Etrangere: Nouveaux Regards** içinde (65-89), Paris: Presses de Sciences-Po, 2002, s.69.

²⁸⁰ Wendt, **Social Theory of International Politics**, s.398

olarak o devletle ilgili olarak yaptıkları etanamlarlarda

Dolayısıyla Konstruktivizmdeki kimlik, Realist yaklaşımdan farklı olarak, sabit bir veri değildir. Kimliğin oluşumunda fikirler yapıcı bir rol oynamaktadır. Kimlik, iç ve dış faktörlerden etkilenerek oluşan dinamik bir unsurdur. İç faktör, bir devletin karar alıcıları ile o devletin ulusal kimliğini hakkında aldığı kararlar, uyguladıkları politikalar, benimsedikleri prensipler, ulusun tarihi, kültürü, yerleşik uygulamalarıdır. Dış faktör ise, o devletin, başka aktörlerle olan etkileşimidir, onlara algılayıcı ve bunların sonucunda da kendini algılayıcıdır. Başka bir deyişle kimlik, dış faktörlerden de etkilenerek, yani ihtiyaçlarına göre, interaktif şekilde oluşmaktadır.²⁸² İç ve dış faktörler hangisinin kimliğini belirlediğini sorusuna, konstruktivizm içindeki farklı saflar tarafından farklı cevaplar verilmektedir. Ancak tüm safların ortak noktası kimliğin, daha önce de ifade edildiği gibi, ulusal çıkarı belirlediğini iddia etmeleridir.

Konstruktivizmin en temel argümanları bu şekilde kısaca sıralandıktan sonra İngiliz Okulu'nun uluslararası toplumla yaklaşımıyla ortak noktaları fark etmek çok daha rahat olacaktır. Ortak noktalar şu şekilde sıralanabilir:

1-Her iki yaklaşım da sosyal olandan yola çıkmakta, iletişim, etkileşim ve bunun sonucunda oluşan algı ve değerlendirmelere özel bir yer atmakta, bu sebeple de *intersubjectivite* veya ilişkiler arasında olma özelliğine özel bir yer ayırmaktadır. İngiliz Okulu'nun egemen devletler arasındaki düzenin sosyal temellerine değinmesi, sosyal hayatın temel ve evrensel amaçlarına ulaşma ele alması; diğer taraftan da Konstruktivizmin fiktisel yapıdan kurucu gücünü ele alması amillerin sosyal etkileşim sonucunda içinde yakadıkları yapıyı belirlediğini aynı şekilde de yapının amilleri belirlediğini ifade etmesi bu bakımdan önemlidir ve aralarındaki ortak noktaya işaret etmektedir.²⁸³ Uluslararası ilişkiler disiplinde bu iki yaklaşımın toplum ve sosyal dünya kavramlarına yer vermesi, onların diğerler yaklaşımlardan ayrılmalarını kendi aralarında ise benzerliklerine neden olmaktadır.

2- Her iki yaklaşım sosyal olanı ele alırken, paylaşılan nitelikteki ortaklık unsuruna ayrı bir önem vermektedir. Bu ortaklık Konstruktivist yaklaşımdaki ortak bilgi

²⁸¹ Dario Batistella, *İlgi Nete National: Une Notion, Trois Discours*, Frédéric Charillon (Ed.), **Politique Etrangere: Nouveaux Regards** içinde (139-166), s.152.

²⁸² John Gerard Ruggie, *What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and The Social Constructivist Challenge*, **International Organization**, Vol.52, No.4, 1998, s. 873.

²⁸³ Christian Reus-Smit, *The Constructivist Challenge after September 11*, ss. 81-82.

ak norm, kural ve kurumlara verilen önemde de fark

3- Salt olaylar ve gelişmeler de il de, bunların anlamları üzerine yoğunlaşılması metodolojik anlamda da bir benzerlik ortaya çıkarmaktadır ve her iki yaklaşımın da yorumsalcılık olarak çevrilebilecek *interpretivism* benimsediği ifade edilebilir. Zira İngiliz Okulu'nu ele aldığı bölümde ifade ettiğimiz gibi, bu okulun dükümsel yaklaşımının baklangıç noktası neylemi tetikleyen anlamdadır.²⁸⁵ Gerçi daha evvel ifade edilmik olduğu gibi, İngiliz Okulu'nun yaklaşımındaki uluslararası toplumun farklı materyel ve fikrîsel yapılarından oluştuğuna inanıldığı için bu okulun metodolojik bir plüralizmi benimsediğinden bahsedilmektedir.²⁸⁶ Ancak bu plüralizm içinde de İngiliz Okulu yazarlarının fikrîsel yapıları özel bir önem atfettiği bu sebeple de *interpretivism* daha üstte tuttuğu akıdardır. Bu bakımdan Alexander Wendt de, İngiliz Okulu ve Konstrüktivizmi aynı aileden görmektedir.²⁸⁷

Söz konusu ortak noktalardan ötürü, Smit'e göre İngiliz Okulu ve Konstrüktivizm arasındaki en temel benzerlik, devlet kimliğinin kültürel temellerine, uluslararası toplumun kural temelli doğuşuna ve anarşik ortamda farklı şekillerdeki yaşam şekillerine duydukları ilgiden kaynaklanmaktadır.²⁸⁸ Diğer taraftan, Dunne'e göre ise her iki yaklaşımın önemli bir ortak noktası her ikisinin de devleti temel aktör olarak görmesi ve uluslararası sistemin/toplumun anlamını sorgulamasıdır. Ona göre aradaki benzerliklerden ötürü Hedley Bull, bir sosyal konstrüktivist olarak düşünölmelidir.²⁸⁹ Buna ek olarak Buzan da, özellikle de

²⁸⁴ Christian Reus-Smit , "Imagining Society: Constructivism and the English School", **British Journal of Politics and International Relations**, Vol.4, No.3, Ekim 2002, s.489. Ayrıca Timothy Dunne'in ifade ettiğ i gibi, İngiliz Okulu'nun kurucularından kabul edilen Martin Wight ve Charles Manning'ın çalışmalarında da uluslararası sosyal bilinç kavramına yapılan vurgu bu bağ lamda önemlidir. Zira, Wight ve Manning tarafından bahsedilen uluslararası sosyal bilinç, paylaşılan algılar sorumlulukları kurumları ifade etmektedir. Bu da ortaklık unsurunu gözler önüne sermektedir.

²⁸⁵ Iver B. Neumann, "The English School and the practice of world society", s.503. Ayrıca bkz. Timothy Dunne, **Inventing International Society: A History of the English School**, s.188.

²⁸⁶ Bkz. s.15, 44. dipnot.

²⁸⁷ Wendt, **Social Theory of International Politics**, ss.31-32.

Buna ek olarak, Timothy Dunne de Hedley Bull'ın "International Theory: The Case for a Classical Approach" başlıklı çalışmasını Bull'ın metodolojik terciğini açıkça ifade ettiğini dile getirmektedir. Zira Bull, bu çalışmasında, pozitif bilimlerle sosyal bilimlerin ortak bir metodolojisi olması gerektiğini düşünömleri açıkça belirtmiştir. Bkz. Hedley Bull, "International Theory: The Case for a Classical Approach", K.Knorr, J.Rosenau (Ed.), **Contending Approaches to International Politics** içinde (20-38), Princeton: Princeton University Press, 1969.

²⁸⁸ Christian Reus-Smit , "Imagining Society: Constructivism and the English School", s.489.

²⁸⁹ Timothy Dunne, "The Social Construction of International Society", **European Journal of International Relations**, Vol.1, No.3, 1995, s. 368.

il edilen Charles Manning ve Martin Wightân kendi
aktivizmin temellerini attı̇ ĩnēkabul etmektedir.²⁹⁰

Yukarda görüldü̇ ü gibi birçok noktada Kĩgiliz Okulu ile Konstrüktivizm arasēda benzerlik kurulmaktadır. Ancak kurulan bu benzerlikler hakkēda önemli elektiriler de yapılmaktadır. Bu elektiriler arasēda bu çālēma açēşēndan en önemli olan noktalardan ilki kudur:

Bazē uzmanlar tarafēndan Kĩgiliz Okulu- Konstrüktivizm baĭlantēē kurulurken Konstrüktivizmin Kĩgiliz Okuluōnun çālēmalarēnē önemli bir yerini tutan düzen-adalet ilişkisi hakkēda sessiz kaldı̇ ē Konstrüktivistlerin bu konuya eĭ ilmedikleri öne sürülmekte ve bu durum bir eksiklik olarak nitelendirilmektedir. Bu elektiriye göre, Konstrüktivistler, Kĩgiliz Okulu içindeki zenginliĭ i yok saymakta ve Kĩgiliz Okulu içinde yapıdan çālēmalarēn önemli bir bölümü düzen-adalet ilişkisi üzerine olmasēna raĭ men (bakka bir deyimle çoĭ ulcu-dayanēmacē tartēmalarē) bu konuya eĭ ilmemekte, bu kēilde de Kĩgiliz Okuluōnun normatif boyutunu yok saymaktadırlar.²⁹¹ Birbiriyle birçok noktada benzeken bu iki yaklakēn bu konuda bir durukunun veya genel bir anlayēnē olmamasē önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.

Kĩgiliz Okulu- Konstrüktivizm baĭlantēēnē kuranlara yönelik yapıdan ve özellikle de bu çālēma açēşēndan önemli olan bir diĭer önemli elektiri ise, Kĩgiliz Okuluōnun Konstrüktivist yaklakēn olarak sadece Alexander Wendtōn konstrüktivizmini, onun konstrüktivist argümanlarēnē kaale almasıdır. Bir önceki elektirinin tersine, bu sefer de Kĩgiliz Okulu, Konstrüktivizmin içindeki zenginliĭ i yok saymakta, ve konstrüktivizmi sadece Alexander Wendtōn argümanlarēna indirgemektedir. Oysa ki konstrüktivist yaklakēnda bazē konularda önemli ayrımlar, saflakmalar bulunmaktadır.²⁹² Bu durum ise bu çālēma

²⁹⁰ Buzan, ĩNot Hanging Separately: Responses to Dunne and Adlerō, s. 189.

²⁹¹ Bu elektirileri anlamak için Christian Reus-Smitōn çālēmalarēnē ele almak faydalē olacaktır. Smitōe göre, her iki yaklakēn da birbirinin belirli alanlarēna odaklanmēk ve diĭer alanlarēnē ise yok saymēktē. Örneĭ in Konstrüktivistler, Kĩgiliz Okuluōnun sadece ontolojik önerilerine odaklanēp (uluslararası toplumun ortak norm, kural ve kurumlardan olukan bir sosyal gerçeklik olduĭ u) normatif boyutunu yok sayarak (düzen-adalet ilişkisi) kendi gelişimlerini engellemiklerdir. Birçok konstrüktivist (Jepperson, Wendt, Katzenstein ve Finnemore gibi) Kĩgiliz Okuluōyla ilgilenmelerine raĭ men çoĭ ulcu-dayanēmacē tartēmalarēna girmemik ve bu kēilde Kĩgiliz Okuluōnu sanki homojen bir bütünmükçesine (çoĭ ulcu-dayanēmacē tartēmalarēnē görmezden gelmeleri sebebiyle) benimsemiklerdir. Bkz. Reus-Smit , ĩImagining Society: Constructivism and the English Schoolō, s.488-491, 496-499. Ayrıca bkz. Reus-Smit, ĩThe Constructivist Challenge after September 11ō, ss.83, 86.

²⁹² Bir önceki dipnotta belirtildiĭ i gibi, nasē ki Konstrüktivizm, Kĩgiliz Okuluōnun ĩuluslararası toplumō olan ontolojik önerisine odaklanēp, normatif boyutunu yok saydıysa; Kĩgiliz Okulu da sadece Wendtōe odaklanarak, konstrüktivizmin devlet odaklē yapısalcē ve pozitivist yönünü dikkate almēk ve konstrüktivizmi homojenlektirmiktir. Smitōn belirttik olduĭ u gibi, Timothy Dunne, Robert Jackson, James Mayall ve Nicholas Wheeler gibi birçok Kĩgiliz Okulu yazarēnē Wendtōn yaklakēnēnē konstrüktivizmin iskeleti olduĭ una dair

1- İngiliz Okulu'nun sadece Wendt'in konstrüktivizmine dayanması sadece devletin temel aktör olarak görüldüğü ü bir anlayış getirmektedir.

2- İngiliz Okulu'nun yine sadece Wendt'in konstrüktivizmine bağılı kalması özellikle de kimlik konusunda önemli bir eksikliğe neden olmaktadır. Zira Wendt'in yaklaşımında iç ve dış alanlar arasında önemli bir ayrım bulunmakta ve dış alan ve bu alandaki faktörler temel çıkış noktası olarak ele alınmaktadır. Şöyle ki: Wendt'e göre devletin bir sosyal kimliği (*social identity*) ve bir de tüzel kimliği (*corporate identity*) vardır. Sosyal kimlik, uluslararası toplumun o devlete verdiği statü, rol, veya kimlik sonucunda oluşan, diğerleriyle etkileşim sonucunda şekillenen, yani diğerlerine göre şekillenen kimliktir. Tüzel kimlik ise, o devletin iç dinamiklerinden etkilenerek oluşan (bir devletin o devlet olmasıyla ilgili insani, materyel, ideolojik, kültürel etmenler) kimliktir. Wendt'e göre uluslararası ilişkilerin konstrüktivist teorisi sosyal kimliğe odaklanmalıdır, bu da bu teorisin iç faktörleri yok sayabileceğini ifade eder. Wendt'in bu yaklaşımı Konstrüktivizmin içindeki önemli bir saflaşmaya gözler önüne sermektedir zira Konstrüktivizm içinde iç faktörleri dış faktörlerin de üzerinde tutan bir saf mevcutken, hem iç hem de dış faktörlerin kimliğin oluşmasında rol oynadığını iddia ederek orta yolu bulmaya çalışan bir başka saf da mevcuttur.²⁹³ Dolayısıyla İngiliz Okulu'nun sadece Wendt'in konstrüktivizmine dayanması kimliğin oluşumundaki iç faktörlerin göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir.

ifadeleri bulunmaktadır. Bkz. Christian Reus-Smit , *Imagining Society: Constructivism and the English School*, ss.491, 493-496. Christian Reus-Smit, *The Constructivist Challenge after September 11*, ss.84-86.

²⁹³ Konstrüktivizm içindeki bu üç farklılaşan lider temsilcileri şu kişilerdir:

1- Alexander Wendt (kimliğin belirlenmesinde dış faktörlerin iç faktörlere göre çok daha ağır bastığını düşünenler yani sosyal kimliğe öncelik verenler- *Systemic Constructivism*)

2- Peter Katzenstein (kimliğin belirlenmesinde iç faktörlerin, başka bir deyişle bir devletin sınırları içindeki sosyal ve hukuki normlar, kültür, ideoloji gibi etmenlerin, dış faktörlere göre ağır bastığını düşünenler yani tüzel kimliğe öncelik verenler- *Unit level Constructivism*). Peter Katzenstein, **Cultural Norms and National Security: Police and Military in Postwar Japan**, New York: Cornell University Press, 1996. Peter Katzenstein, **Tamed Power: Germany in Europe**, New York: Cornell University Press, 1999.

3- John Gerard Ruggie, Rey Koslowski, Friedrich Kratochwil, Christian Reus-Smit, Rodney Bruce Hall, Heather Rae (kimliğin belirlenmesinde hem iç hem de dış faktörlerin beraber şekilde etkin olduğunu düşünenler yani hem sosyal hem de tüzel kimliğe öncelik verenler - *Holistic Constructivism*). John Gerard Ruggie, *Territoriality and beyond: problematizing modernity in international relations*, **International Organizations**, Vol.47, No.1, 1993, ss.139-174. Rey Koslowski, Friedrich Kratochwil, *Understanding Change in International Politics: the Soviet Empire's demise and the International System*, R. N. Lebow, T. Risse-Kappen (Ed.), **International Relations Theory After the Cold War** , New York: Columbia University Press, 1995, ss.127-166. Christian Reus Smit, **The Moral Purpose of the State: Culture, Social Identity, and Institutional Rationality in International Relations**, Princeton: Princeton University Press, 1999. Rodney Bruce Hall, **National Collective Identity: Social Constructs and International Systems**, New York: Columbia University Press, 1999. Heather

izmin yukarda görüldüğü gibi birtakım konularda İngiliz Okulu'nun Konstrüktivist yaklaşımına yaklaşma muhtemel bir bütünsel sentezini engellemekte ve arada bir boşluğun oluşmasına neden olmaktadır. Kanımca bu boşluğun dile getirilmesi ve söz konusu eksiklerin giderilmesi önemlidir. Dolayısıyla İngiliz Okulu-Konstrüktivizm bağlamında kuranlara yönelik olarak Smit tarafından yapılan eleştiriler sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşmak bu çalışmada açısından faydalı olacaktır. Çünkü bu şekilde, İngiliz Okulu ile Konstrüktivizm arasında kurulan eksik bağlamın tamamlanması olacaktır.

- 1- Aktör olarak sadece devlet değil devlet dışı aktörler de dikkate alınmalıdır
- 2- Kimlik sadece dış faktörlerin değil iç faktörlerin de bir sonucu olarak ele alınmalıdır
- 3- Kimlik ile düzen-adalet ikilemi bağlamında kurulmalıdır

Bu çalışmada bu eksikliklerin giderilmesi ve İngiliz Okulu- Konstrüktivizm bağlamında bu şekilde kurulması planlanmaktadır. Diğer taraftan, Buzan'ın İngiliz Okulu yaklaşımına yönelik yaptığı eleştirileri de kaale alarak, çalışmanın diğer bölümlerinde nasıl bir yol izleneceğinin ifade edilmesi gerekli görünmektedir:

Bu çalışmada, çalışmanın başından da açık şekilde anlaşıldığı üzere, Türkiye'nin dış politikası ve Türk- Amerikan ilişkileri, düzen ve adalet kavramları çerçevesinde incelenecektir. Başka bir ifadeyle, çalışmada düzen-adalet ilişkisi, dış politika zemininde, özellikle de Türkiye'nin dış politikası ve Türk-Amerikan ilişkilerinde ele alınacaktır. Dolayısıyla bu kadar hep sistemik düzeyde ele alınan bu sorunsal (düzen-adalet ilişkisi), bu çalışmada ilk kez bir ülkenin dış politikasını anlamak amacıyla ikili ilişkiler düzeyinde ele alınacak ve dış politikaya etkileri görülecektir. Düzen-adalet ilişkisinin dış politikada ne gibi tercihlere sebep olduğu ve bu tercihlerin hangi ayrışma ve birleşme noktalarında oluştuğu ele alınacaktır. Düzen ve adalet kavramlarının bu şekilde dış politikaya ve ikili ilişkilere etkisinin görülmesi, çalışmanın literatüre en temel özgün katkısı olacaktır. Bu katkı

Rae, **State Identities and the Homogenisation of Peoples**, Cambridge: Cambridge University Press, 2002. Bu çalışmada, Christian Reus-Smit tarafından analiz düzeylerinde çalışması olarak nitelendirilmiştir zira çalışmada olduğu gibi, her bir saf, aslında farklı bir analiz düzeyine odaklanmaktadır. İlk gruptakiler, uluslararası ortamın fiktörel ve normatif yapısını temel alırken; ikinci gruptakiler iç ortamın sosyal ve hukuki yapısını temel almaktadır; üçüncü gruptakiler ise her iki ortamı da dikkate almaktadırlar. Bkz. Christian Reus-Smit, *Imagining Society: Constructivism and the English School*, ss.494-495. Ayrıca Christian Reus-Smit, *Constructivism*, Scott Burchill (Ed.), **Theories of International Relations içinde** (212-235), New York: Palgrave MacMillan, 2001, ss.220-221.

...k olarak dile getirdiği birinci ve üçüncü elektirileri de
...ce ifade edildiği gibi Buzan, birinci elektirisiyle,
uluslararası sistem-uluslararası toplum ve dünya toplumu arasındaki farkları net
olmadığından bahsetmiş ve kendisi bir başka üçleme teklif etmişti. Diğer taraftan üçüncü
elektirisi ise İngiliz Okulu'nun hep sistemik düzeyde analizlerde bulunduğunu ve bölgeselliği
kaale almadığı yönündeydi. Oysaki bu çalışmada düzen ve adalet kavramları arasındaki ilişki
iki devlet arasındaki ilişkiler çerçevesinde ele alınacağından, Buzan'ın söz konusu elektirileri
baktan bertaraf edilmik olacaktı.

Bu çalışmanın bir diğer özgün katkısı düzen-adalet ikilemi ve kimlik bağlanışının
kurulacak olmasıdır. Kimlik ise hem iç hem de dış faktör unsurlarının bir toplamı olarak ele
alınacaktır, ki bu da İngiliz Okulu- Konstruktivizm bağlanışının eksik kurulduğunu yönünde
elektiriler yapan Christian Reus-Smit'in bu yöndeki elektirilerinin bertaraf edilmesini
sahılayacaktır. Bu bağlamda, kimlik ve iç unsurlar konusunda konstruktivist Katzenstein'in
çalışması önemlidir. Katzenstein'e göre, bir devletin kimliği, politik kültürü, iç kurumları ve
gelenekleri sonucunda oluşur ve bu da o devletin çıkarlarını belirlemektedir. Bu çalışmada da
kimlik, hem Katzenstein'in dile getirdiği gibi iç faktörler tarafından belirlenen, hem de
Wendt'in ifade ettiği gibi, dış faktörlerce (başka aktörlerle olan etkileşim ve uluslararası
konjonktürdeki değişimler) etkilenen bir unsur olarak ele alınacaktır. Buna ek olarak
kimliğin araçsallaşma sürecinin sabit bir veri olarak alınmamasına da dikkat edilecek ve iç
faktörlerden kaynaklanan kimliksel değişimlerin dış faktörler sebebiyle değişkenliği göz önünde
tutulacaktır. Bu sebeple Soğuk Savaş sonrasında uluslararası konjonktürün kimliklere, ve
kimliklerin de dış politikaya etkisine dikkat edilecektir. Bu şekilde bu çalışmada test edilme
fırsatı bulacak varsayımlar şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Kimlik, dış politikadaki düzen-adalet ikilemindeki tercihleri belirler.
- 2- Ancak kimliksel değişimlerin dış politikada araçsallaştırdığı şekilde sabit değildir.
- 3- Düzen-adalet ikilemindeki tercih, bir devletin dış politika tercihlerini etkileyen
en temel unsurdur ve ikili ilişkilerdeki benzerlik ve ayrımlar, en temel itibarıyla düzen-
adalet ikilemindeki benzerlik ve ayrımlardan kaynaklanmaktadır.

Varsayımlarda düzen-adalet ikilemi kelimesi kullanılarak, aslında Buzan
tarafından yapılan dördüncü elektiri gündeme getirilmiştir. Zira Buzan'a göre hatırlanacağı
gibi, çoğulcu/dayanışmacı disiplinleri bir zayıftan çok, değişimlerin farklı derecelerde

, dolayısıyla çoğulcu eşilimin öncelikli gördüğü düzen, çoğulcu adalet bir ikilem sayılamazdı. Buzanın yapması olduğu tespit yerinde olmakla beraber, bu iki eşilimin bir ikilem olarak nitelendirilmesi veya nitelendirilmemesi elzem bir noktaya işaret etmemektedir. Düzen ve adaletten kası, aslında uluslararası düzen ve kozmopolitan ya da insani adalet arasındaki gerilimdir. Uluslararası düzen, sadece devletler arasındaki düzeni kaale aldığından paylaşılan değerler, devletlerin temel amaçlarına hizmet eden değerler anlamına gelmektedir. Oysaki kozmopolitan ya da insani adalet ise devletlerin de ötesinde, teker teker bireyler veya genel anlamda insanoğlunun hak ve yükümlülükleri içerir. Dolayısıyla adalet, halkalardan olunan bir yapı olarak nitelendirilirse, en doğru dünya/kozmpolitan, daha içerde uluslararasıdevletler arasında en içte de insani/bireysel seviyeler bulunmaktadır. Düzen, uluslararası anlamda kullanıldığından, adalet, aslında uluslararasıadalet ve düzeni de içine almaktadır ve aslında burda bir ikilem söz konusu değildir. İkilemi görmek için, düzeni ve adaleti yukardaki gibi bileşenlerine, seviyelerine ayırmak gerekli görünmektedir. Bunun için de Bullun kavramsallaştırması bu çalışmaya için en uygun yöntem olarak görünmektedir. şöyle ki:

Bull, hatırlanacağı gibi, uluslararası düzeni, uluslararası toplumun temel, evrensel, birincil amaçlarına ulaşmaya çalışan davranış örneği olarak nitelendirmek ve uluslararası düzenin üç olmazsa olmazından bahsetmektir: silahlı güç kullanmaktan sınırlanması ulusal egemenliğe saygı ve ahde vefa ilkeleri. Diğer taraftan ise, Bull, adaleti haklar ve yükümlülükler olarak tanımlamak ve üç farklı seviyedeki adaletten bahsetmektir: dünya/kozmpolitan, devletlerarasıuluslararası bireysel/insani. Her bir seviye, kendi alanındaki aktörlerin (kozmpolitan adalet, insanoğlunun genel anlamda hak ve yükümlülüklerini anlatırken; uluslararası adalet devletlerinkini, insani adalet ise bireylerin siyasal,sosyal ve ekonomik anlamda hak ve yükümlülüklerini anlatmaktaydı) hak ve yükümlülüklerini içermekteydi. 1990larda yaşanan en temel gelişme, hatırlanacağı gibi, uluslararasıdüzenin olmazsa olmazlarından kozmpolitan ve insani adaletin ortaya çıkması ve konukılmasıyla beraber tartışılabilir hale gelmesi ve uluslararasıdüzenin mi yoksa buna meydan okuyan kozmpolitan ve insani adaletin mi önde olması gerektiği sorusunun gündeme gelmesiydi.

Bu bağlamda, Türk-Amerikan ilişkilerinin düzen ve adalet kavramları çerçevesinde analizi esnasında, Türk ve Amerikan taraflarının hangi noktalarda birleşip hangi noktalarda ayrıştıklarını görebilmek amacıyla, Bullun kavramsallaştırmasından yararlanılacak ve bu şekilde detaylı bir çalışma yapılabilecektir. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi, Bullun

bu konuyu haklê çıkarılacağı savunmasınê yapılacağı vram sallatılma sadece bu çalılmanın yöntemi olarak kullanılacaktır. Bu çalılma da düzenin mi adaletin mi öncelikli olmasê gerektiği sorusuna cevap aranmaktan çok, çoğ u zaman bir ikilem olarak ortaya çıkan düzen-adalet ilişkisinin öncelikli olarak Türkiye'nin dış politikasınê ve beraberinde de Türk-Amerikan ilişkilerini nasıl etkilediği anlamaya çalışılacaktır.

DÜZENLİLİK VE ADALETİN KURUCU PRENSİPLERİNE ETKİSİ TARİHSEL BİR ARKA PLAN

Kuramsal bölümün son alt bölümünde ifade edildiği gibi, bu bölümde amaç, Türkiye ve ABD'nin kimliklerinin, dış politikalarındaki düzen ve adalet anlayışlarına nasıl yansıtıldığını görmek olacaktır. Zira aralarındaki birçok ayrıma noktasının Türkiye orta büyüklükte bir güç iken, ABD'nin bir süpergüç olmasından kaynaklanmasından yanıda, bu ayrıma noktalarında Türkiye ve ABD'nin politik kültürlerinin dolayısıyla da kimliklerinin de rol oynadığı düşünülmektedir. Kuramsal bölümün son alt bölümünde ifade edildiği gibi, bu bölümde, kimliğin, dış politikanın temel unsurlarına oluşturan önemli bir faktör olduğu ileri sürülmektedir. Bu sebeple bu bölümde, öncelikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu prensiplerini oluşturan ve günümüze kadar gelen anlayışların neler olduğuna hızlıca değinilecektir. Daha sonra, ABD'nin de kurucu prensiplerine değinilecek ve Türkiye-ABD arasında kimliksel bir karşılaştırmaya yapılacaktır. Elbette tarafların kimliksel özelliklerinin Hedley Bull tarafından düzenin olmazsa olmazları olarak görülen *egemenliğe saygı, silahlı kuvvet kullanmanın sınırlandırılması ve yapılan anlaşmalara saygı* prensiplerinden hangileriyle bağdaştırılabileceği ve her iki kimliğin de yine adalet kavramı hakkındaki yaklaşımlarına ele almak bu bölümün en temel amacı olacaktır. Başka bir ifadeyle bu bölümde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu andan itibaren ortaya çıkan ve dış politikasına da önemli ölçüde etki eden kurucu prensiplerinin, evrensel bir liberal demokrasi üzerine kurulu olan ABD'nin kurucu prensiplerinden farklılığına değinilecek, bu farklılığın Türkiye ve ABD'nin düzen ve adalet anlayışlarına yansımaları ele alınacak ve özellikle de Soğuk Savaş döneminden örnekler verilerek tarafların birleşen ve ayrılan yönleri görülmeye çalışılacaktır.

2.1. TÜRK DİŞ POLİTİKASINDA DÜZENLİLİK VE ADALETİN KAVRAMLARININ SOSYAL KÖKLERİ VE TÜRKİYE'NİN ABD'E BAKIŞI

2.1.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kimliği

2.1.1.1. Ulus - mevzuat - barış üçgeninde Türkiye kimliği

İnkılap devletler, Osmanlı Devleti'ne ve ülkesine düşünce ve kaba güç birliğinde saldırmadılar, onu ortadan kaldırmaya ve aralarında bölünmeye karar vermediler. Padışah ve Halife olan kimseler, kendi yaşam ve esenliğini kurtarabilecek yolu bulmaktan başka bir şey düşünmüyor. Hükümetin durumu da böyle.

n ulus, karanlık ve belirsizlik içinde, olup
korkunçluk ve ağırlık anlamaya başlayanlar,
bulundukları çevre ve durumda sezinleyebileceklerine göre kurtuluş yolu
saydıkları önlemlere bakılmakta. Ordu, ad var, kendi yok bir durumda.
Komutanlar ve subaylar, Genel Savakın bunca sıkıntı ve güçlükleriyle yorgun
yurdun parçalanmakta olduğunu görmekle yürekleri kan ağlıyor, gözleri önünde
derinleşen karanlık yığın uçuşunun kâşesinde kafalar çakar yol, kurtuluş yolu
aramakta. ²⁹⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün kurtuluş
mücadelesini anlattığı Nutuk'ta, yeni devletin doğukunu tetikleyen ortam bu sözlerle
anlatılmaktadır. Yine bu çalışmada, bu durumdan kurtulmanın çaresi olarak ise bu sözler yer
almaktadır:

Baylar, bu durum karşısında tek bir karar vardı. O da ulusal
egemenliğe dayanan, kâşetse, kâşsuz, bağımsız, yeni bir Türk devleti
kurmak. Temel ilke, Türk ulusunun saygı ve kâşefli bir ulus olarak yakamasıdır.
Temel ilke ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne denli zengin olursa
olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar insanlık karşısında uşak durumunda
kalmaktan kurtulup daha yüksek bir idem konusu olamaz. Türk ata yurduna ve
Türk bağımsızlığına saldıranlar kimler olursa olsun, onlara bütün ulusça
silahlanarak karşı çıkmak ve onlarla savaşmak gerekir. ²⁹⁵

Kurtuluş motivasyonu Gazi Mustafa Kemal tarafından bu sözlerle açıklanan Türkiye
Cumhuriyeti, farklı uluslar içinde barındıran bir kâşparatorluğun, dâk güçler tarafından
zayıflatılarak parçalanması sonucunda doğu mu; bu parçalanma ve ıgaller esnasında, bir vatan
sânârları içinde birarada yakamayâ arzulayan ve bu sebeple de ıgallere karşı kurtuluş
mücadelesi veren bir topluluk tarafından kurulmuştur. Bu topluluk hareketi de,
Cumhuriyetin kurulduğu dönemde, Türkiye/ milleti adına somutlaşmış Sürdürülen bir
ulusal savak idi, ulusal örgütlerin kurulması ve muhakkak ulusun uyarılması gerekiyordu.
Dolayısıyla da bu ulusal kurtuluş mücadelesi için sadece ordu değil, tüm ulusun fikrî ve
eylemsel olarak hazır olması, uyarılması ²⁹⁶ gerekiyordu. Bu sebeple Türkiye'nin bugünkü
kimliğini inceleyen her araştırmacı Türkiye'nin ulus kavramı ile somutlaşan bir topluluk

²⁹⁴ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk** (Günümüz Türkçesine uyarlayan: Nur Ardaçoç), Sabah, 1990, s.13.

²⁹⁵ Ibid., ss.15-16.

²⁹⁶ Ibid., s.242, 411.

ini yani komüniteryen etkileri dikkate almak

Gerçekten de, Birinci Dünya Savakânında topraklarē farklı devletlerce ılgal edilen Osmanlê İmparatorluğ uânun Türkiye Cumhuriyetiâne dönükme hikayesi, söz konusu ıgallere bakıldāan bir topluluğ un, topyekün olarak sürdürdükleri bir kurtuluk mücadelesiydi. Birinci Dünya Savakânından sonra Kılaf devletlerinin kendi güvenlikleri için Osmanlê topraklarānda istedikleri yerleri ılgal etme hakkētanēyan ve bu şekilde de ıgalleri mekrı bir zemine oturtan Mondros Atekes Antlaşmasē (1918, md.7) ardāndan başlayan ıgaller, Anadoluāda tepki niteliğ inde toplu bir hareketin doğ masāna neden olmuğu: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatēsānda birleşen tüm yerel cemiyetler ve Kuva-yē Milliye hareketi. Cemiyetler mitinglerle; Kuva-yē Milliye hareketi ise silahlē mücadele ile hēzla örgütlenmişti. Mustafa Kemal liderliğindeki kurtuluk hareketi, Anadoluânun Amasya, Erzurum ve Sivas gibi farklı yerlerinde kongreler düzenleyerek, kurtuluk mücadelesinin stratejisini oluşturmaya çalışmāktē Ağ ustos 1921āda Sakarya Meydan Muharebesi esnasānda *“Hattē müdafaa yoktur. Sathē müdafaa vardē ve o sathē tüm vatandē”* diyerek kurtuluk mücadelesinin sadece belli bir bölge için değ il ancak tüm ulus için geçerli olduğ unu vurgulamasē Cumhuriyetān kuruluşundaki temel takān *“ulusō ve *ñ*ulusa ait egemenlikō olduğ unu bir kere daha gözler önüne sermekteydi. Çünkü Mustafa Kemalē göre *“Özgürlüğ ün de, *ex*itliğ in de, adaletin de dayanağ *ñ*ulusal egemenlikō* idi. Türk ulusu, Batēemperyalizmine karkēdurarak, tüm insanlē a da hizmet etmek oluyordu.”²⁹⁸ *ñ*Ulusō kavramē etrafānda somutlaşan bu hareket, Türkiye Cumhuriyeti politik kültürünü şekillendiren en temel unsur olacak ve ilerki senelerde Türkiyeānın dēk politikasāndaki *ñ*ulusō kavramānēn ve buna bağ lē olarak da ulusal egemenliğ e saygēprensibinin merkezi konumu ile devamlığ ānēhazēlayacaktır*

Dij er taraftan her ne kadar, *ñ*ulusō fikrine dayanan bu kurtuluk mücadelesi, Birinci Dünya Savakāndan galip çıkan ılgalci devletlere karkē sürdürülmük bir mücadele olsa da, bu mücadelenin bir dij er önemli özelliğ i Kılaf devletlerinin gözünde mekruiyet arayāē içinde olmasēydē ki bu da yine ilerki senelerde Türk dēk politikasānda mekruiyet kavramāna verilen önemin zeminini hazēlayacaktır Zira mücadelenin ilerki yēlarānda göze çarpacağ ē üzere,

²⁹⁷ Türkiye Cumhuriyetiān kuruluşundaki *ñ*ulusō kavramānēn merkezi konumu, yabancı devletlerin diplomatik temsilcileri tarafāndan da tespit edilmik bir özelliktir. ABDān Türkiye Cumhuriyetiāna atanan ilk büyükelçisi olan Joseph C. Grew da, kendi anđarānda, yeni Türkiye hakkānda yaptığ ē ilk tespit, bu ülkenin kararlē ve güçlü bir *ñ*ulusal ruhōile kurulduğ udur. Bkz. Joseph C. Grew, **Turbulent Era: A Diplomatic Record of Forty Years 1904-1945**, London: Hammond Co. Ltd., 1953, Cilt:2, s.708.

²⁹⁸ Türkkiye Ataöv, *ñ*Anti-Imperialistic Ideas in Mustafa Kemalōs Writings and Their Importance for Asiaō, **Milletlerarasē Münasebetler Türk Yālıēē** XV, Ankara: Ankara Üniversitesi Basānevi, 1975, s.9.

inin alt ve üst yapışkan kısmen de olsa benimseyen ama
sözleşme ve egemenliği ini galiplere teslim etmeyen bir
eğilim söz konusuydu. Bakka bir ifadeyle, bağımsızlık arayışındaki bu topyekün hareket,
ıktalci güçlere, ıktalci olmaları sebebiyle karkı çıkmaktaydı. Kesacası söz konusu olan,
savak galiplerini daimi dükman olarak gören, değ erlerine topyekün karkı çıkan, veya onlardan
intikam almaya çalışan bir mücadele değ ildi. *Hakimiyet milletindir* söylemiyle yola
çıkarken, esasen Birinci Dünya Savakı sonrasında yaygınlaşan ulusların kendi kaderlerini
belirleme hakkı prensibine dayanmaktaydı²⁹⁹. Dolayısıyla bu mücadele ile aranan, var olan
uluslararası düzen içinde ektlik prensibine dayanan adil bir konuma sahip olma³⁰⁰. Kite bu
dengenin yani Batıya karkı olmakla birlikte Batıyla beraber olma durumunun yansıdığı belge
ise Milli Mücadele döneminin dış politika amaçlarını özetleyen ve kurulan Meclis-i Mebusan
tarafından kabul edilen Misak-ı Milli ya da güncel dilimize *Ulusal Ant* olarak geçen belge
olmaktır.

Kurtuluş mücadelesindeki amaçların kısa bir program şeklinde kaleme alındığı *Ulusal Ant*, hem savak galipleri veya ıktalci güçler olarak nitelendirebileceğimiz *Kılat*
devletlerinin değ er ve uygulamalarının dikkate alındığı na dair ifadeleri, hem de *Kılat*
devletlerinin Osmanlı *İmparatorluğu* nu bölme ve bu topraklara hakim olma amaçlarına
sonuna kadar karkı çıkan mücadeleciler bir anlayış içermektedir. Örneğin 1. maddesinde Arap
topraklarının geleceğ inin burdaki halkın oylarıyla belirlenmesi gerektiğ ine, buna ek olarak da
2. maddesinde Kar, Ardahan ve Batum'da, 3. maddesinde ise Batı Trakya'da, bu toprakların
geleceğ i hakkında gerekirse halkın serbest oyuna bakılabileceğ inden bahsedilmektedir³⁰¹,
ki bu uygulama, uluslararası platformda ilk kez ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından 14
nokta olarak bilinen prensipler arasında sayılmak, son derece yenilikçi bir fikir ve
uygulamaydı. Buna ek olarak, bu topraklardaki azınlık haklarının korunacağı ndan
bahsedilmesi bu dönemde ve hele ki savak ortamında kaleme alınan bir metin için önemli bir
ifadeydi. Zira, bu dönemde, *Kılat* devletlerin kazandığı ezafer, otoriter yönetimlere karkı liberal
demokrasilerin kazandığı ezafer olarak bilinmekteydi. Halk oyu, insan hakları gibi kavramlar,
liberal demokrasilerce vurgulanan unsurlardı. Bu sebeple, *Ulusal Ant* kaleme alındığı dönem ve
kartlar dikkate alındığında, bu metnin yenilikçi bir niteliğ e sahip olduğ u

²⁹⁹ Niyazi Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, İstanbul: Adam Yayınları, 1982, s.134.

³⁰⁰ Ektlik ilkesi, Genç Cumhuriyetin diplomatlarından Aptülahat Akın tarafından, Atatürkün dış politikada
nitizlikle tutunmuş olduğ u bir ilke olarak ifade edilmektedir. Akının ifadelerine göre, ektlik arayış, Kurtuluş
Savakının en başından beri var olan bir unsurdur. Bkz. Aptülahat Akın (Emekli Büyükelçi), *Atatürkün Dış
Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basın evi, 1991, s.35.

³⁰¹ Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996, s.13.

dinamiklerini ve gerekliliklerini dikkate aldığē ifade edilmiştir. Batı dikkate alması, kurulacak olan yeni bir devletin uluslararası toplumda ihtiyaç duyduğu mekânı hazırlama gayesi taşımaktaydı. Ancak sadece bununla sınırlı değildi. Zira kurtuluş mücadelesinde batı değerlerine yer verilmesi, emperyalizme karşı mücadelenin, çağdaki uygarlıkla bağları kesilmesi anlamına gelmediğini³⁰² gösteriyordu.

Diğer taraftan, Ulusal Ant, Kâf devletlerince uygulanmaya çalışılan ırgallerin aksine vatan toprakları bölünmez bir vatan olduğunu vurguluyordu. *“Tam bir hürriyet ve bağımsızlığa kavunmamız varlığını ve hürriyetimizin esaslarıdır. Bu sebeple, siyasi, adli, mali ve benzeri gelişmelerimize engel kayıplara karşı”*³⁰³, ifadesiyle farklı niteliklerdeki kâlamaları tamamen karşı çıkacağından bahsediyordu. Bu metin ile, Milli Mücadele hareketi, hem dönemin yeni uluslararası gerekliliklerinin yanında olduğunu gösteriyor, hem de Batı emperyalist amaçlarına suskun kalmayacağına altını çiziyordu. Belki de Ulusal Ant, kurtuluş mücadelesi veren ve ulus çatısı altında birleşen bir topluluğun, var olan uluslararası düzen içindeki bağımsızlık ve egemenlik arayışının en açık ifadesiydi. Zira Gazi Mustafa Kemal’in kullandıkları bu durumu bir kere daha vurgulamaktaydı. *“Biz milli hududumuz içinde hür ve müstakil yaşamaktan başka bir şey istemiyoruz. Biz, Avrupa’da diğer milletlerinden esirgenmeyen, hukukumuza tecavüz edilmemesini istiyoruz.”*³⁰⁴

Ulusal Ant, kurtuluş mücadelesinin amaçlarına sâralarken, bu mücadelenin o zamana kadar söylemde kalan bir diğer özelliğini daha gözler önüne seriyordu: bu mücadele, daha önce birçok kez dile getirdiğimiz gibi ve metnin adından da anlaşılabileceği üzere “Türk ulusu” adına yapılmaktaydı. Başka bir deyişle bu metin, “Osmanlı İmparatorluğu ile tüm bağları kesiliyor ve İslam dünyasına öncülük yapma iddiasında bulunan çok milletli bir imparatorluk yerine, çok daha mütecanis (homojen) bir milli devlete”³⁰⁵ kurulacağına habercisi oluyordu. Ancak burada bahsi geçen milli devlet veya ulus devlet, ifade edilene göre etnik bir birliğe dayanmıyordu. Zira birkaç sene sonra Mustafa Kemal, kurtuluş mücadelesine nefes veren “ulus/ millet” kavramını bu şekilde tanımlamayacaktı. *“Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk halkına Türk milleti denir.”*

³⁰² Oral Sander, *Türkiye’nin Dış Politikası*, Ankara: İnce Yayınları 1998, s. 142.

³⁰³ Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, s.13.

³⁰⁴ Edip Çelik, *100 Soruda Türkiye’nin Dış Politika Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969, s.69.

³⁰⁵ Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, s.13.

in izleyecek i genel politikay e ise, daha devletin rejim
a Kemal a lamet e nulusal siyasa o. Gazi Mustafa
Kemal e g o re a k ve uygulanabilir nitelikte g o r u len tek siyasal y o n tem, nulusal siyasa o idi.
nUlusumuzun, g u  l u , mutlu ve sa  l l e bir d u zen i inde ya kayabilmesi i Çin, devletin b u t u n u y l e
ulusal bir siyasa g u tmesi ve bu siyasan e n, i  o r g u tlerimize iyice uymas e ve dayanmas e
gereklidir. Ulusal siyasa dedi  imiz zaman d u k u n d u  u m anlam ve i erik k u dur: Ulusal
s e n l a r e n e n i inde hepsinden o n ce kendi g u c u m u z e dayanarak, varl  e n e z e koruyarak, ulus
ve yurdun ger ek mutlulu  una ve bay e n d e l i  e n a  a l a m a k e Geli  i g u z el ula k a m a y a c a k
istekler ard e n d a, ulusu u  r a n e m a m a k ve zarara sokmamak. Uygarl  d u n y a s e n d a uygarca ve
insanca kar k a k l e dostluk beklemektir³⁰⁶, s o z l e r i y l e Gazi Mustafa Kemal, ulusal siyasa y e
tan e n l a m a k t a, ve bu siyasan e n Osmanl e K n a p a r a t o r l u  u d o n e m i n d e f a r k l e z a m a n l a r d a b a z e n
de ayn e n d a uygulanmaya  a l a k d a n Pan-İslamizm ve Pan-Turanizm gibi a k e m l a r d a n f a r k l a  e n e
vurgulamaktayd e Zira Mustafa Kemal e g o re, Pan-İslamizm ve Pan-Turanizm gibi a k e m l a r
art k pratik bir de  eri olmayan ya n d s a m a l a r d a n i b a r e t t i ve d u n y a n e n geri kalan e n d a korku ve
endike uyand e r m a l a r e n d a n o t u r u de  a  e n k a r t l a r e n a uygun de  ildi.³⁰⁷

Bu s o z l e r d e n de anla k a d  e gibi, ulusal siyasa olarak tan e n l a n a n politika, en temel
itibariyle, s e n l a r e belirlenen vatan i indeki ulusun mutlulu  u i Çin en temel ihtiya  l a r e n
kar k a n m a s e n e h e d e f l e m e k t e (ba  e n s e z l e k, ulusal egemenlik, ve refah) ancak bunun o tesindeki
ve belki de ya y d a m a c e h e s l e olarak nitelendirilebilecek ya k l a k e m l a r e d e k l a m a k t a y d e
Dolay s e y l a s o z konusu politika, kurtulu k a e r d i k t e n sonra, ve b a k t a kendi varl  e n a,
egemenli  i n e ve refah e n a kar k a m a d  e s u r e c e d i  e r devletlerle uyumlu ilikkilerin oldu  u
bar e  e bir politika anlam e n a g e l m e k t e ve T u r k i y e devletin revizyonist emellerle hareket
etmeyecek i n i n s o z u n u v e r m e k t e y d i. K e r k i senelerde Mustafa Kemal taraf e n d a n dile
getirilecek olan nYurtta sulh, cihanda sulh o s o z u y l e o z e t l e n e b i l e k bu ya k l a k e m, T u r k i y e
devletin, en temel gereksinimlerine m u d a h a l e o l m a s e d u r u m u n d a uygulamaya koyaca  e
mekru m u d a f a a h a k k e d e k e n d a askeri g u  kullanmas e n e n s o z konusu olmayaca  e anlam e n a
g e l m e k t e y d i. Bir b a k k a d e f a da Mustafa Kemal, nSava k  a  e n e m a z ve ya k a m s a l o l m a l a d e r.
Bir ulusun hayat e s o z konusu o l m a d e  a s a v a k bir su  t u r o d i y e r e k bu anlay e k e

³⁰⁶ Gazi Mustafa Kemal Atat u r k, **Nutuk**, s.291.

³⁰⁷ Mustafa Kemal Atat u r k, Turanc e k ve İslam e k a k e m l a r e n e n  a  e n k a r t l a r e n a uygunsuzlu  u h a k k e n d a k i g o r u k l e r i n i hem b u y u k Millet Meclsi o n d e hem de d i  e r s o y l e v ve deme  l e r i n d e b i r  o k f e s a t t a dile getirmiştir. Bunlar e n o z e t i i Çin bkz. Apt u l a h a t, Akk i n, **Atat u r k o u n D e k P o l i t i k a K k e l e r i ve Diplomasisi**, ss. 38-43.

ının kurulum mücadelesinde yer alan bu anlayış, Türk
k unsuru olarak karkāmēza çekacaktē³⁰⁹

Ulusal Antōta belirtilen mekruiyet arayākē ise, farklı cephelerde elde edilen askeri galibiyetler ardından kurtuluk mücadelesine son noktayē koyan Lozan Barāk Konferansēnin toplanmasēyla amacēna bir adēm daha yaklakmāk oluyordu. Ancak Mustafa Kemalōn kendi sözleriyle ifade ettiġ i gibi:

“Görünmeler, çekimeli tartāmalē geçiyordu. Türk haklarēnē onaylayan olumlu sonuçlar bir türlü görülmüyordu. Ben bunu pek doġ al buluyordum. Çünkü Lozan Barāk masasēnda söz konusu edilen sorunlar, üç-dört yālāk yeni dönemle ilgili ve baġ lē kalmēyordu. Yüzyālāk hesaplar görülmüyordu. Bu denli eski, bu denli karāak, bu denli kirli hesaplarēn içinden çāmak, besbelli o denli yalēn ve kolay olmayacaktē.”³¹⁰

Kesintiye de uġ ramak üzere 8 ay süren bu denli zorlu bir müzakere sonucunda 24 Temmuz 1923’de imzalanan Lozan Barāk Antlakmasē Türkiye devletinin uluslararası toplumdaki mekruiyet arayākēnin amacēna ulaqtē ēn en temel göstergesiydi. Mustafa Kemalōn de Nutuk’ta bahsettē ġ i gibi, Lozan Barāk Antlakmasēnin, bu tarihten önce Kılaf devletlerince üç farklı tarihte yapıdan barāk önerileriyle kēyaslandē ānda³¹¹, Türkiye devletinin varlē ē baġ ānsēzlē ē ve toprak bütünlü ē açēndan bir dönüm noktasē olduġ u akıkardē ve Ulusal Ant ile belirlenen amaçlarēn büyük çoġ unluġ u gerçeklekmikti. Bu baġ lamda Lozan Barāk Gaziōn de ifade ettiġ i gibi, “yüzyālardē süregelen bir yaġ ēnmanē (suikastin) yāēēē bildirir belgedir ve Osmanlē tarihinde benzeri görülmemik bir siyasi zafer yapāēlē.”³¹²

Lozan Barāk Antlakmasē ile tam olarak netlekmeyen birtakēm konular ise, 1920 ve 1930’larda uluslararası örgütler aracēē ēyla ve imzalanan uluslararası sözleşmelerle nihai bir

³⁰⁸ Sander, **Türkiye’nin Dē Politikasē** s. 141.

³⁰⁹ Mehmet Gönübol, “Atatürk devrinde Türkiye’nin dē politikasē, **Milletlerarasē Münasebetler Türk Yālē ē Dē Münasebetler Enstitüsü**, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Ankara Üniversitesi, 1961, ss.197-226.

³¹⁰ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, s.465

³¹¹ Bu barāk önerileri kınlardē: 1- Sevr Antlakmasē 10 Aġ ustos 1921; 2- Birinci Kōnū Savakēndan sonra toplanan Londra Konferansēnin sonunda 12 Mart 1921’de teklif edilen barāk önerisi; 3- Sakarya Savakē ve Fransızlarla yapıdan Ankara Antlakmasēndan sonra yapıdan 22 Mart 1922’de teklif edilen barāk önerisi. Bu barāk önerileri ve Lozan Barāk Antlakmasēnin karkātēmasē için bkz. Ibid. ss. 496-507.

³¹² Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, s.507.

n baġ ħnsözlöġ ħnē kazanmasē ve ulusal egemenliġ ini, daki mekruiyetini bu kadar uzun ve zorlu bir süreç ardēndan bu antlakmalarla garanti altēna almasē ilerki senelerde, devletin sēkē sēkēya söz konusu antlakmalara baġ lē kalmasēna neden olacak ve imzalanan antlakmalara baġ lēēk yani ahde vefa prensibinin Türk dēk politikasēnda bir devamlēēk unsuru olarak karkēnēza çēkmasēna neden olacaktē Aynē zamanda, yukarda belirtildī i gibi, devam eden sorunlarēn askeri güçle deġ il de, uluslararası örgütler nezdinde diplomatik araçlarla ve uluslararası hukuka uygun şekilde çözümlenmeye çalēēmasē³¹⁴, Türk dēk politikasēnda, daha önce ifade edildī i gibi bir devamlēēk unsuru olan barēk anlayēēnēn egemen olmasē sonucunda askeri güç kullanmama prensibine duyulan baġ lēēġ ħn bir diġ er göstergesi olarak ortaya çēkmaktadē.

Ulus-mekruiyet-barēk unsurlarēnēn etkisiyle kekillenen Türkiyeēnin kimliġ i, devletin yönetimi ñ*Ulusal egemenlik temeline dayanan bir halk hükümeti: yani Cumhuriyet*³¹⁵ olarak belirlendikten sonra daha da somutlakmēētē Gerçekten de iskeleti ulus, mekruiyet ve barēk unsurlarēnca oluēturulan Türkiye Cumhuriyetēnin kimliġ i, Cumhuriyet kurulduktan sonra, iç ortamda meydana gelen deġ i kimlerle daha da pekiēti: Bir yandan yeni devletin yeni kurumlarē kurulurken, bir diġ er yandan da meydana gelen ayaklanmalara karkē alēnan önlemlerin herbirinde, yeni kurulan ulus devletin ve bu devletin yönetim kekli olan Cumhuriyetin korunmasē kollanmasē amacē bulunmaktaydē Hilafetin kaldēēlmasē (1924), şeriye ve Evkaf Vekaleti ile Erkan-ē Harbiye Umumiye vekaletinin kaldēēlmasē (1924), İēleri Bakanlığı ve Genelkurmay Bakanlığı ēnēn kurulmasē diġ er taraftan 1925 senesinde Doġ u illerinde ortaya çēkan şeyh Sait isyanē sonrasēnda dinin siyasete alet edilmesinin suç olduġ unu ve vatana ihanet sayēlacaġ ħnē vurgulayan Hēyanet-i Vataniye kanununa eklenmesi; aynē ayaklanmayla baġ lantēē olarak, Cumhurbakkanē onayē ile ñ*gericiliġ e ve ayaklanmaya, memleketin sosyal düzeninin ve huzurunun ve sükununun bozulmasēna neden olan tüm kuruluşlarē* idari kararlar kapatēlmasēna olanak tanēyan Takrir-i Sükun Kanunuēnun çēkarēlmasē tutuklananlarēn řark

³¹³ Lozan Barēē ile çözüleyen Musul, Hatay ve Boġ azlar meseleleri, sērasēyla Milletler Cemiyeti, ikili antlakmalar ve Montrö Sözleşmesi çerçevesinde çözülecekti.

³¹⁴ Hüseyin Pazarcēya göre, uluslararası hukuk, Türk dēk politikasēnē yönlendiren önemli bir etken olarak karkēnēza çēkmaktadē. Detay için bkz. Hüseyin Pazarcē ñTürk dēk politikasēnēn yönlendirilmesinde Uluslararası Hukuk etkeniē, Faruk Sönmezol u (Der.) , **Türk Dēk Politikasēnēn Analizi** içinde (483-490), İstanbul: Der Yayēnlarē 2001.

³¹⁵ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, s.293

arēn her birinin temelinde, o dönemde yapılan
bi nulusòu koruma kollama amacē bulunmaktaydē³¹⁶

Tüm bu örneklerde görüldüğü gibi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu sağlayan temel itici güç, toplumsal/toplulukçu bir hareket olmuştur. Bu hareket, parçalanmakta olan bir imparatorluğun içinde bulunduğu zor koşullar çerçevesinde, birarada yakamayē arzulayan topluluğun bekasē için zorunlu olarak ortaya çıkmıştır³¹⁷. Topluluk bilincinin alevlenmesiyle filizlenen hareket, ulus bilincine sahip olan bir devletin kurulmasıyla da amacına ulaşmıştır. Yeni devlet kurulduktan sonra ise, yine aynı toplulukçu zihniyet devam etmiş, ve devlet kademesinde yapılan revizyonlar ve ayaklanmalar karşısında çıkarılan kanun ve alınan önlemlerle, uğruna mücadelesi verilen topluluğun yani ulusun varlığına korunması amacıyla güdülmüş, yani dönemin değişen şartlarına adapte olunarak bu topluluğun bekasēn sağlanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu sağlayan temel itici güç ve bu gücün devamlılığına sağlayan yeniliklerin pragmatik bir temele dayandığı da kabul edilmesi gereken bir gerçektir.³¹⁸

Bu bakımdan, Türkiye'nin kuruluş hikayesindeki temel felsefenin pragmatizme dayalı bir topluluk fikri içerdiği ve her unsurun da bu topluluk fikri çerçevesinde ele alıldığı dikkat çekmektedir. Bu da siyasal teorideki toplulukçu (komüniteryanist) yaklaşımlara getirmektedir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş hikayesi ve temel prensiplerinin bu yaklaşımdan esintiler içerip içermediği konusunda bir görüşe varabilmek için bu noktada bu kavrama kısa da olsa değinmek gerekli görünmektedir.

2.1.1.2. Toplulukçu (komüniteryen) etkiler ve 6 Ok.

İcmaatçilik ya da Toplulukçuluk olarak da bilinen Komüniteryanizm, çağdaki siyasal düşüncede, liberalizm, muhafazakarlık ve marksizm gibi geleneksel düşüncelerin dışında kalarak, alternatif görüşler sınıfında yer almaktadır.³¹⁹ Kökeni Antik Çağ'daki

³¹⁶ Detaylı bilgi için bkz. Cemil Koçak, *İSiyasal Tarih (1923-1950)*, Sina Akın (Der.), **Çağdaki Türkiye 1908-1980** içinde (127-211), İstanbul: Cem Kitabevi, 2002, ss.133-145

³¹⁷ Öyle ki Türk ulusunun bağımsızlık hareketi Metin Tomkaç tarafından *İprimo vivere* deinde philosophariò cümlesiyle özetlenmiştir. Latince olan bu özlü söz göre önce yakamayē düşünmek, geriye kalan herkeyi ise daha sonrasında düşünmek gereklidir. Türk bağımsızlık hareketi işte tam da böyle bir ihtiyaç ve/veya zorunluluk psikolojisiyle gerçekleşmiştir. Bkz. Metin Tamkoç, *İTurkey's quest for security alliances through defensive alliances*, **Milletlerarası Münasebetler Türk Yılı**, Ankara: Ajans i Türk Press, 1961, s.7.

³¹⁸ Mahmut B. Aykan, **Turkey's Role in the Organization of the Islamic Conference: 1960-1992**, New York: Vantage Press, 1994, s.6, 12.

³¹⁹ Alan Finlayson, *İAlternative Visions and Revisions*, Alan Finlayson (Ed.), **Contemporary Political Thought** içinde (239-476), New York University Press, 2003. ss.241-244.

ere dayanan, ancak çağdaş siyasi düşünce tarihine de liberalizme yaptıkları eleştirilerle giren bu yaklaşım, bu özelliğinden ötürü, en genel itibarıyla liberalizmle rekabet halinde olan bir akım olarak tanımlanmaktadır.³²⁰

Komüniteryanizm, liberalizmi, ancak bireyseldir yani bireye fazlasıyla önem vermesi ve bu sebeple de bireyin kendisini geliştirmesinde ciddi oranda katkısı olan toplumun/topluluğun/cemaatin daha geniş bir ifadeyle içinde bulunduğunu grubun rolünü yadsınması sebebiyle eleştirmektedir. Komüniteryen yaklaşıma göre, birey ancak bir toplum içinde bireyseldir ve değerini kazanabileceğinden³²¹, birey, içinde bulunduğunu gruptan ayrı düşünülemez. Diğer taraftan, liberalizmin evrenseldir de komüniteryanizm tarafından eleştirilen bir diğer unsurdur. Zira bu yaklaşıma göre liberalizm evrenseldir, belirli bölgelere özgü siyasi, sosyal, ekonomik ya da kültürel özellikleri göz ardı etmektedir.³²²

1980'lerde önce ABD'de, daha sonra da tüm dünyada tartışılan komüniteryanizmin içinde de bölünmeler mevcuttur. Söz konusu bölünmeler, bu çalışmanın çerçevesi dışında kalmakla beraber, bu çalışmada önemli olan, tüm bu bölünmelerin paylaşımları ortak paydadır: liberal bireyseldir ve evrenseldir karşı olmaları. Bu bağlamda komüniteryanizme göre, bireysel temellere dayanan ve evrensel olma çabasında olan adalet de kabul edilemez zira adalet ancak, belirli ve özgül toplumlar bağlamında kavramsallaştırılabilir.³²³ Başka bir ifadeyle, adalet ilkeleri, toplumlara göre değişebilir. Bu da komüniteryen yaklaşımın, bir kere evrensel değil de partiküler (genele değil de özele odaklanan ve özel durumların çoğulluğunu savunan) bir yapıya sahip olduğunu fikrini pekiştirmektedir.

1990'lara gelindiğinde toplulukçu/komüniteryen değerler, Soğuk Savaş sonrası dönemde BM'nin Viyana'daki İnsan Hakları Konferansında gündeme gelmiştir. Bu

Bu yaklaşımın temsilcileri olarak Alasdair MacIntyre, Charles Taylor, Michael Sandel, Roberto Unger gibi isimler sayılabilir. Bkz. Stephen Holmes, **The Anatomy of Antiliberalism**, Cambridge Mass.:Harvard University Press, 1993, s.176.

³²⁰ Shlomo Avineri, Avner de Shalit, **Communitarianism and Individualism**, Oxford: Oxford University Press, 1992, ss.1-3.

³²¹ Chris Brown, "Communitarianism", Chris Brown (Ed.), **International Relations Theory: New Normative Approaches** içinde (52-81), Oxford: Columbia University Press, 1992, s.55.

³²² Mike Kenny, "Communitarianism", Alan Finlayson (Ed.), **Contemporary Political Thought** içinde (245-309), New York University Press, 2003. s. 245.

³²³ Liberalizm tarafından kabul edilen adalet anlayışının, komüniteryen bir bakış açısıyla analizi için bkz. Michael Sandel, **Liberalism and the Limits of Justice**, Cambridge: Cambridge University Press, 1982. Michael Sandel, "Justice and the Good", Michael Sandel (Ed.), **Liberalism and its Critics** içinde (159-176), Oxford: Blackwell Publisher, 1984.

liri, bir yandan demokrasi ile insan hakları ile, bir yandan da uluslararası topluluğun, evrensel ve bölünmez olarak kabul edilen insan hakları ile ulusal/bölgesel farklılıklar ile çeşitli tarihi, kültürel ve dini arka planları da dikkate alınarak ele alınması gerektiğinin altını çizmektedir.³²⁴ Söz konusu konferansın bildirisinde böyle bir maddenin yer alması aynen, bu konferansın hazırlık aşamasında Bangkok'ta gerçekleştirilen insan hakları konferansının sonucudur. Zira Asyalı devletleri bir araya getiren Bangkok İnsan Hakları konferansında (1993), evrensel insan hakları ile yanısıra bu konferansta Asyalı devletler olarak ifade edilen ve esasen devletin rolünü vurgulayan egemenlik ve içişlerine karışmama ve insan hakları ile içişlerine karışmak amacıyla bir siyasi baskı aracı olarak kullanılmaması prensipleriyle, topluluk hakları olarak nitelendirilebilecek olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklara vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla Bangkok konferansı sonrası açıklanan deklarasyon, bir yandan evrensel insan hakları ile önemini vurgularken, bir diğer yandan da hem devletlerin kendi yerel farklılıkları çerçevesinde siyasi sistemlerini belirleme hakları ile olduğu için altını çizerek Asyalı devletlerin de bu evrenselliğin bir parçası olduğunu vurgulamış, hem de insan hakları kavramının sadece siyasi ve sivil haklardan oluşmadığı ekonomik, sosyal ve kültürel olarak sıralanan toplulukçu hakları da (üçüncü nesil hakları) insan hakları bir parçası olduğu için altını çizmiştir.³²⁵ Bu bakımdan Bangkok konferansı bu çalışmada toplulukçu/komüniteryen devletler olarak ele alınan devletleri vurgulayarak, o zamana kadar insan hakları olarak ifade edilen hakları evrenselliğinin sorgulanmasına neden olmuştur.³²⁶

Yukarıda anlatılanlar ışığında, ulus, mekruhiyet ve barış üçgeninde açıklanmaya çalışılan Türkiye Cumhuriyeti kimliğinin, kuruluş hikayesindeki Batının devletlerini ve üstünlüğünü tüm dünyaya empoze etme gayesi güden Batı emperyalizmine karşı mücadelesi ve ulus kavramına yaptığı büyük vurgu sebebiyle komüniteryen etkiler tartışılabilir. Buna karşılık, kurtuluş mücadelesi esnasında birçok noktada Batıya özgü devletlere karşı çıkmaması ise Türkiye kimliğinin Batının evrenselciliğinin kabulü olarak algılanabilse de, bu tavır, esasen çağın gerekliliklerine ayak uydurma gayreti ve bu şekilde de

³²⁴ **Vienna Declaration and Program of Action**, 5. madde, 25 Haziran 1993, <http://www2.ohchr.org/english/law/vienna.htm> (3 Ocak 2012).

³²⁵ **Report of the Regional Meeting for Asia of the World Conference on Human Rights**, 29 Mart-2 Nisan 1993, <http://www.unhcr.org/refugees/huridocda/Huridoca.nsf/TestFrame/9d23b88f115fb827802569030037ed44?OpenDocument> (3 Ocak 2012)

³²⁶ Bu konuda geniş bir literatür bulunmakla beraber, bu konu hakkında Singapur örneği üzerinden toplulukçu/komüniteryen devletleri ele alan ve Bangkok deklarasyonunu inceleyen araştırma ve analiz için bkz. Simon S.C. Tay, "Human Rights, Culture and the Singapore Example", **McGill Law Journal**, Vol.41, No.3, 1996, ss.749-780.

elendirilmelidir. Zira daha önce de ifade edildiği gibi, mekruiyetò kavramının önemi, Türkiye'nin evrensel anlamda kabul gören prensiplere saygı duymasın sonucunu doğurmaktadır. Başka bir deyişle, Türk komüniteryanizminde, evrensel olana doğrudan bir karkı çekik mevcut değildir. İartlara adaptasyon ve bu şekilde de evrensel ve yerel boyutlar arasında kurulan bir dengeden bahsetmek mümkün görünmektedir. İEvrensel olanla yerel olanın bağdaştırılması ve/veya ıorta yol bulunması olarak özetlenebilecek bu denge, kurtuluş mücadelesi esnasında, yukarıda bahsedildiği gibi bir yandan Batı emperyalizmine karkı mücadele ederken, bir diğ er yandan da Batı değ erleri kabul etmek şeklinde kendini göstermiştir. Aynı denge, Türkiye devleti kurulduktan sonra devlet tarafından kabul edilen prensiplerde de ortaya çıkmıştır.

Bahsedilen komüniteryen etkileri, Türkiye devletinin kuruluş hikayesi dâında, devletin temel prensiplerinde de görmek mümkündür. Parti-devlet bütünleşmesinin en üst seviyede yakandığı dönemler olan 1930larda, önce Cumhuriyet Halk Fırkasının parti nizamnamesine giren (1931)³²⁷, daha sonra ise doğrudan Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına girerek (1937) devletin resmi prensipleri haline gelen ve 6 Ok olarak sembolikleşen olan, Kemalizmin yapıtaşları olarak bilinen 6 prensip, içinde komüniteryen unsurları barındırmaktaydı şöyle ki:

1- Cumhuriyetçilik: Gazi Mustafa Kemal tarafından Cumhuriyet, ıUlusal egemenlik e dayalı bir halk hükümeti olarak tanımlanıyordu. Egemenlik in yani hakimiyetin ulusa ait olması ise Berkes'e göre iki anlam içeriyordu: İlk olarak, bu bir taraftan, Türklerin bir ulus olarak kendi varlıklarını kabul ettirme hakkı olduğunu ve bu hakkın kimse tarafından baskı edilmemesi, yani bu hakkın ulusların kendi kaderini tayin hakkı doktrininden kaynaklanan bir hak olduğunu gösteriyordu. Diğ er taraftan ise, egemenlik in ulusa ait olması bu egemenlik in saltanat veya hilafete dayanmadığını halkın ta kendisine, sadece onun iradesine dayandığını gösteriyordu.³²⁸

Cumhuriyet, bağımsızlık ve egemenlik i elinden alınmak bir topluluğun, iç ve dış baskılara karşı mücadele ederek ve kendi ayakları üzerinde durarak, en temel hakkı olan kendi egemenlik ine sahip çıkmasıydı. Bu bağlamda Cumhuriyet, bu ulus niteliğindeki topluluğun,

³²⁷ Cumhuriyet Halk Fırkasının 1931 senesindeki kongresinde, 6 Ok tamamlanmıştır. Taha Parla'nın ifadeleriyle bu şekilde Kemalizmin siyasi bir ideoloji olduğunu tescillenmiştir. Bu kongrede, Kemalizmin , sadece bir yazıdır bütünlüğü olmadığı ve harekete tevik ettiğinin altı çizilmiştir. Parla'nın ifadeleriyle, 1931 kongresi ile CHF, Atatürk'ün görüşlerini, kurumsal ideolojisi olarak benimsemiştir. Taha Parla, **Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin 6 Oku**, İstanbul: İktisat Yayınları 1995, ss.21-23.

³²⁸ Berkes, **Atatürk ve Devrimler**, s.134.

ini yönetme fikirlerini içermesi bakānāndan önemli bir Zira Cumhuriyet, Türk ulusunun, savak ortamāndan kurtulma ve saltanat gibi bir siyasi unsurun kēālamalarāndan çāķp kendi iradesine dayananan bir yōnetime sahip olma arayāıyēdē Dolayēēyla burada bir topluluk hakkāndan bahsedilmesinden ötürü, komūniteryen etkiler açāktā.

Buna ek olarak, Mustafa Kemal Atatürkōē göre, Cumhuriyet, özgürlükme ve bu özgürlükten doĵ an haklar demekti. Bir ulusun doĵ ukunu ve uluslararası toplumda da yer alānē simgeleyen Türkiye Cumhuriyeti, bu sebeple her ne pahasāna olursa olsun korunmalē kollanmalēyēdē Türkiye devletinin yōnetim kēklinin Cumhuriyet olduĵ u, 1924 Anayasasānda yer almā, ve ardāndan gelen her yeni Anayasa da yerini bulmuktur³²⁹. Cumhuriyeti koruma kollama görevi ise, Türkiye Cumhuriyetiōnin kurulukunda belki de en temel rolü oynayan ve önceleri adē sadece Türk Ordusu olan, Cumhuriyet kurulduktan sonra ise düzenli bir yapılandāmayla birleştirilerek Türk Silahlē Kuvvetleri adēnē alan askeri birliĵ e bārakāmēāē. Gerçekten de, TSKōnē 1961 senesinde kabul edilen Kē Hizmet Kanunuōnun 35. maddesine göre, TSKōnē vazifesi, *ñTürk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmik olan Türkiye Cumhuriyetiōni korumak ve kollamaktēō*.³³⁰

2- Milliyetçilik ya da Ulusçuluk: Bu prensip, Mustafa Kemal Atatürkōün *ñNe mutlu Türküm diyeneō* ifadesinde somutlakmāēē Bu sözle, bahsedilen ulusçuluĵ un etnik ya da āksal bir temelinin olmadıē ē yayāmacē ya da revizyonist emeller beslemediĵ i ifade edilmekteydi. Zira bunun göstergelerinden biri de bu ilkenin, henüz 6 ok söz konusu dahi deĵ ilken, dönemin anayasasāna ilk kez yansēyā kēklidir.

Kurtuluk mücadelesi hala daha devam ederken, Ankaraōdaki Büyük Millet Meclisi tarafāndan ilan edilen 1921 Anayasasē yani Tekilta-ē Esasiye Kanunu (TEK), Tanōrōūn ifadeleriyle, Cumhuriyet anayasacāēē ā açēāndan *ñsilinmez izlerō bāakmā* ve daha sonraki anayasalarē da etkilemiktē. Silinmez izlerin bakānda ise, devlet konusundaki *ñdevrimciō* deĵ ikim gelmekteydi.³³¹ Zira, bu Anaysada ilk kez, 3. maddesinde *ñTürkiye devletiōnden* bahsedilmekteydi. Maddenin devrimcilī i, aynētopraklarda, Osmanlē devleti dēānda bir bakka devletin kurulmuk olmasēyēdē Ancak ulusçuluk prensibiyle ilgili olarak ise devrimcilī i, devletin adēnē *ñTürk devletiō* deĵ il de *ñTürkiye devletiō* olmasēyēdē Dolayēēyla, *ñTürkiye*

³²⁹ Necmi Yūzbakōĵ lu, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, İstanbul: Beta Yayēn Daĵ āēn, 2003.

³³⁰ **Türk Silahlē Kuvvetleri Kē Hizmet Kanunu**, 4 Ocak 1961, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1044.html> (5 Ocak 2012).

³³¹ Būlent Tanōr, **Osmanlē Türk Anayasal Geliēmeleri**, İstanbul: Yapē Kredi Yayēnlarē, 2004, s.253.

ürü ne olursa olsun, belli bir siyasal coğrafya (Misak-
lar³³²ın siyasal birleşmesinin en üst noktası olan yeni
devleti bütün kucaklayacak³³² ifade ediyordu. Ne de olsa bu yeni devletin lideri Mustafa
Kemal, *ñ bir milliyetçiden daha çok bir vatansever* idi³³³.

Ulusçuluk prensibi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş hikayesindeki en temel itici kuvvetti. Daha önce de ifade edildiği gibi, *ñUlus* kavramı ulusa ait olan egemenlik ve bu egemenliğin korunması kurtuluş mücadelesinin en temel yapıtaşları olmuştur. Sürdürülen mücadele, savaş, kurulan cemiyetler, ilan edilen antlar, imzalanan barış antlaşmaları yapıdan devrimler, kısacası atılan her adım, bakıma *ñulusal* sıfatını alıyor ve *ñulus* çerçevesi içinde bir anlam kazanıyordu. Bu bağlamda, ulusçuluk ilkesi, kendini ulus çatısı altında birleştirme iradesini gösteren bir topluluğun bir arada yaşama arzusu idi. Bu bakımdan da ulusçuluk ilkesinin hatıra sayılması bir komüniteryen içeriğe sahip olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

3-Halkçılık: Bu prensip, yeni Cumhuriyet'in, toplumsal adalete değer vereceğini anlamıyordu. Toplum içindeki ekonomi eksikliğinin sağlanması esas amaçtı. Bu sebeple de toplumun içindeki tüm sorunları kapsayan, ancak özellikle de dar gelirli ön plana koyan bir kalkınma planı içermektedir. Toprak reformu, adil bir gelir dağılımı gibi unsurları vurgulayan halkçılık prensibi, halkın bir topluluk olarak refah ve kalkınma hakkı olduğunu altını çiziyor, bu bakımdan da açlık, sefalet, ekonomik eşitsizlik, kalkınmamak gibi unsurlara maruz kalmama anlamına gelen *ñihtiyaçtan özgürlük*³³⁴ fikrini içeriyordu. Halkçılık prensibi, halkın refah ve kalkınma hakkından bahsetmesi bakımından topluluk haklarına vurgu yapmaktaydı. Adından da anlaşılacağı üzere, atılan her adım, halka hizmet ettiğini sürece bir anlam kazanıyordu. Bu bakımdan bu prensipteki toplulukçu eğilim, yadsınmaz düzeydedir.

4-Devletçilik: Bu prensip, devletin eliyle ekonomide birtakım düzenlemeler yapmak ve yine bu kanalla sanayi kurmak anlamını içeriyordu. Bunun yanında devlet işletmelerinde çalışan işçilere çekitli sosyal hizmetleri sağlamak da kavramın içeriğini oluşturmuyordu. Bu bakımdan devletçilik prensibi, amaç itibarıyla halkçılık prensibiyle iç içe geçmişti. Zira halkın bütünsel olarak kalkınabilmesi ve refaha erişebilmesi için devletin müdahalesini

³³² Ibid., s.254.

³³³ Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, Sedat Cem Karadeli (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2007, s.109.

³³⁴ Bu kavram, bu çalışmanın ileri sayfalarında tekrar ele alınacaktır.

rensibin içerij̄ inde, halkçāđk prensibinde olduğ u gibi,
k fikri bulunmaktaydē

Gerçekten de, ekonomide kalkānma ve refahē hedefleyen bu prensip, genç Cumhuriyetāte hēzlē gelikmelere neden oluyordu. Cumhuriyet kurulduğ unda, Türkiye topraklarānda hiçbirkey üretilemezken, 10-15 senelik bir sürenin sonucunda tekstilden kekere, kaç ātan çimentoya birçok maddenin üretimi kurulan fabrikalarla sağ lanē hale geliyordu.³³⁵ Ancak kú da bir gerçektir ki Cumhuriyetin kurucu prensipleri arasānda, devletçilik prensibi, diğ er prensipler kadar ākutsalō değ ildi.³³⁶ Zira bu prensip, bireysel ekonomik girikimin savak yorgunluğ u sebebiyle olamadđ ē bir dönemde, ülkenin kalkānmasāna alternatif bir yol çizmek amacēyla ortaya atādmēte

5- Laiklik: Bu prensip, en çok tartāđdan prensiplerden biri olarak kabul edilebilir. Zira Türkiye Cumhuriyeti kurulurken, eskiyle bağ larān, daha açđk bir ifadeyle, Osmanlē geleneklerine olan bağ lāđ ān tamamiyle koparāmasē en çok da din-devlet ilikkisi konusunda gündeme gelmiğti. Laiklik, siyaset, hukuk, ve eğ itim baktā olmak üzere, dinin etkisinden çākmayē ve devletin din karkēsānda bağ ānsēzlēk kazanmasē ve tarafsēz kalmasānē ifade etmekteydi.

Önce Halifelij̄ in kaldāđmasē (1924) , hemen ardāndan eđ itim reformlarānēn gerçeklekmesi (1924), hukukta Medeni Kanunūn kabul edilmesi (1925) , ardāndan Anayasaāda āDevletin dini İslamdēō ifadesinin kaldāđmasē (1928) ve en sonunda da Laiklik prensibinin Anayasaāya girmesi (1938) ile din devletine karkē ulus devletinin varlē ē sađ lamlaktāđmēk oluyordu. Laik bir ulus devletin kurulmasē devletin mekruiyetinin temelinde bir kaymaya neden oluyor ve toplumsal bütünlüđ ü yeniden tanānlēyordu.³³⁷ Zira, devletin mekruiyeti ümmete deđ il, artāk ulustan kaynaklanēyordu. Laiklik prensibi, bu sebeple, ulusal varlē ān bađ ānsēzlē ānē ve ulusun iradesinde olan ulusal egemenlij̄ in dokunulmazlē ānē vurgulamakta, ve bu bađ lamda da Cumhuriyetçilik ve Ulusçuluk prensipleriyle içiçe geçmekte, onlarān ulusa dayalētoplulukçu eđ ilimini birebir içinde takānaktaydē

³³⁵ Feroz Ahmadān ifadesiyle, āTürkiye artāk kendini doyurabiliyorduō, Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, s.112.

³³⁶ Ergun Özbudun, āThe nature of the Kemalist political regimeō, Ali Kazancēgil, Ergun Özbudun (Der.), **Atatürk: Founder of a Modern State** içinde (79-102) , London: C.Hurts & Company, 1981, s. 89.

³³⁷ Yücel Bozdağ lēō lu, **Turkish Foreign Policy and Turkish Identity**, London: Routledge, 2003. Özellikle s.35.

iklik prensibiyle beraber en tartışılabilir prensip olarak Batı medeniyetinin bir parçası olmak amacıyla, eskiyle bağları koparılması ve siyasetten eğitime, hukuktan kültüre kadar kökten bir değişimi, ve bu değişimin korunması içeriyordu.

Kökten bir değişimi öngören bu prensip, bir görüş tarafından seneler boyunca tepeden inmeci ve elitist olmakla eleştirildi.³³⁸ Örneğin Feroz Ahmad'ın ifadeleriyle, özellikle de 1920 ve 30'lardaki muhalefetin çeşitli şekillerde su yüzüne çıkması (Şeyh Said isyanı, Menemen Olayı vs..) *reformların sağ ve köksüz tabiatı gözler önüne serdi ve reformların kendiliklerinden toplumda kök salamayacağı iktidarını verdi*.³³⁹ Aynı zamanda daha önce bir gözle Türkiye'yi inceleyen Arnold Toynbee ve Kenneth Kirkwood da, Türkiye Cumhuriyeti'nin ülke içindeki demokratik olgunlaşmanın doğru bir ürünü olmadığını, bu sebeple de Cumhuriyetin köklerinin, Fransız ve Amerikan modellerinde olduğunu gibi, halkın psikolojisinde değişim, ancak liderlerinin politikalarında incelenmesi gerektiğini ifade ederler.³⁴⁰

Yapılan eleştiriler bir yana, diğer taraftan devrimlerin Batı medeniyeti seviyesine ulaşmak için sadece görsel unsurlar içermediğini, devrimlerin esas motivasyonunda derin bir anlama ve fıkırsel dönüşüme sahip olduğunu ifade edenler de olmuştur. Onlara göre, devrimcilik ilkesi, bu bağlamda, yapılan devrimlerin içselleştirilmesini, korunmasını kollanmasını içeriyor, dolayısıyla da bir sürekliliğe işaret ediyordu. Mustafa Kemal de *devrimi tamamlamak gerektirdi* diyerek bu sürekliliği vurguluyordu.³⁴¹ Bu bakımdan, bu devrimin süreklilik niteliği ve dünyada yarattığı etki incelendiğinde, yepyeni bir akamaya baklatıldığına dair görüşler mevcuttu:

“Türk ihtilali, insanlığı fikir tarihinde yeni bir akamaya bakatacağı Türk hümanizminin batı olmayan toplumlara, başlıklarını koruyabilmenin ötesinde, uygar evrenin insanlık için daha iyi bir yolumu sağlamaya çabasına nasıldatacağı öğretim durumunda olduğu, insanlığı manevi tarihinde yeni bir

³³⁸ Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Batı medeniyetine ulaşma gayesindeki devrimlerin tepeden inmeci niteliği ve bu tepeden inmeciliğin Türkiye kimliğine ve dolayısıyla da Türk dış politikasına etkisi için bkz. Yücel Bozdağlı, **Turkish Foreign Policy and Turkish Identity**, London: Routledge, 2003. Özellikle ss.50-55. Ayrıca Atatürk devrimleri hakkında farklı görüşlerin toplam bir analizi için bkz. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çıkışlar**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, ss.547-552.

³³⁹ Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, s.108.

³⁴⁰ Arnold J. Toynbee, Kenneth P. Kirkwood, **Turkey**, London: Ernest Benn Publications, 1926, s. 160.

³⁴¹ Ceyhan Atıf Kansu, *Atatürk bir Devrimci*, Sami N. Özerdim (Ed.), **Atatürk ve Devrim** içinde (19-42), Türk Ankara: Tarih Kurumu Basınevi, 1973, s. 30.

luğ u ortadayd³⁴². Ayrıca, Atatürk devrimi bir temel ihtilaldır. Çünkü amac³⁴³ bir toplumun tümüyle bir uygarlıktan başka bir uygarlığa aktarılmas³⁴⁴. Bu ihtilal..toplumun d³⁴⁵ünsel değ³⁴⁶erlerini de ele ald³⁴⁷ğ³⁴⁸ için, ideal ihtilal de (fikir ve zihin ihtilali) diyebiliriz. O halde Atatürk devrimi, geçim³⁴⁹ın ve bugünün bütün ihtilallerinden öz bak³⁵⁰ın³⁵¹dan farklı, kendine özgü bir ihtilaldır. Çünkü Atatürk devrimi ülkede yeni bir d³⁵²ünsel, ahlaksal ve estetik değ³⁵³erler sistemini yerle³⁵⁴tirmeyi amaçlam³⁵⁵ış³⁵⁶.³⁴³

Buna ek olarak, Mustafa Kemal Atatürk'ün devrim anlayış³⁵⁷ı, yani ileri ülkeler seviyesine gelme durumu, ulusların iradesine bırakıl³⁵⁸ma³⁵⁹ Bakka bir deyişle, geri kalmış ülkelerin geri kalışın³⁶⁰ın sorumluluğ³⁶¹ u, yalnız ileri ülkelerin sorumluluğ³⁶² una bağlanamazdı Bu sorumluluk, esas itibarıyla geri kalan ülkenin ulusuna aitti. Dolayısıyla sadece emperyalist emellere karşı mücadele etmek yeterli değ³⁶³ildi, aynı zamanda ulusların kendi istekleri ile yenilenme yolların³⁶⁴ı bulmalar³⁶⁵ı gerekmektedir. Berkes'in ifade ettiğ³⁶⁶i gibi, Atatürk devrimciliğ³⁶⁷inin bir anlamı da buydu.³⁴⁴ Dolayısıyla devrimcilik ilkesi, her ne kadar, kısa dönemde eskiyle ve geri kalmış olanla bağların koparıl³⁶⁸ması ve değ³⁶⁹er ikimlerin ard³⁷⁰ı ardına yapıl³⁷¹ması iç³⁷²erse de, uzun dönemde ulusun iradesiyle fikirs³⁷³el bir dönükümü, bir uyanış³⁷⁴ı bir hayd³⁷⁵anlanma³⁴⁵ıyı amaçlamaktaydı Bakka bir ifadeyle, 6 prensipten biri olan devrimcilik, esasen iç³⁷⁶inde ulusun bütünsel evrimi anlamın³⁷⁷ı barındırmaktaydı Elbette amaçta bu şekildeyken, bunun ne derece uygulamaya geçtiğ³⁷⁸i hala daha Türk iç siyasetindeki önemli tartışma konularından biridir.

Sonuç olarak içerikleri hakkında tartışmalar olsa dahi, açık olan şudur ki Türkiye'nin kurulum hikayesi ve kurucu prensiplerinde, hatırlan³⁷⁹ma³⁸⁰ şekilde toplulukçu/komüniteryen etki bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin her bir kurucu prensibinde vurgulanan temel fikir, yukarıda kısaca açıklanmaya çalışıl³⁸¹dığı gibi, ulus çatış³⁸²ında somutlaşan bir topluluğ³⁸³ün öncelikle bağımsızlığ³⁸⁴ın ve hiçbir baskı altında kalmadan tamamiyle kendi iradesiyle kendi kaderini tayin hakkın³⁸⁵ın, sonrasında ise refahın³⁸⁶ın, kalkınmasın³⁸⁷ın ve her alanda gelişmesinin sağlanmas³⁸⁸ıdır. Bu durum ise dayanışma hakları olarak bilinen üçüncü nesil hakların³⁸⁹ın ve bununla bağlantı olarak da ihtiyaçtan özgürlük kavramın³⁹⁰ın, Türk komüniteryanizminin öncelikli yapıtaşları olduğ³⁹¹unu göstermektedir.

³⁴² Suat Sinanoğlu, **Türk Hümanizmi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basın Evi, 1988, s.11.

³⁴³ Sinanoğlu, s.67.

³⁴⁴ Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.150.

³⁴⁵ Sina Akın, **Siyasal Tarih (1908-1923)**, Sina Akın (Ed.), **Çağdaş Türkiye 1908-1980** içinde (27-121), İstanbul: Cem Yayınevi, 2002, s.117.

ın kurulum motivasyonunun, yani Türk ulusunu her
na gibi temel amaçları, içinde birçok ulusu barındıran
ve bu bütünlüğe yeni uluslar da ekleyerek bir dünya imparatorluğu olma gayesini taşıyan
selefi Osmanlı İmparatorluğu'nun varlık sebebinden farklıdır. Bu anlamda da Türkiye
Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan bariz bir kopukluğu simgelediği düşünülebilir.
Ancak bu kopukluğun yanında, yukarıda bahsi geçen prensipler ve bu prensipler etrafında
uygulamaya konulan yenilikler düşünüldüğünde, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Osmanlı
İmparatorluğu'nun 19. yüzyıl modernleşme hareketlerinin bir uzantısı olduğu da akla
gelmelidir. Bu bakımdan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu prensiplerinin, Osmanlı
İmparatorluğu'nda hakim olan Pan-Islamizm, Pan-Türkizm veya Pan-Osmanlılık gibi
ideolojilerden uzak durması bakımından bir değere; ancak Osmanlı İmparatorluğu'nu
yakatmak için 19. yüzyılda yapılan modernleşme ve sekülerleşme trendinin hayata
radikalleşmesi ve birikimi olması³⁴⁶ bakımından ise bir devamlılığa işaret ettiği
düşünülebilir.

Gerçekten de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu prensipleriyle Osmanlı İmparatorluğu
arasındaki devamlılık, en temel itibarıyla, Cumhuriyetin kurucuları'nın yeni devletin
prensiplerini belirlerken Osmanlı reformcularının nesiller boyunca devam ettirdikleri
entellektüel birikimden faydalanmak olmalarından kaynaklandığı ifade edilebilir.³⁴⁷ Zira
bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu döneminde de özellikle 19. yüzyılda gerçekleştirilen
Tanzimat ve Islahat reformları'nın tasarlayıcıları bu dönemde Osmanlı'da fikrî anlamda
aydınlanma dönemine neden olmak ve hem devlet ve de toplum kademesinde batı değerlerle
tanılaşma süreci için Kaldı ki bu batı fikirlerinin Osmanlı İmparatorluğu yapısına nasıl
adapte edileceği sorusu da önemliydi. Batı değerlerle yerel unsurların birleştirilmesi
hususla Osmanlı entellektüelleri açısından önemli bir sorunsal olarak ortaya çıkıyordu. Ne de
olsa 19. yüzyılda Osmanlı'da geride kalan zaman kadar, yakındır dünya renklerini
de fark eden senkronize görüş sahibi biri oluyor; yakındır dünya ile kendi konumunu
karşılaştıran, yargılayan yeni bir kültür adamı ortaya çıkıyordu³⁴⁸ Bu bakımdan
Ortaçağın 19. yüzyıl Osmanlı eliti için geleceğin intelligentsiyasını oluşturmaya

³⁴⁶ Kazancığil, Özbudun (Der.), **Atatürk: Founder of a Modern State**, s.3. Aykan, **Turkey's Role in the Organization of the Islamic Conference** içinde s. 7.

³⁴⁷ Ali Kazancığil, "The Ottoman-Turkish state and Kemalism", Ali Kazancığil, Ergun Özbudun (Der.), **Atatürk: Founder of a Modern State** içinde (37-56), s. 37.

³⁴⁸ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2005, s.17.

t döneminden geriye bakıldığında çok daha anlam

Dij er taraftan Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı İmparatorluğu arasında devamlılık unsuru yapıdan değil iktidarların gerekçelerinde de kendini açık şekilde göstermektedir. Nasıl ki Osmanlı İmparatorluğu içindeki 19. yüzyıl Tanzimat ve Islahat hareketleri, çağın gerekliklerine ayak uydurmak ve bu şekilde de Osmanlı'nın Batı güçleri karşısındaki geriliğini durdurup bekasını sağlamak amacıyla yapıldıysa, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran temel prensipler ve ardından gelen reformlar da benzer şekilde çağın gerekçelerine uyarak Türk ulusunun bekasını sağlamak gerekçesine sahipti. 19. yüzyıl Osmanlı reformcusu bu bakımdan önceki yüzyılların reformcusuna oranla nasıl ki *“daha telakkî”* idiyse³⁵⁰, Cumhuriyet reformcusu da, içinde bulunduğ u koşullar düşünüldüğ ünde benzer telakklara sahipti. Bu bağ lamda Gazi Mustafa Kemal Atatürk öncülüğ ünde bakıldığında bağımsızlık ve bunu devamındaki reform hareketlerini, *“Osmanlı-Türk elitlerinin uzun zamandır cevaplamaya çalıştıkları bu devlet nasıl kurtulabilir?”* sorusuna verilen en son ve en *“kararlı”* cevap³⁵¹ olarak görmek yerinde olacaktı. Bu bakımdan Türk komüniteryanizminin evrensel olanla yerel olanın bağ daki ilişkiyi ve/veya orta yol bulunması yaklaşımının Osmanlı geleneğ inden devralınarak ve Türk ulusunun da bekasını sağlamak amacıyla yönelik olarak, değ iken kartlarda zorunlu şekilde ortaya çıktığı edikkate değ er bir unsurdur.

2.1.2. Türkiye gözünden ABD kimliği

2.1.2.1. Bireysellik ve Evrensellik hakkında ABD kimliği

Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluş hikayesinin merkezinde, farklı etnik nüfusa, ekonomik sisteme, toplumsal yapıya ve tarihi geçmiş e sahip olan 13 koloni³⁵² bulunmaktadır. Söz konusu 13 koloninin sadece iki temel ortak noktası bulunmaktaydı Bunlardan ilki, bir süre önce Avrupa'daki siyasi, ekonomik ve dini baskılardan kurtulmak, fırsat eşitliğ inden yararlanmak için yeni kâfaya göç etmek olmalarıydı İkinci ise bağ lı bulundukları Britanya'ya karşı büyük bir sadakat içinde olmaları ve Britanya Anayasasına karşı da büyük

³⁴⁹ Ortaylı s.17.

³⁵⁰ Ortaylı s. 28.

³⁵¹ Kazancıgil, s. 38.

³⁵² 13 koloni kınları: Massachusetts, New Hampshire, Rhode Island, Connecticut (4'ü New England kolonileri olarak bilinmektedir, yani Atlantik Okyanusu, Kanada ve New York eyaleti arasında kalan bölgedir), New York, New Jersey, Delaware, Pennsylvania, Virginia, Maryland, Kuzey Carolina, Güney Carolina, Georgia. Her bir koloninin birbirinden farklı nüfus özellikleri ve ekonomik geçim yolları hk. Bkz. Robert Allison, **Amerikan Devrimi**, Uygur Kocabakoğlu (çev.), İstanbul: İktisim Yayınları 2012, ss.21-26.

asa, onlara göre, *ñmükemmel özgürlüğü* üö içeriyordu. x, Britanyaâda artêk güvende değ ildi. Dönemin koloni toplumlarênda, Amerikañnê özgülrlüklerin emanetçisi, dolayêıyla da Britanyañnê varisi olacağ ē yönünde derin bir inanç mevcuttu.³⁵³

18. yüzyđn ikinci yarêından itibaren çêkarđan şeker Yasasê Sêñer Yasasê ve Pul Yasasê gibi yasalarla ve artan vergilerle Britanyañnê koloniler üzerindeki yoğ unlaakan siyasi ve ekonomik baskê³⁵⁴, tepkilerin doğ masêna neden olmuktu. Kendi rêzalarê dêkênda vergilendirilmelerinin mümkün olmadê ãnê çünkü bu vergi kararlarêne alan Parlametoyu kendilerinin seçmedî ini vurgulayan tepkiler kêsa sürede yerini protestolara ve 1770 senesi itibariyle de silahlê mücadeleye bêraktê Ne de olsa ñKoloni sakinlerinin, insan olmalarê sebebiyle, doğ anê bütûn haklarêna Avrupalêlarla *exit* derecede sahip olmaya haklarê vardê³⁵⁵ Haklarê onlardan kendi rêzalarê dêkênda geri alê³⁵⁶sa, bu, kölele³⁵⁶kirildikleri anlamêna gelirdi³⁵⁵ idi. Görüldüü ü gibi, tepkiler ñkolonilerö çatêkênda birlekip, bir halkê özgülrlükme talebinden ileri gelse de, tepkilerin gerekçesinde bu sistemin ñinsanlê aö yakêmadê ãna dair bir söylem mevcuttu. Bakka bir değikle, koloni sakinleri, ñinsan olmalarê sebebiyleö bu uygulamaya maruz kalamayacaklarêne ifade ediyorlardê Söz konusu olan, bir insanê, kendi seçmedî i bir yönetim tarafêndan, iradesi dêkênda kendi istemedî i vergilerin uygulanmasê sonucundaki tepkisiydi. Vurgulanan unsur, bir topluluğun özgülrlükme hakkêñnê da ötesinde, bir insanê, sêf insan olmasênda ötürü sahip olduğu özgülrlükme hakkêydê³⁵⁶ Bu da ABD kurulum hikayesinde, Türkiye Cumhuriyetiñnê kurulum hikayesindeki ñulusòun merkezi yerinin ñbireyò tarafêndan doldurulduğu unu göstermektedir. Bu bakêndan her ne kadar her ikisi de halklarê özgülrlükmesinden yola çêksa da, ABDñnê kurulum motivasyonu iki temel noktada Türkiye Cumhuriyetiñnêkinden ayrêlmaktadê: ilki, yukarda da ifade edildî i gibi bireyin merkezîyeti, ikincisi ise ABDñnê kurulumunun, Türkiyeñnêki gibi emperyalizme karkê değ il de emperyalizmin gerektiğ i gibi uygulanmêyor olmasêndan kaynaklanmasêydê Bakka bir ifadeyle ABDñnê kurucularê Britanyañnê emperyalizminin demokratik değ erlere dayanmasê gerektiğ ini ancak Britanyađê kralên bunu uygulamadê ãnê dükünüyorlardê Gerçekten de,

³⁵³ Winthrop S.Hudson (Ed.), **Nationalism and Religion in America: Concepts of American Identity and Mission**, Harper& Row Publishers, New York, 1970, ss.xxx-xxxiii.

³⁵⁴ Britanya Kralê George IIIñnê kolonilere yönelik olarak uyguladê ē politikalar için bkz. Louis Martin Sears, **A History of American Foreign Relations**, the United States: Thomas Crowell Company Publishers,1937, ss.14-19.

³⁵⁵ Dönemin vergi sistemine tepki gösteren Bostonlu Avukat James Otisñnê ifadeleri. Bkz. Allison, s. 29.

³⁵⁶ Daniel Bellñnê de vurguladê ē gibi bahsi geçen bu haklar, ñinsanê doğ asêndan geliyordu, insanê koruyan bir grubun veya bir kurumun değ ilö. Bkz., Daniel Bell, ññThe Hegelian Secretñ Civil Society and American Exceptionalismò, Bryan E. Shafer (Ed.), **Is America different? A New Look at American Exceptionalism içinde (46-70)**, Oxford: Oxford University Press, 1991, s.62.

bu unsur, ABD'nin Britanya İmparatorluğu'nun sahip olduğu demokratik değerlere vurgu yaparak, onun varisi olacağını göstermekteydi. Bu unsurların bakımında da, kukkusuz ABD Bağımsızlık Bildirgesi (1776) ve Anayasası (1787) bulunmaktadır.

1776 senesinde, Britanya'nın söz konusu koloniler üzerindeki otoritesi, koloni halklarının tepkileri ve mücadelesi sonucunda neredeyse tamamen çökmükken, ABD kurucularından Thomas Jefferson tarafından kaleme alınan Bağımsızlık Bildirgesi, bütün insanların ekit yaratıldığını gerçeğinin kabulü ile baklıyordu. Bildirgeye göre, bütün insanların, hayat, özgürlük ve mutluluğu arama hakkı da dahil olmak üzere birtakım devredilemez hakları mevcuttu. Bu hakları güvence altına almak için insanlar gücünü yönetilenlerin rızasından alan yönetimler kurma hakkının olduğu belirtiliyor; bir yönetim bu hakları korumak yerine ihlal ederse de, bu insanların bu yönetimi lağvetme hakkı ve yerine de bu hakları koruyacak yeni bir yönetim kurma hakkının olduğu söyleniyordu. İlk cümlesinde bu fikirleri barındıran bildirge, ikinci cümlesinde de bu fikri ekliyordu:

*Bir yönetimi, insanlar önemsiz ve geçici nedenlerle deiktirmezler..ancak uzun bir yolsuzluklar ve zorlamalar bütünlüğü, yönetimin despotizme dönüşme girişimine neden olursa, insanların böyle bir yönetimi devirme ve temel hakları koruyacak yeni bir yönetimi kurma hakları ve görevleri bulunmaktadır.*³⁵⁷

Bu bildirge, 18. yüzyıl gibi bir dönemde, hem hayat, özgürlük ve mutluluğu arama hakkından bahsetmesi, hem de insanların istedikleri kükler tarafından yönetilme hakkının olduğu söylemesi bakımından dikkat çekici ve son derece de yenilikçiydi. Bildirge, esas itibariyle, bireyin iktidar ve diğer kükler karşısında, güvenliğini ve ekonomiden dine, siyasetten sosyal hayata özerkliğini sağlamak için dile getiriyordu. Kiki özgürlükleri ve siyasal hakları vurgulaması sebebiyle, bir yandan birinci nesil insan haklarının savunuculuğunu yapmakta diğer yandan da bireyin istemediği ve despotizme dönüşmüş bir yönetime karşı baskaldırışını içermesi bakımından da siyasi anlamda herhangi bir baskıya ve kışlamaya tabi olmama anlamına gelen korkudan özgürlük³⁵⁸ fikrini vurgulamaktaydı.

³⁵⁷ The Declaration of Independence, July 4 1776, Richard Brandon Morris (Ed.), **Basic Documents in American History** içinde (26-31), Princeton, New Jersey: Van Nostrand Company, 1956, ss.27-28.

³⁵⁸ Bu kavram, bu çalışmanın daha ileri sayfalarda tekrar ele alınacaktır.

erson tarafēndan kaleme alēnan versiyonunda, aslēnda re ekarmēktē Bu bōlüm, kralē insan doĭ asēnē bizzat kendisine karkē zalim bir savak açmakla, uzak bir bōlgedeki halkē kōleliĭ e zorlayarak, ona hiçbir zaman saygēsēzlēk etmemek olan bir halkē, kutsal hayat ve özgürlük haklarēnē ihlal etmekle ve onlarē kōlelektirmekle suçluyordu.³⁵⁹ Kralēa yōnelik suçlamalardan sonra, bildirgede Britanya halkēnē da, koloni halklarē tarafēndan birçok kez uyarēdmēk olmalarēna raĭ men koloniler üzerinde haklē olmayan bir yetkinin uzatēlmasēnda rol oynadēklarē belirtiliyor ve *ñadalet ve soydakilē a karkē saĭ ē kaldēklarē* ifade ediliyordu. Bildirge, Koloni halklarē ile Büyük Britanya arasēndaki tüm baĭ larēn da feshedildiĭ ini vurguluyor, ve kolonilerin, özgür ve baĭ ānsēz devletler olarak savak baklatmak, barē yapmak, ittifaklar kurmak, ticaret yapmak gibi tüm baĭ ānsēz devletlerin hakkē olan eylem ve tutumlarē benimseyebileceĭ inin altēnēizerek sonlanēyordu.³⁶⁰

Anlakēddē ē gibi, ABD baĭ ānsēzlēĭ ēnē tetikleyen en temel motivasyon, bireyin, baskēlardan kurtulmak ve daha özgür ve refah içinde yakamak için göç ettiĭ i topraklar olan yeni kēada, kendi semedēĭ i bir yōnetimin haksē uygulamalarē karkēsēndaki isyanē olmuktu. Bu sebeple baĭ ānsēzlēklēklarēnē resmi olan ilan ettikleri bildirgede de o dōnem için son derece yeni bir kavram olan evrensel insan haklarēna, özellikle de Birlekik Devletler kurulduktan yüzyēlar sonra yapēacak sēnēflandērmada ñbirinci nesil insan haklarē olarak bilenecek olan siyasi ve sivil haklara vurgu yapēmasē çok önemlidir. Bu bildirgeyi yazarken Jeffersonūn, bildirge kabul edilmeden 3 hafta önce, Virginia Eyalet Kongresi tarafēndan kabul edilen, George Mason tarafēndan kaleme alēnan ve insanē doĭ uktan gelen haklarēndan bahseden Virginia Kısan Halklarē Beyannamesiōnden aēk ēekilde etkilendiĭ i de akı kardē.³⁶¹ Zira aynē eyalet meclisi, 1786 senesinde ise Jefferson tarafēndan 1779ēda kaleme alēnēp teklif edilen Din Özgürlük Yasasēnē ancak kabul edecek, bu yasa da 1787 tarihli Amerikan Anayasasēnē etkileyecekti. Gerçekten de bu yasa, 1791ēde Anayasaōnē bir parçasē haline gelecekti.

ABD kimliĭ indeki bireyselliĭ in merkezi konumu, Amerikan Baĭ ānsēzlēk Bildirgesi dēānda, dūnyadaki en eski yazēē anayasa olan Amerikan Anayasasēnda da aēk ēekilde görülmektedir. Zira, Amerikan Anayasasē ñBiz, Birlekik Devletler halkē, daha mükemmel bir birlik kurmak, adaleti tesis etmek, i emniyeti saĭ lamak, müntere savunmayē temin etmek,

³⁵⁹ ñA Declaration by the Representatives of the United States of America, in General Congress Assembled (Jeffersonōs Draft)ē, Michael Hardt (Ed.), **The Declaration of Independence** içinde (10-15), London: Verso, 2007, s.13.

³⁶⁰ ñThe Declaration of Independence, July 4 1776ē, Morris (Ed.), **Basic Documents in American History** içinde (26-31), ss.27-28.ss.30-31.

³⁶¹ Morris (Ed.), **Basic Documents in American History**, s. 27.

gelecek kuraklar³⁶² hürriyetini güvence altına almak
Anayasası oluşturulmuş³⁶², şeklinde bakılıyordu. Daha
başlangıçta, bu Anayasanın kimler tarafından ve ne için ilan edildiği açık şekilde
belirlenmişti: Anayasa, Birlik Devletleri halkı tarafından oluşturulmakta, ve varlığı da
bu halkın birliği, adaleti, güvenliği, refahı için borçluydu.

Anayasa, toplam 7 maddeden oluşmakta ve her bir maddeyle yeni devletin temel
yapısı açıklanmaktaydı. Anayasanın bu denli kısa olması, Amerikan anlayışında, devletin
rolünün sınırlı olması şeklinde yorumlanmaktadır. Ne de olsa kurucuların ifade ettiği gibi,
devlet sadece temel hakların temini konusunda yardımcı olacaktır. Her ne kadar Anayasa'da,
federalizm ifadesi geçmiyor olsa da, ABD, önce devletin kendi egemenliklerini belli
bir seviyede koruyarak kurdukları bir devlet olarak doğmuştu. Devletin toplumu yönettiği
Avrupa modelinden farklı olarak, Amerikan modeli, toplumun çıkarları için toplumun içinden
çıkan bir yönetim üzerine kuruluydu. Bu bağlamda, ABD Anayasası John Locke ve Jean
Jacques Rousseau gibi liberalizmin temsilcileri tarafından ifade edilen ve liberalizmin
temelinde gördükleri bir sosyal sözleşmeyi temsil ediyordu. Ve bu sözleşme, Amerikan
halkları ve onların kurdukları hükümet/yönetim arasında imzalanmış³⁶³

Bunun yanında, ileriki senelerde Amerikan Anayasasında yapılan eklemelerin
(1791) ilk onunun insan haklarıyla ilgili olması (dini özgürlük, basın özgürlüğü, vatandaşların
isteklerini hükümetlerine iletme özgürlüğü, silahlanma ve mülkiyet özgürlüğü..gibi) ve bu
bölümün "Bill of Rights" yani Haklar Beyannamesi olarak tanınması ABD kimliğinde,
bireyin ve bireylerin oluşturduğu sivil toplumun, devletin ve devleti öncelikli tutan
kurumların çok önünde bir konuma sahip olduğu gösterilmekteydi. ABD kimliğindeki bu
durum, Amerikan anlayışında askerin yerini de etkilemekteydi. Zira Hook ve Spanier'in
belirttiği gibi, Amerikan anlayışında sava ve barış dönemleri birbirinden net çizgilerle ayrılır.
Barış döneminde diplomasi geçerlidir ve karar almalar diplomatlarca. Savaş döneminde ise
asker devreye girer. Askerin barış döneminde devreye girmesi söz konusu değildir, aksi
takdirde temel özgürlükler bu durumdan olumsuz etkilenebilir.³⁶⁴

³⁶² "The Constitution of the United States", Morris (Ed.), **Basic Documents in American History** içinde (49-70), s.50.

³⁶³ Bell, ss. 61-62.

³⁶⁴ Steven Hook, John Spanier, **American Foreign Policy Since World War II**, Washington: CQ Press, 2007, ss.17-18. Sivil-asker ilişkilerinin Amerikan politikalarındaki yeri, Amerikan Anayasası henüz onaylanmamışken, Anayasa hakkındaki çalışmalar ve görüşleri içeren Federalist Kağıtlarda da, Thomas Jefferson, Alexander

kuruluk hikayesindeki siyaset felsefesinin, bireyin iklandê ãnê göstermektedir. Çünkü ñözgür doğ anlarãn ñlkesio³⁶⁵ olan ABD'nin temel kuruluk belgelerinde de ifade edildiğ i gibi, herkey ñbireyin özgürlüğ ü ve haklarê çerçevesinde anlam bulmakta ve bu amaç uğruna mücadele sürdürülmekte, temel metinlerin maddelerinde de bu amaç garanti altına alınmaktadır. Bu mantık çerçevesinde kurucu metinlerde ifade edildiğ i gibi Amerikan yönetiminin iki temel amacê bulunmaktadır: ortak iyiliğ i sağlamak ve özgürlükleri korumak. Ortak iyilik, yönetilen halkãn dâk tehditlere karkê korunmasêyken özgürlükler ise yönetilen halkãn insan olmalarından kaynaklanan haklarãnê içermektedir. Dolayısıyla Amerikan yönetimi, yönetileni (halkê) kontrol etmeli (dâk tehditlere karkê) ancak, yönetim kendi kendini de kontrol etmeliydi (özgürlükleri kêsâlamamak amacıyla).³⁶⁶ Yönetim, kendisine tabi olanlarê koruyacak kadar güçlü olmalê ancak bu güç, yönetilenlerin özgürlüklerini sãnâlayacak kadar da fazla olmamalêydê. Bakka bir ifadeyle bu anlayã, devletin merkezi gücü ve bireylerin özgürlükleri arasındaki dengeyi ifade etmekteydi. Kte ABD'nin kurucu prensiplerinde yer alan bu anlayã, yani güç ve özgürlükler arasındaki denge, günümüzden geçmike doğ ru bakâddê ãnda Amerikan politikalarında farkedilen, prensipler-çakarlar, idealizm-realizm, veya bu çalãma çerçevesinde de düzen-adalet ikilemi olarak ifade edilen ikilemin kendisini oluşturmaktadır.³⁶⁷

Buna ek olarak, Amerikan anlayãna göre, dünyadaki barã ancak, tüm bu değerleri koruma kapasitesine sahip olan demokrasinin yerleşmesiyle sağlanabilir.³⁶⁸ Demokrasinin

Hamilton, James Madison ve John Jay tarafından birçok kez dile getirilmiştir. Bkz. *The Federalist Papers*, <http://thomas.loc.gov/home/histdox/fedpapers.html> (30 Aralık 2012).

³⁶⁵ Amerikan demokrasisi hakkında bu ifadeyi kullanan ilk kixilerden biri de Fransêz siyasi düşünür ve tarihçi Alexis de Tocqueville olmuştur. Bkz. Alexis de Tocqueville, **De la Démocratie en Amérique**, Paris: Gallimard, 1951.

³⁶⁶ Bu tema, yani yönetimin ortak iyilik ve özgürlükleri sağlama amaçlarê arasındaki dengeyi bulmasê kurucu metinlerin önemli bir bölümünde ifade edilmektedir. Örneğin bkz. ABD'nin kurucularından Alexander Hamilton, ñThe structure of government must furnish the proper checks and balances between different departments, *Federalist Paper*, No.51, 8 kubat 1788, http://thomas.loc.gov/home/histdox/fed_51.html (30 Aralık 2012).

³⁶⁷ Öyle ki ABD kurulduktan yüzyıllar sonra, ABD'di Senatör William Fulbright, ABD'nin kuruluğundan bu yana süregelen değerleri ve çakarlarê arasındaki bu gelgiti kú ifadelerle anlatacaktê ññki Amerika vardê: biri cömert ve insani; diğerini kendini beğenmiş biri özelektiri yapabilen, diğerini kendi bildiğini okuyan; biri duyarlê diğerini ihtiraslê ñ Fulbright'a göre, ABD, karakterinin bu iki farklı yönünden hangisinin üstün gelmesi gerektiğine karar vermeli, ve hümanizm ya da gücün kibiri arasında tercihini yapmalêdê. J. William Fulbright, **The Arrogance of Power**, London: Jonathan Cape, 1967, ss.245-246.

³⁶⁸ Burada akıllara, demokrasilerin savakmayacâ ñ savânê öne süren siyasal teorilerden Liberalizmin bir alt kolu olarak bilinen Demokratik Barã Teorisi (Democratic Peace Theory) gelmektedir. Bu teori, felsefi temellerini sãasıyla 18. ve 19. yüzyıllara etki eden Emmanuel Kant ve Thomas Paine gibi düşünürlerden alsa da, bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak somutlaşmasê 20. Yüzyıdın 2. yarısında gerçekleşmiştir. Bkz. Melvin Small, David Singer, ñThe War-Proneness of Democratic Regimes, *Jerusalem Journal of International Relations*, Vol.1, No. 4, 1976, ss.50-69; Zeev Maoz, Bruce M. Russett, ñAlliance, Contiguity, Wealth, and Political Stability: Is the Lack of Conflict Among Democracies a Statistical Artifact?, *International Interactions*, Vol. 17, No.3, 1992, ss. 245-267. Bu konudaki birçok çalãmânê listesi için bkz. Steven W. Hook (Ed.), **Democratic**

özgürlükler, s̄n̄āl̄ bir devlet ve güçlü bir sivil toplum n değerleridir.³⁶⁹ Amerikal̄ar̄n bu değerlere olan bağ l̄d̄ ģndan ötürü, ABD̄nin ñsivil bir din̄de sahip olduğ u bile ifade edilmektedir.³⁷⁰ Diğ er taraftan bu değ erlerin aras̄nda bir de ahlaki değ erler bulunmaktadır. Ne de olsa ñDünyada hiçbir ulus, Amerika kadar, kendini ahlaki değ erlerle bağ lam̄a değ ildir.ð³⁷¹ Bu ahlaki değ erlerin en tepesinde ise, Amerikān̄n tüm insanl̄k için örnek olma misyonu gelir, ki bu da bu çal̄mada ABD kimliğ inin ikinci bilekeni olarak nitelendirilecek olan evrensellik anlaȳm̄n ta kendisidir.

Gerçekten de ABD değ erlerinin bir tüm dünya için bir örnek tekil ettiğ i ve tüm dünya taraf̄ndan da taraf̄ndan paylak̄mas̄ gerektiğ i fikri, ABD kimliğ indeki evrensellik unsurunu gözler önüne serer. Amerikān̄n istisnai bir örnek olduğ u fikrinden filizlenen bu fikir, ki bu genelde ñAmerican exceptionalismð³⁷² olarak ifade edilir, kendini birçok noktada gözler önüne sermektedir.

Bağ ģns̄zl̄k Bildirgesīnin bak mimar̄ Jefferson, dünyadaki toplumlar̄üç̄ aȳm̄ā Baz̄ toplumlar modern anlamda bir yönetime sahip değ ilken; baz̄ toplumlarda öyle bir yönetim vard̄ ki bu yönetime her bir bireyin iradesinin belli bir derecede etki etmektedir ki ABD bunun mükemmel örneğ idir; baz̄ toplumlarda ise yönetim sadece ģgüceð dayan̄, ki bütün monarkiler ve cumhuriyetlerinde büyük bölümü böyleydi.³⁷³ Dolaȳıyla Jefferson, ABD̄yi ñdünyan̄n tüm uluslar̄ için dikilm̄ bir an̄ ve örnekeð³⁷⁴ olarak nitelendirirken; Edward Everett (1794-1865) isimli Amerikan Temsilciler Meclisīnin bir üyesi de ñgeniñleme

Peace in Theory and Practice, Ohio: Kent State University Press, 2010, ss.2-7. Amerikan düküncesinde bu fikir çok sağ lam temellere sahiptir. Özellikle 1913-1921 senelerinde ABD başkanl̄ğ̄ n̄yürüten Woodrow Wilson̄n ifadelerinde de bunu görmek mümkündür. Bkz. Arthur S. Link (Ed.), **Papers of Woodrow Wilson**, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, Vol.41, 1966-1994, s.519-520.

³⁶⁹ Amerikan değ erleri üzerine yapđan birçok çal̄mada görüldüğ ü gibi, ABD̄nin kimliğ inde siyasi örgütlenme özgürlüklere; ekonomik örgütlenme ise kapitalizme dayan̄ ve Amerikan politikalar̄na etki eden en temel iki değ er de bunlard̄. Amerikan politikalar̄na etki eden kimlik değ erleri hk. bkz. Louis Hartz, **The Liberal Tradition in America: An Interpretation of American Political Thought Since the Revolution**, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1955; Michael Fogey, **American Credo: A Field Guide to the Place of Ideas in US Politics**, Oxford: Oxford University Press, 2007.

³⁷⁰ Hook, Spanier, **American Foreign Policy Since World War II**, s.15.

³⁷¹ Henry Kissinger, **Diplomasi**, İbrahim Kurt (çev.), İstanbul: Kültür Yayınlar̄ 2004, s. 15.

³⁷² ñAmerican Exceptionalismð kavram̄ Birlik Devletler̄n farklı olarak yarat̄d̄ğ̄ n̄ farklı şekilde gelişt̄ğini ve bu sebeple de farklı olarak algıdanmas̄ ve anlağmas̄ gerektiğ ini savunur. Bu kavram, ABD̄nin temel sosyal aktörlere olan yaklak̄m̄n̄ içerir (hükümet, ekonomi, kültür, din, eğ itim, kamu politikas̄.gibi) ve tüm bunlar̄n sonucunda da diğ er uluslarinkinden farklı olan bir Amerikan modeli olduğ u görüñünü savunur. Bkz. Bryan E. Shafer (Ed.), **Is America different? A New Look at American Exceptionalism**, Oxford: Oxford University Press, 1991, ss.v-viii.

³⁷³ Thomas Jefferson, ñA Letter from Thomas Jefferson to James Madisonð, 30 Ocak 1787,

<http://www.earlyamerica.com/review/summer/letter.html> (30 Aral̄k 2012)

³⁷⁴ Adrienne Koch, William Peden (Ed.), **The Life and Selected Writings of Thomas Jefferson**, New York: The Modern Library, 1944, s. 561.

esiyle, Amerikan kimliğ indeki örnek olma durumunun bir geniklemeyi de içerdîğ ini ifade etmekte.³⁷⁵ 19.

yüzyâda ABD'deki birçok siyasetçi, düşünür, yazar ve din adamı Amerikan geniklemesinin felsefi ve ahlaki gerekçeleri olduğ unu savunacak ve bu geniklemenin tüm dünya için gerekli ve faydalı olacağını fikrini öne süreceklerdi, çünkü genel inanca göre Avrupa'daki bitmeyen savaklar, buradaki yönetimlerin özgürlük ve insan onuru değerlerini reddetmesinden kaynaklanıyordu.³⁷⁶ Oysaki ABD, Avrupa'dan bu eski değerlerinden ayrılarak ayrı bir değerler bütününe sahip olan yeni ve özel bir ülkediydi³⁷⁷. Bu görüşleri, Kissinger'den ku sözleriyle de özetlemek mümkün görünmektedir:

*İ..Her ne kadar başka cumhuriyetler mevcut idiyse de, hiçbirisi, Amerika gibi özgürlük fikrini yüceltmek için bilinçli bir şekilde kurulmamıştır. Hiçbir ülkenin halkı, özgürlük ve herkese refah sağlanmasını adına yeni bir kâan liderliğine soyunmamış ve onun vahşi doğasını terbiye etmeye kalkmamıştır. Böylece, iki görüş ortaya çıkmıştır: Bunlardan ilki, Amerika'dan kendi değerleriyle dünyanın geri kalanına bir aadedak olarak hizmet edebileceği görüktür. İkincisi ise, Amerika'dan değerlerinin, ülkeye, bu değerleri yayma yükümlülüğü getirdiği görüktür. İki görüşünde ortak bir inanış göstermektedir: Birleşik Devletler, dünyanın en iyi yönetimine sahiptir, ve insanlığı geri kalan bölümü, ancak geleneksel diplomasiyi terkedip, onun uluslararası hukuk ve demokrasiye olan saygısını kabul ederse barış ve refaha kavunabilir.*³⁷⁸

ABD kimliğ indeki bu evrenselci yaklaşım, başka bir ifadeyle, kendi değerlerinin diğer değerlerin üstünde olduğ una ve bu üstünlükten ötürü de bu değerlerin tüm dünyaya yayılması gerektiğ ine duyulan inanç, aslında, ilahi temellere sahipti. ABD'nin kurucuları tarafından da çok kez dile getirildiğ i gibi, özgürlükler, Tanrı'dan bir hediyeydi. Bu hediyeyi korumak, Amerikan halklarına bırakılmıştı. Üzerinde bulundukları kâa, bu hediyeyi korumak için onlara bahşedilmiş olan kutsal topraklarda Amerika halkları'nın özgürlükleri koruma

³⁷⁵ Türkkiye Ataöv, **Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu**, Ankara: Doğ an Yayınevi, 1968, s. 1.

³⁷⁶ Kissinger, **Diplomasi**, s. 24.

³⁷⁷ ABD'nin kendini yeni ve özel bir statüde görmesi hk. Bkz. Seymour Martin Lipset, **The First New Nation: The United States in Historical and Comparative Perspective**, New York: Basic Books, 1963.

³⁷⁸ Kissinger, **Diplomasi**, s. 10.

olmlarē ise onlarē olabilecekleri en istisnai duruma

Tüm bunlarēn sonucunda ise Amerikan halklarēnē, kendilerine ilahi bir misyon verildī ine inanmalarē ABD'nin dünya politikalarēnda siyah/beyaz bir dünya algēsēna sahip olmasēna neden olmaktaydē Zira kendileri dünya barēē için gerekli olan değerleri temsil ettiklerinden, ñiyiò idiler. Ancak bu değerlerin dēkēnda kalanlar da ñkötüò olarak kategorize edilmekteydiler.³⁸⁰ Bu algē doğal olarak, ABD dünya iklere karēēēē, başka bir ifadeyle, dünyadaki diğer devlet ve toplumlarla iletikime açēēēē ve siyasi ilikkileri geliştirdikçe daha güçlenecekti. En nihayetinde ise, kendi değerlerini yayma içgüdüsü ve/veya misyonu, 20. yüzyēda serbestçe ortaya çēēēēēda, gerçek bir devrimi öngörecekti. Ne de olsa, ñAmerikan liderleri, kendi değerlerini o kadar doğal birēymik gibi kabul etmilerdir ki, bu değerlerin bankalarēna ne kadar devrimci ve herēeyi yerinden oynatacak nitelikte olduğunu kavrayamamēlardē³⁸¹

ABD siyasi tarihine, Monroe Doktrini ile damga vurmuk olan 19.yüzyē, her ne kadar söz konusu doktrinden ötürü, ABD'nin dünya iklere karēmadē ē bir yalnēzcēē politikasē sürdürdū ü dönem olarak kabul edilse de, aslēnda ABD, evrensel misyonunu küçük bir ölçekte de olsa, yani sadece belli bir bölgeye yönelik olarak (Amerika kēasē) uygulamaya konulduĖ u dönem olmuştur. Köyle ki: 1800'lerin ortalarēna gelindiĖ inde, ABD kendi içindeki üretimi o kadar fazlaydē ki, yeni pazarlar arayēē kaçēēēēmazedē Monroe doktrini ile siyaseten yalnēzlēk politikasēnē tercih etse de, ABD aslēnda bu dönemde ticaretle dünyanēn geri kalanē ile ilikkilerini devam ettiriyordu. Kaldē ki, Monroe Doktrini ile ABD, Avrupa devletlerinin iklere karēmayacaĖ ēēē bildiriyor ancak bunun karkēēēēēda da Avrupa devletlerinin Amerika kēasēnē iklere karēmamasē gerektiĖ ini vurguluyordu. Bu vurgu, bir taraftan, ABD'nin Amerika kēasē dēkēndaki iklere girmeyeceĖ ini belirtmesi bakēmēndan yalnēzcē bir politika

³⁷⁹ Walter A. McDougall, **Promised Land, Crusader State: The American Encounter with the World since 1776**, Boston: Houghton Mifflin Company, 1997, ss.15-18. ABD Kimliğinin olukumunda ilahi söylemin yeri için ayrēca bkz. Hudson, ss.1-53. (Chapter 1: American Identity).

³⁸⁰ David Ryan, ABD'nin dünya üzerindeki tüm halk ve ülkeleri bu şekilde kategorize etme eğiliminden bahsetmektedir. Bkz. David Ryan, **US Foreign Policy in World History**, London: Routledge, 2000, s. 11. Ayrēca Seymour Martin Lipset de, Amerikalēlarēn, erdemi kurumsallaştēmaya, kötü halklarē ve onlarēn günahkar uygulama ve kurumlarēnē yok etmeye yönelik bir eğilimleri olduğ undan bahseder. Lipset de, diğer birçok kişinin dile getirdiğ i gibi, Amerikalēlarēn, sosyal ve politik gelişmeleri, Tanrē ve keytan arasındaki ahlaki mücadele olarak nitelendirdiğ ini ifade etmektedir. Samuel Martin Lipset, ñAmerican Exceptionalism Reaffirmed, Bryan E. Shafer (Ed.), **Is America different? A New Look at American Exceptionalism** içinde (1-45), Oxford: Oxford University Press, 1991, s.22. Samuel Huntington da aynē bakē açēsēnē k u sözlerle ifade eder: ñAmerikalēlar, uluslarēna, bir kilisenin yetki ve ikevlerini vermektedir. Samuel Huntington, **American Politics: The Promise of Disharmony**, Cambridge: Harvard University Press, 1981, s. 158.

³⁸¹ Kissinger, **Diplomasi**, s. 14.

dij er taraftan da ABD'nin Amerika kēasēnē tamamēnē

Dij er 19. yüzyādēn bakānda ABD, topraklarēna yeni topraklar katarak genikliyordu: Önce Fransa'dan Louisiana ve Florida'ye satēn aldē (1803,1819); uzun bir aradan sonra ise Meksika'dan ayrēdan Teksas ABD'ye katēddē (1845); daha sonra Meksika ile savakēddē ve New Mexico ile Kalifornia alēndē (1848); buna ek olarak Kanada ile Oregon ve Washington eyaletleri için anlakmaya da varēddē (1848).³⁸² Dolayēsēyla ABD'nin yalnēzcē bir politika sürdürdūj ü kabul edilen 19. Yüzyādā dahi, ABD'nin içinde bulunduj u kēa üzerinde, genel anlamda topraklarēnē genikletme ve kendi dej erlerini yayma misyonunu gerçeklektirdij i açēktē Bu da ABD kimlij indeki evrensellik unsurunun, derecesi dej ikse dahi, kurulusundan itibaren varlēj ēnē sürdüren bir devamlēk unsuru olduj unu göstermektedir.

Ancak, elbette evrenselci anlayēkēn Amerika kēasēnēn dēkēna takēp, tüm dünya ölçeē inde somutlakmasē ABD'nin siyaseten dünya ikləriyle ilgilenmeye bakladē ē 20. yüzyādē buldu. Hakikaten de, bu yüzyādēn bakānda Amerikan başkanē olan Theodore Roosevelt ve ardēndan gelen Woodrow Wilson, ABD'ye dünya gelikmelerinde hayati bir rol biçtiler. Bu sebeple de 20. Yüzyād, ABD kimlij indeki bireysellik ve evrensellik unsurlarēnēn tamamıyla iç içe geēip bir füzyon haline geldiē i, ve bunun sonucunda da bu çalēkmada Amerikan kozmopolitanizmi³⁸³ olarak özetleyeceē imiz ABD kimlij inin kemiklektij i yüzyād oldu.

³⁸² Robert Kagan, **Dangerous Nation: America and the World, 1600-1898**, London: Atlantic Books, 2006, ss.130-156, 181.

³⁸³ Kozmopolitanizm ifadesi her ne kadar Emmanuel Kant ile özdeşlekmik olsa da, bu çalēkmada, ABD'ye özel bir durumu ifade etmek amacēyla kullanēdacaktır. Kelime anlamē bakēmēndan kozmopolitanizm, *cosmos* (bir bütün olarak dünya) ve *polis* (kendi kendini yöneten siyasi topluluk) kelimelerinden oluşur. Kant'ın ve ondan sonra gelenlerin kullandēj ē kēkliyle de kozmopolitanizm, kelime anlamēndan da anlakēdacaē ē üzere, dünya üzerindeki tüm insanların ortak bir ahlak temeline dayalē bir küresel topluluē un üyesi olduğunu ifade eder. Kant, *Daimi Barēk* isimli eserinde, dünya barēkēnē saēlanmasēnē, kozmopolitan bir hukukun varlēj ē ile mümkün olabileceē ini savunmaktadır. Bkz. Immanuel Kant, **Perpetual Peace : A Philosophical Proposal**, Helen O'Brien (çev.), London: Grotius Society Press, 1927; James Bohman, Matthias Lutz-Bachmann, **Perpetual peace: essays on Kant's cosmopolitan ideal**, Cambridge: MIT Press, 1997. Kozmopolitanizm, o zamandan bu yana felsefeden tarihe, antropolojiden siyasete, birçok alanda ele alēnan bir kavram olmuştur. Bkz. Robert H. Holton, **Cosmopolitanisms: New Thinking and New Directions**, London: Palgrave Mac Millan, 2009, ss.3-10. Hepsinin ortak özelliē i, kozmopolitanizmi en temel itibariyle dünya vatandaşlēj ēnē içeren, başka bir deyişle uluslar ile sēnēlarēnēn ēnē yüksek deē er olarak kabul edilmediē i ò bir dünyayē öngören bir kavram olarak yorumlamalarēdē. Chris Brown'a göre, kozmopolitanizm, her ne kadar Kant'ın adēyla anēsa da, bu yaklakēmē Jeremy Bentham'ın faydacēē ēnda da, ya da Marksizm'de de görmek mümkündür. Brown'ın ifadesiyle tüm bu birbirinden farklı paradigmalārēn en temel ortak özelliē i, genelde dükünülenin aksine bir dünya hükümeti kurulmasē talep etmeleri deē il, savunduklarē deē erlerin tüm insanoē lu için geçerli olduē unu dükünmeleridir. Bkz. Chris Brown, *İCosmopolitan Theory*, **International Relations Theory: New Normative Approaches** içinde (23-51), Oxford: Columbia University Press, 1992. Bu çalēmadaki kozmopolitanizm, yukarda bahsi geēen tanēndan ayrē olarak, Amerikan kozmopolitanizmi olup, Amerikan bireyselciliē ile Amerikan evrenselciliēinin füzyonunu ifade etmektedir. Aynen bu çalēmadaki Türk komüniteryanizminin literatürde var olan komüniteryanizmden farklıdaktē ē gibi, burda da kozmopolitanizme genel tanēnēndan ayrē bir nitelik verilmektedir.

Ekonomik ilişkilerin giderek artan bir şekilde kararlaştırılması, ABD'nin dünyadaki misyonunu ifade eden Theodore Roosevelt'in ileriiki senelerde Woodrow Wilson izledi ve Wilson, Roosevelt tarafından ifade edilen liderlik misyonuna bir de, ABD'nin kurucuları tarafından birçok kez bahsedilen ve yukarda vurgulanan ilahi boyutu ekledi.³⁸⁵ Wilson'a göre, özgürlük ve insan hakları her şeyden çok seven bir halkın Amerika'ya gelmesi ve burada bencil olmayan bir bütünlük oluşturmaları Tanrı'nın takdiri idi.³⁸⁶ Dolayısıyla ABD'nin dünyaya örnek olma misyonu, ahlaken de bir zorunluluktur. Bu ahlaki zorunluluk, ileriiki senelerde ABD'nin, siyaset/beyaz algısı sonucunda kendinden farklı gördüklerini değil ıktırması gerektiğini hissiyatına sahip olmasına neden olacak ve bu durum da ABD'nin politikasını önemli bir devamlılık unsuru olarak kararlaştırarak çökacaktir Amerikan kozmopolitanizmi, bireysel ve evrensel öğeleri bu şekilde bünyesinde harmanlayacak ve 20.yüzyıl ve devamında, düşmanlarına karşı sürdürdüğü ahlaki mücadele ile tarihteki yerini alacaktır.

Sonuç olarak açık olan kudur ki ABD'nin kuruluş hikayesi ve kurucu prensiplerinde, her şey sayılabir şekilde bireyselci ve evrenselci etki bulunmakta, bu da bu çalışmada Amerikan kozmopolitanizmi olarak özetlenmektedir. ABD kimliğindeki değerlerde vurgulanan temel fikir, yukarda da belirtilmeye çalışıldığı gibi, bireyin her anlamda özgürlüğünün sağlanması ve bu özgürlüğün de evrensel boyutta kabul görmesi gerektiğidir. Bu bireysel özgürlük ve söz konusu özgürlüğün evrensel boyuttaki kabulü ise, temel siyasi ve sivil haklar olarak kabul gören birinci nesil insan hakları ve bununla bağlantılı olarak da korkudan özgürlük kavramı, Amerikan kozmopolitanizminin öncelikli yapıları olduğunu göstermektedir.

³⁸⁴ Henry Kissinger, **Diplomasi**, s.31.

³⁸⁵ Gerçekten de bu ilahi boyut esasen Thomas Jefferson tarafından da birçok kez dile getirilmiştir. Ancak Wilson'un katkıları bu boyutu ABD'nin üstlenmesi gerektiğini düşündüğünü aktif evrensel rolüne üzerine eklemek olmasındadır. Robert T. Tucker, David Hendrickson, **Imperial Temptations: The New World Order and America's Purpose**, New York: Council on Foreign Relations Press, 1992, ss.30-31.

³⁸⁶ Link (Ed.), ss.210-215.

Türk komüniteryanizmi olarak özetlediğimiz Türkiye kimliği, yukarıda da görüldüğü gibi, esasen, Amerikan kozmopolitanizmi olarak özetlediğimiz ABD kimliğinden birçok noktada farklılaşmaktadır. Bu farklılıkların temelinde, Türkiye kimliğinin toplulukçu bir iskeleti varken, ABD kimliğinin bireyseli ve evrenselci bir iskelete sahip olması bulunmaktadır. Bir taraftan Türk kozmopolitanizmindeki toplulukçu yaklaşım, diğer taraftan Amerikan kozmopolitanizmindeki bireysel ve evrenselci yaklaşım, tarafların hareketlerinde de farklı önceliklere sahip olmasına neden olmaktadır.

Diğer taraftan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, meşruiyetini, esas itibarıyla Woodrow Wilson'un o döneme damgasını vuran 14 prensibinden biri olan self-determinasyondan yani kendi kaderini tayin hakkından almaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi, Türk kurtuluş mücadelesinin stratejisini belirleyen Ulusal Ant, bu bağlamda, dönemine göre oldukça yenilikçidir. Dolayısıyla, her ne kadar Türk komüniteryanizmi ve Amerikan kozmopolitanizmi prensipte vurguladıkları değerler bakımından birbirinden farklı ve hatta çatışma görünseler de, Türk komüniteryanizminin, meşruiyetini Amerikalı bir liderin savunduğu özgürlükler ve haklar fikrinden aldığı söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu noktada şunu da eklemek gerekli görünmektedir: ABD'nin Wilson ile dile getirdiği ve tüm ulusların kendi kaderini tayin hakkından olduğu yönündeki görüşü, ABD Dışişleri Bakanlığı'nin belgeleri üzerinde 1919-1945 dönemini inceleyen Philip Baram'a göre, esas itibarıyla ABD'nin bu hakkı kendi ticari amaçlarına uygun görmesinden kaynaklanmaktaydı. Zira Baram'a göre uluslar bağımsızlık kazandıkça, ABD'nin ekonomik rakip olarak gördüğü Fransa ve Britanya'nın da dünya üzerindeki etki alanları azalacaktı. ABD, bu sebepten ötürü 1919-1945 döneminde özellikle de tüm Ortadoğu halkları için ulusal bağımsızlık hareketlerini desteklemeyi.³⁸⁷ Bu fikir ele alındığında, Türk komüniteryanizminin meşruiyetini, Wilson'un öne sürdüğü bir fikirden aldığı doğrudur ancak bunu Türk komüniteryanizmi ile Amerikan kozmopolitanizmi arasındaki bir değer birliği olarak görmemek gerekir. Zira Türk komüniteryanizmi ve Amerikan kozmopolitanizmi arasında bir değer birliğinden çok, bu durumda bir amaç birliği söz konusudur. Türkiye'nin bağımsızlık ve ulusal egemenlik amacı ABD'nin ekonomik kazanç amacıyla, kendi kaderini tayin hakkından bulumudur. Gerçekten de Türk komüniteryanizmi ve Amerikan kozmopolitanizmi arasındaki en temel farklardan biri, savundukları hak ve özgürlüklerin kimler için olduğu sorusuna verdikleri

³⁸⁷ Philip J. Baram, **The Department of State in the Middle East 1919-1945**, the USA: University of Pennsylvania Publications, 1978, s.320.

pluluk hak ve özgürlüklerini temel alırken; Amerikan
lîğ gibi bireysel ve evrensel hak ve özgürlükleri temel
almaktadır.

Türk ulusu bağımsızlık mücadelesini Avrupalı güçlere karşı sürdürürken, kendi egemenliği için sahip çıkma hakkıyla Wilson'un Paris Barış Konferansında dile getirdiği gibi kendi kaderini tayin hakkına dayandırıyordu. Türk ulusunun hem dış hem de iç baskı unsurlarından kurtuluşunu simgeleyen millî egemenlik fikri Türk komüniteryanizminin en temel değeri idi. Türkiye'nin Amerikan kozmopolitanizmine olan olumlu bakışın sebebi, bu değerlerin meşruiyetini ABD'nin uluslararası toplumda dile getirdiği bir haktan alıyor olmasıydı. Kaldı ki, ileri senelerde kurulan Türkiye Cumhuriyeti nezdinde millî devrimcilik adıyla altın yapıdan tüm yenilikler, daha önce ifade edildiği gibi millî medeniyet seviyesine ulaşma gayretinde olan adamlarda Cumhuriyet'in kurularak devletin meşruiyetinin sultanın iradesinden alınarak halkın egemenliği için dayandırılması seçme seçilme haklarının tüm halka yönelik olarak verilmesi, kadınlara seçme seçilme ve eğitim haklarının verilmesi gibi gelişmeler, aslında Amerikan kimliğinin merkezinde olan demokrasi ile temel hak ve özgürlükler fikrini geliştirmeye yönelik olarak atılan adımlarda Modern Türkiye, ABD'nin bu dönemde savunduğu siyasi prensiplerle vücut buluyordu. Tüm bunlar, Türk komüniteryanizminin Amerikan kozmopolitanizmine olumlu şekilde bakmasını sağlıyordu.

Bu olumlu bakışın tek sebebi, sadece Türk kurtuluş mücadelesinin meşruiyetini o dönemde ABD tarafından savunulan değerlere dayandırıyor olması değildi. ABD, bu değerlerini, aynı zamanda yanlış prensipler üzerinden dünyaya yönetmeye çalıştıkları düşünüldüğünde Avrupalı güçlere karşı da dile getiriyordu. Örneğin Mart 1919'da, Yunanistan arasında paylaşılamayan Batı Anadolu toprakları hakkında, bu dönemde İngiliz ve Fransız uzmanlarca hazırlanan bir rapora yansıtıldığı gibi ABD'nin resmi tutumu bu topraklarda Türklerin çoğunlukta olması sebebiyle işgalci kuvvetlere verilmemesi gerektiği yönündeydi. Ayrıca Amerikalı uzmanlara göre, ekonomik anlamda da *Batı Anadolu kıyılarında gerideki yayladan ayırmak doğru ve adalete uygun olmaz*³⁸⁸. Aynı şekilde Paris Barış Konferansından önceki dönemde İzmir'in işgaliyle ilgili Batı güçlerce yapılan toplantılarda, sadece ABD'nin bu işgalin çok daha büyük bir savaşa ve çok büyük bir zayıflığa neden olacağı bu sebeple de bu işgalin gerçekleştirilmemesi gerektiği yönünde bir inançla sahip olduğu

³⁸⁸ Hikmet Bayur, **Atatürk: Hayatı ve Eseri**, Ankara: Güven Basınevi, 1970, ss.326-327.

lar doğ u iklarine kar mayan ABD  hristiyanl k hisleri
re kar  yap acak her türlü harekete göz yumacak bir
halet-i ruhiyede³⁹⁰ olsa da, Amerikal dar n Wilson prensipleri çerçevesinde bir resmi tutum
benimsemeleri, Avrupal  güçlere kar  kendi bağ  ms zl k mücadelesini sürdüren Türk ulusu
için önemliydi zira Avrupa ya kar  s rd rd ğ   mücadelenin fikirsel boyutunda bu şekilde
yalnız kalm yordu.

Gerçekten de Kissinger n sözleriyle,  D k politikaya ilikin Amerikan
d k nce biçimi ile Avrupa diplomatik gelenekleri, 1919 Paris Bar k
Konferansında kar kar ya gelince, tarihi deneyimdeki farkl  klar, dramatik bir
 ekilde ortaya   km   . Avrupal  liderler, varolan sistemi bilinen yöntemlerle
tekrar kurmak isterken, Amerikan bar k kurucuları, Büyük Savak n, baka
   mas  zor, jeopolitik uyumsuzl klar n değil, Avrupa n n kusurlu
uygulamalarının sonucu olduğuna inanmaktad . Me hur Ondört Noktasında
Woodrow Wilson, bundan böyle, uluslararası sistemin güç dengesine değil, self
determinasyon prensibine ; devletlerin güvenliklerinin askeri antlakmalara değil,
ortak güvenlik sistemine; ve diplomasislerinin de uzmanlar taraf ndan gizlice
y r t lmeyip, a   a var dan anlama esaslarına dayand  mas n  istemiktir.
A   a g r l yor ki Wilson Paris ..hemen hemen   y z y dan beri uygulanan
bütün uluslararası ilikiler sistemini değirmek için gelmi ti.³⁹¹ Hakikaten de
 Wilson n tasarlad ğ   dünya, yenen veya yenilen fark etmeksizin, g  e değil,
prensiplere, çıkarlara değil, hukuka dayanacakt  diğer bir deyimle, tarihi
deneyimin ve büyük devletlerin,  al ma metodunun tam tersi yap acakt .³⁹²

Avrupal  güçlere kar  mücadele eden Türk ulusu, bu şekilde dolayl  ekilde de olsa
bir m teffik kazanıyordu. Bundan dolay d  ki, kurtuluk mücadelesi devam ederken dahi, Türk
ulusu adına hareket eden liderler, ABD ye olumlu şekilde bakıyor ve yakananlar  aktarmak
için ABD Kongresiyle doğrudan bağ lant  kurup, onlar  bilgilendirmekte tereddüt etmiyordu.
Gerçekten de kurtuluk mücadelesinin filizlendiğ i dönemde gerçekleşen Sivas kongresinde,
Amerikan Kongresinden  tetkiklerde bulunabilmesi ve gerçeği görebilmesi i in  T rkiye ye

³⁸⁹ Bayur, **Atatürk: Hayat  ve Eseri**, ss.327-336.

³⁹⁰ Hikmet Bayur, **Türkiye Devletinin D k Siyaseti**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Bas nevi, 1973, s.21.

³⁹¹ Kissinger, **Diplomasi**, , ss.11-12.

³⁹² Ibid., ss.219-220.

râmasê ve bu sebeple de Amerikan kongresine telgraf

Dij er taraftan kurtuluk mücadelesi döneminde Türk toplumunun içindeki önemli bir kesim, ABD'nin Türk ulusunun kurtarâcê olabileceğini inanmâttê. Bu dönemde Türk ulusunun iç dinamikleri incelendiğinde, *Yeni Türkiye'yi ancak Yeni Dünya yaratabilir* gibi fikirlerin olduğu dikkat çekmektedir.³⁹⁴ Topraklarê üzerinde gizli paylakân emelleri olan Avrupalê güçlerin aksine, ABD, bu kesimin gözünde, Avrupa'nın iklere karâmayan, olaylarê objektif takip edebilen, açêk ve net davranan, ve haklân yanêda olan bir profile sahipti. Amerikan mandasânê Türk ulusunu kurtarabileceğini inanan ve ulusal gelişim için ABD gibi bir özgürlükler ülkesinin yardımânê son derece faydalê ve gerekli olacâk dükünen bu kesimin talepleri, Mustafa Kemal Atatürk'ün manda sistemine kesin olarak karêk olan durukıyla cevapsêz kaldê.

Olaylardan baê âmsêz olarak sadece fikirsell anlamda Türk komüniteryanizminin Amerikan kozmopolitanizmine bakâê bu êekildeyken, Türk ulusunun kurtuluk mücadelesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemlerindeki Türk-Amerikan ilişkileri doê rudan incelendiğinde ise, ikili ilişkilerin zayêf olduğu göze çarpmaktadır. Bunun en temel nedeni, ABD Başkanı Wilson'ın çabalarêna raê men, Amerikan Kongresi'nin ABD'nin Milletler Cemiyeti'ne girişini reddetmesi sonucunda ABD'nin dünya politikalarêndai aktifliê inden geri adân atmasêdêr. ABD, bu şekilde, Türkiye topraklarêndai durumu hakkêndaki görûkmelere de katêlmayacaktır çünkü *Ortadoê'u barêk süreci Müttefiklerin sorunu* idi.³⁹⁵ Bu sebeple, bu dönemki Türk-Amerikan ilişkilerinde sadece iki temel konunun yer aldêê fark edilmektedir. Cumhuriyet'nin erken döneminde, ABD bu iki temel konuda fikir beyan edecek ve Türk-Amerikan ilişkileri de bu sebeple bu konular etrafênda êekillenecekti: Bunlardan ilki serbest ticaret, ikincisi ise temel özgürlükler (özellikle de dini özgürlükler) konusudur. Her iki konu da, Amerikan kozmopolitanizminin en temel deê erlerindendir zira her iki konu da birinci nesil haklarên önemli örneklerindendir. ABD'nin Türkiye topraklarê hakkêndaki siyasal hesaplakmalara girmemesine raê men, bu iki konudaki êrarê bu çalêmada Amerikan kozmopolitanizmi olarak özetlenen ABD kimliêindeki temel deê erlerin, ABD'nin dâk politikasêne derece etkilediê ini gözler önüne sermesi bakêmandan önemlidir.

³⁹³ Gönlübol, **Olaylarla Türk Dâk Politikasê (1919-1995)**, s.11.

³⁹⁴ Bkz. Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Yavuz Alogan (çev.), İstanbul: Doruk Yayınlarê 2002, s.71.

³⁹⁵ John A. DeNovo, **American Interests and Policies in the Middle East 1900-1939**, Minneapolis: The University of Minnesota Press, 1963, s.130.

Amerikan ilişkileri incelendiğinde de karkâdan en
konular, Avrupalı güçlere bırakılmı³⁹⁷ Bu dönemde

ABD, Osmanlı Devleti tarafından verilen kapitülasyonlar aracılığıyla bir yandan Boğazlardan serbest geçiş hakkı ve tanıyan birçok ticari kolaylıkla ticari çıkarlarını koruyor; diğer taraftan da özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında hem İstanbul'da hem de Anadolu'nun birçok köhinde kurduğunu misyoner okulları ile bu topraklarda yaygın yaygın da bu okullara gidenlere serbestçe dini eğitim veriyor, aynı zamanda Amerikan değerlerinin yayılmasına katkıda bulunuyordu. Osmanlı döneminde ikili ilişkiler bu şekilde yürümekteydi ancak kurtuluş mücadelesi esnasında, İstanbul hükümetinden bağımsız şekilde Ankara'da kurulan ve Türk ulusu adına hareket ettiğini savunan TBMM'nin bu konularda ne yapacağı ise henüz ABD için bir bilinmezdi. ABD'nin hem kurtuluş mücadelesi esnasında hem de Cumhuriyet kurulduktan sonra, yeni Türkiye'ye olan mesafeli duruşu, Amerikan kozmopolitanizminin serbest ticaret prensibi ve temel özgürlükleri içeren bu iki değerinin de politikasında oynadığı temel rolü göstermektedir.

- Serbest ticaretin sağlanması

Osmanlı devleti döneminde kendisine Avrupalı devletlerle beraber geniş ticari haklar tanıyan, kapitülasyonlar aracılığıyla da bu hakları garanti altına almış olan ABD, kurtuluş mücadelesi sürdüren Ankara'ya karşı bu sebepten ötürü küpheyle yaklaştı. 1914'de başlayan Birinci Dünya Savaşı sebebiyle Osmanlı Devleti'nin merkezi İstanbul ile diplomatik ilişkilerini askıya alan ABD'nin, bu ilişkileri yeniden başlatması Türkiye Cumhuriyeti'nin Fransa ve İngiltere ile dahi diplomatik ilişkilerini başlatmasından sonra, ancak 1927 senesinde yakınacaktır. Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'nda savaştığı ülkeler olan Fransa ve İngiltere ile diplomatik ilişkileri başlatmasına rağmen, ABD ile bir türlü başlayamamasının sebeplerinden biri, ABD'nin kesin suretle Amerikan kozmopolitanizminin en temel değerlerinden olan serbest ticaret prensibini bu topraklar üzerinde garanti altına almayı istemiyor olmasındandır. Gerçekten de ABD, Boğazlar ve Anadolu'daki ticari çıkarlarını

³⁹⁶ Osmanlı-Amerikan ilişkileri için bkz. Akdes Nimet Kurat, **Türk-Amerikan Münasebetlerine kısa bir bakış (1800-1959)**, Ankara: Doğan Karıketi Matbaası 1959; Haluk Ülman, **Osmanlı-Amerikan Münasebetlerine Kısa bir Bakış**, **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, Ankara: Sevinç Matbaası 1961, ss.3-9; Çarlı Erhan, **Main trends in Ottoman-American Relations**, Mustafa Aydın, Çarlı Erhan (Der.), **Turkish-American Relations: Past, Present, and Future** içinde (3-25), London: Routledge, 2004; Justin McCarthy, **Missionaries and the American Image of the Turks**, Mustafa Aydın, Çarlı Erhan (Der.), **Turkish-American Relations: Past, Present, and Future** içinde (26-48), London: Routledge, 2004.

³⁹⁷ Laurence Evans, **United States Policy and the Partition of Turkey 1914-1924**, Baltimore: The John Hopkins Press, 1965, s.22.

sonra imzalanan Türk-Amerikan Dostluk Antlaşması, Türk-Amerikan ilişkilerinin devletler düzeyinde daha olumlu seyretmesine neden olacaktı. Ancak toplumsal bazdaki sorunlar ise, ki bunların başında Amerikan toplumunda bu döneme damgasını vuran Türk aleyhtar propaganda bulunmaktadır, Lozan Antlaşmasının yıllarca süren uzun tartışmalar sonrasında Amerikan Senatosu tarafından 1927'de reddedilmesine neden olacaktı. Yine de bu durum, Türkiye'nin ABD'ye olan olumlu yaklaşımına engel oluşturmeyecekti. Amerikan kozmopolitanizminin en temel değerlerinden serbest ticaret prensibinin Türk-Amerikan ilişkilerine olan etkisini özellikle de 1923 Türk-Amerikan Dostluk Antlaşmasının imzalanmasına kadar olan süreçte açıkça gözlemlemek mümkündür.

Serbest ticaret prensibinin ABD dış politikasına olan etkisini gösteren en temel örneklerden biri, Paris Barış Konferansından çok kısa bir süre önce ABD Başkanı Woodrow Wilson için, konferanstaki Amerikan delegasyonun istihbarat bölümü tarafından hazırlanan rapordur. 21 Ocak 1919 tarihli bu rapora göre, Amerikalı istihbaratçıların Başkanın konferanstaki tutumu hakkında öneriler vermekteydiler. Raporda en dikkat çekici nokta, Orta Anadolu'da bir Türk devleti, Doğu Anadolu'da ise bir Ermeni devleti kurulmasıydı; İstanbul ve Boğazlar Bölgesinde Milletler Cemiyeti (MC) kontrolünde olacak olan bir devletin kurulması ve bu şekilde de Boğazlardan serbest geçiş hakkının garanti altına alınması tavsiye etmesiydi. Raporda özellikle belirtilen nokta, *ne kadar İstanbul ve Boğazlar bölgesinde bağımsız ve egemen bir güç olursa, bu gücün ilerde Boğazlardan geçiş, ticaret, karasular ve uçuk hakları konusunda sorun çıkarmayacağı* idi.³⁹⁸ Aynı fikirler bu rapordan tam 7 ay sonra, Amerikan yönetimi tarafından eski Osmanlı topraklarında arastırma yapmakla görevlendirilen King-Crane Komisyonu tarafından hazırlanan raporda da açıkça dile getiriliyor, bir de buna bütün Türkiye'nin Amerikan mandasına alınması teklifini ekliyordu.³⁹⁹ Görüldüğü gibi, ABD'nin İstanbul ve Boğazlar bölgesinde MC korumasında bir devlet istemesinin en temel sebebi, ticari kaygılardır.

ABD'nin söz konusu ticari kaygılara sahip olması ilerleyen senelerde Ankara hükümetini bir türlü resmi olarak tanımak istememesine neden oldu. Birinci Dünya Savağı ardından imzalanan ateşkesten sonra ABD'nin Osmanlı topraklarındaki tek temsilcisi,

³⁹⁸ "Tentative Recommendations for President Wilson by the Intelligence Section of the American Delegation to the Peace Conference, 21 January 1919, J.C. Hurewitz (Ed.), **The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record** içinde (132-137), London: Yale University Press, 1975, Cilt:2, ss.132-135.

³⁹⁹ Kurulan King-Crane komisyonu ve bu komisyonun hazırladığı raporla ilgili detaylı bir çalışma için bkz. Harry N. Howard, **The King-Crane Commission: An American Enquiry in the Middle East**, Beirut: Khayats, 1963. Özellikle ss.220-237.

ri olarak atanan ABD Doğu Akdeniz donanması
Bristol olmuştur. Bristol diplomatik ilişkilerin tam
olarak kurulacağı 1927 senesine kadar, Türk topraklarında ABD'yi ancak fiyâri olarak
temsil etti⁴⁰⁰ zira ABD'nin 1919-1927 seneleri arasında Türk topraklarında bir büyükelçisi
bulunmuyordu.

Bu dönemde, daha önce de ifade edildiği gibi, ABD'nin Anadolu topraklarında
önemli çıkarları vardı Bristol, Anadolu topraklarındaki Türk kurtuluş mücadelesi sebebiyle
Amerikalılara kapanmasından çekindiğinden, bu topraklarda bir Amerikan ticaret temsilciliğini
açılmasına teklif edip, ancak kapalı politikasına sürdürmeye çalıştı⁴⁰¹ Ancak Bristol'un uzun
çabalarına ve bu çabalar sonucunda bu fikri 1921'de Ankara hükümetinin de kabul etmesine
rağmen, ABD yönetimi bu fikri onaylamadığı için, ticaret temsilciliğini ilk etapta açmadı
Bunun en büyük sebebi, bu dönemde, ABD'nin ilk olarak Ortadoğu ülkelerine karışmak
istememesi idi. Ancak ikinci sebep ise ABD'nin muhtemelen hala daha İstanbul
hükümetinden ve onun ABD'ye sağladığı faydalardan medet beklemesiydi, zira Osmanlı
Devleti'nin ABD de dahil olmak üzere birçok yabancı devlete kapitülasyonlar adı altında
kolaylıklar tanıdığından daha önce bahsedilmiştir. Bristol'un çabaları sonucunda, Amerikan
ticaret temsilciliğini aynı sene içinde ancak daha ileri bir tarihte açacak ve bu şekilde de
ABD, Anadolu pazarına geç de olsa girecekti.

Ancak ticari temsilciliğinin açılması ABD'nin serbest ticaret konusundaki kaygılarına
silmemiştir. Gerçekten de Türk kurtuluş mücadelesi esnasında elde edilen askeri başarılar
sonrasında Sevr Antlaşması yerine geçecek olan bir barış antlaşması imzalanmasına karar
verildiğinde, ABD, her ne kadar bu antlaşmaya taraf olmayacak olsa da (zira ABD,
Türkiye'ye karşı savakmamıştır), bu antlaşmada kendi çıkarlarındaki hangi noktalarda
korunmasını istediğini Fransa, İngiltere ve Japonya bildirerek, yine kendi çıkarlarına garanti

⁴⁰⁰ Bilal N. Kımık, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vashington
Büyükelçiliğini (1920-1927)", **Belleten**, Cilt XLI, Sayı 162, Nisan 1977'den ayrı basım, Ankara: Türk Tarih
Kurumu Basınevi, 1977, ss.278-279.

⁴⁰¹ Kımık, s.287. Bu bakımdan, Bristol'un, Ankara yönetimi ile biran evvel resmi temasa geçme taraftarı olduğu
bilinmektedir. Gerçekten de, Bristol, Avrupalı güçler Paris Barış Konferansı'na hazırlanırken, 29 Ocak 1920
tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda, Osmanlı Devleti'nin birden fazla millet üzerinde
yönetimine her zaman karşı olduğu, bunun yanında Anadolu'daki Avrupalı devletlerce yapılan paylaşıma da
karşı olduğu belirtiyordu. Bu görüşleri sebebiyle, Bristol, Amerikan yönetimince fazla Türk taraftarı olmakla
tanımlanmıştır Evans, s.270.

Bristol, yeni Türkiye'nin tanınması sırasında, ABD'nin Türk topraklarıyla ilgili görüşmelere de katılması
gerektiğini düşünüyordu çünkü ona göre Sevr Antlaşması'nın geçersiz kaldığı 1921 senesinde Türk güçlerinin
zaferleri ardından, su götürmez bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır. O halde ABD, Bristol'e göre, kendi çıkarlarını
korumak için sürdürdüğü muhafazakar politikayı bırakmalı ve Türkiye ile ilgilenmeliydi. Bu konuda Amerikan
Ticaret Odası'nın da Bristol'u desteklediği bilinmektedir. Bkz. DeNovo, s.131.

Amerikan Dâikleri Bakanê Hughesân, Londra, Paris ve
erdî i yazâda, ABDânin Lozan Konferansâna gözlemci
statüsünde katâsa da, bu konferansta sêrasêyla hangi Amerikan çâkarlarâna dikkat edilmesinin
gerektî i bildiriliyordu. Bu çâkarlar arasânda, birinci sêrada kapitûlasyonlarân devam
ettirilmesi, ikinci sêrada İstanbul ve Anadolu topraklarândaki Amerikan eî itim ve dini
kurumlarân korunmasê üçüncü sêrada ise ticari haklarân korunmasê hususlarê belirtilmikti.⁴⁰²
Aynê kâkilde bu yazâdan bir ay sonra, Amerikan deniz kuvvetleri komutanlî ħân hazâladî ħ
raporda, Lozan Konferansêyla ilgili olarak, ABDânin Boî azlar için mutlaka bir uluslararası
komisyon yönetimi taraftarê olduî unun, çünkü bu komisyonun Amerikaân buradaki serbest
ticaret politikasê için elzem olduî unun altê çiziliyordu.⁴⁰³

ABDânin bu dönemki Türkiye politikasê kapitûlasyonlarân devamê ve dolayêyla da
açîk kapê politikasân garanti altâna alânmasê olarak açîklanabilir. Bu politika ile, ABD, daha
evvelden kazanmê olduî u haklarê korumaya çâlêyordu. Ne de olsa, Evansân da ifade ettiî i
gibi, 1920âlerin Ortadoî uâsu, 1914ân Ortadoî usundan son derece farklıydê Zira burda artâk
Avrupalê güçler vardê ABD, daha evvelden kazanmê olduî u haklarê korumayê isteyerek,
aslânda kendini Avrupaân çâkarlarê karkêsânda garantiye almak istiyordu. Yani amacê 1914
Ortadoî usuna geri dönmek deî ildi, bu topraklardaki Amerikan politikasân tek amacê ħyeni
kârtlara Amerikaân tercihlerinin de dikkate alândî ħ kâkilde adapte olmakò idi.⁴⁰⁴ Bilindiî i
gibi, Lozan Konferansê 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barê Antlakmasân imzalanmasêyla
sonlandê Kapitûlasyonlar hiçbir kâkilde kabul edilmezken, Boî azlar
uluslararası bir komisyona b̄akâddê Böylece ABDânin serbest ticaretle ilgili endikleri,
kapitûlasyonlarân kaldêlmasê nedeniyle tamamen olmasa da, bir dereceye kadar giderilmik
oluyordu.

Lozan Antlakmasân Türkiye ve Türkiyeân eskiden savak halinde olduî u ÷lkeler
tarafândan imzalanmasândan sonra, Türkiye Cumhuriyeti ilan edildi ve yeni Türkiye, bu
antlakmaya taraf olmayanlarla teker teker Dostluk antlakmalarê imzaladê ABD ile Dostluk
antlakmasê 1923âde imzalandê⁴⁰⁵ ABDânin bu antlakmadan gelen önemli kazanêmlarândan biri

⁴⁰² ħUnited-States Interests and Conditions of Participation in the Lausanne Conference, 30 October 1922ò, J.C. Hurewitz (Ed.), **The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record** içinde (312-318), ss.312-314.

⁴⁰³ ħPolicy Recommendations on the Turkish Straits by the General Board of the US Navy, 10 November 1922ò, J.C. Hurewitz (Ed.) **The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record** içinde (316-318) , ss.316-317.

⁴⁰⁴ Evans, s.293.

⁴⁰⁵ ħGeneral Treaty between the United States of America and Turkeyò, Fahir Armaoî lu (Der.), **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri** içinde (90-109), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basânevi, 1991.

ntilerdi. ABD, Türk kanunlarına uymak kaydıyla ticari ABD bu şekilde, Türkiye'nin ulusal egemenliği ine doğrudan bir müdahale olarak gördüğü kapitülasyonların kaldırılması kartıyla, Türkiye topraklarındaki ticari haklarını korumaya devam ediyordu.

- Özgürlüklerin (özellikle dini özgürlük) korunması

1923 Türk-Amerikan Dostluk Antlaşması ile, Amerikan kozmopolitanizminin en temel değerlerinden biri olan serbest ticaret prensibi, Türk komüniteryanizminin en temel değerlerinden olan ulusal egemenlik prensibine müdahale etmeyecek şekilde garanti altına alındıktan sonra, başka bir ifadeyle, Amerikan kozmopolitanizmi ile Türk komüniteryanizmi bu şekilde bağdaştırıldıktan sonra, ilişkilerin olumlu yönde seyretmesi düşünülebilirdi. Ancak bu sefer de, Kurtuluş Savaşı bağlamasından bu yana Amerikan toplumunda varolan Türk aleyhtar propaganda ilişkilerin tam anlamıyla gelişmesine engel oldu.

Söz konusu propaganda, ABD'de yaşayan ve ağırlıklı olarak Ermeni ve Rumlarca yapılmaktaydı ve en temel olarak da Anadolu'da Müslüman olmayan halklara karşı kitle halinde bir sömürü yapıldığına dair ifadeler içermektedir.⁴⁰⁶ Söz konusu propaganda temelini, kurtuluş mücadelesi döneminde Anadolu'da Türk yönetimi altındaki Hristiyan halka karşı yapılan uygulamalardan kaynaklanmakta, ABD yönetimi Hristiyan halkın durumunu takip etmekteydi. Örneğin Temmuz 1921'de, Yunan kuvvetlerinin Samsun civarına bir çıkartma yapacağı bilgisini alan Türk istihbaratçıları bu bilgiyi Ankara yönetimine ilettiği ve Ankara yönetiminin de, bu bölgede yaşayan tüm Rum halkın Samsun'dan sürgün edilmesini emrettiği yönündeki haber, Bristol'e ulaştıktan sonra, Bristol Mustafa Kemal'e bu duruma engel olması için doğrudan telgraf çekmekte tereddüt etmemiştir. Bristol'e birkaç gün sonra cevap veren Ankara yönetiminin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, böyle bir emrin olmadığıne belirtiyordu.⁴⁰⁷ Ancak bu örnek bile, ABD'nin temel özgürlükler konusundaki takip ve uyarı yönünü göstermektedir. Kurtuluş Savaşı boyunca, ABD'nin Türk topraklarındaki Hristiyanların

⁴⁰⁶ Bu konuda Türk diplomat ve yazar Bilal Kırmır'ın çalışması detaylı bir açıklama sunmaktadır. Kırmır'ın de ifade ettiği gibi, bu dönemde Amerikan toplumunda, Türkiye'ye karşı çok kiddetli bir muhalefet bulunmaktaydı. Bu muhalefet, en temel itibarıyla Amerika'da yaşayan Ermeni ve Rumlardan kaynaklansa da, ve onlara destek veren Demokrat Parti üyeleri ile Kiliseye bağlı bazı kesimler de bu hararetli propagandanın parçası olmuştukları. Lozan Antlaşması'na hayati kampanyası yürüten bu kesimler, Kırmır'ın ifadeleriyle, ABD'nin yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkilerinin kurulmasında en temel geciktirici rolü oynamıştır. Aynı şekilde Amerika'da Lozan'a destek çıkanlar da vardı ancak sesleri çok cılız kalmaktaydı. Bkz. Kırmır, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vasington Büyükelçiliği (1920-1927)", ss.306-320.

⁴⁰⁷ Evans, s.339.

eri konularındaki endikleri devam etti.⁴⁰⁸ Öyle ki, topraklarında farklı misyonlar yürütmekle görevli olan American Board of Commissioners for Foreign Missions isimli kurul, senelik raporunda 1922 senesini bu sebepten ötürü *ñdehket* senesi olarak tanımlamıştı. Bu kurul, Türklerin, Hristiyan azınlıklarının elimine ettiklerine dair ifadeleri de raporlarında sıkça kullanıyordu.⁴⁰⁹

Diğer taraftan ABD'nin temel özgürlükler konusundaki endikelerini, 1923'te imzalanan Türk-Amerikan Dostluk Antlaşması'nın müzakerelerini yürüten ve daha sonra ABD'nin Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ilk Büyükelçisi olarak atanacak olan Joseph Grew'un ifadelerinde de görmek mümkündür. Grew'a göre, *Kımet* Paka ile yürütülen müzakereler sonucunda imzalanan bu antlaşma, Amerikalılardan çok daha farklı şekilde meydana gelmişti. Ona göre, ABD, Türk tarafından daha fazla ödünde bulunmıyordu. Özellikle yargı ve azınlıkların özgürlükleri konusunda istenilenleri elde edememişti. Bu sebeple bu durumdan ötürü Grew'un sözleriyle, *ñAmerikan halkı hayalkârlıktır ona uymayabilir* idi.⁴¹⁰

Amerikan Senatosunun Lozan Barış Antlaşması'na ABD'de iktidarda olan Cumhuriyetçi Parti, ABD Dışişleri Bakanlığı ve Amerikan ticaret odaları'nın ısrarına rağmen, onaylamamasında bu hayalkârlıktır bu hayalkârlıktır daha da artmasına neden olan endikeler, ve bu endikleri de Türk aleyhtar bir propagandaya çevirenler rol oynamıştı.⁴¹¹

Amerikan toplumundaki bu propaganda, *anlaşılabilir* gibi, Amerikan kozmopolitizminin en temel değerlerinden olan temel özgürlüklere dayanmaktaydı. Özellikle de dini özgürlüklerin Anadolu topraklarında ihlal edildiği görüşünü savunan bu propagandanın, Amerikan dış politikasına Lozan Antlaşması'nın reddedilmesine neden olacak derecede etkilemesi, ABD kimliğine ait temel değerlerden birine dayanıyor olmasındandı. Bu propagandaya karşı Amerikan toplumundaki Türk imajını temizlemeye çalışan kilit kiki ise, Lozan Antlaşması'nın reddinden sonra Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini, diplomatik ilişkilerin resmen başlamasına sağlayan 17 Şubat 1927

⁴⁰⁸ Howard, s. 244-248.

⁴⁰⁹ DeNovo, ss.132-133.

⁴¹⁰ Ibid., s.152.

⁴¹¹ *Kimdir, Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması* ve Ahmet Muhtar Bey'in Vasington Büyükelçiliği (1920-1927), s.320.

ndan ABD'ye atanan ilk Türk Büyükelçisi Ahmet

Temel özgürlükler, özellikle de Türk topraklarında yakayan hem Amerikan vatandaşları hem de Hristiyan azınlıkların özgürlükleri bağlamındaki dini özgürlükler diplomatik ilişkilerin kurulduğu 1927 senesinden sonra da ikili ilişkilerde rol oynayamaya devam etti. Ankara'ya 1927'de atanan ilk ABD Büyükelçisi Joseph Grew'un anılarında bu konuya özel bir yer ayrılmıştı bundandır. Gerçekten de Grew'un Ankara misyonu boyunca, en temel çalışma alanlarından biri Türk topraklarında olup da 1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı sebebiyle kapatılan Amerikan eğitim ve din okullarının yeniden açılması olmuştuk. Grew bu konuda, her ne kadar Dışişleri Bakanı Tefik Rüşü Bey'in desteğini alsada, Milli Eğitim Bakanı Necati Bey'in bu konuya yeteri kadar eğilmediğini ve hükümetin de söz konusu okullar hususunda isteksiz kaldığını düşünüyordu.⁴¹³ Grew, bunun en temel sebebi olarak ise, Yeni Türkiye'nin laiklik prensibi adı altında, Hilafeti kaldırarak, tekke ve zaviyeleri kapatarak, Anayasa'dan devletin dini İslam'dır ifadesini çıkararak, İslam'dan bakanması görüyordu.⁴¹⁴ Bu durumu, Türk komüniteryanizminin din ve devlet işlerini kesin suretle ayıran laiklik prensibinin, Amerikan kozmopolitanizminin dini özgürlükler prensibiyle uyumsuzluğu olarak yorumlamak gerekir.

Türk komüniteryanizminin Amerikan kozmopolitanizminin bir aracı olan misyoner okullarına karşı gösterdiği direnci, dönemin milletvekillerinden Mehmet Emin Bey (Yurdakul) bu konuda Grew'a aktardığı görüşlerinde de görmek mümkündür. Grew'un dönemin ABD Dışişleri Bakanı Kellogg'a yazdığı raporda belirtildiği üzere, Mehmet Emin Bey bu okulların Türk ulusu için neden uygun olmadığının köyle açıklamasında Ona göre, bu okullara giden öğrenciler en başta yabancı ideallerle yetiştiriliyorlar, onların dillerini, kültürlerini ve değerlerini öğrenerek kendilerini içindeki yasadışı toplumun gerçeklerinden soyutluyorlardı. İkinci olarak ise, bu okullara belli bir gelir düzeyi olan ailelerin çocukları gidebiliyordu ve Mehmet Emin Bey'e göre bir demokrasi için eğitim sisteminin sosyal sınıflara göre bölünmesi kadar zararlı başka bir şey olamazdı. Ve bu durum sosyolojik bir hata olabilir ve tehlikeli sonuçlara neden olabilir idi.⁴¹⁵

⁴¹² Ahmet Muhtar Bey'in ABD'de propaganda çalışmaları için bkz. Kırmızı, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği (1920-1927)", ss. 327-341.

⁴¹³ Grew, ss.746, 771.

⁴¹⁴ Ibid., s.777.

⁴¹⁵ Ibid., s.781.

nden de anlağacağı ė gibi, yeni Trkiyenin kimliğı i
skelete sahipti. Trk ulusu adında somutlanan bu
iskelet, bu ulusa herhangi birekilde zarar verebilecek her unsura kark direnç gösteriyordu.
Ayrıca komniteryanist zihniyet, bu örnekte de grldğı ė gibi Türk ulusu için snfsal bir
ekitlik öngörüyordu.

Sonuçta misyoner okullar ile ilgili konuda da, aynen serbest ticaret konusunda
olduğı ė gibi (kapitlasyonlarn kaldrlmas ve serbest ticaretin Türk kanunlarına uygun
ekilde sağ lanmas) Türk komüniteryanizmi Amerikan kozmopolitanizmine kark direnç
göstermiş ancak orta yol bulmakta da bakar olmamtr. Zira serbest ticaret konusunda
ifade edildiğı ė gibi, bir yandan Amerikann ticari karlar kapitülasyonlar kaldırarak
snrlndrlmk oluyor, ancak diğ er yandan serbest ticaret prensibi Türk kanunlarına uymak
kaydıyla, yapđan Dostluk Antlakmas ve diğ er ticaret antlakmalar aracğı ėyla garanti altna
alnyordu. Diğ er konuda ise, Türkiye toprakları üzerinde kapatlmk olan Amerikan değ erleri
ile dini özgürlükler prensibinin simgesi olan Amerikan eğ itim ve dini kurumlarının, yine
kapitlasyonlarn kaldrlmasyla serbest faaliyet göstermeleri engelleniyor, ancak bazı
artlara uymak kaydıyla (birtakn derslerin Türkçe olması ve Türkler tarafndan verilmesi;
okul müdürü bak yardmcsnn Türk olması gibi) Milli Eğ itim Bakanlığı ünün onay ile bu
okularn bazdarnn yeniden almasna izin veriliyordu.⁴¹⁶ Başka bir ifadeyle, Türk
komüniteryanizmi, Amerikan kozmopolitanizminin değ erlerini kendine uygun şekilde adapte
etmiş ve bu süre zarfında da, ABDye yaklaknn her zaman olumlu tutmuştur. Lozan
Antlakmasnn Amerikan Senatosunda reddedilmesinden sonra Türk hükümetinin hiçbir
ekilde Amerikan yönetim ile ilişkilerini bozmamas⁴¹⁷, ABDnin girişimiyle uluslararası
platformda atdan bark adnlarna Trkiyenin ilk imzac olarak katlmas⁴¹⁸, Türkiye

⁴¹⁶ Ibid., s. 789.

⁴¹⁷ Bunu yine Joseph Grewn anlarnda aa görmek mümkündür. Dönemin Babakan Kmet Kn ve
Dkleri Bakan Tevkif Rkt Aras tarafndan Grew, bu redde rağ men, ilişkilerin olumlu seyredeceğ inin ifade
edilmesi önemlidir. Bkz. Joseph Grew, ss.733, 749. Ayrıca bu süre zarfında Mustafa Kemal Atatürkün de
ABDye yönelik tavrn her zaman olumlu olmasdikkat çekicidir. Atatürkün ABDli Büyükelçi Grew daha
ilk geldiğı andan itibaren yaptığı ė jestler (imir, Trk-Amerikan Kkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet
Muhtar Beyn Vaxington Bykeliliğı 1920-1927, ss.326); 1931de ABDden deneme uuku yapmak için
havalanan iki havacnn inik noktası olarak Kstanbul seçmeleri üzerine onlara gsterdiğı ilgi (Akdes Nimet
Kurat, ss.44-45); Amerikada seçimleri 1933de kazanarak başkanlık koltuğ una oturan Franklin Roosevelt ile
yakn bir diyalogun kurulması (Bilal imir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, Ankara: Türk Tarih
Kurumu Basnevi, 1993, ss. 235, 236, 256, 259-260; Atatrk ve Roosevelt, **Atatürk Araştırma Merkezi
Dergisi**, Cilt:15, Say44, 1999, <http://atam.gov.tr/ataturk-ve-roosevelt/>, 12 Aralk 2012) diplomatik anlamda
ilişkiler çok yoğ un olmasa da, ikili ilişkilerin sempati çerçevesinde yrdğı ėn göstermektedir.

⁴¹⁸ TBMM, ABD Dkleri Bakan Frank Kellog ile Fransa Dkleri Bakan Aristide Briandn sorunların bar
yollarla çözümlenmesi ve savakn bir araç olarak reddedilmesi, yani dünya barnn tesis edilmesi amacıyla
imzaladklar Briand-Kellog Pakt olarak da bilinen Paris Paktn (27 Ağ ustos 1928), bu Pakt ABD

özellik ini gözler önüne sermektedir: devletlerle barışçıl ilişkiler kurmak.⁴¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemlerinden II. Dünya Savakına kadar olan dönemde, Türk-Amerikan ilişkileri bu dönemde nispete ve samimi olmasa da⁴²⁰, Türk komüniteryanizminin Amerikan kozmopolitanizmine bakışın anlayabilmemize açık tutan bir ilk dönemdir. Elbette bu bakış açısı ve ikili ilişkilere etkisi, ilişkilerin çok daha yoğun olduğu dönemlerde daha da netleşecektir.

Gerçekten de farklı kimliklere, dolayısıyla da farklı değerlere sahip olan Türkiye ve ABD'nin bu farklılaşmanın ikili ilişkilere yansımaları Cumhuriyetin erken döneminden Soğuk Savak dönemine kadar çok belirgin olmadı. Çünkü zaten diplomatik ilişkiler ancak 1927'de kurulabildi. Diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan İkinci Dünya Savakına kadar olan dönemde, Türkiye'nin en büyük sıkıntısı yeni kurulmuş olmasının getirdiği ve çözümlenmeyi bekleyen sorunlar ile diplomatik ilişkiler kurma arayışındaydı. Daha sonra ise Türkiye, Akdeniz ve Balkanlardaki revizyonist amaçlar içinde bulunan devletlere yani Yunanistan ve Bulgaristan'a karşı kendi güvenliğini çetirli paktlarla garanti altına alma arayışına girdi. Dolayısıyla Türkiye ve ABD arasındaki, kimlikler ve bu kimliklerden etkilenecek olunan dış politikalarının temel prensipleri arasındaki birleşme ve ayrışma noktaları esas itibarıyla, hem Türkiye'nin gençlikten olgunluğa adım attığı ve bu sebeple de yeni kurulmuşluğunun getirdiği yüklerden sıyrıldığı ve diğer taraftan da ABD'nin dünya politikalarının belirlenmesinde temel rolü oynayacağı⁴²¹ Soğuk Savak döneminde çok daha net şekilde gözlemlenecekti.

Senatosunun onaylamasından hemen sonra onaylandı. Bu şekilde Türkiye, Briand-Kellog Paktını ABD'den sonra onaylayan ilk devlet olmuştur. Detaylar için bkz. Grew, ss.796-797.

⁴¹⁹ İki savak arasında dönemde birçok kaynakta belirtildiği gibi Türk dış politikasının iki temel bileşeni olduğu ifade edilmektedir: Bunlardan ilki Lozan'dan artı kalan anlaşmazlıkların giderilmesi; ikincisi ise komşular ve büyük devletlerle iyi ilişkilerin kurulması. Bkz. Ülman, **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, ss.10-11. Ancak, ABD, Lozan Antlaşmasını taraflarından olmadıktan, Lozan'dan kalan konuların (Musul ve Hatay sorunları gibi) Türk-Amerikan ilişkilerine doğrudan bir etkisi yoktu. Bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerine hakim olan konular (serbest ticaret ve dini özgürlük konuları) belirtilmiş olduğu gibi, doğrudan ikili ilişkiler çerçevesinde ele alınmıştır.

⁴²⁰ Ibid., s.15.

⁴²¹ Zira bilindiği gibi, ABD iki savak arasında dönemde Milletler Cemiyeti'ne Amerikan Kongresi'nin muhalafeti sebebiyle üye dahi olmamıştı. ABD, Başkan Wilson'un teklifiyle kurulan MCÖye üye olmayarak, bir kere daha kendi içine dönüyor ve dünya politikalarını arkadan takip edeceğini gösteriyordu.

Bir önceki bölümdeki örneklerde ifade edilmeye çalışıldığı gibi, Türk komüniteryanizmi olarak özetlediğimiz Türkiye kimliği, Amerikan kozmopolitanizmi olarak özetlediğimiz ABD kimliğine ait değerleri (serbest ticaret ve temel özgürlükler) tanımlamıştır. Bu tanımlamanın temel nedeni, Türk komüniteryanizminin Türkiye'nin ulusu adında somutlaşan toplulukçu zihniyetinin, Amerikan kozmopolitanizmi bireyselci ve evrenselci zihniyetinden farklılaşmasıdır. Türk komüniteryanizmine göre, Amerikan kozmopolitanizminin bu değerleri olduğu gibi değil de, ancak Türkiye'nin var olan şartlarına adapte edilerek uygulanabilirdi. Türkiye'nin ABD'ye ait bu değerleri reddetmeden, bunlara tanımlanmış şekilde kendini adapte etmesi, Türk komüniteryanizminin özele odaklanan, yani partikülerist bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum da, değerlerinin genel doğrular olması sebebiyle evrensel boyutta yayılması inancından kaynaklanan Amerikan kozmopolitanizminin evrenselci yapısından ayrılmış gözler önüne sermektedir. Belirli bir kimse ya da grubun, kendini evrensel olduğu savunulan değer ve kurallara değil de, bundan ayrı olarak şartlar dahilinde şekillenen bir görüş/fikre adanması ve dünya üzerindeki çoğulculuğa inanması olarak tanımlanan partikülerizm, bu çalışmada Türk komüniteryanizmi çerçevesinde, Türkiye'nin kendisini ulus fikrinde somutlaşan topluluk değerlerine adanmış sonucunda da dünya algısından ABD'nin sahip olduğu evrenselci yaklaşıma ise Amerikan kozmopolitanizminin ABD'ye sunduğu ve evrensel değerlerin genel geçerliğini savunan da dünyayegilim şeklini ifade etmek için kullanılacaktır. Dolayısıyla burada ifade etmeye çalıştığımız, da dünya algısındaki bu ayrılmış Türkiye ve ABD'nin siyasi kültür farklılıklarından, yani kimliklerinden ileri geldiği⁴²². şöyle ki:

Daha önce ifade edildiği gibi, Amerikan kozmopolitanizmi, bireysel değerlerle, bu değerlerin evrensel boyutta yayılması gerektiği inancından ötürü sahip olduğu evrensel değerlerin bir füzyonu olarak tanımlanmıştır. Buna karşılık, Türk komüniteryanizminin toplulukçu bir iskelete sahip olduğunun birçok kez altı çizilmiştir. Ulus kavramına verilen

⁴²² Partikülerist/ evrenselci ayrılmış 1990'ların ikinci yarısında kültürler ve iki hayatı konusunda çalışmalar yapan Alfons Trompenaars ve Charles Hampden-Turner tarafından dile getirilmiştir. Bkz. Alfons Trompenaars, Charles Hampden-Turner, **Riding the waves of culture: understanding cultural diversity in global business**, New York: McGraw Hill, 1998. Yazarlara göre, evrenselciler, var olan şartlar ya da özel durumlar dikkate alınmaksızın belli kuralları her zaman doğru olduğunu savunur. Doğru olan, her zaman ve herkes için doğrudur. Dolayısıyla aynı kurallar tüm şartlar dahilinde uygulanabilir. Partiküleristler ise bundan farklı olarak farklı durumları, şartları varlığı kabul ettiklerinden, her duruma aynı kuralları uygulamaya kalkmazlar. Yazarlara göre, söz konusu partikülerist/evrenselci ayrılmış kültürün yedi farklı boyutundan biridir.

iyet, Türkiye kimliğ inde, belirli bir yöreye ya da yere yere sahip olmasēna neden olmaktadır. Türk komüniteryanizminde ulusal egemenlik ve ulusa ait olan tüm değ erlerin bu şekilde üstün bir yere sahip olmasē ve evrensel değ erleri kendi değ erleriyle harmanlayēp ona göre bunlara kendini adapte etmesi, Türkiye kimliğ inin, ABD kimliğ inden farklı olarak, partikülarist bir yapıya sahip olduğ unu göstermektedir. Bu yapı Türkiye'nin değ dünyayē algēsēnda da görölmektedir. Bir önceki bölümde Türk-Amerikan ilişkileri ele alēnēken hem serbest ticaret hem de temel hak ve özgürlükler konusunda ifade edildiğ i gibi, Türk komüniteryanizminin Amerikan kozmopolitanizmini sēnēlamasē ile anlatēlmaya çalēdan, esas itibariyle Türk kimliğ inin partikülarist yaklakēnēn ABD kimliğ inin evrenselci yaklakēnē sēnēlamasēdē. Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemlerinde, ABD'nin serbest ticaret ve de özellikle din özgürlükler konusundaki taleplerini, Türkiye'nin, ulusal egemenliğ ini tahrip etmemek amacēyla, kapitölasyonlarēn kaldēdmasē ve Türk yasalarēna uygunluğ u kartē çerçevesinde kabul etmesi ve dolayēsēyla da bu kural ve değ erleri kendi kartlarēna adapte etmesi bundandē.

Türkiye ve ABD kimliklerinin bu partikülarist/evrenselci yaklakēn ayrēkēnē taraflarē kimliklerini ele alēken ifade ettiğ imiz birçok unsorda gözlemlemek mümkündür. Türkiye'nin kuruluşunu tetikleyen temel unsurun, mekruiyetini kaybetmēk bir yönetiminin altēndaki bir topluluğ un, ulus bilinci içinde ıkgallerden kurtulma ve bağ ēnsēzca birarada yakama ve sēnēlarē belli bir coğ rafyada kendi egemenliğ i kurma dürtüsü olduğ unu ifade etmiētik. Oysaki ABD'nin kuruluşundaki temel itici kuvvet, bir halkēn self determinasyon hakkēnē talep etmesi değ ildir. Amerika, ñözgürlük ideolojisiēnden doğ muktur.⁴²³ Bu sebeple ñAmerikan ulusçuluğ uē olarak birçok akademik kaynakta sözü geçen ifade , Türk komüniteryanizmindeki gibi klasik anlamdaki bir ulusçuluk değ il, bireysel özgürlükler fikrine olan bağ lēdēktē. Bu özgürlüklerin tüm toplumlar için ortak olmasēgerektiđ i fikriyle beraber de ABD kimliğ inin evrenselci yapıēē tamamlanmaktadır. Bu bağ lamda ABD, evrensel bir ideolojiden doğ muktur.

Türkiye ve ABD devletlerinin kuruluşunu tetikleyen motivasyonlarda görölen bu ayrēkēnē en temel olarak ise taraflarēn, değ dünyaya yönelik algēdarēnda gözlemlemek mümkündür. Gerçekten de, ABD'nin dünyayē iyiler ve kötüler ayrēnēna dayalē olarak algēdmasē yani siyah/beyaz algēē sahip olduğ u evrenselci yaklakēnē bir sonucudur. Bakka bir ifadeyle ABD'nin evrenselci yaklakēnē ABD'ye kendisi gibi olmayanlarē ñötekiē olarak

⁴²³ Bell, s.61.

nci eî ilim) kazandırmaktadır . Diğ er taraftan Türkiye t rkiye yi ABD nin dünyayı kalın çizgilerle ay ma eî iliminden farklıda  makta ve onu orta yol bularak, evrensel olanla yerel olan ba  da  ma girikimine (evrimci eî ilim) itmektedir. T rkiye nin kurulum hikayesinde ifade etmek olduğumuz gibi, T rkiye nin kendi ba  ns zl k ve egemenliğini, ı galci kuvvetlerin değ erlerini reddetmeden ancak onların ı gallerine kark da mücadele ederek kazanması daha sonra ise medeniyet ilkeleri olarak gördüğ   Batı değ erleriyle yerel değ erlerini ba  da  arak Cumhuriyet n temel taklar n  oluşturması bundand . Türkiye Cumhuriyeti, bu ba  lamda, evrensel ve yerel olan  bir harman d . Türk komüniteryanizmi, demokrasi, insan hakları serbest ekonomi gibi batıya ait değ erleri, var olan k k llar çerçevesinde kendi kartlarına uydurarak Cumhuriyet lik, ulusçuluk, halk   k, devletçilik, laiklik ve devrimcilik ilkeleriyle ba  da  maya  al m  t . Bu k kilde Türkiye Cumhuriyet n erken dönemlerinde, bir batı değ eri olarak ortaya çıkan self determinasyon ilkesini ulus kavram na verdiğ i önem ile benimsem k (Ulusçuluk) ; demokrasiyi halk n kendi yöneticisi olan Cumhuri n  se ebildiğ i Cumhuriyet yönetimiyle ba  lant d nd m  k (Cumhuriyetçilik); insan haklarını dinin devlete olan müdahalesini ortadan kaldırarak ele alm k (Laiklik); serbest ticarete halk n farklı sosyal s n flar  aras ndaki uçurumu a mamak amacıyla uygulanan sosyal politikalar (Halk   k) ve devletin müdahalesi ekl inde (Devletçilik) evet dem k; devrimcilik ilkesiyle de tüm bu siyasal, sosyal ve ekonomik değ i imlerin sürekli liğ ini hedeflemiştir.

Sonuc olarak bu  al mada T rkiye nin kimliksel değ erleri Türk komüniteryanizmi; ABD nin kimliksel değ erleri ise Amerikan kozmopolitanizmi olarak özetlenmektedir. Türk Komüniteryanizmi, T rkiye nin d k dünya alg s nda partikülarist bir yaklak n benimsemesine neden olurken; Amerikan kozmopolitanizmi ise ABD nin bu alg s n  evrenselci bir yaklak na dayanmasına neden olmaktadır. Bu  al mada bu noktadan sonra, partikülarist ve evrenselci yaklak nlar, taraflar n kimliksel değ erlerinden doğ an d k dünya alg dar n  ifade etmek amacıyla kullan lacakt .

DÖNEMKİ TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI ÜÇ ÇERÇEVESİNDE DÜZEN VE ADALET KAVRAMLARININ TÜRK DIŞ POLİTİKASINDAKİ UYGULAMASI VE ABD İLE AYRILIKLARI

2.2.1. Türkiye ve ABD Kimliklerinin düzen-adalet ilişkisi çerçevesindeki konumu

*İki yapılar neyin doğru olduğuna dair farklı anlayışlara dayandığı anda, uluslararası meselelerin idaresi daha karmaşık hale gelir.*⁴²⁴

Türkiye ve ABD kimliklerindeki partikülerist ve evrenselci yaklaşımların düzen ve adalet kavramları açısından ne anlama geldiğini görebilmek ve söz konusu düzen ve adalet anlayışlarının da dış politikalarına ne şekilde yansıdığıni anlayabilmek amacıyla, bu iki kavramın yani düzen ve adaletin, öncelikle Hedley Bull tarafından yapılan tanım ve sınıflandırmalarını hatırlamak gerekli görünüyor.

2.2.1.1. Düzen

Kuramsal ve kavramsal bölümden hatırlanacağı gibi, Bull'a göre, uluslararası düzen, egemen devletlerin birtakım ortak menfaatlerini koruyabilmek amacıyla oluşturdıkları ve içerisinde birtakım ortak kurallarla da kendilerini bağli gördükleri, bu kurallara uymasalar dahi en azından bir sorumluluk hissiyatı ile hareket ettikleri uluslararası toplumun, temel ve birincil amaçlarına ulaşmę sağ layan bir davranış örneğ i idi. Uluslararası toplumun temel ve birincil amaçları bu toplumun bekasını sağ layan en temel unsurlardę ve bunlar Bull'a göre ku şekilde sıralanmaktaydı silahlı kuvvet kullanmının sınırlandırılması ; egemenliğ e saygı yapılan antlaşmalara saygı Uluslararası düzenin olmazsa olmazları olarak nitelendirilebilecek olan bu üç unsur, Bull'a göre, hala daha en temel aktör olarak kabul edilebilecek olan devletlerin oluşturdıkları toplumda, ortak bir üst yönetimin olmamasına ve bu sebeple de anarhinin hakim olmasına rağmen, kusurlu ve belirsiz olsa da minimum derecede bir düzen (düzensizliğin karşılığı olarak) oluşmasını sağ lamaktaydı

Bull, yapmış olduğu uluslararası düzen tanıma, bir de bu düzen anlayışından daha kapsamlı bir içeriğe sahip olan dünya düzeni tanıma eklemek ve ikisi arasındaki farka vurgu yapmıştı Uluslararası düzen, uluslararası toplumun temel ve birincil amaçlarına ulaşmę sağ larken; dünya düzeni, bir bütün olarak insanlığının sosyal hayatındaki temel ve

⁴²⁴ Henry Kissinger, **American Foreign Policy**, the USA: The Brookings Institution, 1974, s.11.

davranış örneği idi. Bu bakımdan dünya düzeni fikri
indü zira sadece devletleri/uluslarâdeğ il, onlarâ alt ve
üst seviyelerindeki tüm aktörlerin ortak menfaatini içermekteydi. Ancak Bullâ göre,
günümüz kartlarânda bir dünya düzeninden bahsetmek için çok erkendi zira devletler ulusakâre
örgütlere ve bireysel seviyedeki topluluklara göre yine de daha kuvvetli konumdaydı

Uluslararası düzenin Bull tarafından belirtilen üç olmazsa olmazâ daha yakından
incelediğ imizde, bu unsurlarâ, esasen bu çalışmada ulus, mekruiyet ve barâ üçgeninde
açıklanan ve Türk komüniteryanizmi olarak özetlenen Türkiye kimliği ile önemli derecede
örtüttüğ ünü görmek mümkündür.

Gerçekten de, önceden altı çizildiğ i gibi, Türkiye kimliğindeki ulus kavramâna
verilen öncelik, Türkiyeânin ulusal egemenlik prensibine sâkâ sâkâya bağ lı olmasâna neden
olmakta, ve bu prensibe diğ er ülkelerle olan ilişkilerinde de özel olarak dikkat etmesine neden
olmaktaydı Türkiye ulusal egemenliğ e saygê prensibini hem kendisi için kendi egemenliğ ine,
hem de diğ er ülkelerle olan ilişkilerinde diğ er ülkelerin egemenliklerine saygê olarak ele
almaktadı. Bu bağı lamda, Türkiye kimliğindeki ulus kavramâna verilen önemin, Bull
tarafından düzenin olmazsa olmazlarê olarak tanımladığ â unsurlardan ñ ulusal egemenliğ e
saygê prensibiyle örtüttüğ ü gözlemlenmektedir.

İkinci olarak Türkiye kimliğindeki ñ mekruiyet kavramâna verilen önem, Bull
tarafından dile getirilen düzenin olmaza olmazlarândan ñ yapâdan antlakmalara saygê
prensibiyle örtüttüğ ü göze çarpmaktadı. Yapâdan antlakmalara saygê Türkiye örneğ inde iki
şekilde ortaya çıkmaktadı. Kurtuluk mücadelesi dönemine geri dönüldüğ ünde, hatêlanacağ â
gibi İstanbul hükümetinden bağı ânsız şekilde kurulan Ankara yönetiminin mekruiyet
arayânda olduğ unu belirtmiştik. Ankara yönetiminin bu arayâ, Batâda nezdinde kabul
edilmik olan değ er ve uygulamalara olumlu bakmasâna neden olmaktaydı Ankara, ırgalci
kuvvetlere, sadece ñ ırgalci olmalarê sebebiyle karş ydê yoksa onlarâ uluslararası hukukun
bir parçasê haline gelmik olan değ erlerine karş (azâlık haklarê referandum hakkê gibi)
çıkamaktaydı Dolayış yla kuruluşunda dahi var olan bu eğ ilimin, Türkiyeâde uluslararası
toplum nezdinde kabul görmük olan kural ve uygulamalara bağı lı kalma eğ iliminin olukmasâna
neden olduğ u ifade edilebilir.

Yapâdan antlakmalara saygê prensibi, uluslararası toplumca kabul edilen ortak
değ erlere uyma anlamê dânda, bir de şu şekilde Türkiye örneğ inde somutlamaktadı:

Bu şekilde, ulus, mekruiyet ve bar k u  geninde açıklanan ve Türk komüniteryanizmi olarak özetlenen Türkiye kimliğinin, Bull taraf ndan uluslararası düzenin olmazsa olmazlar  olarak nitelendirilen    unsurunu da prensipte temel ald     g r lmektedir. Elbette bundaki en temel sebep, hem Bull un uluslararası düzen tan m n n hem de Türkiye kimliğinin, en temel itibariyle  ulus  unsuruna yapt     vurgudur. Zira Bull a göre, devlet ya da ulus, hala daha dünya politikalarındaki en temel aktördür ve dünya politikalarında var olan düzen de hala

zeni değ il. Diğ er taraftan Trkiyenin de kimliğ indeki n, Trkiyede ñulusa odaklı bir kimlik olukmasnda temel rol oynadığ ėn da sylemiktik. Dolayyla bu durum, Türkiye kimliğ indeki temel prensiplerin, Bulln uluslararasıdüzenin olmazsa olmazlar olarak gördüğ ŗ unsurlarla önemli derecede paralellik içinde olduğ unu dükündürmektedir.

Türk komüniteryanizminin, Bulln uluslararası düzenin olmazsa olmazlar olarak gördüğ ŗ unsurlarla olan uyumu bu ekildeyken, Amerikan kozmopolitanizmi olarak zetlediğ imiz ve bireysellik-evrensellik hattında akladığ ėm ABD kimliğ inin, uluslararası düzenin olmazsa olmazlar ile ne derece bağ daktığ  sorusuna, Türkiye rneğ indeki kadar net bir cevap verilemediğ i fark edilmektedir.

Gerçekten de, bireysel ve evrensel değ erlerin füzyonundan olukn Amerikan kozmopolitanizminin bu evrenselci yaklakmn, Bulln uluslararası toplumun bekas için elzem olarak gördüğ ŗ unsurlarla birebir uyuktuğ unu söylemek ilk etapta pek mümkün görünmemektedir. Zira bu almada ABD kimliğ ini ele aldığ ėm bölümde ifade edildiğ i gibi, ABD kimliğ indeki temel değ erler, Türkiye kimliğ indeki ñulusal değ erlerden farklı olarak ñevrensel değ erlerdir. Buna ek olarak, Amerikan kozmopolitanizminin bu evrensel değ erlerinin üstünlüğ ŗne inanması ve bu sebeple de dünya çapında yaymas gerektiğ ine olan inancı, yani evrenselci yaklakm, Trkiyenin partikülarist yaklakmn tersine, kendine bitiğ i bu özel misyonla, Bull tarafndan uluslararası düzenin olmazsa olmazlar olarak sralanan silahlı kuvvet kullanmn snlandrlmas, ulusal egemenliğ e saygı ve yapdan antlakmalara saygı prensipleri karksnda, ABDyi Trkiyeye göre prensipte daha tutarsız kddığ sylenebilir.

Bu bölümde yaptığ ėm gibi ABD kimliğ indeki değ erlere bakarak, ABDnin evrenselci yaklakmn Bulln uluslararası düzenin olmazsa olmazlaryla bağ daktımadığ ėn iddia etmek, bir yandan da ABD kimliğ inin, uluslararası düzen yerine dünya düzenini mi desteklediğ i sorusunu akıllara getirebilir. ABDnin savunduğ u değ erlerin evrensel olması sebebiyle, ABDnin, Bulln ifade ettiğ i gibi ñahlaki anlamda daha öncelikli olan dünya düzenini savunduğ u, böyle bir düzeni olukrmaya niyetli olduğ u ilk etapta dükünülebilir. Ancak k noktaya dikkat çekmek gerekir ki, Amerikan değ erlerinin ABD tarafndan evrensel olduğ una, dolayla da herkes için daimi doğ ru olduğ una inanlmas ABDnin bu değ erleri dünya üzerindeki tüm devletlere/uluslara yaymak istediğ ini göstermektedir. ABDnin dünya politikalarn yürüme şeklini değ içirmeye niyetli olduğ unu söylemek

una geçiç gibi) doğ rulamasē oldukça zor olan ve bu
ıktē. Sadece Amerikan değ erlerine bakarak, böyle bir
iddiada bulunmak oldukça güçdür. Bu çalēmada ifade edilmeye çalēdan, ABDnin sahip
olduğ u değ erlerin, içinde bulunduğ umuz uluslararası toplum içinde ABDyi uluslararası
düzene yönelik yaklakēmēbakēmēndan tutarsēz kēdēđ ēdē.

Dij er taraftan, Bullun düzenin olmazsa olmazlarē olarak gördüğ ü silahlē kuvvet
kullanēmēnēn sēnēlandēđ masē ; egemenliğ e saygē yapıdan antlakmalara saygē prensiplerinin
ABD tarafından her daim ihmal edildij ini ifade etmek ise, yine yanlēk bir iddia olacaktır. Bu
çalēmadaki amacēmēz bu prensiplerin her daim ihmal edildij ini göstermek değ il ancak
Türkiye ve ABD ilikkileri incelendij inde, söz konusu prensiplere Türkiyeın daha çok
uymaya meğ illiyken, ABDnin bu meğ ilden daha uzak kaldēđ ēnēgöstermek ve bunun da Türk-
Amerikan ilikkilerine olan etkisini açēđ a çēkarmaktē. Örneğ in birçok durumda ABDnin
süpergüç olmasēnēn yanēnda sahip olduğ u evrenselci yaklakēmē ABDnin silahlē kuvvet
kullanēmēna bir nHaçlēruhuyulaò daha rahat bakvurmasēna neden olurken; Türkiyeın bölgesel
güç olmasēnēn yanēnda sahip olduğ u partikularist yaklakēmē Türkiyeyi dēk politika aracē
olarak diplomasi kullanmaya tevkik etmektedir. Dolayēēyla ABDnin silahlēkuvvetle devrimi
(farklēđēklar karkēsēnda silahlē kuvvet kullanarak ani değ ikim yaratēđ masē), Türkiyeın ise
diplomasiyle evrimi (farklēđēklar karkēsēnda diplomasiyle orta/ara yol arayāē, evrensel olanla
yerel olanēn bağ daktēđ masēamacēyla değ ikimin yavaşça gerçekleştirilmesi) ön planda tuttuğ u
ifade edilebilir.

Elbette bu noktada akēlara , Bullun ifade ettiğ i kēkilde, savak unsurunun, güçler
dengesi, uluslararası hukuk, diplomasi, büyük güçlerin idari sistemleri ile beraber, uluslararası
düzeni muhafaza etmenin araçlarēndan biri olduğ u fikri gelmektedir. Zira bu çalēmanın
kavramsal/kuramsal bölümünden hatēlanacađ ē üzere, Bull, yukarda sayēdan ve savakēn da
dahil olduğ u bek unsuru, nuluslararası düzenin kurumlarē olarak ifade etmiktē. Bakka bir
ifadeyle, Bulla göre, uluslararası toplumun temel, evrensel ve birincil amaçlarēna ulakēmē
sağ layan bir davranēk örneğ i olan uluslararası düzenin muhafazasē ancak bir dizi pratik ile
sağ lanabilirdi. Savak unsuru da bazēkartlarda bu pratikler arasēnda kabul edilebilirdi.

Bull, savakēn, iki yüzü olan bir madalyon gibi, iki farklı eğ ilimi içerdij ini
belirtmekteydi. Zira savak, bir taraftan, silahlē kuvvetin sēnēlandēđ masē prensibinin ihlali
olduğ undan, ve dolayēēyla da uluslararası toplumdaki düzensizliğ i tetikledij inden,
uluslararası düzenin olmazsa olmazlarēnē tehdit eden ve kaçēđ maz olarak da düzenin ta

liġ er taraftan da uluslararası düzenin muhafazasēne uluslararası toplum, savakē uluslararası hukukun kuvvetlenmesini saġ layacak, uluslararası toplumdaki güçler dengesini korumaya yarayacak ve/veya uluslararası hukukta adil olarak algēdanan deġ ikimleri gerçekleştirecek bir araç olarak görebilirdi.⁴²⁵

Bu açēdan bakēdē ānda, ABDōnin silahlē kuvvete bakvurmasē var olan uluslararası düzeni korumaya yönelik bir girişim olarak deġ erlendirilip, bunun düzene aykēē bir durum yaratmadē ē dükünülebilir. Buna karkēē, ABDōnin silahlē kuvvete bakvurduġ unda, uluslararası düzeni ihlal ettiġ i de akēlara gelebilir. İki farklı şekilde algēdınabilecek bu durum, esasēnda ABDōnin içinde bulunduġ u zor durumu gözler önüne sermekle beraber, önemli bir noktayē da ortaya çēkarmaktadır. Zira burada önemli olan nokta, ABD tarafından kullanılan silahlē kuvvetin, gerçekten de uluslararası düzenin muhafazasē için mi yoksa evrenselci yaklakēmēyla kaksilektirerek algēdadē ē ve aslēnda kendi menfaatlerini koruyan düzenin muhafazasē için mi kullandē ē. Bu çālēmanē bir sonraki bölümünde görüleceġ i gibi, İkinci Dünya Savakē akabindeki dönemde, ABDōnin yalnēzcēē politikasēndan, düzen kuruculuġ a geçmesi, ABDōnin dē politikasē açēından çok önemli bir deġ ikim olacaktē Ancak zamanla, ABDōnin düzen kuruculuktan ve düzenin koruyuculuġ undan düzenin bozuculuġ una mēgeçtiġ i ise önemli bir soru olarak ortaya çēkacaktır Bir sonraki bölümde Soġ uk Savak döneminden örneklerle ABDōnin içine girdiġ i kēē döngünün ve tüm bu unsurlarē gözler önüne serilmesi planlanmaktadır.

Türkiye ve ABD kimliklerindeki deġ erlerin, onlarē Bullōun uluslararası düzen tanēmēyla ne derece uyumlu ya da uyumsuz olduġ u, esasen bu iki farklı kimliġ in, taraflarē dē politikalarēdaki önemli bir kavrama atfettiġ i farklı önceliklerden kaynaklanmakta ve bu çālēma açēından da kimlik ile uluslararası düzen baġ lantēēēē en önemli kesikme noktasēe oluşturmaktadır. Dē politikadaki bu önemli kavram, güvenlidir.

Türkiye ve ABDōnin kimliklerinden gelen ve onlarē hem dē dünya algēdarēē hem de bundan ötürü dē politikadaki tercihlerini etkileyen partikularist/evrenselci ayrēēē, esas itibariyle, taraflarē güvenlik kavramēa atfettikleri anlamē daha doġ rusu güvenliġ i algēdama kēkilllerini de önemli ölçüde etkilemektedir. Gerçekten de Türk komüniteryanizmindeki partikularist yaklakēm, Türkiyeōnin güvenlik tanēmēē özele odaklē yani ñulusōa odaklē oluşturmāsēa neden olurken; Amerikan kozmopolitanizmindeki evrenselci yaklakēm ise

⁴²⁵ Bull, *The Anachical Society: A Study of Order in World Politics*, s. 181.

enlikle özdekleştirmesine neden olmakta ve bu sebeple
nsel yada global/küresel boyutta oluşmasına neden
olmaktadır.

Türkiye ve ABD'nin sahip olduğu sırasıyla ulusal güvenlik ve küresel güvenlik perspektifleri, yukarda bahsedilen, dâk dünyayê algılama şekilleriyle doğrudan bağlantılıdır. Türkiye'nin kimliği inden ileri gelen ulusal güvenlik perspektifi, Türkiye'nin dâk dünyayê öncelikle kendi ulusal güvenliğini garantiye alacak şekilde algılamasına ve ona göre kararlarê belirlemesine neden olurken (Türk komüniteryanizminin Amerikan kozmopolitanizmini bu sebeple sınırladığı nı vurgulamakta fayda var) aynı şekilde ABD'nin kimliği inden ileri gelen küresel güvenlik perspektifi ise, ABD'nin dünyayê bir bütün olarak görmesine ve siyah/beyaz bir seçicilik içinde bulunmasına neden olmaktadır. Görüldüğü gibi kimlikler, kimliklerden doğan politik kültürler, kültürlerin içerdiği değerler, değerlerin neden olduğu partikülarist ve evrenselci yaklaşımlar, ve bu yaklaşımlardan doğan evrimci ve devrimci eğilimler yani dâk politika araçları gözler önüne sermeye çalıştığı nın bu zincir sonuç itibarıyla tarafların güvenlik önceliklerinde dönüşümlemektedir.

Türkiye ve ABD kimliklerinden yola çıkarak, Türkiye ve ABD'nin Bull'un uluslararası düzen tanıma karkasındaki durumları bu şekilde özetlemek mümkün görünmektedir. Anladığı gibi, Türkiye kimliğinin uluslararası düzenle daha uyumlu iken, ABD kimliğinin bu düzene karkı tutarsız davranıldığı nı ifade etmekteyiz. Bu tutarsızlığı nın altında, ABD'nin dâk politikasında uluslararası düzenle çatışan bir başka değerlerin zaman zaman ön planda tutulmasından ileri gelmektedir. Bu değer, Bull'un da uluslararası düzenle ilişkisini incelediği nı adalet kavramıdır.

2.2.1.2. Adalet

Bull'un ifadeleriyle adalet, uluslararası toplumun ahlaki, etik olanla ilgilenen, başka bir ifadeyle doğrudan ile ilgilenen bir değeriydi. Bu sebepten ötürü de, tanıma uluslararası düzenin tanıma kadar net bir şekilde yapılamamaktaydı Zira neyin doğrudan olacağı nı sorusuna verilen cevaplar farklı olabilirdi.

Bu farklılığı nı men, Bull, adalet kavramını üç farklı seviyede var olabileceğini söylemişti: uluslararası/devletlerarası adalet, bireysel/insani adalet, ve kozmopolitan/dünya adaleti. Her bir seviyede, farklı aktörlerin hak ve yükümlülükleri vurgulanmaktaydı Bull'a

toplumda üzerinde diğ erlerine nazaran en büyük
sēadalet idi.

Türkiye ve ABD kimlikleri ele alēndē ģnda, bu kimliklerdeki değ erler gözününde tutulduğ unda adalet konusunda farklı yaklakēmlarēn olduğ u ifade edilebilir. Bir önceki bölümde, Türk komüniteryanizminin partikūlarist yapēēēn uluslararası düzenin olmazsa olmazlarēyla uyum halinde olduğ unu ifade edilmikti. Kēte bu uyum, Türkiye için adaletin ñuluslararası boyutunun öncelikli olduğ unu gözler önüne sermektedir. Zira, Türkiye kimliğ inde ñulusō kavramēna yapēan vurgu, ulusal egemenlik prensibinin merkezieti, Türkiyeēnin uluslarēn hak ve yükümlölüklerini öncelikli gördüğ ünü dükündürmektedir.

Hatēlanacāğ ē gibi, Bull, uluslararası adalet kavramēē incelerken, Üçüncü dünya ülkelerinden bahsetmikti. Bullōa göre, Üçüncü dünya hareketi, uluslararası toplumun kendisine değ il, ancak bu toplumdaki Batē hegemonyasēna karkē yapēmēātē Bu ülkeler, uluslararası toplumun ekīt bir üyesi olmak için mücadele ettiklerinden, Bullōa göre Üçüncü Dünya hareketi tamamen bir uluslararası adalet talebiydi. Bu noktada, Türkiyeēnin kurulum kēkliyle de önemli bir benzerlik kurulabileceğ i kanēēndayēz. Çok kez ifade edildiğ i gibi, Türkiye, Batēya karkē sadece ıgaller konusunda bir mücadele sürdürmük ve Batēēn değ erlerine karkē bir savak içinde bulunmamēātē Türkiyeēnin kurulum motivasyonu, Batēē ülkelerle ek egemenlik hakkēna sahip olma arayēēyde Dolayēēyla Bullōun Üçüncü Dünya için söylediklerini, Türkiyeēnin kurulum hikayesi için de söylemek mümkün görünmektedir ve bu hikayede altē çizilmesi gereken bir ñuluslararası adalet talebiō bulunmaktadır. Dēk politikasēnda uluslararası adaletin korunmasē ve kollarēnē öncelikli gören Türkiyeēnin, uluslararası düzenin olmazsa olmazlarēna uyumlu kēkilde davranmasēbu kēkilde açēklanabilir.

Diğ er taraftan Amerikan kozmopolitanizminin evrenselci yapēēēn, ABDōyi uluslararası düzenin olmazsa olmazlarē karkēēnda tutarsēz kēdēğ ē ifade edilmikti. Bu tutarsēzlēğ ēn altēnda, Amerikan kozmopolitanizminin uluslarēn da ötesinde, daha evrensel bir anlayēk içermesi yani bu çalēmada evrenselci yapēē olarak tanēmlanan özelliğ i bulunmaktadır. Bu evrenselci yapē ABDōyi, uluslarēn hak ve yükümlölüklerini değ il de, tüm insanoğ lunun bir bütün olarak hak ve yükümlölüklerini öncelikli görmesine neden olmaktadır. Bull tarafēndan kozmopolitan adalet olarak ifade edilen bu adalet kēkli sebebiyle, ABDōnin uluslararası adaleti temel alan uluslararası düzen karkēēnda neden tutarsēz olduğ u anlakēabilir. Bu noktada ise, iki temel sorun ortaya çēkmaktadır.

endi al kmas nda bahsetmik oldu u sorundur. Zira
ak bir dünya toplumu varl    nda mümkün olabilir.

Uluslararası toplum içinde kozmopolitan adalet talep etmek ise, uluslararası düzenin olmazsa olmazlar yla at lmaya girmek demektir. Aynen ABD nin uluslararası düzen kark  ndaki tutumunu incelerken ifade ettiğimiz gibi, ABD nin uluslararası düzenle olan at kmas n  ya da bu düzen kark  ndaki tutars zl    n , ABD nin kozmopolitan adalet savunuculu undan ileri geldiğinden dükünülebilir. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi, ABD nin kozmopolitan adaleti savunuyor olmas dahi, onun uluslararası toplumu bir dünya toplumuna d n kt rmek istediği anlam na da gelmemektedir. ABD nin, var olan uluslararası toplum içinde kozmopolitan adaleti savundu u, bakka bir ifadeyle devlet merkezci sistemin devaml    ndan yana oldu u dükünülebilir.

ABD nin kozmopolitan adalet fikrine olan yak nl    n  ortaya ekard     ikinci temel sorun ise, ABD nin kimliksel değerleri sebebiyle savundu u d k n len kozmopolitan adaletin, Bull un tan m n  yapt     şekildeki kozmopolitan adalet olup olmad      . Zira bu al kman  kavramsal/kuramsal bölümünden hat rlanaca   üzere, Bull un tan m n  yapt     kozmopolitan adalet, insanoğlunu bir bütün olarak ele alan, ve bu bütünlüğün hak ve y k ml l klerini dükünen ve ona göre de adil dünya politikaları belirleyen bir adalet idi. Bu bağlamda Bull taraf ndan dile getirilen kozmopolitan adalet, dünyada refah  ek ve adil şekilde da    n n  öngörüyor, ve insanoğlunun bütünlüğünü tehdit eden konular  her birinde adil ve tutarlı bir duruk sergilemeyi gerektiriyordu. al kman  sonraki bölümlerinde g r lece   üzere, ABD nin ilerleyen zamanla kozmopolitan adaleti  ne sürerek girmi  i baz  eylemler, ABD nin savundu unu iddia etti i kozmopolitan adaletin, gerçekten de insanoğlunun ortak amaç ve ekarlar na m  hizmet etti i, yoksa ABD nin sahip oldu u evrenselci yaklak n sebebiyle uluslararası toplumda meydana gelen durum ve olaylar  k hsilektirmesi sonucunda ABD nin amaç ve ekarlar na m  hizmet etti i sorusunu ak lara getirecekti. Bakka bir ifadeyle, ABD sahip oldu u evrenselci yaklak n sebebiyle, hem düzeni hem de adaleti k hsilektirecek ve uluslararası toplumun temel, birincil ve evrensel amaçlarıyla, kendi amalar n  bir tutmaya baklayacaktır

Yukarda bahsi geçen iki sorun da birçok noktada Türk-Amerikan ilikkilerinin önemli bir devaml  k unsuruna neden olmaktadır. Bu devaml  k unsuru, ABD nin, T rkiye nin gözünde tutars , elikili şekilde hareket eden, ifte standart uygulayan bir devlet olmas   . Türkiye gözünde ABD nin zigzaglar çizen bir ülke olmasını sebebi, bir taraftan ABD nin d k  politika tercihleriyle, bir  uluslararası toplum  içinde  kozmozopolitan adalet i savunuyor

sê düzenin olmazsa olmazlarēyla uyukmazlık içinde savunduğunu öne sürdüğü kozmopolitan adaletin, gerçekten de Bullûn tanēnē yaptığı ēekilde, belki de içinde bulunduğu zor kartlar nedeniyle ve de kaçēnılmaz olarak, insanoğ lunun bütünlüğüne hizmet eden bir adalet olamamasēdır.

Yukarda anlatđanlar āđında, Türk komüniteryanizmi ve Amerikan kozmopolitanizminin içerdikleri adalet anlayēlarē arasındaki farkēn, İngiliz Okuluındaki çoğulcu/dayanāmacē (plüralist/ solidarist) ayrēnēnē çāđ rēārdđı ē dükünülebilir. Türk komüniteryanizmi ile Amerikan kozmopolitanizminin içerdikleri adalet anlayēlarēnēn çoğulcu/dayanāmacē ayrēnēnē çāđ rēārtēmasēna rağmen, ele alēnan iki kimliğin de ne tam olarak çoğulcu, ne de tam olarak dayanāmacē kategorisine giremeyeceğinin ise özellikle çizilmesi gerekir. şu ēekilde:

Klasik anlamdaki komüniteryen yaklakēnēn adalet algēsē bu kavramēn, toplumdan topluma değıkebileceği yönündedir. Bu bakēndan Türk komüniteryanizminin öncelikli gördüğü adaletin, kurallarēnēn net bir ēekilde uluslararası hukuk tarafēndan konduğu ve uluslarēn hak ve yükümlölüklerini içeren uluslararası adalet olmasē klasik anlamdaki komüniteryanizmin adalet yaklakēnēyla uyumludur. Bu noktada gerçekten de Türk komüniteryanizmindeki adalet algēsēnēn, Bullûn çoğulcu olarak nitelendirdiği Oppenheimōn yaklakēnēyla örtüktüğü dikkat çekmektedir. Zira Oppenheimōn, uluslararası toplumun asgari düzeydeki bir uzlakēya dayanmasē gerektiği fikrini, Türk komüniteryanizminin uluslararası adalete verdiği öncelikte gözlemlemek mümkündür.

Dijer taraftan klasik anlamdaki kozmopolitan yaklakēn ise, sahip olduğu evrenselcilik sebebiyle, uluslarēn da ötesindeki daha geniş, sēnēlarēnētanēnılamasēbu sebeple de daha zor olan ama aynē zamanda da daha ahlaki olan bir adaleti savunmaktadır. Kozmopolitan yaklakēnēn adalet anlayēē insanoğ lu için adaletin belirli bir mükemmel kalēp içinde varolabileceğine inanē. Bu bakēndan Amerikan kozmopolitanizmindeki, demokrasi, serbest ticaret, dini özgürlük gibi değerlerin tüm dünya için faydalē ve gerekli olduğuna duyulan inanç, klasik anlamdaki kozmopolitanizmin adalet anlayēēyla uyumludur. Bu noktada Amerikan kozmopolitanizmindeki adalet algēsēnēn Bull tarafēndan dayanāmacēolarak nitelendirilen Grotiusûn yaklakēnēyla örtüktüğü dikkat çekmektedir. Grotiusûn, uluslararası toplumda ahlaki konularda da evrensel bir standart olabileceği, devlet hükümdarlarēnēn dünya üzerindeki tüm insanlarēn haklarēnē korumakla yükümlü olduklarē ve insan haklarē ihlali söz konusu olduğunda da bu yükümlüğün sēnēlarēn dokunulmazlıē prensibinden ađē basmasē

ğ lamda Amerikan kozmopolitanizminin kozmopolitan
nümkindür.

Oppenheim ve Grotius arasındaki bu farklılıkların kendilerini İngiliz Okulu'nun ikinci jenerasyonu olarak tanımlayan düşünürlerin de çoğulcular ve dayanışmacılar olarak ayrıştıkları belirtilmiştir. Aynen söz konusu çoğulcu/dayanışmacı ayrışmada olduğu gibi Türkiye ve ABD kimliklerinde komüniteryanizmin ve kozmopolitanizmin neden olduğu farklı adalet anlayışlarını görmek mümkündür. Bullough'un baklattığı tartışmaya devam ettirenler arasında hatırlanacağı gibi her ne kadar kendi aralarında kuramsal çerçevede ele alınan birtakım farklılıklar olsa dahi, çoğulcular, genel anlamda adaletin toplumlara göre değişebileceği fikrini, dayanışmacılar ise bundan farklı olarak, adaletin evrensel standartları olabileceği fikrini savunmaktadırlar. Bu bağlamda, Türk komüniteryanizminin, çoğulcularla benzer bir paydada bulunduğu; Amerikan kozmopolitanizminin ise dayanışmacılarla benzer bir anlayış paylaştığı ve bu bakımdan da iki kimlik arasındaki farkın dikkate değer derecede olduğu ifade edilebilir. Ancak bu durum, Türkiye'nin bu çalışmada çoğulcu (plüralist), ABD'nin de dayanışmacı (solidarist) olarak tanımlanacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü daha önce de ifade edildiği gibi, Türk komüniteryanizmi Türkiye'ye dış dünya algısında partikülerist bir yaklaşım sunmaktadır. Partikularizmle bu çalışmada kastedilen ise evrensel olan ile yerel olanın bağdaştırılması orta yol bulunmasıdır. Başka bir ifadeyle, Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduğu partikülerist yaklaşım, Türkiye'yi bir yandan yerel değerlerini koruma ve kollamaya iterken; bir diğer yandan da Türkiye'nin evrensel ölçekte geçerliliği kabul edilmeyen değerlere uymaya itmektedir. Türk komüniteryanizmi bu bakımdan evrensel değerleri doğrudan reddetmemekte, ve bu değerlerin yerel unsurlarla bağdaştırılarak benimsenmesini gerektirmektedir. Bu çalışmada ne evrensel olanla yerel olanın bağdaştırılması ve orta yol bulunması olarak özetlenen bu yaklaşım, Türk komüniteryanizmine ve bundan dolayı da Türk partikularizmine özgüdür. Bu anlamda, Türkiye'nin partikularizmi, Bullough'un bahsettiği gibi dünya üzerindeki temel farklılıkları vurgulayan ve bu farklılıkların en temel ortak amaçlar dışında başka ortak paydalarını olamayacağı düşünen çoğulculuktan/ plüralizmden farklıdır.

Aynı şekilde Amerikan kozmopolitanizminin ABD'ye dış dünya algısında sunduğu evrenselci yaklaşım, Bullough'un dayanışmacıya da solidarist olarak ifade ettiği yaklaşımın andeşası dahi, birebir aynı değildir. Zira ABD'nin evrenselciyi, dünya üzerinde insanoğlunu bir bütün olarak ele alan bir adalet anlayışını savunan dayanışmacıdan, bizzat kendi değerlerinin bu ortak adalet anlayışını oluşturdığına inanması bakımından ayrılmaktadır.

olitanizminin ABD'ye sunduğu evrenselci yaklaşım
ütünü için ortak değerler olabileceği düşüncesine
sevk ederken ; bir diğer yandan da bu ortak değerlerin aslında ABD'nin kendi değerleri
olduğu/ olması gerektiği düşüncesine itmektedir. Dünyanın iyiliği ile ABD'nin iyiliğinin bir
tutulması olarak ifade edilebilecek bu kâhsilektirme eğilimi, Amerikan kozmopolitanizmine ve
dolayısıyla da Amerikan evrenselciliğine özgüdür.

Türk komüniteryanizmi Amerikan kozmopolitanizminin uluslararası ve
kozmpolitan adalete yönelik duruşları bu şekildeyken, bu iki farklı kimlikte insanî adaletin
hangi konumda olduğu sorusu akla gelmektedir zira Bull'ın yaptığı adalet
sınıflandırmasında, hatırlanacağı üzere bir de insanî adalet bulunmaktaydı. Bireylerin hak
ve yükümlülüklerini içeren bu kavram, her ne kadar ancak Soğuk Savak sonrası dönemde
insanî güvenlik kavramı üzerinden konukulan ve tartışılan bir kavram olsa da ve Türk-
Amerikan ilişkilerinde de yine Soğuk Savak sonrası dönemde ancak belirleyici bir faktör
olarak çıksa da, Türkiye ve ABD'nin insanî adalet kavramına yönelik olan yaklaşımlar
hakkında, yine bu iki kimliğin vurguladıkları değerler aracılığıyla birtakım öngörülerde
bulunmak mümkündür.

BM 1994 Kalkınma Raporunun ikinci bölümünde insanî güvenliğin yeni boyutları
bakışta altında belirtildiği gibi, insanî güvenlik birbirinden ayrılmaz ve vazgeçilmez iki temel
bileşenden oluşmaktadır. Bunlar korkudan özgürlük ve ihtiyaçtan özgürlüktür.⁴²⁶ Korkudan
özgürlük, insanî, siyasi anlamda herhangi bir kâşılama, baskı ya da savak, soykâm ve
terörizm gibi kâddet unsurlarına maruz kalmaması ifade ederken, ihtiyaçtan özgürlük
kastedilen, insanlar için açlık, hastalık, doğal felaket, ekonomik ekitsizlik, kalkınmamışlık gibi
unsurların da en az savak, terör, soykâm kadar tehlikeli olduğu inancıdır. İnsanî adaletin bir
parçası olan insanî güvenliğin (insanî adalet, insanî hak ve yükümlülükleri demekse ve
insanî en temel haklarından biri güvenlik ise, insanî güvenliğin insanî adaletle olan sıkı
bağı lantâse görülebilir) iki temel bileşeninden biri olan ihtiyaçtan özgürlük, diğer bileşeni
olan korkudan özgürlükten farklı olarak daha geniş bir güvenlik anlayışına sahiptir.⁴²⁷

Türk komüniteryanizmindeki insanî, içinde bulunduğ topluluğun içinde, yani
ulusun içinde bir anlam kazanmaktadır. Türkiye'nin kurulum motivasyonu incelendiğinde,

⁴²⁶ UN Development Programme, **UN Human Development Report 1994**, s.24.
<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/chapters/> , (10 Eylül 2013).

⁴²⁷ Human Security Centre, **Human Security Report 2005: War and Peace in 21st Century**, New
York:Oxford University Press, 2005. S.VIII.

k  aray   keklinde ortaya   kt     belirtmiştik. Bakka
rasyonu esasen     nc  nesil haklar olarak bilinen ve
topluluk haklarından biri olarak kabul edilen kendi kaderini tayin hakkına dayanmakta idi.

D   er yandan T rkiye nin baz  kurucu prensiplerinde ekonomik exitlik, s n  sal
farkların giderilmesi, adil bir gelir da   n  k sacas  tüm s n  lar  kapsayan bir kalkınma ve
refah anlay     içermesi ise    ihtiyaçtan özgürlükü kavram na vurgu yap       
göstermektedir. Bu ba  lamda, Türk komüniteryanizmindeki insani adalet kavram  n  sosyal
ve genik bir içeriğe sahip oldu u ileri sürülebilir. Kendi kaderini tayin hakkından kalkınma
hakkına kadar birçok topluluk hakk   içeren     nc  nesil haklarla beraber d   n ld    nde,
Türk komüniteryanizmindeki insani güvenliğin ve bununla ba  lant   olarak insani adaletin
   ihtiyaçtan özgürlükü kavram  çerçevesinde somutla     en azından bu kavram  öncelikli
gördüğü fark edilmelidir.

D   er taraftan Amerikan kozmopolitanizminin insani adalet konusundaki tutumu k 
 ekilde a  klanabilir. K san tek bir birey olarak, Amerikan kozmopolitanizminde merkezi yere
bir yere sahiptir. Ki bu durum, ABD kimli i a  klan ken belirtilmiş, ve bu insani de  erlerin
tüm evrene yay lmas  gerekti i inancı sebebiyle de ABD kimli i, Amerikan
kozmpolitanizmi ifadesiyle  zetlenmi ti. Amerikan kimli indeki insani de  erlerin temelinde
ise k  fikir bulunmaktaydı insan, topluluğa ait oldu u için de  il, sadece insan olduğundan
 t r  bir takın do  uktan gelen haklara sahipti. Ba   ns     bildirgesinde özellikle alt 
 izildi i gibi, bir insan, hiçbir şekilde, kendi se med i bir yönetim taraf ndan yönetilmeye
zorlanamaz, bu yönetimin adil olmayan politikalarına boyun e mesi için baskıya maruz
b rak lamazd  ABD nin kurulumunun temel motivasyonu, birinci nesil haklar olarak bilinen
ve özü itibariyle devletin insan/birey üzerindeki k   lay   etkisine kar   mücadele eden,
ifade, din ve oy verme özgürlüklerini savunan bu siyasi haklar idi.

Buna ek olarak, Amerikan kozmopolitanizminin insani adalet kavram  n  kalbinde
olan insani güvenlik konusunda ise    ihtiyaçtan  zg rl k ten çok,   korkudan özgürlükü
anlay  na öncelik tan     ifade edilebilir. Bu noktada Amerikan kozmopolitanizminin Türk
komüniteryanizminden farklı  na dikkat çekmek gerekmektedir. Şöyle ki:

Amerikan kozmopolitanizmindeki insan adaletin    ihtiyaçtan özgürlükü çerçevesinde
ele al nmamas  Amerikan de  erleri aras nda özellikle bir tanesinin çok merkezi bir yere sahip
olmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de, ABD kimli i hakkında yap  an birçok

da Amerikan kozmopolitanizmi olarak özetlenen ABD kadar derin bir önem verilmektedir ki, kapitalist prensipler doğ ruluğ u tartıdamayacak gerçekler olarak kabul edilmiştir. Hatta bu durum o kadar ileriye gitmemiştir ki, Foley'in ifade ettiğ i gibi özgürlük, bireysellik, anayasacılık, demokrasi, mülkiyet hakları rekabet, eğitim gibi bünyesinde birçok farklı değ erleri bulunduran Amerikan kimliğ i, sadece kapitalizme ve onun prensiplerine dahi indirgenemez.⁴²⁸ Bu sebeple, ABD kimliğ indeki insani güvenlik ve bununla bağ lantı olarak da insani adalet kavramı, sınırlar arasında eğitim, kalkınma, ekonomik müdahale gibi unsurları içermeyen⁴²⁹, ve nihayetinden özgürlükü bağ lantı ele alırken gözlemlenebilir. Her ne kadar ABD Başkanı Roosevelt'in 1941'de henüz İkinci Dünya Savaşı devam ederken, yeni dünya düzeninde hakim olmasını ümit edilen dört temel özgürlüğü sıraladığı konuşmasında ihtiyaçtan özgürlük, korkudan özgürlükten önce sayılması olsa da⁴³⁰, dış politikadaki uygulamaya bu önceliğin yansımaları ifade edilebilir. Gerçekten de Soğuk Savaş ve sonrasında dönemin koşulları ABD'yi, insani adalet ve insani güvenlik bağ lantı korkudan özgürlüğü öncelikli görmesine neden olacak ve ABD bu önceliğe göre hareket edecekti. Başkan Roosevelt'in 1941'deki söz konusu dört özgürlükü temel konuşmasına rağmen, ABD, yeni dönemlerin yeni kartları ABD'ye getirdiğ i sorumluluklar sebebiyle, kimliğ inin ona sunduğ u nihayetinden özgürlükü önceliğini korumaya devam edecekti.

Sonuç olarak insani adalet konusunda tarafların kimliklerindeki birtakım unsurlar, Türkiye ve ABD'nin insani adalet kavramlarındaki durumları hakkında bu şekilde ipuçları vermektedir. Bunun yanı sıra, Türk komünitaryanizmi ve Amerikan kozmopolitanizmi de içerdikleri farklı değerlerle, tarafların düzen ve adalet anlayışları hakkında yukarıda bahsedilen fikirlere ulaşılmasına yardımcı olmaktadır. Ancak bu değerlerin gerçekçi ve nasılsı yansımaları ve tarafların dış politika tercihlerine ne şekilde etki ettiğ ini Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında çevresel unsurları da ele alırken görülecektir. Başka bir deyişle, Türkiye ve ABD kimliklerindeki değerlerin ne şekilde araçsallaştırdığı bu iki kimliğ in içinde bulundukları çevre, yani uluslararası sistem ve bu sistem içindeki yerleri dikkate alırken ortaya çıkacaktır. Aksi takdirde, sadece ele aldığımız kimlik değerlerinin tarafların dış politika tercihlerine etki ettiğ ini iddia etmek, Türkiye ve ABD'nin tüm tercih ve kararları son

⁴²⁸ Fogey, ss.220-221.

⁴²⁹ Zira ABD kimliğ indeki bu anlayışa göre, birey, devletin kısıtlamaları olmadan serbest bir ortamda kavramlara çıkan fırsatları değerlendirerek ekonomik refaha ulaşabilir, ki ABD'nin fırsatlar ülkesi olarak tanınması altında yatan temel neden budur. Foley, ss. 223-236.

⁴³⁰ Franklin D. Roosevelt and the Four Freedom Speech, 6 Ocak 1941, <http://www.fdrlibrary.marist.edu/fourfreedoms> (10 Aralık 2012).

bulurdu. Dolayısıyla burada Türk-Amerikan ilişkilerinin en birtakım unsurlarla şekillenmesinin yanında, içinde bulundukları çevreden de etkilendiğinin altını çizmekte fayda görünmektedir.

Bu bölümün amacı Türkiye ve ABD kimliklerindeki temel değerlerin, bu iki devletin diğer politikalarındaki düzen ve adalet anlayışlarına nasıl etkileyebileceğini görmek olmuştur. Ancak bu bölümde ele alınmış olan kimlikler, bir devletin devlet olmasıyla ilgili iç faktörlere (tarihi, kurucu prensipleri, köşacası kimliği ve siyasi kültürü) dayanmaktadır. Başka bir deyişle, bu çalışmada bu ana kadar ele alınan kimlik, Wendt'in *incorporate identity* yani tüzel kimlik olarak nitelendirdiği ve kendi konstruktivizminde kullanmadığı kimliktir. Hatırlanacağı üzere, Wendt'in konstruktivist yaklaşımına bu kimliğe değin de birazdan bahsi geçecek olan diğer kimliğe odaklanılmaktaydı. Kuramsal bölümün en son değerlendirme kısmında belirtildiği gibi, bu çalışmadaki kimlik, hem iç unsurlara hem de diğer unsurlara dayanacaktır. Wendt tarafından *social identity* yani sosyal kimlik olarak nitelendirilen ve diğer unsurlara dayanan ikinci kimlik, bu çalışmada uluslararası sistem ve bu sistem içinde ele alınamaz iki temel aktörün uluslararası yönelimleri ve bölgesel rolleri çerçevesinde ele alınacaktır. Zira çalışmanın kuramsal bölümünde de belirtildiği gibi, bu çalışmanın önemli bir özelliği, İngiliz Okulu-Konstruktivizm başlangıcına yönelik yapıdan eleştirilerden önemli bir bölümünü gidermektir. İngiliz Okulu'nun sadece Wendt'in konstruktivizmine bağlı kalması ve Konstruktivizmin düzen-adalet ilişkisine değinmiyor olması önemli eleştiri noktaları olarak ortaya çıkmıştır. Oysaki bu çalışmada bir yandan kimlik ile düzen-adalet ilişkisini kurulmakta, bir diğer yandan da kimlik, hem iç faktörlerin hem de diğer faktörlerin bir sonucu olarak ele alınmakta, bu şekilde de İngiliz Okulu ile Konstruktivizm ilişkisinin eksiklikleri hakkında yapıdan eleştirileri en azından bu çalışma sonuçları içinde dikkate alınmakta, ve bu eksiklikleri giderilerek, İngiliz Okulu-Konstruktivizm ilişkisine mütevazı bir katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

2.2.2. Soğuk Savaş dönemine yansımalar

Bir önceki bölümde ifade edildiği gibi, Türkiye ve ABD kimliklerindeki temel değerler (iç faktörlerden ileri gelen kimlikler), bu iki aktörün düzen ve adalet ilişkisi konusundaki duruşları hakkında önemli belirtiler vermektedir. Ancak kimliksel değerlerin ne şekilde araçsallaştırıldığı ise, sadece tarafların bu kimlikleriyle açıklama çalışmak yetersiz bir yaklaşım olacaktır. Türkiye ve ABD'nin içinde bulundukları uluslararası sistem, bu sistem içindeki yönelimleri ve bölgesel rolleri kimliksel değerlerin ne şekilde araçsallaştırıldığına

İleri gelen değerlerin bize gösterdiği düzen ve adalet ne şekilde etki ettiğini gösterecektir (dâk faktörlerden ileri gelen kimlik). Bu sebeple bu bölümde, Soğuk Savak dönemi ortamı dikkate alınacak, ABD ve Türkiye'nin bu ortamdaki yerleri ele alınacak ve bu şekilde de düzen-adalet kavramları çerçevesinde Türkiye'nin ve ABD'nin yaklaşımları incelenecektir.

2.2.2.1. Uluslararası sistem ve ABD

İkinci Dünya Savakı devam ederken, dönemin ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt, 6 Ocak 1941 tarihinde Amerikan Kongresi'nde "Dört Özgürlük" teması bir konuşma gerçekleştirdi. Roosevelt'e göre, ABD eski benzeri görülmemiş bir dönemden geçmekteydi, çünkü güvenliğini hiçbir zaman bu denli tehlike altında olmamıştı. Bu savak, ahlakın adaleti kazanmalıydı ve öyle de olacaktı. Roosevelt'e göre bu kartlar altında, gelecekte, diktatörlüklerin istediğini baskı düzeninin tersine, ABD tarafından dört temel insan özgürlüğü üzerine kurulu bir dünya kurulmaktaydı. Bu özgürlükler ifade özgürlüğü, dini özgürlük, ihtiyaçtan özgürlük ve korkudan özgürlük idi. Özgürlük, insan haklarının her yerde üstünlük halinde olmalıydı. Roosevelt'in ifadelerine göre de ABD, özgür ülkelerin birbirleriyle dostça ve medeni şekilde işbirliğini yapabileceğini bir düzen aramaktaydı. O zamana kadar Tanrı'nın rehberliğinde ilerleyen Amerikan toplumu, kendisi gibi düşünenlere, aynı amaçları taşıyanlara yani dünya üzerindeki tüm demokrasilere yardım sağlamak layacak ve böylelikle özgür bir dünyaya ulaşma zaferi kazanacaktı.⁴³¹

Roosevelt, 1939'dan beri Müttefik devletlerle (Britanya, SSCB, ABD, Fransa) Mihver devletler arasında (Almanya, İtalya, Japonya) süren ve dünyanın en büyük savakı olarak görülen İkinci Dünya Savakı esnasında dile getirdiğini bu sözlerle, savak sonrasında uluslararası toplumun hangi kurallar üzerine dayanmasını ümit ettiklerini ifade etmekte, ve Amerikan kozmopolitizminin temel değerlerinden olan özgürlükler hususunu bir kere daha vurgulamaktaydı. Elbette, bu özgürlüklerin ne derece ABD dış politikasında yer alacağı dönemin çevresel koşullarla belirlenecekti. Çünkü savak sonrası dönem, ABD'ye kaçınılmaz olarak süpergüç olma misyonunu yükleyecekti.

Amerikan kozmopolitizminin bir sonucu olarak karşımıza çıkan ABD'nin evrenselci yaklaşımı, İkinci Dünya Savakı boyunca savak koşulları altında olması sebebiyle sürekli şekilde ortaya çıkmıştı. ABD, Amerikan değerlerinden (liberal demokrasi, insan

⁴³¹ Franklin D. Roosevelt and the Four Freedom Speech, 6 Ocak 1941, <http://www.fdrlibrary.marist.edu/fourfreedoms> (10 Aralık 2012)

kısa farklı değerlere sahip olan Almanya, İtalya ve
yine kendisinden yine farklı değerlere sahip olan
SSCB ile savakta müttefik olmaları sebebiyle yanyanaydı Elbette bu durum, savak
koşullarında olmanın bir doğal sonucuydu. Zira ABD, Almanya, İtalya ve Japonya gibi
yayılmacı amaçları olan devletlerle mücadele ederken bu mücadeleyi en kısa sürede ve en az
maliyetle bitirebilmek için SSCB'ye ihtiyaç duymaktaydı Ancak diğer taraftan SSCB'ye
yönelik duyulan küphe ve endişeler de dikkate değ erdi ve bu durum İkinci Dünya Savakı
boyunca ABD'nin içinde bulunduğ u çıkmazı da gözler önüne sermekteydi. Çünkü ABD,
savak sonrası dönemin amaçları konusunda uzlaşmaya varmadan, SSCB ile ikbirliğı yaparak
savakı kazanmaya çalışıyor, başka bir ifadeyle yakın tehdit ile uzak tehdit arasında bir tercih
yapıyor ve yakın tehdidi yenmek için uzak tehditle ikbirliğı yapıyordu.⁴³² Bu bakımdan
Başkan Roosevelt'in, SSCB'nin niyetiyle ilgili ciddi endişelerinin olmasına rağmen, SSCB ile
ikbirliğı ini köprüyü geçene kadar keytanla ik birliğı yapmakò şeklinde ifade etmesi
anlamlıdır.⁴³³ Başka bir deyişle, Amerikan kozmopolitanizmi, savak şartlarında müttefik
olmaları sebebiyle, kimlikli değerlerine dayalı olan evrenselci yaklaşımın SSCB'ye karşı
sınırlamak zorunda kalması

Başkan Roosevelt'in henüz savak devam ederken, savak sonrası dönemle ilgili
planları ise, SSCB'ye yönelik endişelere rağmen, savak döneminin uzantısı niteliğ i taşıyordu.
Roosevelt, SSCB'nin değişmeyeceğ i SSCB'nin sabit bir yerinin ve söz hakkının olacağı bir
savak sonrası düzen ön görüyordu. Roosevelt'in savak sonrasında ABD, SSCB, İngiltere ve
Çin'den oluşan dört polisli bir düzen ön görmesi bundandı Buna karşılık, Roosevelt'in
SSCB ile bütünleşmeyi öngören bu planlarına yönelik ABD nezdinde çeşitli kurumlar ve
kişilerden ciddi eleştiriler geliyor, ve savak sonrası dönemde ABD'nin bu iyi niyetinin SSCB
tarafından zayıflık olarak algılanacağı yönündeki kanı gün geçtikçe daha fazla insan
tarafından benimseniyordu. Bu eleştirilere göre, ABD batı müttefikleriyle en kısa zamanda
bir karşı kuvvet oluşturmazsa, Sovyetler Birliğı savak sonrası düzeni istediğ i şekilde tek
başına oluşturabilecek kadar güçlenecekti.⁴³⁴ Görüldüğü gibi, savak sonrası dönemde
ABD'nin SSCB'ye yönelik olarak nasıl bir yaklaşım içerisinde olması gerektiğ i ABD

⁴³² John Lewis Gaddis, **Strategies of Containment**, Oxford: Oxford University Press, 1982, s.4

⁴³³ Ibid., s. 3.

⁴³⁴ Bu konuda Roosevelt'in SSCB'ye olan yaklaşımın yanlırlarını vurgulayan en temel eleştiriler, bu dönemde
ABD'nin Moskova Büyükelçisi olan W. Averell Harriman ve yine ABD'nin Moskova'daki askeri misyonun
başındaki General John R. Deane'den geliyordu. Onlara göre, Roosevelt iyi niyete dayalı yaklaşımın yenilemeli
ve SSCB'ye karşı teknik ve caydırıcı unsurları barındıran bir strateji belirlemeliydi. Ibid., s. 14.

ortaya çıkıyor, ABD dış politikası hakkında önemli

Anlaşılardan oydu ki, Amerikan kozmopolitanizminin evrenselci yaklaşımına savaş kartlarında SSCB'ye yönelik olarak sınırlanmıştı zira savaş kartları bunu gerektiriyordu. Ancak savaş sonrasında dönemle ilgili çok ciddi küphelerin doğması ABD'nin yalnızca'dan aktif şekilde düzen kuruculuğuna geçmesi gerekliliğini de ortaya koyuyordu. Başka bir ifadeyle Amerikan kozmopolitanizminin evrenselci yaklaşımına savaş kartları dahilinde ve de dönemin algısında zorunlu olarak, aktiflemeliydi. Bu sebeple ABD, o zamana kadar SSCB'ye yönelik olarak sınırladığı evrenselci yaklaşımına savaş sonrasında dönemde adım adım artarak sınırlama gereğini duymayacaktı. Tam tersi bu sınırlamanın kalkması bir gereklilik olarak ortaya çıkacaktı. Böylece bu sınır, Soğuk Savaş mentalitesinin önce yavaş yavaş ortaya çıktığı daha sonra ise Truman Doktrini ile iyice netleştiği 1940'ların ikinci yarısında tamamen kalkacak ve SSCB Amerika'nın perspektifinde resmi düşman ilan edilecekti. Ancak görüşümüz üzere bu sefer de SSCB'nin varlığı Amerikan kozmopolitanizminin değerlerine bağlılığına sınırlayan bir unsur olacaktı.

ABD yönetimi açısından, Soğuk Savaş ortamının netleşmesinde, kuşkusuz ABD Dışişleri Bakanlığı'nın SSCB danışmanı George F. Kennan'ın yeri büyüktür. Gerçekten de Kennan, ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgraflarla, SSCB hakkında ABD nezdinde önemli derecede bir fikir oluşmasına sağlamıştır. Örneğin, Kennan, 12 Şubat 1946 tarihli telgrafıyla, Stalin'in 1946'da seçimler öncesindeki konuşmalarını sonucunda, SSCB hakkında şu önemli gözlemleri yapıyordu:

1-Stalin'e göre, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları kapitalizmden kaynaklanan krizlerdi.

2-Stalin'e göre, İkinci Dünya Savaşı Sovyet sisteminin, diğer sistemler içinde, en iyi toplum örgütlenme şekli olduğunu kanıtlamıştır.

3-Stalin'in konuşmalarında, gelecekte SSCB'nin de içinde bulunacağı bir uluslararası dayanışma/ıbirliğine işaret eden hiçbir ifade bulunmamaktaydı. Bunun sebebi, SSCB'nin kendini kapitalist bir kukatma içinde olduğunu düşünmesiydi zira Stalin'in bakanlarından Kaganovich, bunu bir konuşması esnasında, kapitalist düşmanlardan olan Almanya ve Japonya'dan bu savaş vesilesiyle kurtulduklarına ancak SSCB'nin hala daha ciddi bir kapitalist kukatma içinde olduğunu fikrini açık şekilde dile getirmişti. Diğer taraftan Stalin'in

konukmalarē da, SSCBōnin dēk dūnyayē būyūk bir i. 435

Kennanōn dikkat çektij i noktalar, SSCBōnin en temel itibariyle Amerikan deġerleriyle çatēan yönleriydi: kapitalizmin SSCB tarafēndan bir tehlike olarak algēdanmasē ve ABDōnin tüm dūnya için bir geçerli ve faydalē olduġ unu dūkündūġ ü sistemin yani liberal demokrasinin SSCB tarafēndan kabul edilmemesi ve tam tersi komünist sistemin tüm dūnya için faydalē ve hatta gerekli olduġ unun dūkünülmesi, Sovyet anlayēōn Amerikan deġerleriyle çatēan önemli noktalarēydē Kennan tarafēndan dikkat çekilen noktalardan üçüncüsü ise SSCBōnin kendi deġerlerini ve sistemini yayma arayēōna gireceġ inin habercisiydi. Kēsasē Kennanōn tespitlerine göre, özgürlüklere dayalē kendi deġerlerini yayma misyonu içinde olan evrenselci ABD, savak sonrasē dönemde, aynen kendisi gibi, evrenselci bir SSCB ile karkē karkēyaydē Kennanōn söz konusu tespitleri, savak sonrasē dönemin, birbirinden oldukça farklı iki evrenselci yaklakōn çatēacaġ ēnēgösteriyordu.

Görülen oydu ki Birinci Dūnya Savakē sonrasēnda yalnēzcēġ ē tercih eden ABD, bu defa aynē yönde tercihte bulunamayacak kadar zor ve tehlikeli bir uluslararası ortamda bulunuyordu. ABD, SSCB gibi yayđmacē amaçlarē kendi açēōndan açēōndan olan bir devletin varlēōnda, bu defa yalnēzcēġ a geri dönmeyecek ve savak sonrasē dönemin düzen kuruculuġ unu üstlenecekti. ABD, SSCB tehdidiyle burun buruna olan Avrupaōyē bu defa yalnē bērakmayacak ve bundan sonra dēk politikasēnē başkan ve başkanē geldiġ i siyasi kanat ne olursa olsun, SSCBōye yönelik olarak belirleyecekti.

Kenanōn bu tespitler ēġ ēnda, ABDōnin SSCBōye karkē uygulayacaġ ē ilk strateji yine Kennanōn nLong telegramō olarak bilinen uzun telgrafēyla belirleniyordu.⁴³⁵ Bu telgrafa göre, o zamana kadar uygulanan politikalar, ixbirlēi i yapma ya da yapmama tercihini SSCBōye bēaktē ē için yanlātē SSCB ile mücadelenin yolu Kennanōa göre, sabē ve metanete dayalē uzun soluklu bir yaklakōndan geçmekteydi. Çünkü ancak böyle bir yaklakōnla SSCB, ABDōnin kendisinden korkmayacak kadar güçlü ve kararlē olduġ unu anlayabilirdi. Bunun için ise, ABD, SSCB ile arasēnda meydana gelen anlakmazlēklarē üstünü kapatmamalē SSCBōye hiçbir konuda taviz vermemeli, kendi askeri gücünü yeniden yapđandēōken müttefiklerine

⁴³⁵ Telegram 408, From George F. Kennan to Secretary of State, 12 February 1946, Dennis Merrill (Ed.), **Documentary History of the Truman Presidency**, Vol. 7, the USA: University Publication of America, 1996, ss.65-67.

⁴³⁶ Telegram 511, From George F. Kennan to Secretary of State, 22 February 1946, Dennis Merrill (Ed.), **Documentary History of the Truman Presidency**, Vol.7, ss. 68-91.

Ancak bu yapılırken, askeri araçlar her zaman sınırlı olarak kopartılmamalı ve SSCB üzerinde psikolojik bir baskı yaratılarak bu devletin uluslararası ilişkiler anlayışının değeri saklanmalıydı.⁴³⁷ Söz konusu telgrafta Kennan tarafından belirtilen bu strateji, telgraftan 6 ay sonra ABD Başkanı Harry Truman'ın danışmanı olan Clark Clifford tarafından Başkana hazırlanan bir raporda somutlaşacaktı.⁴³⁸ Bu telgraftan sonra, Büyük Britanya Başbakanı Churchill'in Avrupa kıtasının bir ucundan diğer bir ucuna demir perde ile ayrıldığı ve vurguladığı Fulton konuşması (Mart 1946), bu konuşmanın SSCB'de yarattığı tepki⁴³⁹ ile gerginliğin artması ilk etapta gerçekleşen önemli bir gelişmeydi. Bu dönemde, Kennan tarafından yapılan gözlemlere ve Amerikan istihbaratının hazırladığı raporlara göre, kuşkuyla, Sovyet anlayışının ayrılmaz bir parçasıydı.⁴⁴⁰ Kuşkuyla, SSCB'yi dış dünyaya karşı düşmanca davranmasına neden oluyordu. Bir diğer taraftan da Sovyet basınında da sıkça gözlemlenen dış dünyaya karşı kuşkuyla yaklaşım, Sovyet liderlerinin yayımladığı politikalarının gerekçesini, meşru zeminini oluşturmaktaydı. Bundan kurtulmanın tek yolu ise, Kennan'a göre, ABD'nin SSCB'yi kendi iyi niyetine, daha önce de ifade edildiği gibi uzun soluklu ve sabır ile metanete dayalı bir strateji aracılığı ile inandırmasıydı.

Yukarıda belirtilen tehlikelerden sonra, Soğuk Savaş ortamına hazırlayan gelişmeler ardı ardına geldi: 1946'da Sovyet kuvvetlerinin, İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanya'nın işgali akabinde İngiltere ve SSCB tarafından da işgal edilen Almanya'dan geri çekilmeyi

⁴³⁷ Gaddis, **Strategies of Containment**, ss.19-22.

⁴³⁸ Bu raporda Clifford, Kennan'ın tespitlerini sistemli bir şekilde ele almakta ve ABD'nin politikasının nasıl olması gerektiğini belirtmiştir. Clifford'un ifadelerine göre, SSCB, kapitalist dünya ile çatışmanın kaçınılmaz olduğunu düşünmektedir. SSCB ABD ile yaptığı anlaşmaları ihlal etmekte, ve bu şekilde de ABD güvenliğini tehdit etmektedir. ABD'nin öncelikli amacı Sovyet liderlerini, diğer devletlerle bir işbirliğine girmelerinin kendilerinin menfaatine olacağına inandırmak ve kültürel, entelektüel, ve ekonomik temaslarla SSCB'ye kapitalizm ve komünizmin birarada yaşayabileceğini, ama aynı zamanda da ABD'nin yenilmeyecek kadar güçlü ve korkmayacak kadar kararlı olduğunu göstermek olmalıdır. Detay için bkz. Clifford Report on American Relations with the Soviet Union (A Report to the President by the Special Counsel to the President), 24 September 1946, Dennis Merrill (Ed.), **Documentary History** Vol.7, ss.216-295.

⁴³⁹ George F. Kennan, ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir başka telgrafta, Churchill'in konuşmasının Sovyet gazetelerine nasıl yansıtıldığına ele almıştır. Bkz. Telegram 751, From George F. Kennan to Secretary of State, 11 March 1946, Dennis Merrill (Ed.), **Documentary History** , Vol. 7, ss.96-97. Kennan, bir başka telgrafında ise, Churchill'in konuşması üzerine Stalin'de bir Sovyet gazetesi olan Pravda'nın röportajına ele almıştır. Kennan'a göre, Stalin, Churchill'in konuşmasının içeriğini çarpıtarak, gerginliği tımandırmaktadır. Bkz. Telegram 209, From George F. Kennan to Secretary of State, 11 March 1946, Dennis Merrill (Ed.), **Documentary History** Vol.7, ss.102-103. ABD'nin 1946-48 seneleri arasında SSCB'deki büyükelçiliğini yürüten Walter Bedell Smith de, 5 Nisan 1946 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı'na hazırladığı raporda, Stalin'de yapmış olduğu görüşmenin detaylarına bildirmiştir. Smith'in ifadeleriyle, Stalin'e göre Churchill'in konuşması Britanya ve ABD'nin SSCB'ye karşı net bir tavır aldığına gösteriyordu, bu sebeple de mazur görülmezdi. Telegram 1053, 5 April 1946, Dennis Merrill (Ed.), **Documentary History** Vol. 7, ss.132-133.

⁴⁴⁰ Telegram 878, From George F. Kennan to Secretary of State, 20 March 1946, Dennis Merrill (Ed.), **Documentary History** Vol.7, ss.104-111. Ayrıca bkz. Intelligence Review, 4 April 1946, Dennis Merrill (Ed.), **Documentary History** , Vol.7, s.122.

1947’de ABD Başkanē Harry Truman’ın dūnyanın iki
dan birinin özgürlükler dūnyası, diğ erinin ise baskılar
dūnyası olduğ unu ifade ettiğ i konukmasıyla komünizm tehlikesi altında bulunan ūkelere
maddi ve askeri yardımda bulunma taahhüdünü içeren doktrini açıklaması (Yunanistan’daki
komünistler ve merkezi hükümet arasındaki iç savakın bu doktrinin temel sebebi olduğ u kabul
edilmektedir); bir sene sonra, savaktan yekām halinde çıkan Avrupa’nın ekonomik anlamda
yeniden yapıdanması ve bu şekilde de komünizme karşı lamlanması hedefleyen ABD
Dışkileri Bakanē George Marshall’ın Nisan 1948’de uygulamaya koyduğ u Marshall planının
oludurulması, 1948’de başlayan ve neredeyse bir sene süren yakanan Berlin ablukasıkrizi ile
batı-doğ u bölünmesinin hat safhaya varması ve Berlin’in tek bir şehir olarak bu bölünmenin
sembolü haline gelmesi; Nisan 1949’da Batı bloğ unun askeri simgesi olan kollektif savunma
örgütü NATO’nun kurulması (NATO’nun Doğ u Bloğ u versiyonunun kurulması ise Varşova
Paktı adıyla 1955’te gerçekleştirilecekti) ; aynı sene Ağ ustos ayında ise SSCB’nin ilk nükleer
bombayı elde etmesi ve ABD karşısında caydırıcılığı nı arttırması, diğ er yandan birkaç ay
sonra Çin’de komünist devrimin gerçekleşip Çin Halk Cumhuriyeti’nin ilan edilmesi
1940’ların ikinci yarısındaki en temel gelişmeler olarak sıralanabilir.

Tüm bu gelişmeler, İkinci Dünya Savakı esnasında Almanya, İtalya ve Japonya’ya
karşı birarada durmalarına rağmen belli belirsiz de olsa var olan Liberalizm-Komünizm
gerginliğ inin ideolojik boyutla sınırlı kalmayıp, siyasi, askeri ve psikolojik bir boyut da
kazanmasına neden olmuştur. Tarafların birbirleriyle doğ rudan sıcak bir çatışmaya
girmedikleri ancak dolaylı vasıtalarla birbirleriyle mücadele ettikleri bu dönemde⁴⁴¹, söz
konusu gerginlik, sadece Avrupa ile sınırlı kalmamak ve tüm dünyaya yayılarak, Doğ u-Batı
bloklarını ayrılmadan küresel bir mahiyet kazanmasına neden olmuştur. Bunun yanında, ABD ve
SSCB’nin siyasi, askeri ve ekonomik anlamda da dünyanın geri kalanından kıyaslanamayacak
derecede güçlü olarak kalmaları bir tarafta ABD, diğ er tarafta SSCB olmak üzere iki kutubun
doğ masına, geri kalanların ise bu iki kutup etrafında toplanmasına neden olmuştur. İkinci
Dünya Savakı sonrası uluslararası toplumu, ancak sisteme hakim olan bu ideolojik, politik ve
askeri iki kutupluluk ile tanımlanabilir.

⁴⁴¹ İki kutubun dolaylı vasıtalarla, Aptülahat Akın tarafından detaylı şekilde açıklanmıştır. Bu dolaylı vasıtalar,
basın ve radyo aracılığıyla psikoloji harbi, ayaklanmaya kışkırtma ve yardım, ekonomik yardımlar aracılığıyla
ekonomik saldırı ve propaganda aracılığıyla ideolojik saldırılardır. Bkz. Aptülahat Akın, **Soğ uk Harp**, İstanbul:
Yeni Savak Matbaası 1960, ss.19-22.

Soğuk Savak dönemi uluslararası toplumu, böyle bir iki kutuplu denge içinde yaşlandı her dönemde bir uluslararası toplum fikri var olmuyordu ve Soğuk Savak dönemi de buna bir istisna değildi. Bu dönemde de her ne kadar dünya büyük bir doğu-batı gerginliği içinde olsa da, uluslararası ortam, birbirinden habersiz ve bağılantısız devletlerden oluşmuyordu (uluslararası sistemin tanımı bu şekildedir). Uluslararası ortam, birbirinden haberdar olan ve dolaylı şekilde (Kore ve Vietnam'daki savaklar gibi) ya da doğrudan (diplomatik temsilcilikleri aracılığıyla, zira bu dönemde ne ABD ne de SSCB birbirlerinden büyükelçilerini çekmiştir) birbiriyle iletişim kuran iki kutup üzerine kuruluydu. Uluslararası toplumun üyeleri, kendilerini yine birtakım ortak kurallara bağlı görmektedirler, en azından buna yönelik bir inanç mevcuttu. Birleşik Milletler'in 1945'te kurulması bu inancı kanıtladı. Ancak bu da bir gerçektir ki, iki kutupluluk, bu kuralları iklemesine çok zaman engel olmaktaydı. Zira Soğuk Savak dönemi boyunca BM Güvenlik Konseyi'nin Kore örneği dışında tamamen paralyze kalması, söz konusu iki kutupluluktan kaynaklanıyordu. Ancak bu durum, yine de uluslararası toplumun olmadığı göstermez. Zira BM'nin varlığı devam ettirmesi ve söz konusu iki kutupluluğu araştıran SSCB ve ABD temsilcilerinin Güvenlik Konseyi'ndeki koltuklarında oturmaya devam etmeleri bu bakımdan önemlidir. Uluslararası toplum, Bullau'nun tanımladığı gibi anarşik bir toplumdur. Bu niteliği, Soğuk Savak döneminde de geçerlidir. Bu toplumun ortak amaçlarına yönelik olarak belirli bir sorumluluk hissiyatı devletlerde genel itibarıyla yine vardır. Elbette bu hissiyat, iki kutupluluk çerçevesine uygun şekilde ortaya çıkma fırsatı bulmaktadır. Böyle ki:

Batı ve Doğu bloğu arasındaki çok boyutlu rekabet, aynı zamanda beraberinde bir denge de getirmiştir. Batı Bloğunun bir adan ilerlemesine karşılık, Doğu Bloğu da bir adan atmış ya da bu durumun tam tersi yaşanmıştır. Özellikle de nükleer silahların devreye girmesiyle nükleer caydırıcılık önemli bir faktör haline gelmiştir. Zira SSCB'nin 1949'da, ABD'nin 1952'de ulaştığı atom bombasıyla taraflardan biri tarafından bir kez atılmasıyla tüm dünyayı yok edebilirdi. Bu sebeple, hem ABD hem de SSCB, farkında olmadan, kendilerini birçok kâğıt üzerinde eylem içine girmekten alıkoymaktadı. Karşılıklı Mahvolma Dengesi (Mutual Assured Destruction) olarak bilinen bu nükleer denge, taraflar arasındaki gerginlikler esnasında tarafların tavırlarında bir rol oynamıştır. 1960'dan itibaren ise nükleer silahların silahlı çatışmaya yönelik girişimlerin gerçekleşmesi bu bakımdan önemlidir. Sorumluluk hissiyatı, Soğuk Savak dönemi uluslararası toplumunda, iki kutupluluğun sağladığı denge ile bu şekilde ortaya çıkmıştır.

amē dönemin bakānda Amerikan kozmopolitanizminin çākmāsē için elverikli ortamē saĵ lamāxtē. Özellikle Amerikan dāx politikasēna hakim olan söylemde bunu gözlemlemek mümkündür. Örneĵ in Soĵ uk Savak ortamēnē filizlendiĵ i 1940đlarēn ikinci yarēsēnda, ABD Barkanē Truman 20 Ocak 1949đdaki Kongre konukmasēnda, dūnyanēn savak sonrasē iyilekmesinin ve barāēn tesis edilmesinin komūnizm gibi ñyanlāx bir felsefeyeò dayanan Sovyeet hükūmeti tarafēndan tehdit edildiĵ inin altēnē çiziyordu. Trumanā göre, demokrasi insan haklarēna dayanārken; komūnizm, bireyin hukuksuzca tutuklanmasēna, yargēdanmadan cezalandērēlmasēna ve devletin kölesiyimikçesine zorla çalāēēēlmasēna neden olmaktaydē Diĵ er taraftan Trumanā göre demokrasi, kendi kendini yönetmek demekken; komūnizmde birey kendini yönetmekten aciz bir varlāx olarak görölüyordu.⁴⁴² Göröldüĵ ü gibi, ABD, kimlikssel deĵ erlerinden ileri gelen evrenselci yaklakēmēnēn ona verdiĵ i üslūpla, yine kendisi gibi evrenselci bir yaklakēna sahip olan SSCB ile karkē karkēya kalmasē sonucunda, Soĵ uk Savak algēsēnē oluĵ turuyordu. Amerikaōnēn Soĵ uk Savak algēsēna göre, her ne pahasēna olsursa olsun Amerikan deĵ erlerinin ve güvenliĵ inin korunmasē ve kollanmasē ABDōnin menfaatiydi. Diĵ er taraftan bu menfaate tehlike oluĵ turan tehdit artāx ne Nazi Almanyaōsēne de Fakist Kalyaydē ABD için tehdit kesin olarak SSCB ve onun yayēlmacē komūnist ideolojisiydi. Avrupa, savaktan yorgun ve tahrip olmuĵ halde çākmāxtē Britanya bile Yunanistan ve Türkiyeōye yardēn yapamayacak durumdaydē Tüm bunlar, ABDōnin SSCB karēsēnda yalnēz olduĵ unu gösteriyordu. Bu sebeple Soĵ uk savak boyunca ABDōnin amacē söz konusu iki kutuplu dūnyada SSCBōye bir karkē güç oluĵ turmak ve onu çevrelemek olarak ortaya çāktē Ancak bu çevrelemenin ne rēkilde yapēdacaĵ ē ise bakkandan bakkana ve onlarēn öncülūĵ ünde geliĵ tirilen dāx politika stratejileriyle farklılāx gösterecekti.

Gerçekten de Soĵ uk Savak boyunca ABD tarafēndan farklı dönemlerde geliĵ tirilen dāx politika stratejileri, SSCBōnin nasēl yani hangi araçlarla çevreleneceĵ i sorusuna verdikleri cevaplarla birbirinden ayrıēıyordu. ABD zaman zaman ekonomik ve siyasi araçlarē tercih ederken, zaman zaman da askeri araçlarē tercih ediyordu. ABDōnin savak sonrasē dönemde Avrupaōnēn da talebi üzerine üstlendiĵ i düzen kuruculuk rolü, kaçēnēlmasē olarak ABDōye yeni sorumluluklar yüklüyordu. ABD, uluslararası düzenin SSCB alehyine deĵ ikime uĵ ramamasē için farklı araçlara bakıvuruyor, ancak bu durum berbaberinde de önemli bir tutarsēzlēē /çeliĵ kiyi getiriyordu Daha önce ABDōnin uluslararası düzen karkēsēndaki tutarsēzlēē nēn

⁴⁴² Report of the Division of Historical Policy Research, State Department, January 1949, Dennis Merrill (Ed.), **Documentary History** Volume 7, s.297.

ş u gibi, ABD Soğ uk Savak döneminde çoğ u kez, uluslararası düzenin olmazsa olmazlarıñ ihlal etme eğ ilimine giriyor ve bu da müttefiklerince zigzaglar çizen bir süpergüç olarak algılanmasına neden oluyordu. ABD, SSCB'ye yönelik nasıl mücadele etmesi gerektiğ i sorusuna bir önceki başkanın döneminden alınan derslerle her defasında farklı cevaplar veriyordu. Örneğ in ekonomik ve kültürel araçlara ağı lık veren Truman dönemi, askeri güce tamamen öncelik veren Eisenhower döneminden farklılamakta; ya da esnek kalarak ilkesini benimseyen Kennedy dönemi, realpolitik üzerine kurulu Nixon döneminden; Nixon dönemi ise insan hakları söylemini gerçekten de dış politikanın merkezine koyan Carter döneminden; Carter dönemi ise Soğ uk Savak'ın yeniden hararetlendiğ i ve uzay savaşları olarak bilinen nükleerleşmenin hızlandığı Reagan döneminden farklıılmaktaydı Bu durum ise ABD'nin kısır bir döngü içine girmesine neden oluyordu. Bu döngü, ABD açısından, düzeni yine düzen için ihlal etme çabalarını yaratıyordu.

ABD Başkanları tarafından uygulanan stratejiler birbirlerinden farklı olsa da, hepsinin ortak noktası ise SSCB'nin küresel bir tehdit olması sebebiyle, ABD'nin de küresel bir mücadele sürdürmesi gerektiğ iydi. Dolayısıyla söz konusu çevreleme politikasının da hangi stratejiyi içeriyor olursa olsun, küresel ölçekte bir politika olması gerekmektedir. Bu bakımdan, Amerikan kozmopolitizminden ileri gelen evrenselci yaklaşıma ABD'nin yukarıda bahsedilen menfaat, tehdit, ve amaç unsurları konusunda her zaman aynı çizgide kalmasını sağlamak şarttır. ABD, Soğ uk Savak döneminde, başkan kim olursa olsun, tüm dünya için SSCB'ye karşı mücadele etmiştir. ABD dış politikasındaki en temel devamlı unsur, Amerikan evrenselci yaklaşımının uluslararası sistemin, ya da burada ele alınan şekliyle, uluslararası toplumun kartlarına göre oluşturduğu perspektiftir. ABD, Soğ uk Savak dönemi boyunca, kullandığı araç ne olursa olsun, bu evrenselci yaklaşımın ona sağladığı gözlemlerle uluslararası gelişmeleri okumaktadır.

2.2.2.2. Türkiye'nin uluslararası yönelimi

1945 yılında, Türkiye, savaş sonrası dönemde uluslararası yöneliminin liberal demokrasilerin çizgisi yönünde olacağı sinyallerini uzun bir tarafsızlık sürecinden sonra dönemin mihver devletlerine savaş ilan ederek ve bu şekilde de uluslararası barış ve güvenliğin sembolü olarak kurulan Birleşmiş Milletler'in kurucu üyelerinden biri olarak göndermişti. Ancak İkinci Dünya Savaşı ardından meydana çıkan iki kutupluluk içinde,

en temel itibariyle SSCB'den aldığı tehdit

Esasēnda Tūrkiye'nin SSCB'den aldığı tehdit, savak sonrasēnda baklamamēte Henüz İkinci Dünya Savakē sonlanē ve büyük güçler savak sonrasē dönemin uluslararası düzeninin görümlerini yaparken, SSCB Mart 1945'te Tūrkiye'ye nota vererek, pek yakēn tarihte süresi sona erecek olan 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldēmazlık Andlakmasēnē yenilemek istemediğini bildiriyordu. Haziran 1945'te ise SSCB, Tūrkiye'ye ilk taleplerini iletiyordu. Bu talepler, Boğ azlarēn Tūrkiye ve SSCB ile ortaklık savunulmasē SSCB'ye Boğ azlarda askeri üs verilmesi, ve Boğ azlar Rejimini belirleyen Montreux Sözleşmesinin bu sebeple yeniden düzenlenmesi konularēnē içermektedir.

Görülen oydu ki söz konusu talepler, Tūrkiye'nin dēk politikasēnēn önemli unsurlarēndan olan ulusal egemenlik prensibine ve yapıdan antlakmalara bağıl dēk prensibine tamamiyle ters dükmekeydi. Aynē zamanda uluslararası düzenin olmazsa olmazlarēndan olan söz konusu iki unsur, SSCB tarafēndan açēkça tehdit ediliyordu. Difer taraftan bu taleplerin reddedilmesi sonucunda, SSCB'de Tūrkiye aleyhine baklayan propaganda, SSCB'nin pek yakēn zamanda Tūrkiye'nin Kars ve Ardahan kēhirlerini alacığına yönelikti.⁴⁴³ Bu ise, Tūrkiye açēsēndan, SSCB tarafēndan askeri güç kullanēp Tūrkiye'nin sēnēlarēn dokunulmazlığı nē ihlal etmesi yani uluslararası düzenin bir difer olmazsa olmazēnē ihlali demekti. Bu sebeple SSCB'nin savakēn akabinde ortaya koyduğı bu talepler, Tūrkiye açēsēndan uluslararası düzenin ta kendisini tehdit eden, uluslararası düzeni bozmaya yönelik revizyonist taleplerdi. 1945 ve Sovyet taleplerinin Tūrkiye'ye yeniden bir nota ile iletildiği 1946 seneleri bu sebeple Tūrkiye açēsēndan oldukça gergin bir döneme ikaret etmektedir.

Tūrkiye'nin 1945 senesinden itibaren SSCB kaynaklı açēk bir tehdit algēsēnēn olmasē İkinci Dünya Savakē ardēnda, henüz uluslararası sistemdeki iki kutupluluk net dahi değı ilken, Tūrkiye'nin uluslararası yönelimini belirlemiktir. Yeni dönemin kokuollarē (iki kutupluluk) henüz netlekmemik olmasēna rağımen, Tūrkiye açēsēndan açēkte ki savak sonrasē dönemin *nēhakiki davasē Rus emperyalizmi* idi. Dönemin Türk diplomatlarēndan Abdülhalat Akkinān ifadeleriyle *nēRuslar, bütün dünya üzerinde hegemonyalarēnē kurmak sevdasēndaydēarē*.⁴⁴⁴ Bu sebeple Tūrkiye bu dönemde hiçbir kēkilde SSCB'nin yanēnda olamazdı çünkü bu, Tūrkiye açēsēndan onun en temel değı erleri olan ulusal bağımsızlık ve egemenliğine karkē bir tehdit

⁴⁴³ Ülman, s.56.

⁴⁴⁴ Aptülhat Akkin, *Soğuk Harp*, s.9.

kiye nin yapt   en temel key ise SSCB kar  s nda ona
nuttur.

Gerçekten de Sovyetler Birliği hem içindeki siyasi iktidarın ideolojik kimli i (komünizm) hem de T rkiye den söz konusu siyasi/askeri talepleriyle, bu dönemde T rkiye nin Amerikan desteği aramas na neden olmuştur. Zira Avrupa savaktan ekonomik, siyasi ve askeri anlamda büyük kay plarla   km t  ve bu durumda T rkiye nin s   nabilece i tek  lke ABD kal yordu. SSCB talepleri kar  s nda T rkiye nin birçok kez endikelerini ABD ye ilettiği bilinmekte ve hatta taleplerin ilk kez söz konusu oldu u dönemde yani 1945 senesinin Mart-Haziran aylar  aras nda, So uk Savak ortam  henüz netlekmemik olduğundan, T rkiye nin ABD den beklediği desteği görmediği de bilinmektedir.⁴⁴⁵ Dolay  yla T rkiye nin uluslararası yönelimi, esasen daha uluslararası sistemin yap   belli olmadan netlekmiktir.

T rkiye nin SSCB talepleri konusunda ABD nin desteğini alması için, So uk Savak ortamının 1945-46 k  nda K an kriziyle somutlakmaya baklamas n  beklemesi gerekecekti. Gerçekten de gerginliği tetikleyen bu gelikme ABD nin SSCB ni niyetini sorgulamas na neden olmuştur. Türkiye ABD nin Sovyet talepleri konusundaki ilk a  k desteğini, 1946 senesinde SSCB nin T rkiye ye gönderdiği ikinci nota sonucunda ABD nin bu notaya bir bakka notayla kar   k vermesiyle alm  t r. Bu desteğin iyice resmilekmesi ise 1947 de Bakan Truman n Kongre ye yönelik olarak hem Yunanistan hem de T rkiye ye yardım edilmesi gerekliliğini anlatt   konukmas yla ger eklekmiktir. ABD Bakan  Harry Truman, 12 Mart 1947 tarihinde Kongre de yapt   konukmada, Yunanistan ve Türkiye hakk ndaki endikelerini dile getirdi. ABD, zaten Yunanistan hükümetinden ekonomik yardım talebi alm  t ⁴⁴⁶ Kaldı ki D  ikleri Bakan yard mc   Joseph M. Jones taraf ndan hazırlanan raporlarda da

⁴⁴⁵ T rkiye nin 1945 senesinde SSCB nin talepleri kar  s nda yalnız kald   birçok çalışmada ifade edilen bir gerçektir. Ayrıca bu durum, d nein ABD i diplomatlar ndan Joseph Grew n an ar nda da belirtilmiştir. Grew n göre Sovyetlerin talepleri, T rkiye ye yönelik açık bir tehdit teşkil etmemekteydi. Grew, ss.1470-1473. ABD nin bu tavr n n altında yatan temel sebep, yukarda da belirtildiği gibi bu dönemde ABD nin SSCB nin niyetinden henüz emin olmamas yd  Kald ki SSCB Montrö S zlekmesinin yenilenmesini talep etmekteydi ve bu revizyon belki de ABD nin de serbest ticaret konusunda içine yarayabilirdi. Bkz.  lman, s.62.

⁴⁴⁶ 3 Mart 1947 tarihinde Yunanistan b bakan  Dimitrios Maximos taraf ndan Truman a bir mektup gönderilmişti. Bu mektupta Maximos, Yunanistan n içinde bulundu u ekonomik s   nt  ve kar  kar  ya oldu u komünist tehditten bahsediliyor ve bu sebeple de ABD den a  k şekilde ekonomik yardım talep ediliyordu. ABD nin yapaca   yardımla, Yunanistan bir yandan en temel ihtiyaç maddelerini kar  layacak (yiyecek ve giysi gibi), diğer yandan ise güvenliğine yat  n yaparak hükümetin komünist tehdit kar  s nda güçlü olmasını ve bir demokrasi olarak kalabilmesini sa layacakt . Bkz. Greek Government  Appeal from Paul Economou-Gouras to Geroqe C. Marshall, 3 March 1947, Dennis Merrill (Ed.), **Documentary History **, Vol. 8, ss.12-14.

Yutta olduğ u birçok kez ifade edilmikti.⁴⁴⁷ Truman'ın bu talebi duymazlıktan gelebilirdi zira Yunanistan hükümeti komünistlerce yönetilen teröristlerle mücadele etmekteydi. Diğer taraftan Yunanistan'ın komşusu olan Türkiye de dikkate alınmalıydı Türkiye'nin bağımsız bir devlet olarak bekasını sürdürmesi, Amerikan halkı için daha az önemli olmamalıydı Britanya hükümeti Yunanistan ve Türkiye'ye daha fazla yardım yapamayacağıni bildirmikti. O halde Türkiye'nin de Amerikan yardımına ihtiyacı vardı Çünkü totaliter bir rejim, özgür toplumlar üzerinde dolaylı ya da doğrudan bir baskı uygulayarak uluslararası barışı tehdit etmekteydi. ABD'nin politikasında Truman'ın ifade ettiği gibi özgür toplumları desteklemek olmalıydı⁴⁴⁸

SSCB'nin, dünyaya tehlike oluşturdugunu düşünölen ideolojisi ve yaymacı politikaları Amerikan kozmopolitanizminin net şekilde ortaya çıkmasını sağlama ABD'nin evrenselci yaklaşımına sonucunda ise, SSCB tehlikesiyle tehdit edilen ölkelere ABD yardım etmeli, onların bağımsız ölkeler olarak kalabilmelerini sağlama SSCB'ye olan coşu rafı yakınlığı sebebiyle tehdidi çok yakında hisseden Türkiye'nin imdadına bu şekilde evrenselci Amerika koşuyordu.

Türkiye'nin SSCB ile ilgili endişeleri, onu Batı bloğunun savunma ittifakına girmesi için de cesaretlendiriyordu. İki farklı evrenselci yaklaşımın ilk açık çatışması 1950'lerin başında Kore'de gerçekleşmekteydi. Sovyet yanlı Kuzey Kore'nin, ondan bağımsız kalmak isteyen Amerikan yanlı Güney Kore'ye saldırması sonucunda, Batı bloğu Kore'ye asker göndermiş, Türkiye de buna önemli derecede katkıda bulunmaktı. Türkiye her hareketiyle, Batı bloğunun güvenliğı için hareket etmeye hazır olduğunu ifade etmeye çalışıyor ve bu bloğun 1949 senesinde kurulan savunma ittifakına katılmayı garanti altına almaya çalışıyordu. Türkiye'nin Soğuk Savak ortamında uluslararası yöneliminin netleşmesi ise, üyesi olmak için çok çaba sarfettiğı NATO'ya 1952'de girişiyle olmuştur. Türkiye'nin uluslararası yöneliminin Batı Bloğu içinde olması bu şekilde resmîyet kazanmak ve bu yönelim Soğuk Savak dönemi boyunca devam etmiştir.

İkinci Dünya Savakı hemen sonrasında, SSCB'nin Türkiye'ye yönelik olarak dile getirdiğı talepleri, bu dönemde Türkiye'nin tehdit algısının merkezinde bu ölkenin olmasına

⁴⁴⁷ Background Memorandum on Greece, 3 March 1947, Dennis Merrill (Ed.), **Documentary History**, Vol. 8, ss.15-24; Suggestions for the President's Message to Congress in regard to Greek Situation, 3 March 1947, Dennis Merrill (Ed.), **Documentary History**, Vol.8, ss.25-30.

⁴⁴⁸ Address of the President of the US Harry Truman to the Senate (Truman Doctrine), 12 March 1947, Dennis Merrill (Ed.), **Documentary History**, Vol. 8, ss.99-103.

em de stratejik anlamda bir tehdit oluşturarak, Türk dâk lenmesinde en temel rolü oynamâttır. Türkiye'nin her ne pahasına olursa olsun en temel menfaati, her dönemde olduğu gibi, bu dönemde de kendi ulusal bağımsızlık ve egemenliği ini korumaktır. Buna karşılık tehdit oluşturana SSCB, bu sebeple Türkiye'nin tehdit algısının merkezinde yer almaktadır. Bu sebeple, bu dönemde Türkiye'nin amacı SSCB tehdidini bertaraf etmektir. Bunu ise Batı bloğunun bir parçası olarak gerçekleştirmek istemiktir. ABD liderliği içinde Batı bloğu ile iyi ilişkiler içinde olmak, onların savunma ittifaklarına katılmak, Batı bloğunun menfaatinin tehlikeye girdiğini yerlerde onlara destek sağlamak, Soğuk Savaşın ilk dönemlerinde Türkiye'nin en temel politikaları olmuştur.

Türk komüniteryanizminin partikülarist yapısı kimliklerin ele alındığı bölümünde ifade edildiğini gibi, en temel itibarıyla özelle odaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle Türkiye kimliğinin temel değerleri, Türkiye'nin ulusal güvenliği, ulusal bağımsızlık ve egemenliğine öncelik vermektedir. İkinci Dünya Savaşının hemen sonrasında, Türkiye'nin temel değerlerine yönelik olarak SSCB gibi evrensel bir tehlike kaynağından tehdit gelmesi, Türkiye'nin partikülarist yaklaşımının ABD'nin evrenselci yaklaşımıyla örtükmesini sağlamıştır. Kimliklerinden gelen değerleri sebebiyle yaklaşımları farklı olsa dahi hem Türkiye hem de ABD'nin iki kutuplu bir dünyada aynı kutup içinde yer almaları tarafları birbirine yaklaştırmıştır. Başka bir deyişle SSCB'nin varlığı Türkiye'nin ulusal güvenlik önceliğini ile ABD'nin küresel güvenlik önceliğinin örtükmesini sağlamıştır. Savaşın hemen ardından Türkiye'nin Sovyet talepleriyle karşılaşması Türkiye değerleriyle ABD değerlerinin benzer şekilde araçsallaştırılmasına neden olmuştur. Daha sonraki senelerde ise, SSCB'nin varlığı her zaman için Türkiye ve ABD'yi birarada tutan bir unsur olarak kalmıştır. Soğuk Savaş döneminde Türk-Amerikan ilişkilerindeki en temel benzerlik noktası bu şekildeyken, taraflar arasındaki ayrışma noktaları ise Soğuk Savaş ilerleyen senelerinde Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgedeki dinamikler karşısında farklı olan öncelikler konusunda ortaya çıkacaktır.

2.2.2.3.1. 1950'lerde Türkiye'nin Ortadoğu'da siliklerden partikülarizmi ve sorgulanan bölgesel rolü

Bir bakış açısına göre, *İsrafil Savak Ortadoğu'da bakılamıyordu ancak bu genelde unutulur*.⁴⁴⁹ Zira SSCB'nin Mart 1946'da İran'daki kuvvetlerini çekmeyi reddetmesi savak döneminden süregelen Sovyet-Amerikan ittifakındaki ilk temel krizdi. Bu krizle beraber, bir yandan ABD'nin Sovyetlerin amaçları ve niyetleri hakkındaki şüpheleri ağırlık kazanıyor, diğ er yandan da ABD'nin o zamana kadar Britanya-Sovyet rekabetinin gözlem sahası olarak nitelendirdiği Ortadoğu'ya olan ilgisi yavaş yavaş somutlaşmaya başlıyordu.⁴⁵⁰ Buna ek olarak, Kore Savakı da Sovyet tehdidinin dünyanın her yerinde bir anda büyük bir güvenlik sorunu yaratabileceğini göstermek ve ABD'nin Ortadoğu'ya olan ilgisinin artmasında katalizör rol oynamıştı.⁴⁵¹ ABD'nin Ortadoğu'ya olan ilgisinin somutlaşması 1950 senesinde Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi'nin NSC 68 olarak bilinen kararıyla ve daha ilerde de 1957 tarihli Eisenhower doktrini olarak anılan ve ABD'nin Ortadoğu'da Sovyet tehdidine maruz kalan ülkelerin kendinden yardım istemesi durumunda askeri ve ekonomik yardımda bulunacağı taahhüt ettiği doktrinle (*The New Look*) resmi bir temele oturtulmuştur.

NSC 68, Kennan'ın çevreleme stratejisinden farklı olarak, SSCB'yi daha bütünsel bir tehdit olarak görmekte ve bu sebeple de SSCB'ye karşı sürdürülen mücadelenin de daha bütünsel olması gerektiğini fikrini içermektedir. NSC 68, ABD'nin çıkarlarını da daha geniş tanımlamakta ve bu bağlamda da askeri araçları SSCB'ye karşı önemli bir mücadele aracı olarak görmekteydi. Bu dönemde ABD'nin evrenselci yaklaşımı NSC 68'in Kennan'ın çevreleme stratejisinden farklı olarak savunma alanında getirdiği yenilikle ortaya daha net çıkıyordu: zira NSC 68, yukarıda da ifade edildiği gibi daha bütüncül bir tehdit algısına sahip olduğundan, savunma stratejisi olarak düşmanın zayıf olduğu ve ABD için hayati olan belli bölgelerin savunulması yerine (*strongpoint defense*) tüm bölgelerin SSCB karşısında

⁴⁴⁹ Fred Halliday, *The Middle East, The Great Powers, and the Cold War*, Yezid Sayigh, Avi Shlaim (Ed.), **The Cold War and the Middle East** içinde (6-26), Oxford: Clarendon Press, s.10.

⁴⁵⁰ Gerçekten de İkinci Dünya Savakı'nın hemen sonrasında ABD'nin Ortadoğu'ya olan ilgisi, SSCB-İngiltere rekabetini gözlemlemekle sınırlıydı. Örneğin Nisan 1946'da SSCB'nin bu bölgedeki faaliyetlerini analiz eden ABD İstihbarat raporunda, SSCB'nin bu bölgede hem kendisine bağlı devletler yaratarak bir korunma bölgesi oluşturmak, hem de bu bölgedeki su yollarını ve petrol yataklarını ele geçirerek, Britanya'nın buradaki ekonomik, siyasi ve askeri hakimiyetini sonlandırıp onun yerine geçme arayışında olduğu belirtiliyor, ve ABD'nin bu bölgeye yönelik hiçbir amaç ya da politikasından bahsedilmiyordu. Anlatılan o ki, savakın akabindeki dönemde, Ortadoğu bir süreliğine, ticari çıkarlarını koruması dışında, siyasi anlamda ABD için sadece bir gözlem sahasıydı. Rapor için bkz. *Intelligence Review*, 11 April 1946, Dennis Merrill (Ed.), **Documentary History** Vol. 7, ss.146-149.

⁴⁵¹ Gönülöl, **Olaylarla Türk Dış Politikası** s. 251.

efense) bir strateji içeriyordu.⁴⁵² ABD için NSC 68 ile
ekiyordu. SSCB sadece askeri anlamda deñ il, ideolojik

anlamda da bir dükmande ve bu sebeple her türlü araç SSCB'ye karkē mücadele için
gerekliydi.

Diğ er taraftan Türkiye, savak sonrasē dönemde SSCB'den aldē ē notalar sonucunda,
daha önce de belirtildiğ i gibi, tehdit algēān merkezine SSCB'yi koymuğu. Menfaati, tehdit
algēē ve amacē SSCB etrafında kekilleniyor ve bu durum Türkiye'nin bu dönem tercih ettiğ i
araçlarē da etkiliyordu. Türkiye'nin ulusal bağ ānsēzlēk ve egemenliğ ine yönelik SSCB'den
aldē ē tehdit sonucunda, SSCB'ye karkē bölgesel ittifaklar arayēāna girmesi, Türkiye'nin bu
dönem tercih ettiğ i önemli araçlardandē Örneğ in Türkiye'nin NATO üyeliğ i kesinlektikten
sonra Batē Bloğ unun Ortadoğ u'daki çākarlarēn korunmasē amacēyla ilgili projelere ilgi
duymaya bakladē ē bilinmekteydi.⁴⁵³ Bu ilginin 1951 Sonbaharēndan itibaren bakladē ē
söylenabilir. Her ne kadar Türkiye'nin bu projelere ilgi göstermēk olsa da, söz konusu
projelerin Kğiltere tarafēndan ortaya konulmasē bu projelerin bölgenin diğ er devletlerince
Kğiltere'nin emperyalist emelleri olarak nitelendirilmesi sonucunda desteklenmesini
engellemēk ve projeler hayata geçememektir.⁴⁵⁴

Diğ er taraftan, 1953 senesinde liderleri Stalin'n ölümüyle beraber SSCB,
Türkiye'den taleplerini geri çekmēk olmasēna rağ men, Türk dēk politikasēna yön veren temel

⁴⁵² Kennan'n çevreleme strateji iile NSC 68 arasēndaki farklar için bkz. Gaddis, **Strategies of Containment**, ss.89-109.

⁴⁵³ Nasuh Uslu, **The Turkish-American Relationship Between 1947-2003, The History of a Distinctive Alliance**, New York: Nova Science Publishers, 2003, s. 113

⁴⁵⁴ Gerçekten de, Kğiltere tarafēndan tam da bu dönemlerde ortaya atēdan Orta Doğ u Kumandanlē ē (*Middle East Command*) ve daha sonra da Orta Doğ u Savunmasē Örgütü (*Middle East Defense Organisation*) Türkiye tarafēndan olumlu karkēanmēātē Kğ projenin amacē öncelikle Mēāē ve elbette diğ er Orta Doğ u ülkelerini dēāarēdan gelebilecek bir saldıēdan korumaktē Mēā da bu projede nēkītō bir taraf olacak, Süveykūdeki eski Kğiliz üssü Mēāēn egemenliğ ine bēakēacak; karkēē ānda ise Mēā barēk ve savak dönemlerinde Kumandanlē ēn Orta Doğ u savunmasēē kolaylaētēmak amacēyla Müttefikleri topraklarēndaki tüm stratejik olanaklardan yararlanērtacak ve Süveykūdeki eski Kğiliz üssünde de Müttefik kuvvetlerin konulanmasēna izin verecekti. Her ne kadar Türkiye bu projeyi desteklemēk olsa da, proje, Mēā tarafēndan ekıtlar arasēndaki bir ıkırlılığ i önerisinden çok, Kğiltere'nin emperyalist amaçlarēn bir aracē olarak algēandē ēndan, somutlakamamēātē. Zira, projenin Kğiltere tarafēndan ortaya konulmasının zamanlamasē Mēā için manidardē Söz konusu projenin deklare edilmesinden çok kēsa bir süre önce, Mēā, Kğiltere ile 1936'da imzaladē ē ve Kğiltere'ye birçok imtiyaz verdiğ i antlakmayē feshettiğ ini açēklamēātē Mēāēn gözünde, bu proje, Kğiltere'nin kaybettiğ i imtiyazlarē geri kazanma çabasēndan bakka bir anlam içermiyordu. Bkz. Ibid., s.114

Kıncı proje, yine Kğiltere tarafēndan öne sürülen bir proje olmanē yanēsēa ilkinden farklı olarak bu sefer Orta Doğ u ülkelerinin yanēda Avustralya, Yeni Zelanda, ve Güney Afrika Birliğ i'ni de içeren bir projeydi. 1952'nin Ekimānde Türkiye ve Kğiltere anlaarak, Arap devletlerini MEDO'ya katēmalarēnē sağ lamak amacēyla Arap devletleri liderleriyle birebir görükmē kararē aldılar. Türkiye, Araplarē böyle bir örgüte üyeliğ e ikna etme konusunda kendini güçlüğ görmesine karkēn, Araplar, Türkiye'nin yakēnlakma çabalarēna çok az ilgi gösterdiler. Ve yine Mēā, aynē sebeplerden ötürü projeye tamamēyla karkēēēkēnca, Arap devletlerinin isteksizliğ i sonucunda bu Kğiliz giriimi de rafa kaldēēmēk oldu. Ara Sanjian, nThe formulation of Baghdad Pactō, **Middle Eastern Studies**, Vol.33, No.2, April 1997, ss.230-231

olmasē Türk dēk politikasēnēn bu dōnemde kimliē ini
çēkarōēnēn, aē ēlēklē olarak evrensel bir ideoloji olan
antikomünizm tarafēndan belirlendiē ini, bakka bir ifadeyle Türkiyeōnin bu dōnemki ulusal
çēkarōēnēn antikomünizm ile özdekleştirildiē ini dükündürmektedir. Ancak elbette bu durumun
temel sebebi, SSCBōnin Türkiyeōnin çok yakēnēndaki bōlgelerdeki özellikle de Ortadoē uōdaki
devletlerle yakē ilikiler kurmaya baklamasēydē Türk diplomat Zeki Kuneralpōn dediē i gibi,
Türkiye bu dōnemde *ñKomünist Kınparatorluē u tarafēndan kuzeyden kukatēmōtē ve kimdi de
güneyden kukatēm mak üzereōidi.*⁴⁵⁵ Bir bakka diplomat Aptūlahat Akkīn de komünistlerin,
*ñbarka yerlerden memlekete sokamadēklarē ajanlarē, güney sēnēlarēndan rahat rahat
geçirebilirlerō* ifadesiyle, SSCBōnin Ortadoē u devletleriyle olan yakē münasebeti sonucunda
Türkiyeōnin güneyinden açē kekilde tehdit aldıē ēnēifade ediyordu.⁴⁵⁶

Türkiyeōnin bu dōnemki dēk politikasēnēn antikomünizm çerçevesinde kekillendiē ini
gōsteren en belirgin ve ilk örnek, 1950ōlerin ortasēnda Türkiyeōnin Kūgiltireōnin de üyesi
olduē u bir savunma örgütü olan Baē dat Paktēna üyeliē i, daha doē rusu bu paktēn girikimcisi
ve hatta bazē gözlem ve yorumlara göre ise zorlayēcēē olmasēydē Ortadoē uōnun SSCB
karkēsēnda güvenliē ini hedefleyen Paktēn kurulmasē esnasēnda, Türkiyeōnin Irakōē
Kūgiltireōnin Irak topraklarēnda üs sahibi olma fērsatēnē saē layacak olan bu pakta sokmak
amacēyla sarfettiē i çabalarēn, paktē *ñempoze etmekō* derecesine kadar varmasē dikkat
çekicidir.⁴⁵⁷ Bunun dēkēnda, Türk dēk politikasē karar alēcēlarē tarafēndan, Baē dat Paktēnēn,
SSCBōye karkē bir güvenlik önlemi olmasē dēkēnda bir bakka anlamē daha vardē Bu pakt,
dōnemin Bakanē Adnan Menderes ve Dēkikleri Bakanē Fatin Rūktū Zorlu tarafēndan dile
getirildiē i gibi *ñdünyadaki barēk sever uluslarēn olukturduē u bloē unō* Ortadoē u bōlgesindeki

⁴⁵⁵ Zeki Kuneralp, **Sadece Diplomat**, İstanbul: İstanbul Matbaasē 1981, s.124.

⁴⁵⁶ Apdūlahat Akkīn, **Türkiyeōnin 1945ōden Sonraki DēkPolitika Geliēmeleri: Orta Doē u Meseleleri**,
İstanbul: İsmail Akgūn Matbaacēdēk, 1959, s. 125.

⁴⁵⁷ 1930 senesinde Britanya ve Irak arasēnda imzalanan antlakmaya göre Britanya Irak topraklarēnda üslere
sahipti ancak bu antlakma 1956 senesi itibariyle sona erecekti, yenilenmesi ise pek ihtimal dahilinde deē ildi.
Oysaki Baē dat Paktē Britanyaōya bu fērsatē yeniden saē layacaktır zira Paktēn 5. maddesine göre , bōlgenin
güvenliē i ve barēkē için üye ūlkelerin topraklarēnē devletlerin iltihakēna açē olacaē ē öngörölüyordu. Gōnlūbol,
Olaylarla Türk DēkPolitikasē ss. 263-264.

Türkiyeōnin Irakōē Baē dat Paktēna neredeseyse zorlamasē konusunda ise özellikle dōnemin diplomatlarēndan,
bahsi geēen dōnemde Mēsē Büyükelçiliē iōnde Bakkatiplik yapmakta olan olan Mahmut Dikerdemōn ifadeleri
önemlidir: *ñē Ben daha yurda dōnmek üzere İskenderiyeōden vapura bindiē im sērada, Menderesēde Zorlu
Baē datōa gitmiēler, Nuri Sait Paēōyē sēkātēarak Baē dat Paktēnē onaylatmēdardē Irak Bakanēnēn son ana
dek direnme çabalarēna karkē Menderes restini çekmiē, Baē dat ziyaretini yarēda bēarakarak, Ankaraōya dōnmek
tehdidi altēnda Irak Parlamentosuōnun Baē dat Paktēnē bir oturumda onaylamasēnē saē lamōtēō, Mahmut
Dikerdem, Ortadoē uōda Devrim Yēllarē (Bir Büyükelçinin Anēlarē), İstanbul: Cem Yayēnevi, 1990, s.119.
Benzer kekilde, bu konuda Aykēgöl Severōn ifadelerine göre de, Menderes hükümetinin bu dōnemki en temel
amacē Baē dat Paktēnē olabildiē ince fazla sayēda ūlkeye *ñsatmakō* idi. Aykēgöl Sever, *ñThe Compliant Ally?
Turkey and the West in the Middle East 1954-1958ō*, **Middle Eastern Studies**, Vol.34, No.2, 1998, s.75.*

Bağ dat Paktına katılmasındaki temel motivasyonlardan olarak algıdadığı Komünizm'e karşı duyduğu tepki olduğu göstermektedir.

Anlaşılardan oydu ki, Türkiye aslında 1952 senesinde NATO'ya üye olarak belirlediği uluslararası yönelimini, bu dönemde bir de içinde bulunduğ u bölgede vurgulama ihtiyacı hissetmiştir. Bölge ülkelerini Batı ittifakına sokma misyonunu da üstlenerek⁴⁵⁹ , Türkiye bu dönemde Ortadoğu gelişmelerini yönlendirmek gibi aktif bir rol benimsemiştir. Zira dönemin Türk dış politikasına yönlendirenlere göre, SSCB tehdidi varlığında, *Orta Doğu devletlerinin çok geri kalmış olan ülkelerini ileri medeniyet sahibi milletler seviyesine yaklaştırmak* için birlikteliği etmeleri gerekliliği yadsınamaz bir gerçektir. Ancak görülen oydu ki Bağ dat Paktının ruhuna *şamimiyetle bağlı olan Türkiye'den farklı olarak bu pakta milliyetçilikleri ve komünist tehlikeyi uzak bir kaygı gibi görmeleri* sebebiyle Türkiye kadar ilgi göstermiyorlardı⁴⁶⁰

Gerçekten de Türk liderlerin, Arap ülkelerini Bağ dat Paktına katılmaları amacıyla büyük çaba sarf etmesine ve bu Paktın onlara sağ layacağı faydalar konusunda onları ikna turlarına çıkmasına rağmen, Arap ülkelerinin Bağ dat Paktı konusunda Türkiye ile aynı heyecan ve motivasyonu taşınaması dikkat çekiciydi. Bu durum aynı zamanda Bağ dat Paktının bölgede nasıl algılandığına da önemli bir göstergesiydi. Bağ dat Paktının girikimcisi olan Türkiye, bu dönemde özellikle Mısır ve Suriye'den sert tepkiler alıyor ve Arap Birliği'ni ikiye bölmekle itham ediliyordu. Türk dış politikası karar alıcıları bu

⁴⁵⁸ Bu bağlamda, Türkiye ve Irak arasında 24 kubat 1955 tarihinde imzalanan antlaşmanın TBMM'de onaylanmasına ilişkin kanun tasarısının görüşülmesi esnasında Başbakan Adnan Menderes'in kullandığı ifadeler önemlidir: *«Muhterem arkadaşlar, bu muahedenin bir defa Irak ve Türkiye için çok hayâli ve feyizli neticeler vermesini ve aynı derecede bütün Arap memleketleri ve Türkiye için hayâli çok, çok hayâli ve feyizli neticeler vermesini temenni ederim. Orta karışın sulh ve sükuna muhtaç memleketlerinin de bu vesikada kendileri için çok faydalı bir mesnet bulacaklarını ifade etmek isterim. Dolayısıyla dünyanın sulh sever milletlerinin tekil ettiği cephenin, bu muahede münasebetiyle çok faydalanacağından hiç küphe etmiyorum. Bu muahedenin akdiyle Türkiye ve Irak birleşmektedir. Fakat bu muahede Irak'da Türkiye'nin beraber hareket etmek kararlarından çok daha ileri ve daha büyük bir mana taşınmaktadır ki, bu mana da, bu muahedenin dünya sulhuna büyük bir ehemmiyet atfeder bir vesika mahiyetini taşınasındır.»* Mustafa Doğan, **Adnan Menderes'in Konuşmaları**, Cilt:2, İstanbul: Ekicigil Matbaası 1957, s.124.

Aynı şekilde, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün de 27 kubat 1955 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmasında, aynen Adnan Menderes'in konuşmasında yer verdiği gibi, *«Bağ dat Paktının, bizimle Irak için olduğu kadar, Orta Doğu milletleri, daha doğrusu, dünyanın bütün hür milletleri cephesi için de emniyet ve istikrar sağ layan ve atı için büyük ümitler veren bir unsur tekil ettiğine kanaatim, cümlesini sarf etmesi, imzalanan ittifak antlaşmasının Ortadoğu güvenliğinin çok daha ötesinde bir öneme sahip olduğu kanılar niteliktedir. Aynı Tarih, 27 kubat 1955.*

⁴⁵⁹ Türkiye'nin Lübnan ve Ürdün'ün de Bağ dat Paktına üyelikleri için çaba sarfettiği dönemin birincil kaynaklarda yer almaktadır. Örneğin Türkiye, bu iki ülkeyi Bağ dat Paktına katabilmek için, dönemin Türk diplomatlarından Mahmut Dikerdem'in ifadesiyle, Ürdün ve Lübnan'a karşı *«dostluk saldırılarına»* geçmişti. Dikerdem, s.164

⁴⁶⁰ Abdülhamit Akın, **Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri: Orta Doğu Meseleleri**, s. 121.

bölgede ihtiyaç duyulduğuna yönelik paktē niyetini
bölge ülkeleri tarafından daha da dēklanmasēna neden

oluyordu. Bađ dat Paktē kurulduktan hemen sonra Mēšē lideri Nasēōn önce Suriye ile, daha sonra da Suudi Arabistan ile alternatif bir güvenlik paktē imzalayacađ ēnē da açēklamasē Bađ dat Paktēna bölge devletlerince duyulan güvensizliđ i ortaya koyuyordu. Mēšē gerçekten de, Suriye ile Savunma Antlakmasēnē 20 Ekim 1955te; Suudi Arabistan ile Savunma Antlakmasēnē27 Ekim 1955te imzaladē⁴⁶¹

Açēkte ki bu dönemde Türk dēk politikasē karar alēđarēnēn Orta Doğ uōda Bağ dat Paktē konusunda aktif bir rol benimsemek olmalarē bu tutumun Türkiyeōnin menfaatine olduğunu dükünmelerinden kaynaklanmaktaydē Zira birçok kez dile getirildiğ i gibi Türkiyeōnin tehdit algēōnēn merkezinde bu dönemde SSCB bulunmakta idi, diğer taraftan Türkiye Batēdan aldē ē siyasi ve ekonomik yardımē devamlē olabilmesi için böyle bir rol benimsemesi gerektiğ ini dükünüyordu. Bu nedenle, Türkiyeōnin bu dönemki dēk politikasēnēn, ağ ēlklē olarak antikomünizm tarafından, yani Batē bloğ unun evrensel ideolojisi tarafından belirlendiğ i dikkat çekmektedir.

Antikomünizm çerçevesinde kēkillenen dēk politika, bu dönemde Türkiyeōnin esasēnda kimliğ inden gelen ve temel olarak da kendi özel kartlarēnē dikkate alan partikülarist yaklakēnēnēn silikleğ i ini akēlara getirmektedir. Zira hatēlanacađ ē üzere, partikülarist yaklakēn Türkiyeōyi dēk dünyaya yönelik algēōnda, evrensel olanēdođ rudan kabul etmemeye, ancak evrensel olanē kendi kartlarē çerçevesinde sēnēlamaya, kēsacasē ēvrensel olanla yerel olanē bağ daktēđmasēna itmekteydi. Ancak bu dönem boyunca Türkiyeōnin Ortadoğ uōdaki gelismeler karkēōnda benimsediğ i tutum ve gerçekleğirdiğ i eylemler, Türkiyeōnin bölge devletlerinin tepkisini çekmesine ve Türkiyeōnin içinde bulunduğ u bölgeden yabancēđakmasēna neden olarak, Türkiyeōnin ēorta yolōu bulmakta zorlandē ēnē ve hatta bu dengeyi kaybettiğ ini dükündürmektedir. Türk dēk politikasēnēn bu dönemde Ortadoğ uōdaki gelismeler karkēōnda uluslararası düzenin olmazsa olmazlarēyla bazē noktalarda uyuktō u gibi, bazē noktalarda ayrēkmasē ve bununla ek zamanlē olarak, içinde bulunduğ u bölge devletleri tarafından ise ēBatēōnēn sözcüsüō olarak algēđanmasē bu dönemde Türkiyeōnin partikülarist yaklakēnēnēn silikleğ i ine yönelik fikri kuvvetlendirmektedir.

⁴⁶¹ İmzalanen savunma paktlarēnēn orijinal metinleri için bkz. ēDevelopments of the Quarter: Comment and Chronologyō, **Middle East Journal**, Vol.10, No.1, 1956, ss.77-79.

zler önüne seren en önemli üç gelişme Suveyk Krizi, Mısır darbesidir. Her üç durum sonrasında da Türkiye tarafından izlenen ya da en azından niyetlenen politika, Türkiye'nin, Ortadoğu'daki gelişmeler karşısında, kendi kimliği inden ileri gelen özellikle de ulusal egemenliğ e saygı ve silahlı kuvvet kullanırken kışlamaya gidilmesi prensiplerine olan bağlılığı nın zayıf kaldığı nı ve Türkiye'nin ulusal çıkarlarını da ağırlıklı olarak antikomünizm ile özdendirildiğini düşündürmektedir. Bu örnekler özetle şu şekilde ifade edilebilir:

İlk örnek Suveyk Krizi olarak bilinen ve Mısır'daki milliyetçi Cemal Abdülnasır yönetiminin Suveyk Kanalı'nı millileştirmesiyle başlayan krizdir. Suveyk Kanalı'nı işleten ve Batı devletlerce kontrol edilen Kanal şirketi'nin Mısır tarafından millileştirilmesi, bu kanalı petrol taşımacılığı için kullanan bakta Britanya ve Fransa için büyük bir tehlike demektir. Britanya, Fransa ve İsrail arasında hazırlanan bir planla, Mısır'a askeri bir müdahalede bulunuldu. Kriz, SSCB'nin Londra ve Paris'e yönelik nükleer silah kullanma tehdidi sonucunda müdahaleci güçlerin Mısır'dan çekilmesiyle sonlandı. Mısır'a karşı yapılan askeri müdahale karşısında ise Türkiye'nin ilk tepkisi bu müdahalenin uluslararası hukuka aykırı olduğunu yönündeydi ve bu sebeple de Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya ait birliklerin Mısır topraklarından bir an evvel çekilmesi gerektiğini yönündeki BM kararına destekledi.⁴⁶² Buna ek olarak Türkiye, İsrail'deki elçiliğini de kapatarak, maslahatgüzarlık seviyesinde diplomatik ilişkilerini sürdürdü.

Türkiye'nin Suveyk krizi karşısında ortaya koyduğu tavır bu şekildeyken, ek zamanla olarak meydana başka gelişmeler Türkiye'nin batı ile ilişkilerini bozmamak için de önemli derecede çaba sarf ettiğini gözler önüne sermekteydi. Örneğin Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini sorunsuz devam ettirmesi, bu dönemde Türkiye'nin, Mısır'ın ulusal egemenliğ inin ihlali karşısında çok da tepkili olmadığ ını yansıtmaktaydı. Gerçekten de krizin akabinde toplanan Bağdat Pakti üyeleri, meydana getirdikleri bildiride, İsrail kınanırken, Fransa ve İngiltere kınanmıyordu. İngiltere'nin yaptığı müdahale sebebiyle Bağdat Pakti toplantısına çağrılmaması ise, toplantıdan sonra dönemin bakanı Menderes tarafından ABD ve İngiltere Büyükelçilerine *geçici bir zorunluluk* olarak açıklanıyordu.⁴⁶³ Türkiye'nin Mısır işgalini gerçekleştiren Fransa ve Britanya'ya yönelik tepkisinin son derece sınırlı kalması ve anlaşılmaması gibi de göstermelik bir anlam içermesi, en bakta Arap

⁴⁶² **Ayın Tarihi**, 21 Kasım 1956.

⁴⁶³ Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Orta Doğu usûna Karşı Politikası (1945-1970)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara :Sevinç Matbaası 1972, s.97.

ı sebeple Türkiye Mēṣrān ıḡaline yönelik tepkisini
çalācaktē

Gerçekten de Türkiye'nin krizin akabinde İsrail Tel Aviv'deki elçiliğini maslahatgüzarlık seviyesine indirmesinin en önemli sebeplerinden biri , Türkiye'nin Mēṣrān batı güçler ve İsrail tarafından ıḡali esnasında aldığı tutumun Arap dünyası tarafından tatmin edici bulunmaması daha net bir ifadeyle Arap dünyası tarafından Türkiye'nin fazla Amerikanca davranışının düşünülmesiydi. Bu bağlamda, İsrail'deki elçiliğin kapatılması üzerine Türkiye'ye dönen Türk diplomatın İsrail Dışkleri Bakanlığına Türkiye'nin elçiliğinin kapatılmasının esasen İsrail'e yönelik bir hareket olmadığına bu hareketin, Türkiye'nin Ortadoğu'da artan anti-İsrail atmosfer karşısında Bağdat Pakti'ne korumak istemesinden kaynaklandığını ifade etmesi dikkat çekiciydi⁴⁶⁴. Başka bir ifadeyle, Türk yetkililer, İsrail'e yönelik olarak bu elçilik kapatma hareketinin, sırf Türkiye'nin Arap devletleri tarafından dālanmaması amacıyla ortaya konulmuş bir tepki olduğunu dile getiriyor ancak bu dālanmayışe engelleyemiyorlardı. Bu dönemde, Dışkleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun Ortadoğu'da meydana gelen Suveyk krizinin en temel itibarıyla Mēṣrān Bağdat Pakti'ne üye olmamasından kaynaklandığını ifade etmesi de ayrıca dikkat çekiciydi.⁴⁶⁵ Anlaşılardan oydu ki, Türkiye bu şekilde, söz konusu ıḡalin sorumluluğunu İsrail'in yanında, ıḡale maruz kalan Mēṣrā da yüklemekten geri durmuyor, ve bu şekilde İsrail'i tek sorumlu olarak göstermeyerek Batı'nın sadık bir müttefiki olduğunu vurgulamaya çalışıyordu. Yine anlaşılardan oydu ki Türkiye'nin ulusal çıkarı ahlaki olarak antikomünizm gibi evrensel bir ideoloji tarafından belirleniyordu.

Türkiye'nin Ortadoğu gelişmeleri karşısında partikülerist yaklaşımının silikleştirmesi gösteren ikinci örnek, Suriye krizidir. Bu kriz her ne kadar 1950'lerin ikinci yarısında meydana gelmişse de, krizin gelmesi, esasen 1950'lerin başından itibaren kendini belli ediyordu zira bu dönemde "Türkiye'nin Suriye'ye karşı tutumunu, Soğuk Savaş sırasında gerçekçi olmadığına inandığına radikal batı karşıtı milliyetçiliğe duyduğu hırsınlık belirliyordu".⁴⁶⁶

1957 yılında gelindiğinde, Suriye'nin SSCB ile yakın ilişkiler içine girmesi, üç ABD'li diplomatın senelerden beri yaptığı, aynı zamanda Suriye Genelkurmay Başkanlığına

⁴⁶⁴ Aykan, *Turkey's Role in the Organization of the Islamic Conference :1960-1992*, s. 42.

⁴⁶⁵ *Ayın Tarihi*, 12 Kasım 1956.

⁴⁶⁶ Aykegöl Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958*, İstanbul: Boyut Kitapları 1997, s.181.

getirmesi ve en son olarak da ara seçimlerde sol dünyasında hem de Irak, Türkiye, Lübnan ve Ürdün'de endikelere yol açmaktı. Bunun üzerine 10 Eylül 1957'de ABD Dışkleri Bakan J.F.Dulles tarafından Irak, Türkiye, Ürdün ve Lübnan hükümetlerine bir mesaj gönderiliyor ve bu mesajda ABD'nin, Suriye'de olanlarla yakından ilgilenmekte olduğunu ancak ABD'nin Suriye'ye askeri bir müdahalede bulunma fikrinde olmadığını belirtiliyordu.⁴⁶⁷

Dijer taraftan ABD'nin bu yaklaşımları Suriye'yi, SSCB'nin Ortadoğu'da var olan rejimleri devirip yerlerine Sovyet yanlısı rejimlerin kurulmasını sağlayan bir hareket merkezi olarak algılayan Türkiye tarafından⁴⁶⁸ tehlikeyi hemen sırasında görmesi sebebiyle tatminkar bulunmuyor ve Başbakan Menderes Suriye'ye asker yollamayı uygun görüyordu. Türkiye'nin bu hareketi, bazı yorumlara göre, Türkiye tarafından amaçlandığı aksine, SSCB'nin bölgedeki ağırlığını arttırmasına olanak sağlıyordu⁴⁶⁹ zira Türkiye-Suriye arasında çıkan bu krizin akabinde SSCB, Türkiye'nin Suriye'ye saldırması durumunda, kendi kuvvetlerinin de bunu karkışıklaştırmayacağı yönünde bir açıklama yapıyor ve buna da ABD'nin sözlü olarak cevap vermesi ise krizi tamamlıyordu. Bu kriz daha sonra Suudi Arabistan'ın arabuluculuk tekebbüsü, SSCB'nin tutumunu yumuşatması ve en son olarak ise Suriye'nin Mısır ile birleşip (kubat 1958), Birlik Arap Cumhuriyeti adıyla olarak, *SSCB'ye bağlanacağına, nihayetinde bir Arap devleti olan Mısır'da birleşerek Türkiye için daha az zararlı hale gelerek, sonlanmaktı*⁴⁷⁰

Başbakan Menderes'in Suriye krizi esnasında bu krizin Suriye ve Türkiye arasında bir sorun olmadığını ve bu krizin esasen iki blok arasındaki mücadelenin bir yansıması olduğunu ifade etmesi⁴⁷¹, Türk dış politikasının bu dönemki temel algısını gözler önüne sermekteydi. Gerçekten de Türkiye'nin Suriye'yi kendi varlığına ve bekasına doğrudan bir tehdit olarak görmesi, Türkiye'nin tercih ettiği veya burada görüldüğü gibi en azından niyetlendiği politikaların belirlenmesinde en önemli rolü oynuyordu. Anlaşıldığı ki Türkiye'nin ulusal çıkarı yine antikomünizm tarafından belirleniyordu. Bu durum, bir önceki örnekte görüldüğü gibi Türkiye'nin içinde bulunduğ u bölge devletleri tarafından dâdınmasına neden olan bir unsur olarak beliriyordu. Suriye krizi esnasında, 21 Asya ve Afrika ülkesinin

⁴⁶⁷ Sever, *The Compliant Ally? Turkey and the West in the Middle East 1954-1958*, ss. 81-83.

⁴⁶⁸ Kemal H. Karpat, *Turkish and Arab-Israeli Relations*, Kemal H. Karpat (Ed.), **Turkey's Foreign Policy in Transition 1950-1974** içinde (108-134), Leiden: Brill, 1975, s.120.

⁴⁶⁹ Eric Rouleau, *La crise turco-syrienne a consolidé la position de l'U.R.S.S. dans le Proche-Orient*, **Le Monde Diplomatique**, Kasım 1957.

⁴⁷⁰ Kırkköylü, ss.101-114.

⁴⁷¹ Aykan, **Turkey's Role in the Organization of the Islamic Conference: 1960-1992**, s. 44.

elgrafē çekmesi bu bakāndan oldukça anlamlē bir

Türkiye'nin Ortadoğu gelişmeleri karşısında partikülarist yaklaşımların silikleştirmişini gösteren üçüncü örnek ise Irak'daki krallık, 1958'de General Kasım tarafından devrilmesi sonrasında yaşananlardır. 1950'lerin başından itibaren, Irak'daki yönetim yapısının genel olarak baskıncı olduğu ve dış politikasında da Iraklıların menfaatlerini koruyamadığına dair Irak toplumunda ciddi endişeler bulunmaktaydı. Özellikle Irak toplumunda, Irak'ta İngiliz egemenliği içinde Irak petrol şirketiyle olan ilişkisinin rüku ve ihanet batağına saplandığına, Irak hükümetinin bu şirketin karşısında aslan payına İngiltere'ye kaptırıldığına dair geniş bir kanı da mevcuttu.⁴⁷³ Diğer taraftan, Irak'ta genç entelijensiyanın, Irak Başbakanı Nuri Said'in izlediği politikaların tam tersine, milliyetçi ve solcu oldukları bilinmekteydi.⁴⁷⁴ 14 Temmuz 1958 gecesi, komutan General Kasım, General Abdüsselam Arif ile birlikte yaptığı darbe sonucunda, Irak kralı, nasibi ve başbakan öldürüldü. Kurulan Irak Cumhuriyeti, batı ile ilişkilerine devam edeceğine ancak 1955'ten beri SSCB'yle kesilmik olan ilişkilerin de yeniden kurulacağına ilan ediyordu.

General Kasım darbesinin ardından, bu darbenin SSCB etkisiyle gerçekleştirilmiş bir kanlı eylem olduğu düşünülürken Türk dış politikası karar almışlardı darbeyle iktidara gelmiş yeni bir komünist ya da komünist sempatan rejimle ortak bir sınıra sahip olma olasılığı karşısında güvenlik endişesi⁴⁷⁵ taşıyordu. Bu darbenin, tam da Bağdat Pakti üyelerinin toplantı esnasında gerçekleşmesi Türkiye'nin ilk resmi tepsinin pakt üyelerince açıklanan ortak bildiride göstermesine olanak tanıyordu. 17 Temmuz 1958 tarihli bu bildiride Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere Başbakanları Irak'daki darbeyi *millîyetlerarası haydutluk* ve *ihvanet* olarak tanımladılar. Ayrıca, bildiride, Orta Doğu bölgesinin barış ve güvenliğiyle

⁴⁷² Mahmut Bali Aykan, "Türkiye'nin Basra Körfezi güvenliği politikası 1979- 1988", **ODTÜ Geliştirme Dergisi**, Vol.21, No.1, 1994, s.25.

⁴⁷³ William Polk, **Irak'ı Anlamak**, İstanbul: NTV Yayınları, 2007, s.111.

Kaldığı petrol şirketinin çalışanları da maas ve çalışma kartlarından memnun değildiler. Basra kenti birçok kere Basra Petrol şirketi çalışanlarının grev ve protestolarına ve bu protestoların da Irak polisi tarafından sert şekilde bastırıldığına şahit olmuştuk. Irak hükümetine göre, Komünistler Basra'daki barışı zedeleyici bu tarz girişimlerde bulunuyorlardı Bu sebeple Basra'da sıkıyönetim ilan eden uygun çözümdü.

"Developments of the Quarter: Comment and Chronology", **Middle East Journal** Vol.8, 1954, s.187.

⁴⁷⁴ F. R.C. Bagley, "Iraq's Revolution", **International Journal**, Vol.14, No.4, 1959, s.283.

⁴⁷⁵ Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958**, s. 209

akt üyelerine destek verileceğinden emin olduklarıne
destek vereceğ i ümidini takıdıklarıne gösteriyordu.⁴⁷⁶

Ek zamanlı olarak Amerika ve İngiltere'nin Lübnan ve Ürdün'e asker göndermeleri karkesinde, Türk hükümeti 17 Temmuz 1958'de diğ er Bağ dat Pakt üyelerinin yaptığ e gibi bir bildiri yayınlıyor ve bu bildiride batıñ Arap devletlerinin endikelerini gidermek, bağımsızlık ve egemenliklerini korumak için böyle bir eyleme girişmelerini hok karkıdadığ ane açıklıyordu.⁴⁷⁷ Bu sırada, Amerikan kuvvetlerinin Adana Kırclık hava üssünü kullanması Türkiye'nin elektiri almasına neden oluyor, ve aynı anda Türk silahlı kuvvetleri Irak ve Suriye sınırlarına kaydırdıyordu.⁴⁷⁸ Akabinde ise Türkiye, İran ve Pakistan ile birlikte ABD'yi Eisenhower doktrinini uygulamaya ve bu darbeden 5 ay önce kurulan Irak-Ürdün Federasyonu'na destek vermeye davet ediyordu. Bakan Menderes, bir açıklamasında ise her ne kadar ABD'den askeri bir müdahale yapmasını talep etmediğini, ABD'den talep ettiğ i keyin sadece maddi ve manevi destek olduğ unu ifade etmek olsa da, Türkiye'deki iktidarın Ürdün Kralı Hüseyin'in kendinden yardım istediğ ini bu sebeple de Irak'a kuvvet göndereceğ i bilgisini ABD'nin Ankara Büyükelçisi'ne vererek ABD'den olası bir savak durumunda destek arayışına girmesi dikkat çekici bir gelişmedir.

Bu durum karkesinde ABD ise, böyle bir müdahaleye sıcak bakmıyordu zira dönemin Amerikalı yetkililerine göre Irak'a operasyon eyleminin öncelikle İngiltere'nin sorumluluğ undaydı⁴⁷⁹ Ayrıca böyle bir müdahalenin beklenmedik olumsuz sonuçlar da doğ urabilirdi. Örneğ in ABD'ye göre böyle bir müdahale, tüm Iraklıları yeni rejimin çatış e altında birleştirebilirdi. Oysaki Irak'a General Kasım'a ciddi bir muhalefet de bulunmaktaydı ve bu grupları kullanarak rejimi zayıflatmak çok daha kolay ve az zararlı olacaktı Bu sebeple ABD, Türkiye'yi müdahale fikrinden vazgeçirmeye çalışıp buna gerekçe olarak da

⁴⁷⁶ 17 Temmuz 1958 tarihli Bağ dat Pakt bildirisi metni için bkz. Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, ss.255-256

⁴⁷⁷ **Middle East Journal** (Developments of the Quarter: Comment and Chronology), Vol.12, 1958, s.418

⁴⁷⁸ Sayış bini bulan Amerikalı askerin Adana'ya geldiğ i bilinmektedir.

Middle East Journal (Developments of the Quarter: Comment and Chronology), Vol.12, 1958, s.444

⁴⁷⁹ Konuyla ilgili ABD'di liderlerin böyle bir müdahaleye neden olumsuz baktıklarına dair net açıklamalar bulunmaktadır. Söz konusu olumsuz bakışın altında, ABD Dış işleri Bakan J.F. Dulles'in Bağ dat'a müdahale eylemini, öncelikli olarak İngiltere'nin sorumluluğ u olarak görmesi bulunuyordu. Ayrıca, Amerikan istihbarat servislerine göre, Irak'a böyle bir müdahalenin yapılması Irak halkından çok az destek alacaktı Müdahalenin başarısıyla sonuçlanıp sonuçlanmayacağı ise kesin değ ildi. Amerika'nın müdahalesi karkesinde, Mısır ve Suriye kuvvetlerinin de ABD'yle mücadele etmek amacıyla Irak topraklarına girmesi muhtemeldi. The Iraqi Coup; Assessment of the Qassim Government; U.S. Recognition of the New Government, **Foreign Relations of the United-States (FRUS)**, January-July 1958; ss.307, 318, 329.

tüm dünyada kēanacaġ ē ihtimalini gösteriyordu.⁴⁸⁰ SSCB'nin kollarēna atma korkusunun somutlakmasēyla, bu mūdahaleci tavrēndan tamamen vazgeçiyordu.⁴⁸¹ Anlakēdan oydu ki Türkiye'nin ulusal çākarē Suveyk ve Suriye krizlerinde görüldüġ ü gibi yine antikomünizm gibi evrensel bir ideoloji tarafēndan belirleniyor çünkü Türkiye'nin menfaatinin antikomünizmden geçtiġ i düşünölüyordu.

Her üç örnekte de, kendi topraklarēna yönelik, ulusal egemenliġ ine, ulusal güvenliġ ine ñdoġ rudan bir saldıē olmamasēna raġ men, sahip olduġ u SSCB odaklı tehdit algēsē Türk dā politikasēnē evrenselci bir yaklakēnla gelişmeleri izlemesine neden olmuştur. Bu yaklakēn özellikle Suriye ve Irak ile ilgili örneklerde görüldüġ ü gibi, Türkiye'nin diplomasiden farklılaşan araçlarēnē (silahlē kuvvet kullanma niyeti) da belirlemiktir. Her durumda da Türkiye'nin tekebūs ettiġ i silahlē kuvvet kullanēnē ancak SSCB'den gelen ve/veya gelme ihtimali olan tepki ve tehdit üzerine geri çekmesi dikkat çekicidir.

Bu dönemde yeni yeni şekillenen Soġ uk Savak atmosferinde, Türkiye'nin bu yeni ve zor kartlar dahilinde bir nebze de zorunlu olarak kimliksel değ erlerinin gölgelendiġ i, bu sebeple de bu kimliksel değ erlerin ona sunduġ u ulusal değ erlere odaklanan partikularist yaklakēndan farklılaşan ve bunun sonucunda da uluslararası düzenin olmazsa olmazlarē ve kaçēnēmaz olarak uluslararası adalet karkēsēnda belli bir derecede tutarsēz kalan bir dā politika izlemiş olduġ u dikkat çekmektedir. Burda bu tutarsēzliġ ēn ñbelli bir derecede olarak nitelendirilmesinin sebebi, Türkiye'nin uluslararası düzene karkēsēndaki tutarsēzliġ ēnē ñniyetō seviyesinde kalmasē ve gerçeġ e dönüküp sēcak bir çatēmaya girmemik olmasēdır.

Ortadoġ u'daki gelişmelerin 1950'ler Türkiye'si tarafēndan, çoġ unlukla antikomünizme dayanan evrenselci bir yaklakēnla değ erlendirilmesi, bu dönemde Türkiye'nin müttefiki olduġ u batē bloġ una yönelik ilişkileri ile içinde bulunduġ u bölgedeki devletlere yönelik olan ilişkilerini dengelemesini zorlaġ tıran bir unsur olmuştur. Yukarda da ifade edildiġ i gibi, Türkiye birçok kez Batē bloġ u ile ilişkilerini korumak amacēyla, içinde

⁴⁸⁰ The Iraqi Coup; Assessment of the Qassim Government; U.S. Recognition of the New Government, **Foreign Relations of the United-States (FRUS)**, January-July 1958, s. 369 ; Sever, ñThe Compliant Ally? Turkey and the West in the Middle East 1954-1958, s.84.

⁴⁸¹ İngiltere'nin Ürdün Büyükelçisi Johnston'un Türkiye'nin Ürdün Büyükelçisi Mahmut Dikerdem'e, Irak darbesi akabinde yaptġ ē görüşme esnasēnda sarf ettiġ i kē sözler önemlidir: ñ *Irak'a hükümet darbesinin tam bir başarıya ulaşġ ē ve bütün ordu birliklerinin yeni rejimi desteklediġ i anlaşıldı. Bu olup-bittiyi kabullenmek ve General Kasēn hükümetinin Batē devletlerine dostluk ve antlaşmalara riayet güvencesine iyalan bile olsa inanē* gibi görünmekten *bırak* çareміz yoktur. Aksi halde Irak'ē Sovyetlerin ve Cemal Abdūnasēr'ēn kucaġ ēna atmāk oluruē ñ, Dikerdem, s. 186.

ile ilişkilerini tehlikeye atma, bu ilişkileri bozma
e dēlanan çünkū kendisine güvenilmeyen bir devlet

pozisyonuna girmiştir.

Bu yaklakēn Türkiyeōnin komkū devletlerle olan ilişkilerini olumsuz etkilerken, Türk-Amerikan ilişkilerinin ise genel itibariyle olumlu bir seyir izlemesini sađ lamā, ancak zamanla önemli farklılıklarē dođ masēnēda engelleyememiştir. Kili ilişkilerin olumlu bir seyir izlemesinin en temel nedeni elbette Türkiye hem de ABD için öncelikli tehdidinin SSCB olmuştur. SSCB ve ideolojisinin her anlamda sēnēlandēđmasē hem Türkiyeōnin hem de ABDōnin de menfaatine olmuştur. Bu sebeple hem Türkiye hem ABD, çekitli araçlarla SSCBōyi çevrelemeye yönelik girişimlerde bulunmuşlardır.

Bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinde farklılıklarē dođ masēnē temel nedeni ise, Türkiyeōnin Ortadođ u politikasēnē Arap dünyasēda yarattđ ē tepki olmuştur. Başka bir ifadeyle, Türkiyeōnin antikomünizm çerçevesinde belirlenen ulusal çēkarē ve bu çēkarē korumaya yönelik girişimleri, ABD tarafēndan beklenen /istenen sonuçlarē dođ urmamā, tam tersi bölgedeki Amerikan çēkarlarē için maliyetli dahi olmuştur. Gerçekten de bu dönemde Türkiyeōnin Ortadođ uōda meydana gelen gelişmeler karkēsēda hararetli bir Batē savunucusu statüsünde olmasē Arap dünyasēda nBatē nēn iyiden iyiye daha da emperyalistlectiğ i yönünde bir kanēnē dođ masēna neden olmuştur. Bu bakēndan dönemin ABD Dēāikleri Bakanē Dulles tarafēndan Türk hükümetinin çok daha nıyumukakō bir yaklakēn benimsemesi gerektiğ i aksi takdirde Mēā, Suriye gibi ūlkelerin tamamen Batē blođ undan uzaklakēp kendilerini SSCBōnin kollarēna atma ihtimalinin olduğ u yönünde telkinlerde bulunulmasē oldukça dikkat çekicidir.⁴⁸² Bu bađ lamda bu dönemde silikleken partikularizm, Türkiyeōnin ne müttefiki ABD ile pürüzsüz bir ilişki içinde olmasēnē ne de içinde bulunduğ u bölgedeki devletlerle iyi ilişkiler içinde olmasēnēsađ layabilmektedir.

Sonuç olarak, Türkiyeōnin 1950ōlerde Ortadođ uōdaki gelişmeler karkēsēndaki tutumu elbette en bakta Türkiye açēsēndan maliyetli olmuştur ve bu durum Türkiyeōye, Sođ uk Savakōn geri kalan döneminde içinde bulunduđ u bölgede nasē bir duruk sergilemesi gerektiđ ini göstermiştir: Bu dönemde bölge ūlkeleri tarafēndan dēlanan ve Batēnēn sözcüsü

⁴⁸² Bu bakēndan Aykeğöl Sever, 1950ōlerde Türkiye ve ABDōnin Ortadođ uōda farklılıklarē yaklakēnlarēnē ele almaktadır. Sever, Türkiyeōnin Bađ dat Paktēna girmeyen ūlkelere karkē sert bir yaklakēn benimsemesinin ABD tarafēndan onaylanmadđ ēnē altēnē çizmektedir. Zira bu sert yaklakēn, Ortadođ uōda zaten Batēya kēpheyile bakan ūlkeleri iyice Batēdan sođ utmaktaydē Bkz. Sever, nThe Compliant Ally? Turkey and the West in the Middle East 1954-1958ō, s.77.

na verdiği deneyimle, bundan sonra içinde bulunduğ u tamanda kendi varlığı nı sürdürebilmek için çok daha temkinli bir bölgesel politika yürütmeye çalışacaktır

2.2.2.3.2. 1960'lar ve sonrasında Türkiye'nin Ortadoğu'da netleşen partikülarizmi ve ABD ile ayrılmalar

Yukarda ifade edilenler ışığında anlaşıldığı üzere, 1950'lerde Türk dış politikasında alınan kararlar, Türkiye'nin içinde bulunduğ u bölgeden yabancılardan neden olmaktı. Bu yabancılardan, esasen, daha önce de ifade edildiği gibi, Türkiye'nin partikülarist yaklaşımından uzaklaşması ve onun yerine evrenselci bir yaklaşımla Ortadoğu'daki gelişmeleri okumasından kaynaklanmaktaydı. Zira birçok kez ifade edildiği gibi, 1950'deki Türkiye'nin ulusal çıkarı evrensel bir ideoloji olan antikomünizm çerçevesinde belirlenmekteydi.

1960'lara gelindiğinde ise Türk dış politikasını, 1950'lerin dış politikasından önemli oranda farklılaşmaya başladığı göze çarpmaktadır. Elbette bu farklılaşmanın temelinde ise 1950'der dış politikasını Türkiye açısından sebep olduğu maliyeti bulunmaktadır. Zira Türkiye, 1950'derde içinde bulunduğ u bölge devletlerine yönelik uyguladığı politikalar sonucunda, 1960'lara gelindiğinde Türkiye bu devletlerce bir taraftan Batı'nın sözcüsü olmakla itham edilirken; diğer taraftan da Batı bloğu ve onun lideri ABD ile olan ilişkilerini içinde bulunduğ u bölge devletleriyle arasını bozma pahasına ön planda tutmuş olmasına rağmen Türkiye, kendisi açısından çok önemli konularda ABD'den beklediği desteği bulamıyordu. Türkiye açısından yakanan bu iki yönlü hayalkarlılık, yani bir taraftan Türkiye'nin bölge devletlerince dışlanmasından, diğer taraftan ise Türkiye'nin özellikle de Kıbrıs gibi ulusal davası olan hayati bir konuda en temel müttefiki ABD'den beklediği desteği görememesinden kaynaklanan hayalkarlılık, 1950'der boyunca evrensel bir ideoloji tarafından belirlenen bir ulusal çıkar anlayışına sahip olan dış politikanın, yani partikülarizmden uzaklaşan bir dış politikanın, sorgulanmasına neden oluyordu.

Gerçekten de Türkiye, 1950'der boyunca izlediği ve partikülarizmin silikleştirdiği dış politikanın sonuçlarına 1960'ların ilk yarısından itibaren almaya başladı. Bu politikanın en önemli sonuçlarından biri, daha önce de ifade edildiği gibi Türkiye'nin içinde bulunduğ u bölge devletlerince dışlanması, attığı her adımda Batı'nın özellikle de ABD'nin sözcüsü olarak algılanmasıydı. Türkiye'nin içinde bulunduğu bölge içindeki bu siyasi yalnızlığı en temel göstergesi ise, Kıbrıs konusunda ortaya çıktığı Türk dış politikasını özellikle de 1964

en önemli ulusal meselesi haline gelen Kâbrâsı sorunu
ndan, kendisinden 1950'ler boyunca yabancıda tâtîdî ē
üçüncü dünya ülkelerinin Türkiye'ye duyduğ u tepkisi sebebiyle destek göremiyordu.

Türkiye'nin 1950'lerdeki dâk politikasınan bir diğ er sonucu ise bir öncekini tamamlar
ekilde, Türkiye'nin siyasi yalnēzlē āna ek olarak bir de ekonomik yalnēzlē ānā ortaya
çıkmasēydē Türkiye'nin iki kutuplu dünya düzeninde önemli ölçüde ABD'ye bağ lē olan
ekonomisinin ciddi sâkātđar içine girmesi, Türkiye açsından önemli bir sorun olarak ortaya
çıkēyordu. Özellikle de 1950'lerin ikinci yarısandan itibaren Türkiye'nin ABD'den beklediğ i
derecede ekonomik yardım alamamaya baklarnasē bir taraftan Türk-Amerikan ilişkilerinin
Kâbrâsı meselesinin de ortaya çıkmasından çok önce pürüzlenmesine⁴⁸³, diğ er taraftan da
Türkiye'nin yeni kaynak arayāna girmesine neden oluyordu. Ancak bu sefer de Türkiye'nin
siyasi yalnēzlē ē ekonomik kaynak bulmasāna engel tekil ediyordu. Menderes hükümeti'nin,
27 Mayıs 1960 askeri darbesinden hemen önce SSCB yönetimiyle ilişkilerini geliştirmeye
çabalarāna girikmesi, Türkiye'nin bu dönemde yeni ekonomik kaynak arayāna bağ lanabilir.

Türkiye'nin 1950'lerdeki dâk politikasınan sorgulanmasāna neden olan Türkiye'nin
içine düktüğ ü yalnēzlēk en temel itibariyle kendini, Türk-Amerikan ilişkilerinde gösteriyordu.
Gerçekten de içinde bulunduğ u bölge devletlerince ABD ile olan yakān ilişkileri sebebiyle
dâklanan Türkiye, ironik olarak, uluslararası ortamda meydana gelen birtakān meselelerde,
ABD'den beklediğ i desteğ i göremeyince, ABD'ye yönelik güven kaybē ortaya çıkmasē
sonucunda müteffiklik ilişkilerini sorgulamak durumunda kalēyordu. Güven kaybēna neden
olan en temel ilk mesele Jüpiter füzeleri konusunda ortaya çıkēyordu.

1961 senesinde Başkan Kennedy döneminde Türkiye'ye konuklandēđan Jüpiter
füzelerinin amacē 1950'lerin ikinci yarısanda nükleer teknolojide bir hayli ilerleyen SSCB'ye
karkē Avrupa'da bir caydēācē unsur oluşturmaktē Ancak bu durum SSCB'nin de dikkatini
çekiyor ve elektiriliyordu. Ekim 1962'de ABD ve SSCB arasāda yakānan Kūba krizi
esnasānda, Türkiye'de konuklanmāk olan Jüpiter füzelerinin ABD yönetiminin uzun
gelgitlerinden sonra alānan tek taraflē bir kararla Türkiye'ye danāđmadan çekilmesi, Türk-
Amerikan ilişkilerinde önemli bir sorun olarak ortaya çıkēyor, Türkiye'nin müttefikleri ABD'ye
olan güveninin sarsēlmasāna neden oluyordu.

⁴⁸³ Aykan, *Turkey's Role in the Organization of the Islamic Conference: 1960-1992*, s. 46.

da iktidara gelen Castro'nun , ABD'nin bu kadar ilikililerini hızla geliştirmeye baklmas  ABD'nin en bak ndan biri dikkatini  ekm ti. 1960 senesinde ABD'ye ait bir casus u a  ünün Sovyet semalar nda d k r lmesi ard ndan iyice gerginleken ABD- SSCB ilikkileri, ayn  sene SSCB'nin K ba ya füze konukland maya baklmas yla krize giriyordu. Küba krizi esnas nda dünyanın temel endik esi nükleer bir savak çıkma ihtimali oluyordu. Bu konuda Bakan Kennedy ve SSCB lideri Khrushchev aras nda uzun diplomatik yaz malar ger ekleliyor⁴⁸⁴ ve Sovyet liderin teklifi üzerine de Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin kald  lmas  krizin çözümlenmesinin kokulu haline geliyordu. Bu bak ndan a  kt ki ABD ve SSCB aras ndaki Küba krizi müzakereleri esnas nda, ABD, Türkiye'de konuklanm k olan Jüpiter füzelerini üzerinden bir pazarlık gerçekleştirip, krizi çözümlleme dolay  yla da   kmas  muhtemel bir nükleer savak   nleme gayreti gösteriyor ancak Türkiye, söz konusu füze krizi hakk ndaki tart malar n bir par as olmas na ra  men, bu konudan hiçbir haberi olmuyordu⁴⁸⁵.

Türkiye'deki jüpiter füzelerinin ABD-SSCB aras ndaki g r kmelerde ele al nan konulardan biri olmas na ra  men, Türkiye'nin bu durumdan haberdar olmaması daha sonradan Türkiye'nin ABD'ye yönelik güveninin sars lmas nda önemli rol oynayacakt  D   er taraftan ABD'nin Türkiye'den söz konusu füzeleri, Küba krizinden ba   ns zm   as na çekme talebi ise, birkaç kez Türkiye'deki dönemin askeri yönetimi taraf ndan bu hareketin   ABD'nin Türkiye'ye s rt çevirdiği ya da Türkiye'nin müttetik olarak önemini yitirdi i    kelinde yorumlanabilece i sebebiyle reddediliyordu⁴⁸⁶ zira Türkiye bu füzeler sebebiyle nükleer bir savak çıkma ihtimalinden haberdar değildi. Küba krizinin a   a   kt     1963 senesinde ise Türkiye ABD'ye destek verecek, sonuçta Jüpiter füzeleri Nisan 1963 itibariyle Türkiye'den   kar lacak ve bu füzelerin yerine Polaris füzeleri konukland  lacakt ⁴⁸⁷ Ancak 1960 senesinden itibaren Amerikan-Sovyet g r kmelerinde Türkiye'nin haberinin olmaks n  n jüpiter füzelerinin bir pazarlık konusu olarak ele al nm k oldu unun ortaya   kmas  da, Türk-Amerikan ilikkilerindeki güvenin önemli   kelde sars lmas na neden olacaktı Zira bu   kilde, ABD'nin bu karar  tek taraflı olarak ald     ve daha sonra da Türkiye'ye kabul ettirdiği ortaya   km k oluyor, ve bu durum Türkiye'nin ABD taraf ndan

⁴⁸⁴ Krizin detaylar diplomatik yaz malar i in bkz. Robert F. Kennedy, **Thirteen Days: A Memoir of Cuban Missile Crisis**, New York: W.W. Norton, 1969.

⁴⁸⁵ Uslu,   The Cuban Missile Crisis of October 1962 and Turkey , **The Turkish-American Relationship Between 1947 and 2003** içinde (135-160), s. 146.

⁴⁸⁶ Ayşegül Sever,   Yeni Bulgular I    nda 1962 Küba Krizi ve T rkiye , **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt.52, Say 1, 1997, s.655.

⁴⁸⁷ George S. Harris, **Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-1971**, Washington: The American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1972, ss.94-95.

Küba krizi akabinde, Türkiye'nin ABD'ye olan güveninin daha da ve de aslında en temel şekilde sarsılmasında rol oynayan konu Kıbrıs oluyordu. 1959 senesinde Zürih-Londra sözleşmeleriyle kurulan ve iki kurucu topluluğu a sahip olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Kıbrıs devlet bakanı Makarios'un devletin yapışına Rum topluluk lehine değ iktirme girişimleri sonucunda 1963'de başlayan topluluklar arasına çatışma karkasında, Türkiye kendisine yukarıda bahsi geçen sözleşmelerce tanınan garantör devlet statüsünden kaynaklanan müdahale hakkını kullanmak isterken, ABD bu talebe Johnson mektubu adıyla anılan mektupla karkadık verdi. Bu mektupta ABD Bakanı Johnson, Türkiye ve Yunanistan arasında böyle bir savakın düşünülemez olduğunu vurguluyor ve NATO'nun kurulunun üyelerinin birbirlerine savak açmamasına olduğunu belirtiyordu. Ayrıca Johnson mektubunda, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalede bulunması ve SSCB'nin de buna karkadık vermesi durumunda NATO müttefiklerinin de Türkiye'ye yardım gitme konusunu düşünme fırsatlarının olmayabileceği ihtimalini ifade ediyor, başka bir ifadeyle Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesi durumunda ABD ve dolayısıyla da NATO desteğini görmeyeceğini vurgulamak oluyordu.⁴⁸⁹

Johnson mektubu en bakta, Türkiye'nin NATO ittifakına sorgulamasına neden olmuştur. Zira NATO ittifakına göre, üyelerinden birinin saldırıya uğ ramasına durumunda, NATO'nun otomatik bir cevap mekanizmasına sahip olduğu yani NATO üyelerinin ortak bir güvenlik sistemine sahip olduğu biliniyordu. Ancak böyle olmasına rağmen Johnson'un NATO'nun Türkiye'nin yardımına gelmeyeceğini ifade etmesi Türkiye'nin içinde bulunduğu ittifaka olan güvenini sarsıyordu. Zira görülen oydu ki, ABD, NATO'nun ortak güvenlik mekanizmasına SSCB'den doğ rudan bir saldırı olmadık e müddetçe harekete geçirmeyi reddediyordu. Ve yine anlaşılan oydu ki, ABD'ye göre Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi sonucunda SSCB'nin saldırısına maruz kalması SSCB'nin bu saldırısına doğ rudan olmadık e göstermek oluyordu.⁴⁹⁰ Bu mektupta Türkiye açısından sıkıntılı olan bir başka nokta da, Türkiye için kimin düşman kimin ise dost olduğu ABD tarafından karar verilmesiydi. Zira Türkiye'nin temel hak ve menfaatleri ihlal edilerek Kıbrıs'a tehlikeye girmek olmasına ve Zürih-Londra Antlaşmalarının kendisine tanıdığı müdahale hakkını

⁴⁸⁸ Sever, "Yeni Bulgular Işığ ında 1962 Küba Krizi ve Türkiye", s.660.

⁴⁸⁹ "Correspondence between President Johnson and Prime Minister Kıönü, June 1964, as released by the White House", **Middle East Journal**, Vol.20, No.3, (Summer 1966), ss. 386-393.

⁴⁹⁰ Mehmet Gönübol, "NATO and Turkey", Kemal H. Karpat (Ed.), **Turkey's Foreign Policy in Transition 1950-1974** içinde (13-50), Leiden: Brill, 1975, ss.18-19.

r olukmuk olmasına rağ men, mektupta ifade edildiği i
asē ñdünülemezdi. Başka bir ifadeyle NATO'nun
menfaatleri, diğ er her keyin üstündeydi.⁴⁹¹

Yukardaki sebepler dikkate alındığında Johnson mektubu'nun Türkiye'nin ABD ile olan müttefiklik ilişkilerinde neden bir dönüm noktası tekil ettiğ i anlaşılabılır. Gerçekten de bu mektup, Türk kamuoyunun ABD'den önemli derecede yabancılaşmasına neden oluyor ve Türk dış politikasının da daha fazla hareket özgürlüğ ünün olması gerekliliğ ini ortaya koyuyordu.⁴⁹² Türk dış politikası karar alıcılarında Türkiye-ABD ittifakının tek taraflı bir ittifak olduğu u, ve bu ittifakın Türkiye'ninkilerden çok, ABD'nin çıkarlarına hizmet ettiğ i yönündeki bir fikir hēzla yayılma fırsatēbuluyordu.⁴⁹³ ABD'ye yönelik meydana gelen güven problemi kısa sürede kendini toplumda da Amerikan aleyhtarlığı nın hēzla artmasıyla da gösteriyordu.

Bu sebeple 1960'dan geri kalan ve 1970'ler, Türkiye'nin ABD ve NATO ittifakē konularında yakadığı güven problemi sebebiyle Türk-Amerikan ilişkilerinin müttefiklik bağ ları devam etmesine rağ men gerginleştii bir dönem olacaktē Türkiye'ni özellikle de 1974 Kıbrıs müdahalesi sonrasında, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı askeri yardımē kesmesi ve baklayan silah ambargosu, ve bununla ek zamanlı olarak iyice tēmanan afyon krizi Türkiye ve ABD'nin müttefiklik ilişkilerinin inik ve çakışlarla dolu olduğ unu gösteriyordu⁴⁹⁴. Tüm bunlarla ek zamanlı olarak, bu dönemde Türkiye, ulusal davası Kıbrıs konusu hakkında uluslararası toplumda destek görebilmek amacıyla, 1950'ler boyunca batı bloğ u ile ilişkilerini korumak amacıyla ihmal ettiğ i bölge devletlerine yönelik ilişkilerini geliştirmeye çalışacaktē Bu bakımdan Kıbrıs meselesinin, Türk-Amerikan ilişkilerinde yarattığı güven bunalımē sebebiyle ikili ilişkilerdeki yeni bir döneme işaret ettiğ i gibi, Türk dış politikasının da 1960'dardan itibaren kartlar dahilinde revize edilmesinde en temel rolü oynadığı söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu bakımdan Türk-Amerikan ilişkilerinde 1964'te yaşanan Kıbrıs krizi sonrasında Türkiye, içinde bulunduğ u bölgedeki gelişmeleri Batı bloğ u adına kontrol etmek yerine,

⁴⁹¹ Gönübol, "NATO and Turkey", s.18.

⁴⁹² Aykan, **Turkey's Role in the Organization of the Islamic Conference: 1960-1992**, s. 56.

⁴⁹³ George Harris, "Turkey and the United-States", Kemal H. Karpat (Ed.), **Turkey's Foreign Policy in Transition 1950-1974** içinde (51-72), Leiden: Brill, 1975, s.60.

⁴⁹⁴ Kıbrıs meselesinin Türk-Amerikan ilişkilerine kısa ve uzun vadedeki etkileri için bkz. Nasuh Uslu, "The Cyprus Question between 1965 and 1975 and its Effects upon Turkish-American Relations", **The Turkish-American Relationship Between 1947 and 2003** içinde (191-218), ss.210-218. Ve yine Nasuh Uslu, "The Opium Issue and Turkish-American Relations", aynı eser içinde (219-252).

yani Batē bloġ u içinde kalarak, bölgesel rolünü daha
yani partikülarist yaklakēnēn ona sunduġ u ñevrensel

olanla yerel olanēn baġ daktēdmasē ve/veya ñorta yol bulmaē fikirlerini birebir uygulamaya koymaya çalēmātē. Dolayēēyla bu temkinli politika, Türk dēk politikasēnda 1950ēlerde silikleken partikülarist yaklakēnēn yukarda bahsi geēen meseleler sebebiyle, kartlar gereġ i netlekmeye baklamasēolarak nitelendirilmelidir.

Türkiyeēnin 1960ēlardan itibaren uygulamaya koyduġ u temkinli olarak nitelendirilen bu politika, Türkiyeēnin uluslararası yönelimi ile bölgesel rolü arasēnda bir dengeye dayanmaktaydē ñki niyetli tarafsēlēkō olarak da tanēmlanabilecek olan bu denge politikasē⁴⁹⁵, Türkiyeēnin NATO üyesi olma gerekliliklerinin yerine getirilmesi ve bölge devletleriyle iyi komkuluk ilikkileri geliētirilmesi prensiplerinin bir birlekimiydi. Baska bir ifadeyle, Türkiye bu politikayla, bir yandan baġ lē bulunduġ u uluslararası kurulumlarēn özellikle de BMēnin kararlarēna saygē gösterecek ve sahip olduġ u uluslararası yönelimin yani NATO üyelijinin gerekliliklerini yerine getirecek, ki bu yükümlölüġ ü Türkiyeēnin makro yükümlölüġ ü olarak özetlemek mümkün görünmektedir; diġ er yandan da içinde bulunduġ u bölge devletleriyle siyasi ve ekonomik ilikkilerini düzenli ēekilde devam ettirecek ve NATOōya baġ lēē ēnēn bölge devletleriyle ilikkilerini olumsuz etkilemesine ve dolayēēyla da kendi menfaatlerine bir engel tekkil etmesine izin vermeyecekti. Türkiyeēnin kendi menfaatleri açēēndan bir yükümlölüġ ü olan bu ikinci unsuru da Türkiyeēnin mikro yükümlölüġ ü olarak özetlemek mümkündür. Kēacasē Türkiye, makro yükümlölüklerini, bölge devletleriyle ilikkilerini bozmadan yürütmeye çalēacak, dolayēēyla da makro yükümlölüklerini kendinin bölgeden dēdanmasē pahasēna öncelikli tutmayacak; aynēēekilde bölgenin dēdanmayan ve güven ve saygēduyulan devleti olmak amacēyla yani kendi menfaatini korumak amacēyla bölge devletleriyle olan ilikkilerini makro yükümlölüklerine zarar vermeyecek ēekilde sürdürmeye çalēacaktır. Soġ uk Savak ortamē Türkiyeēnin söz konusu makro ve mikro yükümlölükleri arasēdaki bu dengeyi tarafsēz bir politikayla uygulamaya koymasē için elverişli ortamēsaġ layacaktır.

⁴⁹⁵ 1960ēlarēn ilk yarēēndan itibaren meydana gelen Türk dēk politikasēnēn revizyonu ve uygulamaya konan yeni prensipleri, esasen bu dönemde Türkiye Dēuēleri Bakanlē ēnēn kēdemli diplomatlarēndan Hamit Batuēnun 1965 senesinde Dēuēleri Bakanlē ēnēn Belleten isimli süreli yayēnēnda ñTurkeyōs Foreign Policyō baktē ēyla yayēmlanan çalēmasēnda dile getirilmiētir. Batuēnun söz konusu çalēmasē hakkēndaki detaylar ve Türk dēk politikasēnēn 1960ēlarda netleken prensipleri hakkēnda bkz. Aykan, **Turkeyōs Role in the Organization of the Islamic Conference: 1960-1992**, s.59-64. Ayrēca bkz. Mahmut Bali Aykan, ñTurkish Perspectives on Turkish-US Relations concerning Persian Gulf Security in the Post- Cold War Era: 1989-1995 ò, **The Middle East Journal**, Vol.50, No.3, Summer 1996.

İlişkilerini makro yükümlülüklerine zarar vermeden
indü u bölge devletlerinin batē ile olan ve birbirleriyle
olan ilişkilerine ve kendi iç iklrine karāmıyacak; bölge devletleri arasēndaki sorunlarēn
yine bölge devletlerince çözümlenmesi gereğ ini vurgulayacak; bölgede lider olmaya
çalāmıyacak; dāk politika aracē olarak kendi ulusal güvenliğ i, bağ āmsēzlē ē egemenliğ i
doğ rudan tehdit edilmediğ i müddetçe diplomasiye ağ ālāk verecek; bu devletlerle özellikle de
ekonomik ve kültürel değ ikime ve de en temel olarak da iyi niyete dayalē dostane ilişkiler
kuracaktır. Bölge devletleriyle böyle bir ilişkinin kurulmasıyla, Türkiye baktan hiçkimseyi sāf
komünist olmasēndan ötürü yani sahip olduđ u rejim sebebiyle ādūkmanō ilan etmeyecek, her
devletle iletikime açđ olacak, bu şekilde kartlar dahilinde olabildiğ ince tarafsēz bir bölge
devleti haline gelerek bölgede prestijli, saygā, ve varlē ē hissedilen bir batē müttefiki
olacaktır⁴⁹⁶

Türk dāk politikasēndaki Türkiyeēnin makro yükümlülükleri olan uluslararası
yükümlülükleriyle, mikro yükümlülükleri olan bölge devletlerine yönelik yükümlülükleri
arasēndaki ādengeōye dayalē bu politika, esasen Türkiyeēnin kimliğ indeki
komüniteryanizmden ileri gelen partikülarist yaklakēmēn dāk politikaya yansēması olarak
nitelendirilmelidir. Zira hatēlanacađ ē üzere, Türkiyeēnin partikülarist yaklakēmē Türkiyeōyi
evrensel olanla yerel olan arasēnda denge kurmaya itmekteydi. Bakka bir ifadeyle Türkiye
partikülarist yaklakēmēn aracēlē ēyla, kendisine içinde bulunduğ u uluslararası toplum, veya
bununla bağ lantē olarak içinde bulunduğ u uluslararası yönelim, ve/veya bağ lē bulunduğ u
uluslararası kurulum tarafēndan empoze edilen değ er ve prensiplerle, kendi yerel değ er ve
prensipleri arasēndaki dengeyi bulmasēnē sağ lēyordu. 1950ālerde Türkiyeēnin bu dengeyi,
içinde bulunduğ u uluslararası yönelim lehine kaybetmesi, Türkiye açēsēndan silikleken
partikülarizm anlamēna geliyordu. Bu durumun Türkiyeōye çēkardē ē maliyet ise, anlakēdan
oydu ki, Türkiyeōye partikülarist yaklakēmēnē yeniden netlektirmesi gerektiğ ini gösteriyordu.
Gerçekten de 1960ālarda netleken Türk dāk politikasēnē yukarıda ifade edilen prensiplerinin
temel amacı Türkiyeōye gelebilecek her türlü zararēn en aza indirgenmesidir⁴⁹⁷. Bu da
Türkiyeēnin içinde bulunduğ u bölgedeki gelişmeleri evrensel bir ideoloji perspektifinden
değ il de, kendi perspektifinden okumasē gerektiğ i sonucunu doğ urmaktır. Dolayēsēyla
Türkiye, bu dönemden itibaren, olabildiğ ince kimliksel değ erlerinin ona sunduğ u partikülarist
yaklakēm çerçevesinde hareket etmiş, bu sebeple de uluslararası düzen ve uluslararası adalet

⁴⁹⁶ Aykan, *Turkey's Role in the Organization of the Islamic Conference: 1960-1992*, s. 62.

⁴⁹⁷ Mahmut Bali Aykan, *Türkiyeēnin Kuveyt krizi politikasē 1998 Yēāndan Geriye Dōnük Bir Değ erlendirme*, Ankara : Dāk Politika Enstitüsü, 1998, s.66.

sermiktir. Türkiye'nin partikularist yaklaknkn Ortadoj u'da meydana gelen en temel gelikmeler 1960'dan itibaren, Ortadoj u'nun kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan ve savaklara neden olan iki temel rekabet bulunmaktadır. Bunlar, Arap-İsrail rekabeti ve İran-İrak rekabetidir. Bu rekabetlerin ay ayrē ele alēnmasē Türkiye'nin 1960'dan itibaren benimsediē i dengeye dayalē bölgesel rolünün neden olduē u, Soē uk Savak dönemindeki Türk-Amerikan ilikkilerindeki ayrēnma noktalarēn görölmesini saē layacaktır. Bu sebeple her bir konu için, öncelikle ABD'nin yaklaknē ele alēnacak, daha sonra ise Türkiye'nin ABD'den ayrēn noktalarēn altē çizilerek Türkiye'nin konuyu nasē deē erlendirdiē i görülecektir.

- Arap-İsrail rekabeti: Kökleri yüzyıllar öncesine dayanan ancak Filistin topraklarē üzerinde İsrail devletinin 1948 yēdā kurulmasē ile hararetlenen ve Soē uk Savak döneminin Ortadoj u'sundaki gelikmelere yön veren en temel rekabet belki de Arap-İsrail rekabetidir. Bu rekabet, Soē uk Savak ortamēn iki kutuplu sisteminden baē ānsēz olarak ortaya çēkmē, bölgesel dinamiklerden kaynaklanmētē.

Arap-İsrail sorunu karēsēnda, ABD, Soē uk Savak'n erken dönemlerinde esasen mesafeli bir tutum almētē 1948 senesinde İsrail devleti kurulduē unda, bu yeni devletin tanēēp tanēnmamasē konusunda Amerikan kongresinde önemli tartēkmalarē gerçekleştiriē i bilinmektedir. Amerikan Başkanē Harry Truman dönemine denk gelen bu dönemde, ABD, İsrail'i tanēyan ilk devlet olmuştı. Bu tanēnadān sonra ise Kongre'deki tartēkmalarē daha da alevlendiē i bilinmektedir zira yine dönemin Dēkleri Bakanē Marshall'a göre, ABD'nin, komkularēyla birçok problemi olan bir devletin yani İsrail'in adēyla beraber anēlmasē ABD'nin Ortadoj u'daki çēkarlarē açēsēndan bir hata olabilirdi. Marshall'a göre, ABD İsrail'i desteklerse, Araplar da kendilerine SSCB'nin kollarēna atabilirdi.⁴⁹⁸

Truman döneminde ABD'nin İsrail'i ilk tanēyan devlet olmasē birçok kaynakta da belirtildiē i gibi, dē politikadan çok iç politikadan kaynaklanan sebepleri bulunmaktaydē Başkan Truman'n 1948 seçimlerine hazēlanēyor olmasē ve bu seçimler için ABD'de çok güçlü olan Yahudi lobisini arkasēna almak istemesi en önemli sebeptir. Bu dönemde Amerikan yürütme sistemi, ABD'nin en temel hareket noktasēn Ortadoj u'daki petrol yataklarēna ulakēn olduē unu ve bu sebeple de Arap dünyasē ile arasēnē iyi tutmasē gerektiē ini

⁴⁹⁸ William B. Quandt, *America and the Middle East: A Fifty-Year Overview*, L. Carl Brown (Ed.), **Diplomacy in the Middle East: The International Relations of Regional and Outside Powers** içinde (59-74), London: I.B.Tauris&Co Ltd., 2004, s. 61.

in Ortadoğ u'daki en temel politikasēnē İsrailōn istler arasēnda tamamen ikiye bōlünmükken, ABDōnin İsrailō tanēyan ilk devlet olmasē ve akabinde İsrailōe yōnelik yardēmlarē baklatmasē aē ērlēklē olarak Bakan Trumanōn Cumhuriyetçiler karkēsēnda elini gūçlendirmek istemesine, yani iē politikayla ilgili endikelerine dayandēdmaktadē.⁴⁹⁹

Esasen iē politika endikelerinin ABDōnin İsrailōe yōnelik politikalarēnēkellendirdiē i doērudur, ancak k u da bir gerçektir ki, ABDōnin Arap-İsrail sorununa yōnelik politikalarē sadece Amerikan iē politikasēndaki Yahudi lobisinin etkisiyle aēēklanamaz. ABDōnin Soē uk Savak boyunca bu sorunu, sahip olduē u evrenselci yaklakēnla ele aldē ē bu yaklakēn sonucunda da bōlgenin tamamıyla iē dinamiklerinden kaynaklanan bu sorunu doē u-batē rekabeti çerçevesinde deē erlendirdiē i de önemli bir gerçektir. Diē er taraftan ABDōnin Soē uk Savak ortamēndaki sūper gūç statūs u de birçok konuda olduē u gibi, burada da ABDōye uluslararası dūzenin SSCB lehine deē ikimini engelleme sorumluluē unu yūklemiştir. Bakka bir ifadeyle, iē politika endikelerinin yanēda, Soē uk Savak ortamē da ABDōnin bu soruna yōnelik hareketlerini belirlemiktir.

Truman dōneminde İsrail ile nēfazla bütünlēkildē iniō dūkūnen Eisenhower yōnetimi, 1950ēderde İsrail ile Araplar arasēnda daha dengeli bir politika yūrūtmeye karar verdi. Zira Eisenhowerōa gōre Soē uk Savak ortamēnda Ortadoē u'da SSCB gibi bir tehdit varken, Araplarē kaybetme pahasēna İsrailōe sonsuz bir destek verilemezdi. Ne de olsa Ortadoē u'daki petrol, Araplarēn ABDōden yabancēlakmalarē ve SSCBōye sempati duymalarē sonucunda kaybedilebilirdi. Nitekim daha önce deē inildē i gibi, 1956'da yakanan Suveyk krizi esnasēnda ABDōnin tutumunu belirleyen temel faktōr de bu olmukt u. Bu dōnemde Mēsēōn SSCBōden silah satēn almaya baklamasē sonrasēnda İsrailōn de ABDōden silah talebine ABDōnin red cevabē vermesi de yine ABDōnin Araplarē kendinden yabancēlaktēmak istemeyikinden kaynaklanēyordu. Bōyle olmasēna raē men, ABDōnin aynē zamanda, İsrailōn silah ihtiyacēnē Avrupalē devletlerden temin etmesini kolaylaktēmasē⁵⁰⁰ ise ABDōnin Soē uk Savak kōkullarē çerçevesinde Ortadoē u üzerindeki kontrolūn u kaybetmek istememesinden ve bu bōlgedeki millyetç i Arap rejimlerinin SSCBōye olan yakēnlē ēnē bōlgenin SSCBōnin kontrolūne geēmesine olanak tanēmasē durumunu engellemek istemesinden kaynaklanēyordu. Gerçekten de İsrailōn özellikle bu dōnemde Fransa ile baklayan önemli silah ticareti vardē ve bu konuda

⁴⁹⁹ John P. Miglietta, **American Alliance Policy in the Middle East, 1945-1992**, Lanham, Maryland: Lexington Books, 2002, ss.105-115.

⁵⁰⁰ Ibid., ss.120-121.

İdî ē da bilinmekteydi. Bu şekilde ABD hem SSCB ile İsrail'in güçlenmesini sağlıyor, hem de ABD İsrail'i doğrudan silahlandırmadığı için Araplar ile ilişkilerine almanak oluyordu.

Kerleyen senelerde de ABD'nin Arap-İsrail sorununa yönelik yaklaşımında yine doğu-batı rekabeti önemli rol oynamaktı. Bu rekabetin sonucu olarak, ABD'nin süper güç olmasından kaynaklanan sorumluluklarında kaçınılmaz olarak devreye giriyordu. ABD, Arap-İsrail sorunun çözülmesine yönelik girişimlerde bulunduğ gibi, bu girişimlerin sorunu çözümleyememesi sonucunda Ortadoğu'daki dengelerin de bozulmaması için Araplarla İsrail'in birbirlerin üzerinde üstünlük kurmalarını engelleyecek girişimlerde bulunuyordu. Örneğin, Ortadoğu'da stratejik dengenin İsrail aleyhine döndüğünü düşünen Kennedy yönetimi, savunma amaçlı Hawk füzelerini İsrail'e satıyor; onu Johnson yönetimi takip ediyor ve bu sefer İsrail'e satıştan silahlar savunma amaçlı olmaktan çekiyordu zira önce Skyhawk jetleri İsrail'e satışta ki bu jetler, İsrail'e uzun bir menzil sağlıyor ve Irak ile Libya gibi ülkeleri vurabilme kabiliyeti taşıyordu.⁵⁰¹ Bunu F-4 Phantom jetlerinin satışta takip etti ki bu jetler ise o ana kadar ABD tarafından sadece Avrupa'daki en yakın müttefikleri olan İngiltere ve Almanya'ya satılıyordu.⁵⁰² Dolayısıyla F-4 Phantom jetlerinin İsrail'e satılması bir yandan da ABD'nin İsrail'i müttefik statüsüne koyarak, Arap-İsrail rekabetinde taraf almasına neden oluyordu. Zira İsrail aleyhine dönen Ortadoğu ortamı aynı zamanda Araplar ile desteklediği için SSCB lehine bir Ortadoğu demekti ve ABD'nin Ortadoğu'yu Sovyet nüfuzuna bırakma niyeti de elbette yoktu. Kennedy özel bir statü kazanan ABD-İsrail ilişkileri Johnson döneminde böylece bir ittifak haline geliyordu.⁵⁰³

1967 senesinde İsrail'de bir Filistinli tarafından gerçekleştirilen saldırı sonrasında İsrail'in hava saldırıları ile başlayan Arap-İsrail savaşında, her ne kadar ABD tarafını aldığı deklare etmiş olsa da, *bu tarafı seçen kayıtsızlık olmadı*, dönemin Amerikan kongresinde meydana gelen tartışmalar ardından Dışişleri Bakanı Dean Rusk tarafından dile getiriliyordu.⁵⁰⁴ ABD bu savaşın başında BM Güvenlik Konseyinde ateşkes kararı alınmasında öncü rol oynamış gibi, BM Güvenlik Konseyi'nin İsrail'in ıskal ettiğini

⁵⁰¹ Mitchell Geoffrey Bard, **The Water's Edge and Beyond**, New Brunswick: Transactions Publishers, 1991, s.190.

⁵⁰² Andrew Cockburn, Leslie Cockburn, **Dangerous Liaison: the Inside Story of the U.S.-Israeli Covert Relationship**, London: Bodley Head Publications, 1991, s. 164.

⁵⁰³ Miglietta, ss.133-140.

⁵⁰⁴ A Statement by Secretary of State Dean Rusk at a press conference, 5 June 1967, Mark A. Bruzonsky (Ed.), **The Middle East: U.S. Policy, Israel, Oil, and the Arabs** içinde, Washington D.C.: Congressional Quarterly, 1977, s.88.

İsraili yönündeki kararın destekliyor ve Arap-İsrail barış planları geliştirilmesinde öncü rol oynuyordu⁵⁰⁵. Ancak diğer taraftan bu barışın bir türlü gerçekleştirilememesi de, ABD'nin Ortadoğu'daki dengeleri SSCB lehine değişimini önlemek amacıyla İsraili desteklemeye itiyordu. Zira bu dönemde Mısır lideri Nasır ile SSCB arasındaki ilişkiler, her ne kadar Nasır, Sovyet liderlerce birtakım taktiksel konularda eleştirilse dahi, oldukça yakındı⁵⁰⁶. Ve bu durum ABD'nin bölgesel dengeleri korumak amacıyla kaçınılmaz olarak İsrail'e yaklaşıyor, ve bu anlamda da Ruskın ifade ettiği gibi ABD'nin bu savaktaki tarafsızlığına, savakan taraflara yönelik kayıtsızlık anlamına gelmeyeceği de görülmek oluyordu.

Gerçekten de 1967 Arap-İsrail savaşının akabinde, ABD, İsrail'in o zamana kadar temel müttefiki olan Fransa'nın yerini alıyordu ve bundan sonra da İsrail'in en yakın müttefiki olarak kalacaktı⁵⁰⁷. Ancak enteresan olarak, ABD'nin taktiksel yaklaşımını hemen ardından kendini gösteriyordu zira Johnson yönetimi esnasında ABD İsrail'e silah yardımında bulunurken, aynı zamanda Arap dünyasından Suudi Arabistan, Tunus, Lübnan ve Ürdün'de silah satıyordu.⁵⁰⁸ Anlaşılan oydu ki, ABD'nin amacı bir yandan Ortadoğu'da İsrail'in zayıflamasını engellemek, ve bu şekilde SSCB'ye karşı güç oluşturmaktır; bir diğer yandan ise Arap dünyasıyla da olumlu ilişkiler sürdürüp hem petrol konusundaki çıkarlarına korumak hem de Arapların tamamen SSCB'ye sığınmasını engellemektir.

1970'lerde de ABD'nin bu soruna yönelik politikaları aynı çerçevede devam ediyordu. Örneğin 1973 Arap-İsrail savaşının ardından ABD yine barış girişimlerinin öncüsü oluyor⁵⁰⁹ ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, uyguladığı mekik diplomasisi ile Arap-İsrail sorununa çözüm arıyordu. Ancak bu çözüm arayışıyla ek zamanlı olarak ise ABD İsrail'e destek sağlamaya devam ediyordu. Gerçekten de aynı dönemde Amerikan kongresi oturumlarında görüldüğü gibi, Başkan Nixon, "Sovyetler Birliği'nin Suriye ve Mısır'a yaptığı yardımlar sonucunda Ortadoğu'da doğmuş muhtemel bir dengesizliğin ortaya çıkmasını

⁵⁰⁵ Bkz. Rogers Barış Planı William Quandt, **Peace Process: American Diplomacy and the Arab-Israeli Conflict since 1967**, Washington D.C.: The Brookings Institution, 1993, ss. 80-83.

⁵⁰⁶ Eric Rouleau, Jean-François Held, Jean et Simonne Lacouture, **Israel et les Arabes: Le 3e Combat**, Paris: Editions du Seuil, 1967, ss.102-104.

⁵⁰⁷ Miglietta, s.138.

⁵⁰⁸ Bard, ss.195-196.

⁵⁰⁹ Bkz. Cenevre Konferansı Quandt, **Peace Process**, ss.193-197.

öe 2.2 milyar dolarlık bir askeri yardımın yapılmasını

Soğuk Savakın ilerleyen senelerinde Ortadoğu'da meydana gelen farklı gelişmeler, Amerikan kongresinde ABD'nin Ortadoğu'ya yaptığı silah yardımlarının bölgesel istikrara katkı sağladığı yoksa bölge istikrarının bozulmasına katkı sağlayarak ABD'nin de buradaki kontrolünü azaltmaya yaradığı hususunda hararetli tartışmalar gerçekleşiyordu.⁵¹¹ Örneğin Başkan Carter yönetimi, bu soruya ikinci cevap veriyor ve bu sebeple de Ortadoğu'ya silah akışının durdurulup adil bir barışın tesis edilmesinden bahsediyordu. Bazı yorumlara göre *imkansız bir uzlaşının arayışındaki* Başkan Carter⁵¹², bu arayışın Soğuk Savak koşullarına uygun olmaması sebebiyle aradığını bulamıyordu. Gerçekten de ABD girişimiyle Mısır ve İsrail arasında imzalanan Camp David anlaşmaları Ortadoğu'da istikrarı sağlamaya yetmiyor, ve dünya yeni bir petrol krizi ile karşılaşmaktaydı. Bu kriz ise birçoklarına göre Carter'ın *bakarsızlığı*ni sembolize ediyordu.⁵¹³ Bu sebeple Başkan Carter'ın ikinci dönemi, ilk döneminden oldukça farklı olacak; ardından gelen Başkan Reagan ise, Carter'ın adil barış söyleminden tamamen uzaklaşacak. Gerçekten de Reagan döneminde, İsrail'in önce Bağdat'ı sonra ise Lübnan'a saldırması Amerikan yönetimi nezdinde bu saldırının Ortadoğu'daki istikrarı bozması sebebiyle tepkilere neden olsa da, bu tepkiler geçici oluyor ve ABD'nin Arap-İsrail sorunu karşısında, İsrail'e yönelik olarak zaman zaman gizli ancak çoğu zaman da açık olan askeri ve siyasi desteği devam ediyordu.⁵¹⁴ Zira farklı başkanlar ve farklı Dışkleri bakanları tarafından dile getirildiği gibi, ABD'nin İsrail ile özel bir ilişkisi vardı ve bu sebeple ABD'nin, bir süper güç olarak, Ortadoğu politikasındaki tarihi ve ahlaki sorumluluğu İsrail'in bekasına ve refahına sağlaması gerektiği kâğıdıydı.⁵¹⁵

Yukarıda ifade edildiği gibi, Arap-İsrail sorunu karşısındaki Amerikan tutumunun en temel nedeni iç politikadan kaynaklanan nedenler olarak gösterilmektedir. Ancak burada ifade edilmeye çalışılan, iç politik nedenlerin yanında, Soğuk Savak ortamının da ABD'nin bu soruna olan yaklaşımına şekillendirdiği ve ABD'nin SSCB odaklı tehdit algısının bu soruna

⁵¹⁰ Başkan Nixon'un 19 Ekim 1973 tarihli askeri yardım talebi için bkz. Bruzonsky, s.92.

⁵¹¹ Ibid., s.93.

⁵¹² Philippe Rondot, **Le Proche-Orient a la Recherche de la Paix**, Paris: Presses Universitaires de France, 1982, s.69.

⁵¹³ Pierre Melandri, **La Politique Extérieure des Etats-Unis de 1945 a Nos Jours**, Paris: Presses Universitaires de France, 1982, s.185.

⁵¹⁴ ABD'nin İsrail'e yaptığı askeri destek (özellikleri silah satışları konusunda) hakkında detaylı bilgi için bkz. Andrew Cockburn, Leslie Cockburn, ss.155-190.

⁵¹⁵ A Statement by Secretary of State Henry A. Kissinger to reporters in Peking, 12 November 1973. A statement by President Carter at a press conference, 13 May 1977, Bruzonsky (Ed.), **The Middle East: U.S. Policy, Israel, Oil, and the Arabs** içinde, 1977, s.84.

uğudur. ABD için Ortadoğu, SSCB tehdidi karşısında Bu bakından bölgedeki ABD-İsrail ittifakı SSCB'ye karşı kuvvet oluştuyordu. Buna ek olarak, Ortadoğu, Amerikan askeri teknolojisinin ve taktiklerinin SSCB karşısında denemek için bir sahayda ABD İsrail üzerinden, SSCB ise Araplar üzerinden askeri üstünlüklerini kanıtlamaya çalışıyorlardı. Ancak ABD, Arap dünyasındaki müttefiklerini de aynı zamanda kaybetmemeye çalışıyor ve pro-Siyonist duruşunun onlar kendinden uzaklaştırmaması için onlara siyasi ve askeri destek sağlamak için geri duymuyordu.⁵¹⁶

Sonuç olarak ABD, her ne kadar 1950 yılında İngiltere ve Fransa ile beraber Ortadoğu'da Araplarla İsrail arasında silahlı kuvvet kullanılmaması onaylamayacakları deklare etmek olsa da⁵¹⁷, ancak oydu ki Soğuk Savak'ın devamında SSCB'ye karşı korumak zorunda olduğu süpergüç statüsünden ötürü, Ortadoğu'daki silahlanma yarışını engellenemez şekilde bir parçası olmuştur. Soğuk Savak boyunca, bir yandan ABD'nin büyük oranla İsrail'e, ancak bir miktar da Araplara, diğer yandan da SSCB'nin Araplara karşı silahlar arzı ile, Soğuk Savak ortamından bağımsız şekilde ortaya çıkan Arap-İsrail sorunu, Soğuk Savak ortamında körüklenerek birçok defa çatışmaya dönüşmüştü ve bu dönemde Ortadoğu'yu tekrar eden Arap-İsrail savaşları şekillendirmiştir.⁵¹⁸ Başka bir ifadeyle, bu durum hem ABD'nin hem de SSCB'nin uluslararası düzeni kendi lehlerine korumak amacıyla, uluslararası düzenin olmazsa olmazları karşısında tutarsız davranışları gibi çelişkili bir sonucu doğuruyordu. Her iki süper güç de, Arap-İsrail rekabetinin kendileri aleyhine bir durum yaratmaması amacıyla, iki tarafı zaman zaman silahlandırarak, uluslararası düzenin olmazsa olmazlarından olan silah kullanımı sınırlandırılması prensibinin ihlali için elverişli koşulları sağlamaz olarak hazırlıyorlardı. Ancak diğer taraftan bu silahlandırma eylemi, bölgede silaha dayalı bir caydırıcılık yaratıyordu ve her iki süper güç aslında bu silahlandırma eylemiyle, uluslararası düzenin kendileri aleyhine değişimini engellemeye çalışıyorlardı. Bull'ın bahsettiği şekilde, nasıl ki savak kavramı uluslararası düzenin bir yandan ihlalini bir diğer yandan da muhafazasını sağlayabilecek iki yüzü olan bir madalyon ise; Arap-İsrail rekabetinde de ABD'nin bahsi geçen eylem ve tutumları iki yüzü olan, yani birbiriyle çelişkili sonuçlar doğuran bir eylemdi.

⁵¹⁶ Baram, s.323.

⁵¹⁷ Bkz. **Tripartite Declaration of 25 May 1950**, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/tridec.html> (16 Eylül 2013).

⁵¹⁸ Hook, Spanier, **American Foreign Policy Since World War II**, s.98.

ip olduğ u evrenselci yaklakēn, Soğ uk Savak boyunca, ve bölgesel gelikmeler bu rekabet üzerinden değ erlendirilmiktir. Buna ek olarak, ABDōnin bu dönemdeki iki temel kutuptan yani iki temel süpergüçten biri olmasē da bölgesel gelikmeleri değ erlendirmesinde rol oynamāk ve ABD süpergüçlüğ ünden kaynaklanan sorumluluklarēnē gerçeklektirmeye çalāmātē. Süper güçlüğ ünden kaynaklanan sorumluluklarē ABDōnin müttefiklerine yönelik sorumluluklarādē ve ABD, müttefiklerinin güvenliğ i için birçok örnekte görüldüğ ü gibi, bölgesel gelikmelere müdahil olmak ve uluslararası düzenin olmazsa olmazlarē karkēsēnda da, özellikle de silahlē kuvvet kullanēnēnētekvik ederek tutarsēz davranabilmiktir. Bu tutarsēzliđ ēn nedeni ise insani adalet veya kozmopolitan adalet arayākē içinde olmasē ve bu arayākēn uluslararası düzenle çatēmasē değ ildir. Bu tutarsēzliđ ēn nedeni, uluslararası düzeni bozan girişimler içerisinde bulunan SSCBōye karkē ABDōnin yine aynı kēilde bir denge oluşturmak isteyikidir. Bu isteğ in kaynağ ānda ise sadece ABD değ il, genel olarak Batē bloğ unun ABDōden beklentileri de bulunmaktadır. Bu bakēndan ABDōnin Arap-İsrail rekabeti konusunda almāk olduğ u tutumun içinde bulunduğ u zor koşullar çerçevesinde değ erlendirilmesi ve ABDōnin içinde bulunduğ u karmakēk durumun anlakēmasē gerektiğ i de ayrıca dikkat edilmesi gereken bir noktadē.

Arap-İsrail rekabeti konusunda, Türkiyeōnin yaklakēnē birçok noktada ABDōninkinden farklı bir profil sergilemiktir. Türkiye, politikasēnē Arap ve İsrail taraflarē arasēndaki bir denge üzerine kurmaya yönelik olarak ñiyi niyetli tarafsēzliđō politikasēnē uygulamaya çalāmātē. şöyle ki: Türkiye, İsrail devletini 1948ōde kurulduğ unda ilk tanēyan devletlerden olmuştur zira Soğ uk Savak ortamēnēn netlektēđ i bu dönemde İsrail ile diplomatik ilikkiler Türkiye açēsēndan Batē ile olan bağ larēnēn bir sembolüydü.⁵¹⁹ 1950ōlere gelindiğ indeyse Türkiyeōnin Arap-İsrail sorununu doğ u-batē rekabeti çerçevesinde ele almāk olduğ unu ve bunun en önemli göstergelerinden birinin de Suveyk krizi esnasēndaki tutumu olduğ u daha önce ifade edilmikti. Bundan farklı olarak, daha ilerki senelerde ise, Türkiyeōnin Arap-İsrail sorununa, Araplarēn bu davayla ilgili gerekçelerine karkē iyi niyetli bir tutum olarak ancak diğer taraftan da İsrailōi kendinden yabancēaktēmayacak politikalar benimseyerek yaklakēđ ē fark edilmektedir.

Türkiyeōnin Arap-İsrail sorunu karkēsēnda bahsi geçen bu denge politikasēnēn ayaklarē Türkiyeōnin 1960ōlardan itibaren revize edilen dēk politikasēnēn bir uzantēsē olan yeni ve

⁵¹⁹ Aykan, *Turkeyōs Role in the Organization of the Islamic Conference: 1960-1992*, s. 39.

İddü: Türkiye, bu dönemde İslam dünyasē ile ilişkilerini n İslam Konferansē Örgütü'nün toplantılarına Cumhurbaşkanēya da Bakanlar seviyesinde olmasa da Dârikleri bakanē seviyesinde katılmaya baklıyor, toplantılara katılan Türk heyeti Türkiye'nin batılan kopukunu ifade edecek her türlü hareket ve söylemden kaçınıyor ve Türkiye bu örgütün kararlarına Türkiye'nin BM'de desteklediği i kararlarla uyumlu olduğı u müddetçe destek vereceğı i rezervini koyarak, İslam dünyasına temkinli bir açđında bulunuyordu. Bu temkinli açđanla hedeflenen, yeni dâk politikasın gereğı i olarak Türkiye'nin içinde bulunduğı u bölge devletleriyle olumlu ilişkileri, Batē ile olan bağı larına zarar vermeden kurmak oluyordu.⁵²⁰

Türkiye, Arap dünyasēyla iyi ilişkiler kurmada, özellikle 1967 ve 1973 Arap-İsrail savaklarē sonrasında İsrail'in 1967'den önceki sâirlerine geri dönmesi gerekliliğini vurgulayarak önemli bir adēm atıyordu. Bu bakāndan Türkiye, İsrail'in haksēz toprak genişletmesi karkēsında ve Araplara yönelik her orantēsēz güç kullanmēnēnda bu tutumun karkēsında yer alarak, silahlē kuvvet kullanmēnēn sâirlandēđmasē prensibine olan bağı lđđ ēnē göstermiş; iki devletli bir çözüm taraftarē olarak Filistin topraklarındaki Araplarēn da ulusal egemenliğı e sahip olmalarē gerektiğini savunmuş; BM Genel Kurulu'nda Arap-İsrail sorunuyla ilgili olarak Araplarēn girikiminde alēnan kararlarēn tamamına destek çıkarak da⁵²¹, ahde vefa ilkesine olan bağı lđđ ēnē muhafaza etmiştir.

Ancak Türkiye'nin İsrail'in Araplarla olan sorunundaki eylem ve tutumlarēnē onaylamamasē Türkiye'nin İsrail'in varlığı nē reddetmesi ya da ikili ilişkilerinin kopmasē anlamına da gelmemiştir. Gerçekten de Türkiye bu dönemde, bir yandan İsrail'in var olma hakkēnē göz önünde bulundururken, bir yandan da İsrail'e karkē sert bir dil kullanmaktan kaçınmā, İsrail'e yönelik eleştirilerini Batē müttefikleriyle arasēnē bozma derecesinde dile getirmemiştir.⁵²² Türkiye bulunduğı u uluslararası zirvelerde, İsrail'in Filistin topraklarēnē işgali sebebiyle bu ülkeyle diplomatik ilişkilerin kesilmesi gerektiğini yönündeki kararlara da oy vermeyerek İsrail'in uluslararası toplumdan dēlanmamasē gerektiğini yönünde bir tutum benimsemiştir.⁵²³ Türkiye Filistin Kurtuluş Örgütü ile olan ilişkilerini, İsrail'i rahatsız edecek

⁵²⁰ Ibid., ss.64-70.

⁵²¹ Öyle ki Türkiye BM Genel Kurulu'nun 10 Kasān 1975'de, sionizmi bir tür ırkçđđk olarak kabul eden 3379 sayđđ kararēnda desteklemiştir. Bkz. The UN General Assembly, **Resolution 3379**, 10 Kasān 1975, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/000/92/IMG/NR000092.pdf?OpenElement> (16 Eylül 2013)

⁵²² Örneğ in Türkiye'nin İsrail'i Soğ uk Savak döneminde hiçbir zaman ınsaldērganō olarak nitelendirmemik olmasē önemlidir. Bu konuda bkz. Mahmut Bali Aykan, "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from 1950s to the 1990s", **International Journal of Middle East Studies**, Sayē25, No.1, şubat 1993, ss.91-110.

⁵²³ Karpāt, "Turkish and Arab-Israeli Relations", s.131.

de İsrail'in Türkiye'deki diplomatik temsilcilerininin sarfetmiştir.⁵²⁴ Kaldı ki 1980'lerde özellikle de Filistinlilerin 1987 Kıtıfada hareketine kadar, Türkiye İsrail ile olan ilişkilerini daha da arttırarak özellikle de PKK ile mücadelesinde İsrail ile istihbarat ikbirliği oluşturmıştır.⁵²⁵ Başka bir ifadeyle Türkiye Arap-İsrail sorununu, Araplar'ın da İsraililer gibi devlet kurma hakları'nın olduğu uluslararası toplumda vurgulayacak ve bu fikri savunacak kadar kadar iyi niyetli; ancak İsrail'de ve dolayısıyla da ABD ile olan bağları'nı ve müttefiklik ilişkilerini de tehlikeye atmayacak ve kendi menfaatlerini de gözetecek şekilde pragmatik, tarafsız ve dengeli bir yaklaşımla ele almaya çalışmaktı.

Türkiye'nin tarafsız ve dengeli yaklaşımının burda ABD'nin yaklaşımından farklılık taşıdığı dikkate değerdir. İlk farklılık, algı düzeyindedir: Türkiye, Arap-İsrail sorununu, evrenselci bir yaklaşımla algılamamaktadır. Türkiye, bu sorunu doğu-batı rekabeti çerçevesinde okumamış, bölgesel dinamiklerden kaynaklanan bir sorun olarak görmüştür. Ki bu da, 1950'lerde silikleşen Türkiye'nin partikülerist yaklaşımının 1960'dardan itibaren yeniden kuvvetlendirdiğini göstermekte, Türk dış politikasının evrenselci bir ideolojiden çok, partikülerist bir yaklaşımla şekillenen ulusal çıkarı tarafından belirlendiğini gözler önüne sermektedir.

İkinci farklılık, uygulama düzeyindedir: Türkiye sahip olduğu partikülerist yaklaşımın sonucu olarak, ulusal güvenliği, ulusal bağımsızlık ve egemenliği öncelik vermiş, ve bu unsurlara doğrudan bir müdahale ya da tehdit olmadıkça için de, Arap-İsrail sorunu karşısında Araplar'ın gerekçelerine yönelik olarak iyi niyetli bir politika benimsemiş de, olabildiğince tarafsız davranmaya çalışmış, soruna müdahil olmayarak ve İsrail ile de ilişkilerini minimum seviyede de olsa muntazam devam ettirerek, tarafsız davranmaya çalışmaktı. Türkiye silahlı kuvvet kullanmama gitmemiş, buna mahal verecek davranışlardan da kendini alıkoymuştur.

- İran-Irak rekabeti: Özellikle sıcak savaşa dönük olarak, 1980'lerin Ortadoğu'sunu şekillendiren ve bölgenin iç dinamiklerinden kaynaklanan bir diğer konu İran-Irak rekabeti olmuştur. Bu rekabete yönelik olarak, Amerikan dış politikasını anlayabilmemiz için, öncelikle İran-Irak Savaşı'ncesinde Bakanlık koltuğunda oturan Jimmy Carter dönemindeki bazı önemli gelişmelere göz atmak gerekli görünüyor.

⁵²⁴ Aykan, **Türkiye's Role in the Organization of the Islamic Conference 1960-1992**, s.88.

⁵²⁵ Philip Robins, **Türkiye and the Middle East**, London: Royal Institute of International Affairs, 1991, ss.79-80.

dan farklı olarak Carter, ABD'nin Soğuk Savak dönemi dâk politikasına yansınma amacını takınıyordu. Carter'e göre, ABD dâk politikası Soğuk Savak dönemi bakından itibaren fazlasıyla doğ u-batê rekabetine odaklanmış, tek amacını SSCB'yi çevrelemek olmak ve bu şekilde de esas önceliğ i olan insan hakları demokrasi gibi değ erlerini korumayı insani ve kozmopolitan seviyedeki adalet için mücadele etmeyi unutmıştı. Carter'e göre, ABD doğ u-batê rekabetine değ il ancak kuzey-güney ilikilerine önem vererek yani gelişmiş, sanayileşmiş, kalkınmış toplumlar olan kuzey toplumlarıyla, geri kalmış güney toplumları arasındaki ıkırlılığ ine önem vererek, çevresel sorunlar, nüfus artışı, kalkınmamışlık, gibi sorunlara eğ ilmeliydi.⁵²⁶ Kısacasını Carter, insanoğ lunun bir bütün olarak ihtiyaçlarına öncelik veriyor, ve bunu devletlerin çıkar çatışmalarını üstünde tutuyordu. Başka bir ifadeyle, ABD'nin kimliksel değ erlerinden gelen insani ve kozmopolitan adalet fikirlerinin ABD dâk politikasına yön vermesi gerektiğ ini savunan, ve bunu gerçekten de dâk politikasında uygulamaya çalışın belki de tek bakın olmıştı. Ve Soğuk Savak döneminde Carter örneğ i gerçekten de bir istisnaydı

Carter döneminde ABD kimliksel değ erlerine dönerken, SSCB'nin bu durumdan doğ an bokluktan faydalanarak kalkınmakta olan ülkelerdeki askeri varlığı artırması son derece dikkat çekiciydi. ABD dikkatini doğ u-batê rekabeti üzerinden çekmiş, evrenselci yaklaşımını bu rekabet üzerine kurmaktan vazgeçmiş, onun yerine evrenselci yaklaşımını kendi özüne dönerek kimliksel değ erleri olan evrensel ahlak değ erleri üzerine kurmaya çalışmaktaydı Soğuk Savak dönemi bakından beri ABD ilk kez evrenselci yaklaşımını merkezine doğ u-batê rekabetini değ il de, aslında kimliğ inin ona empoze ettiğ i adaletini koyuyordu ancak bu sefer de SSCB'nin yayılmacı eylemleri onun adalet vurgusunun Soğuk Savak ortamında geçerli olamayacağı nı gösteriyordu. Gerçekten de önce İran'da gerçekleşen İslam devrimi ardından SSCB'nin Afganistanı ıkgalı ve pekişere geliken olaylar, ABD'nin evrenselci yaklaşımını doğ u-batê rekabeti üzerine kurmasını ABD için bir zorunluluk olduğ unu gösteriyordu. Başka bir ifadeyle, Soğuk Savak ortamı adaletin kozmopolitan ve insani boyutlarıyla yekermesine olanak tanımıyordu. Carter'in dâk politikası bu şekilde kendisinden beklenen sonuçları veremiyor ve ABD evrenselci yaklaşımını yeniden doğ u-batê rekabeti üzerine kurmaya baklıyor, kimliğ inden gelen insani ve kozmopolitan adalet fikirlerini rafa kaldırıyordu. Zira İran'daki rehine krizi ve SSCB'nin Afganistan ıkgalı ile ABD yeterince

⁵²⁶ Hook, Spanier, **American Foreign Policy Since World War II**, ss.162-163. Bu dönemki dâk politikayı Jimmy Carter'in ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski kendi anılarında yüksek maliyetli iyi niyetler olarak tanımlamıştır. Bkz. Zbigniew Brzezinski, **Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser 1977-1981**, New York: Farrar.Straus.Giroux, 1983, ss.123-145.

n maliyetli bir şekilde öfrendiğimiz ki karve
fa dönürebiliyorò sözleriyle açıklıyor ve bir anlamda
kendi özelektirisini yapıyordu.⁵²⁷ Bu sebeple Carter yönetiminin ikinci yarısı Carter doktrini
olarak bilinen yeni dış politika doktrininin ilan edilmesiyle ABD'nin evrenselci yaklaşımın
yeniden doğu-batı rekabetine dayanmasına ve dış politikada askeri gücün de sıklıkla
kullanılmasına geri dönüşünü simgelemektedir.⁵²⁸

Soğuk Savak döneminin o zamana kadar önemli bir ABD müttefiki olan İran'daki
şah Muhammed Rıza Pehlevi yönetiminin 1979 senesinde, bir süredir İran toplumunun şah
yönetiminden duyduğu rahatsızlık sonucunda Ayetullah Humeyni'nin devrimiyle
devrilmesiyle yeni kurulan İran İslam Cumhuriyeti, Ortadoğu dinamiklerini bu tarihten sonra
çok derinden etkileyecek bir gelişme olmuştur.

Türkiye esasen İran'daki şah yönetiminin 1970'ler boyunca Irak'taki Kürtleri
kalkartma politikasından (Nixon-şah Antlaşması) oldukça rahatsızdı İran'daki yönetimin bir
devrim sonucu değişmesi ilk etapta Türkiye için olumlu bir gelişme olarak algılanmıştı.
Dönemin başbakanı Bülent Ecevit'in ilk etapta bir kutlama mesajıyla İran'daki yeni yönetimi
kutlaması ve Türkiye'nin İran Cumhuriyeti'ni kısa süre içinde tanıması bundandı.⁵²⁹ Kaldığı
İran Cumhuriyeti, iç ortamdaki huzursuzluk sonucunda kurulmuştu. Türkiye'nin bölgesel rolü
de devletlerin içlerine karışmamaya yani ulusal egemenliklerine saygıya öngörüyordu.⁵³⁰
Dolayısıyla Türkiye'nin İran'daki yeni rejimi kısa sürede tanıması Türkiye'nin bölge
devletleriyle iyi ilişkiler kurma esasına dayanan bölgesel rolünün bir zorunluluğuydu. Bu
tanıma, başka bir ifadeyle, Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduğu partikülerist
yaklaşımın bir sonucuydu. Zir hatırlanacağı üzere, 1960'larda Türk dış politikasında netleşen
partikülerizme göre, Türkiye hiçbir devleti sahip olduğu rejimden ötürü düman ilan
etmeyecek ve bölgesel gelişmeleri doğu-batı rekabeti ve/veya antikomünizm gibi evrensel bir
ideoloji üzerinden okumayacaktı

⁵²⁷ Jimmy Carter, 4 Ocak 1980 tarihli Afganistan konulu konuşması için bkz.

<http://millercenter.org/president/speeches/detail/3403>

⁵²⁸ Carter Doktrini, ABD'nin SSCB'nin Afganistan işgali ve İran'daki rehine krizi olaylarından sonra Başkan
Jimmy Carter'in o zamana kadar sürdürdüğü dış politikanın bunu öngöremediğini kabul etmesinden sonra ilan
edilen, ABD'nin evrenselci yaklaşımın yeniden doğu-batı rekabeti üzerine kurduğu kanı olan dış politika
doktrini. Doktrin, 1980 senesinin başında ilan edilmik olup, ABD'nin Körfez bölgesinde çıkarları tehdit
edildiği takdirde askeri kuvvet kullanacağına taahhüt etmiştir. Herki senelerde kurulan ve Kenya, Somali, Umman
üslerinde konuşlanan ABD'ye ait Acil Müdahale Gücünün temellerini Carter Doktrini atmıştır. Bkz.
Brzezinski, ss.426-469.

⁵²⁹ **Ayın Tarihi**, 14 kışat 1979.

⁵³⁰ Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in, İran'daki gelişmeleri devletlerin içlerine karışmamama prensibine
titizlikle uyararak izlediğini ifade etmiştir. Bkz. **Ayın Tarihi**, 13 kışat 1979.

220

alma zorunluluğundan kurtuluyor⁵³² ve Türkiye'nin
r verecek bir durum Soğuk Savak ortamı nedeniyle

engellenmiş oluyordu. Başka bir ifadeyle BM Güvenlik Konseyi, bölünmüş olma ve karar
alamamasından ötürü, Türkiye açısından güvenlik subab fonksiyonu görmek oluyordu. Zira
1970'deki petrol krizi ve ekonomik krizler göz önünde tutulduğunda, İran Körfez
bölgesindeki petrol taşıma hatları üzerinde hakim duruma sahip olma Türkiye'yi, İran'daki
rejimin İslam devrimini ihraç etme gayesinde olduğunu bilmesine rağmen⁵³³, İran
kendinden yabancılaştırmadan bir denge politikası sürdürmeye itiyordu. Soğuk Savak ortamı
da uluslararası toplumda yarattığı bölünme ve BM Güvenlik Konseyi'ni de etkisizleştirmesi
sebebiyle, Türkiye'nin bu denge politikasını uygulamasına elverişli ortamı hazırlıyordu.

Gerçekten de Türkiye, İran'daki ABD Büyükelçiliğinin İranli öğrenciler tarafından
bası ile çalışanların rehin alınmasıyla başlayan kriz ardından ABD tarafından gelen
yaptırım/ambargo taleplerine ve askeri operasyon için ise üs taleplerine alan değildi ve BM
kararı olmaması sebebiyle olumsuz cevap veriyordu.⁵³⁴ Önemli bir müttefini devrim
nedeniyle kaybeden ABD'nin, bir de diplomatların rehin alınmasıyla beraber, İran
müdahalede bulunmayacağı düşünmesi bu bakımdan normal karşılanabilirdi. Ancak, Türkiye,
yukarıda da ifade edildiği gibi, İran devrimini ideolojik bir perspektifle okumayı reddediyor,
kendi ulusal çıkarını antikomünizm ideolojisinden bağımsızlaştırarak ele alıyor, İran karşı
bir askeri operasyon ve ekonomik yaptırım içerisine girmeyerek⁵³⁵ ve bu şekilde de BM
kararlarına (ya da bu durumda BM'nin kararının olmamasına) bağlı kalarak, uluslararası
düzenin olmazsa olmazlarına uyum oluyordu.

Diğer taraftan, İran devriminden kısa süre sonra, SSCB'nin Afganistanı işgali ise,
bölgede sarsıntıya neden olan bir başka gelişme oluyor ve Türkiye'yi rehine krizinden sonra
bu sefer de SSCB'ye yönelik nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda bir öncekinden çok

⁵³² Aykan, "Türkiye'nin Basra Körfezi güvenliği politikası 1979- 1988", s.29.

⁵³³ Gerçekten de Humeyni'nin, İran'daki İslam devrimini içinde bulunduğu bölgeye yayma gayesi, birçok
söyleminde su yüzüne çıkıyordu. Humeyni bunu kendisi için bir sorumluluk olarak görüyordu. Bkz. Rouhullah
Ramazani, "Iran's Export of the revolution: Its Politics, Ends and Means", **Journal of South Asian and Middle
Eastern Studies**, Vol.13, No.1-2, 1989.

⁵³⁴ Dönemin Savunma Bakanı Ahmet Fısan Birinci'li bu konuda "komünizm İran karşı böyle bir tutum
içerisine girmeyiz" açıklamasını yapmıştır. **Ayın Tarihi**, 12 Aralık 1979. Değerleri Bakanı Hayrettin Erkmen de
Türkiye'nin İran karşı herhangi bir yaptırım politikası uygulamayacağı sözlemiştir. **Ayın Tarihi**, 19 Ocak
1980. Ayrıca rehine krizi boyunca ABD tarafından izlenen dış politikanın detaylı içeriği ve analizi için bkz.
David Patrick Houghton, **US Foreign Policy and the Iran Hostage Crisis**, Cambridge: Cambridge University
Press, 2001.

⁵³⁵ Hatta rehine krizinin neredeyse ikinci ayında Türkiye'nin İran ile 1980 senesinde İran'dan hem petrol ve fuel-
oil anlaşmasını düzenleyen bir anlaşma imzalanmıştır. **Ayın Tarihi**, 7 Ocak 1980.

ra Türkiye'nin menfaatleri, uluslararası düzenin ihlali çok daha yoğun şekilde tehdit almış oluyordu.

SSCB'nin Basra körfezi petrollerine erişimini daha da kolaylaştıran Afganistan işgali karkesinde Türkiye, bu eylemin uluslararası düzeni bariz şekilde ihlali olduğunu vurguluyor, SSCB'nin Afganistan'dan biran evvel geri çekilmesi gerektiğini belirtiyor ve BM Genel Kurulu'nda yapılan oylamada da bu yönde bir oy kullanıyordu⁵³⁶. Dönemin Bakanlar Demirel'in Türkiye'nin SSCB'nin Afganistan'dan geri çekilme gibi bir niyeti göstermemesi durumunda NATO müttefikleriyle beraber hareket edeceğini ifade etmesi de ayrıca önemliydi⁵³⁷. Zira bu ifadeden kısa bir süre önce de, Türkiye ilk olarak ABD ile Mart 1980'de Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzalayarak ABD'ye Türkiye'deki bazı üslerinde ortak savunma amaçlı önlemler almaya yetkili kılınmış; daha sonra Mayıs 1980'deki NATO Savunma Planlama Komitesi toplantısında da, Türkiye, diğer tüm katılımcılarla beraber, ABD'ye Güneydoğu Asya'da destek olacağı yönünde taahhütte bulunmaktaydı⁵³⁸. Böylece, Türkiye alandaki bir bölgede müttefiklerle işbirliğine girebileceğinin sinyalini vermiş oluyordu.

Ancak diğer yandan Türkiye'nin SSCB'nin Afganistan işgali konusundaki tutumu, Türkiye'nin bu tutumu dengeleyecek eylem ve söylemler içine girmesiyle de dengeleniyordu. Gerçekten de Türk liderlerinde bu dönemde SSCB'ye karşı gücendirici ifadelerden de kaçınmalar ve bir süre önce ABD ile yapılan SEKA'nın Türkiye'deki üslerin kan da dahil olmak üzere İslam ülkelerine karşı kullanılmayacağı yönünde taahhüt vermeleri⁵³⁹, Türkiye'nin bu krizden de zarar görmemek amacıyla olabildiğince taraf tutmadan ve SSCB'yi ve onunla yakın olan İslam ülkelerini kendisinden tamamiyle yabancılaştırmadan çekmaya çalışması olarak nitelendirilebilir. Kaldık ki, Türkiye, Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgali sonrasında ortaya atılan ve Carter Doktrini ile fikren ortaya konulan, kendisinden sonraki başkan Ronald Reagan döneminde ise fiiliyata geçen Acil Müdahale Gücüne (*RDF: Rapid Deployment Force*), katılmayarak bu gücün tam anlamıyla ne zaman ve ne şekilde devreye gireceğini hususunun net olmayış sebebiyle reddedecekti⁵⁴⁰. Ancak dönemin Dışişleri Bakanı

⁵³⁶ **Ayın Tarihi**, 15 Ocak 1980. Ayrıca Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkin'in açıklaması için bkz. **Ayın Tarihi**, 27 Ocak 1980.

⁵³⁷ **Milliyet**, "NATO Bakanlar Konseyi Ankara'da başladı: NATO yeni bir sınavdan geçiyor", 26 Haziran 1980.

⁵³⁸ Mahmut B. Aykan, "Türkiye'nin Basra Körfezi güvenliği politikası 1979- 1988", s.32.

⁵³⁹ *Ibid.*, s.36.

⁵⁴⁰ Türkiye'deki kamuoyu tepkisi nedeniyle ABD'nin Acil Müdahale Gücünün komuta karargahının Türkiye'de değil de Mısır'ın Ras Banas üssünde kurulmasına karar vermiş olmasıyla ilgili yorum için bkz. Mümtaz Soysal,

İlverikli olmayan siyasi kartlar sebebiyle katılmadığı anı tehlikenin kendisine yönelme ihtimalini de göz önünde bulundurarak ilerde RDF'le katılma konusunda kapıya açık bıraktığı anı gösteriyor ve bu şekilde de Türkiye'nin temkinli yaklaşımına gözler önüne seriyordu. Dolayısıyla bu konuda da, Türkiye işgal sonrasında ciddi bir endişe içine girmiş olsa dahi, denge politikasıyla kartlar dahilinde olabildiği ince elden bırakmadan, konulara doğrudan müdahil olmamayı ve ABD'nin Körfez Bölgesi'nin güvenliğini sağlamakla ilgili bu tek taraflı girişimlerine en azından kendisine doğrudan bir tehdit olmadığı müddetçe ortak olmamayı tercih etmiştir. Bu yine Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduğu partikülarist yaklaşımın bir sonucu oluyor ve Türkiye, kendisi için en fazla yarar ve en az zarar yaptığı hesap sonucunda ancak böyle bir denge politikasıyla bulabileceğini fark ediyordu.

Kıtan'daki Kışlam devrimi ve SSCB'nin Afganistan'la işgali ile özetlenebilecek 1979 senesi, ilkeri senelerde Ortadoğu'da egemen olacak yeni bir rekabeti hazırlıyordu: Kıtan-Irak rekabeti. Humeyni'nin yeni Kıtan Kışlam Cumhuriyeti'nin doğuşu ile beraber, Kıtan Ortadoğu'daki bir diğer güç olan Irak arasındaki rekabet çok daha görünür hale gelmiştir. Bu bakımdan bazı analizlere göre, Soğuk Savaş, Sovyet-ABD rekabetinin uluslararası politikaya hakimiyeti olarak kabul edilirse, Soğuk Savaşın sonlanması Ortadoğu'da 1980'lerin sonunda değil, bundan on yıl önce, 1979 devrimi ile gerçekleşmiştir⁵⁴². Zira bu tarihten sonra her ne kadar Sovyetler Birliği ve ABD hala daha ve hatta daha bile fazla olacak şekilde rekabet halinde olsalar da, özellikle bu tarihten sonra Ortadoğu'daki bölünme doğu-batı bölünmesi değil, Kıtan ve Irak arasındaki bölünme oluyordu.

Kıtan-Irak Savaşı Saddam Hüseyin liderliğindeki Iraklı petrolün ona sağladığı refahtan aldığı özgüven ve Mısır'ın İsrail ile 1979 senesinde yaptığı barış antlaşması sebebiyle Arap dünyasından tepki görmesi sonucunda, Kıtan'daki Kışlam devriminin yeniliği ve belki de olası zayıflığından faydalanarak bölgesel hakimiyetini kurma gayesiyle bakımdan Irak, 1975 yılında Kıtan ile imzaladığı Cezayir Antlaşması'ni tek taraflı olarak feshediyor ve bu antlaşmanın Kıtan-Irak savaşı olarak belirlediği kıt-ül Arap nehrinin tamamında egemenliğini ilan ediyordu. Bu şekilde baklayan ve sekiz sene boyunca bölgeye hakim olan bu savaş, ABD'de Reagan başkanlığı dönemine denk geliyordu.

İTepkiyi bilmek, **Milliyet**, 21 Ocak 1983. Ayrıca Mehmet Ali Birand, "Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolü tartışılıyor", **Milliyet**, 23 Mart 1983.

⁵⁴¹ Aykan, "Türkiye'nin Basra Körfezi güvenliği politikası 1979- 1988", s.39.

⁵⁴² Fred Halliday, "The Middle East, The Great Powers, and the Cold War", s.20.

kanlık koltuğuna oturan ve 1980'ler Amerikan dâk
ol oynayan Ronald Reagan, Carter'dan oldukça farklı
olarak Soğuk Savak'te yeniden t̄mand̄an başkan olarak bilinmektedir. Savunma bütçesini
arttırarak SSCB kark̄s̄ındaki Amerikan cayd̄e'c̄iğ̄i n̄e artt̄ımas̄ı, Ȳdd̄z Savaklar̄e olarak
bilinen sistemi kurmas̄ı ve Amerikan k̄as̄ı üzerindeki Marksist eğ̄ilimli ȳnetimlere kark̄e
desteklediğ̄i gerilla hareketleri ile Reagan d̄k politikas̄ı *rollback strategy* ȳni aktif bir geri
p̄sk̄rtme stratejisi olarak adlandır̄ılm̄ıst̄ı.⁵⁴³

K̄an-Irak savak̄e baklad̄ı ė d̄nemde ne K̄an ile ne de Irak ile diplomatik ilikkisi olan
ABD⁵⁴⁴, tarafs̄z olduğ̄unu aēēklad̄e Bu savak, 1979'dan ėnce gerēeklekseydi, ABD'nin 1953
senesinden beri m̄ttfiki olan K̄an'a destek vereceğ̄i aēēkt̄e Ancak ģah̄n devrilmesinden
sonra ABD, bu savakta tarafs̄zl̄iğ̄i n̄e ilan etse de, Irak't̄e destek sağ̄lamaya bakl̄ıyordu. Ėyleki
K̄an-Irak savaē esnas̄ında K̄an'n̄ bat̄cephesi komutan̄n̄ verdiğ̄i r̄oportajda, *̄Biz bu savakta
Irak'ta savam̄ıȳyoruz. Amerika ile kavam̄ıȳyoruz, Irak bir piyon. Ele geēirdiğ̄imiz silahlar
aras̄ında Amerikan, K̄rail silahlar̄e var̄* ifadesi⁵⁴⁵, s̄z konusu tarafs̄zl̄iğ̄i n̄ sorgulanmas̄ına
neden oluyordu. Gerēekten de ABD ilerleyen senelerde ėzellikle 1982'de K̄an kuvvetlerinin
Irak topraklar̄ına girmesiyle beraber K̄an'a kark̄e ḡr̄n̄rde Irak't̄e destekler pozisyonunu daha
da somutlaşt̄ıyordu. Ėrneğ̄in ABD, Irak'ta istihbarat paylak̄m̄n̄ yan̄da Irak'a ticaret
kredileri veriyordu. ABD'nin 1967'den beri as̄ya alm̄k olduğ̄u Irak ile diplomatik ilikkiler,
1985'de ise neredeyse normale d̄n̄yordu.⁵⁴⁶ D̄iğ̄er taraftan Irak'a olan destek sadece
ABD'den gelmiyordu. ABD'nin bu b̄lgedeki m̄ttfikleri olan Ŗrd̄n, Kuveyt ve Suudi
Arabistan gibi Ŗlkelerin de K̄an'a kark̄e Irak't̄e desteklemeleri ABD'nin Irak'a olan desteğ̄ini
gerekli k̄dan bir unsur oluyordu zira ABD'nin s̄perḡc̄ stat̄s̄u ona yine m̄ttfiklerini
koruma sorumluluğ̄u veriyordu. Ancak d̄iğ̄er taraftan s̄z konusu Arap Ŗlkeleri Irak'taki Baas
rejimine ḡven duymamalar̄e sebebiyle zaman zaman K̄an'da da ilikkı kurarak Irak't̄e bu
savaktan b̄ȳk bir zaferle ēēkmas̄ına engel olmaya ēal̄ıȳyorlard̄e⁵⁴⁷ Fakat Irak't̄e Ŗrd̄n

⁵⁴³ Mark P. Lagon, **The Reagan Doctrine: Sources of American Conduct in the Cold War's Last Chapter**,
Westport: Praeger Publishers, 1994, ss.1-4.

⁵⁴⁴ 1967 Arap-K̄rail savak̄e ve bu savaktan sonra ABD ėnc̄l̄ğ̄i ŗndeki bar̄k giriēimlerine Irak't̄e muhalif olmas̄ı
sebebiyle, ABD'nin Irak'ta olan diplomatik ilikkileri 1967'den itibaren ask̄ya al̄m̄m̄st̄e Hatta bu d̄nemde,
ABD'nin K̄an'da olan yak̄n ilikkileri de, ABD'nin Irak'ta olan ilikkilerini gerginleştiren ėnemli bir fakt̄rd̄.
J.M. Abdulghani, **Iraq & Iran: The Years of Crisis**, London: Croom Helm, 1984, s.57. D̄iğ̄er taraftan, ABD'nin
K̄an'da olan diplomatik ilikkileri de 1979 K̄an K̄lam Devrimi ve sonras̄ındaki rehine krizi sebebiyle kesilm̄kt̄i.

⁵⁴⁵ K̄an Bat̄cephesi komutan̄ Albay Huseng Etterian't̄e Milliyet gazetesine verdiğ̄i r̄opotaj̄iēin bkz. Erhan
Akȳdd̄z, *̄Savakan K̄an'd̄*, **Milliyet**, 7 Ekim 1980.

⁵⁴⁶ Philip Khoury, *̄The Reagan Administration and the Middle East*, David E. Kyvig (Ed.), **Reagan and the
World** iēinde (67-96), New York: Praeger Publishers, 1990, s.74.

⁵⁴⁷ Michael Sterner, *̄The Iran-Iraq War*, **Foreign Affairs**, Vol.63, No.1, 1984, s.135.

da dair haberlerin yayılması⁵⁴⁸, bölgede daha da seriyordu. Anlatılan oydu ki kimin kime ve ne amaçla askeri destek verdiğini gerçekten de net değildi. Net olan, yapılan tüm askeri desteklerin savakların uzamasına neden olduğu uydurdu.⁵⁴⁹

Diğer taraftan, 1986 senesinde ortaya çıkan bir durum, ABD'nin İran-Irak savakına yönelik olan algısında, doğu-batı rekabetine dayalı evrenselci bir yaklaşımın ne derece ağır bastığını gösteriyordu: Bu skandal İran-kontra skandalı idi. Bu skandal, ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin bu savak esnasında İran'a silah sattığını ve buradan alınan parayla da, Nikaragua'daki marksist yönetime karşı baskı altında bulunan gerillalara yardım edildiğini ortaya koydu.⁵⁵⁰ Amaç, bir yandan da Lübnan'da rehin tutulan ABD'ilerin İran yardımıyla salıverilmesiydi. 1979 İran İslam devrimi, özellikle de 444 gün süren rehine krizi ardından ABD'nin iliklerinin en kötü olduğu devletlerden biri İran olma pidi ve kaldı ki Amerikan Kongresi de İran'a silah ticaretini yasaklamıştı. Ancak anlatılan o ki, ABD, marksizm karşı gerillaları desteklemek için İran'a, Irak'a karşı kullanması için silah satmakta sakınca görmemiş, başka bir ifadeyle kendi girişimiyle İran'a karşı oluşturdığı ambargoyu yine kendisi delmişti. Bu kriz, bir yandan ABD'nin İran'a silah satmasıyla, ABD'nin evrensel ahlaki değerlerinin sorgulanmasına neden oluyor; diğer yandan Nikaragua'daki Sandinista rejimine karşı desteklenen gerillalarla, ABD'nin bir başka devletin içişlerine doğrudan müdahale ettiğini gözler önüne seriyordu. Bu bakımdan 1986'da Uluslararası Adalet Divanı'nın ABD'yi, Nikaragua'daki iktidar karşı konraları silahlandırmak, eylemek, finanse etmekten ötürü Nikaragua devletinin içişlerine karışmakla ve bu şekilde de uluslararası hukuku ihlal etmekle suçladığı karar de dikkate değerdir.⁵⁵¹ Kaldı ki, ABD'nin Marksist olan Sandinista rejimine karşı sâf antimarksist oldukları için desteklediğini sâc c

⁵⁴⁸ **Milliyet**, İran, Ürdün üzerinden Sovyet yardım alıyor, 9 Ekim 1980. **Cumhuriyet**, İran hem Sovyetler hem de ABD ile flört ediyor, 10 Nisan 1984.

⁵⁴⁹ Bu konuda, uzun bir dönem boyunca Ortadoğu bölgesinde hem gazetecilik hem de büyükelçilik yapmış olan Eric Rouleau'nun ifadeleri için bkz. Gérard Denaux, "Domination Controversée des Etats-Unis dans la région du Golfe 1953-1989", **Bulletins de Liaison**, Mayıs 2003, <http://amd.belfort.free.fr/28chah.htm> (19 Eylül 2013)

⁵⁵⁰ Bu skandalı soruşturmak amacıyla kurulan senatör John Tower başkanlığındaki Tower komisyonu yaptıktan sonra açıkladığı raporunda ABD'nin gerçekten de İran'a silah sattığını bu paranın konraları destek için kullanıldığını kabul ediyor ancak delil yetersizliği sebebiyle Başkan Reagan'ın bu konuda sorumlu olmadığını çünkü konu hakkında bilgilendirilmediğini altı çiziliyordu. **President's Special Review Board (The Tower Commission Report)**, New York: Bantam Books/Times Books, 1987, s.xix. Raporda Ulusal Güvenlik Konseyi'nin (özellikle de Oliver North ve bazı CIA yetkililerinin isimleri raporda sıkça zikredilmektedir) sorumlu olduğu unun altı çiziliyordu. İran-Irak savak esnasında ABD'nin İran'a önemli miktarda silah sevkiyatı ve istihbarat akışı olmuştur. ABD'yle beraber İran'da İran'a silah yardımında bulunuyordu. Bu konudaki detaylar ve istatistiksel bilgiler için bkz. Anthony H. Cordesman, **The Iran-Iraq War And Western Security 1984-1987: Strategic Implications and Policy Options**, London: Jane's Publishing, London, 1987, ss.23-36.

⁵⁵¹ Ryan, **US Foreign Policy in World History**, ss.176-177.

yok ettiğ i, eğ itim, sağı lık kurumlarına yüksek oranda

Sonuç olarak bu kriz, ABD'nin komünizm karkesında güçlü durabilmek, SSCB'yi püskürtebilmek için ne derece ileri gidebileceğ ini gözler önüne seriyordu. Bakka bir ifadeyle, ABD, İran-Irak Savak'ında da doğı u-batı rekabeti çerçevesinde okuyor, evrenselci yaklaşımları yine bu rekabet üzerine kuruyordu. ABD savak boyunca SSCB'nin bu savaka karışmasında engellemek ve bu bölgeden gelen enerji kaynaklarının dünya pazarlarına sürekli transferini sağ lamak amacıyla yönelik olarak hareket ediyordu. Bu sebeple de dış politikasında savak gidikatesına göre ve bölgedeki güç dengesinin bozulmasında engelleyecek şekilde belirliyordu. Elbette bunda, ABD'nin Soğ uk Savak dönemindeki süpergüç statüsünden kaynaklanan sorumlulukları da kaçınılmaz olarak ek zamanlı şekilde rol oynuyordu. Zira bu savak esnasında SSCB'nin de bölgesel dinamiklerin gidikatesına göre zaman zaman Irak'a zaman zaman da İran'a desteklediğ i açıktı

ABD, İran kontra skandalı ardından Araplarda oluşturdığı u hayalkarlık 1987'de aktif olarak neredeyse savak bir taraf haline gelmesiyle gidermeye çalışıyordu ABD, 1987 senesinde Kuveyt'in talebi üzerine Kuveyt tankerlerine Amerikan bayrağı çekilmesini sağlayarak, onları İran'ın saldırıları karşısında kendi korumasına alıyor ve petrolün doğ udan batıya transferini garanti altına almaya çalışıyordu. Bir taraftan da dolaylı olarak Irak'ın yanında olduğunu gösteriyor ve İran- kontra skandalıyla Arap müttefikleri nezdinde oluşturdığı u endikleri gidermeye çalışıyordu. Savak bakından beri Körfez bölgesinde var olan tanker savaklarına ABD böylece müdahil oluyordu. Bu dönemde, ABD'nin bu korumasının Körfez'de barışı mı getirdiğ i yoksa daha çok mu çatışmaya neden olduğ u konusunda fikir ayrılıkları bulunmaktadır⁵⁵³

İran-Irak savakı diğer taraftan da, Türkiye'nin de içinde bulunduğ u zor durumu gözler önüne seriyordu. Soğ uk Savak ortamından bağı msız olarak, bölgesel dinamiklerden filizlenen bu savak, bölgedeki barış ve güvenliğ inin Sovyet tehdidi gibi, dışardaki bir unsur

⁵⁵² Ibid., ss.176-177. Ayrıca bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. David Ryan, **US-Sandinista Diplomatic Relations: Voice of Intolerance**, Basingstoke: MacMillan, 1995.

⁵⁵³ ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nde 1976-1981 seneleri arasında çalışmış olan emekli ABD'li deniz komutanı Gary Sick'e göre, ABD Körfez bölgesindeki gemilere kendi bayrağı çektiğ inden beri İran'ın daha fazla saldırıya geçmesiyle. Ayrıca ABD'nin varlığı Körfez'in sıcak çatışmaya en fazla açık olduğı u bölgelerinde provokatif ve agresif şekilde kendini göstermekteydi. Tüm bunlar ise bölgede barıştan çok çatışmaya tetikliyordu. ABD, nılan edilmemiş bir savak tarafı haline geliyordu. Bkz. Gary Sick, "Failure and Danger in the Gulf", **The New York Times**, 6 Temmuz 1988 <http://www.nytimes.com/1988/07/06/opinion/failure-and-danger-in-the-gulf.html> (1 Aralık 2012)

i bir unsur tarafēndan tehdit edildiğ ini gōstermesi
biren bōlgesel rolünü tarafsēzlē a dayalē bir bir denge
ūzerinden yūrutmeye çalēkan Tūrkiye, bu savak karkēsēnda da aynē dengeyi korumaya
çalēkēyordu. Dē er gelikmeler karkēsēnda olduđ u gibi, bu savak karkēsēnda da Tūrkiyeōnin en
temel amacē kendisine gelebilecek olan zararēn en aza indirgenmesi olarak ortaya çāktē
Tūrkiyeōnin iki komşusu arasēndaki bu savak esnasēnda Tūrkiyeōnin denge politikasēnē hatasē
sūrdürmesi oldukça önemliydi, aksi halde Tūrkiye bu durumdan büyük zarar görebilirdi.

Bu bađ lamda Kēan-Irak savakēnēn baklangēcēndan sonuna kadar, Tūrkiye tarafsē bir
politika sūrdürmük, bir yandan savakēn biran evvel sona ermesi için her iki tarafla da savakēn
sonlanmasē amacēyla iletikim kurmaya çalēmē⁵⁵⁴, dē er taraftan da yine her iki tarafla da
siyasi ve ekonomik ilikkilerine devam ederek denge politikasēnē yūrütme gayreti
gōstermiştir.⁵⁵⁵ Örneđ in bu dönemde Tūrkiyeōnin hem Irak hem Kēanōda ekonomik ilikkilerini
devam ettirme gayreti kendini birçok örnekte gōsteriyordu. Özellikle de Irakōn Basra
Kōrfeziōnden geēen Kēanōa ait petrol tankerlerini bombalamaya baklamasēyla, Tūrkiyeōnin
Kēanōdan aldē ē petrolün tehlikeye girmesi sonucunda Tūrkiye bu konuyu Irak Bakan
Yardēncēsē Taha Yasin Ramazanōa açmakta çekinmiyor ve Kēanōdan petrol takēyan tankerlerin
Tūrkiye açēsēndan ne denli önemli olduđ unu ifade ediyordu. Dōnemin Dēāıkları Bakanē
Müstekarē Ercūment Yavuzalpōn ifadesiyle Tūrkiye , Iraklē lidere bu sēkātēsēnē dile getirerek,
ēndost bilinen Irakōn, Tūrkiye için hayati olan bir konuda bu ~~ve~~ kilde hareket etmesinin
kamuoyunun dūkmanca bir tavē olarak algēlayabileceđ i ve bunun da Tūrkiye-Irak arasēndaki
olumlu ilikkileri ve ~~birliđ~~ ini etkileyebileceđ iō ihtimalini hatēlatmēk oluyordu.⁵⁵⁶ Tūrkiyeōnin
bu girikimi sonrasēnda bu sorun, Tūrkiyeōnin kendisine petrol takēyan Kēanōa ait tankerlerin
kōrfeze girik-çākēk tarih ve saatlerini Iraklē makamlara iletmesi kartēyla Irakōn bu dönemlerde
kōrfeze yönelik bombardēmanlarēnē kesmesiyle çōzümleniyordu.⁵⁵⁷ Anlakēdan oydu ki
Tūrkiye, Kēan-Irak savakēnda her iki tarafa da ek mesafedeki durukunu her iki tarafla olan

⁵⁵⁴ Savakēn ilk dönemlerinde, dōnemin Bakanē Būlent Ulu ve Dēāıkları Bakanē Kēter Tūrkmēnōn savakē
sonlandēmaya yönelik girikimlerinin olduğ u bilinmektedir. Bkz. **Ayēn Tarihi**, 7 Ağ ustos 1982. Ayrēca 1987
senesinde, savakēn bakēndan beri birbirlerindeki diplomatik temsilciliklerini kapatmamēk olan Kēan ve Irak
yōnetimleri, bu kararē alēnca, diplomatik ilikkilerini Tūrkiye ūzerinden yūrutmeye karar vermiklerdir. **Milliyet**,
ēkēan ve Irak arasēndaki diplomatik ilikkileri Tūrkiye yūrütecek: Tarafsēzlē ēn zaferiō, 3 Ekim 1987.

⁵⁵⁵ Gerçekten de 1980ēer boyunca Tūrkiyeōnin Ortadođ u ūlkelerine yaptē ē ithalat ve ihracak miktarlarēnda en
yüksek kalemlerin Kēan ve Irakōda yapēdan ticaret hacimlerinin olukurmasēdikkat çekicidir. Bkz. Robins, **Turkey
and the Middle East**, s.103.

⁵⁵⁶ Turhan Fēat (Ed.), **Dēā Politikamēzēn Perde Arkasē 23 Būyūkelçinin Olaylara Bakōē**, Ankara: ūmit
Yayēncēdēk, 2005, s. 211.

⁵⁵⁷ Ibid. s.213.

Kan-İrak Savakında Türkiye açışından tehlikenin büyüklüğü ise özellikle de savakın Irak'a sızmasıyla ve Kerkük-Yumurtalık petrol hattının tehlikeye girmesiyle ortaya çıkmıştır. Özellikle savakın Irak'a sızması ardından Kuzey Irak'ta meydana gelen kuvvet baskı altında iyice gelirken PKK'ya karşı bir yandan Türkiye Ekim 1984'te Irak'ta imzaladığı sızak takip anlaşmaları aracılığıyla Kuzey Irak'ta operasyonlar düzenlemiş; diğer taraftan da aynı sene sadece bir ay sonra Kan ile imzaladığı güvenlik protokolü ile Kan'dan PKK'ya desteklemeyeceği yönünde taahhüt almıştır. Türkiye'nin savakın baskından beri sürdürdüğü tarafsızlığı, hem Irak hem de Kan ile güvenlik alanında ıkarılığını sağılamasında oynadığı rol yadsınamaz düzeydedir. Bakka bir ifadeyle, Kan'ın, Irak ile sızak takip anlaşması imzalayan Türkiye'nin içinde bulundukları savaktaki tarafsızlığı garantilemek amacıyla, yani Türkiye'nin Irak ile yakınlığı sınırlamak amacıyla, Türkiye ile hemen bir ay sonra terörle mücadele konusunda güvenlik protokolü imzalamayacağı kabul etmesi⁵⁵⁸, Türkiye'nin tarafsızlık yaklaşımının Türkiye'nin menfaatlerine hizmet ettiğini gösteren bir bakka örnek oluyordu.

Diğer taraftan Türkiye'nin tarafsızlığı 1987'de Irak'taki Saddam Hüseyin rejimi tarafından gerçekleştirilen Halepçe olayları esnasında büyük bir darbe alsa da savak sonlanana kadar Türkiye dengeleri korumaya çalışıyordu. Halepçe'de gerçekleşenler esnasında büyük bir insanlık kriziydi. Zira savakın sonlarına denk gelen bu dönemde Irak, Kan'ın ıkarılığını Halepçe kehrini tekrar ele geçiririyor ve ilk etapta da kimyasal silahla halka yönelik sindirme yöntemleri uyguluyordu. Binlerce insanın öldüğünü, bir o kadarının yaralandığı ve yüzbinlerce kişinin ise göç ettiğini bu katliamdan, Türkiye de sınıra dayanan yüzbinlerce sığınmacıyla payını alıyordu. Bazı yorumlara göre, Halepçe katliamı Türkiye'nin Irak politikasında bir dönüm noktası oluşturmaktadır zira bu katliamdan sonra Türkiye, Irak'ın Türkiye topraklarında sızak takip talebini reddedecek ve en önemlisi de dönemin bakanı Turgut Özal'ın nezdinde Saddam Hüseyin'in *her türlü insani değerden yoksun bir diktatör olduğu* tescillenmişti.⁵⁵⁹ Kaldığı bu tescilde, Irak'ın Bakan Özal Tahran'dayken Tahran'da bombalamaya devam etmesi de önemli rol oynuyordu.

⁵⁵⁸ Kısacası Türkiye, Irak ile yaptığı sızak takip anlaşmasını Kan'a yönelik bir koz olarak kullanmış Türkiye'yi Irak lehine kaybetmek istemeyen Kan da, bu durumda, Türkiye'nin kendisinden talep ettiğini güvenlik protokolünü kabul ederek, Türkiye'yi bir yerde Irak'a karşıt hesaplıyordu. Bkz. Robins, **Turkey and the Middle East**, s.54.

⁵⁵⁹ Füsün Türkmen, **Türkiye-ABD İlişkileri**, İstanbul: Timak Yayınları 2012, s.158.

doğru meydana gelen Halepçe olaylarından sonra
orumayacağı önemli bir konu olarak ortaya çıkıyordu.

Dönemin Başbakanı Büyükelçisi Sönmez Köksalın da ifade ettiği gibi, Türkiye bu olaylardan sonra tepkisini ortaya koyuyordu: Türkiye bir yandan Irak'ta ekonomik ilişkilerine bir sını koyuyor, bir yandan da Irak'ta söz konusu sınımların iade talebi karşısında buna istekli davranmıyordu. Zira seçimlerin pek yakında yapılacağı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, dönemin hükümetinin Kürt seçmenini kaybetmek istememesi de bu dönemde Türkiye'nin Halepçe'deki duruma olan hassasiyetinde önemli rol oynuyordu.⁵⁶⁰ Ancak diğer taraftan bu tepkiler, Irak'ta ilişkileri sonlandırma noktasına ve/veya Irak'taki Baas rejiminin bakındaki Saddam Hüseyin'i devirmeye yönelik girişimleri destekleme noktasına da gelmiyordu. Zira yine Köksalın ifade ettiği gibi, Türkiye'de bu dönemde rejimler üzerinde etkili olmak gibi bir yaklaşım yoktu ve Türkiye-Irak ilişkileri hiçbir zaman sıcak olmayan ama hiçbir zaman da doğrudan ihtilaflı olmayan bir profil sergiliyordu.⁵⁶¹ Ve esasen bu da, bu çalışma çerçevesinde değerlendirildiğinde, Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduğu partikülarist yaklaşımın bir sonucu, Türkiye'nin 1960'larda netleşen bölgesel rolünün bir gerekliliği oluyordu.

Sonuç olarak Türkiye, savak boyunca tarafsız bir politika izleyerek, Irak ve İran'da ilişkilerini exit oranda devam ettirmeye çalışıyordu. Diğer taraftan bu dönemde filizlenen ve ulusal güvenliği, toprak bütünlüğüne doğrudan tehdit olarak gördüğü PKK'ya karşı ise, silahlı kuvvet kullanarak mücadele ediyordu. Bölgesel çatışmalarda tarafsız kalmayı tercih eden ve bu çatışmaların taraflarıyla diplomasiye dayalı bir ilişki kuran Türkiye için, Kuzey Irak'ta yapılan askeri operasyonlar, bir istisnaya işaret ediyordu. Bu örnekte de görüldüğü gibi, Türk komüniteryanizmden gelen partikülarist yaklaşım, Türkiye'yi ulusal güvenlik odaklı bir bakış açısında sahip olmasına neden oluyor, ve Türkiye ancak ulusal güvenliği doğrudan tehdit edildiği durumlarda, diplomasiyi bırakıp, askeri güç kullanmaya gidiyordu.

Türkiye'nin İran-Irak rekabeti ve savakına yönelik yaklaşımının bu bağlamda, ABD'nin yaklaşımından farklılık taşıdığı dikkate çekmektedir. İlk farklılık, algı düzeyinde olup, Türkiye'nin aynen Arap-İsrail sorununda olduğu gibi, bu sorunu evrenselci bir yaklaşım ile algılamamak olmasıdır. Türkiye, bu sorunu doğu-batı rekabeti çerçevesinde okumamak, bölgesel dinamiklerden kaynaklanan bir sorun olarak görmüştür. Bu örnekle bir

⁵⁶⁰ Sönmez Köksal- Emekli Büyükelçi ve MİT eski müsteşarı Türkiye'nin Körfez Savak öncesi, savak esnası ve sonrasında dış politikası konulu görüşme, Bebek/İstanbul : 15 Mayıs 2013.

⁵⁶¹ Aynı görüşme.

anselci bir ideolojiden çok partikülarist bir yaklakāmla
endiş ini gözler önüne serilmektedir.

İkinci önemli farklılaşma uygulama düzeyinde olup, Türkiye partikülarist yaklakāmla sonucunu olarak, ulusal güvenliğini, ulusal bağımsızlık ve egemenliğini öncelik vermiş, ve ancak bu unsurlara doğrudan bir müdahale ya da tehdit olduğu zaman silahlı kuvvete başvurmuştur. İran-Irak savaşları sırasında Türkiye her iki tarafla da ilişkilerini devam ettirerek olabildiğince tarafsız davranmış, soruna müdahil olmamış ve dış politika aracı olarak diplomasiyi tercih etmiştir. Ne zaman ki kendi güvenliğini tehlikeye girmişse de o zaman Türkiye silahlı kuvvet kullanmışa başvurmuştur. 1984 senesinden itibaren Türkiye'nin Kuzey Irak'a yaptığı askeri operasyonlar, Türkiye'nin ulusal güvenliğini sağlamak amacıyla nitelendirilmelidir.

Ortadoğu'da Soğuk Savaş döneminde hakim olan her iki rekabet ve çatışma örneğinde de, Türkiye'nin batı bloğunun bir üyesi olmasından kaynaklanan makro yükümlülükleriyle, kendi menfaati için, içinde bulunduğu bölgede var olan devletlere yönelik mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi, meydana gelen sorun ve çatışmalarda olabildiğince tarafsız kalarak sağlamaya çalışması önemlidir.

2.2.3. Soğuk Savaş dönemi değerlendirilmesi

Bu bölümde ele aldığımız ve Soğuk Savaş dönemini içeren tarihsel arka plan aracılığıyla beyan edilen fikirleri kıvrımda toparlamak mümkün görünmektedir.

Sistemik düzeyde Türkiye, Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu ortamında, sahip olduğu uluslararası yönelimle, ABD liderliğindeki kutbun içinde yer almıştır. Bu durum, Türkiye ve ABD'nin uluslararası sistemin yapısıyla ilgili ortak bir menfaate sahip olmalarına neden olmuştur. Ortak menfaat ise, müteffikliklerini daim kılmıştır.

Bölgesel düzeyde, Ortadoğu her ne kadar söz konusu iki kutuplu ortamın neden olduğu doğu-batı rekabetinden etkilense de, bölgesel sorunların filizlenmesi bu rekabettten değil ancak bölgenin kendi dinamiklerinden kaynaklanmıştır. Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'da hakim olan iki temel rekabet (Arap-İsrail ve İran-Irak) bölgenin kendi içinden gelen sorunlar olmuştur. Ancak, bu sorunlar üzerinde doğu-batı rekabetinin etkisiz olduğu ifade etmek de yanlış olacaktır. Zira Ortadoğu'daki bölgesel dinamikler, süpergüçlerin arasındaki rekabeti tetiklemiş ve bu rekabetin de geri dönüşümü, Ortadoğu bölgesindeki bölge

rân doĵ u-batē rekabeti çerçevesinde hararetlenmesi

Soĵ uk Savak döneminde Ortadoĵ uûdaki gelikmeler ele alândĵ ânda, Türkiye ve ABDîn aynē uluslararası yönelim içinde olmalarâna raĵ men, özellikle 1960đlardan itibaren tehdit algâdarâdaki önceliklerin farklılaştĵ ēdikkat çekmektedir. Türk dâk politikasēbu tarihten sonra tehdit algēsân merkezine içinde bulunduĵ u bölgeden gelen tehlikeleri koyarken; ABD, SSCBîn dünyaya oluşturuĵ u küresel tehdit üzerine yoĵ unlakmaya devam etmiştir. Türkiye için tehdit, ABDînkinden farklı olarak, artâk SSCBôye indirgenemeyecek kadar büyük ve yakândē çünkü bölgenin içinden gelen sorunlar bulunmaktadır. Tehditlerdeki öncelikler, elbette taraflarân amaç ve bu amaçlara yönelik araçlarânē da etkilemiştir. Türkiye, ulusal baĵ ânsēzlâk ve egemenliĵ ini sürdürüebilmek için ulusal güvenliĵ inin garanti altâna alânmasē arayâna girerken; ABD ise küresel güvenliĵ i saĵ layabilmenin yollarânēaramâttē. Türkiye bu amacâna yönelik, dâk politika aracē olarak diplomasiyi tercih ederken, askeri güce sadece ve sadece kendi ulusal güvenliĵ i tehlikeye girdiĵ inde bakvurmuktur. ABD ise, küresel güvenliĵ i saĵ layabilmek amacēyla askeri kuvvete bakvurmuk ya da askeri kuvvet kullanēmânē tekvik etmiştir. Türkiye, bu haliyle, uluslararası düzenin olmazsa olmazlarē olan askeri kuvvet kullanēmânē sēârlandēđmasē ulusal egemenliĵ e saygē ve ahde vefa prensiplerine baĵ lē kalēken; ABD, bir yandan evrenselci yaklakēmēbir diĵ er yandan da Soĵ uk Savak kokullarânda iki süpergüçten biri olmasânē getirdiĵ i sorumluluklar sebebiyle uluslararası düzenin olmazsa olmazlarēkarkēsânda tutarsēz bir profil sergilemiştir.

Sonuç olarak Soĵ uk Savak döneminde aynē uluslararası yönelim içinde bulunan Türkiye ve ABD arasēdaki tehdit öncelikleri, amaç ve dâk politika araçlarē konularēdaki 1960đlardan itibaren geçerli olan farklılađklarē iki temel sebebe baĵ lamak mümkün görünmektedir.

⁵⁶² Bu noktada Fred Halliday,Ortadoĵ uôyu dünyanın diĵ er bölgeleriyle kēyaslamâ, ve bu bölgenin diĵ er bölgelere nazaran Soĵ uk Savak ortamândan en az etkilenen bölge olduĵ u sonucuna varmâttē. Hallidayē göre, özellikle de Uzak Doĵ u veya Güney Afrika ile kēyaslandĵ ânda, Ortadoĵ uûda pro-Sovyet bir ihtilal olmamasē dikkat çekicidir. Irak ve Sudan gibi ÷lkelerde güçlü komünist partiler olsa dahi, bu partiler, Çin, Kore, Vietnam ya da Angola ve Mozambikôdeki gibi büyük kitle hareketine dönükmemiştir. En güçlü komünist parti, İranîdaki Tudeh olmak ancak o da 1953 darbesiyle girmiştir. Bu bölgede iktidara gelebilen tek komünist partinin olduĵ u istisnai ÷lke Afganistan olmuştur. Hallidayē göre, Soĵ uk Savakîn Ortadoĵ uûdaki en önemli fonksiyonu, dikkati daĵ âcē bir unsur olarak (*a distraction*) hizmet etmek olmasēđē. Başka bir deyişle, Soĵ uk Savak, Ortadoĵ uûnun içinden gelen sorunlarē bir dereceye kadar dondurabilmiş, ve dikkatleri doĵ u-batē rekabetine çevirmiştir. Fred Halliday,ñThe Middle East, The Great Powers, and the Cold Warò, ss.16, 26.

Bu çalâma açēsândan Soĵ uk Savak sonrasē dönem, bu bahsi geçen ñdikkat daĵ âcē unsurðun ortadan kalkmasē sonucunda Ortadoĵ uûda, diĵ er tüm bölgelerde olduĵ u gibi, bölgenin içinden kaynaklanan yepyeni taleplerin gündeme geldiĵ i (adalet ve düzen bakâmânâdan) yepyeni bir dönemin baklangēē olmasēbakâmânâdan önemlidir.

nan farklılıklar (iç faktörler)

2- Soğuk Savak ortamında kendilerine yüklediği rollerden kaynaklanan farklılıklar (dış/çevresel faktörler)

Çalışmanın bu bölümünün başında ifade edildiği gibi, Türkiye'nin kuruluş hikayesi ve ulusal bağımsızlık, ulusal egemenlik, ulusal güvenlik olarak sıralanabilecek kimliksel değerleri Türk komüniteryanizmi olarak özetlenmiş ve bu değerlerin Türkiye'ye dış dünya algısında partikülarist bir yaklaşım sunduğu ifade edilmiştir. Diğer yandan, ABD'nin kuruluş hikayesi ve liberal demokrasi, insan hakları serbest ticaret olarak sıralanabilecek kimliksel değerleri Amerikan kozmopolitanizmi olarak özetlenmiş ve bu değerlerin ABD'ye evrenselci bir yaklaşım sunduğu belirtilmiştir. Her iki yaklaşım da Türkiye ve ABD'ye dış dünyaya algıdadır farklı öncelikler sunmakta olduğu (Türkiye için toplulukçu yani burada ulusal öncelikler geçerliken; ABD için evrenselci/ küresel öncelikler geçerlidir) ifade edilmiştir. Bu durumun ise dış politikalarında uluslararası düzene karşı farklı şekilde yaklaşmalarına neden olduğunun altı çizilmiştir. Türkiye bu haliyle uluslararası düzen ve uluslararası adalet fikirlerine sadık kalırken, ABD'nin kimliksel değerlerinin onu uluslararası düzen karşısında içeriği sorgulanan bir insani ve hatta kozmopolitan adalet adına tutarsız kâdê belirtildi. Dolayısıyla kimliksel değerlerinin Türkiye ve ABD'ye kazandırdığı dış dünyaya algıdadır farklılıklarının (partikülarist ve evrenselci olmak üzere), Soğuk Savak dönemi boyunca birbirlerinden ayrılan tutum ve hareketlerini açıklamakta önemli bir rol oynadığı altı çizilmelidir.

Diğer taraftan, Türkiye ve ABD'nin ayrılan tutum ve hareketlerini açıklamakta, Soğuk Savak ortamında onlara biçtiği roller de önemli bir yer tutmaktadır. Şöyle ki:

Türkiye, iki kutuplu dünyadaki uluslararası yönelimini NATO'ya girerek, ABD'nin yanında olarak belirlemiştir. 1950'lerin deneyimiyle, daha ileri senelerde bölgesel sorunlar karşısındaki ulusal çıkarlarını doğrudan antikomünizm gibi evrensel bir ideoloji tarafından belirlenmemesi gerekliliği ile yüzleşmiştir. Zira Türkiye için Soğuk Savak ortamında, içinde bulunduğu bölgeden dâdanmadan, bu bölge ülkelerince güvenilir bulunan ve kendi adına hareket edebilen bir devlet olarak sayılmanın yolu buydu. 1960'dardan itibaren benimsediği ve makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki hassas bir denge üzerine dayalı olan bölgesel rolü, Türkiye'yi sorunlar karşısında kartlar dahilinde olabildiği ince tarafsız kalmaya itmiş, Türkiye'ye dış politika aracı olarak diplomasiyi sunmuş ve bu şekilde de Türkiye'nin Soğuk

ini saġ lamāṭṭ. Söz konusu denge, aynē zamanda
len uluslararası düzen ve uluslararası adalet fikirlerine
olan baġ lāṭṭ ēyla çatāmamā, tam tersi dayalē olduġ u prensiplerle (bölge devletlerinin iç
iklerine karāmama, bölge sorunlarıēn çözümünde yine bölgesel aktörlere dayanma, sorunlara
taraf olmama, dēk politika aracē olarak diplomasiyi kullanma) bu baġ lāṭṭ ē tamamlamāṭṭ.
Bakka bir deyişle Türkiyeēnin kimliksel deġ erlerinden gelen partikülerist yaklakēmē Türkiyeēyi
ñorta yol bulmaē ya ittīġ inden, Türkiyeēye dengeye dayalē bir bölgesel rol sunmaktadē. Söz
konusu dengeye dayalē bölgesel rol ise Soġ uk Savak kartlarında daha önce ifade edildiġ i gibi
ñiyi niyetli tarafsēzlēk olarak somutlakmāṭṭ. Hem Arap-Kıral, hem de Irak-Kıran rekabetinde
gördüġ ümüz gibi, Türkiye bölgesel gelişmeler karkēsındaki böyle bir tarafsēz yaklakēm
benimsemesini kolaylaktēan temel unsur ise uluslararası toplumun da bu gelişmeler
karkēsında bölünmüklük içinde olmasē örneġ in bölgesel sorunlarıē BM Genel Kuruluōnda ele
alēnabilirken bu konularda BMōnin baġ layāē karar alma yetkisine sahip kolu olan Güvenlik
Konseyiōnin bir türlü karar alamamasē olmuştur. Birçok örnekte önceden ifade ettiġ imiz gibi,
BM Güvenlik Konseyi içinde bulunduġ u bu durum sebebiyle Türkiye açēsından bir güvenlik
subabē fonksiyonu görmüştür. Türkiyeēnin Soġ uk Savak boyunca örnek gösterilen bölgesel
gelişmeler karkēsındaki durumu bu şekilde açıklanabilir.

Dij er yandan ABD, iki kutuplu dünyada, kutuplardan birini temsil etmiştir. ABDōnin
bu sebeple dij er süpergüç SSCBōye yönelik bir karkē kuvvet oluġ turmasē en elzem misyonu
olmuştur. Esasēnda ABD için bu bir tercihten çok zorunluluk olarak ortaya çēkmāṭṭ. Soġ uk
Savak ortamēn askeri rekabetini simgeleyen NATOōnun, ABDōnin girikimiyle deġ il de,
Avrupalēlarıē talebi üzerine kurulmuş olmasē ve Soġ uk Savak boyunca dünyanın dört bir
yanēnda Sovyet tehdidini hissedenerce ABDōnin bu devletlere destēinin talep edilmesi,
Soġ uk Savak kokuılarıēn ABDōnin müdahaleci tutumunda ne derece önemli rol oynadē ānē
göstermektedir. Bakka bir ifadeyle ABDōnin Soġ uk Savak boyunca devam eden süpergüç
statüsü, bir yandan kendi kimliksel deġ erlerinden kaynaklanmā, ancak bir yandan da bu statü
ona, ABDōyi dünya politikalarında aktif görmek isteyenlerce verilmiktir. Bu şekilde de,
Soġ uk Savak dönemi, Amerikan kozmopolitanizminin ABDōye saġ ladē ē evrenselci
yaklakēmēn dēk politikasına yansēmasē için elverişli ortamē saġ lamāṭṭ. Ancak bu evrenselci
yaklakēm, Soġ uk Savak ortamēn etkisiyle belli bir derecede deġ ikime uġ rayarak ortaya
çēkmāṭṭ.

Amerikan kozmopolitanizminin ABDōye sunduġ u evrenselci yaklakēm, ABD
kimliġ inin ele alēndē ē bölümde ifade edildiġ i gibi, esas itibariyle liberal demokrasi, insan

olduğuna inanđan Amerikan değerlerine dayalıyde bir ndemokrasi modeliò olarak örnek alēmalēyde

ABDōnin en önemli misyonu insanođunun özgürlüđü ve refahē için, insani ve kozmopolitan adalet fikirlerini içeren bu deđerleri korumak ve toplumlarē özgürleşmesi için bu deđerleri yaymak olmalıyde Zira dünya barē ancak bu şekilde elde edilebilirdi. ABDōnin dēk dünya algēsında onu űsiyah/beyazò bir ayrēn yapmaya iten bu misyon, görüldüđü gibi ABDōnin kimliđi i çerçevesinde bu temel hak ve özgürlüklere dayanmaktayde

Kimliksel değerlerin ABDōye yüklediği misyon bu şekildeyken, Soğuk Savak ortamēnda ABDōnin evrenselci yaklakēnē temel hak ve özgürlüklere dayanmaktan çok, doğu-batē rekabetine dayanmēk olmasē önemlidir. ABDōnin Soğuk Savak boyunca sahip olduğu evrenselci yaklakēn, onu demokrasiler ve demokrasi olmayanlar arasēnda bir ayrēn yapmasēna değil; batē bloğunun yanēnda olanlar ve olmayanlar şeklinde bir ayrēn yapmasēna neden olmuştur. Başka bir ifadeyle, ABDōnin siyah/beyaz algēsē bu dönemde doğu-batē rekabetine dayanmēk ve ABD etrafındaki gelişmelerin tamamēnē bu rekabet çerçevesinde okumaktır. Esasen bu durum, ABDōnin Soğuk Savak kokullarēnda iki süpergüçten biri olmasēndan kaynaklanan yükümlülüklerinden ileri gelmiştir. Bu şekilde ABD, kimliksel değerlerinin ona sunduğu dēk dünya algēsē olan evrenselci yaklakēnē bu dönemde kullanmēk, ancak bu yaklakēnē dayandēē temel değerleri unuttuğunu gösteren birçok tutum ve eylem içine girmiştir: ABDōnin Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinin otoriter rejimlere sahip olmalarēna rağmen Suudi Arabistan ve 1979'a kadar da İran olup, bu ülkelerin uzun seneler boyunca ABD'den siyasi ve askeri destek görmeleri⁵⁶³; ABDōnin yine Orta ve Güney Amerika'da sēf antimarksist olduklarē için otoriter eğilimli yönetimlere siyasi, askeri ve ekonomik destek sađlamasē⁵⁶⁴; Arap-İsrail sorununda esas desteği İsrail'e olmak üzere, bir yandan taraflar arasēnda arabuluculuk yaparken bir diğer yandan da her iki tarafē da silahlandırılmasēnda rol oynayarak bir anlamda savaklarēn uzamasēna neden olmasē, İran-Irak Savakē esnasēnda ortaya çıkan İran-kontra skandalē yine bu savak esnasēnda ABDōnin İran'a karşı Irak'ın yanēnda olarak Irak'ın kullandēē kimyasal silahlar konusunda kēşmen sessiz kalmasē⁵⁶⁵ ve daha eklenebilecek birçok örnek, ABDōnin SSCB ile mücadele edebilmek için

⁵⁶³ ABDōnin Soğuk Savak boyunca Suudi Arabistan ve İran'da olan müttefik ilişkileri ABDōnin bu ülkelere yaptığı ekonomik ve askeri yardımlarla ilgili istatistiksel bilgiler için bkz. John P. Miglietta, ss.35-104, 195-292.

⁵⁶⁴ Örneđin Hook ve Spanier'e göre, Reagan, Sovyet destekli totaliter rejimlere nazaran ABD yanlısē otoriter rejimleri tercih ediyor, böylece űpüskürtme stratejisiò kapsamēnda daha az űkeytaniò olana (*less evil*) destek sađlıyordu. Bkz. Hook, Spanier, **American Foreign Policy Since World War II**, s.200.

⁵⁶⁵ İran-Irak Savakē esnasēnda ABDōnin Irak'ın kimyasal silahlar kullanmasē karşısında bu eylemin ABD yönetimince kēşandēē ancak bu kēşamanın ilişkilerde önemli bir duraksamaya neden olmadēē bilinmektedir. İran-Irak savakē boyunca ABD yönetiminin Irak'a yönelik politikalarēnē İran'e dengeleme amacēna yönelik

Soğuk Savak dönemi boyunca ABD'nin evrenselci yaklaşımın doğ u-batı rekabetine dayanmasın bir sonucu da, ABD'nin uluslararası düzen karesindeki tutarsızlı ın gerekçesi olmuştur. ABD, kimli ının ona sundu ı insani ve hatta kozmopolitan adalet için de ıl de, uluslararası düzen karesinde tehdit oluşturd u unu dükündü ü SSCB ile mücadele için uluslararası düzenin olmazsa olmazlar e karesinde tutarsız davranmak durumunda kalmı tır. ABD, askeri güç kullanarak, devletlerin iç iklerine karşı egemenliklerine müdahale ederek, iki kutuplu bir dengeye oturmuk olan uluslararası düzenin kendi aleyhine de ı ikmemesi için u ı rakmı, k sacas e düzeni yine düzenin muhafazası için bozma e ı ilimine girmiştir. Gerçekten de ABD'nin Soğuk Savak boyunca yaptı ı SSCB'nin yay ı mac e adamlarına karşı (1953 Do ı u Berlin olaylarında; Macaristan'daki 1956 ayaklanmaların kanlı bir e kilde bast ı lmas e esnasında; Berlin duvarın oluşturulurken, SSCB'nin Araplarla olan silah ticareti karesinde ya da SSCB'nin Afganistan ı galisi durumunda) tepki vermek olmuştur, ki bu iki kutuplu denge devam edebilsin, SSCB tek süpergüç olarak kalmasın. SSCB'nin varlı ı bir yandan ABD'nin uluslararası düzeni ihlal edici tavırların nedeni olurken; bir yandan da bu tavırlar esenler lande bir rol oynamı, hiçbir e kilde ABD kendisini

566 Bu noktada John Lewis Gaddis'in önemli bir yorumu bulunmaktadır. Ona göre Soğuk Savak dönemi nüstisnasözö rökilde düzenin adalet karvəsındaki öncelij ini gözler önüne sermektedir. Bugün, insan haklarē ve adalet fikirlerinin temel dönüm noktalarēdan biri olarak kabul edilen Helsinki süreci bile aslında düzenin adalet karvəsındaki üstünlüj ünü göstermektedir. Détente döneminin bir ürünü olan Helsinki Süreci ile ABD, Sovyetler Birliji, Çin ve Doju Almanya ile ıdırliji sürecini bakatēyordu. ABD, bu süreçle beraber bu devletlerin liderlerinin elini sēkararak, onlarēn adaletten uzak eylem ve yönetimlerini, vatandaşlarē üzerindeki baskēē yaklakāmlarēnē onaylamak oluyordu. Gaddisē göre bu sebeple Avrupa Güvenlik ve Kōbirliji Konferansē günümüzde hakkēnda dükünülenlerden çok farklı olarak, düzen için adaletsizliklere susmanē bir sembolü olarak yorumlanmalēdır.Bkz. John Lewis Gaddis, nOrder versus Justice: An American Foreign Policy Dilemmaō, Rosemary Foot, John Lewis Gaddis, Andrew Hurrell (Ed.), **Order and Justice in International Relations** içinde (155-175) , Oxford: Oxford University Press, ss.162-163.

ından bir tavır içine girmemiktir. ABD'nin uluslararası
ki tutarsızlıklar SSCB'nin yayılmacılığı karşısında bir
tepki niteliğinde gerçekleşmiştir.⁵⁶⁷

ABD'nin evrenselci yaklaşımını Soğuk Savak ortamında doğu-batı rekabetine dayandırması Türkiye açısından ABD ile özellikle 1960'lardan itibaren önemli ayrıma noktalarına neden olmuştur. Türkiye açısından ABD, özellikle de Kıbrıs davasından itibaren söylem ve eylemleri arasında tutarsızlık gösteren, ne yapacağı pek de tahmin edilemeyen bir müttefik halini almıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi, Amerikan kozmopolitanizminin kökeninde adalet fikri insani ve kozmopolitan boyutlarıyla yer almasına rağmen, bu boyutun Soğuk Savak boyunca düzen karşısında arka planda kalması ve değil insani ve kozmopolitan adalet, ABD'nin uluslararası adaleti dahi ihlal edici bir eylem içinde bulunması kendini uluslararası düzen ve uluslararası adalete sürekli şekilde bağlamak olan ve ancak bu şekilde etrafından kendisine gelebilecek zarar en aza indirgeyebileceğine inanan Türkiye'den ayrılmamasına neden olmuştur.

Öte yandan bunu yine vurgulamak gerekir ki ABD'nin evrenselci yaklaşımını doğu-batı rekabeti üzerine kurması ve siyah/beyaz algısını da Batı bloğunun yanında olanlar ve olmayanlar şeklinde yapması ABD için bir tercihten çok, zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Gerçekten de, ABD'nin evrenselci yaklaşımının doğu-batı rekabeti üzerine değil de demokrasi, insan hakları insani ve kozmopolitan adalet gibi kavramlar üzerine kurulması gerektiğini düşünen Başkan Carter dönemi, bu bakımdan bir istisna oluşturmakta, ve aynı zamanda SSCB karşısında düzenin muhafazasından çok adalete dayanan bir dış politika ABD açısından Soğuk Savak ortamında maliyetli olabileceğini göstermiştir. Carter döneminde, ilk kez Ortadoğu için nadir bir barıştan söz edilmiş, ABD demokrasi, insan hakları gibi evrensel ahlak değerlerini dış politikasında aktif olarak kullanır hale gelmiş, Amerikan dış politikası dikkatini doğu-batı rekabetinden alıp kuzey-güney ilişkilerine yönlendirmiştir. Carter, ABD'nin dünyaya silah satışında lider ülke pozisyonundayken bir yandan da barışın kampiyonu olamayacağına vurgulamıştır.⁵⁶⁸ Bu bakımdan Başkan Carter'in

⁵⁶⁷ Bu noktada John Lewis Gaddis'in ifade ettiği gibi ABD Başkanı Eisenhower tarafından söylenen şu sözler yer vermek yerinde görünmektedir. 1956 Macar isyanı esnasında, Eisenhower şu sözleri sarf etmiştir: *Demirlerin ardındaki yataca hayvanı ne derece dürtmeliyiz, bu net değildir. Sovyetler korkmuş ve öfkeli durumda. Ve bu düşünce halindeki bir diktatörlükten daha tehlikelisi olamaz.* Bkz. John Lewis Gaddis, **We Now Know: Rethinking Cold War History**, Oxford: Oxford University Press, 1998, ss.236-237. SSCB'nin niyetinin ve ne dereceye kadar ileri gideceğinin net olmaması Soğuk Savak boyunca, ABD'nin tutum ve eylemlerini frenleyen bir unsur olarak kalmıştır.

⁵⁶⁸ Bruzonsky, s.93.

orunuyla ilgili toplanan bir komisyonda ABD'nin re'ifinden çok silah yardımē yapmāk oldu'unu ancak bundan sonra ise ABD'nin yoksul ūlkelere aēlākla mūcadelerinde yardımē olacaē'ınē söylemesi anlamlıdır.⁵⁶⁹ Ancak sonuēta bu durumdan SSCB'nin faydalanarak ēākmasē ve ABD'nin bir yandan Sovyetlerin Afganistan ıkgali bir dī' er yandan Kānōdaki rehine krizi gibi gelikmelerle neredeyse nākaē'danmasō, ABD'nin Soē uk Savak dōneminde evrenselci yaklakēm'nē doē u-batē rekabeti ūzerine kurmasē gerekliliē ini ortaya koymuētur. Nasē ki Tūrkiye iēin 1950'lerde partikūlarizmin silikleētiē i dēk politika maliyetli olduysa, ABD iēin de doē u-batē rekabetinden sēyrēdan bir evrenselci yaklakēm Barkan Carter'ın ilk dōneminin teēkil ettiē i ūrnekte gōrūldūē ū gibi, maliyetli olmuētur. Kēsacasē kimliksel etkilerin yanēnda, Soē uk Savak kokullarē'nē hem Tūrkiye hem de ABD'yi yukarda bahsedildiē i kēkilde davranmaya ittiē inin altēēizilmelidir.

Dī' er taraftan, Tūrk komūniteryanizmi ve Amerikan kozmopolitanizmi, sadece sahip olduklarē kimliksel deē erlere bakēddē'ında, dūzen-adalet ilikkisi karkē'sında farklı unsurlarē ūn plana koymaktadır. Tūrk komūniteryanizmi, uluslararası dūzen ve uluslararası adaleti ūncelikli gōrūrken, Amerikan kozmopolitanizmi insani adalet ve kozmopolitan adalet fikirlerini uluslararası dūzen ve uluslararası adalet karkē'sında ūncelikli tutmakta ve buna ek olarak her adalet tūrūnū de evrenselci yaklakēm'nē sebebiyle kaksileētirerek uygulamaya koymaktadır. Baka bir ifadeyle ABD iēin insanē ve insanlē'ın būtūnlūē ūnūn iyiliē ine hizmet eden adalet, esas itibariyle ABD'nin iyiliē ine hizmet eden adalettir zira ABD, kurucularē'nē ifade ettiē i gibi, *nēdūnyanē būtūnlūē ū iēin bir anē ūrneē i*dir. Dī' er taraftan, yukarda bahsi geēen varsayēmlara ulaēmasē'nē saē layan kimliksel deē erlerin, taraflarē Soē uk Savak boyunca tutum ve eylemlerini anlamada, yetersiz kaldē ē da aēk kēkilde ortaya ēākılmaktadır.

Gerēekten de sōz konusu kimliksel deē erler, ūzellikle de ABD iēin Soē uk Savak ortamēnda farklı kēkilde ortaya ēākılmaktadır. Amerikan kozmopolitanizminden gelen ABD'nin evrenselci yaklakēm'nē Soē uk Savak ortamēyla birleēerek, Amerikan dēk politikasē'nē dūzen-adalet ilikkisinde, adaleti deē il de uluslararası dūzeni ūncelikli gōrmesine neden olmuētur. Dī' er yandan, Amerikan dēk politikasē bu dūzen iēin, dūzenin olmazsa olmazlarē'nē zaman zaman ihlal etmiē, etmese bile bōyle bir eē ilim iēinde bulunmuētur. Tūrk komūniteryanizminden gelen partikūlarist yaklakēm ise Soē uk Savak ortamēnda, Tūrkiye'nin

⁵⁶⁹ **Ayēn Tarihi**, 12 Aralēk 1979.

ayalē bir denge politikasē benimsemesine neden olmak, ezen ve uluslararası adalet fikirleriyle uyum keklinde ortaya çekmēttē. Türkiye'nin Soğuk Savak ortamēnda benimsediğ i rol, ABD'nin durumundan farklı olarak, kendi kimliksel değ erleriyle uyum içindedir. Dolayısıyla uluslararası düzenin olmazsa olmazlarē karkēsēnda Türkiye ve ABD'nin bu düzene uymak ya da bu düzeni ihlal etmek keklinde somutlanan ve ayrıkan tutumlar içinde bulunduklarē gözlemlenmektedir. Ancak bu ayrıkan, içinde bulunduklarē Soğuk Savak koşullarēnē kendilerine mecbur kēddē ē roller sonucunda, çok da fazla su yüzüne çekamamēttē. 1960'dlardan itibaren Türkiye ve ABD arasēnda bölgesel sorunlarda vurgulamaya çalēttē ēnēz gibi algē ve uygulama konularēnda ayrıkanlar olsa da, bu ayrıkanlar ikili ilikkilerde çok büyük ve tamir edilemez bir kriz yaratmamēttē. Zira daha önce de vurguladē ēnēz gibi, Soğuk Savak ortamēnda ABD uluslararası düzeni ihlal edici eylemler içinde bulunsa dahi, bu eylemlerin altēnda SSCB karkēsēnda uluslararası düzeni koruma arayāē bulunmaktadē. Gerçekten de bu dönemde SSCB'nin hakim olduğ u bir dünya ne ABD, ne de Türkiye tarafēndan hok karkēdanabilirdi. Ne de olsa, Türkiye ve ABD, iki kutuplu bir sistemde aynē uluslararası yönelim içindeydi.

Kaldē ki Türkiye'nin Ortadoğ u'daki gelişmeler karkēsēnda tarafsızlē a dayalē olan yaklakēmē her ne kadar ABD'nin taraf tutan yaklakēmēndan farklıaksa da, bu durumun Türk-Amerikan ilikkilerinde tamir edilemez bir krize neden olmamasēnē bir başka sebebi, Türkiye'nin bu tarafsızlē ēnē ABD tarafēndan da aslēnda gerekli görüldüğ ü idi. Hatēlanacağ ē üzere, 1950'derin Türk dēk politikasēndan bahsederken, bu dönemde silikleken partikularizmin, yani Türkiye'nin bu dönemki ulusal çēkarēnē ağ ērlēklē olarak antikomünizm gibi evrensel bir ideoloji çerçevesinde belirlenmesinin Ortadoğ u ülkelerinde tepki yarattē ēnē bu tepkinin de ABD tarafēndan pek de hok karkēdanmadē ēnē ve Türkiye'nin bu fazla nē Batı'ya yaklakēmēnē ABD açēsēndan maliyetli görüldüğ ünü ifade etmiştik. Dolayısıyla 1960'dlardan itibaren Türkiye tarafēndan benimsenen ve tarafsızlē a dayalē olan denge politikasē her ne kadar Türkiye ve ABD arasēnda algē ve uygulamada ayrıkanlara neden olsa da, bu durumun Türk-Amerikan ilikkilerinde derin bir krize neden olmamasēnē bir önemli sebebi de, ABD tarafēndan nētarafē bir Türkiye'nin, nētarafsız bir Türkiye'den daha maliyetli sonuçlara neden olacağ ēnē düşünölmük olmasēdē.

Bölgesel sorunlar karkēsēnda Türk-Amerikan yaklakēm larēndaki ayrıkanlarēn ikili ilikkilerde derin bir kriz yaratmama durumu Soğuk Savak sonrasēnda da devam edecek miydi? Soğuk Savak dönemi boyunca Türk dēk politikasēnē dayandē ē ve uluslararası düzen ve uluslararası adaleti öncelikli gören bölgesel rol, SSCB'nin yokluğ unda aynen devam edecek

nda SSCB gibi ikinci bir kutubun olmayacağı ABD'nin imliğinde olduğu gibi evrensel ahlak değerlerine yani adaletin insani ve kozmopolitan boyutlarına dayanmasına mı neden olacak, yoksa bu kutubun olmayacağı ABD'nin düzen için düzeni bozma eğilimini sürdürülen denge unsurunun kaybolması ve ABD'nin eylemlerinin sürdürülebilirliği olarak mı ortaya çıkacaktır? Soğuk Savak boyunca düzenin öncelikli olduğu düzen-adalet ilişkisi Soğuk Savak sonrasında nasıl bir ilişkiye dönüşecek ve bu dönüşüm Türk-Amerikan ilişkilerini nasıl etkileyecekti? Bu soruların cevaplarını, çalışmamın üçüncü bölümünde ele alınacak olan durum/vaka analizleri dahilinde bulunması hedeflenmektedir.

İRAK DİNAMİKLERİ KARŞISINDA KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE AÇISINDAN TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Stratejik ve ideolojik rekabet içerisinde bulunan iki süpergücün oluşturduğu iki kutuplu dünyanın sona ermesi olarak açıklanabilecek yeni dönemin, bakta dönüküm halinde olan uluslararası toplumun ta kendisi ile yeni dönemin tek süpergücü ABD açısından, ve elbette bu çalışmada temel aktör olarak ele alınan Türkiye açısından önemli getirileri olmaktadır.

İki kutuplu sistemin sona ermesi, o zamana kadar derin bir bölünme içinde olan uluslararası toplum açısından ciddi bir dönüküm anlamına gelmiştir. Her bir bloğun, diğerinin tehdit algısının merkezinde bulunduğu bu sistemin SSCB'nin dağılmasıyla sona ermesi, yeni dönemin tehditlerinin bilinmezliği sonucunu getirmiştir. Gerçekten de temel bir stratejik ve ideolojik tehdidin olmadığı bu yeni dönemdeki tehditler farklı şekillerde somutlaşacak ve bu da yeni dönemdeki tehdit unsurlarının çok daha karmaşık bir hal almasına neden olacaktır.

Bu çalışmanın kuramsal/kavramsal bölümünden hatırlanacağı üzere, Soğuk Savak döneminde, uluslararası düzenin devamlılığı birbiriyle tehdit algısının merkezinde bulunan iki süpergücün ve onların oluşturduğu kutupların arasındaki kuvvetler dengesi sağlamıştır. Ancak söz konusu kuvvetler dengesinin SSCB'nin dağılmasıyla bozulması yeni dönemde uluslararası düzenin devamlılığı neye dayalı olacak sorusunu akıllara getirmiştir. Bu yeni dönemde bölgesel hakimiyet çatışmaları kimlik çatışmaları terörizm gibi yeni çatışma modellerinin ortaya çıkması bir yandan Soğuk Savak sonrası dönemin tehdit bilinmezliği ile iç içe olduğunu göstermiş, bir diğer yandan da savak ve güvenlik kavramlarının geçirdiği dönükümü gözler önüne sermiştir. Değerli savak ve güvenlik kavramları bu yeni dönemde, o zamana kadar devletin, devletler arası ilişkilerin odak noktası olduğu uluslararası düzende, artık eskisinden farklı olarak, devlet dışındaki aktörlerin de dikkate alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.⁵⁷⁰

Diğer taraftan Soğuk Savakın sona ermesiyle, Fukuyama'ya göre, insanoğlu ideolojik evrimini tamamlamak ve batı tipi liberal demokrasi de Soğuk Savak sürecinden insanoğlunun nihai yönetim şekli olarak çıkmıştır. Dolayısıyla SSCB'nin dağılması batı

⁵⁷⁰ Bkz. bu çalışmanın Soğuk Savak sonrası dönemde değerli dinamikler bölümü, ss.66-79.

ni anlamāna geldiğinden, bu durum sadece Soğuk
n bulmasē demek oluyordu.⁵⁷¹ Böylesine derin bir
değikimin, batē tipi liberal demokrasinin Soğuk Savak boyunca önderliğini üstlenen ABD
açışından da, kaçınılmaz şekilde önemli getirileri olacaktē

Sovyetler Birliğinin dağılma sürecine girmesi, askeri, siyasi ve ekonomik olarak bu
süreçten üstünlükle çıkan ABD'nin tehdit algısının değikmesi ve bu sebeple de menfaat, amaç
ve araçların yeniden şekillendirmesi anlamāna geliyordu. Soğuk Savakın sonlanmasē
bazılarına göre ABD açışından dēk politikasındaki özgürlük sahasının geniklemesi demek
oluyordu.⁵⁷² Ancak diğer taraftan, tehdidin SSCB olmaktan çıkıp, belirsiz bir kimlik
kazanarak karmaşıklıkla masē ise bu özgürlük sahasının önemli engellerle karşılaşabileceğini
ihtimalini ortaya koyuyordu. Başka bir ifadeyle, yeni dönem, bir yandan SSCB gibi temel bir
tehdit unsurunun dağılmasē sebebiyle ABD açışından daha güvenliyken, bir diğer yandan da
belirsizlikten kaynaklanan daha kompleks bir yapıya bürünüyor,⁵⁷³ bu da ABD'yi diğer
güçlere oranla bir yandan daha kuvvetli kēdarken, bir diğer yandan da bu kuvvetin dünyanın
geri kalan kısmına şekil verme yeteneğinin fiilen azalması⁵⁷⁴, yani ABD'nin kontrol gücünün
azalması demek oluyordu. Gerçekten de, Soğuk Savak boyunca farklı bakanlar boyunca
farklı dēk politika doktrinleri uygulayan ABD'nin temel amacı Sovyetlerin stratejik ve
ideolojik tehdidine direnerek SSCB'yi çevrelemek olmuştuk, ve bu çevrelemenin kurumsal
ifadesi ise Batē ittifakı olmuştuk.⁵⁷⁵ Yeni dönemin ABD açışından getirdiğini temel sorunsal, bu
dönemde ABD'nin neye karşı direneceğini, buna yönelik olarak nasıl bir amaca sahip olacağı ve
ve elbette tüm bu sorulara cevaplamasē beklenen nasıl bir dēk politika yaklaşımē
benimseyeceğini idi.

Bu sebeple bu dönemde politika analistleri tarafından ABD için farklı roller öngören
dēk politika yaklaşımlara ele alınmaktak. ABD'nin iki kutuplu dünyanın sona ermesiyle
benimseyebileceğini muhtemel yaklaşımlar olarak ise küresel liderlikten çekilme, liberal
enternasyonalizm, ekonomik ile askeri üstünlük, ve seçici angajman yaklaşımlara
tartılmaktak. Bu yaklaşımlardan ilki, ABD için Avrupa ve Asya'nın büyük güçlerinin
iklerinden uzak kalma, araya mesafe koyma ve bu şekilde de dünya liderliğini statüsünü bırakıp
kendi iç sorunlarına dönerek bir nevi yalnızca dēk anlamāna gelirken; ikincisi ABD'nin

⁵⁷¹ Francis Fukuyama, "The end of history", **The National Interest**, 1989, ss.3-18.

⁵⁷² Tucker, Hendrickson, s. 2.

⁵⁷³ Richard Haass, **The Reluctant Sheriff: The United- States after the Cold War**, New York: Council on Foreign Relations, 1997, ss.1-2.

⁵⁷⁴ Kissinger, **Diplomasi**, s. 786.

⁵⁷⁵ Tucker, Hendrickson, s.4.

refah gibi amaçlarē için yapēcē ve aktif bir rol almasē prensibi üzerine kurarak bu bağ lamda ortak güvenlik örgütlerine merkezi bir önem atfetmesi; üçüncüsü ABD'nin Sovyetler Birliğ i'nin dağ đmasēyla meydana gelen bokluktan yararlanarak siyasi, askeri ve ekonomik hakimiyetine devam etmesi; dördüncüsü ise ABD'nin uluslararası sorunlarē vaka vaka ele almasē ve kendisine tehdit oluşturan ve/veya tehdit oluşturma olasđđ ē olan durumlara müdahil olmasē bu şekilde ABD'nin dünyayē kendisi için önemli ve önemli olmayan bölgeler olarak ikiye ayēarak seçilmik müdahale alanlarē belirlemesi demek oluyordu.⁵⁷⁶

Bu tartēmalarē bakladđ ē dönemde, ABD'nin yeni dēk politika yaklakēnēnēn hangi menfaat, tehdit, amaç ve araç unsurlarēna sahip olacđ ē tam da bu sērada meydana gelen bir kriz esnasēnda dönemin ABD Başkanē George H. W. Bush tarafēndan dile getiriliyordu. Bu kriz, Körfez kriziydi. BM üyesi bir devlet olan Irak'ın yine BM üyesi bir başka devlet olan Kuveyt'i ıkgaliyle baklayan bu kriz esnasēnda Başkan Bush, 11 Eylül 1990'da kongrede yaptđ ē konukmasēnda, terör tehdidinden arēnmē, adaleti ve barēē sağ layan, dünya uluslarēnēn refaha erdiğ i, hukuk kurallarēnēn hakim olduğ u, uluslarēn özgürlük ve adaletin ortak sorumluluğ unu aldđ ē ve güçlülerin zayıflarēn haklarēna saygē gösterdiğ i bir yeni dünya düzeninden bahsetmiktir.⁵⁷⁷ Başka bir ifadeyle Bush, bir yandan istikrarlē ve düzenli, devletlerin egemenlik haklarēnēn korunduğ u, diğer yandan da adaletin, insani, uluslararası ve kozmopolitan olmak üzere her boyutuyla hüküm süreceğ i bir dünyadan bahsediyor ve bu şekilde de Soğ uk Savak boyunca düzenin üstünlüğ ü şeklinde varlđ ēnē sürdüren düzen-adalet ikileminin sona ereceğ ini ima ediyordu. Ancak sorun, doğ masē muhtemel olan bu yeni dünya düzenini BM üyesi bir devleti ıkgal ve ilhak ederek tehdit eden Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak oluyordu. Başkan Bush'a göre, eğer bu ıkgal ve ilhaka ortaklara karkē gelinmezse, bu durum, dünyadaki diğer potansiyel despotlara, otoriter rejimlere olumlu bir sinyal olacak ve bu sebeple de yeni dönemde ümit edilen dünya düzeni kurulamayacaktır Zira Bush'a göre tehdit altēnda olan sadece ıkgal altēndaki Kuveyt gibi bir küçük devlet değ ildi. Bush'a göre Saddam Hüseyin tarafēndan tehdit edilen, bir fikir, bir idealdi: barē, güvenlik, özgürlük, ve hukukun hakim olduğ u, her birinin bir arada var olabildiğ i yeni bir dünya ideali. Kissinger'ēn ifadeleriyle hem George H. W. Bush hem de ardēndan gelen ABD Başkanē Bill Clinton yeni dünya düzeninden *ēsanki sokağ ēn köresinden hemen gidip alēnabilecek bir*

⁵⁷⁶ Hook, Spanier, **American Foreign Policy Since World War II**, ss. 225-227

⁵⁷⁷ George H.W. Bush, "Toward a New World Order", Address Before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit, 11 Eylül 1990, http://bushlibrary.tamu.edu/research/public_papers.php?id=2217&year=1990&month=9 (25 Temmuz 2013).

her biri ayrē önemde olan barā, güvenlik, özgürlük ve birleriyle ne şekilde baē daktēdabileceē i, bakka bir ifadeyle düzen ve adaletin birlikteliēinin elzem olduēunun anlaēmasēna raēmen bu birlikteliēin nasē ve ne kadar mümkün olabileceē i yeni dönemin en temel sorunsalēolacaktır

Gerçekten de Bullūn ifade etmiē olduēu gibi, Soēuk Savak dönemindeki uluslararası düzen, o zamana kadar sadece devletin, ve devletler arasē ilikkilerin ve dolayēēyla da devletlerarasē/uluslararası adaletin odak noktasē olduēu bir düzendi. Bakka bir ifadeyle, Soēuk Savak dönemindeki uluslararası düzen, adalet konusunda, ancak uluslarān hak ve yükümlölüklerini dikkate alan uluslararası adaletin gündeme gelmesine olanak tanēyordu. Yine Bullūn ifadeleriyle, Soēuk Savak dönemindeki düzende, bireylerin hak ve yükümlölüklerini dikkate alan insani adalet çok küçük bir yer tutarken, tüm insanlēēın evrensel bütünlūēünün hak ve yükümlölüklerini dikkate alan kozmopolitan adalet ise hiç yer tutmamaktaydē Soēuk Savak döneminde uluslararası düzenin devamlēēēē iki süper güç arasēndaki kuvvetler dengesi saēlamaktaydē Oysaki Soēuk Savak sonrasē dönemde, küresellekmenin artarak hissedilmesi sonucunda deēiken savak ve güvenlik kavramlarē karkēēında, uluslararası düzenin devamlēēēē, düzenin ancak adaletin insani ve kozmopolitan boyutlarēē da dikkate almasē ile saēlanabileceēinin farkēndalēē oluyordu. Zira SSCBōnin daēēmasē ve iki kutupluluēun sonra ermesiyle hēzlanan küresellekme süreci, savak ve güvenlik kavramlarēēē dönüküm geçirmesine ve devlet dēē aktörlerin dünya politikalarēēda önemli bir yer edinmesine neden oluyordu. Bu baēlamda, Bushūn yukardaki konukmasēyla ifade ettiē i düzen-adalet birlikteliēi, uluslararası düzenin bundan sonra sadece uluslararası adaleti deēil, insani ve kozmopolitan adaleti de dikkate almasē gerektiēi anlamēē içeriyordu. Ancak bir önceki paragrafta da belirtilmiē olduēu gibi, bu birlikteliēin nasē olacaēē hem ilerki sayfalarda görüleceēi gibi dünya politiklarēēda, hem de bu çalēmanē kuramsal/kavramsal bölümünden hatēlanacaēē gibi, kuramsal düzeyde yapēan çōj ulcu- dayanaēmacētartēkmalarēēda önemli bir sorunsal olarak ortaya çēēyordu.

Düzeni ve adaleti tehdit eden her türlü istikrarsēzlēē yeni dönemin tehdit unsuru olduēunun ifade edildiēi bu konukmasēda Bakan Bush, bir yandan BMōye atēta bulunarak ve uluslararası toplumdaki dayanaēmanē önemini vurgulayarak, hem düzene hem de adalete dayalē bu yeni dünyaya nasē ulaēacaēēē da formülünü aēēklamē oluyor; bir diēer yandan da bu yeni dünyanın ancak ABDōnin liderlik rolünü kabul etmesiyle gerçekleēebileceēinin

⁵⁷⁸ Kissinger, **Diplomasi**, s. 782.

ABD'nin liderliđinin ikamesi yoktu. ABD bu sorumluluđu, de almalýydê Bakka bir ifadeyle, yeni dünya düzeni, ABD'nin güvenliđinin, diđer uluslarên güvenliđi ile bađ daktêrêlmasê ile dođ rulanýyordu.⁵⁷⁹ Bu êekilde Kôrfez krizi, bir yandan yeni dônemin yeni tehditlerini gösteren baklê bakêna bir ilk örnek oluyor, diđer yandan da yeni dönemde ABD'nin nasê bir dêk politika yaklakênê içerisinde olacađ ênê ikaretlerini gönderiyordu: ABD artêk SSCB gibi somut, merkezde olan büyük bir dükmanla deđ il; düzen ve adaleti tehdit eden orta ve küçük büyüklükteki belirsiz, karmakêk her türlü istikrarsêzlêk unsuruyla mücadele edecek ve bu mücadeleyi kendi önderliđinde, ancak BM'nin ortak güvenlik sistemini de devreye sokarak sürdürecekti. Gerçekten de Kôrfez krizi esnasênda görüleceđi gibi, Başkan Bush'ın söylem ve tutumlarêyla, BM'ye, ABD'nin dêk politikasêna o zamana kadar emsali görülmemik derecede yer vaat etmesi dikkat çekiciydi.⁵⁸⁰ Bu haliyle ABD, yeni dönemde kendisi için tartêkdan üstlenebileceđi muhtemel dêk politika yaklakênlarêndan ilki yani yalnêzcêk dêkandaki hepsini çekitli êekillerde kullanacađ a benziyordu.

Başkan Bush tarafêndan dile getirilen ve ABD'nin yeni vizyonunu açêklayan bu konuşma, esasen Amerikan kozmopolitanizminin ABD'ye sunduğu evrenselci yaklakênê yeni kokuillara adapte oluk êekliini göstermekteydi. Gerçekten de dođu bloğunun yêkêlmasê ABD'nin evrenselci yaklakênênê Sođuk Savak boyunca dayandêđ temel unsurun yok olmasê demekti. Zira daha önce birçok kez ifade edildiği gibi Amerikan kozmopolitanizminin ABD'ye sunduğu evrenselci yaklakên, ABD'nin dünyayê siyah/beyaz algêdamasêna neden oluyordu. İkinci Dünya Savakê sonrasênda Başkan Truman da ABD'nin özgür halklarên baskêyla olan mücadelesinin destekleyicisi olacağ ênê ifade ettiği doktrininde, ABD'nin evrenselci yaklakênê somutlakêyordu. Ancak birçok kez vurgulandêđ gibi, Sođuk Savak döneminin, sonraki dönemden temel farkê ABD'nin menfaat, tehdit ve amaç ve araçlarênê SSCB'ye yönelik olarak olukturtmasêydê Bakka bir ifadeyle bu dönemde ABD'nin evrenselci yaklakênê kendi kimliğinden kaynaklanan evrensel ahlak değerlerine deđ il de, doğrudan dođu-batê rekabetine dayanýyordu. İki kutuplu sistemin son bulmasê ABD'nin evrenselci yaklakênênê artêk gerçekten de evrensel ahlak değerlerine dayanêp dayanmayacağ ê bakka bir ifadeyle ABD'nin dêk politikasênda insani ve kosmopolitan adaleti öncelikli gören bir dayanêmacêk sergileyip sergilemeyeceği sorusunu kaçênêmaz olarak akêlara getiriyordu. Bu sorunun cevabêancak zamanla bulunabilecekti.

⁵⁷⁹ Tucker, Hendrickson, s.40.

⁵⁸⁰ Tucker, Hendrickson, ss.40-41.

nesi ile yeni dönemin yeni tehditlerini gözler önüne
sötoplum ve ABD'ye de il, aynı zaman da Türkiye'ye

de önemli getirileri olmuştur. Körfez krizi, Türkiye açısından da kendisinin yeni döneme adaptasyon kabiliyetini ölçecek olan bir sınav olarak meydana çıkmıştır . Zira bu krizin Türkiye'ye olan en büyük getirisi, Türkiye'nin Soğuk Savak boyunca benimsemiş olduğu dengeye dayalı bölgesel rolünün bir meydan okumayla karşılaştıkça olmasıdır.

Daha önceki bölümde ifade edildiği gibi, Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye dış dünyaya algısında sunduğu partikülarist yaklaşım, Türkiye'yi ve çevresel olanla yerel olanı bağdaştırma adına itmekteydi. Başka bir deyişle, partikülarist yaklaşım, Türkiye'nin makro yükümlülükleriyle mikro yükümlülükleri arasında dengeye dayalı bir politika benimsemesine neden olmaktadır. Makro yükümlülükler, Türkiye'ye içinde bulunduğu uluslararası toplum tarafından empoze edilen yükümlülüklerken; mikro yükümlülükler ise Türkiye'nin doğrudan kendi menfaati için bölge devletlerine yönelik yükümlülükleriydi. Soğuk Savak koşullarında Türkiye'nin makro yükümlülükleri hem BM üyesi olmasından kaynaklanan yükümlülükler hem de Batı blokunun üyesi olmasından kaynaklanan uluslararası yükümlülükler olarak ortaya çıkmıştır. Mikro yükümlülükler ise Türkiye'nin kendi menfaatini koruma amacıyla bölge devletlerine yönelik bu devletlerle güvene oturan olumlu ilişkiler geliştirmeye dayanan yükümlülükler şeklinde somutlaşmıştır. Türkiye Soğuk Savak ortamında ikiye bölünmüş bir uluslararası toplum varlığına, makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi yeni niyetli tarafsızlık politikası ile bulmaktı. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin kimliksel değerleri, Soğuk Savak ortamında tarafsızlık politikası ile araçsallaştırıyor, ve/veya Türkiye'nin partikülarizmi tarafsızlık politikasıyla kekilleniyordu. Türkiye, bölgesel sorunlara karşılamak, bu sorunlar karşısında tarafsızlığı yeni korumak ve birbiriyle sorunlu olan tarafları her biriyle askari düzeyde de olsa ilişkilerini sürdürmek gibi yöntemlerle, iki farklı yükümlülüğü arasındaki dengeyi kurmaya çalışıyordu. Çünkü ancak böyle bir dengeyle, zarar görmeden ya da en azından en az zararla, en temel menfaati olan bekasını sürdürebiliyordu. Tarafsızlığı dayalı denge, aynı zamanda uluslararası düzen ve onun olmazsa olmazları çerçevesinde hareket etmek anlamına gelmekteydi. Çünkü Türkiye bölgesel sorunlar yakındığına tarafsız bir politika sürdürerek, kendine yönelik bir tehdit olmadığı müddetçe silahlı güç kullanmına bakırmıyor, bölge devletlerinin ulusal egemenliklerini ihlal edici tavırlar içine girmiyor ve ahde vefa ilkesine de bağlı davranıyordu. Bu dönemde Türkiye'nin tarafsızlığına oluşturan, ve Türkiye'nin bu yaklaşımını devamlılığına sağlayan temel etken Soğuk Savak koşulları yani ikiye bölünmüş bir uluslararası toplumun varlığı idi.

Türkiye'nin büyük oranla uygulamaya çalıştığı iyi niyetli ve yukarda açıklandığı gibi bölge sorunlarının bölge devletlerine ait olduğu, bu sorunlara müdahale edilmemesi gerektiği ve tarafsız kalınması gerektiği fikirlerini içeren prensip, Soğuk Savak sonrasında ciddi bir meydan okumayla karşılanmıştır. Körfez krizi, bu meydan okumanın ilk örneğidir.

Türkiye'nin bu dönemde tarafsızlığına dayalı bölgesel rolünün artık çok daha zorlaşması⁵⁸¹, aynı zamanda Soğuk Savak sonrasındaki uluslararası düzenin adaletin insani ve kozmopolitan da dahil olmak üzere her boyutunu kapsamaması gerekliliğini ortaya koymasına bakıldığında da önemlidir. Gerçekten de, Türkiye'nin Soğuk Savak dönemi boyunca makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi iyi niyetli tarafsızlıkla sağlayabilmesi, esasında bu dönemdeki uluslararası düzenin, adalet kriterindeki önceliğinden kaynaklanmaktaydı Türkiye, bu dönemde tarafsız kalarak, uluslararası düzenin olmazsa olmazlarına da bağlı kalıyor ve bu şekilde de partikülarist yaklaşımın gereği olan orta yolu bulmuş oluyordu. Ancak Soğuk Savakın sona ermesiyle beraber düzenin adaletin farklı seviyelerini de dikkate alması gerekliliği, Türkiye'nin söz konusu bölgesel rolü açısından da bir değişim anlamına gelmiştir. Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduğu partikülarist kimlik, bu dönemde de Türkiye'yi farklı yükümlülükleri arasındaki dengeyi bulmaya itecek ancak, uluslararası düzenin adaletin farklı boyutlarına da kapsamaması gerekliliği karşısında, Türkiye bu defa makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi tarafsızlıkla değil de başka bir şekilde sağlamak isteyecekti.

Görülen odur ki, Soğuk Savak sonrasındaki dönemde küreselleşme sürecinin hız kazanması ile değişken savak ve güvenlik kavramları ve devlet dış aktörlerin de dünya politikalarında önemli bir yer edinmesi, dünya politikalarında düzen-adalet birlikteliğinin olması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu birlikteliğin, yukarda bahsedildiği gibi, uluslararası toplum açısından olduğu gibi, Soğuk Savak döneminden tek süpergüç olarak çıkan ABD, ve çalışmada ele alınan temel aktör Türkiye açısından önemli getirileri olmuştur. Bu bakımdan düzen-adalet birlikteliğinin nasıl olması gerektiği sorunsal çalışmanın kuramsal bölümünde ele alındığı gibi sadece Bull sonrasındaki yarıdan çoğu ulcu-dayanmacı tartışmaların temel konusu olmakla kalmamıştır. Çoğu ulcu-dayanmacı tartışmalarından hatırlanacağı üzere, düzen-adalet ilişkisinde düzenin mi adaletin mi öncelikli olması gerektiği ve buna ek olarak adaletin içeriğinin ne olduğu sorularına verilen farklı cevaplar, aynı zamanda dünya politikalarında da

⁵⁸¹ Bu konuda bkz. Aykan, **Turkey's Role in the Organization of the Islamic Conference: 1960-1992**, ss. 125-126, 132-133.

çerinde hem de birbirleriyle olan ilişkilerinde oldukça

Özetlemek gerekirse, Soğuk Savak ortamē ABD ve Türkiye'nin kimliksel değ erlerinin belli bir kalēpta araçsallakēđmasēna neden olmuştur. ABD'nin kimliksel değ erlerinden gelen evrenselci yaklakēnē ñdoğ u-batē rekabetiōne dayanarak araçsallakēken, Türkiye'nin kimliksel değ erlerinden gelen partükülarist yaklakēnē ñiyi niyetli tarafsēzlē aō dayanan bir bölgesel rol benimseyerek araçsallakmēātē. Soğ uk Savak'ın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni ortamda, uluslararası düzenin devamlēđ ēñ, düzenin adaleti de kapsamasēndan geçtiğ inin anlakēmasēyla, bu kimliksel değ erlerin ve bu değ erlerden ileri gelen yaklakēnlarēn (evrenselci ve partükülarist) yeni kartlar çerçevesinde yeniden araçsallakēđmasēna kahit olunacak, ve bu durum Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni ikbirliğ i alanlarēna olanak tanēđē ē gibi, kaçēđmaz olarak yeni çēkmazlar da yaratacakē Soğ uk Savak'ın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni ortamēn ayrē ayrē Türkiye'nin dēk politikasē ABD'nin dēk politikasē ve Türk-Amerikan ilişkilerinde bu etkiyi yaratmasēñn en temel nedeni ise yukarda ifade edildiğ i gibi, genel olarak uluslararası toplumda, özel olarak ise devletlerin dēk politikalarēnda düzen-adalet ilişkisindeki önceliklerin, ve buna ek olarak adaletin de tam olarak içeriğ inin ne olduğ unun sorgulanmasēolacakē Söz konusu sorgulama, bir yandan Bull sonrasēndaki İngiliz Okulu'nun ikinci jenerasyonu öncülūğ ünde kuramsal boyutta gerçekleştirilecek, bir diğ er yandan da Soğ uk Savak sonrasēnda özellikle de Irak'da ilgili gelişmeler aracēđēyla pratik boyutta ortaya çıkacakē Bu bakēmdan Irak'da ilgili gelişmeler, hem uluslararası toplumda söz konusu sorgulamalarēn yapıđđē ē en somut örneğ i tekil edecek, hem de Türkiye ve ABD arasēndaki müttefiklik ilişkilerinin yeniden tanēnlanmasēnda⁵⁸² merkezi rolü oynayacakē Makovsky'nin ifade ettiğ i gibi, bu dönemde Türkiye-ABD ilişkilerinde hiçbir sorun ñIrak'ın yarattēğ iñdan daha büyük bir gerginlik yaratmamāk ve ikili ilinkilere daha fazla zarar verme potansiyeli taşımamāk⁵⁸³.

⁵⁸² Meliha Benli Altunāēk, ñTurkish-American Security Relations: The Middle East Dimensionò, Mustafa Aydın, Çağ rē Erhan (Ed.), **Turkish-American Relations: Past, Present and Future** içinde (151-180), London: Routledge, s.151.

⁵⁸³ Alan Makovsky, ñU.S. Policy Policy Toward Turkey: Progress and Problemsò, Morton Abramowitz (Ed.), **Turkey's Transformation and American Policy** içinde, New York: Central Foundation Press, 2000, s. 230.

3.1.1. Koalisyon kuvvetlerinin müdahalelesinden önceki süreç (16 Ocak 1991 öncesi)

3.1.1.1. Tarihsel arka plan

Körfez krizinin ortaya çıkış şekli, Soğuk Savak sona ermekte olduğu bir dönemde birçok değişime uğratılmaktadır. Bu kriz, böyle bir dönemde savak ve güvenlik kavramlarının değişimini gösteren ilk örnek olması bakımından önemlidir. Gerçekten de Körfez krizinin ortaya çıkışı o zamana kadar iki kutuplu sistem dahilinde bastırılan bölgesel hakimiyet çabalarının artık bastırılmadığını göstermesi, ve devletler arasında anlaşmazlık ve /veya çatışmaların Soğuk Savak dönemindeki şekliyle doğu-batı arasındaki ideolojik çekimden çok, kimliksel nedenlerle ve bunu destekleyen ekonomik sebeplerle ortaya çıkabileceğini gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Kimliğin ve ekonominin birer savak sebebi haline geldiği, güvenliğin sadece askeri olmaktan çıkıp, ekonomik de olduğu gösteren bu kriz, bu bakımdan uluslararası toplumda yeni bir döneme doğru geçiş yakındır ve ilk habercisi olmuştur. Gerçekten de Kuveyt'in egemenlik haklarının ihlal edilmesi olması bakımından uluslararası düzen ihlali olan Irak'ın Kuveyt işgali, ve bu şekilde başlayan Körfez krizi, sadece ortaya çıkış şekliyle değil, krizin sonrasında uluslararası toplumun aldığı tutumla da, yeni bir döneme geçiş yakındır ve gösterecekti.

Körfez krizine neden olan Irak-Kuveyt anlaşmazlığı esasen Birinci Dünya Savak dönemine dayandırılabilir. Zira bu dönemde Birlik Krallığı kendi mandasına alırken, bu ülkenin Basra Körfezi'ne olan çıkarları daha evvel Irak'ın Basra vilayetine bağlı olan Kuveyt'i Irak'tan ayrılarak engellemiştir. Irak 1932 senesinde bağımsızlığını kazanırken, Basra Körfezi'ne olan çıkarları sadece kıtalararası su yolu sağlıyor, ancak bu yolun ilerisindeki Bubiyan ve Varya adaları da yine Irak'ın tam olarak Körfeze açılmalarını engelliyordu.⁵⁸⁴ Bu sebeple Irak, ileri senelerde petrol ihracatını Suudi Arabistan ve Türkiye üzerinden sağlayacaktı.

Dijer taraftan İran-İrak Savakından 36 milyar dolarlık büyük bir borçla çıkan Irak, çöken ekonomisini yeniden canlandırma arayışındaydı. Irak, adaların statüsü hakkında

⁵⁸⁴ Kuveyt'in tarihçesi için bkz. Abdul-Reda Assiri, **Kuwait's Foreign Policy: City-State in World Politics**, Boulder, Colorado: Westview, 1990, ss.1-18.

bir yandan da Kuveyt'ın Irak'a ait petrolleri çaldığına 1979 senesinden beri Irak devlet başkanı olan Saddam Hüseyin'e göre, Kuveyt, 1960'lardan itibaren sınırlı karakolunu sürekli olarak kuzeye kaydırmak ve haksız şekilde topraklarına genişletmişti. Ayrıca Saddam Hüseyin, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi ülkelerin petrol fiyatlarının düşmesine neden olarak Irak'ın ekonomik anlamda çökertmeye çalıştığını düşünüyor, ve Irak'ın Kuveyt'te birçok kez bu konuyu ele almak istemesine rağmen, Kuveyt'ın Irak'ın bu çabalarına ve kışkırtmalarına aldırmadığını ifade ediyordu. Bu Saddam'a göre, Irak'a karşı açılmak bir tür ekonomik savakla Kuveyt'ın bu denli tavizsiz ve Irak'da görülmeler konusunda isteksiz olmasının altında ise ABD'den aldığı desteğin etkisi bulunmaktaydı.⁵⁸⁵

Saddam Hüseyin, ABD'ye yönelik en sert eleştirilerinden ilkinin 23 Şubat 1990 tarihinde Amman'daki Arap Birliği Konseyi'nin birinci toplantısındaki konuşmasında dile getirdi ve ABD'nin SSCB'nin zayıflamasıyla beraber Ortadoğu'da yegane güç olarak kalması sonucunda kendi çıkarları doğrultusunda Arap ülkelerini özellikle de petrol fiyatları konusunda yönlendirdiğini ifade ederek, ABD'yi suçladı.⁵⁸⁶ Saddam Hüseyin'in burdaki konuşması başta Mısır ve Suudi Arabistan olmak üzere birçok ülkenin liderleri tarafından fazlasıyla sert ve tehditkar bulunmaktaydı. Arap dünyasında Saddam Hüseyin liderliğiindeki Irak konusunda ikiye bölünmeye başlamıştı. Örneğin Suriye devlet başkanı Hafız Esad, açık şekilde Saddam'ın devrilmesi gerektiğini vurguluyor ve bu fikirler dünya basınında yer alıyordu.⁵⁸⁷

Diğer taraftan Saddam Hüseyin, Kuveyt başta olmak üzere kendisine açıldığına düşündüğünü bu ekonomik savakla İsrail-Filistin konusu ile de bağlantılandırmıyordu. Hüseyin, kendisinin 1980-1988 tarihleri arasında İran'a karşı savakırken sadece kendi ulusu için değil, Filistinliler de dahil olmak üzere tüm Arap toplumları için savak olduğunu söylüyordu. İsrail'in atom bombasıyla Irak'ı tehdit etmesi durumunda Hüseyin, açık şekilde İsrail'i kimyasal silahlarıyla yok etmeğini 1990 senesinin Nisan ayının başında askerine yaptı ve radyoda da

⁵⁸⁵ Saddam Hüseyin'in Kuveyt'te olan anlaşılmazlıkla ilgili birebir ifadeleri için bkz. Bülent Ecevit'in Milliyet gazetesinde yayınlanan Saddam Hüseyin ile yaptığı röportaj, 20 Eylül 1990, Derya Sazak, **11 Eylül Gölgesinde Saddam**, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2002, s. 92. Ayrıca yakınlıkta krizin petrol boyutu için bkz. Abbas Alnasrawi, "Oil Dimensions of the Gulf Crisis", Ibrahim Ibrahim (Ed.), **The Gulf Crisis: Background and Consequences** içinde (38- 57), Washington D.C: Center for Contemporary Arab Studies, Georgetown University, 1992.

⁵⁸⁶ Pierre Salinger ve Eric Laurent, **Secret Dossier: A Hidden Agenda behind the Gulf War**, Harmondsworth: Penguin, 1991, ss.6-9.

⁵⁸⁷ Christopher Walker. "Syria seeks Saddam overthrow." *The Times*, 19 Mart 1990, [The Times Digital Archive](#). Web. (14 Ocak 2013).

ile getirdi.⁵⁸⁸ Bazē yorumlara göre Hüseyin, Mēsān lenli korku salabilen tek Arap lider olmuştı.⁵⁸⁹ Buna ek olarak dünya kamuoyunda Saddam yönetimindeki Irakın nükleer teknolojisini hēzla geliştirip silah ürettii yönünde ciddi bir endike de doğıyordu.⁵⁹⁰ Özellikle 21 Mayıs 1990 tarihinde İsraili bir askerin 14 silahsız Filistinli iıçıyı öldürmesi üzerine Arap-İsrail gerginliği en üst noktalara varmıktı⁵⁹¹ ve bu durum elbette Hüseyinın İsrail aleyhtarēdurumunun daha da güçlenmesine neden olmaktaydı

Saddam Hüseyin, Körfez ülkelerinin fazladan petrol çıkarıp petrol fiyatlarını düşmesine neden olmaları ve bu şekilde de Irakı karkē bir ekonomik savak baklatıdı ve bu sorunun bir an evvel çözülmesi gerektiği yönündeki fikrini defalarca kez birçok toplantıda dile getiriyor ve Irak yönetimi ekonomik sēkātēnē gidermek amacıyla, Körfez ülkeleriyle teker teker bağlantıya geçmeyi de ihmal etmiyordu: Bakan yardımcısı Sadun Hammadi bu amaçla 1990 Haziranın sonunda diplomatik ziyaretler turunu çıkıyor ve baktaki Suudi Arabistan ve Kuveyt olmak üzere Körfez ülkelerinin liderlerinden 10 milyar dolarlık borç istiyor ancak bu talebi nābesō karkēlanıyordu.⁵⁹² Hüseyinā daha da körükleyen key ise, kuşkusuz, bu ziyaretleri Hüseyinın bir oldu bittiyle tek taraflı olarak kendi isteğini kabul ettirme çabası olarak yorumlayan Kuveyt Petrol Bakanını, fazla petrol üretimi politikasına Hüseyinın itirazlarına rağmen, Ekim ayına kadar devam edeceğini açıklaması oldu.⁵⁹³

16 Temmuz 1990 tarihinde Arap Ligi zirvesindeki tüm Arap liderlere dağ etmek üzere Irak Dāikleri Bakanē Tarık Azizden Ligin Genel Sekreteri Chadli Klibiōye bir uzun bir bildiri teslim edildi. Bu bildirinin orijinal metninde belirtildiği gibi Irak, son gelişmeleri ku şekilde deđerlendirmikti⁵⁹⁴:

Irak, tüm Araplarē ulusal sēnē larēn ötesinde tek bir ulus olarak görmektedir. Batē sömürgeciliği nedeniyle sēnē lar çizilmik olsa da, Arap dünyasē tek bir ülkedir... Bu sebeple ku ya da bu ülkenin çıkarları ēnē düşünerek, dar ve egoist bir görüne düşünmemeliyizē Irak, her ne kadar geçmiş ve günümüzde zorluklar olsa da, ikte bu

⁵⁸⁸ Michael Theodoulou. "Saddam Chemical threat to Israel." *The Times*, 3 Nisan 1990, [The Times Digital Archive. Web.](#) (14 Ocak 2013).

⁵⁸⁹ Salinger, Laurent, s.31.

⁵⁹⁰ Michael Knipe, "Warhead plans well advanced." *The Times*, 29 Mart 1990, [The Times Digital Archive. Web.](#) (14 Ocak 2013).

⁵⁹¹ **Milliyet**, nVahket: 14 Ölüō, 21 Mayıs 1990, s.4.

⁵⁹² Salinger, Laurent, s.37.

⁵⁹³ Ibid. s.38.

⁵⁹⁴ Çeviri bu çalāmanān yazarına aittir. Orijinal metin için bkz. nNote from the Iraqi Minister of Foreign Affairs, Mr. Tariq Aziz, to the Secretary-General of the Arab League, 16 Temmuz 1990, Salinger, Laurent, ss.225- 236.

ēyla Kuveyt ile ilişkilerini kurmıktır. Ancak bu bahsettiğimiz tek bir ulus olma prensipleriyle Kuveytli liderler, 8 yıl boyunca tüm Arap liderlerinin de kabul ettiği gibi tüm Arap ulusunun egemenliğini İran'a karşı müdafaa eden Irak'a, tam da böyle bir savaktan çekilerek, zarar vermekte, onu zayıf duruma düşürmektedirler. Kuveyt, Irak topraklarında askeri yapılmalara girmiş, Rumeyla bölgesinden Irak'ın petrolünü çalmış, BAE ile beraber OPEC'in koyduğu petrol üretim kotasını aarak petrol fiyatlarını düşmesine neden olmuştur (ki petrol fiyatında 1 dolarlık bir düşüş, Irak'a yıllık 1 milyar dolarlık zarara neden olmaktadır) Kuveyt ve BAE bu tavırlarıyla Arap ulusuna karşı yöneltilmiş olan emperyalist ve siyonist komplonun bir parçası haline gelmişlerdir. Saddam Hüseyin birçok platformda bu sorunları kardençe bir ruhla çözmek için adanmış ancak hem Kuveyt hem BAE bu politikalarına devam etmişlerdir. Özellikle Kuvet, tam da Irak söz konusu emperyalist-siyonist tehditlere maruz kalırken, Irak'a karşı iki kanatlı bir saldırıya geçmiş, bir yandan Irak'a ait petrol bölgelerini ele geçirmiş, bir diğ er yandan da Irak'a karşı petrol fiyatlarındaki düşüşü tetikleyerek ekonomik anlamda bir savaş açmışlardır. Irak, İran'da yaptığı savaş sırasında Körfez ülkelerinden önemli miktarda ekonomik destek almıştı. Ancak bunu bir borç olarak görmemek gerekir. Savaktan önce, Irak önemli bir petrol üreticisiydi. Savaktan çekilmesiyle ise aylar boyunca bu üretim durdu. Irak'ın güneydeki petrol ihracatı 1980-1985 seneleri arasında tamamen durdu. Ve bu da bölgedeki diğ er petrol üreticisi ülkelerin fazladan ihacat yapmalarına sağı ladedi. 8 sene boyunca bu ülkeler, Irak'ın yokluğ unda, petrol ihracatından büyük gelirler elde ettiler. Basit bir hesaplama, Irak'ın Kuveyt ve Birleşik Arap Emirliklerine olan borçlarının esasında savaş boyunca bu ülkelerin petrol ihracatıyla elde ettikleri fazladan karla birebir örtüldüğ ünü göstermektedir. Irak, tüm Arap ulusunun güvenliğini ve refahı için savaşırken, bu ülkeler savaş boyunca Irak'a yapılan bu yardıma nasıl borç olarak görebilirler?... Kartlar böyleyken Kuveyt, Irak'ın refahını çalmaya kadar ileri gitmiştir. Bu acı gerçekleri, acınan ve bize yapılan zararın derecesini ölçebilmeleri amacıyla her Araba ve de özellikle Kuveyt'teki kardenimize sunuyoruz.

Söz konusu bildiri, Arap Ligi zirvesinin karmazde alarında geçmesine neden oldu. Ek zamanlı olarak Saddam Hüseyin'in radyodan yayınlanan konuşmaları ise, Irak'ın sahip olduğ u silahlar sayesinde düşmanların artık Irak'a askeri olarak saldırımadıkları onun yerine ekonomik bir savaş başlattıklarını altını çiziyor, ve Saddam Hüseyin neğ er kelimeler bizi korumaya yeterli olmazsa, biz de haklarımızı korumak için eyleme geçmekten başka tercihimiz olmaz diyerek ilk kez askeri bir müdahaleden bahsetmiş oluyordu. Aynı gün, Iraklı birliklerin Kuveyt sınırına toplanması bu küpheleri pekihtiriyordu.⁵⁹⁵

Temmuz ayının sonlarına gelindiğinde, Saddam Hüseyin, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) lideri Yaser Arafat ve Ürdün Kralı Hüseyin aracılığı ile Kuveyt Emiri'ne mesaj

⁵⁹⁵ Hazhir Teimourian. "Iraq accuses Kuwait of plundering key oilfield." *The Times*, 19 Temmuz 1990: 11. [The Times Digital Archive. Web.](#) (14 Ocak 2013).

l k parayı Irak a verirse, s n daki birlik say s n  birlikleri Bakan  ise   Bu istek yasal değil. S n  na gireceklerse girsinler. Amerikal lar onlar    kar   cümlesini sarf ederek bir oldu bittiye mahal vermeyeceklerini gösteriyordu.⁵⁹⁶ Bunun d  n da M s  n da bazı arabuluculuk girikimleri olmakla birlikte hiçbiri somut bir sonuca varamad ⁵⁹⁷ Dünya kamuoyunda, Irak n Kuveyt  kark  ona   b y k *a  abey olduğunu hat layan * bir gövde gösterisinde bulundu u yönünde bir d k nce mevcuttu.⁵⁹⁸ Böyle bir d k nce, bir yandan da Saddam Hüseyin liderligindeki Irak n Kuveyt  yönelik tehditlerinin bir bl ften ibaret oldu u d k ncesini de tetiklemektedir.⁵⁹⁹

31 Temmuz 1990 daki Arap Ligi nin Cidde toplantısında Irak e Bakan Yard nc s  K zet K brahim ve Bakan Yard nc s  Saddun Hammadi temsil ediyordu. Kuveyt ise Veliaht Prens Saad taraf ndan temsil edilmektedir. Suudi Arabistan, Kuveyt n verdiği 9 milyar dolarlık yard n , Irak n istediği 10 milyar dolardan eksik kalan n  tamamlama sözünü vererek, orta yolu bulmuk oluyordu. Ancak kriz, Kuveyt Prensinin bu parayı vermek için önce s n  meselesinin halledilmesi gerekti i yönündeki  srar  sonucunda t rmand  ve bir yandan Kuveyt Prensinin Birlik Krall  tan Irak n Kuveyt e sald mayaca   na dair garanti ald   n  söylemesi üzerine ipler koptu ve akabinde s n da bulunan ve sayısı 100 bini bulan Irak birlikleri Kuveyt s n s n arak ülkeyi i gal ettiler.⁶⁰⁰

3.1.1.2. Irak n Kuveyt işgali kark s nda uluslararası toplumun ve ABD nin tutumu

Irak Kuveyt  i gal ederek, adalar, borç, petrol fiyatları konularıyla ilgili olan bir bölgesel sorunun, dünya sorunu haline gelmesine neden olmuştur. Zira Kuveyt n petrolden elde etti in gelirin önemli bir bölümü, ABD ve Avrupa da  ekitli yat  nlarda bulunan Kuveyt Yat  n Ofisi ne gitmekteydi ve merkezi Londra da olan bu k rketin, ABD ye yap dan tüm yabancı yat  nlar n %10 na sahipti. Ayrıca k rket, Britanya, K panya, Almanya gibi

⁵⁹⁶ Salinger, Laurent, ss.66-67.

⁵⁹⁷ Martin Fletcher, Christopher Walker. "Iraq threatens Kuwait with 30,000 troops." *The Times*, 25 Temmuz 1990: 1. [The Times Digital Archive. Web.](#) (14 Ocak 2013).

⁵⁹⁸ Christopher Walker. "Fears rise in Gulf as Iraq 'big brother' rattles sabre." *The Times*, 25 Temmuz 1990: 11. [The Times Digital Archive. Web.](#) (14 Ocak 2013).

⁵⁹⁹ Andrew McEwen, "Experts believe Iraq will stop short of invasion." *The Times*, 26 Temmuz 1990: 9. [The Times Digital Archive. Web.](#) (14 Ocak 2013).

⁶⁰⁰ Cidde g r kmesinin tutanaklar na ulakan gazeteci Pierre Salinger ve Eric Laurent n yorumlarına göre, bu toplant n n son anında Kuveyt Veliaht Prens nin Birlik Krall  tan bahsetmesi büyük bir talihsizlikti. Arakt mac lara göre, Kuvelti liderler her defas nda arkalarında ABD ve Birlik Krall k gibi Batı güçlerin olduğunu söyleyerek, Irak e k   tmaktan ileri gidememiklerdir. Toplantı esnasındaki K zet K brahim- Prens Saad tart mas i in bkz. Salinger, Laurent, ss.70-74. Ayrıca **Milliyet**,   K rfez de gergin bulukma , 31 Temmuz 1990, s.14.

yatırın yapmaktaydı⁶⁰¹ Dî er Kuveytî ilhak ederek
ine sahip olan Irak, Suudi Arabistanâ da saldırmâsê
durumunda, bu oranê 3ûte ikiye çâkarabilirdi ve dñyanê enerji kaynaklarê çof unluñ unu
elinde bulundurmasê ise elbette geri kalanlar için önemli bir sorun olarak ortaya çâkacaktê
Kuveytân ıkgali ve ilhakê tüm dñyanê ekonomik sistemini ve petrol ihtiyacê tehdit etmik
oluyordu. Bakka bir ifadeyle Irak Kuveytî ıkgal ederek, Kuveytân egemenlik haklarê ihlal
etmik oluyor ve bu da uluslararası düzenin ihlali anlamâna geliyordu. Uluslararası düzenin bu
ihlali sadece bölgesel bir anlam takmıyor, sonuçlarê ekonomik boyutunun tüm dünyada
hissedilebilir olmasê bu ihlal karkêsında uluslararası toplumu en hêzlê kerkilde harekete
geçirecekti.

Dî er taraftan Irakê Kuveytî ıkgalini sadece ekonomik çâkarlarê çatırmâsê olarak
nitelendirmek eksik kalacaktê. Saddam Hüseyin, Kuveytî önce ıkgal sonra da ilhak ederek,
esasnda bir ideolojiyi temsil ediyordu: *ñkretani materyalizme karkê Klamî sadakat*⁶⁰².
Saddam Hüseyin, batya ve batnê Ortadoñ uğdaki çâkarlarâna hizmet eden Siyonizme her
söyleminde meydan okuyarak, sürdürdüğ ü savakn bir kutsal savak olduñ unu vurguluyordu.
Savak boyunca, Saddam Hüseyinân cihat çâjrê yapmasê da bu durumdan
kaynaklanmaktadê. Bu durum aynê zamanda, Soğ uk Savakn sona ermeye bakladğ ê bir
dönemde, Soğ uk Savak boyunca uluslararası topluma hakim olan ve doğ u-batê rekabetine
dayanan politikalarê, yerini yeni dönemde neye bêrakacağ nê da habercisi oluyordu: uluslar,
dinler, etnik kökenler, cinsiyetler kerklinde açđabilecek olan kimlik kavramê ve kimliğ e dayalê
politikalar yeni dönemde uluslararası topluma hakim olacağ a benziyordu.

BM üyesi olan bir devletin, yine BM üyesi olan bir bakka devleti önce ıkgal etmesi
sonra da ilhak ettiğ ini açđlamasyla ortaya çâkan bakka bir ifadeyle uluslararası düzen
ihlalinin son derece somut bir örneğ i olan Körfez krizi, sadece uluslararası toplumda neden
olduğ u ortak tutum ile yeni bir döneme girildiğ ini göstermesi bakmândan değ il, aynê zamanda
bu yeni dönemde, Soğ uk Savak döneminin, Bullân tanımlamasında olduğ u gibi, insani ve
kozmopolitan adaleti kapsamayan ve sadece ksmi olarak uluslararası adaleti içeren
uluslararası düzeninin sorgulanmasna neden olmasê bakmândan son derece önemlidir. Bu
çalâmadaki kuramsal ve kavramsal çerçeve için Irak dinamiklerinin tercih edilmesi ve hatta
Irakn bir tercihten çok bir zorunluluk olarak ortaya çâkmasê bu sebeptendir. köyle ki:

⁶⁰¹ Laurent, Salinger, ss. 88-89.

⁶⁰² Kenneth L. Vaux, **Ethics and the Gulf War: Religion, Rhetoric and Righteousness**, Oxford: Westview Press, 1991, s.75.

emine hakim olan düzenin adalet karkēsındaki önceliğ i olmuştur. Zira Körfez krizi, Soğ uk Savak boyunca uluslararası düzenin karkē kutup lehine değ ikimini engellemek için uygulanan ve özellikle de insani ve kozmopolitan adaleti dikkate almayan politikaların maliyetli olabileceğ ini göstermiştir. Gerçekten de, Saddam Hüseyin liderliğindeki Irakōn, Kuveytā ilhak etmek gibi bir eyleme girişmesi, kendinde bu gücü bulmasē Kıan-Irak savakēnēn bakēndan bu yana Irakōn bakta ABD ve birçok batē devletçe askeri, siyasi ve ekonomik destek görmük olmasēndan kaynaklanēyordu. Başka bir deyişle, Saddam Hüseyin yönetimi, Kıan Kılam devrimi sonrasında Ortadoğ uōyu Kıanōn ellerine terk etmek istemeyenlerce desteklenmişti. Nükleer ve kimyasal silah teknolojisi bakta olmak üzere, Irakōn Kıan-Irak savakē esnasēnda Kıan birliklerine ve kendi sēnēlarē içindeki Kürtlere karkē kullandē ē silahlarda, seneler boyunca Batādan aldē ē destek rol oynamātıē⁶⁰³ ABD, Almanya, Britanya, Fransa, Kıalya, Kıviçre, Avusturya ve Belçikaōdan olmak üzere 300ē yakēn kırket Irakōn askeri yapēdanmasēnda dolaylē ya da doğ rudan rol oynamēk olduğ u yapēdan analizler sonucunda ortaya çēkēyordu.⁶⁰⁴ Bir görüğe göre de, özellikle Kıan-Irak savakē döneminde ABD her ne kadar Irakōē doğ rudan desteklemese de en azēndan Irakōn silaha erikimini kolaylaştıarak onun güçlenmesine olanak sağ lēyordu. ABD, bu haliyle Irakōa yönelik bir nēj ilimō içerisindeydi. Kaldē ki yine aynē görüğe göre, dünyada gerçekleşen hiçbir çatēmada, çatēmanēn taraflarē dēk dünyadan bu kadar silah ve teknoloji akēkēna uğ ramamātıē⁶⁰⁵

Soğ uk Savak döneminde Körfez bölgesindeki düzenin Kıan lehine değ ikmemesi için bakta ABD ve Avrupalē güçlerce Irakōa yapēdan askeri ve ekonomik destek, bir diğ er yandan Irakōn kozmopolitan ve insani adalet ihlaline girmesine göz yumarak, Körfez krizine giden yolu açēyordu. Gerçekten de, Irakōtaki rejimin, alēnan bu desteklerle, kitle imha silahlarē geliştirmesi (KİS) esas itibariyle, sadece belli bir ÷lke ya da bölgenin insanlarēnē değ il, ancak dünya üzerindeki tüm insanlarēn yani insanoğ lunun evrensel bütünlüğ üne, küresel güvenliğ e bir tehdit olukturuyor ve bu da kozmopolitan adaleti tehdit eden bir unsur olarak ortaya çēkēyordu. Diğ er taraftan, Irakōtaki rejimin kendi halkē üzerinde kurduğ u baskē sistemi de,

⁶⁰³ Bu konuda ABD Senatörlerinden Donald Riegleōn 1994 senesinde Senatoōda yaptıē ē bir açēklama dikkat çekicidir. Riegleōnin yapmēk olduğ u araştırmaya göre, 1985- 1989 seneleri arasında ABDōnin Irakōa yaptıē ē ham madde ihracatēnē, Irakōn biyolojik silah programēna katkıda bulunduğ u tespit edilmektedir. **Arming Iraq: Biological Agent Exports Prior to the Gulf War**, Statement of Senator Donald W. Riegle, 9 kıubat 1994.

⁶⁰⁴ 1990ōarēn bakēnda Soğ uk Savak döneminin sonlanmasēna damgasēnē vuran Körfez krizinin arka planēyla ilgili araştıрма yapan gazeteci Pierre Salinger ve Eric Laurent bu konuda yazdēklarē kitapta, Irakōn askeri yapēdanmasē konusunu detaylēca ele almēdardē. Bkz. Salinger, Laurent, ss.17-19.

⁶⁰⁵ Michael T. Klare, nArms Transfers to Iran and Iraq during the Iran-Iraq War of 1980- 1988 and the Origins of the Gulf Warō, Andrew J. Bacevich, Efraim Inbar (Eds.), **The Gulf War of 1991 Reconsidered** içinde (3- 24), London: Frank Cass Publishers, 2003, ss. 3, 5, 15-20.

insani adalet ihlali olarak görünüyordu. Körfez krizine lan süreçte, Irak'taki rejimin kozmopolitan ve insani adalet konularındaki ihlalleri, her ne kadar ABD ve Avrupalı güçlerce eleştirilse de, bu ihlaller ne ABD'nin ne de Avrupa'nın Irak'a yönelik çok ciddi bir tepkisine neden olmuyor ve böylece söz konusu ihlaller uluslararası toplum tarafından göz ardı edilmik oluyordu⁶⁰⁶. Tam da bu noktada, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, uluslararası toplumda, adaletin olmadığa sadece doğu-batı rekabeti çerçevesinde uluslararası düzeni korumak adına izlenen politikaların, günün birinde uluslararası düzenin ta kendisi için büyük bir tehlike yaratacağına anlaşılmıştı. Zira Irak'ın Kuveyt'i işgali, uluslararası düzenin açık bir ihlaliydi. Bakka bir ifadeyle, Irak, bir bakka bağımsız ülkeyi işgal ederek, uluslararası toplumun birarada yakama kurallarına aykırı davranış oluyordu. Bu aykırı tavra cevap vermek ise Jackson'un ifadesiyle, uluslararası toplumun diğer üyeleri açısından bir uluslararası sorumluluk olarak ortaya çıkıyordu.⁶⁰⁷

Diğer taraftan Saddam Hüseyin yönetiminin ABD tarafından desteklenmesi ise, bu çalışmada açısından Amerikan kozmopolitanizminin ABD'ye sunduğu evrenselci yaklaşımın, evrensel ahlak değerlerinden uzaklaşmış bir bakka önemli örneği olarak değerlendirilmelidir. ABD'nin kimliksel değerlerinin insani ve kozmopolitan adalet gibi kavramlara vurgu yapmasına rağmen, ABD'nin içinde bulunduğui kartlar dahilinde, Irak'a destek vermesi ABD'deki politikasında adalet kavramının arka planda kaldığına bir bakka örneği olarak kabul edilebilir. Gerçekten de George H.W. Bush tarafından, Körfez krizinden seneler sonra kaleme alındığı kitabında belirtildiği gibi, ABD, İran-Irak Savasında Bağdat'a destek vererek, İran karşısında bir denge oluşturmaya çalışmıştı ve ABD açısından esasen bu bir tercih anlamına da geliyordu. Zira bu dönemde Amerikan dış politikasına hakim olan en temel endike, savaktan bu iki ülkeden birinin çok güçlü bir diğerinin ise çok zayıf

⁶⁰⁶ Bu dönemde ABD yönetiminin resmi dokümanlarında Bağdat yönetiminin kendi halkına yönelik kullandığı kitle imha silahları konusunda eleştirilerin yer aldığı ve ABD'nin Irak'a karşı fark edilmektedir. Ancak yine bu belgelerde dikkat çeken, bu konuda herhangi bir çözüm önerisi, veya yaptırım yer almayışı ve dokümanların sadece bir durum tespitinde bulunduğudur. Bkz. U.S. Department of State, **The Gulf War: Briefing Paper on Middle East Situation for John Whitehead Trip**, 2-13 Ağustos 1985; The Bureau of Intelligence and Research of U.S. Department of State, **Iraq: Status Report on the Kurdish Situation**, 13 Eylül 1988.

⁶⁰⁷ Jackson, "The Political Theory of International Society", s. 119. Zira hatırlanacağı gibi bu çalışmanın kuramsal bölümünde (s.96) İngiliz Okulu'ndan Robert Jackson, devletler açısından üç farklı sorumluluktan bahsediyor ve bunları ulusal, uluslararası ve insani olmak üzere ifade ediyordu. Jackson'a göre her ne kadar başlıca Körfez krizine cevaben uluslararası koalisyon tarafından Irak'a karşı girişilen müdahalenin tamamıyla bir petrol savası olduğunu öne sürse de, Jackson bu müdahalenin bir uluslararası sorumluluk olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir. Ona göre Irak'ın uluslararası toplumun birarada yakama kurallarını ihlal etmesi, toplumun diğer üyelerinin harekete geçmesine neden olmuştur.

3D, Ortadoğ uğdaki düzenin muhafazasē ve Hürmüz
đē için otoriter bir yönetime karkē yine otoriter bir
bakka yönetimi desteklemek zorunda kalmā⁶⁰⁹

Bu bađ lamda, Körfez krizi insani ve küresel güvenlik kavramlarē dikkate almayan, ve/veya insani ve kozmopolitan adalet kavramēa deđ er vermeyen yönetimlerin sēf uluslararası düzendeki dengeleri korumak amacēyla desteklendij i politikalarē, uluslararası toplum açsēndan maliyetli olabileceğ ini göstermiğ, ve uluslararası düzenin ta kendisine tehdit tekil edebileceğ ini gözler önüne sermiğtir. 1980đler boyunca ABD bakta olmak üzere birçok devletçe askeri anlamda desteklenen Irak yönetiminin, Ađ ustos 1990đda bir bakka devletin ulusal egemenliğ ini ihlal ederek ve kuvvet kullanēnēda bulunarak uluslararası düzenin olmazsa olmazlarēa meydan okumasē bu bakēndan oldukça manidardē. Bakka bir deyişle, Körfez krizi, Sođ uk Savak sonrasē dönemde uluslararası düzenin devamlđē ē için, uluslararası düzenin insani ve kozmopolitan adaleti de kapsamasē gerekliliğ ini ortaya koymasē bakēnēndan bir mihenk takē olarak kabul edilebilir. Düzenin devamlđē ēnē, düzenin adaleti kapsayēđē ēndan geğtiğ i gerçeğ i, Sođ uk Savakēn sonlanmakta olduğ u dönemde ilk kez Körfez kriziyle görülmüktür. Bu bakēndan, Bullūn düzenin adalet karkēsēnda öncelikli olmasē gerektiğ i argümanē Körfez krizinin ortaya çēkmasēyla beraber bir meydan okumayla karkēakmā⁶⁰⁸ tē. Kuramsal boyutta yapēdan çođ ulcu-dayanēamacē tartēmalarēnē da filizlenmesi esas itibariyle Körfez kriziyle baklamā⁶⁰⁹ tē. Zira artēk, düzenin tek bakēa yeterli olmadē ē ve adaletle bir arada var olmasē gerektiğ i anladēyordu. Bu bađ lamda, Körfez krizi, yepyeni bir dönemin baklangēcēa ikaret etmektedir.

Sonuç olarak Körfez krizinin uluslararası topluma yansēnasēnē en temel sonucu ku olmuştı: 1 Ağ ustos 1990 tarihinde net olan kıydu ki Irak, bağ ēnsēz ve egemen bir devlete karkē silahlē kuvvet kullanarak, bu devletin egemenlik hakkēnē çij neyerek, uluslararası toplumun temel, evrensel ve birincil amaçlarēa aykēē davranmēk oluyor, yani uluslararası

⁶⁰⁸ George Bush, Brent Scowcroft, **A World Transformed**, New York: Knopf, 1998, s.305.

⁶⁰⁹ İran-Irak savakē esnasēnda ABDnēn temel amacēnē Ortadoğ uğdaki düzenin devamlđē ē ve petrol akēnēn devamlđē ē olduğ u, bu dönemdeki ABD yönetiminin resmi dökümanlarēnda da açēka yer almaktadır. Örneğ in 1983 senesindeki ulusal güvenlik direktivinde, Hürmüz boğ azēndan batēya yapēdan petrol akēnēn herhangi bir engelle karkēakmasē durumunda ABDnēn buna cevap vereceğ i çünkü bu savakta ABDnēn temel endikēninin petrolün akēnēn devamlđē ē olduğ u belirtiliyordu. Bkz. The White House, **National Security Decision Directive 114: U.S. Policy Toward The Iran-Iraq War**, 26 Kasēn 1983. Bir sene sonraki direktiflerden birinde de ABDnēn benzer endikēlerinin devam ettiğ inin altē çiziliyor ve İran tarafından sponsorluğ u yapēdan terörizmin savakēn gidikātēnē belirlediğ i ve bunun da ABDnēn ve müttefiklerinin bölgedeki temel çēkarlarēnē olumsuz etkiledij inden bahsediliyor, bu sebeple de ABD Savunma Bakanlığ ēnēn ABDnēn bölgedeki askeri faaliyetlerinin terörle mücadeledeki tutumlarēnē sēđakēmalarē konusunda bir yönlendirme yapacāđ ē belirtiliyordu. Bkz. The White House, **National Security Decision Directive 139: Measures to Improve U.S. Posture and Readiness to Respond to Developments in the Iran-Iraq War**, 5 Nisan 1984.

dij er bir deyimle de uluslararası düzenin olmazsa ararasē düzenin ihlali, aynē zamanda bu düzenle iç içe geçmiş olan uluslararası adalet kavramēnē ihlali anlamēna da geliyordu. Silahlē kuvvet kullanēnēn sēnē landēdmasē ve ulusal egemenliē e saygē prensiplerini açēka ihlal edildiē i bu örnek karkēsēnda dij er devletlerin yükümlülū ü, ihlal edilen uluslararası düzenin yeniden saē lanmasē olacaktē Soē uk Savak boyunca doē u-batē rekabetinde ikiye bölünen uluslararası toplumun bu defa nasē cevap vereceē i, Soē uk Savakē takip eden yeni dönemde dayanāmacēē ēn yerinin ne olacāē ēnē gösterecekti.

Dij er taraftan ABD'nin Irak'a yönelik politikasē Kēan-Irak savakē sonlandıktan sonra, 1989 senesinde *National Security Directive 26* (NSD 26) ile belirlendi. Amerikan dēk politikasēnē Körfez bölgesine yönelik yaklakēnē belirleyen bu direktifte, petrol kaynaklarēna ulakēn ile ABD'nin burdaki mütteffiklerinin korunmasē ABD çēkarlarē için hayati olarak nitelendiriliyordu. Söz konusu hayati çēkarlarē korumak amacēyla, gerektiē i durumda askeri kuvvet kullanēnēn da söz konusu olabileceē inin altē çiziliyordu.

NSD 26'nē Irak'da ilgili bölümünde, *ē ABD ve Irak arasēnda normal ilinkiler kurulmasēnē ABD'nin burdaki çēkarlarēna hizmet edeceē i ve Ortadoē u'nun tamamēnē istikrarēna da katkıda bulunacāē ē* ifade ediliyor ve ekleniyordu: *ē Irak yönetimi anlamalēdē ki herhangi bir rekilde kimyasal ve biyolojik silah kullanēnē ekonomik ve siyasi yaptē ēna neden olacak ve bu hususta ABD mütteffik ve dostlarēnda mümkün olan en genik desteē i arayacaktırē*. Direktifte, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansēnē kurallarēnēn ihlalinin de benzer bir sonuca neden olacāē ē ile devam ediliyordu. Ayrēca, Irak ekonomisinin yeniden yapıdanmasēnda, Amerikan kirketlerinin rol almasēnē destekleneceē i, bu kirketlerin Irak'ta yer alabilmelerinin kolaylaēdacaē ē ifade ediliyordu.⁶¹⁰

NSD 26'nē, genel itibariyle ABD'nin Körfez'deki geleneksel yaklakēnēn devamēnē oluşturdū u ifade edilebilir. Zira Soē uk Savak boyunca, petrol hatlarē ve mütteffiklerinin korunmasē politikalarēnē izleyen ABD, 1989 senesinin Ekim'inde bu bölgeye yönelik olarak aynē politikalarē sürdüreceē ini belirtiyordu. Irak'da ilgili bölümde ise dikkat çekici olan, bu bölümün hem tevik edici hem de caydē ēē unsurlar içermesiydi. Direktif, Irak'a bir taraftan kimyasal ve biyolojik silahlar ve insan haklarē konularēnda Irak'a uyarēda bulunurken, bir dij er yandan da ekonomi ve siyasi ilikkiler konusunda ABD'nin ikbirliē ine

⁶¹⁰ The White House, **National Security Directive 26**, 2 Ekim 1989, <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsd/nsd26.pdf> (26 Temmuz 2013).

Irak'ından bu direktif, ABD'nin Irak'a yaklaşımının olarak belirleneceğini gösteriyordu. Dönemin Ulusal Güvenlik Konseyi üyelerinden ve Başkan Bush'un danışmanı Richard Haass, bu yaklaşımın Irak'ın denli dâxiye için gerekli olduğunu vurguluyordu.⁶¹¹

Direktifteki insan haklarıyla ilgili ifadeyle ilgili olarak ise akâlara şu zamana kadar ABD'nin Irak'a yaklaşımında insan hakları konusu ne derece rol oynadığını bundan sonra da rol oynayacak mı sorusu gelebilir. Zira daha önce birçok kez ifade edildiği gibi, ABD'nin Irak politikası 1980-1988 savaşında görüldüğü üzere, var olan şartlar dahilinde adaletin insani ve kozmopolitan boyutlarından uzak bir şekilde belirlenmişti. Ancak Soğuk Savaşın sona ermekte olduğu bu dönemde ABD'nin Körfez politikasını belirleyen NSD 26, her ne kadar insani ve kozmopolitan adalet unsurlarının dikkate alındığını belirten ifadeler içerse de⁶¹², esasen ABD'nin bu dönemde temel itibarıyla petrol kaynaklarının ve bölgedeki müttefiklerinin korunmasına yönelik bir yaklaşım benimsediğini ifade ediyordu. Diğer bir deyişle, insani ve kozmopolitan adaletle ilgili unsurların, ABD'nin bu dönemki politikasında yine öncelikli olmadığı anlaşıyor, ve Irak'ın ABD'nin bölgeyle ilgili amaçlarına, yani petrol yollarının korunması ve müttefiklerinin korunması amaçlarına zarar vermesi durumunda da, söz konusu kavramların gündeme daha sık geleceğini anlaşıyordu. Kısacası NSD 26'da görülen oydu ki, Irak'ın insani ve kozmopolitan adaleti ihlal ettiğini yönündeki argümanlar, Irak'ın ABD ile ilişkili yapmaması halinde devreye girecekti. Anlaşılan oydu ki, İran-Irak Savaşı boyunca Irak tarafından kullanılan kendi halkı üzerinde kullanılan kimyasal silahlar, ABD tarafından savaş esnasında değil de, bu savaş sona erdikten sonra yeni dünya şekillenirken, Irak'ın ABD ile ilişkili yapmaması halinde, sıkça gündeme gelecekti. Irak, ABD'nin bölgedeki menfaatlerini ve müttefiklerini tehdit etmediğini müddetçe ise ilişkiler normal seyrinde ilerleyecek ve bu durum, ABD'nin dış politikasında adaletin insani ve kozmopolitan adaletle ilgili fikirlerin öncelik kazanmadığını gösterecekti. Bu bağlamda ABD'nin, yeni bir döneme geçiş yakındığını bir zamanda kaçınılmaz olarak, Körfez bölgesinde

⁶¹¹ Richard N. Haass, **War of Necessity, War of Choice: A Memoir of Two Iraq Wars**, New York: Simon & Schuster Paperbacks, 2009, s.46.

⁶¹² Bu dönemde insani ve kozmopolitan adaletle ilgili fikirler, yani Irak'taki rejimin bir yandan KŞ geliştirmesi ve bir diğer yandan da kendi halkı üzerindeki otoriterliği, sadece NSD 26'ya yansınmaz, ABD'de dönemin yöneticileri tarafından da sıkça dile getirilmiştir. Gerçekten de ABD-Irak ilişkilerinin normal bir seyrinde gittiği 1989 senesinde, dönemin ABD Dışişleri Bakanı James Baker'ın Irak Dışişleri Bakanı Yardımcısı Nizar Hamdoun ile görüşerek, ABD'nin Irak'da yakın ikili ilişkiler geliştirmek istediğini illettii toplantıda, Baker'ın Irak'ın İran ile yaptığı savaş esnasında kimyasal silah kullanması olmasının bu duruma engel teşkil ettiğini de ifade etmesi dikkat çekiciydi. Bkz. James A. Baker III, **The Politics of Diplomacy**, New York: G.P.Putnam & Sons, 1995, s.264.

tehdit etmeyen bir Irak'ın beklentisi içerisinde girdiği

Gerçekten de 6 Ekim 1989'da James Baker'ın Irak Dışkileri Bakanî Tarîk Aziz ile yaptıkları görüşmede karşılıklı iyi ilişkiler geliştirilmek istendiği ifade ediliyordu. Baker'ın ifadeleriyle, olumlu geçen toplantı'nın havasî Aziz'ın birden bire ABD'yi Irak'ın içkilerine karışmakla suçlamasıyla değışikti. Aziz'e göre, Bazî Amerikalî diplomatlar, Irak'ın niyetleri hakkında küphe dolu ifadeler içeren konuşmalar yapmalarını ve CIA'nın da Irak'e istikrarsızlaştırmaya amaçlı güden faaliyetleri tamamen barışçı niyete sahip olan Irak için endişe vericiydi. Baker, Aziz'ın bu ifadelerini *Irak hükümetinin paranoyasına ilk maruz kalışın buydu*⁶¹³ şeklinde yorumluyordu. 1990 senesinin başlarında, Baker'a göre, Irak'ın paranoyası iyice su yüzüne çıkıyor ve Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak, hızla askeri teknolojisini geliştirme adımlarına atıyordu. ABD ise bu dönemde Irak'ın tavırlarını *değıştirmek* amacıyla tekvik yöntemine devam ediyor ve 17 Ocak 1990'da Başkan Bush, Kongre'deki muhalefete rağmen, Irak'a tahsil alımı için 200 milyon dolarlık kredi verilmesiyle ilgili kararını imzalıyordu.⁶¹⁴ Buna ek olarak bu görüşmeden neredeyse bir ay sonra Şubat ayında gerçekleşen bir diğer görüşmede, ABD Dışkileri Bakan yardımcısı ve Yakındoğu ve Güney Asya sorumlusu John Kelly, Saddam Hüseyin'e, Irak'ın içinde bulunduğ u bölgede bir *değışiklik* örneğini olduğunu ve ABD'nin de Irak'ta ilişkilerini geliştirmek istediğini mesajını iletliyordu. Bu görüşmeden neredeyse 10 gün sonra ABD Dışkileri Bakanlığı'nca hazırlanan bir insan hakları raporunda Irak'ın insan hakları konusunda en ihmalkar ülke olarak belirtilmesi sonucunda, dönemin ABD Başkanı George H.W. Bush yönetimi bu raporun kongrede kabul edilmesine karar veriyordu.⁶¹⁵ Bu örneğin devamında, Beyaz Saray'ın Kongre'de Irak aleyhine çıkması tartışılan kararlarda, Irak lehine bir sonuç çıkması için önemli derecede çaba sarf etmesi, ve Kongre'de Irak aleyhine tartışılan konuları Beyaz Saray'ın takibi karara bağlanamaması da önemlidir.⁶¹⁶ Gerçekten de Kelly'nin ifadeleriyle, ABD yönetimi Irak'a yönelik ABD'nin tek taraflı ekonomik yaptırımlar kararına karşılık çünkü bu yaptırımlar, çok taraflı olmadıkları müddetçe hem ABD'nin diğer ülkeler karşısında

⁶¹³ Baker, s.265.

⁶¹⁴ Ibid., s.267.

⁶¹⁵ Laurent, Salinger, ss.4-5.

⁶¹⁶ Bu noktada ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi'nde 15 Haziran 1990 tarihinde gerçekleştirilen oturumu dikkat çekicidir. Bu oturumda Irak'ta gerçekleştirilen insan hakları ihlalleri ve Irak hükümetinin KİŞ geliştirme çabalarından ötürü Irak'a karşı ticari yaptırımlar uygulanması teklif edilmiş, ancak bu teklif Amerikan yönetiminin bu yaptırımların Irak hükümetinden çok, Amerikalı çiftçilere zarar vereceğini ve bunun yanında da ABD'nin Irak'ın hareket kabiliyeti üzerindeki etkisinin azalacağı sebepleriyle reddedilmiştir. **Hearing Before the Committee on Foreign Relations United States Senate: United-States Policy Toward Iraq: Human Rights, Weapons Proliferations and International Law**, 15 Haziran 1990.

hem de ABD'nin o esnada ne yapacağ   belli olmayan
meden olacakt ⁶¹⁷ Esasında bu durum, ABD'nin d k

politikasında insani ve kozmopolitan adaletle ilgili fikirlerin öncelikli olmadığ  n  gösteren bir
bakka örnek oluyordu. A  kt  ki bu durumda ABD'nin küresel sorumlulukları da rol
oynuyordu. Zira ABD, Basra K rfezi ndeki politikalar n  belirlerken kendi menfaatleriyle
beraber her defas nda m ttefiklerinininkini de d k nmek zorunda kal yordu.

D  er taraftan Amerikan d k politikasında Irak a yönelik olarak tekvik edici
yöntemlerden kısmen de olsa cayd     yöntemlere geçilmesinin d k n lmeye baklanmas  ise
1990 senesinin baharında ger ekle ecekti. Gerçekten de Saddam H seyin n 2 Nisan 1990 da
  rail e yönelik tehdit içeren konukmas  ile ABD'nin de bundan sonraki Irak a yönelik
tutumunun de i meye baklad   gözlemleniyordu. Baker n ifadeleriyle bu konukma,
ABD'nin o ana kadarki olan tekvik yöntemlerinin terk edilip cayd     yöntemlere
geçilmesinin d k n lmeye baklanmas nda rol oynam   ⁶¹⁸ Gerçekten de 16 Nisan 1990
tarihinde toplanan Ulusal Güvenlik Konseyi nin toplantı sonuç belgesi, Irak n son
tav rlar n n, ABD'nin bu ülkeyle düzgün ilikkiler kurma  abalar n  engelleyen bir unsur
oldu u cümlesiyle bak yordu⁶¹⁹. Bakan Bush n ifadelerine göre de Amerikan istihbarat  bir
süredir Irak n Kitle  nha Silahlar  (K S) geliştirdiği yönünde istihbarat almaktaydı ancak
H seyin n   rail e yönelik bu konukmas na kadar ABD yönetimi için bu k phe rahatsız edici
boyutlara varmam   ⁶²⁰ Görülen oydu ki, ABD a    ndan  rahats z edici boyut , ancak kendi
menfaatleri ve müttefiklerinin güvenliği tehlikeye girdiğinde söz konusu olabiliyordu. Bu
bak ndan Amerikan kozmopolitanizminin ABD ye sunduğu evrenselci yaklak n, bu
dönemde de evrensel ahlak değerlerinden uzak görünüyor, ve ABD a    ndan adaletin düzen
kark   ndaki  nceli i ini savunan dayan mac   ktan bahsetmek mümkün görünmüyordu. ABD,
içinde bulundu u kartlar dahilinde, s perg     nden kaynaklanan y k ml l klerini de
dikkate alarak, kendi menfaatleriyle uyumlu bir uluslararası düzen aray  nda görünüyordu.

ABD'nin Irak a yönelik olarak tekvik edici yöntemlerden cayd     yöntemlere
geçilmesinin d k n lmesi, Irak n insan hakları ihlalleri (insani adalet ihlali) ve K S
geliştirdiği (insanoğlunun bütünlüğüne tehdit oluşturması bak   ndan kozmopolitan adalet
ihlali) yönündeki istihbaratlar n al nmas ndan hemen sonra değil de, Saddam Hüseyin

⁶¹⁷ **Testimony of Assistant Secretary John H. Kelly Before the House Foreign Affairs Committee**, 26 Nisan 1990, s.11.

⁶¹⁸ Baker, s.269. Ayrıca bkz. *Interview with Secretary of State James Baker*,
<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/oral/baker/1.html> (2 Ocak 2013).

⁶¹⁹ **National Security Council Deputies Committee Meeting**, 16 Nisan 1990.

⁶²⁰ Bush, Scowcroft, s.307.

etmesinden sonra gerçekleşmesi, Amerikan dâk le düzenin önceliğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Gerçekten de Irak'ın insan hakları ihlalleri ve KİŞ geliştirmesi konularının insani adalet ve kozmopolitan adalet ihlali olduğu, ABD açısından, ancak Irak'ın ABD'ye ve özellikle de ABD'nin müttefiklerinden İsrail'e karşı tehlike oluşturmaya kabul ediliyordu. Zira daha önce de ifade edildiği gibi, ABD açısından, Irak'ın KİŞ geliştirdiği yönündeki iddialar, Irak'ın İsrail'e yönelik bir saldırı içerisine girebileceği ihtimalinin somutlaşmasıyla daha çok gündeme geliyordu. Irak'ın İsrail'e karşı kimyasal ya da nükleer silah kullanarak bir savak baklatması ise bölgedeki uluslararası düzenin bozulması anlamına gelebilirdi. Dolayısıyla görülen oydu ki, Irak tarafından adaletin insani ve kozmopolitan boyutlarının tehdit edilmesi, ancak uluslararası düzene bir tehdit oluşturduğu da ABD'nin dikkatini çekiyordu. Amerikan dış politikasındaki bu tutum, Soğuk Savak'ın sonlanmakta olduğu bu dönemde, hala daha düzenin adalet karşısında kuvvetli olduğunu gösteriyordu. Bu bağlamda bu dönemde, yani Körfez krizinin hemen öncesi dönemde, Bull'ın içinde bulunduğu uluslararası düzen dahilinde en gerçekleştirilebilir adalet tipinin uluslararası adalet olduğu, insani ve kozmopolitin adaletin ise söz konusu uluslararası düzen içerisinde öncelikli olamayacağı yönündeki argüman edoğ rulanmış oluyordu.

Böyle olmakla birlikte Saddam Hüseyin'in İsrail'e yönelik yaptığı konuşmasından sonra ABD'nin Irak'ın niyetiyle ilgili küpheleri rahatsız edici boyutlara ulaksa da, Amerikan yönetiminde Irak'ın herhangi bir ılgal ya da saldırı içine girmeyeceği yönünde de bir inanç vardı. Gerçekten de Irak birliklerinin 1990'ın Temmuz ayında Kuveyt sınırına yaklaşmaya başlaması dönemin ABD Genelkurmay Başkanı Colin Powell'a sunulan istihbarat raporlarında, çekilen uydu fotoğrafları sayesinde göze çarpıyordu. Ancak Powell'ın ifadeleriyle bu hareket henüz Amerikan birliklerinin harekete geçmesi için yeterli bir kanıt değildi çünkü Irak birlikleri kendi sınırları içindeydiler. Kaldı ki o zamana kadar, ABD için Irak her ne kadar sâkîntî yaratma potansiyeline sahip olan bir devlet olarak görülse de, ıñdıkman değildi. Bu sebeple, Irak birliklerinin bu hareketi ABD askeri kuvvetlerince bir tehdit olarak görülmemiştir.⁶²¹ Diğer taraftan Başkan Bush'ın kendi ifadelerine göre her ne kadar Ulusal Güvenlik Konseyi ekibi ve CIA raporları Temmuz ayı boyunca Saddam'ın Kuveyt sınırındaki birlik sayısını arttırdığı ve kayıtlara geçiyor olsa da, Saddam Hüseyin'in

⁶²¹ Interview with Colin Powell, Chairman of Joint Chiefs of Staff, <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/oral/powell/1.html> (2 Ocak 2013).

yönetimine olası görünmüyordu.⁶²² Yakananlar daha
eyordu.⁶²³ Bu sebeple Baker'ın ıncayd'ı'ı yöntemler'ö

olarak ifade etti'i yöntemler de henüz askeri yöntemleri içermiyor, ekonomiye
yo'ı unlay'ıyordu. 1990 Temmuz'ında Irak'ın Kuveyt s'ın'ında asker y'ı 'ınaj' e h'zla devam
ederken, Amerikan yönetiminin BAE'den gelen Körfezde ortak bir askeri tatbikat
düzenlenmesi yönündeki talebini reddetmesi bundandır.⁶²⁴ Ayn' e k'ilde 25 Temmuz 1990
tarihinde Saddam Hüseyin'in ABD'nin Ba'ı dat Büyükelçisi April Glaspie ile olan
görüşmesinde, Saddam Hüseyin'in baktı Kuveyt ve BAE olmak üzere bu devletlerin Irak'a
yönelik uzakmaz tutumlar'ı ve ABD'nin bu iki ülkeye deste'ı i ile ilgili endikelerini son derece
sert bir k'ilde ifade etmesinin ardından Büyükelçi Glaspie'nin ın Kuveyt'de aran'ı'daki s'ın'ı
anlamazl'ı'ı ve Araplar aras'ı çat'ımalar konusunda bir kanaat belirtmiyoruz'ö diyerek
ABD'nin bu konulardaki tarafs'ı'ı'ı vurgulamaya çalı'ıması da, ABD'nin bu dönemde
Irak'ın herhangi bir ıkgale girişmeyece'ı i yönündeki inanc'ına ve bu sebeple de Irak'ı
k'ı'ırtacak ciddi bir tepkiden kendini al'ıkoymas'ına ba'ı lanabilir.⁶²⁵

Gör'ldü'ü gibi, Irak'ın Kuveyt'in ıkgali öncesinde dönemde, Amerikan d'ı
politikası'nın Irak'da ilgili insani ve kozmopolitan adalet konular'ında endikleri
bulunmaktaydı. İnsani adalet konusundaki endikleri, Saddam Hüseyin yönetiminin insan
haklar'ı ihlalleri ile somutlak'ıken, kozmopolitan adaletle ilgili endikleri ise Irak'ın
insano'ı lunun bütünlü'üne bir tehdit oluturması yani küresel güvenli'ı e meydan okumas'ı
bak'ından K'ı geliştirdi'ı ihtimaliyle ortaya ç'ı'ıyordu. Böyle olmas'ına ra'ı men, bu
endikeler özellikle Saddam Hüseyin'in K'ırail'e kark'ı tehdit içeren konukması'ndan sonra
fazlalakm'ı, ve ABD, NSD 26'da belirtilen tekvik edici yöntemlerden, ekonomik çerçevede
cayd'ı'ı yöntemlere geçmeye karar vermiştir. ABD'nin tekvik edici yöntemlerden cayd'ı'ı
yöntemlere geçişinin, K'ırail'e yönelik konukmadan sonra daha çok gündeme gelmesi ise, daha
önce belirtti'ı imiz üzere, ABD aç'sından, insani ve kozmopolitan adalet ihlallerinin, o ihlalleri
gerçekleştiren devletin ancak ABD'nin menfaatlerine ve baktı ABD'nin müttefiklerinden
K'ırail'e yönelik bir tehdit oluturması durumunda dikkate al'ınd'ı'ı göstermiştir. Ki bu da

⁶²² Bush, Scrowcroft, ss.302-303, 309.

⁶²³ Bu dönemde ABD yönetimi baktı olmak üzere bölge ülkelerinde de bask'ın olan genel kan'ı Saddam
Hüseyin'in blöf yaptı'ı idi. Baker, kendisiyle yapı'dan röportajda bu durumun alt'ın'ı ıarla çizmiştir. *Interview
with Secretary of State James Baker*, <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/oral/baker/1.html> (2 Ocak
2013). Ayn' e k'ilde dönemin Ulusal Güvenlik Konseyi Yak'ınd'ı u ve Güney Asya masas'ı direktörü Richard
Haass da, ıkgal tarihine kadar, Saddam'ın Kuveyt'e ıkgal edece'ı ini tahmin etmediklerini ifade etmiştir. *Interview
with Richard Haass*, *National Security Council Director for Near East and South Asian Affairs*,
<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/oral/haass/1.html> (2 Ocak 2013)

⁶²⁴ Baker, s.271.

⁶²⁵ Görüşmenin tam metni için bkz. Laurent, Salinger, ss.47-62.

arifesinde düzen-adalet ikileminde düzenin önceliği ini
Soğ uk Savak dönemindeki Amerikan dâk politikasıyla
uyum içindedir. Anlakdan, bu dönemde de Amerikan kozmopolitanizminin ABD'ye sunduğu u
evrenselci yaklakmē, insani ve kozmopolitan adaleti öncelikli gören bir dayanāmacdē a
dayanmēyordu.

Dij er taraftan, Kuveytân ıkgaline kadar olan dönemde, alēan istihbarat raporlarāna
rağ men, gerek Irakōn böyle bir ıkgali gerçekleştirmeyeceği i yönünde bir inancēn olmasē
gerekse böyle bir eylemin Irakē kākērtacağ ēnē dükündürmesi sebebiyle, ABD'nin Irakā karkē
askeri çerçevede caydācē yöntemleri tercih etmemek olmasē, yeni dönemde, ABD dâk
politikasēn uluslararası düzeni korumayē uluslararası düzeni bozmadan mē yapacağ ē
sorusunu akēlara getirmiştir. Zira dönemin Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanē Scowcroftā
göre eğer ABD ıkgal öncesinde önce tekvik edici sonra da ekonomik çerçevede caydācē
yöntemleri tercih etmeyip, Irakē doğ rudan ıkgal etme ve böylece de Irakē bölge için bir
tehlike olmaktan çkarma tercihinē yönelseydi, ABD büyük bir sorumluluk altāna girmiş
olacak ve dünya kamuoyu tarafēndan provokasyonla suçlanacaktē⁶²⁶ Bu eylem aynē zamanda,
ABD'nin düzeni korumak için düzeni kendi elleriyle bozmasē anlamāna gelecekti. Bu
sebepten ötürü, ıkgal öncesi dönemde, ABD'nin uluslararası düzenin olmazsa olmazlarāna
uyumlu kēilde hareket ettiğ i ve Amerikan dâk politikasēnda da insani ve kozmopolitan
adaletle ilgili endikelerin uluslararası düzen çerçevesinde dikkate alēndē ē ifade edilmelidir.

Saddam Hüseyin yönetiminin Irak ıkgali ise, Amerikan dâk politikasēn bundan
sonraki Irak yaklakmēnēn ıkgal öncesi yaklakmēndan son derece farklı olarak uzakmaz bir
mahiyet kazanmasēna neden olacaktē Zira Saddam Hüseyin, bu ıkgali gerçekleştirecek, ABD
açsēndan Irak rejiminin nēnldaktē damayacağ ēnē kanēlamāk oluyordu.⁶²⁷ ıkgal sonrasında
ABD tarafēndan belirlenen *National Security Directive 45* (NSD 45), ıkgal sonrası ABD'nin
Irak yaklakmēnēn nasē olacağ ēnēzetleyen önemli bir belge olarak ortaya çkmaktaydē

NSD 45'e göre, Irakōn Kuveytā ıkgaliyle başlayan süreçte ABD'nin dâk politikasē
dört temel prensip etrafēnda kēkillenecekti: Irakōn bir an evvel ve kōulsuz olarak Kuveytān
tamamen geri çekilmesi; Kuveytān mekru hükümetinin yönetimi geri almasē Körfez
bölgesindeki müttefiklerin güvenlik ve istikrarēnēn sağ lanmasē ve buradaki Amerikan
vatandaşlarēnēn güvenliğ inin sağ lanmasē en temel prensipler olarak sēalanēyor ve bunun için

⁶²⁶ Bush, Scowcroft, s.313.

⁶²⁷ Jo-Anne Hart, nAmerican Objectives in the Crisis, James Gow (Ed.), **Iraq, The Gulf Conflict and The World Community** içinde (34-54), Oxford: Brassey, 1993, s.34.

itik, ekonomik ve askeri önlemler alacağı için altı

Buna karşılık ılgalın akabinde Başkan Bush tarafından yapılan basın açıklamasında, Bush, oldukça tedbirli ifadelerle ılgalı tanımlıyordu. ABD'nin yakında müdahalede bulunup bulunmayacağı sorusuna Bush, ABD'nin müdahale meraklı olmadığı için ve eğer bir müdahale gerekli olmasa durumunda da yönetimin bunu zaten başına duyuracağı için altın çizerek cevap veriyordu. Böyle bir açıklama yapması bazılarca Başkanın passifliği ve kararsızlığı şeklinde yorumlanmaktaydı. Çünkü bölgedeki bazı istisnalar dışındaki tüm ülkeler Saddam Hüseyin yönetiminden korkuyorlar, Irak'ın kendilerine de saldırabileceği endişesini taşıyorlardı ve bu endişe kriz boyunca tımanarak artacaktı.⁶²⁹ Anlaşılardan, ABD Başkanının askeri müdahale konusunda tedbirli kalması kaçınılmazla karşılanabiliyordu. Anlaşılardan yine oydu ki, Soğuk Savak döneminde olduğu gibi, yeni dönem de ABD'nin dünya liderliği pozisyonuna sahip olması sadece Amerikan kozmopolitanizmindeki evrenselci yaklaşımdan değil, aynı zamanda Soğuk Savak döneminde olduğu gibi, yeni dönemde de diğer devletlerin Amerikan liderliğini talep etmelerinden yani ABD'nin içinde bulunduğu yeni koşulların kendisine yüklediği kimlikten kaynaklanıyordu. Bu bağlamda ABD'nin tek taraflı dahi müdahale edebileceği yönünde Birleşik Krallık Başbakanı Margaret Thatcher gibi liderlerden telkinler alması dikkat çekicidir. Gerçekten de Bush, anlaşırında, birçok defa Thatcher'e tek taraflı olma telkinlerini kriz boyunca nasıl da bertaraf ettiğini ve Thatcher'e bu konuda ikna ettiğini ifade etmektedir.⁶³⁰

⁶²⁸ The White House, **National Security Directive 45**, 20 Ağustos 1990, <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsd/nsd45.pdf> (26 Temmuz 2013).

⁶²⁹ Bush, Scowcroft, ss.315-316. Ayrıca Dışişleri Bakanı Baker'ın ifadelerine göre de, bölge devletlerinin konuyla ilgili endişeleri bu dönemki Amerikan dış politikasının belirlenmesinde çok önemli bir rol oynamaktaydı ve zaman ilerledikçe artan endişeyi gözlemlemek daha da mümkün oluyordu. Örneğin Eylül 1990'da gelindiğinde Amerikan kayıtlarına, özellikle Suudi Arabistan ve Mısır liderlerinin Saddam Hüseyin konusunda çok endişeli oldukları ve Saddam rejiminin devrilmesi gerektiğine inandıkları bilgisi geçmişti. Baker, ss.289,291. Diğer taraftan Scowcroft'ın ifadelerine göre birçok devlet lideri Saddam Hüseyin'e karşı durulması gerektiğine inanıyor ancak bir yandan da bu hususta ABD'den bir koruma bekliyordu. Örneğin Özal, Irak'a karşı NATO tarafından korunmak istiyor, Suudi Arabistan Kralı Fahd ise Irak'a karşı somut adım atan tek Arap ülkesi olmak istemediğinden ABD'nin Arap dünyasında Saddam'a karşı destek arayışına girmesini talep ediyordu. Bush, Scowcroft, s.342.

⁶³⁰ Bush, Scowcroft, ss.320, 383-385. Bush, anlaşırında birçok defa Margaret Thatcher'ın bu tutumundan bahsetmektedir. Henüz BM Güvenlik Konseyi'nden kuvvet kullanmasına izin verecek olan 29 Kasım 1990 tarihli ve 678 sayılı karar çıkmadan önce, Bush yönetimi birçok kez Thatcher'dan ABD'nin bu operasyonu tek taraflı olarak gerçekleştirebileceği yönünde telkinler almaktaydı Thatcher'a göre, ABD, Çöl Fırtınası operasyonunu, BM kararının 51. maddesindeki nüfusl çıkarılmasını korumak amacıyla meşru müdafaa hakkına dayanarak tek taraflı olarak gerçekleştirebilirdi. Ancak eğer böyle olsaydı Baker'ın ifade edeleriyle ABD'nin inandırıcılığından küphe duyulacak ve Saddam'a istenilen mesaj verilemeyecekti idi. Oysaki bir koalisyon kurularak ve BM Güvenlik Konseyi kararı alınarak Saddam'a tüm medeni dünyaya karşı aldıkları hissiyatı verilmik olacaktı Baker,s.279.

nin ardından Amerikan yönetimi, söz konusu ılgal uluslararası düzeni tesis etmek ve bu şekilde uluslararası adaleti sağlamak amacıyla uluslararası toplumun mutlaka sert bir tepki vermesi gerektiğini yönünde hemfikir idi. Zira Saddam Hüseyin rejiminin söz konusu ılgali karkesinde sessiz kalınması Irak'taki rejimin bu tutumunun devamına sağlamakla öteye gidemeyecekti. Başkan Bush bu noktada, Milletler Cemiyetinin İkinci Dünya Savağında hemen öncesinde Japon, Kalyan ve Alman saldırıları karkesinde sessiz kalınan bu rejimlerin daha da agresif şekilde dünyaya tehdit edip savağı baklamasına neden olmalarına hatırlayacaktı⁶³¹ Dolayısıyla uluslararası toplumun tek bir ses olarak ılgale karkedurması uluslararası düzen ve dolayısıyla da uluslararası adaletin tesisi için elzemdi. ılgalden hemen sonra BM Güvenlik Konseyini toplantıya çağırarak Başkan Bush olması bu bağlamda önemlidir.

BM Güvenlik Konseyinin Irakın Kuveyt ılgaliyle ilgili ilk kararı 2 Ağustos 1990 tarihinde sadece Yemenin oylamaya katılmaması sonucunda 14 oyla kabul edilen 660 sayılı karar olmuştur. Bu kararla, Irakın Kuveyt ılgali BM Kartının 39. maddesi çerçevesinde uluslararası barış ve güvenliğini tehdit ettiğini gerekçesiyle kınanarak, Irak koksuz şekilde geri çekilmeye çağırılmak ve aynı zamanda Kuveyt ve Irak arasındaki sorunların çözülmesi için taraflar en kısa zamanda yoğun müzakereler başlatmaya çağırılmak ve bu konuda özellikle Arap Ligi ülkelerinin de olmak üzere her türlü çaba desteklenmiştir.⁶³² Bu bağlamdan açtıkları uluslararası toplum, BM üyesi bir ülkenin, BM üyesi olan bir başka ülkenin egemenlik haklarına ihlal ederek uluslararası düzeni ihlal etmesi karkesinde, ortak bir tutum benimseyebiliyordu. Uluslararası toplum bu haliyle, Bull tarafından *uluslararası toplumun temel, birincil ve evrensel amaçlarına ulaşma sağlamak için bir davranış örneği* olarak tanımlanan uluslararası düzenin ihlal edilmezliğini karkesinde hem fikir görünüyordu. Irak, uluslararası toplumun birada yakama kurallarına ihlal ederek, uluslararası toplumun tamamına tepkisini çekmekte.

ılgal sonrasında ABD tarafından aranan destek sadece BM desteğini de ildi. Bush yönetimi bu ılgale karkedururken, bölgede yer alan diğer devletlerin de desteğinin olması gerektiğine inanıyordu. Ulusal Güvenlik Konseyi danışmanı Scowcroft, bu gerekliliğin nedenini *“Aksi takdirde Amerikan-Arap ilişkileri bozulabilir ve ABD'nin Ortadoğu'daki*

⁶³¹ Bush, Scowcroft, s.303.

⁶³² The UN Security Council, **Resolution 660**, 2 Ağustos 1990, <http://daccess-ods.un.org/TMP/4772562.98065186.html> (31 Temmuz 2013).

lesiyile açklayordu.⁶³³ Difer taraftan ABD yönetimi
eyiônin 661 saydekararında vurgulanan kollektif mekru
mudafaa hakkêna dayanarak 8 Ajustosûta Suudi Arabistanê bu ülkeyi savunma amaçlê ve Çöl
Kalkanê operasyonu adênda askeri yê ênak yapmaya baklêyor , böylelikle müttefiki Suudi
Arabistanê koruma altêna almayê da ihmal etmiyordu.⁶³⁴ Bushûn ifadelerine göre, Amerikan
dêk politikasêân bu dönemdeki en elzem amacê Suudi Arabistanê korumaktê⁶³⁵ ABD bu
mekilde, 2 Ekim 1989 tarihli ve Körfez bölgesindeki politikasêân belirleyen direktifine uygun
davranmêk oluyordu. Arap Ligiônin 10 Ajustos 1990 tarihinde Kahirede toplanan zirvesinde
aldê ê karar da ABDônin Arap desteêi arayêêna cevap verecekti zira bu karara göre,
Kuveytân ıkgali ve ilhakê reddedilecek, BMônin Irak aleyhine aldê ê ambargo kararlarêân
desteklenecek ve Suudi Arabistanêa gönderilmek üzere bir Arap askeri birliêi oluturulmasêân
öngörülecekti.⁶³⁶

BM Güvenlik Konseyiônin 660 sayde kararêndan sonra, yine ABD liderliêinde 6
Ajustos 1990 tarihinde 661 sayde kararê alnmêk ve bu kararla Irakêa yönelik genik çaplê bir
ekonomik yaptêamlar baklatêmasê gerekli görülmüktür. Karara göre, hiçbir ülkenin Irak ve
Kuveyt'ten mal alêp satamayacaê ê topraklarêndan bu mallarên geçikine izin vermeyeceêi, silah
satêk ve nakliyesi yapêamayacaê ê ve bu ülkelere ekonomik yardênda bulunamayacaê ê
belirtiliyordu. Sadece Küba ve Yemenân çekimser kaldê ê bu karar, Saddam Hüseyinê geri
adên atmaya zorlayamêyordu.⁶³⁷ Gerçekten de 9 Ajustosêa gelindiêinde, Irak tüm sêânlarêân
kapatarak, Irak topraklarênda kalan 3 milyon yabancêyê rehin almêk oluyordu.⁶³⁸ 12 Ajustosêa
gelindiêinde ise, Saddam Hüseyin'in radyodan yayênlanan açklamasênda, Suudi
Arabistan'daki yabancê güçlerin çekilmesi ve yerine BM tarafêndan belirlenecek bir Arap
Gücü yerlektirilmesi, Irak'a karkê uygulanan her türlü ambargonun kaldêêmasê halinde Irakêân
Kuveyt'teki durumunun görükülebileceêini söylüyor ancak kartlarên kabul görmemesi
durumunda ise Irakêân sonuna kadar direneceêini bildiriyordu⁶³⁹. Bu esnada, Saddam

⁶³³ Bush, Scowcroft, s.313.

⁶³⁴ Bu noktada eklemek gerekir ki bazê yorumlara göre, Saddam Hüseyinôn kriz boyunca geri adên
atmamasêndaki en temel sebeplerden biri, ıkgalin hemen ardêndan Amerikan birliklerinin Suudi Arabistanêa
gelmeleri olmuştur. Sazak, **11 Eylül Gölgesinde Saddam**, s.56. Bu arada Suudi Arabistanôn bu tutumu Arap
dünyasêndan da bazê tepkiler almêtê 10 Ajustos 1990êda Kahirede toplanan Arap Ligiône başkanlêk eden Mêsêr
lideri Mübarek bu elektirisini üstü kapalı mekilde dile getirecek, Suudi Kral Fahd ise nêAmerikalêdarên gösterdiêi
uydu fotoê raflarêsonucunda George Bushêa güvendidimödiyerek kendisini savunacaktê Laurent, Salinger, s.166.

⁶³⁵ Bush, Scowcroft, s.328.

⁶³⁶ **Ayê Tarihi**, 10 Ajustos 1990, 11 Ajustos 1990.

⁶³⁷ The UN Security Council, **Resolution 661**, 6 Ajustos 1990. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/10/IMG/NR057510.pdf?OpenElement> (31 Temmuz 2013).

⁶³⁸ Laurent, Salinger, s. 157.

⁶³⁹ **Ayê Tarihi**, 12 Ajustos 1990.

atgüzarē Joseph Wilson ile görükip, ABDânin Suudi karārarak, durumu provoke ettiğ ini dükündüğ ünü ifade ediyor ve ekliyordu *neğ er Suudi Arabistan için endikeleniyorsanē, bu endikeleriniz boruna çünkü Irak Suudi Arabistanâa saldēmayacaktır*. Bu teminata rağ men, ve BM Güvenlik Konseyiânin sērasēyla deniz ve hava ablukasânēda içeren 25 Ağ ustos ve 25 Eylül 1990 tarihli 665 ve 670 saydē kararlarēndan sonra dahi Saddam Hüseyinân Irakâta kalan Amerika vatandaşlarēnē ne zaman ülkeyi terk edebilecekleri konusunda kesin bir cevap vermemesi, Beyaz Sarayân, Hüseyinân sözlerine inanmamasēna neden oluyordu.⁶⁴⁰

Bu kēilde ABD için askeri kēk günden güne daha somut hale geldi. Her ne kadar BM Güvenlik Koseyiânin 665 ve 670 saydē kararlarē Irakâa yönelik olarak uygulanan ambargoyu denetlemek için kuvvet kullanēnēnē onaylamēk olsa da görülen oydu ki bu durum Irakân geri adēn atmasēna yetmemikti. Kaldē ki BM Güvenlik Konseyi kararēna göre Irak Kuveytân nēkokulsuzō olarak çekilmeliydi. Oysa ki Saddam Hüseyin, Kuveytân çekilmek için birtakēn kokullarē yerine getirilmesini gerekli görüyordu. Buna ek olarak, ABD Dēxikleri Bakanē James Baker, CIAân gelen Saddam Hüseyinân Kuveytân kendi kendine çekilmeyeceğ i yönündeki bilgiler sonucunda⁶⁴¹, ABD liderliğ inde yapđacak olan askeri müdahale için kullanđabilecek üsler hususunda bölge ülkeleriyle görükmeye baklamē, bir yandan da BM Güvenlik Konseyiân de bu operasyonun mekrı zeminin hazēlanmasē için de destek arayēân de baklamētē. ABD, hem bölgesel hem uluslararasıdüzlemde destek arayēân girerek, uluslararası toplumda Irakân söz konusu eylemi hakkēnda bir uzakē oluşturmaya çalēyordu. ABD, bu çabasēyla, meydana gelen uluslararası düzen ihlalinin, yine uluslararası düzen çerçevesinde, ya da bakka bir ifadeyle uluslararası toplumun birarada yakama kurallarē çerçevesinde karkēk bulacağ nē gösteriyordu. Zira bu dönemde ABD, uluslararası toplumdan bağ ānsēz kēilde tek taraflēbir eylem içersine girme gibi bir eğ ilime girmiyordu.

Krizle ilgili çözümsüzlük devam ederken, BMân 29 Kasēn 1990 tarihli ve 678 noğu kararē krizde önemli bir dönüm noktasē olmuştur. Zira, bu kararla BM, Irakâa Kuveytân çekilmesi için 15 Ocak 1991 tarihine kadar süre tanēnē, ve gerektiğ inde kuvvet kulllanđmasē dahil her türlü yol için izin vermiştir. Bu karara göre eğ er Irak uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlölüğ ünü yerine getirmezse, Kuveyt hükümeti ile ikbirliğ i yapan tüm hükümetler Irak ordusunu Kuveytân çēkarmak için tüm tedbirleri alabilecek idi. Çinân

⁶⁴⁰ Laurent, Salinger, ss.141, 145, 148-150

⁶⁴¹ Bu konuda, Bush ve Scowcroft, CIA Direktörü William H. Websterân sözlerine doğ rudan yer vermişlerdir. Websterâ göre, eldeki istihbarat, Saddamân kesinlikle Kuveytân çēkmak için bir hazēlēk içinde olduğ unu göstermiyordu. Bush, Scowcroft, s.322- 323

se karkē oy kullandē ē bu karar, 12 olumlu oy ile kabul savak baklatmak için bu denli geniş kapsamlı bir karar almamā tē Seneler sonra ABD Dāıkleri Bakanē Baker ile yapıdan röportajda, Baker, Amerikan diplomasisinin BMōden bu kararēn çıkmasē için çok çaba sarfettij ini, çünkü ABDōnin Irakōa karkē hareket edebilmesi için BMōden yetki almanē esas duruklarē olduū unu vurgulayacaktır zira bu operasyon dünya kamuouyu tarafından keni ifadesiyle bir *ñkovboy müdahalesi*ō olarak görölmemeliydi.⁶⁴³ BMōnin bu kararēnda Irakōn Kuveytōden geri çekilmesi için son bir tarih belirlemesi ise, Baker tarafēndan Irakōn iyi niyetini göstermesi ve Kuveytōden çekilmesi için makul bir süre olarak nitelendirilecekti.⁶⁴⁴

BM Güvenlik Konseyiōnin 678 sayēē kararēndan sonra Irakōn Kuveytōden çıkartāmasēna yönelik bir askeri müdahale olasāēē ān artmasē uluslararası toplumda dikkate deē er bir endikēye neden olmuştur. Gerçekten de bu kararēn çıkmasēndan 15 Ocak 1991 yani koalisyon güçlerinin hava müdahalesini baklattāklarē tarihe kadar olan süreçte BM Genel Sekreterliē iōne iletilen barā planlarē bu planlarē teklif eden ūlkelerin sayēē ve çekitliliē i bakēnēndan dikkate deē erdi. Kuveytōn ıkgalının barāçāē kēkilde sonlandāēmasē ve Iraklē kuvvetlerin geri çekilmesini amaçlayan bu barā planlarēnēn bir kēsmē sorunun çözümlenmesi için Saddam Hüseyinōn talep ettiē i kēkilde ve bakta Arap-İsrail sorununu konukmak üzere bir Ortadoē u barā konferansē önerisi getirirken, bir diē er kēsmē da BM Güvenlik Konseyiōnin barāçāē bir çözüm için yeniden toplanē karar almasē gerekliliē inden bahsediyordu.⁶⁴⁵ Söz konusu uluslararası düzenin silahlē kuvvetle deē il de geliētirilen barā planlarē ile saē lanmaya çalāēmasē BM Güvenlik Konseyiōnin 678 sayēē kararēndan sonra uluslararası toplumda uluslararası düzenin bir an evvel eski haline geri dönmesi yani Irakōn ıkgal ettiē i Kuveytōden bir an evvel çıkmasē gerektiē i konusunda uzlakē olmasēna raē men, bu düzenin eski haline nasā getirilmesi gerektiē i yani Irak kuvvetlerinin Kuveytōden nasā geri çekilmesi gerektiē i konusunda aynēpürüzsüz uzlakēya sahip olmadēē ānē gösteriyordu.

Buna karkāēē askeri müdahale olasāēē ān somutlaktē ē 678 sayēē karardan sonra, Amerikan yönetiminin Irakōa karkē daha da tavizsiz bir tavāa girdij i gözlemlenmektedir.

⁶⁴² The UN Security Council, **Resolution 678**, 29 Kasēn 1990. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement> (31 Temmuz 2013).

⁶⁴³ Interview with James Baker, the Secretary of State, <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/oral/baker/1.html> (2 Ocak 2013).

⁶⁴⁴ Ibid.

⁶⁴⁵ Bu dönemde BM Genel Sekreterliē iōne bakta Kalya, SSCB, Pakistan olmak üzere Ukrayna, Yemen, Tunus, Suriye, Lüksemburg, Bolivya, İsveç, Venezuela ve Yugoslavya tarafēndan barā planlarē iletildiē i bilinmektedir. Bunun için bkz. M. Weller, **Iraq and Kuwait: the hostilities and their aftermath**, Cambridge: Grotius Publications, 1993, ss.189-203.

ē mekruiyetinin sađ lanmēk olmasēyla beraber, Barkan de haklē (adil) savak doktrinine referans veren bir sōylem hakim olduđ u fark edilmektedir. ABD liderliđ indeki bir askeri mēdahale hazērlēklare devam ederken, Barkan Bushōun bu savakē ahlaki temelleri ūzerine psikoposlarla gōrōkmesi, ve kilisenin desteđ ini de aramasē dikkat çekicidir. Hatta bu dōnemde Bushōun, Papa II. Jean Paulōden barēkē temenni ettiđ ine, ancak vahketin baklmasē durumunda da ABDōnin en kēsa kēkilde ve en az kayēpla bu savakē kazanacađ ēnē ūmit ettiđ ine dair bir mektup almasē da ōnemlidir.⁶⁴⁶

Esasēnda bu durum Amerikan kozmopolitanizminin ABDōye sunduđ u evrenselci yaklakēnēn bir sonucuydu. Anlakēdan ABD, Kōrfez krizi karkēsēnda da sahip olduđ u evrenselci yaklakēnla, etrafēnēsiyah/beyaz algēdēyor ve Saddam Hūseyinōe karkē sōrdōrōlen mēcadelenin tōm insanlēk adēna olduđ u inancēna sahip gōrōnōyordu. Gerçekten de Bushōun bu tutumu, daha ilerki senelerde Buhōun bu savakē kēhsilektirdiđ i yōnünde elektiriler almasēna ve esasēnda BM kararlarēnē akēp Saddam Hūseyinōi devirmek gibi bir amaca sahip olduđ unun iddia edilmesine neden olacaktē Bushōun kendi ifadeleriyle, bu dōnemde Bush Saddam Hūseyinōle olan mēcadeleyi bir iyi-kōtū, ya da dođ ru-yanlēk mēcadelesi gibi gōrdōđ ū dođ ruydu. Ōzellikle Irak birliklerinin Kuveytōte neden olduklarēkaosla, Nazilerin ōzellikle de Polonyaōda yaptēlarē arasēnda benzerlikler kurmasē Bushōun Saddam Hūseyinōi kēytanlaktēmasē olarak yorumlanabilirdi.⁶⁴⁷ Ancak Bushōun ifadeleriyle, Bush, Saddam Hūseyinōi Saddam Hūseyin olduđ u iēin deđ il, Kuveytōte yaptēklarē iēin bōyle gōrmekteydi.⁶⁴⁸ Bush yōnetiminin oluqturmaya ēalēktē ē koalisyon, Saddam Hūseyinōe karkē sōrdōrōlen mēcadelenin kixilere bađ lē deđ il de prensiplere bađ lē olduđ unu gōstermekteydi.⁶⁴⁹ Ve aēktē ki ABD, ōzgōr dōnyanēn prensiplerini temsil etmekteydi. Bu bađ lamda, bu dōnemde ABD Senatosu Dēk Kēkkiler Komitesiōnde yapēan tartēkmalar da ōnemliydi. Zira bu tartēkmalarda Irakōn Kuveytōten ēēkarēmasēnēn ABD yōnetimince kēhsilektirilmemesi gereken bir konu olduđ u ve

⁶⁴⁶ Vaux, ss.90-91.

⁶⁴⁷ Gerçekten de bu konuda dōnemin ABD Genelkurmay Barkanē Colin Powellōn ifadeleri dikkat çekicidir. Powell, Bushōun konukmalarēnda Saddam Hūseyinōi fazlaca kēytanlaktērdē ē sebebiyle retorij ini biraz yumuqtmasē gerektiđ ini dōkōnōyordu ve bu dōkōncesini dōnemin ABD Savunma Bakanē Dick Cheney ile Ulusal Gōvenlik Danēzmanē Brent Scowcroftōa iletmikti. Bkz. Colin Powell, **A Soldier's Way: An Autobiography**, London: Arrow Books, 2001, s.491.

⁶⁴⁸ Interview with Brent Scowcroft, National Security Council Director, <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/oral/scowcroft/1.html> (2 Ocak 2013)

Kuveytōte Iraklēlarēn gerēklektirdiđ i yađ ma ve ūlkenin maruz kaldē ē tahribat Tōrk gazetelerinde de ōnemli yer tutmuktūr. Bkz. **Milliyet**, nKuveyt yađ malandē, 10 Ađ ustos 1990.

⁶⁴⁹ Bush, Scowcroft, s.375.

n Hüseyin'in Kuveyt'ten askeri güç kullanmadan
ünde yorumlar yapmaması dikkat çekiciydi.⁶⁵⁰

Gerçekten de ABD yönetimine göre, Irak'ta karkâ ılgalın ilk günlerinden itibaren sürdürülen mücadelenin bir de insani boyutu vardı BM Güvenlik Konseyi 18 Ağustos 1990 tarihli ve 664 numaralı kararıyla, Irak'ta kendi sınırlarına ve Kuveyt sınırlarında bulunan tüm yabancıları serbest bırakmaya çağırırken, ancak ertesi gün Saddam Hüseyin, sınırlar dahilinde bulunan yabancıları ancak ABD kuvvetleri Suudi Arabistan'dan çekilirse serbest bırakabileceklerini açıklamıştı. Bu açıklama, Körfez krizine bir de insani boyut ekliyor ve ABD açısından krizi daha da tımandırıyordu. Gerçekten de Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak Devrim Komuta Konseyi, ülke içindeki yabancıların durumunu ancak 18 Kasım tarihinde yaptıkları açıklamayla netleştirecek ve gerginlik daha da artacaktı. Zira bu açıklamaya göre, Irak'ta bulunan tüm yabancıların Noel'den itibaren 3 aylık bir süre içinde serbest bırakılacaktı.⁶⁵¹ Bush'un ifadesiyle, Saddam'ın kendisine insanlardan bir kalkan oluşturmaya kabul edilemez bir durumdu ve bu durum Bush'a adeta ABD Başkanı Jimmy Carter dönemindeki İran'da yaşanan rehine krizini hatırlatıyordu.⁶⁵²

İnsani boyut, sadece Irak ve Kuveyt sınırlar dahilinde kalan yabancılarla da sınırlı değildi. Saddam Hüseyin'in askerlerinin Kuveyt halkı üzerinde yarattığı ebas ve insanlık dışı uygulamalar ABD yönetimini rahatsız eden bir başka unsurdu. Bush, Washington'daki Kuveyt Büyükelçisinden aldığı bilgiler ışığında, Kuveyt halkının ılgalden ne denli etkilendiğini doğrudan birinci kaynaktan öğrenebiliyordu.⁶⁵³ Diğer taraftan BM Güvenlik Konseyi de 29 Ekim 1990 tarihli ve 674 sayılı kararıyla Irak yönetiminin Kuveyt halkına ve kendi sınırlar içindeki yabancıları uyguladığı ebas ve kötü muameleyi kınayarak, bu eylemlerin en kısa sürede sonlandırılması gerektiğinin altını çizmişti.⁶⁵⁴ Buna ek olarak 1990 senesinin sonbaharından itibaren, Uluslararası Af Örgütü'nce yayımlanan raporlarda, Irak

⁶⁵⁰ 6, 12 ve 13 Aralık 1990'da ABD Senatosu Dış İşkiler Komitesinde yapılan tanıklıklarda bu konuda altı çizilmesi gereken ifadeler bulunmaktadır. Örneğin ABD Yakındoğu ve Güney Asya'dan sorumlu Dış İşkiler Bakanı eski yardımcısı Lucius Battle'a göre bu dönemde ABD, esas amacın Irak'ta Kuveyt'ten çekmek olduğunu vurgulamalı ve Saddam Hüseyin'in devrilmesi gibi bir amaç olmadığı açıkça ifade etmeliydi. Aksi takdirde Irak açısından 15 Ocak 1991 tarihinden önce diplomatik bir çözümle Kuveyt'ten çekmenin hiçbir olumlu getirisi olmayacak ve savak engellenemz bir hal alacaktı. Bu tartışmalar için bkz. **Hearings before the Committee on Foreign Relations United States Senate: U.S. Policy in the Persian Gulf**, 6,12, 13 Aralık 1990, ss.133-134.

⁶⁵¹ **Ayın Tarihi**, 18 Kasım 1990.

⁶⁵² Bush, Scowcroft, s.350.

⁶⁵³ Ibid., s.341.

⁶⁵⁴ The UN Security Council, **Resolution 674**, 29 Ekim 1990, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/24/IMG/NR057524.pdf?OpenElement> (20 Temmuz 2013).

na ikkence yaptıĝı vurgulanıyordu.⁶⁵⁵ Özellikle de 18 Örgütünün Kuveytdeki insan hakları ihlalleriyle ilgili raporu Kuveytlilerin sistematik şekilde ikkence gördüklerini gösteriyor ve ABD Bakanın askeri müdahaleye daha sıcak bakmasına neden oluyordu.⁶⁵⁶ Tüm bu unsurlar, ABDnin BM tarafından belirlenen süre tarih olan 15 Ocak 1991den birkaç gün önce Baker- Tarık Aziz görüşmesine de yansayacak, görüşme ABDnin Irakın kovulsuz olarak Kuveytten geri çekilmesini talep etmesi karşısında Irakın ancak bazı koşullar sağlandıktan sonra Kuveytten çekilebileceğini ifade etmesiyle sona erecek⁶⁵⁷ ve ABDnin bu görüşmenin gecesinde kabul ettiğini *National Security Directive 54*⁶⁵⁸ ile de savak baklaması engellenemez bir hal alacaktı

16 Ocak 1991 günü Başkan Bush bu savakı neden gerekli olduğunu televizyon aracılığıyla gerçekleştirdiğini ulusa seslenirken açıklayacak ve Kuveytin özgürleşmesi için başka çare kalmadığını vurgulayacaktı Başkanın bu konuşmasını hazırlayan danışman Haass, seneler sonra kaleme aldığı çalışmada, Başkanın bu seslenişini yazarken, Başkan Trumanın 19 Temmuz 1950de Kore Savakına asker gönderirken yapmış olduğu seslenişten etkilendiğini yazacaktı Haassın göre, Kore Savakı Soğuk Savakın küreselleştirmesini gösterirken, Körfez Savakı ise Soğuk Savakın sona erdiğini gösteriyor ancak en önemlisi de her iki savak da ABD açısından bir zorunluluk olarak ortaya çıkıyordu.⁶⁵⁹

Anladık ki, ABDnin Irakın Kuveytten kovulsuz şekilde geri çekilmesi gerektiğini konusundaki tavizsiz tutumunda, uluslararası düzen ihlali en temel rolü oynarken, uluslararası toplumun bu ihlalin yanısıra konusundaki uzlaşıcı destekleyici rolü oynamak ve krizin insani adalet boyutu da tamamlayıcı bir unsur olmuştur. Gerçekten de uluslararası toplum üyeleri, Irakın Kuveyti işgali karşısında aldıkları ortak tutumla, birarada yakama kuralları konusunda net bir uzlaşma içerisinde olduklarını göstermiş oluyorlardı Başka bir ifadeyle, uluslararası toplum, Bullanın tanımında olduğu gibi uluslararası toplumun temel, birincil ve evrensel amaçlarına ulaşma için davranış örneği olan uluslararası düzenin ihlal edilmezliğini karşısında hemfikir görünüyordu. Kaldık uluslararası toplumun, söz konusu düzen ihlali gidermek, daha doğrusu ihlal edilmemiş olan uluslararası düzeni eski haline

⁶⁵⁵ **Ayın Tarihi**, 2 Ekim 1990.

⁶⁵⁶ Bush, Scowcroft, s.247.

⁶⁵⁷ ABD Dışları Bakanı James Baker ve Irak Bakanları Tarık Aziz arasında gerçekleşen görüşme için bkz. Baker, ss.357-363.

⁶⁵⁸ The White House, **National Security Directive 54**, 15 Ocak 1991, <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsd/nsd54.pdf> (26 Temmuz 2013). Bu kararla ABD yönetimi Irakın Kuveytten askeri müdahaleyle çıkarılacağına kararını almış ve müdahale esnasındaki önceliklerinin neler olduğunu belirlemiştir.

⁶⁵⁹ Haass, **War of Necessity, War of Choice: A Memoir of Two Iraq Wars**, ss.116-117.

karar vermesi ve BM Güvenlik Konseyi'nden ilgili
nda uluslararası düzenin merkeziliğini gösteren bir
durum oluyordu. Bu bakımdan bu dönemde de, düzenin önceliğini savunan ve Bull'ın
önderliğini yaptığı bir çözümler görüşü, uluslararası topluma hakim olmak görünüyordu. Buna
karakarı, bu dönemde uluslararası toplumun, insani ve kozmopolitan adaleti de tamamiyle göz
ardı etmediğini fark ediliyordu. Zira bu dönemde Irak'taki rejimin bir yandan kendi halkı ve
Kuveyt halkının insan haklarına dikkate almayan uygulamalar içine girmesi sebebiyle insani,
KİŞİ geliştirmesi sebebiyle de kozmopolitan adalet ihlali içerisinde olmasa uluslararası
toplumun dikkatini çeken bir unsur oluyor ve BM Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararıyla
çekmesinde bu ihlaller de hızlandırıcı rol oynuyordu. Dolayısıyla, insani ve kozmopolitan
adaletle ilgili fikirlerin, Soğuk Savak dönemindeki gibi tamamen arka planda kalmadığını da
fark ediliyordu. Her ne kadar bu durum, adaletin düzen kararsızlığındaki önceliğini savunan
dayanılmaz görüşün, uluslararası topluma hakim olduğu göstermese de, anlaşılan adaletle
ilgili fikirler artık eskisi kadar da arka planda kalmıyordu. Bu bakımdan Bull'ın argümanının,
Soğuk Savak'ın sona ermekte dönemde yukarıda ifade edildiği gibi geçerliliğini korumakla
birlikte, bir yandan da meydan okumayla karşılaşmak olduğu fark ediliyordu.

Dolayısıyla, BM Güvenlik Konseyi'nin ortak askeri hareket kararı kararsızlığında, BM
nezdine sunulan barış planları örneğinde olduğu gibi farklı sesler ve girişimler olmasına
rağmen, ihlal edilen uluslararası düzenin yeniden tesis edilmesi amacıyla ortaya konulan
askeri müdahale konusuna muhalif sesin çıkmaması BM tarihinde bir dönüm noktası olmakla
beraber, Soğuk Savak boyunca var olan düzen-adalet ikileminin kaybolduğu izlenimini
veriyordu.⁶⁶⁰ Bu anlamda BM, *ihkurucularının tavakları umutları bora çakarmayacak
sorumlulukları*⁶⁶¹ üstleniyordu. Ancak daha sonra göreceğimiz gibi, ileri senelerde düzen
ve adalet kavramları arasındaki ilişkinin bağlamındaki gibi kolay gerçekleştirilebilir
olmayacağı görülecek ve uluslararası düzenin insani ve kozmopolitan adaletle nasıl
bağdaştırılacağı önemli bir sorunsal olarak ortaya çıkacaktır

3.1.1.3. Türkiye'nin yeniden şekillenen partikülerizmi ve Türk-Amerikan ilişkilerine etkisi

Irak'ın Kuveyt'i işgalinden hemen önceki dönemde, Türkiye'nin Irak'ta olan
ilişkilerinde iki temel sorun göze çarpıyordu. Bu sorunlar, 1980'lerden miras kalan ve

⁶⁶⁰ Gaddis, *Order versus Justice: An American Foreign Policy Dilemma*, ss.166-167.

⁶⁶¹ Stephen E. Ambrose, *Dünyaya Açılan: 1938'den Günümüze Amerikan Dış Politikası*, Ankara: Dış
Politika Enstitüsü, 1992, s.328.

gerilim yaratan su sorunu ile bu dönemde Irak'la ilgili r topò meselesiydi. Bu dönemde Türkiye'nin Irak'a yönelik yaklaşımlarında bu iki sorun önemli rol oynamıştı.

Gerçekten de 1990 senesinin Nisan ayında Saddam'ın İsraile yönelik olan sert açıklamasından sonra ABD'nin Irak yönetimine karşı önemli endişeleri doğmuşunu belirtmiştik. Bu dönemde, sadece ABD değil, ancak Avrupa Parlamentosu da, Irak'la silah yapımında kullanılabilecek her türlü malzemenin ihracatının durdurulmasına yönelik bir talepte bulundu. Bunun üzerinde Irak'la sevkiyatı yapılacak olan Haydarpaka Gümrüğü'ndeki çelik boruların Irak tarafından nükleer füze ve kimyasal silah da atabilen uzun menzilli bir top olan süper top silahında kullanıma riski sebebiyle gümrükte sevkiyatın durdurulması⁶⁶², hemen akabinde Edirne Kapıkule sınır kapısında Irak'la yine çelik boru taşıyan bir Yugoslav trenin Türk yetkililerce durdurulması⁶⁶³ Türkiye-Irak ilişkilerinde gerginlik yaratan bir konu olarak ortaya çıkıyordu. Ancak bu noktada, Türkiye'nin tek başına hareket etmediği ve uluslararası toplumdaki genel eğilime uyduğunu gözlemleniyordu. Gerçekten de Saddam Hüseyin'in elinde kimyasal silah olduğunu ifade ettiği Nisan ayındaki açıklamasından sonra, bir de Saddam Hüseyin'in ülkesinde nükleer atakleyici üretildiğini söylemesi⁶⁶⁴ üzerine, birçok ülke Irak'la çelik boru sevkiyatına engel olmaya başlamıştı. Bu bağlamda, Irak tarafından süper top parçası olarak kullanılacağı iddia edilen tonlarca yeni malzemenin Frankfurt havaalanında ele geçirilmesi, aynı şekilde Kalya, Birleşik Krallık, Yunanistan ve İspanya'da da benzer durumların yaşanması ve Irak'la silah parçası imal etmek olan silah endüstri firmaları hakkında soruşturma ve dava açılması önemlidir.⁶⁶⁵

Türkiye-Irak arasındaki ilişkileri bir derecede gerginleşmesine neden olan bu durum dışında, bu dönemde bir de taraflar arasındaki su sorunu, ikili ilişkileri olumsuz etkileyen bir diğer unsur olarak ortaya çıkıyordu.⁶⁶⁶ Türk ve Iraklı heyetlerin 1990 senesinin baharında bir araya geldikleri görüşmeler Fırat ve Dicle'nin suları konusunda çıkmaza giriyor ve soruna

⁶⁶² Bu konuda Birleşik Krallık Ticaret ve Sanayi Bakanı Nicholas Ridley'nin bir açıklaması da bulunmaktadır. Bkz. **Ayın Tarihi**, 18 Nisan 1990. İngiltere Bakanlar Konseyi bu boruların Irak tarafından silah yapımında kullanıldığı açıklamasından sonra Türkiye'nin bu sevkiyatı durdurmasını Irak'ın tepki vermesine neden olmuştur.. Bkz. Nilüfer Yalcin, Nur Batur, "Türkiye arada kaldı", **Milliyet**, 24 Nisan 1990.

⁶⁶³ **Ayın Tarihi**, 29 Nisan 1990.

⁶⁶⁴ **Ayın Tarihi**, 8 Mayıs 1990.

⁶⁶⁵ Örneğin Kalya'nın Napoli Limanında Irak'la gönderilmek üzere süper top parçaları ele geçirilmiştir. **Ayın Tarihi**, 12 Mayıs 1990; İspanya'da yine Irak'ın süper top parçalarını parça imal ettiği iddia edilen silah endüstrisine İspanyol hükümeti tarafından soruşturma açılmıştır. **Ayın Tarihi**, Haziran 1990; Aynı şekilde Federal Almanya'daki bir demir çelik grubu hakkında, Irak'la süper top yapımında kullanılan bir ocak sattığı iddiasıyla dava açılmıştır. **Ayın Tarihi**, 1 Temmuz 1990.

⁶⁶⁶ Bkz. Mehmet Ali Birand'ın Irak Bakan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan ile Türkiye-Irak ilişkileri hakkındaki röportajı **Milliyet**, "Suyla karşılaştık" takip, 4 Mayıs 1990.

kiye Iraklê yetkililerce su sorununa çözüm bulmaya
ilerin bir süredir bu iki mevzu sebebiyle gerilmesine
rağ men, dönemin Bakkakanê Yâddâen Akbulutûn Irakîa resmi ziyareti esnasında Türkiye-
Irak arasında bir ekonomik ikbirliğı i protokolü imzalanmâk olmasê ise dikkat çekiciydi.⁶⁶⁸
Böyle bir dönemde, Türkiyeônin Saddam Hüseyin yönetiminin Irakîyla yeni ekonomik
ilişkiler içine girmesi, Türkiyeônin Irak silah üretmedîğı i ve su sorununun da ikili ilişkilerde
tamiri imkansêz bir kriz yaratmadîğı e müddetçe, Irakîda ekonomik ilişkilerini devam
ettireceğ ini göstermesi bakēmāndan önemliydi. Esasen bu durum, Türkiyeônin komüniteryen
kimliğ inin kendisine sunduğ u partikularist yaklakēmān bir sonucuydu. Çünkü hatēlanacağ e
gibi, belirli bir kimse ya da grubun, kendini evrensel olduğ u savunulan değ er ve kurallara
değ il de, bunlardan ayrē olarak kartlar dahilinde kēkillenen bir görüke/fikre adamasē olarak
tanēmlanan partikularizm, Türkiyeônin dāk dünyasēnē siyah/beyaz olarak ayēmasēna engel
oluyor ve ona daha esnek bir dāk dünya algēsē sunuyordu. Dolayēsēyla, Türki
komüniteryanizminin Türkiyeōye sunduğ u partikularist yaklakēm, Irakîda ilgili olan bu
durumda da, Türkiyeōyi, Irakîn Türkiye açsēndan doğ rudan bir tehdit olmadîğı e sürece,
Irakîda ilişkilerini devam ettirmeye itiyordu. Türkiyeônin partikularizmi bu dönemde ñiyi
niyetli tarafsēzlēkō olarak kēkillenmik ve Türkiye bu politikasēnēn önemli bilekeni olan bölge
devletleriyle iyi ilişkiler geliştirme prensibini uyguladîğ ēnēgöstermiktir. Zira daha önce birçok
kez ifade edildiğ i gibi Türkiye bu dönemde, partikularizminden gelen denge bulma arayākēnē
yani makro ve mikro yükümlölükleri arasēndaki dengeyi ancak tarafsēz bir politikayla
sağ layabiliyordu.

Irakîn Kuveytā ıgali ise uluslararası toplumun kendisi kadar, Türkiye açsēndan da
yepyeni bir döneme ikaret etmiktir: zira krizin uluslararası topluma yansēmasıyla ek zamanlē
olarak, Türkiyeônin iyi niyetli tarafsēzlēk politikasēnēn imkansēzlēğ e ortaya çekmēk ve Soğ uk
Savak sonrasēdönemin Türkiye açsēndan en temel meydan okumasēolarak kabul edilebilecek
bu durum, beraberinde önemli bir sorunsalē da getirmiştir: bu dönemde Türkiyeônin
uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç yani makro yükümlölükleri ile kendi
menfaatlerini temsil eden mikro yükümlölükleri arasēndaki dengeyi nasē bulacağ e Türkiye
açsēndan en temel sorunsal olmuştur. Bu denge arayākēnē ise ise kriz boyunca Türk dāk
politikasēnda karkādan çēkmazlarda gözlemlemek mümkündür. Dîğ er taraftan Irakîn
Kuveytā ıgaliyle baklayēp koalisyon güçlerinin hava hareketēnē baklattîğ e 15 Ocak 1991

⁶⁶⁷ Irak Petrol Bakanēİsam El Çelebiônin demeci için bkz. **Ayēn Tarihi**, 6 Haziran 1990. Ayrıca Irak Tarēn ve
Sulama BakanēAbdulahap Mahmut'un demeci için bkz. **Ayēn Tarihi**, 28 Haziran 1990.

⁶⁶⁸ **Ayēn Tarihi**, 7 Mayēs 1990.

an ilikkilerinde herhangi bir kriz yakanmamamētē ve
dönemde ñuluslararası düzenò çerçevesinde hareket
etmik olmasēdē. Türkiye kendisi açēşēndan makro ve mikro yükümlölükleri arasēndaki
dengeyi ararken, ABD ile makro yükümlölükleri noktasēnda uzlakmētē. Bu ifadeleri
akaĵ ēdaki kekilde gerekçelendirmek mümkün görünmektedir.

Irakēñ Kuveytā ıĵgali, uluslararası toplumun tepkisini çektiĵ i gibi, Türkiyeēnin
tepkisini çekiyor ve bu ıĵgal Türkiye tarafēndan dönemin Dēakleri Bakanē Ali Bozerān
ifadeleriyle ñuluslararası düzenin norm ve ilkelerinin *çij* nenmesiò olarak nitelendiriliyordu.
Söz konusu ıĵgalin nedenleri ise dönemin hükümetince Irakēñ saldırganlıĵ ēna ve özellikle de
Kuveyt ile arasēnda yarattĵ ē suni gerginliĵ e dayandēdēyordu.⁶⁶⁹ Her ne kadar meclis içi ve
dēēndaki muhalefet partileri Irakēñ bu ıĵgalinin nedenleri konusunda hükümet ile aynē fikirde
olmasa da⁶⁷⁰, tüm siyasi taraflarēn ve Türkiyeēnin dēk politika karar alēdārēñēn birlektij i ortak
nokta, nedeni ne olursa olsun Irakēñ bu tavrēñēn uluslararası düzeni ve dolayēēyla da
uluslararası adaleti ihlal etmesi sebebiyle ñ kabul edilemezò olduĵ u ve Irakēñ Kuveyt
topraklarēndan bir an önce ñkartsē çekilmesiò ile Kuveytān ñtoprak bütönlüĵ üne,
egemenliĵ ine ve *baĵ ēnsēlĵ ēna yeniden kavunmasē* gerektiĵ i idi.⁶⁷¹

Türkiyeēnin Irakēñ Kuveyt ıĵgali karkēşēndaki bu tepkisi, esasēnda Türk
komüniteryanizminin uluslararası toplumun birarada yakama kurallarēna yani uluslararası
düzenin olmazsa olmazlarēna olan baĵ lēdē ēñē yansēdēyordu. Gerçekten de bu çalēmanēn
kuram-uygulama baĵ lantēşēñēn kurulduĵ u ikinci ana bölümünden hatēlanacaĵ ē gibi, ulus,
mekruiyet ve barēk üçgeninde açēklanan Türkiye Cumhuriyeti kimliĵ i, komüniteryen özellikler
takēyor ve Türk komüniteryanizmi bu haliyle, Bull tarafēndan uluslararası düzenin olmazsa
olmazlarē olarak sēralanan silahlē kuvvet kullanēñēñēn sēñēlandēdēmasē egemenliĵ e saygē ve
yapēdan antlakmalara saygē prensiplerine baĵ lē bir profil sergiliyordu. Bundaki en temel sebep
ise, hem Bullūn uluslararası düzen tanēñēñē, hem de Türk komüniteryanizminin, ñulusò
unsuruna yaptıĵ ē vurgudan kaynaklanēyordu. Türkiyeēnin kimliksel deĵ erlerinin uluslararası
düzene olan baĵ lēdē ē beraberinde, Türkiyeēnin adaletin uluslararası boyutunu öncelikli
görmesini getiriyordu çünkü Türkiye ancak uluslararası düzen ve bu düzende var olmasē

⁶⁶⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.18, Cilt.46, 12 Aĵ ustos 1990, s.430.

⁶⁷⁰ Örneĵin dönemin muhalefet partilerinden DSPñin başkanē Bülent Ecevit, Irak lideri Saddam Huseyinñ Kuveytā ıĵgal etmeden önce Kuveytēle ilgili ciddi sēkēntēdārē olduĵ u bu sēkēntēdārē çözmek için de birçok diplomatik girişimde bulunduĵ u ancak bu girişimlerin Kuveyt tarafēndan ciddiye alēnmamasē sebebiyle Kuveytāi işgal ettiĵ ini düünmekteydi. Ecevitñ bu görümlerini mecliste olduĵ u gibi Milliyet gazetesinde kaleme aldıĵ ē yorumlarēnda da dile getirmiştir. Sazak, **11 Eylül Gölgesinde Saddam**, s.144.

⁶⁷¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.18, Cilt.46, 12 Aĵ ustos 1990, ss.444, 452.

ak varlîğ ĩnē sŭrdŭrebileceğ ĩne inanēyordu.⁶⁷² Uluslarĩn ĩbu adalet ħekidi, zaten Bull tarafĩndan da, uluslararası dŭzen ħerħevesinde gerħeklektirilmesi en muhtemel olan adalet olarak nitelendirilmikti. Dolayēēyla, Tŭrkiyeĩnin Irakĩn Kuveyt ĩğgali karkēēndaki sert tepkisi, kimliksel değ erlerinin da bir sonucu olarak ortaya ħħekēyordu.

Irakĩn Kuveytĩ ĩğgalinin Tŭrkiye tarafĩndan da kabul edilemezliğ i, ĩğgalden birkaç gŭn sonra 5 Ağ ustos 1990 tarihinde dŭnemin Cumhurbakkanē Ŗzal ile Irak Bakkaban yardĩncēē Taha Yasin Ramazan arasĩndaki gŖrŭkmede Ŗzal tarafĩndan dile getiriliyordu. Buna karkēēk, Irak yŭnetiminin Tŭrkiye yŭnetiminden talep ettiğ i iki istek dikkat ħekiyordu: Irak, Tŭrkiyeĩnin tarafsēzlĭğ ĩnē korumasĩnē ve ve Tŭrkiye ile Irakĩ bağ layan petrol boru hattĩnē kesilmesini iħeren olasē bir BM kararĩna Tŭrkiyeĩnin uymamasĩnē talep ediyordu.⁶⁷³ Ŗzalĩn uluslararası kamuoyunun ortak gŖrŭkŭnŭ dikkate almaya ħağ ēdēğ ē Iraklē temsilcinin, Irakĩn geri ħekilmeye niyetinin olmadĭğ ĩnē vurgulamasĩndan sonra⁶⁷⁴, Tŭrkiye Irakĩn bu taleplerine olumsuz karkēēk vereceğ inin ilk sinyalinin, BM Gŭvenlik Konseyiĩnin 661 sayēē Irakĩa ambargo talep eden kararē uygulamaya koymasēyla vermiŧtir. Tŭrkiye bŭylece Ŗnemli bir gelir kaynağ ē olan Kerkŭk-Yumurtalĭk petrol boru hattĩnē kapatmĭŧ, ve Iraklē yŭneticilerin taleplerinin tersine uluslararası toplumla beraber hareket etmiŧtir. Zira uluslararası dŭzenin Tŭrkiyeĩnin sĩnĩrlarĩnē bu kadar yakĩnēnda bu denli aħħk sekilde ihlali karkēēnda Tŭrkiyeĩnin BM Gŭvenlik Konseyi kararlarĩna kayēsēz kalmasē yine Dēĭikleri Bakanē Bozerĩn ifadeleriyle ĩsŭz konusu olamazō idi.⁶⁷⁵

Daha Ŗnce de ħok kez ifade edildiğ i gibi, Tŭrk komŭniteryanizminin Tŭrkiyeŭye sunduğ u partikŭlarist yaklakĩn, Tŭrkiye Cumhuriyetiĩnin kuruluğundan itibaren, Tŭrkiyeŭyi orta yol bulmaya, evrensel olanla yerel olanē yani makro ve mikro yŭkŭmlŭlŭklerini bağ daktēmaya ĩtiyordu. Tŭrkiye, Soğ uk Savak boyunca makro mikro yŭkŭmlŭlŭkleri arasĩndaki dengeyi iyi niyetli tarafsēzlĭk politikasē ile sağ lamātē Bakka bir ifadeyle, Tŭrkiyeĩnin kimliksel değ erleri bu dŭnemde tarafsēzlĭk politikasēyla araħsallakmĭŧ, Tŭrkiyeĩnin partikŭlarizmi tarafsēzlĭkla ħekillenmiŧti. Ancak KŖrfez kriziyle beraber gŖrŭlen oydu ki Tŭrkiye iħin, Irak tarafĩndan ihlal edilen uluslararası dŭzen karkēēnda bŭyŭk bir uzakē sergileyen bir uluslararası toplum ortamĩnda, bu sefer de tarafsēz kalmayē tercih etmek

⁶⁷² Tŭrk komŭniteryanizminin dŭzen ve adaletē olan yaklakĩnēiħin bkz. ħalēamanĩn ikinci ana bŖlŭmŭ, ss.162-177.

⁶⁷³ Nilŭfer Yalħĩn, Nur Batur, ĩSaddamĩn Ankaraĩdan iki isteğ iŖ, **Milliyet**, 6 Ağ ustos 1990.

⁶⁷⁴ **Ayĩn Tarihi**, 5 Ağ ustos 1990.

⁶⁷⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dŭnem.18, Cilt.46, 12 Ağ ustos 1990, s.431.

bölgesel bir sorundur, bölge sorunlarē ise bölge yani tarafsēzlēk politikasēnē uygulaysaydē bu Türkiye açsēndan çok daha büyük sēkēntēlara neden olabilirdi. Cumhurbaşkanı Özalōn da ifade ettiē i gibi, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi kararlarēkarkēsēndaki kayēsēzlēē Türkiye'nin Soē uk Savak döneminden son derece farklı olarak bu defa büyük bir uzakē içinde bulunan uluslararası toplumu karkēsēna almasē demek olacaktē⁶⁷⁶ Türkiye bu dönemde BM Güvenlik Konseyi tarafēndan alēnan kararlara uyarak, uluslararası toplumda hakim olan fikirler ve inanē doē rultusunda, yani makro yükümlölükleri çerçevesinde hareket etmek oluyordu. Uluslararası yükümlölükler kēklinde somutlanan makro yükümlölölüē ü ise Türkiye'nin uluslararası düzeni bozan aktöre yani Irakōa karkē bu hareketinin kabul edilemez olduē unu ifade etmesini ve uluslararası düzenin biran evvel ve kokuksuz kēkilde eski haline getirilmesine katkı saē lamasēnē gerekli kēēyordu.

Dij er taraftan, Türkiye'nin komüniteryen kimliē inin ona sunduē u partikülarist yaklakēn Türkiye'yi her zaman orta yol bulmaya iterken, Türkiye'nin Körfez krizinin en bakēnda kaçēnēlmaz olarak makro yükümlölükleri çerçevesinde hareket etmesi, daha önce de ifade edildiē i gibi, Türkiye'nin makro ve mikro yükümlölükleri arasēndaki dengeyi nasē saē layacaē ē sorusunu gündeme getiriyor yani Türkiye'nin partikülarizminin bu defa nasē kēkilleneceē i sorusunu akēlara getiriyordu. Türkiye'nin bu dönemde uluslararası yükümlölükleri olarak somutlanan makro yükümlölükleri ile kendine yönelik menfaatlerini saē lama amacēnē takēyan mikro yükümlölükleri arasēndaki dengeyi saē lama çabalarē Irakōn Kuveytō iğgalinden koalisyon kuvvetlerinin Irakōa hava harekatē baklattē ē 15 Ocak 1991 tarihine kadar olan süreçte iki temel konuda ortaya çēkēyordu. Gerçekten de, bu dönemde ambargo kararlarēna uyma ve yabancı askerlerin Türkiye'de konuklandēēmasē ile Türk askerlerinin yabancı ölkelere gönderilmesi konularēnda Türkiye'nin dēk politikasēnda karkēdakēdan çēkmazlar, bu çēkmazlarēn özellikle de TBMM'de yarattē ē tartēkmalar, bu dönemde hem Türkiye'nin partikülarizminin yeniden kēkillendirilmesi ihtiyacēnē ortaya koymakta, hem de Türkiye'nin bu dönemde uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanē ile kendi menfaatleri arasēndaki dengenin saē lanmasēnē ne derece zorlaētē ēnē gözler önüne sermektedir. Gerçekten de Türkiye, Körfez kriziyle karkēsēnda, o zaman kadar iyi niyetli tarafsēzlēk olarak kēkillenen partikülarizmini, yeniden kēkillendirmesi gerektiē ini anlamē ancak bunun nasē somutlakacaē ē önemli bir sorun olarak ortaya çēkmēstē.

⁶⁷⁶ Engin Güner, **Özallē Yēllarēn**, İstanbul: Aktüel, 2000, s.87.

sundaki ç kmazlar: Daha önce ifade edildiğ i gibi, BM
hinde aldđ  661 sayđ  karar ile Irak a kar   ekonomik

yapt r nlar uygulanmasını öngörüyordu. Bu karardan hemen sonra ise Türkiye Kerkük-Yumurtalık petrol hatt n  kapatma karar  alıyor, buna ek olarak Kuveyt ve Irak n T rkiye deki malvarl ğ na el koyuyor ve iki ülkeyle de ihracat, ithalat ve transit ticareti durduruyordu.⁶⁷⁷ Türkiye BM Güvenlik Konseyi sırasıyla deniz ablukas  ve hava ablukas  öngören 665 ve 670 sayđ  kararlar n  da D  kleri Bakanl ğ   sözcü vekili Ferhat Ataman n ifadesiyle *  d ns z * uygulama karar  alıyor, ⁶⁷⁸ Milli Savunma Bakan  Safa Giray da Irak a giden her türlü u ağ  n kontrol edileceğ ini söyleyerek, T rkiye nin BM Güvenlik Konseyi kararlarına olan bağ l ğ  n  vurgulayan bir bak a isim oluyordu.⁶⁷⁹

T rkiye nin BM Güvenlik Konseyi kararlarına olan bu bağ l ğ   ka  n maz olarak Irak n tepkisini çekiyordu. T rkiye nin bu tutumu, Saddam Hüseyin taraf ndan, Bülent Ecevit de yapt ğ   g r kme esnas nda, * T rkiye bu konuda tutum almadan önce bizimle g r  p g r  m z  alabilirdi.  an-Irak savan da olduğ u gibi tarafsız kalabilirdi. T rkiye nin taraf tutmas n  yad r g yoruz * cümleleriyle yorumlanacakt ⁶⁸⁰ Buna ek olarak, T rkiye nin BM Güvenlik Konseyi kararlarına bağ l ğ   Irak n Ankara daki Büyükelçisi Tar  Abdülcabbar Cevat n da sert sözlerine neden olacak ve Cevat T rkiye yi vefas zl kla itham edecekti.⁶⁸¹

T rkiye nin BM Güvenlik Konseyi kararlar n  tavizsiz şekilde uygulamaya koyması sadece Irak  yetkililerin tepkisini çekmekle kalmıyor, yukarda da ifade edildiğ i gibi, TBMM nezdinde yap an oturumlarda milletvekilllerinin konukmalar nda da yer buluyordu. Zira T rkiye nin BM Güvenlik Konseyi kararlar n  Irak da olan ilikkilerini bozmak pahasına uygulamaya koyması T rkiye nin kendi menfaatleri a   ndan bir sorun olarak alg dan yordu. Mecliste yap an tart malarda görülen oydu ki muhalefet partilerinin neredeyse tamamı T rkiye nin bu tutumunu, kendi menfaatlerini ger eklektirmek için bölge devletleriyle iyi ilikkiler kurma prensibinden kopuk olarak yorumluyor ve bu da ka  n maz olarak bu  al mada alt  çizilen T rkiye nin makro ve mikro y k ml l kleri aras ndaki dengeyi kaybettiğ i yönündeki tart malara neden oluyordu. Muhalefet liderlerinin en temel elektirisi, T rkiye nin BM Güvenlik Konseyi kararlar n  uygulamaya geçerken, kendi menfaatleri

⁶⁷⁷ **Ay n Tarihi**, 7 Ağ ustos 1990.

⁶⁷⁸ **Ay n Tarihi**, 26 Eylül 1990.

⁶⁷⁹ **Ay n Tarihi**, 1 Ekim 1990.

⁶⁸⁰ Bülent Ecevit n Saddam H seyin de 20-22 Eylül 1990 da yapt ğ   görüşmeden, bkz. Sazak, **11 Eylül Gölgesinde Saddam**, ss.95, 102.

⁶⁸¹ **Ay n Tarihi**, 27 Ağ ustos 1990.

bu idi. TBMM'deki her kesim, Irak'ın işgalinin kabul
ancak ambargo uygulamasında bu denli acele edilmesi,
SHP grubu adına konuşan Erdal Kılıç'ın ifadesiyle Türkiye'nin sanki *İrakk'a özel bir
anlamla* *gibi* algılanmasına neden oluyordu. Kılıç'a göre,
uygulanan ambargo bir yandan Türkiye'ye ekonomik anlamda ciddi bir zarar verirken, diğ er
yandan da Türkiye'nin *arac̃e statüsünde* görülmesine neden oluyordu.⁶⁸³ Meclis
tartışmalarında görüldüğü gibi, işgalin kınanması ve ambargo uygulanması konusunda
Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi kararlarına bağ lı kalması herkes tarafından kabul
edilmesine rağmen, ambargo kararlarına ne zaman ve ne dereceye kadar uyulması gerektiği i,
Türk dış politikasında önemli bir çökmez olarak belirliyordu.

Ambargo kararlarına vaktinde uygulamanın gerekliliğini ise Cumhurbaşkanı Özal, 1
Eylül 1990 tarihinde TBMM'nin yeni yasama yed̃e açıldık konukmasında vurguluyordu. Özal bu
konukmasında bu kriz esnasındaki Türk dış politikasının temel prensiplerinin altını çiziyordu.
Özal'ın ifadeleriyle Türkiye, *İrak'ın Kuveyt'i işgalıyla başlayan ve bölgemizde istikrar ve
dünya barışına tehdit eden* gelişmeler ile karşı karşıyaydı. Ona göre işgal sonrası Türk dış
politikası *uluslararası hukuka daima saygı ve davranış ve sorumluluklarına müdrik bir ülke
olarak milli menfaatlerimizin gerekleri istikametinde* tespit edilmikti. Bu politikanın temel
amacı ise Irak'ın Kuveyt'ten kayıtsız şartsız çekilmesi, Kuveyt'in bağımsızlık, egemenlik ve
toprak bütünlüğünün ihyası ve meşru Kuveyt yönetiminin geri dönmesini sağlamak olmuştuk.
Türkiye'nin BM'nin ambargo kararlarına harfi harfiyen uymasının temel amacı ise yine Özal
tarafından *meselenin bir silahlı çatışmaya dönüşmeden çözülmesi ihtimalini
kuvvetlendirmek* ifadesiyle belirtiliyordu.⁶⁸⁴

Bu sözleriyle Özal, Türk komüniteryanizminin uluslararası toplumun bir arada
yaşama kurallarına yani uluslararası düzenin olmazsa olmazlarına olan bağlılığını altını
çizmiyordu. Türkiye, Kuveyt'in egemenliğini ihlal etmek olan Irak karşısında, BM
Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu kararlara uymalı ve bu şekilde de Irak'a karşı silahlı
kuvvet kullanmıyacak bir caydırıcı içine girmeliydi. Ayrıca Özal, bu kriz esnasında
Türkiye açısından tarafsız kalmanın imkansızlığı bir kere daha vurguluyor ve Türkiye'nin
uluslararası hukuk çerçevesinde hareket ettiğini ifade ederek, Türkiye'nin esasında

⁶⁸² Muhalefet partilerinden Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) grubu adına konuşan Kılıç'ın Kuveyt
işgalinin kabul edilemezliği hakkındaki ifadeleri için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem. 18, Cilt.46, 12
Ağustos 1990, s.444. Ayrıca Doğru Yol Partisi (DYP) grubu adına konuşan Süleyman Demirel'in benzer
ifadeleri için. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem. 18, Cilt.46, 12 Ağustos 1990, s.452.

⁶⁸³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.18, Cilt.46, 12 Ağustos 1990, s.446.

⁶⁸⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.18, Cilt.47, 1 Eylül 1990, s. 12.

na uygun davrandığı ĩnē belirtiyordu. Bu ifadelerden de
nenliĒ e saygē prensibine Irakōn Kuveyt ıĒgalini kabul
etmeyerek ve kēnayararak; silahlē kuvvet kullanēnēn sēnēlandēđmasē prensibine ekonomik
ambargo kararlarēna sēkē sēkēya baĒ lē kalēp böyle bir çatāmayē engellemeye çalāarak; ahde
vefa prensibine ise BM Güvenlik Konseyi kararlarēna baĒ lē kalarak uygun davranmā
oluyordu⁶⁸⁵. Görülen oydu ki, bu dönemde Türkiye, Bull tarafēndan uluslararası toplumun
birarada yakama kurallarē olarak nitelendirilen uluslararası dūzenin olmazsa olmazlarēna olan
baĒ lēđ ĩnē bir kere daha gösteriyordu.

Özalōn ifadeleri aynē zamanda, Türkiyeōnin makro yükümlölüklerine, yani
uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanca uygun davranmasēnē mikro
yükümlölükleri yani Türkiyeōnin kendi menfaatleri için de elzem olduĒ unu gösteriyordu.
BaĒka bir ifadeyle Özalō göre, muhalefet partilerinin öne sürdüĒ ü gibi, Türkiyeōnin BM
Güvenlik Konseyi kararlarēna uymasē kendi menfaatleri açēēndan bir zarar oluşturmuyor tam
tersi kendi menfaatlerine hizmet ediyordu zira petrol bölgesinin tamamēna hakim olan ve
yayđmacē bir eĒ ilim içinde olan bir Irak, Türkiye açēēndan da tehdit olabilirdi. Muhalefetin
öne sürdüĒ ü gibi, Irakōn Türkiye açēēndan tehdit oluşturmadaĒ ē gerçēĒ i yansāmamaktaydē
Bu bakāndan Özalōn yaklakēnē esasēnda, Bullōun uluslararası dūzenin olmazsa olmazlarēnē,
uluslararası toplumun tamamēnē menfaatine olduĒ u fikrini hatēlatēyordu.⁶⁸⁶ Çünkü Özalō
göre, bu dönemde Türkiyeōnin, uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç çerçevesinde
hareket etmesi, yani Irakōn Kuveytōden savak yapđmadan geri çekilmesi için Irakōa ambargo
yoluyla baskē yapđp Irakōn bu kēilde Kuveytōden geri çekilmesinin saĒ lanmasē Türkiyeōnin
de menfaatineydi.

Irakōn Kuveytō ıĒgaliyle baklayan süreçte ambargo konusunun Türk dēk politikasē
açēēdan yarattē bir diĒ er çākmaz ise, insani yardēn konusunda olmuştur. Zira Irakōa yönelik
yönelik uygulanan ambargo sebebiyle kēsa sürede Irakōta ilaç ve besin kālēđ ēndan ötürü
ölümler gerçeklekmeye baklamēttē Türkiyeōnin de Irakōa ambargo uygulamaya baklamasē
Irakōn bu dönemdeki insani ihtiyaçlarēnē karkādanmamasē ve yine Türkiyeōnin bu sebeple

⁶⁸⁵ Gerçekten de Özal, sadece bu konukmasēnda deĒ il, yabancē basēna verdiĒ i birçok açēklamada da Türkiyeōnin
BM Güvenlik Konseyi kararlarēna baĒ lēđēnē temel amacēnē silahlē çatāmayē önlemek olduĒ unun altēnē
çizmiştir. ÖrneĒ in 23 Eylül 1990 tarihinde ABDōde bulunan Özal, CNN kanalēna, Körfez krizinin %90-95
olasēđkla ambargolar aracđē ēyla çōzümleneceĒ ini ifade etmiştir. **Ayēn Tarihi**, 24 Eylül 1990. Daha sonra bir
Mēēē gazetesini olan El-Hayatōa verdiĒ i demeçte de, Körfez krizinin barāçēđ çōzümlünün mümkün olduĒ unun
ancak Irak üzerindeki baskēnē arttēđmasē gerektiĒ inin altēnē çizmiştir. **Ayēn Tarihi**, 11 Ekim 1990. Katarōa
ziyareti esnasēnda da BM kararlarēndan geri adēn atēmasēnē tehlikeli olduĒ unu vurgulamā, bu kēilde de
Türkiyeōnin hangi amaçla ambargo kararēnē uyguladē ēna açēklēk kazandēmēttē.

⁶⁸⁶ Bkz. Bu çalāmanın 47. sayfasē

etirilmesine neden oluyordu. Gerçekten de ambargo
çmemeiiken, Devlet Bakanē İkanē Çelebiōnin Irak Petrol
Bakanē İssam el-Çelebi ile Habur sñē kapēānda yaptđ ē ēōrōkmede, Irakōān Türkiyeōden gāda
ve ilaē talebinde bulunduğ u, Türkiyeōnin ise BM kararlarē çerçevesinde bu isteğ i reddettitđ i
kayālara geēiyordu.⁶⁸⁷ Anlakādan insani yardēn konusu, Türkiye aēēāndan birkaç gūn iēinde
ōnemli bir ēēkmaz halini almāēē zira kēsa sūre iēerisinde Türkiye Irakōā gāda ve ilaē yardēnē
yapmaya karar veriyor ancak uluslararası hukuk aēēāndan da aykēē bir durum yakanmamasē
iēin konu hakkānda BMōye bakvuruyordu.⁶⁸⁸ Gerçekten de Türkiye, BM Gūvenlik
Konseyiōnin 13 Eylūl 1990 tarihli 666 sayēē olan ve Irakōā sñēlē gāda ve ilaē gōnderilmesini
ōngōren kararēda ōncū rol oynuyordu.⁶⁸⁹

Gāda ve ilaē yardēnē krizin ilerleyen zamanda da Türkiye ve Irak arasānda ōnemli bir
sorun olarak devam etmiktir. Bu dōnemde her ne kadar Türkiye Kēēday aracdēē ēyla
yardēnlarēna devam etse de⁶⁹⁰, bu yardēnlarēn BMōnin gōzetimi altēna ve sñēlē olarak
yapēmasēnē Irak nezdinde yarattē ē tepki, 1990 kēānda Irak Ticaret Bakanē Muhammed
Mehdi Salih tarafēndan herhangi bir Iraklēnē ilaē ve gāda yetersizliē inden ōlmesi durumunda
bundan ABD, Birlekik Krallēk, Mēē ve Türkiyeōnin sorumlu olacaē ē ve Irakōān bu ūlkeler
aleyhine tazminat davasē aēacaē ēnē ifade etmesi derecesine varēyordu⁶⁹¹. Bu kriz daha sonra
Türkiyeōnin yapēan yardēnē arttēmasē sonucunda geēici olara ēōzūmlenecek ve bu sefer de
yapēan yardēnlar nedeniyle Türkiye, Irakōān tekekūr mektubu alacaktē⁶⁹² İssani yardēn
konusu bu akamada geēici olarak akēmēk oluyordu ancak bu konu krizin ilerki dōnemlerinde
yani koalisyon kuvvetlerinin Irakōā mūdahalesi sonrasēndaki dōnemde yeniden gūndeme
gelecek ve Tūrk dēk politikasē aēēāndan ēok daha būyūk bir ēēkmaza neden olacaktē

- Yabancı askerlerin Türkiyeōde konuklandēēmasē ile Tūrk askerlerinin yabancı
ūlkelere gōnderilmesi konusundaki ēēkmazlar: Irakōān Kuveytōa iēgalinin gerēeklektē i 1
Aē ustos 1990 tarihinden koalisyon kuvvetlerinin Irakōā hava harekatē baklattē ē 15 Ocak 1991
tarihine kadar olan sūreēte Tūrk dēk politikasēda karkēakādan bir diē er ēēkmaz ise hūkūmetin,

⁶⁸⁷ **Ayēn Tarihi**, 29 Aē ustos 1990.

⁶⁸⁸ Konu hakkānda sērasēyla Bakan Akbulutōun ve Dēkleri Bakanē ēsōzcūsū Murat Sungarōān
aēēklamalarē bulunmaktadē. Bkz. **Ayēn Tarihi**, 1 Eylūl 1990 ve **Ayēn Tarihi** 4 Eylūl 1990.

⁶⁸⁹ The UN Security Council, **Resolution 666**, 13 Eylūl 1990,
[http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/666\(1990\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/666(1990)) (31 Temmuz 2013).

⁶⁹⁰ Iraklē yetkililerin Kēēday Bakanē Kemal Demir ile gōrōkme ardēndan Demirōān Irakōā
ambargo kapsamēnda ilaē yardēnē yapēacaē ēnē belirtitđ i aēēklamasē iēin bkz. **Ayēn Tarihi**, 16 Kasēn 1990 ve
Ayēn Tarihi, 17 Kasēn 1990.

⁶⁹¹ **Ayēn Tarihi**, 25 Kasēn 1990.

⁶⁹² **Ayēn Tarihi**, 24 Aralēk 1990.

de konuklandamas ve Türk askerlerinin yabancı
zkereler esnasında yakınmıdır.

Türkiye'de bu dönemde hükümet tarafından meclise sunulan 2 tezkere bulunmaktaydı Bunlardan ilki 12 Ağustos 1990 tarihinde, ikincisi ise 5 Eylül 1990 tarihindeki oturumlarda gündeme gelmişti. Bu tezkerelerle hükümet, meclisten, savak ilan, silahlı kuvvetlerin kullanılması, TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması yetki istiyor ve tartışmalar ardından bu yetkileri alıyordu. Başbakan Yıldırım Akbulut'un açıklamasına göre hükümetin bu yetki talebinin tek ve temel sebebi, Türkiye'deki yönetimin savaka eylemli olması değil, tamamen Türkiye'nin güvenliğini sağlamak amacıyla tedbirleri almak içindi.⁶⁹³ Türkiye'nin Körfez krizini askeri yöntemle çözmeye eylemli olduğu una dair mecliste yapılan yorumlara Cumhurbaşkanı Turgut Özal da kısımla ile karkı veriyor ve Türk dış politikasının en önemli devamlı unsurlarından birine vurgu yaparak hükümetin aldığı yetkinin tamamen tedbir amaçlı olduğu unun altına çizim oluyordu: *“Ülkemizin herhangi bir ülke ile, hele hele bir komşumuzla savaka girme tasavvuru kesinlikle olamaz. Biz Büyük Atatürk'ün ÖYurtta Sulh, Cihanda Sulh prensibine sınırlı bağlıyız.”*⁶⁹⁴ Buradan da anlaşılabileceği gibi, hükümetin istediği bu yetki, hükümet tarafından Türkiye'nin kendi menfaatine yönelik, yani mikro yükümlülük üyle ilgili bir talep olarak açıklanıyordu.

BM Güvenlik Konseyi'nin 29 Kasım 1990 tarihli , 678 sayılı ve Irak'ın 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'ten çıkmasını durumunda koalisyon kuvvetlerinin her türlü tedbiri alabileceğini ifade eden karar ile Irak'a karşı askeri müdahale fikrinin somutlaşması uluslararası toplumu olduğu kadar, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu daha da zorlaştıran bir unsur oluyordu. Zira hatırlanacağı üzere bu tarihten sonra, uluslararası toplumda uluslararası düzenin eski haline getirilmesi yani Irak'ın Kuveyt'ten çıkması gerekliliği yönünde büyük bir uzlaşma mevcutken, bunun nasıl gerçekleştirileceği sorusuna verilen cevaplar farklılaşmaya başlamıştı Askeri müdahale olmadan bir barış sağlanması amacıyla geliştirilen barış planları ve arabuluculuk girişimleri bu bağlamda dikkat çekmekteydi ancak sonuçta uluslararası düzenin eski haline dönmesi gerekliliği, bu düzenin nasıl eski haline döneceği konusunun önüne geçiyor ve 15 Ocak 1991'de başlayan hava müdahalesine giden yol açıyordu.

⁶⁹³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.18, Cilt.46, 12 Ağustos 1990, s.464, 477.

⁶⁹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.18, Cilt.47, 1 Eylül 1990, s.13.

ikinci cephe olmayacağı *ânē* söylüyor,⁷⁰⁰ ve bu şekilde

ğ u zor koşullar sebebiyle kendini savunma odaklı bir politika benimsediğini, ve bunun Irak'a yönelik bir saldırganlık anlamına gelmediğini vurguluyorlardı

BM Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararıyla Irak'a tanınan sürenin son gününde Irak'a yönelik askeri müdahale olasılığı *ânē* iyice somutlaşmış ise TBMM'nin o tarihli oturumundaki tartışmalarda görüldüğü gibi, Türk dış politikasının içinde bulunduğu çıkmaz daha da iyi gözler önüne seriyordu. 15 Ocak 1990 tarihinde toplanan TBMM oturumunda, muhalefet partileri tarafından yapılan temel seçimlerin ilk ikisi, daha önceki oturumlarda yapılan ve Türkiye'nin fazla acele ederek BM Güvenlik Konseyi kararlarına uyduğu ile Türkiye'nin Çevik Kuvvet talebinin Türkiye'nin güvenliği için sağ lamaya değil de bu güvenliği tehdit etmeye yönelik olduğu konularıyla ilgiliydi. Bu oturumda muhalefetin önceki seçimlerinden farklı olarak dile getirdiği bir diğer temel seçim ise BM Güvenlik Konseyi'nin 29 Kasım 1990 tarihli ve 678 sayılı kararının BM üyeleri için bir zorunluluk olmaktan çok tercih unsuru olduğu noktasına yöneliyordu. Yapılan bu son seçimde anlatılmaya çalışılan, askeri bir müdahalenin kaçınılmaz olması durumunda Türkiye'nin bu müdahalenin bir parçası olma zorunluluğu olmadığıydı.⁷⁰¹ Hükümetin fazla müdahaleci olarak algılanan tutumuna yönelik olarak yapılan bu seçimde, Dışişleri Bakanı Alptemoçin, "Türkiye'nin savakta taraf olmaya niyeti yoktur Türkiye'nin komşularıyla bir karışık toprağına ihtiyacı yoktur, kimsenin toprağına gözü yoktur"⁷⁰² cümlesiyle karışık veriyordu. Daha sonra sözü alan Başbakan Akbulut ise, Cumhurbaşkanı Özal'ın krizin en başından beri vurguladığı bir noktaydı, yani Türkiye'nin yayılmacı Irak karışığında "bize bir tecavüz olmasın da ne olursa olsun" gibi bir yaklaşım benimseyemeyeceğini, onun yerine "aktif bir politika" benimsemesi gerektiğini vurguluyor⁷⁰³, ve bu şekilde Türkiye'nin güvenliğinin içinde bulunduğu bölgenin güvenliği için başımsızlaşmaması gerektiğini de altını çiziyordu.

Bu tartışmalarda görülen oydu ki bu dönemde Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi kararlarına uyum olarak somutlaşan uluslararası yükümlülükleri yani makro yükümlülükleri ile kendi menfaatine yönelik yükümlülükleri yani mikro yükümlülükleri arasındaki dengenin tarafsızlıkla sağlanamayacağı hakkında bir fikir birliği olukmuş olmasına rağmen, bu

⁷⁰⁰ **Ayın Tarihi**, 11 Ocak 1991.

⁷⁰¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.18, Cilt.55, 15 Ocak 1991, ss.205-206, 212-213.

⁷⁰² *Ibid.*, s.198.

⁷⁰³ *Ibid.*, ss.222-223. Gerçekten de Cumhurbaşkanı Özal, Türkiye'nin aktif ve dinamik bir dış politika izlemesi gerektiğini krizin en başından beri ifade ediyor, çünkü bunun Türkiye'nin ali mefaatleri için gerekli olduğunu belirtiyordu. Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.18, Cilt.47, 1 Eylül 1990, s.12.

İrakiye'nin partikularizminin yeni kartlar dahilinde nasıl
kurtulmuş oldu. Bu sebeple Türkiye'nin, Kuveyt'i işgal
ederek uluslararası düzenin olmazsa olmazlarına ihlal eden Irak'ın yarattığı bu sorun
karaköşünde, tarafsız kalmaması Türkiye'nin bundan böyle taraflı olacağına gösteriyor, ancak
bu tartışmalarda Türk dış politikasındaki bu yeni ve kaçınılmaz taraflılığın nasıl dengeli hale
getirileceğine de cevap aranıyor ancak bu cevap da henüz bulunamıyordu. Bu bağlamda bu
akama itibarıyla Türkiye'nin niyeti tarafsızlık değil de dengeli taraflılıkla şeklinde
özetlenebilecek bir yaklaşım arayışına girdiğini ifade edilebilir. Türkiye, taraflılığın nasıl
dengeleyeceğini sorusunun cevabını koalisyon kuvvetlerinin hava ve kara müdahaleleri
esnasında bulacaktır Türkiye, partikularizminden kaynaklanan makro ve mikro
yükümlülükleri arasındaki dengeyi, orta yolu, bu esnada bulmaya çalışacaktır

Irak'ın Kuveyt işgalinden koalisyon kuvvetlerinin hava müdahalesini bekletmeleri 16
Ocak 1991 tarihine kadar olan TBMM oturumları Türk dış politikasını karıştırdığı
çıkılmazlar ve dolayısıyla da Türkiye'nin makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki denge
arayışını gösterdiği gibi, Türkiye açısından Türk-Amerikan ilişkilerinin de nasıl algılandığına
bakmakta yarar var. Bu dönemde Türk- Amerikan ilişkileri Soğuk Savak döneminden miras kalan
müttefiklik ilişkileri ile şekillenmeye devam etmiş, ve Türkiye müttefiklik çerçevesinde ABD
liderliğinde Irak'a yönelik uygulanan politikaların yükünün paylaşımlarına gitmiştir.⁷⁰⁴ Ancak
yine Soğuk Savak döneminde olduğu gibi, Türkiye açısından bazı önemli noktalarda güven
problemi de yaşanmıştır. Bu dönemki ilişkilerin olumlu seyretmesinde birçok görüşe göre
Cumhurbaşkanı Özalp da etkisi olduğu gibi, bu durum en temel itibarıyla ABD'nin bu
dönemde uluslararası düzeni çerçevesinde hareket etmiş olmalıdır. Türkiye kendisi
açısından farklı yükümlülükleri arasındaki dengeyi ararken, ABD ile makro yükümlülükleri
noktasında uzlaşmıştır. Makro yükümlülük ise işgalci Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten çıkması
ve Irak-Kuveyt arasındaki eski sorunların muhafaza edilmesinin sağlanması anlamına geliyor,
yani Irak tarafından Kuveyt'in işgaliyle ihlal edilen uluslararası düzenin yeniden tesis
edilmesi oluyordu. Türkiye ve ABD, uluslararası toplumun birarada yaşama kuralları yani
uluslararası düzenin ihlal edilmezliği konusunda hemfikir görünüyor ve bu bakımdan,
kuramsal bölümümüzden de hatırlanacağı üzere, Bush tarafından geliştirilen ve kendisinden
sonra gelenlerce de devam ettirilen çoğulcu görüşün, yani uluslararası toplumda uluslararası
düzenin öncelikli olması gerektiğini görüşünün bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinde bir

⁷⁰⁴ Sabri Sayar, "Between Allies and Neighbors: Turkey's Burden Sharing Policy in the Gulf Conflict", Andrew
Bennett, Joseph Lepgold, Danny Unger (Eds.), **Friends in Need: Burden Sharing in the Gulf War** içinde
(197- 217), New York: St Martin's Press, 1997, ss. 205- 208.

1. İhlal edilen uluslararası düzenin yeniden tesisi ise, bu çabaya çalışıyordu, daha sonra ise askeri müdahale ile sağlanacaktı

Bu bakımdan Türkiye'nin Irak'ta Kuveyt'i işgali akabinde ABD ile olan ilişkileri, uluslararası düzenin ihalinin kabul edilmezliği temeline dayanıyordu. Gerçekten de işgalden kısa süre sonra diplomatik ziyaretlere başlayan ABD Dışişleri Bakanı Baker'ın Cumhurbaşkanı Özal'da olan görüşmesinde söz konusu kabul edilmezlik birçok kez vurgulanmıştı. Diğer taraftan Türkiye'nin kendi menfaatlerini garantiye alma arayışı da bu ziyarete yansıtıyordu zira Türkiye'nin de uygulamaya başladığı Irak'a yönelik ambargoyla Türkiye'nin önemli bir zarara uğrayacağı ve bu sebeple de Türkiye'nin Dünya Bankası'ndan alacağı borcun 400 milyon dolardan 1 milyar dolara arttırılmasının iyi olacağı mesajı Özal tarafından Baker'a bu ziyarette iletiliyor ve Baker'ın girişimiyle de daha ileri bir tarihte bu talep yerine getiriliyordu.⁷⁰⁵ Uluslararası düzen ihlalinin kabul edilmezliği ve ambargodan ötürü kaynaklanan zararın da tanzim edilmesi konularında taraflar anlaşsa da, bu dönem krizin başından itibaren Türk-Amerikan ilişkilerinin Türkiye açısından sorgulanmasına da şahit oluyordu.

Gerçekten de TBMM oturumlarında muhalefet partilerinden ABD'nin niyetinin ne olduğu dair ciddi kuşheler ortaya çıkıyordu. Örneğin 12 Ağustos 1990 tarihinde Körfez krizinin el altında oturumda muhalefet liderlerinden Erdal İnönü'nün *"Amerika Birleşik Devletleri'nin acesinde, kendi özel petrollerini kaçırmanın kaygısızca"*⁷⁰⁶ diyerek, ABD'nin hangi amaçla uluslararası düzenin savunuculuğunu üstlendiğini sorgulamak oluyordu. Daha ileri bir başka oturumda, bu sefer de bir başka muhalif Süleyman Demirel, ABD'nin kriz olacağı apaçık ortadayken, Irak'a yönelik hiç ses çıkarmadığını ve Başbakan Sefiresi aracılığıyla Irak'ta Kuveyt'i işgalini neredeyse tevkik ettiğini kastederek, ABD'nin bilerek böyle bir işgale göz yumduğunu çünkü bu işgalden önemli çıkarlar sağlayacağı ifade ediyor ve devam ediyordu: *"Türkiye ne krizin başlaması için, ne de krizi savan dönüşmemesi için çaba sarfetmemiştir"* diyerek eleştirilerini hükümet ve özellikle de dış politika yöneltirilmesinde bu dönemde aktif bir rol oynayan Cumhurbaşkanı Özal'a yönlendiriyordu.⁷⁰⁷

⁷⁰⁵ Baker, s. 285.

⁷⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.18, Cilt.46, 12 Ağustos 1990, s.447.

⁷⁰⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.18, Cilt.55, 15 Ocak 1991, s.200, 202.

Özal'ın önemli bir kışmında Cumhurbaşkan' Özal hedef
ıyla dikkat çekiyordu. Bu dönemde yapılan eleştiriler,
Özal'ın tek kikiye dayalı bir dış politika yürüttüğü, meclisi attığı adamlar hakkında
bilgilendirmediği, kapalı kapılar ardında anlaşımlar yaptığı ve bu sebeple de Anayasa'nın
kendisine tanıtıldığı yetkilerin dışına çıktığı ve Türkiye'nin dış politikasını da fazla ABD
güdümünde sürdürdüğü noktalarına odaklanıyordu.⁷⁰⁸ Gerçekten de Özal'ın bu yaklaşık bu
dönemde Türkiye'nin iç politikasında da önemli sorunlara neden oluyor ve önce Ekim
1990'da Dışkileri Bakan' Ali Bozer'in, aynı sene Aralık ayına gelindiğinde ise Milli
Savunma Bakan' Sefa Giray ile Genelkurmay Bakan' Necip Torumtay'ın istifaları iç
politikada yaşanan krizleri gözler önüne seriyordu.⁷⁰⁹ Bunun yanında Özal'ın kişisel olarak
Saddam Hüseyin'i bölgedeki belki de en önemli tehdit olarak görmesi ve Hüseyin'in gitmesi
gerektiği yöündeki düşünceleri, eleştiri alan bir başka konu oluyordu.⁷¹⁰ Öyle ki Özal'ın
Saddam Hüseyin'in Birlik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'a ılgal edeceği ine, bu
sebeple de dersini alması gerektiği ine dair inancı ABD Bakan' Bush'un daha sonraki
senelerde ulusal güvenlik danışman' Brent Scowcroft'da kaleme aldığı çalışmasına da
yansıyor.⁷¹¹ Özal'ın aynı Bakan Bush gibi konuyu rahsilettiği yönündeki eleştiriler,
dönemin diplomatların daha sonraki açıklamalarında gündeme geliyordu.⁷¹²

Anlaşılan oydu ki, bu dönemde de Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduğu
partikülarist yaklaşım, yine onu makro yükümlülükleri ile mikro yükümlülükleri arasındaki
dengeyi bulmaya, yani orta yol bulmaya itiyor ancak bu defa Türkiye tarafsızlıktan daha farklı
bir denge arayışına giriyordu. Çünkü bu dönemde var olan kartlar dahilinde Türkiye'nin
kimliksel değerlerinin artık niyi niyetli tarafsızlık politikası ile araçsallaşamayacağı yani
Türkiye'nin komüniteryanizminden gelen partikülarist yaklaşımının bu politika ile
kaybolmayacağı anlaşıyordu. Daha önce de ifade edildiği gibi, Soğuk Savaş'ın
sonlanmakta olduğu bu geçiş döneminde, uluslararası toplum artık eskisi gibi net çizgilerle
ikiye bölünmüş değildi. Soğuk Savaş dönemi boyunca, BM Güvenlik Konseyi'nin karar
alayacağı Türkiye açısından bir güvenlik subabı olur, ve Türkiye'nin partikülarist

⁷⁰⁸ Muhalefet liderlerinin Cumhurbaşkan' Özal'ın dış politikayı yönlendirme tarzıyla ilgili eleştirileri için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.18, Cilt.46, 12 Ağustos 1990, ss.440-444.

⁷⁰⁹ Dönemin iç politikasında yaşanan yetki krizi için bkz. Org. Necip Torumtay, **Orgeneral Torumtay'ın Anıları**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993, ss.107-130.

⁷¹⁰ Sazak, **11 Eylül Gölgesinde Saddam**, ss.40-43.

⁷¹¹ Bakan Bush'un ifadeleriyle, Cumhurbaşkan' Özal, Bush'un, İkinci Dünya Savaş'ından sonraki hataların tekrar edilmemesi gerektiği konusunda uyararak, Saddam Hüseyin'in Kaddafi'den de tehlikeli olduğunu hatırlatmıştı Bush, Scowcroft, ss.326, 332.

⁷¹² Irak'ın Kuvvet ılgalı esnasında Türkiye'nin Başdatıdaki Büyükelçisi olan Sönmez Köksal ve Cumhurbaşkan' danışman' Kaya Toperi'nin ifadeleri için, Sazak, **11 Eylül Gölgesinde Saddam**, ss.42-43.

si için elverişli ortamē sağ larken, artđk bu geçik adđ ē gōrōlōyordu. Tōrkiye, kimliksel değ erlerinden kaynaklanan, uluslararası dōzene olan bağ lđđ ēnē artđk tarafsēzlđk politikasēyla sağ layamayacağ ēnē anlēyor ve yeni bir politika arayāēnē giriyordu. Bu yeni politika arayāē Tōrk komōniteryanizminin Tōrkiyeōye sunduğ u partikōlarist yaklakēmēn yeniden şekillenmesi ve/veya Tōrkiyeōnn kimliksel değ erlerinin yeniden araçsallakmasē anlamēna geliyordu. Bōylece, Tōrkiye, orta yolu bulmasēnē evrensel olanla yer olan arasēndaki dengeyi kurmasēnē sağ layacak yeni bir politika arayāēna giriyordu.

Sōz konusu denge arayāē ise aynen Sođ uk Savak dōneminde 1960đlardan itibaren olduđ u gibi, Tōrk komōniteryanizminin, kendi gōvenliđ i ve menfaatleri için, ABD ile olan ilikkilerinde Amerikan kozmopolitanizmini sēnēlandēma girikimleri demek oluyordu. Gerçekten de kriz esnasēnda Tōrkiye ačsēndan Tōrk-Amerikan ilikkilerine bakđđđ ēnda, bu sēnēlandēma ihtiyacēnē ve girikimlerini gōrmek mōmkōndō. Zira her ne kadar hem Tōrkiye hem de ABD, uluslararası dōzenin ihlalinin kabul edilemezliđ i konusunda bōyōk bir uzakē içinde olsalar da, bu ihlalin nasē giderileceđ i yani dōzenin eski haline nasē geleceđ i konusunda aynē bōyōk uzakēyē gōstermekte zorlanēyorlardē Tam da bu noktada, TBMM oturumlarēndaki tartēmalarda gōrōldōđ ü gibi, ABDōnin niyeti sorgulanēyor ve Tōrkiyeōnin kendi menfaatlerine yōnelik olarak yani mikro yōkōmlōlōkerli için de ABDōden bazē noktalarda farklılakmasē gerektiđ inin altē çiziliyordu. Bu bađ lamda bu dōnemde muhalefetin yaptđ ē elektirilerde, Tōrkiyeōnin 1950đler Tōrkiyeōsine dōnme ihtimaliyle ilgili, yani Tōrkiyeōnin partikōlarist yaklakēmēnēn siliklemeyle ilgili endikeler mevcut olduđ u ifade edilebilir.

Tōm bunlara ek olarak, bu dōnemde Tōrk-Amerikan ilikkilerinin, uluslararası toplumun uluslararası dōzenle ilgili tutumunun da bir yansēmasē olarak kabul edilmesi gerektiğ i ifade edilmelidir. Irakōn Kuveytō iğgalinden hemen sonra uluslararasıdōzenin ihlali herkesçe kabul edilirken, bu dōzenin nasē eski haline getirileceğ i konusunda barēk planlarē ve arabuluculuk girikimlerinde gōrōldōđ ü gibi nasē ki farklılđklar oluktaysa, Tōrkiyeōde ABDōye yōnelik kōpheler de tam da bu farklılđklarēn gōndeme geldiğ i dōnemde yođ unlakēyordu. Buna rađ men, her ne kadar Tōrkiyeōnin bu dōnemde ABD ile olumlu ilikkilerinde Cumhurbakkanē Ōzālōn tutumunun ōnemli rol oynadđ ē dōkōnōlse de, buraya kadar ačđlananlardan anlakđacađ ē gibi, Tōrk-Amerikan ilikkilerinin bu dōnemde herhangi bir krizle karkđakmamasēnē ve mecliste dile getirilen kōphelere rađ men olumlu seyretmesinin en temel nedeni ABDōnin uluslararası dōzen çerçevesinde hareket etmesi oluyordu. ABD, BM

nde hareket ederek, müttefiklik ilişkilerini sağ lama uluslararası toplumda hakim olan norm ve innaç yani makro yükümlölükleriyle, kendi menfaatine yönelik olan mikro yükümlölükleri arasındaki dengeyi ararken, ABD ile BM Güvenlik Konseyi kararları olarak somutlanan makro yükümlölükleri noktasında uzaklıyordu. Bu bağ lamda bu dönemde, bu çalış manın kuramsal bölümünden de hatırlanacağı gibi, uluslararası düzenin önceliğini savunan çoğ ulcu görüşün, hem Türkiye'nin hem de ABD'nin dış politikasında hakim olmasının, Türkiye ve ABD'nin uyum içerisinde olmalarını sağ ladığı fark ediliyordu.

3.1.2. Koalisyon kuvvetlerinin müdahale süreci (16 Ocak 1991- 28 şubat 1991)

3.1.2.1. Uluslararası düzenin yeniden tesisi konusunda uluslararası toplum ve ABD'nin tutumu

16 Ocak 1991 tarihinde ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetleri tarafından başlatılan, Irak'a karşı önce hava sonra da kara müdahalesini içeren ve neredeyse bir buçuk ay boyunca devam eden süreçte, uluslararası toplumda Iraklı kuvvetlerin Kuveyt'ten askeri güçle çıkarılması gerektiğini konusunda ağırlıklı bir muhalefet olmamasına rağmen, bu müdahalenin ne kadar sürmesi ve ne şekilde gerçekleşmesi konularında birtakım görüş ayrılıkları yaşanmaktaydı. Bu bakımdan, 16 Ocak- 28 şubat 1991 tarihleri arasında gerçekleşen müdahale sürecindeki uluslararası toplumun durumunun, BM Güvenlik Konseyi'nin 29 Kasım 1990 tarihinde aldığı 678 sayılı kararından sonraki halinin devamı niteliğinde olduğunu kabul edilebilir. Zira hatırlanacağı üzere, BM Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararından sonra da uluslararası toplumda, uluslararası toplumun birarada yaşama kuralları gereği olarak uluslararası düzenin eski haline getirilmesi gerektiğini konusunda net bir uzlaşma varken bunun nasıl olması gerektiğini konusunda görüş ayrılıklarının ortaya çıkması ve bunun en somut örneklerini ise bu dönemde BM Genel Sekreterliği'ne sunulan bazı planlar oluşturmaktaydı. Böyle olmakla birlikte, Irak tarafından Kuveyt'in işgaliyle gerçekleşen uluslararası düzenin ihlalinin bir an evvel giderilmesi yani uluslararası düzenin yeniden tesis edilmesi gerekliliğini ağırlıkla basamak ve söz konusu görüş farklılıkları Irak'a yönelik müdahaleyi engelleyecek boyuta varmamaktadır.

Bu bakımdan müdahale sürecinde de, hava müdahalesi olarak başlayan çatışmanın önce bir an evvel sonlandırılması daha sonra da bu müdahalenin bir kara müdahalesine dönüşmemesi için çeşitli arabuluculuk girişimlerinin gerçekleşmesi, müdahale öncesi dönemi

ne kadar müdahale sürecinde de uluslararası toplum
nisi ve süresi konusunda görüş ayrılıkları yakansa da, bu
dönemde de uluslararası toplum, uluslararası düzenin bir an evvel yeniden tesis edilmesi
gerekli i, yani Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten çekilip, Kuveyt'in egemenliğine kavuşturulması
gerekli i konusunda hemfikir kalmaktadırlar. Bu bağlamda, bu dönemde de uluslararası toplumda,
uluslararası düzenin ihlal edilmezliği i, ve/veya ihlal edilmesi durumunda da bunun bir an evvel
giderilmesi görüşlerinin ağırlık basması sebebiyle, çoğunluğun görüşü hakim görünmektedir.

15 Ocak 1991 tarihinde Irak'ın BMGK'nın 678 sayılı kararı gereği i kendisine verilen
süre sonunda hala Kuveyt'ten çekmemesi sebebiyle, ABD yönetimi *National Security
Directive 54* (NSD 54) kabul ederek, bu bölgedeki hayati çıkarlarını korumak amacıyla
askeri müdahale yoluna başvuracağını açıklamaktadırlar. Bu kararda, BM Güvenlik Kurulu'nun o
zamana kadar aldığı u ekonomik yaptırımların Irak üzerinde sınırlı bir etkisinin
olduğunun ve beklenen sonucu yani Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi sonucunu sağlamadığı için
altı çiziliyordu. İlgilin daha fazla uzaması ise Kuveyt ülkesi ve halkının daha fazla zarar
görmesi ve ABD ile dünya ekonomisinin daha fazla yara alması anlamına gelecekti. Irak'ın
iğalinin kabul edilmezliğinin vurgulandığı bu kararda Başkan Bush, Irak'ın Kuveyt'ten
çekilmesi Kuveyt'teki meşru hükümetin kurulması bölgedeki ABD vatandaşlarının
güvenliği i ve Körfez Bölgesinin güvenlik ve istikrarının sağlanması için, BM Güvenlik
Konseyi kararlarının da dahil olduğu uluslararası hukukun hak ve yükümlülükleri dahilinde,
ve BM Şart'ın 51. maddesinde meşru müdafaa hakkına dayanarak, ABD askeri kuvvetlerine
müttefikleriyle beraber hava, deniz ve kara müdahalesi yapma iznini veriyordu.⁷¹³ Buraya
kadar NSD 54'ün, ihlal edilmik olan uluslararası düzenin yeniden tesisi amacıyla odaklandığı
fark edilmekteydi.

Kararın devamında, yukarıda bahsi geçen amaçlara ulaşmak için ABD askeri
kuvvetlerinin koalisyon ortaklarıyla ne yapacağı da bildiriliyordu. Karara göre, ABD
liderliğindeki koalisyon kuvvetleri Suudi Arabistan ve Körfez Körfez Birliği Konseyi'nin diğer
üyelerini Irak'tan gelebilecek bir saldırıdan koruyacak; Irak'ın komşu ve dost ülkelere yönelik
balistik füze saldırılarına engelleyecek; Irak'ın kimyasal, biyolojik ve nükleer silah kapasitesi
ile kumanda, kontrol ve iletişim kapasitelerini yok edecekti.⁷¹⁴ Bu noktada fark edilen oydu
ki, ABD bu kararıyla, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi ve Kuveyt'in egemenlik hakkının

⁷¹³ The White House, **National Security Directive 54**, 15 Ocak 1991, ss.1-2,
<http://www.fas.org/irp/offdocs/nsd/nsd54.pdf> (1 Ağustos 2013).

⁷¹⁴ Ibid.

mik olan uluslararası düzenin yeniden tesisinin de
yok etme gibi bir amaç da belirlemik oluyordu.

Dolayısıyla ABD, bu kararıyla, amaçları uluslararası düzenin yeniden tesisinin ötesine geçiriyordu. Çünkü Irakın kimyasal, biyolojik ve nükleer silah kapasitesinin yok edilmesi, bir yandan bu silahların küresel güvenliğini tehdit etmesi sebebiyle kozmopolitan adaletle ilgili bir durum oluyor; bir diğ er yandan da yine bu silahların Irak tarafından ilerde İran'a yönelik olarak kullanılması ve bölgesel düzeni de etkirmesi ihtimali sebebiyle uluslararası düzenin ileriye yönelik olarak korunması anlamına geliyordu. Zaten tam da bu noktada, bu dönemde uluslararası toplumda bazı görülen farklılıklar dikkat çekmeye başlıyordu. Bunlardan en önemlisi ise bu dönemde değişim sürecinin içerisinde olan Sovyetler Birliği'nden gelmekteydi.

Gerçekten de, ABD ve 28 ülkeden oluşan koalisyonun⁷¹⁵ hava müdahalesinin başladığı 16 Ocak 1991 tarihinden kara müdahalesinin başladığı 25 Şubat 1991 tarihine kadar olan süreçte, SSCB'nin dış politikasının temel amacı bu savak hava müdahalesiyle sonlandırılmak ve karadan bir savak başlamasını engellemek olmuştur. SSCB'nin yeni Dışişleri Bakanı Aleksandr Besmertnik, ABD yönetimine, Irakla karkı yapılan bombalamaların ilk birkaç gününde dahi ağır derecede tahrip edici olması sebebiyle BM Güvenlik Konseyi'nin yeniden toplanıp bu bombalamanın durmasını yönünde karar alması için teklifte bulunacağını iletıyor, bu teklif ise ABD yönetimince kabul edilemez olarak nitelendiriliyordu zira koalisyon kuvvetlerince Irak kuvvetlerine yönelik yapılan bombalamaya kısa bir ara dahi verilirse, ABD Dışişleri Bakanı Baker'ın ifadeleriyle Saddam Hüseyin "yaralarından sarabilir ve savak daha güçlü şekilde dönebilir" idi.⁷¹⁶ Ek zamanlı olarak, SSCB Devlet Bakanı Mikhail Gorbaçov da Bakan Bush'la çatışmanın tırmanmaması için kara müdahalesi başlatmadan bir atekkesin gerekli olduğunu vurguluyordu. Ancak Saddam'dan henüz geri çekilmeyle ilgili hiçbir ıkarret alınmazken, ABD yönetimine göre böyle bir atekkes mümkün olamazdı. Bu konuyla ilgili olarak, Baker'a göre savak ara vermek, savakın kısa sürede sonuçlanmasını engelleyebilirdi. Kaldı ki SSCB'nin kara savakını engelleme amaçlı bu girişimleri, koalisyonda da bir ayrışma neden olabilir ve koalisyon kuvvetlerinin zayıflaması

⁷¹⁵ Koalisyon üyeleri şu şekildedir: ABD, Suudi Arabistan, Birleşik Krallık, Mısır, Fransa, Suriye, Fas, Umman, Pakistan, Birleşik Arap Emirlikleri Katar, Bangladeş, Kanada, İtalya, Avustralya, Hollanda, Nijer, İspanya, Senegal, Belçika, Bahreyn, Afganistan, Arjantin, Polonya, Güney Kore, Yunanistan, Danimarka, Norveç, Macaristan. *Military Statistics: Gulf War Coalition Forces by Country*, http://www.nationmaster.com/graph/mil_gul_war_coa_for-military-gulf-war-coalition-forces (1 Şubat 2014).

⁷¹⁶ Baker, 391.

in Başkan Bush, ABD'nin eski Başkanları Johnson ve
aruz kaldıkları baskı sonucunda bombalamayı zaman
zaman durdular. Ancak bu duraksamaların düşmanları daha da güçlenmesi durumunda bir
sonuca hizmet etmediğini hatırlayarak, Gorbacov'un önerilerine ve kara operasyonunu
engelleme girişimlerine karşı çıkıyordu.⁷¹⁸

Sovyetler Birliği'nden Başkan Gorbacov ve Dışişleri Bakanı Gromyko durumunda bir
bakka isim daha hava müdahalesinin en kısa sürede sonlandırılması için çaba sarf ediyordu.
Bu isim Gorbacov'un danışmanı ve dış politikadaki Ortadoğu sorumlusu Yevgeny Primakov
oluyor ve Primakov da Doğu'dan Irak yönetimiyle iletişim kurarak arabuluculuk yapıyordu.
Primakov, Saddam Hüseyin ile yaptığı görüşmelerde, Hüseyin'in, ABD'nin Irak'a çok zarar
veremeyeceğini çünkü Orta Doğu'da İran gibi koyu bir ABD muhalifi ülke olduğunu müddetçe
ABD'nin Irak'a zayıflatmayacağına alamayacağını kanıksanına sahip olduğunu görüyordu.⁷¹⁹ Bakka
bir ifadeyle, Irak liderine göre, ABD, Ortadoğu'daki menfaatleri için Irak'a tehlikeye atacak
bir durum yaratmak istemezdi. Böyle olmakla birlikte, Saddam Hüseyin tarafından gözden
kaçırılan nokta ise şu oluyordu: Uluslararası toplum, artık derin bir kutuplaşma olduğunu ve
bu sebeple de süpergüçlerin politikalarını Doğu-batı rekabeti çerçevesinde belirledikleri bir
ortam değildi. Gorbacov'un başkanlığı ile, SSCB'nin eski ideolojik politikalarını bırakması ve
bunun sonucunda da dış dünya sürecine girmesi, bundan sonra uluslararası topluma Doğu-batı
rekabetini temel alan politikalarını değil de, uluslararası toplumun birarada yaşamaya
kurallarının temel alınacağı politikalarını hakim olacağına habercisiydi. Bununla paralel
olarak, Amerikan kozmopolitanizminin ABD'ye sunduğu evrenselci yaklaşım da bundan
sonra Doğu-batı rekabetine dayanmayacaktır. Irak'ın Kuveyt işgali, ABD ve uluslararası
toplumun diğer üyelerince bu çerçevede okunmaktaydı. Bu işgal, uluslararası düzenin
ihlaliydi. Uluslararası toplum, artık söz konusu uluslararası düzenin ihlalinin gözden
kaçırılmasına neden olacak bir kutuplaşma içerisinde de değildi.

Saddam Hüseyin'in bu yanlısına, yani Hüseyin'in uluslararası toplum nezdinde o
an itibarıyla gerçekleşen dönüşümü fark edemediğini gören Primakov, Irak- ABD

⁷¹⁷ Bu noktada konunun altına çizmek gerekli görünüyor: Gorbacov liderliğiindeki SSCB'nin Irak'a yönelik bir kara
savaşını engelleme girişimleri, ABD yönetimi tarafından Gorbacov'un "gambiti" (hesaplı hareketi) olarak
nitelendirilmikti. Yönetime göre, bu girişimler, prestij kaybında olan SSCB'nin bu prestijini yeniden kazanma
çabasıydı. Baker'ın ifadeleriyle ağırtı ki "Körfez Savası bir Amerikan novu" idi ve en azından kara savaşını
engellleyen bakarı bir barış girişimi Sovyetler Birliği'nden bu krizin sonuçlanmasında rol oynadıkları dünyaya
gösterecekti. Bkz. Baker, s.402. Ayrıca bkz. Bush, s. 470.

⁷¹⁸ Bush, Scowcroft, s.454.

⁷¹⁹ Primakov'un Saddam Hüseyin ile görüşmeleri için bkz. Yevgeny Primakov, **Russia and the Arabs: Behind
the Scenes in the Middle East from the Cold War to the Present**, New York: Basic Books, 2009, s.315.

Irak yönetimine Kuveyt'ten geri çekilmesiyle ilgili bu konuyla ilgili temel endikisi ise, SSCB'nin, BM Güvenlik Konseyi kararlarında belirtilenden farklı bir uzaklaşma bulmasıydı. Zira ABD yönetimi, BM Güvenlik Konseyi kararlarında olduğu gibi öncelikle Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten kolayca çekilmesi gerektiğini düşünüyordu. Oysa ki SSCB'nin Irak yönetimine sunduğu teklifler, önce Irak kuvvetleri ile koalisyon kuvvetleri arasındaki ateşkese gerekli görünürken, Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten çekilmesi ikini ise söz konusu ateşkisten sonra gerekli görüyordu.⁷²⁰

Hava müdahalesinin neredeyse birinci ayağı sonlandırdığı dönemde Bağıdat'ta bulunan Primakov, 13 Şubat 1991 günü, Saddam Hüseyin'in barışa bir çözüme olumlu baktığı yönünde bir mesaj iletiyor, bunun üzerine de Gorbaçov, Saddam Hüseyin'in Yardımcısı Tarık Aziz'de görüşmek amacıyla onu Moskova'ya davet ediyordu.⁷²¹ Sovyet girişimlerinin devam etmesi sonucunda, 18 Şubat 1991'de yani kara savakı başlamasından tam bir hafta önce, Gorbaçov- Aziz görüşmeleri gerçekleşiyor ve Ortadoğu için kapsamlı bir barış teklifi ortaya konuluyordu. Gorbaçov'un barış planına göre, Irak öncelikle Kuveyt'ten geri çekilmeye niyetli olduğu belirtilen ve bunun için de bir tarih verecek; bunun üzerine Irak ile koalisyon kuvvetleri arasında ateşkes yapılacaktır ve ateşkisten hemen sonraki gün Irak birlikleri Kuveyt'ten çekilecek; geri çekilen Irak birliklerine de koalisyon kuvvetleri tarafından herhangi bir saldırı yapılmayacaktır.⁷²² Bu görüşmede Aziz'in, Irak'taki krizin en başından beri gündeme getirdiği Ortadoğu'daki genel barış ne olacağı sorusuna ise Gorbaçov, bu konuyu BM'ye ileticeğini ve bu konunun da Körfez kriziyle beraber ele alınması için ısrarcı olacağı cevabını veriyordu. Baker'a göre, Gorbaçov'un bu yaklaşımı *Irak'ta agresif tutumunu gölgelemeye çalışarak bir barış bağlantısı (linkage) politikası* idi.⁷²³ Bu barış teklifi Aziz tarafından Saddam'a iletilmek üzere Bağdat'a götürülürken, ABD Bakanı Bush, Gorbaçov'un çabalarını takdir etmekle birlikte bu planın kabul edilemezliğini vurguluyordu zira ABD yönetimine göre, Irak birliklerinin Kuveyt'ten kolayca çekilmesi olmalıydı ve başka hiçbir konuyla barış bağlantısı kurulamazdı.⁷²⁴ Kaldı ki hava müdahalesi o ana kadar ne kadar iyi

⁷²⁰ Bush, Scowcroft, s.468.

⁷²¹ Ibid., s.470.

⁷²² Baker, s.404.

⁷²³ Ibid., s. 404.

⁷²⁴ Bu bağlamda Körfez Krizi boyunca ABD'nin SSCB'ye 3 Ağustos 1990 tarihinde imzaladıkları ortak bildiriye hatırlatılması önemlidir. ABD Dışişleri Bakanı Baker ve Rus meslektaşları Shevardnadze arasında imzalanan bu bildiri, ABD ve SSCB'nin BM Güvenlik Konseyi kararlarına bağlılıklarını vurguluyor, ve Irak'tan kolayca çekilme konusunda Kuveyt'ten çekilmeye ikna etmeleri, ve işgalin sonlandırılmasına da Saddam Hüseyin'in istediği şekilde Arap-İsrail sorunuyla barış bağlantılarını ABD tarafından aralarında imzalanan bu bildirinin ihlali olarak yorumlanmakta

sitesinin yüzde 40'ine yok edilmik olasına rağ men,
nı saldırekabilyetinin tam olarak yok edilmeden savakē
sonlandērmak Irakōn kimdi olmasa da daha ilerde içinde bulunduğ u bölgede çok ciddi bir
tehdit olarak çēkmasēna neden olacaktē⁷²⁵ Bu sebeple Scowcroft'ın ifadelerine göre, hava
müdahalesi ne denli bakardē olursa olsun, Irakōn saldırekabilyetinin yok edilmesi için kara
harekatēelzemdi.⁷²⁶

25 şubat 1991 tarihinde başlayan kara müdahalesi baklar baklamaz, Tarē Azizōn
SSCB'nin Bağ dat Büyükelçisine, Saddam Hüseyinōn Gorbaçov'dan BM'yi atekkes kararē
almaya çağ ēmasē yönündeki ricasēnē iletiyor ve Irakōn BM Güvenlik Konseyi'nin 660 saydē
kararē çerçevesinde geri çekileceklerini söylüyordu. Başkan Bush'a göre, Saddam Hüseyin
aslında zafer ilan etmikti ve ordusunu olabildiğ ince kurtarmaya çalēıyordu.⁷²⁷

Gerçekten de ABD yönetimine göre Saddam Hüseyinōn teklifi yine kabul
edilemezdi çünkü Irak yönetimi BM Güvenlik Konseyi'nin hiçbir kararēna o ana kadar
uymamātē Kaldēki ABD için sorun kıydu: koalisyon kuvvetleri Irak birliklerinin Kuveyt'ten
çekilip öylece Irak'a dönmelerine izin vermeli miydi, yoksa silahlarēnē bēraktēēp öyle mi
gitmelerini sağ lamalēydē Her ne kadar Baker'a göre, Iraklıdarēn silahsēzlandēdmasē BM
Güvenlik Konseyi kararlarēnē akan bir tutum olsa da, Scowcroft'a göre ise, Saddamōn bu
teklifine yönelik herhangi olumlu bir ıkaret olmamasē silahsēzlandērmanēn yapıdmasē
gerekliiğ ini ortaya koyuyor bu sebeple de ABD yönetimi Scowcroft'ın yaklakēnēnē
benimsiyordu.⁷²⁸ Kaldē ki Başkan Bush da, Saddam Hüseyinōne ait birliklerin Kuveyt'e
yaptēklarēndan sonra, hiçbirkey olmamēçasēna Kuveyt'ten çēkēp Irak'a geri dönmelerine izin
veremeyeceğ ini anēlarēna not düküyordu.⁷²⁹ Sonuç olarak kara müdahalesi bakladēktan 100
saat içinde Başkan Bush ulusa seslenerek, Kuveyt'ın kurtardēdēğ ēnē ve koalisyon kuvvetlerinin
de askeri hedeflerine ulaştēklarēnē bildiriyor ve böylece atekkes ilan edilmik oluyordu. Toplam
6 hafta süren Körfez Savakē sonucunda Saddam Hüseyinōn ordusu çok ciddi bir darbe almā,
ve Kuveyt'ten çekilmikti. Hüseyin ise hala yönetimin bakēndaydē

ve bu sebeple de ABD yönetimince kesinlikle kabul edilmemekteydi. Bkz. Bush, Scowcroft, ss.368-369, 377-378.

⁷²⁵ Ibid., ss.477-478.

⁷²⁶ Bush, Scowcroft, ss.463.

⁷²⁷ Ibid., ss.481.

⁷²⁸ Ibid., ss. 482-483.

⁷²⁹ Ibid.,s.483.

Körfez Savakē esnasındaki uluslararası toplumdaki en büyük tehdit bu savak aracılığıyla Saddam Hüseyin'i devirmeye kadar ileri gidip gitmeyeceği idi. Bu noktada uluslararası kamuoyunda ABD ve müttefiklerine yönelik kayda değer bir tepki vardı. Dünyanın birçok yerinde ABD ve müttefiklere ait kuruluşlar bombalarla saldırılara maruz kalıyor, farklı ülkelerdeki protestocular ABD bayraklarını yakmaktan geri durmuyordu.⁷³⁰ Anlaşılardan oydu ki bu dönemde uluslararası toplum ve kamuoyunda BM Güvenlik Konseyi kararıyla harekete geçen koalisyon kuvvetlerinin, uluslararası düzen çerçevesinde hareket etmeleri temenni ediliyordu. Başka bir ifadeyle Irak'a yönelik müdahalenin amacı Irak tarafından ihlal edilen uluslararası düzenin yeniden tesis edilmesi olmalı ve bu amaçla akmamalıydı. Bu bakımdan bu dönemde de, düzenin öncelikli ini savunan ve Bush'un önderliği ini yaptığı için ulcu görüş, uluslararası topluma hakim olmak görünüyordu.

ABD'nin Saddam Hüseyin'i devirme ihtimalinin neden olduğu bu tepki, savak esnasında Başkan Bush'un bir çok kez, Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ABD tarafından hok karıdanacağı yönünde ifadeler kullanmasıyla olmasaydı. Ancak yine Bush'un ifadesiyle, Hüseyin'in devrilmesi ABD'nin amacı değildi ve bu durum Irak halkına bağlıydı. Diğer taraftan dönemin ABD Genelkurmay Başkanı Colin Powell seneler sonra kaleme aldığı otobiyografisinde, ABD yönetiminin Hüseyin'in devrilmesini ümit ettiğini ancak BM kararının sadece Kuveyt'i özgürlektirmeyi hedeflemesinden ötürü ABD'nin Irak liderini devirmeye yönelik bir plan içine girmediğini anlatacağı⁷³¹ Aynı şekilde, Körfez Savakē sırasında bölgedeki ABD ordusunun başında bulunan General Norman Schwarzkopf da "Körfez'deki askeri operasyonlarımızın hukusal temelini oluşturan BM kararları çok kesindi..Bu görevi yerine getirmek için her eylemi yapabiliydik. Ancak tüm ülkeyi ele geçirmek amacıyla Irak'ı işgal yetkimiz yoktu" sözleriyle⁷³² ABD'nin bu savakta neden Bağdat'a kadar ilerlemediğini anlatacağı Aynı durumu Başkan Bush'un danışmanı Haass ise Başkanın ABD'nin dünyanın geri kalanıyla anlaşma yapması için düşünmesi ve bu anlaşmayı ihlal etmek istememesiyle açıklayacağı⁷³³ Anlaşılardan bu dönemde ABD, uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç çerçevesinde hareket ederek, kendini uluslararası toplumun birarada yakama kurallarına bağlı görüyor, bu kurallardan bağlı olarak hareket etmiyordu. Buna ek olarak, hem Başkan Bush hem de ulusal güvenlik danışmanı Scowcroft, seneler sonra

⁷³⁰ **Ayın Tarihi**, 3 kış 1991, 6 kış 1991.

⁷³¹ Powell, s.490.

⁷³² Sazak, **11 Eylül Gölgesinde Saddam**, s.72.

⁷³³ Haass, **War of Necessity, War of Choice: A Memoir of Two Iraq Wars**, s.131.

ABD'nin Körfez savakē sonunda Irak'ē iğgal etmesinin parçalanmasēna neden olabileceğ ini, bu sebeple de bu durumun ABD'nin bu bölgedeki temel müttefikleri Suudi Arabistan ve Türkiye'yi rahatsız edeceğ ini ifade edeceklerdi.⁷³⁴ Böylece ABD, bu savakta Irak tarafından ihlal edilmik olan uluslararası düzeni yeniden tesis etmekle, başka bir ifadeyle Kuveyt'e egemenliğ ini teslim etmekle yetiniyor, ve bu şekilde de uluslararası toplumun birarada yaşamaya kurallarēna bağ lē kalēyor, yani uluslararası düzen çerçevesinde hareket ediyordu. ABD, uluslararası düzen çerçevesinde hareket etmesi, ABD yönetimi tarafından da ABD'nin müttefiklerinin ve kaçınılmaz olarak da kendi menfaatleri açısından gerekli görünüyordu.

Sonuç olarak, BM Güvenlik Kurulu'nun 678 sayılı kararında belirtildiğ i gibi Irak'ın bu karardaki 15 Ocak 1991 tarihinden önce kovulsuz olarak Kuveyt'ten geri çekilmeye yanaşmamasē ABD liderliğ inde koalisyon kuvvetleri için askeri müdahaleyi kaçınılmaz kēliyordu. Hava müdahalesi esnasında bu savakēn bir de kara savakēna dönükmemesi adına özellikle de Sovyet Birliğ i tarafından baklatılan girikimler, BM Güvenlik Konseyi kararlarındaki *İrak'ın kovulsuz geri çekilmesi* maddesini tam olarak karkēdayamadığ ından, hava müdahalesi olarak baklayan savak, kara müdahalesine de dönüküyordu. SSCB tarafından ortaya konulan arabuluculuk örneğ i, savak esnasında uluslararası toplumda ihlal edilen uluslararası düzenin yeniden tesisi konusunda bir fikir birliğ i olmasēna rağ men, bunun nasıl olacağı ē yani müdahalenin nasıl gerçekleştirileceğ i konusunda tam da bir birlik halinde olunamadığ ınē gösteriyor ancak sonuçta uluslararası düzenin bir an evvel sağ lanmasē gerekliliğ i ağı ĩ basēyordu. Bu şekilde, Irak tarafından Kuveyt'in iğgaliyle ihlal edilen uluslararası düzenin yeniden tesis edilmesi gerekliliğ i, yani Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten çekilerek Kuveyt'in egemenliğ ine yeniden kavuşmasē gerekliliğ i, ABD liderliğ indeki koalisyonun hem uluslararası toplumun geri kalanında bu müdahaleyi engelleyecek derecede bir muhalefetle karkēakmasēnē engelliyor, hem de koalisyonun dağ ılmadan bu müdahale sürecini tamamlamasēnē sağ lēyordu. Görülen oydu ki uluslararası düzenin bir an evvel tesis edilmesi gerekliliğ i, uluslararası toplumun ortak duruş u ve hareketi için en önemli çekāk noktasē oluyor ve bu durum bu dönemde uluslararası toplumda çoğ ulcu görükn hakim olduğ unu gösteriyordu.

⁷³⁴ Bush, Scowcroft, ss.488-499.

Koalisyon kuvvetlerinin askeri müdahalesinin başladığı 16 Ocak 1991 tarihinden önceki dönemde Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararlara uyarak, uluslararası toplumda hakim olan fikirler ve inanç doğrultusunda, yani makro yükümlülükleri doğrultusunda hareket etmek olduğunu ifade etmiştik. Bu sebeple Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi kararları olarak somutlanan makro yükümlülükleri ile kendi menfaatine yönelik olan mikro yükümlülükleri arasındaki dengenin tarafsızlıkla sağlanamayacağı hakkında fikir birliği olukmuk olmasına rağmen, bu dengenin nasıl sağlanacağı hakkında bir uzlaşma mevcut olmadığı da altı çizilmikti. Önceden de vurgulandığı gibi, bu durum Türkiye'nin taraflı olacağı da gösteriyor, ancak Türk dış politikasındaki bu yeni ve kaçınılmaz taraflı ve dengeli hale getirileceğine de müdahale öncesi dönemde net bir cevap bulunamıyordu. Kıtava müdahalesinin başladığı 16 Ocak 1991 tarihinden kara müdahalesinin sona erdiği 28 Şubat 1991 tarihine kadar olan süreçte, Türkiye'nin dengeli taraflı olarak özetleyebileceğimiz yeni yaklaşımına nasıl somutlaştıracacağına cevap aranmaya devam ediliyordu. Bu dönemde Türk dış politikasındaki Türkiye'nin koalisyon kuvvetlerince bakıldan müdahaleye ne derece müdahil olacağı konusunda karkıktığı çekmez, bu çekmez Türkiye'deki kamuoyunda ve özellikle de TBMM'de yarattığı tartışmalar, müdahale öncesinde olduğu gibi, Türkiye'nin makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi sağlamanın ne denli zorlaştığı gözler önüne sermektedir.

16 Ocak 1991 tarihinde başlayan hava müdahalesinin akabinde, 17 Ocak 1991 tarihli TBMM oturumunda hükümet, Körfez krizi bakımından beri dikkate alındığında meclise üçüncü tezkereyi getiriyor ve Türkiye'deki üslerin, koalisyon kuvvetlerine lojistik amaçla kullanılmaları için meclisten yetki istiyordu. Oylamadan önce söz alan Dışkleri Bakan Alptemoçin, hükümetin bu yetkiyi istemesinin Türkiye'nin savakta taraf olması ve Türkiye'nin ikinci cephe haline geleceğini anlamasına gelmediğinin altını çiziyor ve bunun yine tedbir amaçla bir yetki talebi olduğunu vurguluyordu.⁷³⁵ Buna ek olarak söz alan Devlet Bakanı Kamran İnan da, Türkiye'nin Irak'a askeri güç gönderse dahi bunun Irak'a karşı bir savak ilan olmayacağına, sadece ihlal edilen uluslararası düzenin yeniden tesis edilmesi için yapıdan bir müdahale olacağına ifade ediyordu. Ona göre Türkiye daha önce de Kore'ye asker göndermiş ancak Kore'ye karşı savak ilan etmemişti. Şimdi de Körfez krizinde 28 ülke Suudi Arabistan'a

⁷³⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem. 18, Cilt.55, 17 Ocak 1991, ss.294-295

rk̄ savak ilan etmemikti. K̄an̄a göre Türkiye de asker
lmayacaktır⁷³⁶

Hükümet kanad̄ın̄ görükleri bu k̄ekildeyken, muhalefetten ise söz konusu yetki talebine ciddi tepkiler yükseliyordu. Zira muhalefet hükümetin bu talebinin Irak̄a kark̄ ikinci bir cephe aç̄mas̄ anlam̄a geleceğ̄ ini savunuyor bu sebeple de hükümet tutars̄z aç̄klamalar yapmakla suçlan̄yordu.⁷³⁷ Kald̄ ki muhalefete göre, Türkiye savaka eğ̄ er doğ̄ rudan müdahil olursa, hükümetin öne sürd̄ğ̄ ünün tersine savak sonras̄nda bölgede oluturulmas̄ istenen bar̄k ve istikrar ortam̄da söz sahibi olamazd̄ Muhalefet liderlerinden Erdal K̄önü bu görükün̄ü k̄ı k̄ekilde aç̄kl̄yordu: *̄Savak̄tan sonraki kar̄ar̄da, olumlu, bar̄aç̄ ortak güvenliğ̄i kuracak bir rol oynamam̄ız, ancak bizim bu savaka kat̄mamam̄ızla mümkün olur.*⁷³⁸ Buna ek olarak bir diğ̄ er muhalif lider Süleyman Demirel de Türkiye topraklar̄ın̄ savak için kullan̄mas̄ın̄ kark̄ taraf̄n̄ yani Irak̄ın̄ h̄nc̄n̄ üstüne çekmekten başka ike yaramayacağ̄ ın̄ ifade ediyordu. Ayr̄ca Demirel, BM Güvenlik Konseyīnin 678 sayd̄ karar̄ın̄ zorunlu değ̄ il, güç kullanmak isteyenlerce bu yolu aç̄an bir karar olduğ̄ unu vurguluyordu.⁷³⁹

Anlad̄an oydu ki hava müdahalesinin baklad̄ğ̄ 16 Ocak 1991 tarhinin akabinde toplanan mecliste hükümet ve muhalefet aras̄ndaki tart̄kman̄ temelinde Türkiyēnin makro ve mikro yükümlülükleri aras̄ndaki dengenin nas̄l sağ̄ lanacağ̄ ı yani Türkiyēnin komüniteryanizminden kaynaklanan partikülerist yaklak̄ın̄ nas̄l k̄ekilleneceğ̄ i sorusu bulunmaktayd̄ Çünkü daha önce de aç̄kland̄ğ̄ partikülerizmden kaynaklanan dengenin art̄k tarafs̄zl̄k politikas̄yla sağ̄ lanamayacağ̄ ı gör̄l̄yordu. Türkiyēnin yeniden k̄ekillenmesi gereken partikülerizmi hakk̄nda, hükümet ve muhalefet aras̄nda önemli tart̄kmalar oluyordu.

Hükümete göre, Türkiyēnin sadece topraklar̄n̄ lojistik amaçl̄ koalisyon kuvvetlerine aç̄mas̄dahi savaka girmesi anlam̄a gelecek ve Türkiyēyi hedef tahtas̄ haline getirecekti. Bu bak̄ndan Türkiyēnin BM Güvenlik Konseyi kararlar̄ çerçevesinde yani makro yükümlülükleri çerçevesinde hareket etmesi Türkiyēnin kendi menfaatine yönelik yani mikro yükümlülükleri için bir tehdit tekil ediyordu. Bu tehdit iki türlü ortaya ç̄k̄yordu:

⁷³⁶ Ibid., s.314

⁷³⁷ Muhalefet liderleri Doğ̄ ru Yol Partisi (DYP) Başkan̄ Süleyman Demirel, Demokratik Sol Parti (DSP) Başkan̄ Bülent Ecevit, Halk̄n̄ Emek Partisi (HEP) Genel Başkan̄ Fehmi İkk̄lar, Demokrat Merkez Partisi (DMP) Genel Başkan̄ Bedrettin Dalan, Refah Partisi (RP) Genel Başkan̄ Necmettin Erbakan ve Sosyalist Parti (SP) Genel Başkan̄ Ferit K̄sever̄in hükümetin Türkiyēyi savaka sürüklediğ̄ i yönündeki aç̄klamalar̄ın̄ özeti için bkz. **Aȳn Tarihi**, 17 Ocak 1991.

⁷³⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.18, Cilt.55, 17 Ocak 1991, s.299.

⁷³⁹ Ibid., s.307

İrak'a müdahil olursa öncelikle kendisi Irak'ın hedefi Türkiye'ye karşı Irak'a müdahil olursa, Irak'ın güvenliğini kaybedeceğinden Irak sonrasında büyük oranda bölgedeki yapısal kurucu rolü kaybedecekti. Başka bir ifadeyle muhalefete göre, Türkiye'nin Irak'a karşı Irak'a katılması Türkiye'nin kendi menfaatlerini tehlikeye atma pahasına, makro yükümlülüğü çerçevesinde hareket etmesi anlamına gelecekti. Hükümetin talebinin meclis tarafından kabul edildiği bu oturumdan sonra Türkiye nezdinde meydana gelen gelişmeler, koalisyon kuvvetlerinin müdahalesinin devam ettiği 6 hafta boyunca, muhalefetin aynı endişeleri taşımaya neden olacak ve Türkiye'nin üslerini koalisyon kuvvetlerine açmasını da ötesinde asker göndererek bu müdahalenin parçası olup olmayacağı sorusunu Türk dış politikasının en temel çökmez haline getirecekti.

Gerçekten de Türkiye'deki hükümetin meclisten geçirdiği kararlarla bu savaşta tarafsız kalmayacağına göstermesi, Türkiye'nin Irak'ta olan ilişkilerini kaçınılmaz olarak olumsuz etkiliyor ve bu da Türkiye'deki siyasi muhalefet açısından Türkiye'nin Irak'ın hedef tahtasına haline geleceği endişelerini pekiştiriyordu.⁷⁴⁰ Örneğin Irak Dışkleri Bakanı Tarık Aziz, Dışkleri Bakanı Alptemoçin'e gönderdiği bir özel mesajda Türkiye'nin savaşta tutumunu saldırganlıkla nitelendiriyor ve Cumhurbaşkanı Özalp'a Türkiye'yi "Amerikan komplolarının içine sürüklediği"ni ifade ediyordu.⁷⁴¹ Bu sözel gerginlikten sonra iki taraf arasındaki krizi tırmayan bir başka gelişme ise Irak Haber Ajansı INA'nın Türkiye'den havalanan savaş uçaklarının Irak'taki sivil hedefleri vurduğunu söylemesi oluyordu.⁷⁴² Her ne kadar bu iddia Türkiye Dışkleri Bakanlığı tarafından asılsız olarak nitelendirilse de, her iki gelişme de Körfez Savaşı esnasında Türkiye-Irak ilişkilerinin daha da gerilmesine neden oluyordu. Zira Türkiye bu gerginliklerden kısa süre sonra Irak hükümetinden Türkiye'deki temsilciliklerindeki personelini azaltmasını isteyecekti.⁷⁴³

Bu dönemde siyasi muhalefete göre Türkiye'nin kendi menfaatlerine yönelik olan mikro yükümlülükleri bağlamında zarar gördüğü izlenimini veren bir başka gelişme de Türkiye'nin Irak kaynaklı terör eylemleriyle karşılaşmasında Saddam Hüseyin'in cihat çağrılarının üzerine Batı dünyasında ciddi bir endişe oluşurken, bu dönemde Türkiye Körfez savaşına menkıili terörün ilk hedeflerinden biri haline geldi. Koalisyon kuvvetlerinin hava müdahalesinin başlamasından çok kısa süre içerisinde İstanbul, Adana ve Ankara'da

⁷⁴⁰ Bu konuda bkz. DSP lideri Bülent Ecevit'in açılımı **Ayın Tarihi**, 16 Ocak 1991.

⁷⁴¹ **Ayın Tarihi**, 26 Ocak 1991.

⁷⁴² **Ayın Tarihi**, 3 şubat 1991.

⁷⁴³ **Ayın Tarihi**, 5 şubat 1991.

3D konsolosluklarına yönelik terör eylemlerinin İpaâda da Türkiye'nin Nürnberg Barkonsolosluğunun da bulunduğu pekçok yerin bombalanması⁷⁴⁵ ve Türkiye'nin Pakistan Lahor'daki Türk Hava Yolları bürosuna protestocular tarafından zarar verilmesi⁷⁴⁶ önemli gelişmeler olarak ortaya çıkıyordu. Türkiye'nin Irak'da ilişkilerinin son derece gergin bir hal alması ve akabinde Türkiye'nin Irak kaynaklı terör eylemleriyle yüzleşmesi bir taraftan Türkiye'deki muhalefet açısından Türkiye'nin üslerini koalisyon kuvvetlerine açarak dahi Irak'ın hedefi haline geldiğini bu sebeple Türkiye'nin savaka asla asker göndermemesi gerektiğini gösteriyor; diğ er taraftan Türkiye'deki hükümet açısından ise hava müdahalesi olarak başlayan bu savakın kara müdahalesine de dönükmesi gerektiğini anlamına geliyordu zira hükümete göre Saddam Hüseyin kontrolden çıkmıştı. Bu bağlamda Türkiye'nin Körfez Savakına asker gönderip göndermeyeceğini konusu hakkındaki tartışmalar savakın sürdüğü altı hafta boyunca devam ediyordu.

Bu tartışmalar devam ederken Türkiye için, bazı gelişmeler aynı zamanda Soğuk Savakın sonlanmakta olduğunu bu geçik döneminde iç içe geçen güvenlik kavramlarına ve düzen-adalet ayrımazlığına gösteriyor ve TBMM daha önce benzeri görülmemiş konukmalara kahitlik ediyordu. Koalisyon kuvvetlerinin hava müdahalesini baklatmalarından kısa süre sonra mecliste Körfez Savakıyla ilgili toplanan oturumda, savakın Türkiye açısından yarattığı eşikentler ele alınırken, göç konusu gündeme geliyordu. Bu dönemde Körfez Savakı sebebiyle Türkiye'nin doğusundan batısına yakanan göç hareketi, hareket eden bu nüfusun barınma ve ik bulması sorunlarına gündeme getiriyordu. Diğ er taraftan yine bu dönemde bir bakka göç hareketi daha vardı. Irak'tan Türkiye-Irak sınırına başlayan göç dalgası⁷⁴⁷ Bu göç dalgası ise Türkiye'ye 1988'de Irak'taki Halepçe olayları esnasında yakanan sığınmacı sorununu hatırlatıyor ve Türkiye'nin yakın gelecekte de benzer bir sığınmacı sorunuyla karşılaşmaya kalabileceğini ihtimalini ortaya koyuyordu. Bu durum ise meclis tutanaklarında görüldüğü üzere endişelere neden oluyordu zira Halepçe olayları sonrasında yakanan göç dalgası Türkiye açısından önemli bir ulusal güvenlik sorunu oluşturmuk ve Türkiye, kendi sınırlarında bir çok terör eylemine maruz kalmıştı.

Diğ er taraftan 1988 senesinde Halepçe'de yakananlar açık şekilde, buradaki halk için insani güvenliğini tehdit eden bir durum olmuştuk. Körfez Savakı esnasında benzer bir göç

⁷⁴⁴ **Milliyet**, Türkiye'de hergün bomba, 28 Ocak 1991.

⁷⁴⁵ **Ayın Tarihi**, 6 kışat 1991.

⁷⁴⁶ **Ayın Tarihi**, 10 kışat 1991.

⁷⁴⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 18, Cilt. 55, 22 Ocak 1991, ss.391, 393.

dönemde TBMM'de demokratik olmayan rejimlerin
arasında güvenlik için büyük bir tehdit olduğu yönünde
konukmalar yapılmamasına neden olmasa bakılmadan dikkat çekiciydi. Gerçekten de ANAP'ın
Bülent Akarcalı'nın sözleri ifade ediyordu:

“Hangi demokratik ülke savaka neden olmuştur? Hiçbiri, İkinci Dünya
Savak'ından bu yana gördüğümüzü savaka neden olan rejimlerin hepsinin,
demokrasi değil, demokrasi değil, demokrasi değil yönetilen rejimler olduğunu; fakat,
buna karşın, bu değerlere sahip ülkelerin, bütün sevimsizliğine, bütün
istenmezliğine rağmen, savaklara cevap verme durumunda olduğunu
görüyoruz.”⁷⁴⁸

Bu bakımdan Türkiye, Körfez Savak'ının devam ettiği bu dönemde, bir rejimin
demokratik olup olmasına ve onun dış politikadaki tavırları arasındaki bağı tartışıyor ve
demokratik değerleri benimsememiş, adalet kavramına önem vermeyen rejimlerin, savaka
meyilli olmaları sebebiyle uluslararası düzen için de bir tehdit oluşturduğu/olabilirliği
ihtimalini gündeme getiriyordu.

Anlaşıldığı kadarıyla, Türkiye Soğuk Savak'ın sonlanmakta olduğu bu geçiş döneminde,
uluslararası düzenin devamlılığı için, düzenin, insani ve kozmopolitan adaleti de
kapsamasından geçtiği gerçeğiyle, Körfez krizi aracılığıyla yüzlekiyordu. Irak'ta, halkına
yönelik kimyasal silah kullanan, bu bağlamda hem kendi halkının can güvenliğini hem de
kitleli imha silah kullanması sebebiyle de esasen tüm insanlığı tehdit eden, bu bakımdan
da insani ve kozmopolitan adaleti dikkate almayan bir yönetimin olmasının, hem Türkiye'nin
güvenliğine, ve egemenliğine, hem de içinde bulunduğu bölge ve hatta dünyaya bir tehlike
olabilirliği konukluyordu. Dolayısıyla uluslararası düzenin tek bakıma yeterli olmadığı ve
devamlılığı için adaleti de tüm boyutlarıyla kapsaması gerektiği, Türkiye tarafından
böylelikle fark ediliyordu. Bu bakımdan bu görüşün Soğuk Savak'ın sona ermekte olduğu bir
dönemde, Türkiye meclisinde de tartışılması küreselleşme sürecinin devletlerin algılarını ne
şekilde etkilediğini göstermesi bakımından önemli olmakla beraber, Körfez Savak'ı o zamana
kadar devletlerin iç rejimleri ne olursa olsun onlarla iyi komşuluk ve tarafsızlık prensibi
dahilinde olumlu ilişkiler geliştiren Türkiye açısından bu konunun gündeme gelmesi
bakımdan bir ilke işaret ediyordu. Türkiye-Irak sınırına yakanan göç dalgası sebebiyle
yapılan bu konukmalar, Körfez Savak'ının sona ermesinden sonra Türkiye'de çok daha fazla
yer tutacaktı zira yakanan göç esas kara müdahalesinin sonlandırıldığı 28 Ocak 1991 tarihinden
sonra Türk dış politikasının kerkende en temel çekmez olacaktı Çünkü uluslararası düzenin,

⁷⁴⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.18, Cilt.55, 20 Ocak 1991, s.373.

şaj daktêdacaê ẽ yani düzen-adalet birlikteliê inin nasê
inde ifade edildîê i gibi, uluslararası toplum açêşândan
önemli bir sorunsal olmakla beraber, Türkiye açêşândan da bahsi geçen çêkmazên ta kendisi
olacaktır

Tüm bu tartêşmalarla görülen oydu ki savak öncesi dönemde olduê u gibi, savak
esnasênda da, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi kararlarêna uyum olarak somutlanan
uluslararası yükümlülükleri yani makro yükümlülükleri ile kendi menfaati için bölge
devletlerine yönelik yükümlülükleri yani mikro yükümlülükleri arasêndaki denge arayêş en
temel itibariyle kendini meclis tartêşmalarênda gösteriyordu. Her ne kadar Türkiye, savak
öncesinden itibaren Irakêa karkê ekonomik ambargo uyguluyor olmasêna ve savak esnasênda
ise üslerini koalisyon güçlerine kullandêrmêk olmasêna ve askerlerini Irak sêñêna kaydêrmêk
olmasêna raê men, ABD'nin kendisinden talep ettiê i, koalisyon güçlerine asker gönderme
talebini yerine getirmeyerek, makro ve mikro yükümlülükleri arasêndaki dengeyi saê lamaya
çalêmmêşê. Özellikle Cumhurbaşkanı Özal ve hükümetin koalisyon güçlerine asker
göndererek destek saê lama konusunda istekli olduklarê bilinse de, meclisteki muhalefet, ve
konuyla ilgili Genelkurmay Bakanlêğ ênê tutumu ve genel olarak da kamuoyunda
Türkiye'de gerçekleşen terör eylemleri sebebiyle pekîken savak karkêê tutum Türkiye'nin
Körfez Savakêna asker göndermesini engellemîk, ve Türkiye'nin êdengeli taraflêşê ẽ bu
çerçeve de somutlanmêşê. Böylece Soê uk Savakêın sonlanmakta olduê u bu geçîk dönemde,
Türkiye'nin partikülarizmi, deê iken kartlar sebebiyle yeniden êekillenmiştir.

Irakêa yönelik hava ve kara müdahalelerinin gerçekleştîê i 16 Ocak-28 şubat 1991
tarihleri arasênda gerçekleştirilen TBMM oturumlarê Türk dêk politikasênê karkêdaktê ẽ
çêkmazlarê ve dolayêşêyla da Türkiye'nin makro ve mikro yükümlülükleri arasêndaki denge
arayêşênê gösterdîê i gibi, Türkiye açêşândan Türk-Amerikan ilişkilerinin de nasê algêdandêşêna
êêk tutmaktadır. Bu dönemde Türk- Amerikan ilişkileri Soê uk Savak döneminden miras kalan
müttefiklik ilişkileri ile êekillenmeye devam etmiş, ancak yine Soê uk Savak döneminde
olduê u gibi, Türkiye açêşândan bazê önemli noktalarda güven problemi de yakanmêşê. Bir
önceki dönemde yani Körfez Savakê başlamadan önceki süreçte de ifade edilmîk olduê u gibi
ilişkilerin olumlu seyretmesinde birçok görüke göre Cumhurbaşkanı Özalêın ve dönemin
hükümetinin etkisi olduê u gibi, bu durum en temel itibariyle ABD'nin bu dönemde
uluslararası düzenò çerçevesinde hareket etmîk olmasêdêr. Türkiye kendisi açêşândan farklı
yükümlülükleri arasêndaki dengeyi ararken, ABD ile êmakro yükümlülükleriò noktasênda
uzlanmêşê. Bakka bir ifadeyle, ABD liderliêindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak birliklerini

Hüseyin'in askeri kapasitesine büyük oranda zarar
ikiminde bulunmadan atekkes ilan etmesi, ABD'nin bu
müdahaleyle ihlal edilmik olan uluslararası düzenin tesisi amacına güttüğü ünü yani uluslararası
düzen çerçevesinde hareket ettiğini gösteriyordu. Anlaşılardan bu dönemde, çalınmanın kuramsal
bölümünden de hatırlanacağı gibi Bull tarafından ortaya konulan ve Kılız Okulu'nun ikinci
jenerasyonun bir bölümü tarafından devam ettirilen, düzenin önceliğini savunan çoğulcu
görüş, hem bir önceki bölümden hatırlanacağı gibi uluslararası topluma, hem de Türkiye ve
ABD'nin dış politika kararlarına etki ediyordu. Türkiye ve ABD'nin uzlaşmalarının en temel
sebebi, ABD'nin de aynen Türkiye gibi, uluslararası toplumun birarada yakama kurallarına
yani uluslararası düzenin olmazsa olmazlarına dikkate alarak hareket etmesi oluyordu.

Böyle de olsa, koalisyon güçlerinin hava ve kara müdahalelerini gerçekleştirdikleri
16 Ocak-28 şubat 1991 tarihleri arasında Türk-Amerikan ilişkilerinin olumlu seyretmesinde
daha önce de belirtildiği gibi Cumhurbaşkanı Özal ve genel olarak dönemin hükümetinin de
rolü vardı Zira bu dönemde birçok vesileyle Özal, Körfez Savağında Türkiye'ye aktif bir rol
çizerek, ABD'nin Türkiye'ye yönelik beklentisine karşılık veriyordu.⁷⁴⁹ Diğer taraftan hem
Dışkleri Bakan Alptemoçin'in hem de Bakan Yâdâr Akbulut'un çekitli zamanlarda
Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi gerektiğini yönündeki açıklamaları⁷⁵⁰, aynı niyete sahip
olan ancak kendi ifadeleriyle de BM'nin o yetkiyi tanımaması sonucunda uluslararası düzenin
gereklerini yerine getiren Başkan Bush yönetimiyle yakın ilişkiler doğmasına neden oluyordu.
Gerçi daha önce de ifade edildiği gibi, Türk-Amerikan ilişkilerinin olumlu seyretmesinde rol
oynayan Cumhurbaşkanı Özal ve hükümetin bu fikirleri, zamanla sınırlanacak Zira
başta Özal ve hükümet Türk dış politikasına kekillendiren diğer unsurlar olan muhalefet ve
genel olarak kamuoyu sebebiyle birçok konudaki fikirlerinden geri adım atmak zorunda
kalacaktı

Yukarda bahsi geçen geri adımın en temel sebebi daha önce belirtildiği gibi siyasi
muhalefetti. Zira bu dönemde de Türkiye açısından Türk-Amerikan ilişkileri aynen bir önceki
dönemde olduğu gibi, güven problemiyle de mücadele ediyordu. Özellikle Türk hükümetinin
meclisten Türkiye'deki üsleri koalisyon kuvvetlerine açma yönündeki yetkiyi aldıktan sonra,
Türkiye'deki siyasi muhalefet 16 Ocak 1991 tarihinde başlayan askeri müdahalenin ne kadar
sürecek sorusunu gündeme getirerek, ABD'nin bu savaşındaki niyetini sorguluyordu. ABD'ye

⁷⁴⁹ Bkz. Cumhurbaşkanı Özal'ın TV programı Hodri Meydan'da kendisine sorulan verdiği cevaplar, **Ayın Tarihi**, 18 Ocak 1991.

⁷⁵⁰ Bkz. Dışkleri Bakan Ahmet Kurtcebe Alptemoçin'in ABD Dışkleri Bakan James Baker'e Washington'daki ziyaret, **Milliyet**, nÖzal'ın gözü Washington'da, 22 şubat 1991. **Ayın Tarihi**, 19 Ocak 1991.

ABD'nin Türkiye'deki üsleri istediği gibi ve Türk önünde ortaya çıkıyordu. Gerçekten de TBMM'de

yapılan tartışmalarda muhalefet partisi milletvekillerinin ifade ettiği gibi ABD'nin *“Türkiye’yi kullandığı”* yönündeki temel endişe⁷⁵¹ birçok noktada somutlaşıyor, Türkiye'nin hem üslerini açarak hem de ABD diğer talebinin karşılanması durumunda da askerlerinin savaka gönderilerek, ABD'nin Türkiye üzerinden Saddam Hüseyin'i devirmeye ve bölgede hakim olmaya çalıştığı ve en büyük zararları Türkiye'ye verdiği yönünde yorumlara neden oluyordu. Bu yorumlara bu dönemde bakta SSCB Bakanları Gorbaçov olmak üzere, İran, Suriye, Ürdün ve Filistin liderlerinin Türkiye'ye ikinci cephenin açılmaması yönünde yaptıkları çağrılar da rol oynuyordu.⁷⁵² Tüm bunlardan anlaşılacağı gibi, Türkiye'deki siyasi muhalefet, Türkiye'nin kendi menfaatlerini tehlikeye atmak pahasına BM kararlarına uyum olarak somutlaşan uluslararası yükümlülükleri yani makro yükümlülükleri çerçevesinde hareket ettiğini düşünüyor ve her iki yükümlülük arasındaki dengenin nasıl olması gerektiğini tartışıyordu. Hükümet ise birçok ortamda Türkiye'deki üslerin kullanılmaması hükümetin mutlak kontrolünde olduğunun ve *“Türkiye'nin yüksek menfaatleri”* dâhilinde kullanılmaması mümkün olmadığı için altını çiziyordu.

Anlaşılan oydu ki, bu dönemde de Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduğu partikülerist kimlik, yine onu makro yükümlülükleri ile mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi bulmaya, yani orta yol bulmaya itiyordu. Savak öncesi dönemde Türkiye'de baklayan bu denge arayışları koalisyon kuvvetlerinin baklattığı hava ve kara müdahaleleri esnasında da devam ediyor ve Türk-Amerikan ilişkilerine Türk komüniteryanizminin, kendi güvenliğini ve menfaatleri için, ABD ile olan ilişkilerinde Amerikan kozmopolitanizmini sınırlama girişimleri olarak yansıyor. Gerçekten de Körfez Savakı esnasında Türkiye açısından Türk-Amerikan ilişkilerine bakıldığında, bu sınırlama ihtiyacı ve girişimlerini görmek mümkündür. Zira daha önceki dönemde de ifade edildiği gibi her ne kadar hem Türkiye hem de ABD, uluslararası düzenin ihlalinin kabul edilemezliğini konusunda büyük bir uzlaşma, ve bu ihlalin askeri müdahale ile giderilmesi gerektiğini konusunda kısmi bir uzlaşma içinde olsalar dahi Türkiye'nin söz konusu askeri müdahaleye ne kadar ve nasıl müdahil olacağı konusunda aynı uzlaşma göstermekte zorlanıyorlardı. Tam da bu noktada, TBMM oturumlarındaki tartışmalarda görüldüğü gibi, ABD'nin niyeti sorgulanıyor ve Türkiye'nin kendi menfaatlerine yönelik mikro yükümlülükleri için ABD'den bazı noktalarda farklılaşması

⁷⁵¹ SHP milletvekili Hikmet Çetin'in ifadeleri için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.18, Cilt.55, 20 Ocak 1991, s.369.

⁷⁵² **Ayın Tarihi**, 18 Ocak 1991.

sonucunda da her ne kadar Cumhurbaşkanı Özal ve politikalar yürütmek isteler de Türkiye'deki muhalefet ve genel olarak kamuoyu tarafından sınırlandırılıyorlardı

Bu dönemde Türk-Amerikan ilişkileri, uluslararası toplumun uluslararası düzenle ilgili tutumunun da bir yansıması olarak da kabul edilmelidir. Hava müdahalesinin başladığı 16 Ocak 1991 tarihinden kara müdahalesinin sonlandırıldığı 28 Şubat 1991 tarihine kadar olan dönemde, nasıl ki uluslararası toplumda genel olarak Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan Körfez krizinin askeri müdahale ile çözümlenmesi gerektiği konusunda önemli ölçüde uzlaşırken bu müdahalenin süresi ve tarzı konularında arabuluculuk girişimlerinde görüldüğü gibi farklılıklar oluyorsa, Türkiye'de ABD'ye yönelik küpheler tam da bu noktalarda yoğunlaşıyordu. Buna rağmen, her ne kadar Türkiye'nin bu dönemde ABD ile olumlu ilişkilerinde dönemin Cumhurbaşkanı ve hükümetin tutumunun önemli rol oynadığı düşünülse de, buraya kadar açıklananlardan anlaşılabileceği gibi, Türk-Amerikan ilişkilerinin bu dönemde herhangi bir krizle karşılaşmamasının ve mecliste dile getirilen endişe ve güven problemine rağmen olumlu seyretmesinin en temel nedeni ABD'nin, uluslararası toplumun birarada yaşama kuralları yani uluslararası düzenin olmaz olmazları çerçevesinde hareket etmesiydi. ABD, BM Güvenlik Konseyi kararları çerçevesinde hareket ederek, müttefiklik ilişkilerini sağlamaya çalışıyordu. Türkiye ise, kendisi açısından makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi ararken, ABD ile BM Güvenlik Konseyi kararları olarak somutlaşan makro yükümlülükleri noktasında uzlaşıyordu.

Özetlemek gerekirse, yukarıda anlatılanlar ışığında Körfez Savakının bu döneme kadar olan kısmının Türkiye'nin dış politikası açısından en önemli sonuçları şöyle ifade edilebilir:

a- Görülen oydu ki Türkiye'nin Soğuk Savak sonrası dönemde bölge sorunları karşısında tarafsız kalması çok daha zordu. Zira söz konusu olan bariz şekilde uluslararası düzenin olmazsa olmazlarının ihlali ise, uluslararası toplumda artık belli bir fikir ve inanç hakim olabiliyor ve bu da BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla somutlaşabiliyordu. Dolayısıyla bu zamana kadar uluslararası yükümlülükleri yani makro yükümlülükleriyle, kendi menfaati için bölge devletlerine yönelik yükümlülükleri yani mikro yükümlülüklerini tarafsızlık politikasıyla dengeleyen Türkiye için, bu durumda görüldüğü gibi tarafsızlık yerine, makro yükümlülükleri lehine taraflı söz konusu oldu. Ancak Türkiye, TBMM oturumlarındaki tartışmalarda görüldüğü gibi, kendi menfaati için, bu taraflılığı bakka yan araçlarla

ı politikayē ñdengeli taraflēđkò olarak nitelendirmek
ı dengeyi, savak esnasēnda üslerini koalisyon güçlerine
kullandēmasēna raĴ men, kendisinin asker göndermeyerek doĴ rudan savakan taraf
olmamasēyla bulmaya çalēđē ē ifade edilebilir. Her ne kadar dönemin Cumhurbaşkanı Özal ve
hükümet taraflēndan Türkiyeōnin bu savaka asker göndermesinin istendiĴ i bilinse de, görülen
oydu ki, bu istek, Türk dēk politikasēnē şekillendiren diĴ er unsurlarca sēñēlandēđmēk ve
Türkiye kendisi açēēndan makro ve mikro yükümlölükleri asēndaki dengeyi bu şekilde
kurmaya çalēmēđē. Bu şekilde Türk komüniteryanizminden gelen partikülerizm, SoĴ uk
Savakōn sonlanmakta olduĴ u bu geçik döneminde, yeni kârtlar dahilinde, yeniden şekillenmik
oluyordu.

b- Körfez Savakōnēn kara müdahalesinin de sonlanmasēyla Irakōn Kuveytēden
çkarđmasē ve böylece ihlal edilen uluslararası düzenin tesis edilmesine kadarki dönemin
Türkiye açēēndan bir diĴ er sonucu ise, Türkiyeōnin bu yeni dönemde, ulusal güvenliĴ ini
sadece kendisine yönelik tehditlerle sēñēlayamayacaĴ ēnē ve komku-yakēn bölgelerde
gerçekleken çekitli durumlarēn etkilekim sonucunda yine kendini tehdit edebileceĴ ini görmük
olmasēđē. Yukarda da ifade edildiĴ i gibi, aslēnda bu gerçek Türkiye taraflēndan 1988ōde
yakanan göç dalgasēyla anlakđmaya baklamēđē Komku bölgede gerçekleken bir güvenlik
problemi, kendisi için ulusal güvenlik problemi haline gelmikti. şimdi de Körfez Savakōnda
benzer bir durum yakānmaktaydē Türkiyeōnin kendisi için neyin hayati bir tehdit neyin ise
çevresel bir tehdit olduĴ u konusundaki ayrēkēmē zorlakēyor ve bu haliyle de İkinci Dünya
Savakōndan sonra dēk politika stratejisini belirlemeye çalēkan ABDōye benziyordu. Anlakđan
oydu ki güvenlik farklı seviyeleri olan (insani, ulusal, küresel) ve her bir seviyenin birbiriyle
etkilekim halinde olduĴ u bir kavramdē ve SoĴ uk Savak döneminin sonunu simgeleyen Körfez
Savakōnēn Türkiye açēēndan en önemli sonuçlarēndan biri de Türkiyeōnin bu gerçekle
karkđakmasēydē

Güvenlik kavramēnēn farklı boyutlarēnēn ortaya çkđmasē ise beraberinde kaçēndmaz
olarak adalet kavramēnēn farklı seviyelerini getirmiştir. Adaletin sadece uluslarēn/devletlerin
hak ve yükümlölükleri anlamēna gelmeyeceĴ i, insani ve kozmopolitan seviyelerde de
adaletten bahsedilebileceĴ i ortaya çkēyordu. Bu dönemde uluslararası düzenin
devamlđē ēnē, düzenin insani ve kozmopolitan adaleti de kapsamasēndan geçtiĴ inin
anlakđmasē sadece uluslararası toplumda meydana gelen bir anlayēk deĴ ikimi olmuyor, aynē
zamanda Türkiyeōnin de Körfez krizi aracđē ēyla birebir test ettiĴ i ve yüzlektiĴ i bir gerçek
olarak ortaya çkēyordu. Bu bakēndan kuramsal bölümden de hatēlanacaĴ ē gibi, uluslararası

u argümanē bir yandan k u ana kadar incelediğ imiz nasē sebebiyle geçerliliğ ini koruyor, bir diğ er yandan da artēk adaletle ilgili fikirlerin eskisi kadar da arka planda kalmamasē gerekliliğ inin ortaya çēkmasēyla beraber, önemli bir meydan okumayla karkēlacēyordu.

Soğ uk Savak sonrasēn dönemde çok daha kompleks bir hale geldiğ i Körfez Savakēyla iyice somutlanan güvenlik kavramē ve bu kavramēn yakēndan bağ lantēē olduğ u düzen ve adalet kavramlarē nedeniyle Türkiye savak sonrasē dönemde, belki de savak öncesi ve esnasēnda karkēlacēğ ē çēkmazlardan çok daha büyük bakka çēkmazlarla karkēlacaktē Körfez Savakē sonrasē dönem, Türkiyeōnin dēk politikasēnda sadece ñ uluslararası düzenō prensibine değ il de, ancak ñ düzen çerçevesinde adaletō ifadesiyle özetlenebilecek bir prensibe Türkiyeōnin yeni dönemin kartlarēna adaptasyonu amacēyla ne denli gerekli olduğ unu gösterecekti. Türkiyeōnin Körfez Savakēyla beraber ortaya çēkan ve makro-mikro yükümlölükleri arasēndaki dengeyi kurmaya çalēkan ñ dengeli taraflēdēkō yaklakēnē kendisini ñ düzen çerçevesinde adaletō prensibiyle bağ daktēmaya çalēcacaktē

3.1.3. Koalisyon kuvvetlerinin müdahalesinden sonraki süreç (28 kubat 1991 sonrasē)

3.1.3.1. Uzlaēdan ayrēlmaya: Uluslararası toplumdaki ñ dayanēmacēdēkō(?) ve sēnēlarē

Koalisyon kuvvetlerinin Irakōa yönelik müdahalesinin sonlanmasēna kadar olan dönemde, uluslararası toplum, Irakōn Kuveytōi ılgali karkēsēnda bu ılgalin kabul edilemezliğ i ve uluslararası düzenin de eski haline getirilerek yeniden tesis edilmesi konusunda net bir uzlaē sergilemēkti. Bu dönemde Irakōn Kuveytōin egemenlik haklarēnē ihlal ederek uluslararası düzeni tehdit etmesi, söz konusu uzlaēda temel etken olmuğ , ancak uluslararası toplumun insani ve kozmopolitan adaletle ilgili endikeleri de bu uzlaēda rol oynamēttē Zira Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak, hem insani güvenliğ i hem de küresel güvenliğ i tehdit ediyordu. Sonuç olarak, ABD liderliğ indeki koalisyon kuvvetlerinin Irakōa yönelik müdahalesinin sonlandēğ ē döneme kadar, uluslararası toplumda düzen-adalet ikileminin kaybolduğ u izlenimi olukuyordu. Çünkü düzenin de adaletin de gerektirdiğ i, Iraklē birliklerin Kuveytōten çekilmesinin sağ lanmasē oluyordu. Ancak müdahale sonrasē dönemde uluslararası toplum, bu ikilemin aslēnda devam ettiğ ini görecek, çünkü düzen-adalet birlikteliğ inin nasēl olacağ ē konusunda önemli bir sorunsalla karkēlacak ve bu bakēndan da bu dönem, müdahale

akacaktır 28 kubat 1991 tarihinden sonraki dönemde,
el sorun, uluslararası düzenin, insani ve kozmopolitan
adaletle nasıl bağdaştırılacağı olacaktır

Gerçekten de, ABD öncülüğündeki koalisyon kuvvetlerinin hava ardından da kara müdahalesiyle Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak birlikleri Kuveyt'ten geri çekilmiş, bu şekilde de ılgalle ihlal edilmiş olan uluslararası düzen eski haline getirilmiştir. Koalisyon kuvvetlerinin müdahalesi öncesinde ve bu müdahale esnasında uluslararası toplumda bazı görüşler farklılıklar olsa da, bu farklılıklar, ihlal edilen uluslararası düzenin yeniden tesis edilmesi gerekliliğini karşısında çok da fazla su yüzüne çıkmamış ve uluslararası toplumda ABD öncülüğündeki müdahaleyi engelleyecek derecede bir muhalefete neden olmamıştır. Bu bakıldığında, uluslararası toplumun, uluslararası toplumun birarada yakama kuralları hakkında uzaklaştığında görüyordu

Körfez Savakının atekesle sona erdiği 28 kubat 1991 tarihinden sonra ise uluslararası toplumda hakim olan temel konu, artık uluslararası düzen eski haline getirilmiş yani düzen yeniden tesis edilmiş olduğu göre, uluslararası düzenin geleceğe yönelik olarak güvenliğin sağlanması başka bir ifadeyle uluslararası düzenin devamlılığı için sağlanması olmuştur. Zira Körfez Savakı ile Saddam Hüseyin rejimi devrilmemişti ve bu rejim ileride Körfez krizine benzer bir kriz yaratarak uluslararası düzeni yeniden tehdit edebilirdi. Örneğin Irak'tan bundan sonra da Kuveyt'e, ya da bölgede ABD'nin, başka İsrail olmak üzere, temel müttefiklerinden birine yönelik bir saldırıda bulunmayacağı için garantisi yoktu. Bu bakıldığında, bu dönemde uluslararası toplum, Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten geri çekilmesi ve Kuveyt'in egemenliğine kavuşması sonrasında yeniden tesis edilen uluslararası düzenin devamlılığı için sağlamak için önlemler alacaktı

Bu dönemde uluslararası düzenin devamlılığı için açıldığı ki birbirinin tehdit algısının merkezinde bulunan iki süpergüç ve onların oluşturduğu kutupların arasındaki kuvvetler dengesi sağlanmayacaktı. Zira daha önce de ifade edildiği gibi, bu dönemde uluslararası toplumun geçirdiği dönüküm ve iki kutupluluğun sona ermesi, uluslararası düzenin devamlılığı için başka unsurlara bağlı olacaktır anlamına geliyordu. Diğer taraftan Körfez krizinin ortaya çıkması da, uluslararası toplumun öncü güçlerince insani ve kozmopolitan adaleti dikkate almayan politikaları, uluslararası düzenin ta kendisi için tehlikeli olabileceğini göstermişti. Bu bakıldığında uluslararası toplum, uluslararası düzenin devamlılığı için, bundan sonra adaletin insani ve kozmopolitan boyutlarına da yer veren politikalar

Gerçekten de bu dönemde uluslararası topluma hakim olan konu, Irak'ın öncelikle uluslararası düzen açısından bir tehlike oluşturmasını engellemek oluyordu. Irak'taki rejimin, ilerde Kuveyt ya da Katar gibi bir başka ülkeyi işgal etmesinin engellenmesi amacıyla da, rejimi zayıflatacak önlemler alınıyordu. Bu dönemde BM Güvenlik Konseyi tarafından Irak'a yönelik olarak alınan ambargo kararları temel itibarıyla de bu amaca hizmet ediyordu. Zira bu dönemde, Körfez krizinin hemen ardından Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten geri çekilmesi için alınan ekonomik ambargo kararları aynen devam ediyordu. Bu ambargo ile Irak petrol gelirinden mahrum kalıyor diğer yandan da Kuveyt'te tazminat da ödüyor ve BM Güvenlik Konseyi'nin 686 sayılı kararında belirtildiği gibi, Irak Kuveyt'i ilhakıyla ilgili tüm kararların geçersizliğini, uluslararası hukukla bağlını olduğunu ve de BM Güvenlik Konseyi'nin daha önceden aldığı oldu 12 kararına da kabul ettiğini ilan etmeye çalışıyordu.⁷⁵³ Irak, söz konusu 12 kararla belirtildiği gibi, bir taraftan Kuveyt'in egemenliğini, bağlını ve toprak bütünlüğünü teslim etmeye çalışıyor, bir diğer yandan kendi sınırları ve Kuveyt sınırları içinde yaşayan yerli halkla ve özellikle de yabancılarla uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde muamele etmeye davet ediliyordu. Irak, bu kararlarla uluslararası toplumun bir arada yaşamaya kurallarına bağlını kabul etmeye tevik ediliyordu.

Irakâa yönelik uygulanan ekonomik ambargo, uluslararası düzenin devamlıđıñ âne sağ lamaya yönelik olmasınân yanânda, bir de kozmopolitan adaletin gereğ i olmasêbakânânndan önemliydi. Zira Irak rejimine yönelik uygulanan ambargo, müdahale sonrasêdönemde Irakâa var olduğ u iddia edilen KİŞ ile bağ lantđandêdêyor ve bu ambargoyla rejimin KİŞ geliştirme programlarênân durdurulmasê hedefleniyordu. Daha önce de ifade edildiğ i gibi, Irakân KİŞ geliştirmesi ise, uluslararası düzen açêşândan bir tehdit oluşturuğ u gibi, küresel güvenliğ i tehdit etmesi sebebiyle, kozmopolitan adalet açêşândan da bir tehlike tekkil ediyordu. Dolayêşıyla BM Güvenlik Konseyiânun Irakâa yönelik olarak aldđıê ambargo kararlarênân, insanoğ lunun bütününün hak ve yükümlölükleri anlamêna gelen kozmopolitan adaleti tecelli

309

ydē ve görüldüġ ü gibi esasēnda bu amaç, uluslararası
geçmikti.

Dij er taraftan BM Güvenlik Konseyi tarafēndan alēnan ambargo kararlarēnē, Irakōtaki insani adalete de hizmet edeceġ i ümit ediliyordu. Gerçekten de uluslararası toplumda, Irakōa yönelik uygulanan bu ambargonun, Irakōtaki rejimin dēmlēdāktēdmasē ve/veya demokratikleşmesine katkı saġ layacaġ ē bu bakēmdan da insanlarēn hak ve yükümlölükleri anlamēna gelen insani adalete hizmet edeceġ i yönünde bir inanç mevcuttu. Zira ekonomik ambargonun ülkenin refahēne azaltarak, bundan etkilenen kitlelerin Saddam Hüseyinō bu durumdan sorumlu olarak görmeleri sonucunda rejimi devirme arayēna gireceġ i düşünölüyordu⁷⁵⁴. Dolayēēyla ambargo, Irak halkēnēn baskēē bir rejimden özgürlükmesi için, başka bir ifadeyle bu halkēnē *ñkorkudan özgürlük* üdō (*freedom from fear*) için bir araç olarak da algēdānēyor, ve uluslararasıdüzenin devamlēēē bu şekilde kozmopolitan ve insani adalet konularēyla da baġ lantēdāndēdēmēk oluyordu.

İnsani adaletin tecelli etmesi için uluslararası toplumun ortaya koyduġ u bir başka unsur ise 5 Nisan 1991 tarihi itibariyle BM Güvenlik Konseyiōnin de 688 sayēē kararēyla baklatēdan Huzur operasyonu ve bu operasyonla kurulan Güvenlikli Bölge oluyordu. Zira bu dönemde Irakōn birçok bölgesindeki siviller ve özellikle de Kürtler Irak yönetimi tarafēndan sert şekilde bastēēēyor ve bu da Irak sēnēlarēna doġ ru çok ciddi bir nüfus hareketlenmesine neden oluyordu. Daha önce ifade edildiğ i gibi, koalisyon kuvvetlerinin hava ve kara müdahaleleri esnasēnda baklayan bu durum, Körfez Savakē sona erdiğ i 28 şubat 1991 tarihinden sonra da devam ediyor ve bu durum daha sonra Türkiye açēēndan daha sonra detaylıca ele alacaġ ēnēz üzere, Türkiye ve Fransaōnēn aracēēēyla uluslararası toplumun gündemine takēēyordu. BM Güvenlik Konseyi, 688 sayēē kararēnda ifade ettiğ i gibi, Irakōda var olan bu insani krizden rahatsızlık duyuyor, bu krizin ayrıca uluslararasıgüvenlik ve barēē tehdit ettiğ i belirtiliyor, Irak yönetimini halkēna yönelik baskēēndan ötürü kēēyor, yönetimi bu kiddeti bir an evvel durdurmaya ve sivil halkēnē ihtiyaçlarēne karkēdamak üzere de uluslararası insancē örgütlere kapēdarēne açmaya çağ ēēyordu.⁷⁵⁵ Bu kararēn son maddesi ise tüm üye ülkeleri Irakōdaki bu insani krizi sonlandırmaya yönelik çabalara katkı saġ lamaya davet ediyor ve daha sonrasēnda hukukiliğ i tartēēdācak olan Huzur Operasyonu temelini bu maddeden alēyordu.

⁷⁵⁴ Ahmed Shebaldin, William M. Laughlin, *ñEconomic Sanctions against Iraq: human and economic costsō*, **The International Journal of Human Rights**, Vol.3, Issue.4, 1999.

⁷⁵⁵ The UN Security Council, **Resolution 688**, 5 Nisan 1991, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement> (14 Aġ ustos 2013).

BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararında, BM karar ihlallerinin sona erdirilmesi için silahlı kuvvete bakılabilecekleri yönünde açık bir ifade olmasa da, Küba, Yemen, Zimbabve, Çin ve Hindistan dâhilinde 10 oyla kabul gören bu karar, Güvenlik Konseyi'nin uluslararası güvenlik adına bir üye devleti, insan hakları ihlallerine son vermeye çağıran ilk karar olması bakımından önemlidir.⁷⁵⁶ Ayrıca bu karar, uluslararası hukukun *insancıl müdahale* bağlamındaki ilk somut adımı olarak da değerlendirilmiştir.⁷⁵⁷ Bu bakımdan bu karar, uluslararası toplumun, uluslararası düzenin ta kendisi açısından bir devletin içinde gerçekleşen insan hakları ihlallerinin de tehlike oluşturmaya başlayabileceği, bu sebeple de uluslararası düzenin insani güvenlik ve dolayısıyla da insani adaletten ayrı tutulamayacağı net vurgulanması bakımından dikkat çekicidir. Uluslararası düzen ile insani adaletin bu bağda bu dönemde uluslararası toplumun düzen-adalet ayrımazlığı konusundaki farkındalığı net de bir kere daha ortaya koyuyordu. Bu çalışmanın kuramsal bölümünden hatırlanacak olan Wheeler'in ifadesiyle uluslararası düzen ile insani adaletin söz konusu bu bağda uluslararası toplumda dayanılabilecek bir anı oluştuğuna işaret ediyordu⁷⁵⁸. Anladık ki, uluslararası düzenin devamlılığı insani adalet konusuyla bağlantılıdır.

Uluslararası toplum açısından böyle bir önem taşıyan BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararından hemen sonra Kuzey Irak'ta havadan yardım bırakılıyor, burada uçak yasağı getiriliyor ve ABD, Birlik Krallık ve Fransa tarafından Huzur operasyonu başlatılıyor. Geçen aylarda Kuzey Irak'ta oluşturulan kamplarla Irak yönetiminin baskısından kaçan nüfus buradaki Güvenlikli Bölgeye yerleştiriliyor ve bu şekilde de BM Güvenlik Konseyi kararından yola çıkarak koalisyon kuvvetlerinin gerçekleştirdiği bu operasyon, buradaki halkın temel itibarıyla *özgürlükten korkma* (freedom from fear) için, Irak sınırları içerisinde olmasına rağmen Irak yönetiminin geçerli olmadığı bir bölge yaratıyordu.

Tüm bunlara ek olarak, koalisyon kuvvetlerinin kara müdahalesinin sona erdiği 28 Şubat 1991 tarihinden sonra BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan bir diğer kararlar grubu da, Irak'ta silahsızlandırılması oluyordu. Özellikle de Irak'ta kitle imha silahları (KİS) konusundaki teknolojisini kontrol altında tutma gereği, tüm dünyanın geleceği açısından bir zorunluluk olarak ortaya çıkıyordu. Bu sebeple BM Güvenlik Konseyi'nin 3 Nisan 1991 tarihli ve 687 sayılı kararıyla uluslararası güvenlik ve barış için Irak'ta kimyasal, biyolojik ve

⁷⁵⁶ Türkmen, *İnsancıl Müdahale*, s. 133.

⁷⁵⁷ Türkmen, *Türkiye-ABD İlişkileri*, ss.164-165.

⁷⁵⁸ Wheeler, *Saving Strangers*, s. 168.

İsrail'in KİŞ alanındaki kapasitesini kontrol etmek amacıyla
kurulmasına (UNSCOM) karar vermesi⁷⁵⁹ ve aynı
kararda Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun da (IAEA) Irak'ın nükleer silah
kapasitesini kontrol etmekle sorumlu tutulması uluslararası toplumun, küresel güvenlik ve
dolayısıyla da insanlığı bir bütün olarak hak ve yükümlülüklerini içeren kozmopolitan adalet
adına hareket ettiğini gösteriyordu. Bu bakımdan UNSCOM'un kurulması ekonomik
ambargo kararlarına destekleyen bir unsur oluyordu. 1990'ların ileri senelerinde, ABD
Dışişleri Bakanlığı olarak Madeleine Albright, BM'nin bu kararla bir devleti ıskal etmeden
silahsızlandırma arayışına girerek öncesi görülmemiş bir misyon yüklendiğini ifade
edecekti.⁷⁶⁰ Gerçekten de KİŞ sadece belli bir devlete veya bölgeye karşı değil insanlığı bir
bütünlük için küresel bir tehlike olabilirdi. İnsanoğlunun en temel hakkı da tehditlerden
arınması, barış içindeki bir ortamda yaşamak olduğuna göre, uluslararası toplum bu şekilde
kozmpolitan adalet gereğini hareket ettirmek oluyordu.

Esasenda uluslararası toplumda KİŞ'in insanoğlunun bütünlüğüne bir tehdit
oluşturduğunu bilinci, Soğuk Savaş döneminde iki kutup arasında baklayan nükleer silahlanma
yarışması sırasında gelişmekteydi. Söz konusu nükleer silahlanmanın, herhangi bir çatışma anında
devreye girmesi durumunda karşılıklı mahvolmanın kaçınılmaz olacağı bu durum karşısında,
iki süper güç liderliğinde 1968 senesinde Nükleer Silahların Yayılması Önlenmesi
Antlaşması (NPT) imzalanırken imzacılar arasında Irak'ın da olduğu devletler, bu
antlaşmaya taraf olarak, dünya üzerine sadece 5 gücün (ABD, SSCB, Birleşik Krallık, Fransa,
Çin) nükleer silah geliştirme yetkisine sahip olduğunu kabul etmişler ve kendileri de nükleer
silah geliştirmeme sözünü vermişlerdi. Buna karşılık, imzacılar, bu antlaşmayla yukarıda bahsi
geçen 5 ülkenin barış amaçla geliştirdiği nükleer enerjinin faydalarını paylaşmaya da davet
edilmişlerdi.⁷⁶¹ 1968 tarihli NPT, bu bağlamda KİŞ'in dünyanın bütünlüğüne tehdit olduğunu
gerçeğinden yola çıkıyor, dünyanın nükleer silahlardan arındırılmasına hedefliyor ve bu
bakımdan da kozmopolitan adalet açısından bir simgeye dönüşüyordu. Ancak bu antlaşmanın
baktaki işrail olmak üzere, Pakistan, Hindistan ve Sudan tarafından da hiçbir zaman
imzalanmaması kozmopolitan adalet adına atılan bu adımın gölgelenmesine neden oluyordu.
Irak ise, söz konusu antlaşmaya taraf olduğundan, geliştirdiği düşünülen KİŞ, Irak'ın taraf
olduğu NPT'ye uymadığı anlamına geliyor, bu ise Bull tarafından uluslararası düzenin

⁷⁵⁹ The UN Security Council, **Resolution 687**, 3 Nisan 1991, <http://daccess-ods.un.org/TMP/6914472.57995605.html> (14 Ağustos 2013).

⁷⁶⁰ Madeleine Albright, **Madam Secretary**, New York: Miramax Books, 2003, s. 274.

⁷⁶¹ The UN Office for Disarmament Affairs, **Treaty of Non Proliferation of Nuclear Weapons**, 1968, <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPTtext.shtml> (10 Ekim 2014).

ahde vefa ilkesinin Irak tarafından ihlali anlamına gelen uluslararası düzenin hem de kozmopolitan adaletin gerekliliği olarak, BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla NPT'ye uymaya çağırılıyordu. BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla Irak, UNSCOM'un kendi topraklarında bulunan teftikten sorumlu personelinin hakları ve ayrıcalıklar konusunda BM Genel Sekreterliği ile anlaşmaya varmak ve düzenli aralıklarla silah programları hakkındaki bilgileri bu komisyona teslim etmek durumunda kalıyordu.⁷⁶² Uluslararası düzen ile kozmopolitan adalet arasındaki bu bağ, uluslararası toplumun düzen-adalet ayrılmazlığı konusunda bir kere daha ortaya koyuyordu.

Görüldüğü gibi, Körfez Savakı sonrası dönemde BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararlar, temel itibarıyla Irak lideri Saddam Hüseyin'in uluslararası düzen açısından bir tehdit olmaktan çıkarılması hedefine, başka bir ifadeyle, uluslararası düzenin devamlılığına sağlamaya yönelikti. Böyle olmakla birlikte, söz konusu kararların aynı zamanda insani ve kozmopolitan adalet fikirleriyle de iç içe olduğu fark ediliyor çünkü bu kavramların uluslararası düzenin devamlılığı açısından elzem olduğu görülmüyordu. Bu bakımdan, BM Güvenlik Konseyi kararları uluslararası düzenle insani ve kozmopolitan adaleti bağdaştırmaya yönelik kararlar olarak ortaya çıkıyordu. Bu haliyle, uluslararası toplumda düzen-adalet ikilemi ortadan kalkmış izlenimi oluyordu. Zira BM Güvenlik Konseyi kararlarında görüldüğü gibi, uluslararası toplumda, uluslararası düzenin insani adalet ve kozmopolitan adalet kavramları da içermesi ve/veya uluslararası düzen içerisinde insani ve kozmopolitan adaletin de tecelli etmesi gerektiği konusunda hakim bir fikir/ inanç oluşmaya başladığı görülmüyordu. Uluslararası toplum bu haliyle, Soğuk Savak döneminde düzenin adalet kavramında çok daha öncelikli olduğu uluslararası toplumundan farklılaşıyordu.

Bu bakımdan, Körfez Savakı'nın akabindeki dönemde uluslararası toplumda adaletin farklı boyutlarının tecelli etmesi gerektiği konusundaki uzlaşma daha önce de ifade edildiği gibi uluslararası toplumun düzen ve adalet kavramlarının ayrılmazlığı konusunda bir kere daha ortaya koymasına bakıldığında önemlidir. Gerçekten de uluslararası toplum, uluslararası düzenin devamlılığına sağlamaya yönelik olarak adaletin farklı boyutlarını BM Güvenlik Konseyi'nin farklı kararlarıyla uygulamaya çalışıyor ve bu konuda dikkate değer bir uzlaşma sergiliyordu. Ancak bu uzlaşmanın zamanla adaletin inşası yani hangi araçlarla tecelli etmesi gerektiği konusunda yavaş yavaş sarsılmaya başlaması ise Körfez Savakı sonrası dönemde uluslararası

⁷⁶² Bu konuda bkz. The UN Special Commission on Iraq, **Chronology of Main Events**, <http://www.un.org/Depts/unscom/Chronology/chronologyframe.htm> (14 Ağustos 2013).

⁷⁶³ ve bu durum, çalāmanēn kuramsal bölümünde ele alārē hatēlatacaktē Zira uluslararası toplumun, uluslararasıdüzenin adaleti de kapsamasēgerektiğ i konusundaki uzlakēsē Soğ uk Savak sonrası dönemde uluslararası toplumdaki dayanāmacē ē ilimin, yani adaletle ilgili fikirlerin, eskiye oranla daha hissedilir olmasē anlamēna geliyordu. Ancak bu uzlakēn zamanla sarsēlmasē uluslararası düzenin, insani ve kozmopolitan adaletle bağ daktēdmasēn o kadar da kolay olmadığ ānē gösterecek, bir bakka ifadeyle uluslararası toplumdaki dayanāmacēdē ān sēnēlarēnē gözler önüne serecekti. Elbette uluslararası toplumda, düzen ve adaletin nasēl bağ daktēdacağ ē konusundaki sorunsalēn ortaya çēkmasēnda, Soğ uk Savakdan tek süpergüç olarak çēkan ABDnin nasēl bir dēk politika yaklakēnē içerisinde olduğ u da kaçēndmaz olarak rol oynayacaktē

Körfez Savakē sonrası dönemde ABDnin dēk politikasēnēn nasēl bir yaklakēn benimseyeceğ i ABD açēsēndan önemli bir konu oluyor ve ABD yönetimi kendi içinde ciddi tartāmalara kahit oluyordu. Bu tartāmalara Körfez Savakē sonrasında ABDnin dünya vizyonunun nasēl olmasēgerektiğ i sorusuna verilen farklı cevaplar neden oluyordu. Gerçekten de George H.W. Bushın başkanlğ ānēn sona ermesinden kēsa bir süre önce, ABD Savunma Bakanlğ ē tarafēndan hazēlanan *Defense Planning Guidance 1992* (DPG), ABDnin bu dönemdeki en temel amacēnēn kalkēmēk sanayi ülkelerinin ABDnin liderliğ ine meydan okumaktan ve sürmekte olan ekonomik ve siyasi düzeni etkilemekten alēkoymak olarak belirtiyor, bu sebeple ABD, bu belgede, daha fazla nüfuza sahip olabilecek potansiyel bölgesel güçleri caydēmak amacēyla tek taraflē önleyici eyleme geçmeye çağ rdēyordu. *New York Times* gazetesi tarafēndan henüz resmi olarak açıklanmadan bulunan ve dönemin Savunma Bakanē yardēmcēsē Paul Wolfowitz tarafēndan kaleme alēnan bu kēdavuz⁷⁶⁴, ABDye biçtiğ i nēmperyalistō rol sebebiyle ülke genelinde ve tüm dünyada yarattğ ē tepkiye neden oluyor ve bu sebeple de sebebiyle kēsa süre içerisinde ABD yönetiminin diğ er yumukak kanadētarafēndan revize edilerek duyuruluyordu.⁷⁶⁵

⁷⁶³ Uluslararasıtoplumda Irakda ilgili uzlakēn zamanla zayēflamasēhk. bkz. Marc Lynch, nThe Politics of Consensus in the Gulfō, **Middle East Report**, Vol. 30, No.215, 2000, ss.20-23.

⁷⁶⁴ Patrick Tyler, nU.S. Strategy Plan calls for insuring no rivals developō, **The New York Times**, 8 Mart 1992, <http://www.nytimes.com/1992/03/08/world/us-strategy-plan-calls-for-insuring-no-rivals-develop.html?pagewanted=all&src=pm> (16 Ağ ustos 2013).

The Department of Defense, **Draft of the Defense Planning Guidance 1992**, 18 kubat 1992, http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nukevault/ebb245/doc03_extract_nytedit.pdf (16 Ağ ustos 2013).

⁷⁶⁵ Oliver Stone, Peter Kuznick, **The Untold History of the United-States**, London: Ebury Press, 2012, ss.482-483.

Başkan Bill Clinton göreve geldikten kısa süre sonra ise Presidential Decision Directive 25 (PDD 25) ilan ederek, ABD'nin BM barış gücü operasyonlarına katılma kriterlerini açıklıyordu. PDD 25, ABD'nin BM Barış gücü operasyonlarına katılmama kararıyla "ancak ABD hayatı tehdit olmasa" durumunda ifadesiyle sınırlıyordu.⁷⁶⁶ Bu kararın altında, ABD'nin Somali'deki operasyonda 18 askerini kaybetmiş olması bulunuyordu. PDD 25 ilerleyen senelerde ABD'nin Rwanda'daki kışın esansında sessiz kalmasına neden olacak ve uluslararası toplum da geç hareket etmesi sebebiyle bu soykırma göz yummuş olacaktı

Dijer taraftan PDD 25'ten birkaç ay sonra ise ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi açıklanıyordu. Strateji yukarıda bahsi geçen PDD 25'in ABD dış politikasına sınırlanması özelliğinin aksine, ABD için oldukça aktif bir yaklaşım çerçevesi çiziyordu. Bu stratejiye göre, komünist tehdit yerine yeni dünyada en az onun kadar ciddi olan başka tehditler vardı: haydut devletler, nükleer silahlanma, çevresel sorunlar, etnik çatışmalar, nüfus artışı. Tehditlerin insani, uluslararası ve küresel düzeyde olduğu bu ortamda, ABD'nin amaçları da şu şekilde sıralanıyordu: ABD'nin güvenliği için savaşmaya hazır olan askeri gücüyle sağlamlaştırmak, ABD'nin ekonomik canlanmasını sağlamak ve dünyada demokrasiyi yaymak⁷⁶⁷. Bu şekilde küreselleşmenin hızla arttığı bu dönemde kaçınılmaz sonuç iyice somutlaşıyor ve ABD açısından iç ve dış konular arasındaki sınır kalkmış oluyordu: ABD küresel bir güç olmak için ekonomisini sağlamlaştırmak, ekonomisini sağlamlaştırmak için ise ki bu dış pazarlara açılma demekti, dünyada siyasi, askeri ve ekonomik alanlara aktif şekilde angaje olmalıydı.⁷⁶⁸ Bu strateji aynı zamanda ABD liderliğinin ve ABD kimliğinin temel değerleri olan serbest pazar ve insan hakları ile demokrasinin önemini vurguluyordu. Bu bağlamda bu strateji, esasında Amerikan kozmopolitanizminin ABD'ye sunduğu evrenselci yaklaşımın Sovyet tehdidi olmayan bir ortamdaki somutlaşması haliydi.

Stratejide belirtilen ve ABD'nin en temel amaçları olarak sıralanan serbest pazar ve demokrasiyi yayma misyonu, Clinton yönetimince, Soğuk Savaş sonrası dönemin ABD açısından kaçınılmaz sonucu oluyordu. Başkan Clinton'un ulusal güvenlik danışmanı Anthony Lake'in ifade ettiği gibi, Soğuk Savaş boyunca ABD, SSCB ile mücadele ederken çevreleme stratejisi uygulamaktaydı. Sovyet tehdidinin kaybolması ise ABD'yi yeni bir stratejiye

⁷⁶⁶ The White House, **Presidential Decision Directive 25**, 3 Mayıs 1994, <http://www.fas.org/irp/offdocs/pdd/pdd-25.pdf> (14 Ağustos 2013).

⁷⁶⁷ The White House, **The National Security Strategy of Engagement and Enlargement**, Temmuz 1994, <http://nssarchive.us/NSSR/1994.pdf> (14 Ağustos 2013).

⁷⁶⁸ Ryan, **U.S. Foreign Policy in World History**, s.190.

leme, serbest pazar demokrasilerinin oluşturduğ u u. Bu genişleme ise, ABD'nin dñnyaya siyasi, askeri ve ekonomik anlamda aktif şekilde angaje olmasđyla mñmkñn olabilirdi.⁷⁶⁹ Ûzerinde Lake'n bu dñkñncelerinin önemli bir etkisi olduğ u Ulusal Gñvenlik Startejisi, demokrasi yayma misyonunu aēđđı ifade etmesi bakñmñndan, ABD'nin Soğ uk Savak dñneminde òrneđ in Başkan Carter dñneminde uygulamaya ēalēđđ ē insan haklarñē yayma misyonundan farklıydı. Haass'ın ifadeleriyle, insan haklarñē yayma misyonu daha ēok hñkñmetlerin davranēlarñē modifiye etmeye ēalēđđ bir yaklakñnken, demokrasiyi yayma misyonu ise toplumlarñ yapēñē modifiye etmeye ēalēđđ bir yaklakñn oluyordu.⁷⁷⁰ Bu bakñndan dñkñnñldñđ ùnde, ABD'nin 1993 Ulusal Gñvenlik Stratejisi, ABD'nin Soğ uk Savak sonrasē dñnemde sadece devletler ve onlarñ davranēlarē ùzerinde değ il, o devletlerin sñēlarē iēindeki halklar, toplumlar ùzerinde de etkin bir rol oynayacağ ñēñ habercisi oluyordu. Ancak bu etkinliğ in derecesi ve hangi araēlarla sağ lanacağ ē yine ABD nezdinde òzellikle de yñnetimin farklı kanatlarē arasēnda önemli tartñmalara neden olacaktē

ABD'nin bahsi geēen bu etkinliğ inin ñnasēđ yani ñhangi araēlarla ò gerēekleēeēđ i Başkan Clinton liderliğ indeki Demokrat Parti ve ona muhalif Cumhuriyetēi Parti arasēnda 1990'darñ geri kalanēnda en önemli zēlakma konusu oluyordu. Clinton yñnetimine gñre ABD'nin bahsi geēen etkinliğ i iki şekilde mñmkñn olabilirdi: dēk yardēn ve uluslararası òrgñtlere bağ lēē. Muhalif Cumhuriyetēiler ise ABD'nin kalkēnma, ēevresel sorunlar ve nñfus artēē gibi kñresel sorunlarla ilgilenmek ile demokrasi ve serbest pazar ekonomisini yaymak iēin de uluslararası òrgñtlere bağ lē kalmak ve ùlkelere dēk yardēnda bulunmak yerine, doğ rudan kendi menfaatlerine yñnelik tutum ve eylemler iēerisinde olmasē gerektiğ ini, en baktā da askeri harcamalarēna òncelik tanēnasē gerektiğ ini ifade ediyorlardē Zira Cumhuriyetēilere gñre, ABD kendine dñken misyonunu ancak askeri gñēle gerēekleēirebilirdi.⁷⁷¹ Kasñn 1994 tarihi itibariyle Kongre'deki ēođ unluğ u alan Cumhuriyetēiler bu yaklakñnlarñē ABD'nin dēk politikasēna da hēz lē şekilde yansēacaklardē Bu yansēmalarñ en ònemlilerinden biri ise ABD'nin Irak yaklakñmēnda ortaya ēēacaktē

Gerēekten de koalisyon kuvvetlerinin Irak harekatē devam ettiğ i dñnemde yani şubat 1991'de dñnemin ABD Dēkikleri Bakanē James Baker, her ne kadar savak sonrasē barēk sñrecini aēđklarken, savak sonrasē bñlgesel dñzenlemelerin parēasē olan bir Irak òngñrmñk olsa

⁷⁶⁹ The Bureau of Public Affairs, **U.S. Department of State Dispatch**, Vol.4, No.39, 27 Eylñl 1993. <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/dispatch/1993/html/Dispatchv4no39.html> (14 Ağ ustos 2013).

⁷⁷⁰ Haass, **The Reluctant Sheriff: The United- States after the Cold War**, s.61.

⁷⁷¹ Hook, Spanier, **American Foreign Policy Since World War II**, ss.243-245.

inin rejiminin devrilmemik olmasē bu öngörünün
rdu⁷⁷². Gerçekten de savak sonrasē ABD'nin Irak

yaklakēne ele alēndē ānda, ABD'nin Saddam Hüseyin rejimi sebebiyle Irakē baēta içinde
bulunduē u bölgeden ve genel olarak da uluslararası toplumdan dēlayāē bir eē ilim içerisinde
olduē u göze çarpēyordu.

Körfez Savakē sonrasēnda ABD'nin dēk polititkasēnēn genel hatlarē bu ēekildeyken,
özel olarak Irakēa yönelik yaklakēmēnēn ise üç temel ayaē a sahip olduē u fark ediliyordu.
Bunlardan ilki ekonomik ambargo uygulanmasē ikincisi ūlke içindeki azēnlēklarēn özelliikle
de Kürtlerin desteklenmesi, üçüncüsü ise Irakēn KİŞ kapasitesinin yok edilmesi, tesislerinin
kontrol altēnda tutulmasē idi. ABD'nin Körfez bölgesindeki kendi menfaatlerini korumaya
yönelik olan bu üç ayak, hatēlanacaē ē üzere, aynē zamanda uluslararası toplumun,
uluslararası düzenin devamlēē ē ve adaletin farklı seviyelerini tecelli ettirilmesi amacēyla
Irakēa yönelik uygulanan politikalarēydē ve söz konusu politikalar BM Güvenlik Konseyi
kararlarēyla somutlakmēxtē Dolayēēyla ABD, Irakēa yönelik söz konusu üç ayaē ē da
kullanarak, kendi menfaatlerine yönelik olduē u gibi, uluslararası toplumla da uyumlu bir
yaklakēn benimsemik oluyordu. Zira ABD'nin kendi menfaatleri çerçevesinde oluēturduē u bu
üç ayaklē politika, uluslararası toplumda bu dönemde hakim olan norma/inanca bir zēlāk
oluēturmuyordu. Ancak ilerleyen senelerde ABD nezdinde ūlkenin dēk politikasē hakkēnda
yapēan ve yukarda çok kēsaca bahsedilen tartēmalara paralel olarak, uluslararası toplumda da
söz konusu üç ayak hakkēnda tartēmalar meydana gelecek ve bu tartēmalar, hem adaletin
içerij inin sorgulanmasēnēn hem de adaletin ēnasēō yani ēhangi araçlarlaē tecelli etmesi
gerektiē i konusundaki fikir ayrēēklarēnēn ta kendisi olacaktē

ABD yönetiminin 1990ēlar boyunca Irakēa yönelik aē ē ambargonun devamlēē ēnēn
saē lanmasēna öncü rol oynamasē uluslararası toplumda zamanla fikir ayrēēklarēna neden olan
önemli bir konu oluyordu. Bu ambargonun Irak halkē üzerinde yarattē ē etki, uluslararası
toplumda seneler geçtikçe daha çok gündeme gelen bir konu oluyor ve Irak halkēnēn içinde
bulunduē u aciziyet, uluslararası toplumda bu ambargonun devam etmememesi, en azēndan
hafifletilmesi gerektiē i yönünde bir görükün ortaya çēkmasēna neden oluyordu. Oysaki
ABD'nin Saddam Hüseyinēn devrilmesi gerektiē i yönündeki görükü ise, ABD'nin bu
dönemde ambargonun kesintisiz devam etmesi gerektiē i konusundaki tutumunun temel

⁷⁷² Baker, ABD Kongresi Dēk Kıkıler Komitesiōnde verdiē i tanēdlēkta, Irakēn savak sonrasē düzenlemelerden
dēdanmasēndansa bu ūlkenin bölgesel düzenlemelere dahil edilmesi gerektiē ini vurgulamēxtē. Bkz. Baker,
ss.412-413. Ancak yine kendi ifadesiyle Saddam Hüseyinēn savaktan iktidarē kaybetmeden çēkmasē bu durumu
dēē ixtirmiktir. Baker, s.414.

Bushûn hem de Dâîkleri Bakanê Bakerôn ifadeleriyle Hüseyn devrilene kadar devam etmeli idi.⁷⁷³ ABD yönetimince yapılan açıklamalar, Irak tarafından ise ABD'nin bu konuyu *ikişel bir kan davanâ dönükürdü* üò şeklinde yorumlanıyordu⁷⁷⁴. Bu yorumların temelinde ise, ambargonun Irak halküzerinde yarattı eolumsuz sonuçlar bulunuyordu.

Gerçekten de içinde ABD kurumların da oldu u birçok kurum yaptıkları araştırmalar sonucunda Irak'taki halkın büyük bir aciziyet içinde bulundu uunu vurguluyordu. Örneğin ABD Dâîkleri bakanlığı nın 1994 senesinde hazırladığı rapora göre, Irak halkının yaşam standardı 1990 sonrasından 1994'e kadar olan dönemde neredeyse yarı yarıya inmişti.⁷⁷⁵ 1997'de Dünya Sağlık Örgütü, Irak'taki sağlık sisteminin tamamıyla çöktü ünü ifade ederken⁷⁷⁶, 1999 senesine gelindiğinde ise UNICEF tarafından hazırlanan bir başka rapor, ambargo uygulandı ndan beri Irak'ta Gayri Safi Milli Hasılatın %75 oranında azaldığı ne çocuk ölümlerinin yetersiz beslenme sebebiyle iki katına çıktığı ne zeka geriliği sorununun Iraklı çocuklarda artıda görülen bir unsur oldu uunu vurguluyordu.⁷⁷⁷ Aynı sene ABD Dâîkleri Bakanlığı e tarafından hazırlanan bir diğer rapor ise bu durumdan ambargonun değ il, Irak rejimin sorumlu oldu uunu vurguluyordu.⁷⁷⁸

Elbette bu durum daha sonra Türkiye'yi ele alırken detaylıca görüleceği gibi, BM nezdinde de ambargonun durdurulması en azından hafifletilmesi gerektiği yönünde görüşlere neden oluyordu. Özellikle de BM Güvenlik Konseyi üyelerinden Rusya ve Fransa'nın ambargonun kaldırılması en azından hafifletilmesi yönündeki görüşleri dönemin ABD Dâîkleri Bakanı Madeleine Albright'in seneler sonra kaleme alacağı çalışması da belirtilecekti. Albright'in ifadelerine göre, bu ülkeler 1990'dan beri Irak'a uygulanan

⁷⁷³ 22 Mayıs 1991 tarihli tanıklığı nda Dâîkleri Bakanı Baker , Bush yönetiminin Irak'ta Saddam Hüseyin yönetimi oldu u müddetçe Irak ile ilişkilerini normalleştirmeyeceği i, ekonomik yaptırımlara devam edeceği ve Bağ datın Ortadoğu'daki siyasi ve ekonomik düzenlemelere katılmayı engelleyeceğini söylemiştir. Bkz. Martin Fletcher and Michael Theodoulou. "Baker says sanctions must stay as long as Saddam holds power." *The Times*, 19 Mart 1990, *The Times Digital Archive*. Web. (2 Ocak 2013).

⁷⁷⁴ Bülent Ecevit'in Tarık Aziz'de 29 Mayıs 1991'de yaptığı görüşme için bkz. Sazak, **11 Eylül Gölgesinde Saddam**, s.111.

⁷⁷⁵ U.S. Department of State, **Country Reports on Economic Policy and Trade Practices**, kış 1994, [gopher://dosfan.lib.uic.edu/11ftp%3ADOSFan%3AGopher%3A03%20Publications%20-%20Major%20Reports%3AEconomic%20Policy%20-%20Trade%20Reports%3A1994%20Economic%20-%20Trade%20Report%3A](http://dosfan.lib.uic.edu/11ftp%3ADOSFan%3AGopher%3A03%20Publications%20-%20Major%20Reports%3AEconomic%20Policy%20-%20Trade%20Reports%3A1994%20Economic%20-%20Trade%20Report%3A) (10 Temmuz 2013).

⁷⁷⁶ World Health Organization, **Press Release WHO/16**, 27 kış 1997, <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/42509.html> (20 Ağustos 2013).

⁷⁷⁷ UNICEF, **Child and Maternal Mortality Survey**, 1999, <http://www.fas.org/news/iraq/1999/08/irqscvack.pdf> (16 Ağustos 2013).

⁷⁷⁸ U.S. Department of State, **Saddam Hussein's Iraq**, 13 Eylül 1999, <http://www.fas.org/news/iraq/2000/02/iraq99.htm> (16 Ağustos 2013).

ir yorgunluk yarattı ĩnē bu sebeple de artık dũnyaya
de⁷⁷⁹ Dolayısıyla BM Gũvenlik Konseyi ĩnin bazē
ũyelerine gũre, Irak halkē bũyũk bir aciziyet i ĩndeiyken ambargoyu devam ettirmenin anlamē
yoktu. Ancak ABD baktā olmak ũzere bir diĒer gruba gũre ise, ambargonun devamlığ ē
Saddam Hũseyin ĩn uluslararası dũzenin devamlığ ē a ĩşēndan tehdit oluĒturmasēnē
engelleyecek temel unsur olmasē sebebiyle, son derece ĩnemliydi.

Anlaktān oydu ki Kũrfez Savakē akabinde Irak ĩa karkē ekonomik ambargo
uygulanmasē gerektiĒ i konusunda bũyũk bir uzakē sergileyen uluslararası toplum, ilerleyen
senelerde aynē uzakē sergilemekte zorlanēyordu. Sũz konusu uzakēnē kaybedilmesindeki
en temel sebep de, ambargonun Irak ĩtaki Saddam Hũseyin rejimini etkilemekten ve
zayēflatmaktan ĩok, Irak ĩtaki halkē etkilemik olmasēydē Gerçekten de uluslararası dũzenin
devamlığ ē i ĩin Saddam Hũseyin rejiminin gũçlenmesini engellemek amacēyla alēnan BM
Gũvenlik Konseyi kararlarēnē zamanla Irak halkēna zarar verdiĒinin anlaktāmasēyla,
uluslararası toplumun, savakēn hemen sonraki uzakēsē da kayboluyordu. Uluslararası
toplumun, Irak ĩa yũnelik ambargo hakkēndaki uzakēnē kaybetmesi ise esasēnda bu ĩalēmanēn
kuramsal bũlũmũnde ele alēnan ĩoĒulcu-dayanēmacē tartēkmalarēnē hatēlatmaktadē. Zira
hatēlanacaĒ ē ũzere bu tartēkmalarda yer alan ve Bullũn ĩizgisini devam ettiren ĩoĒolduĒu kabul edilen Mayallēa gũre, uluslararası toplum tarafēndan demokratik
olmayan/otoriter rejimlere karkē uygulanan ekonomik ambargo, her ne kadar sũz konusu
rejimlerin uluslararası dũzeni tehdit etmelerini ve bununla baĒlantē olarak da insani ve
kozmopolitan adaleti tehdit etmelerini engelleyen bir unsur olarak algēdānsa da, aslēnda ũyle
deĒildi. ĩũnkũ Mayallēa gũre, uluslararası toplumdaki bu dayanēmacē ruh, en ĩok ambargoya
maruz kalan ũlke halkēna zarar vermekteydi. Dolayısıyla bu da uluslararası toplumun tek bir
demokrasi modeli ũzerine inka edilemeyeceĒini gũsteren bir unsur oluyor, ve uluslararası
toplumun ĩoĒulcu bir yapēda kalmasē gerektiĒini ortaya koyuyordu.⁷⁸⁰ Zira a ĩktē ki
uluslararası toplumdaki bu dayanēmacēlık, adaletin saĒlanmasēnē garantileyemiyor ve
ambargoya maruz kalan halkēn bir ĩok yakam unsurundan mahrumiyetine neden olarak,
kendisinden beklenenin tam tersi etkiyi yaratēyordu.

Kaldēki bahsi ge ĩen kuramsal tartēkmalarda dayanēmacēlar safēnda bulunan Wheeler
ve Dunne ĩa gũre de, sũz konusu ambargo kararlarēyla Irak ĩtaki rejimi insani ve kozmopolitan
adalet baĒlamēnda iyileĒtirmeye ĩalēan uluslararası toplumun, Irak halkēnē 1990 ĩlar boyunca

⁷⁷⁹ Albright, s. 275.

⁷⁸⁰ Bkz. bu ĩalēmanēn 98. sayfasē

ē durmamasē ve bu konunun uluslararası toplumda bir
eden olmasē uluslararası toplumdaki dayanākmacđđ ēn
sānārlānē göstermekteydi.⁷⁸¹ Gerçekten de bu dönemde uluslararası toplumda ekonomik
ambargo konusunda sergilenen dayanākmacđđ, kozmopolitan adaletle, insani adaletin
ñkorkudan özgürlükò bilekenine odaklanēken, insani adaletin dđ er bilekeni olan ñihtiyaçtan
özgürlükòü ise dikkate almēyordu. Bu dönemde Irak halkānē sözde ñözgürlekmesiò amacēyla
uygulanan ekonomik ambargo, esasēnda, Irak hallkēnē açlđk ve kālđ a terk ederek, tam bir
insan haklarē ihlali örneğ ine dönüküyordu.⁷⁸² Bu bakāndan ekonomik ambargo, Irak halkē
açsēndan siyasi anlamda herhangi bir baskēya ve/veya kēsālamaya maruz kalmama anlamāna
gelen ñkorkudan özgürlükòlerine yönelik bir adēn olarak ortaya çekarken, esasēnda Irak
halkānē açlđk, sefalet, kalkānmamāđk gibi unusr̄lara maruz kalmasē sebebiyle ñihtiyaçtan
özgürlükòlerini ihlal ediyordu. Anlakādan, Bullōun dediğ i gibi, adalet kavramānē içerđ inin net
olmayāē ve /veya farkē kesimlerce farklı kēilde yorumlanmasē bu dönemde uluslararası
toplum nezdinde karkādan önemli bir sorun oluyordu. Bu konu, bu dönemde sadece
uluslararası toplumda fikir ayrđđklarē yaratmakla kalmēyor aynē zamanda BMōnin Soğ uk
Savak sonrasē döneminin sorunlarēyla baka çekma bakarēsē hakkēnda da önemli küphelerin
doğ masēna neden oluyordu.

Körfez Savakē sonrasēnda ABDōnin Irakōa yaklakānēnē ikinci ayağ ē ise, daha önce
ifade edildiğ i gibi Saddam Hüseyin rejiminin baskēsēna o zamana kadar fazlasēyla maruz
kalan ÷lke azēnlđklarēnē özellikle de Kürtlerinin desteklenmesiydi. Koalisyon kuvvetlerinin
Irakōa yönelik kara müdahalesinin sona erdiğ i 28 şubat 1991 tarihinden birkaç gün sonra
Irakōn önce güneyindeki kıiler, hemen akabinde ise kuzeyindeki Kürtler ayaklanēyordu.
Seneler sonra kaleme aldđ ē çalāmasēnda bu ayaklanmalarē ABDōnin tetiklediğ i yönündeki
elektirilere cevaben Baker, ABD yönetiminin 2 Mart 1991ōde kiddetli kēilde baklayan bu
ayaklanmalarē çekmasēnda rol oynamadđ ānē ifade edecekti. Bakerōn ifadeleriyle ABD bu
dönemde bu ayaklanmalarē kesinlikle tetiklememikti çünkü çıkan bu ayaklanmalar, bölgesel
istikrarsēzlđ a neden olabilir ve ABDōnin bölgedeki müttetiklerini rahatsēz edebilirdi.⁷⁸³
Ancak ayaklanmalar çektdēktan sonra da, bu topluluklarē Saddam Hüseyin rejiminden korumak
yine ABDōye dükecekti. Bu amaçla ABD, koalisyon kuvvetlerinin Irak birliklerini
Kuveytōden çekardēktan sonraki dönemde, Kuzey Iraklē Kürtlerin korunmasē amacēyla Huzur

⁷⁸¹ Bkz. bu çalāmanān 98. ve 99. sayfalarē

⁷⁸² Shebaldin, Laughlin, ñEconomic Sanctions against Iraq: human and economic costsò, s.16.

⁷⁸³ Baker, ss.438-439. Baker, ABDōnin Irakōn güneyinde ve kuzeyinde çıkan bu ayaklanmalarē baklamasēnda
rol oynamadđ ānēkendisiyle yapēan birçok röportajda da dile getirmiştir. Bkz. *Interview with Secretary of State
James Baker*, <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/oral/baker/1.html> (2 Ocak 2013).

likli Bölge'nin kurulmasında da öncü rollerden birini
Irak'taki muhalefetin Saddam Hüseyin rejimine karşı
desteklenmesi, ABD'nin Irak yaklaşımlarını sürekli bir ayağı olacak ancak bu desteğin ne
kadar yapılması gerektiği de daha sonra ele alınacak gibi, ABD nezdinde de önemli gelgitlere
neden olacaktı

Gerçekten de ABD, 1990'lar boyunca baktı ki, Sünni, Kürt ve Irak'taki diğer
muhalif azınlıkların tamamını bünyesinde toplayan rejim muhalifi Irak Ulusal Kongresi
olmak üzere, Saddam Hüseyin rejimini devirmeyi amaçlayan Irak Kürdistan İslam Hareketi,
Anayasal Monarşi Hareketi, Kürdistan Demokratik Partisi ve Kürdistan Yurtseverler
Birliği'ni destekliyordu.⁷⁸⁴ Kurulan Güvenlikli Bölge ve ABD'nin bahsi geçen rejimi devirme
amacı güden hareketleri desteklemesi ise ilerleyen senelerde ABD ve bölge müttefikleri
arasında ciddi ayrımlara neden oluyor, ABD'nin niyeti sorgulanır hale geliyordu. Türkiye'yi
ele alacak bir bölümde detaylıca inceleyeceğiz gibi, Körfez Savakları'nın akabinde
uluslararası toplumun dikkate değer bir uzaklıkla insani güvenlik dolayısıyla da insani adalet
için bakıldığında bu girişim, bölge devletleri özellikle de Türkiye açısından önemli bir ulusal
güvenlik sorunu haline geliyor ve uluslararası toplumda, uluslararası düzenin insani adaletle
nasıl bağdaştırılacağı sorusu gündeme geliyordu. Başka bir ifadeyle, ulusların hak ve
yükümlülüklerini dikkate alan bir düzen varlığında, bireylerin haklarını korumak amacıyla
atılan adımların, uluslararası düzenin ta kendisine zarar vermesi durumunda nasıl
davranması gerektiği bu dönemde önemli bir sorun oluyordu. Bir sonraki bölümde
görüleceği gibi, Türkiye, dış politikasındaki en temel çakmazlar bu konuda yakayacaktı

Diğer taraftan ABD bu dönemde Irak'taki rejim muhaliflerine destek sağlamaktan,
uluslararası toplumun birarada yakama kurallarına da bariz bir zarar vermekten kendini
alıkoyduğunu görüyordu. Örneğin Mart 1992'de ABD Savunma Bakanlığı'ndan bir yetkilinin
Kuzey Irak'taki Kürdistan Sosyalist Partisi başkanı ile yaptığı görüşmede, Kuzey Iraklı Kürt
liderin ABD'nin Saddam Hüseyin'in devrilmesini istemesine rağmen niçin Kürtlerin bu
darbeyi gerçekleştirmesi amacıyla yeterli desteği sağlamadığını sorguladığını ve ABD'yi
tutarsız davranmakla eleştirdiğini fark ediliyordu.⁷⁸⁵ Anlatıldığı bu dönemde ABD, her ne kadar
Saddam Hüseyin'in gitmesini amaçlasa da, özellikle de Körfez krizinin akabindeki dönemde
bu amaca yönelik uluslararası düzenin olmazsa olmazları ihlal edecek bir davranış içerisinde
de girmiyordu.

⁷⁸⁴ Polk, **Irak'ı Anlamak**, s.181.

⁷⁸⁵ U.S. Department of Defense, **Information Report on Kurdish Socialist Party**, 27 Mart 1992.

Saddam Hüseyin'in devrilmesi gerektiği yönündeki an, ister istemez devrilmesi ümit edilen bu rejimin kimlerce doldurulacağı sorusunu akıllara getiriyor ve ABD ile ayrılmaların temelinde de bu endike bulunuyordu. Ayrıca insani güvenlik dolayısıyla da insani adalet adına bakıldan Güvenlikli Bölge girişiminin neden Irak'ta sadece kuzeyinde kurulduğunu ise uluslararası toplumda fikir ayrılığına neden olan bir diğer konu oluyordu. Körfez Savakı yaşanırken ve hemen sonrasında ayaklanan kişiler, aynen Kürtlere yapıldığı gibi, Bağdat yönetimince sert bir şekilde bastırıldan, ABD'nin kuzeyde kurulan Güvenlikli Bölge'nin güneyde kurulması yönünde hiçbir adım atılmaması uluslararası toplumun insani adalet adına attığı bu adımı tutarlılığına sorgulanmasına neden olacaktı.⁷⁸⁶ Baker, Körfez Savakının sona ermesinden seneler sonra kendisiyle yapılan görüşmede, "Amerikan kuvvetleri Kürtleri korumak amacıyla Irak'ta kuzeyine konulduktan sonra neden kişileri de korumak için güneyine konuldu" sorusuna "güneydeki durum kuzeydeki kadar vahim değildi" şeklinde cevap verecekti.⁷⁸⁷ Bu konu, aynen bir önceki ambargo konusu gibi, hem BM'nin Soğuk Savak sonrası dönemin sorunlarıyla baka çıkma bakımında da önemli endike ve kışphelere neden oluyor, hem de Bull'un iddia ettiği gibi, adalet kavramının tanınması net/objektif bir şekilde yapılamayacağı ve bu sebepten ötürü de bu kavramın sömürülmeye açık bir kavram olduğu yönündeki fikrini akıllara getiriyordu.

Gerçekten de norkudan özgürlükü başlanmadaki insani adalet bu dönemde, uluslararası toplum tarafından, Irak'ta kuzeyindeki Kürtlerin haklarına korumak amacıyla Güvenlikli Bölge aracılığıyla uygulanırken, Irak'ta güneyindeki kişilere yönelik olarak böyle bir adım atılmaması daha önce de ifade edildiği gibi, adaletin uygulanmadaki tutarsızlığı gözler önüne seriyordu. Her ne kadar ABD'de dönemin Dışişleri Bakanı Baker, güneydeki durumun kuzeydeki kadar vahim olmadığı yönünde bir açıklama yapsa da, bu açıklama söz konusu tutarsızlığın gölgelenmesini sağlayamıyordu. Diğer taraftan, ABD'nin kuzeydek, Kürtler için Güvenlikli Bölge kurulması konusunda istekliken, güneydeki kişiler için isteksiz davranması ABD'nin bu dönemde Irak'ta güneyindeki kişilere yardım edilmesi durumunda, bu durumdan Irak'ta komşusu olan İran'a faydalanabileceği ihtimalini düşünüp de mi harekete geçmediğini akıllara getiriyordu. Zira Irak'taki kişilerin İran'da da yakın temas halinde olduğu biliniyordu. Irak'ta içinde nüfuz kazanan bir İran ise, içinde bulunduğu bölgede ABD'nin menfaatlerine karşı durması sebebiyle, ABD tarafından hok karılamazdı.

⁷⁸⁶ Sazak, s. 182.

⁷⁸⁷ Interview with Secretary of State James Baker, <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/oral/baker/1.html> (2 Ocak 2013).

le adaletle ilgili politikalarē, sadece büyük güçlerin olarak kullanēddē fikrini akālara getiriyor, ve uluslararası düzen dahilinde adaletle ilgili fikirlerin tecelli etmesinin ne denli zor olduđunu gösteriyordu. Bu bakāndan, Bullūn çođ ulcu çizgisini takip ettirenler, tam da, Körfez Savakē sonrasında Irakāda ilgili gelişmeler dahilinde argümanlarēdođ rulamāk oluyordā

Körfez Savakē sonrasında ABDōnin Irakōa yaklakānānē üçüncü ayađē daha önce ifade edildiğ i gibi Irakōn KİŞ kapasitesinin yok edilmesi, tesislerinin kontrol edilmesi. Bu amaçla kurulan UNSCOMūn raporlarēnē 1990đlar boyunca Irakōn silahlanmaya devam ettiğ ini ve elindeki kimyasal, biyolojik ve nükleer silah programlarēhakkēdaki bilgiyi de gizli tuttuğ unu belirtmesine rađ men⁷⁸⁸, savakēn akabinde üzerinde önemli bir uzakē olan bu konuda ilerleyen senelerde uluslararası toplumda dikkate deđ er fikir ayrēđklarēna neden olacak bir diđ er konu oluyordu. Ancak 1998 senesinde ABD yönetiminin önce *Iraq Liberation Act* kabul ederek Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinin ABDōnin resmi politikasē haline getirmesine ve hemen ardēndan da ABDōnin Birlelik Krallēkāda beraber Bađ datōe bombalamasēna neden olacak bu konuyu, ABD içerisindeki bir takēn gelişmeleri dikkate almadan ele almak eksik olacaktē.

Daha önce ifade edildiđ i gibi, Sođ uk Savakēn sona ermesi, ABD nezdinde yeni dönemde devletin dēk politikasēnē nasē olmasē gerektiđ i noktasēnda önemli tartēmalara neden oluyor ve ABD açēsēndan muhtemel yeni dēk politika yaklakānlarēön görölüyordu. Bu tartēmalar Başkanlēē George H.W. Bushōdan devralan Bill Clinton döneminde de artarak devam etmiştir. Özellikle UNSCOMūn Irakāda KİŞ konusunda yakadēē krizin tēmandēē döneminde, ABDōnin Irakōa yönelik mevcut dēk politikasē hakkēdaki tartēmalar daha da artēyordu.

1997 senesine gelindiđ inde Yeni Amerikan Yūzyēē Projesi (*Project for the New American Cenruty- PNAC*) adēnda bir dükünce kuruluşu Robert Kagan ve William Kristol tarafēndan kuruldu ve kēsa süre içerisinde ABDōdeki yeni muhafazakarlarēn en etkili dükünce kuruluşu haline geldi. Üyeler arasēnda Dick Cheney, Donald Rumsefeld, Paul Wolfowitz gibi ABD yönetiminden isimlerin de olduđ u ve amacēnē ABDōnin global liderlēđ ini savunmak olarak belirten bu kuruluşun ABD Bakanē Clintonōa yönelik elektirileri tam da Irakōn BM teftis omisyonu UNSCOMāda olan gerginlēđ i zirveye ulaqtēē dönemde sertlekiyordu. Zira bu dönemde Irakōtaki UNSCOM teftikleri, Irak yönetiminin UNSCOM personelinden Amerikalē

⁷⁸⁸ **Milliyet**, nSaddam: Silahlanmaya devamō, 19 Ekim 1995.

Çıkması üzerine askere alınıyor, Saddam Hüseyin, bu kararın çıkması gerektiği konusunda ısrar ediyor, ve bu da ABD-Irak krizinin tımanmasına neden oluyordu. Bu krize ABD'nin nasıl cevap vermesi gerektiği ABD açısından önemli bir sorun olarak meydana çıkarken, dönemin Rusya Dışkleri Bakan Primakov, Başkan Clinton'a askeri kuvvet kullanmaması gerektiği konusunda telkinlerde bulunuyordu. ABD Dışkleri Bakan Albright'ın ifadelerine göre, Primakov, ABD yönetimini Saddam tehdidini abartmakla suçluyor ve Irak için de daha gevşek bir teftik mekanizması uygun buluyordu⁷⁸⁹. Diğer taraftan, Primakov'un ifadeleriyle ABD-Irak krizinin askeri kuvvet kullanmadan atlatılabilmesi için Rusya, Fransa ve BM Genel Sekreteri Kofi Annan çok çaba sarf ediyor ancak ABD'nin Saddam Hüseyin'i devirme saplantısıyla sebebiyle bu fikre yanak vermiyordu.⁷⁹⁰ UNSCOM'un 1992-1998 seneleri arasındaki müfettihlerinden olan Scott Ritter bu krizden seneler sonra kaleme aldığı çalışmasında, ABD'nin CIA aracılığıyla UNSCOM teftiklerini Hüseyin'in devrilmesi için gerekli altyapı çalışmaları hazırlamak amacıyla kullandığını öne sürecek,⁷⁹¹ ve Primakov'un bu iddiasının temelsiz olmadığını gösterecekti. Yine Albright'ın ifadeleriyle, Saddam Hüseyin iyi bir taktikle, özel olarak BM Güvenlik Konseyi'ni, genel olarak ise uluslararası toplumu ve dolayısıyla da uluslararası kamuoyunu bölmeyi başarmıştı. Zira Albright'ın ifadeleriyle bu dönemde Kuveyt dahi, Irak'a yönelik askeri bir operasyon yapılmasına prensip olarak karşıydı⁷⁹²

Tam da Irak-UNSCOM kriziyle ek zamanlı olarak, PNAC, Ocak 1998'de, Başkan Clinton'a açık bir mektup gönderiyordu. Bu mektuba göre, ABD'nin o zamana kadar uyguladığı Irak'ı çevreleme yaklaşımına bakıldığında olmaması Bu sebeple de ABD artık koalisyon kuvvetleri üzerinden ekonomik yaptırım politikasına devam etmemeli, ABD dış politikası BM Güvenlik Konseyi'ndeki oybirliğine sınırlanmamalı idi.⁷⁹³ Bu açık mektuptan dört gün sonra PNAC kurucuları William Kristol ve Robert Kagan da *New York Times* gazetesinde kaleme aldıkları yazılarında BM ile Irak arasında KİŞ konusunda meydana gelen krizi ele alıyorlardı. Bu kriz ABD'nin Irak'ın KİŞ tesislerine yönelik bir bombalama planı ihtimalini gündeme getiriyordu. Kristol ve Kagan, bu plan hakkında Irak'ı bombalamak yetmezdi

⁷⁸⁹ Albright, s. 277.

⁷⁹⁰ Primakov, ss.317-318.

⁷⁹¹ Scott Ritter, **Iraq Confidential: The Untold story of the Intelligence Conspiracy to undermine the UN and overthrow Saddam Hussein**, London: I.B.Tauris & Co Ltd, 2005.

⁷⁹² Albright, s. 284.

⁷⁹³ Project for the New American Century, Letter to President Clinton, 26 Ocak 1998, John Ehrenberg, J.Patrice McSherry, José Ramon Sanchez, Croleen Marji Sayej (Eds), **The Iraq Papers** içinde (24-25) , New York: Oxford University Press, 2010.

ın Hüseyin'in devrilmesi gerektiğini vurguluyorlardı⁷⁹⁴ ve Saddam Hüseyin'in devrilmesini ABD'nin dış politikasının resmi amaçlarından biri haline getiren *Iraq Liberation Act*'in⁷⁹⁵ (ILA) Başkan Clinton tarafından imzalanması ABD nezdinde Clinton yönetiminin dış politikasına karşı yapılan eleştirilerin ve dolayısıyla da ABD yönetimi üzerinde olunan baskının bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Gerçekten de Irak'ın uluslararası hukuk ihlalleri sebebiyle ABD'nin bundan sonra Irak'taki rejimin değiştirilmesine yönelik bir yol izleyeceğini beyan eden ILA'nın imzalanmasından sonra Irak-UNSCOM krizi çok daha hızlı bir şekilde tımanıyordu. 18 Kasım 1998'de geldiğinde Irak UNSCOM ile işbirliğini devam ettireceğini söylüyor ancak birçok kartı da beraberinde dile getiriyordu. ABD yönetimi tarafından *nitatin edici bulunmayan* bu görüş, Bağdat'taki silah üretim tesislerinin 16 Aralık 1998 itibarıyla Çöl Tilkisi operasyonu adı altında ABD ve Birleşik Krallık uçakları tarafından havadan bombalanmasına neden oluyordu.⁷⁹⁶ Fransa, Rusya ve Çin'in muhalefeti bu konuda BM Güvenlik Konseyi kararını engellemiştir.

Bombalamanın akabinde Başkan Clinton, ABD'nin bu eyleminin gerekçesini açıklıyordu. Clinton'ın ifadeleriyle, bu operasyonun amacı Irak'ın nükleer, kimyasal ve biyolojik silah programlarını yok etmek ve bu şekilde de Irak'ın komşularını tehdit etmesini engellemektir. Dünya üzerinde KİS sahibi olan başka ülkeler de vardı ancak Clinton'a göre Saddam'den diğerlerinden farklı olarak onun bu silahları birçok kez hem İran, Suudi Arabistan, Bahreyn ve Kuveyt gibi komşularına hem de kendi halkına, Kuzey Irak'taki Kürtlere yönelik kullanması nedeniyle Clinton ABD'nin bundan sonra da Irak'a yönelik uzun soluklu bir çevreleme politikası sürdüreceğini ve Irak halkının hak ettiği bir yönetim gelene kadar da bu politikasına devam edeceğini ifade ederek, sözlerini bitiriyordu.⁷⁹⁷

1998 senesinin son ayındaki bu operasyon, hem ABD'nin bu tarihten sonra Irak'a yönelik yaklaşımları hakkında önemli ipuçları veriyor, hem de uluslararası toplumdaki görüş ayrılıklarını su yüzüne çıkarması bakımından aydınlatıcı oluyordu. Gerçekten de ABD'nin Birleşik Krallık'ta ortaklık olarak gerçekleştirdiği bu operasyon, Albright'ın dediği gibi,

⁷⁹⁴ William Kristol, Robert Kagan, "Bombing Iraq isn't enough", **The New York Times**, 30 Ocak 1998, **The Iraq Papers** içinde (ss.26-27).

⁷⁹⁵ The U.S. Congress, , **Iraq Liberation Act of 1998**, 31 Ekim 1998, <https://bulk.resource.org/gpo.gov/laws/105/publ338.105.pdf> (16 Ağustos 2013).

⁷⁹⁶ Primakov, ss. 318-319.

⁷⁹⁷ Bill Clinton, "Explanation of Iraq Strike", **The Iraq Papers** içinde (33-39).

Irak'a yönelik çevreleme (*containment*) politikası, o çevreleme politikası olacağı ağı gösteriyordu (*containment plus*).⁷⁹⁸ Başka bir ifadeyle ABD artık silahlı kuvvet kullanmaktan çekinmeyeceğini göstermiş oluyor ve Irak'taki Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesini ise resmi amaç olduğu unu vurgulamış oluyordu. ABD, Çöl Tilkisi operasyonu ile, iki ay önce Başkan Clinton'un imzalamasıyla yürürlüğe giren ILAÖ'ye de katkı kalmaktan çekilip uygulamaya koymuş oluyordu.

Diğer taraftan, 1998 Aralık ayında gerçekleşen bu operasyon, uluslararası toplumda, Körfez Savakı akabinde küresel bir tehdit unsuruna karşın insanlığı bir bütün olarak güvenlik ve barış içinde yakama hakkını garanti altına almak amacıyla büyük bir uzlaşıyla kurulan UNSCOM'un faaliyetleri hakkında eskisinden farklı olarak artık uzlaşmadığı ağı gösteriyordu. Irak-UNSCOM arasındaki krizin ağınsı, yani ağı hangi araçlarla çözümlenmesi gerektiğini özellikle Rusya ve Fransa örneklerinde görüldüğü gibi uluslararası toplumda görülen farklılıklar yaratıyor ve bu da kaçınılmaz olarak BM Güvenlik Konseyi'ni etkiliyordu. Buna ek olarak, Irak'ın NPT'yi ihlal etmesi iddiasıyla bombalanması ağılara NPT'yi imzalamadıkları için taraf olmayan ülkeleri, özellikle de İsrail'i getiriyordu. Başkan Clinton'un da dediği gibi, esasında dünya üzerinde nükleer silaha sahip olduğu bilenen İsrail de vardı. Ancak bombalanan, ya da uluslararası toplumda endike yaratan İsrail değil de Irak oluyordu. Bu durum, bir kere daha Bull'un ifade ettiği gibi, adaletin net/objektif bir tanınması yapılamayacağı gerçeğini ağılara getiriyordu. Gerçekten de Irak bu dönemde kozmopolitan adaleti ihlal etmekle suçlanırken, İsrail'in böyle bir suçlamayla karşılamaması adaletin uygulanmasındaki tutarsızlığı gözler önüne seriyor, ve adaletin büyük güçlerin menfaatlerini korumak amacıyla kullandıkları bir gerekçe olduğu izlenimini veriyordu. Anlaşılardan oydu ki ABD, KİS sahibi olan ancak kendi menfaatleriyle uyum içindeki İsrail'e değil de, KİS sahibi olan ve kendi menfaatleriyle çatışma halinde olan Irak'a karşı tedbir almayı gerekli görüyordu. Diğer taraftan BM Güvenlik Konseyi kararı olmasın, ABD'nin Bağdat'ı bombalaması ise yine BM'nin Soğuk Savak sonrasındaki dönemin sorunlarıyla başka çözümler hakkında önemli endike ve küpHELERE neden olan bir başka neden oluyordu.

Anlaşılardan oydu ki söz konusu olan uluslararası düzenin bariz bir ihlaliyken uluslararası toplumda dikkate değer bir uzlaşma meydana gelirken, konu adalete gelince de adaletin tecelli etmesi gerektiğini konusunda uzlaşma meydana geliyor, ancak bunun ağınsı

⁷⁹⁸ Albright, s.287.

uzlakēyēgörmek pek de mümkün olmuyordu. Yukarda
dönemde, uluslararası toplumda uluslararası düzenin

devamlıđđ ēēē sağ lanmasē amacēyla özellikle de insani ve kozmopolitan adaletin tecelli etmesi gerektiđđ i noktasēnda var olan uzakē krizin akabinde BM Güvenlik Konseyi tarafēndan alēnan kararlarla somutlakmēttē Ancak söz konusu uzakēnēn seneler geçtikçe adaletin ēnasēdō yani ēhangi araçlarlaō sağ lanmasē gerektiđđ i konusunda kaybolmasē uluslararası toplum açsēndan önemli bir gelikme oluyordu. Bu, bir taraftan Körfez Savakē sonrasē dönemde uluslararası toplumun düzen-adalet ayrēmazlđđ ē konusundaki farkēndalđđ ēnē gösteriyor ve Soğ uk Savak döneminde önemli bir farklıđđ a ikaret ediyordu. Zira bu dönemde görülen oydu ki, uluslararası toplum, eskisinden farklı olarak insani ve kozmopolitan adaleti tamamyile göz ardēedemiyordu. Ancak diğ er taraftan ise, kavramlarēn karmakēklđđ ē ve birbiri içine geçmikliđđ i sebebiyle bu farkēndalđđ a rağ men araçlar hususunda görük ayrēđklarē ortaya çekēyordu. Gerçekten de bu dönemde, birçok kez ifade edildiđđ i gibi, uluslararası düzenin devamlıđđ ē için insani ve kozmopolitan adaleti kapsamāsē gerektiđđ i inancē uluslararası toplumda hakimken, uluslararası düzenle insani ve kozmopolitan adaletin nasē bağ daktēđacađ ē önemli bir sorunsal olarak ortaya çekēyordu. Bu durum temel itibariyle uluslararası toplumdaki dayanākmacđđ ēn sēnēlarēnē da gözler önüne seriyor, ve çoğ ulcu görükün uluslararası topluma hakim olduğ unu gösteren bir unsur oluyordu. Zira daha önce de ifade edildiđđ i üzere, Bullōun da iddia ettiđđ i gibi, adalet kavramēnēn net/objektif bir yanēnēnēn yapıdamayēē ve bu sebeple de büyük güçler tarafēndan sömürülmeye açēk bir kavram haline gelmesi uluslararası toplumdaki görük ayrēđklarēna neden oluyordu. Anlakēdan, Bullōun düzenin adalet karkēsēndaki önceliđđ ini savunduğ u argümanlarē Körfez Savakē sonrasē dönemde meydan okumayla karkēlakēyordu. Ancak bu meydan okuma, Bullōun argümanlarēnēn geçerliliđđ ini yitirdiđđ i anlamēna da gelmiyordu.

Bu dönemde adaletin ēnasēdō yani ēhangi araçlarlaō tecelli ettirilmesi gerektiđđ i konusunda uluslararası toplumdaki görük ayrēđklarēnē tetikleyen önemli bir faktör de, Soğ uk Savak sonrasē döneme tek süpergüç olarak giren ABDōnin Körfez Savakē sonrasē dönemdeki amaçlarēnēn uluslararası toplumun amaçlarēndan kēşmen farklılakmasē oluyordu. Gerçekten de bu dönemde daha önce ifade edildiđđ i gibi, uluslararası toplumun amacē uluslararası düzenin devamlıđđ ē için insani ve kozmopolitan adaletin sağ lanmasēydē Oysaki özellikle de 1990đlarēn ikinci yarēsēna gelindiđđ inde ABDōnin resmi amacēnēn, Saddam Hüseyin rejimini devirmek olduğ u fark ediliyordu. ABD, Irakōa yönelik yaklakēnēnēn üç ayağ ēyla da (ekonomik ambargo; bakta Kürtler olmak üzere muhalefetin desteklenmesi; KİŞōn yok edilmesi) aslēnda

opolitan adalet arayışıyla uyumlu bir yaklaşımda, kendisinin uluslararası toplumun amacından saptığını göstermek oluyordu. Bu bakımdan, Amerikan kozmopolitanizminin ABD'ye sunduğu evrenselci yaklaşımın, Kantçı anlamdaki bir evrenselcilik olmadığı başka bir ifadeyle, çoğul-dayanılmaz tartışmalarından da hatırlanacağı gibi Grotius'un görüşlerine dayanan gerçek anlamda bir dayanılmazlık içermediği, çünkü adaleti, uluslararası toplumun temel, birincil ve evrensel amaçlarına ulaşımına sağlanmasında tamamlayıcı bir unsur olarak değil de, kendi menfaatlerine yönelik politikaların gerekçesi olarak kullanıldığı fark ediliyordu. Bu bakımdan ABD'nin, uluslararası toplumda hakim olan norm ve inancın bağımsız şekilde kendi değerleri çerçevesinde bir evrenselciliğe sahip olduğunu fark ediyor, ancak ABD 1990'lar boyunca bu eğilimini, yani uluslararası toplumda hakim olan norm ve inancın bağımsız şekilde hareket etme eğilimini, çok da fazla gösterme fırsatı bulamıyordu. Yine fark edilen oydu ki ABD, kendi menfaatlerinin esasında uluslararası toplumun menfaatleriyle de bir olduğunu, çünkü ABD'nin dünyanın tamamına bir örnek teşkil ettiğini inancına taşıyordu. Tüm bu noktalar, Türkiye'yi ele alacağı bölümde detaylıca görüleceği üzere, Körfez Savakı sonrası dönemde, savak öncesi ve savak esnasından farklı olarak ABD'nin niyetinin müttefikleri tarafından önceki dönemlerden çok daha ciddi şekilde sorgulanmasına neden olacaktı.

3.1.3.2. Türkiye'nin dış politikasındaki çakmazlar ve denge arayışları

Irak'a yönelik hava müdahalesinin başladığı 16 Ocak 1991 tarihinden kara müdahalesinin sona erdiği 28 Şubat 1991 tarihine kadar olan süreçte, Türkiye'de, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi kararlarına uyum olarak somutlaşan uluslararası yani makro yükümlülükleriyle, kendi menfaatine yönelik yani mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi bulmaya yönelik ciddi tartışmalar meydana geldiğini ifade etmiş, ve Türkiye açısından Soğuk Savak boyunca niyeti net olmayan tarafsızlık politikasıyla şekillenen partikülerizminin yeniden şekillenmesi gerektiğini belirtmiştik. Bu dönemde Türk dış politikasının Türkiye'nin koalisyon kuvvetlerince bakıldığında askeri müdahaleye ne derece müdahil olacağı konusunda karamsarlığına rağmen, bu çakmazın Türkiye'deki kamuoyunda ve özellikle de TBMM'de yarattığı tartışmalar, Türkiye'nin makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi sağlamada ne denli zorlandığını gözler önüne serdiğini de vurgulanmıştır. En sonunda Türkiye'nin dengeli taraflardan biri olarak özetleyebileceğimiz politikası Türkiye'nin bu savakta üslerini koalisyon kuvvetlerine açması, askerini Kuzey Irak'a konaklatması ancak bu savaka asker göndermemesi şeklinde somutlaşmıştır. İşte Körfez Savakı sonrası dönemde de dengeli

Politikanēn nasē somutlakacā ē Türkiye açēsāndan en lamda Soĝuk Savak sonrasē dōnemde Türk komüniteryanizminin Türkiyeōye sunduĝ u partikūlarist yaklakēmēn sonucu olan, uluslararası toplumda hakim olan norm ve inançla kendi menfaatleri arasēndaki dengenin nasē saĝ lanacā ē sorusu, daha önceki dōnemlerde olduĝ u gibi Türkiye açēsāndan en temel konu olmak ve, esasen daha savak devam ederken Irakda ilgili meydana gelen bir gelişme sebebiyle gündeme gelmiştir.

Gerçekten de, daha Körfez Savakē devam ederken, 13 ĝubat 1991ōde Türkiye, savakēn baklamasēndan bu yana, Türkiye'ye sē ānan Iraklē sayēsēnēn 670'e yükseldiĝ ini fark ediyordu.⁷⁹⁹ Irakōa karēkoalisyon kuvvetlerinin kara mūdahalesi bakladēktan hemen sonra ise bu sayē2500ōē çēēyordu.⁸⁰⁰ Savakēn sona ermesinden sonra, durum daha da vahimleliyor ve Irak yönetiminden kaçan, göçe zorlanan 500.000ā akēn Kürt, Türkiye sēārlarēna geliyordu. 1991 senesinin Nisan ayēna gelindiĝ inde sē ānmacē sorunu Türkiye açēsāndan felaket boyuta gelmişti. Türk liderler ve Türkiyeōnin Washington Büyükelçisi Nüzhet Kandemir, uluslararası toplumun bu konuda Türkiyeōye yardēmcē olmasē gerektiĝ ini vurguluyorlardē Bu esnada, Türkiyeōnin uluslararası toplumdan sē ānmacēlar konusunda etkin bir insani yaklakēm benimseyemediĝ i yönünde elektiriler almasē Türkiye üzerindeki baskēye gözler önüne sermekteydi.⁸⁰¹ Dolayēsēyla sē ānmacē krizine bir çōzüm bulunmasē Türkiye açēsāndan hem söz konusu insani krizin çōzümlenmesi açēsāndan bir makro yükümlölük, çünkü açēktē ki uluslararası toplum söz konusu insani krize büyük bir duyarlıēk göstermekteydi; hem de bu sē ānmacēlarēn Türkiyeōnin kendisi için oluēturduĝ u güvenlik problemi olmasē açēsāndan da mikro yükümlölük olarak ortaya çēēyordu.

Bu bakēndan bir önceki bölümde de ifade edildiĝ i gibi, Türkiye söz konusu krizin akēmasēna öncü rollerden birini oynamātē. BM Güvenlik Konseyiōnin Türkiye ve Fransaōnēn girikimiyle almāk olduĝ u 688 saydē kararē söz konusu insani krizi sonlandēmaya yönelik, uluslararası toplumun insani adalet adēna attē ē bir adēn olarak kabul edilmelidir. Bu kararlar Güvenlik Konseyi, Irakōē Kuzey Irak halkēna karē giriktē i hareketten dolayıē kēnarken, insancē yardēnlar için, milletlerarasēyardēn kurulumlarēnēn Kuzey Irak topraklarēna girmesine

⁷⁹⁹ Olāĝ anüstü Hal Bölge Vali Yardēncē Özcan Erdoĝ anēn açēklamasē için bkz. **Ayēn Tarihi**, 13 ĝubat 1991.

⁸⁰⁰ **Ayēn Tarihi**, 25 ĝubat 1991.

⁸⁰¹ Dōnemin Washington Büyükelçisi Nüzhet Kandemirōn ifadeleriyle, Türkiye Körfez Savakē ardēndan meydana gelen sē ānmacē kriziyle bakbara bērakēmamalēydē Türkiyeōnin bu konuda yalnēz bērakēp daha sonra da yeterli düzeyde yardēn yapamadē ē için elektirilmesi kabul edilmezdi. Türkiye, İēan-Irak savakē esnasēnda sēārēna gelen 65 bin sē ānmacēyla yakadē ē krizi tekrar yakamamālēydē Bkz. **Milliyet**, āTürkiyeōye elektiri kampanyasēhaksēzō, 27 Nisan 1991.

ki bu insani krizi sonlandırmaya yönelik çabalara katkıdan hemen sonra Huzur operasyonu adı altında 13 ülkeden 21 bin askeri personelin görev aldığı ve 30 kadar ülkenin gönderdiği yardım malzemeleri koalisyon kuvvetlerince uçuşa yasak bölge olarak ilan edilen ve Irak'ta 36. paralelin kuzeyinde kalan bölgesine havadan ulaştırılıyor ve bu şekilde Temmuz ayında gelindiğinde Türkiye'ye konuklanan sığınmacılar tamamıyla yakında da Kuzey Irak'a geri dönmek oluyordu. Bu esnada Uluslararası Af Örgütü'nün raporlarında, Türkiye'ye sığınan ve daha sonra Bağdat'a geri dönen Iraklıların çoğunun ortadan kaybolduğunun veya idam edildiğinin öne sürülmesi ise⁸⁰², Huzur operasyonu ile geçici olarak yardıma kavuşan sığınmacılar açısından Kuzey Irak'ta sürekli olarak güvende kalabilecekleri bir bölge oluşturulması gerekliliğini gündeme getiriyor, bunun üzerine de Temmuz 1991 itibarıyla Huzur operasyonunun ikinci aşamasına geçiliyordu. Bu aşamada, uçuşa yasak bölge olarak ilan edilerek Irak'a ait her tür uçak ve helikopterin bu bölgeye girmesinin yasaklandığı Kuzey Irak'ta, koalisyon kuvvetlerince Güvenlikli Bölge oluşturuluyor ve bu bölgeye sığınmak olan halkın yardıma ulaşması garantiye alınmak oluyordu. Güvenlikli Bölge'nin denetimini sağlayan, bu bölgeyi Saddam Hüseyin rejiminin olası saldırılarına karşı korumakla görevli ve başta ABD, Türkiye, Birleşik Krallık ve Fransa'dan askeri uçak ve personelden oluşan Birleşik Görev Kuvveti yani Çekiç Gücünün büyük bölümü Türk topraklarındaki Kürt askeri üssüne, bir bölümü ise Pirinçlik ve Kuzey Irak'taki Zaho kentine konuklandı Çekiç Gücünün neredeyse tamamının Türk topraklarında konaklaması ise özellikle Cumhurbaşkanı Özalpın çabalarıyla gerçekleşiyordu.

Elbette böyle bir bölgenin kurulmasıyla birlikte, Irak topraklarındaki 36 paralelin kuzeyinde kalan bölümü Bağdat yönetiminden fiilen kopartmak oluyordu. Irak'ta egemenlik haklarındaki ihlal edilerek Güvenlikli Bölge'nin kurulması ise, esasında uluslararası hukukun ve dolayısıyla da uluslararası düzenin ihlali oluyordu. Ancak Türkiye açısından Güvenlikli Bölge'nin neden kurulduğunu düşünülmediğinde ise, bu durum, Birleşik uluslararası düzeni sadece uluslararası hukuka ya da uluslararası örgütlere bağlı görmemesi görüşünü açıkla getiriyordu. Gerçekten de bu çalışmanın kuramsal bölümünden hatırlanacağı gibi, Birleşik uluslararası düzeni sadece uluslararası hukuk ya da uluslararası örgütlerden ibaret görmüyor ve büyük güçler, güçler dengesi ve hatta savaşın bile, uluslararası düzenin devamlılığına sağlayan araçlar (uluslararası düzenin kurumları) olabileceğini savunuyordu.⁸⁰³ Güvenlikli

⁸⁰² **Ayın Tarihi**, 21 Haziran 1990.

⁸⁰³ Bkz. bu çalışmanın 31. ve 32. sayfaları

an Türkiye de bu dönemde, tam da Bullûn bahsettî i unsurlarla uluslararası düzeni korumaya, düzenin devamlıq ânēsağ lamaya çalışıyordu.

Gerçekten de Güvenlikli Bölge'nin kurulması, uluslararası hukuka uygunluğ u bu dönemde beliren önemli bir sorun oluyordu. Zira Irak toprakları üzerinde kurulan ve Bağ dat yönetiminden fiilen koparılan bu bölgenin kurulmasıyla, *ñdevlet kavramı en önemli unsurunun yani egemenliğin ihlal edildiği göze çarpmakta* idi.⁸⁰⁴ Kaldı ki koalisyon kuvvetlerinin söz konusu bölgenin yasallıq âne BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararına bağ laması da tartışmaya açıldı çünkü bu karar, insani yardım yapılmasından bahsederken, koalisyon kuvvetlerinin kuvvet kullanarak bir güvenli bölge oluşturmaktan bahsetmiyordu. Görülen bu dönemde Türkiye, uluslararası hukuka dayandırılması zor bir olukunun öncülüğ inde bulunuyordu. Ancak Türkiye'nin bu öncülüğ ünün temelinde de, daha önce ifade edildiği gibi, Irak'tan gelen yarı milyon yakını sığınmacıların Türk topraklarında konaklanması halinde, bunun Türkiye'nin ekonomisine olduğu gibi, temel olarak ulusal güvenliğ ine yönelik olukuturacağı tehdit bulunuyordu⁸⁰⁵. Bakka bir ifadeyle Türkiye, Güvenlikli Bölge'nin kurulması ve Çekiç Güc'ün kendi topraklarında konaklanmasını tevik ederek, esasen uluslararası düzeni korumaya çalışıyor ve bu bakımdan da Bullûn yaklaşımları hatırlatıyor.

Elbette bu durum, Huzur operasyonunun ilk günlerinden itibaren, Türkiye'nin Irak tarafından kaçınılmaz olarak sert şekilde eleştirilmesine neden olacaktı Gerçekten de girimi Irak yönetimi tarafından olumsuz karşılanan Türkiye, Irak'ın Bakan Tarık Aziz tarafından Bağ dat yönetiminin iç işlerine karışmakla suçlanıyordu.⁸⁰⁶ Dolayısıyla Türkiye'nin girimiyle bakıldan Huzur operasyonu ve Güvenlikli Bölge, bir taraftan Türkiye-Irak ilişkilerinin gerilmesine neden oluyor; bir diğ er taraftan ise Türkiye açısından insani bir krize çözüm bulunması uluslararası toplumdaki insani güvenli ve dolayısıyla da insani adalet arayışına hizmet etmesi bakımından Türkiye'nin makro yükümlölüklerine hizmet ediyor;

⁸⁰⁴ Baskın Oran, "Uluslararası ve İç Hukukta Çekiç Güc'ün Yasal Dayanakları Sorunu", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt.50, Sayı3-4, 1996, s.267

⁸⁰⁵ Baskın Oran'ın da ifade ettiğ i gibi, bu dönemde, Türkiye'deki hükümet, PKK terörünün artmakta olduğu her durumda, 1988'de Halepçe olaylarından sonra Türkiye sınırlarına kaçan Kürt sığınmacıları kabul etmesi sebebiyle suçlanıyordu. Çünkü bir görüşe göre, söz konusu sığınmacılar, PKK'nın Türkiye'ye yönelik faaliyetlerini kolaylaştırıyorlar ya da en azından sınırda olukutukları kalabalıkla, PKK'nın Türkiye'ye geçişi ve terör eylemlerinde bulunması için elverişli kartları sağ lamak olukuyorlardı. Bkz. Baskın Oran, "Kalkın Horoz- Çekiç Güc ve Kürt Devleti", **Avrasya Dosyası** Cil.3, Sayı1, 1996, s.8.

⁸⁰⁶ Tarık Aziz'in Huzur operasyonu hakkında yaptığ ı yorumlarda "Kürtlerle ilgili sorunumuza Türkiye ve İran karışması. Türkiye ve İran, kendilerinde de Kürt sorunu olduğunu hatırlamaladı" ifadesi dikkat çekicidir. Bkz. **Milliyet**, "Tarık Aziz'den hem uyarı hem öneri: Anlatılmı döşünler", 12 Nisan 1991.

ini ve fiziksel güvenliğini tehdit eden ve 1988 ile 1991
nin bir daha meydana gelmesini önlemesi⁸⁰⁷ amacına
yönelik olması bakımından da Türkiye'nin mikro yükümlülüklerine hizmet ediyordu. Bakka
bir ifadeyle, Türkiye, Körfez Savakı'nın akabindeki dönemde, makro ve mikro
yükümlülükleri arasındaki dengeyi Güvenlikli Bölge ile bulmaya çalışıyordu. Ancak zamanla
Güvenlikli Bölge'nin Türk dış politikası açısından neden olduğu çıkmaz, aynen Körfez savakı
öncesi ve esnasında olduğu gibi, Türkiye'nin uluslararası toplumda hakim olan norm ve
inançla kendi menfaatleri arasındaki dengeyi sağlamasın ne denli zorlaştırdığı gözler önüne
serecekti. Bu çıkmaz aynı zamanda, Türkiye açısından uluslararası düzenin insani adaletle
nasıl bağdaştırılacağı konusunda yakındır çıkmaz olacaktı. Anlaşılardan Türkiye bu dönemde,
aynen uluslararası toplumda hakim olan sorunsalda olduğu gibi, düzenin adaleti de kapsaması
gerektiğini kabul etmesine rağmen, bu birlikteliğin nasıl olacağı konusunda önemli bir
sorunla karşılaşacaktı.

Gerçekten de, Türkiye'de Güvenlikli Bölge'nin denetimini sağlayan Çekiç Güç
hakkında zamanla ciddi endişe ve küpheler doğmuştur. Bu endişe ve küpheler, Çekiç Güç'ün
temel itibarıyla Kuzey Irak'taki Kürtleri Bağdat yönetiminden korumakla birlikte, burada
Türkiye'nin 1980'lerin ortasından beri mücadele ettiği PKK'ya desteklediği noktasına
yoğunlaşmıyordu. Bu dönemde kamuoyunda Çekiç Güce ait ABD'li helikopterlerince
Değirli'deki Türk karakoluna 2 kilometre uzaklıktaki Bisi yaylasında PKK'lılara paketlerce
askeri yardım atıldığı yönünde haberlerin yer alması⁸⁰⁸, Türkiye'de kamuoyu ve TBMM'de
büyük yankı buluyor ve Türkiye Çekiç Gücü ve bu güçteki en fazla personele sahip olan
ABD'nin niyetini sorgulamaya başlıyordu. Öyle ki seneler sonra dahi bu konu
unutulmuyordu. Örneğin 1996 senesine gelindiğinde TBMM oturumlarından birinde, 4 sene
önce ABD helikopterlerince gerçekleştirilen bu eylem hakkında *“...önceden tespit edilen
koordinatlar sayesinde, son derece gelişmiş cihazlarla donatılmış bu uçaklar nasıl oluyor da
koskoca Irak'ın yolunu kavrıyor ve bizim dağ eteklerindeki PKK'lılara bu malzemeleri atıyor?”*⁸⁰⁹
sorusu gündeme geliyordu.

Türkiye'nin Çekiç Gücü ve ABD'nin niyetini sorgulamalarının artmasıyla, 1991 ve
1992 senelerinde PKK'nın Türkiye'deki terör eylemlerini sürdürmesinde önemli rol

⁸⁰⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.19, Cilt.90, 27 Haziran 1995, s. 57.

⁸⁰⁸ Dönemin önde gelen gazetecilerinden Muammer Yakar Bostancı'nın bu fikri önerdiği ü yazışmaları dikkat çekmiştir. Sazak, 11 Eylül Gölgesinde Saddam, s.81.

⁸⁰⁹ Şahsî adına konuk milletvekili Recep Karaman bu sözleri için bkz. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.20, Cilt.2, 28 Mart 1996, s.582.

Bölge'nin kurulmasından kısa süre sonra Aş ustos
rk jandarmasıyla çatışıyor ve hemen ardından Kuzey
Irak'taki sığınaklara kaçıyor.⁸¹⁰ Dış taraftan 1992 senesi ise Türkiye'deki terör eylemleri
bakından kritik bir sene oluyor ve Mart, Aş ustos ve Eylül aylarında Cizre, Silopi, kerkük,
Nusaybin ve Derick'te PKK ile çatışmalar meydana geliyordu.⁸¹¹ ABD yönetimi PKK'yı bir
terör örgütü olarak kabul ettiğini birçok fırsatta dile getirmiş olsa dahi,⁸¹² Türkiye'de, Kuzey
Irak'ta Çekiş Gücün sığınaklarla yapılan bir yapay devlet olduğu u konusunda
önemli bir kanı kamuoyunu meşgul eder hale geliyordu.

Bu kanının oluşmasında sadece PKK'nın Türkiye'deki terör eylemlerini arttırması
değ il, bununla ek zamanlı olarak uluslararası toplumda gündeme gelen bazı kararlar ve Kuzey
Irak'ta meydana gelen siyasi gelişmeler de önemli rol oynuyordu. Zira uluslararası toplumda
insani güvenlik ve dolayısıyla da insani adalet adına önemli bir adım olarak görülen
Güvenlikli Bölge'nin, ilerde Kürtlerin özerk bölgesi haline dönüşeceği yönündeki fikirler,
daha Nisan 1991'de Huzur operasyonu baklarken filizlenmeye başlamıştı. Bu bağlamda Nisan
1991'de, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin "Kürtler için, uluslararası güvence
altında bölgesel özerklik formülleri düşünülmesini" istemesi dikkat çekici bir gelişmeydi.⁸¹³
Buna karşılık Türkiye'nin resmi tutumu ise, bu konunun Irak'ın iç işi olması sebebiyle
herhangi bir tutum beyan etmemek şeklinde somutlanıyordu.⁸¹⁴ Başka bir ifadeyle Türkiye
Güvenlikli Bölge'nin kurulmasında gırikimcilik yaparak, her ne kadar Bağdat yönetimini
kontrolünden çıkan bir bölgenin kurulması için öncülük yapıyorsa da, bu bölgenin Bağdat
yönetiminden daimi olarak özerkleşmesi ve hatta muhtemel bir bağımsızlığa giden yolun da
açılması konusunda fikir beyan etmeyerek, Irak'ın toprak bütünlüğüne, egemenliğine ve
dolayısıyla da uluslararası düzenin olmazsa olmazlarına olan bağlanımları vurgulamak oluyor ve
söz konusu bölgenin kurulması ise insani sebeplerden ötürü geçici olarak desteklediğini,
ve bu durumun herhangi bir kalıcı anlamına gelmediğini altını çizmiyordu. Kaldı ki
daha önce de ifade edildiği gibi, Türkiye'nin Güvenlikli Bölge'nin kurulmasına öncü rolü
oynamasının temel sebebi buradaki Kürtlerin Saddam Hüseyin'in insanlık dışı
uygulamalarından korunması ve Türkiye'nin sınırlı güvenliğini sağlanmasıydı. Türkiye,
uluslararası düzenin devamlılığı amacıyla böyle bir bölgenin gırikimcisi olurken, uluslararası

⁸¹⁰ William Hale, **Turkey, the US and Iraq**, London: The London Middle East Institute, 2007, s. 52.

⁸¹¹ İlker Başbuğ, **Terör Örgütlerinin Sonu**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011, s. 82.

⁸¹² **Milliyet** nBush'dan övgülü mesajı, 12 Kasım 1991.

⁸¹³ **Milliyet**, nKürtlere özerklik verilsin, 27 Nisan 1991.

⁸¹⁴ Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Murat Sungar'ın açıklaması için bkz. **Milliyet**, nKürtlere özerklik, Irak'ın iç meselesi, 27 Nisan 1991.

ilerde bağımsızlığa gidecek şekilde bir özerklik uluslararası düzenin değişime ihtimalinin gündeme gelmesi, Türkiye açısından önemli bir endike kaynağı oluyordu.

Dijer taraftan 1991 yazında Kuzey Irak'ta yapılan belediye seçimlerinde, parlamento ve hükümet kurulması anayasa hazırlanıp yürürlüğe konması ve bu bölgede yaşayanlara Kürdistan vatandaşlığı verilmesi⁸¹⁵, Kuzey Irak'ta gerçekten de Bağdat sorusu gündeme geliyor ve yönetiminden adan adan bağımsızlaşan bir olukum olduğu gösteriyordu. Zira 1992 senesine gelindiğinde Kuzey Irak'ta Kürdistan Bölgesel Yönetiminin ilan edilmesi de bunu kanıyordu. Tüm bu unsurlar, Türkiye'nin girişimi ve uluslararası toplumun desteğiyle kurulan Güvenlikli Bölge'nin bir taraftan Kuzey Iraklı Kürtlerin özerkleşmesine, diğertaraftan da burada konuklanan PKK'nın güçlenmesine fırsat tanıyarak, Türkiye'nin ilerde toprak bütünlüğüne tehdit oluşturan bir hareketin olukum halinde olduğu fikrini akıllara getiriyordu. Zira bu dönemde Türkiye'nin Güvenlikli Bölge'nin kurulmasına olan desteğinden ötürü tepki veren Irak Bakanları Tarık Aziz'in, Mayıs 1991'de Bülent Ecevit'de yapmış olduğu bir görüşmede, bakta ABD olmak üzere uluslararası toplumun Kuzey Irak'ta Güvenlikli Bölge üzerinden kurulmasına olanak tanıdığı özerk bölge gibi bir örneğin, ilerde Türkiye'nin de bakına gelebileceğini vurgulaması önemliydi.⁸¹⁶ Bu görüşmeden bir süre sonra Saddam Hüseyin'de görüşen Bülent Ecevit, bu sefer de *İ Irak bölünürse, Türkiye'de bölünür* mesajıyla karşılaştı⁸¹⁷ Iraklı yöneticilerin dile getirdiği bu senaryolar, Türkiye'de, ilerde detaylıca bahsedileceği gibi, Türkiye'nin de liderleriyle iletişim halinde olduğu Kuzey Irak'taki özerk yönetimin ilerde bağımsızlık kazanması durumunda, bunun Türkiye'nin de ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğüne tehdit edeceği yani uluslararası düzenin değişmesi yönündeki endikelerinin körüklenmesine neden oluyordu. Dolayısıyla Türkiye açısından uluslararası düzenin devamlılığı amacıyla insani adalet adına atılan bir adım olarak kurulan Güvenlikli Bölge, ilerde uluslararası düzenin olmazsa olmazlarıne tehdit edebilecek bir unsur olma ihtimalini taşıyordu. Bu durum ise, düzen ve adalet kavramları arasında ilikin, Soğuk Savak sonrası dönemde de yine bir ikilem olarak ortaya çıktığı anı gözler önüne seriyordu.

Anlaşılardan oydu ki, Türkiye'nin partikülarizminden gelen makro ve mikro yükümlülüklerini dengeleme amaçlı olarak yine Türkiye tarafından teklif edilerek kurulan

⁸¹⁵ Sazak, **11 Eylül Gölgesinde Saddam**, s.129, 146-147.

⁸¹⁶ Bülent Ecevit'in Tarık Aziz ile 31 Mayıs 1991'de yaptığı görüşmeden, bkz. Ibid., s.122.

⁸¹⁷ Bülent Ecevit'in Saddam Hüseyin ile 24 Aralık 1992'de yaptığı görüşmeden, bkz. Ibid., s. 123, 134.

e endike ve küphelere neden olmuştı. Bu endike ve bölgenin ve onun denetimini sağlayan Çekiş Güçünün, Türkiye'nin kendi menfaatine yönelik olan mikro yükümlülükleri aleyhine bir durum ortaya çıkardığı noktasında yoğunlaşıyordu. Bakka bir ifadeyle, bu endike ve küphelere göre, her ne kadar Güvenlikli Bölge ve Çekiş Güçü, Türkiye'nin girikimiyle, Türkiye'nin ulusal güvenliğini ile göç etmek zorunda kalan Kürtlerin güvenliğini sağlamak, bu iki farklı seviyedeki güvenliğini (ulusal güvenlik ve insani güvenlik) amaçıyla kurulmuş olsa da, zamanla Türkiye'nin ulusal güvenliğini, egemenliğini bir tehdit oluşturmaya ve bu da uluslararası düzenin ta kendisine bir tehdit anlamına geliyordu. Zira Türkiye'de ağırlıklı olan bir görüşe göre, Güvenlikli Bölge'nin Kuzey Irak'ta özerkliği zamanla genişleten bir Kürt bölgesine neden olması bu bölgenin ileride bağımsızlık kazanmasına da neden olabilir ve bu da uluslararası düzenin olmazsa olmazlarındaki ihlali anlamına gelebilirdi. Kuzey Irak'ta bağımsızlık kazanan bir bölge Türkiye'nin güneydoğu sınırından da bir örnek teşkil edebilirdi. Dolayısıyla Güvenlikli Bölge ve Çekiş Güçünün uluslararası düzenin ta kendisine yönelik bir tehdide dönüşme ihtimalinin olması Türk dış politikasında 1990'ların tamamında hakim olacak bir çıkmaza neden oluyordu. Bu çıkmaz, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki insani güvenlikle, Türkiye'nin ulusal güvenliğinin bağıntısızlığı konusundaki çıkmazdı. Bu çıkmaz aynı zamanda, insani adaletle uluslararası düzenin olmazsa olmazları arasındaki çıkmazı temsil ediyordu. Zira hatırlanacağı gibi, bu dönemde uluslararası toplumda hakim olan temel sorunsal, uluslararası düzenin, adaletin farklı seviyeleriyle nasıl bağıntısızlığı oluyordu. Düzen ve adaletin birlikteliğinin gerekliliğini uluslararası toplum tarafından kabul edilmesine rağmen, bu birlikteliğin nasıl sağlanacağı önemli bir sorun oluyordu. Anlaşılan oyd ki, uluslararası toplumdaki sorunsal, Türkiye'nin dış politikasında da önemli bir çıkmaz olarak ortaya çıkıyordu.

Uluslararası toplum insani adalet adına Güvenlikli Bölge'nin ve Çekiş Güçünün devamı yönünde bir eğilim içindeyken, ve bu konuda uluslararası toplum tarafından Türkiye üzerinde ciddi bir baskı mevcutken, Türkiye 1990'lar boyunca Çekiş Güçünün görev süresinin her 6 ayda bir uzatılması esnasında TBMM ve genel olarak kamuyonda çok kiddetli tartışmalara sahne olacaktı. Ekim 1991'de, Körfez savaşının ardından beri iktidarda olan ANAP hükümeti yerini DYP, SHP koalisyonuna verecek, daha sonra bu koalisyon da yerini bakka koalisyonlara devredecek ve 1990'lar boyunca iktidarda olan her hükümet aynı tartışmalarla yüzleşecekti. İktidara kim gelirse gelsin herkesin aynı tartışmalara girmesi ise Türkiye'nin kimliksel değerlerinden ve bu değerlerin dış politikasında yarattığı devamlılık

kten de Türk komüniteryanizmi, Türkiye'nin dâk
jî önemli bir devamlılaşma unsuru haline getiriyor ancak
bu bağlamda, dönemin deyişen kartları ve gereklilikleri çerçevesinde adaletin insani ve
kozmpolitan boyutlarıyla da bağdaştırılması gerekiyordu. Bu bakımdan uluslararası düzenle
adaletin insani ve kozmpolitan boyutlarının nasıl bağdaştırılacağı da Türkiye açısından
önemli bir çıkmaz yaratıyordu.

Söz konusu çıkmaz, gerekten de Çekiç Gücün görev süresinin uzatılması esnasında
TBMM oturumlarında fark ediliyordu. Bu durum ilerleyen senelerde de devam edecekti.
Zamanla, Çekiç Gücün süresinin uzatılmasının Türkiye'nin makro yükümlülükleri açısından
bir zorunluluk haline geldiği görülecekti. Öyle ki bu zorunluluk, dönemin Başbakanı
Demirel tarafından *şüreyi uzatmazsak dünya ~~de~~na ~~dü~~keriz, o zaman da bizi ~~m~~hırlarlar*⁸¹⁸
sözleriyle açıklanacaktı Türkiye bundan sonra, partikülarist yaklaşımının sonucu olan
makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi, yani uluslararası toplumda hakim olan
norm ve inançla kendi menfaatleri arasındaki dengeyi çok ayakta bir Irak yaklaşımıyla
kurmaya çalışacaktı Sonuç olarak Körfez Savakı sonrasında dönemde de, Türk dış politikasının
Güvenlikli Bölge ve dolayısıyla da Çekiç Güç konusunda karkıştırmaları çıkmaz, bu çıkmazın
Türkiye'deki kamuoyunda ve özellikle de TBMM'de yarattığı tartışmalar, Körfez Savakı
öncesi ve esnasında olduğu gibi, Türkiye'nin makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki
dengeyi sağlamanın ne denli zorlaştırdığı gözler önüne sermektedir.

Diğer taraftan, Körfez Savakı sonrasında dönemdeki TBMM oturumları Türk dış
politikasının karkıştırmaları çıkmazları ve dolayısıyla da Türkiye'nin makro ve mikro
yükümlülükleri arasındaki denge arayışını gösterdiği gibi, Türkiye açısından Türk-Amerikan
ilişkilerinin de nasıl algılandığına bakıldığında tutmaktadır. Bu dönemde Türk- Amerikan ilişkileri
Körfez Savakı öncesi ve esnasında olduğu gibi müttefiklik ilişkileri ile şekillenmeye devam
etmiş, yine önceki dönemlerdeki gibi Türkiye açısından önemli noktalarda güven problemi de
yaranmamıştır. Ancak bu güven problemi, Körfez Savakı öncesi ve esnasından farklı olarak, çok
daha yoğun şekilde Türkiye'nin gündeminde yer tutmuş, Türkiye ve ABD arasındaki
ayrışmalar çok daha net şekilde gözlemlenmiştir. Zira Körfez Savakının akabinde Türk dış
politikasının Güvenlikli Bölge ve buranın denetlenmesinden sorumlu Çekiç Güç konusunda
karkıştırmaları çıkmaz, Türkiye'nin bu bölgenin birincil savuncusu olan ABD'ye yönelik
güveninin dönem dönem ciddi şekilde sarsılmasına neden oluyordu. Türkiye'nin ABD'ye

⁸¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.19, Cilt.26, 24 Aralık 1992, s. 419.

Gerçekten de, Türkiye’de iktidarda olan her hükümet, TBMM oturumlarında görüldüğü gibi, Çekiç Gücün süresinin uzatılmasın Türkiye açısından bir zorunluluk olduğunu vurguluyordu. Zira hükümetlere göre Çekiç Güç, Kuzey Irak’taki güç boşluğuunu doldurmak amacıyla oluşturulmuş, *ncayde-ede* yönünden *yararlı* zararlıdan daha fazla *olduğu* saptanmış bir çok uluslu güçtü.⁸¹⁹ Hükümetlerin vurguladıkları bir başka nokta ise Kırklıkteki Birliklik Görev Kuvveti karargahında personelin iki ek komutanı bulunmasıydı. Bunlardan ilki ABD’i, ikincisi ise Türktü, ki bu da burda konuklanmak olan Çekiç Gücün, Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı haberi olmadan hiçbir eylem ve tutum içerisine giremeyeceğini gösteriyordu. Birbirinden farklı dönemlerde birbirinden farklı hükümetlerin ve onların farklı Bakanları ve Bakanlar tarafından 1990’lar boyunca dile getirdikleri bu noktalar⁸²⁰, Türkiye’de genel olarak kamuyunda ve özel olarak da siyasi muhalefette ABD’nin niyeti hakkında var olan kışkelere cevaben vurgulanıyordu.

Dij er taraftan Türkiye’de bu dönemde farklı zamanlarda iktidara gelen partilerin tamamı aynı zamanda Türkiye’nin Kuzey Irak’ta aktif bir tutum benimsememesi durumunda, bundan diğ er batı’da güçlerin faydalanacağı nı da belirtiyor ve dolaylı olarak ABD’nin bu bölgede tetikleyebileceğ i gelişmeler hakkında endişeye sahip oldukları nı da ifade ediyorlardı. 1992 senesinde dönemin Dış işleri Bakan ı Hikmet Çetin bu endişeleri şu sözlerle dile getiriyordu:

İş Bugün batıdaki koalisyon güçleri Kuzey Irak'taki Kürt unsurlara büyük ilgi ve sempati duymaktadır. Bu ilgi ve koruma görevinin herkesten önce Türkiye'ye düşmesi gerektiğine inanıyorum. Türkiye bu işin içinden çekildiği takdirde, baskılar önünden bundan vazgeçeceği anlamına gelmez. Türkiye'nin deşerinde kalacağı bir ortamda, bunlar çok daha sakıncalı bir biçimde devam edecektir.⁸²¹

Çetin, bu sözleriyle Türkiye'nin Irak'ın parçalanmasına yol açabilecek gelişmelerin tamamına karkē olduğ unu vurguluyor ve Türkiye'nin bu görükinü ABD ile olan temaslarında

⁸¹⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.19, Cilt.28, 2 kûbat 1993, s.338.

⁸²⁰ Bkz. Dođ ru Yol Partisi ve Sosyaldemokrat Halçē Parti koalisyon hūkūmetinin Baxbakanē Sūleyman Demirelōn ifadeleri, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dōnem.19, Cilt.4, 19 řubat 1992. Aynē hūkūmetin Dēdikleri Bakanē Hikmet Çetinōn Çok Uluslu Gūcūn gōrev sūresinin uzatđlmasđna dair konukmasē **TBMM Tutanak Dergisi**, Dōnem.19, Cilt.14, 26 Haziran 1992, ss.180-182; Anavatan Partisi ve Dođ ru Yol Partisi koalisyon hūkūmetinin Baxbakanē Mesut Yāmazōn Çok Uluslu Gūcūn gōrev sūresinin uzatđlmasđna dair konukmasē **TBMM Tutanak Dergisi**, Dōnem.20, Cilt.2, 28 Mart 1996, s.555; Refah Partisi ve Dođ ru Yol Partisi koalisyon hūkūmetinin Savunma Bakanē Turhan Tayanōn Çok Uluslu Gūç hakkēndaki genel konukmasē **TBMM Tutanak Dergisi**, Dōnem.20, Cilt.8, 17 Temmuz 1996, ss.427-429.

⁸²¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem. 19, Cilt.14, 26 Haziran 1992, ss.182-183.

ilettiğini ifade ediyordu. Anlatılan oydu ki Türkiye, elerini, ikili temaslarda aralıksız olarak Irak'ta ilgili resmi tutumunu vurgulayarak ve Irak'ta ilgili her türlü süreçte aktif bir rol benimseyerek gidermeye çalışacaktı

Tüm bu anlatılanlar âşî ânda görüldüğü gibi, Güvenlikli Bölge ve bu bölgenin denetiminden sorumlu olan Çekiç Güçün Türk dış politikasında yarattığı temel çökmez, daha önce de ifade edildiği üzere, Kuzey Irak'taki durumun, Türkiye'nin kendi menfaatleri yani mikro yükümlülükleri aleyhine bir durum ortaya çıkarmasından kaynaklanıyordu. Başka bir ifadeyle, Güvenlikli Bölge ve Çekiç Güçün varlığı Türkiye'nin kendi güvenliği ve mevcut uluslararası düzen aleyhine bir durum ortaya çıkıyordu. Buna karşılık Türkiye 1990'ların devamında uygulamaya koyduğu politikalarla Çekiç Güç'e bir yandan izin vermeye devam ederek, uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanca yani makro yükümlülüklerine uygun şekilde davranacak; diğer taraftan ise Çekiç Güçün Türkiye açısından oluşturduğu tehlikeleri bertaraf edecek diğer politikalarla dengelemeye çalışacaktı Türkiye'nin geliştireceği bu diğer politikalar, tahmin edileceği üzere, Türkiye'nin kendi menfaatlerine, yani Türkiye'nin kendi güvenliği, egemenliği, ve dolayısıyla da uluslararası düzenin devamlılığına hizmet eden politikalar olacaktı Türkiye bu dönemdeki dengeli taraflılığı önere Irak'a yönelik ek zamanlı olarak uygulamaya koyduğu iki ayaklı bir yaklaşımla uygulamaya çalışacaktı Bu ayaklardan ilki Kuzey Irak, ikincisi ise Bağdat idi. Türkiye her bir ayağı hem birbirine yönelik olarak bir denge aracı olarak kullanacak hem de her bir ayağına yönelik ek zamanlı olarak tevkik edici ve caydırıcı yöntemler uygulayacaktı Türkiye'nin hem tevkik hem de caydırıcı unsurlar içeren bu çok ayaklı yaklaşımla, esasen Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduğu partikülarist yaklaşımdan ve onun orta yol arayışından kaynaklanıyordu. Gerçekten de Türkiye, bahsi geçtiği gibi esnek bir politikayla, esasen Amerikan kozmopolitanizminin ABD'ye sunduğu evrenselci yaklaşımdan, ve onun dünyayı siyah/beyaz görme eğiliminden ne denli ayrıntılı öğöstecekti. Türkiye bu iki ayaklı yaklaşımla makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi bulmaya çalışacak ve her bir ayakla ilgili de ABD ile de önemli ayrımlar yakayacaktı

- Türkiye'nin 1990'lardaki Irak yaklaşımının Kuzey Irak ayağı

1991'de Irak'tan Türkiye'ye yakanan göçle yoğ unlakan Türkiye'nin Irak yaklaşımının Kuzey Irak ayağı Türkiye'nin bu dönemde Kuzey Irak'taki Kürt liderler ve genel olarak Kürt bölgesel yönetimi ile işbirliğini sağlandığı sürece ekonomik ve siyasi

İ sağ lanamayan durumlarda da bu bölgeye yönelik de ortaya çıkmaktadır. Daha önce de ifade edildiğ i gibi bu esneklik, Türkiye'nin partikülarist yaklakmından kaynaklanmaktadır. Türkiye, içinde bulunduğ u kartlara göre hareketlerini modifiye ederek, ABD'nin evrenselci yaklakmē ve onun dünyayēsiyah/beyaz görme eğ iliminden farklı davrandđ ınē göstermektedir. şöyle ki:

Türkiye için Kuzey Irak ile de ilişkilerin geliştirilmesi, her ne kadar Bağ dat yönetimince hok karkdanmasa da bir zorunluluk olarak ortaya çıkeş yordu zira daha önce de birçok kez ifade edildiğ i gibi, Güvenlikli Bölge'nin denetiminden sorumlu olan Çekiş Güçün, Türkiye'nin menfaatlerine hizmet edip etmediğ i konusunda ciddi endikeler ve küpheler mevcuttu. Zamanla Çekiş Güçün varlđ ē bir taraftan Kürtlerin Bağ dat yönetiminden özerkleşerek ayrı bir yönetim kurmalarına olanak tanēmāş, diğ er taraftan da Kuzey Irak'ın Bağ dat yönetiminden kopmasına sebep olarak burada merkezi yönetim bokluğ u yaratmāk ve bu da PKK'nın Türkiye'deki faaliyetlerini arttēmasına neden olmuştı. Diğ er taraftan daha evvel birçok kez Saddam Hüseyin yönetiminin sert uygulamalarına maruz kalan Kürt halkın burdaki olukumuna Türkiye'nin doğ rudan karkē çēkmasē Türkiye'nin uluslararası toplumda Kuzey Iraklı Kürtlerin güvenliklerini engelleyen, insani güvenliğ i ve insani adaleti köstekleyen bir tutum olarak yorumlanacak ve bu da Türkiye'nin uluslararası toplumdan dēlanmasına neden olacaktē Anlakdan oydu ki Türkiye, bu dönemde sadece nuluslararası düzen ve onun olmazsa olmazlarınaò , bakka bir ifadeyle bu durumda Irak'ın ulusal egemenliğ ine bağ lē kalarak kendi menfaatini koruyamayacaktē Türkiye'nin bu dönemde izleyeceğ i yaklakm, buradaki Kürt halkın gereksinimlerini de göz önünde bulunduran bir yaklakm olmalēydē ve bu bakāndan da Güvenlikli Bölge'nin devamlığ ē gerekmektedir. Bakka bir ifadeyle Türkiye'nin uluslararası toplumdan dēlanmamasē için Çekiş Güçün devamlığ ē ve Kuzey Iraklı Kürtlere insani olarak sağ lanan destek elzem görünüyordu. Zira daha önce de ifade edildiğ i gibi, bu dönemde uluslararası toplumda hakim olan inanç, bu bölgede yakayan Kürtlerin insani güvenliklerinin sağ lanmasē oluyordu.

Diğ er tarafan Kürt bölgesel yönetimi ile olumlu ilişkiler, Türkiye'nin Kuzey Iraklı Kürtlerle ıkırlığ i halinde olarak PKK'nın buradaki sē ānaklara hakkānda daha rahat bilgi toplamasē ve PKK ile mücadele etmesini de kolaylaştēabilirdi. Gerçekten de Türkiye ilerleyen senelerde Kuzey Irak'a operasyon düzenlemek zorunda kaldđ ānda zaman zaman buradaki iki temel Kürt hareketinden biri olan Barzani liderliğ indeki Kürdistan Demokratik Partisi (KDP)'den destek alacaktē Örneğ in Türkiye-KDP ilişkileri 1992 yaz ve sonbaharında hēzla gelişiyor ve KDP, Kuzey Irak'ta PKK'ya yönelik önemli caydēma operasyonlara

2002'de Türk Jandarma Komutanı General Ekref Bitlis
sadece ve pekmergelerden PKK'ya yönelik ikbirliği sözü

verilecekti. Ancak bu ikbirliği sonuç vermiyor ve PKK 1993'te PKK-Irak sñāñna geri dönüyordu. Kēacasē Körfez Savakē sonrasē dönemde Kuzey Irak ile ilikkiler her ne kadar ilk etapta Türkiye'nin uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç dahilinde yani makro yükümlölükleri dahilinde hareket etmesi gibi görölse de, aslında kurulan bu olumlu ilikkilerin, Türkiye'nin kendi ulusal güvenliğinin sağlanması için de önemli rol oynayabileceğine yani Türkiye'nin mikro yükümlölüklerine hizmet edebileceğine yönelik bir inanç oluyordu. Bu bakāndan Türkiye'de 1990'dlar boyunca iktidara gelen birbirinden farklı koalisyon hükümetlerinin her birinde her ne kadar daha önce ifade edildiği gibi Güvenlikli Bölge ve Çekiş Güç hakkēnda çekitli endikeler olsa da, Çekiş Güç'ün süresinin uzatılmasēn ve Kuzey Iraklı liderlerle de olumlu ilikkiler kurulmasēn Türkiye'nin menfaatine olacağı yönünde de bir inanç oluyordu.

Bu bağlamda Türkiye henüz Körfez Savakē devam ederken ve Kürt Bölgesel Yönetimi kurulmamāken dahi Kuzey Iraklı Kürt liderlerle görökmeye başlamāt. Savak esnasında Cumhurbaşkanı Özal'ın danāmanlıđı nē sürdüren Cengiz Çandar, Kuzey Irak'taki Kürt hareketlerin liderleri Celal Talabani ile doğrudan, Mesut Barzani'nin ise temsilcisiyle görökmüktü.⁸²² Savakē ardından ise bu sefer Cumhurbaşkanı Özal, Kürt liderlerle doğrudan göröküyor ve Türkiye Talabani ve Barzani'ye diplomatik pasaport dahi sağlıyordu.⁸²³ Türkiye, bu görökmelerde Kuzey Iraklı Kürtler için yardım edeceği sözünü de veriyordu. Gerçekten de Türkiye ilerleyen süre içersinde Kuzey Irak'a önemli miktarda insani yardım gerçekleştiriyor, ekonomik ikbirlikleri kuruluyor ve bu durum Türkiye'nin Kuzey Iraklı liderlerle olumlu ilikkiler kurmasēn sağlıyordu. Öyle ki Barzani 1994 ve 1995 senelerindeki birçok konukmasında Türkiye'nin Kuzey Irak'ın *ñdāra'ya açılan kapısı* olduğunu ifade edecek⁸²⁴ ve Türkiye ile Kuzey Iraklı Kürtler bu yakınlıklarē sebebiyle bazē analizlerde *ñde facto müttefik* ifadesiyle tanēmlanacaktē⁸²⁵

Türkiye ile Kuzey Irak arasındaki bu ilikki aynı zamanda hassas bir dengeye sahipti. Zira bu dönemde Türkiye Kuzey Irak'da ikbirliği sađlandıē sürece bu bölgeye yönelik ekonomik destek gibi tekvik edici adımlar atıyor; diğer taraftan Türkiye, Kuzey Irak'ın Irak'ın

⁸²² Hale, **Turkey, the US and Iraq**, s.51.

⁸²³ Mehmet Ali Birand, **Apo ve PKK**, İstanbul: Milliyet Yayınları 1992, s.265.

⁸²⁴ Kemal Kirişçi, "Turkey and the Kurdish Safe Haven in Northern Iraq", **Journal of South Asian Studies and Middle Eastern Studies**, Vol.19, No.3, 1996, s. 31.

⁸²⁵ Michael Gunter, "The Foreign Policy of the Iraqi Kurds", **Journal of South Asian Studies and Middle Eastern Studies**, Vol.20, No. 3, 1997, s.10.

çek girikimler içerisinde olmasēve/veya Kuzey Irakōn birliē i hakkēnda kēpheler ortaya çēkmasē durumlarēnda ise caydēēē adēmlar atmaktan geri durmuyordu. Bu caydēēē adēmlar, yukarda bahsi geēen tekvik edici adēmlarla ek zamanlēolarak atēēyordu.

Gerçekten de Türkiyeōnin Kuzey Irakōa yōnelik caydēēē adēmlarēnē ilki, Kuzey Irakōtaki iki Kērt hareketi olan Kērdistan Yurtseverler Biriliē i (KYB) ile Kērdistan Demokratik Partisi (KDP)ōnin Temmuz 1992ōde Kērt Bōlgesel Yōnetimini (KBY) kurmasē ve bu yōnetimin federe bir devlet olduēunu ilan etmesi sonrasēnda ortaya çēkmēēē. KYB ve KDPōnin bu bōlgenin kurulduēunu ilan etmeleri akabinde Tērkiye, İran ve Suriye ile Kasēn 1992ōde Ankaraōda toplantē dēzenliyor ve bu ēē ūlkenin de Irakōn toprak bētēnlēē ūnēn korunmasē gerekliliē i konusundaki bōlgesel uzlakēēē vurguluyor ve bu ēekilde de uluslararasıēakmē bir konuyu yeniden bōlgessellektirmeye çālēēyorlardē Zira Kōrfez Savakē akabinde Tērkiyeōye Irakōtan yakanan gōē sonrasēnda Tērkiyeōnin girikimiyle baklatēdan Huzur operasyonu ve kurulan Gēvenlikli Bōlgeōyle, o zamana kadar Tērkiyeōnin kendi ulusal gēvenlik sorunu olan PKK , uluslararasıē bir konu haline gelmēk ve bu ēekilde de bōlgesel ūlkelerin konu hakkēndaki tutum ve tavēlarē uluslararasıē toplumdaki hakim norm ve inanēlarla sēnēlanē hale gelmēkti.⁸²⁶ Tērkiyeōnin konuyu bōlgessellektirme ve bu ēekilde de Irakōn toprak bētēnlēē ūnē garantileme çabalarē bu sebeple 1990ōlar boyunca devam ediyordu. Kurulan bōlgesel yōnetimin Irakōda bir federasyon olduēunu ilan etmesi karkēsēnda ise Tērkiyeōnin resmi tutumu, dōnemin Dēiēkleri Bakanē Hikmet Çetinōn meclis oturumundaki kē sōzleriyle somutlakēyordu: *ēBugēn Irakōn kuzeyindeki gruplarēn, bunlardan birinin yani Kērtlerin, aldēēē federasyon kararēnē uygun bulmuyoruzē Hēkēmet olarak bu kararēbenimsemiyoruzō.*⁸²⁷

Gōrēlen oydu ki Tērkiye, Kuzey Irakōa yōnelik tekvik edici ve caydēēē adēmlarē ek zamanlēolarak kullanmayētercih ediyordu. Bir yandan Kuzey IraklēKērtlerle ikbirliē i yapēyor diēer taraftan ise Kuzey Irakōda muhtemel bir baē ēēnsēzlēk durumuna karkēn bōlge devletleriyle Irakōn toprak bētēnlēē ū konusundaki uzlakēlarēnēpekiktiriyordu. Tērkiye buna ek olarak PKK ile mēcadele amacēyla Suriye, İran ve Rusya ile de yakēnlakēyor ve 1990ōlar boyunca yoēun geēen diplomatik ziyaretler esnasēnda imzaladēē gēvenlik protokolleriyle, terōrle mēcadelede bu ūlkelerin de desteēini arēyordu. Gerçekten de Tērkiye Suriye ve İran ile 1993ōde , Rusya

⁸²⁶ . Mahmut Bali Aykan, *ēTurkish Perspectives on Turkish-US Relations Concerning Persian Gulf Security in the Post-Cold War Era: 1989-1995ō*, s.348.

⁸²⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dōnem.19, Cilt.18, 7 Ekim 1992, s.338.

olü imzalamâ⁸²⁸ ve bu protokollere göre de tarafların terörle izin vermeyecekleri noktasında taahhüt almışlardır.

Ancak Türkiye'nin bu protokollere rağmen bu ülkelerin zaman zaman Kuzey Irak'taki çıkarları sebebiyle PKK'ya destek çıktıkları konusunda da önemli kâpheleri olukmuş ve bu çalışmaların kapsamı dâiminde olmakla birlikte Türkiye, bu sefer de özellikle İran ve Suriye ile olan anlaşmazlıklarına karşılık olarak İran ile stratejik bir işbirliği içerisine girecekti. Anlaşılardan oydu ki Türkiye Rusya, Suriye, İran gibi ülkeleri Kuzey Irak'taki PKK yuvalanmasına karşı bir kuvvet olarak algıladıkken, bir taraftan da İran'la bu sefer de bu ülkelere karşı bir kuvvet olarak görüyor ve ona göre ittifakları kuruyordu.⁸²⁹

Körfez Savakı sonrasında Türkiye, Kuzey Irak'a yönelik caydırıcı adımların bir diğ erini, Kuzey Iraklı Kürtlerin PKK ile ne derecede mücadele ettiğini konusunda kâpheler yakadığı dönemlerde atıyordu. Türkiye, Kuzey Iraklı Kürtlerle PKK konusunda yaptığı işbirlikleri tatminkar olmadıkları ve/veya sınırları dahilinde PKK'nın terör eylemlerini tamamladıkları dönemlerde, Kuzey Irak'a sınır ötesi hareket düzenleyerek, kendi menfaatlerini korumaya çalışmaktadırlar. Gerçekten de Türkiye 1992'de ilk sınır ötesi hareketini düzenledi. İkinci sınır ötesi hareket, 1992'dekinden çok daha geniş çaplı olarak 20 Mart 1995'te düzenleniyor, bu hareket 6 hafta sürüyor ve uluslararası toplumdan da hem süresinin uzunluğu hem de Kuzey Iraklı sivillere zarar vermesi sebebiyle tepki alıyordu. Gerçekten de dönemin Dış İleri Bakan Ercan Kırın'ın tam da bu dönemde Fransa ve ABD'ye yaptığı ziyaretlerde, Fransız ve Amerikalı yetkililerinden bu hareketin ne zaman biteceğini sorusuyla sık sık karşılaşmak olmasa TBMM oturumlarında da tartışılıyor ve mecliste uluslararası toplumun bu konuda Türkiye'ye baskı yapamayacağı vurgulanıyordu.⁸³⁰ Diğer taraftan bu oturumlarda, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki hareketlerinin Türkiye'nin *güvenliğini, bütünlüğünü ve bekasını* içine gerçekleştirdiğ inin altı çiziliyor ve Türkiye'nin yayılmacı emeller gütmediğini vurgulanıyordu.⁸³¹ Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik olan üçüncü büyük sınır ötesi hareketi ise 14 Mayıs 1997'de ise başlıyor ve neredeyse bir buçuk ay sürüyordu. Türkiye'nin Kuzey Irak'a düzenlediğini bu sınır ötesi hareketlerde, Kuzey Irak'taki güç boşluğuunun PKK için oluşturduğu elverişli ortamın yanı sıra, burada hakim olan iki temel Kürt hareketi olan KYB ve

⁸²⁸ Robert Olson, "Kurdish Question and Turkey's foreign policy 1991-1995: From the Gulf War to the incursion into Iraq", *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol. 19, No. 1, 1995, ss.4, 9, 12.

⁸²⁹ Robert Olson, *Kürt meselesi ve Türkiye-İran ilişkileri*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2010, ss.73-75, 95-96.

⁸³⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem.19, Cilt.4, 11 Nisan 1995, ss. 11,21.

⁸³¹ Ibid., , ss.24, 30.

omāk olduklarē ikbirliĝ i de yatēyordu⁸³². Anlakdan oydu
akē sonrasēnda PKK ile mūcadele iĝin Kuzey Irak
Kūrtleriyle ikbirliĝ i arayākēnda olsa da, Kuzey Irak Kūrtlerinin PKK ile ikbirliĝ i yapma
ihtimalini de gōz ardēetmiyordu.

Buna ek olarak Tūrkiyeōnin Kuzey Iraklē Kūrtlerle geliktirdiĝ i olumlu ilikkilerini
dengeleyen bir bakka unsur ise Tūrkiyeōnin bu dōnemde Kuzey Irakta yakayan diĝ er etnik
gruplardan Tūrkmenlerle kurduĝ u ilikkiler oluyordu. Bu baĝ lamda Tūrkiye, Kuzey Irakta
Mayēs 1995de burada yakana Tūrkmenlerin rahat örgütlenmesini saĝ lamak amacēyla Irak
Tūrkmen Cephesiōnin (ITC) kurulmasēna destek vermiktir. Her ne kadar 1990darda
Tūrkiyeōnin Irakdaki Tūrkmen politikasē Iraklē yetkililerin sākē kontrolū nedeniyle sēnālē
kalsa da⁸³³, Tūrkiyeōnin ITCōyi, Kuzey Irak Kūrtlerinin 1992de oluĝ turduklarē bōlgesel
yōnetime yōnelik bir karkē kuvvet olarak gōrmesi, Kūrtlerin Baĝ dat yōnetiminden ayrēma
isteklerine karkē bir tedbir olarak algēdmasē önemlidir.⁸³⁴

Kōrfez Savakē sonrasē dōnemde Tūrkiyeōnin Irak yaklakēnēn Kuzey Irak ayaĝ ēnēn
bir diĝ er önemli unsuru ise Tūrkiyeōnin bu bōlgedeki iki temel Kūrt hareketi arasēnda akan
anlakmazlĝ ēn özūmlenmesini saĝ lama girikimleri olmuĝ tur. Gerçekten de Kōrfez Savakē
sonrasē dōnemde Kuzey Irakōn en önemli sorunlarēndan biri KDP ve KYB arasēndaki atākma
oluyordu. Kuzey Irakta hangisinin nerelere hakim olacaĝ ē ve Habur kapēēndan gelen gūmrük
gelirinin paylakēmasē konularēnda yakadēklarē anlakmazlāk, Aralāk 1993de silahlē atākma
halini aldē KYB-KDP atākmasē Tūrkiye açēēndan iki yūzlū bir madalyondu. Zira Kūrtlerin
kendi aralarēndaki anlakmazlĝ ēn devam etmesi, Kūrtlerin birlik haline gelip Kuzey Irakta
olasē baĝ ēmsēz bir Kūrt devleti kurmalarēnē engelleyecek bir durumdu, ki bu Irakōn toprak
būtūnlūĝ ünūn saĝ lanmasē demekti. Ancak bu anlakmazlĝ ēn devam etmesi aynē zamanda
Baĝ dat yōnetimi dēēnda kalan Kuzey Irakōn daha da kaotiklekmesi anlamēna geliyor ve bu da
PKKōn buradaki karmakadan yararlanarak buraya sēēnmasē iĝin zemin hazēlamasē demek
oluyordu. KYB-KDP arasēndaki anlakmazlāk öyle bir boyuta vardē ki 1995 senesine

⁸³² 1980der boyunca PKKōnēn önce KDP daha sonra ise KYB ile yatē ē ikbirliĝ i ihakkēnda bkz. Michael Gunter, *Kurdish Infighting: the PKK-KDP Conflict*, Robert Olson (Ed.), **The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s** içinde (50-62), Kentuck: The University Press of Kentucky, 1996, ss.50-52.

⁸³³ Dōnemin Baĝ dat Būyūkelisi Sadi alēdar, Baĝ datta Būyūkelilik yaptē ē 1993-1997 seneleri arasēnda, Iraklē yetkillerin bir takēm gerekçelerle engellemesi sebebiyle, Kerkūkē gidemediĝ ini belirtmiĝ tir. alēdar, Baĝ datta olduĝ u dōnem boyunca Tūrkmen dernej indeki kixilerle temasēnēn olduĝ unu ancak Tūrkmenlerle doĝ rudan temasēnēn olmadē ēnē zaten Ankaraōnēn da bunu kendisinden talep etmediĝ ini sōylemiĝ tir. Bkz. Gül Kān, **Tūrk Diplomasisinde Irak (1978-1997)** içinde (99-122), ss.110-111.

⁸³⁴ Olson, **Kūrt Meselesi ve Tūrkiye-Kān Kikkileri**, s.85.

B ve İran tarafından desteklenen Kürdistan İslam bölgeye bölünmüktü.

KYB-KDB çatışmasının sona ermesi uluslararası toplum ve başta ABD tarafından da desteklenmekteydi zira bu çatışma aynı zamanda Saddam Hüseyin yönetiminin Kuzey Irak'a yeniden hakim olmasına sağ layabilirdi. Bu bağ lamda, 9-11 Aş ustos'ta 1995'te Başkan Clinton yönetimi iki büyük Kürt grubun bir türlü birlik haline gelememesi ve Saddam Hüseyin yönetimine de karşı kuvvet oluşturmaması sebebiyle Drogheda Dublin'de KYB ve KDP'yi bir araya getiriyordu. Türkiye'nin gözlemci olarak katıldığı bu görüşmelerin ikincisi ise 12-15 Eylül 1995 tarihlerinde yine Dublin'de gerçekleşiyor ve uzlaşma bulma çabaları bir sonraki seneye de uzayarak Dublin süreci adını alıyordu. Dublin süreciyle ilgili olarak, TBMM'de yapılan oturumlarda söz alan dönemin Bakanları Mesut Yılmaz 'ın Dublin sürecinde, Türkiye'nin önceliklerine daha da itibar edilmesi hususunda **esrarlı girişim**lerimizi sürdürülmektedir⁸³⁵, Türkiye'nin bu süreci desteklemekle birlikte, bu sürecin sonunda ulaşılabilecek uzlaşmanın içeriğini hakkında birtakım endişeleri olduğunu göstermiyordu.

Türkiye'nin bu endişeleri, KYB ve KDP liderlerinin Irak'ın toprak bütünlüğünü tehdit edecek şekilde uzlaşmaları noktasında yoğunlaşmıyor ve bu bakımdan Türkiye'nin bu sürecin girişimcisi olan ABD'ye güvensizliğini ortaya çıkarıyordu. Gerçekten de Türkiye, ABD girişimiyle başlatılan Dublin sürecinin akabinde Ekim 1996'da önce KDP ve KYB liderlerini ayrı ayrı Ankara'ya çağırarak ateşkes için uygun zemini hazırlamak, hem de bu ziyaretlerden hemen sonra bu sefer ABD, Birleşik Krallık ve İran yetkililerinin de katılmayla tüm Iraklı Kürt liderleri ve Türkmen Cephesi temsilcilerini Ankara'da toplayarak, 31 Ekim 1996 tarihinde bir mutabakat muhtırası imzalanmasına sağ lamıştı. Türkiye bu muhtırayla bir yandan Kuzey Irak'taki yönetimin geçici yerel yönetim oldu, bir diğer yandan da bu yönetim içerisinde Türkmenlerin de Kürtlerle eş haklara sahip olacağı taahhütlerini alıyordu. Dönemin Savunma Bakanı Turhan Tayan'ın ifadeleriyle, Türkiye'nin girişimiyle imzalanan mutabakat muhtırasıyla **Irak'ın egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve birliğine saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulanmış** idi.⁸³⁶ Ankara süreci olarak bilinen bu görüşmelerin devamı 1997 senesinin Ocak ve Mayıs aylarında geliyor ancak ilerleyen zamanla Kürt liderler arasında yeniden meydana çıkan anlaşmazlıklar sebebiyle tam bir başarıya ulaşamıyordu. Buna rağmen TBMM'deki oturumlarda belirtildiği gibi, Türkiye açısından KYB ve KDP

⁸³⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.20, Cilt.2, 28 Mart 1996, s. 555.

⁸³⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.20, Cilt.18, 25 Aralık 1996, s. 177.

iyi alternatifin her zaman Ankara süreci olacâğı

ABD'nin ve akabinde Türkiye'nin KYB-KDP'yi uzlaştırma çabaları Irak'ın UNSCOM ile KİS konusunda yakadığı kriz esnasında da devam ediyordu. Gerçekten de 1998 senesinin Eylül ayına gelindiğinde, Talabani ve Barzani ABD'nin girişimiyle bu sefer de Washington'da bir araya gelmek ve anlaşmaya varmaktı. Bu anlaşmaya göre, Kuzey Irak, federal Irak'ın parçasıydı Meclisleri ve pekmergelerden olunan güvenlik güçleri olacaktı Türkiye açısından önemli olan ise bu anlaşmada her iki taraf da PKK'ya Kuzey Irak'ta konaklatılmayacağına sözünü veriyordu. Ancak bu durum Türkiye'yi yine tam olarak tatmin etmiyor ve Türkiye tam olarak içinde olmadığı bu sürecin olası olumsuz sonuçları hakkında derin endişe ve küphelere kapılıyordu. Zira KYB ve KDP'nin vardığı bu uzlaşma ile Irak için federasyondan bahsediliyordu ki bu durum Türkiye açısından yerel bir özerklikten çok daha fazlası demektir.⁸³⁸ Kasım 1998'de Ankara sürecinin devamı olarak kendi girişimiyle her iki taraf da topluyordu. Burada KYB ve KDP liderleri bir taraftan PKK'ya yönelik tavizsiz tutumlarını tekrar ediyor, diğer taraftan da federalizmin Irak'ın toprak bütünlüğüne mani olmayacağına taahhüdünü veriyordu.⁸³⁹ Tüm bunlar, Türkiye ve ABD'nin Körfez Savakı akabinde uluslararası toplum tarafından insani adalet adına Kuzey Irak'ta Bağıdat yönetiminin kontrolü altında kurulan bölgedeki insani adaletin inşası yani hangi araçlarla tecelli ettirilmesi gerektiği noktasında ayrıntıların gösteriyordu.

Görüldüğü gibi, Körfez Savakı sonrasında Türkiye'nin Irak yaklaşımında önemli bir bileşen ortaya çıkıyordu: Kuzey Irak⁸⁴⁰. Türkiye'nin Irak yaklaşımının Kuzey Irak ayağı Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik hem tevkik edici hem de caydırıcı yöntemler kullanması şeklinde somutlanıyordu. Bu bir taraftan Türkiye'nin uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç doğrultusunda makro yükümlülüklerine; diğer taraftan ise kendi içinde birbirini dengeleyen yöntemlerle kendi menfaatine yönelik olarak mikro yükümlülüklerine hizmet

⁸³⁷ Bakan Mesut Yılmaz'ın görüşleri için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.20, Cilt.44, 4 şubat 1998, s. 164.

⁸³⁸ Altınöz, *İn Turkish-American Security Relations: The Middle East Dimension*, s.170.

⁸³⁹ Hale, **Turkey, the US and Iraq**, s.78.

⁸⁴⁰ Esasında Türkiye'nin Kuzey Irak politikası Türkiye açısından PKK tehdidinin ortaya çıktığı 1980'lerde oluşmaya başlamıştı Ancak 1991 senesinde Bağıdat Büyükelçiliği yapan Necati Utkan'ın ifadeleriyle, bu politika Nisan 1991'de yaşanan göçle yoğunlaşmıştı Diğer taraftan 1986-1990 seneleri arasında Bağıdat Büyükelçiliği yapan Sönmez Köksal ise Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının Kuzey Iraklı Kürt liderlere pasaport verilmesiyle başladığını ifade etmiştir. Anlaşılacağı gibi diplomatların üzerinde anlaşmaların nokta, Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının oluşmasında Körfez Savakı'nın sonuçlarının birincil rolü oynamıştı. Bkz. Gül Kınacı, *Irak Eski Büyükelçileri Sönmez Köksal ve Necati Utkan ile, sırasıyla 22 Ekim 2007 ve 8 Kasım 2007 tarihlerinde yaptıkları görüşmeler. Kınacı, Türk Diplomasisinde Irak (1978-1997) içinde (47-70 ; 71-98), ss.67,90.*

oluyordu. Başka bir ifadeyle Türkiye'nin yaklak n  enlik gereksinimleriyle, Irak'ın toprak bütünlüğünü ve

Türkiye'nin ulusal g venli  ini yani uluslararası düzenin olmazsa olmazlar n  ba  da t ran,  uluslararası düzen çerçevesinde adalet  ifadesiyle özetlenebilecek bir yaklak n olmal yd . Buna yönelik olarak da Türkiye bir yandan Kuzey Irak'ta özerk bir bölge kuran Kürtlerle ekonomik ve siyasi anlamda olumlu il kiler kuruyor diğer taraftan da bölge devletleriyle imzalad   güvenlik protokolleri, Kuzey Irak'ta yapt   s n r ötesi hareketlar ve s n rl  bir Türkmen politikasıyla, Kürtlerin olası bir ba   ns zl k girikimlerini dengeleyecek ad mlar atıyordu. Buna ek olarak Türkiye, PKK'n n KDP-KYP aras ndaki  at mlardan faydalanmamas i in de bu iki taraf uzlak t rma  abas sarf ediyor ancak bu uzak n n kendisini d klayan dolay syla da Irak'ın toprak bütünlüğüne zarar verecek bir uzak  olmamas amac yla da ayrıca dikkatli davranıyordu. Diğer taraftan, Türkiye bu dönemde ABD'ye de duyduğu güvensizlik sebebiyle de, KYB-KDP'yi uzak t rma girikimlerinin do rudan bir parçası olmayı tercih ediyordu. ABD'nin önce 1995'te Dublin Drogheda'da, daha sonra ise 1998'de Washington'da uzak malar i in biraraya getirdi i KDP ve KYP liderlerini, Türkiye, ABD'nin bu toplant lar n  ard ndan önce Ekim 1996'da daha sonra ise Kasım 1998'de kendi girikimiyle topluyor ve KYB-KDP uzak s n n Irak'ın toprak bütünlüğüne zarar vermeyeceği yönünde taraflardan teminat al yordu. Türkiye, bir anlamda ABD'nin politikalarına yönelik duyduğu k pheler sebebiyle, ABD'nin yapt klar   üzerinden geçmek ihtiyaç hiss ediyordu. Bu bak ndan, Türkiye, tevik edici ve cayd r c  yöntemleri ek zamanlı olarak kulland   bu yaklak n yla, ABD'nin evrenselci yaklak n  ve onun d nyay siyah/beyaz alg s ndan oldukça farklı bir profil segiliyordu. Bu farklı k, daha önce de ifade edildiği gibi, esas itibariyle Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduğu partikülarist yaklak n n Amerikan kozmopolitaniminin ABD'ye sunduğu evrenselci yaklak ndan farka  karet ediyordu.

Bu dönemde Türkiye'nin yukarda a  klad    n z ke liyle,  uluslararası düzen çerçevesinde adalet  olarak özetlenebilecek bir yaklak n aray  na girmesi ise,  al man n kuramsal bölümünde ele al nan Bull n düzenin adalet kark s ndaki  nceli  ini savundu u arg man n  hem do rulamakta, hem de bu argümanın So uk Savak sonras d nemde meydan okumayla kark da t  n  göstermektedir. Gerçekten de Türkiye, bu dönemde sadece uluslararası düzenin olmazsa olmazlar na ba l  kalmas n n yeterli olmad  n  görmük ve uluslararası düzenin devaml   i in, So uk Savak'ın sona erdi i bu yeni dönemde yeni kartlar dahilinde adaletle ilgili fikirleri de dikkate alması gerekti i ini, yani düzen-adalet birlikteliğinin gereklili  ini fark etmiktir. Bu bak ndan Bull n argümanı aynen uluslararası

edildiği gibi, meydan okumayla karşılaştık. Ancak
ili fikirleri, uluslararası düzenin olmazsa olmazlarına
zarar vermeyecek şekilde dikkate alması ise, adaletin eskiye oranla daha dikkate alınmasına
rağmen, uluslararası düzenin önceliğinin devam ettiğini göstermektedir. Türkiye, uluslararası
düzenin olmazsa olmazlarına yani Irak'ın egemenlik hakkının ve toprak bütünlüğünün
korunmasına dikkat edecek ve öyleki bu konuda taviz vermeyecek şekilde, Kuzey Iraklı
Kürtlerin adaletle ilgili taleplerini dikkate alacaktır. Türkiye bu dönemde tekvik ve caydırıcı
unsurlarına içeren yaklaşımıyla, dış politikasında uluslararası düzene yönelik olan bağladığı
insani adaletle bağdaştırmaya çalışmaktadır.

- Türkiye'nin 1990'dardaki Irak yaklaşımının Bağdat ayağı

Türkiye'nin Irak yaklaşımının Bağdat ayağı Türkiye açısından bu dönemde BM
Güvenlik Konseyi kararları çerçevesinde Bağdat yönetimine yönelik caydırıcı adımlar
atılması ancak Bağdat yönetimi ile ıkbirliğin sağlanması durumunda da ekonomik ve siyasi
ilişkilerin geliştirilmesi ve Bağdat yönetiminin uluslararası topluma entegre edilmesi şeklinde
ortaya çıkmaktadır. Esasında bu esneklik, aynen Kuzey Irak ayağında bahsedilmiş olduğu gibi,
Türkiye'nin partikülerist yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Türkiye, içinde bulunduğu şartlara
göre hareketlerini modifiye ederek, ABD'nin evrenselci yaklaşımı ve onun dünyaya
siyah/beyaz görme eğiliminden farklı davranışını göstermektedir. Böyle ki:

Körfez Savaşı sonrasında Türkiye'nin Irak yaklaşımının Bağdat ayağı kaçınılmaz
olarak, BM Güvenlik Konseyi'nin Bağdat yönetimi aleyhine aldığı kararlarla karşılaşmıyordu.
Daha önce detaylıca açıklandığı gibi bu kararlar baktı Irak'a yönelik ekonomik yaptırım
uygulanması Kuzey Irak'ta Güvenlikli Bölge oluşturulması ve Irak'ın silah üretim tesislerinin
UNSCOM'un teftiklerine tabi olması unsurlarına içeriyordu. Uluslararası toplum, uluslararası
düzenin adaletten bağımsız şekilde korunamayacağı farkındalığından yola çıkarak, bu
kararlarıyla insani adaletin ve kozmopolitan adaletin tecelli etmesini ümit ediyordu. BM
Güvenlik Konseyi kararları varlığına, Türkiye'nin de Bağdat yönetimine yönelik bu kararları
ihlal edici bir tavır içine girmesi beklenemezdi. Başka bir ifadeyle Körfez Savaşı sonrasında
da Türkiye açısından, Kuveyt'i işgal ve ilhak ederek uluslararası düzenin olmazsa olmazlarına
bariz şekilde ihlal etmek olan Saddam Hüseyin yönetimine karşı tarafsız kalması mümkün
görünmemekteydi. Bu sebeple Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nin Bağdat yönetimine karşı
caydırıcı kararları çerçevesinde hareket ederek, ve her fırsatta Bağdat yönetimini de BM
Güvenlik Konseyi kararlarına uymaya davet ederek makro yükümlülüklerini yerine getirmek

olarak BM Güvenlik Konseyi kararlarē çerçevesinde
e aēşēndan bir zorunluluk olarak ortaya ēēēyordu.

Buna karkēēk, Türkiyeōnin Irak yaklakēmēnēn Baē dat ayaē ē Baē dat yōnetimine karkē sadece caydēēē yōntemler kullanēmasēndan da olukmamaktaydē Aynen Kuzey Irak ayaē ānda olduē u gibi, Türkiye, Baē dat yōnetimine yōnelik olarak da, caydēēē ve tevkik edici yōntemleri ek zamanlē olarak kullanacaktē Bunun en temel sebebi, Türkiyeōnin mikro yōkūmlūlūkleri yani kendi menfaatleri ve kendi menfaatlerini korumasē sebebiyle de uluslararasıdūzen ēerçevesinde hareket etme ihtiyacēydē

Gerçekten de BM Güvenlik Konseyiōnin almēk olduē u ekonomik ambargo kararē Türkiye aēşēndan būyūk bir sorun tekkil ediyordu. Zira TBMM oturumlarēnda sēēça rastlandē ē gibi, 1990ēlar boyunca Irakōa yōnelik uygulanan bu ambargonun, Türkiyeōnin ekonomik ēēkarlarēna zarar verdēē i yōnūndeki kanē Türkiyeōde hiēbir zaman eksik olmayacaktē 1992 senesinin Ocak ayēnda TBMMōde yapēan bir oturumda, muhalefet partileri Kōrfez Savakēōnēn bakēndan beri uygulanan ambargonun Türkiyeōye olan zararēnē 15 milyar dolar olduē u ve ABD tarafēndan Türkiyeōye īsus payēō olarak verilen 2 buēuk milyar dolarēn ise bu rakamēn ēok gerilerinde kaldē ē vurgulayacaklardē⁸⁴¹

Dēē er taraftan BM Güvenlik Konseyiōnin almēk olduē u ekonomik yaptēēm kararlarē Irak halkēna da būyūk oranda zarar veriyordu. Bakta kozmopolitan adalet ve ardēndan insani adalet ve dolayēēyla da insani gūvenliē in de īnkorkudan ōzgūrlūkō baē lamēnda alēnan bu kararlar, bir ōnceki alt bōlūmde aēēklandē ē gibi, bu defa da Irak halkēnē īihtiyaētan ōzgūrlūē ōnū tehdit eder hale geliyordu. Bu durum Türkiyeōde de tartēēdan ōnemli bir konu haline geliyor ve TBMMōdeki tartēmalarda kendini gōsteriyordu. TBMMōnin Ocak 1992ōdeki bir oturumunda, yine muhalefet partileri tarafēndan BMōnin ekonomik ambargo kararlarē elektiriliyor ve muhalafeti bu kararlarēn Irakōta 60 bin ēocukla 900 bin insanēn ōlūmle penēlekmesine neden olmasēbakēmēndan bir insanlēk suēu olduē unu vurguluyordu.⁸⁴² Buna karkēēk dōnemin Dēāıkleri Bakanē Hikmet ēetin de Irakōtaki durumun bōyle olmasēyla birlikte, BM Güvenlik Konseyiōnin 687 sayēē kararēnē gēda, ilaē ve sivil ihtiyaē maddeleri konularēnda belirledēē i rejime uygun olarak Türkiyeōnin ara vermeden Irakōa bu yardēn

⁸⁴¹ Bkz. Refah Partisi grubu adēna konukān Ahmet Fevzi İēēēz, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dōnem.19, Cilt.3, 12 Ocak 1992, s. 103.

⁸⁴² Ibid.

iyor⁸⁴³ ve bu bakāndan Türkiye'nin BM kararlarānān
alanmasēna çaba sarf ettiğ ini söylüyordu.

Bu bağ lamda BM Güvenlik Konseyi'nin ekonomik yaptēān kararlarē Türkiye açēāndan iki temel sonucu ortaya koyuyordu: bu ambargo bir taraftan Türkiye'nin kendi ekonomik menfaatlerine yönelik bir tehlike arz ediyor ve bu sebeple de Türkiye'nin mikro yükümlölükleri aleyhine bir durum ortaya çēkarēyordu; diğ er taraftan ise bu ambargonun Irak'taki halkān ihtiyaçtan özgölölü ünü tehdit etmesi, Türkiye açēāndan makro yükümlölüklerinin artē sadece BM Güvenlik Konseyi kararlarāna uyum olarak somutlanan uluslararası yükümlölüklerden ibaret olmadığ ānē ancak evrensel yükümlölüklerininide dikkat almasēgerektiğ ini gösteriyordu. kōyle ki:

Türkiye, Körfez krizini en bakāndan itibaren, BM Güvenlik Konseyi kararlarāna uyarak, uluslararası toplumda hakim olan inanç ve normlar çerçevesinde hareket etmek oluyordu zira uluslararası toplum Körfez Savakē öncesi ve esnasānda uluslararası düzenin ihlal edilmezliğ i ve uluslararası düzenin adaletin farklı seviyeleriyle birarada olmasē gerektiğ i konularānda büyük bir uzlakē sergiliyordu. Ancak bir önceki alt bölümde açēklandığ ē gibi, zamanla, BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarē adaletin nınasādo yani nhangi araçlarlaō tecelli ettirilmesi gerektiğ i konusunda uluslararası toplumda görük ayrēklıklarāna neden olmaya baklēyordu. Zira birincil olarak Irak'tā KİŞ geliiktirmemesi yani kozmopolitan adalet, ikincil olarak da nkorkudan özgölölükō bağ lamēndaki insani adalet için uygulanan BM'nin ambargo kararē Irak halkē üzerinde yarattığ ē olumsuz etkilerle bu halkān ihtiyaçtan özgölölü ünü dikkate almamēk oluyordu. Dolayēēyla BM Güvenlik Konseyi kararlarānān bu dönemde, uluslararası toplumdaki evrensel eğ ililimleri ne derece doğ ru yansātığ ē önemli bir sorunsal oluyordu. Ayrıca uluslararası toplumda insani güvenlik ve insani adalet kavramlarānān içerij i hakkānda da bir karmakā olduğ unu gözler önüne seriyordu. Türkiye, BM kararlarāna uygun davranarak, BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası hukuktaki bağ layēdēē ē çerçevesinde yani uluslararası yükümlölükleri çerçevesinde hareket etmek oluyor ancak evrensel yükümlölüklerini dikkate almamēk oluyordu. Zira BM Güvenlik Konseyi kararēyla Irak'a yönelik uygulanan ekonomik ambargo Türkiye açēāndan bir uluslararası yükümlölük olurken, bu yükümlölüğ in Irak halkē üzerinde yarattığ ē insani krize çare bulmak ise evrensel yükümlölük oluyordu. Bakka bir ifadeyle, evrensel yükümlölük, uluslararası hukukun da

⁸⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.19, Cilt.3, 12 Ocak 1992, ss. 104-105.

ABD'nin, hem uluslararası adaletin inası yani inangi oktasında; hem de innsani adalet kavramının içeriğini konusunda ayrıntıların gösteriyordu. Gerçekten de karkıllık diplomatik ziyaretlerin gerçekleştirdiği dönemlerde Türkiye her defasında söz konusu ekonomik ambargonun ve bunun sonucunda da petrol boru hattındaki akışın durdurulmasının hem Türkiye'ye hem de Irak halkına inihyaçtan özgürlük bağlamında verdiği zarardan bahsedecekti. Örneğin dönemin Bakan Tansu Çiller, Ekim 1993'te Washington'a yaptığı ziyarette bu konuya ayrıca önem veriyor ve Irak'ta Türkiye arasındaki petrol boru hattının açılması konusunda ABD'yi ikna etmeye çalışıyordu.⁸⁴⁶ Türkiye ile Irak arasındaki Habur sınırı kapısı Ağustos 1995'te açılıyor ve bu tarihten sonra Türk ikadamları Iraklı yetkililerle toplantı yapmaya sık sık Bağdat'a gider hale geliyor, en sonunda ABD'nin muhalefetine rağmen ekonomik bir ikbirliği protokolü imzalıyordu.⁸⁴⁷ Irak ile ekonomik ilişkiler Aralık 1996 itibarıyla ise daha da artıyor, dönemin Savunma Bakanı Turhan Tayanın ifadesiyle, *"Türkiye'nin gayretleri meyvesini veriyor"* ve BM Güvenlik Konseyi 986 sayılı kararı alıyordu⁸⁴⁸. Bu karara göre, Irak petrol satabilecek ve aldığı paranın %65 ile gıda ve ilaç alabilecekti. Bu karardan hemen sonra Türkiye ile Irak arasındaki petrol boru hattı da 16 Aralık 1996 tarihindeki resmi bir törenle açılmaktadır. Yine Tayanın sözleriyle bu hattın açılmasıyla Türkiye hattın geçiş parasını alacak ve bu da Türkiye'nin güneydoğu usuna ekonomik katkı sağlayacak, bir diğer yandan da bu hattın açılması Irak halkı için de hayırlı olacaktır⁸⁴⁹

Esasında ekonomik ambargo konusunda Türkiye'nin daha esnek bir tutum benimserken, ABD'nin bu konuda son derecede ısrarlı olması tarafların kimliksel değerleri ve bu değerlerin kendilerine sunduğu değ dünya algısından kaynaklanmaktaydı. Gerçekten de, Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduğu partikülarist yaklaşım, birçok kez açıklanmış olduğu gibi, Türkiye'yi her zaman orta yol bulmaya itiyor ve kartlara göre karar verme eğilimine girmesine neden oluyordu. Bu haliyle Türkiye'nin, Amerikan kozmopolitanizminin ABD'ye sunduğu evrenselci yaklaşım sonucunda dünyayı siyah/beyaz olarak algılamasından oldukça farklı davrandığı fark ediliyordu. Bu bakımdan, Türk komüniteryanizmi, ekonomik ambargo konusunda, 1990'lar boyunca Amerikan kozmopolitanizmini sürdürmeye çalışmaktaydı

⁸⁴⁶ Olson, *The Kurdish Question and Turkey's foreign policy 1991-1995* s.14.

⁸⁴⁷ 1990'lar boyunca Türkiye'nin hem Kuzey Irak ile, hem de Bağdat yönetimi ile geliştirdiği ekonomik ilişkiler için bkz. Robert Olson, *The Kurdish Question and Turkey's foreign policy toward Syria, Iran, Russia and Iraq since the Gulf War*, Robert Olson (Ed.), **The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s** içinde (84-112), Kentucky: The University Press of Kentucky, 1996, ss.102-105.

⁸⁴⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.20, Cilt.18, 25 Aralık 1996, s.178.

⁸⁴⁹ Ibid.

İlîk Konseyiônin kararēyla hukuki zemini sağlanan a gelen gelikmeler, bir önceki alt baklêkta açđklandē ē gibi zaman zaman Türkiye açēşândan ulusal güvenliğ ine ve uluslararası düzenin ta kendisine yönelik bir tehdit olarak görölüyordu. Bu sebeple de TBMMôdeki oturumlarē gösterdiğ i gibi, özellikle 1992 senesinden itibaren Türkiyeôde Bağ dat yönetiminin uluslararası toplumdan dēđlanmak yerine, uluslararası topluma entegre olmasē gerekliliğ i fikri hakim olmaya baklēyordu. Zira Bağ dat yönetimi uluslararası topluma entegre olur ve uluslararası toplumun ondan talep ettiğ i demokrasi reformlarēne yerine getirirse, Irak iç sorunlarēne kendi kendine çözümlenik olacak ve Kuzey Irakôda meydana gelen ve git gide Bağ dat yönetiminden özerkleme yolunda ilerleyen olukumun da mekruiyeti kalmayacaktır Dolayēēyla Türkiye bir an evvel Irakôda ilikkilerini normallektirmeli yani diplomatik ilikkiler baklamalē petrol brou hattē açđmalē ve bölgesel ticaret yeniden baklamalēydē Aksi taktirde *ñyalnē kalan, içine kapalı Irak, demokratikleme ve insan hak ve özgürlüklerini hayata geçirme çabalarēna geri kalē ve bu, Türkiye için de Irak halkē için de büyük sorun olurē* ò idi.⁸⁵⁰

Saddam Hüseyin yönetiminin olasē bir silahlē müdahale ile devrilme konusunda ise Türkiyeônin resmi tutumu bu görüğe karkâlık olarak beliriyordu. Dönemin Bakananē Süleyman Demirelôn kıbat 1992ôde Washingtonôa yaptığ ē ziyaret esnasēnda Amerikan basēnēca kendisine bu konu sorulacak, o ise *ñBir süpergüç haline gelmikkolan ABDônin hangi sebeple olursa olsun bir ülkenin bakkēdaki insanlarē zorla, asker kullanmak suretiyle ötelemeye kalktđēē taktirde, bunun uluslararası kamuoyunda fevkalada yanlāk, fevkalade tahmin edilmez neticeleri olacaktē* ò cümlesiyle cevap verecekti.⁸⁵¹ Bu bakēndan Türkiye, ABDônin Saddam Hüseyinôsiz bir Irak ümit ettiğ inin farkēnda olmasēna rağ men, böyle bir senaryonun doğ uracağ ē sonuçlar sebebiyle Saddam Hüseyin yönetiminin BMônin gerekliliklerini yerine getirerek uluslararası toplumda yerini almasē gerektiğ ini düşünmekteydi. TBMM oturumlarēnda bu görük *ñABDônin Saddamôse bir Irak arzu etmesi tamamen kendi görüküdürē Biz Irakôn biran önce çoj ulcu demokrasiye geçmesini ve insan haklarēna saygđē bir ülke olarak uluslararası camiada yerini almasē bekliyoruz* ò ifadesiyle yer bulacaktır⁸⁵² Elbette bu durum Türkiye açēşândan Irak yaklakēnēne oluktururken, ABDôye güvenmesini engelleyen bir durum olarak ortaya çkēyordu. Bu sebeple ABD, Birlekik Krallık ve Fransa 1993 senesinde, Irakôn askeri varlđ ēnē tamamen ortadan kaldērmak amacēyla Çekiç

⁸⁵⁰ Bkz. Cumhuriyet Halk Partisi grubu adēna konukān Ali Dinçer, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.19, Cilt.14, 26 Haziran 1992, s. 194.

⁸⁵¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem. 19, Cilt. 4, 19 kıbat 1992, s. 135.

⁸⁵² Dönemin koalisyon partilerinden Doğ ru Yol Partisi grubu adēna konukān Kıfan Demiralpân sözleri için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.19, Cilt.4, 19 kıbat 1992, s.147.

İran'a Türkiye'deki hükümetten izin istediğinde, hükümet
alebi *ñancak Çekiş Güce tecavüz olmasē* durumunda
gerekinin yapılmaması ifadesiyle cevaplandırılacaktı⁸⁵³

Bu görüşler 1991 yılında, Türkiye Bağıdat yönetimiyle önce, 15 Ocak 1991 tarihinde Körfez Savakının bakılmasıyla beraber kestiği diplomatik ilişkilerini yeniden kuracak ve ardından da Bağıdat yönetimiyle uluslararası toplum arasında uzaklaşmaya çalışılacaktı Türkiye Bağıdatındaki Büyükelçiliğini maslahatgüzarlık seviyesinde olmak üzere açmayı Aralık 1992'de karar verip, Mart 1993'te de ABD'ye raf menö açtı Bu açılışın zamanlaması gerçekten de anlamlıydı zira hatırlanacağı üzere Temmuz 1992'de Kuzey Irak'ta Kürt Bölgesel Yönetimi kurulduğunu ilan edilmikti. Diğer taraftan, Körfez Savakı sonrasında Türkiye'nin Bağıdatındaki ilk diplomatik temsilcisi olan Sadi Çalılar, Türkiye'nin Bağıdatındaki diplomatik temsilciliğini maslahatgüzarlık seviyesinde açma sebebini bu dönemde Türkiye'nin ABD ile bir kriz çıkmasını önlemek istemesi şeklinde açıklayacaktı⁸⁵⁴ Diğer taraftan bu girikimi sayesinde Türkiye, Iraklılar tarafından yine Çalılar'ın ifadesiyle *ñBM ambargosuna raf men Irak ile yeniden ilişkilere başlayan ilk Batı ülkesi* olarak değerlendiriliyordu ancak Türkiye ise bu girikimini BM kurullarının ihali olarak değil, ilişkileri *ñen azından Körfez Savakı öncesindeki düzeye getirebilecek bir döneme gelmesi halinde diğer ülkelerden geri kalmamak için gösterilen bir çaba* olarak görmekteydi⁸⁵⁵. Gerçekten de Irak ve Türkiye arasındaki karışıklı resmi ziyaretler, Körfez Savakı sonrası dönemde Türkiye'nin Irak yaklaşımının en önemli unsurlarından biri oluyordu.⁸⁵⁶ Dönemin Dışkleri Bakanlığı Müstekar Özdem Sanberk'in ifadeleriyle, bu dönemde Türkiye, Kuzey Iraklılarla ilişkilerini muhafaza ederek, ABD ile de kriz yaşamadan Bağıdat yönetimiyle ilişki kuruyor ve diplomaside *ñçelikli yönetimi* olarak adlandırılan bir yöntemin bakardı bir örneğini sergiliyordu. Zira Türkiye diplomasıyla, Kuzey Iraklılar Bağıdat ve ABD'yi, *ñböyle bir politikanın tüm tarafların yararına olacağına ikna edebiliyordu.*⁸⁵⁷

Türkiye Bağıdat yönetimiyle siyasi ve ekonomik ilişkiler kurma döneminde, Irak'ın toprak bütünlüğünü garantilemek amacıyla özellikle 1994'ten itibaren de, Irak yönetiminin

⁸⁵³ Dönemin koalisyon partilerinden Doğru Yol Partisi grubu adına konukan Tunç Bilgetin sözleri için bkz.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.19, Cilt.28, 2 kibat 1993, s. 339.

⁸⁵⁴ Gül Kıanç'ın Irak Eski Büyükelçisi Sadi Çalılar ile 18 Aralık 2007 tarihinde yaptığı görüşme, bkz. Kıanç, **Türk Diplomasisinde Irak (1978-1997) içinde** (99-122), s.107.

⁸⁵⁵ Aynı görüşmeden, *Kıd.*, ss.104,106.

⁸⁵⁶ Olson, *ñKurdish Question and Turkey's foreign policy 1991-1995* 2. cilt, s. 17.

⁸⁵⁷ Özdem Sanberk- Türkiye Dışkleri Bakanlığı Eski Müstekar ve Emekli Büyükelçisi- *ñTürkiye'nin Körfez Savakı ve savak sonrası dış politikası* konulu görüşme, Güneşsuyu/İstanbul : 22 Mayıs 2013.

gerektiğ ine yönelik ifadelerde bulunmaya bakladē Bu met Çetinān girişimleriyle, sistematik olarak Kuzey Iraklē Kürt liderlerle yaptđ ē görükmelerde onlarē Bağ dat yönetimiyle diyalog kurmaya çağ āēyordu.⁸⁵⁸ Türkiye Kuzey Irak ile Bağ dat arasēndaki gerginliğ in burdaki bölgesel yönetime özerklik verilerek çözüleceğ ini öne sürüyor ancak Kürt liderler federasyon konusundaki ēsarlarē sonucunda Türkiyeānin bu çağ rēlarē sonuçsuz kalēyordu.⁸⁵⁹ Bu konuda Türkiyeādeki önemli kesimlerce, ABDānin, Kürtlerden özellikle Barzani ile Saddam Hüseyinān uzlakēsēne engellediğ i yönünde bir kanē da mevcuttu. ABDōye olan bu konudaki güvensizlik yine kendini TBMM oturumlarēndaki tartāmalarda gösteriyordu.⁸⁶⁰

Körfez Savakē sonrasēnda Türkiyeānin Irak yaklakēmēnēn Bağ dat ayağ ē 1998 senesinde Irakān KİŞ konusundaki ABD ile yakadđ ē gerginlik esnasēnda da somutlakma fēsatē buluyordu. Bu kriz, uluslararası topluma yansēdđ ē gibi Türk-Amerikan ilikkilerine de yansēyor ve ayrāmalarē gözler önüne seriyordu. Krizin tēmanmaya bakladđ ē 1998 senesinin baklarēnda, dönemin Bakanē Mesut Yāmaz, Türkiyeānin resmi durukunu *“Türkiye, krizin tēmanarak askeri bir müdahalenin kaçēnēmaz hale gelmesinden kaygē duymakta ve Irakāa BM arasēndaki gerginliğ in barāçē yollardan çözümlēni dilemektedirō* ifadeleriyle açēlayak ve Dēiıkları Bakanē Kēmail Cemān de barāçēbir çözümlē için Bağ datā gittiğ ini duyuracaktē⁸⁶¹

Ekim 1998ōde krizin daha da tēmadđ ēve ABDānin sert önlemler almayēdükündüđ ü dönemde ise ABD Savunma Bakanē William Kohen Ankaraōya Cumhurbakanē Demirel ve Savunma Bakanē Kēmet Sezginōde görükmeye geliyordu. Görükmede Cohen, eğ er Saddam Hüseyinān BM ile olan krizi tēmanēsa ABDānin askeri müdahale ile Irakōdaki rejimi devirmesinin gündeme gelebileceğ ini ifade ettiğ inde, Demirel Saddam Hüseyinān bölgeye tehdit olduğ unu kabul etmesine rağ men, ABD tarafēndan planlanan bu fikrin oldukça riskli olduğ unu söyleyecek ve Irakōē iğgal edilmemesi gerektiğ ini vurgulayacaktē⁸⁶² Bu dönemde iktidarda olan ANASOL-D koalisyonu içerisinde özellikle de *“ABDōye takēnēacak tavēō* husunda görük ayrēdēklarē olsa da, bu ayrēdēklara rağ men hükümetin kendi içinde ve diğ er devlet kurumlarēyla beraber, Irakā askeri müdahale yapēdamamasē gerektiğ i konusunda uyum

⁸⁵⁸ Bkz. Dēiıkları Bakanē Himet Çetinān konukmasē **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.19, Cilt.62, 14 Haziran 1994, s. 592.

⁸⁵⁹ Kiriçi, *“Turkey and the Kurdish Safe-Haven in Northern Iraqō*, s. 31.

⁸⁶⁰ Demokratik Sol Parti grubu adēna konukan Bülent Ecevitān konukmasē **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.20, Cilt.2, 28 Mart 1996, s. 564.

⁸⁶¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.20, Cilt.44, 4 şubat 1998, s.163.

⁸⁶² Hale, **Turkey, the US and Iraq** s.92.

ötürü Türkiye, 1998 krizinde ABD'nin BM Güvenlik
ombalamasē esnasēnda Kırclık Hava Üssünün ABD
uçaklarētarafēndan söz konusu müdahale amacēyla kullanēmasēna izin vermeyecekti.

Anlakēdan oydu ki, 1998 senesinde kabul edilen *Iraq Liberation Act* sonrasēnda, ABD'nin Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi gerektiē i yönündeki fikri resmilekince, Türk-Amerikan ilikkilerinde yakanan önemli bir ayrēēk, Türkiye'nin bu devrilmenin bir savakla yapēdamamasē gerektiē i konusundaki tercihi oluyordu. Türkiye'de liderler arasēnda Saddam Hüseyin'in Irak'tan gidip gitmemesi konusunda farklı fikirler olsa da⁸⁶⁴ hepsinin ortak noktasē Irak'a yönelik bir savakēn baklatēdamamasē gerektiē iydi. Dolayēēyla kıkilerden baēēnsēz olarak Türkiye'nin genel çizgisi, KİŞ gibi küresel güvenliē e tehdit olan bir konu sebebiyle olsa dahi, Saddam Hüseyin rejiminin askeri yöntemlerle devrilmesine muhalif olmak ēeklinde somutlakēyordu. Bu da Türkiye ve ABD'nin, kozmopolitan adaletin ānasēdo yani āhangi araçlarlaē tecelli etirilmesi gerektiē i noktasēnda ayrēētēklarēnē gösteriyordu.

Esasēnda Türkiye'nin Irak'a yönelik ekonomik ambargoyu hafifletme girişimlerinde olduē u gibi, Baē dat yönetimini uluslararası topluma entegre etme ve diplomatik ilikkiler kurma girişimleri de, Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduē u partikularist yaklakēndan kaynaklanēyordu. Baē dat yönetime karkē Türkiye'nin daha esnek bir tutum benimserken, ABD'nin Saddam Hüseyin'i uluslararası toplumdan soyutlama konusunda son derece ēsarlı olmasē taraflarēn kimliksel deē erleri ve bu deē erlerin kendilerine sunduē u dēk dünya algēēēndan kaynaklanmaktaydē Gerçekten de, Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduē u partikularist yaklakēn, daha önce de ifade edildē i gibi, Türkiye'nin Baē dat yönetime karkēēēndaki tutumunun, kartlara göre deē ikmesi, ve Baē dat yönetiminin tavēlarēna göre tekvik edici veya caydēēēē olmak üzere belirlenmesine neden oluyordu. Buna karkēēēk, Amerikan kozmopolitanizminin ABD'ye sunduē u evrenselci yaklakēn ise, ABD'nin Saddam Hüseyin yönetimini kara listeye koymasēna neden oluyor ve ABD her tavrēyla Hüseyin'i uluslararası toplumdan soyutlama eē ilimi gösteriyordu. Anlakēdan Türkiye'nin ve ABD'nin kimliksel deē erleri, bir kere daha taraflarēn Irak konusundaki yaklakēnlarēnē

⁸⁶³ 1998 krizinin Türkiye'deki iç politikada nasē ele alēndē ēve hükümetin farklı kanatlarēnda nasē yorumlandē ē hakkēnda bkz. Mahmut Bali Aykan, **Türkiye'nin Kuveyt Krizi (1990-91) Politikasē: 1998 Yēēēdan Geriye Dönük bir Deēerlendirme**, ss.72-75.

⁸⁶⁴ Örneē in 1998 senesinde Cumhurbaşkanı Demirel- ABD Savunma Bakanē Cohen görüşmeleri esnasēnda Demirel, Saddam'ın gitmesinin bölge açēēēndan iyi olacāē nē ancak bunun dēēardan bir müdahaleyle de yapēdamamasē gerektiē ini söylemiştir. 1999'da Bakan olan DSP lideri Bülent Ecevit ise bu konuda tam tersini savunuyor, ve Saddam Hüseyin'in Irak'ın lideri olarak kalmasēnēn bölgesel istikrar açēēēndan daha iyi olacāē ē fikrini savunuyordu. Hale, **Turkey, the US and Iraq**, s.92

Bağdat yönetimini çeşitli yollarla uluslararası topluma
1990'lar boyunca Amerikan kozmopolitanizmini
sındırmaya çalışıyordu.

Görüldüğü gibi, Körfez Savaşı sonrasında Türkiye'nin Irak yaklaşımın Bağdat ayağı Türkiye'nin Bağdat yönetimine yönelik hem caydırıcı hem de tevik edici yöntemler kullanması şeklinde somutlanıyordu. Bu, bir taraftan Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi kararlarına uyması açısından makro yükümlülüklerinden uluslararası yükümlülüklerine, diğer taraftan ise kendi menfaatine yönelik olarak mikro yükümlülüklerine hizmet edecek şekilde hareket etmesi demek oluyordu. Başka bir ifadeyle Türkiye'nin yaklaşımın uluslararası toplumun Bağdat yönetiminden beklentileriyle Irak'ın toprak bütünlüğünü bağdaştıran, yani uluslararası düzenin olmazsa olmazlarıyla adaletin farklı seviyelerini bağdaştıran ve uluslararası düzen çerçevesinde adaletle ifadesiyle özetlenebilecek bir yaklaşım olmalıydı. Buna yönelik olarak da Türkiye bir yandan BM Güvenlik Konseyi kararları çerçevesinde hareket edip, aralıksız olarak Bağdat yönetimini BM Güvenlik Konseyi'nin insani ve kozmopolitan adaletle ilgili kararlarına uymaya çalışıyor yani Irak'ın kendi halkına yönelik demokratik uygulamalara geçmesini hem de KİS konusunda geri adım atmasını tevik ediyor, diğer yandan Bağdat yönetimini uluslararası topluma entegre edebilmek amacıyla diplomatik ve ekonomik ilişkiler kurarak Irak'ın toprak bütünlüğünü tehdit eden gelişmeleri bertaraf adımları atıyordu. Zira açıktır ki Türkiye, Bağdat'ın dikkate alınmadığı anda Irak'ın toprak bütünlüğünü tehdit eden olukumların gelişmesini istemeden kolaylaştırabilir ve bu da uluslararası düzen açısından bir sorun olabilirdi. Bu amaçla dönemin Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı olan ve Irak'a yönelik bu siyasi ve ekonomik açılımın mimarlarından kabul edilen Özdem Sanberk tarafından belirtildiği gibi, Türkiye, Irak yönetimine yönelik tevikleriyle, uluslararası toplum ve Irak arasında *nakatizör görevi* görüyordu⁸⁶⁵. Türkiye'nin bu tutumunda, TBMM oturumlarındaki örneklerde görüldüğü gibi, özellikle Güvenlikli Bölge ve Çekiş Güç konularındaki ABD'ye olan güvensizliği önemli bir rol oynamaktaydı. Bir anlamda, Türkiye ABD'nin politikalarına yönelik duyduğu küpheler sebebiyle, Irakla ilgili her türlü süreçte aktif bir rol üstlenerek, ABD'nin yaptıkları üzerinden geçmek ihtiyacı hissediyordu.

Sonuç olarak, Körfez Savaşı öncesi ve esnasına kıyasla, Körfez Savaşı sonrasında dönemde Türkiye ve ABD arasındaki ayrımlar çok daha net şekilde gözlemlenmiştir. Bunun

⁸⁶⁵ Olson, "The Kurdish Question and Turkey's foreign policy toward Syria, Iran, Russia and Iraq since the Gulf War", s.104.

ndaki ayrışma son derece paralel olarak, Türkiye ve uluslararası düzenle adaletin farklı seviyelerinin birarada olmasi gerektiğini konusunda bir fikir birliğini içinde olmalarına rağmen, bunun inasından yani herhangi araçlarla sağlanacağı konusunda birbirlerinden ayrılmaları olmuştur. Daha önceki dönemlerde hatırlanacağı gibi, Körfez Savakı öncesi ve esnasında Türkiye, kendisi açısından makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi ararken, ABD ile BM Güvenlik Konseyi kararları olarak somutlaşan makro yükümlülükleri noktasında uzaklıyordu. Oysaki Körfez Savakı sonrasında Türkiye ne makro yükümlülükleri konusunda ne de mikro yükümlülükleri konusunda ABD ile tam olarak anlaşılabilmektedir. Zira hatırlanacağı üzere, Körfez Savakı sonrasında dönemde Türkiye açısından makro yükümlülüklerinin uluslararası ve evrensel yükümlülükler olmak üzere çözümlenmesi söz konusu olmuştur ve Türkiye BM Güvenlik Konseyi kararları ile uluslararası toplumdaki bazı eğilimleri karşılayamadığı fark etmek ve bu sebeple de uluslararası toplumun bir kısmında da gözlemlendiği gibi, BM Güvenlik Konseyi kararları ile dünya üzerindeki bir eğilim içinde olmuştur.⁸⁶⁶ Diğer taraftan 1998 krizinde görüldüğü gibi, Körfez Savakı sonrasında dönemde ABD ile BM Güvenlik Konseyi kararları ile dünya, tek taraflı olarak hareket etmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu dönemde Türkiye ABD ile makro yükümlülükleri noktasında dahi tam olarak anlaşılamamıştır.

Buna rağmen Körfez Savakı sonrasında dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinde çok ciddi bir kriz de yaşanmamıştır. Bunun en temel birinci nedeni, ABD'nin bu konuda Türkiye'den farklı araçlar tercih etse de, uluslararası düzeni bariz şekilde ihlal edici bir davranış içerisinde bulunmaması olmasından kaynaklanmıştır. ABD'nin bu bariz ihlali, yani Irak'ın egemenlik haklarına müdahale ederek uluslararası düzenin olmazsa olmazlarına ihlal etmesi, ancak 11 Eylül olayları ile yarattığı ortamda gerçekleşecek ve Türk-Amerikan ilişkileri önceden görülmemiş bir krize sürüklenecekti.

Körfez Savakı sonrasında dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinde çok ciddi bir kriz yaşanmamasının ikinci nedeni ise, Türkiye'nin, kendi menfaatine mikro yönelik yükümlülüklerini gerçekleştirirken her ne kadar bu durum ABD tarafından çoğu zaman onaylanmasa da, ABD'nin bu esnada engelleyici bir tutum benimsememiş olmasıdır. Gerçekten de ABD yönetiminin Türkiye'de PKK ile mücadele adı altındaki insan hakları

⁸⁶⁶ Zira bu dönemde BM Güvenlik Konseyi'nin ekonomik ambargo kararları ile hafifletilmesi gerektiği konusunda uluslararası toplumun bir bölümünde sağlam bir fikir oluşmuştur. Özellikle Irak'a yönelik ekonomik açılımlar konusunda Rusya, Fransa, Almanya, Hollanda, Çin, Güney Kore gibi ülkelerin çaba sarf ettiğini biliniyordu. Öyle ki bu ülkelerin Irak'taki ihalelerde aktif bir rol alması Türk başbakanı Türkiye'nin Irak'ta geç kaldığı yönünde yorumlar yapmasına neden olmuştur. Bkz. **Milliyet**, "Türkiye Irak'ta fırsatı kaçırmıyor", 13 Mart 1994.

ilinmekteydi ancak ABD'nin Çekiç Güçü'nün süresinin
ân olmasê bu elektirel bakâân engelleyici bir tutuma
dönükmesini engelliyor,⁸⁶⁷ ABD'nin bu bölgedeki önemli bir müttefiki olan Türkiye'nin
mikro yükümlülüklerini dikkate almasê saê lüyordu. Zira 1999 senesine gelindiê inde,
Türkiye PKK lideri Abdullah Öcalanê ABD'nin yardênyla ele geçirecek ve bu dönemde
Türk-Amerikan ilişkilerindeki ittifakê çok sê bir boyuta eriktî i yönünde hem Türkiye ve
ABD kamuoylarênda hem de her iki tarafên temsilcileri tarafêndan birçok yorum yapılacaktê⁸⁶⁸.
ABD'nin, Türkiye'nin 1980'lerden beri tehdit algêân merkezinde bulunan PKK konusunda
bu şekilde bir ikbirliê i sergilemesi, ABD'nin, Türkiye'nin ulusal güvenliê i ve uluslararası
düzenin olmazsa olmazlarêna olan baê lêê ana saygê gösterdiê inin ikareti de oluyordu.⁸⁶⁹
ABD'nin, Türkiye'nin kendi menfaatlerine yönelik mikro yükümlülüklerini
gerçekleştirmesindeki engelleyici tutumu bu çalêmanên ikinci durum analizi olan Irak
Savakênda ortaya çıkacaktê

3.1.4. Körfez krizinin Türkiye açêından deê erlendirmesi

Yukarda anlatêdanlar êêê ânda, Körfez Savakê sonrasê dönemin Türkiye'nin dâk
politikasêaçêından kî önemli sonuçlarêdoê urduê u ifade edilebilir:

a- Körfez Savakê öncesinin ve savak esnasêân sonucunda ifade edildiê i gibi,
Türkiye'nin savak sonrasê dönemde de bölge sorunlarê karêêânda tarafsêz kalmasê çok daha
zor oluyor, ve bu da Türkiye'nin kimliksel deê erlerinin yeniden araçsallaktêâdmasê ve/veya
Türkiye'nin partikülarist yaklakêmêân yeniden kekillenmesi gerekliliê i anlamêna geliyordu.
Bu da Türkiye açêından, tarafsêzlık yerine, makro yükümlülükleri, yani uluslararası toplumda
hakim olan norm ve inanç lehine taraflêêê ânên olukmasê anlamêna geliyordu. Ancak kî da
açktê ki Türkiye bu taraflêêê ânê mikro yükümlülüklerine yani kendi menfaatlerine yönelik
politikalarla da dengeleme ihtiyacê istiyordu. Özellikle TBMM oturumlarêndaki tartêmalarda
görüldüê ü gibi, Soê uk Savak sonrasê dönemde küresellekmenin getirileri, ve uluslararası

⁸⁶⁷ Hale, **Turkey, the US and Iraq**, ss.70-71.

⁸⁶⁸ Tim Weiner, nU.S. Helped Turkey Find and Capture Kurd Rebelê, **The New York Times**, 20 kubat 1999;
Ambassador Parris Speech on Turkish-American Relations, 6 Mayê 1999, <http://usembassy-israel.org.il/publish/press/state/archive/1999/may/sd1507.htm> (12 Mart 2014).

⁸⁶⁹ Bu dönemde ABD'nin kendi iç yazêma kriptolarênda da, Türkiye açêından en temel tehditlerden birinin terör
örgütü PKK olduê unun altê çizilmiktir. Sêz konusu kriptolarda, Türkiye'nin terörle mücadelesinin de
ABD'ninkiyle benzer olduê u ifade edilmiktir. Aynê yerde, her ne kadar Türkiye tarafêndan zaman zaman Kuzey
Irakêa yönelik yapıêan operasyonlarên nêfazlacaê olduê u ifade edilse de, Türkiye'nin mücadele politikasêân haklê
sebepleri olduê u ifade edilmektedir. Bkz. *Turkey: Annual Terrorism Report*, , Reference ID: 00ANKARA8122,
Classification: Secret, 11 Aralêk 2000, <http://wikileaks.org/cable/2000/12/00ANKARA8112.html> (5 Mart 2014)

olarak ifade ettiğimiz konular Türk dış politikasında
du. Zira Türkiye, bu dönemde sık sık makro
yükümlülüklerinin mikro yükümlülükleriyle uyumsuzluğa ve hatta çatışmaya
oluyordu. Bu uyumsuzluk ve çatışma, Türk komüniteryanizminin uluslararası düzen ve onun
olmazsa olmazlarına olan bağlılığına, yeni dönemin yeni kartları dahilinde adaletin farklı
seviyeleriyle bağlıdır. Bu dönemde yavaş yavaş zorluğu ifade ediyordu. Açık ki Soğuk Savaş
sonrası dönemde küreselleşme sürecinin etkisiyle çok boyutluluk kazanan güvenlik kavramı
ve bu kavramın düzen ve adalet kavramlarıyla olan yakın ilişkisi Türkiye'nin yeni
dönemin kartlarına ancak düzen çerçevesinde adalet olarak özetlenebilecek bir prensiple
adapte olabileceğini gösteriyordu. Düzen çerçevesinde adalet, Türkiye'nin sadece uluslararası
düzenin olmazsa olmazları olan ulusal egemenliğe saygı, silahlı güç kullanmama
sınırlandırılması ve ahde vefa ilkelerine bağlı kalmakla yetinmeyeceğini anlamına geliyordu.
Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye, uluslararası düzenin olmazsa olmazları elverdiği
müddetçe, uluslararası toplumun adaletin insani, ve kozmopolitan boyutlarını içeren
taleplerini de dikkate almak zorundaydı. Zira adaletin dikkate alınmaması Türkiye'nin en
baktaki kendi menfaatlerinin aleyhine bir durum yaratabilirdi. Anlatılan bu dönemde Türkiye,
dış politikasında adaleti de dikkate alarak, adaletle ilgili fikirlerin artık eskisi gibi arka planda
kalmadığını göstermektedir. Bu şekilde de Bullitt düzeninin adalet kavramındaki önceliğini
savunduğunu argümanı meydana okumayla karmakçaydı. Diğer taraftan Türkiye'nin dış
politikasında, adaletle ilgili fikirleri, uluslararası düzenin olmazsa olmazları öncelikli olacak
şekilde dikkate alınması ise, Bullitt argümanına Soğuk Savaş sonrası dönemde, meydana
okumayla karmaksa dahi, geçerliliğini koruduğunu gösteriyordu.

b- Körfez Savaşı sonrası dönemin Türkiye'nin dış politikası açısından bir diğer
sonucu, Türkiye'nin bu dönemde makro yükümlülüklerinin çeşitlendiğini fark etmesiydi.
Gerçekten de o döneme kadar BM Güvenlik Konseyi kararlarına uyarak uluslararası
yükümlülüklerini yerine getiren Türkiye, zamanla BM Güvenlik Konseyi kararlarına
uluslararası toplumdaki devletlerin de ötesinde, insani ve küresel seviyelerdeki talepleri
karmayamadığını fark ediyordu. BM Güvenlik Konseyi kararları sonucunda kozmopolitan
adaleti ve korkudan özgürlükten bahşenindeki de insani güvenlik ve dolayısıyla da insani
adaleti bahşmaya yönelik olarak uygulanan ekonomik ambargonun, zamanla Irak halkına
ihtiyaçtan özgürlükten bahşenindeki insani güvenliğini ve insani adaleti tehdit eder hale
gelmesi bunu gösteriyordu. Türkiye'nin uluslararası yükümlülüğü, BM Güvenlik Konseyi
kararlarına uyarak Irak'a ambargo uygulamasına gerektirirken; evrensel yükümlülüğü ise Irak

kurtarılmasa amacıyla Irak'ta ticari ilişkilerin

2003'ten 2008'e kadar makro yükümlülükleriyle mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi arayan Türkiye, Körfez Savakı sonrası dönemde bir de makro yükümlülüklerinin kendi içerisindeki dengeyi bulmaya çalışıyordu. Bu aynı zamanda Türkiye'nin BM'nin yapısı ve ikileyici ve adaleti sağlamadaki başarısı hakkında da ciddi endişelerinin oluşmasına neden oluyor ve Türkiye, Irak'a yönelik ambargonun hafifletilmesi amacıyla BM Güvenlik Konseyi kararlarına rağmen çaba sarf etmeye çalışıyordu. Zira Soğuk Savak döneminde ele aldığımız durumlarda hatırlanacağı üzere, BM Güvenlik Konseyi Türkiye açısından bir güvenlik subabı görevini görmekteydi. Oysaki aynı cümleyi, Soğuk Savak sonrası için de söylemek pek de mümkün olmamaktadır. Başka bir ifadeyle Türkiye bu dönemde, aynen Bull'nin ifade ettiği gibi, uluslararası örgütlerin ve uluslararası hukukun uluslararası düzenin muhafaza edilmesinde her zaman yeterli olamayacağı gerçeğiyle karşılaşmaktaydı. Bu sebeple Türkiye kendi uyguladığı politikalarla (Güvenlikli Bölge ve Irak'a yönelik ambargonun hafifletilmesi gibi) uluslararası düzenin devamlığına sağlamaya çalışıyordu.

c- Türkiye, Körfez Savakı sonrası dönemde, hem makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki, hem de makro yükümlülüklerinin kendi içindeki dengeyi sağlamak amacıyla, Körfez Savakı öncesi ve esnasındaki yaklaşımını yani dengeli taraflar olarak nitelendirebileceğimiz yaklaşımı uygulamaya çalışıyordu. Bu Türkiye'nin kimliksel değerlerinin yeniden araçsallaştırılması, ve/veya Türkiye'nin partikülerist yaklaşımının yeniden şekillenmesi anlamına geliyordu. Körfez Savakı sonrası dönemde Türkiye'nin dengeli taraflar yaklaşımını en net olarak Irak'ta olan yaklaşımında kendini gösteriyordu. Zira hatırlanacağı üzere, Türkiye'nin 1990'lar boyunca oluşturduğu Irak yaklaşımı bir taraftan her birine yönelik olarak hem tevik edici hem de caydırıcı yöntemler kullandığı diğer taraftan da birbirlerini de dengeleme esasına dayanan Kuzey Irak ayağı ve Bağdat ayağından oluşuyordu. Türkiye'nin her adımı yararları ve zararlarını hesap ederek iyi hareketlerin mukafatlandırıldığı kötü hareketlerin de cezalandırıldığı tevik-caydırma ve/veya havuç-sopa esasına dayanan bu dengeli taraflar yaklaşımı Türkiye'nin, Körfez krizi öncesinde NSD 26 ile somutlanan yaklaşımından farklı olarak kriz sonrasında Bağdat yönetimine yönelik olarak saf caydırıcı yöntemler, Kuzey Irak'a yönelik ise saf tevik edici yöntemler kullanan ABD ile de önemli ayrımlar içine girmesine neden oluyordu. Zira bu dönemde Türkiye'nin tarafların prensipleri etrafında şekillenirken; ABD'nin tarafların ise

rp yordu. ABD nin durumu ka silektirme e  ilimi, bu
 nemli ayr  malara neden oluyordu.

Körfez Savakı sonrası dönemde Türk-Amerikan ilikkilerinde yakanan ayr   mlar, bir taraftan uluslararası toplumda bu dönemde hakim olan sorunsal n yans nas y d  Zira hat lanaca    üzere, Körfez Savakı sonrası dönemde uluslararası toplumda hakim olan konu, uluslararası düzenin devaml       n sa  lanmas  amacıyla, düzenin adaleti de kapsaması gerekt   i, ve/veya uluslararası düzenle adaletin insani ve kozmopolitan seviyelerinin ba  dakt   mas gerekt   iydi. Düzenin adaletle birlikte olmas gerekt   i fark ndal    na ra  men, uluslararası toplumda 1990 lar n devamında zamanla adaletin  nas  o yani  hangi ara larla  tecelli edece  i konusunda önemli ayr   klar yakan yordu. Diğer taraftan uluslararası toplumda insani güvenlik ve dolay  yla da insani adaletin i eri  i hakkında dikkat çekici farkl   klar meydana geliyordu. K nsani güvenlik ve insani adaletin,  nkorkudan  zg rl   o ba  lam nda m  yoksa   ihtiyaçtan  zg rl   o ba  lam nda m  ele alınması gerekt   i,  nceli inin hangisine ait olması gerekt   i mevzular  önemli sorular olarak ortaya     yordu. Dolay  yla bu a  dan, Türk-Amerikan ilikkilerinde yakanan ayr   mlar, So uk Savak sonrası dönemde meydana   kan, uluslararası toplumda adaletin nas  yani hangi araçlarla tecelli ettirilece  i, uluslararası düzenle adaletin farklı seviyelerinin nas  ba  dakt   aca    ve bununla beraber olarak da adaletin i eri inin tam olarak ne oldu  u konularındaki sorunsal n bir sonucuydu. Anlak dan oydu ki uluslararası toplumda yakanan bu sorunsal ve bunun Türkiye ve ABD nin d k politikalarına olan yans nas  bu  al kman n kuramsal bölümünden hat lanaca    gibi, Bull n görüklerini devam ettiren ve K giliz Okulu nun ikinci jenerasyonunu oluşturan  o ulcular n temel arg manlar n n geçerli olduunu gösteriyordu. Zira hem Bull n hem de ard ndan gelen  o ulcular n ifade ettikleri gibi, adaletle ilgili fikirler, söz konu kavramın net/objektif bir tan m n n yap lamay   sebebiyle uluslararası toplumda tam olarak yer bulamıyor ve adaletle ilgili fikirler, uluslararası toplumda, uzakl  dan çok, ayr  maya neden oluyordu. Halbuki uluslararası düzen ve onun olmasa olmazlar  hakkında ise uluslararası toplum büyük bir uzakl  sergileyebiliyordu.

Diğer taraftan, Türk-Amerikan ilikkilerinde yakanan ayr   mlar, taraflar n kimliklerinin de bir yans nas y d  Hat lanaca    üzere, Türk komüniteryanizminin T rkiye ye sundu  u partikülarist kimlik, onu uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç doğrultusundaki makro y k ml l l leri ile kendi menfaatine yönelik olan mikro yükümlölölükleri aras ndaki dengeyi bulmaya, yani orta yol bulmaya itiyordu. T rkiye nin kartlar dahilinde esnek bir politika berlirlemesi anlam na gelen bu yaklak n, bu dönemde

ye sunduğ u evrenselci yaklaşımdan, ve onun ABD'yi
den ne denli farklılaştırdığını gösteriyordu.

Gerçekten de Körfez Savakı öncesi dönemde ve savak esnasında var olan Türkiye'nin denge arayışları, Körfez Savakı sonrası dönemde de devam ediyor ve Türk-Amerikan ilişkilerine Türk komüniteryanizminin, kendi güvenliğini ve menfaatleri için, ABD ile olan ilişkilerinde Amerikan kozmopolitanizmini sınırlama girişimleri olarak yansıyor. Zira Körfez Savakı sonrasında Türkiye ve ABD'nin insani ve kozmopolitan adaletin nasıl tecelli etmesi gerektiği konusunda, Körfez krizinin en başındaki uluslararası düzenin ihlal edilmezliği noktasında sergiledikleri uzlaşmazlıklar sergileyemiyorlardı. Tam da bu noktada, TBMM oturumlarındaki tartışmalarda görüldüğü gibi, Türkiye tarafından ABD'nin niyeti sorgulanıyor ve Türkiye'nin kendi menfaatlerine yönelik mikro yükümlülükleri için ABD'den bazı noktalarda farklılaşması gerektiğinin altı çiziliyordu. 1990'lar boyunca Türkiye'de tek partinin iktidarda olduğu dönemler olduğu gibi, en az iki siyasal partiden oluşan koalisyonlar da iktidarda olmasına rağmen⁸⁷⁰, muhalefet ve kamuoyunun da etkisiyle, ABD'ye yönelik benimsenen temel politika, ABD ile kriz yaratmadan, ABD'nin politikalarını sınırlaması oluyordu. Ancak Türk komüniteryanizminin Amerikan kozmopolitanizmini sınırlama girişimleri, Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik caydırıcı ve Bağdat yönetimine yönelik de tekvik edici yöntemler kullanmasıyla somutlaşıyordu. Bu bakımdan Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduğu partikülerist kimlik, Amerikan kozmopolitanizminin ABD'ye sunduğu ve dünyaya siyah-beyaz algılamasına neden olan evrenselci kimlikten ayrılaşıyordu. Türkiye bu dönemde iktidarda olan hangi siyasal parti olursa olsun, bir yandan Çekiç Güc'ün süresini uzatarak⁸⁷¹, ve bir diğer yandan da Bağdat yönetimini uluslararası topluma entegre etme çabalarıyla harcayarak, Saddam Hüseyin'i daimi diktatör statüsüne koyup konuyu kâhşilektirme eğilimi gösteren ABD'den farklılaşıyordu. Ancak ABD'nin uluslararası düzeni bariz şekilde ihlal edici bir davranış içine girmemik olması ve Türkiye'nin menfaatlerine yani mikro yükümlülüklerine yönelik eylemlerini engelleyici bir tutum

⁸⁷⁰ 1990'de yıllarda Türkiye'deki iktidarda olan partiler sırasıyla şöyledir: ANAP hükümeti 9 Kasım 1989-20 Kasım 1991; DYP-SHP koalisyon hükümeti 20 Kasım 1991- 15 Ekim 1995; DYP hükümeti 15 Ekim 1995-5 Kasım 1995; DYP-CHP koalisyon hükümeti 5 Kasım 1995- 12 Mart 1996; ANAP-DYP (Anayol) koalisyon hükümeti 12 Mart 1996-8 Temmuz 1996; RP-DYP (Refahiyol) koalisyon hükümeti (8 Temmuz 1996- 30 Haziran 1997; ANAP-DTP-DSP (Anasol) koalisyon hükümeti 30 Haziran 1997-11 Ocak 1999; DSP hükümeti 11 Ocak 1999-28 Mayıs 1999; DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti 28 Mayıs 1999- 18 Kasım 2002.

⁸⁷¹ Örneğin Körfez Savakı'nın akabinde, Çekiç Güc fikrine en fazla muhalefet eden parti Refah Partisi (RP) olmuştur. Ancak RP'nin bile iktidara geldiğinde, Çekiç Güc'ün süresini uzatmaya devam ettiğini fark ediliyordu. Her ne kadar RP, bu gücün adını Kuzeyden Kerkük Hareketi'ne dönüştürüldüğünü ve eskisine oranla çok daha fazla Türkiye'ye bağlı olduğunu iddia etse de, RP dahi koalisyonla geldiği iktidarda bu gücü kaldırmamış, süresini uzatmamış. Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.20, Cilt.18, 25 Aralık 1996, ss. 205-208.



PDF
Complete

*Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.*

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

rikan ilişkilerinin, Türkiye açışından güvensizlikle
büyük bir kriz yaşanmasınē engelleniyordu.

RAMLARI ÇERÇEVESİNDE IRAK KRİZİ

“Bizim sizi tehdit edecek kapasitemiz olmamasına karşın, sizin bize zarar verebileceğinizi biliyorsunuz. Ama biz de size zarar verebiliriz. Herkes olanakları ve gücü oranında darbe indirebilir. Birlik Devletler çakartma yapamaz, ama Araplar bireysel olarak size ulaşabilirler”⁸⁷²

“Birileri Amerika’ya saldırıya cüret etmişti. Bunu ödeyeceklerdi.”⁸⁷³

11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de Pentagon ve Dünya Ticaret Örgütü’ne yönelik gerçekleşen saldırılar, SSCB’nin dağılması ve dolayısıyla da Soğuk Savak’ın sonlanmasından bu yana dönüştürülen halindeki uluslararası toplumun ta kendisi ile, bu saldırılar hedefi olan ve aynı zamanda 1990’lardan beri de tek süpergüç olarak kabul edilen ABD, ve elbette bu çalışmada temel aktör olarak ele alınan Türkiye açısından önemli getirileri olmuştur.

Soğuk Savak’ın sonlanmasıyla başlayan yeni dönem, hatırlanacağı gibi, birbirlerini tehdit olarak gören iki kutuplu sistemin sona ermesiyle tehditlerinin bilinmezliği sonucunu getirmişti. 11 Eylül saldırıları tam da Soğuk Savak’ın sonlanmasıyla ortaya çıkan bu durumun tescillendiği ana işaret ediyordu. Zira 11 Eylül saldırıları doğrudan ve sadece belli bir kısma, ülkeye veya coğrafyaya indirgenemeyen, küresel mahiyette aktörler bulunan bir terör örgütü tarafından gerçekleştiriliyor, ve bu durum Soğuk Savak sonrası dönemde hızlanan küreselleşme sürecinin sonuçlarından biri olarak ortaya çıkıyordu.

Gerçekten de bu çalışmanın kuramsal/kavramsal bölümünden hatırlanacağı gibi, Soğuk Savak döneminin sonlanmasıyla, o zamana kadar süregelen iki kutup arasındaki ideolojik, siyasi ve askeri rekabet sona ermiş ve yeni çatışma modelleri ortaya çıkmıştır. 1990’larda bölgesel hakimiyet çatışmaları kimlik çatışmaları terörizm gibi yeni çatışma modellerinin ortaya çıkması bir yandan Soğuk Savak sonrası dönemin en önemli özelliklerinden birinin tehdit bilinmezliği olduğuunu göstermiş, bir diğer yandan da savak ve güvenlik kavramlarının geçirdiği dönüşümü gözler önüne sermiştir. Zira bu dönemde değişen savak ve güvenlik kavramları o zamana kadar devletin ve devletlerin arasındaki ilişkilerin odak noktası olduğu uluslararası düzende, artık devlet dışındaki aktörlerin de dikkate alınması

⁸⁷² Bu cümleler, Saddam Hüseyin tarafından 25 Temmuz 1990 tarihinde ABD’nin Başdat Büyükelçisi April Glaspie ile olan görüşmesinin sonuçlarına doğru sarf edilmiştir. Bkz. Salinger, Laurent, s.52.

⁸⁷³ George W. Bush, **Decision Points**, New York: Crown Publishers, 2010, s.114.

İlamda bir terör örgütü olan El-Kaide'nin, bir devlete
irdiği 11 Eylül saldırıları açtıkları küreselleşme
sürecinin sonuçlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan 11 Eylül saldırıları sadece Soğuk Savak sonrası dönemde kimliği
belirsizleşen tehditleri göstermekle kalmıyor, bu saldırıların sonrasında uluslararası toplumda
neden olduğu hareketlenme ile de, yeni dönemde uluslararası toplumda kaçınılmaz olarak birbirine
zaten eğilimleri gözler önüne seriyordu. Gerçekten de bu saldırılar, her ne kadar devlet olmayan
bir aktör tarafından gerçekleştirilmiş olsa da, bu tehdide verilen cevap, yine devletlerin
oluşturduğu bir koalisyon tarafından devletlerin ulusal güvenlik politikalarını şekillendirmesiyle
gerçekleştirilmiş ve bu da, küreselleşme sürecinin uluslararası toplumda neden olduğu
birbirine zaten eğilimleri gözler önüne sermiştir. Zira küreselleşme, bünyesinde birbiriyle zaten,
çelişkili hareketleri, eğilimleri barındırıyor ve bu haliyle de anlam belirsizliğine (*ambiguity*)
sahip olduğunu ve sonuç olarak da Soğuk Savak sonrası dönemin ne derece kompleks bir
yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Bu haliyle uluslararası toplum, küreselleşme sürecinin
tüm sonuçlarının izlenebildiği bir gözlem sahası haline geliyordu.

11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesi bu bakımdan, Soğuk Savak'ın sonlanmakta
olduğu dönemde uluslararası toplumda yavaş yavaş hakim olmaya başlayan, düzen-adalet
ikileminin sona erdiği izlenimini de rafa kaldırmaktadır. Gerçekten de 11 Eylül saldırıları
özellikle Körfez krizine karşısında BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla gerçekleştirilen
müdahale esnasında, uluslararası toplumda hakim olan ve düzenin adaletle
başlatılabileceği noktasını vurgulayan *euphoria*ye sonlandırıyordu. 11 Eylül sonrasında,
devletler tarafından şekillendirilen ulusal güvenlik politikaları uluslararası düzenin, insani ve
kozmopolitan adaleti kapsamındaki zorlukları gözler önüne serecekti. Esasında bu zorluğun
ortaya çıkması yeni bir durum da değildi. Çünkü hatırlanacağı gibi 1990'lar boyunca meydana
gelen gelişmeler, uluslararası toplumun uluslararası düzenin, insani ve kozmopolitan adaleti
kapsamına gerektiği konusundaki farkındalığına rağmen, düzenle adaletin nasıl
başlatılacağı konusunda önemli bir sorunsalla karşılaşmış ve göstermişti. 11 Eylül saldırıları
sonrasında bakta ABD olmak üzere, devletlerin ulusal güvenlik politikalarını şekillendirmesi bu
sorunsalın çok daha büyümesine neden olmuştur.

Buna ek olarak 11 Eylül saldırıları Soğuk Savak'ın sona ermekte olduğu dönemde bu
durumu, insanlığın ideolojik evriminin sonlanması ve batılı liberal demokrasinin de zafer

⁸⁷⁴ Bkz. bu çalışmanın 11 Soğuk Savak sonrası dönemde değinilen dinamikler bölümü, ss.66-79.

okuyanlarēn bu iddiasēna önemli bir cevap niteliğ i
ortaya konulan bu fikir, 11 Eylül ile önemli bir meydan
okumayla karkēydi. 11 Eylül, dünya üzerindeki çatēkmalarēn sona ermediğ ini, ve bu
çatēkmalarēn en temel sebebinin de batē liberal demokrasisini savunanalarca uygulanan
politikalarēn ta kendisi olduğ unu gösteriyordu.

Gerçekten de 11 Eylül saldırıē esasen ABD'nin kendi değ er ve normlarēnē tüm
dünyada hakim kēma eğ ilimine karkē ortaya çēkan kanlı ve kiddetli bir bakkaldēēdē ABD'nin
dünyayē kendi değ er ve normlarēna göre değ ıktırma eğ ilimi, başka bir ifadeyle, Amerikan
kozmpolitanizminin ABD'ye sunduğ u evrenselci yaklakēn, dünyanın belli yerlerinde anti-
Amerikanizme neden olmuğ ve bu kēkilde de kaçēnēmaz olarak kimliksel bir çatēma ortaya
çēkmātē Anlakēdan oydu ki bu dönemde, uluslararası toplumda hala daha çoğ ulcu eğ ilim
hakimdi. Başka bir ifadeyle uluslararası toplum, bu toplumun birararada yakama kuralları
konusunda uzlakēyor ancak bu toplumun içinde yer alan bazı aktörler bunun da ötesinde belli
değ er ve normlarēn tüm uluslar/halklar tarafından paylakēmasē fikrini kabul etmiyordu.
Böylece 11 Eylül ile bir kere daha uluslararası topluma çoğ ulcu eğ ilimin hakim olduğ u, ve
dayanēmacē fikirlere yer olmadıē ē anlakēyor, ve bu bakēndan Bullūn argümanlarē
doğ rulanmēk oluyordu.

Ancak diğ er taraftan 11 Eylül ile uluslararası toplumda her ne kadar çoğ ulcu eğ ilimin
hakim olduğ u anlakēmēk olsa da, ABD tarafından empoze edilen değ er ve normlarēn ne
derece bu çalakmanēn kuramsal bölümünde ele alēnan gerçek anlamdaki bir dayanēmacēēk
içerdığ i de oldukça küpheliydi. Dolayēēyla ABD tarafından empoze edilen değ er ve normlarēn
uluslararası toplumdaki bazı aktörlerce kabul edilmemesi ve hatta buna terör eylemleriyle
karkē konulmasē uluslararası toplumda gerçek anlamdaki dayanēmacēēēn kabul
edilmediğ inden çok, Amerikan kozmpolitanizminin ABD'ye sunduğ u evrenselci yaklakēnēn
kabul edilmediğ ini gösteriyordu. Bu bakēndan, 11 Eylül sonrası dönemde de, aynen Körfez
krizi sonrasında olduğ u gibi, uluslararası toplumda, uluslararası düzenin insani ve
kozmpolitan değ erleri kapsamasē gerektiğ i konusunda bir farkēndalēk olsa da, bunun nasıl
gerçeklekeceğ i önemli bir sorunsal olarak ortaya çēkacak, ancak bu sorunsal 1990'lara kēyasla
çok daha büyük ve içinden çēkēmaz hale dönükecekti. 11 Eylül'ün uluslararası toplum
açēından getirileri bu kēkildeyken, 1990'lar boyunca yeni dönemin tek süpergücü olarak
kabul edilen ve söz konusu saldırıların de hedefi olan ABD açēından da kaçēnēmaz kēkilde
getirileri olacaktē

ABD açışından neden oldu u en temel gelişme, 1990lar tehditler karşısında menfaat, amaç ve araçların belirlemeye çalışan ABD'nin, bu tarih itibarıyla, stratejik önceliklerini kati suretle netleştirmesi olmuştur. Öyle ki bu durum, 11 Eylül saldırılarının ilk Ulusal Güvenlik Stratejisinde *“yeni dönemin tehditlerinin gerçek doğasını anlamak neredeyse on senemizi aldık”* ifadesiyle yer bulacaktı⁸⁷⁵. Zira hatırlanacağı üzere, Soğuk Savaşın sona ermesiyle başlayan yeni dönemin ABD açısından getirdiği temel sorunsal, bu dönemde ABD'nin neye karşı direneceği, buna yönelik olarak nasıl bir amaca sahip olacağı ve elbette tüm bu sorulara cevaplanmasını beklenen nasıl bir dış politika yaklaşımını benimseyeceği idi. 1990lar boyunca ABD nezdinde bu sorulara cevap aranırken, farklı dış politika yaklaşımları tasarlanmak ve bu konuda önemli tartışmalar yaşanmaktı. Körfez krizi, ABD yönetiminin yeni dönemde menfaat, tehdit, amaç ve araçlarının ne olacağına kesinleştirmesi açısından belirleyici olmuş, ancak ilerleyen senelerde önce Başkanlığına Bush'tan Clinton'a geçmesi ve daha sonra da Kongre'deki çoğunluğun Cumhuriyetçiler lehine değişimi, ABD dış politikasına hakkındaki tartışmaların devamlılığına neden olmuştur. Hatırlanacağı gibi, özellikle de 1990ların ikinci yarısında, ABD yönetimi ve Kongre arasında, dünya politikalarında ABD'ye öngörülen rol hususunda önemli fikir ayrılıkları doğmuş ve ABD'nin daha etkin ve tek taraflı politika izlemesi gerektiğini düşünenlerle buna karşı çıkanlar arasındaki tartışmalar, Amerikan kamuoyunun ayrılmaz parçası haline gelmişti. İşte 11 Eylül, tüm bu tartışmalara noktayı koyan dönüm noktası olarak tarihe girmiştir. 11 Eylül ile beraber ABD'deki dönemin yönetimi, kendi dış politika yaklaşımını uygulamaya koymak üzere en temel gerekçesini bulmuş, ve ABD, 1990lardan son derece farklı şekilde menfaat, amaç ve araçların tartışmaya açık olmayacak şekilde belirlemiştir.

Gerçekten de 11 Eylül saldırıları Amerika'nın ana kıtasında gerçekleşen ilk saldırı oluyordu. Daha önceleri Amerikan kıtasındaki ABD tesislerine bazı terör saldırıları gerçekleştirilmekte veya İkinci Dünya Savaşı esnasında Japonya'nın Pearl Harbor'a yönelik saldırısı ABD'nin Havai'deki deniz üssünü hedef almak ve yine ana kıtadan uzak kalmaktı. Ancak 11 Eylül 2001'de New York ve Washington D.C.'ye yönelik gerçekleştirilen ve 3000 kişinin hayatını kaybettiği saldırılar, büyük oranda sivilileri hedef almak ve ilk kez Amerikan ana kıtasında gerçekleşmesi bakımından da bir ilki teşkil etmişti. Tehlike ilk kez, *“ABD içindeki yakamlar, Amerikan yaşam tarzını, özgürlükleri ve dolayısıyla da ve nüfuz*

⁸⁷⁵ The White House, **The National Security Strategy of the United States of America**, Eylül 2002.
<http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf> (1 Kasım 2013), s. 15.

ıktı. Amerika  d nyadaki özgürlüklerin ve f rsatlar n ölümcül saldı lara maruz kalm , 11 Eylül günü  Amerikan ulusu keytan  görmüş idi.⁸⁷⁶ Bu bak ndan bu savakta  yaln zca kark  koymak yetmez, yenmek gerekli  idi.⁸⁷⁷ Dolay yla 11 Eylül 2001 tarihinden itibaren, ABD nin neye kark  direnece  i ve savakaca    ve hatta bunun da ötesinde neyi yok etmeye ant i ece  i netlekmikti: uluslararasıter rizm.

11 Eylül 2001 akabinde dönemin Bakan George W. Bush, ve yönetimindeki birçok kikinin söylemleri, ABD nin 2002 senesinde duyurulması planlanan ve ABD nin yeni dönemdeki tehdit alg   menfaati, ve bu dönemde benimseyece  i amaç ve kullanaca    ara lar neyd nlatacak olan Ulusal Güvenlik Stratejisi hakkında birçok ipucu veriyordu.

Gerçekten de 29 Ocak 2002 tarihinde Bakan Bush n ulusa seslenik konukmas  ABD nin d k politikas n  11 Eylül sonras ndaki yeni dönemde hangi temellere sahip olaca   n  gözler önüne seriyordu. Bu konukmaya göre, ABD nin, uluslararası terörizm olan tehlide yönelik olarak iki temel amacı bulunuyordu.   k amaç, ABD nin terör kamplar n  bulması bunlar kapatmas /yok etmesi ve teröristleri ele geçirip adaletin önüne getirmesiydi.   kinci amaç ise, ABD nin dünyayı ve ABD nin ta kendisini tehdit etmek için kitle imha silahlar n  geliştiren rejim ve teröristlere engel olmas yd  Tam da bu noktada Bush, Kuzey Kore,  an ve Irak taki rejimlerin teröre destek verdi  ini, dünya bar  n tehdit edecek şekilde de silahland klar n  ifade edip, dünyada bir üçer ekseni  varl   ndan bahsediyor ve ekliyordu: Bush, tehditlerin biraraya gelip ABD ye adım adım daha da yaklakmas  kark s nda beklemeyecek, dünyadaki en tehlikeli rejimlerin yine dünyanın en yok edici silahlar yla ABD yi tehdit etmesine izin vermeyecekti.  Amerika, ulusun güvenliği için gerekli olan herneyi yapacak  idi.⁸⁷⁸ Bush, bu konukmas yla, ABD nin bu korkunç tehdit kark s nda tek taraflı ve önleyici şekilde davranabilece  inin ilk sinyallerini vermiş oluyordu.

Her ne kadar Bush taraf ndan yapılan bu konukmada özellikle de Kuzey Kore,  an ve Irak n  ABD nin d kmanlar  olarak ilan edilmik olması o dönemki ABD yönetiminin tamamı taraf ndan benimsenmik olması da ve baz dar n ca bu ilan n ABD taraf ndan yapılan stratejik bir hata olduğuna inan lsa da⁸⁷⁹, görülen oydu ki, ABD yönetimindeki muhalif

⁸⁷⁶ George W. Bush,  Address to the Nation , 11 Eylül 2001, **The Iraq Papers** içinde (57-59).

⁸⁷⁷ Henry Kissinger, **Amerika n n D kPolitika ya   tiyac  Var mı ** ( ev: Tayfun Evyapan), Ankara: METU Press, 2002, ss.263-264.

⁸⁷⁸ George W. Bush,  State of the Union Address , 29 Ocak 2002, **The Iraq Papers** içinde (59-61).

⁸⁷⁹ Bush n bu konukmas nda  an, Kuzey Kore ve Irak   keytan  ekseni olarak nitelendirmesi, Amerikan yönetiminin tamam n ca benimsenmemikti. Gerçekten de bu konukmadan seneler sonra kaleme ald    

lim, 11 Eylül sonrasında ABD bakānē çektiğ i terörle
ı ve bu bakāndan da herkes kendi tarafānē seçmesinin,
iyiler ve kötüler arasāndaki tercihini yapmasānē gerekli olduğ uydu. Zira Bush, yukarda bahsi
geçen konukmasāndan birkaç ay sonra yaptığ ē bir bakka konukmasānda ise açēka kını ifade
edecekti: *ñē Bazāarē iyiler ve kötüler ifadelerinin diplomatik olmadđ ē veya saygāēca
olduğ unu dükünüyor. Katāmeyorum. Farklē kartlar farklē yöntemler gerektirir, farklē ahlaklar
değ il. Ahlaki doğ rular her kültürde, her yerde ve her zaman aynālē.đ*⁸⁸⁰ Ahlaki anlamda
doğ rularān ve yanlēklarān değ ikmeyeceğ ini vurgulayan dönemin Ulusal Güvenlik danāmanē
Condoleeza Rice da *ñē kabul etmeliyiz ki keytani rejimler asla düzelmeyecek*⁸⁸¹ sözleriyle
de Bushūn söyleminde hakim olan ve ahlakiliđ e dayanan önleyici saldēē ile tek taraflīđk
prensiplerinin geçerliğ i ve hatta gerekliliğ ine katkıda bulunuyordu.

Yukarda ifade edildiğ i gibi, ABD yönetiminin çekitli üyelerinin söylemleri, esasānda
dayanāmacēđk öđ esini, yani adaletin ya da bakka bir ifadeyle ahlakān üstünlüğ ü fikrini
barāndēyordu. Bu çalāmanān çoğ ulcu/dayanāmacē tartāmalarānē ele alāndđ ē bölümünden
de hatēlanacađ ē üzere, Bull tarafāndan dayanāmacēđ ē fikir babasē kabul edilen Grotiusōa
göre, dayanāmacēđk özellikle savak konusunda önemli kriterlere sahipti. Grotius tarafāndan,
bir savakān baklatāmasānda haklē bir sebebin var olmasē ve üçüncü taraflarān da söz konusu
savaka doğ rudan taraf olmasalar da, savaktaki haklē olan lehine bir ayrāncēđk içine girmeleri
gibi ahlaki bir sorumluluğ a sahip olmalarē dayanāmacēđ ē önemli unsurlarē olarak
sayđēyordu.⁸⁸² Anlakādan oydu ki, Başkan Bush da bu dönemde ABDūnin baklattđ ē terörle
mücadele savakānēnē, ahlaki anlamda her yerde ve herkes için doğ ru olduğ unu savunarak,
haklē/adil savak doktrinine referans gösteriyor ve dayanāmacē bir ruhla gerideki herkesin
ABDōye destek çēkmasē gerektiğ ini, çünkü ABDōye desteğ in herkes açēāndan ahlaki bir
sorumluluk olduğ unu vurguluyordu. ABD tarafāndan yönetimin önde gelenlerinin
söylemlerinde hakim olan dayanāmacēđ ēn, gerçek anlamda evrensel ahlak değ erlerine
dayanan bir dayanāmacēđk olup olmadđ ē ise elbette zamanla anlakālacaktē Ancak bu noktada
önemli olan kıydu ki, ABD içinde bulunduğ u bu ahlaki durum sebebiyle söz konusu savakta

çalāmasānda, dönemin Dāıkleri Bakanlđ ēnē Politika Planlama Direktörü olan Richard Haass, söz konusu
konukmayē *ñyanlēk bir ifade*ō olarak yorumlayacak ve bu konukmanān ilerde ABDūnin uluslararası destek
sağ lamasāndaki en büyük engellerden biri olduğ unu ifade edecekti. Zaten Haass, Körfez Savakānēn bakāndan
sonuna kadar dönemin Bakkanē Bushūn yanānda yer almāken, ođ ul Bush döneminde yukarda ifade edilen
görevinden fikir ayrđēklarē sebebiyle kēsa süre içerisinde ayrđēacaktē Bkz. Haass, **War of Necessity, War of
Choice**, ss.204-205.

⁸⁸⁰ George W. Bush, *ñGraduation Speech at West Point*ō, 1 Haziran 2002, **The Iraq Papers içinde** (65- 67).

⁸⁸¹ Condoleeza Rice, *ñRemarks on Terrorism and Foreign Policy*, Johns Hopkins Universityō, 29 Nisan 2002, **The Iraq Papers içinde** (63-65),s. 64.

⁸⁸² Bkz. bu çalāmanān 81. ve 82. sayfalarē

...k Savak döneminden farklı olarak, caydırıcılık ve ...kte Zira Bush'a göre, bu stratejiler uluslara karşı kullanılabildi, ancak nerde olduğu belli olmayan terörizm gibi tehditlere ve ona destek veren kitle imha silahlarına sahip zalim diktatörlere karşı caydırıcılık ve çevreleme etkin stratejiler değildi. Bush'un ifadesiyle, *“yeni tehditler yeni düşünce sistemi gerektirmekteydi.”*⁸⁸³

Bush'un bahsettiği gibi yeni tehditlere yönelik olarak ABD'nin benimseyeceği yeni düşünce sistemi ve dolayısıyla da yeni bir stratejiyi içeren dış politika yaklaşımını kendini en somut şekliyle 2002 Eylülünde açıklanan Ulusal Güvenlik Stratejisinde gösterecekti. Bu stratejide, ABD'nin 11 Eylül sonrası dönemdeki tehdit algısına yönelik olarak menfaat, amaç ve araçları resmiyet kazanıyordu. Strateji, o zamana kadar Bush ve yönetimin kahin kanadı olarak bilinenlerce dile getirildiği gibi, ABD'nin temsilcisi olduğu özgürlük, demokrasi ve serbest ekonomi prensiplerinin tüm dünya için doğrulara tekil ettiği ini vurgulayarak bakıyor ve ancak bu prensiplere sahip çıkan ulusların dünya barışına katkıda bulunabileceğinin altını çiziyordu. Diğer taraftan ABD, dünya üzerinde sahip olduğu benzeri olmayan gücü sebebiyle de birtakım sorumluluklara sahipti. Demokrasinin yayılmasına yardımcı olmak ABD'nin en önemli sorumluluklarından biri olarak sayılıyordu.⁸⁸⁴ Buna ek olarak, stratejide, ABD'nin düşününce tek bir siyasi rejim ya da kiki ya da din ya da ideoloji olmadığı vurgulanıyor ve uluslararası terörizmin küresel mahiyette bir tehdit olduğunun altı çiziliyordu. Tehdidinin doğasına farklı olarak ABD'yi, yine Bush'un önceki konuşmalarında da ifade ettiği gibi, öncekilerden farklı bir mücadeleye itiyor, eski stratejiler artık geçerliliğini yitiriyordu. Bu yeni dönemde amaç, terörü yok etmek idi. Bu amaca yönelik olarak da, ABD, askeri gücünü üstün tutarak, tehdidi Amerikan sınırlarına ulaştırmadan yok etmeliydi. Başka bir ifadeyle, ABD, gerekli olduğu takdirde, önleyici savak bakılabilmeliydi.⁸⁸⁵

Anlaşılan oydu ki George W. Bush'un Ocak 2001 itibarıyla iktidara gelinden itibaren Kyoto Protokolünden çekilmesi, Uluslararası Ceza Mahkemesini kuran Roma Statüsünü onaylamayacağı ve 1972 Antibalistik Füze Antlaşmasından çekilme niyetini açıklaması gibi çekişli fırsatlarda gösterdiği tek taraflı olarak 11 Eylül 2001 saldırısı sonrasında geçerli bir gerekçeyle kavukuyor ve 2002 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisi ile de resmiyet kazanıyordu. Stratejide belirtildiği gibi, ABD'nin askeri üstünlüğü, söz konusu küresel

⁸⁸³ George W. Bush, “Graduation Speech at West Point”, 1 Haziran 2002, **The Iraq Papers içinde** (65- 67), s.65.

⁸⁸⁴ The White House, **The National Security Strategy of the United-States of America**, Eylül 2002.

<http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf> (1 Kasım 2013), s. 1.

⁸⁸⁵ Ibid., ss.6, 15.

11 Eylül 2001 tarihinin ABD'ye olan getirisinin, Soğuk Savak'ın sonlanması ABD'ye olan getirisinden en önemli farklarından birinin de ABD'nin 11 Eylül sonrası tek taraflı hareket etme eğilimi içerisinde girmesi olduğu fark ediliyordu. Zira hatırlanacağı üzere 1990'da başkan olan George H.W. Bush'ın yeni dünya düzeni konusuna birçok önemli noktaları yanı sıra BM'ye de ABD'nin dış politikasında o zamana kadar emsali görülmemiş bir yer vaat ediyordu. Ayrıca önleyici savak kavramı her ne kadar baba Bush döneminde de gündeme gelse de, bu fikir gelen tepkiler üzerine rafa kaldırılmak zorunda kalıyordu.⁸⁸⁶ Oysaki aynı durumu George W. Bush'ın konuklarında ve onun döneminin Ulusal Güvenlik Stratejisinde görmek mümkün olmuyordu. 2002 senesinde o yıl Bush yönetimine yönelik olarak bazı gazetecilerce yapılan seçimlere karşılık ise, Bush'ın danışmanlarından Karl Rove "Biz bir imparatorluğa ve harekete geçtiğimizde kendi gerçekliği imizi yaratırız. Siz bu gerçekliği anlamaya çalışırken, bizler yeniden harekete geçer ve yeni gerçeklikler yaratırız"⁸⁸⁷, sözleriyle karşılık veriyor ve esasen bu sözleriyle de ABD'nin bu dönemde nasıl bir algı içerisinde olduğu göstermek oluyordu: 11 Eylül sonrasında anlaşıldı ki ABD kendini tarihin ta kendisiyle ve uluslararası toplumla özdeşleştiriyordu. Bu bakımdan Amerikan kozmopolitanizminin ABD'ye sunduğu evrenselci yaklaşımın, evrensel ahlak değerlerine dayanmadığı bu çalışmanın kuramsal bölümünde ele alındığı gibi Grotiusçu anlamda bir dayanışmacılık içermediği, ve ABD'nin kendi menfaatleri ve değerleri çerçevesinde şekillendiği fark ediliyordu. Bu bakımdan bu dönemde Başkan Bush'ın söyleminde hakim olan dayanışmacı ruhun, sadece ABD'ye ait değerlerin evrensel olması gerektiği fikrine dayandığı ortaya çıkıyordu. Böylece 11 Eylül sonrasında ABD yönetimi tarafından kabul edilen ve ABD'nin dış politikasını belirleyen belgeler, dayanışmacı fikrinin Bush'ın söylemleriyle sınırlanacağı habercisi oluyordu.

Dijer taraftan 11 Eylül sonrasında ABD açısından söz konusu tehditle mücadele edebilmenin bir diğer aracı da ABD'nin temsilciliğini yaptığı değerlerin, yani baktı demokrasinin ABD tarafından yayılmasıydı. Esasen ABD, kurulduğu andan itibaren demokratik değerlerin yayılması gibi idealist bir amaç taşımıştı. Ancak 11 Eylül ile

⁸⁸⁶ Hatırlanacağı gibi, George H.W. Bush'ın başkanlığına sona ermesinden kısa bir süre önce, ABD Savunma Bakanlığı'ndan Paul Wolfowitz tarafından hazırlanan *Defense Planning Guidance 1992* (DPG), ABD'yi daha fazla nüfusa sahip olabilecek potansiyel bölgesel güçleri caydırmak amacıyla tek taraflı önleyici eyleme geçmeye çağırıyordu. Ancak henüz duyurulmadan *New York Times* gazetesi tarafından açığa kavuşturulan bu belge, ülke genelinde ve tüm dünyada tepkiye neden olması sebebiyle kısa süre içerisinde revize edilmek zorunda kalmıştı. Bu çalışmanın 314. sayfasında bu konuya değinilmiştir.

⁸⁸⁷ Karl Rove'ın gazeteci Ron Suskind ile görüşmesi için bkz. Lloyd Gardner, **The Long Road to Baghdad: A History of U.S. Foreign Policy from 1970s to the Present**, New York: The New Press, 2008, s. 105.

ikikatli şekilde yoğunlakıyor çünkü bunu tehditlerin görüyordu. Gerçekten de ilerleyen senelerde ABD, özellikle de Ortadoğ uğda farklı kanallar aracılığıyla demokrasinin yayılması önemli bir araç olarak kullanacaktı⁸⁸⁸ ABD tarafından kullanılacak olan bu araçların yani önleyici savak ve demokrasiyi yayma girişimlerinin en temel gerekçesi ise ahlaki doğruluğuydu. ABD'nin kurulduğu andan itibaren kurucuları tarafından da sıkça dile getirildiği gibi, Amerikan kimliğine ait olan bireysellik ve evrensellik değerleri, ABD'ye bu değerleri yayma misyonu yüklemikti. 11 Eylül 2001 sonrasında bu ahlaki sorumluluk ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi'ne yansıtılacak kadar somutlakıyor, Başkan Bush'ın tüm söylemlerinde ahlak ve din unsurları vurgulanıyordu⁸⁸⁹.

11 Eylül 2001 saldırılarından ABD açısından en önemli getirisi, görüldüğü gibi, 1990'ların ikinci yarısından itibaren Kongre'de çoğunluk kurmalarıyla dâk politikaya önemli şekilde yönlendiren Cumhuriyetçilerin, ve onların içinden çıkan yeni muhafazakarları, kendi dâk politika anlayışlarını uygulamaya koymak için geçerli/yeterli gerekçeyi bulmalarına sağlamak olmasındı. 2001 sonrasında ABD'nin stratejik öncelikleri, 1990'larda hiç olmadıkları kadar netleşti, ve ABD'nin dâk politika yaklaşımı bu çerçevede olmaktadır.

Başkan Bush ve onun yönetimi tarafından çekiitli fırsatlar da dile getirilen ve 2002 senesine ait Ulusal Güvenlik Stratejisi ile de iyice somutlanan ABD'nin 2001 sonrasında yeni vizyonu, esasen Amerikan kozmopolitizminin ABD'ye sunduğu evrenselci yaklaşımın yeni kokuillara adapte olma şeklini göstermekteydi. Zira ABD'nin kimliğinden gelen evrenselci yaklaşım daha önce birçok kez ifade edildiği gibi, onun dünyaya siyah/beyaz algılamasına neden olmaktadır. Ancak söz konusu evrenselci yaklaşım, Soğuk Savak boyunca doğu-batı rekabetine dayanmıştı. 1990'ların başında doğu bloğunun yıkılması Amerikan kozmopolitizminden gelen evrenselci yaklaşımın artık doğu-batı rekabetine dayanamayacağından ötürü, gerçekten de evrensel ahlak değerlerine dayanıp dayanmayacağı sorusunu akıllara getirmikti. Ancak 1990'ların devamında Irak örneğinde görüldüğü gibi, ABD'nin, bu dönemki evrenselci yaklaşımına evrensel ahlaki değerlere dayandıramadığı

⁸⁸⁸ Bu konuyla ilgili bkz. Katerina Dalacoura, "US democracy Promotion in the Arab Middle East since 11 September 2001: a critique", *International Affairs*, Vol.81, No.5, 2005, ss.963-979.

⁸⁸⁹ Öyle ki George W. Bush'ın birçok söyleminde ahlaki ve dini öğeler kullanması Andrew Davison tarafından *theopolitics* olarak tanımlanmıştır. Bkz. Andrew Davison, **Conquering Hearts and Minds: The American War Ideology in the Persian / Arabian Gulf, 1990-2003**, İstanbul: Bilgi University Press, 2005, ss.133-136. Özellikle 11 Eylül 2001 ile 19 Mart 2003 tarihleri arasında Başkan Bush'ın söylem analizi için ayrıca bkz. Pamela Creed, **Ethics, Norms and the Narratives of War: Creating and Encountering the Enemy Other**, New York: Routledge, 2013, ss. 20-56.

emde kaldı ve bu değerlerin ABD'nin uluslararası
aracı olarak kullanıldığını fark edilmikti. Kaldı ki bu
değerlerin içini dolduran adalet kavramının da net/objektif şekilde tanımlanamadığı ve zaten
bu hususta uluslararası toplumda da uzlağı olmadığı görülmüktü. 11 Eylül 2001 saldırılar
sonrasında somutlanan ABD'nin yeni vizyonu, tam da yukarda bahsi geçen sorunun cevabını
veriyordu: ABD, bundan sonra menfaat, tehdit algısı amaç ve araçlarını ahlaken doğru ve
yanlılara göre belirleyeceğinin sözünü veriyor , ancak bu ahlaken doğru ve yanlışları ise
kendisinin belirleyeceğini belirtiyordu. ABD'nin ahlaken doğru bulduklarının herkes için
doğru olup olmayacağı bu dönemin önemli bir sorunsalı olacaktı Bundan böyle ABD, dış
politika yaklaşımının tüm unsurlarını uluslararası terörizm ve onu destekleyen keytani
rejimlere yönelik olarak oluşturmaya başlayacaktı Bu bağlamda, yeni tehdidin yani uluslararası
terörizmin SSCB'ye olan benzerliğini de dikkat çekiciydi. Zira Bush'un ifade ettiği gibi, Soğuk
Savaş boyunca özgürlükleri ve insan onurunu hiçe sayan emperyal komünizm ile mücadele
eden ABD, şimdi de yine SSCB gibi yayılmacı ilimi gösteren, özgürlükleri ve insan onurunu
yerlebir eden uluslararası terörizmle mücadele edecekti.⁸⁹⁰ Anlaşılardan oydu ki Amerikan
kozmopolitanizminden gelen ABD'nin kimliksel değerleri 11 Eylül sonrasında, yeni dönemin
yeni tehdit unsuru karşısında, yeni bir şekilde araçsallaştırılacaktı Yine ABD'nin
kuruluşundan beri var olduğunu gibi, Amerikan kozmopolitanizmine ait değerlerin
araçsallaştırılması ABD tarafından, ahlaki sorumluluk gerekçesine dayandırılmaktaydı
ABD'nin evrenselci yaklaşımının, iddia ettiği gibi kendi kimliğinden kaynaklanan evrensel
ahlak değerlerine dayanmasının ve gerektiğinde bu yaklaşımın tek taraflı ve önleyici savaşla
demokrasiyi yaymak amacıyla uygulamaya konmasının gerçekten de ABD'nin vaat ettiği
dünya barışı ve istikrarına hizmet edip etmeyeceğini ise zaman gösterecekti.

11 Eylül saldırısıyla başlayan yeni dönemin, sadece uluslararası toplum ve ABD'ye
değil, aynı zamanda Türkiye'ye de önemli getirileri olmuştur. 11 Eylül sonrasında meydana
gelen gelişmeler, Türkiye açısından, aynen Soğuk Savaşın sona erdiği 1990'larda olduğu
gibi, kendisini yeni döneme adaptasyon kabiliyetini ölçecek bir sınav olarak meydana
çıkarmıştır. 11 Eylül saldırılarının Türkiye açısından kendi içinde çelikli bir getirisi olmuştur.
Bu getiri, Türkiye'nin 11 Eylül sonrasında, senelerdir mücadele ettiği terörizm konusunda
ABD gibi büyük bir müttefik kazanması olmuştur.⁸⁹¹ Bu müttefiklik kendini en temel

⁸⁹⁰ George W. Bush, "Graduation Speech at West Point", 1 Haziran 2002, **The Iraq Papers içinde** (65- 67),
s.66.

⁸⁹¹ 11 Eylül 2001 saldırılarının sonrasında ABD'nin Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ile Türkiye Milli Savunma
Bakanı Sabahattin Çakır'ın 5 Ekim 2001 tarihli ortak basın toplantılarında, gerçekten de Türkiye ve

İhî akabinde saldırdarē gerçekleştiren El-Kaide terör
dinōe karkē Afganistanōda baklattı ē savakta kendini
göstermişti. 12 Eylül 2001 tarihinde BM Güvenlik Konseyiōnin 1368 saydıē kararēyla, konsey
11 Eylül saldırdarēnē kēnamāk ve buna ek olarak, bu saldırdara karkēk verilebilmesi için
gerekli her türlü önlemi almaya hazē olduğunu beyan etmişti.⁸⁹² Dıē er yandan NATO
Konseyi de tarihinde ilk kez kurucu antlakmasēnē 5. maddesine atēffa bulunarak, söz konusu
saldırdarēnē ittifakē tüm üyelerine karkē yapıdmāk kabul edileceğini vurgulamātı⁸⁹³. ABD
liderliğinde Afganistanōdaki Taliban yönetimine karkē baklatđan bu savakē uluslararası
mekriyet bağ lamēnda bir sorun tekkil etmemesi, tam anlamēyla bir nımekru müdafaaō olarak
algēdanmasē Türk-Amerikan ilıkkilerinin bu süreci sorunsuz atlatmasēna olanak sağ lamētıē.
Gerçekten de bu dönemde 11 Eylül saldırdarēnē ele alēndı ē TBMM oturumlarında
ñ..yēlardē terörizmin açēēnē duyan Türkiye Cumhuriyeti devleti terör tehdidini azēnsayan
hatta görmezden gelen ülkeleri terörizmin tehlikeleri konusunda öteden beri uyarmakta
idiē .Terörizm karkēnda Türkiyeōyi desteklemik olan Amerika Birleik Devletleriōnin çağ dēē
terörist Taliban yönetimine karkē açtı ē savakta, Türkiyeōyi yanēnda bulmasē doğ aldēō
ifadeleri geçecekti⁸⁹⁴. Zira Bushōun da belirttiği i gibi, 12 Eylül 2001 tarihinden itibaren birçok
lider Bushōa desteklerini iletmişti . Bushōun ifadesiyle **ñterörle savak konusundaki gönüllüler**
koalisyonu o gün olumaya baklamātıē ve anlanēan herkes buna katēmak istiyordu.⁸⁹⁵

Görülen oydu ki, Türkiye ve ABD açēēndan terörizmle mücadele her ikisinin de
menfaatineydi ve bu durum 1999 senesinde dönemin Bakanē Clintonōn Türkiyeōye
ziyaretinde TBMMōde yapımk olduğ u konukmasēnda duyurduğ u ABD ve Türkiye arasēdaki
ñstratejik ortaklığ ēō kuvvetlendirmektedir.⁸⁹⁶ Baklangāta böyle olmakla beraber, 11 Eylülōn

ABDōnin ortak dükmanēnē terörizm olduğ u ifade edilmiştir. Yapđan bu basēn açēklamasēnda terörist gruplarē
tarzē kimler tarafēndan olukturulduklarē ve amaçlarē fark etmeksizizn, hepsinin ABD ve Türkiye açēēndan tehdit
olukturduğ unun altē çizilmiştir. Bu bakēndan Türkiyeōnin ABDōyi terörle mücadelesinde özellikle de 11 Eylül
saldırdarē sonrasēnda niçin önemli bir müttefik olarak gördüğ ünü anlamak mümkündür. Bkz. *Secretary Rumsfeld*
Press Conference with Turkish National Defense Minister,
<http://www.defense.gov/Transcripts/Transcript.aspx?TranscriptID=2008> (10 Mart 2014).

⁸⁹² The UN Security Council, **Resolution 1368**, 12 Eylül 2001.

⁸⁹³ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement> (3 Kasēn 2013)

⁸⁹⁴ **NATO Press Release (2001) 124**, 12 Eylül 2001.

⁸⁹⁵ <http://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-124e.htm> (3 Kasēn 2013)

⁸⁹⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.21, Cilt.71, 10 Ekim 2001, s.231.

⁸⁹⁵ George W. Bush, s.125.

⁸⁹⁶ Bu bağ lamda 2001 senesi Türk-Amerikan ilıkkilerinde önemli tarihlerden biri oluyordu. Zira 2001 senesinin
bakēnda Türkiyeōnin karkēkē ekonomik kriz karkēnda, ABD IMFōn bir programē destekleyerek
Türkiyeōye destek çēkan yegane müttefikı oluyordu. Bu yakēlık, 11 Eylül 2001 saldırdarēdan sonra daha da
pekikmık oluyordu. ABDōnin 1997-2000 seneleri arasēnda Ankara Büyükelçisi Mark Parrisōn ifadeleri için bkz.
Mark R. Parris, *ñStarting Over: US- Turkish Relations in the Post-Iraq War Eraō*, **Turkish Policy Quarterly**,
Bahar 2003, ss.3-4.

bu önemli getirisi, zamanla, son derece çeliklili bir Türkiye'nin Soğuk Savak'ın sonlanmasıyla meydan okumayla karşılanan bölgesel rolünün, ikinci bir meydan okumayla karşılamak olmasıdır. Bu meydan okumada temel rolü ise, ABD'nin ta kendisi oynamaktadır. şöyle ki:

Daha önce ifade edildiği gibi, Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye dek dünyaya algısında sunduğu partikülarist yaklaşım, Türkiye'yi ve çevrensel olanla yerel olanın bağdaştırılması, orta yol bulunmasına itmekteydi. Bakka bir deyişle, partikülarist yaklaşım, Türkiye'nin uluslararası toplumda hakim olan norm ve inançla kendi mefaatleri arasındaki dengeye yani makro yükümlülükleriyle mikro yükümlülükleri arasındaki dengeye dayalı bir politika benimsemesine neden olmaktaydı Soğuk Savak boyunca bu denge, Türkiye'nin iyi niyetli tarafsızlık politikası ile sağlanırken; Soğuk Savak'ın sona ermesiyle beraber söz konusu dengenin tarafsızlıkla sağlanamayacağı görülmüştü. Zira Türkiye'nin Soğuk Savak dönemi boyunca makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi iyi niyetli tarafsızlıkla sağlayabilmesi, esasında bu dönemdeki uluslararası düzenin, adalet karşındaki önceliğinden kaynaklanmaktaydı Türkiye, bu dönemde tarafsız kalarak, uluslararası düzenin olmazsa olmazlarına da bağlı kalıyor ve bu şekilde de partikülarist yaklaşımın gereği olan orta yolu bulmuş oluyordu. Ancak Soğuk Savak'ın sonra ermesiyle beraber düzenin adaletin farklı seviyelerini de dikkate alması gerekliliği, Türkiye'nin söz konusu bölgesel rolü açısından da bir değişim anlamına gelmekte. Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduğu partikülarist kimlik, bu dönemde de Türkiye'yi farklı yükümlülükleri arasındaki dengeyi bulmaya itmiş, ancak, uluslararası düzenin adaletin farklı boyutlarına da kapsaması gerekliliği karşısında, Türkiye farklı yükümlülükleri arasındaki dengeyi tarafsızlıkla değil de, bir başka yaklaşımla sağlamaya çalışırken Türkiye dengeli taraflar olarak özetlenebilecek bir yaklaşımla makro yükümlülükleri lehine taraf tutarken, mikro yükümlülüklerine de hizmet edecek dengeleme politikaları uygulamıştır.

Kısa 11 Eylül saldırıları sonrasında dönem, Türkiye'nin 1990'lar boyunca büyük zorlukla uygulamaya çalıştığı makro ve mikro yükümlülüklerinin dengesini kurma arayışının, ikinci bir meydana okumayla karşılanması neden olmuştur. Zira 11 Eylül sonrasında netleşen ABD'nin dış politika yaklaşımı ABD'yi tek taraflı önleyici savak baklatmaya itmiş, ABD Afganistan'da baklattığı terörle savak Irak'a genişletmeye karar vermiş ve ABD terörle savak adıyla doğrudan Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgenin bir aktörü haline gelmiştir. Bu durum Türkiye'nin makro yükümlülükleriyle mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi kurmasını 1990'lara oranla çok daha zorlaştırmıştır. Gerçekten de Türkiye, 2000'ler boyunca,

ânēnē uygulamaya çalākāken, hiç ummadē ē tahmin
bu engel, son derece ironik bir kēkilde, 11 Eylül
sonrasēnda Türkiyeōnin kendi terōrle mūcadelesinde en temel mūttefiki olarak gördū ū
ABDōnin ta kendisi olacaktē ABD, 11 Eylül sonrasēnda stratejik önceliklerini
netlektirmesiyle, Türkiyeōnin stratejik öncelikleriyle çatāma halinde olacaktē⁸⁹⁷ Sonuçta
Soĵ uk Savak sonrasēdönemde Türkiyeōnin bölgesel rolünün meydan okumayla karkāaktē ē ilk
örnek nasē ki Körfez kriziyle baklayan süreç olduysa, 11 Eylül sonrasēnda da Türkiyeōnin söz
konusu bölgesel rolünün ikinci meydan okumayla karkāakmasē ABD liderliĵindeki koalisyon
kuvvetlerinin terōrle mücadele adēaltēnda Irakōēiĵgaliyle baklayan süreç olacaktē

Sonuç olarak Soĵ uk Savak sonrasē ortam, yani 1990đlar, ABD ve Türkiyeōnin
kimliksel deĵerlerinin yeni kalēplarda araçsallaktēđmasēna neden olmuştur. ABDōnin
kimliksel deĵerlerinden gelen evrenselci yaklakānē Soĵ uk Savak boyunca dayandē ē űdoĵ u-
batērekabetiōnden sēyrēmā, ve tehdidin henüz tanēmlanamadē ē ancak düzen ve adaletin aynē
anda var olabileceĵi bir yeni dünya düzeni arayāāna girmiş; Türkiyeōnin kimliksel
deĵerlerinden gelen partikūlarist yaklakānē ise űiyi niyetli tarafsēzlēkōtan sēyrēmā zorunda
kalmā ve űdengeli taraflāđō olarak özetlenebilecek bir çerçevede kēkillenmiştir. 11 Eylül
2001 saldēđlarē sonrasēnda meydana gelen yeni ortam ise, bu kimliksel deĵerlerin ve bu
deĵerlerden ileri gelen yaklakānlarēn (evrenselci ve partikūlarist) yeni kartlar çerçevesinde
yeniden araçsallaktēđmasēna neden olmuştur. Bu durum da Türk-Amerikan ilikkilerinde
Afganistan Savakōnda görüldū ū üzere yeni ikbirliĵi alanlarēna olanak tanēđē gibi, zamanla
benzeri görülmemik çākmazlar da yaratacaktē 11 Eylül 2001 sonrasē yeni ortamēn ayrē ayrē
Türk dāk politikasē Amerikan dāk politikasē ve Türk-Amerikan ilikkilerinde bu etkiyi
yaratmasēnēn en temel nedeni ise genel olarak uluslararası toplumda özel olarak ise
devletlerin dāk politikalarēnda düzen-adalet ilikkisindeki önceliklerin, ve buna ek olarak
adaletin de tam olarak içeriĵinin ne olduĵunun, 1990đlardakine oranla çok daha yoĵun kēkilde
sorgulanmasē olacaktē Anlakādan, düzen-adalet ilikkisi, Kūgiliz Okuluōnun ikinci
jenerasyonunun kuramsal tartāmalarēnda derinlemesine ele alēndē ē gibi, aynē zamanda
uluslararası toplum üyelerinin dāk politikalarēnē belirleme süreçlerinde önemli rol oynayacaktē

Gerçekten de düzen-adalet ilikkisinin sorgulanmasē hatēlanacaĵē gibi, 1990đlarda
meydana gelmiş, ve űuluslararası düzenō kavramēnē uluslararası toplumda net bir uzakē

⁸⁹⁷ Mahmut Bali Aykan, űA Retrospective Analysis of Turkey-United States Relations in the Wake of the US War in Iraq in March 2003ō, Nurkin Atekoĵ lu Güney (Ed.), **Contentious Issues of Security and the Future of Turkey** içinde (51-69), Hamsphire, England: Ashgate Publishing Company, 2007, s. 63.

amān içeriğindeki kaygınlık sebebiyle uluslararası fark edilmikti. ABD Körfez Savağı sonrasında her ne kadar insani ve kozmopolitan adalet söylemiyle hareket edip, uluslararası düzenin insani ve kozmopolitan adaleti de kapsaması için çabalara girse de, uluslararası düzeni bariz bir ihlali ve kalıcı şekilde değiktirme arayışına girmemikti. Oysaki 11 Eylül sonrasında, ABD'nin Irakı işgali, ilk kez bu denli açık şekilde uluslararası düzenin ihlali demek olacak ve adalet kavramı, ABD'nin kendi menfaatlerine uygun bir uluslararası düzen yaratması mekûlâtıma aracı olarak kullanılmadığı sorgulanacaktır. İşte Irak, bir kere daha hem uluslararası toplumun, hem de ABD ve Türkiye'nin kendi içlerinde bir iç hesaplamaya girmesine, ve düzen-adalet ilişkisinin nasıl olması gerektiği konusundaki farklı yaklaşımların su yüzüne çıkmasına neden olacaktır.

3.2.1.1. ABD'nin dayanamaz gerekçelerinin senarlar ve uluslararası toplum

Gönüllüler koalisyonu olarak bilinen koalisyonun Irak'ı ılgal etmeye başladıkları tarih olan 20 Mart 2003'ten önce, Irak'ta ilgili gelişmeler, uluslararası toplum nezdinde ve Soğuk Savak döneminden de tek süper güç olarak çıkan ABD nezdinde son derece önemli bir yer tutumaktadır. Esaslıda, bu dönem, Körfez Savak'ın incelediğimiz bölümde, koalisyon kuvvetlerinin müdahalesinden sonraki süreçte bakıldığında 1990'dan ele alındığında dönemin uzantısıdır. Bu bağlamda Irak Savak öncesinde uluslararası toplumda hakim olan temel sorunsal da, Körfez Savak sonrasında uluslararası toplumda hakim olan sorunsalın devamı niteliğinde iktisatıdır.

Hatırlanacağı gibi, Körfez Savak'ın sonlanması ardından, uluslararası toplumda, uluslararası düzenin devamlılığı, düzenin insani ve kozmopolitan adaleti kapsamına bağlandı u anlaşılmak, bu sebeple de uluslararası toplum nezdinde önemli adımlar atılmaktadır. Ancak uluslararası toplum, zamanla görüldüğü gibi, Körfez krizinin bakanda, uluslararası düzenin ihlali edilemezliği konusunda sergilediği uzaklaşma sergilemekte zorlanmaktadır çünkü uluslararası toplumda, zamanla adaletin hem içeriği hem de niteliği yani hangi araçlarla sağlanması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de adaletin farklı seviyelerinin gerçekleştirilmesi için Irak'a yönelik olarak uygulanan politikalar, ki bunlar ekonomik yaptırım, güvenli bölge ve KİŞ kontrolü unsurlarını içermekteydi, zamanla bir yandan uluslararası toplumun genelinde bir diğer yandan da bölge ülkelerince hem adaleti sağlayıp sağlamaması hem de bölge devletlerinin güvenliklerini tehdit edip etmemeleri konularında sorgulanmaya başlanmaktadır.

Anlaşılan oydu ki, Irak'ın Kuveyt'i ılgaliyle ihlal edilmiş olan uluslararası düzen, koalisyon kuvvetlerinin Irak'a karşı giriştikleri müdahale ile eski haline getirilmişti. Savaktan sonra uluslararası toplumda uluslararası düzenin adaletten ayrışmaması yönünde de bir inanç olumuk olsa da, düzen- adalet birlikteliğinin nasıl olması gerektiği konusunda uzaklaşma meydana gelebiliyordu. Kıt Irak Savak'ın gerçekleşmesinden önceki dönem de, uluslararası toplum açısından aynı sorunsala işaret ediyordu. Zira bu dönemde, ABD'nin de yoğun çaba ve liderliğiyle, uluslararası toplum tarafından Irak'a yönelik olarak uygulanan politikaların ne derece etkili olduğu ve istenilen amaca hizmet edip etmediği büyük bir soru işareti olarak

r ve akademik çevrelerde de en çok eleştirilen konu, ayacâf ě dükünülen insani ve kozmopolitan adalet için

Irak'â yönelik olarak uygulanan ekonomik yaptırânlârân, istenilen amacân çok dâimâ çıkararak, Irak halk'âna zarar vermesi oluyordu. Bu dönemde hatâlanacağ â gibi, Irak'âtaki halkân ihtiyaçtan özgürlükò bağ lamândaki güvenliğ i ambargo nedeniyle tehdit ediliyor, ve bu da insani adaletin bu dönemde herkes tarafândan aynâ şekilde tanânlanmadığ ânâ ortaya çıkarâyordu. Buna ek olarak Saddam Hüseyin yönetiminin hala iktidarda kalabilmesi ve hatta KİŞ geliştirdiğ i yönündeki iddialarân da devam etmesi ise, Saddam Hüseyin rejiminin ilerde uluslararası düzene tehdit tekil edebileceğ ini gösteriyordu.⁸⁹⁸ 1990'dar boyunca Irak'da ilgili gelişmeler, bu bakândan bu çalâmanân kuramsal bölümünde ele alânan çoğ ulcu-dayanâmacâ tartâmlarânâ hatâlatâyordu. Zira görülen oydu ki, Körfez krizi esnasânda düzen-adalet ikileminin sona erdiğ i yönündeki izlenim, 1990'darân geri kalanânda kaybolmuktü. Çünkü bu dönemde uluslararası düzenin devamlığğ â için düzenin insani ve kozmopolitan adaleti de kapsamâsê gerektiğ i yönünde bir inanç mevcut olmasâna rağ men, bu birlikteliğ in nasđ olacağ â uluslararası toplumun temel sorunsalâ olmuktü. Bu durum, Bullân dediğ i gibi, adalet kavramânân net /objektif bir tanânânân yapılamayâcan ve uluslararası toplumda adaletle ilgili politiklarân uluslararası toplumun temel,birincil ve evrensel amaçlarâna hizmet etmekten çok, büyük güçlerin menfaatlerine hizmet ettiğ i yönünde bir izlenim oluşturtasândan kaynaklanâyordu.

Gönüller koalisyonu kuvvetlerinin Irak ılgali öncesindeki dönem, uluslararası toplumda Irak'da ilgili olarak var olan temel konu ve endikeler bakēnēndan, Körfez Savakē sonrasēdönemin, yani 1990'darēn bir devamlıdē ēnitelī i takēken, bir açēdan ABD nezdinde de devamlıdē a ıkarat ediyordu. Zira Körfez Savakēnēn sona erdī i 28 şubat 1991 tarihi sonrasēnda, ABD, uluslararası toplumda hakim olan temel konu ve endikelere paralel olarak, uluslararası düzenin devamlıdē ēnēn saē lanmasē amacēyla insani ve kozmopolitan adaleti de

⁸⁹⁸ Ekonomik yaptırımların Irak'ta sosyal eksizizliği tetiklediğini, rejime muhalif olanların yaptırımlardan olumsuz etkilenirken, rejim taraftarlarının yaptırımlardan korunduklarına ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır. Bkz. Phyllis Bennis, "And they call it peace", **Middle East Report**, No.215, 2000, <http://www.merip.org/mer/mer215/they-called-it-peace> (1 Eylöl 2013); Sarah Graham-Brown, "Sanctioning Iraq", **Middle East Report**, No.215, 2000, <http://www.merip.org/mer/mer215/sanctioning-iraq> (1 Eylöl 2013). Ayrıca ekonomik yaptırımların, rejimlerin demokratikleşmesine olan etkisi üzerine önemli bir çalışma için bkz. Cooper Drury, Dursun Peksen, "Sanctioning for Democracy", Steven Hook (Ed.), **Democratic Peace in Theory and Practice** içinde (184-197), Kent, Ohio: Kent State University Press, 2010. Bu çalışmaya göre, demokratikleşme amacıyla uygulanan ekonomik yaptırımlar, kendisinden beklenen etkinin tam tersine neden olmakta, ekonomik yaptırımlara maruz kalan rejim daha çok işe kapanıp otoriterleşirken; halk ise rejim tarafından daha çok sömürölmektedir. Yazarlar bu noktada, sadece caydırılmaya dayalı bir politikadansa, havuç-sopa unsurlarına dayanan yani tekvik edici ve caydırıcı unsurların bir arada kullanıldığı bir yaklaşıma, bir rejimin demokratikleşmesinde çok daha olumlu rol oynayabileceğini savunmaktadır.

kten de bu dönemde ABD'nin bölgedeki menfaatlerini yaklakēmēmēm üç temel ayağē da (ekonomik ambargo uygulanmasē, ülke içindeki azēnlēklarē özellikle de Kürtlerin desteklenmesi; Irak'ın KİŞ kapasitesinin yok edilmesi, tesislerinin kontrol altında tutulmasē), esasēnda uluslararası toplumun BM Güvenlik Konseyi kararlarēyla somutlakarak Irak'a yönelik uyguladēē politikalarla uyum içerisindeydi. Dolayēsēyla ABD, Irak'a yönelik söz konusu üç ayağē da kullanarak, kendi menfaatlerine yönelik olduğu gibi, uluslararası toplumun da temel, birincil ve evrensel amaçlarēna yönelik bir yaklakēm benimsemek oluyordu. Ancak 1990'larēn ikinci yarēsēndan itibaren, uluslararası toplumda var olan uzlakē söz konusu üç ayağē n Irak halkē üzerindeki etkileri ve tutarsēzlēklarē sebebiyle kayboluyordu. Bu dönemde adaletle ilgili politikalarēn, sadece büyük güçlerin yani bu durumda ABD'nin menfaatlerinin korunmasēnda gerekçe olarak kullanēddēē fikri akēlara geliyor, ve bu da uluslararası düzen dahilinde adaletle ilgili fikirlerin tecelli etmesinin zor olduğu unu gösteriyordu. Bu bakēndan, daha önce de ifade edildiği gibi Bull'ın çoğulcu çizgisini takip ettirenler, tam da, Körfez Savakē sonrasında Irak'da ilgili gelişmeler dahilinde argümanlarēnēdoğ rulamēk oluyordılarē

2000'dere gelindiğinde de ABD nezdinde Irak'da ilgili olarak yine aynı konu ve endikelerin gündemde olduğu u fark ediliyor ve yine 1990'larēn ikinci yarēsēnda olduğu gibi Irak'taki rejimin devrilmesi gerektiği i fikri kabul edilmesine rağ men, bu amaca yönelik olarak Irak'a karkē nasēl bir yaklakēm benimsenmesi gerektiği i hususu ise önemli tartışmalara neden oluyordu. Gerçekten de hatēlanacağē üzere, ABD, 1990'larēn ikinci yarēsēnda, özellikle Cumhuriyetçilerin Kongre'de çoğ unluğu u elde etmeleriyle dēk politikasēnda nönleyicilikō ve ntek taraflēdēkō unsurlarēna yer verilmesi gerektiği i fikriyle tanēmēmētē Ancak bu tanēma, dēk politika araçlarēnēn netlekmesini sağ layamamētē Aynē ekelde 2000'derin bakēna gelindiğinde de, ABD'nin dēk politikasē hakkında özellikle de Irak'a yönelik yaklakēmēmēm nasēl olmasē gerektiği i konusunda netlekme sağ lanamamēyordu. Örneğ in dönemin Savunma Bakanē Donald Rumsfeld tarafēndan Senato'nun Silahlē Kuvvetler Komitesi'nde yaptēē tanēklēkta ifade edildiği i gibi, içinde Irak'ın da bulunduğu u nhaydut devletlerō, Soğ uk Savakē sonrasında pazar ekonomisinin küresel ölçekte yayēmasēyla ortaya çıkan refaha ve istikrara engel oluturabilirdi.⁸⁹⁹ Bu gözlem ēkē ēnda Rumsfeld, kendisinin belirtmek olduğu gibi, 2001 senesinin yazēnda, ABD'nin Irak'a yönelik yaklakēmēmēm tek taraflēdēk ve önleyicilik prensipleri lehine değ ikmesini hedef alan bir planē George W. Bush yönetimine sunuyor,

⁸⁹⁹ **Testimony of U.S. Secretary of Defense Donald Rumsfeld in the Senate Armed Services Committee**, 21 Haziran 2001, ss.1, 2.

...n iyice değerlendirilmesine rağ men uygulamaya
...r ne kadar Clinton'dan sonra iktidara gelen Başkan
George W. Bush, Cumhuriyetçi partiden kmek olsa da, 1990'darın ikinci yarısında kendi
partilileri tarafından teklif edilen dek politika değ ikiliklerine, kendisi iktidara gelince hemen
uymaya yanakmeyordu. Bu durum elbette bu dönemde ABD'nin Irak'a olan yaklakemne
hakkındaki tartakmaların, yönetim nezdinde devam ettiğ ini gösteriyor ve bu bağ lamda da
1990'darın devamē niteliğ i takeyordu.

Gönüllüler koalisyonunun Irak ığgalı öncesindeki dönem, bu bakēmdan Körfez
Savakēsonrasēdönemin devamlıdeğ ē niteliğ i takēken, 11 Eylül saldeędarēnē gereklekmesi ve
bunun ABD dek politikasēna olan etkileri ise, 20 Mart 2003 öncesi dönemin, Körfez Savakē
sonrasē dönemden ABD'nin stratejik önceliklerinin ve dek politika araçlarēnē netlektirmesi
bağ lamēnda farklılakmasēna neden olacaktē Zira daha önce ifade edildiğ i gibi 11 Eylül
saldēędarē ABD'nin stratejik önceliklerinin netlekmesinde öncü rol oynamaktē ve bu durum,
ABD'nin, 1990'dar boyunca üç ayaktan olukan Irak yaklakemne da (ekonomik yaptēēm;
güvenlikli bölge ve rejim muhaliflerinin desteklenmesi; KİS kontrolü) kaçēđmaz olarak
etkilemik; bu bağ lamda 11 Eylül 2001 tarihi, Irak Savakē öncesi dönemin, ABD açēından
Körfez Savakē sonrasē dönemden farklılakmasēne sağ lamaktē. Gerçekten de Irak'a yönelik
ığgalin temel gerekçesini oluğturan Irak'ın KİS sahibi olduğ u ve geliğtirdiğ i iddiasē
dolayēēyla da Irak'ın küresel güvenliğ i tehdit ettiğ i ve bu bağ lamda da kozmopolitan adaleti
ihlal ettiğ i gerekçesi, esasēnda Irak'ın BM ile iletikimi kestiğ i Aralık 1998'den itibaren vardē
Irak, BM ile iletikimini Kasēn 2002 itibariyle ise yeniden kuruyordu. Gönüllüler koalisyonu
kuvvetlerinin Irak ığgalinin, Irak'ın BM ile ikbirliğ ine yeniden baklamasēndan sonra
gereklekmesi ise, söz konusu ığgalin neden Irak-BM iletikiminin olmadığ ē 4 sene içerisinde
değ il de, bu iletikimin yeniden kurulmuk olduğ u dönemde gereklektiğ i sorusunu akēlara
getiriyordu. Bu sorunun cevabēise, 11 Eylül 2001 tarihinde yateyordu.

Gerçekten de 11 Eylül 2001 tarihi sonrasēnda ABD'nin Irak'a yönelik
yaklakemndeki değ ikilik, ABD'deki farklı kurumlar ve yönetimin farklı üyelerince dile
getirilen ifadelerde kendini göstermiktir. Çünkü 11 Eylül saldeędarēnē sonrasēnda, CIA'de bu
saldēędarēn arkasēnda Saddam Hüseyin'in olduğ u yönünde kuvvetli bir inanç doğ muktı. Öyle
ki CIA eski direktörü James Woolsey, 11 Eylül saldeędarē akabinde bu saldeędarēn ardēnda
kimlerin olabileceğ i sorusuna, tereddüt etmeden Saddam Hüseyin'in olabileceğ i cevabēne

⁹⁰⁰ Donald Rumsfeld, **Known and Unknown: A Memoir**, New York: Penguin Group, 2011, s. 552.

ın da önemli bir bölümü bu soruyu akıllara getiriyordu. arâñ arkasındaki kiki olmasê ihtimalinin gündeme gelmesi ise dönemin Savunma Bakanê Rumsfeldê göre sebepsiz değ ildi: Saddam Hüseyin, o zamana kadar Kırailê yönelik intihar saldêdarê gerçekleştirenlere finansal destek sağ lıyor; Filistin ve Türkiyeêdeki birçok terörist örgüte yardêmcê oluyor, birçok teröriste Irakâa barâma olanağ ê tanêyordu.⁹⁰² Tüm bu veriler, Saddam Hüseyinân 11 Eylülün ardındaki kikirlerden biri olduğ una ıkaret ediyor ve ABD yönetimi bu tarihi itibariyle Irakâa olasê bir müdahale konusunda sahayê ve bölge halkê derinlemesine tanêmaya yönelik detaylê çalâmalara baklêyordu.

Gerçekten de 2001 ve 2002 senelerinde ABD tarafêndan Irakâa ilgili ihtimaller üzerine yapêan çalâmalarda, Irakâdaki rejim tüm detaylarêyla ele alêıyor, analiz ediliyordu. Bu esnada Rusmfeldân ifadesiyle, Irakâa, Kuzeyêdeki Kürtler dânda, rejim karkâê bir kuvvet yoktu. Esasênda bu tespit, ıkgal itibariyle ABDânin bu bölgedeki en temel müttefikinin kimler olacağ ñân bir sene önceden habercisi oluyordu. Kaldê ki ABD bu dönemde sadece savak esnasêndaki müttefiklerini belirlemekle kalmêyor, aynê zamanda savak sonrasênda, yani Saddam rejimi devrildikten sonraki yeniden yapêanma sürecinde nasê bir yol izleyecê ini dahi tartêmaya baklêyordu.⁹⁰³ Bu tartêmalar, Irakâa müdahale kesinlektikten sonra savak sonrasêdönemle ilgili planlamalar dahilinde yeniden gündeme gelecekti.

ABD yönetimi Irakâa yönelik muhtemel bir müdahale hakkênda çalâmalar yaparken, bir diğ er yandan da Eylül 2002êde kamuoyuna duyurulacak olan Ulusal Güvenlik Stratejisinde ABDânin araçlarê olarak vurgulanan temel unsurlarê, böyle bir dönemde ne derece önemli olduğ unu vurgulayacak bir ön rapor hazêrlêyordu. Gerçekten de stratejinin içinde bulunan önleyici savak ve tek taraflêk unsurlarê hakkênda hem Amerikan kamuoyunda hem de uluslararası toplumda doğ masê muhtemel endikeler karkênda, ABD yönetimi, stratejiyi açêklamadan çok kêsa bir süre önce bir bakka rapor üzerine yoğ unlakêyor, ve Savunma Bakanlê ñândan Douglas Feithân hazêrladê ê bu raporda, ABDânin söz konusu önleyicilik ve tek taraflêk unsurlarêne içeren yeni yaklakêne hakkêndaki küphelerin neden yersiz olduğ una cevap veriliyordu.⁹⁰⁴ Feithân raporunda belirtildiğ i gibi, bu unsurlarla ilgili en temel küphe, ABDânin *unchecked power*ò yani kontrolü olmayan bir güç haline dönükme ihtimaliydi, ki bu ihtimal ABDânin kurucularêtarafêndan dahi yüzyêlar önce dile getirilmik ve

⁹⁰¹ Ibid., s. 553.

⁹⁰² Ibid., s. 553.

⁹⁰³ Ibid., ss.562-563.

⁹⁰⁴ **Sovereignty and Anticipatory Self-Defence**, OSD Policy, 24 Ağ ustos 2002.

le kendisi olabileceğinin altı çizilmikti. Ancak belgeye olarak bilinen bir kontrol ve denge mekanizması bulunmaktaydı Rapora göre, Amerikan demokrasisinin en önemli parçalarından biri olan bu kontrol ve denge mekanizması ABD'yi kontrolsüz bir güç olmaktan her zaman alıkoymaktaydı Raporda, "Anticipatory self-defense" yani ileriye yönelik mekru müdafaa olarak özetlenen önleyicilik ve tek taraflılık unsurlarının geleneksel anlamda egemenlik kavramına büyük bir darbe indirdiği kabul ediliyor ancak KİŞ ve uluslararası terörizme destek gibi konularda söz konusu darbenin makul ve hatta gerekli olduğu unun altı çiziliyordu. Başka bir ifadeyle, egemenliğin dokunulmazlığı karşısında terörizm ve KİŞ gibi küresel ölçekteki tehditlerin varlığı istisnalar gerektirmekteydi yani uluslararası düzenin devamlılığı için düzenin olmazsa olmazları göz ardı edilebilirdi. Diğer taraftan, bu rapordan sonra iki ay içerisinde Ekim 2002'de, ABD Ulusal İstihbarat Konseyi, Irak'taki KİS raporunu açıklıyordu. Bu raporda, Irak'ın BM sözleşmelerine rağmen önemli miktarda biyolojik ve kimyasal silaha sahip olduğu, ve o an itibarıyla nükleer silaha sahip olmasa dahi buna ulaşması için an meselesi olduğu vurgulanıyordu.⁹⁰⁵ Anlaşılardan oydu ki 24 Ağustos 2002 tarihinde hazırlanan ABD yönetiminin kabul edilen bu rapor, KİŞ geliştirmekle ve teröristlerle bağlantıda olmakla suçlanan Saddam Hüseyin rejiminin bir "ileriye yönelik mekru müdafaa" hareketiyle devrilmesinin gerekçesini hazırlamaya çalışıyordu. ABD, bu haliyle, Bush'un bahsettiği, uluslararası düzenin devamlılığı için sağlanmakla yükümlü olan büyük güçleri andırıyordu.⁹⁰⁶ Zira yukarıda bahsi geçen belgelerde görüldüğü gibi, ABD, düzenin Irak gibi bir haydut devletçe tehdit edilmesini engelleyeceğinin ön işaretlerini veriyordu.

George W. Bush başkanlığındaki ABD yönetiminin Irak'a olası bir müdahalenin mekru zeminini hazırlama girişimleri kendini Başkan Bush'un konuşmalarında da gösteriyordu. Gerçekten de bu dönemde ABD'nin Irak'a olan yaklaşımının en somut şekilde özetleyen Bush'un, 7 Ekim 2002 tarihinde gerçekleştirdiği konuşması oluyordu. Bush'un bu konuşmasının birçok önemli noktası bulunmaktaydı İlk önemli nokta, Bush'un, konuşması boyunca birçok kez Irak'ın elinde KİŞ olduğu na dair kanıtların bulunduğunu ifade etmesiydi. İkinci önemli nokta, Bush'un olası bir müdahalenin mekru gerekçelerini sıralamasıydı Saddam Hüseyin'in bir yandan uluslararası terör örgütleriyle bağlantı varken, bir diğer yandan

⁹⁰⁵ **Irak's Continuing Programs for Weapons of Mass Destruction**, National Intelligence Estimate, Ekim 2002; Rumsfeld, s.570.

⁹⁰⁶ Bkz. bu çalışmanın 51. ve 52. sayfaları

küresel ölçekte bir tehdit haline getiriyordu.⁹⁰⁷ Diğ er
lkēna yönelik uyguladğ ē zulüm, özellikle de rejim
muhaliflerine yönelik yaptğ ē insanlāk dēē uygulamalar, Kürtlerin, Asurilerin, Türkmenlerin,
kīilerin Sünnilerin sistematik bir baskē altēnda tutulmasē Saddam Hüseyin rejiminin tehdit
olduğ unu gösteren insani gerekçeleri olukturuyordu.⁹⁰⁸ Anlakēdan oydu ki, ABD yönetimine
göre Irak rejimine karkē koymak, bir yandan küresel güvenliğ i tehdit etmesi bakēmēndan
kozmpolitan adalet, bir diğ er yandan da insani güvenliğ i tehdit etmesi bakēmēndan insani
adalet adēna bir sorumluluktur. Ancak söz konu insani ve kozmpolitan sorumluluğ un,
ABDōnin dēk politikasēndaki temel motivasyon kaynağ ē olup olmadğ ē baska bir ifadeyle bu
dönemde Amerikan kozmpolitanizminin ABDōye sunduğ u evrenselci yaklakēmēn evrensel
ahlak değ erlerine dayanēp dayanmadğ ē ve de gerçek anlamda bir dayanēkmacdēk içerip
içermediğ i elbette zamanla anlakēlacaktē Zira hatēlanacağ ē gibi, 1990đlarda ABDōnin,
evrensel ahlak değ erlerine dayanan söylemini, uluslararası düzenle ilgili planlarēnē
mekrulatēma aracē olarak kullandğ ē ifade edilmikti. kimdi de benzer bir durumla karkē
karkēya olunup olunmadğ ē ēzamanla anlakēlacaktē

Bushōun yularda bahsi geēen konukmasēnda belirttiğ i üçüncü önemli nokta ise
Bushōun bu konukmasēnda, 1990đlar boyunca uygulanan ekonomik yaptēēm, güvenliklı bölge
ve KİŞ kontrolü ayaklarēna dayanan politikalarēn bakarēēzlēğ ēna değ inmesi, ve zaman
geçtikē ekonomik yaptēēm̄lar sebebiyle halkēn ezilmesi, buna karkēēk Saddam Hüseyinōin
ise daha güçlenmesiydi. Bu konuda sadece Bush değ il, ancak yönetimden birçok kiki de
ABDōnin öncülüğ ünde belirlenen Irak yaklakēmēnēn bakarēēzlēğ ēna çekitli vesilelerle
değ iniyor, ve bu sürecin Saddamōin gücüne güç kattğ ēnē vurguluyordu.⁹⁰⁹ Gerçekten de
1990đlar boyunca ABDōnin ēsrarē sonucunda devam eden Irakōa yönelik olarak uygulanan
ambargo, ne Saddam Hüseyin rejiminin KİŞ geliētirmesine engel olmuē ve tesislerini BMōye
açmasēnē kolaylaētēmē; ne Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesine neden olmuē ve ülkenin
demokratikleşmesini sağ lamēēē Diğ er taraftan Irakōin kuzeyinde olukturulan güvenliklı bölge
de, bölge ülkeleri açsēndan önemli bir güvenlik sorunu olmuē ve kalēē bir çözüm
yaratamamēēē Anlakēdan oydu ki, ABD, 1990đlar boyunca baktā kendi ēsrarēyla devam
ettirdiğ i bu uygulamalarēn bakarēēzlēğ ēnē, kimdi olukturnmakta olduğ u önleyicilik ve tek
tarafldēk unsurlarēnēiēeren yeni yaklakēmēnēn gerekēesi olarak sunuyordu.

⁹⁰⁷ George W. Bush, Speech Outlining Iraqi Threat, Cincinnati Ohio, 7 Ekim 2002, **Iraq Papers** içinde (84-91), ss.85-86.

⁹⁰⁸ Ibid., s.90.

⁹⁰⁹ Rumsfeld, s. 554.

ABD'nin geliştirdiği ve önleyicilik ile tek taraflı olarak
erli gerekçeler kazandırdığı çabalarına da Başkan

yardımcısı Dick Cheney'ın sözleriyle katkıda bulunuyordu: *"11 Eylül'ü önleyebilseydik, düşünmeden önlerdik. Şimdi de bir diğer korkunç saldırıyı önleyeceğiz. Bu ulus, teröristlerin ve terörist rejimlerin merhametine kalmayacak."*⁹¹⁰ Gerçekten de ABD kongresi, ABD yönetimine 16 Ekim 2002'de Irak'a yönelik silahlı kuvvet kullanma iznini vererek, hiç kimsenin merhametine kalmayacağıni gösteriyordu. Birçok gerekçe içeren listede öne çıkanlar, Irak'taki rejimin, 1991 Körfez Savakı atekkesinden sonra KİŞ geliştirmeme taahhüdünde bulunmasına rağmen buna uymaması, kendi halkına eziyet etmesi, 1993 senesinde George H.W. Bush'ı öldürmeye tekebbüs etmesi, BM kararlarına uygulayan Amerikan ve koalisyon güçlerine saldırı, 11 Eylül saldırılarının faillerinin Irak'ta bulunması ve terör örgütlerine destek sağlama olarak sıralanıyordu.⁹¹¹ 1990'da Irak'a yönelik olarak benimsenen uygulamaların bakış açısı bu şekilde sıralanmış oluyordu.

ABD Kongresi tarafından ABD yönetimine Irak'a yönelik silahlı kuvvet kullanmasına izin vermesinden sonra ise, Irak'ta ilgili gelişmeler çok daha hızlı meydana gelmeye başlıyordu. Gerçekten de BM Güvenlik Konseyi'nin 8 Kasım 2002 tarihinde 1441 sayılı kararı Irak'ın silahsızlanması için Irak'a verilen son şans olması bakımından önemlidir. Karar, Irak'ın BM Güvenlik Konseyi'nin önceki kararlarına ihlal ettiğini ifade ederek başlıyor ve Irak'ın silahsızlanma zorunluluklarına uymaya çalışıyor, bu bağlamda da karar tarihinden 30 gün içerisinde BM Teftiş Komisyonu (UNMOVIC), Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA) ve BM Güvenlik Konseyi'ne sunmak üzere sahip olduğu tüm biyolojik, kimyasal ve nükleer silah programlarıyla ilgili bilgilerin dokümanını hazırlaması ve tüm KİŞ tesislerini UNMOVIC ve IAEA ekiplerine *şeffaf* ve *şeffaf* şekilde acilen açması gerekliliğini vurguluyordu. BM Güvenlik Konseyi Irak'ın bu zorunluluklara uymaması durumunda, bunun ciddi sonuçlara olacağından bahsediyor ancak bu ciddi sonuçların ne olacağına açıkça ifade etmiyordu.⁹¹² Saddam Hüseyin bunun üzerine, 1441 sayılı kararı kabul ettiğini açıklıyor ve Kasım 2002 itibarıyla de UNMOVIC ve IAEA, 1998 Aralık'ta beri askıda olan faaliyetlerini yeniden başlatıyordu.⁹¹³ Saddam Hüseyin rejimi, 1441 sayılı kararı

⁹¹⁰ Dick Cheney, Speech at Veterans of Foreign Wars 103rd National Convention, Nashville Tennessee, 26 Ağustos 2002, **Iraq Papers** içinde (75- 80), s.79.

⁹¹¹ The U.S. Congress, **Joint Congressional Resolution to Authorize the Use of United-States Armed Forces against Iraq**, 16 Ekim 2002, <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-107publ243/html/PLAW-107publ243.htm> (10 Kasım 2013).

⁹¹² The UN Security Council, **Resolution 1441**, 16 Ekim 2002, <http://www.un.org/depts/unmovic/documents/1441.pdf> (15 Kasım 2013)

⁹¹³ **Milliyet**, "Saddam kapıları açtı", 14 Kasım 2002.

inde UNMOVIC ve IAEA'ya 12 bin sayfadan olukan

Söz konusu rapor, bir yandan UNMOVIC Başkanē Hans Blix tarafēndan yetersiz olarak nitelendirilirken, ki Blix bu raporun büyük çoğunluğunun daha önceki senelerde Irak tarafēndan hazırlanmış olan eski tarihli raporların tekrarē olduğunu ve yeni/güncellenmiş bilgiler içermediğini BM Güvenlik Konseyi'nde yapmış olduğunu bir bilgilendirme toplantısında ifade etmişti⁹¹⁴; diğer yandan söz konusu rapor Başkan Bush tarafēndan alakasız bilgilerden ve yalanlardan olukan sahtekarlık örneği olarak nitelendiriliyordu.⁹¹⁵ Irak'ın BM Güvenlik Konseyi 1441 sayılı kararına kabul etmesinden itibaren 5 ay sonraya gelindiğinde ise, UNMOVIC ve IAEA, Irak'ta 550 tesiste 750 defa teftikte bulunmuşlardı⁹¹⁶ Hans Blix, BM Güvenlik Konseyi önünde 14 Şubat 2003 tarihinde yaptığı konuşmada, o zamana kadar yaptıkları teftikler sonucunda KİŞ varlığına rastlamadıklarını ancak bazı konularda ise kuşheleri olduğunu, bu sebeple de Iraklı yetkililerden açıklama beklediklerini belirtiyordu⁹¹⁷. Buna ek olarak, yine 7 Mart 2002 tarihinde Hans Blix, BM Güvenlik Konseyi önündeki önemli bir konuşma yapıyordu. Bu konuşmada Blix, Irak'ın gelişmiş idari sistemi ile o zamana kadar daha kapsamlı ve tatmin edici raporlar sunması gerektiğini; 7 Aralık 2002 tarihinde sunulan raporun yeni bilgiler içermediğini ve burada pek çok sorunun yanı sıra kaldığı ancak Irak rejiminin silahlanma programlarından sorumlu olan kişilerin listesini vermek olmasından ötürü de UNMOVIC'in o zamana kadar birçok isimle görüşme yapabildiğini ve her ne kadar bunun var olan soruları giderip gidermeyeceğini bilinmese de Ocak 2002 itibarıyla o zamana kadar niteksiz görünen Irak'ın silah teftikine izin verme konusundaki girişimlerinin ivme kazandığını yani sürecin *ikbirli* i şeklinde yürüdüğünü ifade ediyordu. Blix'e göre, BM Güvenlik Konseyi'nin 1441 sayılı kararının temel amacı olan Irak'ın UNMOVIC ile *ıartsız* ve aktif *ikbirli* inin gerçekleştireceği gerçeğlemediklerinin anlaşılması için ise günler ya da yıllar olmasa da, aylar gerekecekti.⁹¹⁸ Görülen oydu ki Blix'in sözleri, ne Irak'ın kesin suretle KİŞ geliştirdiğini durdurduğunu ve buna dair bir kanıt sunduğu ifadesini

⁹¹⁴ Hans Blix, **Briefing of the Security Council: An Update on Inspections**, 27 Ocak 2003, http://www.un.org/depts/unmovic/new/pages/security_council_briefings.asp (15 Kasım 2013)

⁹¹⁵ George W. Bush, **Decision Points**, s. 198.

⁹¹⁶ Teftik süreciyle ilgili detaylı bilgi için, Congressional Research Service, **Iraq: U.N. Inspections for Weapons of Mass Destruction**, CRS Report for Congress, 7 Ekim 2003. <http://www.fas.org/man/crs/RL31671.pdf> (20 Kasım 2013)

⁹¹⁷ Hans Blix, **Briefing to the Security Council: An update on inspections**, 14 Şubat 2003, http://www.un.org/depts/unmovic/new/pages/security_council_briefings.asp#6 (15 Kasım 2013)

⁹¹⁸ Hans Blix, **Briefing of the Security Council: Oral Introduction of 12th Quarterly Report of UNMOVIC**, 7 Mart 2003, http://www.un.org/depts/unmovic/new/pages/security_council_briefings.asp#7 (15 Kasım 2013)

Blixōn bu konukmasē ve ardēndan da Amerikan basēnēna yönelik olarak BM Güvenlik Konseyiōnde yapmēk olduğ u konukmanēn ve sunduğ u raporun, Irakōa yönelik olasē bir mēdahaleyi mekrulaktēracak nitelikte olmadđ ēnē vurguladđ ē demeç⁹¹⁹, neredeyse bir buçuk senedir Irak rejiminin elinde kesin suretle KİŞ bulundurduğ unu ve geliştirmeye devam ettiğ ini iddia eden ABD yönetimi açēēndan beklenmedik bir gelişme oluyordu. Ancak Başkan Bushōun seneler sonra kaleme aldđ ē çalāmasēnda ifade ettiğ i gibi, Bushōa göre hişkimse ya da hişbir kurum, Irakōtaki rejimin KİŞ sahibi ve/veya KİŞ geliştirmekte olduğ unu kanālamak zorunda deđ ildi. Tam tersi, Irakōtaki Saddam Hüseyin rejimi, KİŞ sahibi ve/veya KİŞ geliştirmekte olmadđ ēnē kanālamak zorundaydē⁹²⁰ Bu sebeple Başkan Bush, Blixōn sunumundan 10 gün sonra Irakōtaki Saddam Hüseyin rejimine son bir ūltimatom gönderiyor ve uyarēyordu: artēk Saddam Hüseyin için iktidarda kalamazdē Zira o iktidarda olduğ u müddetçe Irak, silahsēzlanamayacaktır O halde *ñkorku günü gelmeden ve hareket emek için çok geç olmadan, tehlike kaldēēmalēō* idi. Bu tehlikeyi ABD kaldēracaktē çünkü *ñBM kendisine düşken sorumluluğ u yerine getirmiyorē* idi.⁹²¹ Bush, bu ūltimatomuyla Saddam Hüseyin ve ođ ullarēnē 48 saat içerisinde Irakōē terk etmeye çağ ēēyor ve bunun olmamasē durumunda da askeri çatāmanēn baklayacağ ēnētüm dünyaya duyuruyordu.

Bu ūltimatomla iyice görülen oydu ki, ABD, bir süper güç olarak uluslararası toplumu temsil eden BM yerine harekete geçmek zorunluluđ u hissediyordu. Esasen bu da, Amerikan kozmopolitanizminin ABDōye sunduđ u evrenselci yaklakēnēn en yođ un olduđ u ana ıkaret ediyordu. Zira Bush yönetimi, uluslararası toplum adēna önleyici ve tek taraflē bir mēdahale baklatarak, ABDōyi uluslararası toplumun ta kendisiyle bir tutmuk oluyor ve bunu küresel güç olmanēn bir yükümlölölüđ ü olarak nitelendiriyordu. Bu aynē zamanda, ABDōnin kurucularē tarafēndan da vurgulanmēk olan ve ABD deđ er ve görüklerinin tüm dünya için örnek tekkil ettiđ i ve tüm dünya tarafēndan da paylakēmasē gerektiđ i fikrini ortaya koyan bir *ñAmerican exceptionalismō* örneđ iydi.⁹²² Söz konusu ūltimatomdan tam 48 saat sonra yani 19 Mart 2003 tarihinde, Başkan Bush, Irak Özgürlük Operasyonuōnun bakladđ ēnē ilan edecekti.

⁹¹⁹ **The New York Times**, ñBlix says that he saw nothing to prompt a warō, 31 Ocak 2003.

⁹²⁰ George W. Bush, **Decision Points**, s. 200.

⁹²¹ George W. Bush, ñUltimatom to Iraqō, 17 Mart 2003, **Iraq Papers** içinde (110-113), s. 111.

⁹²² Stephen Zunesō göre, George W. Bush dönemindeki yönetimde, *ñAmerican exceptionalismō* kavramēna olan inanç, çok büyük oranda artmēktē Bu da ABDōyi önleyici ve tek taraflē hareket etmeye itiyordu. Bkz. Stephen

leme aldğı ē çalāmasēnda, Irak Savakē öncesi dönemde verebilmek adēna farklı kesimlerden birçok kikiye danāxtğı ānē ifade edecekti. Danāxtğı ē kikiiler arasēnda akademisyenler, sürgündeki Iraklılar, ve Saddam Hüseyin yönetimi dāāda kalan diğ er Iraklılar bulunuyordu. Ancak Bushūn aktardğı ē gibi, en etkilendiğ i kikiiler arasēnda ise Holocaustā maruz kalmāk olan yazar Elie Wiesel vardē Wiesel ise Bushūa aynen kōyle demikti: *ñkeytana karvē hareket etme gibi bir ahlaki sorumluluğ unuz varō*. Bu söz, Bushūn seneler sonra kaleme aldğı ē çalāmasēnda da yer bulacak, ve Bush bu konukmadan ne kadar da etkilendiğ ini ifade edecekti.⁹²³ Gerçekten de daha önce de ifade edildiğ i gibi, savak öncesi dönemde Bush birçok kez bu ahlaki sorumluluğ a vurgu yapmāxtē Esasēnda bu durum, Körfez Savakē öncesinde dönemin Bakanē George H. W. Bushūn psikoposlarla görüküp, Vatikanāda bağ lantēya geçmesini ve Körfez Savakēnēn gerekçelerini farklı/adil savak doktrinine referans vererek dile getirmesini andāēyordu. Bu durum, George W. Bushūn, babasēyla son derece paralel kēilde savakēn sebeplerini oluktururken ahlaki değ erlere sğ āndğı ānē gösteriyordu. Esasen bu da, Amerikan kozmopolitanizminin ta kendisinden kaynaklanēyordu. Zira Amerikan kozmopolitanizminin ABDōye sunduğ u evrenselci yaklakēn, hatēlanacağ ēüzere, ABDōnin etrafānē iyi/kōtū ve/veya siyah/beyaz olarak algādamasēna neden oluyor ve ABD her zaman iyiyi, beyazē ahlaklēyē temsil ediyordu. Dolayēsēyla Irak Savakē öncesinde Bakan Bushūn ahlaki sorumluluk kavramānē gündeme getirmesi, ABD dēk politikasēnda bir devamlāđk unsuruna ikaret ederken, bazēyorumlara göre, George W. Bushūn babasēndan ve diğ er tüm bakanlardan farkēonun bu söylemi çok daha sēk kēilde kullanmasē oluyordu⁹²⁴ Ve bu durum kaçānāmaz olarak, George W. Bushūn Irakāda ilgili sorunu babasēndan çok daha fazla kēhsilektirdiğ i yönündeki fikirleri kuvvetlendirecekti. Zira bu defa, ABD yönetiminin üzerinde durduğ u, sadece Bağ datōn bombalanēp rejimin caydēāmasē değ il, doğ rudan rejimin yani Saddam Hüseyinōn devrilmesi idi.

ABD, Irakāa yönelik bir müdahaleye adēn adēn bu kēilde yaklakmāēken, uluslararası toplumda hakim olan temel konu, daha önce ifade edildiğ i gib, Körfez Savakē sonrasēdönemde hakim olan temel konunun aynēsē olmuştur. Yani bu dönemde de uluslararası toplum, uluslararası düzenin devamlāđğ ānē, düzenin insani ve kozmopolitan adaleti kapsamasēndan geçtiğ ine inanēyordu. Bu bakēndan uluslararası toplumda bu konuda bir

Zunes, ñThe United-States: Belligerent Hegemonō, Rick Fawn, Raymond Hinnebush (Eds), **The Iraq War: Causes and Consequences** içinde (21-36), Colorado: Lynne Riennes Publishers, 2006, s.26.

⁹²³ George W. Bush, **Decision Points**, s.202.

⁹²⁴ **The Economist**, ñThe state of the Union: The Creaking of the Logsō, 2-8 February 2002, s.41

ñnasêð yani ñhangi araçlarlað sağ lanmasê gerektiğ i
đkêyordu. Uluslararasıdüzenin, insani ve kozmopolitan

adaletle nasê bağ dağığıacağ ē böylece uluslararasıtoplumda büyük bir sorunsala neden oluyor ve uluslararası toplum bu sebeple bölünüyordu. Bu bakēndan Irak Savakē öncesi uluslararası toplum, Körfez Savakē öncesi uluslararasıtoplumundan ayrığıyordu. Zira hatēlanacađ ē üzere Körfez Savakēöncesinde uluslararasıtoplumda uluslararasıdüzenin ihlal edilmemesi gerektiğ i ve bunu ihlal eden Irakōñ ise bir an evvel Kuveytōten geri çekilmesi gerektiğ i hususlarēnda büyük bir uzlakē mevcuttu. Irak savakē öncesi uluslararası toplum bu bakēndan Körfez savakē öncesi değ il de sonrasēndaki uluslararası topluma benziyordu. Ancak Irak Savakēññ hemen öncesinde uluslararası toplumdaki bölünme, 1990đarda Körfez Savakē sonrasēndaki bölünmeden çok daha derin bir şekilde ortaya çıkmāđē. ABDñnin bu defa önleyicilik ve tek taraflıđđk unsurlarēñe içeren bir yaklakēñ benimsemik olmasē ve bu yaklakēñē resmi doktrini ilan etmik olmasē uluslararasıtoplumdaki bölünmenin, 1990đarda Körfez Savakēsonrasēndaki bölünmeden çok daha derin olmasēna neden olan temel faktör olmuştur.

Gerçekten de Başkan Bush ve yönetiminin hem resmi belgeler hem de söylemleriyle her defasēnda Saddam Hüseyin rejiminin gitmesi gerektiğ iyle ilgili vurguladđklarē uluslararası düzenin devamlıđđ ēññ sağ lanmasēolarak yorumlanabilirdi. Zira George W. Bush yönetimine göre, Saddam Hüseyin rejimi bir yandan KŞ sahibi olmasēve geliştirmeye devam etmesiyle, bir diğ er yandan da teröristlerle ıkbirlığ i yapmasē nedeniyle çok yakēn zamanda uluslararası düzeni, aynen Körfez krizinde olduğ u gibi yeniden ihlal edebilir, örneğ in Kuveyt veya ABD açsēndan çok daha önemli olan Křrailō ıkgal edebilirdi. Ancak görünen oydu ki 1990đarēñ politikasēbakarēđ olamamēđē George W. Bushōa göre, 11 Eylül saldıđıarē 1990đara ait olan bu yaklakēññ değ ıkmesi gerektiğ ini gösteriyordu. Artđk ABD, önleyicilik ve tek taraflıđđk unsurlarēñe içeren bir yaklakēñla adaleti sağ layacak ve dolayşēyla da uluslararası düzenin devamlıđđ ēñēgarantilenmik olacaktē

ABDñnin önleyicilik ve tek taraflıđđk unsurlarēyla uluslararası düzenin devamlıđđ ēñē sağ lamaya çalēmasē ise, son derece ironik olarak beraberinde çelişkili bir durumu ortaya çıkarēyordu. Zira, ABD dēk politikasēññ önleyicilik ve tek taraflıđđk unsurlarēna vurgu yapmasē temel itibariyle uluslararası düzen ve onun olmazsa olmazlarē olan egemenlığ e saygē silahlēkuvvet kullanēññññ sēñēlanmasēve yapığan anlakmalara saygēunsurlarēññ, yani uluslararasıtoplumun bir arada yakama kurallarēññ ihlali demek oluyordu. Bakka bir ifadeyle ABD, uluslararasıdüzenin devamlıđđ ēñē sağ lamak için, uluslararasıdüzenin ta kendisini ihlal etmik olacaktē Zira Savunma Bakanlığ ēññ 24 Ağustos 2002 tarihli raporundan da

politika yaklakānēndaki önleyicilik ve tek taraflıdēk
zsa olmazlarēndan olan ñegemenlikò prensibinin ihlali

olduğunu kabul ediyor, ancak bunun, dönemin kartlarēgeređi i makul ve hatta elzem olduğunu ifade ediyordu. Sonuç olarak 11 Eylül sonrasında ABD yönetimine göre, uluslararasıdüzenin devamlıđē āān sağ lanmasē amacēyla Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi, dönemin kartlarē çerçevesinde bir gereklilik olarak ortaya çekēyordu. Zira Saddam Hüseyinān bir yandan KİŞ geliştirmesi ve bunu teröristlere verme ihtimalinin olmasē bir diğer yandan da kendi halkāna zulmeden bir diktatör olmasē ABD açēsāndan, uluslararası toplumun ağ ālāklē olarak kozmopolitan adalet , sonrasında ise insani adalet gerekçesiyle hareket etmesini gerekli kēđıyor, ancak uluslararası toplum bunu yapamēyorsa da ABD küresel güç olarak bu sorumluluğu üstleniyordu. Bu durumun uluslararası toplumda yarattē ē bölünme, öncesi görülmemiş kadar derin oluyordu çünkü dünyanınē küresel gücü, büyük bir muhalefetin varlē āna rağ men Irakān egemenlik haklarānē ihlal etmek suretiyle uluslararası düzeni bozmaya gidiyordu.

Bu konuda önemli olan bir diğer nokta ise, ABDān Irakā yönelik olarak planladē ē bu müdahalesinin gerekçeleri arasānda her ne kadar öncelikle kozmopolitan adaleti, ikincil olarak da insani adaleti öne sürse de, bu gerekçelerin inandēāēāktan yoksun kaldē ēydē Zira daha önce de ifade edildēi gibi, ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irakā yönelik müdahalesi, Irak-BM iletikiminin kesilmiş olduğu 1998-2002 döneminde değil de, bu iletikimin yeniden kurulmuş olduğu döneme denk gelmesi son derece dikkat çekiciydi. UNMOVICān Irak topraklarēüzerinde yeniden teftikte bulunduğu bir dönemde ABDān bu ıkgali Irakān KİŞ geliştirerek tarafē olduğu 1968 tarihli NPTōyi ihlal etmesi, teröristlere KİŞ sağlayarak küresel güvenliēe tehdit oluřturmasē bu şekilde de kozmopolitan adaleti tehdit ederek uluslararası düzenin devamlıđē āna tehlike arz etmesi gerekçesiyle baklatmasē uluslararası toplumda da kēpheyile karkānēyordu. Zira ABD açēsāndan kozmopolitan adalet öncelikli olsaydē ABDān değil sadece Irakā , ancak İsrail gibi elinde KİŞ olduğu bilinen birçok devlete de karkē çekmasē gerekirdi. Buna ek olarak, Saddam Hüseyin rejiminin kendi halkāna zulmeden bir diktatör olmasēān da, ABD tarafāndan rejimin devrilmesi gereklililiğinin önemli bir gerekçesi olarak sunulmasē başka soru ıkarımlarına neden oluyordu. Zira ABDān 11 Eylül sonrasında uluslararası terörizmle mücadelesinde Irak, İran ve Kuzey Kore dēāndaki birçok otoriter rejimle ıkbirliği yapmasē göz önünde tutulduğunda, insani adalet gerekçesinin ne derece inandēāēā bir gerekçe olduğu sorgulanabilirdi. Görülen oydu ki,

⁹²⁵ ñSovereignty and Anticipatory Self-Defenceò, **OSD Policy**, 24 Ağustos 2002.

ve söz konusu müdahaleyi uluslararası toplumda son derece önemli bir araç oluyor fakat gerçeği yansıtmıyordu. Zira daha önce de ifade edildiği gibi 11 Eylül 2001 tarihi sonrasında stratejik önceliklerini belirleyen ABD, anlaşılan oydu ki kendi dış rular çerçevesinde bir uluslararası düzen kurmaya giriyor ve kendisi için tehdit oluşturdığına inandığı Irak'ın egemenlik haklarını ihlal etmek suretiyle uluslararası düzeni bozarak işe başlıyordu. Diğer taraftan Amerikan kozmopolitanizmi, ABD'nin dış rular çerçevesinde kurulacak olan bu uluslararası düzenin, esasen uluslararası toplumun tamamının menfaatine olacağına inanıyor, yani kendisini uluslararası toplumla bir tutuyordu.

ABD'nin bu dönemde sıkça insani ve kozmopolitan adaletle ilgili fikirleri öne sürerek, menfaatlerini garantilemeye çalışması esasen bu çalışmanın kuramsal bölümünden hatırlanacağı gibi, Bull'ın adalet kavramıyla ilgili fikirlerini akla getirmektedir. Hatırlanacağı gibi, Bull'a göre, adalet, tamamen net/objektif şekilde yapılamayan bir kavramdır. Adalet kavramının kayganlığı beraberinde önemli bir sorunu da getiriyordu: Bull'a göre, kendini insani ve kozmopolitan adaletin gardiyanı sayan birtakım devletlerin bazı eylemlere girişmesi, uluslararası düzeni bozmalarına neden olabilir ve bu da beraberinde büyük bir karmak ve birçok güvenlik sorununu getirebilirdi.⁹²⁶ Bu bakımdan, bu dönemde ABD tarafından benimsenen tutum, tam olarak da Bull'ın bu endişesini hatırlatıyordu. Gerçekten de ABD'nin bu dönemde adaletle ilgili fikirlerinin yani dayandığı gerekçelerinin gerçeklikten uzak olduğunu fark ediliyor ve bu da Bull'ın içinde bulunduğu uluslararası düzen içerisinde insani ve kozmopolitan adaletle ilgili fikirlerin yer alamayacağına belirten fikrini dış ruluyordu. Ancak elbette ABD'nin Irak'a işgal ederek uluslararası düzeni bozmasından, Bull'ın bahsettiği şekilde ne gibi bir karmak dış uracağı ancak Irak müdahalesi sonrasında görülebilecekti.

Diğer taraftan ABD'nin bu dönemde Irak'a yönelik bir müdahaleye mecburiyet kazandırmak amacıyla sıkça ahlaki öğelere vurgu yaparak, insani ve kozmopolitan adaleti öne sürmesi, bir başka durumu da gözler önüne sermekteydi. Yine çalışmanın kuramsal bölümünden hatırlanacağı gibi, Bull'a göre uluslararası toplum, birtakım ortak çıkar ve değerlerin bilincinde olan bir grup devletin, birbirleriyle olan ilişkilerinde kendilerini birtakım ortak kurallara bağli görmesi sonucunda oluşturdıkları toplumdur. Her ne kadar devletler, kendilerini bağli gördükleri bu kurallara her zaman riayet etmeseler de, bu

⁹²⁶ Bkz. bu çalışmanın 65. sayfası

erken bir  nsorumluluk hissiyatı ile hareket etmelerine
mezken, bunun nedenini açıklama ve/veya do  rulama
ihtiyacı hissetmelerine neden olmaktadır.⁹²⁷ Bull taraf ndan yapılan bu açıklama, esasında
ABD nin Irak a yönelik müdahale öncesinde neden insani ve kozmopolitan adaletle ilgili
fikirleri sıkça kulland  na da    k tutmaktadır.    yle ki:

Gerçekten de ABD yönetiminin bu dönemki Irak yaklak m nda sıkça ahlaki    elere
vurgu yapması girike   i eylemi do  rulama ihtiyacından kaynaklan yordu. Bakka bir ifadeyle
ABD, kısa bir süre içerisinde ger eklektirmeyi planlad   Irak   galini, insani ve kozmopolitan
adalet gerekçeleriyle do  rulamaya  al  yordu. O halde Amerikan kozmopolitanizminin
ABD ye sunduğu evrenselci yaklak m, ABD yönetimi taraf ndan kabul edilen resmi
belgelerde g r ld   gibi, her ne kadar bu dönemde, tek tarafl  k ve önleyicilik unsurlarıyla
ara sallakt  da da, ABD gibi küresel bir g   bile, içinde yakad   uluslararası topluma,
girike   i eylemin hesab n  verme ihtiyacı hissediyor, bakka bir ifadeyle uluslararası topluma
yönelik bir  nsorumluluk hissiyatı ile hareket ediyor ve kendi eylemleri hakkında ikna etmeye
etmeye  al  yordu.⁹²⁸ Buna ek olarak, ABD nin bu dönemki Irak yaklak m na, insani ve
kozmpolitan adalet gerekçelerine dayand rmas  bu dönemde uluslararası toplumda  adalet 
kavram n , art k eskisine oranla çok daha fazla önemsenen bir de  er olduğunu gösteriyordu.
Anlak dan oydu ki, So  k Savak sonrası dönemde adalet, uluslararası toplumda, So  k Savak
döneminden farklı olarak daha  n plandayd  Zira ABD gibi küresel bir g   bile, uluslararası
düzeni ihlal edikinin gerekçesi olarak, insani ve kozmpolitan adaleti  ne sürüp, eylemine
geçerli bir zemin kazandırmaya  al  yordu. ABD, dayan mac  gerekçelere dayanarak, bu
dönemde uluslararası toplumda adaletle ilgili fikirlerin eskisine oranla daha  nemsendi ini
göstermiş oluyor, ve bu bağlamda Bull n düzen-adalet ilikkisinde düzenin önceliğini
savundu u arg man da meydan okumayla k   akm   oluyordu.

Ancak, ABD nin dayan mac     eler içeren gerekçelerinin uluslararası toplumda bir
uzlak dan çok, büyük bir bölünmeye neden olması ise, uluslararası toplumda adaletle ilgili
fikirlerin eskisine oranla daha önemsenmesine ra  men, hala daha uluslararası düzen
k    nda arka planda kald  n  gösteriyor ve bu bakımdan da Bull n arg man n  meydan
okumayla k   akmas na ra  men, esasında geçerliliğini korudu u g r l yordu. Gerçekten de
ABD nin dayan mac     eler içeren gerekçelerine ra  men, uluslararası düzenin ihlal

⁹²⁷ Bkz. bu  al  man n 35. sayfası

⁹²⁸ Bu konuda ABD Savunma Bakanl  n n yo  un  abas n  ele alan  al  ma için bkz. Paul Rutherford, **Weapons of Mass Persuasion: Marketing of the War Against Iraq**, Toronto: University of Toronto Press, 2004.

Bir ıngalın gerçeklekmemesi gerektiği konusunda, bölümü emin görünüyordu. ABD'nin dayanāmacē gerekçelerinin bu dönemde uluslararası toplumda nşān-lēō kekilde yer tutmasē uluslararası toplumda adaletin net bir tanēnēn yapđamamasēndan ve adaletin nasđ sağ lanacağ ē konusunda da bir uzakē sağ lanamasēndan kaynaklanēyordu. Bu kartlar altēnda, ABD'nin dayanāmacē gerekçelere sē ānmasē ise, uluslararası toplumun büyük bir bölümü tarafēndan, ABD'nin insani ve kozmopolitan adaleti, kendi menfaatlerini gizleyici bir araç olarak kullandē ē yönündeki bir fikrin benimsenmesine neden oluyordu. Bu bağ lamda açēktē ki, Amerikan kozmopolitanizminin ABD'ye sunduğ u evrenselci yaklakēn, bu dönemde de evrensel ahlak değ erlerine dayanmēyor, Grotiusçu anlamda bir dayanāmacēđēk içermiyor, ve ABD'nin kendi menfaatleri ve değ erleri çerçevesinde kekilleniyordu.

Uluslararası toplumun ABD'nin niyeti konusundaki endikēsi, esasēnda yine Bull tarafēndan dile getirilen bir bakka durumu hatēlatēyordu. Bull'a göre, uluslararası toplum, Hobbesçu, Kantçē ve Grotiusçu olmak üzere üç farklı geleneğ in unsurlarēnē içermektedir. Ve farklı zaman ve coğ rafyalarda herhangi biri baskēn hale gelebilirdi. Bu bakēndan Bull'a göre, devletler her ne kadar uluslararası toplum içerisinde yakasalar da, uluslararası toplumda meydana gelen gelişmelerde sadece uluslararası toplum fikrinin hakim olduğ unu savunmak yanlēk olabilirdi. Bu sebeple Bull'a göre, BM gibi uluslararası örgütleri, dünya politikalarēnē en temel aktörleri olarak yorumlamak, veya güçler dengesini kurma girişimlerini devletlerin menfaatleriyle bağ lantēde değ il de, sadece sistemi korumaya yönelik faaliyetler olarak görmek , veya büyük güçleri sadece n̄büyük sorumlularō olarak algēdamak yanētācē olabilirdi.⁹²⁹ Bu bağ lamda, ABD'nin bu dönemki dayanāmacē gerekçelerinin uluslararası toplumda yarattē ē bölünmeyi de bu çerçevede okumak mümkün görünmektedir. Zira uluslararası toplumdaki bölünme detaylēca ele alēnēken görüleceğ i gibi, uluslararası toplumun önemli bir bölümü ABD'nin bu dönemde, Bull'un ifadesiyle n̄büyük sorumluō olarak hareket etmediğ ine ve kendi menfaatlerinin pekinde olduğ una inanmaktaydı. Zaten Irak'a yönelik müdahalenin sonrasēndaki dönemde de , ABD'nin dayanāmacē gerekçelerinin Irak'a içinde meydana gelen gelişmelerle sarsāmasē ABD'nin kendi menfaatleri sebebiyle Irak'a yönelik bir müdahale gerçeklektirdiğ inin tescillenmesi olacaktē Anlakēdan oydu ki, ABD'nin n̄dayanāmacē gerekçeleri, bu çalēmanēn kuramsal bölümünde ele alēnan dayanāmacēđēktan uzaktē

⁹²⁹ Bkz. bu çalēmanēn 46. sayfasē

gerekçelerinin uluslararası toplumda neden oldu u gösteriyor, ve böylece ABD'nin ndayanamacò gerekçelerinin sñrılar ortaya çkçyordu. Irak'a yönelik olası bir müdahaleye muhalefet en temel itibariyle BM Güvenlik Konseyi toplantılarında görölüyordu. Zira ABD, 20 Mart 2003 tarihinden önce birçok kez Güvenlik Konseyi'ne silahlê kuvvet kullanma unsurunu içeren bir karar tasarêe sunmuş, ancak bu tasarê konseyin daimi üyeleri tarafından reddedilmişti. Gerçekten de ABD bu tasarlardan ilkinin, ABD Kongresi'nin, ABD yönetimine Irak'a yönelik kuvvet kullanma izni verdiğ i günün ertesi günü yani 17 Ekim 2002 tarihinde sunuyordu. Ancak bu tasarê BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri Rusya, Çin ve Fransa'nın muhalefeti sebebiyle kabul görmüyordu.⁹³⁰ BM Güvenlik Konseyi'nin 8 Kasım 2002 tarihinde kabul ettiğ i 1441 sayđê kararın görülmeleri esnasında da aynı ülkeler bu kararın otomatikman kuvvet kullanmına izin vermemesi gerektiğ inin altın çiziyor ve sonuçta 1441 sayđê karar Irak'ın buradaki yükümlölüklerine uymamasê durumunda bunun ñciddi sonuçlarò doğ uracağ ından bahsediyor ve silahlê kuvvet kullanmêdile getirmiyordu.

ABD'nin bu girişimleri 2003 senesinde de devam ediyordu. ABD Dışkileri Bakanê Colin Powell, 5 şubat 2003 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nde yaptığ êkonukmasıyla Irak'a KŞ olduğ una dair bilgilere sahip olduğ unu ifade ediyordu. Bu tavrıyla ABD, bir kere daha BM Güvenlik Konseyi'nden silahlê kuvvet kullanmına izin veren bir karar çkmasın yolu arıyor ancak bu çaba da sonuçsuz kalçyordu. ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'ne askeri müdahale kkkê önerdiğ i bir başka tasarêe 24 şubat 2003'de, bir diğ erini ise 7 Mart 2003'de getiriyordu.⁹³¹ Ancak Güvenlik Konseyi'ndeki devletler barışçıl yollarla sorunu çözme eğ ilimi gösteriyorlardê Fransa ve Almanya Dışkileri Bakanlar'nın dönem dönem Güvenlik Konseyi toplantılarından önce yaptıkları sesleniklerle de savak dikkate almak istemediklerini vurgulamaları önemliydi.⁹³² Diğ er taraftan Rusya ise, Irak ve BM arasındaki bir krizken

⁹³⁰ Paul Kerr, "Security Council Debate", **Arms Control Today**, Vol.32, Kasım 2002.

http://www.armscontrol.org/act/2002_11/iraqinspectnov02 (20 Kasım 2013)

The UN Security Council Press Release SC/7666, 17 Ekim 2002.

<http://www.un.org/News/Press/docs/2002/sc7536.doc.htm> (20 Kasım 2013)

⁹³¹ Paul Kerr, "Decision on Iraqi Disarmement Divides Security Council", **Arms Control Today**, Vol.33, Mart 2003, http://www.armscontrol.org/act/2003_03/iraq_mar03 (20 Kasım 2013)

The UN Security Council Press Release SC/7682, 3 Mart 2003.

<http://www.un.org/News/Press/docs/2003/sc7682.doc.htm> (20 Kasım 2003)

⁹³² Dominique de Villepin, "Address before the United-Nations Security Council", 19 Mart 2003, **Iraq Papers** içinde (151-153); Joshka Fisher Address before the United-Nations Security Council, 19 Mart 2003, **Iraq Papers** içinde (154-156). Ayrıca bu dönemde Berlin'deki ABD Büyükelçiliğ inin Kamu Diplomasi Ofisi sorumlusu olan Büyükelçi Richard J. Shmieder'in belirttiğ i gibi, bu dönemde ABD- Almanya ilişkileri, Clinton dönemdekinden farklı olarak, olumsuz bir mahiyet kazanmıştı ve bunda en temel rolü 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Başkan Bush tarafından dile getirilen ñker eksenli söylemi ve bu dönemde kabul edilen ve tek taraflı ve önleyicilik unsurları içeren Ulusal Güvenlik Stratejisi olmuştı. Shmieder'e göre Avurplılarla

İsândaki bir krize dönüken bu sorunu, barâççē yollardan
örükmler gerçeklektiriyordu.⁹³³ Buna ek olarak BM
Güvenlik Konseyi bu dönemde Irakî nasē silahsēzlandēdmasē gerektiğ i konsunda 60 farklı
ülkenin temsilcisini de dinliyordu. Bu uzun oturumda, konukânlarē çoğ u, savakē tercih
edilmemesi gereken bir araç olduğ unu vurguluyor ve en önemlisi de ñkozmopolitan adaletò
gerekçesiyle elinde KİŞ olduğ u iddiasēyla Irakîa karē ABD tarafēndan öne sürülen bu savak
olasēğ ēnē Ortadoğ u'da niçin herkes için geçerli olmadēğ ēnē örneğ in İsrailîn de elinde KİŞ
olmasēna rağ men niçin bu konunun ABD tarafēndan dikkate alēnmadēğ ēnē ifade ediyorlardē⁹³⁴
BM Güvenlik Konseyi nezdinde ABDînin bir nevi ñçifte standartò uyguladēğ ē fikrinin beyan
edilmesi ABDînin Irakîa yönelik uygulamaya koymak istediğ i bu önleyici savakē en temel
gerekçesini sarsēyor, ve ñkozmopolitan adaletò kavramēnē içeriğ inin ABD tarafēndan nasē
algēdandēğ ē sorgulanēyordu. BM Güvenlik Konseyi nezdinde savak muhaliflerince, adalet
kavramēnē, ABDînin kendi doğ rularē çerçevesinde kurmak istediğ i uluslararası düzenin
gerekçesi olarak kullanēdēğ ē ifade edilmeye çalēdēyordu. Tüm bu muhalif sesler āçē ānda,
ABDînin herkeye rağ men Irakîa yönelik bir askeri müdahale baklatmasē ise ABD açēsēndan
BMînin, uluslararası toplumda hakim olan genel inanç ve normlarētemsil etmekten çok, kendi
kararēnē mekrulaktēma aracē olarak algēdandēğ ēnē gösteriyordu.⁹³⁵

ABDînin olasē bir Irak müdahalesi karkēsēndaki muhalefet, sadece BM Güvenlik
Konseyiîndeki karar tasarēdarē esnasēndaki tartēkmalardan ibaret değ ildi. Gerçekten de savakē
en son çare olduğ unu, Irakîn UNMOVIC ile ikbirliğ ine girişimik olmasēndan ötürü de o an
itibariyle savakē dükünülmemesi gerektiğ ini, zira bölgeye herhangi bir müdahalenin
bölgedeki barē ve istikrarēn olukmasēnē önemli ölçüde engelleyeceğ ini ve hatta
imkansēzlaçēğ ēnē vurgulayan birçok bildiri dünya kamuoyunda gündeme geliyordu.

Amerikalîlar arasēndaki ñdeğ erò farkē 11 Eylül tarihi sonrasında ortaya çēkēyordu. ABD liderliğ indeki koalisyon
kuvvetlerinin Irakîa yönelik müdahaleleri öncesi dönemde Alman hükümeti birçok kez ABD tarafēndan
planlanan böyle bir savak muhalif olduğ unu belirtmişti. Bkz. Richard J. Schmierer, **Iraq: Policy and
Perceptions**, Washington D.C: Institute for the Study of Diplomacy Edmund A. Walsh School of Foreign
Service, 2007, ss. 115-133.

⁹³³ Rusya Devlet Başkanē Vladimir Putin tarafēndēndan Primakovîn bu krizi barâççē kēilde çözümlmek
amacēyla gönderildiğ i bilinmekteydi. Primakovîn ifadelerine göre, ABD liderliğ indeki koalisyon kuvvetlerinin
Irakîa yönelik müdahalelerini baklattēklarē 20 Mart 2003 tarihinden 3 gün öncesine kadar, Rusya barâççē çözüm
arayēdarēndan vazgeçmemikti. Körfez Savakē esnasēnda da Bağ datîta barâççē çözüm arayēsēnda olan Primakov bu
defa da birçok kez Tarēk Aziz ile görükmüktü. Bkz. Primakov, ss.320-321. Primakovîa göre Irakîta bir savak
yakınmasēdurumundaki en büyük tehlike Irakîn parçalanmasēydē Bkz. **Hürriyet**, ñKürt devleti kurulmayacağ ē
garantisini kimse veremezò, 24 kubat 2003.

⁹³⁴ Bu bağ lamda Katar, Suudi Arabistan ve Nijerya temsilcilerinin konukmalarēdikkat çekicidir. Bkz. **The UN
Security Council Press Release SC/7666**, 19 kubat 2003.

<http://www.un.org/News/Press/docs/2003/sc7666.doc.htm> (25 Kasēn 2013)

⁹³⁵ Bu konudaki bir makale için bkz. Stephen Schlesinger, ñBushîs Stealth United Nations Policyò, **Wold Policy
Journal**, Vol.25, No.2, Yaz 2008.

2003 tarihinde Irak'ın BMGK kararlarına uymaya davet edilmesi de kark' olduunu çünkü böyle bir müdahalenin uluslararası hukukun bariz bir ihlali olduunu vurguladığı bildirir⁹³⁶; Bağılantılar hareketinin ayni gerekçelerle savaka kark'durdular25 kubat 2003 tarihli bildirir⁹³⁷; Rusya, Almanya ve Fransa'nin 5 Mart 2003 tarihli ortak bildirileri⁹³⁸; ayni zamanda birçok bölgesel hükümetlerarası örgüt ile hükümetler dâi örgütün yayınladıkları bildiriler ve dünya kamuoyunda önemli yer tutan geniş kapsamlı protestolar⁹³⁹ dünyada savaka kark' artan muhalefeti gösteren en somut örnekler oluyordu. ABD, Vietnam kavaından bu yana, en fazla savak kark'e protestoya bu dönemde maruz kalıyordu.⁹⁴⁰ ABD'nin ndayanamacı gerekçelerinin sâi'ları uluslararası toplumda büyük bir bölünme yaratarak, iyice somutlakm' oluyordu.

Bu dönemde uluslararası topumdaki bölünmenin diğ' er yüzünü ise elbette Irak'a yönelik askeri bir müdahale fikrine olumlu yaklaşanlar olukturuyordu. Bu grubun en somut örneklerini, 30 Ocak 2003 tarihinde *ñThe Letter of Eightò* olarak bilinen bildiriyi yapan İspanya, Kalya, Portekiz, Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Danimarka ile 6 kubat 2003 tarihinde *ñVilnius Statementò* imzacıları olan 10 eski Sovyet Cumhuriyeti olukturuyordu. Her iki bildiride de vurgulanan, Irak'ın o zamana kadar hiçbir iyi niyet göstergesinde bulunmam' olması buna kark' ise ABD'nin süper güç olma statüsünden kaynaklanan yükümlülükleri olduunu vurgulamalar'de Zira özellikle de sekizlerin bildirisinde belirtildiği gibi, ABD, daha önce de Avrupa'de *ñNazilerden ve Komünizmden özgürlektirmekò* idi. Kaldı ki Avrupa, ABD'ye, *ñAmerikan cesareti, cömertliği ve ileri görümlüğü sebebiyle borçluò* idi ve kimdi de Avrupalılar transatlantik ilişkisinin korunmasını sağılayarak Avrupa-ABD arasındaki bu bağı lıd' e devam ettirmeliydiler.⁹⁴¹ Anladan oydu ki, savaka kark'olan Avrupalılar' tersine, bir kışm'da ABD'yi Avrupa'de bu sefer de Naziler ve Komünizmden sonra bir bakka tehlikeye kark' kurtarmaya çağ' ıyor, diğ' er yandan da bu savaka destek vermenin, ABD ile olan bağı lıd' ın bir sembolü olacağı n' öne sürüyordu.

⁹³⁶ European Parliament, *ñResolution on the Situation of Iraqò*, 30 Ocak 2003, **Iraq Papers** içinde (121-123).

⁹³⁷ *ñStatement of Non-Aligned Movement on the Situation in Iraqò*, 25 kubat 2003, **Iraq Papers** içinde (140).

⁹³⁸ *ñDeclaration of Russia, Germany and France on War with Iraqò*, 5 Mart 2003, **Iraq Papers** içinde (142-143).

⁹³⁹ **Milliyet**, *ñDünya bar'z pekindè*, 15 kubat 2003. Ayrıca Irak Savak'ına kark'bağlatılan protetstolar hakkında bkz. Stefaan Walgrave, Dieter Rucht (Eds.), **The World Says No to War**, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2010.

⁹⁴⁰ **Milliyet**, *ñDünyada bar'z zincirio*, 19 Ocak 2003.

⁹⁴¹ *ñThe Letter of Eight: Europe and America must stand unitedò*, 30 Ocak 2003, **Iraq Papers** içinde (123-125), s.124; *ñThe Vilnius Statementò*, 6 kubat 2003, **Iraq Papers** içinde (125-126).

ni, uluslararası toplumun çoğunluğunu bu savakē ar yüzünden de bunu açkça dile getiremediğini öne sürüyordu. Örneğin Savunma Bakanē Rumsfeld, seneler sonra kaleme aldığı otobiyografisinde, Irak Savakēöncesinde yönetimin Ortadoğu liderleriyle olan görüşmelerinde söz konusu liderlerin Saddam rejiminden algıladıkları tehdidi vurgulamalarına dikkat çekiyordu. Ortadoğu liderlere göre Saddam Hüseyin hem kendi halkē hem de bölgesi için büyük bir tehlikeydi ve gitmesi en iyisi olacaktı. Öyle ki Rumsfeldin aktaracağına göre, Suudi Arabistanın ABDdeki Büyükelçisi Prens Baddarā, ABDnin Irakē yakında ıskal edeceğini söylendiğinde, kendisi *bu defa Baba Bushın yaptığı hataya düşmeyin* cümlesiyle karkı veriyordu.⁹⁴² Söylemde böyle de olsa anlaşılan oydu ki her ne kadar Arap hükümetleri, Saddam Hüseyinē bir tehdit olarak görseler dahi, Saddam rejiminin ABD liderliğindeki bir askeri güçle devrilmesi durumuna da endişeyle yaklaşıyorlardı. Bu sebeple de Saddam devrilmesi konusunda Arap liderleri, özel görüşmelerinde çok daha cesur ifadeler kullanırlarken, kamuoyuna yönelik olarak daha temkinli konuşuyorlardı.⁹⁴³ Elbette bu durumun altında, Arap liderlerin de kendi ülkeleri ve menfaatleri için yaptıkları hesaplar bulunuyordu. Zira bir yandan savak akabinde çıkabilecek olan istikrarsızlık, diğer taraftan ABD gibi bir süpergücün husumetini kazanmak arasında sıkışıyorlardı. Kaldık ki her ne kadar Arap liderleri, Amerikan yönetimiyle yaptıkları konuşmalarda Saddam Hüseyinin artık Irakta hükmetmemesi gerektiğini vurgulamak olsalar da, Arap toplumlarında ABDnin imajē oldukça zayıftı. ABDnin özellikle de neokozmopolitan adaletō konusundaki tutumu pek de inandırıcı gelmiyordu. Zira bilindiği gibi, ABDnin Ortadoğudaki temel müttefiki İsrail, 1968 tarihli Nükleer Silahların Yayılmasıın Önlenmesi antlaşmasına (NPT) taraf değildi ve elinde KİŞ olduğı da biliniyordu. ABDnin, Irakta karkē çıkmasını neokozmopolitan adaletō gerekçesine dayandırması bu sebeple tutarlı bir tutum olmuyordu zira ABD politikalarıē belirleyen temel unsur kozmopolitan adalet olsaydı ABDnin İsrailē de karkē çıkması gerekirdi. Bu sebeple birçok Arap devletince, daha önce de ifade edildiği gibi, ABDnin kozmopolitan adalet konusunda çiftte standartō uyguladığı düşünülüyordu.⁹⁴⁴ Bu bağlamda gerçekten de ABD tarafından öne sürülen kozmopolitan adalet kavramı bu çalışmanın kuramsal bölümünde detaylıca ele alınan Bullın adalet anlayışından ayrılmıyordu. ABD kendi doğrularē çerçevesinde adaleti uygulamaya çalışıyor ancak bu, insanlığı bir bütün olarak hak ve yükümlölükleri anlamına gelen adaletle örtükmiyordu. Bakka bir ifadeyle, Amerikan

⁹⁴² Rumsfeld, ss.590-591.

⁹⁴³ **The Economist**, n Phoney Warō, 3-9 Ağustos 2002, s.21

⁹⁴⁴ **The Economist**, nWaiting, with bravado and anxietyō, , 19-25 October 2002, s.43

ı evrenselci yaklakān, bu dönemde de evrensel ahlak
anāmacāđ a dayanmēyordu.

Bu dönemde ABD yönetimi, Avrupālē ve Asyalē büyük güçlerin de bu savaka olan muhalefetini onlarēn stratejik hesaplarēna bađ lēyordu. Örneđ in özellikle de Başkan Bush 2002 senesi boyunca birçok dünya lideriyle görükmüktü. Bushūn aktarēnēna göre birçođ u ABDōye Irak karkēsēnda harekete geçmesinin gereklilē ini vurguluyordu. Bunlarēn dēkēnda kalan muhaliflerden Rusya lideri Putin ise, Bushōa göre, petrol anlakmalarēnē tehlikeye atmamak için savak karkēē davranēyordu. Aynē kekilde Fransa da ekonomik çēkarlarēnē bu böyle bir savak sebebiyle sēfēlamak istemiyordu. Diđer taraftan Bushūn ifadesiyle, Almanya lideri Shroeder gibi, bu sürecin bakēnda ABDōye hak veren ancak daha sonra Irakōa yönelik bir savaka karkē çēkan liderler de olmuđu.⁹⁴⁵ Bu bađ lamda bir görüke göre **ñē gizli destekçileri belki de açēk karvālarē kadar fazla fakat daha sessiz olan Bush yönetimi uluslararası kamuoyu tarafēndan sonuna kadar ātek bakēna hareket ediyorō** olarak algēlanēyorō idi.⁹⁴⁶ Açēktēki bu dönemde uluslararası toplum gerekçesi ne olursa olsun savaka muhaliflerle destek çēkanlar arasēnda büyük bir bölünme içerisindeydi.

Bölünme, esasēnda sadece uluslararası toplumda deđ il, ABD siyasi hayatē ve Amerikan kamuoyunda da mevcuttu. Zira her ne kadar resmi belgelerle ABDōnin bu dönemki yaklakēnēnda önleyicilik ve tek taraflāđēk unsurlarēnēn yer bulacağ ē vurgulansa da, her bir karar öncesinde ABD nezdinde önemli tartēkmalar meydana geliyordu. Söz konusu önemli tartēkmalar, kendisini iktidarda olan Cumhuriyetçi Parti içinde dahi gösteriyordu. Özellikle de George W. Bushūn babasē George H.W. Bush döneminin bir kēsmē hala aktif olarak siyasete olan bir kēsmē ise siyasetten ayrılmēk olan üyeleri ABDōnin olasē bir Irak müdahalesi karkēsēnda temkinli davranmasē gerektiğ ini ifade ediyorlar, ve savaka muhalefet ediyorlardē Örneđ in Körfez Savakē döneminde Ulusal Güvenlik Konseyi Yakēn Dođ u Direktörü olan Richard Haass, George W. Bush döneminde ise Politika Planlama Direktörlüđ ü görevini yürütüyordu. Haassōa göre Irakōa yönelik sēkē bir çevreleme politikasē uygulanmalē ve uluslararası ajanslarēn Irak üzerindeki kontrollerinin sađ lanmasē için de her türlü yaptēn gibi caydēāē önlemler alēmalēydē⁹⁴⁷ Körfez Savakē esnasēnda Genelkurmay Başkanē George W. Bush döneminde ise Dēkikleri Bakanē olan Colin Powell ise Başkan Bush ile biraraya geldiğ i ortamlarda, Irakōa yönelik olasē bir savakēn ancak ve ancak bölgesel ve

⁹⁴⁵ George W. Bush, **Decision Points**, ss.193-194.

⁹⁴⁶ Türkmen, **Türkiye-ABD İlişkileri**, s.194

⁹⁴⁷ Haass, **War of Necessity, War of Choice**, s.211.

gerçekleştirilebileceğini savunmaktaydı Powell'a göre İran noksijenini tüketecek ve ABD, kendisine yönelik diğer meydan okumalara mücadele edemeyecek kadar güçsüz düşecekti.⁹⁴⁸ Buna karşılık, dönemin Başkan Yardımcısı Dick Cheney ve Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'e göre uluslararası destek sağlamak için BM Güvenlik Konseyi'ne gitmek ise uzun bir bürokratik süreç olacağından, bu durum Saddam Hüseyin'in zaman kazanmasına ve daha da tehlikeli hale gelmesine neden olabilirdi.⁹⁴⁹ Buna ek olarak, ABD yönetimi içindeki bu tartışmalara Körfez Savakı esnasında Ulusal Güvenlik danışmanı olan Brent Scowcroft da 15 Ağustos 2002 tarihinde *Wall Street Journal*'da yayınlanan makalesiyle; aynı savak döneminde Dışkleri Bakanı olan James Baker ise *New York Times* gazetesindeki makalesiyle ekleniyordu. Scowcroft ve Baker, Irak'a olası bir müdahalenin ABD'nin 11 Eylül sonrasında baklatıldığı terörizme karşı uluslararası işbirliğine çok büyük zarar vereceğini açık bir dille ifade ediyorlar ve dönemin yönetimini böyle bir savak baklatmaması gerektiğini yönünde uyarıyorlardı.⁹⁵⁰

ABD yönetimi kendi içinde de önemli tartışmalar yaparken, Ekim 2002 itibariyle Temsilciler Meclisi ve Senato'da ABD yönetimine silahlı kuvvet kullanma yetkisi oylamasında, bu iznin verilmesi fikrinin açık ara farklı oylamayla kazanması kaçınılmazdı. Temsilciler Meclisi bu izni 296-133; Senato ise 77-23 oranlarıyla askeri güç kullanmasına neveti demikti. Haass'a göre enteresan olan bu neveti oylarının, savaka hayır diyenlerden açık ara fazla olmasıydı. Enteresanlık özellikle de Körfez Savakı öncesindeki oylama düşünüldüğünde daha da artıyordu zira o dönemdeki oylama da her iki meclisin de üyeleri bu kadar fark olmaksızın askeri güce evet demikti. Kaldı ki 2002 senesindeki oylamada, Rumsfeld'in aktardığı gibi daha sonradan savaka muhalifler olarak tanınacak Joe Biden, Hillary Clinton, John Kerry, Al Gore gibi daha sonra ciddi savak muhalifi olarak anılacak isimler dahi Saddam Hüseyin rejiminin gitmesi gerektiğini yönünde olumlu oy kullanmışlardı.⁹⁵¹ Haass'a göre Kongre'deki oylamada ABD'nin Irak'a yönelik askeri bir müdahalede bulunması lehinde sonuç çıkması politika olarak zaferiydi. Haass'ın ifadeleriyle, Irak savakı gibi bir tercih savakı, Körfez krizindeki gibi bir zorunluluk savakı olmamasına rağmen Kongre tarafından destekleniyordu çünkü bu savaka neveti diyenler, 11 Eylül

⁹⁴⁸ Haass, *War of Necessity, War of Choice*, s.215.

⁹⁴⁹ George W. Bush, *Decision Points*, s.197.

⁹⁵⁰ Brent Scowcroft, "Don't attack Saddam", *Wall Street Journal*, 16 Ağustos 2002.

<http://online.wsj.com/news/articles/SB1029371773228069195> (27 Kasım 2013)

James A. Baker, "The Right Way to Change a Regime", *The New York Times*, 25 Ağustos 2002.

<http://www.nytimes.com/2002/08/25/opinion/the-right-way-to-change-a-regime.html> (27 Kasım 2013)

⁹⁵¹ Rumsfeld, ss.573-574.

i ve az maliyetli olacağ  tahmin edilen       lerle olan geçmek istememiklerdi.⁹⁵² Zira Irak Savak  n ABD yönetimi nezdinde gündeme geldiğ i ilk günden bu yana, bu müdahalenin BM Güvenlik Konseyi karar  olmadan yap lmas n n büyük bir hata olacağ  n  savunan d nemnin D    leri Bakan  Powell bile, Bush n aktar n na göre, savak arifesinde     er yapmanız gereken buysa Bakan, sizinleyim  demikti. Bu sebeple Bakan Bush, sürecin bak nda birçok kimsenin Irak a müdahalede bulunma konusunda ciddi endikelere sahip olmas na rağ men, 11 Eyl l i yakam  bir ABD nin Saddam Hüseyin tehdidi kark s nda bak a çaresinin olmad ğ   gerçeğinin herkes taraf ndan zamanla kabul edildiğ ini ifade edecekti.⁹⁵³ A      ki, 11 Eylül saldar ar  ABD nin kimliksel değ erlerinin önleyicilik ve tek tarafl   k unsurlar n  içeren bir yaklak nla ara sallakt   lmas hususunda, yönetim içindeki muhalifleri dahi ikna edebilmeyi bakarm    

Anlak dan oydu ki, gönüllüler koalisyonunun Irak müdahalesi öncesi dönemde ABD nin Irak a yönelik yaklak n n n netlekmesinde, 11 Eylül 2001 tarihi temel rolü oynam     Körfez Savakı  ncesi dönemden son derece farklı olarak, ABD bu defa Irak n Kuveyt i i gal etmek olduğ u örnekte olduğ u gibi uluslararası düzen ihlali sebebiyle değ il de, Irak n sahip olduğ u ve bunlar  teröristlere verdiğ i d    n len K   ve bunun ilerde uluslararası düzeni tehdit edebileceğ i ihtimali sebebiyle harekete geçiyordu. Diğ er taraftan uluslararası toplum da, Körfez Savakı  ncesi dönemden son derece farklı olarak, bir bütünlük arz edemiyordu zira bu defa uluslararası toplumda hakim olan konu ihlal edilen uluslararası düzenin yeniden tesis edilmesi değ il, ki hat lanacağ   zere Körfez krizinde Irak n Kuveyt i işgali yani uluslararası düzenin olmazsa olmazlar n  ihlali uluslararası toplumun bir bütün olarak davranmas nda temel rolü oynam     ancak ABD nin iddia ettiğ i gibi uluslararası düzenin devaml ğ ünün sağ lanmas  ve bu amaçla da düzenin insani ve kozmopolitan adaleti kapsamasy d  Ancak daha önce ifade edildiğ i gibi, bu dönemde ABD nin Irak a olas  müdahalesinin öncelikli olarak kozmopolitan adalet, ikincil olarak da insani adalet gerekçeleriyle gerçekleştirilecek olması uluslararası toplumda bu gerekçelerin inand      n n sorgulanmas na neden oluyordu. Bu bak ndan Irak Savakı öncesindeki dönem, Körfez Savakı  ncesi dönemden çok, Körfez Savak sonras ndaki döneme benziyordu.

Bu bağ lamda 2003 te gönüllüler koalisyonunun Irak müdahalesi öncesi dönemde, aynen Körfez Savakı sonrası dönemde olduğ u gibi, uluslararası toplum dikkate değ er bir bölünmeye/ayr  maya giryordu. Bu bölünme, uluslararası düzenin insani ve kozmopolitan

⁹⁵² Haass, **War of Necessity, War of Choice**, ss.229-230.

⁹⁵³ George W. Bush, **Decision Points**, s. 204.

undaki sorunsaldan kaynaklanıyordu. Ancak 2003 a çok daha derin oluyordu. 11 Eylül sonrasında Irak hususunda uluslararasıtoplumdaki bölünmenin Körfez Savakēsonrasēdönemdeki bölünmeden daha derin olmasın en temel sebebi ise, 11 Eylül saldarēsonrasēnda stratejik önceliklerini belirleyen ABD'nin, önleyicilik ve tek taraflıēk unsurlarından olukan yeni dēk politika yaklakēnē oluyordu. Esasen bu durum, bu çalēkmanēn kuramsal bölümünde ele aldēēnēz çoē ulcu/dayanēmacētartēkmalarēnēhatēlatēyor ve Soē uk Savakēn sona ermesiyle Körfez krizi esnasēnda ortaya çēkan düzen-adalet ikileminin kaybolduēu izleniminin sadece bir yandēsamadan ibaret olduēunu, esasēnda iki kavram arasēndaki gerilimin devam ettiēini gösteriyordu. Zira 2003 senesine gelindiēinde, ABD'nin insani ve kozmopolitan adalet gerekçelerini öne sürerek Irakēiēgal etmesi, uluslararasıtoplumda doērudan desteklenmiyor, çünkü önemli bir kesimce ABD'nin bu gerekçesinin, kendi doērularē çerçevesinde kurmak istediēi uluslararasıdüzenin mekrulaktēēēaracēolduēuna inanēēyordu.

Anlakēdan hem ABD açēēndan hem de uluslararası toplum açēēndan uluslararası düzenin muhafazasē önceliēini koruyor, bu anlamda da İngiliz Okulu'nun dayanēmacēlarē tarafından ifade edildiēi gibi düzenin adalet karkēēndaki önceliēini kaybetmēk olduēu fikri doērulanmēyor, bu bakēndan Bullūn öncülüēünü yaptıēē ve düzenin adalet karkēēndaki önceliēini savunan çoē ulcularēn argümanē her ne kadar Soē uk Savak sonrasē dönemde meydan okumayla karkēaksā da, geçerliliēini koruyordu. Zira ABD, 11 Eylül 2001 sonrasında kendi doērularē çerçevesinde bir uluslararası düzen kurmaya çalēē ve bunu mekrulaktēmak için adalet kavramēnē kullanēken; uluslararasıtoplumda da ABD'nin adalet gerekçesiyle de olsa uluslararasıdüzeni bozan bir eylem iēerisine girikmesine karkē çok ciddi bir muhalefet olukuyordu. ABD'nin kendi doērularē çerçevesinde uluslararasıdüzeni kurma çabalarēnda bu eylemini mekrū kēmak amacēyla ñadaletō gerekçesine sēēnmaya çalēmasē ise, bu dönemde uluslararası toplum nezdinde adaletin artēk eskisi kadar geri planda olmadēēnē gösteriyordu zira küresel bir güc bile niyetlendiēi eylemi gerçeklektirmeden önce, uluslararası topluma adalete dayalē gerekçeler sunma ihtiyacē hissediyordu. Böyle dahi olsa adaletle ilgili fikirlerin, uluslararası düzene göre de yine de geri planda kaldēē görölüyordu. Soē uk Savakēn sonlanmakta olduēu 1990'dlarda uluslararası düzenin adalet olmadan varlēēnē sürdüremeyeceēi, uluslararası toplum tarafından kabul gören önemli bir gerçek olmuktu. Ancak 2003 senesine gelindiēinde ise iēeriēi belli olmayan ve tutarlēēēndan küphelenilen bir ñadaletō için, uluslararası düzeni bozmanēn daha büyük tehlikeler getireceēi ihtimali, uluslararası toplumun ve genel olarak da dünya kamuoyunun bu dönemde gündeminde yer

u endikenin yersiz olmadı ğ ı özellikle koalisyon
ı Hüseyin rejiminin devrilmesinden sonra iyice
görülecekti.

3.2.1.2. Savakē kaçēdmazlġ ē karkēsēnda Tūrkiyeōnin denge arayēlarē

Hatēlanacaġ ē gibi, Soġ uk Savak akabinde yakanan Kōrfez Savakēnēn Tūrkiye açēsēndan en önemli sonucu, Tūrkiyeōnin o zamana kadar uygulamaya çalētġ ē iyi niyetli tarafsēzlēk politikasēnēn artēk geçerli olamayacaġ ēnē göstermek olmasēydē Irak tarafēndan ihlal edilen uluslararası düzen karkēsēnda büyük bir uzlakēsergileyen uluslararası toplum ortamēnda tarafsēz kalmak Tūrkiye için mümkün deġ ildi. Bu anlamda Tūrkiyeōnin bölgesel rolü ciddi bir meydan okumayla karkēlakmētē Ancak Türk komüniteryanizminin Tūrkiyeōye sunduġ u partikülarist yaklakēm, Tūrkiyeōyi, uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç olarak özetlediġ imiz makro yükümlölükleri ile, kendi menfaatine yönelik olan mikro yükümlölükleri arasēnda dengeyi bulmaya ittiġ inden, Tūrkiyeōnin bu yeni dönemde farklı yükümlölükleri arasēndaki dengeyi, tarafsēzlēkla deġ il de bu çalāmada ndengeli taraflēdēkō olarak özetlenen daha farklı bir politikayla saġ lamaya çalētġ ē fark edilmikti. Bu durum ise, Tūrkiyeōnin kimliksel deġ erlerinin yeni kartlar dahilinde yeniden araçsallaktēdmasē ve/veya Tūrkiyeōnin partikülarist yaklakēmēnēn yeniden kēkillenmesi anlamēna gelmektedir. Buna ek olarak, Kōrfez Savakē öncesi, esnasē ve sonrasēndaki Türk dēk politikasēnda görülen çēkmazlar, Tūrkiyeōnin Soġ uk Savak sonrasēdönemde uluslararası toplumda hakim olan norm ve inançlar olarak açıklanabilecek makro yükümlölükleriyle, kendi menfaati için bölge devletlerine yönelik olan mikro yükümlölükleri arasēndaki dengeyi kurmasēnēn ne denli zorlaktġ ēnē göstermikti. Kēte Irak Savakēda Tūrkiyeōnin içinde bulunduġ u bölgedeki gelişmeler karkēsēnda tarafsēz kalamayacaġ ēnē gösteren bir başka örnek olmak, ve bunda da bir önceki örnekten farklı olarak en temel rolü uluslararası toplum deġ il de, ABDōnin önleyici ve tek taraflē bir politikayla Tūrkiyeōnin içinde bulunduġ u bölgenin aktörü haline gelmesi oynamētē.

ABD liderliġ indeki gönüllüler koalisyonunun Irak müdahalesini baklatēklarē 20 Mart 2003 tarihi öncesindeki dönem, Tūrkiye açēsēndan Kōrfez Savakē sonrasēnda yani 1990ōlar boyunca Tūrkiyeōnin makro ve mikro yükümlölüklerini dengeleme çabalarēnēn devamē niteliġ inde olduġ u ifade edilebilir. Gerçekten de bu dönemde Tūrkiye, 1990ōlardaki Irak yaklakēmēnēn iki ayaġ ēnē da uygulamaya devam ediyordu. Bir yandan yaklakēmēn Baġ dat ayaġ ēnē oluşturan Saddam Hüseyin yönetimiyle siyasi ve ekonomik ilişkilerini devam ettiriyor, diġ er taraftan Kuzey Irakōa yönelik olarak 1997 senesinde Kuzeyden Kēkif Harekatē

devamlıdır ve sağ lüyordu.  rneğ in Ocak 2003 n
zaten, çekitli temaslarda bulunmak amacıyla Bağ dat n
gidiyor, burada Irak Bakan  Saddam Hüseyin, Bakan Yard nc  Taha Yasin Ramazan ve
Ticaret Bakan  Muhammed Mehdi Salih ile üst düzey g r kmeler ger eklektiriyor ve yap an
basın toplantısında ise bu g r kmelerin  nki ülke *inbirliğinin gelismesi a s ndan çok yararlı*
geçtiğ ini ifade ediyordu.⁹⁵⁴ Diğ er taraftan Körfez Savak n n sonlanmas ndan bu yana
T rkiye nin teklifi  zerine BM Güvenlik Konseyi nin de karar  ile kurulan Güvenlikli Bölge
de, Kuzey Irak taki varlığ  na devam ediyordu. Bu bölgeyi koruyan ve Kuzeyden Kekif
harekat  ad n  alan  eki  G   n n uzat lmas  konusu, Irak savak  öncesi dönemde en son 25
Aral k 2002 tarihinde TBMM de gündeme geliyordu. Kas n 2002 tarihinde yap an genel
seçimler sonrasında TBMM deki sandalyelerin çoğ unluğ unu alan yeni siyasi parti Adalet ve
Kalkınma Partisi (AKP) nin ve meclisteki tek muhalefet partisi olan CHP nin milletvekilleri,
bu defa da, aynen 1990 lar boyunca olduğ u gibi, Kuzeyden Kekif Harekat n n süresini 6 ay
uzatma karar  al yorlard  Kurucular  genel olarak Milli Görük çizgisinden   kan AKP ilerin,
 nceki partilerindeyken (Refah Partisi, Fazilet Partisi, Saadet Partisi) söz konusu  eki  G   
elektirmeleri ve bu gücün PKK n n gelismesine olanak tan l   yönündeki g r klerine
rağ men, iktidara geldiklerinde Kuzeyden Kekif Harekat n n süresinin uzat lmas n n
   .K rd , Türkmeni, Arab , S ryanisinden m terekkil insanların can güvenliğinin
korunması , buraya yönelik herhangi bir hava harekat n n anında tespiti ve bu tespitin
*neticesinde yeniden jenositvari bir harekete gidilmemesi*⁹⁵⁵ amacıyla gerekli olduğ unu ifade
etmeleri ve bu yönde oy kullanmaları yine Türk d k politikasındaki bir devamlığ   gösteriyor
ve iktidara kim gelirse gelsin kendini T rkiye nin d k politikasının bu temel çizgilerine adapte
ettiğ ini gösteren bir örnek oluyordu.⁹⁵⁶ T rkiye nin d k politikasının temel çizgileri de, bu
 al mada belirtilmiş olduğ u gibi Türk komüniteryanizminden ve bu kimliksel değ erlerin
T rkiye ye sunduğ u partikülarist yaklak ndan kaynaklanmaktadır.

⁹⁵⁴ **Ay n Tarihi**, 12 Ocak 2003.

⁹⁵⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.2, 25 Aral k 2002, s. 49.

⁹⁵⁶ Bu noktada Wikileaks belgeleri olarak bilenen ABD yönetiminin i  yaz nma kriptolar ndaki baz  ifadelere yer
vermek de yerinde olacaktı. 26 Aral k 2002 tarihli bir kriptoda not edilm  olduğ u gibi, TBMM nin 25 Aral k
2002 tarihinde Kuzeyden Kekif Harekat n n süresini iktidar  ve muhalefetiyle bir uzlak  içerisinde kabul etmesi,
hem de bunu T rkiye deki kamuoyunun ABD nin Irak da ilgili niyetiyle ilgili bazı küphelerin olduğ u bir
dönemde gerçeklemesi, T rkiye nin Irak s   nmac larla ilgili Körfez kriziyle baklayan ve 1990 lar boyunca da
devam eden endikesinin bir uzant s yd  Dolayısıyla T rkiye nin d k politikasında iktidarda kim olursa olsun,
benzer endiklerlerle kar da yor ve benzer bir tutum içerisine giriyordu. Bkz. *Iraq: Turkish Parliament Renews
Operation Northern Watch*, Reference ID: 02ANKARA9129, Classification: Confidential, 26 Aral k 2002,
<http://wikileaks.org/cable/2002/12/02ANKARA9129.html> (15 Aral k 2013)

Türkiye'nin makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi korumada uyguladığı Irak yaklaşımına devam ettirmesi bakımından 1990'dan devam niteliği taşıdığı da, 1990'dan önemli bir fark da ortaya çıkıyordu. Bu fark, Türk-Amerikan ilişkilerinin 1990'da kıyasla çok daha fazla soru ikaretiyle dolu olmasıdır. Irak Savakının Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli ya da belki de en önemli dönüm noktası olması sebeplerinden biri, Türkiye'nin bu savak ihtimali ortaya çıkmasıyla beraber kurmaya çalıştığı makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengenin hem makro hem de mikro olanda, değil ABD ile ıuzlakamamak, ABD ile doğrudan ııçatılmak olmasıdır. Her ne kadar bu bariz çatırma ABD liderliğindeki koalisyon güçlerinin Irak müdahalesi öncesi dönemde değil de, müdahale esnası ve sonrasında dönemde tam olarak ortaya çıksa da, söz konusu çatırmanın ilk sinyalleri Irak Savakı öncesi dönemde, savak ihtimalinin yavaş yavaş su yüzüne çıktığı dönemde görülmüştür. Bakka bir ifadeyle bu dönemde Türkiye, ne makro yükümlülükleri bağlamında, ne de mikro yükümlülükleri bağlamında ABD ile ıuzlakamıyor ve hatta çatırıyordu.

Gerçekten de, ABD'nin öncelikli olarak Irakın KİŞ sahibi olduğu iddiasıyla kozmopolitan adalet, ikincil olarak da Saddam Hüseyin'in kendi halkına yönelik uyguladığı zulüm sebebiyle insani adalet gerekçesiyle Irak'taki rejimi devirmek amacıyla bir müdahalede bulunma fikri, daha önce de ifade edildiği gibi uluslararası düzenin bariz bir ihlali anlamına gelecekti. Zira bu durum, silahlı kuvvet kullanılarak Irakın ulusal egemenliğinin ihlali demek oluyor ve bu anlamda da uluslararası düzenin olmazsa olmazlarındaki ihlali anlamına geliyordu.

Türkiye açısından Irak'taki rejimin devrilmesi, beraberinde birçok sorun getirecekti. En temel sorun ise Irakın toprak bütünlüğünün tehlikeye girmesi ve sonuç olarak da Irakın parçalanma ihtimalinin ortaya çıkması olacaktır. ABD'nin müdahalesiyle bozulan uluslararası düzenin, Irakın parçalanmasına neden olarak, uluslararası düzenin kalıcı olarak değil ikme ihtimali ise, hem bölgenin tamamında bir istikrarsızlık unsuru olabileceği gibi⁹⁵⁷, Türkiye'nin kendi menfaatleri açısından da temel bir tehdit olacaktır zira 1992'den beri özerk bir yönetime sahip olan Kuzey Iraklılar, Saddam Hüseyin rejimin devrilmesinden sonra bağımsızlıklarını ilan edebilir, Türkiye'nin uzun senelerdir mücadele halinde olduğu ve tehdit algısının merkezinde bulunan terör örgütü PKK'ya destek olabilir ve Türkiye'nin kendi toprak bütünlüğü ve ulusal egemenliği için tehdit tekkil edebilirdi. Zira hatırlanacağı üzere

⁹⁵⁷ Irak'a yönelik bir askeri müdahale fikrinin hıızla geliştii dönemlerde Türkiye'deki kamuoyunda bu savak bölge ve Türkiye açısından bir ııbataklığa dönükebileceği ihtimali konukuluyordu. Bu yöndeki görümler basında sıkça yer alıyordu. Örnek olarak bkz. Bağdat Eski Büyükelçisi Sönmez Köksal, ııTanadığı Saddam Irak'ta terk etmez, **Aksiyon Dergisi**, 3 kubat 2003.

İrak yaklakēmē Kuzey Irak ve Baĵ dat ayaklarēndan dūzenle insani ve kozmopolitan adaleti baĵ daktēmaya yōnelik olarak ortaya çākēyordu. Bakka bir ifadeyle bu dōnemde Tūrkiye, uluslararası dūzenin olmazsa olmazlarē yani Irakōēn egemenlik haklarēnēn korunmasē prensibi ile Kuzey Iraklē Kūrtlerin siyasi, sosyal ve ekonomik gūvenliklerinin saĵ lanmasē arasēndaki dengeyi kurmaya çalākēyor, ve bu kekilde de dūzen-adalet birlikteliĵ ini dēk politikasēnda uygulamaya çalākēyordu. Gerçekten de 1990đlar boyunca, Tūrkiye Kuzey Irak ile siyasi ve ekonomik olarak olumlu ilikkiler geliřtirirken, Tūrkiye Irak yaklakēmēnēn Baĵ dat ayaĵ ēnē ise Kuzey Irakōa yōnelik bir denge unsuru olarak kullanēyordu. Ŗzellikle de Kuzey Irak Bōlgesel Yōnetimiōnin PKK ile yakēnlaktē ē ve/veya PKKōnēn Kuzey Irakōtaki faaliyetlerine gōz yumduĵ u dōnemlerde Tūrkiye Irak yaklakēmēn Baĵ dat ayaĵ ēnē devreye sokarak, Kuzey Irakōa yōnelik caydēēē unsurlar iēeren politikalar uyguluyordu.

Tūrkiyeōnin 1990đlar boyunca Irakōa yōnelik olarak uyguladē ē ve tekvik edici ile caydēēē unsurlardan olukan bu yaklakēmē yukarda da belirtildiĵ i gibi, Tūrkiyeōnin uluslararası dūzenle, adaletin farklı seviyelerini baĵ daktēma arayēkēndan kaynaklanēyordu. Tūrkiyeōnin bu baĵ daktēma arayēē, esasen Tūrkkomūniteryanizminin Tūrkiyeōye sunduĵ u partikūlarist yaklakēndan kaynaklanmētē Zira sōz konusu partikūlarizmin, Tūrkiye Cumhuriyetiōnin kuruluĵ undan bu yana Tūrkiyeōyi uluslararası toplumda hakim olan norm ve inançlar ile kendi menfaatleri arasēndaki dengeyi bulmaya ittē ini ifade etmiřtik. Soĵ uk Savak sonrasē dōnemde uluslararası toplumda adaletle ilgili fikirlerin eskisine oranla çok daha fazla gündeme gelmesi ve dūzenin adaletle birlikte olmasē gerektiĵ inin farkēndalē ē Tūrkiye aēēēndan bir makro yūkūmlölük olarak beliriyordu. Diĵ er taraftan Tūrkkomūniteryanizminin uluslararası dūzene baĵ lēē ē ise, Tūrkiyeōde Tūrkiyeōnin menfaatlerini koruyacak yegane unsur olarak algēđanēyordu. Dolayēēyla bu dōnemde Tūrkiyeōnin tekvik edici ve caydēēē unsurlardan olukan çok ayaklē Irak yaklakēmē, Tūrkiyeōnin, uluslararası dūzeni, adaletin farklı seviyeleriyle baĵ daktēma arayēē olarak algēđanmalē ve bu kekilde okunmalē ē.

Oysaki, Kuzey Irakōnēn gevrēk bir federe devlet halini almasē Tūrkiyeōnin bu kekilde birbirini dengeleyen ve her birine yōnelik de tekvik edici ve caydēēē unsurlar iēeren yaklakēmēnēn artēk uygulanabilir olamayacaĵ ē anlamēna gelecekti. Tūrkiye aēēēndan, uluslararası dūzenin olmazsa olmazlarēnēn ABD liderliĵ indeki gōnüllöler koalisyonu tarafēndan ihlali, bu bakēndan tüm bōlgeye ve Tūrkiyeōye felaket sonuçlar getirebilirdi. Esasen Tūrkiyeōnin bu algēē daha önce de ifade edildiĵ i gibi Tūrkkomūniteryanizminin uluslararası dūzene olan baĵ lēē ēndan kaynaklanēyor, ve Tūrkiye, kendi menfaatlerinin ancak

asē ile sağ lanabileceğ ini dükünüyordu. Bu durum ise, uluslararası toplumun tamamēnē temel, evrensel ve birincil amaçlara hizmet eden bir davranış örneğ i olduğ u düküncesini hatēlatēyordu. Bu çalışmanē kuramsal bölümünden hatēlanacađ ēüzere, Bull, uluslararası düzenin, uluslararası toplumun sadece bir bölmünün değ il ancak her bir üyesinin birarada yakamasēnē kolaylaştıran bir kavram olduğ unu ileri sürmekteydi. Bu bakāndan Türkiyeōnin algēsānda ve dāk politika tercihlerinde, Bullōun ve daha sonra İngiliz Okuluōnun ikinci jenerasyonundan çoğ ulcularē fikirlerini gözlemlemek mümkün görünmektedir.

Yukarda ifade edilenler āđ ānda Irak Savakē öncesi dönemde Türkiye, savakē engellenmesini mikro yükümlölölöl ünün gereğ i olarak belirliyor ve buna yönelik ise yoğ un bir diplomasi trafiğ i ile ABD ile Irak arasēnda her geçen gün artan gerginliğ i yumukatma girişimleri baklatēyordu. Diğer taraftan, bir önceki alt baklāta görölölöl ü gibi bu dönemde uluslararası toplumda hakim olan temel inanç da savakē olmasē gerektiğ i değ ildi. Buna ek olarak zaten BM Güvenlik Konseyi de savakē onaylayan bir karar alamamāēē Kaldēki dünya kamuoyunda da savak karkāē birçok bildiri ve protesto yer alēyor ve uluslararası toplum büyük bir bölünme içinde bulunuyordu. Dolayēsēyla Irakōa yönelik bir savakē diplomasi yoluyla engellemeye çalışmak, Türkiyeōnin bu dönemde uluslararası toplumda hakim olan inanç bağ lamānda hem makro, hem de kendi menfaati bağ lamānda da mikro yükümlölölükleri çerçevesinde hareket etmesi demek oluyordu. Zira açēktēki Irakōaki olasē savak , uluslararası toplum tarafından da onaylanmēyordu. Ancak bu durum, aynē zamanda Türkiyeōnin bu dönemde ne makro yükümlölölükleri ne de mikro yükümlölölükleri bağ lamānda ABD ile anlaşılmadē ēnē gösteriyor, ve bu da Körfez Savakē döneminden önemli bir farklığ a işaret ediyordu. Türkiye ve ABD arasēndaki anlaşmazlıē ān bir çatışmaya dönükmesinin ilk işaretleri ise, savak ihtimalinin kaçēnēmaz hale gelmesiyle ortaya çıkacaktē Bu anlaşmazlık ve hatta çatışmayē Türkiyeōnin bu dönemde uygulamaya koyduğ u yaklaşmē ele alēken incelemek daha uygun görünmektedir.

ABD liderliğ indeki gönüllüler koalisyonunun Irak müdahalesini baklattıklarē20 Mart 2003 tarihinden önceki dönemde, Irak ile BM Güvenlik Konseyi arasēndaki gerginliğ in yavaş yavaş tēmandē ē süreçte Türkiyeōnin Irakōa yönelik olasē bir savak konusundaki yaklaşmē birbirini tamamlayan ve ek zamanlē olarak uygulanan iki boyuttan oluşmaktır. Söz konusu iki boyutun ilki, yani barāçē çözüm arayēdārē Irak-BM gerginliğ inin ilk dönemlerinden itibaren mevcuttu. Ancak özellikle de Ekim 2002 itibariyle ABD Kongresiōnin Amerikan yönetimine Irakōa yönelik askeri güç kullanma yetkisini vermesiyle beraber savak olasēđ ēnē artmasē

ık yaklakēmēnēn ikinci boyutunu devreye sokmuk ve her sebebiyle de bazē yorumlara göre *ñçatallē* olmakla elektirilmiktir.⁹⁵⁸ Söz konusu ikinci boyut, savakē kaçēdēmazlē ē durumunda savaka mūdahil olma girişimleri idi. Siyasi muhalefet tarafēndan da *ñçelinkio*⁹⁵⁹ olarak nitelendirilen söz konusu iki boyutun ek zamanlē olarak uygulanmasē esasēnda bu dönemde Türk dāk politikasēnda, savakē kaçēdēmazlē ē konusunda karkākēdan çēkmazē ve beraberinde de Türkiyeōnin içinde bulunduđu zor durumu gösteriyor, ve Türkiyeōnin makro ve mikro yükümlölükleri arasēdaki dengenin nasē sađ lanacađ ē konusundaki tartēxmalarēn ta kendisini olukturuyordu.

- Türk komüniteryanizminin Amerikan kozmopolitanizmini *sēērlandēma* girişimleri
(1): Barēçēçözüm arayēdare

11 Eylül sonrasē dönemde Irakōa yönelik bir savak baklatēmasē fikrinin ABD tarafēndan sēkça gündeme getirilmesiyle beraber, böyle bir savaka yönelik olarak Türkiyeōnin olukturduğu yaklakēmēn ilk boyutu, barēçēçözüm arayēdare olmuştur. Zira daha önce de ifade edildiği gibi, böyle bir savakē diplomasi yoluyla engellenmesi, Türkiyeōnin hem makro yükümlölükleri açēşēndan, ki uluslararası toplum böyle bir savakē desteklememekteydi; hem de mikro yükümlölükleri yani kendi menfaati açēşēndan en uygun çözüm oluyordu. Açēktēki böyle bir savakē yakanmasē daha önce de belirtilmik olduğu gibi, Türkiyeōnin kendi menfaatleri açēşēndan büyük bir tehlike yaratabilirdi. Bu bağ lamda Türkiye bu dönemde Irak, BM ve ABD üçgeninde yakanan gerginliği i akmak amacēyla bir dizi girişim baklatēyordu. Bu girişimlerin bir kēmē Türkiye tarafēndan doğrudan ABD yönetimiyle kurulan iletişim sonucunda ABD yönetimine bu savakē bölgede yaratacağ ē istikrarsēzlēk unsurlarēnēn hatēlatēmasē oluyor; diğer kēmē Irak yönetimiyle kurulan iletişim sonucunda Saddam Hüseyinōn BM Güvenlik Konseyiōnin KİŞ teftiki hususundaki kararlarēna kayēsēz kartsēz uymasē konusundaki ikna çabalarēnē içeriyor; bir diğer kēmē ise Türkiyeōnin bölge devletlerine yönelik olarak baklattē ē konferanslar zinciriyle savak karkālē ēnēn uluslararası toplumda önemli bir yer edinmesi için gösterilen çabalardan olukuyordu.

Türkiye tarafēndan baklatēdan barēçēçözüm arayēdarenēn ilk örneği i, ABD yönetimine yapēdan telkinlerde kendini gösteriyordu. 16 Ocak 2002 tarihinde dönemin Bakanē Bülent Ecevit ile ABD Bakanē George W. Bush arasēnda gerçekleken görükmede, Ecevit, Irakōtaki

⁹⁵⁸ Mustafa Balbay, **Irak Bataklē ānda Türk-Amerikan Kükileri**, İstanbul: Cumhuriyet Kitaplarē 2011, s.61.

⁹⁵⁹ Genel Bakanē Deniz Baykalōn 14 Ocak 2003 tarihli TBMM Grup Genel Kurulu toplantēsēnda yaptē ē konuşma, TBMM Cumhuriyet Halk Partisi Grup Başkanlē ē **CHPōnin Irak Günlüğ ü**, Ankara: Ekim 2003, s.15.

na kadar yaptıkları onaylamadığı ancak Saddam
ak bütünlüğü açısından büyük bir tehlike yaratacağı ve
bu durumun ise Türkiye'de yaşayan Kürtler açısından örnek teşkil edeceğini Bush'a
iletiyordu.⁹⁶⁰ Diğ er taraftan çok kısa bir süre sonra Başbakan Ecevit'in bu sefer de Saddam
Hüseyin'e mektup yazdığı ve onu UNMOVIC teftikleri konusunda BM Güvenlik Konseyi
kararlarına uymaya çağırıldığı biliniyordu.⁹⁶¹ Başbakan Ecevit ve dönemin Cumhurbaşkanı
Ahmet Necdet Sezer'in Irak'taki Saddam Hüseyin rejiminin önde gelen isimleriyle Ankara'da
çekitli fırsatlar da görüldükleri de biliniyor ve her fırsatta Irak, BM Güvenlik Konseyi
kararlarına uymaya çağırılıyordu. 2002 senesi itibarıyla Irak Başbakan Yardımcısı Tarık
Aziz'in Ankara'daki Başbakan Ecevit, Cumhurbaşkanı Sezer ve Dışkleri Bakanlıkçısı Sina
Gürel ile görüşmelerinde de verilen mesaj aynı oluyordu. Ecevit bu görüşmede, Aziz'i,
"ABD'in elindeki kozu almaya" çağırıyordu.⁹⁶² Dışkleri Bakan Gürel de birçok fırsatta "biz
Irak'a sava istemiyoruz ve bunu engellemek için de elimizden geleni yapıyoruz" diyerek
Türkiye'nin resmi tutumunu göstermiş oluyordu.⁹⁶³

Özellikle de ABD Kongresi'nin ABD yönetimine Irak'a yönelik olarak silahlı kuvvet
kullanma yetkisi verdiği tarihten sonra Türkiye, Irak'a yönelik olası bir savaş karşısında BM
Güvenlik Konseyi'nin yeni bir kararın kart olduğu görüşünü öne sürerek, böyle bir savaşın
uluslararası meşruiyetten yoksun şekilde tek taraflı olarak başlatılmayacağı vurgulamaya
başlıyor ve ABD'ye, uluslararası toplumun birarada yakama kurallarına yani uluslararası
düzenin olmazsa olmazlarına hatırlatıyordu. Türkiye Dışkleri Bakanlık 15 Ekim 2002 tarihli
bir memorandumla bu sava ancak ve ancak BM Güvenlik Konseyi kararı olmasa
durumunda destek verileceğini belirtiyor, aynı şekilde Cumhurbaşkanı Sezer de bu yönde
açıklamalar yapıyordu.⁹⁶⁴

Gerçekten de savaş öncesi dönemde ABD tarafından öne sürülen savaşın hukuki,
siyasi ve ahlaki gerekçelerinin ne derece geçerli olduğu ve bu savaşın gerçekten de Irak'ta
elindeki KİŞ dolayısıyla meydana geldiği Ankara'da hazırlanmış raporlar sonucunda TBMM'deki
oturumlarda da derinlemesine ele alınıyordu. Zira bu dönemde Ankara'da iç işleri
yönelik olarak Irak'taki KİŞ hakkında hazırlanmış Ocak 2003 tarihli raporda Irak'ta nükleer
silah imkanı ve kabiliyetine sahip olmadığı biyolojik silah imkanı ve kabiliyeti konusunda

⁹⁶⁰ Hale, **Turkey, the US and Iraq**, s.95-96.

⁹⁶¹ **Ayın Tarihi**, 4 kış 2002.

⁹⁶² **Ayın Tarihi**, 1 Ekim 2002.

⁹⁶³ **Ayın Tarihi**, 4 Ekim 2002.

⁹⁶⁴ Fikret Bila, **Sivil darbe girişimi ve Ankara'da Irak savaşları** Ankara: Ümit Yayınları 2003, ss.183-190.

imkan ve kabiliyetine ise sahip olduđu u vurgulanıyor, hazârda KİŞİ olmadıđ ẽ ancak kimyasal silah üretme kapasitesine sahip olduđu unun altẽ çiziliyordu.⁹⁶⁵ Bu bađ lamda TBMM’deki oturumlarda, bir taraftan elinde KİŞİ olmayan, havasâna, askerine, cođ rafyasâna hakim olamayan ve Saddam’ın saraylarẽdahil herkeyin BM silah denetçilerinin kontrolü altẽnda olan Irak karkesânda ABD’nin ne niyetle savak baklatmak istediđ i sorgulanıyor⁹⁶⁶ ; bir diđer taraftan da BM Güvenlik Konseyi kararẽ ile onaylanmayan ve dünya kamuoyu tarafẽndan da kabul görmeyen böyle bir savakẽ, tarihte bir ilk olacađ ẽnẽn altẽ çiziliyor ve Türkiye’nin barẽk girikimlerini devam ettirmesinin gerekliliđ i vurgulanıyordu.⁹⁶⁷

ABD tarafẽndan tasarlanan Irak savakẽ ihtimaleri ele alẽnẽrken, Türkiye iç siyasetinde de önemli bir gelişme meydana geliyordu. Kasẽn 2002 itibariyle yapıđan genel seçimler sonucunda Türkiye’de hükümet deđ ikiye ve Adalet ve Kalkẽnma Partisi isimli parti en fazla oy oranẽnẽ alarak, parlamentodaki sandalyelerin çođ unluđ unu alıyor ve tek bakẽna iktidara geliyordu. Yeni hükümetin Bakanlar Kurulu’nun programẽnẽ okurken, ñhükümetimiz Irak yönetiminin BM kararlarẽnẽ tam olarak uygulamasẽ, KİŞİ’den arẽnẽmẽk, komkularẽyla barẽk içinde yakayan bir Irak’ın uluslararası toplum içindeki yerini almasẽ ve sorunun barẽkçẽ yönden çözümünden yanadẽrò diyerek Türkiye’nin olasẽ bir Irak Savakẽ ile ilgili resmi tutumunu da belirtmek oluyordu. Anlakađan oydu ki yeni hükümet de, Bakanlar Kurulu’nun yürüttüđ ü bir önceki hükümet gibi barẽkçẽ çözüm girikimlerini devam ettirecekti zira Gül’ün aynẽ konukmasẽnda ifade ettiđ i yeni hükümet ñ Irak’ın toprak bütünlüđ üne ve siyasi birliđ inin korunmasẽna büyük önem atfetmekte idi, zira ñIrak’ın toprak bütünlüđ ünün bozulmasẽ Ortadođ u’da tüm dengeleri deđ iktirebilirò idi.⁹⁶⁸ Kaldẽki AKP’i bir milletvekilinin bir bakka fẽsatta dile getirdiđ i gibi, hükümetin ñkomku Irak’ın sãcak bir operasyonla oradaki hiçbir insanẽn bakẽnẽn ađ rẽnasẽna ve hayatẽnẽn tehlikeye girmesine gönlü razẽolamazò idi.⁹⁶⁹

Bu bađ lamda AKP hükümetinin de, bir önceki DSP-MHP koalisyon hükümetinin barẽkçẽ çözüm arayẽklarẽnẽ devam ettirdiđ i göze çarpıyordu. Bu bakẽndan Kasẽn 2002’de

⁹⁶⁵ Balbay, **Irak Bataklẽğında Türk-Amerikan Hükükileri**, ss.73-77.

⁹⁶⁶ CHP Genel Başkanẽ Deniz Baykal’ın 28 Ocak 2003 tarihli TBMM Grup Genel Kurulu toplantısẽnda yaptıđ ẽ konuşma, **CHP’nin Irak Günlüđ ü**, Ankara, Ekim 2003, s.24.

⁹⁶⁷ TBMM’de dünya kamuoyu yoklamalarẽnẽ ele alẽndiđ ẽ konukmasẽ için bkz. CHP’i Bülent Hasan Tanla’nın ifadeleri için, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.4, 4 kubat 2003, s.209.

⁹⁶⁸ Bakan Abdullah Gül’ün yukardaki ifadeleri için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.1, 23 Kasẽn 2002, s.58.

⁹⁶⁹ AKP grubu adẽna konuşan Necati Çetinkaya’nın konuşmasẽ için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.2, 25 Aralẽk 2002, s.49.

Önceki hükümet gibi bir yandan ABD ile temas kurup diğ er yandan da Saddam Hüseyinî BM Güvenlik Konseyi kararlarına uymaya çağ ıyordu. Örneğ in aynen bir önceki Bakan Ecevit gibi, Gülün de 2003 senesinin Ocak ayında ABD Bakan Bush ve Irak lideri Saddam Hüseyinî mektup gönderdiğ i biliniyordu. Mektuplarında Bakan Gül, Bush Irakıdaki soruna barıçê bir çözüm bulunmasê gerektiğ i yönündeki mesajı iletirken: Saddam Hüseyinî ise BM Güvenlik Konseyi kararlarına kartsê uymasê gerektiğ i mesajı ifade ediliyordu.⁹⁷⁰ Buna ek olarak Irakla temaslar diplomatik ziyaretler şeklinde de devam ediyordu. Örneğ in 3 kubat 2003 tarihinde de, Irak Bakan Yardıncısı Taha Yasin Ramazan gizlice Ankara'ya Bakan Gül ile görüşmeye geliyordu⁹⁷¹. Bu görüşmede Bakan Gülün olası bir savaê önlemek amacıyla Iraklı lidere, *İrak için çekilin, sizi Türkiye'de misafir edelim* mesajı bile verdiğ i basına yansıyor⁹⁷². Hükümetin bu dönemde, Iraklı liderlerle kurduğ u diplomatik iletişimin yanında düzenli aralıklarla Irakın Ankara Büyükelçisiyle de biraya geldiğ i ve Türkiye'nin Irakın BM Güvenlik Konseyi kararlarına kartsê uymasê gerektiğ i yönündeki telkinlerini bu şekilde de ilettiğ i bilinmekteydi.⁹⁷³ TBMM'nin özellikle 2003 senesinin kubat ayı oturumlarında da Dışkleri Bakan Yakar Yakar, Türkiye'nin Iraklı yetkililerle çok sık görüşerek savaê olasığ ın ortadan kaldırma yönündeki girişimlerini sıralıyor ve Türkiye'nin savaksê çözüm aradığ ın ısrarla altını çiziyordu.⁹⁷⁴

Diğ er taraftan bu dönemde Türkiye, savaê engelleme girişimlerini bölge devletlerine yönelik olarak düzenlediğ i konferanslarla da devam ediyordu. 23 Ocak 2003 tarihinde Ürdün, Suriye, Suudi Arabistan, İran ve Mısırın Dışkleri Bakanları ile katılmayla ve Türkiye'nin ev sahipliğ inde gerçekleş en İrak için bölgesel barı girişiminin ilk toplantısında, bir yandan Irakın toprak bütünlüğü vurgulanıyor ve ABD'ye yönelik olarak da bu krizin çözümünde savaêi düşünülmemesi gerektiğ inin altını çiziliyor, diğ er taraftan ise Irak lideri BM kararlarına kayıtsê kartsê uymaya, ve UNMOVIC'in Kasım 2002'den beri yeniden baklattığı teftiklerini kolaylaştırmaya çağ ıyordu.⁹⁷⁵ Diğ er taraftan toplu konferanslar ve bildiriler dışında Türkiye bu dönemde bölge devletleriyle birebir kurduğ u ikili diyaloglarda da olası bir Irak savaê ile ilgili hep aynı mesajı veriyordu. Örneğ in yine 2003 senesinin Ocak ayında Bakan Abdullah Gül Ortadoğ u ziyaretlerine bakıyor ve her devlet lideriyle Irakla

⁹⁷⁰ **Ayın Tarihi**, 18 Ocak 2003.

⁹⁷¹ **Milliyet**, Bakan detay vermedi, 12 kubat 2003.

⁹⁷² **Milliyet**, Çekilin, Türkiye'de sizi misafir edelim, 11 kubat 2003.

⁹⁷³ Bkz. Bakan Gülün Irakın Ankara Büyükelçisi Talip Abid Salih El Dileymi ile görüşmesi, **Ayın Tarihi**, 31 Ocak 2003.

⁹⁷⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.5, 20 kubat 2003, s.224.

⁹⁷⁵ **Ayın Tarihi**, 23 Ocak 2003.

Aynē şekilde aynē ayēn sonundaki 31 Ocak 2003 tarihli 1 barāççē çözümlü olduğunu, ve savakēn tüm bölge adēna olumsuz sonuçlarēolacaj ēnēvurguluyordu.⁹⁷⁷

Öte yandan yine 2003 senesinin Ocak ayēnda Dēdikleri Bakanē Yakar Yakē, basēna yaptđ ē bir açağlamada, ABDōnin bölgeye Türkiye üzerinden askeri yē ēnak yapmak istemesi ve bu şekilde de savakē baklatmak istemesine *“Bu noktada Türkiye'nin çēkarlarē öne çēkēyor. Komumuza saldıēē için topraklarēnēē açmāk oluyoruz”* diyerek böyle bir savakēn Türkiyeōnin menfaatine aykēē olduğunu açağça ifade ediyordu.⁹⁷⁸ Diğer taraftan Bakan Gulān dēk politika danēmanē Ahmet Davutođ lu da basēna verdiğ i bir demeçte, *“küresel barāē sağ larken, bölgesel istikrarē zedelersek, çok daha kaotik bir ortam doğabilir”* ifadesini kullanēyordu.⁹⁷⁹ Anlakēdan, öncelikle *“kozmpolitan adaletō adēna hareket ettiğ ini iddia eden ABDōnin Irakōa bir savak baklatmasē Türkiye tarafēndan istikrara, düzenin ta kendisine bir tehlike olarak algēdanēyordu. Baka bir ifadeyle ABDōnin adalet gerekçesiyle uluslararası düzeni bozmaya girişmesi, uluslararası düzene büyük önem atfeden Türkiye tarafēndan endikeyle karkēdanēyor çünkü ABDōnin doğ rularē çerçevesinde yeni bir düzen kurulmasē için var olan düzenin ihlal edildiğ i bir ortamda adaletin de nasē var olabileceğ i önemli bir endike kaynağ ē oluyordu. Diğer taraftan Davutođ lu, bu yaklakēnēn Türk dēk politikasēnda bir devamlēēk unsuru olduğunun da kú sözlerle altēnē çizmeyi ihmal etmiyordu: *“Irakōn toprak bütünlüğ ü, Kuzey Irakōa ortaya çēkabilecek yeni olukmlar ve her türlü bölünmenin zararlarē gibi kē mēē çizgiler diye ifade edilen temel kaygēlar dün de vardē, yarēn da olacak. Bu anlamda bir süreklilik var.”*⁹⁸⁰*

Görülen oydu ki, 11 Eylül 2001 saldıēlarē sonrası ABDōnin stratejik önceliklerini belirlemesi ile Irak, öncelikle ABDōnin ve dolayēēyla da uluslararası toplumun en hararetli gündem maddelerinden biri haline gelmişti. ABD tarafēndan Irakōa yönelik olarak bir müdahalenin baklatēma fikrinin ortaya çēkmasē Türkiye açaēından hem makro yükümlölükleri hem de mikro yükümlölükleri aleyhine bir durum yaratēyordu. Bu sebeple Türkiyeōnin resmi tutumu söz konusu krizi diplomasi yoluyla barāççē şekilde çözümlmek yönünde oluyor ve hem ABD, hem Irak hem de bölge devletleriyle geliētirilen diyaloglarla

⁹⁷⁶ **Ayēn Tarihi**, Ocak 2003.

⁹⁷⁷ **Ayēn Tarihi**, 31 Ocak 2003.

⁹⁷⁸ **Ayēn Tarihi**, 3 Ocak 2003.

⁹⁷⁹ Ahmet Davutoğ lu'nun 13 Ocak 2003 tarihinde Milliyet gazetesinden Derya Sazak'da yaptđ ē görükmē, Ahmet Davutoğ lu, **Teoriden Pratijē Türk Dēk Politikasē üzerine konukmlar** içinde (89-94), İstanbul: Küre Yayınlarē 2013, s.89.

⁹⁸⁰ Ibid. s.90.

ka bir ifadeyle, Türkiye, ıkmasē muhtemel olan bōyle
āmlarla bir yandan makro yōkūmlōlōkleri çerçevesinde
hareket ediyor, ōnkō uluslararası toplumda ABDōnin dayanāmacē gerekçeleri karkēsānda
bōyōk bir bōlōnme ve ōnemli bir savak karkālē ē mevcuttu, bir dī ēer yandan da kendi
menfaatini garanti almaya alāēē āndan mikro yōkūmlōlōklerinin gereē ini yerine getiriyordu.
Kaldē ki Tōrkiyeēde iktidara kim gelirse gelsin, atāmalarēn diplomasiyle ōzōmōnōn
Tōrkiyeōnin dēk politikasēnda bir devamlāēk unsuru olduē u tekrar gōrōlmōk oluyordu.
Anlakēdan, ulus, mekruiyet ve barēk ūgenin ōzetlediē imiz Tōrk komōniteryanizminin,
uluslararasıdōzene baē lāē ē birçok noktada kendini gōsteriyordu.

Dī ēer taraftan, Tōrkiye, uluslararası dōzenin olmazsa olmazlarē lehine olan bu
yaklakēmēyla, bu dōnemki ABDōden tamamen ayrēēyordu. Zira Tōrkiyeōnin partikularizminin
kendisine saē ladē ē esneklik, sōz konusu savakē engellemek amacēyla tōm diplomasi
kanallarēnē amasēnē tevkik ederken, ABDōnin evrenselcilī ē ise, ABDōnin Irakōē daimi
dōkman olarak gōrmesine neden oluyordu. Tōrkiye ise bu dōkmanlē ē diplomasi ile ōzmeye
alāēken, esasen Tōrk komōniteryanizminin Amerikan kozmopolitanizmini sēālandēma
abalarēna kahit olunuyordu. Bu durum, bir dī ēer taraftan da ABDōnin dayanāmacē
gerekçelerinin gerçekten de uluslararası toplumun genelinde olduē u gibi, Tōrkiye tarafēndan
da kabul edilemediē ini yani ABDōnin dayanāmacē gerekçelerinin sēālarēnē gōsteriyordu.

- Tōrk komōniteryanizmini Amerikan kozmopolitanizmini sēālandēma girikimleri
(2): Olasē bir savaka mōdahil olma girikimleri

Tōrkiyeōnin olasē bir Irak Savakē konusundaki yaklakēmēnēnēn ēbarāē ōzōm
arayēklarēō boyutuna zamanla bir bakka boyut daha eklenmiktir. Bu boyut, savakēn
kaēēmazlē ēnēn ortaya ıkmasēyla beraber Tōrkiyeōnin savaka mōdahil olma girikimleridir.
Tōrkiyeōnin olasē bir Irak savakē yaklakēmēnēn bu ikinci boyutu beraberinde birçok tartāmāyē
da getiriyordu. Zira savakēn kaēēmazlē ēnēn ortaya ıkmasē Tōrk dēk politikasēnda bōyōk bir
ıkma yarātēyor ve bu dōnemde Tōrkiyeōnin makro ve mikro yōkūmlōlōkleri arasēndaki
dengeyi nasē saē layacaē ē hem kamuoyu nezdinde hem devletin farklı kuruluqlarē arasēnda
hem de TBMM oturumlarēnda tartāēdan en temel konu oluyordu.

Gerçekten de savakēn kaēēmazlē ē fikri ortaya ēktēa, Tōrkiye, sōz konusu
savaka mōdahil olup olmasē ve/veya ne derece mōdahil olacaē ēnē tartāmaya baklēyordu.
ōzellikle de yeni hōkōmetin belirli isimlerince dile getirildiē i gibi Tōrkiyeōnin ēulusal

etmesi gerektiği fikri çoğu zaman bu dönemdeki yeni temel hedefi oluyordu. Zira olası bir savağa hazırlık, Türkiye'nin Irak-BM gerginliğinin çıktığı ilk dönemlerden beri gösterdiği savağa engelleme ve krizi barışçıl şekilde çözme çabalarıyla uyukmayan ve dış politikaya çelikliliği olan bir unsur olarak görülüyordu. Yapılan eleştirilerde bu anlamda bir haksızlık payı olmasıyla beraber, her ne kadar dönemin Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'nin savağa hazırlıklarıyla Irak'a yönelik caydırıcılık sebebiyle yapıldığı öne sürülmüş olsa da⁹⁸¹, esasen burada önemli şekilde göze çarpan Türkiye'nin içinde bulunduğu zor şartlar oluyordu. Örneğin dönemin Başbakanı Gül, savağa kaçınılmazlığı ile ilerleyen zamanla iyice su yüzüne çıkması sebebiyle, 2003 senesinin kış ayının başında Türkiye'nin artık *bu işin dışındayız* diyemeyeceğini belirtiyor ve ekliyordu ki *Bu saatten sonra Türkiye'nin çıkarları devreye girmektedir*.⁹⁸² Bu bakımdan, Türkiye ne şekilde davranırsa ulusal çıkarlarına uygun davranmamak olacağı sorusuna verilen farklı cevaplar, bu dönemde dış politikada karkasından temel sorun oluyordu.

Gerçekten de, daha önceki dönemlerde olduğu gibi, Türkiye'nin kimliksel değerlerinden gelen partikülerist yaklaşım, bu dönemde de Türkiye'yi orta yol bulmaya yani uluslararası toplumda hakim olan norm ve inançlarla kendi menfaati arasındaki dengeyi bulmaya itiyordu. Uluslararası toplum, ABD liderliğinde Irak'a yönelik olası bir müdahaleyi onaylamıyordu. Bu bakımdan Türkiye'nin makro yükümlülüğü, ABD ile beraber hareket etmemesini yani uluslararası düzen çerçevesinde hareket etmesini gerekli kılıyordu. Ancak diğer taraftan da ABD'nin Irak'a yönelik bir müdahalesinin zamanla kesinlik kazanması Türkiye açısından bir çıkmaz yaratıyordu. BM Güvenlik Konseyi kararının olmadığı ve dünya kamuoyunda da çok büyük bir savağa karşılığı mevcut olduğu gibi, Türkiye'deki kamuoyunda da o dönem yapılan araştırmalarda %85 oranında savağa karşılığı ile mevcut olduğu⁹⁸³ bu durum karşısında, Türkiye'nin mikro yükümlülüğüne yönelik olarak yani kendi menfaatlerini garantilemek amacıyla nasıl davranması gerektiği, Türk dış politikasında karkasından en temel çıkmaz oluyor ve bu çıkmaz en temel itibarıyla de kendini yine TBMM oturumlarında ve devletin farklı kurumlarında yapılan açıklamalarında gösteriyordu. Zira

⁹⁸¹ Gerçekten de dönemin Dışişleri Bakanlığı Yabancı TBMM'deki oturumlarından birinde, Türkiye'nin bir taraftan Amerikalılarla savağa hazırlıklarıyla girmeye bakılması, diğer taraftan Irak'a barışçıl çözüm arayışlarıyla devam etmesi sebebiyle yapılan ıncelikli eleştirilerini ele almak ve hükümetin bunu çelikli olarak görmediğini çünkü Türkiye'nin savağa hazırlıklarıyla Irak'a yönelik caydırıcılık oluşturmak ve barışçıl çözümü de bu şekilde kolaylaştırmak amacıyla sebebiyle yapıldığı iddiaları sürmüştür. Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.5, 20 kışat 2003, s. 225.

⁹⁸² Balbay, **Irak Bataklığında Türk-Amerikan İlişkileri**, ss. 79-81.

⁹⁸³ Nasuh Uslu, Metin Toprak, İbrahim Dalmış, Ertan Aydın, *Türk Public Opinion towards the United-States in the Context of the Iraq Question*, **MERIA Journal**, Vol.9, No.3, 2005.

İçerilmazlê ekarêşênda Türkiye'nin kendi menfaaatini
e gerektiği ve dolayêşyla da makro ve mikro
yükümlülüklerini nasê dengelemesi gerektiği konusunda farklı alternatifler ortaya
koyuyorlardê

Türkiye'nin olası bir Irak savakına yönelik yaklaşımın ikinci boyutunun yani
savaka müdahil olma fikrinin filizlenmesi, esas itibariyle 11 Eylül 2001 sonrası dönemde
ABD liderliğindeki bir koalisyonun Irak'taki rejimi devirmek amacıyla Irak'a yönelik askeri
bir müdahale baklatma fikrinin ortaya çıkmasıyla beraber, Kuzey Irak'ta meydana gelen
birtakım gelişmelerden ileri geliyordu. Gerçekten de, olası bir savak durumunda Türkiye'nin
ABD ile beraber hareket ederek bu savaka müdahil olma fikrinin filizlenmesinde Kuzey
Irak'taki Kürt hareketlerinin PKK'ya sağ layacağı destek ihtimalinin Bağdat'taki rejimin
devrilmesi ile beraber daha fazla olacağı, diğ er yandan da Kuzey Iraklı Kürtlerin bağ şmsêzlêk
isteklerinin sonucunda Bağdat yönetiminden kopma ihtimalinin gündeme gelmesi oluyordu.
Örneğ in 11 Eylül 2001 saldırılarından akabinde Irak'ın ABD'nin ker ekseni listesinde yer
almasıyla gündeme gelen Irak'a yönelik muhtemel bir müdahale fikri karkêşênda, dönemin
Genelkurmay Başkanê Hüseyin Kêvrêkođ lu, böyle bir müdahalenin Kuzey Irak'ta bağ şmsêz bir
Kürt devletine neden olabileceğ ini, bunun Türkiye açısından ise büyük sêkêntê olacağı êne ifade
ediyordu⁹⁸⁴. Türk komüniteryanizminin uluslararası düzene olan bağ lđêşê böylece her fêrsatta
kendini gösteriyordu.

Diğ er taraftan Kuzey Irak'ta meydana gelen bazı gelişmeler de Türkiye'nin
endikelerini arttıran önemli bir faktör oluyordu. Örneğ in, Ekim 2002 itibariyle Kuzey Irak'taki
KYB lideri Celal Talabani ve KDP lideri Mesud Barzani, düzenledikleri toplantıyla biraraya
geliyor ve aralarında 1990'dan boyunca süregelen zaman zaman sertleşen ve çatışmaya
dönüken zaman zaman ise yumuşayan ilişkileri normalleştirmeye yönelik bir dizi anlaşma
imzaladıklarıêne ilan ediyorlardê⁹⁸⁵ Bu toplantılardan esnasında Kuzey Irak'taki iki siyasi grubun
taslak bir anayasa hazırlamaları ise ayrıca dikkat çekiyordu. Hazırlanan söz konusu taslak
anayasaya, Kuzey Irak'ta petrol zengini bölgelerin ilerde Irak'ın federal bir devlete dönüşmesi
sonucunda Kürt Bölgesel Yönetimi'ne ait olacağı Kerkük'ün Kürt başkenti olması gerektiğ i
ve Kürtlerin kendi silahlê kuvvetlerini kendilerinin oluşturmaları gerektiğ i ve Kürt Bölgesel

⁹⁸⁴ **Milliyet**, "Kürt devletini hazmedemeyiz", 26 Aralık 2001.

⁹⁸⁵ **Ayê Tarihi**, 2 Ekim 2002.

nde ayrılma hakkının olması gerektiği unsurları

İl Bölgesel Kürt Parlamentosu'na adıyla yapılan bu toplantılarda Kuzey Irak'taki farklı Kürt grupların birbirleriyle çatışmamaya söz vermeleri, Türkiye açısından olumlu bir gelişme kabul edilebilirdi. Zira hatırlanacağı üzere 1990'larda iki grup arasındaki çatışma Kuzey Irak'ta bir güç boşluğu yaratabilmekte ve bu da PKK'ya burada barınması için elverişli koşullar sağlamaktaydı. Bu durum karşısında ise Türkiye, KYB ve KDP arasındaki 1990'lar boyunca süregelen çatışmalar sona erdirmek için kendisi öncü olmak ve Ankara sürecini başlatmıştı. Ancak 2002 senesine gelindiğinde tam da ABD'nin Irak'a yönelik olası bir müdahale ihtimali gündemdeyken, Talabani ve Barzani'nin ilişkilerini normalleştirme kararı akabinde taslak bir anayasa hazırlamaları Türkiye tarafından çok da normal karşılanamıyordu. Türkiye'nin endikisi kendini en temel itibarıyla dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Sina Gürel'in kullandığı ifadelerinde gösteriyordu: "*Çatışma grubunun toplanması bizi tedirgin eden bir olay değil. Sadece böyle girişimlerin yeni bir devlet kuruluyormuş izlenimi vermesini istemeyiz. Böyle gösteriler başlarsa ölçü kaçır. Buna kimsenin hakkı yok*".⁹⁸⁷ Bu açıklamadan çok kısa bir süre sonra ABD Kongresi'nin yönetime, Irak'a yönelik askeri kuvvet kullanma yetkisi vermesi savakın kaçınılmazlığına yavaş yavaş ortaya koymasına sebebiyle, Türkiye'nin endikelerini körükleyen bir durum oluyor ve Türkiye böyle bir savak bakılaması ve Saddam Hüseyin'in devrilmesi durumunda, Kuzey Irak'ta bağımsız bir devletin oluşma ihtimalini tartışmaya başlıyordu.

Bu dönemde Türkiye, savakın kaçınılmazlığı konusunda karşılaştığı çözümlerle ilgili kendi komuoyu, meclis oturumları ve devletin farklı kurumları bünyesinde ilerleyen sayfalarda değinileceği gibi derin tartışmalar yaparken, bir yandan da ABD'nin Irak'a yönelik olası bir savak durumunda Türkiye ile nasıl işbirliği yapabileceği konusunda Türkiye'yi bilgilendirme çabalarıyla karşılaşıyordu. Gerçekten de ABD, Türkiye'den beklediği desteği her ne kadar 2002 senesinin yaz aylarında somut olarak dile getirmiş olsa da, ilki 15 Ekim 2002 tarihinde gerçekleşen ve 2003 senesinin Mart ayına kadar devam eden brifinglerde, başta Savunma Bakanı yardımcısı Paul Wolfowitz ve aynı bakanlığına üst düzey yetkililerinin olduğu ABD'li heyetler, önce Ecevit hükümetine daha sonra ise iktidarı devralan Gül hükümetine ve Genelkurmay Başkanlığına Saddam Hüseyin rejimiyle ilgili düşüncelerini ve

⁹⁸⁶ Tam da bu noktada, Henry Kissinger'e göre Kürtler, özerklik için bağımsızlıktan sadece mikroskobik derecede farklı görüyorlardı. Bkz. Henry Kissinger, Reflections on a sovereign Iraq, **Kurdistan Observer**, 8 kış 2004, Bill Park, "Iraq's Kurds and Turkey: Challenges for US Policy", **Parameters**, Vol.34, No.3, 2004, s.20.

⁹⁸⁷ **Aynı Tarih**, 4 Ekim 2002.

Brifinglerde ABD, Saddam Hüseyin rejimini devirmek amacıyla Türkiye'den destek beklediğini belirtiyor ve Türkiye'den taleplerini dile getiriyordu.⁹⁸⁸ Bu taleplere göre Türkiye koalisyon kuvvetlerinin kendi toprakları üzerinden Kuzey cephesinin açılmasına izin vererek Irak'a girmelerine izin verirse, Irak ordusu kuzeyden ve güneyden iki cepheye karşı savakacağından kısa sürede yenilgi alabilecek ve savak kısa sürede tamamlanması uzun sürmesine kıyasla daha az olumsuz bir unsur olabilecekken, brifinglerdeki birkaç konu Türkiye açısından endişe uyandırıyor. Bu konulardan ilki ABD'nin Türk toprakları üzerinde çok geniş çapta asker bulundurma talebi oluyordu. Zira bu durum Türkiye'nin doğrudan savak tarafı haline getirmesinin de ötesinde Türkiye'yi Irak'ın hedefi haline getirecekti. İkinci konu, bu dönemle ilgili yapılan detaylı bir araştırmanın gözler önüne serdiği gibi, söz konusu brifinglerde ABD'nin Irak'taki terör örgütlerinden bahsederken sadece El-Kaide ve Ensar El İslam isimindeki iki terörist gruba referans gösterirken, PKK'nın buradaki terör unsurları arasında belirtilmiyor olması Türk heyetinin dikkatini çekiyor ve ister istemez de *İrrejinin deş immesinden sonra deş imiden önce silahlandırılıp eş itilen Kürt grupları kendi başına hareket ederlerse ne olacak?* sorusu akıllara geliyordu.⁹⁸⁹

Görülen oydu ki, ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrasında tüm resmi belgelerinde de belirtmiş olduğu gibi netleştirdiği stratejik öncelikleri vardı ve ABD'nin Irak'a yönelik bir savaktaki stratejik önceliği de Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi ve bölgenin El Kaide ve onun gibi radikal dinci terör örgütlerinden temizlenmesi oluyordu. Her ne kadar 11 Eylül 2001 tarihi akabinde Türkiye, yıllardır mücadele halinde olduğu PKK terör örgütüne karşı bir müttefik kazanmış olduğu unu düşünse de ve ABD de birçok farsatta terör örgütü listesinde PKK'nın olduğu belirtmiş olsa da, Irak'taki rejimin devrilmesi amacıyla güden bu kadar kritik bir savakta, ABD, Türkiye'nin endişelerini anlamakta zorlanıyor, tarafların stratejik öncelikleri birbiriyle örtük müydü.

Esasen bu, 11 Eylül sonrası ortamda Amerikan kozmopolitaniziminin ABD'ye sunduğu evrenselci yaklaşımın bir yansıması oluyordu. Zira 11 Eylül sonrasında ABD'nin netleştirdiği stratejik önceliklerinde, ABD'nin her ekseninde kimlerin, hangi rejimlerin ve hangi terör örgütlerinin olduğu belliydi. Amerikan kozmopolitanizminin ABD'ye sunduğu evrenselci yaklaşım, ABD'yi bir kere daha çevresini siyah/beyaz görmeye itiyor ve ABD,

⁹⁸⁸ Balbay, *Irak Bataklığında Türk-Amerikan ilişkileri*, ss.11-12.

⁹⁸⁹ Ibid., s.16, 26.

umakta zorlanıyordu. ABD'ye göre Türkiye'nin böyle
bu destek, ekonomik destek veya Türk askerlerinin
komutasının bir Türk komutana ait olması gibi konularla bağılantı pazarlığına tabi
olmamalıydı⁹⁹⁰ Çünkü ABD'ye göre, ABD'nin öncelikli olarak kozmopolitan adalet, sonra
ise insani adalet gerekçeleriyle planladığı bu savaş, nâhlaken doğrudur ve bu doğruluk
Türkiye dahil herkes için geçerli, Saddam Hüseyin'in devrilmesi herkes için yararlı idi.
Anlatılan oydu ki, tarihin eski sayfalarında Bakan İsmet İnönü'ye gönderilen Johnson
mektubunda olduğu gibi, Amerikan kozmopolitanizmi, bir kere daha Türkiye'ye neyin tehdit
olduğunu neyin ise olmadığının dikte ettiriyordu. Buna karşılık Türk komüniteryanizmi ise
yine Amerikan kozmopolitanizmini sınırlama gayreti gösteriyordu.

Irak Savaşı öncesi dönemde Türk komüniteryanizminin Amerikan
kozmpolitanizmini sınırlama girişimleri öncelikle Türk liderlerin söylemlerinde
kendisini gösteriyordu. ABD'li heyetlerin brifinglerinin devam ettiği ve Türkiye'ye yönelik
taleplerini de Türkiye Dışkleri Bakanlığına ilettikleri dönemde ABD'li Genelkurmay
Bakanının Türk mevkidaki ziyareti, *Myers talepleri seraladı*, Özkök *değeririni dedi*
şeklinde basına yansiyordu.⁹⁹¹ Diğer taraftan Bakan Gül de bu dönemde ABD tarafından
Türkiye'ye iletilen talepler arasında bulunan, Türk askerlerinin Irak'a girmesi gerektiği olası
bir durumda ABD'li bir komutan tarafından komuta edileceği konusuna parmak basıyor ve
komutan sorunu hakkında, *Türk askerinin komutanı elbette Türk komutan olur. Bunun tersi
düşünülemez. Bu konudaki hassasiyetimiz tartışılacak bir hassasiyet değildir*⁹⁹² sözleriyle
açıklama yapıyordu. Ancak Türk komüniteryanizminin Amerikan kozmpolitanizmini
sınırlama girişimleri esas itibarıyla ABD'nin 13 Ocak 2003 tarihinde Türkiye'ye
gönderdiği Türkiye-ABD Hükümetleri arasında Irak hareketine ilişkin karşılıklı destek ve
ikbirliği hakkında mutabakat muhtırası belgesi sonrasında belgenin içinde Türkiye tarafından
kabul edilemez unsurların olması sebebiyle⁹⁹³, 1 Şubat 2003 tarihi itibarıyla başlayan ve 27
gün süren ABD ile askeri mutabakat muhtırası müzakerelerini yürüten heyet tarafından
gerçekleştirilecekti.

Gerçekten de Türk komüniteryanizminin Amerikan kozmpolitanizmini
sınırlama çabaları söz konusu müzakereler esnasında son derece netlekiyordu. Zira heyet

⁹⁹⁰ Balbay, *Irak Bataklığında Türk-Amerikan Kırkıları*, s.133.

⁹⁹¹ *Milliyet*, *Myers talepleri seraladı* Özkök *değeririni dedi*. 21 Ocak 2003.

⁹⁹² *Milliyet*, *Çekilin, Türkiye'de sizi misafir edelim*, 11 Şubat 2003.

⁹⁹³ Türk Heyetinin Başkan Büyükelçi Deniz Bölükbaşı'nın ifadesiyle *Bu yaklaşımın muhatapları ancak manda
altında bir ülke olabilirdi*, Deniz Bölükbaşı, *1 Mart Vakası*, İstanbul: Doğan Kitap, 2008, ss.24-26.

, söz konusu müzakereler esnasında çatılan anlayışlar, Irak Savakına, Irakîtan gelebilecek göçü engellemek, PKKînin güçlenmesini engellemek ve Türkmenleri hedef alabilecek saldırılara karkê caydırêdêk saîlamak gibi temel amaçlar sebebiyle girmeyi dükünebilirdi. Ancak müzakereler esnasında ABDî heyet tarafîndan teklif edilen birçok unsur bu üç amacêköstekleyici bir rol oynuyor ve özellikle de Türkiye, Kuzey Irak gibi doîrudan kendi menfaatini ilgilendiren bir konuda ABDînin uzlakmaz ve hatta engelleyici tutumuyla karkêdakêyordu. Türk birliklerinin Kuzey Irakîta girmesi, görev alanêkomuta düzenlemeleri; Kuzey Irakîtaki Kürt gruplara silah ve teçhizat saîlanması, askeri hareket kapsamîndaki faaliyetlerde Türkiyeînin bilgi ve söz sahibi olmasê gibi konular⁹⁹⁴ Türkiye ve ABD arasîndaki en temel anlakmazlık sebebi oluyordu. Türkiye savaka ABD ile birlikte girmesi durumunda, Kuzey Irakîta savak esnasında daha fazla söz sahibi olmak isterken, ABDînin buna izin vermek istemediî i anlakêdêyordu. Görülen oydu ki özellikle de 2002 yazında Kürt Parlamentosuînun toplanmasîndan beri Türkiyeîyi endikeye sevkeden Kuzey Irakîdaki gelişmeler, bir savak olmasê durumunda, Türkiyeîyi büyük bir sêkîntêya sokacak çünkü buradaki Kürt unsurlar, rejim karkêe olmalarê sebebiyle, ABDînin bu savaktaki en temel müttefikî olacaklardê⁹⁹⁵. Öyle ki bu dönemde ABDînin Kuzey Irakîta konuklanan PKK ile de doîrudan temas kurduî u bilgisi Türkiyeîye ulakêyor⁹⁹⁶ ve bir yandan Genelkurmay Bakanê Özkök, Amerikalê mevkidakîne⁹⁹⁷; bir diîer yandan da Dêkileri Bakanlîî sôzcüsü Uîur Ziyâl, ABDînin Ankara Büyükelçisi Robert Pearsonê bu konuda uyarmak zorunda kalêyor ancak ABDî yetkililer her defasînda bu iddialarî yersiz olduî unu vurguluyordu.⁹⁹⁸

Dönemin NATO Büyükelçisi Onur Öymenîin ifade ettiî i gibi bu dönemde Türkiye açsîndan her ne kadar îhem ulusal çêkarê savunmak hem de her konuda Amerika ile tam bir uyum içerisinde olmak büsbütün zor⁹⁹⁹ idiyse de, askeri mutabakat muhtêrasînî yanê sêra Irakîda ilgili Türkiyeînin kêmêzêhatlarîni içeren siyasi belge ve Türkiyeîye yönelik ekonomik yardım paketinin de müzakere edildiî i bu müzakere süreci sonucunda ortaya çêkan belge,

⁹⁹⁴ Ibid., ss.36-39.

⁹⁹⁵ Ibid., s.39.

⁹⁹⁶ Özellikle bu dönemde gazeteci Can Dünderî, PKKîdarî ABDî yetkililerle görüştükleri anê gösteren bir fotoî rafêpaylakmasêbüyük yankêuyandêrmêktê. Bkz. Can Dünder, îBaîdak kurmayan bu adam kim?ò, **Milliyet**, 23 Ocak 2003.

⁹⁹⁷ **Milliyet**, îMyersê PKK sitemiò, 22 Ocak 2003.

⁹⁹⁸ Turkey: Press Alegations for US Government for PKK, Reference ID: 03ANKARA549, Classification: Secret, 23 Ocak 2003, <http://wikileaks.org/cable/2003/01/03ANKARA549.html> , (15 Aralêk 2003). Bu konuda Büyükelçi Pearson, kendi iç yazêma kriptolarînda, Türkiyeîdeki muhalif medyanî her ne kadar az okuyucuya hitap etse de devlet kademesindeki kîkilerin ABD hakkîndaki düküncelerinin olukmasînda önemli rol oynadîî ne ifade etmiştir.

⁹⁹⁹ Onur Öymen, **Uçurumun Kenarînda DêkPolitika**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012, s.14.

Gerçekten de ABD liderliğindeki gönüllüler koalisyonunun 20 Mart 2003 tarihinde baklatıldıklaŕe Irak müdahalesi öncesi dönemde, TBMM'de gerçekleşen oturumlarda, Türkiye'nin Irak'a yönelik bir müdahaleye katılmaması gerektiğini ve mutlaka savak dâle kalması gerektiğini öne sürenler, Türkiye'nin *ulusal onurunu, ulusal kimliğini ve ulusal değerlerini* ancak savak dâle kalarak koruyabileceğini öne sürüyor, ve Türkiye'nin *bu gayri ahlaki, gayri hukuki ve gayri meşru savak* taraf olarak insanlık vicdanı ve tarih önünde Amerika'ya suç ortağı durumuna düşmesi gerektiğini vurguluyorlardı¹⁰⁰¹. Bu görüğe göre Türkiye, uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç çerçevesinde hareket etmeli, *globalleşen dünyada...bütün dünyanın meydanlarında, sokaklarında yürüyen o insanların haykırına* kulak vermeli, onlara öncülük görevi yapmalıdı. ¹⁰⁰²

419

dan beri savunan Sezer¹⁰⁰³, Türkiye'nin de mekrulu u ay lamıyor ve bu tutumuyla hükümetten önemli şekilde ayrıyordu.¹⁰⁰⁴ Türkiye'nin ABD ile beraber savaka girmemesi gerektiğini düşünenlere göre, Türkiye uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç çerçevesinde hareket ederek, kendi menfaatini koruyabilirdi başka bir ifadeyle Türkiye makro yükümlülükleri çerçevesinde hareket ederse ancak mikro yükümlülüklerini de yerine getirmek olacaktı Zira savaka sürüklenmek Türkiye açısından yeni tehditlerle yüzleşmesi anlamına gelecek ve Türkiye hem Türk askerini o bölgede istemeyen ve bu yönde açıklamalar yapan Kuzey Irak'taki Kürt liderlerin¹⁰⁰⁵, hem de ABD ile beraber hareket ettiğini için de Bağdat yönetiminin hedefi haline gelecekti. Esasen bu görüş, bu çalışmanın kuramsal bölümünde ele alındığı gibi, Bull'un, uluslararası düzenin, uluslararası toplumun tamamının temel, evrensel ve birincil amaçlarına hizmet ettiğini ifade ettiğini düşüncesini hatırlatıyordu.¹⁰⁰⁶ Başka bir ifadeyle Bull'a göre, uluslararası toplumun birarada yakama kuralları bu toplumun her bir üyesinin menfaatineydi. Dolayısıyla bu dönemde Türkiye'de savak karkarı olan kesimde, uluslararası düzenin bozulmasının bakta Türkiye ve Irak'ta içinde bulunduğunu bölgeye büyük zarar vereceğini inancıyla bulunmaktaydı. Anladıkdan o zamana kadar olduğu gibi çoğu ulcu görüş, Türkiye'nin dış politika karar alan sürecinde yine etkin bir noktadaydı

Bunlara ek olarak savaka muhaliflerin öne sürdüğü bir başka gerekçe, Türkiye'nin ABD ile beraber hareket etmesi sebebiyle açılacak olan Kuzey Cephesinin, Kuzey Iraklı Kürtlerin ABD tarafından silahlandırılmasına yarayacağı oluyordu. Bu gerekçeye göre Kuzey Iraklı Kürtler zaten ABD'nin olası bir Irak savakı fikrini gündeme getirildiği andan itibaren Irak'tan kopmayacağı veya en azından gevşek bir federasyonla geniş bir otonomiye sahip olmayacağı düşünülüyordur Türkiye'nin ABD ile hareket edip Irak ile olan ilişkilerinde yeni bir cephe açması Kürtlerin ABD'den görececekleri yardımlardan silah desteğini ile Irak'ta parçalanması kolaylaşabilir ve bu durum Türkiye'nin menfaatlerine yardımcı olan bir tehdit teşkil edebilirdi.

¹⁰⁰³ Bu konuda Cumhurbaşkanlığı Dış İlişkiler Başkanlığı ve Özel Kalem Müdürü Tacan Karaman birçok açıklamaları bulunmaktadır. Örneğin bkz. **Ayın Tarihi**, 3 Ocak 2003.

¹⁰⁰⁴ Murat Yetkin, "Hükümet-Çankaya Savakı", **Milliyet**, 28 Şubat 2003.

¹⁰⁰⁵ Kuzey Iraklı lider Mesut Barzani ve Celal Talabani'nin bu yöndeki ifadeleri önemlidir. Bkz. "Türkler tek bakışla Irak'a giremez", **Sabah**, 13 Mart 2003. Bu ifadeler ABD'nin iç yazışmalarına kriptolarında da yer almaktadır. Bu yazışmalarda belirtildiği üzere Barzani, TSK'nın ABD öncülüğündeki koalisyonun parçası olarak gelseler dahi, Kürtlerin Türkleri kurtarıcı olarak değil de işgalciler olarak göreceğini belirtmiştir. Anladıkdan oydu ki Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker göndermesi, TSK ile Kürtler arasında çatışma çıkmasına neden olacaktı Bkz. "Northern Iraq: Masoud Barzani in Ankara: Despite improvement in tone of relations, Turkish military presence in Iraq unacceptable", Reference ID: 03ANKARA278, Classification: Secret, 10 Ocak 2003, <http://wikileaks.org/cable/2003/01/03ANKARA278.html> (24 Aralık 2013).

¹⁰⁰⁶ Bkz. bu çalışmanın 47. ve 48. sayfaları

Sonuç olarak Türkiye'nin ABD ile beraber hareket etmemesi gerektiği ve savaka müdahil olmaması gerektiği ini savunanlara göre, savak dâim kalmak Türkiye'nin menfaatini sağlayacak en temel strateji olacaktır Zira muhalefet partisinin dile getirdiği gibi, tarihte de büyük liderler Türkiye'yi savak dâim tutabilmis ve şekilde de Türkiye'yi tehditlerden koruyabilmislerdi.¹⁰⁰⁸ Bu sebeple kimdi de Türkiye, kendi menfaati için savak dâim kalmalı hiçbir şekilde ABD ile beraber hareket etmemeliydi. Zira ancak bu şekilde, yani uluslararası düzenin olmazsa olmazları çerçevesinde hareket ederek, hem makro yükümlülükleri hem de mikro yükümlülükleri çerçevesinde hareket etmek olacaktır

Dijer taraftan Türkiye'nin olası bir savaka müdahil olması gerektiği ini düşünenler ise kamuoyunda savak isteyenler olarak anılmaktan duydukları rahatsızlığı dile getiriyorlar ve ekliyorlardı *..biz de savak istemiyoruz, barış sonuna kadar son damlasına kadar savunuyoruz..Yurtta sulh cihanda sulh Ejer bizim Meclis kararıyla herhangi bir yere gitmemiz söz konusu olursa, bu ancak ve ancak zaruret miktarı kadar ve kendi güvenliğimizle ilgilidir.*¹⁰⁰⁹ Bu görüşü savunalara göre, AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın da ifade ettiği gibi, *..artık vahim gelişmelerin çok yaklaştığı bir noktaya doğru gidilmekte* idi ve bu durumda *..Türkiye'nin vazgeçilmez önceliği bir müdahale sonrası Irak'ın, daha da özel olarak Kuzey Irak'ın alacağı şekilde birlikte çalışmaları olmalıydı*¹⁰¹⁰ Erdoğan'ın ifadelerine göre Türkiye bu tehlikeli durum karşısında seyirci kalmamalı ve tarihin yazdığında aktif rol almalıydı¹⁰¹¹ Dışişleri Bakanı Yakar Yılmaz'ın ifade ettiği ine göre de, Türkiye ABD liderliğiindeki bir koalisyon tarafından askeri müdahale bırakılmasa, kendi iradesi dışında geliken sorunlara yönelik olarak temkinli olmak zorundaydı ve temkinli olmak ise Türkiye açısından savaka girmek dahil her ihtimali göz önünde tutmayı gerekli kılıyordu.¹⁰¹² Dolayısıyla bu görüşe göre, Türkiye'nin olası bir savaka müdahil olma girişimleri de bu temkinli yaklaşımın bir gerekliliği oluyor ve Türkiye körü körüne savak

¹⁰⁰⁷ CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın 4 kubat 2003 tarihli Grup Genel Kurulu toplantısında yaptığı konuşma, **CHP'nin Irak Günlüğü** içinde (30-44), s. 33.

¹⁰⁰⁸ CHP'di Muharrem Doğan tam da bu noktada İşmet Könu'nün Türkiye'yi İkinci Dünya Savak dâimda tutabilmesine referans göstermiştir. Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.2, 25 Aralık 2002, s.39.

¹⁰⁰⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt. 4, 4 kubat 2003, s. 211.

¹⁰¹⁰ AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 4 kubat 2003 tarihli Grup Genel Kurul Konuşması <http://www.akparti.org.tr/tbmm/grupkon.asp> (9 Aralık 2013)

¹⁰¹¹ AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 18 kubat 2003 tarihli Grup Genel Kurul Konuşması <http://www.akparti.org.tr/tbmm/grupkon.asp> (9 Aralık 2013)

¹⁰¹² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.5, 20 kubat 2003, s. 224.

bu görüğe göre, Türkiye, ABD'nin dayanâmacē uluslararası düzeni ihlal edeceğinin kesinlektij i bir ortamda kendi menfaatlerini savak dēē kalarak değil de savaka katđarak koruyacağ ē inancēndan ötürü savaka ABD ile beraber girmeliydi. Çünkü Türkiye ancak savaka müdahil olarak, kendi güvenliğini garantileyebilir ve uluslararası düzenin kalēē olarak değikmesi ihtimaline karēē tedbir alabilirdi. Anlakēan, bu dönemde Türkiye'nin savaka girmesini savunanlar da, adaletle ilgili fikirlere, yani dayanâmacēđ a dayanmēyordu. Başka bir ifadeyle, düzenin önceliğini savunan çoğulcu görüē, bu dönemde Türkiye'nin savaka müdahil olmasēne savunanlar nezdinde de hakim görünüyordu. Çünkü açēktē ki, Türkiye'nin savaka müdahil olmasēne gerektiğini dükünenlere göre de Türkiye'nin menfaati, ancak uluslararası düzen muhafaza edilirse korunabilirdi. Bu bağlamda Türkiye düzeni muhafaza etmek için ne yapmasēgerekiyorsa da yapmalēydē

Türkiye'nin olasē bir savaka müdahil olmasē gerektiğini dükünenlerin en temel gerekçeleri ise esas itibariyle bu dönemde meclise hükümet tarafēndan sunulan tezkere metinlerinde somutlakēyordu. Gerçekten de ABD'li ve Türk heyetlerin askeri mutabakat muhtēasē üzerine müzakereleri baklattēklarē dönemde, hükümet tarafēndan meclise 6 kubat 2003 tarihinde getirilen "Türkiye'deki askeri üs ve tesisler ile gerekli yenilektirme çalāmalarē ile altyapē faaliyetlerinde bulunmak amacēyla ABD'ye mensup teknik ve askeri personelin 3 ay süreye Türkiye'de bulunmasēna dairō Bakanlık tezkeresinde, Türkiye'nin Irak sorununun "uluslararası askeri müdahaleye gerek kalmadan, barāēē yollarla çözüme kavuturulmasēne samimiyetle istediği"ö belirtiliyor ancak "Türkiye'nin her durumu ve ihtimali de göz önünde bulundurmasē gerektiği"önin altē çiziliyordu.¹⁰¹³ Türkiye bu tezkere metnine göre her gelişmeye hazēlāklē olmalē ve güvenlik tedbirlerini almak zorundaydē Söz konusu tezkere de geçerliliğini bu zorunluluktan alēyor ve tezkere TBMM nezdinde yeterli oy sayēsēne alēp kabul ediliyordu.

Aynē ēekilde ABD liderliğindeki gönüllüler koalisyonunun Irak'a yönelik müdahalesinin baklamasēndan önce, TBMM'ye 1 Mart 2003 tarihinde gelen ikinci tezkerede de önemli gerekçeler yer buluyordu. Bu tezkere, daha önce belirtildiği gibi 11 kubat 2003 tarihinde ABD'li ve Türk heyetler arasēnda baklayan ve bu çalāmada Türk komüniteryanizminin Amerikan kozmopolitanizmini sēālandēma girişimlerine örnek olarak

¹⁰¹³ 6 kubat 2003 tarihli "Türkiye'deki askeri üs ve tesisler ile limanlarda gerekli yenilektirme, gelişktirme çalāmalarē ile altyapē faaliyetlerinde bulunmak amacēyla ABD'ye mensup teknik ve askeri personelin 3 ay süreyle Türkiye'de bulunmasēna dair Bakanlık Tezkeresi"ö için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.4, 6 kubat 2003, s. 79.

imzalanen mutabakat muhtâzalarânê içeriyordu. nTürk gönderilmesine, yabancê silahlê kuvvet unsurlarânê 6

ay süreyle Türkiyeâde bulunmasêna ve muharip unsurlarân Türkiye dâna intikalleri için gerekli düzenlemelerin yapêdamasêna dairò Bakanlık tezkeresine göre, Türkiyeânin kuvvet kullanânêne son çare olarak gördüü ifade ediliyor ve tezkerenin onaylanmasê için iki temel gerekçe sunuluyordu. Bunlardan ilki, *naskeri caydêrêdêk tedbirlerinin Irakân ikna edilebilmesinde etkili bir vasêa olacâfê* idi. Kincisi ise Türkiyeânin *nên kötü ihtimale hazêrlêkê* olarak zamanênda ve süratle hareket etmesininò kendi menfaati açêndan gerekli olduü idi.¹⁰¹⁴

Türkiyeânin ABD ile beraber Irakâa yönelik bir savakta yer almasê gerektiî ini dükünenler arasênda hükümet dânda, Genelkurmay Başkanlê âda bulunuyordu. 1 Mart 2003 tarihli tezkerenin TBMMâde kabul edilmemesi akabinde açêklama yapan Genelkurmay Başkanê Hilmi Özkök, tezkerê hazêrlêklarê ve TBMMâdeki oylama süreci boyunca suskun kalan TSKânê, esasênda görükünün hükümetle aynê olduü unu, yani TSKânê *nulusal çêkarlar ve zararlarê telafisi için Türkiyeânin savakanlarê yanênda olmasê gerektiî* iniò dükündüü ünü, çünkü Türkiyeânin *nêkötüyle daha kötü arasênda tercih yapêyorò* olduü unu ifade ediyordu.¹⁰¹⁵ Özkök bu açêklamasênda, her ne kadar TSKânê bu süreçte tezkerenin TBMMâden geçmesini desteklemik olsa da, bunu MGK kararêyla tavsiye kararêna dönüktürmediî ini çünkü böyle bir kararê meclise yönelik baskêolarak algêdabileceî ini belirtiyordu. Gerçekten de TBMMânin 1 Mart tezkerê oylamasêndan hemen önce toplanan MGK, Irak konusunda herhangi bir tavsiyede bulunmamêtê¹⁰¹⁶ Anlakêdan oydu ki, ABD liderlî indeki gönüllüler koalisyonunun Irakâa yönelik müdahalesi öncesi dönemde, Türkiyeâde Türkiyeânin kendi menfaati için bu savakê bir parçasê olmasê gerektiî ini savunanlar arasênda TSK da bulunuyordu ancak TSK bu görükünü, ABDânin tekviklerine râj men ifade etmekten kendini alêkoymuktu. Zira bu dönemde ABD ve Türkiye arasênda askeri mutabakat muhtâsê müzakerelerinde, özellikle de ABD Savunma Bakanê Wolfowitzân, TSKôya TBMMânin kararê beklemelerine gerek olmadê â ve ABD birliklerine her an katêdabilecekleri yönündeki telkinlerde bulunduü u biliniyordu.¹⁰¹⁷ Görülen, savak karkâlê ânê yükseldî i bir dünya ve Türkiye kamuoyu

¹⁰¹⁴ 1 Mart 2003 tarihli nTürk Silahlê Kuvvetlerinin yabancê ülkelere gönderilmesine, yabancê silahlê kuvvet unsurlarânê 6 ay süreyle Türkiyeâde bulunmasêna ve muharip unsurlarân Türkiye dâna intikalleri için gerekli düzenlemelerin yapêdamasêna dair Bakanlık tezkeresiò için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.6, 1 Mart 2003, s.116.

¹⁰¹⁵ **Milliyet**, nEn kötüsü dânda kalmakò, 6 Mart 2003.

¹⁰¹⁶ **NTV**, nMGKâdan tavsiye kararê yokò, 1 Mart 2003.

¹⁰¹⁷ Robert Olson, **The Goat and the Butcher, Nationalism and State Formation in Kurdistan-Iraq since the Iraqi War**, California: Mazda Publishers, 2005, s.6.

inlere raĥ men, savak kararē veren kurum olmak hŭkŭmet de Tŭrkiyeōnin kendi menfaatleri aĥēāndan savakta yer almasē gerektiĥ ini iēeren bir tezkereyi TBMMōye sunmuk olsa da, iktidar partisi iēerisinde ęok ciddi bir bōlŭnme mevcuttu, űyle ki AKPōnin bu dōnemde kendi iēindeki űihayārcōlara yōnelik ikna toplantıdarē dŭzenlediĥ i, ancak bu durum yine de AKPōnin bir bŭtŭn uzlakē iēerisinde olmasēē ve savaka yōnelik de tam olarak istekli olmasēē saĥ layamadıĥ ē biliniyordu¹⁰¹⁹. Anlakēdan bu dōnemde Tŭrkiyeōde hem askerler hem de siyasetęiler, her ne kadar adalet adēna yapıđđē ē iddia edilse de uluslararası dŭzenin bariz bir ihlali olmasē sebebiyle dŭnya kamuoyu ve Tŭrkiye kamuoyunda kabul gōrmeyen bir savaka girme kararēda sorumluluk alma konusunda, Haleōn de ifade ettiĥ i gibi, isteksiz gōrŭnŭyorlardē¹⁰²⁰

Gōrŭlen oydu ki, Tŭrkiyeōnin ABD ile beraber hareket ederek savaka mŭdahil olmasē gerektiĥ ini savunanlara gōre, her ne kadar Tŭrkiye savakē son ęare olarak gōrse de, savak kaēēđmaz hale geldiĥ inde Tŭrkiyeōnin menfaati savaka mŭdahil olmayē gerektiriyordu. Bu gōrŭke gōre savaka mŭdahil olmanē her ne kadar beraberinde getireę i birtakē riskler olsa da bu mŭdahillē in getireę i kazanēmlar, risklerinden daha fazla olacaktē Savaka mŭdahil olmanē getireę i riskler, űIrakōn Tŭrkiyeōyi hedef almasē bōlge űlkeleriyle ilinkilerde yeni duyarlıēklar meydana gelmesi; artan terōr eylemlerine hedef olunmasē ve Tŭrkiyeōnin genel yaklakēnda ABD siyasetini dikkate aldıĥ ē tarzēda iddialarē doĥ masē olarak sēalanēken; savaka mŭdahil olmanē getireę i kazanēmlarē bakēnda ise Tŭrkiyeōnin Kuzey Irakōdaki her tŭrlŭ tehdit unsuruna karē elinin gŭęlenmesi ve Tŭrkmenlerin de haklarēnē daha iyi korunabilmesi gelecekti.¹⁰²¹ Anlakēdan oydu ki savaka mŭdahil olunmasēē savunanlar Tŭrkiye aĥēāndan yaptāklarē fayda-zarar analizinde Tŭrkiyeōnin ABD ile beraber savaka mŭdahil olmasēnē getireę i faydalarē aynē hareketin getireę i daha fazla gōrŭyorlar ve bu sebeple de Tŭrkiyeōnin iēinde bulunduĥ u zor kartlar dahilinde menfaatini ancak 1 Mart 2003 tarihli tezkerenin kabulü ile hem yabancı askerilerin Tŭrkiyeōye konuklanmasē hem de Tŭrk Silahlē Kuvvetleri (TSK) unsurlarēnē Irakōa girmesi ile saĥ lanabileę ini dŭkŭnŭyorlardē Zira bu gōrŭke gōre Tŭrkiye ancak bu kēilde mikro yŭkŭmlŭlŭkleri ęeręevesinde hareket etmik olacaktē Ancak yine gōrŭlen oydu ki, savaka destek ęēkanlar bu gerekęelere raĥ men, TBMM nezdinde savak karēlarēnē ikna edemiyor ve 1 Mart tezkeresi 264 kabul oy almasēna raĥ men

¹⁰¹⁸ Murat Yetkin, **Tezkere: Irak krizinin geręek űykŭsŭ**, İēstanbul: Remzi Kitabevi, 2004, s.168-169.

¹⁰¹⁹ Balbay, ss.151-152; Yetkin, **Tezkere: Irak krizinin geręek űykŭsŭ**, s. 170.

¹⁰²⁰ Hale, **Turkey, the US and Iraq**, s.113.

¹⁰²¹ Bōlŭkbakē **1 Mart Vakasē** ss. 79-80.

clisten geçemiyor ve bu durum Türkiye'nin ABD ile
arak tarihe geçiyordu.¹⁰²²

Yukarda ifade edildiği gibi, Türk dış politikasındaki kararlarda Türkiye'nin mikro yükümlülükleri rol oynadığı gibi, makro yükümlülükleri de rol oynuyordu zira bu dönemde söz konusu savak uluslararası toplum nezdinde mekruiyetten yoksun olması TBMM'de 1 Mart tezkeresinin kabul görmemesinde rol oynayan etkenlerden biri oluyordu. Diğer taraftan, bu dönemde ABD tarafından öne sürülen adaletle dayalı gerekçelerin, Türkiye'nin dış politika belirleme sürecinde dikkate alınmadığı görülmüyor, çünkü bu gerekçelerin gerçeği yansıtmadığı yönünde bir inanç olduğu fark ediliyordu. Böylece, ABD'nin dayanılmaz gerekçelerinin sonuçları oldu, Türkiye örneğinde de görülmüş oluyordu. Anlaşılardan, Bush'un da söylediği gibi, adaletle ilgili fikirler yani dayanılmazlık, gerçekten de uluslararası toplumda yer bulamıyordu. Bundaki en büyük sebep ise, dayanılmazlığın temel unsuru olan adalet kavramının net/objektif bir tanımlanmaması sonucunda, büyük güçlerce sömürülen, ya da başka amaçları gizleyen birer gerekçe olarak kullanılmamasından kaynaklanıyordu.

TBMM oturumlarında ve genel olarak Türkiye kamuoyunda Türkiye'nin ABD liderliğindeki bir koalisyonun Irak'a yönelik müdahalesinde yer alması ve yer almaması gerektiğini düşünenler arasında ortaya çıkan tartışmalarda görülen oydu ki Türkiye bu müdahalenin bakladığı tarih olan 20 Mart 2003 öncesinde, partikularizminden kaynaklanacak şekilde makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi bulmaya çalışıyor, bunun da ötesinde ne şekilde davranırsa mikro yükümlülükleri çerçevesinde hareket etmek olacağına bulmaya çalışıyordu. Zira daha önce ifade edildiği gibi, Türkiye'nin bu dönemde kendi menfaatine yönelik olarak en uygun tutumun ne olduğu konusunda Türk dış politikasının farklı kurumları arasında bir fikir birliği bulunmuyordu. Türkiye'nin bu savak kararlarında tarafsız mı kalacağı yoksa ABD tarafından savak müdahil mi olacağı soruları bu dönemde cevaplanamıyordu. Türk dış politikasında ABD liderliğindeki bir askeri müdahalenin

¹⁰²² Gül Barkay ve Şuhnaz Yılmaz'a göre, Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihi incelendiğinde, 1 Mart tezkeresi sebebiyle yakından krizi daha soğukkanlı olarak değerlendirmek mümkündür. Barkay ve Yılmaz'a göre, Lozan Antlaşması'nın 18 Ocak 1927'de ABD Senatosu'na reddedilmiş olması önemli bir krizdi. Ancak bu reddin hemen sonra ABD'de yetkililerin bu reddin ABD hükümetiyle ilgili olmadığına vurgulanması ve ikili dostane ilişkileri de etkilemeyeceğini ifade etmeleri, 1 Mart 2003 tezkeresi sonrasında Türkiye hükümeti tarafından yapılan açıklamaları hatırlatıyordu. Bkz. Gül Barkay, Şuhnaz Yılmaz, "Savak ardından: Amerika'nın Irak Politikası ve Türkiye'nin Konumu", **Foreign Policy**, Mart-Nisan-Mayıs 2003, s.35. Böyle olmakla beraber, her iki reddin de farklı dönemlerde gerçekleştiğini unutmamakta da fayda görünmektedir. Zira Soğuk Savak öncesi dönemdekiyle, Soğuk Savak dönemindeki Türk-Amerikan ilişkileri, iki kutuplu dünya çerçevesinde doğan müttefiklik ilişkileri sebebiyle farklıdır. Bu bakımdan 1 Mart 2003 tarihli tezkerenin TBMM'de reddedilmesinin, Lozan Antlaşması'nın 1927 senesinde ABD Senatosunda reddedilmesine oranla çok daha büyük bir hayalkırıklığı yarattığı tahmin edilebilir.

az, Türkiye'nin makro ve mikro yükümlülükleri konusunda büyük bir kararsızlık içinde olmasına neden oluyordu. Bu süreçte ise Türkiye nezdinde, daha önce de ifade edildiği gibi, ABD tarafından öne sürülen adaletle ilgili fikirlerin gündeme gelmediği çünkü bu müdahalenin ABD'nin değer ve doğrular çerçevesinde bir düzen kurma arayışının aracı olduğu yönünde bir inanç mevcut olduğu gözlemleniyordu. Türkiye, birçok noktada, ABD'nin niyetini sorgular hale geliyordu.

ABD liderliğinde gönüllüler koalisyonunun Irak'a yönelik müdahalelerinden önceki dönemde Türkiye'de, Türkiye'nin bu savaka müdahil olması gerektiğini düşünenlerle müdahil olmaması gerektiğini düşünenler arasında kiddetli tartışmalar gerçekleşse de, esasen bu tartışmalarda görüldüğü gibi, her iki tarafın da en temel ortak noktası önerdikleri stratejinin Türkiye'nin menfaatine yönelik olduğu düşünceleriydi. İkinci ortak nokta ise her iki görüşün savunucularında da ABD'ye yönelik güvensizliğin ciddi oranda hissediliyor olmasıydı.

Türkiye'nin Irak'a yönelik olası bir savaka müdahil olmaması gerektiğini düşünenler nezdinde, bu güvensizlik çok daha açık şekilde dillendiriliyordu. Gerçekten de 20 Mart 2003 tezkeresi öncesi dönemde, Türkiye'nin bu savaka müdahil olmamasına savunan siyasi muhalefet, Saddam Hüseyin'in saraylarının sıkı bir kontrol altında olduğu bir dönemde ABD'nin böyle bir savaka hangi niyetle giriştiğini sorguluyor, böylece ABD'nin adalet gerekçesinin inandırıcılıktan yoksun olduğu belirtilmek oluyor ve muhalefet liderlerince ABD'nin kişisel tatmin arayışıyla, keyfi tatmin arayışıyla güç gösterisiyle dünyanın barına savak açmasını kabul edilemeyeceği vurgulanıyordu.¹⁰²³ Ana muhalefet partisi lideri başkan Baykal, aynı zamanda ABD'nin Irak'ın toprak bütünlüğünü koruyacağı taahhütlerinin içtenliğini de şu sözlerle sorgulamaktan geri durmuyordu:

*Ülkeler, hatta çok güçlü ülkeler, hatta, en güçlü ülkeler, bir niyet beyanı olarak, Irak'ın toprak bütünlüğünü koruyacaklarına, gözetceklerine dair çok inandırıcı taahhütler yapabilirler. Ama tarihin dinamiğinin Irak'ın bütünlüğünü sarsacak şekilde idare edilmesine eğer fırsat verirsiniz, yardımcı olursanız, katkı yaparsanız, istediğiniz kadar niyet beyanı yaparsanız, karı karıya kalacak bir parçalanmış tablo olur.*¹⁰²⁴

¹⁰²³ CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın 28 Ocak 2003 tarihli TBMM Grup Genel Kurulu toplantısında yaptığı konuşma, **CHP'nin Irak Günlüğü** içinde (20-29), s.24.

¹⁰²⁴ CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın 4 Şubat 2003 tarihli Grup Genel Kurulu toplantısında yaptığı konuşma, **CHP'nin Irak Günlüğü** içinde (30-44), s.32.

Irak savaka müdahil olmamasınē savunanlara göre ABD, kendi doğ rularē çerçevesinde yeni bir uluslararası düzen olukurtmak için göz göre göre Irakın parçalanmasınē kaçınmaz olacağ ēbir savaka, Türkiyeōyi de sürüklemeye çalışıyordu. Diğer taraftan Türkiyeōnin savaka müdahil olmamasē gerektiğ ini savunanlarda, ABDōye duyulan güvensizliğ e, iktidar partisi AKPōye duyulan güvensizlik de ekli ediyordu. Zira ABDōnin Irakōa yönelik bir müdahale fikrinin filizlenmeye bakladđ ē dönemlerden itibaren, yeni iktidar olmuş parti AKPōi yetkililerin ABD yönetimiyle yakē temas halinde bulunmalarē muhalefet tarafēndan çoğu zaman gizli kapēdar ardēnda meclise danēmadan ABDōye söz vermek olarak nitelendiriliyordu¹⁰²⁵. Örneğ in önce Bakan Gül ABD Savunma Bakanē yardēncēsē Paul Wolfowitz ile 3 Aralēk 2002ōde ; ardēndan da AKP Genel Başkanē Erdoğ an da bir hafta sonra Başkan Bush ile görükmüktü. Her iki görüme sonrasēnda da ABD tarafēnē, söz konusu savaka Türkiyeōnin tam destek vereceğ i izlenimiyle çıkmasē¹⁰²⁶ ilerleyen zamanda savaka muhalifler tarafēndan vurgulanan önemli bir nokta oluyordu. Zaten TBMMōde 1 Mart tezkeresinin reddedilmesinin ABD yönetimi tarafēndan hayretle karēdanmasēda¹⁰²⁷, yine savaka muhalifler tarafēndan, AKPōnin bu dönemde ABD yönetimine fazlasēyla taahhütte bulunulmuş olmasēna bağ lanıyordu.¹⁰²⁸ Gerçekten de 1 Mart tezkeresi

¹⁰²⁵ CHP Genel Başkanē Deniz Baykalın 4 kubat 2003 tarihli Grup Genel Kurulu toplantēsında yaptđ ē konuşma, **CHPōnin Irak Günlüğ ü** içinde (30-44), s.35. Ayrıca bkz. CHPōi Onur Öymenēn konuşmasē **TBMM Tutanak Dergisi**, 11 Mart 2003, ss.456-461.

¹⁰²⁶ Yetkin, **Tezkere: Irak krizinin gerçek öyküsü**, ss.99-101, 112, 109-120; Bila, **Sivil darbe girişimi ve Ankaraōda Irak Savanlarē** ss 166-170.

¹⁰²⁷ 1 Mart 2003 tarhinide TBMMōde oylanan Bakanlık tezkeresinin reddinden sonra ABD yönetiminin birçok ileri geleni bu reddi tahmin etmediklerini ifade ediyordu. Bu reddin yarattđ ē hayalkēklē ēnē Başkan Bush ve Savunma Bakanē Rumsfeld de, kendileri kaleme adēklarē çalışmalarēnda yeniden ifade edeceklerdi. Bkz. George W. Bush, **Decision Points**, s.204; Rumsfeld, s. 592.

¹⁰²⁸ Özellikle TBMM oturumlarēnda 1 Mart tezkeresinin reddi ardēndan ABD tarafēndan ortaya konan tepkiye dikkat çekilecek ve siyasi muhalefet, her defasēnda iktidar partisinin ABDōye neyin sözünü verdiğ ini sorgulayacaktē Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.6, 11 Mart 2003, ss.456- 462. Diğer taraftan, 1 Mart tezkere krizi sonrasēnda açđ a kavuēan ve Wikileaks belgeleri olarak bilenen ABD yönetiminin iç yazama kriptolarē bu dönemde AKP iktidarēnē, ABD yönetiminin Irak politikalarēnda önemli bir fērsat olarak algēdandđ ēnē ve AKPōilerle yapēan görükmeler sonrasēnda da ABD yönetiminin tezkerenin TBMMōden geçeceğ i yönünde önemli bir beklenti içerisinde olduğu u gözler önüne koyacaktē Örneğ in bu kriptolardan birinde ABDōnin Ankara Büyükelçisi Pearson, AKP Genel Başkanē Erdoğ anēn ABDōnin Türkiyeōdeki kamuoyunu Irak savakē lehine etkileyebilmesi için anahtar kiki olduğu u vurguluyordu. Pearsonōa göre yakē zamanda ABDōye ziyarette bulunacak olan Erdoğ anē Irak konusunda ikna edebilmek için, ona *ñoyunda yer almazsanē kurallarē da koyamazsanē*ō mesajē verilmeliydi. Bkz. *Scenesetter for December 9-10 Washington visit of AK Party Chairman R. Tayyip Erdoğ an*, Reference ID: 02ANKARA8852, Classification: Confidential, 4 Aralēk 2002, <http://wikileaks.org/cable/2002/12/02ANKARA8852.html> (24 Aralēk 2013). Kriptolardan bir diğerine göre ise, dönemin Bakanē Gül, hükümetin ABDōnin Irakōda ilgili endikelerini anladđ ēnē belirtiyor ve *ñTürkiyeōdeki kamuoyunu bu savak hakkēnda ñkillendirmek amacēyla hükümetin zamana ihtiyacē olduğu u*ōnē belirtiyordu. Bkz. *Wolfowitz and Grossman press Turks for support on Iraq*, Reference ID: 02ANKARA9058, Classification: Confidential, 20 Aralēk 2002, <http://wikileaks.org/cable/2002/12/02ANKARA9058.html> (20 Aralēk 2013). Ancak aynı kriptolarēn 24 Ocak 2003 tarihli olanē ise, özellikle de AKP Genel Başkanē Erdoğ anēn, ABDōye, Irakōtaki savak konusunda Türkiyeōdeki kamuoyu ve meclisin desteğ ini alacağ ēna yönelik net bir söz vermeyikinden bahsediyor ve kriptolara göre Erdoğ an bu tavrēnē altēndaki temel neden olarak ise

Yardımcı Wolfowitz'ın Türkiye'nin özür dilemesi

kat çekiyordu.¹⁰²⁹ Zira Wolfowitz'ın bu ifadesinden sonra akla gelen soru şu oluyordu: Türkiye tezkerenin TBMM'ye gelmesinden önce ABD'ye neyin sözünü vermişti ki, bu söz yerine getirilmeyince özür dilemek zorunda kalıyordu.

Diğer taraftan ABD'li yetkililerle yakın olmak ve ABD'lilere çok önceden belli taahhütlerde bulunmakla ithaf edilen dönemin hükümet yetkilileri ise her fırsatta ABD ile yapılan görüşmelerde Türkiye'nin taahhütte bulunmadığı'nı altı çiziyor ve Türkiye'nin kendi menfaati için tedbir amaçlı adımlar attığı'nı ifade ediliyorlardı.¹⁰³⁰ Bu dönemde AKP Genel Başkan Erdoğan'ın birçok vesileyle ifade ettiği gibi, TBMM'nin 6 Şubat 2003 tarihinde liman ve havaalanları'nın geliştirilmesine dair tezkerenin geçirmesi dahi, "Amerikaliler dostlarımızca Türkiye'nin geri dönülmez bir yola girdiği" şeklinde yorumlanmamalı idi.¹⁰³¹ Zira Türkiye kendini korumak amacıyla bu adımları atmakta ve geleceğe yönelik bir söz vermemekteydi.

Türkiye'nin savaka müdahil olmasa gerektiğini düşünenler, ABD'ye yönelik güvensizliklerini her ne kadar açıkça dile getirmeseler de esasında bu güvensizliği özellikle Kuzey Irak konusu çerçevesinde çok ciddi boyutlarda yaşıyorlardı. Neticede onlara göre Türkiye'nin bu savaka müdahil olmasa Türkiye'nin menfaatineydi. Daha önce birçok kez açıklandığı gibi, bu dönemde Türkiye'nin ABD ile beraber Irak'a gitmesi gerektiğini

ABD'nin Irak'taki KİŞİ hakkında net bir kanı gösterememesi olduğu unu dış politika danışmanı Egemen Bağış aracılığıyla ABD yönetimine iletliyordu. Bkz. *Iraq: Follow-Up Readout on AK Party Chairman*, Reference ID: 03ANKARA626, Classification: Confidential, 24 Ocak 2003, <http://wikileaks.org/cable/2003/01/03ANKARA626.html> (20 Aralık 2013). Bir başka kriptoda ise, 1 Mart tezkeresi arifesinde Erdoğan'ın ABD'nin Ankara Büyükelçisi Pearson'a, tezkerenin TBMM'den geçmesi için elinden geleni yapacağı'nı söylediği belirtiliyordu. Bkz. *On the Eve of the Iraq Vote: Which Way Will Turkey Go?*, Reference ID: 03ANKARA1217, Classification: Confidential, 24 Şubat 2003, <http://wikileaks.org/cable/2003/02/03ANKARA1207.html> (24 Aralık 2013). AKP yönetiminin bu dönemde ABD'nin TBMM'den tezkerenin geçeceğine yönelik bir beklenti içerisine girmesine neden olmasa hakkında ayrıca bkz. Philip Robins, "Confusion at home, confusion abroad: Turkey between Copenhagen and Iraq", *International Affairs*, Vol.79, No. 3, 2003, s.561.

¹⁰²⁹ Bill Park, "Between Europe, the United-States and the Middle East: Turkey and European society in the Wake of the Iraq Crisis", *Perspectives on European Politics and Society*, Vol.5, No.3, 2004, s.495.

¹⁰³⁰ Örneğin bu durumun ilk örneklerinden biri 2002 senesinin Aralık ayında Dışişleri Bakanı Yakar Yakar'ın Ankara'ya gelen ABD heyeti ve Birlik Krallık Dışişleri Bakanı Jack Straw ile görüşmesi oluyordu. Bu görüşmede Yakar'ın, henüz TBMM'de hiçbir tezkeresi görüşülmemişken, "gereklilik doğarsa ABD ile işbirliği"ne girebileceğini dediği kayıtlara geçiyor ve bu ifade yazdıkça başına yansattığı anda ise Dışişleri Bakanlığı da "Yakar'ın sözleri Türkiye bakımından bir taahhüt anlamına gelmemektedir. Bir soru üzerine Sayın Bakan, bütün konular yerine getirildiği takdirde ABD ile iyi ilişkiler çerçevesinde işbirliğinde bulunabileceğimizi kaydetmiş ve bu çerçevede hatıra gelebilecek seçenekler üzerinde durmaktadırlar" şeklinde bir açıklama yapmıştı. Bkz. Balbay, *Irak Bataklığı'nda Türk-Amerikan İlişkileri*, ss.50-51.

¹⁰³¹ AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 18 Şubat 2003 tarihli Grup Genel Kurul Konuşması, <http://www.akparti.org.tr/tbmm/grupkon.asp> (9 Aralık 2013)

ki gelişmeleri kontrol edebilmek amacıyla ABD ile
ülülerlarded Zira bu dönemde ABD'nin Kuzey Iraklê
Kürtlerle, Türkiye'nin bilgisi dahilinde olmayan bir ittifaka girmesinden çekiniliyor, yani
stratejik müttefik ABD'nin¹⁰³², Kuzey Iraklê Kürtlerle, Türkiye'nin kâ-mêzê hatlarındikkate
almayan bir ittifaka girmesinden endikeleniyor ve ABD'ye duyulan bu güvensizlikten ötürü
de Türkiye'nin savağa girmesi savunuluyordu.

Gerçekten de bu dönemle ilgili araştırma yapanların da belirttiği gibi, Türkiye'nin
savağa müdahil olmasında savunan TSK'ye en fazla endiklendiren noktanın, ABD'nin Kuzey
Irak'taki Kürtlere yönelik amaçlarının ne olduğu oluyordu. TSK'ya göre eğer savak esnasında
Kuzey Irak'ta TSK ile Kürtler arasında bir çatışma çıkması durumunda ABD'nin tutumu nasıl
olacağı cevaplanmasa çok zor bir soru oluyordu.¹⁰³³ Gerçekten de Türkiye'nin ABD ile
tezkere müzakerelerini yürüttüğü dönemde karar mekanizmalarında etkili bir komutanla
görüşme yapan Balbay, komutanın kısı sözlerini aktarıyordu:

*Şimdi anda en önemli sorun ABD'ye olan güven Irak'ta çıkacak siyasi yapıların net
olması lazımdır Kürt gruplar bizi devre dâim bırakıp kendi arzularını içinde bir
yapılandırma istiyorlar. Biz de ne oluyor ne bitiyor bilmek istiyoruz, silahlanma
dahil. Sonuç olarak biz orada var olmak zorundayız. Mutabakat muhtâşâ
görüşmelerinde de güven problemi var şimdi ABD ile dost olmak
mecburiyetindeyiz.*¹⁰³⁴

Anlaşılan oydu ki Türkiye'nin savağa müdahil olması gerektiği fikrini savunanların
bu fikirlerinin temelinde de esasen Türkiye'nin ABD'ye yönelik güvensizliği bulunuyordu.
Ancak onlar, savağa muhalif olanlardan farklı bir strateji sunuyorlar ve Türkiye'nin ABD'ye
rağmen ABD ile hareket etmesi gerektiğini öne sürüyorlardı

Sonuç itibarıyla, bu dönemde de Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduğu
partikülerist yaklaşım, yine onu makro yükümlülükleri ile mikro yükümlülükleri arasındaki
dengeyi bulmaya, yani orta yol bulmaya itiyordu. Ancak bu defa, Körfez krizinden farklı

¹⁰³² Zaten bu konuda savağa muhaliflerin de Türkiye-ABD arasındaki stratejik müttefikliğin içeriğini
sorguladıkları bilinmekteydi. Bkz. Kükrü Elekdâş, "Türkiye ile Amerika arasında stratejik ortaklıktan bahsetmek
teorik bir yaklaşım olmaya mahkumdur", CHP İstanbul Milletvekili Kükrü Elekdâş'ın Türkiye ile Amerikan
Birleşik Devletleri arasındaki stratejik ortaklığına ilişkin yaptığı gündemdeki konuşma, 6 Mart 2003, "CHP'nin
Irak Günlüğü" içinde (390-395). Bu konuda görüşünü belirtenlerden biri de Büyükelçi (E) Nüzhet Kandemir
oluyordu. Türkiye'nin 1989-1998 seneleri arasında Washington'da Büyükelçiliğini yapmış olan Nüzhet
Kandemir, Irak krizi sonrasında Türkiye-Amerikan ilişkilerinin stratejik olarak tanımlanabilirdi zira her iki ülke de itirazsız
aynı çizgideki politikaları izliyordu. Ancak Türk-Amerikan ilişkileri bu durumda değildi. Bkz. Nüzhet
Kandemir, "Turkish-American Relations: Past and Future", **Turkish Policy Quarterly**, Bahar 2005, s.2.

¹⁰³³ Olson, **The Goat and the Butcher**, s.7.

¹⁰³⁴ Balbay, **Irak Bataklığında Türk-Amerikan İlişkileri**, ss. 98-99.

Bir uzlakē içerisinde olmasē Türkiye'nin bu savak karar vermesini engelleyen bir unsur olarak ortaya çēkēyordu. Türkiye savak karkēsindeki tutumunu ne olacā ēna cevap ararken, Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sundu u partikularist yaklakēn, kendini en temel itibariyle ABD ile olan ilikkilerde gösteriyordu. Zira bu dönemde de, Türk komüniteryanizmi, kendi güvenli i ve menfaatleri için, ABD ile olan ilikkilerinde Amerikan kozmopolitanizmini sēnēlandēma girikimlerine baklēyor ve söz konusu sēnēlandēma çabalarēkendini önce barēçēçözüm arayēklarēnda daha sonra ise olasē bir savaka müdahil olma girikimlerinde ve özellikle de 2003 senesinin kubat ayē boyunca Türkiye ve ABD heyetleri arasēnda süren mutabakat muhtērasē müzakerelerinde gösteriyordu. Savakēn kaçēnēmazlē ēnē ortaya çēkmasēyla beraber, Türkiye bu müzakerelerle, kendi menfaatine yönelik garantiler almaya çalēkēyordu. Tam da bu noktada, TBMM oturumlarēndaki tartēmalarda görüldü ü gibi, ABD'nin niyeti sorgulanēyor ve dünya kamuoyunun tepkilerle karkēdadē ē ve uluslararası mekruiyetten de yoksun olan bu savak karkēsında Türkiye'nin nasē davranēsa mikro yükümlülükleri çerçevesinde hareket etmik olacā ē önemli bir tartēma konusu olarak ortaya çēkēyordu.

Bu dönemde Türk-Amerikan ilikkilerindeki ayrēkēnlar, daha önce de ifade edildi i gibi taraflarēn kimliksel de ēerlerinden gelen partikularist/evrenselci yaklakēnlarēn farkēndan kaynaklandē ē gibi, uluslararası toplumun uluslararası düzenle ilgili tutumunun bir yansēnasē olarak da kabul edilmelidir. Zira hatēlanacā ē üzere uluslararası toplum, ABD'nin Irak'a yönelik askeri müdahalesi konusunda dikkate de ēer bir bölünme içinde bulunuyordu. Aynē şekilde bu dönemde Türkiye'deki farklı kurumlar ve genel olarak kamuoyu da Türkiye'nin Irak'a baklamasē muhtemel olan bu savaka katēnē konusunda ciddi bir ayrēkēna dükiyorlardē Bu dönemde Türkiye'de ABD liderli iindeki Irak müdahalesine katēnēna muhalefet edenlerin en önemli gerekçeleri, ABD politikalarēna karkē uluslararası muhalefeti besleyen temel gerekçelerden olukuyordu. ABD tarafēndan iddia edildi i gibi nādaletō gerekçesiyle uluslararası düzenin ihlal edilece i bu durum, bu dönemde BM Güvenlik Konseyi kararē olmasē ve böyle bir savakēn dünya kamuoyunda da kiddetli protestolarla karkēlakmasē sebebiyle nasē ki uluslararası toplumda büyük bir bölünme yarattēysa ve savaka yönelik olarak uluslararası toplumda savakē destekleyenler ve desteklemeyenler olmak üzere farklı yaklakēnlar ortaya çēktēysa ; Türkiye'de de ABD'ye yönelik küpheler tam da bu farklılēklarēn gündeme gelmesiyle yo ē unlakēyordu. Bu sebeple de bu dönemki Türk-Amerikan ilikkileri bir kez daha uluslararası toplumda var olan temel sorunsala paralellik gösteriyor,

nâdârê Türkiye'de de hakim oluyor ve buna bir de
nâ kaynaklanan ve özellikle de Kuzey Irak'da ilgili
geçmişe dayanan endişeleri ekleniyor¹⁰³⁵, ve böylece Türk-Amerikan ilişkileri tarihleri
boyunca gördükleri ve görebilecekleri en derin krizlerden birine şahit oluyordu. Türk-
Amerikan ilişkilerinde bu dönemde yaşanan krizin temeli ABD'nin, bu defa, uluslararası
düzen çerçevesinde hareket etmeyecek olmasıydı Türkiye, partikularizminin sonucu olarak,
makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi ararken, ABD ile ne makro
yükümlülükleri ne de mikro yükümlülükleri konularında uzaklaşabiliyordu. Türkiye'nin
söz konusu iki farklı yükümlülüğü arasındaki dengeyi nasıl sağlamaya çalışacağı ABD
liderliğiindeki gönüllüler koalisyonunun Irak'a yönelik askeri müdahaleyi baskıladı¹⁰³⁶ 20 Mart
2003 tarihinde TBMM'den geçen tezkereyle belirlenecek ancak Türkiye bu dönemde makro
ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi, ABD'nin ona izin verdiği ölçüde kurabilecekti.

3.2.2. Koalisyon kuvvetlerinin müdahale süreci (20 Mart 2003- 1 Mayıs 2003)

3.2.2.1. Müdahale süreciyle ortaya çıkan yeni gerçeklik ve uluslararası toplumun ABD'ye uyumu

“Saddam Hüseyin tehdidiyle savaşla başa çıkmayacağımızı. Uluslararası
koalisyonu dayanarak KİS konusunda geri adım atmasın diye sağlamaya çalıştık. Kararlara
uymazsa bunun çok ağır sonuçları olacağına belirten bir BM Güvenlik Konseyi kararı dahi
elde etmektir. Diktatör her fırsatı reddetti. Bunun tek mantıklı açıklaması şuydu: Saddam
Hüseyin bir şeyler saklıyordu, ve bu sakladığı öyle değerliydi ki bunun için savaş
gidiyordu.”¹⁰³⁶

“Amerika, Irak'a saldırıya çoktan karar verdi, ve Irak'ın yapabileceği hiçbir şey
bunu değiştiremez.”¹⁰³⁷

ABD liderliğiindeki gönüllüler koalisyonu, Irak'a yönelik hem hava hem de kara
harekatları içeren askeri müdahalesini 20 Mart 2003 tarihinde başlatmıştı. Bu müdahalenin
başladığı 20 Mart 2003 tarihinden, müdahalenin sonlandığı 1 Mayıs 2003 tarihine kadar olan
süreçte, uluslararası toplumda, savaş öncesi dönemde olukluk olan bölünme devam ediyordu.
Zira uluslararası toplum, gönüllüler koalisyonunun müdahalesi öncesi dönemde ifade edildiği
gibi, uluslararası düzenin devamlılığı amacıyla ABD liderliğiindeki bir koalisyonun,
uluslararası düzenin olmazsa olmazları ihlal etmek pahasına tek taraflı ve önleyici bir

¹⁰³⁵ Park, “Between Europe, the United-States and the Middle East: Turkey and European society in the Wake of the Iraq Crisis”, s.496.

¹⁰³⁶ George W. Bush, **Decision Points**, s. 187.

¹⁰³⁷ Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz, bu cümleyi 1 kışat 2003 tarihinde William Polk ile yaptığı görüşmede sarfetmiştir. Polk, s. 189.

ndan ise insani adaleti gerekçesiyle Irak'taki rejimi layamıyordu. Anladan oydu ki, uluslararası toplum, her ne kadar uluslararası düzenin devamlıdan adaleti kapsamından geçtiği fikrini benimsemik olsa da, adaleti sağlama gerekçesiyle uluslararası düzenin olmazsa olmazlarındaki ihlali fikrine de olumlu yaklaşmıyordu. Bakka bir ifadeyle, uluslararası toplum, Soğuk Savak sonrasından düzenin adaletten ayrılmaması gerektiği yani düzene adaletin eklenmesi gerektiği fikrini benimsemik olsa da, adalet için düzenin bozulmasına ise destek olamıyor çünkü burada ABD tarafından öne sürülen kozmopolitan ve insani adaletin içeriğini ve ABD'nin inandığına sorguluyordu. Dolayısıyla uluslararası toplum, 1990'da yaşanan Körfez krizi karkesindeki uzaklaşan Irak Savakı öncesinde gösteremiyordu. Bu durumda en temel rolü ise daha önce ifade edildiği gibi 11 Eylül 2001 sonrasından stratejik öncelikleri ve buna yönelik araçları belirlemek olan ABD oynuyordu. Ancak bu dönemde her ne kadar uluslararası toplum, ABD'nin tek taraflı ve önleyici bir şekilde Irak'a karşı savakını desteklemese de, bu savaka engel olmayı da bakarmıyordu. Buna ek olarak, uluslararası toplumun bazı üyeleri de her ne kadar savak öncesi dönemde böyle bir savakın bölge açısından istikrarsızlık unsuru olacağına ifade edip savaka muhalefet etmek olsalar da, ABD liderliğindeki gönüllüler koalisyonunun 20 Mart 2003 tarihi itibarıyla başlattıkları askeri müdahaleye, hava sahalarını koalisyon kuvvetlerine açarak onlara dolaylı şekilde yardımcı oluyorlardı

Başkan Bush, 20 Mart 2003 tarihinde Irak'a yönelik askeri müdahaleyi başlattıklarını bu müdahalenin hemen öncesinde yapması olduysa seslenikle ilan ediyor ve ABD tarihindeki ilk önleyici savakı başlatması oluyordu.¹⁰³⁸ Bush, bu savakta 35'ten fazla ülkeden, başta hava ve deniz üslerini kullanarak üzere birçok alanda destek aldıklarını ifade ediyor ve savakın temel amaçlarını Irak'taki tehdidin kaldırılması olduğunu ifade ediyordu. Başkan Bush özgürlüğümüzü savunacağı ve baskılara da özgürlük getireceğini diyerek Saddam Hüseyin'in geliştirmekte olduğu KŞ ve iletişim halinde olduğu terör örgütleri sebebiyle küresel mahiyette yaratması olduğu tehdide ek olarak, rejimin insani seviyede yarattığı tehdide

¹⁰³⁸ ABD tarafından Irak'a yönelik olarak başlatılan bu müdahale, Amerikan askeri kuvvetlerinin kullanılarak gerçekleştirilen ilk önleyici savak olduğu CRS raporunda belirtilmiştir. Rapora göre Soğuk Savak döneminde ABD, CIA üzerinden yürüttüğü bazı kapalı operasyonlarla SSCB'ye karşı önleyici girişimlerde bulunmaktaydı. Ancak hiçbir zaman ABD ordusunun kullanıldığı bir önleyici savak başlatılmamıştı. Bu bakımdan 20 Mart 2003 tarihinde başlatılan Irak müdahalesi, ABD tarihinde bir ilkti. Bkz. Congressional Research Service, **U.S. Use of Preemptive Military Force**, CRS Report for Congress, 18 Eylül 2002. <http://fpc.state.gov/documents/organization/13841.pdf> (14 Aralık 2013).

liderliğ indeki gönüllüler koalisyonunun Irakâa yönelik de bu bakândan anlamlıydê Irakê Özgürleştirme Operasyonu. Başkan Bush, seneler sonra kaleme aldđ ê çalâmasında, savakân Irakê özgürleştirmekten başka bir amacânın olmadđ ânēyeniden vurgulama ihtiyacēhissedecekti.¹⁰⁴⁰

Her ne kadar Başkan Bush ve ABD yönetiminin önemli isimleri, Irakê Özgürleştirme Operasyonu'nu BM Güvenlik Konseyi'nin 1441 sayđê kararına dayandērsalar da, ki hatēlanacađ ē üzere Kasân 2002'de alēnan bu karar Irakê kayâsēz ve kartsēz şekilde BM'nin KİŞ konusundaki kararlarına uymaya çağ ēēyor ve Irak'ın buna uymamasēdurumunda ise bunun önemli sonuçlarē olacağ āndan bahsediyordu, esasēnda bu müdahale BM Güvenlik Konseyi'nin böyle bir operasyonu onayladđ ē herhangi bir kararē olmadan baklatāmātē Gerçekten de hatēlanacađ ē gibi, savak öncesi dönemde ABD, BM Güvenlik Konseyi nezdinde böyle bir müdahaleyi uygun gören, ve yasal sayan bir kararē çēkmasē için baktā Dēkikleri Bakanē Powell aracđē ēyla olmak üzere birçok girişimde bulunmuk ancak BM Güvenlik Konseyi, Irakâa yönelik askeri kuvvet kullanēmānē yasal sayan bir karar almakta direnmikti. Fakat görülen oydu ki BM Güvenlik Konseyi üyeleri arasēndaki bölünme sonucunda yeni bir kararēn çēkmayēē, ABD'nin böyle bir savakē baklatmasēna engel olamēyor ve 20 Mart 2003 tarihiyle baklatđan bu müdahale tüm dünya tarafēndan *nyasa dēē da olsa, yeni bir gerçeklik olarak* kabul ediliyordu.¹⁰⁴¹ Gerçekten de BM Genel Sekreteri Kofi Annan , ABD'nin Irak ıgğalının BM ıartēna göre açē şekilde yasa dēē bir eylem olduğ unu, ilk kez, Irak ıgğalının sonlanmasēndan ancak bir sene sonra bir gazeteciye verdđ i röportajda ifade edecekti.¹⁰⁴² Başka bir ifadeyle ABD'nin girişitđ i eylemin yasa dēē olduğ u, müdahale öncesi ve ensasēnda BM tarafēndan açēça dile getirilmiyordu.

ABD liderliğ inde ve içinde Birlik Krallā, Polonya ve Avustralya, birliklerinin olduğ u çok uluslu koalisyonun Irakâa yönelik baklattēklarē Irakê Özgürleştirme Operasyonu'nun *nyeni bir gerçeklik olarak* kabulünün temel göstergesi, müdahale sürecinde,

¹⁰³⁹ George W. Bush, Announcement of the start of Operation Iraqi Freedom, 19 Mart 2003, **Iraq Papers** içinde (114-115).

¹⁰⁴⁰ George W. Bush, **Decision Points**, s.205.

¹⁰⁴¹ 1994-1998 seneleri arasēnda BM Genel Sekreter Yardāmçđē ē 1997-1998 senelerinde ise Irak Petrol Karkđē ē Gēda Yardēmē Programē koordinatōrū olan ancak bu görevinden programē ilevsizliğ i sebebiyle ayrđan Dennis Halliday, ABD liderliğ indeki Irak ıgğali sonrasında savak karkē hareket olarak dođ an ve ıgğale ilikkin detaylarē ortaya koymak amacēyla toplanan Irak Dünya Mahkemesi'nin İstanbul oturumunda yapmē olduğ u konuşmada, BM'nin bu ıgğal karkēndaki sessizliğ inin övünülecek bir durum olmadđ ānē vurgulamē ve ABD'nin ıgğalının de herkes tarafēndan yeni bir gerçeklik olarak kabul edildiğ inin altēnē çizmiktir. Bkz. Dennis Halliday, *İBM'nin Irak Savakē ve ıgğali sērasēndaki tutumu*, Müge Gürsoy Sökmen (Der.), **Irak Dünya Mahkemesi Nihai İstanbul Oturumu, 23-27 Haziran 2005** içinde (212-219), İstanbul: Metis Yayınlarē 2005, s.215.

¹⁰⁴² **The Guardian**, *İraq War was illegal and breached UN Charter, says Annan*, 16 Eylül 2004.

inde birçok ülkenin, ABD liderliğindeki gönüllüler arâne ve üslerini açarak müdahaleye, dolaylâ da olsa, kolaylâk sağ lamalarâoluyordu.

Gerçekten de savak öncesi dönemde, savaka muhalefet eden önemli Avrupalâ güçler, müdahale sürecinde ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerine askeri katkıla bulunmasalar da, hava sahalarâyla üslerini ñNATO müttefiklikleri gereğ iò açmayâ kabul ediyorlardâ Avrupalâ güçlerden Birlekik Krallâk, zaten Irakâa yönelik bir müdahale fikrinin filizlenmesinden beri ABDânin her daim yanânda olduğ unu ifade etmek ve olasâ bir savakta ABDânin en temel koalisyon partneri olacağ âne söylemikti. Ancak savak öncesi dönemde Fransa ve Almanyaân savaka olan muhalefetlerine rağ men¹⁰⁴³, müdahale esnasânda hava sahalarâ ve üslerini açarak müdahaleye dolaylâ kekilde de olsa destek sağ lamalarâ dikkate değ er bir gelişme oluyordu. ABD liderliğindeki koalisyonun Irak müdahalesi esnasânda Fransa, hava sahasân koalisyon kuvvetlerine açâmasânâ hem NATO müttefliğ i hem de ikili anlaşmalardan doğ an yükümlölüklerin gereğ i olarak açâklarken¹⁰⁴⁴; Almanyaâdaki hükümetin yine NATO müttefikliğ i hava sahasânâ kullandâmasâ ve topraklarândaki ABD üslerinin de kullandâmasâna izin vermesi, Almanyaâdaki savak karkâe hareket tarafânndan Alman Anayasasânâ aykârâ bir durum olarak değ erlendirilecek¹⁰⁴⁵ ve hem Fransa hem Almanya bu durum sebebiyle dünya kamuoyundaki savak karkâe hareketin dikkatini çekecek ve siyasi ve lojistik destek sağ ladâklarâ gerekçesiyle ñIrak savakânâ kolaylâkâmakâla elektirilecekti.¹⁰⁴⁶

Dij er taraftan savak öncesi dönemde Başkan Bush ve ABD yönetiminin önemli kükleriyle yaptâklarâ görükmelerde Saddam Hüseyin rejiminden rahatsız olduklarânâ dile getirselere dahi, Irakâtaki Saddam rejiminin tek tarafâ bir savakla devrilmemesi gerektiğ i yönündeki görüklerini, savak öncesi dönemde dünya kamuoyunda krizi barâk yoluyla çözme girişimleri esnasânda gösteren Arap ülkeleri de, müdahale sürecinde gönüllüler koalisyonuna destek olanlar arasânda yer alâyordu. Gerçekten de Suudi Arabistan, Katar, Bahreyn, Kuveyt, Birlekik Arap Emirlikleri ve Ürdün üslerinin ve hava sahalarânâ kullandâmasânâ yanânda ABD ve Britanya askerlerinin kendi topraklarânâ konuklanmasâna izin veriyor ve savak

¹⁰⁴³ **BBC News**, ñEU allies unite against Iraq warò, 22 Ocak 2003
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2683409.stm> (11 Aralâk 2013).

¹⁰⁴⁴ **Radikal**, ñSavaka karkâçâkanlar da ABDâye destekò, 20 Mart 2003.

¹⁰⁴⁵ ñUS Use of Bases in Germany for Iraq War Goes against German Constitution that Forbids Launching Wars from German Soil, Says Activistsò, http://www.democracynow.org/2008/12/12/us_use_of_bases_in_germany (11 Aralâk 2013).

¹⁰⁴⁶ Guglielmo Carchedi, ñAvrupa Hükümetlerinin sorumluluğ uò, Müge Gürsoy Sökmen (Der.), **Irak Dünya Mahkemesi Nihai İstanbul Oturumu, 23-27 Haziran 2005** içinde (128-132), s.129.

adâklarê destej in o dönemde belirtilenden daha fazla onraki basın haberlerinde ortaya      or¹⁰⁴⁷, ancak bu   lkelerin ABD ye sa lad     destej i kamuoyundan gizlemek zorunda kald klar  bilgisi müdahale esnas nda ABD Kongresi ne sunulan CRS raporunda belirtiliyordu.¹⁰⁴⁸ Bu  ekilde Arap   lkeleri Irak a yönelik baklat dan savaka  nlojistik, diplomasi ve istihbarat destej i sağlayarak aktif kat   nda bulunuyorlar  ve bu durum da yine dünya kamuoyundaki savak kark   hareket taraf ndan  nsu  ortakl    olarak nitelendiriliyordu.¹⁰⁴⁹ Kaldı ki bu dönemde özellikle bakta Suudi Arabistan ve M  r gibi birçok Arap   lkesinde ABD nin Irak a yönelik baklatt   savaka kark   olukan toplumsal muhalefetin a    a ifade edilmesine de izin verilmiyordu.¹⁰⁵⁰

Görülen oydu ki, ABD liderli  indeki koalisyon kuvvetlerinin 20 Mart 2003 tarihinde baklayan Irak a yönelik müdahalesinden önceki dönemde, uluslararası toplumda her ne kadar bu müdahalenin BM Güvenlik Konseyi karar  olmaması ve dünya kamuoyundaki savak kark  l   nedeniyle yasa d   oldu  una dair bir inanç mevcut olsa da, ABD liderli  indeki müdahalenin ka    maz hale gelmesiyle beraber, uluslararası toplumun üyelerinin önemli bir bölümü, dünyanın büyük gücü ABD ile ilikilerinin zedelenmesini istememeleri sebebiyle, kozmopolitan ve insani adaletin  ne s r ld     ve uluslararası düzenin olmazsa olmazlar n  ihlal edildi  i bu  rgale sessizce ve dolayl  olarak destek sağlamaya bakl yorlard  A    te ki ABD liderli  indeki bu müdahaleye en azından hava sahalar n  açarak ve/veya üslerin kullanılmasına izin vererek bu müdahalenin kolaylakmas n  sağlayanlar, bunu, uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanca rağmen, kendi menfaatlerini düşünerek ger ekle tiriyorlard  Gerçekten de ABD liderli  indeki koalisyon kuvvetlerinin Irak a yönelik m dahalelelerinin baklad   ve bitt  i tarihler aras nda, yani 20 Mart -1 Mayıs 2003 tarihleri aras nda dünya kamuoyundaki savak n bir an evvel durdurulması gerekti  ini vurgulayan savak kark   hareket kendini birçok fırsatta göstermeye devam ediyordu.¹⁰⁵¹ Ancak buna rağmen, Avrupa ve Arap dünyasından birçok   ke, küresel g c ABD ile olan ilikilerini tehlikeye

¹⁰⁴⁷ Fox News,  New Details on Saudi Help in Iraq War , 25 Nisan 2004.

<http://www.foxnews.com/story/2004/04/25/new-details-on-saudi-help-in-iraq-war> (10 Aral k 2013)

¹⁰⁴⁸ Congressional Reserch Service, **Iraq War: Background and Issues Overview**, , CRS Report for Congress, 22 Nisan 2003. <http://www.fas.org/man/crs/RL31715.pdf> (12 Aral k 2013), s.13.

¹⁰⁴⁹ Khaled Fahmy,  Irak taki Savak a Arap Hükümetlerinin Sorumlulu  u , Müge Gürsoy Sökmen (Der.), **Irak Dünya Mahkemesi Nihai  stanbul Oturumu, 23-27 Haziran 2005** içinde (128-132), s.123.

¹⁰⁵⁰ Bu dönemde Suudi Arabistan ve M  r gibi Arap   kelerinde halk aras ndaki savak kark  l   devlet taraf ndan devlet ve hükümet kark  l   olarak alg lanm   ve bu sebeple de savak kark  l  n  a    a ifade edilmesine devlet kurumlar  taraf ndan izin verilmemiştir. Bu konu hakkında bkz. Fahmy, s. 125.

¹⁰⁵¹ Bu dönemde birçok h k metd   örgüt biraraya gelip savak n sonland  lmas  gerekti  ine dair koalisyon kuvvetlerine  a  r da bulunmukt r. Bkz.  Call by International NGO s for Invoking Uniting for Peace Resolution, Vienna , 27 Mart 2003, **Iraq Papers** içinde (158-159).

i ve ekonomik kaygılar sebebiyle ABD liderliğindeki
ine dolaylı olarak destek oluyordu.

Anlaşılardan oydu ki ABD liderliğinde gerçekleştirilen bu ılgalın, yeni bir gerçeklik olarak uluslararası toplumda kabul edilmesi, ve uluslararası toplum üyelerinin önemli bir bölümünün dolaylı da olsa bu ılgale destek olmaları bu dönemde uluslararası topluma dayanışmacı öğesinin hakim olmasından değil, uluslararası toplum üyelerinin içinde bulundukları kartlar dahilinde kendi menfaatlerini düşünmelerinden kaynaklanmaktaydı. Gerçekten de bu çalışmada ele alınan çoğulcu-dayanışmacı tartışmalarından da hatırlanacağı gibi, dayanışmacılardan kabul edilen Wheeler'a göre, kritik bir insani aciliyet anında, BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan yapılan bir müdahale, haklı/adil savaş doktrini kriterlerine uyması durumunda, uluslararası toplum tarafından kabul edilebilmeli ve bu müdahalenin mekruluğu ile yasallığı tartışılmamalıydı. Wheeler tarafından ifade edilen haklı/adil savaş kriterleri ise, savaşla bağlatılan haklı bir sebebinin olması kuvvet kullanmanın son kertede bakvurulmuş olması, kuvvet kullanmada orantılı olunması ve müdahalenin insani sonuçları olma ihtimalinin yüksek olması idi. Yine Wheeler'a göre, söz konusu kriterleri yerine getiren bir müdahalenin, uluslararası düzeni bozması beklenemezdi.¹⁰⁵² Dayanışmacıların görüşleri böyle olmakla birlikte, ABD liderliğindeki Irak müdahalesi sürecinde, birçok Avrupa ve Arap devletinin savağa dolaylı da olsa destek sağlaması bu savağa haksız bulmalarından kaynaklanmıyor, kendi menfaatlerini düşünmelerinden kaynaklanıyordu. Zira müdahale öncesi dönemi ele aldığı bölümde ifade ettiğimiz gibi, bu dönemde, uluslararası toplumun çok büyük bir bölümü, söz konusu müdahalenin gerekçelerini inandırıcı bulmamış, kuvvet kullanmanın son kertede gerçekleştirilmesine inanmamış, ve söz konusu savaşın hem Irak hem de Irakın içinde bulunduğ bölge açısından büyük bir karmakaya neden olacağı endişelenmekteydi. Tüm bu düşüncelere ve savağa muhalefete rağmen, birçok Avrupa ve Arap devletinin savağa dolaylı destek sağlaması ise, Bull'un perspektifinden, bu dönemde uluslararası topluma Hobbesçu geleneğin hakim olmasından, yani herkesin kendi menfaati için belirli bir çatışma içine girmesinden kaynaklanıyordu.¹⁰⁵³ Bu da uluslararası toplumda dayanışmacıların kaçınılmaz olarak sınırlarını gösteriyordu.

¹⁰⁵² Bkz. bu çalışmanın 90. ve 91. sayfaları

¹⁰⁵³ Bu çalışmanın kuramalı bölümünden hatırlanacağı gibi, Bull, modern uluslararası toplumda üç farklı geleneğin yakadığı ifade etmiştir. Bu gelenekler, Hobbesçu, Kantçı ve Grotiusçu geleneklerdir. Bull'a göre, dayanışmacılar uluslararası toplumda sadece Kantçı geleneğin var olduğunu iddia ederek, büyük bir yansıma içine girmektedirler. Zira Bull'a göre farklı zaman ve mekanlarda, bu üç gelenekten herhangi biri hakim olabilir. Bkz. bu çalışmanın 44. ve 45. sayfaları

zgürlekmeye Operasyonu'nun bakladığı ilan ettiğini. Öncesi dönemdeki muhalefete rağmen, Irak'a yönelik bir müdahalenin kaçınılmaz hale gelmesiyle neredeyse 35 ülkeden destek alan ABD'nin 20 Mart ile 1 Mayıs 2003 tarihleri arasındaki en temel amacı yine Başkan Bush'un aynı konukmasında ifade ettiğini gibi Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi oluyordu. Bu bağlamda ABD'nin savak stratejisinin önemli parçalarından biri, Irak toprakları üzerinde rejim muhalifi olanların desteklenmesi ve alınan bu destekle rejimin devrilmesinin kolaylaştırılması oluyordu.¹⁰⁵⁴ Türkiye'nin 1 Mart 2003 tezkeresini reddetmesi sonucu ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetleri Irak'ın kuzeyinde bir Kuzey Cephesi açamıyordu belki ancak koalisyon kuvvetleri Irak'ın kuzeyinde yer alan Kerkük ve Musul gibi şehirlerdeki kontrolü buradaki Kürt pekmengellerle yaptıkları işbirliği sonucunda sağlıyordu.¹⁰⁵⁵ Sonuçta koalisyon kuvvetlerinin üstün askeri yapısından ve bölge ülkelerinin de ABD liderliğindeki koalisyona şessiz destekleri sonucunda Saddam Hüseyin rejimi, müdahale bakladığından neredeyse 21 gün sonra yani 9 Nisan 2003 tarihinde düşüyor ve Bağdat ılgali tamamlanmış oluyordu. Bu şekilde Saddam Hüseyin'in kuvvetleri, ABD yönetiminin tahmininden çok daha kısa sürede çözülmüş oluyordu.¹⁰⁵⁶

Diğer taraftan ABD'deki birliklerin savak esnasında Irak toprakları üzerinde KİŞ arama/taramaları da yapması, savakın önemli parçalarından biri oluyordu. Bush'un da ifade ettiğini gibi, savak esnasındaki aramalarda Irak'a KİŞ olduğu dair herhangi bir kanıt bulunamıyordu.¹⁰⁵⁷ Gerçekten de UNMOVIC başkanı Hans Blix de, Irak'a yönelik müdahalenin devam ettiğini süreçte, 22 Nisan 2003 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmada Irak'taki KİŞ'in ancak *insipheli varlığı*ndan bahsedebiliyordu.¹⁰⁵⁸ Irak'a yönelik müdahalenin tamamlandığı 1 Mayıs 2003 tarihinden sonra da Irak toprakları üzerinde KİŞ arama/tarama faaliyetleri devam edecek ve kesin sonuç müdahaleden sonraki süreçte ortaya çıkacaktır.

Irak'a 20 Mart 2003 tarihinde bakladığından müdahale bu şekilde devam ederken, ABD yönetiminin tartışılan önemli konulardan biri müdahale sonrasında süreçte Irak'taki yönetimin nasıl olacağı oluyordu. Esasında bu konuda müdahale öncesi dönemde, Irak'a yönelik bir

¹⁰⁵⁴ Olson, **The Goat and the Butcher**, s.26-27.

¹⁰⁵⁵ Congressional Research Service, **Iraq War: Background and Issues Overview**, , CRS Report for Congress, 22 Nisan 2003. <http://www.fas.org/man/crs/RL31715.pdf> (12 Aralık 2013), s.12.

¹⁰⁵⁶ Rumsfeld, s.622.

¹⁰⁵⁷ George W. Bush, **Decision Points**, s. 210.

¹⁰⁵⁸ Hans Blix, **Briefing of the Security Council: An Update on Inspections**, 22 Nisan 2003, http://www.un.org/depts/unmovic/new/pages/security_council_briefings.asp (12 Aralık 2013)

dahi gündeme gelmek ve ABD yönetimi olası bir savaş
konusu gerektirir ini tartışmaya bakılmaktadır Gerçekten de

Başlatıldıktan sonra özellikle de ABD Savunma Bakanlığı'nın müdahalenin sona ermesinden sonraki dönemde Iraklılardan oluşan bir Irak Geçici Otoritesi'nin kurulması, Iraklıların yeniden yapılandırılmasında temel rolü oynaması gerektiği fikrini yönetime sunuyordu. Rumsfeld'in ifadeleriyle bu görüşün temel sebebi, ABD'nin dünyada ve Arap toplumlarında kendi menfaatleri için Irakı iğal etmek emperyalist bir güç imajını silmekti.¹⁰⁵⁹ Müdahale sürecinde tartışılan bu konu, sonunda ABD Dışişleri Bakanlığı'nın bu teklifi reddi ile kapanıyor ve ABD, henüz savaş müdahale sonlanmamışken, müdahale sonrasındaki yapılandırılmasında ne şekilde olacağına karar veriyordu: Irak'ta ABD liderliği içinde geçici bir sivil otorite kurulacak ve siyasi kartlar olgunlaşana kadar orada kalacaktır Iraklı ilk Iraklı lideri seçilmiş bir kişi olmalıydı Seçimler için elverişli koşullar sağlanana kadar ise sivil otorite varlığına devam edecekti.¹⁰⁶⁰ Müdahale esnasında tartışılan bu konu hakkında ABD Kongresi'nin tutumu ise, müdahale sonrasındaki durum nasıl olursa olsun bu dönemde baktı BM olmak üzere uluslararası toplumdan birçok ülkenin Irak'ta yeniden yapılandırma sürecine destek olması gerektiği oluyordu. Öyle ki ABD Kongresi'nin bazı üyeleri Başkan Bush'a mektup göndererek, savaş sonrasındaki dönemde Irak'ta uluslararası toplumun rolünün artması, ABD'nin uluslararası terörizmle olan mücadelesinde müttefikleriyle olan ilişkilerini kuvvetlendireceğini ifade ediyorlardı.¹⁰⁶¹ Diğer taraftan müdahale sürecinde bir yandan Avrupa hükümetleri, bir diğer yandan da Irak'ta komşu devletlerin hükümetleri bir araya geldikleri toplantılarında, Irak'ta ilgili ortak bir bildiri hazırlıyor ve bu bildiride müdahale sonrasındaki süreçte BM'nin Iraklıların yeniden yapılandırılmasında temel rolü oynaması gerekliliğinin altını çiziyorlardı.¹⁰⁶² Böylece müdahale öncesi dönemde ABD'nin Irak konusunda tek taraflı olarak hareket etmesini 16 Ekim 2002 tarihinde ABD yönetimine Irak'ta yönelik askeri kuvvet kullanma yetkisini vererek onaylayan Kongre, müdahale sonrasındaki

¹⁰⁵⁹ Rumsfeld, s. 644.

¹⁰⁶⁰ Bu konuyla ilgili dönemin Savunma Bakanı Rumsfeld, kaleme aldığı otobiyografisinde kapsamlı açıklamalarda bulunmuştur. Rumsfeld'in ifadelerine göre, Savunma Bakanlığı'nın teklif ettiği geçici otoriteyi, o an itibarıyla Saddam Hüseyin rejimi dolayısıyla sürgünde olan Iraklılara bırakmayacağı düşünmüştü. Ancak Dışişleri Bakanlığı'na göre ise bu teklif Irak toplumu açısından pek uygun değildi zira Irak halkının bir bölümü, sürgünde olan ve Savunma Bakanlığı tarafından geçici otoritede olması düşünülen Iraklıların Irak'a geri dönmesine karşı çıkıyordu. Dolayısıyla Dışişleri Bakanlığı'na göre, müdahale sonrasındaki dönemde Irak'taki geçici otoritenin sürgündeki Iraklılara bırakılması Irak halkına kendi içinde bölgebilirdi. Müdahale sonrasında yönetimin geçici olarak ABD'ye ait olması daha uygun olacaktır Bkz. Rumsfeld, s. 638-642, George W. Bush, **Decision Points**, s.203.

¹⁰⁶¹ Congressional Research Service, **Iraq War: Background and Issues Overview**, CRS Report for Congress, 22 Nisan 2003. <http://www.fas.org/man/crs/RL31715.pdf> (12 Aralık 2013), s.10.

¹⁰⁶² **The Guardian**, "EU leaders to make Iraqi statement", 16 Nisan 2003; **Milliyet**, "ABD Irak'ta en kısa sürede terk etsin", 20 Nisan 2003.

imi de dikkat alarak, ABD'nin uluslararası toplumla
atleri açışından daha uygun olacağı fikrini hatırlatma
ihtiyacı hissediyordu.

BM Güvenlik Konseyi Kararı olmamasına ve dünya kamuoyunda da ciddi bir savak
kırkış görük ve uluslararası toplumda da bu konuda derin bir bölünme olmasına rağmen,
ABD'nin planladığı Irak'a yönelik müdahalenin 20 Mart 2003 tarihinde kaçınılmaz hale
gelmesi, o zamana kadar böyle bir müdahaleye muhalefet gösteren uluslararası toplumun
savak kırkış bölümünün de, bu savaka sessiz ve dolaylı bir destek vermesine neden oluyordu.
Anlaşılardan oydu ki, ABD liderliğiindeki gönüllüler koalisyonunun Irak'a yönelik bir
müdahalesine kırkış muhalefet gösterenler, ABD gibi bir süper güçle ittifak ilişkileri
çerçevesinde ıkbirliği halinde olmaları gerekçesiyle, en azından ABD tarafından planlanan bu
müdahalenin engelleyicileri olmamak, ve kendi menfaatleri gereği ABD ile kırkış kırkışa
gelmemek için, sessiz ve dolaylı şekilde destek sağlamaya çalışıyorlardı. Bu destek sessiz ve
dolaylıydı çünkü bu ülkeler koalisyon kuvvetlerine doğrudan askeri destekte bulunmuyor
ancak hava sahalarıyla üslerini açarak en azından söz konusu müdahaleye engel çıkarmamış
oluyorlardı. Görülen oydu ki koalisyon kuvvetlerinin Irak'a yönelik müdahalelerinden önceki
süreçte uluslararası toplumda uluslararası düzenin ileri yönelik olarak korunması amacıyla
ABD tarafından öne sürülen insani ve kozmopolitan adaletin, tek taraflı ve önleyici bir
savakla sağlanması konusunda var olan bölünme, müdahalenin kaçınılmaz hale geldiği 20
Mart 2003 tarihi itibarıyla her ne kadar fikren devam etse de, eylemde ittifak ilişkileri
sebebiyle geçici olarak azalıyordu. Ancak bu bölünmenin azalması uluslararası toplumun bu
tek taraflı ve önleyici savakı onayladığı anlamına gelmiyordu. Zira müdahale sonrasında dönemde
Irak'ın yeniden yapılandırılmasında BM'nin merkezi rol oynaması gerektiğine yönelik
beyanlar, uluslararası toplumun, ABD'nin uluslararası düzen ihlalini engelleyememiş
olmasına rağmen, bu ihlalden sonra bozulan uluslararası düzenin yeniden kurulmasında temel
görevi üstlenme niyetini ifade ediyordu.

3.2.2.2. Müdahale sürecinde Türkiye'nin 20 Mart 2003 tezkeresi ile somutlanan dengeli tutumu

ABD'nin Irak'a yönelik olarak planlamakta olduğu müdahalenin kaçınılmaz hale
geldiği, 20 Mart 2003 tarihinde ABD liderliğiindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'a yönelik
müdahalelerini başlatmalarıyla anlaşılacaktır. Irak'a yönelik bu savakın başlaması Türk dış
politikasında büyük bir kırkış yaratmıştır. Zira uluslararası düzenin olmazsa olmazları ABD

İrâk'ından İrâk'ın egemenliğı ine müdahale edilerek, açk
nin bu ihlali ise, düzene bağı lıdır. İneher durumda ortaya
koyan Türkiye açışından büyük bir çkmaz anlamına geliyordu. Çünkü uluslararası düzen
ihlalinin gerçekleştii bu ortamda, Türkiye'nin komüniteryanizminden gelen partikülarist
yaklaşımın nasıl kekilleneceğı i, önemli bir sorun oluyordu.

Türkiye, yanē bakānda baklayan bu savak karkēsānda tarafsēz kalamayacağı ē ve/veya
kalmamasē gerektiğı i yönündeki kararē, müdahalenin bakladğı ē ilk gün, TBMM'den geçen
tezkere ile alacaktē Böylece Türkiye, aynen Körfez krizinde yakanmāk olduğı u gibi, bu kriz
karkēsānda da tarafsēz kalamayacağı āna karar vermek oluyordu. Ancak Körfez krizinden son
derece farklı olarak, Türkiye'nin tarafsēz kalamamasına neden olan sebep, bu defa uluslararası
toplumdaki uzakē olmuyordu. Zira daha önce de çok kez ifade edildiğı i gibi, Irak savakē
öncesindeki uluslararası toplum, Körfez Savakē öncesindeki uluslararası toplumdaki son derece
farklı olarak büyük bir bölünme içindeydi. Bu defa Türkiye'nin tarafsēz kalmasına engel olan
temel sebep ABD'nin ta kendisi oluyordu. Gerçekten de ABD'nin Irak'a yönelik bir askeri
müdahaleyi kaçānmaz hale getirmesi, Türkiye'nin nasıl davranırsa kendi menfaatleri yani
mikro yükümlölükleri çerçevesinde hareket etmek olacağı ānē yeniden düşünmesine neden
olmuk ve Türkiye, 20 Mart 2003 tarihinde TBMM'den geçen tezkere ile makro ve mikro
yükümlölükleri arasındaki dengeyi bulabilmeyi ümit etmiştir.

20 Mart 2003 öncesi dönemde mikro yükümlölüklerine yönelik olarak nasıl hareket
etmesi gerektiğı i ve makro-mikro yükümlölükleri arasındaki dengeyi de nasıl bulabileceğı i
sorularıyla karkādan Türkiye, ABD liderliğıindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'a yönelik
müdahalelerini baktıkları gün, müdahale öncesi dönemde cevaplayamadğı ē bu sorularē 20
Mart 2003 tezkeresi ile cevaplamayēmuyor ve Körfez Savakē döneminde oluşturmuk olduğı u
ndengeli taraflı olarak özetleyebileceğı imiz yaklaşımınē devam ettirmeye çalışıyordu.
Ancak bu dönemde Türkiye'nin önüne özellikle de ABD tarafından konulan engeller,
Türkiye'nin bu dönemde makro ve mikro yükümlölükleri arasındaki dengeyi bulmasının daha
önceki dönemlere kıyasla çok daha zor olacağı ānē gösterecekti.

TBMM'nin reddetmek olduğı u 1 Mart tezkeresi sonrasında Türkiye'nin ABD
tarafından ikinci bir tezkere çıkarmasē ve en azından Türkiye hava sahasē ile Türkiye'deki üs
ve havaalanlarının Irak'a yönelik müdahalede koalisyon kuvvetlerince kullanılasē amacıyla

iliniyordu.¹⁰⁶³ Bakan Bushûn bu taleplerde özellikle ahalarêne koalisyon kuvvetlerine açtî e ve bu konuda birtek Türkiye'nin direndi i yönündeki ifadeleri de ister istemez Türkiye üzerinde ciddi bir baskê oluştuyordu. Buna karêde Türkiye'deki hükümet ise, ABD'den gelen bu talepler karêsında Türkiye'nin bu talepleri kabul etmesinin ancak ve ancak Türkiye'nin gerekli gördü ü takdirde TSK unsurlarêne Kuzey Irak'a gönderme izninin sa j lama alênasê kartıyla olabilece i ini öne sürüyordu. TSK unsurlarênen oradaki Kürtlerle çatêmaya girmesi ve bunun sonucunda da ABD'nin askeri hareketênen sekteye u j ramasê ihtimalleri sebebiyle ABD her ne kadar bu konuda muhalefet gösterse de, Türkiye, 20 Mart 2003 tarihinin öncesinde, ABD ile anılmaya varmaya çalêyor ve hava sahasê ile üslerini açmasêne bu karta ba j lüyordu.¹⁰⁶⁴

Bu ba j lamda, ABD liderli i indeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'a yönelik baklattêklarê müdahalenin ilk gününde Türkiye'deki hava sahasê ve üslerin koalisyon kuvvetlerine açêmasêne içeren tezkere TBMM'ye geliyordu. Ancak bu tezkere sadece koalisyon kuvvetlerinin Türkiye'den sa j layaca i yararlarê içermiyor aynê zamanda Türkiye'nin de kendi güvenli i için almasê gereken tedbirlerden bahsediyordu. Gerçekten de 20 Mart 2003 tarihli bu tezkereye göre, barêçê çözüm çabalarênen sonuçsuz kalmasê sebebiyle askeri müdahale kaçênmaz hale gelmikti. Söz konusu kaçênmazlêk karêsında ise *êTürkiye'nin güvenli i ine yönelik tehdit ve riskleri endirê verici boyutlar kazanmê ve ciddi biçimde a j êlamlê* idi. Zira bu bölgede konuklanma arayênda olan PKK/KADEK militanlarê kriz ortamêndan faydalanabilir, Irak'ên etnik temelde parçalanmasê kolayla têracak siyasi olukumlar meydana gelebilir ve söz konusu savak Türkiye'ye yönelik bir göç hareketi do j rulabilirdi. Tüm bu tehditler karêsında Türkiye'nin caydêcê i e ise TSK'ênen *êKuzey Irak'aki askeri varlê êna* o ba j lê idi. Aynê tezkere, di j er taraftan Irak'ên BM Güvenlik Konseyi kararlarêna uygun olarak silahsêzlandêrêlmasê için *êNATO üyesi ÷lkeler olmak üzere birçok ÷lke, mütteffik hava kuvvetleri unsurlarênen milli hava sahalarêne kullanêlmasêna izin vermêk bulunduklarêna nên altêne çiziyor ve sonuç olarak da êbu yeni durum karêsında TSK'ênen Kuzey Irak'a gönderilmesi ve bu akamada yabancê silahlê kuvvetler hava unsurlarênen, muhtemel bir askeri hareket çerçevesinde Türk hava sahasêne kullanmasêna izin verilmesini* TBMM'den talep

¹⁰⁶³ ABD'den gelen bu taleplerin Bakanlar Kurulu'nda sêkça gündeme geldi i ve AKP Genel Başkanê Erdoğan'ên Bakanlara *êABD yeni tezkerenin gelmesi için çok bastêyor* dedi i bile basêna yansêyordu. Bkz. **Milliyet**, *êTezkere yeni hükümetle*, 9 Mart 2003.

¹⁰⁶⁴ Bu konuda, ABD ile müzakereleri yürüten heyetin başkanê Deniz Bölükba k'ênen detayê açêklamalarê bulunmaktadır. Bkz. Bölükba k, **1 Mart Vakasê** ss.96-98, 108.

bir önceki bölümden hatırlanacağı gibi, söz konusu yeni bir gerçeklik olarak tanıması ve uluslararası toplumun önemli üyelerinin en azından bu müdahaleye dolaylı bir destek sağlayarak, müdahaleyi kolaylaştırmaları Türkiye açısından önemli bir gelişme oluyordu. Müdahalenin herhangi bir yasal dayanağı yokken, uluslararası toplumun birçok üyesinin kendi menfaatleri için en azından hava sahalarını açarak bu müdahaleyi kolaylaştırmaları Türkiye açısından savak dâhil kalman artık bir makro yükümlülük olarak bağlayıcı değil kalmadığı net gösteriyordu. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi tezkereyi meclise getiren hükümet de, bu noktayı vurgulamayı unutmuyordu.

20 Mart tezkeresi karışında dönemin siyasi muhalefatinin temel karkı çakık noktalarından ilki, bu tezkerenin Türkiye'nin hava sahasını açmasıyla beraber, Türkiye'yi doğudan savakan bir taraf haline getireceğini oluyordu. Zira Türkiye, Irak'tan komşusu olduğundan hava sahası Fransa ya da Almanya'daki gibi sadece transit amacıyla kullanılmayacak, Irak'a doğrudan vurmak amacıyla kullanılacaktı. Bu durumda ise Türkiye Irak'a tecavüz etmek sayılacak ve Türkiye doğrudan savakan taraflardan biri haline gelmesiyle yeni tehditlerin de hedefi olacaktı¹⁰⁶⁶

Muhalefetin tezkereyle ilgili olarak karkı çaktığı ikinci nokta ise, bu tezkerenin TBMM'de kabul edilmesi sonucunda Irak'tan kuzeyinde bir cephe açılmasıyla beraber, personel, cephane ve silah intikalinin Kuzey Irak'a yapılması oluyordu. Bu şekilde Kuzey Irak'a giden silah ve cephanenin, kimlere dağılacağına ise ABD karar vereceğinden, bu durum, muhalefetin önemli endişe konularından biri oluyordu. Zira muhalefet lideri Baykal'ın ifade ettiğini gibi, ABD'nin Irak'ta baklattığı bu savakta, rejim karış olmaları sebebiyle en temel müttefikleri Kuzey Iraklı Kürtler oluyordu, dolayısıyla ABD'nin bu

¹⁰⁶⁵ Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kuzey Irak'a gönderilmesine etkili bir caydırıcı olan sürdürülmesi amacıyla Kuzey Irak'ta bulunacak bu kuvvetlerin, gerektiğinde, belirlenecek esaslar dairesinde kullanılması ve muhtemel bir askeri hareket çerçevesinde yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurların Türk hava sahasını Türk makamları tarafından belirlenecek esaslara ve kurallara göre kullanılmaları için gerekli düzenlemelerin hükümet tarafından yapılmasına ilişkin Bakanlık tezkeresi, için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt. 8, 20 Mart 2003, ss. 302-303.

¹⁰⁶⁶ Tam da bu noktada muhalefet lideri Deniz Baykal, BM'nin 14 Aralık 1974 tarihli 3314 sayılı kararını göstermektedir. BM'nin bu kararına göre, hiçbir devlet bir başka ülkenin üçüncü bir ülkeye saldırması için kendi egemenliği altındaki topraklarını, denizinin, hava sahasını kullanmasına izin verirse, o ülkeye tecavüz etmek sayılır. Bkz. CHP Genel Başkan Deniz Baykal'ın 20 Mart 2003 tarihli TBMM Grup Genel Kurulu toplantısında yaptığı konuşma, **CHP'nin Irak Günlüğü** içinde (131-142), ss.132-133. Aynı şekilde CHP'den kürü Elekdâğı da birçok kere aynı konuya parmak basmıştır. Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.10, 25 Mart 2003, s.160.

anēyacaġ ēbelliydi.¹⁰⁶⁷ Bu durum ise Türkiye açēsāndan caktē Dolayēsēyla dōnemin muhalefetine gōre her ne kadar sōz konusu tezkere Tūrkiyeōnin kendi gūvenlīġ i açēsāndan gerekli tedbirleri alabilmesi iēin TSK unsurlarānēn Kuzey Irakōa gōnderilmesi iznini talep etse de, hava sahasānēn yabancē hava kuvvetlerine açēmasē talebinde bulunmasē sebebiyle TBMMōde kabul edilmemeliydi. Kaldē ki yine muhalefete gōre, hūkūmet, aynē tezkere iēerisine bir yandan TSKōnēn Kuzey Irakōa gōnderilmesini bir diġ er yandan da Tūrkiye hava sahasānēn koalisyon kuvvetlerine açēmasēne yerlektirerek, sōz konusu tezkerenin TBMMōde kabul edilmesi amacēyla bir taktik uyguluyordu. Bakkā bir ifadeyle her iki talep de aynē tezkereye konularak, koalisyon kuvvetlerine Tūrkiyeōnin hava sahasānēn açēmasē garantilenmīk oluyordu¹⁰⁶⁸ zira o dōnemde Tūrkiyeōnin hava sahasānē açmasēna karkē ēēkanlarān neredeyse tamamē Tūrkiyeōnin kendi gūvenlīġ i iēin ve Irakōa yōnelik baklatēmāk olan mūdahaleden baġ ānsēz olarak Kuzey Irakōa asker gōndermesine onay vereceġ inden bu tezkereye de onay verecekti.

Sonuç olarak 20 Mart 2003 tarihli tezkere, tezkere muhaliflerine raġ men TBMMōde 332 kabul, 202 ret bir de ēekimsir oyla kabul ediliyordu. Zira sōz konusu tezkerenin, 1 Mart 2003 tarihli tezkereden farklı olarak iktidar partisi nezdinde fazlaca bir muhalefetle karkēmadē ē AKP iēinde 1 Mart tezkeresine karkē ēēēp red oyu verenlerin, 20 Mart tezkeresine aynēmuhalefeti gōstermedikleri bilinmekteydi.¹⁰⁶⁹ 20 Mart 2003 tarihli tezkerenin 1 Mart 2003 tarihli tezkereden daha az muhalefetle karkēakmasānēn önemli bir sebebi bulunmaktaydē Bu sebep, bu dōnemde uluslararası toplum nezdinde var olan eġ ilimle de baġ lantēēydē kōyle ki: daha önce de ifade edildīġ i gibi, ABD liderlīġ indeki koalisyon kuvvetlerinin Irakōa yōnelik mūdahalelerinin baklamasēyla beraber, uluslararası toplumda hakim olan genel inanē savak karkēlē ē olsa dahi birçok Avrupa ve Arap hūkūmetleri, en azāndan hava sahalarānē koalisyon kuvvetlerine aēarak, bu savakē engelleyicisi olmamaya ēalēēyorlar ve bunu da ya nNATO mūttefiklīġ iō ya da nīkili mūttefik ilikkileriō gerekēesiyle yapēyorlar ve hareketlerindeki temel amaē ise dūnyānēn sūpergūcū ABD ile ilikkilerini bozmamak oluyordu. Aynē ēekilde bu dōnemde Tūrkiyeōde de, aynē eġ ilimin gōzlemlendīġ i fark ediliyordu. Özellikle 1 Mart 2003 tarihindeki ilk tezkerenin TBMM nezdinde reddedilmesinden sonra bu reddin ABD yōnetiminde yaratmāk olduġ u tepki, Tūrkiyeōnin ABD ile olan ilikkilerinin bozulacaġ ēve bu durumun da savakē kaçēāmazlē ānē ortaya ēēkmasēyla

¹⁰⁶⁷ CHP Genel Başkanē Deniz Baykalōn 20 Mart 2003 tarihli TBMM Grup Genel Kurulu toplantēsānda yaptē ē konukma, **CHPōnin Irak Gūnlūġ ū** iēinde (131-142), ss.134-137.

¹⁰⁶⁸ Ōymen, s. 48; Ayrēca CHPōli Onur Ōymenān aynē yōndeki TBMM konukmasē iēin bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dōnem.22, Cilt.10, 26 Mart 2003, ss.318-319.

¹⁰⁶⁹ Balbay, **Irak Bataklē ānda Tūrک-American İikkileri**, ss.183-184.

an Irakûta çok büyük sêkântêdar çêkaracâjê kanêšna
1 Mart 2003 tezkeresinin reddinden sonra Genelkurmay
Başkanê Hilmi Özkökûn de bu savakta yer almayê Türkiye'nin menfaatleri için istemik
olduklarânê beyan etmesi, Türkiye'de, Türkiye'nin 1 Mart tezkeresini reddiyle özellikle de
Kuzey Irak'taki gelişmeler karkêšnda kontrolü tamamen kayêp mêtîj i sorusunun gündeme
gelmesine neden oluyordu.¹⁰⁷⁰ Diğ er taraftan ilk tezkerenin reddinden sonra hükümet
tarafından yapıdan açıklamalarda da sêk sêk ñABD ile hareket etmezsek , Kuzey Irak'a
müdahale yapıldığ ında Türkiye giremezò ifadesinin kullanılmak olmasê¹⁰⁷¹, Türkiye'nin ABD
ile beraber hareket etmesinin gerekliliğ ini ortaya koyuyordu. Bu sebeple uluslararası
toplumdaki eğ ilime paralel olarak, Türkiye'deki hükümet de savakên kaçêndmazlğ ın ortaya
çêkmasêyla beraber, Türkiye'nin menfaatlerini gözden geçiriyor ve yine Türkiye'nin
menfaatleri için ikinci bir tezkereyi geçirmenin yerinde olduğ u kararına varêyordu. Dönemin
Dışkleri Bakanê Yakêkên 20 Mart 2003 tarihinde savakên kaçêndmaz hale gelmesiyle ilgili
olarak sarf etmik olduğ u ñAmerika bize mahkum sandêk. Çok yanêddêkê biz ABD'nin B planê
olduğ una inanmadêkò¹⁰⁷² sözleri de, Irak Savakên kesinlekmeleriyle beraber, Türkiye'nin
içinde bulunduğ u zor kartlarê ve kendi mefaatlerini de yeniden gözden geçirme ihtiyacânê
gözler önüne seriyordu.

Yukarda anlatılanlar êkğ ında, bu dönemde savakên gerekçesi olarak ABD tarafından
öne sürülen adaletle ilgili fikirlerin, yani dayanêmacê gerekçelerin, uluslararası toplum
tarafından dikkate alınmadığ ı Türkiye gibi bölge ülkelerinin dâk politika kararlarânê alêken
belirleyici olmadığ ı fark ediliyordu. Bu dönemde ABD liderliğ inde Irak'a karkê baklatılan
müdahalede karkêšnda, uluslararası toplumun bir bölümü, kendi menfaatlerini düşünerek bu
müdahalenin bir parçasê olmayê kabul ediyordu. Türkiye de aynê motivasyonla, ABD
tarafından gerçekleştirilen bu uluslararası düzen ihlalinin kalêcê olmasênê engellemek ve
dolayêšyla da kendi menfaatlerini korumak amacêyla 20 Mart 2003 tarihli tezkereyi gündeme
getiriyordu. Bu dönemde dayanêmacêğ ın, yani adaletle ilgili fikirlerin dâk politika
kararlarênda belirleyici olmadığ ı görölüyor ve Bullûn düzenin adalet karkêšndaki önceliğ ini
savunduğ u argümanên geçêrliliğ ini koruduğ u fark ediliyordu.

Gerçekten de 20 Mart 2003 tarihli bu ikinci tezkerenin, ilk tezkereden daha az
muhalafetle karkêdakmasên sebebi, uluslararası toplumdaki eğ ilime paralel olarak, bu

¹⁰⁷⁰ **Milliyet**, ñEn kötüsü dâknda kalmakò, 6 Mart 2003.

¹⁰⁷¹ Bkz. Bakan Yardêncê Mehmet Ali Kâhinûn açıklamasê **Ayân Tarihi**, 7 Mart 2003.

¹⁰⁷² **Sabah**, ñTarihi Kîrafò, 21 Mart 2003.

ereğcelere dayanmasından değil, kendi menfaatini n makro ve mikro yükümlölükleri arasındaki dengeyi bulmasına yardımcı olacağı yönünde bir inanca sahip olmasaydı Zira daha önce de ifade edildiği gibi, 20 Mart tezkeresi ile Türkiye, ABD liderliğindeki bu savağa, sadece hava sahasına açarak kapsamlı değil ancak sınırlı şekilde müdahil olacak ve Irak'a koalisyon kuvvetleriyle beraber asker göndermeyecek ve bu sebeple de hükümetin ifadesiyle *İrak'a savağa gitmeyecek* idi. Dolayısıyla Türkiye, müdahale öncesi dönemde uluslararası toplumda ve genel olarak da dünya kamuoyunda *neyse* ve *neyse* olarak nitelendirilen bu müdahaleye *kısmi/sınırlı* şekilde müdahil olarak, savağa baklatanlar ve yürütenlerle aynı sorumluluğu üstlenmemiş oluyor ve sonuç olarak da uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanca çok da *deney* takmamış oluyor, yani makro yükümlölüklerine çok da aykırı davranmamış oluyordu. Kaldı ki birçok Avrupa ve Arap hükümetinin de uluslararası toplum ve genel olarak dünya kamuoyundaki savaş kargaşasına rağmen, bu şekilde ABD'nin müdahalesine dolaylı ve sınırlı destek sağladıklarını ifade etmiştik. Diğer taraftan Türkiye'nin ikinci tezkere ile ABD'nin bu müdahalesine sınırlı da olsa kolaylık sağlayarak müttefiklik ilişkilerini koruması¹⁰⁷³, Türkiye'de, ABD'nin Türkiye'nin kendi menfaatlerine yönelik tedbirler almasını kolaylaştıracak yönünde bir beklenti oluşmasına neden oluyordu. Zira tezkere metninde de belirtildiği gibi, Türkiye bu tezkereyle kendi hava sahasına koalisyon kuvvetlerini açarak onların Irak'a yönelik müdahalesini kolaylaştırmış oluyor ancak diğer taraftan aynı tezkereyle Türkiye'deki hükümet, TBMM'den TSK unsurlarına gerektiği takdirde Kuzey Irak'a gönderme yetkisi istiyordu. Kaldı ki söz konusu tezkerenin TBMM'de kabul edilmesinin öncesi ve sonrasında hükümet nezdinde yapılan birçok açıklamada bu tezkerenin savunma amaçlı olduğu vurgulanıyor ve bu şekilde de Türkiye'nin kendi menfaatine yönelik tedbirler almasının yolunun açılacağı izlenimi veriliyordu. 20 Mart 2003 tarihinde söz konusu tezkere TBMM'de oylanırken, daha önceki tezkereye red oyu veren birçok milletvekilinin, 20 Mart tezkeresine Türkiye'nin kendi güvenliğini yönelik tedbirler almasını sağlayacak bir araç gözüyle bakmaları ve/veya bu tezkerenin kabulüyle edinilecek faydaların reddiyle gelecek olan maliyetten daha fazla olacağı sebebiyle bu tezkereye olumlu oy verdikleri düşünülebilir.¹⁰⁷⁴ Başka bir ifadeyle, müdahale

¹⁰⁷³ Başbakan Erdoğan 29 Mart 2003 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada hükümetin Irak sorununun BM temelinde çözülmesi konusunda ısrarcı olmasına rağmen, bu yolun gelişmeler sebebiyle, adım adım kapanması karşısında ülkemizin güvenliğini ve müttefiklik ilişkileri çerçevesinde gereken kararları almak olduğunu vurguluyordu. Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.10, 29 Mart 2003, s.796.

¹⁰⁷⁴ Örneğin İktidar partisi AKP nezdinde ilk tezkereye olan muhalefetiyle bilinen TBMM Başkanı Bülent Arınç da, ilk tezkerenin reddinden sonra, hükümetin temel görevinin *menfaatin nerededir* olduğunu görme ve gösterme olduğunu ifade ediyor ve meclise ikinci bir tezkerenin gelmesi durumunda *barış* isteyenlerin savağa hazırlıkla

lülükleri arasındaki dengeyi nasıl sağ layacağına karar
veriyordu. Türkiye 20 Mart tezkeresiyle, ABD'nin uluslararası düzeni ihlal ederek
gerçekleştirdiği bu müdahaleyi kolaylaştırmak gibi görünse de, aslında bu tezkeresiyle müdahale
sürecinde özellikle Kuzey Irak'ta elde etmeyi umduğu kontrol sayesinde, bu ihlalin kalıcı hale
dönükmesini yani Irak'ın parçalanmasını engelleme planları yapıyordu.

Savakın kaçınılmazlığı sebebiyle Türk dış politikasında karkadından çıkmaz Türkiye
tarafından her ne kadar 20 Mart tezkeresiyle bertaraf edilmeye çalışılmak olsa da, bu çıkmaz,
ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'a yönelik müdahalelerini gerçekleştirdikleri
20 Mart- 1 Mayıs 2003 tarihleri arasındaki dönemde, daha da büyüyecekti. Zira bu dönemde
Türkiye tarafından makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi kurmasını
kolaylaştıracığına inandan 20 Mart tezkeresi, Türkiye'nin hava sahasını koalisyon
kuvvetlerine açmasına olanak tanıyor, ancak Türkiye'nin istemesine rağmen, TSK'nın Kuzey
Irak'a konulanmasını ise sağlamıyordu. Bakka bir ifadeyle, Türkiye, ABD'nin uluslararası
düzen ihlalinin kalıcı olmasını engelleyecek girişiminden alıkonulmuş oluyordu. Türkiye'nin
bu eyleminin engelleyicisi ise ABD oluyordu.

Gerçekten de ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'a yönelik
müdahalelerinin gerçekleştirdiği 20 Mart- 1 Mayıs 2003 tarihleri arasında Türkiye, Kuzey
Irak'taki birtakım gelişmelerden rahatsız olması sebebiyle buraya asker gönderme olasılığı
olduğunu ifade etmeye başlıyordu. Örneğin dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, 20
Mart 2003 tezkeresi sonrasında yaptığı açıklamada Türkiye'nin *insani güvenliğini, göç dalgası,
terör saldırıları ve insani yardım çerçevesinde ve ulusal çıkarlar yönünde* hareket ederek,
TSK unsurlarının Kuzey Irak'a girebileceğini bildiriyordu.¹⁰⁷⁵ Bu açıklamadan birkaç gün
sonra toplantı yapan MGK'nın da, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta ilgili *ihlale kaygı ve
beklentileri* olduğunu ve bunların ABD'ye iletilendiği yönünde açıklama yapması¹⁰⁷⁶,
Türkiye'nin yakın bir zamanda Kuzey Irak'a asker göndereceği yönünde bir beklenti
oluşturuyordu. Zira bu açıklamalardan anlaşılabileceği üzere, Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker

olması gerektiğini belirtiyordu. Arınç ve onun gibi, 1 Mart tezkeresine muhalefet gösteren birçok kişinin, ikinci
tezkereye daha olumlu baktıkları biliniyordu. Bkz. **Radikal**, "Arınç muhalefeti bıraktı", 7 Mart 2003.

¹⁰⁷⁵ **Milliyet**, "Gerekirse gireriz", 23 Mart 2003.

¹⁰⁷⁶ Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, **2003 Yılı Mart Ayı Toplantısı**
<http://www.mgk.gov.tr/index.php/2003-yili-mart-ayi-toplantisi> (19 Aralık 2013).

zlk, yani kendi güvenliine yönelik tehditlerin varlkı e
iyeninin kendi güvenlii açsından Kuzey Irakâ asker
gönderme ihtimali gündeme gelirken, bu esnada Türkiye ve ABD heyetlerinin biraraya
geldi i birçok görükmeye, ABDnin Türkiyeânın Kuzey Irakâ asker göndermemesi gerekti i
yönünde telkinlerde bulunmasê ise¹⁰⁷⁷ Türkiyeâdaki kamuoyunda geniş yer buluyor ve bu
durum özellikle de TBMM oturumlarında kiddetli tartâmlar yaratıyordu.

Gönüllüler koalisyonunun Irakâ yönelik müdahalelerini sürdürdükleri 20 Mart-1
Mayıs 2003 döneminde gerçekleşen TBMM oturumlarındaki tartâmlar, gerçekten de bir
yandan bu dönemde Türk dâk politikasında savakın kaçınılmazlkı ıyla baklayan ancak 20 Mart
2003 tezkeresiyle bertaraf edilmeye çâkdan çâkmazân daha da büyüdü ünü göstermekte, bu
sebeple de Türkiyeânın makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki denge arayâânê gözler
önüne sermekte; bir diğ er yandan da Türkiye açsından Türk-Amerikan ilişkilerinin nasd
algılandığı âna ââk tutmaktadır. Bu dönemde Türk-Amerikan ilişkileri, her ne kadar geçmişten
miras kalan müttefiklik ilişkileri ile kkillenmeye devam ediyor gibi görünse de, esasnda
Türkiye açsından çok önemli noktalarda güven problemi yakanmâttır. Körfez Savakê
döneminden farklı olarak, bu dönemde Türkiye, ne makro ne de mikro yükümlülüklerinde
ABD ile uzlaşmamâk ve hatta ABD, bunun da ötesinde, Türkiyeânın kendi menfaatleri yani
mikro yükümlülükleri çerçevesinde hareket etmesine engel olan aktör konumuna gelmiştir.
koyle ki:

ABD liderli iindeki Irak müdahalesi sürecinde, TBMMâde gerçekleştirilen
oturumlarda siyasi muhalefet tarafından dile getirilen en temel konu, hükümetin, TBMMden
20 Mart 2003 tarihinde Kuzey Irakâ asker gönderme yetkisi almâk olmasêna râj men, bunu ne
sebeple gerçekleştirmed i oluyordu. Zira söz konusu tezkere, Türkiyeânın hava sahasânê
koalisyon kuvvetlerine açma iznini de talep ediyor ve tezkerenin meclisten geçmesiyle
beraber hava sahasêgerçekten de savak kuvvetlerine açdüyordu. Fakat tezkerenin ikinci yarêê
ise, yani Türkiyeânın kendi güvenlii ile ilgili tedbirler almak amacıyla Kuzey Irakâ asker
göndermesi konusu bir türlü gerçekleşmiyordu. Bu durum, mecliste muhalefetten Elekdağ ân
kı sözleriyle özetleniyordu:

*âSayın Bakan Erdoğan Newsweek dergisine verdi i mülakatta Türk askerinin
Kuzey Irakâ girmesi konusunda Amerika ile anladığı âê söylemişti. Ancak 23
Mart günü Bakan Bush gazetecilere böyle bir anlaşmanın olmadığı âê*

¹⁰⁷⁷ Bu konuda bkz. Balbay, **Irak Bataklğında Türk-Amerikan İlişkileri**, ss.209, 212, 229; Derya Sazak,
âKuzey Irak ve Barzaniê, **Milliyet**, 22 Mart 2003.

Önemli bir stratejik destek sağlanırken, kendi çıkarlarını koruyacak düzenlemeleri maalesef gerçekleştirilmiyor.

Elekdâî bu sözleriyle Türkiye'nin kendi menfaatine yönelik olan mikro yükümlülükleri çerevesinde ne sebeple hareket edemediğini sorgulamak oluyordu. Muhalefet TBMM'deki bakla oturumlarda da, bu duruma ABD'nin neden olduğunu vurgulayan konukmalar yapmaktan çekinmiyordu. Gerçekten de bu dönemde TBMM oturumları Türkiye'nin ABD'ye yönelik güvensizliğini açıkça ortaya koyuyordu. Örneğin muhalefet lideri Baykal meclisteki birçok konukmasında ABD'nin bu bölgeye gelirken ortaya koyduğu projenin Türkiye ile paylaşmadığını vurguluyor ve bu şekilde de ABD'nin Irak'ta siyasi yapılanmasında Türkiye'nin bilgisi dahilinde olmayan birtakım niyetlerinin olduğunu, ABD'nin Türkiye'nin Irak'ta ilgili kermâz hatlarına dikkat edeceğini yönündeki sözünü tutmadığını ifade ediyordu.¹⁰⁷⁹ Bakka bir ifadeyle Türkiye, uluslararası düzenin kalıcı olarak değişmesini engellemek amaçlı tedbirleri almaktan ABD tarafından alıkonuluyordu ve bu durum Türkiye'nin ABD'nin uluslararası düzenle ilgili niyetini sorgulamasına neden oluyordu.

Gerçekten de bu dönemde Kuzey Irak'ta ilgili gelişmeler de Türkiye'deki siyasi muhalefetin bu rahatsızlığını anladığına mümkün keliyordu. Çünkü bu dönemde Kuzey Iraklı liderlerin birçok farsatta Türk askerlerini bölgede istemedikleri yönünde beyanları bulunuyordu. Kaldaki dünya kamuoyunda da Türkiye'nin 1 Mart tezkeresini reddetmesinden sonra, ABD'nin bu savaktaki temel müttefikinin Türkiye değil de Kuzey Iraklı Kürtler olduğunu yönünde bir fikir beliriyor ve bu fikir başında yer alan birçok makalenin ana konusu olduğunu gibi¹⁰⁸⁰, ABD'de kongreye hazırlanan raporlara da yansiyordu. Örneğin CRS'nin 22 Nisan 2003 tarihli raporunda, Türkiye'nin 1 Mart tezkeresini reddetmek olmasa ABD'nin Kuzey Irak'taki pekmergelerle ıkbirliğini yapmasına neden olduğunu ve ABD bu ıkbirliğini aracılığıyla Musul ve Kerkük'teki kontrolü sağlayabildiğini yazıyordu. Ayrıca yine aynı raporda Türk askerlerinin bölgeye girmesinin, Kuzey Irak'taki durumu zorlaştıracaklarının de altı çiziliyordu.¹⁰⁸¹ Gerçekten de bu dönemde Türk başında da yer alan birçok haberde,

¹⁰⁷⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt.10, 25 Mart 2003, s.161.

¹⁰⁷⁹ CHP Genel Başkan Deniz Baykal'ın 15 Nisan 2003 tarihli TBMM Grup Genel Kurulu toplantısında yaptığı konuşma, CHP'nin Irak Günlüğü içinde (148- 166), ss.151, 158,

¹⁰⁸⁰ Örneğin bkz. The Economist, "Kurds, in Iraq and elsewhere: they deserve a break", 29 Mart-4 Nisan 2003, s.12. Ayrıca PKK lideri Abdullah Öcalan'ın kardeşi Osman Öcalan'ın, bu dönemde Türkiye ile ABD arasındaki görüş ayrılığından dolayı fırsatın yararlanmak istediklerini ifade ettiğini açıklaması için bkz. Milliyet, "Öcalan, ABD ile ittifak yapacak", 8 Nisan 2003.

¹⁰⁸¹ Congressional Research Service, Iraq War: Background and Issues Overview, CRS Report for Congress, 22 Nisan 2003. <http://www.fas.org/man/crs/RL31715.pdf> (12 Aralık 2013), s.12.

etmesiyle Kuzey Irakâa kara birliġi geçikine izin
silah konuklandāamayan ABDânin, Kuzey Irakâtaki
pekmergelerin aġ ē silahlarēnē kullandġ ē bilgisi yer alēyordu.¹⁰⁸² Bu haber ve raporlarla ek
zamanlēolarak, bu dönemde ABDânin Irakâ geçici yönetici olarak atadġ ēemekli general Jay
Garnerōn da bölgeye yaptġ ē ziyaret esnasānda Kuzey Iraklē Kürt liderlerle olan yakēnlġ ē ve
Kerkükden ñKürt kentiò olarak bahsetmesi, Türkiyeânin endikelerini arttēan bir durum
oluyordu.¹⁰⁸³ Tüm bu gelişmeler āġ ānda, Türkiyeâdeki muhalefete göre, Türkiyeânin en
bakāndan beri yapmasē gereken, henüz tezkere tartākmalarē bile gündeme gelmediġ i dönemde
kimseden izin ya da onay beklemeden kendi menfaati ve güvenliġ i için Kuzey Irakâ asker
göndermekti. Zira Türkiye 1990âlar boyunca da birçok kez sēcak takip ve mekrı müdafaa
anlayēē çerçevesinde Kuzey Irakâta asker bulundurmuktı ve eġ er kimdi de böyle yapēmāk
olsaydē Türkiye kendi güvenliġ i için tedbirlerini almāk olacak ve 20 Mart 2003 tarihi
itibariyle de Irakâta bulunan ABD kuvvetlerinin iznine baġ lēkalmamāk olacaktē¹⁰⁸⁴

Muhalefetten gelen bu elektiriler karkēsānda ise hükümetin liderliġ ini Mart ayē
itibariyle Gülōden devralmāk olan Bakanbakan Erdoġ an, tezkerenin geçmesi akabinde toplanan
Bakanlar Kuruluōnda Türkiyeânin askerlerini Kuzey Irakâa en kēsa sürede göndereceġ ini ifade
etmik olmasēna raġ men¹⁰⁸⁵, Bakanlar Kurulu toplantēsāndan birkaç gün sonra ki 29 Mart 2003
tarihli TBMM oturumunda ise Türkiyeânin içinde bulunduġ u durumu kı sözleriyle
açġ klēyordu:

*ñAna muhalefet partisi lideri ve sözcüleri, Kuzey Irakâa askerimizi sokmamēēē
söylüyorlar; devletimizin müttefiklerinin Kuzey Irakâa kı anda girmememiz
yönündeki taleplerini dikkate almamēēē elektiri konusu yapēyorlar. Bu elektiri
haksē ve dayanaksēdē. Türkiyeânin kendi hassasiyetleri korunduġ u sürece,
müttefiklerinin taleplerine olumlu yanā vermesinden daha doġ al bir key
yokturē Kuzey Irakâaki hassasiyetlerimiz, zedeleyen durumlarēn ortaya çēkmasē
durumunda baġ ēnsē ve egemen bir devlet olarak gereġ ini yapacaġ ēnēdan
kimsenin kīphesi olmamalēlēō.*¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸² **Milliyet**, ñABD, pekmerge topu kullanēyorò, 10 Nisan 2003.

¹⁰⁸³ Balbay, **Irak Bataklē ānda Türk-Amerikan Kīkileri**, s.235. Ayrēca bkz. **Milliyet**, ñIrak Valisi: Artēk
Kürtlerin zamanō, 23 Nisan 2003; **Radikal**, ñKürtlerin umut taciri Jay Garnerò, 24 Nisan 2003.

¹⁰⁸⁴ CHP Genel Başkanē Deniz Baykalōn 15 Nisan 2003 tarihli TBMM Grup Genel Kurulu toplantēsānda yaptġ ē
konukma, **CHPânin Irak Günlüġ ü** içinde (148- 166), ss.156-157. Ayrēca bkz. CHPōden kükri Elekdāġ ān Milli
Savunma Bütçesi üzerine TBMM Genel Kuruluōnda yaptġ ē konuşma, ñTürkiye ne zamandan beri kendi
güvenliġ i için önlem almak amacēyla Amerikaânin iznine ihtiyaē duymaktadēò, **CHPânin Irak Günlüġ ü** içinde
(353- 359).

¹⁰⁸⁵ **Milliyet**, ñErdoġ an: Kuzey Irakâa gireceġ izò, 25 Mart 2003.

¹⁰⁸⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.10, 29 Mart 2003, s. 797.

da Türkiye'nin içinde bulunduğ u zor kartlarē ifade bakanōn aēķça ifade edemediğ i konu, Türkiye'nin ABD'nin bu konudaki muhalefetine rağ men Kuzey Irakōa asker göndermesi durumunda TSK'nēn oradaki ABD kuvvetleriyle çatāmak zorunda kalabileceğ i oluyordu. Bakka bir ifadeyle, Türkiye'nin içinde bulunduğ u zor kartlar dahilinde, ABD'ye rağ men hareket etmesi kendi menfaatlerine aykēē olabilir ve Türkiye'yi ABD ile tarihinde görūlmemik bir kekilde silahlē çatāmaya sokabilirdi. Zira bu dönemde Bakan Bush ve Savunma Bakanē Rumsfeld tarafēndan yapđan aēķlamalarda da, ABD'nin Türkiye'yi Kuzey Irakōa asker göndermemesi yönünde çok defa uyarmāk olduğ unu ifade etmelerinin yanēnda, Türkiye'nin bu uyarđara uymamasē durumunda bu durumun Türkiye aēšēndan *ñtalihsizlikō* olacağ ē yönünde ifadeler kullanmalarē dikkat çekiyordu.¹⁰⁸⁷ Dolayšēyla Türkiye'dek hükūmete göre, Türkiye ñABD'ye rağ men ABD ile hareket etmeliō idi. Kaldē ki Bakanbakanōa göre ABD'nin bu konudaki görūkünü bir engel olarak değ il de, müttefikin bir talebi olarak algđamak gerekiyordu. Gerçekten de Bakanbakan Erdoğ anōn meclis konukmasēndan kēsa süre sonra ABD Dēikleri Bakanē Powellōn Ankara'ya ziyareti sebebiyle aēķlama yapan Dēikleri Bakanē Gül, bu ziyaretin *ñbu dönemde Türkiye-ABD iliklileri hakkēnda ~~kūpheli yaklavēnlar~~ sergileyenlerin bu dūkūncelerinin doğ ru olmadığ ēnē ortaya koyduğ unuō* ifade etmek suretiyle, ABD ile müttefiklik iliklilerinin sēkē kekilde devam ettiğ ini göstermeye çalāēyordu. Aynē görūkmede Powellōn Kuzey Irakōa her keyin kontrol altēnda olmasēndan ötürü Türk askerlerinin Kuzey Irakōa geçmesine gerek olmadığ ēnē vurgulmasē¹⁰⁸⁸ ise ayrēca dikkat çekiyor ve bu durum Türkiye'deki hükūmetle ABD'nin bu konuda mutabāk kaldēklarēnē gösteriyordu.

Bakanbakan Erdoğ anōn yukarda belirtilen TBMM'deki 29 Mart 2003 tarihli konukmasēndan sadece 2 gün sonra ise *Wall Street Journal*ōda bir yazēōn yayēlanmasē dikkat çekiyordu. Bu yazēōnda Erdoğ an, Türkiye'nin Kuzey Irakōa asker gönderme ihtimalinin Kuzey Irak'taki bazē kesimlerde, ABD'de ve bazē Avrupa ūlkelerinde tedirginlik yarattığ ēnē yazēyordu. Zira bu dönemde Türkiye Kuzey Irakōa asker göndermemesi gerektiğ i

¹⁰⁸⁷ Gerçekten de Milliyet gazetesinde yer alan habere göre, ABD Savunma Bakanlđ ē Pentagon, Türkiye'nin Kuzey Irakōa asker göndermesi konusunda Türkiye ile anlađmadığ ēnē aēķlēyordu. Bakan Bush ve Savunma Bakanē Rumsfeldōn *ñtalihsizlikō* olarak nitelendirdikleri durumun ne olduğ u ise haberde tam olarak aēķlanmēyor ancak bizim de bu çalāmada yaptđ ēnēz gibi sadece tahmin edilebiliyordu. Tahmin edilen oydu ki ABD *ñtalihsizlikō* sözūyle, Türkiye'nin Kuzey Irakōa asker göndermesi durumunda TSK unsurlarēnē burada bakta ABD askerileri ve dolayšēyla da Kuzey Iraklē Kürtlerle ile çatāmaya girme olasđığ ē olduğ unu ifade ediyorlardē Bkz. **Milliyet**, ñAnkara'ye uyardēkō, 24 Mart 2003.

¹⁰⁸⁸ Gül-Powell ortak basēn aēķlamasē, 1 Nisan 2003, <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/gul-powell-ortak-basin-aciklamasi/4130> (19 Aralēk 2013).

leij il, ABôden de alëyordu.¹⁰⁸⁹ Bakkaban söz konusu zey Irakâa deij il savakma, tek kurkun atma niyeti olmadiq e gibi komumuzun yer altë kaynaklarënda da gözümüz yokturò. Yine Erdojan Türkiyeônin Kuzey Irakâa asker göndermesi durumunda bunun amacën sadece Türkiyeôye yönelebilecek göç hareketini kontrol etmek, insani yardëm yapmak ve ayrëca bölgede ñtoplanmaya bakladiq e izlenilen PKKônë muhtemel sëma ve saldë etekëbbüslerine karne etkin önlem almakò olacaj ëne ifade ediyordu.¹⁰⁹⁰

Anlakdan oydu ki, ABD liderliijindeki koalisyon kuvvetlerinin Irakâa yönelik müdahalelerini gerçeklektirdikleri dönemde, Türkiyeôdeki hükümet her ne kadar kendi kamuoyuna yönelik olarak ABD tarafëndan engellenmedikleri izlenimini vermeye çalësa da, ABD tarafëndan oluturulan bu engel, hükümetin hareketlerinde birçok noktada kendini ele veriyordu. Zira bu dönemde hükümet bir yandan ABD ve dünya kamuoyuna yönelik olarak Kuzey Irakâa asker göndermelerinin mekru gerekçelerini ifade etme ihtiyacë hissediyor, diij er yandan da bu dönemde ABD ile müzakereleri yürüten heyetin bakkanë Bölükbakëënë, 2008 senesinde yayënlanan kitabënda belirtmek olduju gibi Türkiye, Kuzey Irakâa asker gönderebilmek amacëyla ABDôye yönelik sãkëbir diplomasi trafij i baklatëyordu.¹⁰⁹¹ Bakka bir ifadeyle dönemin hükümeti, Türkiyeônin mikro yükümlölükleri çerçevesinde hareket etmesinin ABD tarafëndan engellendiij ini açkça ifade etmese de, bu engelin kalkmasë için ABD ve dünya kamuoyuna açklama yapmak suretiyle, ABDônin onayë almaya çalëkëyordu. Zira yukarda da ifade edildiij i üzere, Türkiyeônin bu dönemde ABDônin muhalefetine raif men Kuzey Irakâa asker göndermesi, hükümete göre, Türkiyeônin kendi mefaatleri açëëndan aykëë bir durum yaratabilirdi. Türkiye ancak ABDôye raif men ABD ile hareket ederek kazançle olabilirdi.¹⁰⁹² ñABD ile hareketò ise ABDônin onayë almak demek oluyordu. Diij er taraftan

¹⁰⁸⁹ ABônin geniklemenen sourmlu AB Komisyonu üyesi Günter Verheugenën açklamalarë için bkz. **Milliyet**, ñKuzey Irakâa giderseniz, ABôyi unutunò, 27 Mart 2003.

¹⁰⁹⁰ Recep Tayyip Erdojan, ñMy Country is Your Faithfull Ally and Friendò, **Wall Street Journal**, 31 Mart 2003, Balbay, **Irak Bataklëj ënda Türk-Amerikan Kükileri** içinde, s. 228.

¹⁰⁹¹ Bölükbakë **1 Mart Vakasë** ss.108-120.

¹⁰⁹² Bu dönemde AKP hükümetinin de ABD ile ilgili endikelerinin olduju, bu tarihten seneler sonra açk a çakacak olan ABD iç yazëma kriptolarënda da görülecekti. Gerçekten de dönemin hükümeti her ne kadar bu endikelerini Türkiyeôdeki kamuoyuyla paylakmasa da, bunu ABDôye iletmiklerdi. 30 Nisan 2003 tarihli kriptoda belirtildiij i gibi, Erdojan hükümeti 26 Nisan 2003 tarihinde Irak konusunu görükmek amacëyla toplanmëktë Bu toplantëda hakim olan algë ABDônin Kuzey Iraklë Kürtlerle içinde bulunduju sãkë iibirlij i sebebiyle, Türkiyeônin Kuzey Irakâdaki rolünü marjinalize ettiij idi. Aynë toplantëda hükümet üyeleri, Kuzey Iraklë Kürtlerin Kerkük ve Musul hakëndaki tutumlarëndan rahatsëz olduklarëne görüknüklerdi. PKKônë Kuzey Irakâa devam eden varlë ëda vurgulanan bir diij er nokta oluyordu. Bkz. *Iraq and Turkey: Government of Turkey says shifting focus from military presence to trade and aid, want to develop relations with Iraqi Kurds, get Turkmen to integrate*, Reference ID: 03ANKARA2817, Classification: Secret, 30 Nisan 2003, <http://wikileaks.org/cable/2003/04/03ANKARA2817.html> (25 Aralëk 2013).

Her ne kadar Türkiye'nin Körfez Savakēsonrasēnda politika olsa da, 2003 senesinde ABD'nin 1990'dardan farklı olarak, Türkiye'nin mikro yükümlölükleri çerçevesinde hareket etmesinin engelleyicisi olmasē yani Türkiye'nin Kuzey Irak'a mēkrü müdafaa çerçevesinde asker göndermesine mani olmasē muhalefet göre ñABD'ye raē men ABD ile hē hareket edilmesinin artēk imkansēz olduē unu gösteriyordu.

Görülen oydu ki, bu dönemde de Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduē u partikülarist yaklakēn, onu her zamanki gibi uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç yani makro yükümlölükleri ile kendi menfaatlerini temsil eden mikro yükümlölükleri arasındaki dengeyi bulmaya, yani orta yol bulmaya itiyordu. ABD liderliēindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'a yönelik baklattēklarē müdahaleden önceki dönemde baklayan bu denge arayēklarē müdahale esnasēnda da devam ediyor ve müdahalenin bakladē ē gün, Türkiye, meclisinden geçirdiē i 20 Mart tezkeresi ile bu dengeyi bulmaya çalakēyor ve bu tezkerede Türk komüniteryanizmi kendi güvenliē i ve menfaatleri için Amerika kozmpolitanizmini sēnērlamaya çalakēyordu. Gerçekten de Türkiye bu tezkeresi ile, ABD tarafından gerçekleştirilen uluslararası düzen ihlalinin kalēē olmasēnē önüne geçmeyi, yani Irak'ın toprak bütünlüē ünü kaybetmesine yol açacak her türlü gelişmeyi durdurup Irak'ın kuzeyinde doē masē muhtemel olan herhangi bir ayrēēē hareketi engellemeyi planlēyordu.

20 Mart tezkeresi, bir yandan Türkiye'nin hava sahasēnē koalisyon kuvvetlerinin kullanēnēna açarken, bi diē er yandan da hükümete, ABD'nin bu dönemde birçok fēsatta belirginleēen muhalefetine raē men TSK unsurlarēnē Kuzey Irak'a gönderme yetkisi veriyordu. Türkiye 20 Mart tezkeresiyle her ne kadar makro ve mikro yükümlölükleri arasındaki dengeyi bulmayē ümit emik olsa da, müdahalenin gerçeklektē i 20 Mart-1 Mayēs döneminde görüldüē ü üzere, Türkiye, ABD sebebiyle bu dönemde bu dengeyi bulamēyordu. Zira Türkiye'nin TSK unsurlarēnē Kuzey Irak'a göndermesi, ABD tarafından engelleniyordu. Tam da bu noktada TBMM oturumlarındaki tartēmalarda görüldüē ü gibi, özellikle de siyasi muhalefet tarafından ABD'nin niyeti sorgulanēyor ve Türkiye'nin mikro yükümlölükleri çerçevesinde hareket etmesindeki temel engelin ABD olduē u vurgulanēyordu. Diē er bir deyişle, Türkiye'nin komüniteryanizminden kaynaklanan uluslararası düzene baē lēē ē ABD tarafından engelleniyor ve Türkiye bu sebepten ötürü önce Irak'ın, sonra da kendi egemenliē i ve toprak bütünlüē ü hakkēnda endikeye kapēlıyordu.

Türk-Amerikan ilişkilerindeki ayrımlar, tarafların
liberalist/evrenselci ayrımlarından kaynaklandığı gibi,

uluslararası toplumdaki durumun da bir yansıması olarak kabul edilmelidir. ABD liderliğiindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'a yönelik müdahalelerini sürdürdükleri 20 Mart- 1 Mayıs 2003 tarihleri arasındaki dönemde, uluslararası toplumda bu savakın yasadışı ve gayri meşru olması sebebiyle önemli ölçüde bir savak karkışıklığı mevcut olmasına rağmen, nasıl ki uluslararası toplumun birçok üyesi müttefiklik ilişkileri çerçevesinde ve kendi menfaatlerini korumak amacıyla ABD liderliğiindeki bu müdahaleyi kolaylaştırmışlarsa, Türkiye de benzer endikelerle ABD'nin Irak'a yönelik müdahalesinin engelleyici olmak istemiyor ve en azından hava sahasına açarak bu müdahaleyi kolaylaştırmak oluyor, ancak Türkiye yine de makro yükümlülüklerini tam olarak ihlal etmemiş oluyordu. Zira hatırlanacağı üzere Türkiye, 1 Mart tezkeresini reddederken yani, ABD ve diğer koalisyon kuvvetleriyle beraber Kuzey Irak'a Saddam Hüseyin'i devirmek amaçlı asker göndermeyi reddederek, makro yükümlükleri yani uluslararası toplumdaki hakim olan norm ve inanç çerçevesinde hareket etmiş oluyordu. Ancak daha sonradan 20 Mart tezkeresini de ABD tarafından gelen yoğun ikna çabaları karşısında ABD ile ilişkilerini bozmamak hem de savakın kaçınılmazlığı karşısında kendi mefaatini garantilemek amacıyla kabul ediyor ve savaka sınırlı şekilde müdahil olmuş oluyordu.¹⁰⁹³ Savakın kaçınılmazlığı sebebiyle Türk dış politikasında beliren çökmez, 20 Mart-1 Mayıs 2003 tarihleri arasında ABD'nin Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker göndermesine engel olmasıyla ise daha da büyüyor ve Türkiye bu dönemde ne makro yükümlülükleri ne de mikro yükümlülükleri konularında ABD ile uzlaşmıyor ve uzlaşmazlıktan da öte olarak ABD, Türkiye'nin mikro yükümlülükleri çerçevesinde hareket etmesinin yegane engelleyici oluyordu. Bu bakımdan Irak Savakı esnası dönemi, Körfez Savakı esnasından ciddi şekilde farklılaşıyordu.

Özetlemek gerekirse, yukarıda anlatılanlar ışığında Irak Savakının bu döneme kadar olan kısmının Türkiye'nin dış politikası açısından şu önemli sonuçları doğurduğunu ifade edilebilir:

¹⁰⁹³ Bu noktada 2005 senesinde İstanbul'da nihai oturumunu gerçekleştiren Irak Dünya Mahkemesinde konuşma yapan Başbakanın ifadelerini de eklemek faydalı görünmektedir. Oran, Türkiye'nin ABD liderliğinde Irak'a yönelik başlatılan müdahaleye sınırlı şekilde müdahil olması hakkında şunları ifade etmiştir: *“BM veya herhangi bir ülkenin ses çıkarmaya bile cesaret edemediği bir ortamda, Türkiye'nin eylemleri için (saldırıya giren hava sahasına açılması gibi) en azından bir hafifletici sebep bulmak zor değildir. Hukukta hiçbir zaruret hali denilen bir durum söz konusudur. Örneğin kudurmak bir köpeğin saldırısından korunmak isteyen bir kişi, bir evin bahçe çitinden atlayıp içeri girebilir. Bir hegemon gücün bu kadar büyük bir tehdidi altında Türkiye yine de verilebilecek olan en azını vermiştir, denebiliriz. Bkz. Başbakan Oran, “ABD'nin Irak saldırısında Türkiye'nin durumu, politikası sorumluluğu”, Müge Gürsoy Sökmen (Der.), **Irak Dünya Mahkemesi Nihai İstanbul Oturumu, 23-27 Haziran 2005** içinde (115-122), s. 122.*

ıkta olduğ u dönemde Körfez kriziyle beraber içinde
 s nda tarafsız kalamayacağ  n  anlayan T rkiye nin,
makro ve mikro y k ml l kleri aras ndaki dengeyi tarafs zl kla sağ layamayacağ   Irak Savakı
ile bir kere daha g r lm k, T rkiye nin kimliksel değ erlerinin Soğ uk Savak döneminden
farklı olarak ara sallakt  mas  yani partikülarist yaklak m n n tarafs zl ktan farklı olarak
 killenmesi gerekliliğ i ortaya   km  t . Ancak bu defa T rkiye nin tarafl  ğ  na, uluslararası
toplumdaki uzak  değ il de, ABD gibi bir süpergücün bölge devletlerinden birine yönelik
olarak gerçeklektirdiğ i önleyici ve tek taraflı i gal neden olmuştur. Türkiye her iki savakta da
tarafsız kalamam  t  ancak T rkiye nin bu kararlar n n arkasındaki faktörler farkl  k
göstermektedir.

Gerçekten de Körfez Savak nda hat lanacağ   gibi, T rkiye nin bu savakta taraf
olmas n n temel nedeni, uluslararası toplumun, uluslararası düzenin ihlal edilmezliğ i
kark s ndaki büyük uzak s  ve bu doğ rultuda al nan BM Güvenlik Konseyi kararlar  olmuştur.
Türkiye bu  kilde tarafsız kalamayacağ  n  anlam , koalisyon kuvvetlerinin Irak a yönelik
baklatt klar  müdahaleye dahil olarak taraf alm , ancak bu tarafl  ğ  n  ise Irak yönetimiyle
aras n  bozmayacak  kilde bakka unsurlarla dengelemeye  al m  t  Türkiye bu haliye, n yi
niyetli tarafs zl k tan çok,  dengeli tarafl  k  olarak özetlenebilecek bir tutum alm  t  Irak
Savak nda ise T rkiye nin tarafs zl ğ ünün imkans zl ğ  n  gösteren temel unsur, ABD nin
yasal ve meşru dayanağ   olmayan, tek taraflı ve önleyici bir  kilde baklatt ğ   bu
müdahalesinin, T rkiye nin hemen yan nda ger eklekmesi sebebiyle bu savak n ka  n maz
olarak T rkiye ye olumsuz tesirinin olacağ   d k ncesi oluyordu. Türkiye, ABD taraf ndan
ger eklektirilen uluslararası düzen ihlalinin, kal c  bir hale girmemesi, yani Irak n bu
müdahale sonrasında par alanmamas  için, müdahaleye s n l   kilde müdahil olup, ABD ile
ilikkilerini ABD ye rağ men yürütmeye  al m  t . Bakka bir ifadeyle, her ne kadar
uluslararası toplumda Irak a yönelik baklat dan bu müdahale konusunda önemli bir savak
kark l ğ   mevcut olsa da, uluslararası toplumun birçok üyesinin yapmış olduğ u gibi, savak n
ka  n mazl ğ   kark s nda Türkiye de kendi menfaatlerini ve ABD ile olan müttefiklik
ilikkilerini d k nerek, söz konusu savaka s n l   kilde müdahil oluyor ancak buna kark  k bu
savaktan ötürü meydana gelebilecek tehditleri bertaraf edebilmek amacıyla da 20 Mart
tezkeresinde görüldüğ   gibi kendi menfaatlerine yönelik tedbirler almayı planl yordu. Bu
bak ndan T rkiye nin, aynen Körfez Savakı  ncesi ve esnas nda görüldüğ   gibi, bu dönemde
de  dengeli tarafl  k  olarak özetlenebilecek bir yaklak m benimsediğ i ifade edilmelidir.
Türkiye, Irak Savak nda koalisyon kuvvetlerine hava sahas n  açarak savakta Irak a kark 

İddam Hüseyin rejimini devirmek amacıyla koalisyon
meye de rıza göstermiyor, bu şekilde de tarafların
dengelemeye çalışıyordu.

Her ne kadar bu dönemde, baktaki hükümet ve Genelkurmay Başkanlığı açısından Türkiye'nin Irak'taki savağa koalisyon kuvvetleriyle beraber katılması Türkiye'nin menfaatleri için elzem idiyse de, anlaşılan oydu ki bu savaşın uluslararası toplumda, Irak'ın egemenlik haklarının ihlal edilmesi bakımından uluslararası düzenin bariz bir ihlali olması sebebiyle yasadışı ve gayri mekru olarak nitelendirilmesi ve dünya kamuoyundaki savaş karşılığı hükümetin ve Genelkurmay'ın Türkiye'nin savağa girmesi gerekliliği konusundaki eğilimlerini ve/veya isteklerini gösteriliyordu. Zira daha önce de ifade edildiği gibi, hem hükümet hem de TSK'daki savaş yanlılar Türkiye'nin böyle bir savağa girme kararında belirleyici olmaktan kaçınıyorlardı. Anlaşılan oydu ki, her ne kadar uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç yani bu durumdaki savaş karşılığı ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'a yönelik müdahalelerini engelleyememik olsa da, Türkiye'nin dış politika kararlarında Türkiye'nin mikro yükümlülükleriyle beraber etkin rol oynamıyorlardı. Türkiye'nin partikülerist yaklaşımı Körfez Savaşında olduğu gibi, Irak Savaşında da Türkiye'nin ABD'nin peşine kokulsuz şekilde takılmamasında gözlemlenmektedir.¹⁰⁹⁴ Türk komüniteryanizmi, Türkiye'nin içinde bulunduğ her kartta, Türkiye'yi orta yol bulma arayışına itmiştir. Ancak Irak Savaşının buraya kadar ele alınan bölümünde de görüldüğü üzere, bu arayıştaki en büyük engel ise, Körfez Savaşından farklı olarak ABD olmaktır. Zira daha önce de çok kez ifade edildiği üzere Türkiye bu dönemde ne makro ne de mikro yükümlülükleri bağlamında ABD ile uzlaşmamak ve hatta çatışmıyorlardı. Bu uzlaşmazlığı ve hatta çatışmanın temelindeki en büyük sebep ise ABD'nin 11 Eylül sonrası dönemde, Körfez Savaşından son derece farklı olarak, adalet gereğiyle, yani dayanılmaz gerekçelerle uluslararası düzenin bariz bir ihlali içerisine girmek olmasıdır.

¹⁰⁹⁴ Irak Savaşından önce ve esnasında Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerinin analiz edildiği çalışmaların bir bölümünde Türkiye'nin tutumu yumuşak dengeleme (*soft-balancing*) olarak nitelendirilirken; bir kısmında da savunmaya yönelik peşine takılma (*defensive bandwagoning*) olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'nin bu tutumunun teorik anlamda hangi yaklaşıma uyduğu sorusuna verilen bu farklı cevapların en temel ortak noktası ise Türkiye'nin tavrının teorik anlamda nasıl tanımlansa tanımlansa, bu tavrın kilit noktasının Türkiye'nin kendi menfaatleri için ABD'nin taleplerini kokulsuz şekilde kabul etmediğidir. Yumuşak dengeleme ve savunma amaçlı peşine takılma kavramlarının kullanıldığı analizler için bkz. Rober A. Pape, "Soft Balancing: How states pursue security in a unipolar world", *International Security*, Vol.30, No.1, 2005, ss.7-45, Gülten Ayman (Der.), **Irak Açmazı Türkiye Açısından Temel Parametreler** içinde (51-84), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi- TÜSİAD Dış Politika Forumu, 2008, Kıban Karadağ, "Regions, powers and secondary state bandwagoning under unipolarity: The case of Turkish- American Relations", (**Doktora Tezi**, Utah University, 2010) ss.152- 221.

isyon kuvvetlerinin Irakâa yönelik müdahalelerini e kadar olan dönemin, Türkiye açışından bir diğ er sonucu ise, aynen Körfez Savakında olduğu gibi, bu dönemde de Türkiye'nin ulusal güvenliğini sadece kendisine yönelik tehditlerle sâılayamayacağ ınê görmük olmasâdır. Türkiye, ABD gibi bir süpergücün kendisine komku ülkelerden birindeki rejimi devirme planlarê karkêsında, bu müdahalenin kendi güvenliğı inden bağ ımsêz olamayacağ ınê düşünüyor ve TBMM'deki oturumlarda görüldüğü üzere, hem iktidar hem de muhalefet nezdinde bu müdahalenin bölgede yaratacağ ı etkinin Türkiye'nin menfaatlerine aykêrê bir durum çêkaracađ ı konusunda ciddi endikeler bulunuyordu. Zira Türkiye'nin müdahale öncesi dönemde Irak ve BM arasındaki krizi barêçê kılde çözümleme girişimleri bu endikelerden kaynaklanıyordu. Bu bağ lamda aynen Körfez Savakında olduğu gibi, Irak Savakında da Türkiye açışından neyin hayati neyin ise çevresel bir tehdit olduğu u konusundaki ayrâınê zorlakıyordu.

Irakın egemenlik hakları'nın ihlali olmasê bakâmından uluslararası düzenin bariz bir ihlali olan Irak Savakının , Türk dâk politikasında neden olduğu u çêkmaz, her ne kadar Türkiye tarafından 20 Mart 2003 tarihli tezkere ile bertaraf edilmeye çalınsa da, müdahalenin devam ettiğı i 20 Mart-1 Mayıs döneminde görüldüğü gibi, söz konusu çêkmaz, Türkiye'nin mikro yükümlölükleri çerçevesinde hareket etmesinin ABD tarafından engellenmesi sebebiyle büyümeğ tır. Ancak bu çêkmaz, müdahale sonrasındaki dönemde daha da büyüyecek ve Türkiye, Körfez Savakından bu yana nıyı niyetli tarafsêlêkò politikasının yeni kartlarda imkansêlêğ ın anlakımasê üzerine benimsemek olduğu u ındengeli taraflâkò politikasınê uygulamakta çok ciddi engellerle karkêlakacaktır Bu sebeple Türkiye yine Körfez Savakê döneminden itibaren düzenin adaletten ayrêmazlêğ ı gerçeğ i karkêsında benimsemek olduğu u ındüzen çerçevesinde adaletò prensibini uygulayabilmek için kaçınêmaz olarak yeni araçlara bakvuracak ve bu yeni araçlarla uluslararası düzenle adaletin farklı seviyelerini bağ daktêrmaya çalıncaktırê

3.2.3.1. *Ayrışmadan uzaklaşma: ABD'nin politikaları ve uluslararası toplumun tutumu*

ABD liderliğiindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'a yönelik müdahalesinin bakiarısıyla sonlandıran ABD Bakan Bush, 1 Mayıs 2003 tarihli konuşmasıyla ilan ediyordu. Bu konuşmasında Bush, ABD'nin dünya barışı ve güvenliğini için harekete geçmiş olduğunu bir kere daha vurguluyordu. Bush'un ifadeleriyle ABD bu müdahalesiyle hem bir ulusu, tehlikeli ve agresif bir rejimden kurtararak Irak halkını özgürleştirmikti; hem de 11 Eylül'ü unutmayan ABD, medeni dünyaya teröristlerle işbirliği yapan ve KİŞ geliştiren bir kanunsuz rejimden kurtarmaktı. Bundan sonra ABD ve onun müttefiki olan koalisyon kuvvetleri Irak'ta düzeni sağlayacak, demokrasiyi garanti altına alacak, KİŞ'in bulunması için gerekli çalışmalara devam edecekti. Bush'a göre her ne kadar diktatörlükten demokrasiye geçiş zaman alacak olsa da, koalisyon kuvvetleri bu misyon tamamlanana kadar da Irak'ta kalacak, ve özgür Irak oluşturma da ise ülkeyi terk edeceklerdi.¹⁰⁹⁵

ABD Bakan Bush'un, ABD liderliğiindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'a yönelik müdahalelerinin sona erdiğini ilan ettiğini 1 Mayıs 2003 tarihinden sonraki dönemde, uluslararası toplumda hakim olan temel konu, Bakan Bush'un konuşmasıyla paralel olarak, Irak'ta söz konusu müdahale ile devrilen rejimin yerine geçecek bir yönetimin oluşması için Irak'taki siyasi, ekonomik ve sosyal alanlardaki elverişli şartların oluşmasını sağlamak yani Irak'ın yeniden yapılandırılması oluyordu. Başka bir ifadeyle Irak'ın egemenlik haklarının ihlal edilmesiyle ABD liderliğiinde bozulan uluslararası düzen, müdahale sonrası dönemde, Irak'a egemenliği teslim edilerek yeniden kurulacaktır. Rejimin devrildiğini ve Baas rejimine ait olan tüm kurumların da yok edildiğini bu savaktan sonra yeni bir Irak devletinin kurulması gerekliliğini, uluslararası toplumda kaçınılmaz olarak hakim olan konu oluyordu. Anlaşılardan oydu ki, müdahale öncesi ve müdahale esnasında ABD liderliğiindeki gönüllüler koalisyonunun Irak'a yönelik baklatıkları müdahale konusunda net şekilde tavır alamayan ve uzaklaşarak sergileyemeyen uluslararası toplum, müdahalenin sona ermesiyle baklayan dönemde Irak'ın yeniden yapılandırılması gerektiğini konusunda büyük bir uzaklaşma içerisine giriyordu. Uluslararası toplumda bu uzaklaşmanın oluşmasında ise elbette Irak'ta istikrar sağlanamamasının

¹⁰⁹⁵ George W. Bush, "Announcement that Major Combat Operations in Iraq Have Ended", 1 Mayıs 2003, **Iraq Papers** içinde (175-177).

tehdit rol oynuyordu. Gerçekten de Irak'ta Baas
İktidarı'ndan sonra Irak'ta istikrarın sağlanmaması, Irak'ta bir
güç boşluğu oluşmasına ve bu güç boşluğunun başka kuvvetlerce doldurulmasına neden
olarak, bu durum Irak'ın içinde bulunduğu bölge ve tüm dünya için tehdit olabilirdi. Bu
bakımdan uluslararası toplum, müdahalenin sona erdiği 1 Mayıs 2003 tarihinden sonraki
dönemde, uluslararası düzenin olmazsa olmazlarındaki ihlal edilerek Irak'ta rejimin devrilmesi
durumu karşısında, Irak'ta yeni bir rejimin kurulması ve Irak'ta egemenliğin teslim edilmesi
için seferber olacak ve BM çatısında istikrar gücü kurularak, Irak'ta yeni bir devlet
oluşumuna katkıda bulunacaktır. Bu bakımdan görülen oydu ki, aynen Bullitt'in ifade ettiği gibi,
bu dönemde uluslararası toplum, uluslararası düzenin korunmasını uluslararası toplumun
temel, birincil ve evrensel amaçlarına hizmet ettiği için bilincindeydi. Bu sebeple uluslararası
toplum, Irak'ta egemenliğin teslim edilerek uluslararası düzenin eski haline getirilmesinde
seferber oluyordu.

Diğer taraftan uluslararası toplum, söz konusu yeni devletin, Irak Savaklarına sebep
veren kozmopolitan adalet ve insani adalet kavramlarına da kapsayıcı bir yapıda olması
temenni ediyordu. Ancak müdahale sonrasındaki dönem, ABD liderliğinde adalet
gerekçesiyle tek taraflı ve önleyici bir şekilde uluslararası düzenin ihlal edilerek devlet
kurumunun yok edildiği Irak'ta, iç düzenin yeniden kurulmasını ne denli zor ve çakmazlarla
dolu bir süreç olacağı netleşti, ve düzen bozulduktan sonra adaletin sağlanmasını da zor
olmasını da ötesinde neredeyse imkansız olduğu gözler önüne serecekti. Bu haliyle 2003
sonrası Irak, çalınan kuramsal bölümünde detaylıca ele alınan Bullitt'in, uluslararası
düzenin adalet karşısındaki önceliğini savunan argümanlarını geçerliliğini gösterecekti. Zira
Bullitt, hatırlanacağı üzere, uluslararası düzenin, uluslararası toplumun temel, birincil ve
evrensel amaçlarına ulaşmaya çalışan bir davranış örneği olduğunu söylemiş ve uluslararası
toplumun diğer amaçlarına ulaşmasını ancak bir düzen varlığında gerçekleştirebileceğini öne
sürmüştü. 2003 sonrası Irak, düzenin bozulduğu bir ortamda adaleti sağlamak ne denli zor
ve hatta imkansız olduğunu göstererek, Bullitt'in bu argümanını doğrulayacaktı.

Gerçekten de, Irak'a yönelik müdahalenin sonlanmasından sonra BM Güvenlik
Konseyi üç hafta gibi kısa bir süre içerisinde Irak'la ilgili olarak toplanıyor ve 22 Mayıs 2003
tarihinde 1483 sayılı karar kabul ediyordu. Bu kararla, BM Güvenlik Konseyi, Irak'ın
egemenliğine ve toprak bütünlüğünün önemini altını çiziyor ve Irak halkının kendi
kaderlerini tayin ve kendi kaynaklarını kontrol hakkına sahip olduğunu vurguluyor ve BM'nin
tüm üye ülkelerini bu tarihten sonra Irak'taki halkın insani ihtiyaçlarına karşılamaya ve

olukturulacağ ę bir s¼reçte kapsamlę kękilde yeniden
ę ęęyordu.¹⁰⁹⁶ Anlakđan oydu ki bu tarihten sonra
uluslararası toplumdaki temel ę ilim, ABD liderliğ inde Irakđa yęnelik yapđan m¼dahale ile
devrilen rejimin yerine geçecek bir yęnetimin olukmasę için Irakđa elverikli kartlaręn
olukmasęnę sağ lamaya destek olmak olarak belirliyordu. M¼dahale ęncesi dęnemde řnyasadękę
ve gayri mekr¼ð olmasę sebebiyle uluslararası toplumda b¼y¼k bir b¼l¼nme yaratan ABDđnin
Irak m¼dahalesi ve bu m¼dahalenin Saddam H¼seyin rejiminin devrilmesi olarak somutlanan
sonuęlarę gęr¼len oydu ki, m¼dahale sonrasę dęnemde uluslararası toplum tarafęndan şnyeni
bir geręeklik¼ olarak benimseniyor ve nasđ ki m¼dahale esnasęnda uluslararası toplumun bazę
¼yeleri savakęn kaęęđmazlęđ ę karkęsęnda ABDđnin Irak m¼dahalesinde dolaylę ve sessiz bir
destek sağ ladđarsa, uluslararası toplumun ¼yeleri m¼dahale sonrasęnda da Irakđın yeniden
yapđandęđmasę doğ rultusunda harekete geğebilmek için s¼z konusu m¼dahaleyi
mekr¼laktęmak zorunda kalęyorlardę

BM G¼venlik Konseyiğnin 1483 sayđđ kararę bu kękilde alarak, s¼z konusu
m¼dahaleyi de mekr¼laktęmę oluyor ve hatta m¼dahale sonrasę s¼recin sorumluluğ unu ise
BM ¼zerine almę oluyor. Irakđaki rejimin devrilmesiyle Irakđın petrol ihracatına izin
verileceğ ini ve o zamana kadar Irakđa yęnelik uygulanan ekonomik yaptęđnlaręn
kaldęđacađ ęnę beyan eden bu karar, aynę zamanda BMđnin Irak ęzel temsilcisi belirlemesini
de sağ layarak (Sergio Vieira de Mello) , bundan sonraki s¼rece BMđnin m¼dahil olacağ ęnę
gęsteriyordu. Dolayęýyla uluslararası toplum, Irakđın yeniden yapđandęđmasę s¼recini bir an
evvel geręeklektirerek, Irakđa egemenliđ ini teslim etmek ve dolayęýyla da uluslararası d¼zeni
eski haline getirmek konusunda kararlę gęr¼n¼yor ve bu haliyle de 1990 senesinde Irakđın
Kuveytđ ıkgali sonrasęnda uluslararası d¼zenin eski haline getirilmesi gerektiğ ine inanan
uluslararası toplumu andęýyordu. Ancak elbette s¼z konusu iki krizdeki uluslararası d¼zeni
ihlal edenler ve onların ihlal gerekęeleri birbirinden farklıdakęyordu. Değ ikmeyen ise,
uluslararası toplumun uluslararası d¼zeni kurma ve koruma arayękę oluyor, bu da daha ęnce
de ifade edildiğ i gibi, Bullđın arg¼manęnęn geğerliliğ ini gęsteriyordu.

BM G¼venlik Konseyi kararlarę sadece m¼dahalenin hemen sonrasęnda değ il,
m¼dahaleden sonraki dęnemin tamamęnda koalisyon kuvvetlerinin kararlarına eklik eden

¹⁰⁹⁶ The UN Security Council, **Resolution 1483**, 22 Mayę 2003,
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/368/53/PDF/N0336853.pdf?OpenElement> (30 Aralęk
2013).

dönemde ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin
ında attıklarē adēnlar, BM tarafēndan desteklenecekti.

Koalisyon kuvvetlerinin mēdahale akabinde attē ē ilk adēn, Irakōn yeniden yapēandēēmasē amacēyla *Coalition Provisional Authority* (CPA) olarak bilinen koalisyon geēici otoritesinin kurulmasē oluyordu. Bakēna Paul Bremer isimli ABDēli diplomatē getirildiğ i bu otorite, esasēnda, Ocak 2003ēte henüz mēdahale gerēeklekmemiķken, ABDēnin olasē bir Irak mēdahalesi sonrasēnda Irakētaki devlet yapēēnēn yeniden kurulmasēnē hedefleyen bir kurum olarak ABD Savunma Bakanlē ē tarafēndan kurulan *Office for Reconstruction and Assistance* (ORHA)ōn devamē niteliğ i takēyordu. 1 Mayē 2003 tarihinde mēdahalenin sona ermesinden çok kēsa bir sēre önce 21 Nisan 2003 tarihinde CPAōya dönüken OHRA, mēdahale sonrasē dönemde koalisyon kuvvetlerinin Irakētaki yegane temsilcisi oluyordu. CPA, Irakētaki yönetimi üstlenen bir otorite haline gelirken, CPA tarafēndan aynē zamanda *Iraq Governing Council* (IGC) isimli Iraklēlardan oluķan bir Irak yönetici konseyi kuruluyor ve Irakēta bir hükümet kurulana yani 28 Haziran 2004 tarihine kadar CPA- IGC yönetimi Irakēta hakim oluyordu. BM Güvenlik Konseyiōnin 16 Ekim 2003 tarihli ve 1511 sayēē kararē ile Irakētaki rejim değ iķikliđ ini resmen tanēmasē ve IGCōyi de Irakētaki geēici yönetimin temel temsilcileri olarak belirtmēk olmasē ise¹⁰⁹⁸ bu dönemde ABDēnin Irakōn yeniden yapēandēēmasē hususunda attē ē adēnlarēn BM Güvenlik Konseyi tarafēndan da onaylandē ēnē gösteren bir bakķa unsur oluyordu.

BMēnin sērece ekliğ i bununla da bitmiyor ve 8 Haziran 2004ēte BM Güvenlik Konseyi 1564 sayēē kararēnē alēyordu. Bu karara göre neredeyse bir sene boyunca Irakōē ynetmēk olan CPA ve IGC görevlerini tamamlamalarē sebebiyle, Bremer liderliğindeki CPAōnēn belirlemēk olduğu uygun olarak, yine CPA tarafēndan atanan Iraklē yelerden oluķan *Interim Iraq Government* (IIG) yani geēici Irak hükümeti kuruluyor, ve Ocak 2005ēte yapēacak genel seēimler öncesinde, yani Irakēa egemenliğinin tamamıyla teslim edilmesi öncesinde Irakōn yegane yöneticisi bu hükümet oluyordu.¹⁰⁹⁹ Bu geliķmelerle ek zamanlē olarak, uluslararası toplumdaki bölgesel ittifaklar ve örgütler de Irakōn yeniden

¹⁰⁹⁷ BM Güvenlik Konseyiōnin 1 Mayē 2003 tarihi sonrasēnda sadece 2003 senesinde Irak ile ilgili 5 kararē bulunmakta ve her bir kararē da Irakētaki yeniden yapēanma sērecini ele almaktadır. Bkz. BM Güvenlik Konseyiōnin 1483, 1490, 1500, 1511, 1518 sayēē kararlarē http://www.un.org/docs/sc/unsc_resolutions03.html (30 Aralēk 2013).

¹⁰⁹⁸ The UN Security Council, **Resolution 1551**, 16 Ekim 2003, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/563/91/PDF/N0356391.pdf?OpenElement> (30 Aralēk 2013).

¹⁰⁹⁹ The UN Security Council, **Resolution 1546**, 8 Haziran 2004, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/381/16/PDF/N0438116.pdf?OpenElement> (30 Aralēk 2013).

kl yordu. Örneğin 27-29 Haziran 2004 tarihlerinde
rleri ilk kez, örgütün  at   altında Irak n yeniden
yap and  mas nda rol alacaklar n  beyan ediyorlard . Bunu IIG yi destekleyerek ve Irak
güvenlik güçlerini e  iterek yapacaklar n  ifade eden NATO  yeleri Istanbul K birli i girikimi
ile NATO nun Irak ta kurulacak olan güvenlik birimlerini e  itece i sözünü veriyordu.¹¹⁰⁰
Anlak dan oydu ki, müdahale esnas nda ABD kongresinde müdahale sonras yla ilgili yap an
planlar ve tart malardan da hat rlanaca    üzere, ABD bu dönemde gerçekten de uluslararası
toplumla beraber hareket ediyordu. Ancak ABD nin mi uluslararası topluma, uluslararası
topumun mu var olan kartlar dahilinde ABD ye uyduğu ise önemli bir soru olarak ortaya
   yordu.

Bu sorunun ortaya    mas nda, müdahale akabindeki dönemde Irak n yeniden
yap and  mas  konusunda CPA n  ve de özellikle de bu otoritenin bak nda bulunan Paul
Bremer n temel karar al    olması rol oynuyordu. CPA-IGC yönetiminin henüz 3. ayında 19
Ağustos 2003 tarihinde Ba dat daki BM karargah  hedef alınarak gerçekleştirilen bombal 
sald   sonucunda BM Genel Sekreteri Annan taraf ndan Irak temsilcisi olarak atanan Sergio
Melo nun hayatını kaybetmesi, BM nin ABD taraf ndan  kurtar d    ve özgürlüğü i  iddia
edilen Irak ta, halk n bir k sm  taraf ndan hiç de olumlu alg danmad   n  gözler önüne seren
bir örnek oluyordu. Bu durumu 1994-1998 seneleri aras nda BM Genel Sekreter yard nc    
yapm  olan Denniz Halliday k  sözleriyle özetleyecekti:

*  zellikle 19 Ağustos 2003 de Ba dat daki BM yerlen esine yap an
bombal  sald   soras nda dahi BM Güvenlik Konseyi ve Genel Sekreter, Irak ta
BM nin en çok nefret edilen örgüt olduğunu anlamam   görünüyorlar. Neden
nefret ediliyordu? Neden edilmesindi ki? Irak ta bir milyondan fazla yakama mal
olan 12 y l k  l mc l BM ambargosundan ve, ard ndan Irak n ortak d kman ,
yani Amerikal  ve K giliz  kgalci d kmanla göze çarpan   birli inden sonra. BM
Özel Komisyonunun zorla K S araması sırasında 12 y l k utanç ve haysiyet
kaybından sonra- neden k k rm   ? ¹¹⁰¹*

Görülen oydu ki, Irak ta yönelik müdahale öncesi dönemde BM Genel Kurulu nda
yap an konukmalardan da hat rlanaca    gibi, ABD a   ndan BM nin, uluslararası toplumda
hakim olan genel inanç ve normlar  temsil etmekten çok, kendi kararlar n  me rulakt ma aracı

¹¹⁰⁰ NATO, Statement on Iraq Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North-Atlantic Council in Istanbul on 28 June 2004, 28 Haziran 2004, <http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-098e.htm> (30 Aralık 2013).

¹¹⁰¹ Halliday,  BM nin Irak Savakı ve  kgal s ras ndaki tutumu , s.215.

da BMônin ABDônin ıggalci politikalarêñ aracêhaline
dönemde özellikle de Irak halkêñ bir kêmñca
benimsenmık olduğ u ortaya çêkêyor ve BM de kaçêñmaz olarak bunun maliyetini
görüyordu.¹¹⁰² Irak halkêñ en azêndan bir kêmñda var olan bu yêndeki inanç, müdahalenin
sonlanmasêndan sonraki dönemde, ABDônin karkêaktê ã temel sorunlardan biri olacak, ve
müdahale öncesi dönemde ABD tarafêndan sorunsuz geçecê i tahmin edilen Irakôtaki geçik
dönemi son derece sancêđe geçecekti.

Gerçekten de ABD liderlîğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irakôa yönelik
müdahalelerini sonlandêrdêklarê 1 Mayê 2003 tarihi akabindeki dönemde ABD, Irakôa iki
temel sorunla karkêakmêktê. Bu sorunlardan ilki, Irakôa esasênda müdahale esnasênda
koalisyon kuvvetlerine karkêbaklayan direnik hareketidir. Bu direnik hareketi 19 Ağ ustos 2003
tarihinde BM karargahêna yapêdan saldêêyla tescillenecek ve hareket zamanla büyüyerek
Irakôa 2005 senesi itibariyle bakladê ã kabul edilen iç savakê da ilk ıkareti olacaktê ABDônin
1 Mayê 2003 tarihi akabinde karkêaktê ã ikinci temel sorun ise Irakôa KİŞ olmadê ãñ
anlakêmasê ve buna ek olarak Saddam Hüseyinôñ El Kaide ile hiçbir bađlantêñ
bulunamamasê olmuştur. ABD liderlîğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irakôa yönelik
müdahalesinin sonlanmasêndan sonraki dönemde ABDônin Irakôa karkêaktê ã her iki sorun
da, müdahale sonrasê dönemde ABDônin Irakôa yönelik dêk politikasêñ olukmasênda rol
oynayan temel faktörler olmuştur.

Irakôa ABDônin tahmininden son derece farklı olarak koalisyon kuvvetlerine yönelik
olarak baklayan direnik ilk sinyallerini, aslênda müdahale esnasênda göndermıktı. 2003
senesinin Nisan ayênda, ABD liderlîğindeki koalisyon kuvvetlerinin henüz müdahalesi
sonlanmamêken, Saddam rejiminin devrilmesiyle Irakôa halkêñ bir kêmê tarafêndan
baklatêdan kutlamalarêñ, halkêñ bir diğ er kêmñda sebep olduğ u tepki, kêsa sürede kıddet
gösterilerine dönükiyordu. 19 Ağ ustos 2003 tarihinde Bağ datôtaki BM karargahêñ hedef alan
saldêêdarê aynê sene içerisinde Bağ datôtaki Ürdün Büyükelçiliğ iône ve Kêzê Haç örgütünün
karargahêna düzenlenen saldêêdar izliyordu.¹¹⁰³ 1 Mayê 2003 tarihi sonrasênda, intihar
saldêêdarê ve diğ er bombalama eylemleri Irakôñ günlük hayatêñ bir parçasê haline gelmesi,
ABDônin müdahale sonrasê dönemde Irakôtaki kontrolü sağ layamadê ã yönündeki fikrin
doğ masêna neden oluyor ve direnik hareketinin zamanla zayêflamak yerine daha da

¹¹⁰² Irakôa BMônin ABD politikalarêñ bir aracê olarak algêdanmasê sebebiyle karkêaktê ã tepki hakkênda bkz.
Ian Williams, ãThe Role of the United-Nationsò, Rick Fawn, Raymond Hinnebusch (Eds), **The Iraq War:
Causes and Consequences** içinde (257-268), ss.265-266.

¹¹⁰³ **Hürriyet**, ãBađ datôt Kêzê Haçôa bombaò, 27 Ekim 2003.

uç olaylar¹¹⁰⁴ın eklenmesi ABD'nin kontrolü neredeyse
ki Kasım 2003'te gelindiğinde dünya kamuoyunda
Başkan Bush'ın 1 Mayıs 2003 tarihinde kolisyon kuvvetlerinin müdahalesinin sona erdiği ini
ilan ettiği i konukmasında *temel savak operasyonlar* bitmiştir ifadesinin ne anlama geldiği i
tartışıldı¹¹⁰⁵ yordu zira Irak'ta ölenlerin sayısı her geçen gün artıyordu.¹¹⁰⁴

Gerçekten de en baklarda ABD askerlerine yönelik olarak vur-kaç şeklinde baklamak
olan saldırılar zamanla bir yandan daha sıklıkla meydana geliyor, bir diğer yandan da
direnişçilerin daha iyi organize olmaları sebebiyle saldırılar daha niteliksel hale geliyordu.¹¹⁰⁵
Bir bölümünün ülkelerinin *emperyalist bir güç* olan ABD tarafından ılgal edilmesi
sebebiyle buna tepki gösteren radikal İslamcılar, bir diğer bölümün ise söz konusu
müdahaleyi ABD'nin Baas rejimini yok ederek Irak'te parçalama gayreti olarak algılayan
milliyetçilerden oluştuğu u bilinen direnişçilerin¹¹⁰⁶ bu hareketi baklatmasında ABD'nin Irak'te
ılgal etmesi bakl bakla temel sebep olmakla birlikte, bu ılgalden sonraki dönemde gündeme
gelen birtakım uygulamalarda rol oynuyordu.

Bu uygulamaların bakında CPA'nın kendisi bulunuyordu. Gerçekten de ABD
liderliğindeki kolisyon kuvvetlerinin Irak'ta yönelik müdahalesinin sona erdiği i 1 Mayıs 2003
tarihi akabindeki dönemde Irak'tan yeniden yapılandırılmasında temel rol oynayan CPA, söz
konusu direnişin zamanla güçlenmesine neden olan bir unsur olarak ortaya çıktı¹¹⁰⁷ yordu. Zira
CPA'nın bakındaki Bremer'in ilk icraatlerinden biri, 16 Mayıs 2003 tarihli karar¹¹⁰⁷ oluyordu.
CPA'nın bir numaralı karar¹¹⁰⁷ olarak bilinen bu karara göre, ABD liderliğindeki kolisyon
kuvvetlerinin müdahalesi öncesi dönemine kadar Irak'ta 1968 senesinden beri yönetimde olan
Baas Partisi'nin dağılması¹¹⁰⁷ partinin önde gelen yöneticilerinin yargılanması¹¹⁰⁷ ve parti
üyelerinin tamamının da bulundukları görevlerden alınmaları¹¹⁰⁷ oluyordu. Bu kararda aynı
zamanda Baas Partisi üyelerinin gelecekte de hiçbir kamu görevinde bulunamayacaklarını¹¹⁰⁷
altı¹¹⁰⁷ılıyor ve böylece *Debaathification* olarak bilinen bu kararla Irak'tan hem devlet hem de
toplum bazında Baas partisi/hareketinden arındırılması¹¹⁰⁷ hedefleniyordu.¹¹⁰⁷ Baas hareketinin
Irak'taki Sünni mezhebe mensup olanlarca benimsenmiş bir hareket olması ise, CPA'nın bu
kararının Irak'ta mezhepsel bölünmeyi tetiklemesine neden oluyordu. Kaldı ki Irak'ta Baas
partisinden arındırma işlemi, CPA'nın iki numaralı karar¹¹⁰⁷ olarak bilinen ikinci karar¹¹⁰⁷yla ise

¹¹⁰⁴ **The Economist**, "The Iraqi death toll: Counting the Bodies", 1-7 November 2003, s.42.

¹¹⁰⁵ Toby Dodge, **Iraq: From War to A New Authoritarianism**, London: Routledge, 2012, ss.55-56.

¹¹⁰⁶ Ibid., s.56.

¹¹⁰⁷ Coalition Provisional Authority, **Order Number 1**, 16 Mayıs 2003,
http://www.iraqcoalition.org/regulations/20030516_CPAORD_1_De-Ba_athification_of_Iraqi_Society_.pdf (31
Aralık 2013)

Irak ordusu dağ ađēyor ve koalisyon kuvvetlerinin dēklendē ē yeni askerlerden olukacak yeni bir ordu

kurulmasēplanlanēyordu.¹¹⁰⁸

CPAñn Mayē 2003 itibariyle almēk olduğ u her iki kararla, Irak toplumunda 50 bini Baas partisine, 450 bini ise Irak ordusuna mensup olmak üzere toplam 500 bine yakēn kikinin görevlerinden alēnmasē bu kadar kikinin mēdahaleye tepki ve hatta nefretle yaklakmasēna neden oluyor ve direnikin potansiyel mensuplarēbu kēkilde ortaya çēkēyordu. Kaldēki ordudan geriye kalan silahlarēn koalisyon kuvvetlerinin eline geçmeden kēsa sürede kontrolsüz kēkilde etrafa dağ āmasē Irakñtaki farklē kesimlerin birden bire silaha erikimini sağ lamēk olmakla birlikte kiddet eylemlerinin meydana gelmesi için de elverikli kartlarēolukturmuk oluyordu.¹¹⁰⁹ Dolayēēyla mēdahale esnasēnda koalisyon kuvvetlerine yönelik baklatēdan direnık hareketinin mēdahale sonrasē dönemde süreklilik kazanmasēna, Bremer liderlī indeki CPAñn Mayē 2003 tarihli bu kararlarē büyük rol oynuyordu. Kaldēki bu dönemde ABDñi yetkililerce sēk sēk, Irakñtaki direnikin sebebinin Saddam Hüseyinē sadēk olan Sünnilerce gerçektirildī i ve Irak toplumun tamamēnēn görükünü yansēmadē āē belirtilmesi¹¹¹⁰, söz konusu direnikin daha da hararetlenmesine neden oluyordu çünkü direnıkçiler bu hareketin yaygēn olduğ unu kanēlamaya çēlēyorlardē Anlakēdan oydu ki ABD, mēdahale sonrasē dönemde Irakña karēaktē ēen temel sorunlardan ilkinı, yani direniki, kendi elleriyle tetikliyordu.

Gerçekten de bir yoruma göre CPAñn özellikle de Irak ordusunu dağ āma kararē ñideolojinin aklēn önüne geçtiğ i bir durumò olarak nitelendiriliyordu¹¹¹¹. Zira bu yoruma göre Irak ordusu, Irakña Baas partisinin darbeyle iktidara geldiğ i 1968 senesinde değ il ancak Birinci Dünya Savakēsonrasēnda olukturulmuktu. Kaldēki ordunun üst kademelerinde Saddam Hüseyinēn sadēk olarak nitelendirdiğ i insanlar varken, ordunun alt kademeleri ise rejimin destekçilerinden olukmuyordu. Hatta öyle ki, birçok askerin Saddam rejiminin baskēdarēndan dolayē rejimden yabancēaktē ē dahi biliniyordu. Dolayēēyla Bremerñ kararēyla dağ āēdan ordu kurumu, esasēnda kaldēēmayē değ il yozlakmēk olanlarēn ayēklanmasēnē gerektiriyordu.

¹¹⁰⁸ Coalition Provisional Authority, **Order Number 2**, 23 Mayē 2003, http://www.iraqcoalition.org/regulations/20030516_CPAORD_1_De-Ba_athification_of_Iraqi_Society_.pdf (31 Aralēk 2013)

¹¹⁰⁹ Toby Dodge, ñWar and Resistance in Iraq: From Regime Change to Collapsed Stateò, Rick Fawn, Raymond Hinnebush (Eds), **The Iraq War: Causes and Consequences** içinde (211-224), s.214.

¹¹¹⁰ **Testimony of the Deputy Secretary of Defense Paul Wolfowitz and Joshua Bolton Director of the Office of Management and Budget and Acting Chief of Staff General John Keane before the Senate Foreign Relations Committee**, 29 Temmuz 2003.

¹¹¹¹ John Gee, ñFrom Sanctions to occupation: The US Impact on Iraqò, Rick Fawn, Raymond Hinnebush (Eds), **The Iraq War: Causes and Consequences** içinde (225- 234), s. 229.

ve ordu ise inandēcēden uzaktē çünkü koalisyon
nlarē Irak halkēn bir kēsmē tarafēndan *in*galcinin
araçlarē olarak algēdanēyordu. Kaldē ki polis ve orduyu oluşturan Iraklılar ise, bu kurumlara
yönelik inançlarēndan ötürü deē il, savaktan yeni çēkmē bir ūlkede içinde bulunduklarē maddi
yetersizlikler sebebiyle söz konusu yeni kurumlarēn parçasē oluyorlardē¹¹¹²

Dij er taraftan CPA'nın bir numaralē kararēnē uygulamakla görevli kiki olarak Ahmet
Çelebi isimli kıi mezhebine mensup bir kikinin getirilmesi de Irak toplumundaki Sünnilerin
tepkisini çeken bir durum olarak ortaya çēkēyordu.¹¹¹³ Zira *nde baathification* hareketi zaten
özü itibariyle Baas hareketine mensup olanlarē ki bu hareketin mensuplarē Sünnilerden
olukmaktaydē Irak toplumundan dēlayan bir hareket oluyordu, bir de bu kararēn
uygulanmasēn kontrolü bir kıiöye bērakēmasē ise ūlke genelindeki mezhepsel bölünmeyi
tetikliyordu. Zaten Çelebi, CPA tarafēndan atanan IGC'nin de başkanlę ēnē alēyor ve bu
ekilde Irak halkēndaki mezhepsel bölünmenin daha somut hale gelmesine neden oluyordu.
Her ne kadar dönemin ABD Savunma Bakanē Yardēncēsē Rumsfeld seneler sonra kaleme
aldē ē otobiyografisinde, Bremer tarafēndan alēnan bu kararlara elektirel yaklakmē ve bu
kararlarēn Irak halkēnē hem mezhepsel olarak böldüē ünü hem de Irak halkēn bir kēsmēnda
ABD karkēlę ē yaratmē olduē unu kabul etmēk olsa da¹¹¹⁴, anlakēdan oydu ki müdahale sonrasē
dönemde Başkan Bush'un da ifade ettiē i gibi ABD yönetimi söz konusu kararlarēn dönemin
kartlarēgereē i uygun ve hatta gerekli olduē unu düşünmekteydi.¹¹¹⁵

Buna ek olarak Bremer yönetimindeki CPA'nın sadece Mayıs 2003'teki deē il, daha
ileriki dönemde almēk olduē u kararlar da, Irak halkēn önemli bir bölümünde koalisyon
kuvvetlerine ve onlara destek olan BM gibi uluslararası örgütlere tepki göstermelerine neden
oluyordu. Örneē in, Bremer'in Ekim 2003'te ortaya koyduē u *Achieving the Vision to Restore*

¹¹¹² Bu konuda International Crisis Group'un 2 Eylül 2004 tarihli bir raporunda da Bremer liderliğindeki CPA'nın Irak'ta yeniden yapılandırma çālmalarē gerçeklikten uzak olarak nitelendirilmē ve Bremer'in Irak'ta
ēplansēdō ancak *ēdeoloji* ile yeniden yapılandırmaya çālmēē ē belirtilmēktir. Bkz. International Crisis Group,
Reconstructing Iraq, 2 Eylül 2004,
<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iraq%20Syria%20Lebanon/Iraq/Reconstructing%20Iraq.pdf> (1 Ocak 2014).

¹¹¹³ Rumsfeld, s. 676.

¹¹¹⁴ Rumsfeld'e göre CPA'nın başındaki Bremer, her ne kadar Savunma Bakanlę ēna karkē sorumlu olsa da, kēsa
sürede Başkan Bush ile kurduē u yakēn ilişkiler sebebiyle doē rudan Başkan'a sorumlu hale gelmēki ve esasēnda
Bremer'in çālmalarē ve kararlarē üzerinde kontrol sahibi olan kimse de yoktu. Bkz. Rumsfeld, ss.662, 666.

¹¹¹⁵ Gerçekten de Başkan Bush, Bremer'in Irak'ta ilgili bu kararlarēn o dönemde yerinde kararlar olduē unu
vurguluyordu ancak seneler sonra kaleme aldē ē çālmāsēnda ise Bremer'in kararlarēn Irak toplumundaki
Sünnilerin Irak'ta geleceē inde yer almayacaklarēnē düşünmelerine neden olduē unu kabul edecek ve *Irak*
halkēnē Sünni mezhebe mensup olanlarē tarafēndan nasē algēdanacāē ēnē daha iyi düşünmeli ve bu konuyu
tartēvmaya açmada ēsrar etmeliydimō diyerek bir özelektiride de bulunacaktē Bkz. George W. Bush, **Decision**
Points, s. 209.

bağlı endaki program, CPA'nın Irak'taki görevinden
erçekleştirene kadar ayrılmayacağı ilân ediyordu.¹¹¹⁶

Bu vizyonun Bremer tarafından yorumlanış, Irak'taki temel kamu kurumlarının yeniden
oluşturulmasının yanında su kaynaklarının idaresi, sağlık sisteminin iyileştirilmesi, vergi
sisteminin oluşturulması eğitim iyileştirilmesi ve canlı bir sivil toplum olukununun
sağlanması konularına da içeriyordu. Dönemin Savunma Bakanı Rumsfeld, Bremer'in
CPA'nın Irak görevini bu denli geniş tanımlaması karşısında ise *"ABD bile bu konularda,
başlınsızlıktan neredeyse iki yüz sene sonra dahi hala iyileştirmeye çalışıyordu"* sözleriyle
ifade edecekti.¹¹¹⁷ Buna ek olarak 2004 senesinin Mart ayına gelindiğinde Bremer'in Irak'taki
Al-Hawza gazetesini koalisyon kuvvetlerine karşı kiddeti tetiklediği gerekçesiyle iki ay
süreyle yasaklaması Irak'taki direnişi tetikleyen bir başka unsur olarak ortaya çıkıyordu.¹¹¹⁸

Diğer taraftan CPA'nın görevinin sona erdiği 2004 senesinin Haziran ayına
gelindiğinde ise CPA'nın takvimine göre Ocak 2005'te gerçekleşecek olan seçimlere kadar
Irak'ın yönetecek geçici Irak hükümeti (IIG) yine CPA'nın atamasıyla kuruluyordu. IIG
üyelerinin üçte ikisinin Birleşik Krallık veya ABD pasaportu olması dikkat çekiciydi. Kaldı
ki, IIG oluşturulurken Irak'taki bazı kesimlerin hükümetin geçici de olsa seçimlerin yapılarak
kurulması gerektiğini öne sürdüğünü biliniyordu. Ancak Bremer'e göre ise seçimler çok erken
olursa, Irak'ta *"nyanlık kıniler"* iktidara gelebilirdi.¹¹¹⁹ Görülen oydu ki Mayıs 2004'ten
Haziran 2004'e kadar bizzat Irak'ı yönetmekle sorumlu olan CPA'nın başkanındaki Bremer,
yönetimi Irak halkının oylarıyla seçilecek olan bir iktidara bırakmayış, yani Iraklılara
egemenliklerini teslim etmeyi olabildiğince ertemele gerekliliğini hissediyordu. Ancak
Bremer'in bu takvimi ABD yönetiminin bazı üyelerince dahi fazlaca hoşlanılmıyordu. Zira
Rumsfeld'in ifadeleriyle, Bremer'in Irak'a ayak basmasıyla, Irak halkı *"özgürleşme
psikolojisi"*nden, Amerikan yönetimine geçmenin verdiği *"hüsran psikolojisi"*ne geçmiş ve bu
psikolojiyi Bremer'in üstten alta olan yaklaşımını körüklemişti.¹¹²⁰

Görülen oydu ki, Bremer her ne kadar CPA'nın görevinin sonlanması sebebiyle
Irak'tan ayrıldığında *"bugün Irak, bir tirana sadakate zorlanmak sebebiyle değil ancak her*

¹¹¹⁶ Coalition Provisional Authority, *Achieving the Vision to Restore Full Sovereignty to the Iraqi people*, 1
Ekim 2003, http://www.globalsecurity.org/military/library/congress/2003_hr/03-10-08strategicplan.pdf (31
Aralık 2014)

¹¹¹⁷ Rumsfeld, s.699.

¹¹¹⁸ **BBC News**, *"Iraqi outcry as US bans newspaper"*, 29 Mart 2004,
http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3578183.stm (4 Ocak 2014).

¹¹¹⁹ Rick Fawn, *"The Iraq War: Unfolding and Unfinished"*, Rick Fawn, Raymond Hinnebusch (Eds), **The Iraq
War: Causes and Consequences** içinde (1-20), ss.9-10.

¹¹²⁰ Rumsfeld, s.700.

İkinci, Hristiyan ve Müslüman Iraklıların özgürlükle ilgili

¹²¹ cümlesini ifade etmek olsa da, Irak'ta bir sene

boyunca almış olduğu kararlarla, farklı mezhep ve etnik kökene sahip olan toplulukların bulunduğunu Irak halkının mezhepsel ve etnik kökene dayalı olarak ayrışmasını kolaylaştırmıştır. CPA bir sene boyunca Irak'ta her bir bakanlık için yeniden kurulmasından yeni bir anayasa yazılmasına kadar birçok alanda Irak'ta yeniden yapılandırılmasında merkezi rol oynamıştır.¹¹²² Ancak bu esnada özellikle de Baas partisinin ve ordunun dağıtılması kararları Saddam Hüseyin rejimi döneminde kamu görevinde bulunanların kurulan yeni Irak'tan dışlanması ve dolayısıyla da Irak'taki Sünnilerin tasfiyesine yönelik olarak algılanıyor, Bremer'in Irak'taki seçimleri hızla insanlara iktidara gelmemesi için geciktirmesi ise ABD'nin kendi dış politikası çerçevesinde kurmaya çalıştığı uluslararası düzende, kendi menfaatleriyle uyumlu bir Irak rejimi olmasına yönelik açıkça adım atmaktan geri durmadığını gösteriyordu. Sonuç olarak ise kolisyon kuvvetleri Irak halkının bir bölümü tarafından "mudhaleci" olarak algılanıyordu. Bu durum, müdahale esnasında bakılmak olan direnir hareketinin kaçınılmaz olarak kiddetlenmesine neden oluyor ve bu şekilde ABD, müdahale sonrasidönemde önceden tahmin edemediği bir sorunla karşılaşmak oluyordu.

ABD'nin müdahale sonrasidönemde Irak'ta yeniden yapılandırılmasında görev verdiğini CPA'nın söz konusu kararları sonrasında Irak'ta iyice netleşen mezhepsel ve etnik bölünme, özellikle de Felluce kentinde meydana gelen çatışmalarında kendini gösteriyordu. Sünnilerin yoğunlukta olduğu bu kentte, koalision kuvvetlerinin müdahalesinin devam ettiğini Nisan 2003'te, Saddam Hüseyin'in doğum gününü kutlayanlar üzerine ABDli askerlerin atak açması sonucunda 18 kişinin yaşamını kaybetmesi, bu kentteki direnir tetikleyen ilk olaylardan oluyordu.¹¹²³ Bu tarihten sonra ise Felluce'de koalision kuvvetlerine yönelik saldırılar sıklıkla gerçekleşir hale geliyor, Felluce böylece direnir merkezi haline geliyor ve bu durum Irak'ta kuzey batısında istikrarsızlık ortamına sürüklüyordu. Öyle ki 2004 senesinin Nisan ayında gelindiğinde Felluce'deki direnirlerle koalision kuvvetleri arasında Felluce muharebesi olarak bilinen ve neredeyse bir ay süren büyük bir çatışma meydana geliyordu. Felluce kentinde yaşananlar, Irak'ta mezhepsel ve etnik anlamda ne denli bölünmüş olduğunu

¹¹²¹ Paul Bremer III, **My Year in Iraq: the Struggle to Build a Future of Hope**, New York: Simon & Shuster, 2006, ss.395-396.

¹¹²² CPA'nın bir sene boyunca Irak'ta kaydettiği gelişmeler için bkz. Coalition Provisional Authority, **An Historic Review of CPA Accomplishments 2003-2004**, http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PCAAB654.pdf (1 Ocak 2014) . Bu raporun en son sayfasında belirtilmiş olduğu gibi (s.71), koalision kuvvetlerinin müdahalesi sonrasında yeniden yapılanan Irak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden yapılanan Almanya'ya göre, birçok alanda çok daha kısa sürede ilerleme kaydemistir.

¹¹²³ **Milliyet**, "Kanal doğum günü", 30 Nisan 2003.

İtibariyle de Irakîta farklı mezhepler ve etnik kökene
olan iç savaşın ilk sinyallerini göndermiş oluyordu.

Gerçekten de Irak, 2005 senesinden itibaren zaman zaman t̄rmanan zaman zaman ise
sakinleşen bir kıddet sarmalına k̄hit olacaktı Her ne kadar dönemin Savunma Bakan̄
Rumsfeld, 2004 senesinde yaşanan Felluce muharebesi akabinde çıkardığı ēsonucun ABD'nin,
Irak'ın yeniden yapılandırılmasında mutlaka Sünnilere de yer vermesi gerektiği i olduysa da,
ve bu konuda Bremer bazē adamlar atm̄k olsa da, anlaşılan o ki bu adamlar direniğin
dizginlenmesine yetmiyordu.¹¹²⁴

ABD'nin bu dönemde Irak'ta karkıdaktığı ē direniş, en temel itibariyle bu çalışmanın
kuramsal bölümünde ele alınan çoğulcu- dayanışmacı tartışmaların özellikle de
çoğulculardan olduğu kabul edilen Jackson'ın argümanına hatırlatılıyordu. Gerçekten de
Jackson'a göre, insani amaçlarla yapıldığı ē iddia edilen savaşlar, esasında son derece
tartışılabilir. Ona göre, müdahalede bulunan güçler, müdahalede bulundukları devlette uzun
soluklu yatırımlar yapmaya hazır olmayabilir, ve/veya iç çatışmalara karkıdabilirlerdi. Kaldıkı
Jackson'a göre, insan hakları ihlalleri en fazla toplumlar savaşırken gerçekleştirmekteydi¹¹²⁵.
Bu bakımdan Soğuk Savaş sonrası dönemde düzen-adalet ikilemini ele alan çoğulcu-
dayanışmacı tartışmalarında, çoğulcuların bu argümanı Irak savaş sonrasında Irak'ta
meydana gelen insan hakları ihlalleri ile doğrudan ilişkilendirilirdi. ABD tarafından Irak halkına
nızgınlıkla amacıyla gerçekleştirilen bu müdahale, gerçekten de Irak sınırları içerisinde
çok ciddi insani krizlere neden oluyor, ve insani güvenlik ve dolayısıyla da insani adalet iç
savaşla bakılmasıyla iyice tehdit ediliyordu. Anlaşılan ABD tarafından Irak'ın ılgal edilmesi,
barka bir ifadeyle uluslararası düzenin ihlali, düzenin yeniden kurulmasına zorlanıyordu.
Böyle bir ortamda adaletle ilgili fikirlerin yer bulması da oldukça zor görünüyordu. Görülen
oydu ki, düzen olmayınca adalet de var olamıyordu.

Kaldıkı müdahale sonrası dönemde ABD'nin Irak'ta karkıdaktığı ē büyük sorun
olan direniş hareketini, sadece Bremer liderliğindeki CPA'nın kararları değil, ABD'nin
askerlerin Irak'taki tutumları da tetikleyen bir unsur olmuştı. Örneğin Felluce'de ABD'nin

¹¹²⁴ Rumsfeld'in ifadelerine göre Felluce muharebesi, Irak'ın yeniden yapılandırılma sürecinden dēlanan
Sünnilerin direnişinde temel aktör olduklarını gösteriyordu. Bu sebeple Rumsfeld'e göre Sünniler en tez vakitte
sürece dahil edilmeliydiler. Bu amaçla Rumsfeld, Bremer'den, Sünnilerdeki umutsuzluğu ve dēlanmadığı ē yok
eden yeni bir strateji geliştirmesini talep ediyor Rumsfeld'in bahsettiği i bu strateji ise IIG'nin bakında bulunan
Ahmed Çelebi'yi yeniden yapılandırılmanın dēna itmekten geçiyordu. Aynı zamanda Rumsfeld, Bremer'e, Sünni
akıretlerin liderleriyle de düzenli şekilde irtibat kurması gerekliliğini iletliyordu. Ancak Rumsfeld'in görüşüne
göre, Bremer, bu konuda isteksiz davranıyordu. Rumsfeld, ss.699-700.

¹¹²⁵ Bkz. bu çalışmanın 96. sayfası

İi dikkate almadan güvenlik amaçlı olarak bu kentin
nemde direnîki yakından takip eden araştırmacılar
tarafından direnîkin tırmanmasına neden olan gelişmeler arasında sayılıyordu.¹¹²⁶ Yine
Felluceyle ilgili olarak, insan hakları örgütleri tarafından, ABDli askerlerin halka yönelik
orantısız güç kullandığına dikkat çekiliyor¹¹²⁷ ve ABDnin savakçılarını ve sivillerin
korunmasına yönelik ilişkin savak kurallarına uymadığı yönündeki haberler dünya
kamuoyunda yer almaya başlıyordu.¹¹²⁸ Öyle ki ABDli askerlerin 2004 senesindeki
muharebe esnasında Felluce halkına karşı kimyasal silah kullandığı iddiaları daha sonra
ortaya çıkacak ancak ABDli kurumlar bu iddiaların nefsaneîden ibaret olduğunu ifade
edeceklerdi.¹¹²⁹ 2010 senesine gelindiğinde ise birçok insan hakları örgütünün hazırladığı
raporlarda Irakın Felluce kentindeki çocuk ölümleri ve kanser sayısındaki fazlalık dikkat
çekecek ve Felluce muharebesi hakkında ABDli askerlerin kullandığı yöntemler hakkındaki
sorular yeniden alevlenecekti.¹¹³⁰

ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irakı yönelik müdahalesi sonrasında
dönemde ABDli askerlerin tutumları sadece Felluce kentiyle ilgili olarak değil, Ebu Gureyb
hapisanesiyle ilgili olarak da gündeme geliyor ve Ebu Gureybte yaşananlar bir yandan
ABDnin imajına büyük bir darbe indiriyor bir diğer yandan da Irakıdaki direnîkin süreklilik
kazanmasında rol oynuyordu. Gerçekten de, bu dönemde ABD askerlerinin Irakın başkenti
Bağdat yakınlarındaki Saddam Hüseyinın bilinen hapisanesi Ebu Gureybte Saddam
Hüseyin rejiminde çeşitli seviyelerde görev almış olan ve/veya o an itibarıyla de direnîkin
içinde yer alan binlerce kişiyi tutuklayarak hapsedmesi ve bu kişilere yönelik uyguladıkları
ıkkenceler, 2004 senesinde açığa ortaya çıkıyor ve dünya kamuoyunda bomba etkisi
yaratıyordu. Esasında ABDli askerlerin tutuklulara kötü muamelede bulundukları tekisi,
daha önce BMnin Irak temsilcisi Sergio Mello tarafından BM Genel Sekreteri Kofi Annanla
iletilmiş ve bu bilgi Annanın Güvenlik Konseyine 17 Temmuz 2003 tarihinde sunulduğu
raporda belirtilmişti.¹¹³¹ Ancak dünya kamuoyunun sarsılması bu rapordan aylar sonra
Irakıdaki hapisanelerin durumunu analiz eden bir teftiş raporunun *The New Yorker* dergisi

¹¹²⁶ Dodge, "War and Resistance in Iraq: From Regime Change to Collapsed State", ss.218.

¹¹²⁷ Human Rights Watch, **Violent Response: The U.S. Army in Al-Fallujah**, Haziran 2003,
<http://www.hrw.org/reports/2003/iraqfalluja/iraqfalluja.pdf> (2 Ocak 2014).

¹¹²⁸ **The Washington Post**, "Fellujah's Fallout", 22 Kasım 2004.

¹¹²⁹ **The Independent**, "US Forces Used chemical weapons during assault on city of Fallujah", 8 Kasım 2005.

¹¹³⁰ **The Independent**, "Toxic legacy of US assault on Fallujah worse than Hiroshima", 24 Temmuz 2010.

¹¹³¹ Secretary-General of the United-Nations, **Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 24 of Security Council Resolution 1483 (2000)**, <http://www.casi.org.uk/info/undocs/s2003-715.pdf> (2 Ocak 2013),
47. paragraf.

insanlık d k uygulamalar g zler önüne seren foto  raflar n
yorduydu.¹¹³² Bununla ek zamanlı olarak insan hakları
 rg tleri  Irak   zg rlektirme Operasyonu  adıyla Irak   gal eden ABD nin askerlerince
Irak ta ihlal edilen insan haklar n rapor etmeye bakl yordu.¹¹³³

Ebu Gureyb  kencelerinin ortaya    mas  kark   nda ABD yönetiminin duruk  ise
orduda  Amerikan değerlerine ihanet eden birkaç çürük elma oldu   u  şeklinde oluyor ancak
 bu uygulamaların en yukardan kaynakland    belgelerce do rulan yor  idi.¹¹³⁴ Gerçekten de
ABD Ba kan  Bush 2004 Mayıs ay na gelindiğinde Ebu Gureyb de olanlar için bunu
ger eklektiren birkaç ABD i asker sebebiyle özür dileyecekti¹¹³⁵. Diğer taraftan ABD
Senatosu nun Silahl Kuvvet Komitesi de Aral k 2008 de haz rlad    raporda ABD nin Irak ta
Cenevre sözleşmelerini ihlal ettiğini ve Irak ta gerçekleşen insanlık d k uygulamalarda sadece
 birka  asker in sorumlu olmad    n  b kta Savunma Bakan  Rumsfeld olmak üzere ABD
yönetimindeki önemli karar al   lar n da bu ihlallerden sorumlu olduğunu ifade edecekti.¹¹³⁶
Buna kark  k Savunma Bakan  Rumsfeld ise 2010 senesinde yayınlanan otobiyografisinde
 kencenin kabul edilemez olduğunu vurgulayacak ancak yakananlar n Irak hikayesinin sadece
bir parçası olduğunu da ekleyecekti. Zira Rumsfeld n ifadesiyle binlerce ABD i asker de
lay k yla görevlerini yerine getirmikti.¹¹³⁷

ABD nin Ebu Gureyb hapishanesiyle ilgili sistematik insan haklar ihlallerinin ortaya
   mas  ak lara yine bu  al man n kuramsal bölümünden hat layaca    n z  o  ulculardan

¹¹³² Bu rapor ABD Ordusu ndan bu konuyu soru turmakla görevlendirilen General Taguba taraf ndan
haz rlad    ndan Taguba raporu olarak bilinmekte ve Ebu Gureyb hapishanesindeki tutuklulara yönelik sadistçe
yöntemler uyguland     bilgisini içermekteydi. Bkz. Seymour M. Hersh,  Torture at Abu Ghraib , **The New
Yorker**, 10 Mayıs 2004.

¹¹³³ Bu noktada Uluslararası K   ha   rg t  n  ubat 2004 tarihli raporu ilk örnek olmak ve ABD askerlerince
Ebu Gureyb Hapishanesindeki Mart-Kas n 2003 döneminde tutuklulara yap an insanl kd    kencelerin
kesinle ti i ve bu durumun ABD nin Cenevre S zle mesi nin ihlali oldu u vurgulanm   . Rapor için bkz.
International Committee of the Red Cross, **Report on the Treatment by the Coalition Forces of Prisoners of
War and Other Protected Persons By the Geneva Conventions in Iraq During Arrest, Internment and
Interrogation**,  ubat 2004, <http://www.derechos.org/nizkor/us/doc/icrc-prisoner-report-feb-2004.pdf> (2 Ocak
2014)

¹¹³⁴ Jim Harding,   sani M dahale Doktrini , M ge G rs y Sökmen (Der.), **Irak D nya Mahkemesi Nihai
 stanbul Oturumu, 23-27 Haziran 2005** içinde (71-93),  stanbul: Metis Yayınları 2005, s.85. Gerçekten de
2008 senesine gelindiğinde, Ebu Gureyb skandal n  ortaya    mas n  sağlayan General Taguba, ABD
yönetiminin savaksu u  kledi inin, daha do  rusu Irak ta yakananlar bizzat bildi inin alt n  izecek ve bu konuda
hiçbir k phenin olmad    n  vurgulayacakt  Bkz. Physicians for Human Rights, **Broken Laws, Broken Lives:
Medical Evidence of Turture by U.S. Personnel and Its Impact**, A Report by Physicians fot Human Rights,
Haziran 2008, https://s3.amazonaws.com/PHR_Reports/BrokenLaws_14.pdf (2  ubat 2014), s.viii. Ayr ca bkz.
Karen Greenberg, Joshua Dratel, **The Torture Papers: The Road to Abu Ghraib**, Cambridge, NY: Cambridge
University Press, 2005.

¹¹³⁵ **The Guardian**,  Arab world scorns Bush s TV  pology  Pressure mounts in US over Iraq torture scandal ,
6 Mayıs 2004.

¹¹³⁶ **The New York Times**,  Report Blames Rumsfeld for Detainee Abuses , 11 Aral k 2008.

¹¹³⁷ Rumsfeld, s.719.

Zira daha önce de ifade edildiği gibi, Jackson'a göre n sâk şekilde gerçekleştirdiği ortamda ve bu bakımdan bir savakın baklatılmasında, insani gerekçelerin öne sürülmesi de anlamsız bir hal kazanıyordu.¹¹³⁸ ABD'di askerlerin Ebu Gureyb'teki sistematik ıkkencelerinin ortaya çıkması bu bakımdan, hem savakın insani gerekçelerle baklatılmasını, bakka menfatleri için sadece bir paravan olarak kullanıldığını gösteriyor ve kaçınılmaz olarak da ABD'nin dayanılmazlığına sınırlarını gösteriyordu. Anlatılan oydu ki, Irak Savakı sonrası dönemde Irak'ta ilgili meydana gelen gelişmeler, düzen-adalet ikilemi tartışmalarında düzenin önceliği ini savunan, çünkü adaletle ilgili fikirlerin net/objektif bir tanıma olamayacağından bazen büyük güçler tarafından sömürülebileceğini iddia eden çoğunlukları görüklerini doğuluyordu.

Görülen, ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'a yönelik müdahalesi akabindeki dönemde ABD'nin Irak'ta karkıdaki temel iki sorundan ilki, yani Irak'taki direniz hareketi, bu dönemde esas itibarıyla ABD'nin kararları ve uygulamaları sebebiyle süreklilik kazanıyordu. Direnizin süreklilik kazanmasını nedenlerinden ilki yani Bremer liderliğindeki CPA'nın kararları ABD'nin Irak'ta ilgili sorunu kaksiletirme eğilimini gösteriyor ve bu eğilimin aslında ABD'nin çıkartlarına hizmet etmekten çok ABD'ye büyük sorun çıkardığını da gözler önüne seriyordu. Müdahale öncesi dönemde Saddam Hüseyin'i temel tehdit olarak belirlemek olan ABD, Saddam Hüseyin'i devirdikten sonra ardından hiçbir iz bırakmaması için aldıkları önlemler yani Baas hareketini ve orduyu dağıtması esasında ABD'nin bu dönemde karkıdaki en temel sorun olan direnizi tetikliyor ve bölgedeki Amerikan karkılığına arttıırıyordu. Anlatılan Amerikan kozmopolitanizminin ABD'ye sunduğu evrenselci yaklaşıma bu dönemde de ABD'yi siyah/beyaz görmeye itiyordu ancak bu defa bunun maliyeti ABD açısından çok fazla oluyordu. Aynı şekilde önce Felluce'deki halka daha sonra ise Ebu Gureyb hapishanesindeki tutuklara yönelik uygulamaları ortaya çıkması ise, söz konusu direnizin süreklilik kazanmasına neden olan bir başka unsur oluyordu. Liderleri tarafından ezilen, sömürülen halklara demokrasi ve insan hakları getirdiğini iddia eden ABD'nin bu uygulamalarının ortaya çıkması bir yandan ABD'nin bireysellik ve evrensellik özellikleri taşıyan yani bireyin özgürlüğü ve bunun evrenselliğini vurgulayan kendi kimliğinden uzaklaştığını gösteriyor; bir diğ er yandan da ABD'nin inandığı uluslararası toplumda ve dünya kamuoyunda ciddi şekilde sarsılıyor Zira hatırlanacağı gibi müdahale öncesi dönemde, ABD'nin Irak'a olası bir müdahalesi karkısında uluslararası

¹¹³⁸ Bkz. bu çalışmanın 96. sayfası

en ABD'nin adalet gerekçesiyle uluslararası düzeni
n gerekçesinin içeriği ve geçerliliği sorgulanıyordu.

Başka bir ifadeyle müdahale öncesi dönemde uluslararası toplumda söz konusu müdahaleye kark çıkarların temel argümanı ABD'nin bu müdahaleyi adalet adına değil de, kendi doğ rular çerçevesinde bir uluslararası düzen kurmak için yaptığını oluyordu. Müdahale sonrası dönemde ABD'nin Irak'ta ilgili aldığı kararlar ve uygulamaları tam da savak karkların iddiasını kuvvetlendiriyor ve ABD'nin öncelikli olarak neokozmopolitan adaleti, ardından ise insani adaleti öne sürerek gerçekleştirmiş olduğunu müdahalenin temel gerekçesi önemli bir darbe almış oluyor, ve ABD'nin dayanışmacı gerekçelerinin sonuçları görülmüş oluyordu. Ancak ABD'nin Irak müdahalesinin ABD tarafından öne sürülen gerekçesi, esas olarak müdahale akabindeki dönemde Irak'ta KŞ bulunamaması ve Saddam Hüseyin'in El Kaide ile hiçbir bağlantı ortaya çıkarılamamasıyla derinden sarsılacaktı

Gerçekten de ABD liderliğiindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'ta yönelik müdahalesi akabindeki dönemde ABD'nin Irak'ta karkı ikinci temel problem ise Irak'ta KŞ bulunamaması ve Saddam Hüseyin rejiminin El-Kaide ile de bir bağlantı bulunamaması oluyordu. Gerçekten de ABD'nin müdahale sonrası dönemde Irak'ta KŞ araştırması amacıyla kurduğu bir inceleme grubu olan *Iraq Survey Group*'ün üyesi David Kay, 2004 senesinin Ocak ayında gelindiğinde görevinden ayrılacak ve ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada o zamana kadar herkesin Irak'ta KŞ olduğunu inandığını ancak gerçeğin öyle olmadığını itiraf edecekti.¹¹³⁹ Bu konudaki nihai sonuç ise aynı inceleme grubunun Kay'den sonraki üyesi Charles Duelfer tarafından hazırlanan 30 Eylül 2004 raporda Irak'ta KŞ bulunmadığını netleştirmesiyle ortaya çıkacaktı.¹¹⁴⁰

Buna ek olarak, Beyaz Saray, Irak'ta müdahale ile devrilen Saddam Hüseyin'in ABD'de gerçekleşen 11 Eylül saldırıları ile bağlantı olmadığını da kabul edecekti. Bu kabuldeki en önemli rolü ise, 11 Eylül saldırılarını araştırmakla sorumlu olan komisyonun 16 Haziran 2004 tarihli raporu oynuyordu. Zira bu rapora göre, Saddam'ın El Kaide ile beraber 11 Eylül saldırılarında işbirliği yaptığına dair hiçbir somut delil bulunmuyordu.¹¹⁴¹ Gerçekten de bu komisyonun toplantı tutanaklarında belirtildiği gibi, El-Kaide lideri Bin Ladin birçok

¹¹³⁹ Interview with Former Chief US Weapons Inspector David Kay, 29 Ocak 2004, http://www.pbs.org/newshour/bb/middle_east/jan-june04/kay_01-29.html (2 Ocak 2014).

¹¹⁴⁰ Comprehensive Report of the Special Advisor to the Director of the Central Intelligence on Iraq's WMD, with Addendums (Duelfer Report), Eylül 2004, <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/GPO-DUELFERREPORT/content-detail.html> (3 Ocak 2014).

¹¹⁴¹ The Washington Post, "No Evidence Connecting Iraq to Al Qaeda, 9/11 Panel Says", 16 Haziran 2004.

lî i yapabilmek amacēyla Saddam Hüseyinē mesaj
rejim tarafēndan hiçbir zaman cevaplanmamāte¹¹⁴²

Böylece gerçeğin ortaya çēkmasē ve ABD yönetimi tarafēndan kabul edilmesi Irakîdaki Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi ardēndan bir seneden fazla süre sonra gerçeklekiyordu. Ancak bir bakē açēsēna göre, ABD yönetimi, Irakîda KİŞ olmadıē ve Saddam Hüseyin rejiminin de El-Kaide ile baēlantēsēn olmadıē gerçeklerini çok daha önceden tahmin edilebilirdi. Zira KİŞ konusunda, Irakîdaki mevcut teknoloji 1980lerde SSCB, Almanya, Fransa, Birlik Krallık ve ABDden yaptıē ithalatla kurulmıktı ancak Irak, 1990 senesinden itibaren BM gözetiminde çok aē bir ambargoya maruz kalmasē sebebiyle elindeki eski teknolojiyi geliētirmesi ve KİŞ sahibi olmasēmümkün olamazdı. Diēer taraftan aynē bakē açēsēna göre Saddam Hüseyinēin El Kaide ile ikbirliē i yaptıē konusundaki iddialar da, gerçeklikten uzaktē zira Saddam Hüseyin seküler bir rejimin bakēdaydı ve Irakîdaki tüm radikal İslamcılarē otoriter uygulamalarēyla bastēmāte diēer taraftan El Kaide lideri Bin Ladinēin Saddam Hüseyinēi *ñdininden dönmük, sadakatsē ve Müslüman olmayēhak etmeyen* bir kimse olarak nitelendirdiē i Suudi Arabistanēin istihbarat kēfi Suudi Prens Türki Bin Faisal tarafēndan ifade edilmikti.¹¹⁴³ Tüm bu bilgiler āē ānda Saddam Hüseyinēin KİŞ sahibi olmadıē ve El-Kaide ile de ikbirliē i halinde olmadıē tahmin edilebilirdi. Ancak ABD yönetminde hakim olan kanē ise, dönemin CIA direktörü George Tenetān 2002 senesinde ABD Kongresiēindeki tanēklē ānda ifade ettiē i gibi, hem Saddam hem de El-Kaideēnin ABDōye duyduklarē antipatinin onlarē taktiksel bir ikbirliē ine sürüklenme ihtimaliydi.¹¹⁴⁴ Anlaktı ki ABD de 2003 senesindeki önleyici müdahalesini bu ñihtimalō üzerinden hareket ederek gerçeklektirmikti.

Saddam Hüseyinēin KİŞ geliētirdiē i ve El-Kaide ile de ikbirliē i yaptıē ihtimalinin geçerliliē ini yitirdiē i dönemde, ABD yönetimi 2003 senesinde Irakā yönelik gerçeklektirdiē i müdahalenin temel gerekçesini kaybetmik oluyordu. ABDēnin kozmopolitan adaletle ilgili dayanāmacē gerekçeleri bu kēilde geçerliliē ini kaybetmik oluyor, ve gerçeē i yansēmaktan uzak görünüyordu. Bu durumda ise, Bullūn, kendini adaletin gardiyanē sayan birtakē devletlerin, bu adaleti saēlamak gerekçesiyle uluslararası düzeni bozma girişimlerinin

¹¹⁴² Bkz. CIAēden Douglas MacAechinēin 11 Eylül komisyonundaki konuşmasē, **Twelfth Public Hearing of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States**, Panel I, Washington D.C., 16 Haziran 2004, http://govinfo.library.unt.edu/911/archive/hearing12/9-11Commission_Hearing_2004-06-16.pdf, s. 7 (3 Ocak 2014).

¹¹⁴³ Stephen Zunes, *ñThe United States: Belligerent Hegemonō*, s.24.

¹¹⁴⁴ Conn Hallinan, *ñA U.S. Cabal Pulling America to Warō*, **Foreign Policy in Focus**, 1 Mayēs 2003, Stephen Zunes, *ñThe United States: Belligerent Hegemonō içinde*, s. 24.

ı geliyordu.¹¹⁴⁵ Bu şekilde adaletin, büyük güçlerce
la kullanılan bir araç oldu u görülüyor ve Bullân
argümanēn geçerlili ğ ini korudu ğ u gözlemleniyordu.

Gerçekten de ABD yönetimi ve genel olarak ABD’de bu müdahaleyi savunanlar, Irak’ta KİŞ olmadı ğ nın görülmesinden sonraki dönemde, Irak’a yönelik gerçekleştirilen müdahalenin tek sebebinin KİŞ ve El-Kaide konuları olmadı ğ nı daha sık ifade etmeye başlayacaktı.¹¹⁴⁶ Savunma Bakanı Rumsfeld’in ifade etti ğ i gibi, ABD’nin Irak’a yönelik bir müdahalesinin tek gerekçesi Irak’taki rejimin KİŞ geliştirdi ğ i ve El-Kaide ile de do ğ rudan ikbirli ğ i oldu u iddiaları de ğ ildi. Saddam Hüseyin rejiminin genel olarak teröristlere verdi ğ i destek, uçurak yasak bölgedeki Amerikan uçakları nı vurması ve kendi halkına yönelik despotlu ğ u da bu müdahalenin önemli birer gerekçesiydi. Ancak Rumsfeld’e göre, müdahale öncesi dönemde ABD’nin en büyük hatası Irak’a yönelik müdahalede sanki tek gerekçenin KİŞ oldu u yönünde bir imaj yaratmak olmasaydı ABD yönetiminin söyleminde di ğ er gerekçeleri de dikkate almak yerine özel olarak KİŞ gerekçesine odaklanmasaydı.¹¹⁴⁷ Kaldı ki Başkan Bush’a göre, ABD yönetiminin KİŞ gerekçesine odaklanması bokuna de ğ ildi zira Bush bu konuda *“şu zamanlarda kongrenin ço ğ u, eski yönetimin üyeleri de dahil olmak üzere hepimiz aynı istihbarat raporları nı okuduk ve aynı kanıya vardık: Irak, KİŞ’e sahiptir”* diyecekti. Dolayısıyla Bush’a göre, yalnız istihbarat bilgileriyle Irak’a ılgal etmenin sorumlulu ğ u riyakar bir şekilde sadece Bush’a atılıyordu.¹¹⁴⁸ Yalnız istihbaratın sebebi ise Haass’ın aktardığı na göre Irak’ın 1998 senesinden itibaren tüm uluslararası ajans ve kurumlara kapıları nı kapatması sebebiyle istihbaratçıları nın raporları nı saha üzerinde bulunarak eritkileri do ğ ru bilgilerle de ğ il de, tahminlere ve dâiradan algılananlara göre oluşturmalarıydı.¹¹⁴⁹ Sonuçta Rumsfeld ise bu durumu şu sözlerle özetleyecekti: *“şey yalan söylemedik, ancak yanlış yaptık”*.¹¹⁵⁰

¹¹⁴⁵ Bkz. bu çalışmanın 65. sayfası

¹¹⁴⁶ Örne ğ in PNAC’ın kurucuları ve aynı zamanda ABD’nin Irak’a karşı giriştii bu savaşın önemli savunucuları olan Robert Kagan ve William Kristol, Irak’ta KİŞ olmadı ğ nın anlaşılmasından sonra kaleme aldıkları çalışmaları nda, Saddam Hüseyin’in bir tiranlık kurmak olmasaydı ve halkına zulmetmesini, saldırgan bir dış politika izlemesini, uluslararası yüküllüklerini yerine getirmemesini, ABD’nin Irak savaşına haklı çıkaran unsurlar olarak gördüklerini beyan etmişler ve KİŞ bulunamamasının bu haklı ğ ı gölgelemediğini belirtmişlerdir. Kagan ve Kristol’a göre, Irak halkı 30 yıldan fazladır terör ve acıya maruz kalmıştı ve bu savaşla da özgürleştiklerdi. Tüm bu unsurlar, söz konusu savaşın gerekli olduğu kâğıda Bkz. Robert Kagan, William Kristol, *The Right War for the Right Reasons*, **The Right War?: The Conservative Debate on Iraq** içinde (18-35), Gary Rosen (Ed.), New York: Cambridge University Press, 2005, s. 18, 35.

¹¹⁴⁷ Rumsfeld, s.571-572.

¹¹⁴⁸ Bush, **Decision Points**, s.210.

¹¹⁴⁹ Haass, **War of Necessity, War of Choice**, ss.230-231.

¹¹⁵⁰ Rumsfeld, s. 590.

liî indeki müdahalenin temel gerekçesini sarsan bir ABD, Irakâa yönelik baklatmâk olduî u ve rejimin devrildiî i müdahalenin gerekçesinin Saddamî gaddar bir diktatör olmasîna ve halkîna eziyet etmesine baî layacaktê Daha önceki söylemlerde ikinci planda kalan bu însani adaletò gerekçesi, müdahale sonrasêdönemde ABDînin Irakâa yönelik dâk politikasînêdayandêrdêî en temel gerekçe olacaktê Müdahale sêrasînda Baî dat yakênlârînda Saddamî kurbanlarînî bulunduî u toplu mezarlarîn bulunmasê ise bu gerekçesi kuvvetlendiren önemli bir gelikme oluyordu. Bu dönemde Birlekik Krallêk Dêxikleri Bakanê Jack Straw bile, KîŞîn Irakîdaki valêî nî ya da yokluî unun Irakâa yönelik yapîdan müdahale için önemli olmadêî nê çünkü Saddam rejiminin yanlêdêî nî sorgulanamaz boyutlarda olduî unu ifade edecekti.¹¹⁵¹ Dîî er taraftan Bremer de Saddam Hüseyinî El-Kaide ile ikbirliî i yapmamamêk olmasîna raî men dîî er teröristlere kucak açan bir rejim olmasê sebebiyle Irakâa yönelik yapîdan müdahalenin haklêdêî nê vurgulayacaktê¹¹⁵² Gerçekten de Aralêk 2003îte koalisyon kuvvetlerince yakalanan Saddam Hüseyin, Irak Özel Mahkemesiînde yargêdandêî e temel davalar Hüseyinî kendi halkîna yönelik iklediî i suçlarê içerecek ve Saddam 1982 senesinde kendisine yönelik bir suikast girişiminden sonra îii kasabasê Duceylîde 148 kikinî öldürülmesine neden olmak sebebiyle yani însani adaletò ihlal etmesi gerekçesiyle 30 Aralêk 2006 tarihinde asêarak idam edilecekti.¹¹⁵³ Saddam Hüseyinîn însani adaletòin ihlali sebebiyle idam edilmesinde ABDînin rolü, müdahalenin ve Irakîdaki rejim deî ikikliî inin mimarê olmasê sebebiyle yadsînamaz düzeydeydi ancak müdahale sonrasîndaki dönemde ABD askerlerinin Felluceîdeki halka ve Ebu Gureybîdeki tutuklulara yönelik uygulamalarînî ortaya çêkmasê ise ABDînin odaklandêî e însani adaletò gerekçesinin inandêîcêdêî nî sorgulanmasîna neden oluyordu. ABD, bireyin hak ve özgürlüklerine ve bunun evrenselliî ine dayanan kimliî inden yani Amerikan kozmopolitanizminden, belki de tarihinde ilk kez bu denli yabancêdakêyor, ABDînin uluslararasıtoplum ve dünya kamuoyundaki imajê ilk kez bu kadar büyük bir darbe görüyor ve ABDîye yönelik bir güven krizi yakanêyordu¹¹⁵⁴.

Bu baî lamda, ABD, bu çalêkmanî kuramsal bölümünde ele alînan dayanêkmacîdarîn bahsettîî i dayanêkmacîdêktan da son derece uzak görünüyordu. Zira hatêlanacaî e üzere dayanêkmacîdarîn temel argümanlardîndan biri, bir devletin haklê bir gerekçeye sahip olmasê durumunda, savak baklatabileceî i ve bu savakîn uluslararası düzeni bozmaktan çok,

¹¹⁵¹ Rick Fawn, "The Iraq War: Unfolding and Unfinished", s. 15.

¹¹⁵² Paul Bremer, "What I Really Said About Iraq", **The New York Times**, 8 Ekim 2004.

¹¹⁵³ **Milliyet**, "Saddamî idam kararê çêktê", 5 Kasîn 2006.

¹¹⁵⁴ David Brooks, "Crisis of Confidence", **The New York Times**, 8 Mayê 2004.

ağ layacağı yönündeki görüşleriydi. Ancak ABD, ne ne Wheeler'ın, ne de diğer taraftan Nardin'in ihlakî/adil savakò kriterlerini yerine getirememikti.¹¹⁵⁵ Zira Irak'a yönelik müdahalenin sonlanmasından sonraki süreçte, ABD'nin bu savakê baklatmadaki temel gerekçelerinin sarsılması ABD'nin dayanılmazlığına en sınırlarını gösteriyordu. Amerikan kozmopolitizminin ABD'ye sunduğu evrenselci yaklaşımın, İngiliz Okulu'nun ikinci jenerasyonundaki dayanılmazları bahsettiği şekilde gerçek anlamda bir dayanılmazlık içermediği görülmek oluyor ve ABD tarafından adaletò kavramının kendi eylemlerine geçerli bir zemin oluşturmak amacıyla öne sürüldüğü fark edilmek oluyordu.¹¹⁵⁶

Tek taraflı ve önleyici bir şekilde Irak'ın egemenlik hakkı ihlal edilmesi olarak ortaya çıkan nekozmetopolitan ve insani adaletò gerekçeleriyle uluslararası düzenin ABD tarafından bozulması sonrasında dönem, ABD'nin Irak'a ilgili sorunu kâhsilektirme eyleminin somutlaşması olarak ortaya çıkan CPA kararları ve müdahalenin temel gerekçesinin sarsılmasıyla, ABD'nin dünyaya vaatlerini gerçekleştirmekten uzak görünüyordu. Zira adaletò adına gerçekleştirilen müdahale, Irak'taki mezhepsel ve etnik bölünmeyi körüklediğinden, ülke genelinde büyük bir istikrarsızlık ve hatta kaosa neden oluyor ve Irak hergün kahit olduğu kiddet eylemleri sebebiyle vatandaşlarının en temel hakkı olan yaşam hakkına dahi garanti altına alamıyordu. ABD'nin da müdahale sonrasında dönemde Irak'a KŞ çekmaması sebebiyle dayandığı temel gerekçe haline gelen neinsani adaletòin bir bütün olarak sağlanması bu kartlar altında imkansız görünüyordu. Irak halkı Saddam Hüseyin gibi bir diktatörden ve onun insanlık dışı uygulamalarından kurtulmaktı ancak yaşam hakkı da dahil olmak üzere temel hak ve özgürlüklerine kavunmaktan da son derece uzak görünüyordu.

Gerçekten de CPA yönetiminin Irak'a son bulmasından sonraki dönemde yani, Haziran 2004 sonrasında Irak'taki yeniden yapılanma süreci sancılı geçmeye devam ediyor ve ülke genelindeki istikrarsızlık artarak varlığını sürdürüyordu. Irak'a ekonomik yeniden yapılanma zordu çünkü zaten 1980'lerden bu yana savak halinde olan Irak'ın ekonomik altyapısı sağlam değildi. 1990'lar boyunca BM tarafından uygulanan yaptırımlar ekonomiye zarar vermişti ve kimdi bir de buna ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin ıkalının neden olduğu altyapı sınırları ekleniyordu. Elektrik ve su, Iraklılar için bir lüks haline gelirken,

¹¹⁵⁵ Bkz. bu çalışmanın kuramsal bölümü, ss.90-94.

¹¹⁵⁶ ABD'nin Basra Körfezi politikaları hakkında birçok kaynak bulunmakla birlikte, ABD'nin bu bölgeden batıya özellikle de petrol akışını garantilemek amacıyla benimsediği stratejileri ve Irak Savakına giden süreci anlatan önemli kaynaklardan biri için bkz. Stephen Pelletiere, **America's Oil Wars**, London: Praeger, 2004.

yordu. Irak'ta çocuk ölümleri müdahale öncesinin iki
bölünme eksikliğin önemli bir rol oynadığı insan hakları
kurumlarıca hazırlanan raporlara yansıyor. Irak'ta ekonomik ve sosyal alanda yeniden
yapılandırma amacıyla gönderilen milyarlarca dolar yardımın sadece çok ufak bir bölümünün
yapılandırmaya harcandığı ve geriye kalanın ise kaybolduğu da, bu dönemde Irak'ta
yapılandırılmasınca etnik kimliklerle sorumlu olan Stuart Bowen'ın 30 Ocak 2005 tarihli raporuna
yansıyor.¹¹⁵⁷

Sosyal ve ekonomik alandaki istikrarsızlık bu şekildeyken, siyasi alandaki
istikrarsızlık ise kendini hem Irak'taki siyasi hayatta hem de siyasi hayattaki çatışmaların
halka iç savak olarak yansımasında gösteriyordu. Siyasi hayattaki istikrarsızlık, CPA'nın
Irak'taki yönetiminin sona ermesiyle beraber kurulan Irak geçici hükümeti (IIG) kurulurken
baklıyordu. Söz konusu hükümet kurulurken, neredeyse 6 ay sonra gerçekleştirilen ilk
seçimlerde bakılıyor ve Irak'taki olası yönetici sınıfı arasındaki anlaşmazlık kendini
gösteriyordu. Bu anlaşmazlıkta Irak'ta müdahalenin neden olduğu mezhepsel ve etnik
bölünme önemli rol oynuyordu.¹¹⁵⁸ Bu hükümetin kurulmasından 6 ay sonra Ocak 2005'te
gerçekleşen genel seçimler ise yine ülke genelindeki siyasi istikrarsızlığı yansıtan bir bakış
gelişme oluyor ve istikrarsızlık ileri senelerde de Irak siyasi hayatının ayrılmaz bir parçası
haline geliyordu. Gerçekten de Irak'ta tam egemenliğine kavuştuğu Ocak 2005 genel
seçimlerinden sonraki dönemde, Irak'taki siyasi partiler bakta Irak Anayasası olmak üzere
birçok temel konuda uzlaşmak zorlanacak çünkü her bir siyasi hareketin birbirinden
farklı öncelikleri olacaktı. Bu farklı öncelikler hususunda ise Irak'taki mezhepsel ve etnik
kimliklerin Irak ulusu kimliğinden daha ön planda olmasından kaynaklanacak ve Irak'taki
mezhep ve etnik bölünme bu süreçlerin yazdığı döneme kadar gelecekti.¹¹⁵⁹

Irak'ta siyasi hayatındaki istikrarsızlık kendini en temel itibarıyla 2005 senesi
itibarıyla bir iç savak haline geldiği kabul edilen toplumsal tabandaki kiddet eylemlerinde
gösterecekti. Zira 2003 müdahalesi ile Irak'ta yok edilen devlet kurumu ve merkezi hükümet,
her ne kadar müdahale sonrası dönemde uluslararası toplumun da desteğiyle yeniden

¹¹⁵⁷ John Gee, "From Sanctions to occupation: The US Impact on Iraq", ss.230-231.

¹¹⁵⁸ Olson, **The Goat and the Butcher**, ss.40,51-52.

¹¹⁵⁹ Irak'ta uluslararası kurumların öncelikli olmasınca konusu, ABD Ulusal Güvenlik danışmanı Condoleezza Rice tarafından da dile getiriliyordu. Rice'e göre Irak'taki en temel ihtiyaç, bu topraklardaki farklı mezhep ve etnik grupların bir birine bağlı olacak, aralarında köprü kuracak ulusal kurumlardır. Bkz. Condoleezza Rice, Opening Remarks Before the Senate Foreign Relations Committee, **Iraq Papers** içinde (297-301), s.299. Ayrıca müdahale sonrası dönemde Irak'ta oluşan siyasi partiler ve onların Irak'ta iç meseleleri hakkındaki yaklaşımları hakkında özet bir çalışma için bkz. Chatham House, **Iraqi Foreign Policy: Actors and Processes**, Kasım 2012, <http://www.chathamhouse.org/publications/papers/view/188277> (5 Ocak 2014).

yâf kalacak ve bu durum ÷lke genelindeki isyanēdaha
levletin istikrarēnē sağ lanmasēnē kendi eylemlerinin
vatandaşlarēnē çoğ unluğ u tarafēndan mekr÷ gör÷lmesinden geçtiğ i kabul edilirse, Irakēda
istikrarēn sağ lanamamasēnē nedeni de 2003 sonrasē kurulan Irak devletinin, kendi halkēnē
çok önemli bir bölümü tarafēndan mekr÷ gör÷lmemesi olarak tanēnlanabilir.¹¹⁶⁰

Gerçekten de Irakēda müdahale sonrasēndan Haziran 2012ōye kadar olan dönemde,
116.409 sivilin öldüğ ü kayēlara geçecekti.¹¹⁶¹ Bu yüksek rakamda, özellikle 2005 senesinde
akademik anlamda bir nēç savakō tanēnēna oturan kiddet eylemleri temel rolü oynuyordu. Zira
2005 Ocakēda gerçekleken müdahale sonrasē ilk genel seçimler esnasēnda, Irakēdaki farklı
mezhepsel ve etnik gruplar arasēndaki silahlē çatēkmalar, iç savak kavramēnē tanēnēnda
olduğ u gibi, savak sahasēnda bir senede 1000 ölüm ekē ine ulaşacak ve bu sayē özellikle 2006
senesinde Irakēn kuzeyindeki kehirlerden Samarraōdaki kıi Müslümanlar için kutsal kabul
edilen El-Askeri Camiōsine yönelik saldıē sebebiyle caminin yēkēlmasēndan sonra hēzla
artacak ve Irakēdaki kiddet Ekim 2006ōda bir ayda 3.709 sivilin ölmesiyle en tepe noktasēnē
bulacaktır.¹¹⁶² Bu durumda ayrıēa müdahale sonrasē dönemde Irakēn terör örgütlerinin
konuklandē ē bir saha haline gelmesi de önemli rol oynayacaktır.¹¹⁶³

Gör÷len oydu ki, Irakēn yeniden yapılandēlmasē hedefi, CPAēn görevinin sona
erdēđ i Haziran 2004ōten sonraki dönemde de ÷lke genelindeki silahlē çatēkmalar sebebiyle
ulaēlmasēgüç bir hedef haline geliyordu. ABDēnin 11 Eylül 2001 tarihi sonrasēnda netleken
stratejik öncelikleri ve buna yönelik uygulamaya koyduğ u araçlarēbu dönemde Irakēda istikrar
sağ lanmasēnē zor hale getirmikti. Anlaşēdan, Bullōun, uluslararası düzenin, uluslararası toplum
açsēndan en gerekli unsur olduğ u, ve düzen olmazda da uluslararası toplumda istikrarlē
iliskiler kurulamayacağ ēndan adaletin de sağ lanamayacağ ēnē iddia ettiğ i argümanē bu şekilde
doğ rulanmēk oluyordu.¹¹⁶⁴ Ancak ABD, içinde bulunduğ u kârtlar dahilinde bu gerçeğ i
görmezlikten geliyordu. Zira Kasēn 2004ōte ABDēde yapıēan genel seçimler sonrasēnda
ABDēnin Irakēa yönelik müdahalesinin mimarē Başkan George W. Bushōun yeniden
seçilmesi, ABDēnin bundan sonraki dönemde de Irakēa yönelik yaklaşmēnēn aynē şekilde
devam edeceğ inin sinyallerini gönderiyordu.

¹¹⁶⁰ Dodge, **Iraq: From War to A New Authoritarianism**, ss.36-39.

¹¹⁶¹ The Brookings Institution, (Micheal E. OāHanlon, Ian Livingston), **Iraq Index: Tracking Variables of
Reconsturction and Security in Post-Saddam Iraq**, Temmuz 2012, s.3.
<http://www.brookings.edu/~media/Centers/saban/iraq%20index/index201207.pdf> (5 Ocak 2014).

¹¹⁶² Dodge, **Iraq: From War to A New Authoritarianism**, ss.16-17.

¹¹⁶³ Jessica Stern, nē How America created a Terrorist Havenō, **The New York Times**, 20 Ağ ustos 2003.

¹¹⁶⁴ Bkz. bu çalışmanēn 57. sayfasē

2004 senesinde iktidarın kuvvetlendirmesinden sonra
Güvenlik Stratejisi, ABD'nin 11 Eylül 2001 tarihi

sonrasında benimsemek olduğu tek taraflı ve önleyicilik unsurların, bundan sonra da ABD'nin dış politikasının temel taşları olacakları gösteren belge oluyordu. Bu stratejinin giriş bölümünde Başkan Bush tarafından ifade edildiği gibi, "ABD *savak halinde* idi ve söz konusu strateji de bu sebeple bir *savak zamanı stratejisi* idi.¹¹⁶⁵ ABD'nin içinde bulunduğu savak terörizme karşı yürütülen savakta ve ABD, kendi halkının güvenliğini için terörizm gibi büyük bir tehdide karşı demokrasiyi desteklemeli, demokrasinin yayılmasına yardımcı olmalıydı. Bu sebeple ABD, söz konusu stratejiye göre dünya üzerinde halkların sömüren tiranlara son vermeli ve tiranlardan geriye kalan toplumlara özgürlük, demokrasi götürmeli idi.

Anlaşılan oydu ki, 2006 senesinin Ulusal Güvenlik Stratejisi, 11 Eylül saldırıları akabinde yine aynı Başkan döneminde hazırlanıp duyurulan 2002 senesine ait Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin devamı olarak oluşturmaktaydı. Zira aynen bir önceki stratejide olduğu gibi, 2006 tarihli strateji de ABD'nin temsilcisi olduğu özgürlük, demokrasi ve serbest ekonomi prensiplerinin tüm dünya için geçerli olduğu ruları tekil ettiğini vurguluyor, ve ancak bu prensiplere sahip çıkan ulusların dünya barışına katkı sağlayacakları ve altın kazınıyordu. Buna ek olarak, ABD'nin dünya barışını güvenliğini ve refahını ancak dünyaya liderlik ederek sağlayabileceğinin de altını çiziliyor ve bu bakımdan 2006 tarihli strateji, aynen 2002 tarihli stratejideki gibi ABD'nin dünyaya öncülük etmesi gerektiğini belirtiyordu. Stratejiler arasındaki önemli benzerlik unsuru ise, ABD'nin ve dünyanın karşı karşıya olduğu tehdidin her ikisinde de terörizm olarak belirtilmesi oluyordu. Buna ek olarak, 2006 stratejisinde, ABD'nin bu tehditle mücadele için bu tehdidi besleyen rejimleri, tehdidin çıkmasına olanak tanımadan yok etmesinin gerekliliğini yani ABD'nin önleyici bir şekilde hareket etme gerekliliğini de yine 2002'deki stratejiyi hatırlatıyordu. Başka bir ifadeyle, 11 Eylül sonrasında ABD'nin netleşen stratejik önceliklerini belirten 2002 tarihli Ulusal Güvenlik stratejisi, 2006 senesine gelindiğinde stratejinin en karakteristik özelliklerini koruduğu gözlemleniyordu. Anlaşılan, Irak'a yönelik müdahale sonrasında ABD'nin Irak'ta karşı karşıya olduğu sorunlar bu dönemde ABD yönetiminin dış politikasında belirlemiş olduğu tehdit algısı amaç ve araçları yeniden düşünmesi ve belki de revize etmesi için yeterli olmamıştı. Zira 2006 tarihli bu stratejiye göre Amerikan kozmopolitizminin ABD'ye verdiği liderlik misyonu, temel tehdidin terörizm ve onu besleyen her eksenindeki rejimler olduğu bir dünyada ABD'yi tek taraflı ve önleyici bir

¹¹⁶⁵ The White House, **The National Security Strategy of the United-States of America**, Mart 2006.
<http://nssarchive.us/NSSR/2006.pdf> (2 Ocak 2014)

şey yordu. ABD tarihinde birçok kez yakamāk olduğ u gibi, kaynaklanan sorumluluklarēne yerine getirmeliydi. 11 Eylül sonrasēnda bu sorumluluğu u, gerektiğ inde tek taraflē ve önleyici bir şekilde hareket etmesini gerektirebilirdi.

2006 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisiōnin genel hatlarē dēānda, özel olarak Irakōda ilgili olan bölümleri de, 2004 senesinde Bakanlık koltuğu una yeniden oturan Bushōn bu siyasi zaferi, Irak politikasēnēn bakarēse olarak algēdadđ ēnē gösteriyordu. Zira stratejinin Irakōda ilgili bölümlerinde belirtilen yaklakēmēn, gerçekten de ABDōnin 2003 Irak ışgalinden beri uyguladđ ēyaklakēmēn devamēniteliđ inde olduğ u fark ediliyordu. Örneğ im stratejiye göre, her ne kadar 2003 öncesi dönemde Irak lideri Saddam Hüseyinōn elinde gerçekten KİŞ olmadđ ē ortaya çēkmēk olsa da, Saddamōn bu yönde bir intiba yaratarak bunu Kānōa karkē bir caydēāēē araç olarak kullanmēk olmasē önemliydi. Kaldē ki Saddam Hüseyinōn geleceğ e yönelik KİŞ geliştirme gibi planlarē da olma ihtimali dükünöldüğ ünde, söz konusu rejimin devrilmesiyle bu tehdit ortadan kaldēālmēk oluyordu. Diğer taraftan yine stratejiye göre, Saddam Hüseyin gibi diktatörlerin şeffaf olmayan sistemleri sebebiyle ülke sēālarē içerisinde nelerin olup olmadđ ēnē tahmin etmek zor oluyordu. Sonuçta stratejide ifade edildiğ i gibi, ABD şbu tehlikeli ve ne yapacağ ē öngörülemez rejimin kaldēāmasēyla dünyanēn daha iyi bir yer olduğ u konusunda kēpfe tavēnamaktaō idi.¹¹⁶⁶ Anlaktān bu dönemde Irak halkēnē yakamakta olduğ u iç savaş, dönemin ABD yönetimi tarafēndan Saddam Hüseyinōden daha az tehlikeli bir durum olarak algēdanēyordu. Zira her ne kadar bu stratejiden birkaç ay sonra *Iraq Survey Group* tarafēndan hazārlanan ve Baker-Hamilton raporu olarak da bilinen raporda belirtildiğ i gibi, Irakōtaki durum şağ ē ve her geçen gün kötülernekteō olarak nitelendirilse de, bu raporun ABD yönetimine yönelik olarak sunduğu yeni bir Irak yaklakēmē önerisi, ABD yönetimi tarafēndan pek de dikkate alēnmayacaktır

Gerçekten de Baker-Hamilton raporunda, ABDōnin uluslararası toplum ve dünya kamuoyundaki inandēāēēēnē ve kendi çēkarlarēnē koruyabilmesi için Irakōa yönelik askeri güçten çok diplomasiye dayanan yeni bir yaklakēm benimsemesi gerektiğ inin altē çiziliyordu. Zira rapora göre, ABD, üzerinde uzlakēmēn olmadđ ē bir dēk politika yaklakēmēyla devam ederse, bakarēşēzlē a mahkum olacaktır¹¹⁶⁷ Çünkü Irakōtaki ana tehdit, ABD yönetiminin belirlemik olduğ u gibi ulusakēāē ağ larē bulunan terör örgütü El-Kaideōden değ il, Irakōn yerel

¹¹⁶⁶ Ibid., ss.23-24.

¹¹⁶⁷ James A. Baker III, Lee H. Hamilton, **The Iraq Study Group Report**, Ekim 2006, http://media.usip.org/reports/iraq_study_group_report.pdf (6 Ocak 2014), s.4.

umu içerisindeki mezhepsel ve etnik ayrışmadan
zor¹¹⁶⁸ ve İran ile Suriye gibi dış güçler de bu ayrışma
körükliyordu. ABD, bölge ülkeleri başta olmak üzere her aktörü Irak'taki yeniden yapılanma
sürecine angaje ederek, örneğin İran ve Suriye'ye yapıldığı şekilde yaklaşarak, Irak'ın yeniden
yapılanmasına katkı sağ layabilirdi.¹¹⁶⁹ Dolayısıyla ABD, en tez vakitte uluslararası uzlaşmaya
sağ layabilmek adına diplomatik girişimlere bakılmalı başka bir ifadeyle tek taraflı olarak
hareket etmekten vazgeçmeliydi. Bu bağlamda Baker-Hamilton raporunun, ABD yönetimine,
Irak'taki tehdit algısı ve araçları konusunda değ ikikliğini gitmesi gerektiğini vurguladığı açıktı.
Ancak ABD yönetiminin söz konusu raporu nihai çözüm olarak görmediğini ancak *farklı*
alternatiflerden biri olarak değ erlendirdiğini, bu dönemde Savunma Bakanlığı'na
Rumsfeld'den devralan Robert Gates tarafından ifade edilecekti.¹¹⁷⁰ Gerçekten de Başkan
Bush, Baker-Hamilton raporunun tavsiyelerinden farklı olarak, Ocak 2007 itibarıyla
Irak'taki silahlı çatışmaları durdurabilmek ve güvenliğini sağlamak amacıyla Irak'a ek askeri
kuvvet gönderme kararı alacak¹¹⁷¹ ve ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak
topraklarından çekilmesi ise Kasım 2008'de ABD ve Irak arasında imzalanan Kuvvetler
Antlaşması Statüsünün (SOFA) 24. maddesine göre 2009 senesinde başlayıp Aralık 2011'de
tamamlanacaktı.¹¹⁷²

Dijer taraftan SOFA'nın ABD ve Iraklı yetkililer arasında müzakereleri esnasında
birçok anlaşmazlığın su yüzüne çıkması bu dönemde ABD'nin kendi dış politikası çerçevesinde
bir uluslararası düzen yaratma girişiminin başarısız olduğunu gösteriyordu. Gerçekten de
SOFA müzakere sürecinin, Irak'ta farklı mezhepsel ve etnik grupların kendilerine yönelik
garantiler almaya çalışmaları ve de Irak'taki farklı grupların ABD'li askerilerin statüsüyle
ilgili birtakım konulara karşı çıkışları sebepleriyle uzun sürdüğ ü bilinmekteydi.¹¹⁷³ Örneğin
Irak Parlamentosu'ndaki Sünni gruplar, Sünnilerin Irak'taki güvenlik güçlerinde ve kamu
kurumlarında daha fazla temsil edilmesini talep ederken, Kürtler daha fazla özerklik

¹¹⁶⁸ Ibid., s.10.

¹¹⁶⁹ Ibid., s.6.

¹¹⁷⁰ **The Washington Post**, "Bush Calls Iraq Report One Among Many Ideas", 6 Aralık 2006.

¹¹⁷¹ "Bush will add more than 20.000 troops to Iraq", CNN, 11 Ocak 2007. Bush'un bu kararında, Beyaz Saray'daki görevi sonlanmadan önce ABD-Irak ilişkilerini istikrara kavuşturmak istemesinin temel rolü oynadığı bilinmekteydi. Zira 2003 senesinden bu yana ABD yüzlerce milyar doları Irak'ın yeniden yapılandırılmasına ayırmıştı. Kısacası sonlandırılması Bush'un bakılması gereken iki sonlandırılması dolayısıyla da başarısız gösterecekti. Bkz. Dodge, **Iraq: From War to A New Authoritarianism**, s.76-77.

¹¹⁷² **Agreement between the United States of America and the Republic of Iraq on the Withdrawal of United States Forces from Iraq and the Organization of their Activities during their Temporary Presence in Iraq**, Aralık 2008, <http://www.state.gov/documents/organization/122074.pdf> (6 Ocak 2014)

¹¹⁷³ **Time**, "Fierce Debate in Iraq over US Troops Withdrawal", 20 Kasım 2008; Greg Bruno, Staff Writer, "US Security Agreements and Iraq", **Council on Foreign Relations**, 18 Kasım 2008.

ruplar ise ABD kuvvetlerinin yasal yetki ve entlakmaya tamamiyle karkē olduklarēnē belirtiyorlardē Buna ek olarak mūzakereler esnasēnda ABD'nin Irak topraklarēndan bir bakka ūlkeye operasyon dūzenleme talebi gūndeme geliyor ancak bu talep Irak hūkūmeti tarafēndan reddedilerek SOFA'dan kaldērēldēyordu. Gōrūlen oydu ki her ne kadar ABD liderlī i inde 2003 senesinde gerekletrilen mūdahale Irak'ın ABD'den baēmsēz kēkilde hareket etmesini engellemeye yōnelik yani Saddam Hūseyin'i devirerek Irak'ın ABD'nin doērularē çerçevesinde bir dēk politika izlemesini saē lamaya yōnelik bir girikim olsa da, Irak, mūdahale sonrasē dōnemde baktā Kān olmak ūzere bōlgesel gūlerin nūfuz edebildiē i bir ūlke haline geliyor ve ABD ile de birçok konuda anlakamēyordu¹¹⁷⁴. Őzellikle de Kān'a yakēnlēē ile bilinen Iraklēsiyaseti Nuri El-Maliki'nin 2006 senesinden itibaren Irak Bakanēolmasē bu anlakmazlēē tetikliyordu.¹¹⁷⁵ Yeni Irak bu haliyle ABD'nin doērularē ve menfaatleri çerçevesinde bir Irak olmaktan uzak gōrūnüyordu.

Gōrūlen oydu ki, Bull, uluslararası dūzenin, uluslararası toplumun tamamēnē temel, birincil ve evrensel amaçlarēna ulakēnē saē layan bir davranēk ōrneē i olarak tanēnlar; ve uluslararası toplumun bu amaçlarēna ulakmasēnēn bu toplumun her bir ūyesinin menfaatine olduē unu iddia ederken¹¹⁷⁶, aslēnda tam da ABD'nin Irak Savakē sonrasē dōnemde karkēda tēēē zorluklarē ōngōrmūk oluyordu. Zira ABD, uluslararası toplumdaki genel eē ilim ve inançtan baēmsēz olarak tek taraflē ve ōnleyici kēkilde baklattēē Irak Savakēnēn sonularēnēn kendi menfaatleri lehine olacaē ēnē dūkūnmūk olsa da, savak sonrasē dōnemde Irak'ta meydana gelen geli kimler, Irak'ın ABD'nin doērularē ve menfaatleri dēkēnda hareket eder hale geldiē ini gōsteriyordu. Anlakēdan ABD, uluslararası dūzenin, uluslararası toplumun, kendi de dahil olduē u tūm ūyelerinin menfaatine olduē u gerēē ini gōz ardē etmi ktē. ABD'nin, menfaatlerine, ancak ve ancak uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç çerçevesinde, yani uluslararası dūzenin olmazsa olmazlarē çerçevesinde hareket ederek ulakabileceē i gerēē i, ABD'nin ancak bir sonraki yōnetimi tarafēndan kabul edilecekti.

Gerçekten de ABD'nin Irak'a yōnelik yaklakēnē her ne kadar Bakan Bush'un son dōnemlerinde Irak konusunda bōlgesel uzaklāyē saē lamaya yōnelik girikimlerinin ortaya

¹¹⁷⁴ Dodge, **Iraq: From War to A New Authoritarianism**, ss.181-184.

¹¹⁷⁵ Irak bakanē Nuri El-Maliki'nin SOFA ile ilgili tutumu için bkz. Miraisa Cohrane, Jeremy Domergue, "Overview of the SOFA Negotiations", **Background 36**, Institute for the Study of War, 28 Ekim 2008, <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/reports/SOFA%20overview%203%200.pdf> (6 Ocak 2014).

¹¹⁷⁶ Bkz. bu alēmanē 47. ve 48. sayfalarē

asa da¹¹⁷⁷, değ ikim ancak Başkan Bushûn yerini Ocak
barakmasıyla gerçeklecekti. Yeni Başkan Obama,
Başkanlık koltuğuna oturmadan önce dahi ABD yönetimine karkēelektirilerini dile getirmikti.
Örneğ in 2007 senesinde *Foreign Affairs* dergisinde yayēnlanan makalesinde, Obama,
ABDûnin liderliğ ini yenileme gerekliliğ inden bahsetmik çünkü dünya üzerindeki yeni
tehditlerle tek taraflē kekilde mücadele etmenin imkansēzliđ ēnē belirmik ve uluslararası
toplumdaki uzlakēnēn önemini vurgulamāktē Obama bu bağ lamda Irakōa savakōa yönelik
elektirilerini de bu makalede dile getirmik ve bu savakēn, ABDûnin terörle mücadelesinden bir
sapma olduğ u ifade etmiktē.¹¹⁷⁸

Obama başkanlık koltuğuna oturduktan sonra da özellikle de Kahireōde
gerçeklektirdiğ i konukmasıyla ABDûnin 11 Eylül 2001 sonrasında yeniden araçsallaktēđan
kimliksel değ erlerini vurgulayacak ve ABDûnin o tarihten bu yana uygulamaya koyduğ u bu
araçsallakmayē elektirecekti. ABDûnin Kōslam dünyasıyla eskiye dayanan bağ larē olduğ u ve her
iki tarafēn da birbiriyle ilgili önyargēdarē kenara koymasē gerektiğ iyle sözlerine baklayan
Obama, bu konukmasēnda Irakōn bir *ntercih savakō* olduğ unu ve ABDûnin bu savakla beraber
diplomasi ve uluslararası toplumdaki uzlakēnēn ne denli önemli olduğ unu anladē ēnē kabul
edecek ve bu bağ lamda Kōanōda diyaloga hazē olduğ unu vurgulayacak; diğ er yandan ABDûnin
Kōsōden tamamen arēnmēk bir dünya arayēkēnda olduđ unu yani hiçbir devlet ya da ūlkeye
istisnai bir uygulama yapēdamayacađ ēnē vurgulayarak űkozmopolitan adaletōi olmasē gerektiđ i
gibi algēdadē ēnē göstermik olacak; bunlara ek olarak ABDûnin demokratik değ erlere önem
verdiđ ini vurgulamakla birlikte demokrasinin hiçbir ūlkeye *ñempoze edilemeyeceđ i*ōni ifade
edecek ve ekleyecekti: *ñABD herkes için en iyi olanē bildiğ ini iddia etmezō.*¹¹⁷⁹ Bu bakēmdan
Obamaōnēn Kahire konukmasē bir önceki Başkan Bush dönemi dēk politikasēnēn temel
unsurlarēna yönelik önemli bir elektiri listesi içeriyordu.

Başkan Obama yönetiminin dēk politika yaklakēnēnēn temel özellikleri ise kendini en
temel itibariyle 2010 senesine ait Ulusal Güvenlik Stratejisiōnde gösterecekti. Bu strateji,
Obamaōnēn başkanlēđ a geldiğ inden beri hakim olan söyleminde belirtilen unsurlarē yeniden

¹¹⁷⁷ Bu noktada Başkan Bush döneminde organize edilen ve Ortadoğ uōdaki barēk sağ lamayē hedefleyen Kasēn
2007 tarihli Annapolis Konferansēndan bahsetmek mümkün görünmektedir. Ortadoğ uōda birçok devlet
temsilcisinin katēddē ē bu toplantēya, bu dönemde ABD yönetiminin katēdmasēnē istediğ i, ABD ile büyük bir
gerginlik içerisinde bulunan Suriyeōnin de temsilci göndermeyi kabul etmesi, ABDûnin çok taraflēđ ē dikkat
almaya bakladē ēna yönelik bir ikrēti olarak algēdanmēktē Bkz. **Hürriyet**, űSuriye de Annapolisōe katēdacakō, 25
Kasēn 2007.

¹¹⁷⁸ Barack Obama, űRenewing American Leadershipō, **Foreign Affairs**, Temmuz-Ađ ustos 2007.

¹¹⁷⁹ **The New York Times**, űObamaōs Speech in Cairoō, 4 Haziran 2009.

plomasi yoluyla barâççe çözümlerin geliştirilmesi, tek
sel kuruluşlar aracılığıyla sağlanan uluslararası uzlaşma
demokrasiyi empoze etmek yerine sivil toplumlar arasındaki iletişimle demokratik değerlerin
tanınması ve tekviki, bundan sonraki dönemde ABD'nin ulusal güvenlik stratejisinin temel
takları olacaktır. Statejide sıkça geçen *nadil ve sürdürülebilir bir uluslararası düzen* kavramı
ise ayrıca dikkat çekiyordu: Uluslararası düzen, uluslararası toplum tarafından herkesin
haklarını koruması ve sorumluluklarını yerine getirmeyenlerin dikkate alınması bakımından
adil olmalıydı. Uluslararası düzenin sürdürülebilir yani devamlı olması ise, uluslararası
toplumun karşılaştığı tehditlerle paylaşılan normlar çerçevesinde ortak şekilde hareket
etmesini gerektiriyordu.¹¹⁸⁰ Görülen oydu ki Başkan Obama bu stratejiyle beraber, ABD'nin
kimliksel değerlerinin 11 Eylül'den bu yana araçsallaştıkları şekline karşı çıkıyor, tek taraflı
davranan bir ABD'nin en başta kendini aciz kıldığı kabulleniyor ve bundan sonra da tek
taraf ve önleyici davranmayan bir ABD sözünü veriyordu. Buna karşılık, Amerikan
kozmpolitanizminin ABD'ye verdiği liderlik misyonu ise aynen devam ediyordu zira hem
Obama'nın Başkanlık koltuğuna oturduğundan beri birçok konuşmasında ifade ettiği gibi,
hem Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde belirtildiği hem de dönemin Dışişleri Bakanı Hillary
Clinton'un birçok fırsatta dile getirdiği gibi, *glokal tehditlerle karşılaşan bir dünyada
ABD liderliği önce eskisinden daha fazla ihtiyaç duyulmakta*, ancak bu liderlik *tek taraflı
hareket etmek anlamına da gelmemekte* idi.¹¹⁸¹ Dolayısıyla bu haliyle ABD, uluslararası
toplumun birarada yakama kuralları yani uluslararası düzenin olmazsa olmazları dahilinde
hareket edeceğinin sözünü veriyordu. ABD'nin ancak bu şekilde hareket ederek menfaatlerine
de uygun davranması olacağı kabül eden Obama yönetimi, bu haliyle, Körfez krizi
esnasındaki George H.W. Bush yönetimini andırıyordu.

Görülen oydu ki, 2003 senesinde Irak'a yönelik bir askeri müdahalenin
gerçekleşmesinde ABD'nin kimliksel değerlerinin yani Amerikan kozmpolitanizminin 11
Eylül sonrası dönemdeki araçsallaşma şekli temel neden olmuştı. Amerikan
kozmpolitanizmi 11 Eylül 2001 saldırılarından itibaren dönemde tek taraflı ve önleyicilik
unsurları şeklinde araçsallaştı. Bu dönemde Amerikan kozmpolitanizminin ABD'ye
sunduğu evrenselci yaklaşım, aynen önceki dönemlerde olduğu gibi evrensel ahlak
değerlerine dayanmıyor, ve ABD'yi ABD açısından doğru olan ve olmayanlar arasında ayırır

¹¹⁸⁰ The White House, **The National Security Strategy of the United-States of America**, Mayıs 2010,
http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf (7 Ocak 2014), ss.12,
17, 25,40, 44, 45.

¹¹⁸¹ Hillary Clinton'un The Brookings Institution'da ABD'nin liderliği hakkında yaptığı açıklama için bkz. **The
Washington Post**, "Obama redefines national security strategy, looks beyond military might", 27 Mayıs 2010.

ki siyah/beyaz algı ABD'nin terörle mücadele olarak ve dükmalar arasında bir ayrım yapmasına ve buna ek olarak dükmaların ortadan kaldırılmaya yönelik harekete geçmesine neden oluyordu.

Bu dönemde Saddam Hüseyin, ABD tarafından belirlenmiş bir dükm olarak ortaya çıkıyordu. Sonuç olarak 11 Eylül sonrasında ortam, ABD'nin "kozmodopoliten adalet" i öne sürerek, Irak'a müdahale etmesine ve uluslararası düzeni bozmasına neden oluyordu. ABD'nin bu müdahaledeki öncelikli gerekçesi yani Irak'ta elinde KİŞ olduğu ve Saddam Hüseyin'in bu silahları teröristlere verdiği ve El-Kaide ile de işbirliği yaptığı iddiaları müdahale sonrasında yapılan teftişlerle geçerliliğini yitirince, ABD bu defa da müdahalenin arka planında kalan gerekçesine sığınıyor ve Irak'taki rejimi Irak halkının bir diktatörden özgürleşmesi için gerçekleştirdiğini ifade etmeye başlıyordu. Bu dönemde müdahalenin gerekçesinin "insani adalet" olduğu vurgulayan ABD'nin inandığı ise, müdahale esnasında ve sonrasında özellikle Felluce ve Ebu Gureyb'deki uygulamalarının ortaya çıkmasıyla büyük bir darbe alıyordu. Kaldı ki Saddam Hüseyin'i devirerek Irak halkını korkudan özgürlük üne kavuşturması başlangıçta insani güvenliğini ve dolayısıyla da insani adalet hizmet ettiğini öne süren ABD, müdahale sonrasında Irak'ta yeniden yapılandırılması esnasında büyük bir direnişle karşılaşmış ve Irak halkı bu defa belki de Saddam Hüseyin döneminde maruz kaldığı kiddetten daha fazlasına maruz kalıyor ve Irak'ta bir iç savaş başlıyordu. Yakanan iç savaş sebebiyle Irak'ta sosyal ve ekonomik alanlarda çok büyük sorunlar yaşanması bu dönemde Irak halkının ihtiyaçtan özgürlük üne başlangıçtaki insani güvenlikten de yoksun kaldığını gösteriyordu. Dolayısıyla ABD tarafından Irak'taki insani adalet hizmet ettiği öne sürülen müdahale, Irak halkının ne korkudan özgürlük üne ne de ihtiyaçtan özgürlük üne hizmet edemiyor, ve bu durum çoğulcuların, dayanışmacı gerekçelerle gerçekleştirilen müdahaleler konusundaki çekincelerini hatırlatıyordu. Anlaşılabilir ki Irak krizi sebebiyle ABD liderliğinde yapılan tek taraflı ve önleyici müdahale sonrasında, Irak'taki adaleti sağlamak son derece zorlaşmıştı. Bu bakımdan düzen-adalet ilişkisini ele alan çoğulcu-dayanışmacı tartışmalarında uluslararası düzenin öncelikli olduğunu ifade eden çoğulcuların bu iddiaları Irak kriziyle birlikte doğrulanmış oluyordu. Başka bir ifadeyle, düzenin adaletle birlikte var olması gerektiği fikri Soğuk Savaş sonrasında dönemde uluslararası toplum nezdinde kabul görmüş ve yakanan krizler bu birlikteliğin gerekliliğini ortaya koymuştu. Ancak net/objektif bir tanımla yapılamayan "adalet" gerekçesiyle uluslararası düzenin ihlal edilmesi ise, adaletin sağlanamadığı bir ortama neden oluyor ve adaletin var olan düzen çerçevesinde sağlanmasının gerekliliğini ortaya koyuyordu.

öne sürülen ñadaletò, evrensel anlamdaki adaleti, yani
nden ya da hangi dinden olursa olsun herkesin hak ve
yükümlülüklerini dikkate alan bir adaleti temsil etmekten çok, Amerikan
kozmpolitanizmindeki adalet anlayışını temsil ediyordu. Bakka bir ifadeyle, ABD tarafēndan
söz konusu müdahalenin gerekçesi olarak öne sürülen ñadaletò, ABD'nin uygun gördüğü
yöneticilerin hüküm sürdüğü bir Irak'ta, yine ABD tarafēndan onaylanan kesimlerin hak ve
yükümlülüklerini dikkate alırken, Irak halkı bir bütün olarak ele almıyordu. Böylece
adaletin kaygan tanımı ve kimlikten kimliğe değişiminin, sorunun ta kendisini olduğu
anlatılıyordu.

11 Eylül sonrasē dönemde ABD'nin kendi doğ rularē ve menfaatleri çerçevesinde bir
uluslararası düzen kurma girişimi, bu bağlamda hem yukarıda belirtildiği gibi Irak halkı
açısından, hem de ABD'nin kendisi açısından oldukça maliyetli oluyordu. ABD açısından
ortaya çıkan maliyet ise iki boyuta sahipti. ABD bir yandan uluslararası toplum ve dünya
kamuoyunda inandırıcılığı kaybetmesi bakımından büyük bir darbe alıyor; bir diğer yandan
da müdahale sonrasēnda Irak'ta karkaktı direnir karkēnda ekonomik ve askeri olmanē da
yanēnda psikolojik bir yorgunluğa giriyordu¹¹⁸². Kaldē ki daha önce de ifade edildiği gibi,
müdahale sonrasē dönemde ABD'nin Irak'ta karkaktı ē en önemli sorunların temelinde
ABD'nin kendi kararlarē ve uygulamalarē bulunuyordu.¹¹⁸³ Anlatıdan oydu ki, 2003 Irak krizi,
ABD'nin kurucuların yüzyıllar evvel dile getirdikleri bir endikeyi yeniden canlandıyordu:
2001 sonrasē dönemde ABD kontrolsüz bir güç haline gelmiş ve en büyük dükkmanēta kendisi
olmıktı. ABD, 2003 Irak kriziyle ilgili durumda, uluslararası toplumdaki hakim norm ve
inançtan tamamen bağımsız şekilde tek taraflı olarak hareket etmesinin bedelini bu şekilde
ödüyor ve bu şekilde de Bullūn, uluslararası düzenin, uluslararası toplumun her üyesinin
menfaatine olduğu yönündeki argümanē da doğ rulanmē oluyordu. ABD, kendi
menfaatlerine aykırı davranışlar sergileyen Irak'ı kendi menfaatlerine uydurabilmek için ılgal
ediyor, yani var olan uluslararası düzeni bozuyor, ancak bu durum ABD'yi, tahmin edilenin çok
daha ötesinde bir bataklığa saplıyordu.

Diğer taraftan, ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'a yönelik
müdahalesinden sonraki dönemde yani 1 Mayıs 2003 sonrasē dönemde, uluslararası toplum

¹¹⁸² Irak Savakēn ABD yönetimi ve Amerikan halkında yarattığı yorgunluk bazılarında Vietnam Savakēn
yönetim ve halk nezdinde yarattığı yorgunluğa benzetilmiş ve Irak sendromu-Vietnam sendromu benzerliği
kurulmuştur. Bkz. John Mueller, "The Iraq Syndrome", **Foreign Affairs**, Kasım-Aralık 2005.

¹¹⁸³ Bu konuda kapsamlı bir makale için bkz. Dennis Jett, "U.S. Security Assistance in the Middle East: Helping
Friends or Creating Enemies?", **Middle East Policy**, Vol. XVIII, No.1, Bahar 2011, ss. 78-89.

den farklı olarak, Irak'ın yeniden yapılandırılması ve
ında büyük bir uzlaşma sergiliyordu. Görülen oydu ki,
uluslararası toplum, uluslararası düzenin yeniden sağlanması gerekliliğini fark ediyor ve ona
göre de harekete geçiyordu. Ancak müdahale öncesi ve esnasındaki dönemlerde uluslararası
toplumun çok büyük bir bölümünün ABD'nin bu eylemine muhalefet etmiş olması rağmen,
ABD'nin bu müdahaleyi söz konusu muhalefete rağmen gerçekleştirmesi, uluslararası
toplumun ABD'nin eylemlerini engelleyememesi olarak yorumlanıyor, bu sebeple de
müdahale sonrası dönemde uluslararası toplumu temsil eden BM gibi kurumların Irak
halkının bir kısmı tarafından tepkiyle karşılanması neden oluyordu. ABD'nin, uluslararası
toplumdaki hakim norm ve inancına dikkat almayarak tek taraflı bir müdahale gerçekleştirmesi
Irak halkına ve ABD'nin kendisine zarar verdiği gibi, uluslararası topluma da zarar getirmişti.
Soğuk Savaş döneminden tek süpergüç olarak çıkan ABD'nin 11 Eylül sonrasında tek
tarafli ve önleyicilik unsurları içinde araçsallaşan kimlikli değerlerinin yeni bir şekilde
araçsallaştırılması gerekliliği, Başkan Bush'tan sonra gelen Başkan Obama tarafından,
ABD'nin kurucularından Thomas Jefferson'un şu sözüne referans gösterilerek vurgulanacaktı:
*"Umarım bilgelimiz gücümüzle orantılı olarak büyüyecek ve bize, gücümüzü ne kadar az
kullanırsak o kadar büyüyeceğini öğretecek."*¹¹⁸⁴

3.2.3.2. Türkiye'nin dış politikasındaki değişimler ve partikülarizmin gerekliliği

Koalisyon kuvvetlerinin Irak'taki rejimi devirmeleriyle sonlanan müdahalelerinden
sonraki dönemde, Türkiye'nin Irak'ta ilgili gelişmeler karşısındaki dış politikası aynen
önceki dönemlerde olduğu gibi, Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduğu partikülarist
kimlik nedeniyle makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi bulmaya yönelik olmak
ve bu bakımdan da dış politikanın temel hatlarına dikkatli bir devamlılık arz etmiştir. Böyle
olmakla birlikte, 1 Mayıs 2003 sonrasında dönemde Türkiye dış politikasındaki dengeyi
bulmaya çalışırken, daha önceki dönemlerden farklı olarak yeni araçlar da kullanmaya
başlamıştır. Türkiye'nin, uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç ile kendi
menfaatleri arasındaki dengeyi bulma gayretlerinde yeni araçlara bakarması bu dönemde
Türkiye'nin komşusu haline gelen ABD'nin, Türkiye'nin özellikle de mikro yükümlülüklerini
gerçekleştirmesinde tekil ettiği engeller ve Irak'ta kurulan yeni yönetimin eskisinden
farklılığı neden olmuştur. Gerçekten de Irak krizinin başlamasından itibaren birçok fâsatta
dile getirildiği gibi, bu dönemde Türk komüniteryanizmi, kendi güvenliği ve menfaatleri için

¹¹⁸⁴ Başkan Obama, Thomas Jefferson'un bu sözüne Kahire konuşması esnasında referans göstermiştir. Bkz. **The New York Times**, "Obama's Speech in Cairo", 4 Haziran 2009.

kozmpolitianizmini s n lamaya  al m k olsa da, bu
si taraf ndan engellenmiştir. Bunun en önemli  rne i

ise, daha önce ifade edildiği gibi 20 Mart 2003 tarihinde TBMM den geçen tezkerenin temel unsurlarından birinin ABD taraf ndan engellenmesi olmuştur. Zira bu tezkere bir yandan T rkiye nin hava sahas n  koalisyon kuvvetlerinin kullan n na açarken, bir diğer yandan da hükümete TSK unsurlar n  T rkiye nin güvenliği için Kuzey Irak a gönderme yetkisi veriyordu. Türkiye, koalisyon kuvvetlerinin Irak a yönelik müdahalesinin baklad   ve devam etti i 20 Mart- 1 Mayıs 2003 sürecinde, ABD taraf ndan Irak n  kgali ile gerçekleştirilen uluslararası düzen ihlalinin kal   olmaması yani Irak n toprak bütünlüğünün korunup, parçalanmasına yol açacak hareketlerin engellenmesi amacıyla, Kuzey Irak a asker göndermeye  al sa da, ABD nin Irak içindeki yerel m tteffiklerini düşünerek duruma izin vermemesi sebebiyle bunu ger ekle tirememi ti.

Müdahale süreci boyunca ABD engeliyle kar  ak an T rkiye nin, müdahale sonrası dönemde de benzer bir engelle kar  akmas  asl nda bu bakımdan beklenmedik bir gelik me olmuyordu. T rkiye nin 1 Mart tezkeresinin reddinden sonra o zamana kadarki süreçte m tteffiklerini ve savak stratejisini belirleyen ABD, müdahalenin sona ermesinden sonraki süreçte de, uluslararası toplumdaki Irak n yeniden yap  and r lmas  gereklili i e  ilimiyle ek zamanlı olarak söz konusu yeniden yap  and r man n bir parçası olma aray  anda olan T rkiye yi d  layan bir stratejiyle devam edeceği sinyallerini veriyordu. ABD, Irak a hiç tahmin etmediği bir direnikle kar  akmas  sonucunda uluslararası toplumu, ve de özellikle bölge devletlerini Irak taki yeniden yap  and rma sürecine girmesi gerektiğini kabul ettiğinde ise, bu defa da Irak taki yerel unsurlar T rkiye nin önündeki engeli teşkil edecekti. Türkiye kendi girikim ve eylemlerinin engellenece i sinyallerini, koalisyon kuvvetlerinin Irak a yönelik müdahalelerini sonlanmakta oldu u dönemde alg damaya bakl yordu. Öyle ki bu dönemki hükümetin 26 Nisan 2003 tarihinde Irak da ilgili politikasının koordinasyon toplantısında, o zamana kadar ABD nin, T rkiye nin Irak taki yerini, rolünü marjinalize eden tavırlar içinde oldu u gerçeğinden yola     arak, T rkiye nin müdahale sonrası politikalarının nas  olmas gerekti ini belirleniyordu.¹¹⁸⁵

Anlak dan oydu ki Irak a yönelik bir askeri müdahaleyi ka   maz hale getirerek T rkiye nin d k politikasında büyük bir    maz yaratm k olan ABD, müdahale sürecinde

¹¹⁸⁵ *Iraq and Turkey: Government Says Shifting Focus From Military Presence to Trade and Aid, Wants to Develop Relations with Iraqi Kurds, Get Turkmen to Integrate*, REFERENCE ID: 03ANKARA2817, Classification: Secret, 30 Nisan 2003, <http://wikileaks.org/cable/2003/04/03ANKARA2817.html> (9 Mart 2014).

gerçekleştirmesine yani kendi menfaatleri çerçevesinde ederek, yani Türkiye'nin Irak'a asker göndermesine engel olarak, bu çıkmazı büyütmek olmakla beraber, müdahale sonrasındaki dönemde de söz konusu çıkmazın Türkiye açısından daha da sancılı hale gelmesine neden olacaktı. Bu bakımdan ABD'nin tek taraflı ve önleyici bir şekilde Irak'taki rejimi devirmesi, bir önceki bölümde ifade edildiği gibi hem uluslararası toplum, hem ABD'nin ta kendisi hem de Türkiye gibi Irak'ın komşularından oldukça maliyetli olduğu iyice netleşiyordu.

ABD liderliğiindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'a yönelik müdahalesinin sonlandırılması 1 Mayıs 2003 tarihi sonrasında 2003 senesi boyunca Irak'ta ilgili yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin aynen Körfez Savaşı sonrasında olduğu gibi bu dönemde de birçok ayaktan olunan, dengeyi, orta yolu bulan bir yaklaşımla Irak'a yaklaşması gerekliliğini ortaya koyuyordu. Müdahalenin hemen sonrasında Türkiye'nin, ABD'ye yönelik güvenini sarsan söylem ve eylemlerle karşılaşması bu gerekliliğin ortaya çıkmasıındaki temel rolü oynuyordu.

Müdahale sonrası dönemde Türkiye'nin Irak krizinin en bakımdan beri var olan ABD'ye yönelik güvensizliğini tetikleyen temel gelişmelerden biri, bu dönemde ABD yönetiminin üst seviyelerindeki kimselerce yapılan açıklamalarda, ABD'nin Türkiye'nin Kuzey Irak'ta ilgili endişelerini anlıyor olmasına rağmen, bundan sonra Irak'ta yönetimin koalisyon kuvvetlerine ait olması sebebiyle, Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik *tek taraflı* hareketlerine izin verilemeyeceğinin belirtilmesi oluyordu. Özellikle de ABD Savunma Bakanı Yardımcısı Wolfowitz tarafından vurgulanan bu nokta¹¹⁸⁶, esasen birçok anlam taşıyordu. Türkiye'nin Kuzey Irak'ta konuklanan PKK'ya yönelik sınır ötesi hareketlerine bundan sonra izin verilemeyeceğini açıklaması bir taraftan Türkiye'nin 20 Mart 2003 tarihine kadar Irak'a yönelik yaklaşımının önemli unsurlarından birinin gerçekleştirilemesinin artık eskisi kadar kolay olmayacağına gösteriyordu. Zira hatırlanacağı üzere, 1990'lar boyunca Türkiye'nin Irak'a yönelik yaklaşımı Kuzey Irak ve Bağdat olmak üzere iki ayaktan oluşuyor ve Türkiye her bir ayağı birbirine karşı dengeleme unsuru olarak kullanıyordu. Türkiye'nin Kuzey Irak'ta liderlerin PKK'ya yönelik destek sağlamaya ihtimallerinin olduğu dönemlerde Kuzey Irak'ta sınır ötesi hareket düzenlemesi, Türkiye'nin Irak yaklaşımının Kuzey Irak ayağına karşı bir caydırıcı unsur teşkil ediyordu. Çok boyutlu bir denge politikasının unsurlarından

¹¹⁸⁶ Mehmet Ali Birand ve Cengiz Çandar'ın ABD Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz ile röportajları için bkz. *Deputy Secretary of Defense Wolfowitz Interview with CNN Turk*, 6 Mayıs 2003, <http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=2572> (13 Ocak 2014).

İş ve/veya bu unsurun yani Türkiye'nin Kuzey Irak'ta
e çerçevesinde hareket düzenlemesinin bundan sonra
çok daha zorlaşacağı ifade edilmesi, Türkiye açısından önemli bir endişe kaynağı
oluyordu. Irak'a yönelik müdahale esnasında, Türkiye'den beklediği yardım 1 Mart
tezkeresinin reddedilmesiyle göremeyen ABD, anlaşıldı ki müdahale sonrasında
Türkiye'nin güvenlik endişelerini ve menfaatlerini anlamakla birlikte¹¹⁸⁷, bu endişeleri
gidermeye yönelik hareket etmesine karar veriyordu. Bu da, Türkiye'nin müdahale sonrası
dönemde Irak'a yönelik oluşturacağı yaklaşıkındaki denge unsurlarından birinin sarsılması
anlamına geliyordu. Türkiye, bu şekilde, uluslararası düzenin kalıcı olarak bozulmasının
önüne geçecek ve bu şekilde de kendi güvenliğini tehdit oluşturabilecek unsurlara karşı
tedbirlerini almaktan alıkonmuk oluyordu.

Wolfowitz'in bu ve bunun benzeri birçok açıklamasında gündeme getirdiği gibi,
Türkiye'nin Mayıs 2003'ten itibaren Kuzey Irak'taki *her iki taraf* hareketlerine izin
verilmeyeceği hususu, bir diğer taraftan ise Amerikan kozmopolitanizminin 11 Eylül sonrası
dönemde araçsallaşma şeklinin en somut örneklerinden biri olması bakımından anlam
takıyordu. Irak'taki Saddam Hüseyin rejimini *her iki taraf* ve önleyici bir şekilde deviren
ABD, başka bir aktörün var olan mevcut tehditlere yönelik *her iki taraf* müdahale gereğiyle tek
taraf bir hareket içerisine girmesine onay gösteremiyordu. Anlaşıldı ki ABD'nin bu
dönemki yöneticilerine göre tehditlere karşı *her iki taraf* olarak hem de önleyici şekilde
hareket edebilecek tek aktör sadece ABD olabilirdi, ki bu da *American exceptionalism* olarak
bilinen ABD'nin ayrıcalıklı konumunu hatırlatıyordu. Bu bağlamda, tek taraf bir eylem,
sadece ABD'nin stratejik nedenlerinden ötürü ortaya çıkabilir, yalnızca ABD'nin gerekçeleri
böyle bir eylemin gerçekleşmesine zemin hazırlayabilirdi. Bu bakımdan da ABD, müdahale
sonrası dönemde Türkiye gibi bölgenin diğer aktörlerinin endişelerini anlamaktan uzak
görünüyor ve dünyadaki tek tehdidin ancak kendi algısına göre belirlediği tehditler
olabileceğini vurgulamak oluyordu.¹¹⁸⁸ Başka bir ifadeyle Wolfowitz bu açıklamasıyla, aynen

¹¹⁸⁷ Ibid.

¹¹⁸⁸ Her ne kadar ABD yönetiminin görüşünü yansıtmasa da, bu dönemde ABD Senatosu'nda gerçekleştirilen
konuşmaların da Türkiye açısından önemli bir endişe kaynağı olduğu, ve Türkiye'nin ABD'nin kendisini
anlamadığı düşünülmesine neden olduğu ifade edilebilir. Örneğin ABD'de diplomat Peter Gbraith bu dönemde
ABD Senatosu Dış İşleri komitesinde yaptığı konuşmada, 10 yıl içerisinde Kürtlerin Irak'tan kopacağı ve
ABD'nin de bu durumdan kaygı duymayacağı ifade ediyordu. Balbay, **Irak Bataklığında Türk-Amerikan
İşleri**, s.294. Zaten Gbraith, ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak müdahalesi sonrasında
Irak'taki Kürtlere dayanışma yapacak kiki olacağı Gbraith'in, Kuzey Iraklı Kürtleri ilerde bir dayanışma
arayışını girmeleri konusunda cesaretlendirdiği, başka bir ifadeyle Kürtlerin Irak merkezli hükümetinden talep
ettikleri siyasi özerklik in radikalleşmesinde rol oynadığı biliniyordu. Bkz. Reidar Visser, *The Kurdish Issue in*

nâk olduĝ u gibi, Türkiye’ye neyin tehdit olup neyin
rçekten de Wolfowitz aynâ açıklamasında Türkiye ile
ilgili olarak kendisini en çok hayalkârlıĝ ına uĝ ratan keyin, Türkiye’nin 1 Mart tezkeresini
reddederek, *İ Irak halkı’nın özgürleşmesini zorlamak ve en kötü diktatörlerden biriyle
anlatmaya çalışması*¹¹⁸⁹ idi. Bu cümlede de, Amerikan kozmopolitizminin ABD’ye
sunduĝ u evrenselci yaklaşıma ABD’yi etrafına siyah/beyaz ve/veya iyi /kötü şekilde
görmeye ittiĝ ini görmek mümkündür. Anlatılan oydu ki ABD’nin algısına göre, ABD nüsiyi
temsil ederken, diĝ erleri ise ancak ABD’ye uyum saĝ layarak iyi olabilirlerdi. Diĝ er taraftan
Türk komüniteryanizminin Türkiye’ye sunduĝ u partikülerist yaklaşım ise, Türkiye’nin etrafına
kalın çizgilerle iyi/kötü şekilde ayırmasına engel oluyor, Türkiye’yi içinde bulunduĝ u kartlar
dahilinde tekwik edici ve caydırıcı araçlar benimseyerek orta yol bulmaya itiyordu. Türk
komüniteryanizminin Amerikan kozmopolitizminden bu farklıĝ ı koalisyon kuvvetlerinin
Irak’a yönelik askeri müdahalelerini sonlandırdıkları 1 Mayıs 2003 tarihinden sonra da sık
sık gündeme gelecek ve ABD, Türkiye açısından önemli bir endike kaynaĝ ı olacaktır

1 Mayıs 2003 sonrasında dönemde Türkiye’nin ABD’ye yönelik güvenini sarsan
gelişmeler, ABD yönetiminin çekitli üyelerinin yukarda gösterildiĝ i gibi benimsedikleri
söylemlerden ibaret değ ildi. Bu dönemde ABD tarafından gerçekleştirilen bazı eylemler de
Türkiye açısından endikelerin artmasına neden oluyordu. Örneĝ in bu dönemde her ne kadar
ABD yönetimi tarafından reddedilse de, ABD’nin PKK-KADEK militanlarıyla görüşme
halinde olduĝ unun Türkiye’deki başında yer alması önemli bir gelişme oluyordu.¹¹⁹⁰ Bu
haberler başında yer alırken, diĝ er taraftan Irak’taki Türkmenlerin, para karkâş ında Kürt
olduklarını söylemeleri ve bunun sonucunda da Kerkük’ün yeniden yapılandırılan Irak’a bir
Kürt kenti olması konusunda Irak’taki Kürtler tarafından baskı altında tutulduklarına dair
iddiaların ortaya çıkması¹¹⁹¹, ve buna ek olarak Bağ dat yönetimine karşı ABD’nin müttefiki
olarak hareket eden Kürt pekmargelerin, Bremer başkanlığı ndaki CPA’nın kararı üzerine

Iraq: A View from Baghdad at the Close of the Maliki Premiership, **The Fletcher Forum of World Affairs**,
Vol.34, No.1, 2004, s.82.

¹¹⁸⁹ Deputy Secretary of Defense Wolfowitz Interview with CNN Turk, 6 Mayıs 2003,

<http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=2572> (13 Ocak 2014).

¹¹⁹⁰ ABD-PKK görüşmeleri, esasında ABD liderliği ndeki koalisyon kuvvetlerinin Irak’a yönelik askeri
müdahalesi öncesi dönemde gündeme gelmiş, ve bu çalışmada daha önce ifade edildiĝ i gibi bu durum
Türkiye’deki başında büyük yankı bulması sonucunda hem Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök ABD’i
mevkiidâkine hem de Dış ıleri Bakanlığı sözcüsü Uğ ur Ziyal de ABD’nin Ankara Büyükelçisi Robert Pearson’u
uyarmak zorunda kalmış ı ABD-PKK görüşmeleri müdahale sonrasında dönemde de gündeme gelmiş, ve
Türkiye’nin ABD’ye yönelik güvensizliği ini tetikleyen önemli bir unsur olmuştur. Bu dönemde ABD-PKK
görüşmeleri hakkında başında yankı bulan yazıların yazarı ise 23 Haziran 2003 tarihli yazısıyla Mustafa Balbay
olmuştur. Balbay, **Irak Bataklığı nda Türk-Amerikan Kırkıları**, s. 295.

¹¹⁹¹ Bu iddialar, Irak Türkmen Cephesi sorumlusu Ahmet Murat’ın bu dönemki ifadelerinden kaynaklanmıştır.
Bkz. Ibid., s.292.

ve tanklarına sahip çıkmasını ABD tarafından öne yönelik endişelerini arttıran bir başka gelişme oluyordu. Türkiye, ABD'nin PKK ile bu yakınlıkmasını ABD'nin Irak'a ılgal ederek gerçekleştirdiği uluslararası düzen ihlalinin kalıcı hale getirme niyeti olarak görüyordu. Başka bir deyişle Türkiye, ABD'nin Kuzey Irak'ta başlatılacak bir oluşturma destek çıkmasına da en azından böyle bir oluşturma göz yummasını uluslararası düzeni kalıcı olarak değiştirme niyeti olarak algılıyordu. Tüm bu gelişmelere ek olarak, Temmuz 2003'te gerçekleşen bir olay ise, bu dönemde Türkiye açısından ABD'nin kendi mikro yükümlülükleri dahilinde hareket etmesine temel engeli tekil edeceğini gösteriyordu. Bu olay TSK askerlerinin ABD askerlerince baklarına çuval geçirilerek tutuklandıkları ve Türk-Amerikan ilişkilerinde çuval krizi olarak bilenen olaydır.

4 Temmuz 2003 tarihinde gerçekleşen ve neredeyse 60 saat sürerek Türkiye ve ABD arasında büyük gerginliğe neden olan bu kriz, koalisyon kuvvetlerinden ABD askerlerinin, Kuzey Irak'taki Süleymaniye kentinde uzun zamandır bulunan Türk Özel Kuvvetler Karargahına yönelik baskınlarla bağlantılıydı. Toplamda 11 Türk subay ve astsubayın baklarına çuval geçirilerek tutuklanmaları Başlatılan götürülmeleri neredeyse 3 güne yakın süre de gözaltında tutulmaları krizin tırmanmasında rol oynayan unsurlar olmuştur. Bu dönemde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, ABD'nin askerlerinin belli bir istihbarat sebebiyle böyle bir gözaltı gerçekleştirmiş olabileceğini belirtmiştir, kaldı ki ABD yönetiminin de bu baskın hakkında tam olarak bilgilendirilmediğinin altı çizilmiştir.¹¹⁹³ Ek zamanlar olarak, Powell tarafından bahsedilen söz konusu istihbaratın tam olarak ne olduğu da ortaya çıkıyordu. ABD'nin bu dönemde, Süleymaniye'de bulunan Türk Özel Kuvvetler Karargahındaki bir veya birkaç kişinin, Irak'tan yeniden yapılandırılma sürecinde Kerkük valisi olarak atanan kişiye yönelik bir suikast planı içinde olduğuna dair soruşturulmaya devam edilen bir istihbarata sahip olduğunu başına yansıyordu. Kaldı ki bu konu, seneler sonra ortaya çıkacak olan ABD'nin iç yazışma kriptolarında da geçecekti.¹¹⁹⁴

Dönemin hükümeti ve Genelkurmay'a tarafından kiddetle kınanan Süleymaniye baskını sonrasında TBMM'de gerçekleşen oturum da, bu dönemde Türkiye'nin ABD'ye yönelik olarak artan endişelerini gözler önüne seriyordu. Gerçekten de TBMM'nin 8 Temmuz

¹¹⁹² Olson, *The Goat and the Butcher*, ss.26-27.

¹¹⁹³ Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell ile görüşmesinin özeti için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, 8 Temmuz 2003, ss.456-457.

¹¹⁹⁴ *Milliyet*, "Powell, Gül'e istihbarat aldıkları demir", 7 Temmuz 2003. *Arrest of Turkish SF Closes Border*, REFERENCE ID: 03ANKARA4231, Classification: Secret, 5 Temmuz 2003, <http://wikileaks.org/cable/2003/07/03ANKARA4231.html> (13 Ocak 2014).

meti yakanan baskān kabul edilemez olduğunu ancak hakkānda bilgilendirilmemik olduğunu ve hatta konu hakkānda Irakādaki koalisyon kuvvetlerinin geçici otoritesinin bakāndaki Bremerān dahi bilgi sahibi olmadığ ānē belirtirken¹¹⁹⁵, muhalefet ise Türkiyeānin artāk ABD tarafāndan *āciddiye alāmayan* bir ülke haline geldiğini vurguluyor ve Trkiyeādaki hükümeti bu krize gereken cevabē vermemekle elektiriyordu¹¹⁹⁶. Buna ek olarak, muhalefet, savakān bitmesi üzerinden aylar gemik olmasāna rağmen Kuzey Irakāta neredeyse 5000āe yakān PKK-KADEK militanān serbestçe faaliyet göstermesine dikkat çekiyordu.¹¹⁹⁷ Anlakādan, ABDāi askerlerin bu militanlarē yakalamak yerine Türk karargahāna baskān düzenlenmesini Trkiyeādaki muhalefet manidar buluyor ve ABDānin PKKān bir terör rgt olduğu konusundaki kanaatinin değ içip değ ikmediği i sorgulanēyordu.¹¹⁹⁸ Görüldüğü gibi Türkiye bu krize tepki gösterirken, temel endikesi ABDānin uluslararası düzen hakkādaki niyeti oluyordu. Türkiye ve ABD arasādaki ilişkilerin bu kriz sonrasānda mtteffiklikten dkmanlā a mē dnktğ, hem ABD hem de Türkiyeānin gündemlerinde sāk ifade edilen bir soru haline geliyordu.¹¹⁹⁹

Türkiye asāndan Türk-Amerikan ilişkilerinin güvensizlikle vrelendiği bu kriz sonrasānda Türkiyeānin makro ve mikro ykmllkleri arasādaki dengeyi nasā bulacađē önemli bir sorun oluyor ve Türkiye, bu dengeyi Irakādaki istikrar gücüne katāarak bulabileceğine inanēyordu. ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irakāa yönelik askeri müdahalelerini sonlandārdāktan sonra yani 1 Mayā 2003 tarihi sonrasādaki dönemde, Türkiyeānin hem söylem hem de eylem bađlamāda ABD tarafāndan birçok konuda kendi menfaatleri aleyhine bir tutum algādamāk olmasē Türkiyeānin Irakāta kurulmakta olan istikrar gücüne katāmasānē gerekli kāēyordu. şöyle ki:

Bu güce katāmak, Türkiye asāndan öncelikle bir makro ykmllk olarak ortaya kāēyordu. Zira bir önceki bölümde ifade edildiği gibi, 1 Mayā 2003 tarihi sonrasādaki dönemde uluslararası toplumda, Irakāa egemenliğinin bir an evvel teslim edilmesi yani uluslararası düzenin yeniden tesis edilmesi amacēyla Irakān yeniden yapāandāmasē gerektiği konusunda genik bir uzlakē bulunuyor ve BM Güvenlik Konseyi de bu uzlakēyē 1483

¹¹⁹⁵ Konu hakkānda hükümet adāna konukān Dāākları Bakanē Abdullah Glān, müttefikler arasānda bu tarz durumlarē yakanamayacağ ānē vurguladāktan sonra *āgrdđm kadarēyla Washingtonān biraz bilgisi dāānda idler cereyan etmiē* ifadesini kullanmasē daha sonra siyasi muhalefetin tepkisini çekecekti. Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, 8 Temmuz 2003, Dönem.22, Cilt.20, ss.456-457.

¹¹⁹⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.20, 8 Temmuz 2003, s.454, 468.

¹¹⁹⁷ CHPāden Onur ymenān bu konudaki ifadeleri için bkz. Ibid., s.469.

¹¹⁹⁸ CHP Genel Bakkanē Deniz Baykalān 15 Temmuz 2003 tarihli TBMM Grup Genel Kurulu toplantēsānda yaptāđē konukma, **CHPānin Irak Günlüğü** içinde (179-184), s. 181.

¹¹⁹⁹ Michael Gunter, *āTheUS-Turkish Alliance in Disarray*, **World Affairs**, Vol.167, No.3, 2005, s. 120.

Ön yeniden yapılandırılmasında göreve çağılarak düzenin ihlal edilerek Irak'taki rejimin devrilmesi sonrasında, Irak halkının temel ihtiyaçlarının karşılanması Irak'taki devlet kurumunun merkezi ve mahalli yönetim birimlerinin iktisadi kazanmasıyla yeniden inşa edilmesi, alt yapı hizmetlerinin oluşturulması uluslararası toplum tarafından aciliyetle gerçekleştirilmesi gereken bir misyon olarak algılanıyordu. Ancak bahsi geçtiği şekilde bir yeniden yapılandırılmanın sağlanması Irak'ta egemenliğin teslim edilmesi ve uluslararası düzenin yeniden tesisi ise *çok büyük ölçüde ülkedeki kargaşa ve kaos ortamının sona erdirilmesine bağlı* idi zira Irak'ta müdahale döneminde filizlenen ve müdahale sonrası dönemde tetiklenen ve zamanla direnç halini alan istikrarsızlık *uluslararası camiada için ciddi bir endişe kaynağı* idi.¹²⁰⁰ Dolayısıyla Türkiye'nin söz konusu istikrar gücüne katılması Türkiye'nin uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç çerçevesinde hareket etmesini sağlayacağından, Türkiye açısından makro yükümlülük olarak ortaya çıkıyordu.

Dijer taraftan Türkiye'nin Irak'taki istikrar gücüne katılması Türkiye'nin mikro yükümlülükleri yani doğrudan kendi menfaatleri çerçevesinde de hareket etmesini sağlamacaktı Zira Türkiye'ye göre, Irak'taki yeniden yapılandırma sürecinde, *Irak'ta kurucu halk olarak Arap, Kürt, Türkmen ve Asuriler etkin bir rol oynamalı ve hiçbir gruba imtiyazlı bir statü verilmemeli* idi.¹²⁰¹ Türkiye söz konusu yeniden yapılandırma sürecinin bir parçası olarak, Irak'ta toprak bütünlüğünün korunmasında rol oynayacak ve bu da dolaylı olarak Türkiye'nin kendi menfaatleri yani mikro yükümlülükleri çerçevesinde hareket etmesini sağlamacaktı Kaldı ki Irak'ta güvenliğinin Türkiye güvenliğini üzerine de doğrudan etkileri bilinmekteydi. Dolayısıyla *Türkiye'nin milli birliğini ve toprak bütünlüğünü hedef alan terör unsurlarının Irak'ta yuvalanmalarının önlenmesi Türkiye için hayati bir konudur* idi¹²⁰², ve Türkiye istikrar gücüne katılarak kendi menfaatine, ulusal güvenliğine yönelik önlemler alabilecek ve bu şekilde mikro yükümlülükleri çerçevesinde hareket etmiş olacaktı Müdahalenin en başından beri ABD tarafından mikro yükümlülükleri çerçevesinde hareket etmesi engellenen Türkiye, bu tezkereyi geçirerek ABD'nin oluşturduğu engeli de kaldırmayı ümit ediyordu. Başka bir ifadeyle 7 Ekim 2003 tarihli tezkerenin TBMM'den geçmesi ve

¹²⁰⁰ Bu ifadeler, TBMM'de 7 Ekim 2003 tarihinde gündeme getirilen ve Türkiye'nin Irak'taki istikrar gücüne asker göndermesini içeren tezkere metninden alınmıştır. Bkz. 7 Ekim 2003 tarihli *İzmir*, kapsamı sınırlı ve zamanlı hükümet tarafından belirlenecek şekilde TSK unsurlarının Irak'ta güvenlik ve istikrara katkı yapmak amacıyla Irak'ta gönderilmesine ve bu kuvvetin görev ve kullanılmasıyla ilişkin gerekli düzenlemelerin hükümet tarafından yapılmasına Anayasa'nın 92. maddesi uyarınca 1 yıl süreyle izin verilmesine ilişkin tezkere, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.27, 7 Ekim 2003, s.285.

¹²⁰¹ Ibid., s.286.

¹²⁰² Ibid.

İ çerçevesinde gönderilmesi durumunda Türkiye kendi
y Irakîta bizzat kendisi alma fêrsatê y yakalayacak ve
bu şekilde de Türk komüniteryanizmi, Amerikan kozmopolitanizmini sêndendirmek olacaktır
Bu bağ lamda TBMM'de 7 Ekim 2003 tarihinde görükiilen ve TSK unsurlarênd Irakîtaki
güvenlik ve istikrara katkı yapması amacıyla Irakîta gönderilmesi yetkisini hükümete
verilmesi talebini içeren tezkere ile Türkiye, makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki
dengeyi sağlayamayê hedeflemektedir. Çünkü açêktê ki Irakîta egemenliêinin teslim edilerek,
uluslararası düzenin yeniden tesis edilmesi Türkiye açêşından hem makro hem de mikro bir
yükümlülüktü. Mecliste Türkiye'nin Irakîta istikrar gücü kapsamında asker göndermesine
muhalafet edenler olsa da söz konusu tezkere mecliste tartêşêldê gün 358 kabul, 183 ret ve 2
çekimser oy ile kabul edilmiştir.

7 Ekim 2003 tarihli tezkere ile Türkiye her ne kadar makro ve mikro yükümlülükleri
arasındaki dengeyi sağlayabilmeyi ümit etmek olsa da, bu dengeyi sağlamak gayreti
Türkiye'nin Irakîta istikrar gücü kapsamında asker göndermemesiyle sonuçsuz kalıyordu. 7
Ekim 2003 öncesinde ABD Irakîta karşıdağı direnikle mücadele edebilmek için Türkiye'yi
her ne kadar istikrar gücüne katkı sağlamak için çağırmak olsa da¹²⁰³, tezkere sonrasında aynı
isteêi göstermiyordu. Buna ek olarak bu dönemde Kuzey Iraklı Kürt liderlerden, TSK
unsurlarênd bölgede istikrar gücü olarak dahi istemedikleri yönündeki açıklamalar gelmesi
dikkat çekiyordu.¹²⁰⁴ Diğer taraftan bu tezkerenin geçmesinden tam bir hafta sonra 14 Ekim
2003 tarihinde Türkiye'nin Bağdat Büyükelçiliêine büyük bir intihar saldırêşê düzenlenmesi
ise söz konusu terör eyleminin Türkiye tarafından Türkiye'nin Irakîta asker göndermesini
istemeyenlerin bir manipölasyonu ve/veya provokasyonu olarak algılanması neden
oluyordu.¹²⁰⁵ Türkiye'deki muhalafet, hükümetin TSK unsurlarênd neden bir türlü Irakîta
gönderemediêini sorgular ve ABD'nin de buna bölge Kürtlerinin muhalafeti sebebiyle rıza
göstermemesinin temel neden olduêunu vurgularken¹²⁰⁶, hükümet ise içinde bulunduêu
durumu hükümetin "ABD ile yaptêşê temaslar sonucunda, Irakîtaki istikrar gücüne kuvvet
katkêşında bulunulmasından bu anlamda imtina edilmesinin uygun olduêu" şeklinde
açıklıyordu.¹²⁰⁷ Böylece hükümetin Irakîta asker gönderme niyeti, ne müdahale döneminde 20

¹²⁰³ **Milliyet**, "ABD resmen ve acilen asker istedi", 25 Temmuz 2003;

¹²⁰⁴ **Milliyet**, "Türk askeri gelmesin", 5 Eylül 2003.

¹²⁰⁵ Bu konuda TBMM Dâilikkiler Komisyonu Başkanê Mehmet Dülger ve AKP'nin TBMM Grup Başkanvekili
Eyüp Fatsâ'nın açıklamaları için bkz. **Hürriyet**, "Dâilikkiler Bakanlıêı", Türkiye'nin Bağdat Büyükelçiliêine
düzenlenen intihar saldırêşêne kiddetle kênadê, 14 Ekim 2003.

¹²⁰⁶ Bu konu TBMM'nin 18 Kasım 2003 tarihli oturumunda derinlemesine ele alınmaktê. Bkz. Onur Öymen'in
konukmaê **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.31, 18 Kasım 2003, s.133.

¹²⁰⁷ AKP Grubu adına konuşan Eyüp Fatsâ'nın ifadeleri için bkz. Ibid., s.139.

nık oluyor, ne de müdahale sonrasē dönemde 7 Ekim

1. Her defasāda Türkiye'deki hükümet, TBMM'ye tezkereler getirerek, Türkiye'nin özellikle de mikro yükümlülükleri çerçevesinde hareket etmesi için Irak'a asker gönderme niyetini gösteriyor, ancak sürecin geri kalan kısmında asker göndermekten vazgeçiyor ya da muhalefet göre ıvaz geçiriliyor. Dönemin hükümeti, muhalefetin çelikkili olarak nitelendirdiği i dā politikasē nē k u sözlerle açıklēyordu:

ñē kartlara bağı lē olarak Türkiye'nin Irak politikasē da dalgalanmalar olmuştur, fakat takip edilen politikanē nirengi noktasē nē tamamen milli güvenli ğ imiz terkil etmiştir. Bugünkü kartlarda bölgeye yönelik olarak artē k klasikle mlik, statik bir dā k politika yerine, ülkemizin menfaatlerini hedefleyen ve her yeni duruma göre revize edilen dinamik bir politika izlemek mecburiyetindeyiz. Bu aç ā dan yü ce Meclisimizden geçen ve geçmeyen bütün tezkereler, milli güvenlik ve Türkiye'nin ç ā karlarē nē ön planda tutma anlay ā nē i içerisinde gündeme getirilmiştir.ö¹²⁰⁸

Anlaş ā dan oydu ki, ABD liderli ğ iindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'a yönelik askeri müdahalelerinin sonlanmasē dan sonraki dönemde, Türkiye, Türk komüniteryanizminin kendisine verdi ğ i partikü larist yaklaşı mē nē sürdürdürmeye ç ā lā nıyor ve makro ile mikro yükümlülükleri, yani uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç ile kendi menfaatleri arasē ndaki dengeyi bulmaya ç ā lā nıyordu. Ancak bu dengeyi bulma aray ā nē en bakta en temel itibariyle Amerikan kozmopolitizminin evrenselci yaklaşı mē nē la, daha sonra ise ABD'nin 1 Mart tezkeresi sonrasē nda Irak'taki Kürtlerle kurmuk oldu ğ u ittifak sebebiyle engelleniyordu. Türkiye'deki siyasi muhalefet Türkiye'nin her durumda engellenme durumunu, Türkiye'nin ABD'ye boyun e ğ mesi ve hükümetin çelikkili ve zayı f politikalarē olarak nitelendirirken; hükümet ise Türkiye'nin zor kartlar içinde bulundu ğ unu kabul ediyor ve çözümün, Türkiye'nin karkā daktā ğ ē engeller karkēsē nda esnek/dinamik bir politika izleyerek ñABD'ye ra ğ men ABD ile hareketē etmesinde görüyor çünkü de ğ iken ortamda Türkiye'nin menfaatlerine ancak bu kē kilde ulaşabileceklerini ifade ediyordu. Özellikle 7 Ekim 2003 tarihindeki tezkerenin geçmesinden sonra Türkiye'nin TSK unsurlarē nē Irak'a göndermemesi durumu karkēsē nda, hükümet, asker gönderme konusunda ē srar ederek ABD'yi, Kuzey Iraklē Kürtleri, ve de Türkiye'nin Irak'a asker göndermek istemesinin altē ndaki temel nedenin Irak'ın istikrara kavuş masē ve yeniden yapı lā ndā rē masē de ğ il de, buradaki PKK unsurlarē ve

¹²⁰⁸ Bütçe görüşmeleri esnasē nda AKP grubu adē na konuşan Vahit Erdem'ın ifadeleri için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.36, 22 Aralık 2003, s. 26.

nelik s̄n̄r ötesi hareket düzenlemek olduğ u kan̄s̄n̄n
s̄n̄a almak istemiyordu.¹²⁰⁹

Türkiye'nin 2003 senesinde Irak'taki istikrar gücüne katkı olarak makro ve mikro yükümlülükleri çerçevesinde hareket etme kabiliyetinin engellenmesi, ilerleyen zamanda Türkiye'nin d̄k politikas̄nda önemli bir ç̄kmaza neden olacakt̄ Zira 2003 sonras̄ dönemde Türkiye, Irak'taki güvenlik bokluğ u sebebiyle hem buradaki Türk sivillerin kaç̄r̄lmas̄ ve/veya öldürülmesi¹²¹⁰, hem de PKK'n̄n konuklanma f̄rsat̄ bulmas̄ ve Türkiye'deki terör eylemlerini artt̄rmas̄¹²¹¹ sebebiyle komkusu olan Kuzey Irak'tan tehdit alḡdayacak ancak bu tehdit alḡs̄na kar̄k̄ da askeri anlamda önlem alamamam̄n, yani Kuzey Irak'a asker gönderememenin s̄k̄nt̄s̄n̄e yakayacakt̄ Zira bu dönemde Türkiye'nin ABD'nin telkinlerine rağ men Kuzey Irak'a asker göndermesi, TSK unsurlar̄n̄n burada bizzat ABD'li askerlerle çat̄ma ihtimalini gündeme getirebilecekti. Diğ er taraftan, bu dönemde Türkiye'nin Irak'taki istikrar gücü d̄k̄nda Kuzey Irak'a asker göndermesi, uluslararası toplum taraf̄ndan Türkiye'nin buradaki Kürtlerle çat̄mas̄ ve böylece de Irak'n̄ yeniden yapıland̄r̄lmas̄na ve istikrara kavukmas̄na engel olmas̄ olarak nitelendirilebileceğ inden, Türkiye 2003 sonras̄ dönemde kendi ulusal güvenliğ i ile, Irak'taki insani güvenliğ in bağ dakt̄r̄lmas̄ konusunda büyük bir ç̄kmaz yakayacakt̄ Bu ç̄kmaz ayn̄ zamanda, uluslararası düzenin insani adaletle nas̄l bağ dakt̄r̄lacağ ı konusundaki ç̄kmaz̄ temsil ediyordu. Bakka bir ifadeyle devletlerin haklar̄yla insanlar̄n haklar̄n̄n nas̄l bağ dakt̄r̄lacağ ı anlam̄n̄e içeren bu ç̄kmaz, bir diğ er taraftan Türkiye'nin Körfez krizi sonras̄ dönemde Çekiç Güç konusunda kar̄k̄dakt̄ğ ı ç̄kmaz̄ hat̄rlat̄yordu. Ancak Türkiye'nin 2003 sonras̄ında kar̄k̄dakt̄ğ ı ç̄kmaz̄n, 1990'dlarda kar̄k̄lakm̄k olduğ u ç̄kmazdan en temel fark̄ ise, ABD'nin Irak'ta bulunmas̄ ve Türkiye'nin mikro yükümlülükleri çerçevesinde hareket etmesi konusunda en temel engeli tekil etmesiydi.

¹²⁰⁹ Örneğ in bu dönemde Avrupa Birliğ i'nden Türkiye'nin Irak'ta askeri olarak bulunmas̄n̄n hem Irak hem de Türkiye aç̄s̄ndan iyi olmayacağ ı yönünde telkinler gelmiştir. Avrupa Birliğ i'ne göre Türkiye, Irak'n̄ yeniden yapıland̄r̄lmas̄nda mutlaka yer almal̄ ancak bunu ekonomik alanda gerçekleştirmeliydi. Bkz. **Milliyet**, n̄AB: Irak'n̄ inkaş̄ için Türkiye kart̄, 2 Ekim 2003.

¹²¹⁰ Gerçekten de ABD liderliğ indeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'a yönelik askeri müdahalesi sonras̄ dönemde TBMM nezdinde tart̄s̄dan önemli konulardan biri, Irak s̄n̄rlar̄ dahilindeki T.C. vatand̄k̄ sivillerin kaç̄r̄lmas̄ ve/veya öldürülmesi konusu oluyordu. Özellikle Türk t̄r̄ koförlerinin yük tak̄rken araçlar̄n̄n durdurulmas̄ ve koförlerin rehin al̄nmas̄ buna ek olarak Irak'ta ticari amaçlarla bulunan Türklerin öldürülmesi, TBMM oturumlar̄nda, Irak'taki güvenlik sorumlu koalisyon kuvvetlerinin görevlerini yerine getiremediğ i sonucuna var̄lmas̄na neden oluyordu. Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt. 58, 4 Ağ ustos 2004, ss.154-155, 162-163; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.59, 14 Eylül 2004, s.54.

¹²¹¹ TBMM'de 2004 senesinin bütçe görükmelerinde bu konu özellikle de CHP'den kükrü Elekd̄ğ taraf̄ndan dile getirilmiştir. PKK'n̄n Kuzey Irak'ta konuklanmaya devam etmesi kar̄k̄s̄nda ABD'nin Türkiye'ye söz vermek olmas̄na rağ men bu bölgeyi PKK'dan temizleyememik olmas̄ Elekd̄ğ taraf̄ndan ABD'nin Türkiye'yi ñoyalamas̄n̄a k̄k̄linde nitelendirmiştir. Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.70, 23 Aral̄k 2004, s. 296.

İrâk ile ilgili gelişmeler karşısında Türkiye'nin de-
ğerli aynen 1990'darda görüldüğü gibi çok ayaklı bir
İrâk yaklaşımı benimsemeye itecekti. Türkiye bu çok ayaklı yaklaşımla, bir taraftan İrâk'ta
istikrarın ve güvenliğin sağlanması için İrâk'ta insani adaleti dikkate alan bir yönetimin oluşması
ve bu bağlamda İrâk'tan yeniden yapılandırılması konularında büyük bir uzlaşma içinde olan
uluslararası toplumdaki hakim norm ve inanç çerçevesinde, bir diğer taraftan da kendi
menfaatleri çerçevesinde hareket etmeyi hedefleyecekti. Kuzey İrâk, Bağdat ve iç politikadaki
reformlar olarak sınıflandırılacak söz konusu üç ayağı Türkiye ek zamanlı olarak
uygulamaya koyacak, hem her bir ayağı birbirine karşı bir denge aracı olarak kullanmaya
çalışacak, hem de her bir ayağına yönelik teknik edici ve caydırıcı yöntemler uygulayacaktı. Söz
konusu çok ayaklı yaklaşımın, Türkiye'nin 1990'dardaki yaklaşımından en temel farkı ise,
Türkiye'nin 2003 sonrasında dönemde genelde, İrâk'tan yeniden yapılandırılması sürecinde aktif
rol alan uluslararası toplumun, özelde ise Türkiye'nin müzakere sürecine girdiği Avrupa
Birliği'nin insani adalet konusundaki telkinlerinin çok daha hissedilir olması sebebiyle
Türkiye'nin bu dönemde demokratikleşme adımlarında siyasi reformlarda İrâk yaklaşımının
bir ayağı haline getirmesiydi. Bu bakımdan 2003 sonrasında dönemde, Türkiye'nin de-
ğerli politikasında, insani adaletle uluslararası düzenin olmazsa olmazlarıne bağlanma eğilimi
çok daha net görülecek, ancak bu bağlanmanın ne denli zor olduğu da ABD ile yaşanan
anlaşmazlıklarla görülen bir başka unsur olacaktı.

- Türkiye'nin 2003 sonrasında İrâk yaklaşımının Kuzey İrâk ayağı

Türkiye'nin 2003 sonrasında İrâk yaklaşımının Kuzey İrâk ayağı aynen 1990'dardaki
yaklaşımına benzer şekilde ek zamanlı olarak uygulanan bir çok teknik edici ve caydırıcı
unsurdan oluşmaktadır. Bu dönemde Türkiye, 2003 sonrasında yeniden yapılanan İrâk'tan
2005 Anayasasına göre federe bir bölge olarak kabul edilen Kürt Bölgesel Yönetimi (KBY)
ile ilişkilerini bir yandan siyasi ve ekonomik anlamda geliştirmiş, bir diğer yandan da
KBY'nin İrâk'tan geleceği ve özellikle de toprak bütünlüğü ile ilgili tehlikeli olabilecek tutum
ve eylemlerini sınırlandırabilmek amacıyla, kurduğu ikbirliğini dengeleme amacı güden
adamlar atmıştır. Bu bakımdan Türkiye, uluslararası düzenin olmazsa olmazları ile insani
adaleti bağlanmaya çalışmıştır.

Gerçekten de 2003 sonrasında, Türkiye'nin KBY ile geliştirdiği ilişkilerin yoğunluğu
dikkate değer bir seviyeye varıyordu. Türkiye KBY ve başta Başbakan Mesut Barzani olmak
üzere yönetimin başındakilerle bir yandan Türkiye ve dünya kamuoyunda tarihi ziyaretler

...baklatıyor, bir diğ er yandan da imzalanan ekonomik
Kuzey Irak arasında çok önemli bir ekonomik karlılıkla
bağ lı olarak yaratıyordu. Kuzey Irak'ta Türkiye'nin yatırımlarının artması bu dönemde
Türkiye'nin Kuzey Irak'ın kalkınması ve istikrarını sağ lamasına yegane aktör oldu u
yönünde birçok yorumun yapılmasına da neden oluyordu.¹²¹² Hatta Türkiye bu haliyle dünya
basınında ABD'nin silah gücüyle bakaramadığı en yumukak güç ile bakması sebebiyle
yüceltilecekti.¹²¹³ Gerçekten de Türkiye 2003 sonrası KYB ile kurdu u kültür, eğitim ve
ekonomi alanlarındaki ırbirlikleriyle, Irak'ın kuzeyinin refah seviyesi ve kalkınma hızına
katkıda bulunuyor ve bu şekilde de ihtiyaçtan özgürlükü bağ lamındaki insani güvenliğin ve
dolayısıyla da insani adaletin sağ lamasında temel aktör oluyordu. Bu bakımdan ABD'nin
askeri güçle Iraklıları bir diktatörden kurtararak, yani Irak halkının öncelikle korkudan
özgürlüğünü sağlayarak garantilemeye çalıştığı insani güvenliğin, Türkiye ihtiyaçtan
özgürlükü bağ lamında sağlayıcısı oluyordu.

Bu süreçlerin yazıldığı dönemde Dış İleri Bakanlı olup, Başbakan Erdoğan'ın bahsi
geçen bu dönemde ise dış politika danışmanı olan Ahmet Davutoğlu'nun 2006 senesindeki bir
açıklamasında ifade ettiğ i gibi, Türkiye'nin Irak'ta ilgili benimsemesi gereken yol, *“karlılıkla
ekonomik etkileşimle bütün bölgeyi birbirine bağ lamak ve bu sayede süreçleri anlamsız hale
getirerek iç içe geçen bir havza oluşturmak”* idi.¹²¹⁴ Kaldı ki aynı açıklamada Davutoğlu,
Irak'taki gelişmeler karşısında Türkiye'nin 1 Mart 2003 tezkeresi öncesinde tezkerenin
geçmesi ve geçmemesi ihtimallerinin her biri için *“telafi sistemi”* hazırlamak oldu unu, ve
tezkerenin geçmemesi sonucunda daha önceden hazırlanmış olan *“rasyonel telafi sistemi”*nin
devreye sokulduğunu ifade ediyordu.¹²¹⁵ Anlaşıl an oydu ki, Türkiye, 1 Mart 2003 tarihli
tezkerenin TBMM'de reddedilmesi sonrasında karlılık maliyeti, yani ABD'nin Irak'taki
müttefiki olma statüsünü kaybederek Irak'ın yeniden yapılanma sürecinden dışlanması

¹²¹² Türkiye'nin 2003 sonrası dönemde Kürt Bölgesel Yönetimi ile geliştirdiğ i siyasi ve ekonomik ilişkileri konu alan çok geniş bir literatür bulunmakla birlikte bazı örnekler için bk: Robert Olson, **The Goat and the Butcher, Nationalism and State Formation in Kurdistan-Iraq since the Iraqi War**, California: Mazda Publishers, 2005; Kemal Kirişçi, *“The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State”*, **New Perspectives on Turkey**, No.40, Bahar 2009; Meliha Benli Altunbaş, *“Worldviews and Turkish Foreign Policy in the Middle East”*, **New Perspectives on Turkey**, No.40, Bahar 2009; Henri J. Barkey, *“Turkey and Iraq: The Making of a Partnership”*, **Turkish Studies**, Vol.12, No.4, 2011. Ayrıca konuyla ilgili rapor içindeki bir başka değerlendirme için bkz. Henri Barkey, *“Turkey's New Engagement in Iraq: Embracing Iraqi Kurdistan”*, **The United-States Institute of Peace Special Report 237**, Mayıs 2010.

¹²¹³ Anthony Shadid, *“Resurgent Turkey Flexes Its Muscles Around Iraq”*, **The New York Times**, 4 Ocak 2011.

¹²¹⁴ Ahmet Davutoğlu'nun 28 Aralık 2006 tarihinde CNN Türk kanalında Taha Akyol'un sunduğ u programdaki konuşması Davutoğlu, **Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası üzerine konuşmalar** içinde (275-313), s.307.

¹²¹⁵ Aynı konuşma, Ibid., s.310.

le birebir kurduŷ u siyasi ve ekonomik ilikkilerle telafi

Bu bakēndan Tūrkiye'nin bu dōnemde KBY ile kurduŷ u yakēn ilikkilerin temelindeki ana motivasyonu anlamak çok zor olmuyordu: 2003 sonrasē dōnemde Tūrkiye'nin KBY ile kurduŷ u yakēn siyasi ve ekonomik ilikkiler, Tūrkiye'nin tevkik edici unsurlar kullanarak Kuzey Irak'da baŷ ānsēzlē a evrilebilecek bir eŷ ilimi sēālandēma girikimi olarak nitelendirmek mōmkōn gōrōnuyordu. Gerçekten de bu konu hakkēndaki çālēmalarēyla bilinen Olson'un da ifade ettiŷ i gibi, 2003 sonrasē dōnemde Tūrkiye'deki hōkōmet KBY ile yoŷ un ekonomik ikbirliklerine girmenin Tūrkiye'nin gōvenliŷ ine yōnelik tehditlere karkē en önemli caydēāē unsur olarak gōrōyor bu sebeple 1990'dar boyunca Kuzey Irak'da geliktirdiŷ i ilikkilerini 2003 sonrasē dōnemde daha da geliktirerek ilikkilerin *ñkurumsallanmasēnēō* saŷ lēyordu.¹²¹⁷ Bakka bir ifadeyle Tūrkiye, Kuzey Irak'da arasēnda kurumsallakan sōrekli bir karkēāklē baŷ ānlēāk yaratarak, KBY'ye Tūrkiye ile ikbirliŷ i kurmanēn, baŷ ānsēzlēk kazanmalarēndan ve benzer bir olukumu da Tūrkiye'de tetikleyebilecek PKK'ye desteklemelerinden daha kazançlēolacaj ēhissiyatēnē vermeye çālēyordu. Bu kēkilde Tūrkiye, Irak'ın parçalanmasēnēn önüne geçmeye ve uluslararası dōzenin devamlāŷ ēnē saŷ lamaya çālēyordu. Bu durum ayrēca, Tūrkiye'nin bu dōnemde uluslararası dōzenin devamlāŷ ē için, dōzenin adaletin farklı seviyelerini de kapsamāsē gerektiŷ inin farkēnda olduŷ unu gōsteriyordu. Zira bu örnekte de gōrōldōŷ ü gibi, Tūrkiye Kuzey Irak'ın özellikle de ekonomik anlamdaki kalkēnmasēnda temel rol oynayarak, bir yandan buradaki halkēn ñihtiyaçtan özgōrlükō baŷ lamēndaki insani gōvenliŷ ine katkıda bulunuyor, yani insani adalet için adēm atmēk oluyor; bir diŷ er yandan da bu kēkilde Irak'ın toprak bōtōnlōŷ ünō koruyacaj ēnē yani uluslararası dōzenin devamlāŷ ēnē saŷ layacaj ēnē dōkōnuyordu.

Bu bakēndan 2004 senesinde Davutoŷ lu'nun hōkōmetin Irak'da ilgili dāx politika vizyonunu aēāklarken *ñsōreci taktik adēnlarē* gōzeterek takip etmek ve opsiyonlarē bir kenarda

¹²¹⁶ Tūrkiye'nin KBY ile yakēn ekonomik ilikkiler kurma stratejisini, ABD'nin Irak'da Tūrkiye'yi 1 Mart marjinalize etme çabalarēna cevaben geliktirdiŷ i, ABD yōnetiminin iē yazēma kriptolarēna da yansēnēāē. Bkz. *Iraq and Turkey: Government Says Shifting Focus From Military Presence to Trade and Aid, Wants to Develop Relations with Iraqi Kurds, Get Turkmen to Integrate*, REFERENCE ID: 03ANKARA2817, Classification: Secret, 30 Nisan 2003, <http://wikileaks.org/cable/2003/04/03ANKARA2817.html> (9 Mart 2014).

¹²¹⁷ Olson'a gōre Tūrkiye 1990'darda da Kuzey Irak'da ekonomik ilikkilerini geliktirmikti. Ancak o dōnemde ilikkiler, devlet (Tūrkiye)-bōlge (Kuzey Irak) ilikkisi kēklindeydi. Ancak 2003 sonrasēnda ABD varlē ēnē Kōrtlere verdiŷ i özgōven sebebiyle, Tūrkiye Kuzey Iraklē Kōrtlere yōnelik daha kapsamlē bir yaklakēm benimseme ihtiyacē hissettiŷ inden ilikkileri kurumsallastēmāē. Bu sebeple 2003 sonrasēnda Tūrkiye'nin Kuzey Irak'da olan ilikkileri devlet (Tūrkiye)- hōkōmet (KBY) ilikkisi halini almēāē. Bkz. Olson, *The Goat and the Butcher*, ss.12-15, 24.

ttij i bu baĭ lamda daha net anlaĭıyordu. Zira yine abarkē arasēndaki karkēklē baĭ ēnlēĭk, nTürkiyeōnin etrafēnda bir gūvenlik halkasē oluĭturacakō¹²¹⁹ idi. Gōrūlen oydu ki, Türkiye 2003 sonrasēndaki dōnemde KBY ile geliĭtirdiĭ i ilikkileri, Türkiyeōnin menfaatleri çerçevesinde hareket edebilmesi iĭin elzem gōrūyordu.

Dij er taraftan Türkiyeōnin KBY ile bakta ekonomik olmak üzere geliĭtirdiĭ i ilikkiler vasāasēyla oluĭturduĭ u karkēklē baĭ ēnlēĭk ve Kuzey Irakōta nēhtiyaĭtan ōzgūrlūkō baĭ lamēnda insani gūvenlik ve dolayēsēyla da insani adalete yaptĭ ē katkē Türkiyeōnin 2003 sonrasēdōnemde, 1990ĭlarda olduĭ u gibi, Kuzey Irakōda ilikkilerinde dayanāmacēĭk ōĭ elerine yer verdiĭ ini dūkūndūrūyordu. Bu ĭalēmanēn kuramsal bōlūmūnden de hatēlanacaĭ ē gibi, Buzan, Kūgiliz Okuluōnun ĭoĭ ulcu-dayanāmacē tartēmalarēnē gerĭeklektirenlerē yōnelik olarak en temel elektirilerinden birini, bu tartēmalarē gerĭeklektirenlerin bōlgesel ve ekonomik anlamdaki dayanāmacēĭ ē dikkate almamalarē üzerine yapmaktaydē Zira Buzanōa gōre, adaletle ilgili fikirler, yani dayanāmacēĭk ōĭ eleri kūĭūk bir bōlgede var olabilir ve ōzellikle de ekonomiye dayanabilirdi. Oysaki Kūgiliz Okuluōnun ĭoĭ ulcularē ekonomiyi ve bōlgesellekmeyi gōrmezden gelerek dayanāmacēĭk ōĭ eleri de yadsēmēk oluyorlardē¹²²⁰

Buzanōn bu dūkūncesi ēĭ ēnda Türkiyeōnin 1990ĭlarda olduĭ u gibi 2003 sonrasēnda da Kuzey Irakōda geliĭtirdiĭ i bakta ekonomik olan ilikkilerini bu çerçevende okumak mūmkūn gōrūnmektedir. Zira, Davutoĭ luōnun ifade ettiĭ i gibi, Türkiye kurduĭ u ekonomik aĭ larla Türkiye ile Kuzey Irakōē kapsayan ufak bir bōlgede karkēklē baĭ ēnlēĭk yaratēyor, ve ekonomik refahēn sēnēlarēn ōtesine geĭmesini ve bu ēekilde de nēnēlarēn anlamsēlanēēmasōnē saĭ lēyordu. nēhtiyaĭtan ōzgūrlūkō baĭ lamēnda oluĭturulan bu insani gūvenlik ve dolayēsēyla da insan adalet ĭemberinin, dayanāmacē ōĭ eler iĭerdij i gōrūlmekte ve bu bakēndan da Buzanōn argūmanēnē doĭ rulamak mūmkūn gōrūnmektedir. Ancak Buzanōn atladĭ ē nokta ise, Türkiyeōnin girikimiyle yaratēdan bu dayanāmacē ōĭ elerin hakim olduĭ u bir karkēklē baĭ ēnlēĭk ēn, esasēnda, dayanāmacēĭk ēn temelinde bulunan adaletin dūzenden ōnce gelmesi gerektiĭ i fikrini iĭermemesidir. Zira daha ōnce de ifade edildiĭ i gibi, Türkiye, KBY ile ilikkilerinde, yukarda bahsi geĭen insani adaletle ilgili fikirleri ve girikimleri, uluslararası dūzenin muhafazasē iĭin elzem olduklarēnē dūkūnmesinden ōtūrū gūndeme getirmiĭtir. Bakka bir ifadeyle Türkiye, Kuzey Irakōda olan ilikkilerinde insani

¹²¹⁸ Ahmet Davutoĭ luōnun 13 Mayēs 2004 tarihinde NTVōde ōĭ uz Hakseverēn sunduĭ u programdaki konukmasē Davutoĭ lu, **Teoriden Pratiĭ e Tūrk Dē Politikasē üzerine konukmalar** iĭinde (139-157), s.141.

¹²¹⁹ Aynēkonukma, Ibid., s.147.

¹²²⁰ Bkz. bu ĭalēmanēn 105. ve 105. sayfalarē

ın sađ lamak amacēyla ve uluslararasıdūzenin olmazsa
yla ele almaktadır. Bu sebeple, Türkiyeın nđūzen
çerçevesinde adaletò yaklakēmēnē somutlaştı ē bu örnek, bir yandan artēk adaletle ilgili
fikirlerin eskisine oranla çok daha fazla gündeme getirildiğ ini gösteriyor ve bu bakēndan da
Bullūn dūzenin adalet karkēsındaki önceliđ ini savunduđ u argūmanēnē bir meydan okumayla
karkēdaştı ēnē gözler önüne seriyor; bir diğ er yandan da adaletin ancak ve ancak uluslararasıē
dūzenin olmazsa olmazlarē çerçevesinde ele alēndıđ nāu göstermesi yani dūzenin adalet
karkēsındaki önceliđ ini korumasē anlamēnda da Bullūn argūmanēnē geçerliliđ ini koruduđ una
ikaret ediyordu.

Diğ er taraftan 2003 sonrasē dönemde Türkiyeın KBY ile artan ilişkileri,
Türkiyeın mikro yükümlölükleri çerçevesinde hareket etmesi anlamēna geldiğ i gibi,
Türkiyeın makro yükümlölükleri çerçevesinde de hareket etmesi anlamēna geliyordu. Zira
daha önce de ifade edildiğ i gibi ABD liderliğ indeki koalisyon kuvvetlerinin Irakā yönelik
askeri müdahaleleri sonrasēndaki dönemde uluslararasıē toplum, Irakān yeniden
yapđandēđmasē Irakādaki istikrarēn sağ lanmasē ve ABDın Irakāe ıkgaliyle ihlal edilen
uluslararasıē dūzenin yeniden tesis edilmesi konularēnda büyük bir uzlakē sergiliyordu. Bu
dönemde Türkiyeın özellikle Kuzey Irakā yönelik ekonomik atđēm larē ise bu bakēndan
söz konusu yeniden yapđandēma sürecine büyük bir katkı sağ lēyordu. Kuzey Irak bölgesinin
kēsa zaman içerisinde Irakān geri kalan bölgelerine oranla çok daha refah ve kalkēm mēk hale
gelmesi, Türkiyeın Kuzey Irakāta nıhtiyaçtan özgürlüğ ünò sağ lanmasēnē hedef alan
ekonomik girişimlerinin amacēna hizmet ettiğ ini gösteriyordu. Türkiye bu şekilde insani
güvenliğ in ve insani adaletin de önemli bir bilekeninin sağ lanmasēna katkıda bulunuyor ve bu
bakēndam uluslararasıē toplumda Irak toplumunun refaha kavuşmasē ve Irakādaki istikrarēn
sağ lanmasē gerekliliğ i konularēnda hakim olan inanç çerçevesinde hareket etmiş oluyordu.

Anlağıdan oydu ki, 2003 sonrasē dönemde Türkiye KBY ile özellikle de ekonomik
ilişkilerini geliştirerek, hem makro hem de mikro yükümlölükleri çerçevesinde hareket
edebilmeyi ümit ediyordu. Kaldēki KBY ile ilişkilerin geliştirmesini, ABD de destekliyordu.
Zira hatēlanacađ ē üzere, ABD, müdahale sonrasē dönemde Irakāta hiç beklemediğ i bir
direnişle karkēdakmasē onu uluslararasıē toplumun ve özellikle de nıkötüòler kategorisinde (Kān
ve Suriye gibi) olmayan bazı bölge devletlerinin Irakādaki yeniden yapđandēma sürecinde yer
almalarē arayēnē itmişti. Türkiye, KBY ile ilişkilerini geliştirme konusunda uluslararasıē
toplumun desteğ ini alē ve ABD tarafından da cesaretlendirilirken, kendi isteğ i çerçevesinde
baklattı ē bu girişimi bazı caydāēē unsurlarla dengelemeye çalışacaktē

ve yönelik özellikle ekonomik boyuttaki tevkik edici da olduđ u gibi, bazē caydēācē unsurlarla dengelemeye çalāēyordu. Bunun sebebi bu dönemde Kuzey Iraklē Kürt liderlerin, Irakōn yeniden yapılandırma sürecinde çekitli hukuki ve siyasi platformlarda ortaya koyduklarē tutumlarēyla Kuzey Irakūtaki bölgesel yönetimin özerklīđ ini arttēma girişimlerinde bulunmalarē ve hatta ileriye dönük bir bađ ānsēzlēk eđ iliminde olduklarē yönünde bir imaj oluşturmalarē başka bir ifadeyle uluslararası düzeni deđ ıktırma eđ iliminde olduklarē hissiyatēnē vermeleriydi. Örneđ in 2004 senesine gelindiđ inde Kuzey Irakōđ arēn kendi bölgeleri için oluşturdularē anayasa taslađ ānda, Sevr Antlakmasēna atēta bulunuluyor ve bu antlakmayla Kürtlere self-determinasyon hakkē tanēmēk olmasēna rađ men, Kürtlerin bu haktan uluslararası çākarlar sebebiyle yararlanamadēklarē belirtiliyordu. 2006 senesinde yürürlūđ e giren KBYōnin bu anayasasē TBMMōdeki oturumlarda da dikkat çekecek ve söz konusu anayasanēn Sevr Antlakmasēna atēta bulunmasē Kuzey Iraklē Kürtlerin ölü dođ duđ u kabul edilen Sevr Antlakmasēnēn geçersiz hükümlerini yürürlūđ e koyma, yani bađ ānsēz bir Kürdistanōn kurulmasē gibi bir amaçlarē olduđ u yönünde yorumlanacaktır¹²²¹ Ayrēca daha önce de ifade edildiđ i gibi Kürtlerin özellikle de Kerkük kentindeki Türkmen nüfusa baskē yaptē ē ve kentteki Kürtlerin sayēsēnē arttēmak ve kenti Kuzey Irakūtaki bölgesel yönetimin bir parçasē haline getirmek için nüfus hareketi başlattēklarē Ocak 2005ōte Irakōda gerçekleēen genel seçimlerde özellikle de Kerkük, Musul, Selahhattin ve Erbil kēhirlerinde hile yapıddē ē ve buralardaki Kürtlerin öne çākarēddē ē bunlara ek olarak PKKōnēn Kuzey Irakūtaki varlē ānē devam ettirdiđ i yönündeki bilgilerin gelmesi, 2003 sonrasē dönemde Kuzey Irak ile yakēn ekonomik ilişkiler içerisine giren Türkiyeōnin, bu yaklakānēnē başka tedbirlerle dengelemesi gereklilīđ ini ortaya koyuyordu. Siyasi muhalefetin seslerinden Öymenōn ifadesiyle Kuzey Iraklē Kürtler, geçmişte kendilerine yardım eden ve hatta diplomatik pasaport veren Türkiyeōye karkē nē *kimdi ne olmuđu da ē böyle hasmane bir tutum içinde girebilmiđ erdi?*¹²²².

Anlakēdan oydu ki ABDōnin askeri bir müdahale ile Irakūtaki rejimi devirmesi sonucunda, Türkiyeōnin o zamana kadar dayanmēk olduđ u denge politikasēnēn unsurlarē çok ciddi derecede darbe almētē ABDōnin Irakūdaki varlē ē ve ülke içindeki gruplar üzerindeki nüfuzu, Türkiyeōnin Irakōa yönelik yaklakānēnē çok daha hassas bir dengeye oturmasē gereklilīđ ini ortaya koyuyordu. Diđer taraftan ABDōnin Irakōn iğgalindeki bölge unsurlarē

¹²²¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt.144, 18 Ocak 2007, s. 547.

¹²²² Öymen, *Uçurumun Kenarēnda Dēk Politika*, s. 79.

n desteğ i, Türkiye tarafēndan kēpheyle karkēdanēyordu. savunmasēna rağ men, genik bir ēzerklē e sahip bir KBYōyi desteklemesi Türkiye tarafēndan, Irakōn toprak bētnlē ēne, dolayēēyla da uluslararası toplumun birarada yakama kurallarēna yani uluslararası dēzenin olmazsa olmazlarēna tehdit olarak algēdanēyordu. Gerçekten de Türkiye aēēēndan gevrek bir federalizme sahip Irak, Kērtlerin bağ ēmsēlē ēnē tetikleyecek bir unsurdu. Bu bakēndan bēyle bir Irakē savunan ABD de bağ ēmsē bir Kērdistan doğ ma ihtimalini kolaylaētērmēk oluyordu. Türkiye ve ABDōnin Irakōn toprak bētnlē ē konusunda hemfikir olmalarēna rağ men, KBYōnin sahip olmasē gereken ēzerklē in derecesi hakkēndaki gērēk farklılıklarē ise temel itibariyle taraflarēn kimliksel değ erlerinden kaynaklanēyordu. Zira Tērk komēniteryanizmine gēre Kuzey Irakōn genik bir ēzerklē e sahip olmasē Irak ulusunun bētnlē ē aēēēndan tehlike olabilir ve toprak bētnlē ēnē bozabilirdi. Bakk bir ifadeyle Türkiye aēēēndan, genik bir ēzerklik, uluslararası dēzenin olmazsa olmazlarēndan olan bir ulusun egemenlik hakkēnē ihlali anlamēna gelebilirdi.¹²²³Oysaki ēulusōun değ il de, bireysel ve evrensel haklarēn vurgulandē ēAmerikan kozmopolitanizmine gēre bēyle bir tehlike bulunmamaktaydē

Tērkiyeōnin 2003 sonrasē Irak yaklakēnēnē Kuzey Irak ayağ ē bu sebeple bir yandan KYB ile geliētirilen siyasi ve ekonomik ilikkilere dayanēken, bir diē er yandan da bu ikbirliē ini dengeleyen unsurlardan, yani KBYōye yēnelik caydēēē adēnlardan olukuyordu. Tērkiye, KBYōye yēnelik caydēēēē ēnē Irakōa bakta Tērkmenler olmak ēzere tēm gruplarla iletikim sağ layarak ve onlarēn Irakōn yeniden yapēandēēmasē sērecinde yer almalarēnē cesaretlendirerek ve Kuzey Irakōa askeri operasyon dēzenleyerek gerēkletirecekti. Bu caydēēē unsurlarēn tamamē uluslararası dēzenin muhafazasē yani bu ērnekke Irakōn toprak bētnlē ēnēn korunmasē amacēnē gētmekteydi. Tērkiye, KBYōye yēnelik sēz konusu caydēēē adēnlarēnē tekvik edici adēnlarēyla yani KBY ile siyasi ve ekonomik ilikkileri geliēirme sēreciyle ek zamanlē olarak atacaktē

Tērkiyeōnin Kuzey Irakōa yēnelik caydēēē adēnlarēn ilki, yukarda ifade edildē i gibi Tērkiyeōnin 2003 sonrasē dēnemde Irakōtaki etnik ve mezhepsel tanēnē ne olursa olsun tēm gruplarēn Irakōn yeniden yapēandēēmasēnda yer almalarēnē tekvik etmek olarak ortaya ēēkēyor, bu sebeple de Tērkiye, Irakōn bētn taraflarēyla yakēn bir konuma gelmeye

¹²²³ Kēte bu sebeple de bir gērēke gēre, Tērkiyeōnin ABD ile kēphe ve endiklerē yersizdi ēēnkē Tērkiye ABDōnin stratejisiyle niyetini yanlē değ erlendiriyordu.Bkz.Ian O. Lesser, ēTurkey, The United-States and the Delusion of Geopoliticsō, **Survival**, Vol.48, No.3,2006, s.88.

3Dônin Irakîdaki bir Türkmen k hri olarak bilinen
ak amacıyla ger eklektird i operasyondan sonra¹²²⁵,
Irak nezdindeki farklı grupların koalisyon güçleri ve Kürtler kark s nda sinmemesi, siyasete
kat lmalar n n sa  lanmas  ve böylece de Kürtlere yönelik bir denge unsuru oluxturmalar  için
tekvik edecekti. Gerçekten de Türkiye 2003 sonras d nemde, 1990 lardan daha farklı olarak
sadece Türkmenlerle de  il, ancak Irak daki  ii, Sünni, Arap, Kürt, Türk ayırt etmeden tüm
gruplarla iletikim kurmaya bakl yor ve her kesimin Irak ta yeniden yap d nd dan yönetiminde
yer alması siyasi sürecin d  nda kalmamalar i in çaba sarf ediyordu. Türkiye bu şekilde hem
söz konusu grupların yönetimin d  nda kalarak marjinalle me ve dolay  yla kiddete e  ilim
g stemelerini engellemeyi¹²²⁶, bir diğer yandan da Kuzey Irak ta  zerklik statüsünü
garantileyen ve gün geçtikçe bu özerkliğin s n rlar n  genikletmek isteyen KBY ye bir kark 
kuvvet oluxturmay  hedefliyordu.

Diğer taraftan T rkiye nin Irak daki tüm gruplarla iletikim kurarken, Sünnilere daha
yakın durmas n  ise Bakanbakan Erdo an n d k politika dan kman  Davutoğlu, * ideolojiyle
alakası olmayan bir zorunluluk*  olarak nitelendiriyordu.¹²²⁷ Zira Davuto lu na göre, Irak daki
Sünni Araplar unsuru, aralarında hiçbir ortak nokta olmayan  iiler ve Kürtleri birbirine
ba  layabilecek tek unsur oluyor, Arap olmalar sebebiyle  iilerle, Sünni olmalar sebebiyle de
Kürtlerle ba  kurulmas n  sa  lüyordu.¹²²⁸ Bu ba  lamda T rkiye nin Irak daki her grupta
iletikime geçmesine ek olarak, S nnilerle ayrıca bir yak nl k kurarak onlar n Irak daki
yönetime dahil olmaya cesaretlendirmesi, Türkiye açısından, Irak daki tüm grupların birbirine
ba  l  kalarak Irak n toprak b t nl  n n korunmas i in ka  nd maz bir durum olarak ortaya
   yordu. Diğer taraftan T rkiye nin bu dönemde Türkmenlere yönelik yak n temas n ,
taraf ndan T rkiye nin menfaatlerine uygun olması bak n ndan gerekli g r ld     D kikleri
Bakanl   tarafından belirtiliyordu. Gerçekten de bu dönemde T rkiye nin Türkmenlere
yönelik yak n temas n n altındaki temel neden dönemin D kikleri Bakanl   sözcüsü Namık
Tan n a  ks zl  ifadelerinde gizliydi:

¹²²⁴ Irak krizi ba  lam nda T rkiye nin hedeflerini açıklayan Bakanbakan Erdo an n d k politika dan kman  Ahmet Davuto lu nun ifadeleri için bkz. Ahmet Davuto lu nun 21 Aral k 2005 tarihinde NTV de Oğuz Haksever n sunduğu programdaki konu mas  Davutoğlu, **Teoriden Prati e Türk D k Politikası  zerine konuşmalar** içinde (249-271), s.250.

¹²²⁵ Eylül 2004 de ger eklektirilen bu operasyon sonrasında Türkiye, ABD yi orant  z g   kullanmakla su lam   . Bkz. Sedat Ergin,  Telafer de ne oldu  , **Hürriyet**, 14 Eylül 2004.

¹²²⁶ Dönemin D kikleri Bakan  Abdullah G l n T rkiye nin Irak daki her grupta temas  hakk ndaki ifadeleri için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.144, 18 Ocak 2007, s.525.

¹²²⁷ Ahmet Davuto lu nun 28 Aral k 2006 tarihinde CNN Türk kanalında Taha Akyol n sunduğu programdaki konu mas  Davutoğlu, **Teoriden Prati e Türk D k Politikası  zerine konuşmalar** içinde (275-313), s.298.

¹²²⁸ Ayn  konuşma, Ibid., ss.304-305.

oruz. Bugüne kadar büyük haksızlıklara, çerçevede haklarını gereği şekilde alamayan Türkmenler elbette destekliyor ancak, Irak'ın bakanlıklar bütünüyle Türkmenlerle senelerdir, stratejik bir bakışla.

Türkiye Irak'taki bakta Türkmenler ve Sünniler olmak üzere her grupla temas kurarken Irak'ın Kerkük kentinin statüsü konusundaki resmi tutumunu da her türlü siyasi platformda dile getirmekten de kendini alıkoymuyordu. Irak'ta her grubun demografik dağılımı, Kerkük de dahil olmak üzere Irak'ın her yerinde korunması gerektiğini resmi tutumu olarak benimseyen ve bunu her siyasi platformda dile getiren Türkiye, Kerkük'ün de sahip olduğu çeşitli gruplardan oluşan demografik yapısı sebebiyle özel bir statüye sahip olması gerektiğini vurguluyor, ve KBY'nin petrol zengini Kerkük'ü bir Kürt kenti olarak benimsemiş çabalarını bu şekilde dengelemeye çalışıyordu. Türkiye açısından bu dengeleme aynı zamanda KBY'nin bağımsızlık sürecini hızlandıracak bir oldu bitti'yi engelleme çabası oluyor ancak Türkiye'nin Kerkük hakkındaki fikirlerini alenen dile getirmesi ise özellikle Iraklı Kürtler tarafından Irak'ın içişlerine karışması olarak nitelendiriliyordu.¹²³⁰ TBMM'deki oturumlarda da tartışıldığı gibi, Türkiye'deki hükümet ve muhalefet, Kerkük kentinin özel bir statüye sahip olmaması ve KBY'ye dahil edilmesi durumunda Irak'taki etnik ve mezhepsel çatışmaların sonlanamayacağı ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunamaması sonucunda da Kuzey Irak'ın bağımsızlığına engellenemeyeceği konusunda hemfikir görünüyorlardı.¹²³¹

Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik caydırıcı adımlarının ilki Irak'taki her grupla temas kurulması ve buna yönelik politikalarla, ikincisi ise Türkiye'nin Kuzey Irak'a nüfuz müdahale çerçevesinde PKK militanlarının yakalanması amacıyla sınır ötesi hareket düzenlenmesi olarak ortaya çıkıyordu. Ancak bu caydırıcı adım, diğerleri gibi koalisyon kuvvetlerinin Irak müdahalelerinin sona ermesinden hemen sonra devreye giremeyecek ve Türkiye'nin PKK tehdidi sebebiyle Kuzey Irak'a hareket düzenlemesi 2003 sonrası dönemde ilk kez kış 2008'de gerçekleşecekti.

Esasında Türkiye'nin Kuzey Irak'a askeri operasyon düzenleyerek buradaki PKK unsurlarını tasfiye etme gerekliliği, 2003 sonrası dönemde Türkiye'deki siyasi muhalefet ve

¹²²⁹ *Dışişleri Bakanlığı* sözcüsü *Namik Tan*'ın haftalık olağan basın toplantısı, 16 kış 2005, <http://www.mfa.gov.tr/16-subat-2005-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan-in-haftalik-olagan-basin-toplantisi.tr.mfa> (18 Ocak 2014).

¹²³⁰ *Hürriyet*, nBarzani: Türkiye'de milliyetçiler iktidar olursa diyalog imkanı kalmaz, 16 kış 2007.

¹²³¹ TBMM oturumlarında Kerkük hakkındaki önemli konuşmalar/tartışmalar için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem.22, Cilt.60, 26 Eylül 2004, s.418; *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem.22, Cilt.144, 18 Ocak 2007, s. 528, 535, 546-548.

getirilmikti. Zira hatırlanacağı üzere Türkiye'de bu
ciddi bir artış içindeydi. Kaldı ki müdahale sonrası

dönemde ABD'nin de Irak'taki PKK unsurlarına karşı caydırıcı bir eylem içerisine girmediği i
TBMM oturumlarında tartışılan bir konu olmakla beraber, Türkiye'deki kamuoyunda da sıkça
gündeme getiriliyordu. Özellikle 2006 senesindeki terör eylemleri, Türkiye ve ABD'nin Irak
kaynaklı terörle mücadele kapsamında terörle mücadele koordinatörleri atamalarına neden
oluyor ancak buna rağmen Kuzey Irak'ta PKK'nın varlığını sürdürmesi, Türkiye-ABD
arasındaki güven tesisi çabalarından sözde kaldığı gösteriyordu.¹²³² TBMM oturumlarında
görülüyor gibi özellikle siyasi muhalefet tarafından koordinatörlük müessesesinin ike
yaramayan bir kurum olarak kurulduğu yönünde açıklamalar yapılmasına neden oluyor ve
ABD'nin niyeti sıkça sorgulanıyordu.¹²³³

2007 senesine gelindiğinde ise Türkiye'deki PKK kaynaklı terör eylemlerinin
artması sonucunda¹²³⁴, TBMM'de müdahale sonrası dönemde ilk kez Kuzey Irak'a sınır ötesi
harekat yapma yetkisini hükümete isteyen tezkere gündeme geliyordu.¹²³⁵ Bu tezkerenin
gündeme geldiği oturumda açıkça ortaya çıkan durum, Türkiye'de bu dönemde ABD'ye
yönelik hakim olan güvensizlik oluyordu. Gerçekten de, siyasi muhalefete göre o zamana
kadar ki "Washington'un uygulamaları açıklanan politikasıyla tamamen ters istikamette
olmuş ve Kuzey Irak'a baskınsız bir Kürt devletinin kurulması için her türlü önlemi almaya
yönelmiş" idi.¹²³⁶ Buna ek olarak "Irak merkezli hükümetine ve PKK'ya Türkiye'ye karşı bir
tehdit silahı olarak kullanan Barzani ve Kürt gruplarına da bu konuda bel bağlanamayacağı
anlaşıldı."¹²³⁷ Zira bu dönemde başında yer alan birçok habere göre KBY'nin Bakanlar
Barzani Türkiye'nin PKK sebebiyle dahi olsa Kuzey Irak'a askeri operasyon düzenlemesinin
ve Kerkük konusunda Irak'a müdahale etmesinin kâğıtsız kalmayacağı yönünde birçok
açıklamada bulunmuş ve Türkiye ile KYB gerginlik içine girmişti.¹²³⁸ Dolayısıyla muhalefete
göre, Türkiye, Kuzey Irak'a yönelik caydırıcı adımları atmakta geç bile kalmak olmakla

¹²³² Tayyar Arç, "Türk-Amerikan İlişkileri: Sistemdeki Değişim sorunu mu?", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt.4, Sayı.13, 2008, s.31.

¹²³³ CHP'den Onur Öymen'in koordinatörlük müessesesinin askeri müdahalenin son seçenek olduğu hakkındaki açıklamaları üzerine yaptığı konuşma için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.22, Cilt.144, 18 Ocak 2007, s.530.

¹²³⁴ Bu konudaki sayılar için bkz. Başbuğ, **Terör Örgütlerinin Sonu**, s.89.

¹²³⁵ 7 Ekim 2007 tarihli "TSK'nın bir yıl süreyle Irak'ın kuzeyinden ülkemize yönelik terör tehdidinin ve saldırıların bertaraf edilmesi amacıyla sınır ötesi harekat ve müdahalede bulunmak üzere, Irak'ın PKK teröristlerinin yuvalandıkları kuzey bölgesi ile mücavir alanlara gönderilmesine Anayasa'nın 92. maddesi uyarınca izin verilmesine dair Bakanlar Tezkeresi" için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.23, Cilt.2, 17 Ekim 2007.

¹²³⁶ CHP'den Kükrü Elekdağ'ın ifadeleri için bkz. Ibid., ss.622-623.

¹²³⁷ MHP'den Deniz Bölükbaşı'nın ifadeleri için bkz. Ibid., s.627.

¹²³⁸ Mehmet Ali Birand, "Barzani ne yapmak istiyor?", **Milliyet**, 11 Nisan 2007.

neyi bir an evvel geçirmesi ve Kuzey Irak'ın sınırlarını muhalefetten sadece DTP'nin, terörle mücadelede askeri yöntemlerin etkili olmaması sebebiyle karkıştırmıştı bu tezkere sonuçta 507 kabul ve 19 red ile kabul ediliyordu. Söz konusu oturumda hükümet partisi AKP grubu adına konukan Nihat Ergün ise, hükümetin neden o zamana kadar böyle bir tezkereyi sunmadığı yönündeki eleştirilere ise şu sözlerle cevap veriyordu:

“Türkiye'nin bugüne kadar beklemesi ne bir aciziyettir, ne bir gaflettir ne bir korkaklıktır. Türkiye, sabırla, metanetle uluslararası camiada ciddi bir devletin takınıcağı bir tavrı takınıarak yoluna devam etmiştir ancak Türkiye'nin sabırlı bir sonu olduğunu, kararlı, dirayetli, caydırıcı bir güce sahip olduğunu her zaman tekrarladık. Ama bunu bugün göstermenin günü ve zamanıdır.”¹²³⁹

Anlaşılardan oydu ki, Türkiye'nin 1990'lar boyunca Irak yaklaşımlarını Kuzey Irak ayağına yönelik caydırıcı bir şekilde karşılayan kara harekât döneminin hükümeti, koalisyon kuvvetlerinin müdahalesi sonrasında dönemde ilk kez 2007'de TBMM gündemine getirebiliyordu. Türkiye'ye yönelik PKK kaynaklı terör eylemlerindeki büyük artış bu kararın alınmasında rol oynuyor ve bu şekilde hükümet, kendisine dört senedir yönelmiş olan eleştiri oklarından sıyrılma oluyordu. Ancak tezkerenin geçmesinden sonra bu defa da hükümetin bir türlü TSK unsurlarına kara harekât amacıyla Kuzey Irak'a gönderme kararı almaması TBMM'nin dikkatini çekiyor ve hükümet, hergün kehit verilirken, Kuzey Irak'a harekât düzenlemeyerek Türkiye'nin menfaatleri gereği harekât etmemekle suçlanıyordu.¹²⁴⁰ Bunun üzerine TSK, 21 -28 Şubat 2008 tarihlerinde Kuzey Irak'a önce hava sonra ise kara harekâtı düzenleyecek, PKK unsurlarına önemli bir darbe indirecek ancak harekât 7 günde tamamlanması kamuoyunda ve siyasi muhalefette Türkiye'nin ABD'nin tepkisini çekmemek amacıyla böyle davrandığı yönünde yorumların yer almasına neden olacak, ancak hükümet ve dönemin Genelkurmay Başkanlığı da ABD istediği için değil de harekatta hedefe ulaşıldığı için TSK unsurlarının çekildiğini açıklayacaktır.¹²⁴¹ Buna karşılık ABD'de dönemin Savunma Bakanı Robert Gates, seneler sonra kaleme aldığı hatıralarında ise bu dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik bakışları sınırlarını harekâtı bir an evvel bitirmesi gerektiğini birçok kez yetkililere iletmiş olduğunu ifade edecekti.¹²⁴² Anlaşılardan, Türkiye'deki hükümet yetkilileri

¹²³⁹ AKP'den Nihat Ergün'ün ifadeleri için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.23, Cilt.2, 17 Ekim 2007, s.634.

¹²⁴⁰ CHP'den Onur Öymen ve Mehmet Kandemir son günlerde yaşanan terör olaylarına ilişkin gündem dışı konuşmalar için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.23, Cilt.3, 23 Ekim 2007, ss.16-20.

¹²⁴¹ Bu konuda CHP'den Onur Öymen'in ifadeleri için bkz. Öymen, **Uçurum Kenarında Dış Politika**, s.101.

¹²⁴² **Vatan**, “Türklere 4 kez öğüt verdim, mesajı aldılar”, 14 Ocak 2014.

or ancak bunu kamuoyunda açıkça ifade etmekten

Yukarda ifade edilenlerden anlaşıldığı gibi, Türkiye'nin bu dönemde Kuzey Irak'a kara harekâtı yapma konusunda engellendiği görülmüyordu. Türkiye, 17 Ekim 2007 senesinde meclisinden geçirmiş olduğu tezkerenin süresini her sene 1 senelik uzatma kararı olsa da, bu kararın yazıldığı döneme kadarki dönemde hükümet Kuzey Irak'a yeni bir kara harekâtı kararı almayacaktı. Tezkerenin uzatıldığı her TBMM oturumunda ise AKP hükümeti, siyasi muhalefetin eleştirilerinin merkezinde olacak ve hükümet, ABD'nin engellemesi sebebiyle harekete geçemediği ve ABD karşısında iradesiz kaldığı noktalarında eleştirilecekti. Özellikle ABD askerlerinin Irak'tan çekildikten sonraki dönemde Irak'taki etnik ve mezhepsel çatışmaların daha da artacağı ve bunun üzerine o anda tedbir alınmazsa Türkiye'deki ayrışma terörü besleyeceği endişesinin ortaya çıktığı TBMM oturumlarındaki konuşmalardan da anlaşıldığı gibi¹²⁴³, bu dönemde Türkiye açısından en temel sorun, kendi menfaatlerini korumak amacıyla uluslararası düzenin muhafazasına yönelik almak istediği tedbirlerin ABD tarafından kısıtlanması oluyordu. Başka bir ifadeyle Türkiye, kendi güvenliğini sağlamak, ve istikrarını korumak için elzem gördüğü eylem aynı zamanda Irak'ın parçalanmasını da engellenmesi anlamına geldiğinden bölgesel istikrarın da sağlanması ve uluslararası düzenin korunması anlamına geliyordu. Ancak bu eylemlerin ABD tarafından engellenmesi Türkiye açısından temel sorunu oluşturmuyordu. Anlaşılabilir tarihte olduğu gibi, bir kere daha Türk komüniteryanizmi Amerikan kozmopolitanizmini sınırlandırmada zorlanıyordu.

Türk komüniteryanizminin Amerikan kozmopolitanizmini sınırlandırmada karşılaştığı zorluk, kendini ABD'deki başkanlık ikiliğinden sonraki dönemde de gösteriyor zira hangi terörle nasıl mücadele edilmesi gerektiği taraflar arasında önemli bir ayrışma tekill etmeye devam ediyordu. Gerçekten de ABD'nin yeni başkanı Obama'nın Türkiye ziyaretinde 6 Nisan 2009 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşma, Türkiye ve ABD'nin Irak'taki El-Kaide ve PKK gibi terörist gruplarla mücadele eden yakın müttefikler olduğunu göstermesi bakımından tarafların ortak menfaatlerini ortaya seriyordu. Ancak bir görüşe göre de bu konuşma, esasen Türkiye ve ABD arasındaki önemli bir farklılığı işaret ediyordu. Obama konuşmasında ABD'nin PKK'ya kabul edemeyeceğinin altını çizirken, bu sorunun çözümünün Türkiye'nin, Irak hükümetinin ve Irak'ın Kürt liderlerinin biraraya gelmesi ve Türkiye'nin "demokrasi adına çabalarını" ile sağlanabileceğini belirtirken; El-Kaide ile

¹²⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.23, Cilt.44, 29 Nisan 2009, s.499.

öyi yenmekò olduğunu ifade ediyordu.¹²⁴⁴ Obamañın nitelendiren görüğe göre, ABD, PKK ile mücadelede demokratik reformlarē bir çözüm olarak görürken; El-Kaide ile mücadelede ise askeri gücün kullanılacağ ēve El-Kaideöyi yok etmeye yönelik bir çözüm önerisinde bulunuyordu.¹²⁴⁵

Anlađdan, ABDñin kimliksel değ erlerinin araçsallakma kekli her ne kadar dönemden döneme, bakkandan bakkana değ ikse de, Amerikan kozmopolitanizminin ABDöye sunduğ u evrenselci yaklakñ önemli bir devamlığk arz ediyordu. Bu devamlığk, ABDñin etrafñē siyah/beyaz ve/veya iyi/kötü keklinde algēē oluyordu. Gerçekten de bu çalakmanñ Irak krizinin bakññ ele alēndē ēgirik bölümünde, Başkan Obama dönemiyle beraber, Başkan Bush döneminde benimsenmik olan tek taraflığk ve önleyicilik unsurlarññ terk edildiğ ini ifade edilmik ve bu da ABDñin kimliksel değ erlerinin araçsallakma keklinin değ ikmesi olarak nitelendirilmikti. Araçsallakma keklinin değ ikmik olmasē ise kimliksel değ erlerin değ iktij i anlamña gelmemektedir. Gerçekten de Amerikan kozmopolitanizmi bir kere daha Obamañın konukma örneğ inde görüldüğ ü gibi, Türkiyeöye neyin tam olarak tehdit olduğ u ve hangi tehdidin tahrip edilip yok edilmesi gerekirken, hangi tehditle ise daha yumukak önlemlerle baka çakđmasē gerektiğ ini gösteriyordu. ABDöye göre El-Kaide tavizsiz kekilde yok edilmesi gereken birincil bir tehditken, PKK ise Türkiyeñin Irak hükümeti, Kuzey Iraklē Kürtlerle beraber uzlakarak ve demokratik açđēnlarda bulunarak gidereceğ i ikincil bir tehditti. Amerikan kozmopolitanizmi, bir kere daha Türk komüniteryanizmine neyin tehdit olduğ u neyin olmadē ēve hangi tehditle nasē mücadele edilmesi gerektiğ ini dikte ettiriyordu.

Görüldüğ ü gibi Türkiye, ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irakña yönelik müdahalesi sonrasē dönemde, aynen 1990đlarda olduğ u gibi Irakña yönelik yaklakññ Kuzey Irak ayađ ēbirbirini dengeleyen birçok unsurdan oluğturuyordu. KBYöye yönelik tekvik edici ve caydēēē adēmlar içeren ve uluslararası düzenle insani adaleti bağ daktēmaya çalakñ bu ayađ ñ kendi içindeki denge sağ lamak ise oldukça zor görünüyordu. Bu dönemde Türkiyeñin, uluslararası düzenin devamlıđđ ññ adaletle birlikte olmasēndan geğtiğ i yönünde bir farkēndalēk olmasēna rağ men, bu birlikteliğ i sağ layacak tedbirlerden ABD tarafēndan mahrum bērakēmasē Türkiyeñin dēk politikasēnda çakmazlara neden oluyordu. Zira Türkiye

¹²⁴⁴ Barack Obamañın TBMMñdeki konukmasē için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.23, Cilt.43, 6 Nisan 2009, s.21.

¹²⁴⁵ CHPñden Onur Öymenñ bu konudaki konukmasē için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.23, Cilt.50, 6 Ekim 2009, s. 52. Ayrıca Türkiye ve ABDñin terörizmle mücadeledeki farklı yaklakñlarēve ABDñin PKKöya olan yaklakññ Türkiyeñinkinden farkē için bkz. Mustafa Kibaröđ lu, Tarēk Öđ uzlu, ñTurkey and the United-States in the twenty-first century: friends or foes?ò, **The Korean Journal of Defense Analysis**, Vol.20, No.4, December 2008, ss.369-372.

ılamaya alış  birbirini dengeleme esasına dayanan
ıdaki denge unsurlarından birini gerçekleştirmekte
zorlanyordu. Türkiye aışndan dengeyi sağ lamak, ABD muhalefeti sebebiyle artk çok daha
zorlakmk görünüyordu. Bu bakndan 2003 sonrası dönem, 1990lardan önemli ölçüde
farklıdakyordu.

- Trkiyenin 2003 sonrası Irak yaklakmnn Bağ dat ayağ 

Trkiyenin 2003 sonrası Irak yaklakmnn Bağ dat ayağ  aynen 1990larda olduğ u
gibi Trkiyenin Irak yaklakmnn Kuzey Irak ayağ na yönelik önemli bir denge unsuru
olarak görüldüğ  gibi, kendi içinde de hassas bir dengeyi barndryordu. Zira bu dönemde de
Trkiyenin Bağ datda olan ilikkilerini etkileyen iki önemli unsur bulunuyordu. Bunlardan
ilki, Irakn toprak btnlğ ünün korunması yani uluslararası düzenin muhafazasnn
sağ lanmas gerekliliğ i oluyor ve bu gereklilik uluslararası toplum tarafndan da benimsenen
bir norm olmakla beraber Trkiyenin kendi menfaatlerine de hizmet ediyordu. Diğ er taraftan
Trkiyenin Irak yaklakmnn Bağ dat ayağ n etkileyen ikinci unsur ise, bu dönemde
uluslararası toplum tarafndan benimsenen bir başka norm oluyordu. Bu dönemde
uluslararası toplum bir yandan Irakn yeniden yaplandrlmas sürecinde Irakn toprak
btnlğ n savunuyor, bir diğ er taraftan da Bağ datdaki merkezi yönetimin Irak
Anayasasyla belirlenen federalizmin kurallar çerçevesinde hareket etmesini yani bölgeler
zerindeki yetkisinin belirli sınırlar içerisinde olması gerekliliğ ini vurguluyordu. Bu
bakndan Irakdaki bölgesel yönetimlerin özerkliklerinin korunması ve merkezi yönetimin ise
Saddam Hüseyin yönetimini andracak şekilde otoriterlekmesinin önüne geçilmesi, diğ er bir
deyişle yeniden yaplandrlan Irakdaki i düzenin, insani adaleti de kapsaması bir gereklilik
olarak ortaya kyordu.

Bu bakndan 2003 sonrasndan günümüze kadar olan dönemde Türkiye, bu
dönemdeki Irak yaklakmnn Bağ dat ayağ n çok hassas bir denge üzerine kurmak zorunda
kalmakta ve merkezi yönetime yönelik tekvik edici adımlarla caydrc admlar ek zamanlı
olarak atılmaktadır. Tekvik edici admlar, 2003 sonrası dönemde yeniden yaplandrlan
Irakdaki merkezi hkmetin güçlenmesine ve gücünü sağ lamlakrlmasna yönelik atdmlardan
olmaktadır. Caydrc admlar ise, Bağ dat yönetiminin gücünün snrlandrlmasna yönelik
atdmlardr. Birbirinin tam olarak zt olan bu iki yöndeki adım, Türkiye aışndan zorlanan
dengenin de bir göstergesi olmuş ve Türkiye, bu satrlarnda yazldğ  döneme kadar olan

nan zaman kaybetme eî ilimine girdiî ini gösteren bazē

ABD liderliî indeki koalisyon kuvvetlerinin Irak müdahaleleri sonrasē dönemde Türkiye'nin Baî dat yönetimine yönelik olarak, söz konusu hükümeti güçlendirici bir tutum içerisinde olmasē en önemli tevkik edici adēmē oluyordu. Gerçekten de 2003 sonrasē dönemde Türkiye, çekitli hukuki ve siyasi süreçlerden geçerek yeniden yapılandırılan Irak'taki merkezi hükümetin gücünün korunmasē yönündeki tutumunu birçok fārsatta göstermekten kaçēmēyordu. Örneî in Türkiye BM Güvenlik Konseyi'nin bu dönemde Irak'da ilgili olarak aldığı ē her kararē olumlu karşılıyor çünkü söz konusu kararlarda bir yandan Irak'ın toprak bütünlüî ü vurgulanıyor bir diî er yandan da BM'nin Irak'ın yeniden yapılandırılmasēnē bir parçasē olacağı ēnē altē çiliyordu. Bu şekilde Türkiye, kendisi açēsēndan da Irak'ta var olabilmenin yolunun BM Güvenlik Konseyi kararlarından geçtiî ini görüyordu.¹²⁴⁶ Buna ek olarak Türkiye bu dönemde Irak'a komşu ülkelerle güvenlik alanēda imzaladığı ē ikbirliî i anlamalarında Irak'ın toprak bütünlüî ünün bölgenin istikrarēnē en önemli gerekliliklerinden olduî u vurguluyordu. Müdahalenin hemen sonrasē dönemde Türkiye, özellikle İran ve Suriye gibi ABD'nin bu dönemde ker ekseninde olduî unu kabul ettiî i ülkelerle yakınlaşarak, Irak topraklarında konuklanarak bölge ülkeleri tehdit eden PKK gibi terör örgütlerini kēmēyor ve terörle mücadelede ikbirliî i yapacakları ēnē sözünü veriyorlardē¹²⁴⁷ Bölge ülkeleriyle imzalanan güvenlik paktları bu bağ lamda Türkiye'nin 1990'larıdaki denge politikasēnē hatērlatıyor. Türkiye bu şekilde davranarak Irak'ın toprak bütünlüî ünün korunmasēnē kendisi açēsēndan olmazsa olmaz olduî u gösteriyordu. Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüî ünün korunmasēna yönelik adēnları ē atarken bir yandan makro yükümlölükleri çerçevesinde hareket ettiî i gibi, bir yandan da Irak'ın parçalanmasēnē kendi güvenliî i açēsēndan oluşturabilecek tehlikelerin önüne geçmesi sebebiyle mikro yükümlölükleri çerçevesinde hareket etmek oluyordu. Diî er taraftan Türkiye, Baî dat yönetimiyle birçok siyasi ve ekonomik ikbirliî i alanları yaratarak sürekli bir siyasi diyalog yaratmaya da çalışıyor. Örneî in 2009 senesine gelindiî inde Bakan Erdoğan Baî dat ziyareti sērasēnda ekonomiden ulaîrmaya, saî lēktan tarēna birçok alanda 48 adet anlaşma imzalanmēttē.¹²⁴⁸

¹²⁴⁶ Olson, **The Goat and the Butcher**, ss.55-56.

¹²⁴⁷ Ofra Bengio, "The Kurdish Spring in Turkey and Its Impact on Turkish Foreign Relations in the Middle East", **Turkish Studies**, Vol.12, No.4, 2011, ss.625-626. Özellikle Türkiye-İran yakınlaşması için bkz. Olson, **The Goat and the Butcher**, ss.90-100.

¹²⁴⁸ Bütçe görüşmeleri esnasında Dış İleri Bakanı Ahmet Davutoî lu'nun Bakanlıkta beraber yaptıkları Irak ziyareti hakkındaki ifadeleri için bkz. **TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Görüşme Tutanakları** 17 Kasım 2009, s. 42.

yönetiminin gücünün korunmasına yönelik adanlarne biri ise, bu dönemde Türkiye'de, Bağ dat yönetiminin artđ 1990'dardaki gibi Kuzey Irak'a yönelik bir kark kuvvet olamayacağ inanc oluyordu. Zira ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak müdahalesi sonrasındaki dönemde Irak'taki düzenin değ ikmesiyle beraber, merkezi yönetimde bulunan kıkilerin bir ksm Kuzey Irak'taki bölgesel yönetime yakn kimselerden olukmuktu. Örneğ in 2005 senesi itibariyle Irak Cumhurbaşkanlığına, Kuzey Irak'taki iki temel Kürt hareketinden olan KYB'nin lideri Celal Talabani'nin getirilmesi, bu dönemde Türkiye açsından önemli bir çkmaz yaratıyordu. Zira 1990'dar boyunca Bağ dat yönetimini güçlendirip, Kuzey Irak'a yönelik bir kark kuvvet oluşturarak denge politikasne sürdüren Türkiye açsından, bu dengenin önemli unsurlarından biri , ABD'nin Irak'taki rejimi devirdiğ i 2003 müdahalesi sebebiyle kaybolmuka benziyordu. TBMM oturumlarındaki tartmalarda da görüldüğ ü gibi, Irak Cumhurbaşkanı Talabani ve KBY Bakan Barzani arasındaki ittifak, Türkiye açsından önemli bir sorun olarak görülüyordu¹²⁴⁹ çünkü bu kılde açkt ki Türkiye merkezi yönetimle Kuzey Irak'taki yönetimi birbirlerine yönelik birer kark kuvvet olarak kullanamayacakt Anlaktan Türkiye, ABD'nin kendisine çkardđ bir bakka önemli engelle bu kılde karkarkya kalıyordu.

Bu sebeple, Bağ dat yönetime kark caydect adanlar atđmas Kuzey Türkiye açsından yukarda bahsedildiğ i kılıyle sadece bir makro yükümlülük olmuyor, ayn zamanda mikro yükümlülük de oluyordu. Türkiye, Bağ dat yönetime kark caydect adanlarne bir yandan zaman zaman Iraklı otoritelerce Irakın niç iki olarak nitelendirilen konulara müdahil olarak, bir diğ er yandan da KBY ile arasında, Bağ dat yönetimini rahatsız edecek seviyede bir ikbirliğ i yaratarak atacakt Her ikisi sebebiyle de Türkiye, Bağ dat yönetimiyle gerginlik yaşayacak, ve bu durum Türkiye'nin Irak yaklaknındaki dengeyi kaybettiğ i izlenimini verecekti.

Gerçekten de 2003 sonras dönemde Türkiye'nin Bağ dat yönetimiyle olan ilişkileri, Türkiye'nin bu dönemde özellikle Irak'da ilgili gelişmelerde aktif bir tutum benimsemesinden etkileniyordu. ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'taki Saddam Hüseyin rejimini devirdikten sonra ortaya çıkan karaklıkta, Irak'taki yeniden yapıdanma sürecinin danda kalmamas gerektiğ ini ve Irakın içinde meydana gelen gelişmeler karksında tarafsız kalamayacağ ne anlayan Türkiye, zaman zaman Irakın içindeki gelişmeler karksında net bir tutum benimsiyordu. Örneğ in 2009 senesine gelindiğ inde müdahale sonras dönemde Irak'taki ikinci genel seçimler esnasında Türkiye'nin seçim adaylarından Kyad Allavi

¹²⁴⁹ MHP'den Deniz Bölükbağın ifadeleri için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.23, Cilt.29, 8 Ekim 2008, ss.35-36.

ermesi, Bağ datdaki mevcut hükümetin bakan Nuri
du. Açık ki Türkiye, bu desteği, Irakdaki dengelerin
belli bir mezhep lehine gelişmesini önlemek, her mezhepsel grubun eşit şekilde temsil
edilmesini sağlamak ve kurulacak yeni hükümetin Irakdaki etnik ve mezhepsel bölünmeyi
tetiklemekten çok kapsayıcı bir hükümet olması amacıyla veriyordu. Ancak Türkiye'nin
desteğini açık şekilde dile getirmesi, diğer taraftan Irakdaki mevcut hükümetin lideri olan
Maliki tarafından Irakın içişlerine karışması olarak nitelendiriliyordu. Buna karşılık Allavi
ise, Türkiye'nin *Irak'taki siyasi sürece ve demokrasiye destek verdiğini* ifade ediyor ve
bunun Irakın *içişlerine karışmadığını* yönündeki görüşünü beyan ediyordu¹²⁵⁰. Ancak
seçimlerden sonra en fazla oyu almamasına rağmen kurduğu koalisyonla yeniden bakanlık
koltuğuna oturan Maliki, bir süre Türkiye'nin Bağ dat Büyükelçisi ile görüşmeyi, Türkiye'nin
Irakın içişlerine karışması sebebiyle reddedecekti.¹²⁵¹

Buna ek olarak Türkiye'nin Maliki tarafından Irakın içişlerine karışmakla suçlandığı bir başka gelişme ise Türkiye'nin bu dönemde, Irak Yüksek Yargı Konseyi tarafından
yargılanan ve çii liderlere suikast düzenleme girişimine liderlik yapması sebebiyle de idama
mahkum edilen mevcut Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Hakimi'nin Türkiye'de
sığınması izin vermesi ve Bağ dat yönetimine Hakimi'yi teslim etmemesi oluyordu. Irak
Bakan Maliki tarafından bir kere daha *bazı siyasi rahsiyetleri ve bloklar destekleyerek*
Irakın içişlerine karışmakla eleştirilen Türkiye¹²⁵², Bağ dat yönetimi açısından dükkman ilan
edilir hale geliyordu.¹²⁵³ Türkiye'nin Bağ dat yönetimi tarafından hedef gösterilmesi,
beraberinde TBMM oturumlarında da muhalefetin hükümete yönelik eleştirilerini arttırmasına
önemli rol oynuyor, ve AKP hükümetinin Interpol tarafından hakkında kermê bülten
çıkardığı Hakimi'yi hangi sebeple Bağ dat yönetimiyle ilişkileri krize sürüklemeye pahasına
koruma altına aldığı sorgulanıyordu. Muhalefete göre, hükümetin Türkiye'nin milli
menfaatlerinden bağımsız şekilde davranıyor çünkü Irak'ta Sünni bir cephe kurarak Bağ dat
yönetiminin tekisini çekiyor ve aslında Türkiye'nin menfaatlerine aykırı davranıyordu. Kaldı
ki muhalefetin aktarmasına göre Irak'taki çii liderlere suikast planladığını itiraf edenlerden
birinin Türkiye'de eğitim gördüğünü açıklaması Türkiye'nin Irak'taki etnik ve mezhepsel

¹²⁵⁰ **Hürriyet**, nDavutoğlu-Allavi ortak basın toplantısı, 26 Nisan 2010.

¹²⁵¹ Engin Selçuk, nTürkiye, Irakın toprak bütünlüğünü savunmaktan vazgeçiyor (?)ò, **TASAM**, 7 Aralık 2012, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4925/turkiye_irakin_toprak_butunlugunu_savunmaktan_vazgeciyor (18 Ocak 2014)

¹²⁵² **Milliyet**, nIrak, Türkiye'ye sert çıktı, 12 Aralık 2011.

¹²⁵³ **NTV**, nMaliki: Türkiye dükkman haline geliyorò, 20 Nisan 2012.

haline geldiği ini gösteriyordu.¹²⁵⁴ TBMM oturumları

isi Demokrat Parti'ye yönelik yapılan seçimleri hatırlatıyordu. Zira mevcut hükümetin devletin milli menfaatlerinden ayrılan bir politika izlediği inin ifade edildiği i yani hükümet-devlet ayrışması gözlemlendiği i bu tartışmalar, esas itibarıyla, Türkiye'nin dış politikasında partikülerizmden uzaklaştığı noktasına vurguluyordu.

Gerçekten de bu çalışmanın Soğuk Savaş döneminin ele alındığı bölümünden hatırlanacağı üzere, 1950'ler Türkiye'nin dış politikasında Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye dış dünya algısında sunduğu partikülerizmin silikleştirdiği seneler olarak tanımlanmış ve bundaki temel nedenin de bu dönemdeki dış politikanın salt ulusal güvenlik, ulusal çıkar gibi unsurlara dikkate alan kimliksel değerler tarafından değil de, ulusal çıkarla bir tutulan evrensel bir ideoloji olan antikomünizm tarafından belirlenmesi olduğu ifade edilmikti. Başka bir deyişle bu dönemde antikomünizm, ulusal değerlerin muhafazasına sağlayacak yegane unsur olarak algılandığından, dış politika antikomünizm çerçevesinde şekillenmişti. Partikülerist yaklaşım Türkiye'yi evrensel olanı doğrudan kabul etmemeye, evrensel olanı kendi kartları çerçevesinde tanımlamaya, kısacası ne evrensel olanla yerel olanın bağdaştırılmasına ve/veya orta yol bulunmasına iterken, Türkiye'nin 1950'ler boyunca özellikle de Ortadoğu'daki gelişmeler karşısında bölge devletlerinin tepkisini çeken ve hatta onların düşmanlığına kazanan eylem ve tutumlar içerisinde girmesi bu dönemde Türkiye'nin orta yolu bulmakta zorlandığına gösteriyordu. Türkiye Soğuk Savaş'ta yeni yeni şekillenen atmosferinde, bir nebze de zorunlu olarak, kimliksel değerlerinin gölgelendiği i, ve bu sebeple de bu kimliksel değerlerin ona sunduğu ulusal değerlere odaklanan partikülerist yaklaşımdan uzaklaşmak ve bunun kaçınılmaz maliyetleriyle de bölge devletleri arasından dışlanmasyla karşılaştıkça 2003 sonrası dönemde AKP'nin Irak merkezi yönetimiyle ilişkilerinin gerilmesi de kaçınılmaz olarak Türkiye'nin dış politikasındaki partikülerist yaklaşımdan uzaklaşdığı ihtimalini akla getiriyordu.

Gerçekten de 2003 sonrası dönemde birçok dış aktörün Irak'ta yeniden yapılandırılma sürecinde rol oynaması ve bu aktörlerin Irak'ta kontrol sahibi olup yeni kurulan iç düzeni kendi lehlerine oluşturma çabaları Türkiye'yi de bu konuda adan atmaya

¹²⁵⁴ Muhalefetin Tarık Hakkı konusunda AKP hükümetine yönelik seçimlerinden örnekler için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.24, Cilt.20, 9 Mayıs 2012, ss.876-881. Hatta bu seçimler, TBMM'deki bazı muhalefet milletvekilleri tarafından Irak'taki muhtemel bir mezhep savaşında Türkiye'nin de rolü olduğu una dair Iraklı yetkililerce yapılan açıklamalar konusunun araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla Meclis araştırması açılmasına ilişkin önergesi noktasına varıyordu. Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.24, Cilt., 35, 27 Kasım 2012, ss.200-201. Ayrıca bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem. 24, Cilt.50, 8 Mayıs 2013, ss.636-637, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.24, Cilt.52, 24 Mayıs 2013, ss. 866-867.

İrâkîlârın su yüzüne çıktığı ve hatta bu farklılıkların
İrâk, iç düzenin nasıl bir hal alacağı bölge devletlerinin
en temel endişesi olmuştur. Bu bakımdan bu dönemde Türkiye'nin özellikle de Allavi ve
Hakimi konularında somutlaştığı gibi Irak'taki Sünnilerin korunmasına yönelik bir politika
benimsemesi, belki de Türkiye açısından bir zorunluluk olarak ortaya çıkıyordu. Ancak
görülen oydu ki, Türkiye'nin dış politikasındaki ulusal değerlerden uzaklaşarak mezhepsel bir
çerçeve kazanması Türkiye'nin Bağdat yönetiminin tepkisini çekmesine neden oluyor, ve
Türkiye Irak'ın iç işlerine karışmakla suçlanıyordu. Anlaşılabilir ki 2003 sonrasında dönemde
Türkiye'nin Bağdat'ta olan ilişkilerinin zaman zaman gerilme noktasına gelmesi, Türk
komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduğu partikülerist yaklaşıma bu dönemde ne denli
ihtiyaç duyulduğunu gösteriyor ve bu yaklaşımın biraz olsun silikleşmesinin Türkiye
açısından maliyetli olduğunu fark ediliyordu.

Açık ki Türkiye'deki hükümet, Irak'taki merkezi yönetimin otoriterleşmesi ve
fazlaca etnik ve/veya mezhepsel bir politika izlemesi karşısında Bağdat yönetimine yönelik
yaklaşımına caydırıcı unsurları da ekleme ihtiyacı hissediyordu. Zira Maliki hükümetinin
zamanla otoriterleşen bir eğilim içine girmesi konunun uzmanları tarafından da kabul edilen
bir gerçek oluyor ve bu durum Irak'ın yeniden yapılanma sürecinin başarıya ulaşmadığı
yorumları ile yapılmaya ve hatta Irak'ın Saddam Hüseyin dönemindeki gibi otoriter bir
yapıya yakın zamanda dönebileceği ihtimallerinin de gündeme gelmesine neden oluyordu.¹²⁵⁵
ABD'nin müdahalesi sonrasında bakta ABD olmak üzere birçok aktörün Irak'ın
içişlerinde rol oynamaya başlamasıyla beraber¹²⁵⁶, Türkiye, Irak'ın içinde meydana gelen
gelişmeler karşısında tarafsız kalamayacağı net görüyor ve Irak'ın içinde olanlar sadece Irak'a
ilgilendirilirdi diyemiyordu. Böylece 2003 sonrasında dönemde Irak'ta ilgili gelişmelerle Türkiye,
bir kere daha bölgesel gelişmeler karşısında Soğuk Savaş boyunca uygulamaya çalıştığı
tarafsızlığı dayalı politikasını sürdürmeyeceğini görmüş oluyordu. 1990'ların başında ilk kez
Körfez krizinin ortaya çıkmasıyla meydana okumayla karşılanan Türkiye'nin bölgesel rolünün,
artık tarafsızlığı dayanamayacağı 2003 sonrasında dönemde Irak'ta ilgili gelişmeler kapsamında
bir kere daha anlaşılabilir oluyordu. Ancak bu defa da Türkiye'nin karşısına çıkan temel sorun,
Türkiye'nin ne derece taraflı olması gerektiği, diğer bir deyişle, Türkiye'nin Irak'ın iç
gelişmelerine ne derece müdahil olması gerektiği oluyordu. Türkiye, Irak'ın içişlerine ne

¹²⁵⁵ Bu konu hakkında bkz. Dodge, "The politics of Iraq: the exclusive elite bargain and the rise of a new authoritarianism", **Iraq: From War to A New Authoritarianism** içinde (147-180).

¹²⁵⁶ Dodge, **Iraq: From War to A New Authoritarianism**, ss. 183-194. Ayrıca bkz. Congressional Research Service (Kenneth Katzman), **Iran's activities and Influence in Iraq**, CRS Report for Congress, 4 Haziran 2009, <http://fpc.state.gov/documents/organization/99534.pdf> (20 Ocak 2014).

ndaki dengeyi koruyabilir ve uluslararası düzenin Türkiye'nin 1990'dan itibaren uygulamaya çalıştığı dengeli dış politikasını 2003 sonrasında da devam edebilmesi bu sorunun cevabına bağlıdır. Anlaşılardan bu dönemde Türkiye açısından makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi yakalamak hem Soğuk Savaş dönemine hem de 1990'da kayıpla çok daha zorlanmıştır. Ve Türkiye bu dengeyi sağlamanın zorluğunu, Bağdat yönetimiyle arasında çıkan krizler aracılığıyla görmüş oluyordu.

Bu dönemde Türkiye'nin Bağdat yönetimiyle arasında çıkan krizler yukarıda sayılanlarla da sonuçlanmayacak ve bu krize bir de Türkiye'nin Kuzey Irak'taki bölgesel yönetimle geliştirdiği sıkı ekonomik ilişkiler eklenecekti. Zira 2003 sonrasında Türkiye, KBY ile ilişkilerini, Bağdat yönetimine karşı caydırıcı unsurlardan biri olarak kullanacaktı. Türkiye'nin KBY ile olan özellikle petrol konusundaki ikbirliğinin, Bağdat yönetimini rahatsız edecek seviyeye gelmesi ise, bu dönemde Türkiye'nin birbirini dengeleyen ve her birinin kendi içinde de tekvik ve caydırıcı unsurlar bulunan Irak yakınlarında dengeyi kaybettiği izlenimini verecekti.

Esasında Türkiye'nin KBY ile geliştirdiği ekonomik ilişkiler ilk baklarda Bağdat yönetimi tarafından da destekleniyordu. Zira Olson'un da ifade ettiği gibi *"KBY'de ortaya çıkan zenginliğin bir kısmı Arap Irak'a akıyordu"* ve bu durum elbette Bağdat tarafından olumlu karşılanıyordu.¹²⁵⁷ Ancak petrol konusu ise bir daha farklı bir durum yaratıyordu. Türkiye özellikle Kuzey Irak'taki petrolü çıkarıp ikleyebilecek birçok T.C. menkeili firmanın Kuzey Irak'ta rahatça işlem yapabilmesi için Irak'ın yeniden yapılandırılma sürecinin en başında ABD ile uzlaşmaya çalışmaktı.¹²⁵⁸ Diğer taraftan Irak Anayasası sebebiyle Kuzey Irak'taki bölgesel yönetimle merkezi yönetim arasında önemli bir anlaşmazlık konusu haline gelen petrol konusundaki tartışmalar, 2007 senesinde tasarlanan ve 2011 yılında da yürürlüğe giren Irak Petrol Yasası ile giderilmeye çalışılacak ancak soruna tam bir çözüm bulunamayacaktı.¹²⁵⁹ Bu süreçlerin yazıldığı dönemde dahi, bu sorun devam etmekte ve KBY, kendi bölgesindeki petrolün çıkarılması ve ikletilmesi konularında tam yetkili olma

¹²⁵⁷ Robert Olson, **Kan, Kaçanlar ve Oy Pusulaları Türkiye'de Kürt Milliyetçiliğinin Yönetimi 2007-2009**, Fahriye Adsay (çev.), İstanbul: Avesta Yayınları 2009, s.158.

¹²⁵⁸ Olson, **The Goat and the Butcher**, s.25.

¹²⁵⁹ KBY ve Bağdat hükümeti arasındaki petrol anlaşmazlığı hakkında kapsamlı bir analiz için bkz. International Crisis Group, **Oil for Soil: Toward a Grand Bargain on Iraq and the Kurds: Conflict or Resolution**, 28 Ekim 2008, http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iraq%20Syria%20Lebanon/Iraq/80_oil_for_soil_toward_a_grand_bargain_on_iraq_and_the_kurds.pdf (20 Ocak 2014)

netimi de bu yetkinin kendisine ait olduđunu in KBY ile petrol konusunda son derece hēzlē geliken bir ıkıbirliđ ine girmesi ise Bađ dat yōnetiminin dikkatini ēekiyordu. 2009 senesine gelindiđ inde Tōrkiye ile anlararak Erbilōden ēākarādan petrolōn, Kerkōk-Ceyhan petrol boru hattēyla dōnya pazarlarēna aēāmasēnē sađ layacak ve bu durum Irakōn bōtōnōne olacak ekonomik katkıē sebebiyle Bađ dat yōnetimi tarafēndan da hok karēdanacaktē¹²⁶⁰ Ancak 2014 senesine gelindiđ inde ise Irak merkezi yōnetimi Tōrkiyeōnin Bađ dat yōnetiminin onayē olmaksēzēn Kuzey Irakōtaki yōnetimle anlararak buradan kaēak kēkilde petrol ihracatē yaptē ē gerekēesiyle dava aēacađ ēnē beyan edecekti. Zira Irak Bakan yardēmcēē Hōseyin ēehristani, Bađ dat yōnetiminin izni olmadan petrol ihracatē yapēmasēnē Irak Anayasasēnēn ihlali olduđunu ōne sōrecektē¹²⁶¹, ve bu gerginlik KBY ile Bađ dat yōnetiminin uzakē sađ lamasēyla biraz olsun akēacaktē¹²⁶² Anlakēdan bu dōnemde Tōrkiyeōdeki hōkōmet, Tōrkiyeōnin Sođ uk Savak sonrasē dōnemde Kōrfez kriziyle beraber ortaya kaēēnēmaz olarak ēākan ēdengeli taraflēāōa dayalē olan bōlgesel rolōndeki dengeyi bulmakta gerēekten zorlanēyordu. Zira gōrōldōđ ū gibi, 2003 sonrasēnda Tōrkiye, Irakōa yōnelik dē politikasēnda uluslararası dōzenle insani adaleti bađ daktēmaya ēabalēyor, ancak bu ēaba esnasēnda ōzellikle de Bađ dat yōnetimiyle krizlerin yakanmasēdengeyi bulmanē zorluđunu gōsteriyordu.

Dij er taraftan, daha ōnce de ifade edildiđ i gibi Tōrkiyeōnin KBY ile ōzellikle de ekonomik ilikkilerini geliktirmesi, Tōrkiyeōnin bu dōnemki dē politikasēnda dayanēmacē ōj elerin barēndē ē ihtimalini akēlara getirmik ve bu konuda da Buzanōn Kōgiliz Okuluōna yōnelik yaptē ēelektirinin yerinde olduđ u ifade edilmiktē. Ancak Tōrkiye ōrneđ inde gōrōldōđ ū gibi, Tōrkiyeōnin bu dōnemde KBY ile kurduđ u ekonomik ilikkilerin temel amacē esas itibariyle KBYōye, Irakōdaki Bađ dat yōnetimine bađ lēkalēp Tōrkiye ile yakēn ilikkiler halinde olmalarēnē, bađ ēmsēzlēk kazanēp Tōrkiyeōyi kendilerine dōkman edinmelerinden daha karlē olacađ ē mesajēnē iletmektē. Bakka bir ifadeyle Tōrkiye, Irakōn toprak bōtōnlōđ ūnō korumak yani uluslararası dōzeni muhafaza etmek iēin dayanēmacē fikirlere bakvuruyordu. Kaldē ki son ōrnekte de gōrōldōđ ū gibi, Tōrkiyeōnin Bađ dat yōnetimini atlayarak KBY ile ēfazlacaō yakēn ilikkiler iēine girmesi, merkezi hōkōmetin dikkatini ve tepkisini ēeker hale geliyordu. Bu bakēndan, adaletle ilgili fikirlerin, uluslararası dōzenden ve onun olmazsa olmazlarēndan ayrē ve hatta ōnōnde tutulamayacađ ē bir kere daha anlakēmēk oluyordu. Tōrkiyeōnin dē politikasēnda adaletle ilgili fikirler, ancak ve ancak uluslararası dōzenin olmazsa olmazlarē

¹²⁶⁰ **Milliyet**, ēKuzey Irak petrolō Tōrkiye ūzerindende dōnya pazarēndaō, 1 Haziran 2009.

¹²⁶¹ **Milliyet**, ēIrak, Tōrkiyeōye dava aēacakō, 18 Ocak 2014.

¹²⁶² **Radikal**, ēKōrt yōnetimi: Irak merkezi hōkōmetiyle anlakēmadan Tōrkiyeōye petrol yokō, 20 Ocak 2014.

dirde Türkiye, bu örnekte de görüldüğü gibi, Bağdat'tan, Bağdat düzenini adalet karşısındaki önceliğini savunduğu argümanı bir kere daha geçerliliğini koruduğunu göstermiş oluyordu. Adaleti öncelikli gören dayanakmacı, içinde yaşadığı uluslararası toplumda ancak uluslararası düzen çerçevesinde var olabilirdi ve hatta öyle olması gerekliydi.

Kaldığı bu dönemde Türkiye'nin Bağdat yönetimiyle farklı sebeplerle kriz yaşamaması ABD tarafından da olumlu karşılanmayan bir gelişme oluyordu. Gerçekten de ABD yönetimi bu dönemde Türkiye'nin Irak'taki merkezi hükümetle olumlu ilişkiler içerisinde olmasını tercih ediyor ve bu şekilde de zaten iç karışıklığı sona ermemiş olan Irak'ın daha da istikrarsızlaşmasını önüne geçmeye çalışıyordu. Zira Irak'ın istikrarsızlaşması aynı zamanda bölgede Irak üzerinde etkin olmaya çalışan diğer bölgesel güçlerin Irak'ta etkinlik kazanması için elverişli ortamı sağlayabilirdi. ABD, Irak'taki merkezi hükümeti yani Maliki yönetiminin bölgeden çekilmesini gerektirdiğini düşünüyor çünkü eğer çekilirse Irak'ın İran'a doğru sürüklenileceğini ve Irak'ta güçlenen bir İran ise tüm bölge açısından ve bölgedeki ABD çıkarları açısından son derece tehlikeli olacağına inanıyor. Bu konuda ABD Temsilciler Meclisi Dış İşleri Komitesi'nin oturumlarında, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını elzem olduğunu ve bu amaçla da Bağdat yönetiminin Türkiye gibi bölgedeki diğer devletlerle yaşadığı krizlerin bir an evvel sonlanması gerektiğini ve ABD'nin bu konuda gerginliğini yumuşatması gerektiğini konuşuluyordu.¹²⁶³ Özellikle de Türkiye ve Bağdat yönetimi arasındaki petrol sorunu konusunda ise aynı oturumlarda, ABD'nin bu konuda her ne kadar taraf tutmadığı ve önemli olan konunun KBY topraklarındaki petrolün batıya rahatlıkla aktarılmasını ifade edilse de, ABD yönetimi Türkiye-Irak arasındaki anlaşmazlığın çözümünde Irak Anayasası'nın temel alınması gerektiğini ifade ederek¹²⁶⁴, aslında Bağdat yönetiminin argümanını desteklemiş oluyordu. Kaldığı ki söz konusu oturumlardan kısa süre sonra ABD Dış İşleri Bakanlığı tarafından yapılan resmi açıklamalarda da Türkiye ve Irak merkezi yönetimi arasındaki petrol kriziyle ilgili olarak, KBY'nin Irak federal yönetiminin bilgisi ve onayı olmadan hiçbir petrol sözleşmesi imzalamayacağı vurgulanıyordu.¹²⁶⁵ Bu şekilde bu dönemde Türkiye ve Irak arasında yaşanan krizler karşısında hem ABD tarafından yapılan resmi açıklamalarda hem de bu konuyla ilgili yazılan makale ve raporlarda, ABD'nin

¹²⁶³ **Hearing Before the Subcommittee on the Middle East and North Africa of the Committee on Foreign Affairs House of Representatives**, U.S. Foreign Policy Toward Iraq, 13 Kasım 2013, s.9,

¹²⁶⁴ Ibid., s.27.

¹²⁶⁵ U.S. Department of State, Daily Press Briefing, 27 Kasım 2013, <http://www.state.gov/r/pa/prs/dpb/2013/11/218105.htm#TURKEY> (15 Mart 2014).

Anlaşkan Türkiye'nin bu dönemde partikularizminin silikleştirdiği yönünde bazetutum ve eylemler içerisinde girmesi, ABD tarafından da hok karşılanmamakta ve bu haliyle bu durum aynen 1950'leri hatırlatmaktadır. Gerçekten de hatırlanacağı gibi, 1950'lerde de Türkiye'nin antikomünizm çerçevesinde belirlenen ulusal çıkarı Türkiye'nin dış politikasında partikularizminin silikleşmesine neden olmuş, ve bu durum Türkiye'nin ne müttefiki ABD ile pürüzsüz bir ilişki içinde olmasında ne de içinde bulunduğ u bölgedeki devletlerle iyi ilişkiler içinde olmasında sağ layabilmikti. Hatta bazı önemli anlarda ABD, bölge devletlerini SSCB'ye itmemek amacıyla daha yumuşak davranması gerektiği konusunda Türkiye'yi uyarmak zorunda kalmıştı. Anlaşkan 2009 sonrası dönemde görülen örneklerden de anlaşılacağı gibi, Türk komüniteryanizminden gelen Türkiye'nin partikularist yaklaşımından farklı dönemlerde de olsa silikleşmesi, aslında Türkiye'nin partikularist yaklaşımdan evrenselci olması sebebiyle ayrıcan ABD açısından da hok karşılanmamaktadır. Bu bakımdan Türkiye'nin partikularizminin Türkiye açısından elzem olduğu gibi, esasında müttefiki ABD için de elzem olduğu u anlaşılmalıdır.

Sonuçta görülen oydu ki 2003 sonrasē dönemde Türkiye Irak yaklakēmēnē Baġ dat ayaġ ēnda, tekvik edici ve caydēāē adēmnlārē ek zamanlē olarak kullanmayē tercih ediyor ve bu bakēmndan da Türkiyeēnin bu yaklakēmē 1990ġardaki yaklakēmēnē andēēyordu. Ancak bu satēlarē yazdđġ ē dönemde Baġ dat yōnetiminin Türkiyeōye dava aġacaġ ē yōnünde bir aġġklamada bulunmasē ise, Türkiyeēnin sōz konusu tekvik edici ve caydēāē adēmnlardan olukan denge politikasēnē amacēna hizmet edemediġ ini gōsteriyordu. Gerçekten de 2003 sonrasē dönemde Türkiyeēnin Baġ dat yōnetimi ile bahsi geġen gerginlikleri yakamasē ve yakamakta

¹²⁶⁶ Nathaniel Kern, Matthew M. Reed, "İrdoğan'ın Case for KRG Oil Exports", **Middle East Policy Council Foreign Reports Bulletin**, 10 Nisan 2013; Congressional Research Service (Kenneth Katzman), **Iraq: Politics, Governance and Human Rights**, CRS Report, 17 Aralık 2013, <http://www.state.gov/r/pa/prs/dpb/2013/11/218105.htm#TURKEY> (18 Mart 2014) , ss.19-20. Ayrıca ABD'deki çekitli düşünce kuruluşların 2012 tarihli çekitli analizlerinde de Türkiye-Irak arasında yakan krizler ele alınmak ve bu krizlerin, Irak'ın nüfuzuna girmemesi için, bir an evvel sonlandırılması gerektiği ve ABD'nin söz konusu krizlerin önlenmesinde rol oynayabileceği belirtilmiştir. Bkz. Douglas A. Ollivant, "Renewed Violence in Iraq", **Council on Foreign Relations Contingency Planning Memorandum No:15**, Ağustos 2012, <http://www.cfr.org/iraq/renewed-violence-iraq/p28808> (18 Mart 2014), s. 8. Türkiye- Irak arasındaki krizi ele alan diğer analizler için ise bkz. International Crisis Group, **Iraq and the Kurds: The High Stakes Hydrocarbons Gambit**, 19 Nisan 2012, [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iraq%20Syria%20Lebanon/Iraq/120-iraq-and-the-kurds-the-high-stakes-hydrocarbons-gambit.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iraq%20Syria%20Lebanon/Iraq/120-iraq-and-the-kurds-the-high-stakes-hydrocarbons-gambit.pdf) (16 Mart 2014); Soner Cagaptay, Tyler Evans, "Turkey's Changing Relations with Iraq: Kurdistan Up, Baghdad Down", **The Washington Institute for Near East Policy Policy Focus**, Ekim 2012, <http://www.washingtoninstitute.org/uploads/PolicyFocus122.pdf> (16 Mart 2014).

ye açışından Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye
lenge politikasının ne denli önemli olduğunu, ve hatta
Türkiye'nin eskisinden çok daha fazla bu dengeye ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

Gerçekten de 2008 senesinde konukma yapan Başbakan Erdoğan'ın dış politika
danışmanları Davutoğlu, Türkiye'nin Ortadoğu'dan çekilişinin 100. yılında yani 2015-2017
senesine gelindiğinde, Türkiye'nin *Ortadoğu'daki düzen kurucu ve istikrar sağlayıcı rolünün
tanınması ve temellendirmesi* olmasa gerektiğinden bahsediyordu. Söz konusu düzen
kuruculuk ise, Davutoğlu'nun ifadelerine göre herkesin güvenliğin sağlanmasından, siyasi
diyalogtan, ekonomik kardeşlikten ve çoğulculuktan geçiyordu.¹²⁶⁷ Bir sonraki sene
Dışişleri Bakanı olan Davutoğlu, ilerleyen konuşmalarında ise, Türkiye'nin dış politikasının
bir restorasyon döneminden geçtiğini ifade ediyor, ve hükümetin *yeniden bir dış politika*
formüle ettiğini öne sürüyordu. Bu yeni dış politikada, Türkiye eskiden olduğu gibi
dükkânlarla çevrili olduğu düşünülerek hareket etmiyor, Türkiye korkularından arınıyordu.
Davutoğlu'na göre, Türkiye'nin dış politikası artık kendine güvenen ve krizlere tepki vermeyi
beklemek yerine önceden harekete geçen yani *proaktif* bir dış politika olacaktı.¹²⁶⁸ Bu
durumdaki temel sebep ise uluslararası konjonktürün Soğuk Savaş sonrası dönemde statik
olmaktan çıkıp, dinamik hale gelmesi oluyordu. Türkiye ancak dinamik bir dış politika
izleyerek yeni şartlara adapte olabilirdi.¹²⁶⁹

Bu sözleriyle Davutoğlu esasen, Türkiye'nin Soğuk Savaş boyunca tarafsızlığına
dayanan bölgesel rolünün, bu çalışmanın da Körfez krizini ele alan bölümünde açıklanması
olduğu gibi, meydan okumayla karşılaştığını ifade etmekte ve Türkiye'nin artık tarafsız
kalamayacağını vurgulamakta ve bu bakımdan da bu çalışmanın temel fikirlerinden birini
doğrulamaktadır. Gerçekten de Türkiye'nin artık düzen kurucu olmasa gerektiği yönündeki
söylem, tam olarak da Türkiye'nin 2003 sonrası dönemde Irak'taki yeniden yapılanma
sürecinin bir parçası haline gelmesi gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Zira daha önce de çok
kez ifade edildiği gibi, Türkiye açısından Irak'taki düzenin kurulmasında söz sahibi olmak,
kendi menfaatleri için kaçınılmaz hale gelmiş ve Türkiye birçok alanda Irak'ın içi olarak

¹²⁶⁷ Ahmet Davutoğlu'nun 2 Ocak 2008 tarihinde CNN Türk kanalında Gürkan Zengin'in sunduğu programdaki konuşması Davutoğlu, **Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası üzerine konuşmalar** içinde (349-386), s.373-374.

¹²⁶⁸ An Address by H.E.Ahmet Davutoğlu, Minister of Foreign Affairs of Turkey, *Perspectives on Turkish Foreign Policy*, **The Brookings Institution**, Washington D.C., 29 Kasım 2010. Ayrıca Davutoğlu'nun 180 Büyükelçiyi bir araya getiren Üçüncü Büyükelçiler Konferansı'nın açılışındaki konuşması için de bkz. **Euractiv**, *Davutoğlu'ndan yeni Türkiye'nin ipuçları*, 3 Ocak 2011.

¹²⁶⁹ **TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Görüşme Tutanakları** 17 Kasım 2009, s. 40.

İma gerekliliğ ini hissetmiştir. Ancak bu müdahil olma
dan Türk komüniteryanizminin Türkiyeöye sunduğ u

partikülarist yaklakēnēn da ne kadar elzem olduğ unu göstermektedir. Çünkü ele alēnan örneklerde de görüldüğ ü gibi, Türkiye düzen kuruculuğ a soyunurken, makro ve mikro yükümlölükleri arasēdaki dengeyi kaybetmemesi, adaletle ilgili fikirleri ele alēken de uluslararası düzenin olmazsa olmazlarēnē dikkate almayē unutmamasē gerektiğ i gerçekleriyle karkēdakmēttē .

1960đlardan itibaren Türk dēk politikasēnda söz konusu denge ntemkinli ve/veya ihtiyatlē bir politikaò ile sağ lanmēttē. AKP hükümeti söz konusu temkinli politikayē nTürkiyeōnin korkularla hareket etmesiò olarak nitelendirse de, esasēnda bu temkinli politika Türkiyeōnin bu zamana kadar dengeyi bulmasēnē sağ lēyordu. Özellikle Türkiyeōnin KBY ile geliktirdiğ i ilikkileri çerçevesinde Türkiyeōdeki hükümet tarafēndan sēkça telaffuz edilen nTürkiyeōnin korkularēndan arēndēđ ē yönündeki ifadeler, bu bağ lamda önemli bir gerçeğ i de ortaya koyuyordu: Türkiyeōnin Soğ uk Savak boyunca tarafsēzlēkla, 1990đlarda ise ndengeli taraflēkòla sağ lamaya çalēttē ē denge politikasē 2003 sonrasē dönemde varlē ānē sürdürmeye çalēyor ancak dengeyi sağ lamak zorlakēyordu. Söz konusu denge, ancak ve ancak Türkiyeōnin daha da temkinli olmasēyla sağ lanabilirdi. Oysa ki Türkiyeōnin korkulardan arēndēđ ē söylemiyle geliktirilen politikalar, özellikle de 2009 senesinden itibaren Irakōtaki merkezi yönetimin Türkiye ile büyük bir siyasi gerginlik içerisinde olmasēna, 2014 senesine gelindiğ inde ise Bağ dat yönetiminin Türkiyeöye dava açacak duruma gelmesine neden oluyordu. Açēktē ki, Türk dēk politikasēnēn 1960đlardan itibaren somutlanan temkinli hali, her ne kadar nkorkularla çevrili olmakò kēklinde nitelendirilse de, esasēnda var olan kartlar dahilinde Türkiyeōnin menfaatlerini gerçeklektirmeye yönelikti ve Türkiye açēēndan denge politikasēnē sürdürmesini sağ lamēttē 2009 senesi itibariyle Türkiyeōnin özellikle Bağ dat hükümetiyle yakadēđ ē gerginlikler dükünüldüğ ünde, 2003 sonrasē dönemde Türkiyeōnin dengeyi sağ lamada karkēdaktē ē zorluğ un ancak ve ancak Türkiyeōnin partikülarizminin netlekmesiyle giderilebileceğ ini söylemek yanlēk olmayacaktır. Türkiye, Davutođ luōnun ifade ettiğ i kēkliyle düzen kurucu olabilmek için, partikülarizmine ve bu partikülarizmin ona sunduğ u ndüzen çerçevesinde adaletò anlayāēna ihtiyaç duymaktadır. Bakka bir ifadeyle Türkiye, Ortadoğ uōdaki düzeni ancak ve ancak uluslarēn birarada yakamēnēn ortak kurallarēna dikkat ederek, uluslararası düzene, uluslararası adalet ve onlarēn olmazsa olmazlarēna ve tüm bunlar çerçevesinde de adaletin diğ er boyutlarēna dikkat ederek kurabilir. Türkiye örneğ inde

ise Bullûn düzenin adalet karkâsındaki önceliğ ini
lilij ini göstermesi bakēmāndan önemlidir.

- Türkiye'nin 2003 sonrası Irak yaklaşımının iç politik reformlar ayajı

ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak müdahalesi sonrası dönemde, Türkiye'nin Irak'a yönelik yaklaşımē daha önce de ifade edildiğ i gibi ek zamanlē olarak uygulamaya koyduğ u tevkik edici ve caydāēē unsurlardan oluēan birçok ayaktan oluēmakta ve bu çok ayaklē yapıyla da amaçlanan düzenle adaletin bağ daktāēması olmuştur. 2003 sonrası dönemde Türkiye'nin Irak yaklaşımē 1990'darda olduğ u gibi Kuzey Irak ve Bağ dat ayaklarēndan oluēmuk ancak buna bir de 1990'dardan farklı olarak, iç politikada gerçekleştirilen reformlar eklenmiştir. Gerçekten de Türkiye'nin 2003 sonrası dönemde bakta ABD'nin Irak müdahalesi ile tetiklenen sorunlar olmak üzere, genelde Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde aktif rol alan uluslararası toplumun, özelde ise Türkiye'nin müzakere sürecine girdiğ i Avrupa Birliğ i'nin bireyin hak ve yükümlölükleri yani insani adalet konusundaki telkinlerinin çok daha hissedilir olması Türkiye'yi bu dönemde ndemokratikleme adē altēnda politik reformlarē Irak yaklaşımının bir parçasē haline getirmeye itiyordu. Bu bakēndan 2003 sonrası dönemde, Türkiye'nin dā politikasında, insani adaletle uluslararası düzenin olmazsa olmazlarēne bağ daktāma eğ ilimi çok daha net görülecek, ancak bu bağ daktāmanē ne denli zor olduğ u da fark edilecekti.

2003 müdahalesi sonrası dönemde ABD tarafından ortaya konulan nBüyük Ortadoğ u Projesiō (BOP), Ortadoğ u'da İslam ve demokrasiyi bağ daktāmaya yönelik bir proje olarak ortaya atılmāk ve Türkiye de ABD tarafından model ÷lke olarak belirlenmiktē. Ortadoğ u'daki devletlerin çoğ unluğ u müslüman olan halklarē da demokrasiyi benimseyebileceğ ini göstermeye çalēan ABD için, Türkiye bu bakēndan önemli bir örnek oluyordu.¹²⁷⁰ Kaldē ki Türkiye'de 2002 senesinden itibaren, Milli Görük çizgisinden gelenlerce kurulan AKP'nin iktidarda olması Türkiye'nin ABD açsēndan daha da önemli bir örnek tekkil etmesine neden oluyordu. Zira AKP mensuplarē İslamcē bir çizgiden gelen ancak kendilerini yenilediklerini ve demokrasiyi de sonuna kadar savunduklarēne öne süren, kendi tanēmnlārēyla nmuhafazakar-müslüman-demokratōlardan oluēuyor, ve Türkiye'deki nlaikō ve nkemalistō çizginin mensuplarēndan son derece farklı görünmeleri sebebiyle bu halleriyle Ortadoğ u toplumlarēna

¹²⁷⁰ Hatta öyle ki bir yoruma göre 2003'teki Irak krizi sonrası dönemde Türk-Amerikan ilişkilerindeki ittifak, nstratejik ortaklēkōtan ndemokrasi için ortaklēkōa dönüşmüştür. Bkz. Aylin Güney, nAn Anatomy of the Transformation of US-Turkish Alliance From 'Cold War' to 'War on Iraq', **Turkish Studies**, Vol.6, no.3, 2005, ss. 341-359.

2004 senesine gelindiğinde, Türkiye'deki hükümet
ayan ifadeler kullanır hale geliyor ve bu modelli i de

benimsemik görünüyorlardı Gerçekten de hükümet nezdinde, ABD tarafından öne sürülen bu
projenin, Ortadoğu'da bir barış ve refah kuağı oluşturacağına yönelik ifadelere bu dönemde
sıkça rastlamak mümkün görünüyordu.¹²⁷¹

Diğer taraftan Türkiye'nin dış politikasındaki önemli hedeflerinden biri olan AB
üyelili i, bu dönemde Türkiye açısından daha da somutlaşıyordu. 1960'lerden bu yana Avrupa
Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerini geliştirmeye ve daha sonra Avrupa Birliği'ne dönüşen bu
örgütün bir üyesi olmaya çaba sarf eden Türkiye, 1999 senesinde aday ilan edilmik ancak
insan hakları ve demokratikleşme konularındaki eksikliklerinin de etkisiyle müzakereler
hemen başlayamamıştı 2005 senesi itibariyle AB ile üyelik müzakerelerinin başlaması ise
Türkiye'nin 2000'lerdeki dış politikasındaki insan hakları ve demokratikleşme bağlamında
etkileyen önemli bir unsur oluyor ve bundan kaçınılmaz olarak Türkiye'nin Irak yaklaşımında
etkileniyordu. Örneğin 2003 senesinde ABD tarafından tek taraflı ve önleyici bir şekilde
başlatılan Irak müdahalesine Türkiye'nin asker göndermeyi ve karadan bir cephe açılmasını
reddetmesinde, yani 1 Mart tezkeresinin reddinde, başlıca göre Türkiye'nin bu dönemde
AB ile müzakere sürecine girme ihtimalinin olması da önemli rol oynamıştı¹²⁷² Zira bu
dönemde Fransa ve Almanya gibi AB'nin genişleme sürecinde en fazla söz sahibine sahip
olan üyeleri Irak'ın ılgaline muhalefet ediyorlardı Diğer taraftan yine bazı yorumlara göre,
ilerleyen senelerde Türkiye'nin uzun süre Kuzey Irak'tan tehdit algılamasına rağmen, Kuzey
Irak'ta PKK yuvalanmalarını sindirmeye yönelik bir kara harekate gerçekleştirmekten kendini
alıkoymasına Türkiye'nin kendini yine AB'nin prensipleriyle bağli hissetmesinden
kaynaklanıyordu çünkü Türkiye Kuzey Irak'ta kara harekate düzenleyerek Irak'taki yeniden
yapılandırma ve demokratikleşme sürecini baltalayan aktör olarak algılanmak istemiyordu.¹²⁷³
Buna ek olarak, Türkiye'nin Kuzey Irak kaynaklı PKK terörüne sıkça maruz kalması
sonucunda 2008'de Kuzey Irak'ta bir hafta süren bir kara harekate yapması ardından
Türkiye'nin yine AB tarafından hakli bulunmakla birlikte eleştirilmesine neden olacak ve bu
dönemde Türkiye sadece ABD'den değil, ancak AB'den de bu hareketleri mümkün oldu u
kadar kısa sürmesi gerekti i konularında uyarı alacaktı Çünkü AB'ye göre, Türkiye terör
endikelerinde hakli olmasına rağmen Kuzey Irak'ta hareket düzenlemek bu endikelerin

¹²⁷¹ Olson, **The Goat and The Butcher**, ss.157-157.

¹²⁷² Robins, "Confusion at home, confusion abroad: Turkey between Copenhagen and Iraq", ss.547-566.

¹²⁷³ Kemal Kirişçi, "Between Europe and the Middle East: The Transformation of Turkish Policy", **Middle East Review of International Affairs**, Vol.8, No.1, Mart 2004, s. 41.

kendi menfaatlerini 1990'dan kalan yöntemleriyle demokratik açışın Türkiye açışından kaçışmaz

kâşyordu. Bu bakışndan Türkiye, iç politika reformlarıyla, uluslararası düzenle insani adaleti baş daktırmayış hedefliyor ve bu şekilde de uluslararası düzenin devamlıışın sağ lamayış ümit ediyordu.

Gerçekten de 2007 senesinden itibaren AKP hükümeti tarafından baklatışan demokratikleşme reformları kültürel çoğ ulculuğ a dayanmıış. Türkiye'deki kültürel ve sosyal hakların geliştirilmesi ile ekonomik kartların iyileştirilmesi hükümetin temel politikası haline gelmiş ve bu şekilde o zamana kadar ihmal edilen Kürtlerin birçok hakkış gündeme gelmiştir. Toplumsal bir uzlaşış amacı günden bu reformlar, 2009 senesinde ise daha da hızlanıyordu. Türkiye'nin güneydoğ usunun PKK'ya destek veren nüfusunun ülkeye yeniden kazandırışına hedefleyen reformlar, parti kapatışmasını zorlaşına, Kürtçe'nin kullanışmasını genişletilmesine, ve bölgenin ekonomik olarak kalkandırışına yönelik düzenlemeleri içeriordu.¹²⁷⁷ Buna ek olarak 19 Ekim 2009'da Türkiye'nin Irak'da olan sınıır Habur Kapışından, DTP tarafından nBarış grubu olarak adlandırışan 34 PKK'lını PKK üniformalarıyla Irak'tan Türkiye'ye geçerek güvenlik güçlerine teslim olup hemen sonrasında ise serbest bırakışmalarıyla tepe noktasına ulakan açışın¹²⁷⁸, Türkiye'deki kamuoyunda da önemli tartışmalara neden oluyordu. PKK lideri Abdullah Öcalan'ın çağ rış üzerine Türkiye'ye giren bu gruptan bir kışın, basını önünde okuduğ u bildirisinde üyeleri oldukları PKK'nın öncelikli hedefinin nKürt halkını siyasi irade olarak kabul ettiğ i PKK lideri Abdullah Öcalan'ın özgürlüğ ünü sağ lanmak olduğ unu söylemesi tartışmaları daha da tetikleyen önemli bir unsur oluyordu.¹²⁷⁹

Hükümete göre demokratikleşme reformları Türkiye'nin terörle mücadelesi için son derece elzemdi. Zira yine hükümete göre, o zamana kadar terörle mücadele amacıyla sadece askeri yöntemlere bakurulmuş ve bu mücadelenin siyasi, ekonomik ve sosyal boyutu ihmal edilmmişti. AKP hükümeti, tam da bu ihmal edilen boyutlara odaklanarak bütünsel bir politika izliyordu. Hatta AKP hükümetine göre, hükümetin bu politikasını bakarıya ulaştışın önemli göstergelerinden biri de, Türkiye'nin güneydoğ usundaki seçmenlerin oylarını artış sadece Kürt milliyetçiliğ ini savunan siyasi partilere gitmemesi, AKP'nin de bu seçmenlerin

¹²⁷⁷ AKP hükümetinin bu dönemdeki demokratikleşme reformları hakkında geniş bir literatür bulunmakla birlikte 2007-2009 dönemi için detaylı bir çalışına için bkz. Robert Olson, **Kan, İlanlar ve Oy Pusulaları Türkiye'de Kürt Milliyetçiliğ inin Yönetimi 2007-2009**, Fahriye Adsay (çev.) İstanbul: Avesta Yayınları, 2009.

¹²⁷⁸ **Sabah**, nPKK'dar Habur'da, 19 Ekim 2009.

¹²⁷⁹ **Milliyet**, nKandil ve Mahmur'dan gelen PKK'de grup ilk kez basın toplantış yaptı, 30 Kasım 2009.

n oydu ki Türkiye'deki hükümet, demokratikleşme güneydoğusunda yoğunlaşan Kürt milliyetçiliğini sınırlama fırsatı bulmayış ve buradaki nüfusun ileride Kuzey Irak'ta oluşabilecek bir bağımsızlık hareketinden de etkilenmesini engellemeyi umuyordu. 2009 senesinde başlatılan demokratikleşme reformları hakkında AKP hükümeti yine, bu açışın nı *nyıldır süren terörün sonlanması ve birlik ve dirliğimizin pekiştirilmesi* sebepleriyle ortaya konduğunu ifade ediyor, ve ekliyordu: *ndemokratik açışın üniter yapışın bozacak hiçbir unsur ihtiva etmemektedir*.¹²⁸¹ Diğ er bir deyişle, burada vurgulanan hükümetin insani adalet alanında yaptışın reformları, uluslararası düzeni tehdit etmeyeceğ i, kısacası Türkiye'nin birlik ve bütünlüğ üne, egemenliğ ine zarar vermeyeceğ i oluyordu.

Anlaşıl an Türkiye bu dönemde kendi menfaatleri yönünde yani mikro yükümlölükleri çerçevesinde hareket edebilmenin yolunu ülke içinde gerçekleştirdiğ i demokratikleşme reformlarında buluyordu. Daha önce de ifade edilmik olduğ u gibi, 2003 sonrası dönemde Türkiye, 1990'lar boyunca uygulamış olduğ u ve ek zamanlı olarak tevkik edici ve caydırıcılığ unsurları barındıran Irak yaklaşımındaki bazı unsurları, önceleri ABD, sonraları ise AB adaylığı ile somutlaşan makro yükümlölükleri sebebiyle engellendiğ ini fark ediyordu. Bu engeller karşısında Türkiye'nin uluslararası toplumda hakim olan norm ve inançla kendi menfaatleri arasındaki dengeyi daha farklı bir şekilde bulması gerekliliğ i ortaya çıkıyordu. Demokratikleşme reformları tam da bu gerekliliğ in ortaya çıkmasıyla gündeme geliyordu. Türkiye bu dönemde, kendi sınırları içerisinde insan hakları ve demokratikleşme reformları yaparak, yani kendi sınırları içerisindeki insani adaleti sağlayarak, kendisine yönelen Kuzey Irak menkeili terör örgütünün nüfusun güneydoğusu üzerindeki etkisini kırmayı ve PKK'nın eylemlerini mekullatmak amacıyla kullandışın Türkiye'de Kürtlerin yeteri kadar haklara sahip olmaları gibi insani gereksinimleri haksızlaştırmayı ümit ediyordu. Gerçekten de hükümet, *nterörün de etnik milliyetçiliğ in de panzehirinin demokratikleşme olduğ una inandışın*¹²⁸² ne sık sık dile getiriyor ve Türkiye'deki söz konusu demokratikleşme reformları Türkiye'nin Irak yaklaşımıyla olan bağılantı da bu sözlerle gösteriyordu:

¹²⁸⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.23, Cilt.2, 17 Ekim 2007, s.633.

¹²⁸¹ İçişleri Bakanı Bekir Atalay'ın meclis konuşması için bkz. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.23, Cilt.52, 10 Kasım 2009, s.493.

¹²⁸² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.23, Cilt.52, 10 Kasım 2009, s.500.

Görülen oydu ki, uluslararası düzenin olmazsa olmazlarına saygē göstererek adaletin saē lanmasē gerekliliē i Türkiye'nin kendi menfaatlerini saē lamasē açēsından kaçēnēmaz olarak ortaya çēkan bir gerçek oluyordu. Hükümet, demokratik açēmān Türkiye'nin üniter yapēsına zarar vermeyeceē i yönündeki beyanat ile, ñdüzen çerçevesinde adaletō yaklakēmānē benimsemik olduē unu , yani demokratikleme reformlarıyla uygulamaya çalātēklarē insani adaletin, Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenlik haklarēni ihlal etmeyeceē ini ilan ediyordu.

Hükümetin bu beyanlarına raē men , Türkiye'nin dāk politikasında karkēaktē ē çēkmaz yine kendini kēsa süre içerisinde gösterecek ve TBMM oturumlarında siyasi muhalefet ile Türkiye'deki kamuoyunun bir kēsmē bu çēkmazē vurgulayacaktır Zira bu dönemde Türkiye'deki hükümet demokratik açēmānē Türkiye'nin menfaatlerini tehdit eden terörün ve etnik milliyetçiliē in panzehiri olarak görür, ve bölge ülkeleriyle ve özellikle de Irak'da olan teröre karkē ikbirliē ini de bu panzehirin bir parçasē olduē unu ileri sürerken, Iraklı liderlerin Türkiye'deki terör sorununun çözümünü sadece Türkiye'nin içindeki demokratikleme reformlarına baē lē olduē unu belirtmeleri, önemli bir sorun olarak ortaya çēkēyordu. Örneē in KBY Bakanē Barzani ile Irak Cumhurbaşkanı Talabani'nin, terör sorununun ana kaynaē ēnē Kuzey Irak olmadē ē sorunun çözümünün Türkiye'nin içerisinde olduē u, Iraklı Kürtlerin PKK'ya karkē zor kullanmasēnē beklenemeyeceē i yönündeki açıklamalarē TBMM'de hararetli tartēmalara neden oluyordu.¹²⁸⁴ Muhalefetin bu duruma tepki göstermesindeki en temel neden, Iraklı liderlerin Türkiye'nin terörle mücadelesinde yalnēz bēakmalarē oluyordu. Türkiye terörle mücadeleyi sadece kendi içinde gerçekleştireceē i demokratikleme reformları ile gerçekleştirmeye kalkarsa, bu reformları ne kadar ileri gidebileceē i bilinmiyordu. Irak'tan ya da bölge ülkelerinden terörle mücadelede destek almayan, dolayēsıyla da caydēēcē yöntemleri dikkate almadan sadece tevkik edici yöntemlerle terörü sonlandırmaya çalēan bir Türkiye'nin, insani adaleti saē lamak amacıyla attē ē adēmlarēn, bir gün Türkiye'nin

¹²⁸³ Ibid., s.499. Bu noktada Irak örneē inden baē ānsēz olarak, küreselleme sürecinin Türkiye'nin dāk politika kararlarē üzerindeki etkisiyle ilgili olarak akademik bir çalēma için bkz. Pēnar Bilgin, ñTurkey's changing security discourses: the challenge of globalisationñ, **European Journal of Political Research**, Vol.44, 2005, ss.175-201. Bilgin, bu makalesinde, küreselleme süreciyle beraber devletin, devlet dāē aktörlerle temas kurma konusunda maruz kaldē ē baskēdan bahsetmektedir. Dolayēsıyla devletin güvenliē i artāk sadece diē er devletlerle kurulan temaslar aracēē ēyla saē lanamaz. Özellikle devlet altē (sub-state) aktörlerle temas da devletin güvenliē ini saē lanmasēnda rol oynamaktadır. Bu bakēmdan Türkiye'nin kendi ulusal güvenliē ini saē lamak amacıyla kendi sēārlarē içindeki Kürt nüfusa yönelik baklattē ē reformlarē küresellemenin sonucu olarak görmek gerekmektedir.

¹²⁸⁴ MHP'den Deniz Bölükbakanēn ifadeleri için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem.23, Cilt.50, 6 Ekim 2009, s. 46.

neden olma, ve/veya bunun da ötesinde bu bölgenin
limi göstermesi ihtimalleri, Türkiye'nin egemenlik

hakları'nın ihlali anlamına gelebilirdi. Anlaşılardan oydu ki bir kere daha düzen ve adalet ikilemi
yakanıyor ve bu ikilem en temel itibarıyla kendini Türkiye'nin içinde bulunduğ u çıkmazda
gösteriyordu. Türkiye'deki hükümet mensupları her ne kadar benimsedikleri yaklaşımın
düzen çerçevesinde adalet olduğunu, yani uluslararası düzenin olmazsa olmazları'nın
dikkate alınmasıyla adaletin sağlanması olduğunu ifade etmek olsalar da, bu dönemde
Iraklı yetkililerce yapılan açıklamalar ve ABD ile AB'nin Türkiye'nin demokratikleşme
süreci üzerindeki baskıları, siyasi muhalefet ve kamuoyunun bir kısmında hükümetin
yaklaşımında düzenin öncelikli olmadığı yönünde bir izlenim doğması neden oluyordu.

Dijer taraftan 19 Ekim 2009 tarihinde Habur sınır kapısında geçerek demokratik
açılımın simgesi olan 34 PKK'lı'nın yapmış oldukları açıklamada ve PKK'dan yapılan diğer
birçok açıklamada belirtildiği gibi, PKK lideri Öcalan'ın özgürlük kazanması ihtimalinin
gündeme gelmesi dahi bu dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğ u çıkmazı gösteriyordu. Her
ne kadar hükümet böyle bir ihtimalin varlığına dahi reddetse de, siyasi muhalefet ve
kamuoyunun bir kısmı AKP hükümetinin uyguladığı demokratikleşme reformları'nın
Öcalan'ın tahliyesini sağlayacak kadar ileri gidip gidemeyeceğini merak ediyordu. Habur
kapısından geçen PKK'dan belirmiş oldukları gibi, Öcalan'ın Kürt halkının iradesini temsil
ettiği düşünülse dahi, bu iradeye sahip olan şahsiyetin 1984 senesinden bu yana Türkiye'nin
birçok yerinde yak, cinsiyet, renk, din, sivil/asker gözetmeksizin herkese yönelik olarak
gerçekleştirdiği ve binlerce ölümle sonlanan terör eylemleri, Türkiye halkının en temel
itibarıyla yaşam hakkına tehdit etmişti. Habur'dan geçen PKK'dan duyurularında,
"Türkiye'deki demokrasi ve barışın sağlanması olmazsa olmazı" olarak¹²⁸⁵
nitelendirilen Öcalan'ın serbest bırakılması her ne kadar kendileri tarafından insani adaletin
tecilli etmesi olarak görülse de, Türkiye Cumhuriyeti halkının önemli bir bölümü tarafından
da adalet olarak adlandırılmayacağı açıktı. Bu durum bir kere daha adaletin kaygan yapışını
gösteren bir durum oluyordu.

Esasında yukarıda bahsi geçen tartışmaların hem TBMM'de hem de kamuoyunda
gündeme gelmesinin en temel nedeni, bu dönemde hükümet tarafından geliştirilen açılımın
içerisinin tam olarak bilinmemesi oluyordu. Gerçekten de bu dönemde Bakan Erdoğan
"né bir fırsat var, kaçmamalıyız" olarak adlandırdığı açılımın ne kadar ileri gidebileceğini

¹²⁸⁵ **Milliyet**, "Kandil ve Mahmur'dan gelen PKK'lı grup ilk kez basın toplantısı yaptı", 30 Kasım 2009.

bu sebeple de muhalefetin elektirili oklarına hedef olarak, Türkiye'nin menfaatlerine aykırē davrandıē ē sākça dile getirilen bir iddia oluyor, ve bu iddia aynē zamanda bu dönemde Türkiye'de hükümet-devlet ayrırmasē yakandıē ēē vurguluyordu. Zaten 2011 senesine gelindiē inde ñOslo görükmeleri olarak bilinen Türkiye'nin Milli İstihbarat Tekkilatı'nın PKK ile uzlaşma amaçlı görükmelerinin ortaya çıkmasē da, muhalefete göre, Türkiye'deki hükümetin meclise danırmadan kapalı kapılar ardında, hem de devletin milli mefaatlerinin dırında, PKK ve liderine fazlasıyla ayrıcalık tanınarak hareket ettiē ini gösteriyordu.¹²⁸⁷ Bu bakımdan bu elektiriler 1990'dırın bakında Körfez krizi esnasında Cumhurbaşkanı olan Özal ve ANAP hükümetine yapıdan elektirileri hatırlatıyordu.

Anlatıdan oydu ki, 2003 sonrasē dönemde Türkiye'nin Irak yaklaşımlarına iç politikadaki reformlardan olukan yeni bir ayak eklemesi, Türkiye ağışından 2003 sonrasē deē iken kartlarda makro ve mikro yükümlölükleri arasındaki dengeyi, yani uluslararası toplumda hakim olan norm ve inançla kendi menfaatleri arasındaki dengeyi bulmasē ağışından bir zorunluluk olarak ortaya çıkıyordu. Gerçekten de Türkiye'nin ABD'nin Irak ırğali ile karkıdakiē ē engel ve zorluklar, Türkiye'yi yeni araçlar bulmaya itiyor ve bu dönemde demokratikleşme reformları Türkiye ağışından hem makro yükümlölük, hem de kendi sınırlarında içindeki etnik milliyetçiliē i sınırlayacaē ē ve Kuzey Irak kaynaklı PKK terörünü de sonlandırmaya katkı sağlayacaē ē düşünöldüē ünden mikro yükümlölük olarak ortaya çıkıyordu.¹²⁸⁸ AKP hükümeti tarafından ortaya konulan demokratikleşme reformları prensip olarak Türkiye'deki her kesimce destekleniyor, zira Türkiye'de iktidarē ve muhalefetiyle her kesim, Irak'da ilgili Türkiye'nin güvenliē ine yönelebilecek tehditler karkısında Türkiye'nin

¹²⁸⁶ TBMM'nin 10 Kasım 2009 tarihli oturumu, siyasi muhalefetin, iktidara yönelik demokratik ağıdan konusundaki hararetili elektirilerine ve hükümetçe buna verilen cıaplara kait olmıktır. Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönm.23, Cilt.52, 10 Kasım 2009, özellikle ss.477-525.

¹²⁸⁷ Oslo görükmeleri olarak bilinen bu görükmelerin tam metni yayınlanmıktır. Bkz. **Taraf**, ñPKK-MİT gizli görükmeleri tam metinö, 14 Eylül 2009. Bu konu hakkında siyasi muhalefetten Onur Öymen'in görümleri için bkz. Öymen, **Uçurumun Kenarında Dır Politika**, s. 121.

¹²⁸⁸ Bu konuda çalıan önemli uzmanlardan Robert Olson da söz konusu demokratik ağıdanın amacının ñPKK, DTP ve genel anlamda Kürt milliyetçiliē ini zayıflatarak, etkisini azaltarak ve marjinalize ederek ağıdanē daha kapsamlı bir milli projeye indirmek olduē uunu ifade etmektedir. Olson'a göre AKP hükümeti ve devlet kurumları bu dönemde esasında Kürtlere yönelik olmasē beklenen ağıdanē bir milli projeye dönüktürmük, Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında içersinde yakayan Arnavutlarē Makedonlarē Lazlarē Abhazlarē Ermenileri, Rumlarē Arap ve Süryanileri de dahil ederek Cumhuriyet sınırlarında içindeki halkları barıştırma projesi halinde getirmiştir. Bu ağıdan Olson da, 2009 senesindeki demokratik ağıdanın dönem hükümeti tarafından bakıvurulan bir stratejik araç olduē unu kabul etmektedir. Ağıdanın içeriē inin Kürtler olmaktan çıkardıp bir milli projeye dönüktürölmesi ve bu çerçevede de Kürtlere sadece ñsembolik ödünlerö verilmesi ise Olson tarafından elektirmektedir. Bkz. Olson, **Kan, Kınçlar ve Oy Pusulalarē** ss.13-14.

esinin eksik kalacağ   n bilincindeydi.¹²⁸⁹ Dolay  yla n   d  zen   r  evesinde adalet   yaklak  n  n   yani uluslararası d  zenin olmazsa olmazlar     ncelikle dikkate al  narak adaletin sağ lanmas   yaklak  n  n   benimsemik g  r  n  yordu. Fakat farklı  klar, adaletin d  zene zarar verme derecesinde ilerleyebileceğ i ihtimali noktas  nda bak  yordu. H  k  met, demokratik a  d  m  n, T  rkiye  nin   niter yap   na zarar vermeyeceğ i y  n  nde beyanda bulunsa da, Irak   liderlerin s  ylemleri, a  d  m  n i  eriğ in net olmamas   ve h  k  metin meclis bilgisi d   nda hareket ett   i y  n  nde kamuoyunda olu  an izlenim, h  k  metin bu beyanat  n  n k  pheyile kark  lanmas  na neden oluyordu. 2009 senesinde Habur kap   ndan ge  en PKK  larla g  ndeme oturan   ndemokratik a  d  m  , ayn   PKK  lardan   calan     zg  rl  k isteyenler hakk  nda dava a  d  mas   ve bu k  kilerin 20 ay hapis cezas  na   rpt   malar   ile sekteye uğ ruyordu.¹²⁹⁰ Zaten Anayasa Mahkemesi  nin de Aralık 2009  da DTP  yi kapatma karar   almas   a  d  m  n  n t  kand     n   g  steren temel unsurlardan biri oluyordu.¹²⁹¹

Ger  ekten de T  rk kom  niteryanizminin T  rkiye  ye sunduğ u partik  larist yaklak  m bu d  nemde Irak  da ilgili geli  meler kark   nda T  rkiye  nin menfaatlerinin korunmas  n   demokratikle  me reformlar  nda g  rse de, h  k  metin   zellikle 2009 senesi itibariyle g  ndeme s  k  a getirdiğ i demokratik a  d  m, zamanla T  rkiye  deki siyasi muhalefet ve genel olarak da kamuoyu taraf  ndan T  rkiye  nin mikro y  k  ml  l  kleri yani kendi menfaatleri aleyhine d  n  kebilecek bir durum olarak g  rmesine neden oluyordu ve h  k  met a  d  m konusundaki iddial  s  ylemlerini zamanla k  smak zorunda kal  yordu. T  rkiye  deki muhalefet, kamuoyu ve diğ er kurumlar, h  k  metin 2009 itibariyle daha da genikletmeyi   mit ettiğ i a  d  m  durdurmuk oluyordu. Bu durum, hem 1990 K  rfez krizi esnas  nda Cumhurbaşkanı   zal  n T  rkiye  nin K  rfez Savak  na asker g  ndermesi konusundaki   rarlar  na kark   muhalefetin ve diğ er kurumlar  n   etkisiyle bu talebinden geri ad  m atmas  n   hem de AKP iktidar  n  n   nde gelenlerinin 2003 Irak krizi esnas  nda ABD askerleriyle beraber Irak  da asker g  ndermek istemelerine rağ men bu isteklerinde hem uluslararası toplum hem de T  rkiye  deki kamuoyu sebebiyle   sarc   olmamalar   ve geri ad  m atmalar  n   and   yordu. Anlak  dan T  rk

¹²⁸⁹ T  rkiye  deki bir  ok farklı kesimin ter  rle m  cadele konusundaki yaklak  mlar   farklı  k g  sterse de, 2003 sonras   d  nemde hepsinin uzla  t    nokta art  k sadece askeri y  ntemlerin yeterli olamayacağ    oluyordu. Bkz. Ertan Efegil,   Analysis of AKP Government  s Policy Torward the Kurdish Issue  , **Turkish Studies**, Vol.12, No.1, 2011.ss.33-36.

¹²⁹⁰ **CNN T  rk**,   Habur A  d  m  nda gelenlere 1 y   8 ay ceza  , 29 Eyl  l 2011.

¹²⁹¹ Anayasa Mahkemesi Ba  kan   Hakim K    , DTP  nin kapat  lmas  yla ilgili karar   a  klarken   hi  bir siyasi partinin   r  r   ddet ve bask   i  eren eylem ve s  ylemleri kullanma hakk   olmad  ğ    n   ifade etmek ve DTP  yi PKK  n  n eylemlerini me  rula  t  ma aray   nda olduğ unu belirtmi  tir. Bkz. **NTVMSNBC**,   DTP kapat  ld  , 11 Aralık 2009.

en ve onun olmazsa olmazlarına olan bağlılığına sında birçok noktada kendini gösteriyordu. Türkiye bu dönemde, uluslararası düzenin devamlılığına, uluslararası düzenin adaletin farklı seviyelerini de kapsamasından geçtiğini farkına varmasına rağmen söz konusu düzen-adalet birlikteliğinin nasıl olmasını gerektiğini TBMM'de olduğu gibi Türkiye'deki kamuoyunda da önemli bir sorun olarak belirliyordu. Türkiye'de yapılan tartışmaların sonucunda ise Türk komüniteryanizminin her defasında düzen-adalet birlikteliğinin ancak ve ancak uluslararası düzenin olmazsa olmazları çerçevesinde mümkün olabileceğini çünkü düzenin, adalete ulaşmada bir ön kart olduğu yönünde cevaplandırıldığı fark ediliyordu.

3.2.4. Irak krizinin Türkiye açısından değerlendirilmesi

Yukarda anlatılanlar ışığında, Irak Savakı sonrası dönemin Türkiye'nin dış politikasına açısından kı önemli sonuçları ortaya koyduğu ifade edilebilir:

a- ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak'a yönelik askeri müdahalesi sonrası dönemde, Türkiye'nin bölge sorunları karşısında tarafsız kalmasının çok daha zor hale geldiğini fark ediliyordu. Bu bakımdan, Türkiye, aynen Körfez krizi döneminde yakamış olduğu gibi, bu dönemde de tarafsız kalamayacağına anlıyordu. Zira söz konusu müdahale ile Irak'taki Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesiyle beraber ortaya çıkan karmaşıklıkta, hem ABD gibi küresel boyuttaki güçler, hem de bölgesel güçler Irak'da ilgili gelişmelere müdahil olurken, Türkiye'nin tüm bu gelişmeler karşısında tarafsız kalmayı tercih etmesi, kendi menfaatlerine aykırı durumların ortaya çıkmasına neden olabilirdi. Öyle ki, Türkiye bu dönemde, uluslararası düzenin olmazsa olmazlarının ihlal edildiğini ve bunun sonucunda da büyük bir karmaşanın ortaya çıktığına Irak'da ilgili gelişmelere, 1990'lara oranla daha fazla müdahil olma ihtiyacı hissediyor ve aynı zamanda da makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi muhafaza etmeyi umuyordu. Soğuk Savak sonrası dönemde küreselleşmenin getirileri ve ABD'nin Irak'a yönelik müdahalesinin Irak'ta yarattığı karmaşık durum, Türkiye'nin dış politikasında kendini çekmazlar olarak gösterirken, Türkiye de çareyi düzen çerçevesinde adaletle yaklaşmada buluyordu.

Esasında ulus, mekruiyet ve barış kavramlarıyla özetlediğimiz Türk komüniteryanizminin, uluslararası düzen ve silahlı kuvvet kullanışının sınırlanması egemenlik haklarına saygı ve yapılan antlaşmalara saygı olarak sınırlanabilecek olmazsa olmazlarına bağlılığı bilinirken, Türkiye'nin bu dönemde düzen çerçevesinde adaletle

ifadeyle Türkiye'nin dâk politikasında uluslararası
tan seviyelerdeki adaletle ilgili fikirlerin de dikkat

alınması Türkiye açısından bir zorunluluk olarak ortaya çıkıyordu. Zira Türkiye bu dönemde, aynen uluslararası toplum nezdinde olduğu gibi, uluslararası düzenin devamlılığı için düzenin adaleti de kapsamasından, yani düzenle adaletin birlikteliğinden geçtiğini fark ediyordu. Irak krizi sonrasında görüldüğü gibi Türkiye, uluslararası düzenin olmazsa olmazları elverdiği müddetçe adaletin baktı insani olmak üzere farklı seviyelerini de dikkate alan bir yaklaşım benimsemesinin, kendi menfaatlerini korumak açısından en uygun yöntem olduğuunu görmüş oluyordu. Bu bağlamda Bull'un düzeninin adalet kavramındaki önceliğini savunduğu argümanı artık adaletle ilgili fikirlerin eskisi kadar arka planda olmaması sebebiyle bir yandan meydan okumayla karşılaşıyor, bir diğer yandan ise uluslararası düzenin hala daha adalet kavramındaki önceliğini koruduğunun görülmesiyle geçerliliğini koruduğunu gösteriyordu.

Türkiye dâk politikasında uluslararası düzenin olmazsa olmazları elverdiği müddetçe adaletin farklı seviyelerini de dikkate almaya çalışsa da, 2003 sonrası dönemde, Türkiye'nin makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki, yani uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanca kendi menfaatleri arasındaki dengeyi sağlamak için hem Soğuk Savak dönemine hem de 1990'lara oranla çok daha zorlaşmış olduğu ortaya çıkıyordu. Türkiye bu dönemde hassaslaşan dengeyi kaybetme eğiliminde olduğuunda ise, Bağdat yönetimindeki Maliki hükümetiyle karşılaşmış olduğu gibi, krizler yaşıyordu. Bu durum ise, Türkiye'nin 1960'lardan bu yana dâk politikasında uyguladığı partikülarist yaklaşımın, dâk politikasındaki hassas dengeyi bulmadaki önemini ortaya koyuyordu.

b- Irak Savakı sonrası dönemin Türkiye'nin dâk politikası açısından bir diğer sonucu, Türkiye'nin bu dönemde AB üyelik müzakerelerinin başlaması sebebiyle evrensel değerleri vurgulayan makro yükümlülüklerinin dâk politikasında artık daha fazla hissedilir hale gelmesi oluyordu. Esasında Türkiye kurulduğundan bu yana, uluslararası toplum nezdinde kabul görmüş/benimsenmiş norm ve inanca yani makro yükümlülüklerini de dikkate alan bir dâk politika benimsemişti. Ancak Soğuk Savak döneminin sonlanması Türkiye'nin makro yükümlülüklerinin Türkiye'nin dâk politikasında eskisine oranla çok daha önemli bir rol oynamasına sağlamıştı. 1990'lar boyunca Körfez krizi öncesi, esnası ve sonrasında görüldüğü gibi, Türkiye'nin makro yükümlülükleri özellikle BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla somutlaşmıştı. Hatta Türkiye bu dönemde BM Güvenlik Konseyi kararları için kendisi açısından uluslararası yükümlülük olduğuunu, ancak makro yükümlülükleri arasında bir de evrensel yükümlülükleri olduğuunu fark ediyordu. 2003 sonrası dönemde Türkiye'nin makro

müzakerelere bakılması sebebiyle, söz konusu evrensel fazla yer vermesine neden oluyordu. Türkiye bu dönemde insan hakları gibi insani adalet konularına daha fazla önem veren bir dış ve iç politika izlemeye başlıyordu. Türkiye 2003 sonrasında dış politika kararlarını belirlerken, AB'nin evrensel norm ve değerlerini de dikkate alan bir tutum benimsiyor ve bu tutumu kaçınılmaz olarak Türkiye'nin Irak yaklaşımına da etkiliyordu. Dolayısıyla Türkiye'nin bu dönemdeki düzen çerçevesinde adalet yaklaşımının sebeplerinden biri de, AB ile yakından sürecin Türkiye'nin dış ve iç politikasına eskisine oranla çok daha fazla etkiliyor olmasından kaynaklanıyordu. Böylece bu dönemde, adaletle ilgili fikirlerin dış ve iç politikada eskisi kadar arka planda kalmadığı bir kere daha görülmüş oluyordu.

c- Türkiye, Irak krizi sonrası dönemde, hem makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi sağlamak amacıyla, Körfez krizinden beri uygulamaya çalıştığı dengeli taraflar olarak nitelendirilebilecekimiz politikaya uygulamaya çalışıyordu. Başka bir ifadeyle, Türkiye bu dönemde Soğuk Savaş döneminden farklı olarak, bölgesel gelişmeler karşısında tarafsız kalmıyor ve gelişmelere müdahil olarak tarafların ortaya koyuyordu. Ancak bu tarafların dengelenmesi de Türkiye açısından önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkıyordu. Türkiye'nin 2003 sonrası Irak yaklaşımına bu bakımdan bir taraftan her birine yönelik olarak hem tevik edici hem de caydırıcı yöntemler kullandığı diğer taraftan da birbirlerini de dengeleme esasına dayanan Kuzey Irak, Bağdat, ve iç politikadaki reformlar ayaklarından oluşuyordu.

Kuzey Irak ve Bağdat ayakları esasında Türkiye'nin 1990'larındaki Irak yaklaşımında da mevcuttu. 2003 sonrası dönemin 1990'lardan en temel farkı Türkiye'nin Irak yaklaşımına, kendi iç politikasında gerçekleştirdiği birtakım demokratikleşme reformlarına da eklemesi oluyordu. Söz konusu reformların Türkiye'nin Irak yaklaşımının bir ayağı haline gelmesi, ABD'nin Irak'taki müdahalesiyle Türkiye açısından oluşturduğu çıkmaz ile Türkiye'nin AB ile üyelik müzakerelerine başlamasından kaynaklanıyordu. Bu bakımdan, küreselleşmenin en önemli getirilerinden olan iç politika- dış politika etkileşimi, en temel itibarıyla kendini Türkiye'nin Irak yaklaşımında gösteriyor ve özellikle de insani adaletle ilgili fikirlerin Türkiye'nin hem dış hem de iç politikasının bir parçası haline geldiği görülmüyordu. Böylece, adaletle ilgili fikirlerin eskisi kadar arka planda kalmadığı görülmüş oluyordu.

Bu bağlamda 2003 sonrası dönemde iç politikadaki demokratikleşme reformları Türkiye açısından bir zorunluluk olarak ortaya çıkıyordu. Zira 2003 itibarıyla değeriken

...nemde makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki
düzenin devamlılığı için tedbirler alabilmesi için
demokratikleme reformları gibi yeni araçlara bakırmaz elzem görünüyordu. Dolayısıyla bu
dönemde iktidarda bulunan AKP açısından da söz konusu demokratikleme reformları
gerçekleştirmek açık bir zorunluluktan kaynaklanıyordu. Diğer bir deyişle, AKP iktidarı
demokratikleme reformları 2003 sonrası dönemde değişen şartlar çerçevesinde
Türkiye'nin makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi muhafaza edebilmesi, başka
bir ifadeyle, uluslararası düzenin devamlılığı amacıyla düzenle adaleti başdağıtabilmek için
bir strateji olarak ortaya koyuyordu. Bu bakımdan, nasıl ki 1990'lar boyunca Türkiye'de
iktidara gelen birbirinden farklı her siyasi parti, Türkiye'nin dış politikasını temel iskeletine
başlı kalmak ve Türkiye'nin uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç ile kendi
menfaatleri arasındaki dengeyi bulmaya yönelik hareket etmişse, bu dönemde iktidarda
bulunan AKP de esasen Türk komüniteryanizminden kaynaklanan bu denge politikasına
başlı kalmaya çalışıyordu.

Böyle olmakla birlikte, bu dönemde TBMM'deki oturumlarda görüldüğü gibi siyasi
muhalifet tarafından sıkça telaffuz edilen hükümet-devlet ayrışması yönündeki eleştiriler,
AKP'nin bu dönemde söz konusu demokratikleme reformları sadece Türkiye'nin makro
ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi bulmak amacıyla değil, aynı zamanda kendi
iktidarı güçünü sağlamlaştırmak amacıyla da kullanıyor olmasından kaynaklanıyordu. En
azından Türkiye'deki siyasi muhalifetin tamamında ve kamuoyunun da önemli bir kısmında
bu yönde bir inanç bulunuyordu. Zira 2007 senesi itibarıyla Türkiye'de AKP iktidarı
tarafından gündeme getirilen demokratikleme reformları esnasında, Türkiye'deki Türklerle
Kürtlerin birlikteliğinin ve ayrılmazlığını vurgulanması amacıyla AKP tarafından sıkça dine
referans gösterilmesi ve İslam'ın farklı etnik kökene sahip toplumların birarada yaşaması
için temel bir nokta olduğu önüne sürülmesi, AKP'nin kurucu kadrolarının içinden çıktığı
Milli Görüş çizgisine olan bağlılıklarını gösteriyordu¹²⁹². Dine dayalı bir söylem ekliğinde
özellikle de Türkiye vatandaşları Kürtlere yönelik demokratikleme reformlarının
gerçekleştirilmesi, bir taraftan AKP'nin Türkiye'nin güneydoğusunun oylarını kazanmasını
sağlıyor, bir diğer taraftan da AKP'nin, Ortadoğu ülkeleri için BOP'u ortaya koyan ABD
tarafından da olumlu karşılanmasına neden oluyordu. Bu haliyle AKP, ABD'nin Ortadoğu

¹²⁹² AKP'nin 2007-2009 arasındaki demokratikleme reformları esnasındaki söyleminin en temel unsurlarından birinin din olması ve AKP'nin bu durumdan doğan kazanımları hakkında detaylı bir analiz için bkz. Olson, *İslamcılar Kürt milliyetçiliğine karşı* (üçüncü bölüm), *Kan, İnanç ve Oy Pusulaları* içinde (83- 107).

okrasi uzlaşma dayanan modelin ta kendisi oluyor ve gücünü sağ lamlaktām oluyordu.

Her ne kadar bu dönemin başında AKP, özellikle ABD ve Avrupa akademik ve basın çevrelerinde, gerçekleştirdiği demokratikleme reformları sebebiyle, kendinden önceki iktidarlardan farklıydı çünkü Türkiye’de demokrasiyi sağ lamlaktām konusunda kararlı oldu ve de en önemlisi Türkiye’nin o zamana kadar kemiklemiş olan ve özellikle de ulusö kavramına dayanan kimliksel değerlerinin yani Türk komüniteryanizminin demokrasi lehine değerime uğrattığı noktalarında olumlu yorumlar olsa da, AKP tarafından öne sürülen demokratikleme reformları, Türkiye’nin kimliksel bir değerime ikalet etmekten çok, bu dönemde bir strateji olarak ortaya konulduğu da zamanla anlaşıyordu. Zira demokratikleme sürecinden geçen Türkiye’nin, bu dönemde hükümete muhalefet gösteren birçok öğrenci, gazeteci, akademisyen, milletvekilinin mahkum edilmesine kahit olmasa AKP’nin demokratikleme reformları halkın sadece belli bir kesime yönelik olarak belli bir amaç için ortaya konulduğunu göstermiş oluyordu. Anladan bu dönemde, Türkiye’nin makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi sağ laması için kaçınılmaz olarak ortaya çıkan demokratikleme reformları Türkiye’nin dış politikasını açısından bir zorunluluk olarak meydana geldiği gibi, aynı zamanda muhalefet tarafından sıkça dile getirildiği gibi, AKP’nin kendi gücünü sağ lamlaktāma stratejisi olarak da ortaya çıkıyordu.¹²⁹³

Sonuç olarak, Türk komüniteryanizminin partikülerist yaklaşımı bu dönemde Türkiye’yi, bir kere daha, Türkiye’nin makro ve mikro yükümlülükleri arasındaki dengeyi bulmaya itiyordu. Türkiye’deki siyasi muhalefet ve kamuoyunun bir kesiminde, AKP’nin uygulamaları Türkiye’nin kendi menfaatleri yani mikro yükümlülükleri aleyhine olduğu yönünde bir kanı oluşmasa da, bu dönemde AKP’nin öncülüğünü yaptığı açışın hıza kaybetmesine ve hatta kapanmasına neden olan faktör oluyor, ve AKP kendini sürdürmek zorunda kalıyordu. Özellikle bu dönemdeki AKP ile ABD arasındaki yakın ilişkiler düşünüldüğünde, AKP’nin kendini sürdürmesini, Türk-Amerikan ilişkilerindeki anlamın Türk komüniteryanizminin Amerikan kozmopolitanizmini sürdürülmesi olduğu fark ediliyordu. Anladan Türk komüniteryanizminin Türkiye’ye dış ve iç politikasında sunduğu ve uluslararası düzenin temel alandığı devamlı unsurları bu dönemde hem hükümetin

¹²⁹³ Bu konu ABD yönetiminin iç yazışma kriptolarında da yer almak ve AKP’nin demokratikleme reformları ülke genelinde ve özellikle de ülkenin güneydoğusunda nasıl algılandığı yönünde analiz yapılmıştır. Bkz. *In Southeast, Desparate Kurdish Voices Blame AKP for Snags in National Unity Project*, Reference ID: 10ANKARA147, Classification: Confidential, 29 Ocak 2010, <http://wikileaks.org/cable/2010/01/10ANKARA147.html> (9 Mart 2014).

i, hem de Türkiye'nin ABD'nin girişimlerini

2003 sonrası dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinde ortaya çıkan ayrılmalar, bir yandan uluslararası toplum nezdinde hakim olan küreselleşmenin hızlanmasıyla karmaşıklaşan düzen-adalet ilişkisi sorunsalını, başka bir ifadeyle uluslararası düzenin adaletin farklı seviyeleriyle bağdaştırılması sorunsalını bir yansıması oluyor; bir diğer yandan da tarafların kimliksel değerlerinin kendilerine verdiği partikülarist/evrenselci yaklaşım farkından kaynaklanıyordu. 2003 krizi ile başlayan dönem ve sonrasında Türkiye ve ABD arasında çıkan anlaşmazlıklar karşısında Türkiye, her ne kadar kendi güvenliği ve menfaatleri için, ABD ile olan ilişkilerinde Amerikan kozmopolitizmini sınırlanma girişimleri sergilese de, bu dönemde Türk komüniteryanizminin Amerikan kozmopolitizmini sınırlanması, 1990'lara oranla çok daha zorlaşmış olduğu fark ediliyordu. Birçok noktada ABD, Türkiye'nin mikro yükümlülüklerine yönelik hareket etmesi karşısında büyük bir engel teşkil ederken, Türkiye, Amerikan kozmopolitizmini sınırlanmanın yolunun, bölgesel gelişmeler karşısında olaylara çok daha fazla müdahil olmaktan geçtiğini fark ediyordu. Bu sebeple Türkiye, her ne kadar Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinden ilk zamanlarda dışlanmak olsa da, kendi çabasıyla bu yapıdan bir parçası haline geliyor, ve hem Bağdat yönetimi hem de KBY ile geliştirdiği ilişkiler ile kendi menfaatlerini korumaya çalışıyordu. Türkiye bu dönemde, aynen 1990'larda olduğu gibi, ABD ile kriz yaratmadan Amerikan kozmopolitizmini sınırlandırmaya çalışıyor, yani "ABD'ye rağmen ABD ile" hareket ediyordu. 2003 sonrası dönemde, Türkiye'nin bölgesel gelişmelere eskiye oranla daha fazla müdahil olarak Amerikan kozmopolitizmini sınırlandırmaya çalışması ise, Türkiye'nin çok daha hassas bir denge izlemesi gerekliliğini ortaya koyuyordu. Söz konusu dengenin kaybı kaçınılmaz olarak Türkiye'nin dış politikasında, Bağdat yönetimiyle yakındır gerginliklerle görüldüğü gibi, krize neden oluyordu. Başka bir ifadeyle bu dönemde Türkiye'nin dış politikasında, 1960'lardan beri uygulanan ve temkinli/ihtiyatlı bir denge politikasını ifade eden partikülarist yaklaşıma belki de eskisinden çok daha fazla şekilde ihtiyaç duyulduğu fark ediliyordu.

Hedley Bull tarafēndan uluslararası toplumun temel, birincil ve evrensel amaçlarına ulakmē saĭ layan davranāĭ örneĭ i olarak tanēnlanan, yokluĭ unda istikrarlē sosyal ilikkilerin kurulamayacaĭ ē öne sürülen ve temel itibariyle de ulusal egemenliĭ e saygē silahlē kuvvet kullanēnēn sēnēlandērmasē ve ahde vefa prensiplerini içeren uluslararası düzen ile ahlaki olarak doĭ ru olan anlamēna gelen adalet kavramē arasēndaki ilikki, Soĭ uk Savakōn sonlanmasēna kadar olan dönemde uluslararası toplumda bir ikilem olarak ortaya çēkmēktē. Zira Bullūn, *The Anarchical Society: A Study of World Politics* isimli çālēmasēnda belirtmik olduĭ u gibi, Soĭ uk Savakōn sonlanmasēna kadar olan dönemde, içinde bulunulan uluslararası toplumda, devletlerin hak ve yükümlölükleri temel alēnasē Bullūn sēnēlandērmasēnda üç seviyede var olan adalet kavramēnē, bu dönemde sadece uluslararası seviyede dikkate alēnasēna neden olmuĭ, buna karkēdēk, insani ve kozmopolitan seviyedeki adalet kavramlarē ise uluslararası toplumda yer bulamamēktē. Bireylerin hak ve yükümlölükleri anlamēna gelen insani adalet ile insanoĭ lunun bir bütün olarak hak ve yükümlölükleri anlamēna gelen kozmopolitan adalet, birbirinin tehdit algēsēnēn merkezinde yer alan ve ideolojik, stratejik bir rekabet içerisinde bulunan iki süper gücün varlē ē ile kēkillenen Soĭ uk Savak kartlarēnda, uluslararası düzenin her iki süpergücün de lehine ya da aleyhine deĭ ikmeyecek kēkilde korunmasē gerekliliĭ i karkēsēnda geri planda kalmēktē.

Soĭ uk Savakōn sona ermekte olduĭ u dönemde gerçekteken bir kriz ise, o zamana kadar uluslararası toplumda hakim olan uluslararası düzenin, insani ve kozmopolitan adaletle ilgili kavramlar karkēsēndaki önceliĭ inin sorgulanmasēna neden olmuĭ, ve uluslararası düzenin devamlēē ēnēn insani ve kozmopolitan adaleti de kapsamāsēndan geçtiĭ ini ortaya koymuktur. Bu kriz Körfez krizidir.

Gerçekten de Irakōn Kuveytā önce ıĭgali ardēndan ise ilhak ettiĭ ini duyurmasēyla başlayan Körfez Krizi, uluslararası toplumda düzen-adalet birlikteliĭ inin gerekliliĭ i konusunda bir farkēndalēk yaratmēk ve en önemlisi de krizin çözüm sürecinde artēk dünya politikaların iki süper güç tarafēndan belirlenmediĭ i, yeni tehdit unsurlarēnēn ortaya çēktē ē dolayēsēyla da güvenlik kavramēnē dönükūme uĭ radē ēbu yeni dönemde, uluslararası düzenle adaletin farklı seviyeleri arasēndaki ikilemin ve/veya gerginliĭ in ortadan kalktē ē yönünde bir inanç oluşturmuktur. Kuvveytān egemenlik hakkēnē elinden alarak uluslararası düzenin olmazsa olmazlarēnē ihlal eden Irak karkēsēnda, uluslararası toplum, BM Güvenlik Konseyi kararlarēnda somutlaĭtē ē gibi, tarihinde ilk kez bu kadar açēk ve kararlē bir kēkilde ortak tutum

uluslararası koalisyon tarafından Kuveyt'ten çıkarılmaktadır. Bu süreçte uluslararası toplum büyük bir uzlaşma sergilemiş, ve bu uzlaşma ile koalisyon kuvvetlerinin müdahalesi sonrasında da, BM Güvenlik Konseyi tarafından Irak'a yönelik olarak alınan kararlarda devam ettirebilmektedir. Bu kararlarla, uluslararası toplum, uluslararası düzenin devamlılığına sağ layabilmek, yani Irak'tan yeniden bir düzen ihlalini gerçekleştirmesini önlemek amacıyla, insani ve kozmopolitan adaleti de dikkate alan bir yaklaşım içerisine girmiş, ve düzenle adalet arasındaki ikilemin ve/veya gerginliğin kalktığı yönündeki inanç bu şekilde uluslararası toplumda varlığını pekiştirmiştir.

Kuramsal düzlemde de Hedley Bull'dan sonra gelen ve kendilerini İngiliz Okulu'nun ikinci jenerasyonu olarak tanımlayanlarca bakıldığında çoğunluğun/dayanışmacı tartışmaların gündeme gelmeye başladığı 1990'lar, bu bakımdan düzen-adalet ilişkisinin yeniden tanımlandığı bir dönem olmuştur. Uluslararası toplumda, uluslararası düzenin mi, yoksa adaletle ilgili fikirlerin mi öncelikli olması gerektiği sorusuna cevap arayan bu tartışmaların devam etmesinde, Körfez krizinde uluslararası düzenin ihlal edilmezliği, krizin çözülmesinden sonra ise uluslararası düzenin devamlılığı için adaleti de kapsaması gerektiği konusunda büyük bir uzlaşma sağlayan uluslararası toplumun, zamanla bu uzlaşmaya kaybetmesi de rol oynamıştır. Gerçekten de 1990'ların devamında, uluslararası toplum tarafından uluslararası düzenin devamlılığı için atılan insani ve kozmopolitan adalet fikirlerini içeren adımların, uluslararası toplumda uzlaşmadan çok ayrılmaya neden olmaya başlaması 1990 senesinde Körfez krizi esnasında ve hemen akabinde uluslararası toplumda hakim olan ve düzenle adalet arasındaki ikilemin ve/veya gerginliğin kalktığı yönündeki inancın bir yansıması olarak ibaret olduğunu göstermektedir. Anlaşılabilir, adalet kavramının, düzen kadar net/objektif bir tanımlanması yapılamaması ve büyük güçler tarafından da çoğunluk zaman bir gerekçe olarak öne sürülmesi, düzen-adalet birlikteliğini zorlatılmak, ve Soğuk Savaş'ın sonlanmakta olduğunu bu geçiş döneminde artık var olmadığına inanılan ikilem, aslında devam etmektedir.

Uluslararası düzenin devamlılığı için, insani ve kozmopolitan adaleti de kapsaması gerektiği konusunda bir farkındalık ve uzlaşma olmasına rağmen, bunun önünde yani hangi araçlarla sağlanacağı uluslararası toplumda özellikle de 11 Eylül sonrasında gelişmelerde büyük bir ayrışma yaratmıştır. Söz konusu ayrılmaların en büyüğü ise 2003 senesinde gerçekleşen Irak kriziyle beraber yaşanmış ve uluslararası toplumda, bu dönemde, adaletle ilgili gerekçelerin öne sürüldüğü Irak işgali kapsamında büyük bir muhalefet meydana

ve kozmopolitan adaletle ilgili gerekçeler sebebiyle
iren bu muhalefet, Irakîaki rejimin devrilmesi sonrasê
dönemde ise, Irakîa egemenliîinin teslim edilmesi ve uluslararası düzenin yeniden tesis
edilmesi gerekliliîi fikrini benimsemiş, ve uluslararası toplum yine dikkate deîer bir uzakê
içerisine girmiştir. Uluslararası toplumun, uluslararası düzenin ihlal edilmezliîi ve/veya ihlal
edilmiş olan bu düzenin bir an evvel yeniden tesis edilmesi gerektiîi noktalarênda oluîturduîu
uzlakê bu dönemde her ne kadar uluslararası toplumun, uluslararası düzenin devamlıêê için
adaletin farklıseviyeleri de kapsamase gerektiîi konusunda bir inanca sahip olsa da, adalet
gerekçesiyle uluslararası düzenin ihlal edilmesi fikrine de karkê çêktêêânê göstermiştir. Zira
ABD tarafêndan Irakîa yönelik müdahalenin gerekçesi olarak öne sürülen adaletin içeriîinin
ne olduîu sorgulanmêttê.

Gerçekten de, Bullûn uluslararası düzen olmadıêênda, istikrarlı sosyal ilişkiler
kurulamayacaîê bu sebeple uluslararası toplumda uluslararası düzenin muhafazasıyla ilgili
fikirlerin öncelikli olmasê gerektiîi ini beyan ettiîi argümanê 2003 sonrasê dönemde Irakîa
meydana gelen istikrarsêzlêk, yakanan iç savak ve bu durumun Irakîân içinde bulunduîu
bölgenin aktörlerinde oluîturduîu nüfuz rekabetiyle doî rulanmêttê. Bu bakêndan Bullûn
Soîuk Savak dönemi kartlarênda ifade etmiş olduîu, düzenin adalet karkêêndaki önceliîi ini
savunduîu argümanêân, Soîuk Savak sonrasê dönemde adaletle ilgili fikirlerin eskisine oranla
daha fazla gündeme gelmesi ve uluslararası düzenin de devamlıêê için gerekli olduîunun
fark edilmesi ile her ne kadar bir meydan okumayla karkêdakmêk olsa da, aslênda geçerliliîi ini
koruduîu görölmektedir. Zira aynen Bullûn da ifade ettiîi gibi, adalet kavramêân
net/objektif bir tanêmêân yapêdamamasêân, bu kavramê gerekçe olarak kullanêlmaya açêk
hale getirdiîi gözlemlenmiştir.

Yukarda bahsedildiîi gibi, düzen ve adalet kavramlarê arasındaki ilişkinin Soîuk
Savak sonrasê dönemde geçirdiîi dönüküm, bu dönemde bu çalêmadaki temel aktör olan
Türkiye ve Türkiyeênin ABD ile ilişkilerinde de merkezi bir rol oynamêttê. Çünkü bu
dönüküm, Türkiye ve ABDênin kurucu prensiplerinin ortaya koyduîu kimliksel deîerlerinin
yeniden araçsallaîêêlmasêna neden olmuştur.

Hatêlanacaîê gibi, ulus, mekruiyet ve barêk üçgeninde açêkladıêêânê Türkiye
Cumhuriyeti kimliîi, temel itibariyle komüniteryen bir iskelete sahip olup, söz konusu
komüniteryanizm ise Türkiyeêye dêk dünya algêênda partikülarist bir yaklakêan sunmaktadê.
Belirli bir kimse ya da grubun, kendisini doîrudan evrensel olduîu savunulan deîer ve

rak içinde bulunan kartlar dahilinde kekillenen bir
artikularizm, Türkiye'yi kuruldu u andan itibaren,

uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç ile kendi menfaatleri arasındaki dengeyi
bulmaya, yani orta yolu aramaya tevik etmiştir. Di er taraftan Türk komüniteryanizmi, ve bu
kimli in Türkiye'ye sundu u partikularist yaklak n, kuruldu u andan itibaren Türkiye'yi,
Bull tarafından uluslararası düzenin olmazsa olmazlar e olarak tan nlanan prensiplere ba l e
k d m a, ve Türkiye, d a politikasında uluslararası düzen ve bu düzen çerçevesinde uluslar n
hak ve yükümlölüklerini dikkate alan uluslararası adalete a l e l e k vermiştir.

Buna kark d a, bireysellik ve evrensellik hatt nda tan nlad i n e z Amerika Birlik
Devletleri kimli i, temel itibariyle kozmopolitan bir iskelete sahip olup, söz konusu
kozmpolitanizm ise ABD'ye d a dünya alg s nda evrenselci bir yaklak n sunmaktadır.
ABD'nin kimli ine ait de i erlerin tüm dünya için geçerli ve hatta gerekli oldu u olarak
tan nlanabilecek bu evrenselcilik, ABD'yi, kuruldu u andan itibaren kendi de i erlerini tüm
dünyaya kabul ettirme aray s nda olmas na neden olmuştur. Bu durum ise, ABD'nin, uluslar n
hak ve yükümlölüklerinden çok, bireylerin ve hatta insano lunun hak ve yükümlölüklerini
öncelikli görmesi sebebiyle, insani ve kozmopolitan adaleti sa l lamak amac y la, Bull
taraf ndan uluslararası düzenin olmazsa olmazlar e olarak tan nlanan prensipler kark s nda,
tutars e k almas na neden olmuştur. Ancak ABD'nin uluslararası düzen kark s ndaki
tutars e l i n e temelinde uluslararası toplumun temelini sarsmak ve/veya bir dünya toplumu
yaratmak olmad i e da bilinmektedir. ABD'nin uluslararası düzen kark s ndaki tutars e l i n e
neden olan insani ve kozmopolitan adalete olan ba l l a i n e, gerçekten de evrensel de i erleri
yans a p yans a mad i n e n büyük bir soru ikareti oldu u bu çal s man n en bak nda ifade
edilmi k, ve çal s ma boyunca, ABD'nin evrenselcili i nin, K giliz Okulu ndaki
dayan m ac d a r n anlad i e ve ifade ettikleri k e k l i y l e bir dayan m ac d e k i ç erip iç ermedi i
sorgulanm a t a.

Türk komüniteryanizmi, Türkiye Cumhuriyeti kuruldu u andan itibaren Amerikan
kozmpolitanizmini s e n l e n d e r m a y a itmik ve Türkiye bu k e k i l d e kendisi aç s ndan uluslararası
toplumda hakim olan norm ve inanç la, ve/veya makro yükümlölükleriyle kendi menfaatleri
arasındaki yani mikro yükümlölükleri arasındaki dengeyi bulmaya çal s m a t a. Türkiye ve
ABD'nin kurucu prensiplerinden yola ç a k a r a k ortaya koydu u umuz Türk komüniteryanizmi,
Amerikan kozmpolitanizmi ve bu kimliklerin taraflara sundu u partikularist ve evrenselci
yaklak nlar, Türkiye ve ABD'yi yukarda bahsedildi i k e k i l d e bir düzen ve adalet anlay a k e
iç erisinde olmalar na neden olurken, söz konusu iç faktörlerden yani tarih, ideoloji, politik

kimliklerin, tarafların dış politikasında etkin olan tek aklarıdır. Dış faktörlerin Türkiye ve ABD'ye biçtiği

rol de, tarafların kimliksel değerlerin nasıl araçsallaştırılacağında belirleyici rol oynamaktadır. Bu bakımdan hatırlanacağı gibi, bu çalışmanın kuramsal bölümünde ileri sürüldüğü üzere, bu çalışmada ele alınan bölümler aşağıya:

- 1- Kimliğin, dış politikada düzen-adalet ikilemi konusundaki tercihleri belirlediği ifade edilmiştir,
- 2- Ancak kimliksel değerlerin araçsallaştırma şeklinin sabit olmadığı ve dış faktörlerin yani uluslararası toplumda meydana gelen değer/olumların kimliklerin araçsallaştırılma şeklinde rol oynadığı belirtilmiştir, bu şekilde de kimliğin dış politikaya etkisinin Wendt'in terminolojisiyle ne sadece iç faktörlerden kaynaklanan kimlikle (tüzel kimlik- *corporate identity*), ne de sadece dış faktörlerin kaynaklanan kimlikle (sosyal kimlik- *social identity*) belirlendiği, ancak her iki faktörün de kimliksel değerlerin araçsallaştırılma şeklinde rol oynadığı gösterilmeye çalışılmış,
- 3- Düzen-adalet ikilemindeki tercihlerin, devletlerin dış politika tercihlerinin belirlenmesinde temel unsur olduğu da ifade edilerek, Türk-Amerikan ilişkilerindeki benzerlik ve ayrımların, Türkiye ve ABD'nin ayrı ayrı uluslararası düzen ve adaletin farklı seviyeleri karşısındaki tutumlarından kaynaklandığı öne sürülmüştür.

Bu bakımdan düzen ve adalet kavramları çerçevesinde Türkiye açısından Türk-Amerikan ilişkilerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkün görünmektedir.

1- Soğuk Savaş sonrası dönemin Soğuk Savaş dönemiyle karşılaştırılarak değerlendirilmesi:

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye açısından Türk-Amerikan ilişkileri incelendiğinde, bu dönemde ilişkilerin, Soğuk Savaş dönemine karşılaştırmalı ayrımlara/ uyumsuzluklara daha açık olduğu görülmüştür. Bu ayrımlardaki temel sebep ise, uluslararası toplum nezdinde düzen-adalet ilişkisinin yeniden tanımlandığı ve bu geçiş döneminde, Türkiye'nin ve ABD'nin kimliksel değerlerinin de değerli kartlar çerçevesinde yeniden araçsallaştırılması olmuştur. Bu dönemde özellikle de Türkiye'nin o zamana kadar sürdürdüğü iyi niyetli tarafsızlık politikasına dayanan bölgesel rolünün, Körfez kriziyle birlikte büyük bir meydan okumayla

nn kimliksel değ erlerinin daha farklı bir şekilde
durur.

Körfez krizi karkesanda uluslararası düzenin bir an evvel eski haline getirilmesi konusunda uluslararası toplumun büyük bir uzaklaşma sergilemesi, Türkiye'nin o zamana kadar partikülarist yaklaşımından kaynaklanan denge unsurunu, artık tarafsızlık politikasıyla sağlamak layamacağı nı göstermiştir. Başka bir ifadeyle, bu durum, Türkiye'nin kimliksel değ erlerinin yeni bir şekilde araçsallaştırılması ve/veya Türkiye'nin partikülarizminin yeniden kekillendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ancak Türkiye'nin 1960'lılardan beri benimsemiş olduğu bölgesel rolün bu şekilde bir meydan okumayla karklaşması ise Türkiye'nin denge arayışını terk ettiğini anlamına gelmemiştir. Zira Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduğu partikülarist yaklaşım, Türkiye'yi her zaman dengeyi bulmaya itmektedir ancak dengeyi bulma şekli Soğ uk Savakın sona ermekte olduğu dönemde değ ikmek zorunda kalmıştır. Gerçekten de Türkiye, Körfez krizi esnasında görüldüğü gibi, bundan sonra içinde bulunduğ u bölgede gerçekleştiren gelişmeler karkesanda, uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç doğ rultusunda taraf tutmaya başlamış, ancak bu taraflağı kendi menfaatlerini dikkate alacak şekilde yan araçlarla dengelemeye çalışmıştır. Bu haliyle Türkiye'nin bölgesel rolü, Soğ uk Savakın sonlanmakta olduğu bu geçiş döneminde somutlaştığı şekliyle nıyi niyetli tarafsızlıktan çok, dengeli taraflağı olarak özetlenebilir.

Buna ek olarak, Türkiye söz konusu dengeli taraflağı politikasıyla, Soğ uk Savak sonrası döneminin değ iken kartları karkesanda, uluslararası düzenle adaletin farklı seviyelerini bağ daktıran bir dış politika sürdürmeye çalışmış, ancak uluslararası düzenin de olmazsa olmazlarından taviz vermemeye gayret göstermiştir. Başka bir ifadeyle Türkiye, insani ve kozmopolitan adaleti, uluslararası düzen çerçevesinde dikkate almaya çalışmış ve bu bakımdan da Soğ uk Savak döneminde sadece uluslararası düzenin olmazsa olmazlarına bağ lı olarak gösteren bölgesel rolünün farklılaştığını göstermiştir. Elbette bu durum Türkiye'nin, uluslararası toplumda hakim olan norm ve inanç kendisini adapte etme gerekliliğ inden kaynaklanmıştır, ancak diğer taraftan Türkiye, kendi menfaatlerini koruduğ una inandığı uluslararası düzenin olmazsa olmazlarına da dikkat ederek, makro ve mikro yükümlölükleri arasındaki dengeyi bulmaya çalışmıştır.

Türkiye'nin bölgesel rolünün Soğ uk Savakın sona ermesiyle beraber bir meydan okumayla karklaşması ve bundan ötürü de Türkiye'nin kimliksel değ erlerinin yeniden araçsallaştırılması gerekliliğini sonucunda Türkiye'nin tarafsızlıktan çıkması zaten bakılabakına,

lar, ve anlakmazlıklar için daha elverişli bir ortamın
rafşzlık, Soğ uk Savak döneminde Türkiye açşından
hem bölge devletlerine karkē hem de ABD ve SSCBōye karkē koruyucu bir zāh iklevi
görmüktü. Bölgesel gelişmelere müdahil olmak ve taraf olmak ise baklē bakāna yeni riskler
anlamāna gelmiştir. Ancak daha önce de ifade edildiğ i gibi, Türkiyeōnin tarafsızlığ a dayalē
olan bölgesel rolünün Soğ uk Savak sonrasēdönemde dengeli taraflığ a dönükmesi, Türkiyeōnin
uluslararasıtoplumda hakim olan norm ve inançla kendi menfaatleri arasındaki dengeyi, yani
makro ve mikro yükümlölükleri arasındaki dengeyi ve/veya orta yolu bulmasē açşından bir
zorunluluk olarak ortaya çēkmēttē. Soğ uk Savak sonrasēdönemde söz konusu dengeyi bulmak
ise anlakēddē gibi artēk çok daha zor ve riskli bir politikayla mümkün olabilmektedir. Bu
politikanē zorluğ u ve beraberinde getirdiğ i riskler, Körfez Savakē ve Irak Savakē örneklerinde
kēsaca görülmük, Türk-Amerikan ilişkilerinde yarattığ ē ayrāma/uzlakmazlıklar ve hatta 2003
sonrasē çatāmlarla da iyice somutlakmēttē. Türkiyeōnin ñdengeli taraflıkkō politikasēyla
bölgesel gelişmelere Soğ uk Savak dönemine oranla çok daha fazla müdahil olmasē ABD ile
yakanan anlakmazlıklarda önemli rol oynamēttē.

Soğ uk Savak sonrasē dönemde Türkiye ve ABD arasındaki ayrāmalarē sadece
Türkiyeōnin ñdengeli taraflıkkō politikasēna bağ lamak ise eksik bir açıklama olacaktır.
Gerçekten de bu yeni dönemde, ABDōnin Soğ uk Savak dönemine kēyasla dünya üzerinde çok
daha kendini hissettiren bir hakimiyete sahip olma gayreti, ilişkilerdeki ayrāmalarēn
temelindeki bir diğ er önemli sebep olarak ortaya çēkmēttē. Hatēlanacağ ē üzere, Soğ uk Savak
döneminde ABDōnin evrenselci yaklakēmē evrensel ahlak değ erlerine değ il de doğ u-batē
ikilemine dayalēydē ABD, dünya üzerindeki iki süpergüçten biriydi. Soğ uk Savak sonrasē
dönemde ise kendisini dengeleyecek ikinci bir süpergücün olmamasē sebebiyle ABDōnin bu
dönemdeki evrenselci yaklakēmēnē, bu defa gerçekten de kendi kimliğ inde olduğ u gibi
evrensel ahlak değ erlerine dayanmasē beklenebilirdi. Ancak Soğ uk Savak döneminde doğ u-
batē ikilemine dayanan bu evrenselcilik, yeni dönemde ABDōnin yanēndakiler-karkēşēndakiler
(iyiler-kötüler) ikilemine dönükmük ve ABD, Soğ uk Savak sonrasē dönemde de kendi
kimliğ indeki evrensel ahlaki değ erlere dayanan, bir yaklakēna sahip olamamēttē. Bakka bir
ifadeyle ABDōnin evrenselcilik i gerçek anlamda bir dayanāmacēkk içermememektir. Zira
böyle bir evrenselci yaklakēm, düzenden çok ñadaletō dayalē bir yaklakēm olurdu. Ancak
ABDōnin adalet söyleminin /gerekçesinin sadece bazē kartlarda ve bazē ülkeler için geçerli
olmasē yani ABDōnin seçicilik i, ABDōnin kimliksel değ erlerinin dāk politikasēna
yansēmasēnē bu dönemde daha fazla güçlük arz ettiğ ini göstermiş ve ABDōnin kendi

bir uluslararası düzen arayışında olduğunu ortaya ABD'nin küresel bir güç olmasıyla dezavantajları nedeniyle göstermiştir. ABD'nin kimliği ini açıklarken kullandığı siyah/beyaz algısı gerçek anlamda adalet, insan hakları gibi evrensel değerlere sahip olanlar ve olmayanlar arasındaki bir ayrışma dayanmamış, ABD'nin menfaatlerine hizmet edenler ve etmeyenler ya da yukarıda da ifade edildiği gibi ABD'nin yanındaki-karşılarındakiler ayrışma dayanmamıştır. Soğuk Savak sonrası dönemde ABD'nin bu algısıyla, SSCB gibi bir karşı kuvvetçe dengelenememik olması da, daha önce ifade edildiği gibi ABD'yi dünya üzerinde daha fazla hakim olma arayışına itmeye ve ABD eskisine oranla çok daha fazla uluslararası gelişmeleri kısıltıya getirmeye sebep olmuştur. ABD, SSCB'nin olmadığı ve kendisine ek herhangi bir diğer gücün de var olmadığı bu dünyada, tek küresel güç olmasıyla sorumlulukları ve kaçınılmaz sonuçlarıyla bu şekilde karşılamıştır. Dolayısıyla Soğuk Savak sonrası dönemde, hem Türkiye'nin hem de ABD'nin kimliksel değerlerinin ne şekilde araçsallaştırıldığı bu dönemki ilişkilerde yaşanan ayrımların (1990'daki uzlaşmazlıklar ve 2003 sonrasındaki çatışmalar olmak üzere) temelinde bulunmaktadır. Soğuk Savak döneminde nötrleşme politikasına dayalı olan Türkiye'nin partikülerist yaklaşımı ile doğu-batı ikilemine dayanan ABD'nin evrenselci yaklaşımı SSCB'nin var olduğu bir dünyada ortak bir paydada buluşabilirken; Soğuk Savak sonrasında Türkiye'nin dengeli taraflı politikasına dayalı partikülerist yaklaşımıyla, ABD'nin yanındaki-karşılarındakiler ayrışma dayalı evrenselci yaklaşımı için bu ortak paydayı bulmak çok daha zorlanmıştır.

Soğuk Savak sonrası dönemde de esasında Türkiye'nin de ABD'nin de dış politikalarıyla merkezine uluslararası düzeni koymalarına rağmen, çeşitli ayrımlar ve hatta çatışmalar yaşamaları Türkiye'nin uluslararası düzeni uluslararası toplumun temel, evrensel ve birincil amaçlarına hizmet eden bir davranış örneği olarak görmesine karşılık, ABD'nin uluslararası düzeni kendi doğruları ve değerleri çerçevesinde bir düzen olarak görmesinden kaynaklanmıştır. Bu durum ise, hem Türkiye ve ABD'nin daha önce de açıklandığı gibi kimliksel farklılıklarından, yani partikülerist/evrenselci yaklaşım farklılığından, hem de tarafların küresel ve bölgesel güç olma farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Türkiye, Soğuk Savak sonrası dönemde Soğuk Savak dönemindeki temel müttefiki ABD'nin, nasıl bir uluslararası düzen arayışında olduğunu dair derin kûphe ve endikelere kapılmak, ancak bu kûphe ve endikelere rağmen de ABD ile ilişkilerini devam ettirmeye çalışmıştır. Soğuk Savak sonrası dönemde Türk komüniteryanizmi aynen tarihte olduğu gibi Amerikan

terlandemaya çalarak ikili ilişkileri yürütme gayreti

Dolayısıyla Soğuk Savak sonrası dönemde Türkiye ve ABD arasındaki ayrımlar aslında uluslararası toplumda hakim olan sorunsalın bir yansıması olarak nitelendirmek mümkün görünmektedir. Bu dönemde küreselleşmenin çok daha hissedilir hale gelmesi, sadece devletlerin hak ve yükümlülüklerinin değil (uluslararası adalet), ancak devletin alt ve üst seviyelerindeki aktörlerin de hak ve yükümlülüklerinin dikkate alınması gerektiği yönünde bir ihtiyacın doğmasına (insani ve kozmopolitan adalet) neden olmak ve daha önce de ifade edildiği gibi, uluslararası düzenin devamlılığı için, uluslararası düzenin sadece uluslararası adaleti değil, insani ve kozmopolitan adaleti de kapsamasından geçtiği yönünde bir farkındalık ortaya çıkmıştır. Farklı seviyelerdeki aktörlerin adaletle ilgili taleplerinin ek zamanlı olarak dikkate alınması gerekliliği ise, Körfez krizi ve Irak krizi süreçlerinde gördüğümüz gibi bu zorlukları göstermiş ve bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan ayrımlar da temel olarak bu zorluklardan kaynaklanmıştır. Bu dönemde uluslararası toplumun, uluslararası düzenin, adaletle ilgili fikirleri de kapsamı gerektiği yönündeki farkındalığına rağmen,

- 1- Hem uluslararası düzenin insani ve kozmopolitan adaletle, hem de adaletin farklı seviyeleri arasında gerginlik olması sebebiyle düzenle adaletin birbirleriyle çatılmadan ne ölçüde bağdaştırılabileceği,
- 2- Genel olarak adalet kavramının içeriği hakkında da belli bir uzaklaşma olmaması gibi sorunsallarla karşılaşmaktadır.

Gerçekten de bu dönemde Türkiye açısından Türk-Amerikan ilişkileri incelendiğinde, bir yandan düzen ve adaletin nasıl yani hangi araçlarla bağdaştırılması gerektiği konusunda, bir diğer yandan da adaletin içeriğinin ne olduğunu konusunda önemli ayrımlar olduğu fark edilmiştir. Görülen odur ki Soğuk Savakın sona ermesiyle beraber adaletle ilgili fikirlerin eskisine oranla daha fazla gündeme gelmesi, Türk-Amerikan ilişkilerinde de eskisine oranla daha fazla ayrılma noktası oluşmasına neden olmak ve bunun da ötesinde, Türkiye açısından Türk-Amerikan ilişkilerinin de eskisine oranla çok daha fazla endike ve küpheyle değerlendirilmesine neden olmuştur.

sonrasē dönemin kendi içinde değ erlendirilmesi
(sonrasē arasēnda kēyaslama):

Soğ uk Savak sonrası dönemde Türk-Amerikan ilişkileri bir bütün olarak incelendiğ inde, Irak Savakē ile başlayan dönemin esasen Körfez Savakē sonrası dönemin bir nevi devamē niteliğ inde olduğ u çünkü bu iki dönem arasēnda önemli benzerlikler olduğ u fark edilmektedir. Gerçekten de, hem 1990'lar hem de 2003 sonrası dönemde Türkiye'nin Irak'a yönelik birçok ayaktan olukān ve tarafsızlığ ın terk edildiğ i aktif yaklakēnē ABD'nin SSCB'nin olmadığ ı bir dünyada tek küresel güç olmasēndan kaynaklanan sorumluluklarē ve hakimiyet kurma arayēlarē bunun yanēda uluslararası toplumda düzen ve adalet ilişkisinin yeniden tanēnlanmasē sonucu ortaya ç ıkan yeni sorunsallar ve Türkiye ve ABD'nin önemli noktalarda ayrēkma içinde olmalarē 1990'larla 2003 sonrası dönem arasēndaki en önemli benzerlikleri tekil etmektedir. Böyle olmakla birlikte, Türk-Amerikan ilişkileri aç ısından 2003 sonrası'nın 1990'lardan en önemli farklı ise, Irak krizinin ele alēndığ ı bölümünde ifade edildiğ i gibi, Türkiye ve ABD arasēnda 1990'lardaki ayrēkma/uzlakmazlığ ın 2003 senesi itibariyle tam bir çatēlmaya dönükmük olmasēdır.

Gerçekten de 1990'larda Körfez krizi akabindeki müdahale sonrası'nın ele alēndığ ı bölümünde ifade edildiğ i gibi, bu dönemde Türk-Amerikan ilişkileri özellikle de tercih ettikleri araçlar konusunda önemli ayrēkmalara tanēklēk etmiştir: ekonomik yaptērēmler ya da Aralık 1998'de ABD'nin Irak bombardēmanēnda bu farklılıklar kendini göstermiştir. Türkiye bu dönemde, Kuzey Irak'a operasyon düzenlemesi gibi, kendi menfaatine yönelik yükümlölüklerini gerçekleşt irirken, bu durum ABD Kongresi'nde sert şekilde eleştirilse de, ABD yönetimi bu operasyonlarē engelleyici bir tutum almamıştır. Türkiye'nin tehdit alg ısının merkezinde bulunan PKK'yē terör örgütü ilan eden ABD, aynı zamanda PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasēna da bu dönemde yardımcı olmuştur. Oysa ki 2003 sonrası dönemde Türkiye aç ısından Türk-Amerikan ilişkilerinde çok ciddi bir güven bunalım ının meydana gelmesinin en temel nedeni, ABD'nin Türkiye'nin kendi menfaatlerine yönelik yükümlölüklerini gerçekleşt irirkenki engelleyici tutumu olmuştur. Bundaki en büyük sebep ise, ABD'nin tek taraflı bir kararla uluslararası düzeni aç ık bir şekilde ihlal ederek Irak'ı iş gal etmesi ve artık bölgenin dēkēndan müdahale eden değ il, bölgenin içindeki bir aktör haline gelmesidir.

Bu dönemde ABD'nin uluslararası düzeni bariz şekilde ihlal edebilmesi ise elbette 11 Eylül sonrası'nın ortamıyla açıklanabilir: 11 Eylül sonrası'nda olukān ortam, bu zamana

ve çıkarlar yada söylem ve eylem arasındaki gelgit) kendi kimliğini içinde çelişki taşıyan ABD'nin bu çelişkinin iyice belirginleşmesine neden olmuş, ABD bu dönemde, kendi kendisiyle çelikir hale gelmiştir. ABD'nin uluslararası düzenin devamlılığına sağlamak amacıyla kozmopolitan ve insani adalet gerekçeleriyle bozduğu uluslararası düzen, ne ABD'nin tam olarak istediği düzeni kurabilmiş, ne de Irak'taki adaleti sağlayabilmiştir. Hudson'un da ifade ettiği gibi ABD bu dönemde üstün askeri kapasitesi sayesinde bölgesel güvenliğin tek mimarı olabileceğini düşünmüş ancak bu düşünce temel itibarıyla bölgesel güvenlikle ilgili yerel fikirleri görmezden geldiğinden ötürü başarısız olmuştur.¹²⁹⁴ Böylece ABD tek taraflı uygulanan askeri gücün politika amaçları elde etmedeki yetersizliğini gerçeğiyle karşılamak ve Irak'ta karışıklığı en büyük tehdit, kendi eylemlerinin neden olduğu sonuçlar, kendi ılgaliyle yarattığı istikrarsızlık olmuştur. 11 Eylül sonrasında ABD için en büyük tehdit, aslında ironik bir biçimde yine ABD'nin kendisi olmuştur. Diğer taraftan 11 Eylül sonrasında ortam ABD'nin olayları ve durumları tahsilatı için elimini çok daha yoğunlaştırmasına neden olarak, ABD'nin evrenselci yaklaşımını, evrensel ahlaki değerlere dayanan gerçek ABD kimliğinden tamamen yabancıklaşmasına neden olmuş ve bu dönemde ABD'nin evrenselciliği, İngiliz Okulu'nun ikinci jenerasyonu tarafından dile getirilen dayanılmazlıktan son derece uzak bir mahiyet sergilemiştir.

2003 ve sonrasında birkaç senede, 11 Eylül olayları ABD'nin kimliksel değerlerinin tek taraflı ve önleyicilik unsurları çerçevesinde yeniden araçsallaştırılması ve bunun sonucunda da ABD dış politikasında yarattığı kayma sebebiyle Türkiye açısından Türk-Amerikan ilişkilerinin daha fazla küphe ve endişeyle değerlendirilmesi, Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerin kopması anlamına ise gelmemiştir. Gerçekten de ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin Irak müdahalesi sonrasında uluslararası düzenin, Irak'ta egemenliğin teslim edilerek yeniden tesis edilmesi sürecinde, Türkiye ve ABD birçok alanda beraber çalışarak, yanyana gelebilmek ve her iki aktör de 2003 ve hemen akabinde yaşanan güven bunalımına aralarındaki öncelik farkına rağmen, akmaya çalışmışlardır.

2003 senesinde Türk-Amerikan ilişkilerinde Irak krizinin bakılmasıyla tetiklenen güven bunalımına rağmen, ilerleyen senelerde bu bunalımın aşılabileceğinin, diplomatik ve akademik çevrelerin bir bölümünde, Türkiye'de 2002 senesinden bu yana iktidarda olan

¹²⁹⁴ Michael C. Hudson, "Pax Americana in the Middle East: Promises and Pitfalls", Christian-Peter Hanelt, Giacomo Luciani, Felix Neugart (Eds), **Regime Change in Iraq: The Transatlantic and Regional Dimensions** içinde (9-22), San Domenico di Fiesole (Italy) : Bertelsmann Foundation, 2004, s.16.

2002 senesinde AKP'nin iktidara gelmesi, 2003 senesinde ise Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesi sonucunda, 2003 sonrasında Türkiye'nin yeni bir dış politika anlayış benimsediği ve Irak'a yönelik çok ayaklı yaklaşımın da bu çerçevede okunması gerektiğini öne süren bu değerlendirmeler, Türkiye'nin 2003 sonrasında Irak'da ilgili gelişmelere daha fazla müdahil olmasının temel amacının Türkiye'nin kendi menfaatlerini bu şekilde sağlayabileceğine inanması olarak ifade etmeleri sebebiyle, bu çalışmadaki temel fikri desteklemektedir. Ancak söz konusu değerlendirmeler, Türkiye'nin 2003 sonrasında Irak'da ilgili gelişmelere daha fazla müdahil olmasının sebebinin temel itibarıyla AKP iktidarı ve onun iç ve dış politikadaki değişime odaklı ajandasından kaynaklandığını ifade ederek de, eksik bir tespitte bulunmaktadırlar. Gerçekten de 2003 sonrasında Türkiye'nin dış politikasında AKP'den kaynaklanan nedenleri görmezden gelmek ne derece eksik bir yaklaşım ise, bu nedenleri fazlasıyla ön plana çıkarmak ve hatta Türkiye'nin çok ayaklı Irak yaklaşımındaki neredeyse tek neden olarak görmek, Türkiye'nin kurulduğu andan itibaren dış politikasında var olan devamlı dış unsurları görmezden gelmek anlamına gelmektedir.¹²⁹⁶

Bu çalēmanēn en bakēndan itibaren ifade edildiē i gibi, Tērk komēniteryanizmi olarak ōzetlenen Tērkiyeēnin kimliksel deēerleri, Tērkiyeēye dēk dēnya algēēnda partikēlarist bir yaklakēn sunmuk, bu ise Tērkiyeēnin uluslararasıtoplumda hakim olan norm ve inançla kendi menfaatleri arasındaki dengeyi bulmasēna neden olmuştur. Soēuk Savakēn baklamasē ya da

¹²⁹⁶ Örnej in kıaban Kardađ, 2003 sonrasē dōnemde Tūrkiyeēnin aktif politikalarēnēn, yeni bir durum olmadıđ ēnē bunun Tūrkiyeēnin Sođ uk Savak sonrasē dōnemde zaman zaman benimseđiđ i bir yaklakēnēn devamē olduđ unu ifade etmektedir. Kardađa göre, Tūrkiye Sođ uk Savakēn sona ermesiyle beraber özellikle de SSCBēn sona ermesiyle Balkanlar ve Orta Asyaēda aktif bir politika benimsemikti. 2003 sonrasē dōnemde ise bu aktiflik daha çok Ortadođ uōya kaymēktē. Ayraēa Kardađa göre, 2003 sonrasē Tūrkiyeēnin dēk politikasē önceki uygulamalēndan bir kopuktan çok, önceki uygulamalarla devamlēk arz etmektedir. Bkz. kıaban Kardađ, "Turkey: Redrawing The Middle East Map or Building Sandcastles?"ē, **Middle East Policy**, Vol.17, No.1, Bahar 2010, ss. 115-136.

Daha önce de ifade edildiği gibi bu dönemde ABD'nin Irak işgali ve sonrasında meydana gelen gelişmeler, Türkiye'nin dış politikasında büyük çökmezler yaratarak, Türkiye açısından kaçınılmaz şekilde çok ayaklı bir Irak yaklaşımı getirmiştir. Türkiye bir yandan, 1990'lar boyunca uyguladığı gibi KBY ve Ba'at hükümetiyle, birbirlerini dengeyen ve her birine karşı da tevkil edici ve caydırıcı unsurlar içeren bir yaklaşım benimsemiş, bir diğer yandan da 1990'lardan daha farklı olarak kendi içinde yoğun bir demokratikleşme süreci gerçekleştirmeye başlamıştır. Bir yandan ABD'nin Irak'a yönelik müdahalesi sonrasında Irak'ta meydana gelen karmaşıklık, diğer yandan Türkiye'nin bu dönemde Avrupa Birliği ile müzakerelerinin de başlaması söz konusu üçüncü ayağı yani demokratikleşme reformlarını Türkiye açısından kaçınılmaz hale getirmiştir. Türkiye açısından 2003 sonrasında dönemde dış politikasında uluslararası düzenle, adaletin insani ve kozmopoliten seviyelerini başlatmak bir zorunluluğa dönüşmüştür çünkü askeri gücün politik amaçları elde etmedeki yetersizliği

AKP'nin karkadaktē bu çakmazlar ve zorunluluklar i partinin iktidarda olmasē durumunda da, o partinin AKP ile benzer kekilde davranmak zorunda kalacaē ēē dükünmek yanlāk olmayacaktē. Zira Türk komüniteryanizminin yeni kartlara adapte olma ve uluslararası toplumda hakim olan norm ve inançla kendi mefaatleri arasēdaki dengeyi bulma eē ilimi, 2003 sonrasē dönemde kendini, Türkiye'nin Kuzey Irak ve Baē dat hükümeti ile ayrē ayrē kurulan ilikkiler ile Türkiye'de iç politikada gerçekleştirilen demokratikleme reformlarē olarak belirtilen üç ayaklē bir Irak yaklakēmēyla göstermiktir.

Bu bakēndan AKP hükümetinin, 1990'dardaki koalisyon hükümetleriyle kēyaslandē ēnda ortaya koyduē u en temel fark, hem iç hem de dēk politikasēnda adaletle ilgili fikirleri yoē unlastēmasē olmuē, bu durum ise daha önce de ifade edildē i gibi Türkiye açēından kaçēnēmaz olarak ortaya çakmāk ve Türkiye'nin dēk politikasē bakēmēndan da büyük oranda bir devamlēē a ikaret etmiktir. Ancak AKP'nin 2003 sonrasē dönemde adaletle ilgili fikirleri hem iç hem dēk politikasēnda 1990'dara oranla çok daha yoē un kekilde gündeme getirmesi, bir dē er taraftan da AKP'nin bu dönemde kendi gücünü konsolide etmesinin bir aracē olarak da deē erlendirilmelidir. Zira Irak Savakēnē ele alēndē ē bölümün sonucunda da ifade edildē i gibi, AKP hükümetinin bu dönemde özellikle de kendi iç politikasēnda insani adaletle ilgili fikirleri gündeme getirmesi, o zamana kadar büyük oranda Kürt milliyetçiliē i üzerinden politika sürdüren partilere oy veren Kürt kökenli vatandaşlarē, AKP'ye yönelmesi için elverikli kokullarēsaē lamēktē. Bunun bir uzantēē olarak, AKP hükümetinin bir dē er farkē ise, üst üste kazandē ē seçimler sonucunda AKP'nin elde ettiē i mekruiyet sayesinde eriktē i özgüven ve bu özgüvenin zaman zaman hükümet-devlet ayrēkmasē olarak nitelendirilen durumlara neden olmasēdē. Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduē u partikularist yaklakēna en çok ihtiyaç duyulduē u bir dönemde, Türkiye'nin ne denli temkinli olmasē gerektē i, son dönemlerde Türkiye'nin Baē dat hükümetiyle yakadē ē gerginliklerde kendini göstermiē, ve Türkiye açēından hem tekvik edici hem de caydēēē unsurlar içeren bir denge politikasēnē ne denli elzem olduē unu ortaya koymuktur.

Dē er taraftan Türk komüniteryanizminin Türkiye'ye sunduē u partikularist yaklakēnē devamlēē ē sadece Türkiye açēından deē il, ancak ABD tarafēndan da bir

¹²⁹⁷ Kaldē ki 1999-2002 yēlarē arasēnda Türkiye'de iktidarda olan sol-saē kanatlarē harmanlayan DSP-MHP-ANAP koalisyonu döneminde de AB'ye uyum süreci reformlarēnē gerçekleştirilmesine badanmēktē Hugh Pope'a göre, AKP'nin bu dönemin akabinde iktidara gelmesi, kartlarē AKP'nin hēzla bakarē elde etmesine olanacak saē ladē ēē gösteriyordu. Bkz. Hugh Pope, nPax Ottomana?ò, **Foreign Affairs**, Vol.89, No.6, Kasēm/Aralāk 2010, ss.161-171.

Partikularizmin silikleme eğilimi gösterdiği dönemlerde, Türkiye gibi Türkiye nasđ ki ABD'nin uyarđarına maruz kaldaysa, bu satarlar yazddđđ dönemde de Türkiye'nin KBY ile olan ilikkilerini, Bağ dat hükümetiyle olan ilikkilerini germe derecesinde ilerletmesi, Türkiye'nin ABD tarafından elektrilmesine neden olmaktadır. Konik bir kekilde, Türkiye'nin partikularist yaklakemē her ne kadar Türkiye'yi Amerikan kozmopolitanizmini sēālandēmaya itse de ve bu durum Türkiye'nin ABD ile ayrıkmalar/uzlakmazlđklar yakamasına neden olsa da, aslında Türkiye'nin dengeye dayalē partikularist yaklakemē ABD tarafından da gerekli görülmektedir çünkü ABD, ancak denge politikasē sürdüren bir Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgede bir istikrar unsuru olabileceğini farkēdadē.

Sonuç olarak Soğuk Savak sonrasē dönemde küreselleme sürecinin hēzlanmasēyla, güvenlik, adalet, düzen kavramlarē arasēdaki kakēklē bađēmlēđk, ve kavramlarē çok boyutluluğu hem Türkiye'nin kimliksel değerlerini nasđ araçsallaktēracāđē belirlemesini zorlaktēmēk (ñdengeli taraflēđkō politikasēñ zorluğu), hem de Türkiye açsēndan Türk-Amerikan ilikkilerinin baklē bakēna çok daha zorlakmasēna, küphe ve endikelerle dolmasēna neden olmuştur. Türkiye ve ABD arasēnda hem kimliksel değerlerinden hem de taraflarē küresel güç/bölgesel güç farklēđēñdan kaynaklanan tehdit algēdarēndaki öncelik farkē ve bu sebeple ortaya çēkan tercih ettikleri araç farkē Türkiye ve ABD'nin ortak bir paydada birlekmelerini iyice zorlaktēmētē. Ancak bu zorlakma, ilikkilerin temelli olarak zayēlmasē veya kopmasē anlamēna gelmemektedir. Zira hem Türkiye hem ABD, dēk politikalarēnda uluslararası düzenin muhafazasēñ öncelikli görmekte, ancak bu düzenin kimin düzeni olduğu ve düzenin devamlēđēñ da nasđ sađlanmasē gerektiği konusunda ayrıkmaktadēlar. Böyle de olsa, hem Körfez hem de Irak krizleri aracēđēyla gördüğümüz gibi Türkiye, kendi menfaatleri için ABD'ye ihtiyaç duymaktadır. Bu durum ise, Türkiye açsēndan ñABD'ye rağmen ABD ile ñhareket etmek anlamēna gelmektedir.

Kitaplar

- Abdulghani, J. M. **Iraq&Iran: The Years of Crisis**. London: Croom Helm, 1984.
- Ahmad, Feroz. **Modern Türkiye'nin Oluşumu**. Yavuz Alogan (çev.). İstanbul: Doruk Yayınları 2002.
- Ahmad, Feroz. **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**. Sedat Cem Karadeli (çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2007.
- Akkin, Apdulahat. **Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri: Orta Doğu Meseleleri**. İstanbul: İsmail Akgün Matbaacılık, 1959.
- Akkin, Aptulahat. **Soğuk Harp**. İstanbul: Yeni Savak Matbaası 1960.
- Akkin, Aptulahat. **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basın Evi, 1991.
- Akkin, Sina (Ed.). **Çağdaş Türkiye 1908-1980**. İstanbul: Cem Yayınevi, 2002.
- Albright, Madeleine. **Madam Secretary**. New York: Miramax Books, 2003.
- Allison, Robert. **Amerikan Devrimi**. Uygur Kocabaşoğlu (çev.). İstanbul: Ketikim Yayınları 2012.
- Ambrose, Stephen E. **Dünyaya Açılan: 1938'den Günümüze Amerikan Dış Politikası**. Ruhican Tul (çev.). Ankara: Dış Politika Enstitüsü, 1992.
- Anderson, Kai, Andrew Hurrell (Ed.). **Hedley Bull on International on International Politics**. Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2000.
- Angoulvent, Anne-Laure. **Hobbes et la Morale Politique**. Paris: Presses Universitaires de France, 1994.
- Armaoğlu, Fahir (drl.). **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basınevi, 1991.
- Assiri, Abdul-Reda. **Kuwait's Foreign Policy: City-State in World Politics**. Boulder, Colorado: Westview, 1990.
- Ataöv, Türkkaya. **Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu**. Ankara: Doğan Yayınevi, 1968.
- Atatürk, Gazi Mustafa Kemal. **Nutuk**. Nur Ardaçoç (Günümüz Türkçesine uyarlayan). Sabah, 1990.
- Avineri, Shlomo, Avner de Shalit. **Communitarianism and Individualism**. Oxford: Oxford University Press, 1992.

- Aykan, Mahmut Bali. **Turkey's Role in the Organization of the Islamic Conference: 1960-1992**. New York: Vantage Press, 1994.
- Aykan, Mahmut Bali. **Türkiye'nin Kuveyt krizi politikası 1998 Yılından Geriye Dönük Bir Değerlendirme**. Ankara : Dış Politika Enstitüsü, 1998.
- Ayman, Gülden (Der.), **Irak Açmazı Türkiye Açısından Temel Parametreler**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi- TÜSKAD Dış Politika Forumu, 2008.
- Baker III, James A. **The Politics of Diplomacy**. New York: G.P.Putnam's Sons, 1995.
- Balbay, Mustafa. **Irak Bataklığında Türk-Amerikan ilişkileri**. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları 2011.
- Baram, Philip J. **The Department of State in the Middle East 1919-1945**. The USA: University of Pennsylvania Publications, 1978.
- Bard, Mitchell Geoffrey. **The Water's Edge and Beyond**. New Brunswick: Transactions Publishers, 1991.
- Barry, Brian. **Theories of Justice**. Berkeley: University of California Press, 1989.
- Barry, Brian. **Justice as Impartiality**. New York: Oxford University Press, 1995.
- Bakbuğ , İlker. **Terör Örgütlerinin Sonu**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011.
- Battle, Joyce (Ed.). **Shaking hands with Saddam Hussein: The U.S. Tilt toward Iraq, 1980-1984**. (National Security Archive Electronic Briefing Book, No.82), 25 şubat 2003, <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB82/index.htm>
- Bayur, Hikmet. **Atatürk: Hayatı ve Eseri**. Ankara: Güven Basınevi, 1970.
- Bayur, Hikmet. **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basınevi, 1973.
- Beitz, Charles R. **Political Theory and International Relations**. Princeton: Princeton University Press, 1999.
- Bellamy, Alex (Ed.). **International Society and Its Critics**. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Berkes, Niyazi. **Atatürk ve Devrimler**. İstanbul: Adam Yayıncılık, 1982.
- Berkes, Niyazi. **Türkiye'de Çarpışmalar**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2003.
- Bila, Fikret. **Sivil darbe girişimi ve Ankara'da Irak savaşları** Ankara: Ümit Yayınları 2003.
- Birand, Mehmet Ali. **Apo ve PKK**. İstanbul: Milliyet Yayınları 1992.

chmann. **Perpetual Peace: Essays on Kant's**
 ge: MIT Press, 1997.

- Booth, Ken, Steve Smith (Ed.). **International Relations Theory Today**. Cambridge: Polity Press, 1995.
- Bozdağ lı, Yücel. **Turkish Foreign Policy and Turkish Identity**. London: Routledge, 2003.
- Bölükbağ, Deniz. **1 Mart Vakası** İstanbul: Doğan Kitap, 2008.
- Bremer III, Paul. **My Year in Iraq: the Struggle to Build a Future of Hope**. New York: Simon & Shuster, 2006.
- Brown, Chris. **International Relations Theory: New Normative Approaches**. Oxford: Columbia University Press, 1992.
- Brown, Chris. **Political Judgement in International Political Theory: Selected Essays**. Oxon: Routledge, 2010.
- Bruzonsky, Mark A. (Ed.). **The Middle East: U.S. Policy, Israel, Oil, and the Arabs**. Washington D.C.: Congressional Quarterly, 1977.
- Brzezinski, Zbigniew. **Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser 1977-1981**. New York: Farrar.Straus.Giroux, 1983.
- Bull, Hedley (Ed.). **Intervention in World Politics**. Oxford: Clarendon Press, 1984.
- Bull, Hedley, Benedict Kingsbury, Adam Roberts (Ed.). **Hugo Grotius and International Relations**. Oxford: Clarendon Press, 1990.
- Bull, Hedley. **The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics**. Basingstoke: Macmillan Press, 1995.
- Burchill, Scott (Ed.). **Theories of International Relations**. New York: Palgrave MacMillan, 2001.
- Burton, John. **World Society**. Cambridge: Cambridge University Press, 1972.
- Bush, George, Brent Scowcroft. **A World Transformed**. New York: Knopf, 1998.
- Bush, George W. **Decision Points**. New York: Crown Publishers, 2010.
- Butterfield, Herbert, Martin Wight (Ed.). **Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Relations**. London: George Allen & Unwin Ltd, 1966.
- Buzan, Barry. **People, State and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era**. New York: Harvester Wheatsheaf, 1991.
- Buzan, Barry, Richard Little. **International Systems in World History: Remaking the study of International Relations**. Oxford: Oxford University Press, 2000.

World Society? English School Theory and the
tion. Cambridge: Cambridge University Press. 2004.

Charillon, Frédéric (Ed.). **Politique Etrangere: Nouveaux Regards.** Paris: Presses de Sciences-Po, 2002.

Clark, Ian. **Globalization and Fragmentation: International Relations in the Twentieth Century,** Oxford: Oxford University Press, 1997.

Cockburn, Andrew, Leslie Cockburn. **Dangerous Liaison: the Inside Story of the U.S.-Israeli Covert Relationship.** London: Bodley Head Publications, 1991.

Cordesman, Anthony H. **The Iran-Iraq War And Western Security 1984-1987: Strategic Implications and Policy Options.** London: Jane's Publishing, London, 1987.

Creed, Pamela. **Ethics, Norms and the Narratives of War: Creating and Encountering the Enemy Other.** New York: Routledge, 2013.

Çelik, Edip. **100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi.** İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969.

Davison, Andrew. **Conquering Hearts and Minds: The American War Ideology in the Persian / Arabian Gulf, 1990-2003.** İstanbul: Bilgi University Press, 2005.

Davutoğlu, Ahmet. **Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası üzerine konuşmalar.** İstanbul: Küre Yayınları 2013.

DeNovo, John A. **American Interests and Policies in the Middle East 1900-1939.** Minneapolis: The University of Minnesota Press, 1963.

Dikerdem, Mahmut. **Ortadoğu'da Devrim Yılları (Bir Büyükelçinin Anıları).** İstanbul: Cem Yayınevi, 1990.

Dodge, Toby. **Iraq: From War to A New Authoritarianism.** London: Routledge, 2012.

Doğan, Mustafa. **Adnan Menderes'in Konuşmaları** Cilt:2, İstanbul: Ekicigil Matbaası 1957.

Donnelly, Jack. **Realism and International Relations.** Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Dunne, Timothy. **Inventing International Society: A History of the English School,** London: Macmillan, St. Anthony's Series, 1998.

Dunne, Timothy, Nicholas J. Wheeler (Ed.). **Human Rights in Global Politics.** Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Ehrenberg, John, J.Patrice McSherry, José Ramon Sanchez, Croleen Marji Sayej (Eds). **The Iraq Papers.** New York: Oxford University Press, 2010.

Eralp, Atila (Ed.). **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar.** İstanbul: İktisat Yayınevi 1996.

- Falk, Richard, **A Study of Future World Orders**. New York: The Free Press, 1975.
- Fawn, Rick, Jeremy Larkins (Ed.). **International Society after the Cold War: Anarchy and Order Reconsidered**. Basingstoke: MacMillan Press, 1996.
- Fērat, Turhan (Ed.). **Dēk Politikamēzēn Perde Arkasē 23 Büyükelçinin Olaylara Bakāē**. Ankara: Ümit Yayāncāđk, 2005.
- Fogey, Michael. **American Credo: A Field Guide to the Place of Ideas in US Politics**. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Foot, Rosemary, John Gaddis, Andrew Hurrell (Ed.). **Order and Justice in International Relations**. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Frost, Mervyn. **Torwards a Normative Theory of International Relations**. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- Fulbright, J. William. **The Arrogance of Power**. London: Jonathan Cape, 1967.
- Gaddis, John Lewis. **Strategies of Containment**. Oxford: Oxford University Press, 1982.
- Gaddis, John Lewis. **We Now Know: Rethinking Cold War History**. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Gardner, Lloyd. **The Long Road to Baghdad: A History of U.S. Foreign Policy from 1970ōs to the Present**. New York: The New Press, 2008.
- Giddens, Anthony. **The Consequences of Modernity: Self and Society in the Late Modern Age**. Cambridge: Polity Press, 1990.
- Gönlübol, Mehmet. **Olaylarla Türk Dēk Politikasē (1919-1995)**. Ankara: Siyasal Kitapevi, 1996.
- Greenberg, Karen, Joshua Dratel. **The Torture Papers: The Road to Abu Ghraib**. Cambridge, NY: Cambridge University Press, 2005.
- Grew, Joseph C. **Turbulent Era: A Diplomatic Record of Forty Years 1904-1945**. London: Hammond Co. Ltd., 1953.
- Grotius, Hugo. **Savak ve Barāk Hukuku**. Seha L.Meray (çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Basānevi, 1967.
- Gunter, Michael M. **The Kurds Ascending: the Evolving Solution to the Kurdish Problem in Iraq and in Turkey**. New York: Palgrave MacMillan, 2011.
- Güner, Engin. **Özallē Yāllarēm**. İstanbul: Aktüel, 2000.
- Haass, Richard N. **The Reluctant Sheriff: The United- States after the Cold War**. New York: Council on Foreign Relations, 1997.

War of Choice: A Memoir of Two Iraq Wars. New
 York: Basic Books, 2009.

Hale, William. **Turkey, the US and Iraq.** London: The London Middle East Institute, 2007.

Hall, Rodney Bruce. **National Collective Identity: Social Constructs and International
 Systems.** New York: Columbia University Press, 1999.

Hardt, Michael. (Ed.). **The Declaration of Independence.** London: Verso, 2007.

Harris, George S. **Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical
 Perspective 1945-1971.** Washington: The American Enterprise Institute for Public
 Policy Research, 1972.

Hartz, Louis. **The Liberal Tradition in America: An Interpretation of American Political
 Thought Since the Revolution.** New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1955.

Harvey, David. **The conditions of Post-Modernity: An Enquiry into the Conditions of
 Cultural Change.** Oxford: Blackwell, 1989.

Hobbes, Thomas. **Le Citoyen.** Samuel Sorbiere (çev.). Paris: GF Flammarion, 1982.

Hobbes, Thomas. **Léviathan.** François Tricaud (çev.). Paris: Editions Sirey, 1983.

Hoffmann, Stanley. **Duties Beyond Borders: On the Limits and Possibilities of Ethical
 International Politics.** Syracuse: Syracuse University Press, 1981.

Holmes, Stephen. **The Anatomy of Antiliberalism.** Cambridge Mass.: Harvard University
 Press, 1993.

Holton, Robert H. **Cosmopolitanisms: New Thinking and New Direction.** London:
 Palgrave Mac Millan, 2009.

Hook, Steven, John Spanier. **American Foreign Policy Since World War II.** Washington:
 CQ Press, 2007.

Hook, Steven (Ed.). **Democratic Peace in Theory and Practice.** Ohio: Kent State
 University Press, 2010.

Howard, Harry N. **The King-Crane Commission: An American Enquiry in the Middle
 East.** Beirut: Khayats, 1963.

Houghton, David Patrick. **US Foreign Policy and the Iran Hostage Crisis.** Cambridge:
 Cambridge University Press, 2001.

Hudson, Winthrop S. (Ed.). **Nationalism and Religion in America: Concepts of American
 Identity and Mission.** Harper & Row Publishers, New York, 1970.

Huntington, Samuel. **American Politics: The Promise of Disharmony.** Cambridge: Harvard
 University Press, 1981.

Hurewitz, J.C. (Ed.). **The Middle East and North Africa in World Politics: A
 Documentary Record.** London: Yale University Press, 1975.

- Jackson, Robert. **The Global Covenant: Human Conduct in a World of States**. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Kagan, Robert. **Dangerous Nation: America and the World, 1600-1898**. London: Atlantic Books, 2006.
- Kaldor, Mary. **New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era**. Cambridge: Polity Press, 1999.
- Kant, Immanuel. **Perpetual Peace : A Philisophical Proposal**. Helen OôBrien (çev.). London: Grotius Society Press, 1927.
- Karpat, Kemal H. (Ed.). **Turkeyô Foreign Policy in Transition 1950-1974**. Leiden: Brill, 1975.
- Katzenstein, Peter. **Cultural Norms and National Security: Police and Military in Postwar Japan**. New York: Cornell University Press, 1996.
- Katztenstein, Peter. **Tamed Power: Germany in Europe**, New York: Cornell University Press, 1999.
- Kazancēgil, Ali, Ergun Özbudun (Der.). **Atatürk: Founder of a Modern State** içinde. London: C.Hurts & Company, 1981.
- Kennedy, Robert F. **Thirteen Days: A Memoir of Cuban Missile Crisis**. New York: W.W. Norton, 1969.
- Keohane, Robert, Joseph Nye. **Transnational Relations and World Politics**. Cambridge: Harvard University Press, 1972.
- Keohane, Robert, Joseph Nye. **Power and Interdependence: World Politics in Transition**. Boston: Little, Brown, 1977.
- Kissinger, Henry. **American Foreign Policy**. The USA: The Brookings Institution, 1974.
- Kissinger, Henry. **Amerikaôn Dâ Politikaôya İhtiyacē Var mē?** Tayfun Evyapan (çev.) Ankara: METU Press, 2002.
- Kissinger, Henry. **Diplomasi**. İbrahim Kurt (çev.) İstanbul: Kültür Yayānlarē 2004.
- Koch, Adrienne, William Peden (Ed.). **The Life and Selected Writings of Thomas Jefferson**. New York: The Modern Library, 1944.
- Kubalkova, Vendulka, Nicholas Onuf, Paul Kowert (Ed.). **International Relations in A Constructed World**. New York: M.E. Sharpe, 1998.
- Kuneralp, Zeki. **Sadece Diplomat**. İstanbul: İstanbul Matbaasē 1981.

ın Münasebetlerine kēsa bir bakāk (1800-1959).
sē 1959.

Kürkçüoĝ lu, Ömer. **Türkiyeônin Arap Orta Doĝusuôna Karıē Politikasē (1945-1970).**
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayēnlarē Ankara :Sevinç Matbaasē
1972.

Lagon, Mark P. **The Reagan Doctrine: Sources of American Conduct in the Cold Warô**
Last Chapter. Westport: Praeger Publishers, 1994.

Laurent, Eric. **Çöl Fērtēnasē** Erden Akbulut, T. Ahmet ķensēday (çev.). İstanbul: E Yayēnlarē
1991.

Link, Arthur S. (Ed.). **Papers of Woodrow Wilson.** Princeton, New Jersey: Princeton
University Press, Vol.41, 1966-1994.

Linklater, Andrew. **The Transformation of political community: Ethical foundations of
the post-Westphalia era.** Columbia: University of South Carolina Press, 1998.

Linklater, Andrew, Hidemi Suganami. **English School of International Relations: A
Contemporary Reassessment.** Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Lipset, Seymour Martin. **The First New Nation: The United States in Historical and
Comparative Perspective.** New York: Basic Books, 1963.

Macleod, Alex. ñLâapproche Constructiviste de la Politique Etrangereò. Frédéric Charillon
(Ed.). **Politique Etrangere: Nouveaux Regards** içinde. Paris: Presses de Sciences-
Po, 2002, ss.65-89.

Macleod, Alex, Evelyne Dufault, F. Guillaume Dufour. **Relations Internationales: Théories
et Concepts.** Centre dōEtudes de la Politique Etrangere et de Sécurité (CEPES),
Canada: Université de Québec, Athēna Editions, 2004.

Mayall, James. **World Politics: Progress and its Limits,** Cambridge: Polity Press, 2000.

McCarthy, Justin. ñMissionnaires and the American Image of the Turksò. Mustafa Aydē,
Çaĝ rē Erhan (Ed.). **Turkish-American Relations: Past, Present, and Future**
içinde. London: Routledge, 2004, ss. 26- 48.

McDougall, Walter A. **Promised Land, Crusader State: The American Encounter with
the World since 1776.** Boston: Houghton Mifflin Company, 1997.

McLuhan, Marshall. **Understanding Media: The Extensions of Man.** New York: McGraw
Hill, 1964.

Melandri, Pierre. **La Politique Extérieure des Etats-Unis de 1945 a Nos Jours.** Paris:
Presses Universitaires de France, 1982.

Merrill, Dennis (Ed.). **Documentary History of the Truman Presidency.** The USA:
University Publication of America, 1996.

e Policy in the Middle East, 1945-1992. Lanham, 002.

Miller, J.D.B., R.J. Vincent (Ed.). **Order and Violence: Hedley Bull and International Relations**. Oxford: Oxford University Press, 1990.

Modelske, George. **Principles of World Politics**. New York: Free Press, 1972.

Montaigne. **Denemeler**. Sabahattin Eyüboğ lu (çev.). İstanbul: Cem Yayinevi, 1972.

Morgenthau, Hans J. **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**. New York: Alfred A. Knopf, 1962.

Morris, Richard Brandon (Ed.). **Basic Documents in American History**. Princeton, New Jersey: Van Nostrand Company, 1956.

Morse, Edward. **Modernization and Transformation of International Relations**. New York: Free Press, 1976.

Nardin, Terry. **Law, Morality and the Relations of States**. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1983.

Nardin, Terry, David R. Mapel (Ed.). **Traditions of International Ethics**. Cambridge: Cambridge University Press 1992.

Nozick, Robert. **Anarchy, State and Utopia**. New York: Basic Books, 1974.

Olson, Robert. **The Goat and the Butcher, Nationalism and State Formation in Kurdistan-Iraq since the Iraqi War**. California: Mazda Publishers, 2005.

Olson, Robert. **Kan, Kıançlar ve Oy Pusulalarê Türkiyeöde Kürt Milliyetçiliğinin Yönetimi 2007-2009**. Fahriye Adsay (çev.) İstanbul: Avesta Yayınlarê 2009.

Olson, Robert. **Kürt meselesi ve Türkiye-Kıan ilişkileri**. İstanbul: Avesta Yayınlarê 2010.

Ortaylı Kıber. **Kımparatorluğın En Uzun Yüzyöde** İstanbul: Alkân Yayinevi. 2005.

Öymen, Onur. **Uçurumun Kenarönda Dêk Politika**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012.

Parla, Taha. **Kemalist Tek Parti Kıdeolojisi ve CHPönin 6 Oköü**. İstanbul: Kıetikim Yayınlarê 1995.

Pelletiere, Stephen. **Americaö Oil Wars**. London: Praeger, 2004.

Polk, William. **Irakö Anlamak**. İstanbul: NTV Yayınlarê 2007.

Powell, Colin. **A Soldierö Way: An Autobiography**. London: Arrow Books, 2001.

Primakov, Yevgeny. **Russia and the Arabs: Behind the Scenes in the Middle East from the Cold War to the Present**. New York: Basic Books, 2009.

Quandt, William. **Peace Process: American Diplomacy and the Arab-Israeli Conflict since 1967**. Washington D.C.: The Brookings Institution, 1993.

- Rabel, Gabriele (Ed.). **Kant.** Oxford: Clarendon Press, 1963.
- Rawls, John. **A Theory of Justice.** Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Reus-Smit, Christian. **The Moral Purpose of the State: Culture, Social Identity, and Institutional Rationality in International Relations.** Princeton: Princeton University Press, 1999.
- Ritter, Scott. **Iraq Confidential: The Untold story of the Intelligence Conspiracy to undermine the UN and overthrow Saddam Hussein,** London: I.B.Tauris& Co Ltd, 2005.
- Robins, Philip. **Turkey and the Middle East.** London: Royal Institute of International Affairs, 1991.
- Romm, Joseph J. **Defining National Security: The Non-Military Aspects.** New York: Council on Foreign Relations Press, 1993.
- Rondot, Philippe. **Le Proche-Orient a la Recherche de la Paix.** Paris: Presses Universitaires de France, 1982.
- Rosenthal, Joel H. (Ed.). **Ethics&International Affairs: A Reader.** Washington D.C.: Georgetown University Press, 1995.
- Rouleau, Eric, Jean-Francis Held, Jean et Simonne Lacouture. **Israel et les Arabes: Le 3e Combat.** Paris: Editions du Seuil, 1967.
- Rumsfeld, Donald. **Known and Unknown: A Memoir.** New York: Penguin Group, 2011.
- Rutherford, Paul. **Weapons of Mass Persuasion: Marketing of the War Against Iraq.** Toronto: University of Toronto Press, 2004.
- Ryan, David. **US-Sandinista Diplomatic Relations: Voice of Intolerance.** Basingstoke: MacMillan, 1995.
- Ryan, David. **US Foreign Policy in World History.** London: Routledge, 2000.
- Salinger, Pierre, Eric Laurent. **Secret Dossier: A Hidden Agenda behind the Gulf War.** Harmondsworth: Penguin, 1991.
- Sandel, Michael. **Liberalism and the Limits of Justice.** Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
- Sandel, Michael. **Liberalism and its Critics.** Oxford: Blackwell Publisher, 1984.
- Sander, Oral. **Türkiye'nin Dış Politikası** Ankara: Kınge Yayınları 1998.
- Sazak, Derya. **11 Eylül Gölgesinde Saddam.** İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2002.

American Foreign Relations. The United States: Thomas
1937.

Sen, Amartya. **The Idea of Justice.** Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard
University Press, 2009.

Sever, Aykegöl. **Soğuk Savak Kuwatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958.**
İstanbul: Boyut Kitapları 1997.

Shafer, Bryan E. (Ed.). **Is America different? A New Look at American Exceptionalism.**
Oxford: Oxford University Press, 1991.

Schmierer, Richard J. **Iraq: Policy and Perceptions.** Washington D.C: Institute for the Study
of Diplomacy Edmund A. Walsh School of Foreign Service, 2007.

Sinanoğlu, Suat. **Türk Hürmanizmi,** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basın Evi, 1988.

Stone, Oliver, Peter Kuznick. **The Untold History of the United-States.** London: Ebury
Press, 2012.

Şimşir, Bilal N. "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in
Washington Büyükelçiliği (1920-1927)ö. **Belleten.** Cilt XLI, Sayı 162 (Nisan
1977'den itibaren yayınlanmaktadır). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basınevi, 1977.

Şimşir, Bilal. **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları** Ankara: Türk Tarih Kurumu
Basınevi, 1993.

Tanör, Bülent. **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri.** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2004.

Teriff, Terry, Stuart Croft, Lucy James, Patrick M. Morgan, **Security Studies Today,**
Cambridge: Polity Press, 1999.

Thompson, Kenneth W. **The Moral Issue in Statecraft.** Louisiana State University Press,
1966.

Thompson, Kenneth W. **Morality and Foreign Policy.** Louisiana State University Press,
1980.

Tocqueville, Alexis de. **De la Démocratie en Amérique.** Paris: Gallimard, 1951.

Toruntay, Org. Necip. **Orgeneral Toruntay'ın Andarı** İstanbul: Milliyet Yayınları 1993.

Toynbee, Arnold J. , Kenneth P. Kirkwood, **Turkey,** London: Ernest Benn Publications,
1926.

Trompenaars, Alfons, Charles Hampden-Turner. **Riding the waves of culture:
understanding cultural diversity in global business.** New York: McGraw Hill,
1998.

Tucker, Robert T. , David Hendrickson, **Imperial Temptations: The New World Order and
America's Purpose.** New York: Council on Foreign Relations Press, 1992.

- Türkmen, Füsün. **Kısan Haklarıñ Yeni Boyutu: Kısanca Müdahale.** İstanbul: Okumuk Adam Yayınları 2006.
- Türkmen, Füsün. **Türkiye-ABD İlişkileri.** İstanbul: Timak Yayınları 2012.
- Uslu, Nasuh. **The Turkish-American Relationship Between 1947-2003, The History of a Distinctive Alliance.** New York: Nova Science Publishers, 2003.
- Ülman, Haluk. **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947.** Ankara: Sevinç Matbaası 1961.
- Vaux, Kenneth L. **Ethics and the Gulf War: Religion, Rhetoric and Righteousness.** Oxford: Westview Press, 1991.
- Vincent, R. J. **Nonintervention and International Order.** Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1974.
- Vincent, R.J. **Human Rights and International Relations.** Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- Walgrave, Stefaan, Dieter Rucht (Ed.). **The World Says No to War.** Minneapolis: University of Minnesota Press, 2010.
- Waltz, Kenneth . **Theory of International Politics,** New York: McGraw-Hill, 1979.
- Walzer, Michael. **Spheres of Justice.** New York: Basic Books, 1983.
- Warner, Daniel. **An Ethic of Responsibility.** Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 1991.
- Weller, M. **Iraq and Kuwait: the hostilities and their aftermath.** Cambridge: Grotius Publications, 1993.
- Wendt, Alexander. **Social Theory of International Politics.** UK: Cambridge University Press, 2007.
- Wight, Martin. **International Theory: The Three Traditions.** London: Leicester University Press, 1991.
- Wheeler, Nicholas. **Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society,** New York: Oxford University Press, 2002.
- Yetkin, Murat. **Tezkere: Irak krizinin gerçek öyküsü.** İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.
- Yüzbaşıoğlu, Necmi. **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri.** İstanbul: Beta Yayınları, 2003.

Factor, Emmanuel. *Reaching the Middle Ground: Constructivism in World Politics*. **European Journal of International Relations**. Vol.3, No.3, 1997, ss. 319-363.

Alnasrawi, Abbas. *Oil Dimensions of the Gulf Crisis*. Ibrahim Ibrahim (Ed.). **The Gulf Crisis: Background and Consequences** içinde. Washington D.C: Center for Contemporary Arab Studies, Georgetown University , 1992, ss. 38- 57.

Altunak, Meliha Benli. *Turkish-American Security Relations: The Middle East Dimension*. Mustafa Aydın, Çağrı Erhan (Ed.). **Turkish-American Relations: Past, Present and Future** içinde. London: Routledge, 2004, ss. 151- 180.

Altunak, Meliha Benli. *Worldviews and Turkish Foreign Policy in the Middle East*. **New Perspectives on Turkey**. No.40, Bahar 2009, ss.169- 192.

Arę Tayyar . *Türk-Amerikan İlişkileri: Sistemdeki Değişim sorunu mu?*. **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt.4, Sayı13, 2008, ss. 17- 35.

Ataöv, Türkkaya. *Anti-Imperialistic Ideas in Mustafa Kemal's Writings and Their Importance for Asia*. **Milletlerarası Münasebetler Türk Yılı** XV. Ankara: Ankara Üniversitesi Basınevi, 1975, ss. 1-9.

Aykan, Mahmut Bali. *The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from 1950s to the 1990s*. **International Journal of Middle East Studies**. Sayı25, No.1, kış 1993, ss. 91- 110.

Aykan, Mahmut Bali. *Türkiye'nin Basra Körfezi güvenliği politikası 1979- 1988*. **ODTÜ Geliştirme Dergisi**. Vol.21, No.1, 1994, ss. 23- 59.

Aykan, Mahmut Bali. *Turkish Perspectives on Turkish-US Relations concerning Persian Gulf Security in the Post- Cold War Era: 1989-1995*. **The Middle East Journal**, Vol.50, No.3, Summer 1996, ss. 344- 358.

Aykan, Mahmut Bali. *A Retrospective Analysis of Turkey-United States Relations in the Wake of the US War in Iraq in March 2003*. Nurkin Ateşoğlu Güney (Ed.). **Contentious Issues of Security and the Future of Turkey** içinde. Hampshire, England: Ashgate Publishing Company, 2007, ss. 51- 69.

Ayman, Gülten. *Bir Güvenlik Sorunsalı olarak Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Açmazı*, Gülten Ayman (drl.) **Irak Açmazı Türkiye Açısından Temel Parametreler** içinde. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi- TÜSKAD Dış Politika Forumu, 2008, ss. 51- 84.

Bagley, F.R.C. *Iraq's Revolution*. **International Journal**. Vol.14, No.4, 1959, ss. 283- 295.

Barkay, Gül, Şahnaz Yılmaz. *Savakın ardından: Amerika'nın Irak Politikası ve Türkiye'nin Konumu*. **Foreign Policy**. Mart-Nisan-Mayıs 2003.

Barkey, Henri J. *Turkey and Iraq: The Making of a Partnership*. **Turkish Studies**. Vol.12, No.4, 2011, ss.663- 674.

- agement in Iraq: Embracing Iraqi Kurdistan. **The Peace Special Report** 237. Mayıs 2010, http://carnegieendowment.org/files/USIP_SR_Turkey_Iraq.pdf (3 Aralık 2013).
- Batistella, Dario. "İnteret National: Une Notion, Trois Discours". Frédéric Charillon (Ed.), **Politique Etrangere: Nouveaux Regards** içinde. Paris: Presses de Sciences-Po, 2002. ss.139-166.
- Bell, Daniel. "The Hegelian Secret" Civil Society and American Exceptionalism. Bryan E. Shafer (Ed.). **Is America different? A New Look at American Exceptionalism** içinde. Oxford: Oxford University Press, 1991, ss. 46- 70.
- Bengio, Ofra. "The "Kurdish Spring" in Turkey and Its Impact on Turkish Foreign Relations in the Middle East". **Turkish Studies**. Vol.12, No.4, 2011, ss. 619- 632.
- Bennis, Phyllis. "And they call it peace", **Middle East Report**. No.215, 2000, <http://www.merip.org/mer/mer215/they-called-it-peace> (1 Eylül 2013).
- Bilgin, Pınar. "Turkey's changing security discourses: the challenge of globalisation". **European Journal of Political Research**. Vol.44, 2005, ss.175-201.
- Brown, Chris. "Communitarianism". Chris Brown (Ed.). **International Relations Theory: New Normative Approaches** içinde. Oxford: Columbia University Press, 1992, ss. 52-81.
- Brown, Chris. "Cosmopolitan Theory". **International Relations Theory: New Normative Approaches** içinde. Oxford: Columbia University Press, 1992, ss.23-51.
- Brown, Chris. "Theories of International Justice". **British Journal of Political Science**. Vol.27, No.2, Nisan 1997, ss. 273- 297.
- Bull, Hedley. "Society and Anarchy in International Relations". Herbert Butterfield, Martin Wight (Ed.). **Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics** içinde. London: George Allen & Unwin Ltd, 1966, ss. 35-50.
- Bull, Hedley, "The Grotian Conception of International Society". Herbert Butterfield, Martin Wight (Ed.). **Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics** içinde. London: George Allen & Unwin Ltd, 1966, ss. 51-73.
- Bull, Hedley. "International Theory: The Case for a Classical Approach". K.Knorr, J.Rosenau (Ed.). **Contending Approaches to International Politics** içinde. Princeton: Princeton University Press, 1969, ss. 20-38.
- Bull, Hedley. "Martin Wight and The Theory of International Relations: The Second Martin Wight Memorial Lecture". **British Journal of International Studies**. Vol.2, No. 2, 1976, ss. 101- 106.
- Bull, Hedley. "The State's Positive Role in World Affairs". **Daedalus**. Vol.108, No.4, 1979, ss. 111- 123.
- Bull, Hedley. "Natural Law and International Relations". **British Journal of International Studies**. Vol.5, No.2, 1979, ss. 171i 81.

- for Political Theory. **World Politics**. Vol. 31, No. 4,
- Bull, Hedley. "The importance of Grotius in the study of International Relations". Hedley Bull, Benedict Kingsbury, Adam Roberts (Ed.). **Hugo Grotius and International Relations** içinde. Oxford: Clarendon Press, 1990, ss.65-94.
- Bull, Hedley. "Justice in International Relations: the 1983 Hagey Lectures". Kai Anderson, Andrew Hurrell (Ed.). **Hedley Bull on International on International Politics** içinde. Palgrave MacMillan, 2000, ss.206-245.
- Buzan, Barry. "From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory Meet the English School". **International Organizations**. Vol.47, No.3, 1993, ss. 327 -352.
- Buzan, Barry. "The English School: an underexploited resource in IR". **Review of International Studies**. Vol.27, No.3, 2001, ss. 471- 488.
- Buzan, Barry. "Special book Reviews". **Millenium**. Vol.31, No.2, 2002, ss. 363-366.
- Buzan, Barry. "Not Hanging Separately: Responses to Dunne and Adler". **Millenium-Journal of International Studies**. Vol.34, No.183, 2005, ss.183- 194.
- Buzan, Barry. "An English School Perspective on 'What kind of World Order?'. **Cooperation and Conflict**. Vol.41, No.364, ss.364- 369.
- Cagaptay, Soner, Tyler Evans, "Turkey's Changing Relations with Iraq: Kurdistan Up, Baghdad Down". **The Washington Institute for Near East Policy Policy Focus**. Ekim 2012. <http://www.washingtoninstitute.org/uploads/PolicyFocus122.pdf> (16 Mart 2014).
- Caney, Simon. "Human Rights and the Rights of States: Terry Nardin on Nonintervention". **International Political Science Review**. Vol.18, No.1, 1997, ss. 27- 37.
- Carchedi, Guglielmo. "Avrupa Hükümetlerinin sorumluluğu". Müge Gürsoy Sökmen (drl.), **Irak Dünya Mahkemesi Nihai İstanbul Oturumu 23-27 Haziran 2005** içinde. İstanbul: Metis Yayınları 2005, ss.128-132.
- Cohrane, Miraisa, Jeremy Domergue, "Overview of the SOFA Negotiations". **Backgrounder 36**. Institute for the Study of War, 28 Ekim 2008, <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/reports/SOFA%20overview%203%200.pdf> (6 Ocak 2014).
- Dalacoura, Katerina. "US democracy Promotion in the Arab Middle East since 11 September 2001: a critique". **International Affairs**. Vol.81, No.5, 2005, ss. 963- 979.
- Denaux, Gérard. "Domination Controversée des Etats-Unis dans la région du Golfe 1953-1989". **Bulletins de Liaison**. Mayıs 2003.
- Devlen, Balkan, Özgür Özdamar. "Uluslararası ilişkilerde Köktiz Okulu Kuramı Kökenleri, kavramları ve Tartımları". **Uluslararası İlişkiler**. Cilt. 7, Sayı 25, 2010, ss. 43-68.

- Iraq: From Regime Change to Collapsed State. Rick Fawn, Raymond Hinnebusch (Ed.). **The Iraq War: Causes and Consequences** içinde. Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2006, ss.211-224.
- Drury, Cooper, Dursun Peksen. "Sanctioning for Democracy". Steven Hook (Ed.). **Democratic Peace in Theory and Practice** içinde. Kent, Ohio: Kent State University Press, 2010, ss. 184- 197.
- Dunne, Timothy, "The Social Construction of International Society". **European Journal of International Relations**. Vol.1, No.3, 1995, ss.367- 389.
- Dunne, Timothy. "All Along the Watchtower: A Reply to the Critics of Inventing Society". **Cooperation and Conflict**. Vol.35, No.2, 2000, ss. 227- 238.
- Dunne, Timothy, Nicholas J. Wheeler. "We the Peoples: Contending Discourses of Security in Human rights Theory and Practice". **International Relations**. Vol.18, No.9, 2004, ss. 9- 23.
- Efegil, Ertan. "Analysis of AKP Government's Policy Toward the Kurdish Issue". **Turkish Studies**. Vol.12, No.1, 2011, ss. 27- 40.
- Erhan, Çağrı. "Main trends in Ottoman-American Relations". Mustafa Aydın, Çağrı Erhan (Ed.). **Turkish-American Relations: Past, Present, and Future** içinde. London: Routledge, 2004, ss. 3- 25.
- Fahmy, Khaled. "Irak'taki Savak'ın Arap Hükümetlerinin Sorumluluğu". Müge Gürsoy Sökmen (drl.). **Irak Dünya Mahkemesi Nihai İstanbul Oturumu, 23-27 Haziran 2005** içinde. İstanbul: Metis Yayınları 2005, ss.128-132.
- Fawn, Rick, Jeremy Larkins. "International Society After the Cold War: Theoretical Interpretations and Practical Implications". Rick Fawn, Jeremy Larkins (Ed.). **International Society after the Cold War: Anarchy and Order Reconsidered** içinde. Basingstoke: MacMillan Press, 1996, ss.1-28.
- Fawn, Rick. "The Iraq War: Unfolding and Unfinished". Rick Fawn, Raymond Hinnebusch (Ed.). **The Iraq War: Causes and Consequences** içinde. Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2006, ss.1-20.
- Finlayson, Alan. "Alternative Visions and Revisions". Alan Finlayson (Ed.). **Contemporary Political Thought**. New York University Press, 2003, ss. 239-476.
- Fukuyama, Francis. "The end of history". **The National Interest**. 1989, ss.3-18.
- Gaddis, John Lewis. "Order versus Justice: An American Foreign Policy Dilemma". Rosemary Foot, John Lewis Gaddis, Andrew Hurrell (Ed.). **Order and Justice in International Relations** içinde. Oxford: Oxford University Press, ss. 155- 175.
- Gee, John. "From Sanctions to occupation: The US Impact on Iraq". Rick Fawn, Raymond Hinnebusch (Ed.). **The Iraq War: Causes and Consequences** içinde. Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2006, ss.225- 234.

- Systemò. J.D.B. Miller & R.J. Vincent (Ed.). **Order and International Relations** içinde. Oxford: Oxford University Press, 1990, ss.112-139.
- Gonzalez-Pelaez, Ana, Barry Buzan, "A Viable Project of Solidarism? The Neglected Contributions of John Vincent's Basic rights Initiative". **International Relations**. Vol.17, No.321, 2007, ss. 321- 339.
- Gönlübol, Mehmet. "Atatürk devrinde Türkiye'nin dış politikası". **Milletlerarası Münasebetler Türk Yılı** Dış Münasebetler Enstitüsü, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Ankara Üniversitesi, 1961, ss.197-226.
- Gönlübol, Mehmet. "NATO and Turkey". Kemal H. Karpat (Ed.). **Turkey's Foreign Policy in Transition 1950-1974** içinde. Leiden: Brill, 1975, ss. 13- 50.
- Graham-Brown, Sarah. "Sanctioning Iraq". **Middle East Report**. No.215, 2000, <http://www.merip.org/mer/mer215/sanctioning-iraq> (1 Eylül 2013).
- Gunter, Michael. "Kurdish Infighting: the PKK-KDP Conflict". Robert Olson (Ed.) **The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s** içinde. Kentuck: The University Press of Kentucky, 1996, ss. 50- 62.
- Gunter, Michael. "The Foreign Policy of the Iraqi Kurds". **Journal of South Asian Studies and Middle Eastern Studies**. Vol.20, No. 3, 1997, ss. 1- 19.
- Gunter, Michael. "The US-Turkish Alliance in Disarray". **World Affairs**. Vol.167, No.3, 2005, ss.113- 123.
- Güney, Aylin. "An Anatomy of the Transformation of US-Turkish Alliance From 'Cold War' to 'War on Iraq'". **Turkish Studies**. Vol.6, no.3, 2005, ss. 341-359.
- Hall, Ian. "Still the English Patient? Closures and Inventions in the English school". **International Affairs**. Vol.77, No.4, 2001, ss. 931- 942.
- Halliday, Dennis. "BM'nin Irak Savakı ve ırgali sırasındaki tutumu". Müge Gürsoy Sökmen (drl.). **Irak Dünya Mahkemesi Nihai İstanbul Oturumu, 23-27 Haziran 2005** içinde. İstanbul: Metis Yayınları 2005, ss. 212- 219.
- Halliday, Fred. "The Middle East, The Great Powers, and the Cold War", Yezid Sayigh, Avi Shlaim (Ed.). **The Cold War and the Middle East** içinde. Oxford: Clarendon Press, ss. 6- 26.
- Harding, Jim. "Kırsani Müdahale Doktrini". Müge Gürsoy Sökmen (drl.) **Irak Dünya Mahkemesi Nihai İstanbul Oturumu, 23-27 Haziran 2005** içinde. İstanbul: Metis Yayınları 2005, ss. 71- 93.
- Harris, George. "Turkey and the United-States". Kemal H. Karpat (Ed.). **Turkey's Foreign Policy in Transition 1950-1974** içinde. Leiden: Brill, 1975, ss. 51- 72.
- Harris, Ian. "Order and Justice in 'The Anarchical Society'". **International Affairs**. Vol.69, No.4, 1993, ss. 725- 741.

in the Crisisò. James Gow (Ed.). **Iraq, The Gulf Community** içinde. Oxford: Brassey&S, 1993, ss. 34- 54.

Hoffmann, Stanley. ñHedley Bull and his contribution to international relationsò. **International Affairs**. Vol.62, No.2, 1986, ss. 179- 195.

Hoffmann, Stanley, ñInternational Societyò. J.D.B. Miller, R.J. Vincent (Ed.). **Order and Violence: Hedley Bull and International Relations** içinde. Oxford: Clarendon Press, 1990, ss.13-37.

Holbraad, Carsten. ñConclusion: Hedley Bull and International Relationsò. J.D.B. Miller, R.J. Vincent (Ed.). **Order and Violence: Hedley Bull and International Relations** içinde. Oxford: Oxford University Press, 1990, ss.186-204.

Hudson, Michael C. ñPax Americana in the Middle East: Promises and Pitfallsò. Christian-Peter Hanelt, Giacomo Luciani, Felix Neugart (Ed.). **Regime Change in Iraq: The Transatlantic and Regional Dimensions** içinde. San Domenico di Fiesole (Italy) : Bertelsmann Foundation, 2004, ss.9- 22.

Hurrell, Andrew. ñCollective Security and International Order Revisitedò. **International Relations**, Vol.11, No.37, 1992, ss. 37- 55.

Hurrell, Andrew. ñOrder and Justice in International Relations: What is at Stake?ò. Rosemary Foot, John Gaddis, Andrew Hurrell (Ed.). **Order and Justice in International Relations** içinde. Oxford: Oxford University Press, 2003, ss.24-48.

Jackson, Robert. ñThe Political Theory of International Societyò. Ken Booth, Steve Smith (Ed.). **International Relations Theory Today** içinde. Cambridge: Polity Press, 1995, ss.110-128.

Jett, Dennis. ñU.S. Security Assistance in the Middle East: Helping Friends or Creating Enemies?ò. **Middle East Policy**. Vol. XVIII, No.1, Bahar 2011, ss. 78-89.

Jones, Roy, E. ñThe English School of International Relations: A Case for Closureò. **Review of International Studies**. Vol.7, No.1, 1981 ss. 1- 13.

Kagan, Robert, William Kristol. ñThe Right War for the Right Reasonsò. **The Right War?: The Conservative Debate on Iraq** içinde. Gary Rosen (Ed.). New York: Cambridge University Press, 2005, ss. 18- 35.

Kandemir, Nüzhet. ñTurkish-American Relations: Past and Futureò. **Turkish Policy Quarterly**. Bahar 2005.

Kansu, Ceyhun At&f. ñAtat&f bir Devrimciò. Sami N. &Oz;erdim (Ed.). **Atat&f ve Devrim** içinde. T&f;rk Ankara: Tarih Kurumu Bas&f;nevi, 1973, ss.19-42.

Kazanc&f;gil, Ali. ñThe Ottoman-Turkish state and Kemalismò. Ali Kazanc&f;gil, Ergun &Oz;budun (drl.), **Atat&f: Founder of a Modern State** içinde . London: C.Hurts & Company, 1981, ss. 37-56.

Kenny, Mike. ñCommunitarianismò. Alan Finlayson (Ed.). **Contemporary Political Thought** içinde. New York University Press, 2003, ss. 245- 309.

Erdogan'ın Case for KRG Oil Exports'ò. **Middle East
Reports Bulletin**, 10 Nisan 2013.

- Kerr, Paul. 'Security Council Debated'. **Arms Control Today**. Vol.32, Kas'ın 2002.
[http://www.armscontrol.org/act/2002_11/iraqinspectnov02_\(20_Kas'ın_2013\).](http://www.armscontrol.org/act/2002_11/iraqinspectnov02_(20_Kas'ın_2013).)
- Kerr, Paul. 'Decision on Iraqi Disarmement Divides Security Council'ò. **Arms Control
Today**. Vol.33, Mart 2003, [http://www.armscontrol.org/act/2003_03/iraq_mar03_\(20_Kas'ın_2013\).](http://www.armscontrol.org/act/2003_03/iraq_mar03_(20_Kas'ın_2013).)
- Khoury, Philip. 'The Reagan Administration and the Middle East'ò. David E. Kyvig (Ed.).
Reagan and the World içinde. New York: Praeger Publishers, 1990, ss.67-96.
- Kibarog'lu, Mustafa, Tarık O'uzlu. 'Turkey and the United-States in the twenty-first century:
friends or foes?'ò. **The Korean Journal of Defense Analysis**. Vol.20, No.4,
December 2008, ss. 367-382.
- Kirikçi, Kemal. 'Turkey and the Kurdish Safe Haven in Northern Iraq'ò. **Journal of South
Asian Studies and Middle Eastern Studies**. Vol.19, No.3, 1996, ss. 21- 39.
- Kirikçi, Kemal. 'Between Europe and the Middle East: The Transformation of Turkish
Policy'ò. **Middle East Review of International Affairs**. Vol.8, No.1, Mart 2004.
- Kirikçi, Kemal. 'The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading
State'ò. **New Perspectives on Turkey**. No.40, Bahar 2009, ss. 29- 57.
- Klare, Michael T. 'Arms Transfers to Iran and Iraq during the Iran-Iraq War of 1980- 1988
and the Origins of the Gulf War'ò. Andrew J. Bacevich, Efraim Inbar (Eds.). **The
Gulf War of 1991 Reconsidered** içinde. London: Frank Cass Publishers, 2003, ss.
3-24.
- Knudsen, Tonny Brems. 'Theory of Society or Society of Theorists? With Tim Dunne in the
English School'ò. **Cooperation and Conflict**. Vol.35, No.2, 2000, ss. 193- 203.
- Koçak, Cemil. 'Siyasal Tarih (1923-1950)'ò. Sina Akk'ın (Der.). **Çağ'da Türkiye 1908-1980**.
İstanbul: Cem Kitabevi, 2002, ss.127- 211.
- Lesser, Ian O. 'Turkey, The United-States and the Delusion of Geopolitics'ò. **Survival**,
Vol.48, No.3, 2006, ss.83- 96.
- Linklater, Andrew. 'The English School Conception of International Society: Reflections on
Western and non-Western Conceptions'ò. **Ritsumeikan Annual Review of
International Studies**. Vol.9, 2010, ss. 1- 13.
- Lipset, Samuel Martin. 'American Exceptionalism Reaffirmed'ò. Bryan E. Shafer (Ed.). **Is
America different? A New Look at American Exceptionalism** içinde. Oxford:
Oxford University Press, 1991, ss. 1- 45.
- Little, Richard, 'The English School's Contribution to the Study of International Relations'ò.
European Journal of International Relations, Vol.6, No. 3, 2000, ss. 395- 422.

is in the Gulfò. **Middle East Report**. Vol. 30, No.215,

Makinda, Samuel. ñHedley Bull and International Securityò. Australian National University Department of International Relations. **Working Papers**. No.1997/3, ss. 1-21.

Makinda, Samuel. ñInternational Society and Eclecticism in International Relations Theoryò. **Cooperation and Conflict**. Vol.35, No.205, 2000, ss. 205-216.

Makovsky, Alan. ñU.S. Policy Policy Toward Turkey: Progress and Problemsò. Morton Abramowitz (Ed.). **Turkey's Transformation and American Policy** içinde. New York: Central Foundation Press, 2000, ss. 219- 266.

Maoz, Zeev, Bruce M. Russett. ñAlliance, Contiguity, Wealth, and Political Stability: Is the Lack of Conflict Among Democracies a Statistical Artifact?ò. **International Interactions**. Vol. 17, No.3, 1992, ss. 245-267.

Mapel, David R., Terry Nardin, ñConvergence and Divergence in International Ethicsò. Terry Nardin, David R. Mapel (Ed.). **Traditions of International Ethics** içinde. Cambridge: Cambridge University Press 1992, ss.297-322.

Mayall, James. ñDemocracy and International Societyò, **International Affairs**, Vol.76, No.1, 2000, ss. 61- 75.

Mayall, James. ñTragedy, Progress and the International Order: A Response to Frostò. **International Relations**. Vol.17 , No.4, 2003, ss. 497- 503.

Miller, J.D.B. ñThe Third Worldò. J.D.B. Miller, R.J. Vincent (Ed.). **Order and Violence: Hedley Bull and International Relations** içinde. Oxford: Clarendon Press, 1990, ss.65-94.

Morgan, Patrick M. ñSafeguarding Security Studiesò. **Arms Control**. Vol.13, No.3, 1992 ss. 464-479.

Morris, Justin. ñNormative Innovation and the Great Powersò. Alex Bellamy (Ed.). **International Society and Its Critics** içinde. Oxford: Oxford University Press, 2004, ss. 265-282.

Mueller, John. ñThe Iraq Syndromeò. **Foreign Affairs**. Kasım-Aralık 2005.

Nardin, Terry, Jerome Slater. ñNonintervention and Human Rightsò, **Journal of Politics**, Vol.48, No. 1, 1986, ss. 86- 96.

Nardin, Terry. ñEthical Traditions in International Affairsò. Terry Nardin, David R. Mapel (Ed.). **Traditions of International Ethics** içinde. Cambridge University Press 1992, ss.1-22.

Nardin, Terry. ñThe moral basis of humanitarian interventionò. **Ethics & International Affairs**. Vol.16, No.2, 2002, ss. 57 -70.

Nardin, Terry. ñJustice and Coercionò. Alex Bellamy (Ed.). **International Society and Its Critics** içinde. Oxford: Oxford University Press, 2004, ss. 247-264.

- ool and the practice of world societyò. **European**
tions. Vol.3, No.2, 1997, ss.503- 507.
- Obama, Barack. ñRenewing American Leadershipò. **Foreign Affairs**. Temmuz-Ağustos 2007.
- Ollivant, Douglas A. ñRenewed Violence in Iraqò. **Council on Foreign Relations Contingency Planning Memorandum No:15**. Ağustos 2012, <http://www.cfr.org/iraq/renewed-violence-iraq/p28808> (18 Mart 2014).
- Olson, Robert. ñKurdish Question and Turkey's foreign policy 1991-1995: From the Gulf War to the incursion into Iraqò. **Journal of South Asian and Middle Eastern Studies**. Vol. 19, No. 1, 1995, ss. 1- 30.
- Olson, Robert. ñThe Kurdish Question and Turkey's foreign policy toward Syria, Iran , Russia and Iraq since the Gulf Warò. Robert Olson (Ed.) **The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s** içinde. Kentuck: The University Press of Kentucky, 1996, ss. 84- 112.
- Onuf, Nicholas. ñConstructivism: A User's Manuelò. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert (Ed.). **International Relations in A Constructed World** içinde. New York: M.E. Sharpe, 1998, ss.58-78.
- Oran, Baskın. ñUluslararası ve İç Hukukta Çekiç Gücün Yasal Dayanakları Sorunuò. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Cilt.50, Sayı3-4, 1996, ss.257- 270.
- Oran, Baskın. ñKalkık Horoz- Çekiç Güç ve Kürt Devletiò. **Avrasya Dosyası** Cilt.3, Sayı1, 1996, ss. 155- 172.
- Oran, Baskın. ñABD'nin Irak saldırısında Türkiye'nin durumu, politikası sorumluluğuò. Müge Gürsoy Sökmen (drl.). **Irak Dünya Mahkemesi Nihai İstanbul Oturumu, 23-27 Haziran 2005** içinde. İstanbul: Metis Yayınları 2005, ss. 115-122.
- Özbudun, Ergun. ñThe nature of the Kemalist political regimeò. Ali Kazancıgil, Ergun Özbudun (drl.). **Atatürk: Founder of a Modern State** içinde. London: C.Hurts & Company, 1981, ss. 79- 102.
- Pape, Robert A. ñSoft Balancing: How states pursue security in a unipolar worldò. **International Security**. Vol.30, No.1, 2005, ss.7-45.
- Park, Bill. ñIraq's Kurds and Turkey: Challenges for US Policyò. **Parameters**. Vol.34, No.3, 2004, ss. 18- 30.
- Park, Bill. ñBetween Europe, the United-States and the Middle East: Turkey and European society in the Wake of the Iraq Crisisò. **Perspectives on European Politics and Society**. Vol.5, No.3, 2004, ss.493- 516.
- Parris, Mark R. ñStarting Over: US- Turkish Relations in the Post-Iraq War Eraò. **Turkish Policy Quarterly**. Bahar 2003.

- Pope, Hugh. ñPax Ottomana?ò. **Foreign Affairs.** Vol.89, No.6, Kasññ/Aralđk 2010, ss.161-171.
- Quandt, William B., ñAmerica and the Middle East: A Fifty-Year Overviewò. L.Carl Brown (Ed.). **Diplomacy in the Middle East: The International Relations of Regional and Outside Powers** içinde. London: I.B.Tauris&Co Ltd., 2004, ss. 59- 74.
- Ramazani, Rouhullah. ñİranñs Export of the revolution: Its Politics, Ends and Meansò. **Journal of South Asian and Middle Eastern Studies.** Vol.13, No.1-2, 1989.
- Reus-Smit, Christian. ñHuman Rights and the social construction of sovereigntyò. **Review of International Studies.** Vol.21, 2001, ss. 519- 538.
- Reus-Smit, Christian. ñConstructivismò, Scott Burchill (Ed.). **Theories of International Relations** içinde. New York: Palgrave MacMillan, 2001, 212-235.
- Reus-Smit, Christian. ñImagining Society: Constructivism and the English Schoolò. **British Journal of Politics and International Relations.** Vol.4, No.3, Ekim 2002, ss. 487-509.
- Reus-Smit, Christian. ñThe Constructivist Challenge after September 11ò. Alex J. Bellamy (Ed.). **International Society and its Critics** içinde. Oxford: Oxford University Press, 2011, ss.81-95.
- Roberts, Adam. ñOrder/ Justice Issues in the United-Nationsò. Rosemary Foot, John Gaddis, Andrew Hurrell (Ed.), **Order and Justice in International Relations** içinde (Oxford: Oxford University Press, 2003, ss.49-79.
- Robins, Philip. ñConfusion at home, confusion abroad: Turkey between Copenhagen and Iraqò. **International Affairs.** Vol.79, No. 3, 2003,ss.547- 566.
- Rouleau, Eric. ñLa crise turco-syrienne a consolidé la position de l'U.R.S.S. dans le Proche-Orientò. **Le Monde Diplomatique.** Kasññ 1957.
- Ruggie, John Gerard Ruggie. ñTerritoriality and beyond: problematizing modernity in international relationsò. **International Organizations.** Vol.47, No.1, 1993 ss. 139-171.
- Ruggie, John Gerard. ñWhat Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and The Social Constructivist Challengeò. **International Organization.** Vol.52, No.4, 1998, ss. 855- 885.
- Sanjian, Ara. ñThe formulation of Baghdad Pactò. **Middle Eastern Studies.** Vol.33, No.2, 1997, ss. 226- 266.
- Sabri Sayarē ñBetween Allies and Neighbors: Turkeyñs Burden Sharing Policy in the Gulf Conflictò, Andrew Bennett, Joseph Lepgold, Danny Unger (Eds.). **Friends in Need:**

War içinde. New York: St Martin's Press, 1997, ss.

Sever, Aykegöl. "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye". **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Cilt.52, Sayı1, 1997, ss. 647-660.

Sever, Aykegöl. "The Compliant Ally? Turkey and the West in the Middle East 1954-1958". **Middle Eastern Studies**. Vol.34, No.2, 1998, ss.73- 90.

Shaw, Martin. "Global Society and Global Responsibility: the Theoretical, Historical and Political Limits of International Society". Rick Fawn, Jeremy Larkins (Ed.). **International Society after the Cold War: Anarchy and Order Reconsidered** içinde. Basingstoke: MacMillan Press, 1996, ss. 47-62.

Shebaldin, Ahmed, William M. Laughlin. "Economic Sanctions against Iraq: human and economic costs". **The International Journal of Human Rights**. Vol.3, Issue.4, 1999, ss. 1- 18.

Schlesinger, Stephen. "Bush's Stealth United Nations Policy". **World Policy Journal**. Vol.25, No.2, Yaz 2008, ss. 1-9.

Small, Melvin, David Singer. "The War-Proneness of Democratic Regimes". **Jerusalem Journal of International Relations**. Vol.1, No. 4, 1976, ss.50-69.

Souza, Emerson Maione de. "Re-evaluating the Contribution and Legacy of Hedley Bull". **Brazilian Political Science Review**, Vol.3, 2008, ss. 96-124.

Stern, Michael. "The Iran-Iraq War". **Foreign Affairs**. Vol.63, No.1, 1984.

Suganami, Hidemi. "The Structure of Institutionnalism: An Anatomy of British Mainstream International Relations". **International Relations**. Vol.7, No.5, 1983, ss. 363- 381.

Suganami, Hidemi. "A New Narrative, a New Subject? Tim Dunne on the 'English School'". **Cooperation and Conflict**. Vol.35, No.2, 2000, ss.217- 227.

Suganami, Hidemi. "British Institutionnalists, or the English School, 20 Years On". **International Relations**. Vol.17, No.3, 2003, ss. 253- 271.

Suganami, Hidemi. "The English School and International Theory". Alex Bellamy (Ed.). **International Society and Its Critics** içinde. Oxford: Oxford University Press, 2004, ss. 29-44.

Suganami, Hidemi. "The English School in a Nutshell". **Ritsumeikan Annual Review of International Studies**, Vol.9, 2010, 15- 28.

Tamkoç, Metin. "Turkey's quest for security alliances through defensive alliances". **Milletlerarası Münasebetler Türk Yılı** Ankara: Ajans i Türk Press, 1961, ss. 1- 39.

Tay, Simon S.C. "Human Rights, Culture and the Singapore Example". **McGill Law Journal**. Vol.41, No.3, 1996, ss.749-780.

almā, Ertan Aydā, "Turkish Public Opinion towards
ext of the Iraq Question". **MERIA Journal**. Vol.9,

No.3, 2003, ss.73- 107.

Visser, Reidar. "The Kurdish Issue in Iraq: A View from Baghdad at the Close of the Maliki
Premiership". **The Fletcher Forum of World Affairs**. Vol.34, No.1, 2004, ss.77-
93.

Wendt, Alexander. "Anarchy is what states make of it: the social construction of power
politics". **International Organizations**. Vol.46, No.2, 1992, ss. 391- 425.

Wight, Martin. "Why is there no international theory?", Herbert Butterfield, Martin Wight
(Ed.). **Diplomatic Investigations: Essays in the theory of International Relations**
içinde. London: George Allen & Unwin Ltd, ss.17-34.

Wheeler, Nicholas. "Pluralist or Solidarist Conceptions of International Society: Bull and
Vincent on Humanitarian Intervention". **Millenium-Journal of International
Studies**. Vol.21, No.463, 1992, ss. 463- 487.

Wheeler, Nicholas, Timothy Dunne. "Hedley Bull's pluralism of the intellect and solidarism
of the will". **International Affairs**. Vol.72, No.1, 1996, ss. 91- 107.

Wheeler, Nicholas J. , Justin Morris. "Humanitarian Intervention and State Practice at the End
of the Cold War", Rick Fawn, Jeremy Larkins (Ed.), **International Society after the
Cold War: Anarchy and Order Reconsidered** içinde. Basingstoke: MacMillan
Press, 1996 , ss. 135-171.

Wheeler, Nicholas J. "Agency, Humanitarianism and Intervention". **International Political
Science Review**. Vol.18, No.1, 1997, ss. 9-25.

Wheeler, Nicholas J. "Review article: Humanitarian intervention after Kosovo: emergent
norm, moral duty or the coming anarchy?". **International Affairs**. Vol.77, No.1,
2001, ss. 113- 128.

Yurdusev, A. Nuri. "Ülusallararası İlişkiler Öncesi", Atila Eralp (Ed.). **Devlet, Sistem ve
Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar** içinde. İstanbul: Ketikim
Yayımlar 1996.

Zunes, Stephen. "The United-States: Belligerent Hegemon". Rick Fawn, Raymond Hinnebusch
(Ed.). **The Iraq War: Causes and Consequences** içinde. Colorado: Lynne Rienne
Publishers, 2006, ss. 21- 36.

TBMM Tutanakları

TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Görüşme Tutanakları 17 Kasım 2009.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.18, Cilt.46, 12 Ağustos 1990.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.18, Cilt.47, 1 Eylül 1990.

- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.18, Cilt.55, 15 Ocak 1991.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.18, Cilt.55, 17 Ocak 1991.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.18, Cilt.55, 20 Ocak 1991.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.18, Cilt. 55, 22 Ocak 1991.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.19, Cilt.3, 12 Ocak 1992.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.19, Cilt.4, 19 şubat 1992.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.19, Cilt.14, 26 Haziran 1992.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.19, Cilt.18, 7 Ekim 1992.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.19, Cilt.26, 24 Aralık 1992.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.19, Cilt.28, 2 şubat 1993.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.19, Cilt.62, 14 Haziran 1994.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.19, Cilt.4, 11 Nisan 1995.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.19, Cilt.90, 27 Haziran 1995.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.20, Cilt.2, 28 Mart 1996.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.20, Cilt.8, 17 Temmuz 1996.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.20, Cilt.18, 25 Aralık 1996.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.20, Cilt.44, 4 şubat 1998.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.21, Cilt.71, 10 Ekim 2001.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt.1, 23 Kasım 2002.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt.2, 25 Aralık 2002.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt.4, 4 şubat 2003.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt.5, 20 şubat 2003.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt.6, 1 Mart 2003.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt.6, 11 Mart 2003.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt. 8, 20 Mart 2003.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt.10, 25 Mart 2003.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt.10, 26 Mart 2003.

Cilt.10, 29 Mart 2003.

Cilt.20, 8 Temmuz 2003.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt.27, 7 Ekim 2003.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt.31, 18 Kasım 2003.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt.36, 22 Aralık 2003.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt. 58, 4 Ağustos 2004.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt.59, 14 Eylül 2004.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt.60, 26 Eylül 2004.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt.70, 23 Aralık 2004.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.22, Cilt.144, 18 Ocak 2007.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.23, Cilt.2, 17 Ekim 2007.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.23, Cilt.3, 23 Ekim 2007.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.23, Cilt.29, 8 Ekim 2008.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.23, Cilt.43, 6 Nisan 2009.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.23, Cilt.44, 29 Nisan 2009.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.23, Cilt.50, 6 Ekim 2009.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.23, Cilt.52, 10 Kasım 2009.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.24, Cilt.20, 9 Mayıs 2012.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.24, Cilt., 35, 27 Kasım 2012.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem. 24, Cilt.50, 8 Mayıs 2013.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.24, Cilt.52, 24 Mayıs 2013.

ABD Resmi Dökümanlarē

Arming Iraq: Biological Agent Exports Prior to the Gulf War. Statement of Senator Donald W. Riegle, 9 kubat 1994.

Comprehensive Report of the Special Advisor to the Director of the Central Intelligence on Iraq's WMD , with Addendums (Duelfer Report). Eylül 2004.

Hearings before the Committee on Foreign Relations United States Senate: U.S. Policy in the Persian Gulf. 6,12, 13 Aralık 1990.

Hearing Before the Subcommittee on the Middle East and North Africa of the Committee on Foreign Affairs House of Representatives: U.S. Foreign Policy Toward Iraq. 13 Kasım 2013.

Iraq's Continuing Programs for Weapons of Mass Destruction. National Intelligence Estimate, Ekim 2002.

National Military Strategic Plan for the War on Terrorism, Chairman of the Joint Chiefs of Staff. Washington D.C., 1 Şubat 2006.

National Security Council Deputies Committee Meeting. 16 Nisan 1990.

Sovereignty and Anticipatory Self-Defence. OSD Policy, 24 Ağustos 2002.

Testimony of Assistant Secretary John H. Kelly Before the House Foreign Affairs Committee. 26 Nisan 1990.

Testimony of U.S. Secretary of Defense Donald Rumsfeld in the Senate Armed Services Committee. 21 Haziran 2001.

Testimony of the Deputy Secretary of Defense Paul Wolfowitz and Joshua Bolton Director of the Office of Management and Budget and Acting Chief of Staff General John Keane before the Senate Foreign Relations Committee. 29 Temmuz 2003.

Twelfth Public Hearing of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United-States. Panel I, Washington D.C., 16 Haziran 2004.

The Bureau of Intelligence and Research of U.S. Department of State. **Iraq: Status Report on the Kurdish Situation.** 13 Eylül 1988.

The Bureau of Public Affairs. **U.S. Department of State Dispatch.** Vol.4, No.39, 27 Eylül 1993.

The U.S. Congress. **Iraq Liberation Act of 1998.** 31 Ekim 1998.

The U.S. Congress. **Joint Congressional Resolution to Authorize the Use of United-States Armed Forces against Iraq.** 16 Ekim 2002.

The U.S. Department of State. **The Gulf War: Briefing Paper on Middle East Situation for John Whitehead Trip.** 2-13 Ağustos 1985.

The U.S. Department of Defense. **Draft of the Defense Planning Guidance 1992.** 18 Şubat 1992.

Information Report on Kurdish Socialist Party. 27 Mart

The U.S. Department of State. **Country Reports on Economic Policy and Trade Practices.** 1994.

The U.S. Department of State. **Saddam Hussein's Iraq.** 13 Eylül 1999.

The White House. **National Security Decision Directive 114: U.S. Policy Toward The Iran-Iraq War.** 26 Kasım 1983.

The White House. **National Security Decision Directive 139: Measures to Improve U.S. Posture and Readiness to Respond to Developments in the Iran-Iraq War.** 5 Nisan 1984.

The White House. **National Security Directive 26.** 2 Ekim 1989.

The White House. **National Security Directive 45.** 20 Ağustos 1990.

The White House. **National Security Directive 54.** 15 Ocak 1991.

The White House. **The National Security Strategy of Engagement and Enlargement.** Temmuz 1994.

The White House. **Presidential Decision Directive 25.** 3 Mayıs 1994.

The White House. **The National Security Strategy of the United-States of America.** Eylül 2002

The White House. **The National Security Strategy of the United-States of America.** Mart 2006.

The White House. **The National Security Strategy of the United-States of America.** Mayıs 2010.

BM Dökümanlarē

An Agenda for Peace: Preventive diplomacy, Peacemaking and Peace keeping. A/47/277 - S/24111. 17 Haziran 1992, <http://www.un.org/Docs/SG/agpeace.html>

Blix, Hans. **Briefing of the Security Council: An Update on Inspections.** 27 Ocak 2003, http://www.un.org/depts/unmovic/new/pages/security_council_briefings.asp

Blix, Hans. **Briefing of the Security Council: Oral Introduction of 12th Quarterly Report of UNMOVIC.** 7 Mart 2003, http://www.un.org/depts/unmovic/new/pages/security_council_briefings.asp#7

Blix, Hans. **Briefing of the Security Council: An Update on Inspections.** 22 Nisan 2003, http://www.un.org/depts/unmovic/new/pages/security_council_briefings.asp

pursuant to paragraph 24 of Security Council
<http://www.casi.org.uk/info/undocs/s2003-715.pdf>

UN Conference on Environment and Development Report. A/CONF.151/26. 3-14 Haziran 1992. <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm>

UN Human Development Report 1994.
<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/chapters>

UN General Assembly Resolution 3379. A/RES/3379. 10 Kasım 1975. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/000/92/IMG/NR000092.pdf?OpenElement>

UN General Assembly Resolution 60/80. A/RES/60/180, 30 Aralık 2005. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/180&Lang=E

UN Millenium Declaration 2000. <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf>

UN Office for Disarmament Affairs. Treaty of Non Proliferation of Nuclear Weapons. 1968, <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPTtext.shtml>

UN Security Council Press Release SC/7666. 17 Ekim 2002. <http://www.un.org/News/Press/docs/2002/sc7536.doc.htm>

UN Security Council Press Release SC/7682. 3 Mart 2003. <http://www.un.org/News/Press/docs/2003/sc7682.doc.htm>

UN Security Council Resolution 660. 2 Ağustos 1990. <http://daccess-ods.un.org/TMP/4772562.98065186.html>

UN Security Council Resolution 661. 6 Ağustos 1990. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/10/IMG/NR057510.pdf?OpenElement>

UN Security Council Resolution 666, 13 Eylül 1990. [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/666\(1990\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/666(1990))

UN Security Council Resolution 674. 29 Ekim 1990. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/24/IMG/NR057524.pdf?OpenElement>

UN Security Council Resolution 678. 29 Kasım 1990. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement>

UN Security Council Resolution 686. 2 Mart 1991. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/22/IMG/NR059622.pdf?OpenElement>

UN Security Council Resolution 687, 3 Nisan 1991. <http://daccess-ods.un.org/TMP/6914472.57995605.html>

UN Security Council Resolution 688, 5 Nisan 1991. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement>

UN Security Council Resolution 770, 13 Ağustos 1992. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/379/66/IMG/N9237966.pdf?OpenElement>

- on 794, 3 Aralık 1992. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/772/11/PDF/N9277211.pdf?OpenElement>
- UN Security Council Resolution 929, 22 Haziran 1994. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/260/27/PDF/N9426027.pdf?OpenElement>
- UN Security Council Resolution 1160, 29 Nisan 1998. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/090/23/PDF/N9809023.pdf?OpenElement>
- UN Security Council Resolution 1368, 12 Eylül 2001. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement>
- UN Security Council, Resolution 1373, 28 Eylül 2001. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/557/43/PDF/N0155743.pdf?OpenElement>
- UN Security Council Resolution 1441, 16 Ekim 2002. <http://www.un.org/depts/unmovic/documents/1441.pdf>
- UN Security Council Resolution 1483, 22 Mayıs 2003. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/368/53/PDF/N0336853.pdf?OpenElement>
- UN Security Council Resolution 1551, 16 Ekim 2003. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/563/91/PDF/N0356391.pdf?OpenElement>
- UN Security Council Resolution 1546, 8 Haziran 2004. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/381/16/PDF/N0438116.pdf?OpenElement>
- UN World Summit Outcome, 15 Eylül 2005. [http://responsibilitytoprotect.org/world%20summit%20outcome%20doc%202005\(1\).pdf](http://responsibilitytoprotect.org/world%20summit%20outcome%20doc%202005(1).pdf)
- UNICEF, Child and Maternal Mortality Survey, 1999. <http://www.fas.org/news/iraq/1999/08/irqscvak.pdf>

Dijer Resmi Dökümanlar

- Agreement between the United-States of America and the Republic of Iraq on the Withdrawal of United States Forces from Iraq and the Organization of their Activities during their Temporary Presence in Iraq. Aralık 2008. <http://www.state.gov/documents/organization/122074.pdf> (6 Ocak 2014).
- Coalition Provisional Authority. Order Number 1, 16 Mayıs 2003. http://www.iraqcoalition.org/regulations/20030516_CPAORD_1_De-Ba_athification_of_Iraqi_Society_.pdf (31 Aralık 2013).
- Coalition Provisional Authority. Order Number 2, 23 Mayıs 2003. http://www.iraqcoalition.org/regulations/20030516_CPAORD_1_De-Ba_athification_of_Iraqi_Society_.pdf (31 Aralık 2013).

ing the Vision to Restore Full Sovereignty to the

http://www.globalsecurity.org/military/library/congress/2003_hr/03-10-08strategicplan.pdf (31 Aralık 2013).

Coalition Provisional Authority **An Historic Review of CPA Accomplishments 2003-2004.** http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PCAAAB654.pdf (1 Ocak 2014).

International Commission on Intervention and State Sovereignty. **Responsibility to Protect Report.** 2001, <http://www.iciss.ca/pdf/Commission-Report.pdf> (16 Temmuz 2012).

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği. **2003 Yılı Mart Ayı Toplantısı** <http://www.mgk.gov.tr/index.php/2003-yili-mart-ayi-toplantisi> (19 Aralık 2013).

NATO. **NATO Press Release (2001) 124.** 12 Eylül 2001. <http://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-124e.htm> (3 Kasım 2013).

NATO. **Statement on Iraq Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North-Atlantic Council in Istanbul on 28 June 2004.** 28 Haziran 2004, <http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-098e.htm> (30 Aralık 2013).

Report of the Regional Meeting for Asia of the World Conference on Human Rights. 29 Mart-2 Nisan 1993. <http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/TestFrame/9d23b88f115fb827802569030037ed44?Opendocument> (3 Ocak 2012).

Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu. 4 Ocak 1961. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1044.html> (5 Ocak 2012).

Vienna Declaration and Program of Action. 25 Haziran 1993. <http://www2.ohchr.org/english/law/vienna.htm> (3 Ocak 2012).

Raporlar

Chatham House. **Iraqi Foreign Policy: Actors and Processes.** Kasım 2012. <http://www.chathamhouse.org/publications/papers/view/188277> (5 Ocak 2014).

Congressional Research Service. **U.S. Use of Preemptive Military Force.** CRS Report for Congress, 18 Eylül 2002. <http://fpc.state.gov/documents/organization/13841.pdf> (14 Aralık 2013).

Congressional Research Service. **Iraq War: Background and Issues Overview.** CRS Report for Congress, 22 Nisan 2003. <http://www.fas.org/man/crs/RL31715.pdf> (12 Aralık 2013).

Congressional Research Service. **Iraq: U.N. Inspections for Weapons of Mass Destruction.** CRS Report for Congress, 7 Ekim 2003. <http://www.fas.org/man/crs/RL31671.pdf> (20 Kasım 2013).

- h Katzman). **Iran's activities and Influence in Iraq.** Congress, 4 Haziran 2009.
<http://ipc.state.gov/documents/organization/99534.pdf> (20 Ocak 2014).
- Congressional Research Service (Kenneth Katzman). **Iraq: Politics, Governance and Human Rights.** CRS Report for Congress, 17 Aralık 2013.
<http://www.state.gov/r/pa/prs/dpb/2013/11/218105.htm#TURKEY> (18 Mart 2014).
- Human Rights Watch. **Violent Response: The U.S. Army in Al-Fallujah.** Haziran 2003.
<http://www.hrw.org/reports/2003/iraqfalluja/iraqfalluja.pdf> (2 Ocak 2014).
- Human Security Centre. **Human Security Report 2005: War and Peace in 21st Century.** New York: Oxford University Press, 2005.
- International Committee of the Red Cross. **Report on the Treatment by the Coalition Forces of Prisoners of War and Other Protected Persons By the Geneva Conventions in Iraq During Arrest, Internment and Interrogation.** Şubat 2004.
<http://www.derechos.org/nizkor/us/doc/icrc-prisoner-report-feb-2004.pdf> (2 Ocak 2014).
- International Crisis Group. **Reconstructing Iraq.** 2 Eylül 2004,
<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iraq%20Syria%20Lebanon/Iraq/Reconstructing%20Iraq.pdf> (1 Ocak 2014).
- International Crisis Group. **Oil for Soil: Toward a Grand Bargain on Iraq and the Kurds: Conflict or Resolution.** 28 Ekim 2008.
http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iraq%20Syria%20Lebanon/Iraq/80_oil_for_soil_toward_a_grand_bargain_on_iraq_and_the_kurds.pdf (20 Ocak 2014).
- International Crisis Group. **Iraq and the Kurds: The High Stakes Hydrocarbons Gambit.** 19 Nisan 2012.
<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iraq%20Syria%20Lebanon/Iraq/120-iraq-and-the-kurds-the-high-stakes-hydrocarbons-gambit.pdf> (16 Mart 2014).
- Physicians for Human Rights, **Broken Laws, Broken Lives: Medical Evidence of Torture by U.S. Personnel and Its Impact,** A Report by Physicians for Human Rights, Haziran 2008. https://s3.amazonaws.com/PHR_Reports/BrokenLaws_14.pdf (2 Şubat 2014).
- The Brookings Institution (Michael E. O'Hanlon, Ian Livingston). **Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction and Security in Post-Saddam Iraq.** Temmuz 2012.
<http://www.brookings.edu/~media/Centers/saban/iraq%20index/index201207.pdf> (5 Ocak 2014).
- World Health Organization. **Press Release WHO/16.** 27 Şubat 1997.
<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/42509.html> (20 Ağustos 2013).

Korucu, Gönmez, Emekli Büyükelçi ve MİT eski müstekarê ñTürkiyeñin Körfez Savakê öncesi,savak esnasê ve sonrasê dâk politikasê konulu görüme, Bebek/İstanbul : 15 Mayıs 2013.

Sanberk, Özdem. - Türkiye Dâxleri Bakanlê ė Eski Müstekarê ve Emekli Büyükelçi-ñTürkiyeñin Körfez Savakê ve savak sonrasê dâk politikasê konulu görüme, Gümüşsuyu/İstanbul : 22 Mayıs 2013

Basın haberleri

BBC News. ñEU allies unite against Iraq warò, 22 Ocak 2003.

BBC News. ñİraqi outcry as US bans newspaperò, 29 Mart 2004.

BBC Türkçe. ñKürt açđânêñABDñin Irakñtan çekilmesi tetiklediò, 29 Eylül 2009.

CNN Türk. ñHabur Açđânêñda gelenlere 1 yıl 8 ay cezaò, 29 Eylül 2011.

Cumhuriyet. ñIrak hem Sovyetler hem de ABD ile flört ediyorò, 10 Nisan 1984.

Euractiv. ñDavutođ luñdan óyeni Türkiyeñin ipuçlarêò, 3 Ocak 2011.

Fox News. ñNew Details on Saudi Help in Iraq Warò, 25 Nisan 2004.

Hürriyet. ñKürt devleti kurulmayacağ ėgarantisini kimse veremezò, 24 ĩubat 2003.

Hürriyet. ñDâxleri Bakanlê ė, Türkiyeñin Bağ dat Büyükelçilî ėne düzenlenen intihar saldêřñekiddetle kēnadêò, 14 Ekim 2003.

Hürriyet. ñBađ datñta Kēđ Haçña bombaò, 27 Ekim 2003.

Hürriyet. ñBarzani: Türkiyeñde milliyetçiler iktidar olursa diyalog imkanēkalmazò, 16 ĩubat 2007.

Hürriyet. ñSuriye de Annapolisē katđacakò, 25 Kasēn 2007.

Hürriyet. ñDavutođ lu-Allavi ortak basın toplantıēò, 26 Nisan 2010.

Milliyet. ñNATO Bakanlar Konseyi Ankarañda bakladē Muskie: NATO yeni bir sēnavdan geçiyorò, 26 Haziran 1980.

Milliyet. ñIrak, Ürdün üzerinden Sovyet yardımēalēyorò, 9 Ekim 1980.

Milliyet. ñİřan ve Irak arasēndaki diplomatik ilikkileri Türkiye yürütecek: Tarafsızlê ėn zaferiò, 3 Ekim 1987.

Milliyet. ñSuya karkēřēcak takipò, 4 Mayıs 1990.

Milliyet. ñVahket: 14 Ölüò, 21 Mayıs 1990.

31 Temmuz 1990.

Milliyet. nTürkiye'de yağ maldır, 10 Ağustos 1990.

Milliyet. nTürkiye'de hergün bomba, 28 Ocak 1991.

Milliyet. nÖzal'ın gözü Washington'da, 22 Şubat 1991.

Milliyet. nTarik Aziz'den hem uyarı hem öneri: Anlatılacak dönsünler, 12 Nisan 1991.

Milliyet. nTürkiye'de elektiri kampanyası haksız, 27 Nisan 1991.

Milliyet. nKürtlere özerklik verilsin, 27 Nisan 1991.

Milliyet. nKürtlere özerklik, Irak'ın iç meselesi, 27 Nisan 1991.

Milliyet. nSosyal'dan Batı'ya uyarı, 4 Ekim 1991.

Milliyet. nBush'dan övgülü mesaj, 12 Kasım 1991.

Milliyet. nTürkiye Irak'ta fırsatı kaçıyor, 13 Mart 1994.

Milliyet. nSaddam: Silahlanmaya devam, 19 Ekim 1995.

Milliyet. nKürt devletini hazmedemeyiz, 26 Aralık 2001.

Milliyet. nSaddam kapıları açtı, 14 Kasım 2002.

Milliyet. nDünyada barış zinciri, 19 Ocak 2003.

Milliyet. nMyers talepleri sıraladı Özkök de iktidar dedi. 21 Ocak 2003.

Milliyet. nMyers'e PKK sitemi, 22 Ocak 2003.

Milliyet. nÇekilin, Türkiye'de sizi misafir edelim, 11 Şubat 2003.

Milliyet. nBakan detay vermedi, 12 Şubat 2003.

Milliyet. nDünya barış pekinde, 15 Şubat 2003.

Milliyet. nEn kötüsü dâim kalmak, 6 Mart 2003.

Milliyet. nTezkere yeni hükümetle, 9 Mart 2003.

Milliyet. nGerekirse gireriz, 23 Mart 2003.

Milliyet. nErdoğan: Kuzey Irak'a gireceğiz, 25 Mart 2003

Milliyet. nKuzey Irak'a girerseniz, AB'yi unutun, 27 Mart 2003.

Milliyet. nÖcalan, ABD ile ittifak yapacak!, 8 Nisan 2003.

Milliyet. nABD, pekmerge topu kullanıyor, 10 Nisan 2003

İk et sinò, 20 Nisan 2003.

Milliyet. İrakîmê do, am gîndê, 30 Nisan 2003.

Milliyet. İPowell, Gülê üstihbarat aldêkêdemikò, 7 Temmuz 2003.

Milliyet. İABD resmen ve acilen asker istediò, 25 Temmuz 2003.

Milliyet. İTürk askeri gelmesinò, 5 Eylül 2003.

Milliyet. İAB: Irakê inkasê için Türkiye kartò, 2 Ekim 2003.

Milliyet. İSaddamê idam kararêçêktê, 5 Kasên 2006.

Milliyet. İABêden operasyona ðênlêaçêklamaò, 22 ðubat 2008.

Milliyet. İKuzey Irak petrolü Türkiye üzerindende dünya pazarêndaò, 1 Haziran 2009.

Milliyet. İKandil ve Mahmurêdan gelen PKKêlêgrup ilk kez basên toplantêyaptê, 30 Kasên 2009

Milliyet. İIrak, Türkiyeêye sert çêktê, 12 Aralêk 2011.

Milliyet. İIrak, Türkiyeêye dava açacakò, 18 Ocak 2014.

NTVMSNBC. İMGKêdan tavsiye kararêyokò, 1 Mart 2003.

NTVMSNBC. İDTP kapatêddê, 11 Aralêk 2009.

NTVMSNBC. İMaliki: Türkiye dükman haline geliyorò, 20 Nisan 2012.

Radikal. İArêç muhalefeti bêaktê, 7 Mart 2003.

Radikal. İSavaka karkêçêkanlar da ABDêye destekò, 20 Mart 2003.

Radikal. İKürt yönetimi: Irak merkezi hükümetiyle anlaımadan Türkiyeêye petrol yokò, 20 Ocak 2014.

Sabah. İTürkler tek bakêna Irakêa giremezò, 13 Mart 2003.

Sabah. İTarihi Kırafò, 21 Mart 2003.

Sabah. İPKKêdar Haburêdaò, 19 Ekim 2009.

Taraf. İPKK-MKT gizli görükmeleri tam metinò, 14 Eylül 2009.

The Economist. İThe state of the Union: The Creaking of the Logsò, 2-8 ðubat 2002

The Economist. İPhoney Warò, 3-9 Aı ustos 2002.

The Economist. İWaiting, with bravado and anxietyò, 19-25 Ekim 2002.

The Economist. İKurds, in Iraq and elsewhere: they deserve a breakò, 29 Mart-4 Nisan 2003.

Counting the Bodiesò, 1-7 Kasım 2003.

The Guardian. İraklı statementò, 16 Nisan 2003.

The Guardian. İArab world scorns Bush's TV apology Pressure mounts in US over Iraq torture scandalò, 6 Mayıs 2004.

The Guardian. İIraq War was illegal and breached UN Charter, says Annanò, 16 Eylül 2004.

The Independent. İUS Forces used chemical weapons during assault on city of Fallujahò, 8 Kasım 2005.

The Independent. İToxic legacy of US assault on Fallujah worse than Hiroshimaò, 24 Temmuz 2010.

The New York Times. İBlix says that he saw nothing to prompt a warò, 31 Ocak 2003.

The New York Times. İReport Blames Rumsfeld for Detainee Abusesò, 11 Aralık 2008.

The New York Times. İObama's Speech in Cairoò, 4 Haziran 2009.

The Washington Post. İNo Evidence Connecting Iraq to Al Qaeda, 9/11 Panel Saysò, 16 Haziran 2004.

The Washington Post. İFallujah's Falloutò, 22 Kasım 2004.

The Washington Post. İBush Calls Iraq Report One Among Many Ideasò, 6 Aralık 2006.

The Washington Post. İObama redefines national security strategy, looks beyond military mightò, 27 Mayıs 2010.

Time. İFierce Debate in Iraq over US Troops Withdrawalò, 20 Kasım 2008.

Vatan. İAB'den hem destek hem uyarıò, 22 kubat 2008.

Vatan. İTürklere 4 kez özğün dedim, mesajı aldılarò, 14 Ocak 2014.

Akyıldız, Erhan. İSavakan Kınò. **Milliyet.** 7 Ekim 1980.

Baker, James A. İThe Right Way to Change a Regimeò. **The New York Times.** 25 Ağustos 2002.

Bila, Fikret. İKörfez politikası iflas ettiò. **Milliyet.** 4 Aralık 1990.

Birand, Mehmet Ali. İTürkiye'nin Ortadoğu'daki rolü tartışılıyorò. **Milliyet.** 23 Mart 1983.

Birand, Mehmet Ali. İBarzani ne yapmak istiyor?ò. **Milliyet.** 11 Nisan 2007.

Bremer, Paul. İWhat I Really Said About Iraqò. **The New York Times.** 8 Ekim 2004.

Brooks, David. İCrisis of Confidenceò. **The New York Times.** 8 Mayıs 2004.

Dündar, Can. İBağdakı kurmayan bu adam kim?ò. **Milliyet.** 23 Ocak 2003.

Ergin, Sedat. ñTelaferòde ne oldu?ò. **Hürriyet**. 14 Eylöl 2004.

Hersh, Seymour M. ñTorture at Abu Ghraibò. **The New Yorker**. 10 Mayē 2004.

Hiltermann, Joost. ñAmerica didnât seem to mind poison gasò. **The New York Times**. 17 Ocak 2003.

Kissinger, Henry. ñReflections on a sovereign Iraqò.**Kurdistan Observer** . 8 kıbat 2004.

Köksal, Sönmez. ñTanâđē ēm Saddam Irakōterk etmezò, **Aksiyon Dergisi**. 3 kıbat 2003.

Sazak, Derya. ñKuzey Irak ve Barzaniò, **Milliyet**, 22 Mart 2003.

Scowcroft, Brent. ñDonât attack Saddamò,.**Wall Street Journal**. 16 Ağ ustos 2002.

Shadid, Anthony .ñResurgent Turkey Flexes Its Muscles Around Iraqò. **The New York Times**. 4 Ocak 2011.

Sick, Gary. ñFailure and Danger in the Gulfò. **New York Times**. 6 Temmuz 1988.

Soysal, Mümtaz. ñTepkiyi bilmekò. **Milliyet**. 21 Ocak 1983.

Stern, Jessica. ñHow America created a Terrorist Havenò. **The New York Times**. 20 Ağ ustos 2003.

Tyler, Patrick. ñU.S. Strategy Plan calls for insuring no rivals developò. **New York Times**. 8 Mart 1992.

Weiner, Tim. ñU.S. Helped Turkey Find and Capture Kurd Rebelò. **New York Times**. 20 kıbat 1999.

Yalçān, Nilufer , Nur Batur. ñTürkiye arada kaldēò. **Milliyet**. 24 Nisan 1990.

Yalçān, Nilüfer, Nur Batur. ñSaddamān Ankaraōdan iki isteğ iò. **Milliyet**. 6 Ağ ustos 1990.

Yetkin, Murat. ñHükümet-Çankaya Savakōò, **Milliyet**, 28 kıbat 2003.

Tezler

Çelik, Yasemin. ñTurkish Foreign Policy after the Cold Warò, **Doktora Tezi**. City University of New York, 1998.

Beck, Stephen. ñA Small Powerôs place in a big powerôs world: Turkey , the United-States and the early Cold Warò, **Doktora Tezi**. Bowling Green State University, 2003.

Bozdağ lōđ lu, Yücel. ñIdentity and International Relations: Turkish Foreign Policy in the Post World War II Eraò, **Doktora Tezi**. University of Kentucky, 2001.

American Foreign Policy and the New World Order, University, 2000.

Gortzak, Yoav. "How Great Powers Rule: Order Enforcement in International Politics", **Doktora Tezi**. Ohio State University, 2006.

Karakay, Nuri. "Türk-Amerikan siyasi ilişkileri 1939-1952", **Doktora Tezi**. Ege Üniversitesi, 2008.

Kardak, Şaban. "Regions, Powers and secondary state bandwagoning under unipolarity: The Case of Turkish-American relations", **Doktora Tezi**. University of Utah, 2010.

Kayhan, Emre. "Between Apology and Utopia: a Study of the Sources of Turkish Conduct", **Doktora Tezi**. The Fletcher School of Law and Diplomacy, 2009.

Klassen, David Jerome. "Canada, Globalization, Imperialism: Rethinking Canada's Role in a Neo-Liberal World", **Doktora Tezi**, York University, 2007.

Nones, Carlos Enrique Sucre. "The Globalization of Venezuelan Foreign Policy", **Doktora Tezi**. City University of New York, 1995.

Önal, Buket. "ABD Dış Politikası oluşturma sürecinde Bakanlar rolü ve Türkiye-ABD ilişkilerine etkisi", **Doktora Tezi**. İstanbul Üniversitesi, 2006.

Özkan, Behlül. "The Social Construction of Turkish Vatan: Geography and Foreign Policy", **Doktora Tezi**. The Fletcher School of Law and Diplomacy, 2009.

Tuğtan, Mehmet Ali. "Turkish-US security relations 1945-2003: A game theoretical analysis of the institutional effect", **Doktora Tezi**. Boğaziçi Üniversitesi, 2007.

Ulusoy, Hasan. "A Constructivist Analysis of Turkish Foreign and Security Policy in the post-Cold War era", **Doktora Tezi**. ODTÜ, 2005.

Uslu, Emrullah. "The Transformation of Kurdish Political Identity in Turkey: Impact of Modernization, Democratization and Globalization", **Doktora Tezi**. University of Utah, 2009.

Uzer, Umut. "Turkish Foreign Policy between Kemalist State Identity and State Interests: The Cyprus and Karabagh Cases", **Doktora Tezi**. University of Virginia, 2006.

Welch, David Andrew. "Justice and Conflict in World Politics", **Doktora Tezi**. Harvard University, 1990.

Yılmaz, Şuhnaz. "From Strangers to Allies: Turkish-American Relations (1800-1952)", **Doktora Tezi**. University of Princeton, 2000.

Çevrimiçi Diğer Kaynaklar

Ayın Tarihi

Middle East Journal (Developments of the Quarter: Comment and Chronology)

s (FRUS)

AKP Genel Başkan̄Recep Tayyip Erdoĝ anōn 4 ħubat 2003 tarihli Grup Genel Kurul
Konukmasē <http://www.akparti.org.tr/tbmm/grupkon.asp> (9 Aralēk 2013).

AKP Genel Başkan̄Recep Tayyip Erdoĝ anōn 18 ħubat 2003 tarihli Grup Genel Kurul
Konukmasē <http://www.akparti.org.tr/tbmm/grupkon.asp> (9 Aralēk 2013).

Ambassador Parris Speech on Turkish-American Relations, 6 Mayē 1999. <http://usembassy-israel.org.il/publish/press/state/archive/1999/may/sd1507.htm> (12 Mart 2014).

Arrest of Turkish SF Closes Border. REFERENCE ID: 03ANKARA4231, Classification:
Secret. 5 Temmuz 2003. <http://wikileaks.org/cable/2003/07/03ANKARA4231.html>
(13 Ocak 2014).

Bush, George H.W. ņToward a New World Orderò. Address Before a Joint Session of the
Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit. 11 Eylöl 1990.
http://bushlibrary.tamu.edu/research/public_papers.php?id=2217&year=1990&month=9
(25 Temmuz 2013).

Deputy Secretary of Defense Wolfowitz Interview with CNN Turk. 6 Mayē 2003.
<http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=2572> (13 Ocak
2014).

Dēdikleri Bakanlē ē sözcüsü Namēk Tanōn haftalēk olaĝ an basēn toplantēsē 16 ħubat 2005.
http://www.mfa.gov.tr/16-subat-2005_-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-haftalik-olagan-basin-toplantisi.tr.mfa (18 Ocak 2014).

Fletcher, Martin, Christopher Walker. "Iraq threatens Kuwait with 30,000 troops." The Times,
25 Temmuz 1990: 1. The Times Digital Archive. Web.(14 Ocak 2013).

Fletcher Martin and Michael Theodoulou. "Baker says sanctions must stay as long as Saddam
holds power." The Times, 19 Mart 1990, The Times Digital Archive. Web. (2 Ocak
2013).

Franklin D. Roosevelt and the Four Freedom Speech. 6 Ocak 1941.
<http://www.fdrlibrary.marist.edu/fourfreedoms> (10 Aralēk 2012).

Göl-Powell ortak basēn açēklamasē 1 Nisan 2003. <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/gul-powell-ortak-basin-aciklamasi/4130> (19 Aralēk 2013).

Hamilton, Alexander. ņThe structure of government must furnish the proper checks and
balances between different departmentsò. Federalist Paper, No.51, 8 ħubat 1788,
http://thomas.loc.gov/home/histdox/fed_51.html (30 Aralēk 2012).

In Southeast, Desperate Kurdish Voices Blame AKP for Snags in National Unity Project.
Reference ID: 10ANKARA147, Classification: Confidential. 29 Ocak 2010.
<http://wikileaks.org/cable/2010/01/10ANKARA147.html> (9 Mart 2014).

International Criminal Court, <http://www.icc-cpi.int/Menus/ICC/About+the+Court/> (17
Temmuz 2013).

y of State James Baker.
[s/frontline/gulf/oral/baker/1.html](http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/oral/baker/1.html) (2 Ocak 2013).

Interview with Colin Powell, Chairman of Joint Chiefs of Staff.
<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/oral/powell/1.html> (2 Ocak 2013).

Interview with Richard Haass, National Security Council Director for Near East and South Asian Affairs. <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/oral/haass/1.html> (2 Ocak 2013).

Interview with Brent Scowcroft, National Security Council Director.
<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/oral/scowcroft/1.html> (2 Ocak 2013).

Interview with Former Chief US Weapons Inspector David Kay.
http://www.pbs.org/newshour/bb/middle_east/jan-june04/kay_01-29.html (2 Ocak 2014).

Iraq: Turkish Parliament Renews Operation Northern Watch, Reference ID: 02ANKARA9129, Classification: Confidential. 26 Aralık 2002.
<http://wikileaks.org/cable/2002/12/02ANKARA9129.html> (15 Aralık 2013).

Iraq: Follow-Up Readout on AK Party Chairman, Reference ID: 03ANKARA626, Classification: Confidential. 24 Ocak 2003.
<http://wikileaks.org/cable/2003/01/03ANKARA626.html> (20 Aralık 2013).

Iraq and Turkey: Government of Turkey says shifting focus from military presence to trade and aid, want to develop relations with Iraqi Kurds, get Turkmen to integrate. Reference ID: 03ANKARA2817, Classification: Secret. 30 Nisan 2003.
<http://wikileaks.org/cable/2003/04/03ANKARA2817.html> (25 Aralık 2013).

Jefferson, Thomas. "A Letter from Thomas Jefferson to James Madison". 30 Ocak 1787.
<http://www.earlyamerica.com/review/summer/letter.html> (30 Aralık 2012).

Knipe, Michael. "Warhead plans well advanced." The Times, 29 Mart 1990, The Times Digital Archive. Web (14 Ocak 2013).

McEwen, Andrew. "Experts believe Iraq will stop short of invasion." The Times, 26 Temmuz 1990: 9. The Times Digital Archive. Web (14 Ocak 2013).

Military Statistics: Gulf War Coalition Forces by Country.
http://www.nationmaster.com/graph/mil_gul_war_coa_for-military-gulf-war-coalition-forces (1 Şubat 2014).

Northern Iraq: Masoud Barzani in Ankara: "Despite improvement in relations, Turkish military presence in Iraq unacceptable". Reference ID: 03ANKARA278, Classification: Secret. 10 Ocak 2003.
<http://wikileaks.org/cable/2003/01/03ANKARA278.html> (24 Aralık 2013).

On the Eve of the Iraq Vote: Which Way Will Turkey Go? Reference ID: 03ANKARA1217, Classification: Confidential. 24 Şubat 2003.
<http://wikileaks.org/cable/2003/02/03ANKARA1207.html> (24 Aralık 2013).

gton visit of AK Party Chairman R. Tayyip Erdoğan. 8852, Classification: Confidential. 4 Aralık 2002. <http://wikileaks.org/cable/2002/12/02ANKARA8852.html> (24 Aralık 2013).

Secretary Rumsfeld Press Conference with Turkish National Defense Minister. <http://www.defense.gov/Transcripts/Transcript.aspx?TranscriptID=2008> (10 Mart 2014).

Teimourian. Hazhir. "Iraq accuses Kuwait of plundering key oilfield." The Times, 19 Temmuz 1990: 11. The Times Digital Archive. Web. (14 Ocak 2013).

Theodoulou, Michael. "Saddam Chemical threat to Israel." The Times, 3 Nisan 1990, The Times Digital Archive. Web. (14 Ocak 2013).

Turkey: Annual Terrorism Report. Reference ID: 00ANKARA8122, Classification: Secret. 11 Aralık 2000. <http://wikileaks.org/cable/2000/12/00ANKARA8112.html> (5 Mart 2014).

Turkey: Press Allegations for US Government for PKK. Reference ID: 03ANKARA549, Classification: Secret. 23 Ocak 2003. <http://wikileaks.org/cable/2003/01/03ANKARA549.html> (15 Aralık 2003).

UN Conference on Trade and Development. <http://www.unctad.org/en/Pages/About%20UNCTAD/A-Brief-History-of-UNCTAD.aspx> (3 Temmuz 2013).

U.S. Department of State, Daily Press Briefing. 27 Kasım 2013. <http://www.state.gov/r/pa/prs/dpb/2013/11/218105.htm#TURKEY> (15 Mart 2014).

Walker. Christopher. "Syria seeks Saddam overthrow." The Times, 19 Mart 1990, The Times Digital Archive. Web. (14 Ocak 2013).

Walker. Christopher. "Fears rise in Gulf as Iraq 'big brother' rattles sabre." The Times, 25 Temmuz 1990: 11. The Times Digital Archive. Web. (14 Ocak 2013).

Wolfowitz and Grossman press Turks for support on Iraq. Reference ID: 02ANKARA9058, Classification: Confidential. 20 Aralık 2002. <http://wikileaks.org/cable/2002/12/02ANKARA9058.html> (20 Aralık 2013).